

Zbiór i opracowanie
Paweł J. Jaros
Marek Michalak

PRAWA DZIECKA

**Dokumenty Organizacji Narodów
Zjednoczonych**

RZECZNIK PRAW DZIECKA

Warszawa 2015

PRAWA DZIECKA
DOKUMENTY ORGANIZACJI
NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

PRAWA DZIECKA
DOKUMENTY ORGANIZACJI
NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

ZBIÓR I OPRACOWANIE

PAWEŁ J. JAROS

MAREK MICHALAK

Opracowanie:
Biuro Rzecznika Praw Dziecka

Copyright by Biuro Rzecznika Praw Dziecka
Warszawa 2015

ISBN: 978-83-89658-08-1

Adres redakcji:
Biuro Rzecznika Praw Dziecka
ul. Przemysłowa 30/32
00-450 Warszawa
telefon: (22) 583 66 00
fax: (22) 583 66 96
www.brpd.gov.pl

SPIS TREŚCI

Od autorów	9
Wprowadzenie	13
CZĘŚĆ 1. Deklaracje i umowy międzynarodowe przyjęte w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych¹	15
Deklaracje i Umowy Międzynarodowe przyjęte w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych (ratyfikowane)	17
Międzynarodowe Porozumienie dotyczące zwalczania handlu żywym towarem . . .	19
Konwencja Międzynarodowa dotycząca zwalczania handlu żywym towarem . . .	23
Międzynarodowa Konwencja o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi	29
Międzynarodowa Konwencja w sprawie zwalczania obiegu i handlu wydawnictwami pornograficznymi	34
Międzynarodowa Konferencja w sprawie zwalczania obiegu i handlu wydawnictwami pornograficznymi. Akt końcowy	41
Deklaracja Praw Dziecka	46
Deklaracja Praw Dziecka – rozszerzona i uzupełniona.	47
Konwencja w sprawie pewnych zagadnień dotyczących kolizji ustaw o obywatelstwie oraz protokół dotyczący przypadku bezpieczeństwa. . . .	48
Protokół dotyczący przypadku bezpieczeństwa.	58

---

¹ Zbiór zawiera również konwencje przyjęte w ramach Ligi Narodów, której prawnym następcą jest Organizacja Narodów Zjednoczonych.

Konwencja dla ułatwienia międzynarodowego obiegu filmów, mających charakter wychowawczy	64
Konwencja Międzynarodowa dotycząca zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi	72
Protokół o zmianie Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, zawartej w Genewie dnia 30 września 1921 r., oraz Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi, zawartej w Genewie dnia 11 października 1933 r.	77
Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji	83
Umowa dotycząca przywozu przedmiotów o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym	92
Konwencja o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą	103
Uzupełniająca Konwencja w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa	112
Deklaracja Praw Dziecka	120
Konwencja w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw.	123
Międzynarodowa Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej.	127
Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych	142
Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych	163
Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych	175
Międzynarodowa Konwencja o zwalczaniu i karaniu zbrodni apartheidu	180
Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet	187
Konwencja o Prawach Dziecka z 1989 r..	197
Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w Sprawie Zniesienia Kary Śmierci	222
Protokół Fakultatywny do Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet	226

Protokół fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne	233
Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii.	241
Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej	244
Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych	256
Umowy międzynarodowe przyjęte w ramach ONZ (podpisane)	287
Międzynarodowa Konwencja w sprawie ochrony wszystkich osób przed wymuszonym zaginięciem	289
Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie procedury składania zawiadomień	310
CZĘŚĆ 2. Wskazania i wytyczne Organizacji Narodów Zjednoczonych.	321
45/112. Wskazania Narodów Zjednoczonych odnośnie zapobiegania przestępczości nieletnich (Wskazania Rijadzkie)	323
45/112. Wzorcowe Reguły Minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich	336
Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności.	363
CZĘŚĆ 3. Komentarze Ogólne Komitetu Praw Dziecka	381
Załącznik IX.	383
Komentarz Ogólny nr 1 (2001). Cele edukacji	383
Komentarz Ogólny nr 2 (2002). Rola niezależnych krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka w ochronie i promocji praw dziecka. . .	393
Komentarz Ogólny nr 3 (2003). HIV/AIDS a prawa dziecka	402
Komentarz Ogólny nr 4 (2003). Zdrowie i rozwój młodzieży w okresie dojrzewania w kontekście Konwencji o Prawach Dziecka	419
Komentarz Ogólny nr 5 (2003). Działania ogólne służące wprowadzeniu w życie Konwencji o Prawach Dziecka (artykuły 4, 42 i 44 ust. 6).	434

Komentarz Ogólny nr 6 (2005). Traktowanie dzieci pozostawionych bez opieki i odseparowanych, przebywających poza krajem pochodzenia . . .	458
Komentarz Ogólny nr 7 (2005). Realizacja praw dziecka w okresie wczesnego dzieciństwa	487
Komentarz Ogólny nr 8 (2006). Prawo dziecka do ochrony przed karami cielesnymi i innymi okrutnymi lub poniżającymi formami karania (m.in. artykuły 19; 28 ust.2 oraz artykuł 37).	512
Komentarz Ogólny nr 9 (2006). Prawa dzieci niepełnosprawnych	528
Komentarz Ogólny nr 10 (2007). Prawa dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich	555
Komentarz Ogólny nr 11 (2009). Dzieci ludności rdzennej i ich prawa wynikające z Konwencji	586
Komentarz Ogólny nr 12 (2009). Prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów	607
Komentarz Ogólny nr 13 (2011). Prawo dziecka do wolności od wszelkich form przemocy	639
Komentarz Ogólny nr 14 (2013). Prawo dziecka do zabezpieczenia jego najlepiej pojętego interesu jako sprawy nadrzędnej (artykuł 3, ust. 1). . .	681
Komentarz Ogólny nr 15 (2013) w sprawie prawa dziecka do jak najwyższego poziomu zdrowia (artykuł 24).	707
Komentarz Ogólny nr 16 (2013) dotyczący zobowiązań Państw–Stron w zakresie wpływu sektora biznesowego na prawa dzieci.	737
Komentarz Ogólny nr 17 (2013) dotyczący prawa dziecka do wypoczynku, czasu wolnego, zabawy, zajęć rekreacyjnych, życia kulturalnego i sztuki (artykuł 31).	765

OD AUTORÓW

*Nierozumną miłością można dzieci katować,
prawo winno je wziąć w opiekę.*

Janusz Korczak

W związku z dwudziestą piątą rocznicą uchwalenia Konwencji o Prawach Dziecka Rzecznik Praw Dziecka postanowił przygotować i wydać zbiór dokumentów Organizacji Narodów Zjednoczonych poświęconych prawom dzieci i ich ochronie. Prace nad nim trwały blisko dwa lata. Opracowanie i opublikowanie takiego zbioru będzie pozytywną odpowiedzią na wzrastające zapotrzebowanie społeczne, wynikające z coraz większego zainteresowania prawami człowieka – w tym zwłaszcza prawami dziecka. W tym kontekście warto podkreślić fakt, że Polska jest pierwotnym członkiem ONZ, a w dziedzinie praw człowieka jest jednym ze światowych liderów. Niewątpliwie do tak wysokiej pozycji Polski przyczyniła się jej aktywność międzynarodowa, w tym inicjatywa uchwalenia Konwencji o Prawach Dziecka, której fundamenty powstały dzięki myśli, pracy i twórczości Janusza Korczaka. Należy jednak przypomnieć, że polskich inicjatyw na tym polu było więcej. Warto zwrócić uwagę, że już w 1946 roku Ludwik Rajchman wystąpił z pomysłem utworzenia UNICEF, a polska delegacja aktywnie pracowała nad uchwaleniem Deklaracji Praw Dziecka z 1959 roku. W 1969 z inicjatywy polskich dzieci powstał Order Uśmiechu, który jest pierwszą inicjatywą o wymiarze międzynarodowym nadający dzieciom prawo do wyrażania własnego zdania. Decyzją Sekretarza Generalnego ONZ Order Uśmiechu został umiędzynarodowiony i jest obecnie jedynym na świecie odznaczeniem nadawanym dorosłym wyłącznie na wniosek dzieci. Z kolei w 2009 roku w imieniu polskiego Rzecznika Praw Dziecka podczas X sesji Rady Praw Człowieka zaproponowano wyposażenie Komitetu Praw Dziecka w uprawnienia do rozpoznawania skarg indywidualnych. W efekcie opracowano III Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka. Ponadto – mając na względzie, że Organizacja Narodów Zjednoczonych ma charakter uniwersalny i w kompleksowy sposób normuje omawiane zagadnienia – motywy dla opracowania przedstawianego dzieła są oczywiste.

Pragniemy zwrócić uwagę, że prawa dziecka należy traktować jako prawa podmiotowe, wywodzące się z prawa naturalnego i przysługujące każdemu dziecku, wraz z możliwością ich

poznania i ochrony. W związku z tym dzieciom przysługuje prawo do dochodzenia roszczeń w przypadku ewentualnych naruszeń, czego dokonywać mogą samodzielnie lub poprzez przedstawiciela, według odpowiednich regulacji ustawodawstwa krajowego. Możliwość takiego dochodzenia praw została wzmocniona na gruncie prawa międzynarodowego dzięki uchwaleniu III Protokołu Fakultatywnego do Konwencji o Prawach Dziecka w 2011 roku. Polska już podpisała ten dokument, a po jego ratyfikacji, o co Rzecznik Praw Dziecka usilnie zabiega, stanie się on wiążący i również polskie dzieci będą mogły korzystać z jego postanowień.

Podobnie jak przy opracowywaniu zbioru *Prawa dziecka. Dokumenty Rady Europy* należało zastanowić się nad jego podmiotowym aspektem. Pojęcie „dziecko” przedstawione zostało przez ustawodawcę polskiego w ustawie o Rzeczniku Praw Dziecka z dnia 6 stycznia 2000 r., która definiuje dziecko jako każdą istotę ludzką od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności. W myśl tego sformułowania przyjęto kryterium wieku przy doborze aktów prawnych na potrzeby niniejszego zbioru. Doniosłe znaczenie owej podstawy zostało także zaakcentowane przez Deklarację Praw Dziecka, która zwraca uwagę, iż „dziecko, z uwagi na swoją niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu”. W związku z powyższym przedstawiono głównie te dokumenty, które odnoszą się do wyodrębnionej ze względu na wiek grupy.

Zbiór zawiera głównie deklaracje i umowy międzynarodowe ratyfikowane przez Polskę, przyjęte w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz Ligi Narodów, której następcą prawnym jest ONZ. Wśród nich znajdują się akty o największej doniosłości dla omawianego zagadnienia – Deklaracja Praw Dziecka i Konwencja o Prawach Dziecka, wyznaczające standardy w tej dziedzinie. Publikacja obejmuje również dokumenty o tak żywoznym znaczeniu, jak Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych czy Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, które stanowią fundament praw człowieka, a tym samym pozostają w ścisłym związku z tematyką praw dziecka. W opracowaniu zamieszczono także akty prawnie niewiążące – wskazania i wytyczne Zgromadzenia Ogólnego ONZ oraz Komentarze Ogólne Komitetu Praw Dziecka. Dokonanie tak kompleksowego przedstawienia aktów prawnych Organizacji Narodów Zjednoczonych stanowi wypełnienie obowiązku spoczywającego na państwach, dotyczącego publikacji i udostępniania dokumentów, a tym samym zwiększania społecznej świadomości w dziedzinie międzynarodowej ochrony praw dziecka.

Struktura zbioru obejmuje trzy części. Pierwsza zawiera umowy międzynarodowe i deklaracje przyjęte w ramach Ligi Narodów oraz Organizacji Narodów Zjednoczonych, wraz z protokołami uzupełniającymi. Są to głównie akty ratyfikowane przez Polskę. W stosunku do nich przedstawiono informacje o dacie sporządzenia, ratyfikacji oraz Dzienniku Ustaw, w którym dokonano ich publikacji. Dodatkowo w opracowaniu ujęto Międzynarodową Konwencję w sprawie ochrony wszystkich osób przed wymuszonym zaginięciem, podpisaną przez Polskę

w 2013 r. oraz III Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka podpisany również w 2013 r., które nie zostały jeszcze ratyfikowane.

Część druga obejmuje wskazania i wytyczne Organizacji Narodów Zjednoczonych. Są to akty nieposiadające mocy prawnie wiążącej. Stanowią jednak wzór postępowania i są wskazaniem dla państw w kwestii regulacji poszczególnych zagadnień. Dokumenty te zawierają zbiory reguł dotyczących postępowania wobec nieletnich w związku z przestępczością: zapobiegania, wymiaru sprawiedliwości oraz ochrony w czasie pozbawienia wolności.

W części trzeciej umieszczono Komentarze Ogólne Komitetu Praw Dziecka. Stanowią one formę wykładni przepisów prawnych pod względem merytorycznym i metodologicznym. Również one zostały przedstawione w porządku chronologicznym.

Największe znaczenie w dziedzinie ochrony praw dziecka przedstawiają dokumenty prezentowane w części pierwszej. Po podpisaniu i dokonaniu ratyfikacji stają się one częścią krajowych porządków prawnych, nabierając wagi i istotnego odniesienia dla wewnętrznej legislacji oraz praktyki stosowania prawa. Części druga i trzecia prezentują akty, które pełnią funkcję uzupełniającą i wspomagającą wobec umów międzynarodowych, wytyczając kierunek ich implementacji oraz przestrzegania, działają jako bodźce do utrzymywania określonych standardów w dziedzinie ochrony praw dziecka.

Zaznaczamy, że lista przedstawionych dokumentów nie jest wyczerpująca. Możliwość wydawnicze sprawiły, że zaistniała konieczność dokonania ich wyboru, którego dokonano przez pryzmat potrzeb wynikających z praktyki Rzecznika Praw Dziecka. Mimo tego stwierdzić należy, że w omawianej dziedzinie mamy do czynienia z najobszerniejszym zbiorem dokumentów ONZ opublikowanym w Polsce.

Należy też wyjaśnić, że deklaracje i umowy międzynarodowe są przedstawione w oparciu o teksty zamieszczone w Dzienniku Ustaw bądź w Internetowej Bazie Traktatowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Przekładu Komentarzy Ogólnych Komitetu Praw Dziecka dokonała profesjonalna firma na zlecenie Rzecznika Praw Dziecka. Natomiast wskazania i wytyczne ONZ zostały zamieszczone w oparciu o tłumaczenie własne. W dziele tłumaczenia wszyscy dołożyli najwyższej staranności. Jeśli jednak, mimo tego, Czytelnik dostrzeże językowy mankament – prosimy o wyrozumiałość.

Na zakończenie pragniemy podziękować wszystkim osobom, które – doceniając wagę podjętej pracy – pomogły przy opracowaniu tego zbioru, szczególnie pracownikom i współpracownikom Biura Rzecznika Praw Dziecka i Ministerstwa Sprawiedliwości.

*Paweł Jaros (Rzecznik Praw Dziecka II kadencji)
Marek Michalak (Rzecznik Praw Dziecka IV i V kadencji)*

WPROWADZENIE

W 2014 roku mija 25 lat od uchwalenia Konwencji o Prawach Dziecka. W związku z tą rocznicą pragniemy oddać w ręce Czytelników zbiór dokumentów Organizacji Narodów Zjednoczonych poświęconych prawom osób najmłodszych i ich ochronie. Po zbiorze *Prawa dziecka. Dokumenty Rady Europy* jest to druga publikacja poświęcona tej tematyce. Podjęcie prac nad nią wynikało ze wzrostu znaczenia ochrony praw dziecka i skupienia się na tym obszarze aktywności obywatelskiej. Mając na uwadze tak wyrażane zapotrzebowanie społeczne, a jednocześnie zważywszy na powszechność Organizacji Narodów Zjednoczonych i kompleksowy sposób unormowania w jej ramach omawianego zagadnienia, wydaje się, że przedstawienie nowego zbioru jest wyjątkowo istotne.

Głównym celem przygotowywania niniejszej publikacji było zwiększenie społecznej świadomości dotyczącej praw dzieci oraz urzeczywistnienie ich ochrony. Prawa dziecka nie są wyłącznie wartościami iluzorycznymi, ideałami, które trudno realizować w społeczeństwie. Należy traktować je jako prawa podmiotowe, wywodzące się z prawa naturalnego i przysługujące każdemu dziecku, wraz z możliwością ich poznania i ochrony. W związku z tym dzieciom przysługuje prawo do dochodzenia roszczeń w przypadku ewentualnych naruszeń, czego dokonywać mogą samodzielnie lub poprzez przedstawiciela, według odpowiednich regulacji ustawodawstwa krajowego. Wiedza i świadomość w tej kwestii stanowią podstawę do urzeczywistnienia idei i praktycznego zastosowania regulacji na kanwie prawa krajowego.

Kierując się myślą Deklaracji Praw Dziecka, zauważyć należy, że dziecko jest istotą nieodrzałą zarówno fizycznie, jak i umysłowo, przez co wymaga wyjątkowej troski i opieki. Szczególne znaczenie ma ochrona ze strony państwa, gdyż to właśnie regulacje prawne wyznaczają standardy w tej materii, a postępowanie służb, wychowawców i – przede wszystkim – rodziców musi być do tych reguł dostosowane. Unormowanie kwestii związanych z prawami dziecka, które stanowi ramy dla działań wszystkich środowisk związanych pracą z najmłodszymi musi być zgodne z normami prawa międzynarodowego, a zwłaszcza międzynarodowego prawa ochrony praw człowieka i zaciągniętymi w jego granicach zobowiązaniami. W związku z tym bardzo istotne jest rozpowszechnianie wiedzy nie tylko o regulacjach krajowych, ale także o postanowieniach umów międzynarodowych i innych aktach wydawanych przez organizacje międzynarodowe, których członkiem jest Polska. Ponieważ owo rozpowszechnianie jest przyjętym

przez nasz kraj zobowiązaniem międzynarodowym, niniejszą publikację należy potraktować również jako jeden ze sposobów jego wypełnienia.

Ponieważ uświadamianie społeczeństwa w tej materii jest także jednym z podstawowych obowiązków Rzecznika Praw Dziecka, wyrażamy zadowolenie z powstania przedstawianego dzieła. Jest to kolejna już publikacja zawierająca zbiór dokumentów związanych z międzynarodową ochroną praw dzieci, przy czym jako pierwsza tak szeroko prezentuje dokumenty przyjęte w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych. Wśród nich znajdują się akty fundamentalne dla zagadnienia ochrony praw dziecka, takie jak Deklaracja Praw Dziecka czy Konwencja o Prawach Dziecka oraz wiele dokumentów szczegółowo regulujących konkretne zagadnienia istotne z punktu widzenia tematyki praw dziecka. Z uwagi na fakt, iż podejmowane tu zagadnienie mieści się w szerokiej dziedzinie, jaką są prawa człowieka w ogóle, opracowanie zawiera także akty prawnomiędzynarodowe o znaczeniu priorytetowym z punktu widzenia ochrony praw człowieka. Organizacja Narodów Zjednoczonych jest największą, powszechną organizacją międzynarodową, dlatego znaczenie dokumentów przez nią przyjmowanych jest nie do przecenienia, przy czym kompleksowość jej działań dotyczących omawianej materii warunkuje doniosłość przedstawianych regulacji.

Oczywiste jest, iż grupą najbardziej związaną z prezentowaną tematyką są dzieci i to one są głównym adresatem niniejszej publikacji. Trzeba jednak stanowczo powiedzieć, że dzieci nie mogą być pozostawione same w dziele ochrony swoich praw. Na wielu polach ochrona ich praw leży w kompetencji władz państwowych, służb, nauczycieli, wychowawców, a przede wszystkim rodziców. Dlatego też opracowanie to kierujemy do wszystkich środowisk, które zajmują się szeroko pojętym zagadnieniem opieki nad dziećmi. Mamy nadzieję, że skorzystają z niego zarówno osoby, których zadaniem jest rzeczywista ochrona dzieci, jak również jednostki prowadzące działalność uświadamiającą, edukacyjną i promocyjną. Tylko wspólne działanie wszystkich wspomnianych grup może w pełni urzeczywistnić tę szczytną ideę propagowaną przez Organizację Narodów Zjednoczonych, państwa i organy władzy. Istotne jest również, aby dostęp do wiedzy o swoich prawach miały same dzieci, dlatego szczególnie ważna jest działalność szkół i innych odpowiednich instytucji na tym polu.

Wyrażamy głębokie przekonanie, iż trud włożony w przygotowanie tego opracowania zaprocentuje. Musimy głośno mówić o fakcie, iż dzieciom należy się wyjątkowa ochrona. Są one adresatami regulacji dotyczących praw człowieka, jednak szczególna troska o przestrzeganie praw najmłodszych, która znajduje odzwierciedlenie w dokumentach tu przedstawianych, powinna zawsze stanowić pryncypium – w państwie, szkole, rodzinie. Jak pisał Janusz Korczak, w wydanych już w 1929 r. *Prawidłach życia*:

Przecież ważne, by człowiek starszy powiedział, co wie, i ułatwił młodszemu rozumienie życia i jego prawideł.

CZEŚĆ 1

DEKLARACJE I UMOWY MIĘDZYNARODOWE PRZYJĘTE W RAMACH ORGANIZACJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

**DEKLARACJE I UMOWY
MIĘDZYNARODOWE
PRZYJĘTE W RAMACH ORGANIZACJI
NARODÓW ZJEDNOCZONYCH
(RATYFIKOWANE)**

MIĘDZYNARODOWE POROZUMIENIE dotyczące zwalczania handlu żywym towarem,

Paryż 18 maja 1904

(w wykonaniu aneksu I art. 19 Traktatu między Głównymi Mocarstwami Sprzymierzonymi a Polską, podpisanego w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 r. (Dz. U. R. P. r. 1920, Nr 110 poz. 728), Rząd Polski zgłosił w dniu 12 stycznia 1921 r. swe przystąpienie do Międzynarodowego Porozumienia z dnia 18 maja 1904 r. i do Międzynarodowej Konwencji z dnia 4 maja 1910 r. wraz z uzupełniającym ją protokołem zamknięcia z tegoż dnia 4 maja 1910., podpisanych w Paryżu, dotyczących zwalczania handlu żywym towarem – obydwie umowy międzynarodowe zostały opublikowane w Dzienniku Ustaw z dnia 17 października 1922 r., Dz. U. z 1922 r. Nr 87, poz. 783, sprostowanie dotyczące błędów w tłumaczeniu na język polski zostało zamieszczone w Dzienniku Ustaw z dnia 31 sierpnia 1929 r., Dz. U. z 1929 r. Nr 62, poz. 487)

POROZUMIENIE

Prezydent Republiki Francuskiej; J. Ces. Mość Cesarz Niemiecki, Król Pruski w imieniu Cesarstwa Niemieckiego; J. K. M. Król Belgów; J. Kr. M. Król Duński; J. Kr. M. Król Hiszpański; J. Kr. M. Król Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii, Irlandii i brytyjskich posiadłości zamorskich, Cesarz Indii; J. K. M. Król Włoski; J. K. M. Królowa Niderlandów; J. K. M. Król Portugalski i Algarwejski; J. C. M. Cesarz Wszechrosyjski; J. K. M. Król Szwedzki i Norweski i Rada Związkowa Szwajcarska;

pragnąc zapewnić pełnoletnim kobietom oszukiwanym lub zmuszanym, zarówno jak kobietom i dziewczętom małoletnim, skuteczną ochronę zbrodniczemu procederowi, znanemu pod nazwą „Handlu białymi”, postanowili zawrzeć układ w przedmiocie przedsięwzięcia

właściwych środków do osiągnięcia tego celu i wyznaczyli na pełnomocników swych: [pomiędzy], którzy, wymieniwszy swe pełnomocnictwa, uznane za sporządzone w dobrej i należytej formie, zgodzili się na następujące postanowienia.

Artykuł 1

Każdy z układających się Rządów, zobowiązuje się ustanowić lub wyznaczyć władzę, powołaną do gromadzenia wszelkich wiadomości o werbowaniu kobiet i dziewcząt zagranicę dla celów nierządu; władza ta będzie uprawniona do znoszenia się bezpośrednio z odpowiednimi władzami wszystkich innych układających się państw.

Artykuł 2

Każdy z Rządów zobowiązuje się do wykonywania nadzoru celem śledzenia, szczególnie na dworcach kolejowych, w portach wyruszenia i w czasie podróży, przewodników kobiet i dziewcząt przeznaczonych do celów nierządu. W tym celu funkcjonariusze lub wszelkie inne uprawnione w tym zakresie osoby otrzymają instrukcje dla dostarczenia w granicach prawnych wszelkich informacji, mogących ułatwić wysledzenie powyższego zbrodniczego procederu. O przybyciu osób, które zdają się być sprawcami, uczestnikami lub ofiarami takiego procederu, będą w odpowiednich przypadkach powiadomione bądź władze w miejscu przybycia, bądź zainteresowani agenci dyplomatyczni lub konsularni, bądź jakiegokolwiek inne właściwe władze.

Artykuł 3

Rządy zobowiązują się przyjmować w odpowiednich wypadkach i w granicach prawnych oświadczenia kobiet i dziewcząt cudzoziemek, trudniących się prostytutką, celem ustalenia tożsamości ich osoby oraz ich stanu cywilnego, tudzież wysledzenia tych, którzy skłonili je do opuszczenia swego kraju. Zebrane wiadomości będą zakomunikowane władzom kraju, z którego pochodzą wymienione kobiety lub dziewczęta dla ewentualnego odesłania ich do ojczyzny.

Rządy zobowiązują się w granicach prawnych i w miarę możliwości powierzać tymczasowo w celu ewentualnego odesłania do ojczyzny ofiary zbrodniczego procederu, pozbawione środków, instytucjom opiekuńczym publicznym lub prywatnym, jako też poszczególnych osobom, dającym niezbędną rękojmię.

Rządy obowiązują się również, w granicach prawnych i w miarę możliwości, odsyłać do kraju rodzinnego te spośród wymienionych kobiet i dziewcząt, które zażądają odesłania

ich do kraju ojczystego lub też odesłania których zażądają osoby, mające nad nimi prawną władzę.

Odesłanie do kraju będzie uskutecznione dopiero po ustaleniu tożsamości osoby i obywatelstwa, jak również miejsce i daty przybycia na granicę. Każde z układających się państw ułatwi przejazd przez swe terytorium; korespondencja dotycząca odesłania do kraju prowadzoną będzie w miarę możliwości bezpośrednio.

Artykuł 4

W wypadku, gdyby kobieta lub dziewczyna, mająca być odesłaną do kraju ojczystego, nie mogła pokryć kosztów przejazdu, nie miała ani męża, ani rodziców, ani opiekuna, który by je opłacił, koszty związane z odesłaniem jej do najbliższej granicy lub do portu wyruszenia w kierunku kraju ojczystego, obciążają państwo, na terytorium którego kobieta ta przebywa, pozostałe zaś koszta obciążają jej państwo ojczyste.

Artykuł 5

Powyższe postanowienia artykułów 3 i 4 nie sprzeciwiają się poszczególnym umowom mogącym istnieć pomiędzy układającymi się rządami.

Artykuł 6

Rządy układające się zobowiązują się dopełnienia w granicach prawnych w miarę możliwości dozoru nad biurami i agencjami pośrednictwa pracy dla kobiet i dziewcząt zagranicą.

Artykuł 7

Państwa, nie podpisujące niniejszego układu, mogą przystąpić do niego. W tym celu zawiadomią one o tym drogą dyplomatyczną rząd francuski, który poda to do wiadomości wszystkich państw układających się.

Artykuł 8

Niniejsze Porozumienie uzyska moc obowiązującą w 6 miesięcy od daty wymiany dokumentów ratyfikacyjnych. W wypadku, gdyby jedna ze stron zawierających układ, wypowiedziała go, wypowiedzenie to miałyby skutek prawny tylko względem danej strony i dopiero w 12 miesięcy od daty rzeczonego wypowiedzenia.

Artykuł 9

Niniejsze Porozumienie będzie ratyfikowane, a dokumenty ratyfikacyjne zostaną wymienione w Paryżu w terminie najkrótszym.

Na dowód czego pełnomocnicy podpisali niniejsze Porozumienie i przyłożyli doń swe pieczęcie.

Sporządzono w Paryżu 18 maja 1904 r. w jedynym egzemplarzu, który pozostanie w archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Francuskiej i którego jeden podpis poświadczony za zgodność będzie doręczony każdemu z układających się Mocarstw.

KONWENCJA MIĘDZYNARODOWA

dotycząca zwalczania

handlu żywym towarem

Monarchowie i Naczelnicy Państw i Rządy Mocarstw poniżej wymienionych, jednakowo pragnąc uczynić możliwie najskuteczniejszym zwalczanie procederu znanego pod nazwą „handlu żywym towarem”, postanowili zawrzeć w tym celu konwencję i po uchwaleniu projektu na pierwszej konferencji, zebranej w Paryżu w czasie od 15 do 25 lipca 1902 r. wyznaczyli swych pełnomocników, którzy zebrali się w Paryżu na drugiej konferencji od dnia 18 kwietnia do 4 maja 1910 r. i zgodzili się na następujące postanowienia:

Artykuł 1

Każdy, kto dla zaspokojenia cudzych namiętności zwerbował, uprowadził albo uwiódł nawet za jej zgodą kobietę lub dziewczynę nieletnią dla celów rozpusty winien być karany nawet wtedy, gdyby poszczególne czyny, stanowiące pierwiastki składowe przestępstwa, zostały dokonane w różnych państwach.

Artykuł 2

Winien być również karany każdy, kto, dla zaspokojenia cudzych namiętności, za pomocą oszustwa lub gwałtu, gróźb, użycia władzy czy jakichkolwiek innych środków przymusu zwerbował, uprowadził lub uwiódł kobietę albo dziewczynę pełnoletnią dla celów rozpusty, choćby poszczególne czyny stanowiące pierwiastki składowe przestępstwa, zostały spełnione w różnych państwach.

Artykuł 3

Strony układające się, których ustawodawstwo nie byłoby w chwili zawarcia niniejszej umowy wystarczające dla zwalczania przestępstw przewidzianych przez dwa poprzednie arty-

kuły, zobowiązują się do zastosowania lub zaproponowania swym ciałom prawodawczym środków niezbędnych dla wymiaru kar za te przestępstwa stosownie do ich ważności.

Artykuł 4

Strony układające się podadzą sobie wzajemnie do wiadomości, za pośrednictwem rządu Republiki Francuskiej, ustawy obecnie obowiązujące, jak również wydane później w ich państwach w przedmiocie niniejszej konwencji.

Artykuł 5

Przestępstwa, przewidziane w artykułach pierwszym i w drugim, będą uważane, z dniem uzyskania mocy obowiązującej przez niniejszą konwencję za zaliczone z samego prawa do przestępstw, które, według Konwencji już obowiązujących Strony układające się, powodują ekstradycję.

W razie, gdyby poprzedzające postanowienie nie mogło być zastosowane bez zmian w istniejącym ustawodawstwie, Strony układające się zobowiązują się do zarządzenia lub zaproponowania swym ciałom prawodawczym środków niezbędnych.

Artykuł 6

Przekazywanie próśb rekwizycyjnych, dotyczących przestępstw, stanowiących przedmiot niniejszej konwencji, uskutecznione będzie:

1. Bądź przez bezpośrednie znoszenie się z sobą władz sądowych.
2. Bądź za pośrednictwem przedstawiciela dyplomatycznego lub konsularnego Państwa przesyłającego rekwizycję w Państwie otrzymującym; urzędnik ten prześle bezpośrednio władzy właściwej i otrzyma bezpośrednio od niej dokumenty, stwierdzające wykonanie próśby rekwizycyjnej; (w obu tych wypadkach odpis próśby rekwizycyjnej zostanie równocześnie przesłany wyższej władzy państwa, otrzymującego rekwizycję).

3. (1) Bądź w drodze dyplomatycznej. Każda z układających się stron poda do wiadomości w drodze zawiadomienia, skierowanego do każdej z pozostałych układających się Stron ten sposób lub te sposoby przekazywania z pośród powyżej wymienionych, które wprowadzi w stosunku do danego Państwa. Wszelkie trudności, mogące wyniknąć z powodu przekazywania próśb, zgodnie ze sposobami podanymi w wypadkach przewidzianych w punktach 1 i 2 ustępu 1 niniejszego artykułu będą regulowane w drodze dyplomatycznej.

W braku odmiennego porozumienia się prośba rekwizycyjna winna być napisana bądź w języku władzy wezwanej, bądź w języku, umówionym między obu państwami zainteresowanymi, bądź też powinno być dołączone do niej tłumaczenie na jeden z tych dwu języków;

zgodność tłumaczenia winna być zaświadczona przez przedstawiciela dyplomatycznego lub konsularnego Państwa przesyłającego rekwizycję lub przez przysięgłego tłumacza Państwa otrzymującego. Wykonanie próśb rekwizycyjnych nie będzie mogło pociągać za sobą zwrotu jakichkolwiek opłat lub kosztów.

Artykuł 7

Strony układające się zobowiązują się komunikować sobie odpisy orzeczeń skazujących, dotyczące tych przestępstw, będących przedmiotem niniejszej konwencji, których pierwiastki składowe spełnione zostały w różnych Państwach.

Dokumenty te będą przesyłane bezpośrednio przez władze wyznaczone, zgodnie z artykułem 1 Układu, zawartego w Paryżu 18 maja 1904 r., władzom odpowiednim innych Państw układających się.

Artykuł 8

Państwa nie podpisujące mogą przystąpić do niniejszej konwencji.

W tym celu zawiadomią one zamiar swój przez akt, który zostanie złożony w archiwum Rządu Republiki Francuskiej. Rząd ten prześle w drodze dyplomatycznej poświadczony za zgodność odpis każdemu z państw układających się i zawiadomi je równocześnie o dacie złożeniu aktu.

W wymienionej notyfikacji będą również podane do wiadomości ustawy obowiązujące w Państwie przystępującym do konwencji, w przedmiocie niniejszej konwencji.

W sześć miesięcy od daty złożenia aktu notyfikacyjnego konwencja wejdzie w życie na całym terytorium państwa przystępującego, które w ten sposób stanie się państwem układającym się.

Przystąpienie do konwencji pociągnie za sobą z samego prawa i bez specjalnej notyfikacji równoczesne i całkowite przystąpienie do układu z dnia 18 maja 1904 r., który wejdzie w życie jednocześnie z konwencją na całym obszarze państwa przystępującego. Powyższe postanowienie nie sprzeciwia się jednak artykułowi 7 powyżej wymienionego porozumienia z 18 maja 1904 r., który będzie miał zastosowanie w przypadku, gdyby które z państw przekładało przystąpić jedynie do tego porozumienia.

Artykuł 9

Niniejsza konwencja, uzupełniona przez protokół zamknięcia, stanowiący jej część integralną, będzie ratyfikowana, a dokumenty ratyfikacyjne zostaną złożone w Paryżu z chwilą, gdy sześć Państw układających się będzie mogło to skutecznie.

Z każdego złożenia dokumentów ratyfikacyjnych sporządzony zostanie protokół, którego odpis uwierzytelniony zostanie przesłany w drodze dyplomatycznej każdemu z Państw układających się. Niniejsza konwencja uzyska moc obowiązującą w 6 miesięcy od daty złożenia ratyfikacji.

Artykuł 10

W razie, gdyby jedno z Państw układających się wypowiedziało konwencję, wypowiedzenie to miałooby skutek jedynie względem tego Państwa.

Wypowiedzenie zostanie notyfikowane przez akt, który będzie złożony w archiwum Rządu Republiki Francuskiej. Rząd ten prześle w drodze dyplomatycznej uwierzytelniony odpis każdemu z Państw układających się i zawiadomi je równocześnie o dacie złożenia aktu. W dwanaście miesięcy od tej daty Konwencja utraci moc obowiązującą na całym terytorium Państwa wypowiadającego.

Wypowiedzenie Konwencji nie będzie pociągało za sobą z samego prawa równoczesnego wypowiedzenia Porozumienia z dnia 18 maja 1904 r., chyba że zostanie to wyraźnie zaznaczone w akcie wypowiedzenia w razie przeciwnym Państwo układające się winno dla wypowiedzenia wymienionego Porozumienia zastosować się do art. 8 tego ostatniego.

Artykuł 11

Jeżeli jedno z Państw układających się zechce wprowadzić w życie niniejszą konwencję w jednej lub kilku ze swych kolonii, posiadłości lub okręgów konsularno-sądowych, powinno w tym celu zawiadomić o swoim zamiarze przez akt, który zostanie złożony w archiwum Rządu Republiki Francuskiej. Rząd ten prześle w drodze dyplomatycznej uwierzytelniony odpis każdemu z Państw układających się i zawiadomi je równocześnie o dacie złożenia aktu.

W wymienionym akcie notyfikacyjnym, dotyczącym kolonii, posiadłości lub okręgów konsularno-sądowych, będą podane do wiadomości ustawy, wydane w przedmiocie niniejszej konwencji. Ustawy, które w następstwie zostaną tam wydane, będą również zakomunikowane Państwom układającym się stosownie do art. 4.

W 6 miesięcy od daty złożenia aktu konwencja wejdzie w życie w koloniach, posiadłościach lub okręgach konsularno-sądowych, wyszczególnionych w akcie notyfikacyjnym.

Państwo pozywające poda do wiadomości każdego z pozostałych Państw układających się ten sposób lub te sposoby przekazywania, które przyjmie dla próśb rekwizycyjnych, skierowanych do kolonii, posiadłości lub okręgów konsularno-sądowych, które stanowić będą przedmiot notyfikacji wskazanej w ustępie 1 niniejszego artykułu.

Wypowiedzenie konwencji przez jedno z Państw układających się na rzecz jednej lub kilku ze swych kolonii, posiadłości lub okręgów konsularno-sądowych, zostanie dokonane

w formie i na warunkach określonych w ustępie 1 niniejszego artykułu. Nabędzie ono skutków prawnych w 12 miesięcy od daty złożenia aktu wypowiedzenia w archiwum Rządu Republiki Francuskiej.

Przystąpienie do konwencji przez jedno z Państw układających się na rzecz jednej lub kilku ze swych kolonii, posiadłości lub okręgów konsularno-sądowych, pociągnie za sobą z samego prawa i bez specjalnej notyfikacji równoczesne i całkowite przystąpienie do układu z dnia 18 maja 1904 r. Porozumienie to wejdzie tam w życie jednocześnie z samą konwencją. Jednakowoż wypowiedzenie konwencji przez jedno z Państw układających się dla jednej lub kilku swych kolonii, posiadłości lub okręgów konsularno-sądowych nie pociągnie za sobą z samego prawa – chyba że zostało to wyraźnie zaznaczone w akcie notyfikacyjnym, równoczesnego wypowiedzenia Porozumienia z dn. 18 maja 1904 r.; po zatem pozostają w mocy oświadczenia, jakie Państwa podpisujące Porozumienie z dnia 18 maja 1904 r. mogły poczynić co do przystąpienia ich kolonii wymienionego Porozumienia.

Niemniej jednak, począwszy od daty wejścia w życie niniejszej konwencji, przystąpienia lub wypowiedzenia, dotyczące powyższego Porozumienia względem kolonii, posiadłości lub okręgów konsularno-sądowych Państw układających się, będą uskuteczniane w myśl postanowień niniejszego artykułu.

Artykuł 12

Konwencja niniejsza nosząca datę 4 maja 1904 r. będzie mogła być podpisywaną w Paryżu aż do 31 lipca przyszłego roku przez pełnomocników mocarstw, reprezentowanych na drugiej konferencji w sprawie ścigania handlu żywym towarem.

Sporządzona w Paryżu 4 maja 1910 r., w jednym egzemplarzu, którego uwierzytelniony odpis za zgodność zostanie wydany każdemu z mocarstw podpisujących.

PROTOKÓŁ ZAMKNIĘCIA

W chwili przystępowania do podpisania konwencji z dnia dzisiejszego niżej podpisani pełnomocnicy uważają za pożyteczne wskazać w jakim duchu należy rozumieć artykuły 1, 2 i 3 niniejszej konwencji oraz w jakiej mierze pożądane jest, aby państwa układające się przy wykonywaniu swej suwerenności ustawodawczej zapewniły wykonanie przyjętych postanowień lub ich uzupełnienie.

A. Postanowienia artykułów 1 i 2 winny być uważane za minimum w tym znaczeniu, że samo przez się zrozumiałe jest, iż rządy układające się posiadają całkowitą swobodę karania innych analogicznych przestępstw, takich na przykład, jak werbowanie dorosłych bez podstępni ani przymusu.

B. Dla ścigania przestępstw, przewidzianych w artykułach 1 i 2 słowa „kobieta lub dziewczyna małoletnia, kobieta lub dziewczyna pełnoletnia” oznaczają kobiety lub dziewczyny poniżej lub powyżej 20 lat ukończonych. Ustawa może jednak ustalić wiek ochrony wyższy pod warunkiem, że będzie jednakowy dla kobiet i dziewcząt każdej narodowości.

C. Dla ścigania tych przestępstw ustawa winna zarządzić we wszystkich wypadkach karę pozbawienia wolności, bez uszczerbku dla wszelkich innych kar głównych lub ubocznych. Winna ona również wziąć pod uwagę, niezależnie od wieku ofiary, różne okoliczności obciążające, mogące zajść w poszczególnym wypadku, jak te, które przewiduje art. 2 lub fakt, że ofiara zostanie istotnie oddana rozpuście.

D. Zatrzymanie kobiety lub dziewczyny w domu rozpusty wbrew jej woli nie mogło być pomimo ciężkości przestępstwa objęte przez niniejszą konwencję, ponieważ należy ono wyłącznie do ustawodawstwa poszczególnych państw.

Niniejszy protokół zamknięcia będzie uważany za stanowiący część składową konwencji z tej samej daty i będzie miał tę samą moc, wartość i czas trwania.

Sporządzono i podpisano w jednym egzemplarzu w Paryżu 4 maja 1910 r.

MIĘDZYNARODOWA KONWENCJA o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi

(Konwencja została podpisana w Genewie dnia 30 września 1921 r. Polska ratyfikowała Konwencję 28 sierpnia 1924 r. zgodnie z ustawą z dnia 13 lutego 1924 r. – Dz. U. R. P. Nr 20, poz. 211, tekst został opublikowany w Dzienniku Ustaw z dnia 22 grudnia 1925 r. Nr 125 poz. 893)

W IMIENIU,
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ,
MY,
STANISŁAW WOJCIECHOWSKI,
PREZYDENT
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Wszem wobec i każdemu z osobna, komu o tym wiedzieć należy, wiadomym czynimy:

W dniu trzydziestym września tysiąc dziewięćset dwudziestego pierwszego roku podpisana została w Genewie Międzynarodowa Konwencja o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi o następującym brzmieniu dosłownym:

MIĘDZYNARODOWA KONWENCJA
o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi

Otwarta do podpisu w Genewie od dnia 30 września 1921 do dnia 31 marca 1922 r.

Albania, Niemcy, Austria, Belgia, Brazylia, Imperium Brytyjskie (wraz z Kanadą, Commonwealth Australii, Związkiem Południowo-Afrykańskim, Nową Zelandią i Indiami), Chili, Chiny, Kolumbia, Kostaryka, Kuba, Estonia, Grecja, Węgry, Włochy, Japonia, Łotwa, Litwa, Norwegia, Persja, Polska (z Gdańskiem), Portugalia, Rumunia, Siam, Szwecja, Szwajcaria i Czechosłowacja;

pragnąc zapewnić w sposób bardziej kompletny zwalczanie handlu kobietami i dziećmi, wymienionego we wstępie do Porozumienia z dnia 18 maja 1904 r., i do Konwencji, z dnia 4 maja 1910 r., pod nazwą „Handel białymi”;

po zaznajomieniu się z zaleceniami umieszczonymi w Akcie końcowym Międzynarodowej Konwencji, która zgromadziła się w Genewie na wezwanie Rady Ligi Narodów w czasie od 30 czerwca do 5 lipca 1904 r.;

postanowiwszy zawrzeć Konwencję dodatkową do Porozumienia i Konwencji wyżej wymienionych;

wyzaczyły w tym celu jako swych pełnomocników: [pominięto], którzy po wymianie swych pełnomocnictw, uznanych za dobre i należyte co do formy, zgodzili się na następujące postanowienia:

Artykuł 1

Wysokie Układające się Strony, o ile nie są jeszcze członkami Porozumienia z dnia 18 maja 1904 r. i Konwencji z dnia 4 maja 1910 r., zgadzają się przesłać w najkrótszym terminie i w formie przewidzianej przez wyżej wymienione Porozumienie i Konwencję ratyfikacje powyższych aktów lub zgłosić przystąpienie do nich.

Artykuł 2

Wysokie układające się Strony zgadzają powziąć wszelkie środki w celu ścigania i karania osobników, zajmujących się handlem dziećmi obu płci, rozumiejąc przekroczenie to w znaczeniu art. 1 Konwencji z dnia 4 maja 1910 r.

Artykuł 3

Wysokie układające się Strony zgadzają się powziąć środki niezbędne w celu karania usiłowań przekroczenia oraz, w granicach prawnych, czynów przygotowawczych do przekroczeń, przewidzianych w artykułach 1 i 2 Konwencji z dnia 4 maja 1910 r.

Artykuł 4

Wysokie układające się Strony zgadzają się, w razie gdyby nie było między niemi Konwencji co do wydawania przestępców, powziąć wszelkie w ich mocy będące środki w celu wydawania sobie osobników podejrzanych o przekroczenia wskazane w artykułach 1 i 2 Konwencji z dn. 4 maja 1910 r. lub skazanych za takie przekroczenia.

Artykuł 5

W paragrafie B protokołu końcowego Konwencji z roku 1910 słowa „dwadzieścia lat skończonych” zastępuje się przez słowa „dwadzieścia jeden lat skończonych”.

Artykuł 6

Wysokie układające się Strony zgadzają się w razie, gdyby dotąd jeszcze nie powzięły zarządzeń ustawodawczych lub administracyjnych, dotyczących pozwolenia na utrzymywanie agencji i biur pośrednictwa pracy i nadzoru nad nimi, wydać przepisy w tym przedmiocie w celu zapewnienia ochrony kobiet i dzieci, poszukujących pracy w innych krajach.

Artykuł 7

Wysokie układające się Strony zgadzają się, o ile dotyczy to ich urzędów imigracyjnych i emigracyjnych, powziąć zarządzenia administracyjne i ustawodawcze, celem zwalczania handlu kobietami i dziećmi.

Zgadzają się mianowicie wydać przepisy niezbędne dla ochrony kobiet i dzieci, podróżujących na okrętach, przewożących emigrantów, nie tylko przy odjeździe i przyjeździe, ale również podczas podróży, oraz zarządzenia w celu ogłaszania na stacjach kolejowych i w postaci ostrzeżeń dla kobiet i dzieci przed niebezpieczeństwem handlu ze wskazaniem miejsc, gdzie mogą otrzymać mieszkanie, pomoc i opiekę.

Artykuł 8

Konwencja niniejsza, której teksty francuski i angielski uznaje się za autentyczne nosić będzie datę dzisiejszą i może być podpisywana do dnia 31 marca 1922 r.

Artykuł 9

Konwencja niniejsza podlega ratyfikacji, przy czym od 1 stycznia 1948 r. akty ratyfikacyjne winny być przesłane do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który zawiadomi o ich złożeniu Członków Organizacji Narodów Zjednoczonych i Państwa nie będące Członkami, którym Sekretarz Generalny podał do wiadomości odpis Konwencji. Akty ratyfikacyjne będą złożone w archiwum Sekretariatu Organizacji Narodów Zjednoczonych. Zgodnie z postanowieniami artykułu 18 Paktu Ligi Narodów, Sekretarz Generalny zarejestruje niniejszą Konwencję z chwilą dokonania złożenia pierwszego dokumentu ratyfikacyjnego.

Artykuł 10

Członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych mogą przystąpić do niniejszej Konwencji. To samo odnosi się do Państw, które nie są członkami, a którym Rada Gospodarcza i Społeczna Organizacji Narodów Zjednoczonych zdecyduje oficjalnie podać do wiadomości niniejszą Konwencję.

Przystąpienie będzie notyfikowane Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, który da znać o tym wszystkim Członkom Organizacji Narodów Zjednoczonych jak również Państwom, które nie są członkami, a którym Sekretarz Generalny podał do wiadomości odpis Konwencji.

Artykuł 11

Konwencja niniejsza uzyska moc obowiązującą dla każdej Strony od dnia złożenia jej dokumentu ratyfikacyjnego lub aktu przystąpienia.

Artykuł 12

Każde Państwo, które jest Stroną niniejszej Konwencji, może ją wypowiedzieć, z tym że o zamiarze wystąpienia zawiadomi na 12 miesięcy z góry.

Wypowiedzenie powinno nastąpić w drodze pisemnego zawiadomienia, które należy przesłać do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych. Odpisy takiego zawiadomienia winny być z kolei przesłane przez Sekretarza wszystkim członkom Organizacji Narodów Zjednoczonych i Państwom, które nie są członkami, a którym Sekretarz podał do wiadomości odpis Konwencji. Wypowiedzenie to wejdzie w życie po upływie roku od daty, w której zostało podane do wiadomości Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, i działa tylko w odniesieniu do Państwa, które o tym zawiadomiło.

Artykuł 13

Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych będzie prowadził specjalny wykaz Stron, które niniejszą Konwencję podpisały, ratyfikowały, przystąpiły do niej lub ją wypowiedziały.

Wykaz ten winien być dostępny w każdym czasie każdemu członkowi Organizacji Narodów Zjednoczonych jak również każdemu Państwu, które nie jest członkiem, a któremu Sekretarz Generalny podał do wiadomości odpis Konwencji. Wykaz powinien być publikowany możliwie najczęściej odpowiednio do zaleceń Rady Gospodarczej i Społecznej Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 14

Zaznajomiwszy się z powyższą Konwencją, uznaliśmy ją i uznajemy w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej oraz Wolnego Miasta Gdańska za słuszną zarówno w całości, jak i każde z zawartych w niej postanowień, oświadczamy, że jest przyjęta, ratyfikowana i zatwierdzona i przyrzekamy, że będzie niezmiennie zachowywana.

Na dowód czego wydaliśmy Akt niniejszy, opatrzony pieczęcią Rzeczypospolitej Polskiej.

W Warszawie, dnia 28 sierpnia 1924 roku.

MIĘDZYNARODOWA KONWENCJA w sprawie zwalczania obiegu i handlu wydawnictwami pornograficznymi

(Konwencja została podpisana dnia 12 września 1923 r. w Genewie, Polska ratyfikowała Konwencję 13 stycznia 1927 r., tekst podstawowy został opublikowany w Dzienniku Ustaw z 1927 r. Nr 71, poz. 621)

W IMIENIU
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ,
MY, IGNACY MOŚCICKI,
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ,
wszem wobec i każdemu z osobna, komu o tym wiedzieć należy, wiadomym czynimy:

Dnia dwunastego września tysiąc dziewięćset dwudziestego trzeciego roku podpisana została w Genewie Międzynarodowa Konwencja w sprawie zwalczania obiegu i handlu wydawnictwami pornograficznymi o następującym brzmieniu dosłownym:

MIĘDZYNARODOWA KONWENCJA
w sprawie zwalczania obiegu i handlu wydawnictwami pornograficznymi, otwarta do podpisu w Genewie od dnia 12 września 1923 r. do dnia 31 marca 1924 r.

Albania, Niemcy, Austria, Belgia, Brazylia, Imperium Brytyjskie (ze Związkiem Południowo-Afrykańskim, Nową Zelandią, Indiami oraz Wolnym Państwem Irlandzkim), Bułgaria, Chiny, Kolumbia, Costa-Rica, Kuba, Dania, Hiszpania, Finlandia, Francja, Grecja, Haiti, Honduras, Węgry, Włochy, Japonia, Łotwa, Litwa, Luksemburg, Monaco, Panama, Holandia, Persja, Polska (z Gdańskiem), Portugalia, Rumunia, Salvador, Królestwo Serbów, Kroatów i Słowenów, Siam, Szwajcaria, Czechosłowacja, Turcja i Urugwaj;

pragnąc w równym stopniu uczynić najbardziej skutecznym zwalczanie obiegu i handlu wydawnictwami pornograficznymi;

przyjąwszy zaproszenie Rządu Republiki Francuskiej do wzięcia udziału w Konferencji zwołanej dnia 31 sierpnia 1923 r. w Genewie pod protektoratem Ligi Narodów, celem rozpatrzenia projektu Konwencji opracowanego w 1910 r. oraz uwag sformułowanych przez różne Państwa, jako też dla opracowania i podpisania ostatecznego tekstu Konwencji;

mianowały w tym celu swymi pełnomocnikami: [pominięto], którzy po przedstawieniu swych pełnomocnictw, uznanych za dobre i należyte co do formy, oraz po zapoznaniu się z Aktem Końcowym Konferencji i Porozumienia z dnia 4 maja 1910 r. zgodzili się na następujące postanowienia:

Artykuł I

Wysokie Układające się Strony zgadzają się przedsięwziąć wszelkie środki w celu wykrycia, ścigania i ukarania każdego osobnika, który dopuści się jednego z czynów poniżej wymienionych i wskutek tego postanawiają, że czynami karalnymi są:

- 1) sporządzanie lub przechowywanie pism, rysunków, rycin, malowideł, druków, wizerunków, afiszów, emblematów, fotografii, filmów kinematograficznych lub innych pornograficznych przedmiotów, w celu handlowania nimi lub rozpowszechniania bądź publicznego ich wystawiania;
- 2) wwóz, przewóz, wywóz bądź zlecenie wwozu, przewozu lub wywozu dla powyższych celów pomienionych pism, rysunków, rycin, malowideł, druków, wizerunków, afiszów, emblematów, fotografii, filmów kinematograficznych lub innych pornograficznych przedmiotów, lub puszczenie tychże w obieg w jakikolwiek sposób;
- 3) handel nawet niepubliczny powyższymi przedmiotami, wszelkie transakcje dotyczące ich w jakikolwiek sposób, rozpowszechnianie ich, wystawianie ich publiczne lub zawodowe zajmowanie się ich wypożyczaniem.
- 4) ogłaszanie lub oznajmianie w jakikolwiek sposób w celu ułatwienia wyżej wzmiankowanego, karalnego obiegu lub handlu, że pewna osoba uprawia którykolwiek z czynów karalnych powyżej wymienionych; ogłaszanie lub oznajmianie w jaki sposób i przez kogo wspomniane pisma, rysunki, ryciny, malowidła, druki, wizerunki, afisze, emblematy, fotografie, filmy kinematograficzne lub inne pornograficzne przedmioty mogą być dostarczone bądź wprost, bądź pośrednio.

Artykuł II

Osoby, które popełnią jedno z przekroczeń, przewidzianych w artykule I podlegają sądom tego kraju układającego się, gdzie dokonane zostało bądź przekroczenie, bądź jedna ze

składowych części przekroczenia. Osoby te będą również podlegały sądom kraju układającego się, którego są obywatelami, gdy w nim się znajdują, i o ile ustawodawstwo krajowe na to zezwala, nawet wówczas, gdy czyny, składające się na przekroczenie zostały popełnione poza obrębem terytorium tegoż kraju.

Wszelako, każdej z układających się Stron służy prawo zastosować zasadę *non bis in idem* według przepisów przyjętych przez jej prawodawstwo.

Artykuł III

Przesyłanie odezwo rekwizycyjnych, dotyczących przekroczeń, o których mowa w niniejszej Konwencji, nastąpi:

- 1) bądź wprost przez komunikowanie się pomiędzy sobą władz sądowych;
  - 2) bądź za pośrednictwem ajenta dyplomatycznego lub konsularnego kraju wzywającego w kraju wezwanym. Ajent ten prześle bezpośrednio odezwę rekwizycyjną właściwym władzom sądowym lub władzom wskazanym przez Rząd kraju wezwanego i otrzyma wprost od tychże władz dokumenty, stwierdzające wykonanie odezwy rekwizycyjnej;
- w obu tych wypadkach, odpis odezwy rekwizycyjnej zawsze winien być równocześnie przesłany wyższej władzy kraju wezwanego;

- 3) bądź drogą dyplomatyczną.

Każda z Układających się Stron poda do wiadomości w drodze komunikatu, skierowanego do każdej z innych Układających się Stron, ten lub te z wyżej wskazanych sposobów przesyłania, które ona przyjmuje dla odezwo rekwizycyjnych w stosunku do tej Strony.

Wszelkie trudności, mogące powstać z powodu dokonania przesyłek w wypadkach 1 i 2 niniejszego artykułu, regulowane będą w drodze dyplomatycznej.

Z wyjątkiem odmiennego porozumienia, odezwa rekwizycyjna winna być zredagowana bądź w języku władzy wezwanej, bądź w języku obranym przez oba kraje zainteresowane, lub winno być do niej dołączone tłumaczenie w jednym z tych dwóch języków i zaświadczone za zgodność przez ajenta dyplomatycznego lub konsularnego kraju wzywającego, albo przez przysięgłego tłumacza kraju wezwanego.

Wykonywanie odezwo rekwizycyjnych nie pociąga za sobą zwrotu jakichkolwiek opłat lub kosztów.

Nic w niniejszym artykule nie może być interpretowane jako stanowiące, że strony Układających się Stron zobowiązanie do przyjęcia postanowień sprzecznych z ich ustawodawstwem, o ile chodzi o system dowodów w dziedzinie zwalczania powyższych przestępstw.

Artykuł IV

Układające się Strony, których prawodawstwo nie byłoby w chwili obecnej wystarczające, aby zapewnić skutki niniejszej Konwencji, zobowiązują się przedsięwziąć lub zaproponować swym odnośnym ciałom ustawodawczym zarządzenia niezbędne w tym względzie.

Artykuł V

Układające się Strony, których prawodawstwo nie byłoby obecnie wystarczające, zgadzają się wprowadzić doń postanowienia o rewizjach w miejscowościach, gdzie jest podstawa do przypuszczenia, że są tam sporządzane lub znajdują się dla któregośkolwiek z celów wymienionych w art. 1 lub wbrew temu artykułowi, pisma, rysunki, ryciny, malowidła, druki, wizerunki, afisze, emblematy, fotografie, filmy kinematograficzne lub inne przedmioty pornograficzne, oraz wprowadzić również do tego prawodawstwa ich zajęcie, konfiskatę i zniszczenie.

Artykuł VI

Układające się Strony zgadzają się, aby w wypadku naruszenia postanowień art. I, popełnionego na terytorium jednej z nich, gdy przypuszczać można, iż przedmioty stanowiące naruszenie sporządzone były na terytorium lub sprowadzone były z terytorium innej Strony, władze wyznaczone na podstawie Porozumienia z dnia 4 maja 1910 r. podadzą natychmiast czyny te do wiadomości władz tej drugiej Strony, udzielając im jednocześnie wyczerpujących informacji, umożliwiających przedsięwzięcie potrzebnych zarządzeń.

Artykuł VII

Niniejsza Konwencja, której teksty francuski i angielski są autentyczne, będzie datowana dniem dzisiejszym i będzie mogła aż do dnia 31 marca 1924 roku być podpisana przez każde Państwo reprezentowane na Konferencji, przez każdego Członka Ligi Narodów i każde Państwo, któremu Rada Ligi Narodów w tym celu prześle egzemplarz niniejszej Konwencji.

Artykuł VIII

Niniejsza Konwencja podlega ratyfikacji. Dokumenty ratyfikacyjne będą złożone Sekretarzowi Generalnemu Ligi Narodów, który zawiadomi o złożeniu tych dokumentów Członkom Ligi Narodów, sygnującym Konwencję, jak również innym Państwom, które Konwencję podpisały.

Sekretarz Generalny Ligi Narodów natychmiast zakomunikuje Rządowi Republiki Francuskiej poświadczony za zgodność odpis każdego dokumentu dotyczącego niniejszej Konwencji.

Stosownie do postanowień art. 18 paktu Ligi Narodów, Sekretarz Generalny zarejestruje niniejszą Konwencję w dniu wejścia jej w życie.

Artykuł IX

Począwszy od dnia 31 marca 1924 r. każde Państwo reprezentowane na Konferencji, które nie podpisało Konwencji – każdy Członek Ligi Narodów i każde Państwo, któremu Rada Ligi Narodów przesłała egzemplarz Konwencji – będą mogły przystąpić do niniejszej Konwencji.

Przystąpienie to będzie uskutecznione przez przesłanie dokumentu Sekretarzowi Generalnemu Ligi Narodów, celem złożenia tego dokumentu do archiwum Sekretariatu. Sekretarz Generalny natychmiast zawiadomi o tym złożeniu Członkom Ligi Narodów, którzy podpisali Konwencję, jak również innym Państwom, które Konwencję tę podpisały.

Artykuł X

Ratyfikacja niniejszej Konwencji, jak również przystąpienie do niej, pociągnie za sobą z samego prawa i bez notyfikacji specjalnej, przystąpienie równoczesne i całkowite do Porozumienia z dnia 4 maja 1910 r., które wejdzie w życie w tym samym dniu, co niniejsza Konwencja na całym terytorium Państwa lub Członka Ligi Narodów ratyfikującego lub przystępującego do Konwencji.

Jednakże poprzednie postanowienie nie uchyla art. IV wyżej wspomnianego Porozumienia z dnia 4 maja 1910 r., który ma być stosowany w razie, gdyby którekolwiek Państwo wołało przystąpić do tego tylko Porozumienia.

Artykuł XI

Niniejsza Konwencja wejdzie w życie w trzydziestym dniu po przyjęciu dwóch ratyfikacji przez Sekretarza Generalnego Ligi Narodów.

Artykuł XII

Konwencja niniejsza może być wymówiona w drodze notyfikacji na piśmie pod adresem Sekretarza Generalnego Ligi Narodów. Wymówienie odnosi skutek w rok od daty przyjęcia aktu wymówienia przez Sekretarza Generalnego i będzie dotyczyło jedynie tego Członka Ligi Narodów lub to Państwo, które zgłasza wymówienie.

Sekretarz Generalny Ligi Narodów poda do wiadomości każdemu z Członków Ligi Narodów, którzy Konwencję podpisali lub do niej przystąpili oraz do innych Państw sygnujących lub należących do tejże Konwencji każde otrzymane przez niego wypowiedzenie.

Wymówienie niniejszej Konwencji nie pociągnie za sobą z samego prawa równoczesnego wypowiedzenia Porozumienia z dnia 4 maja 1910 r., chyba że dokument notyfikacyjny będzie zawierał wyraźną wzmiankę w tym względzie.

Artykuł XIII

Każdy Członek Ligi Narodów lub Państwo, które podpisało Konwencję lub do niej należy, może oświadczyć, że podpis jego lub przystąpienie nie obowiązuje bądź całości, bądź poszczególnych jego protektoratów, kolonii, posiadłości zamorskich lub obszarów podległych jego suwerenności bądź władzy i może następnie przystąpić oddzielnie do Konwencji w imieniu któregośkolwiek ze swych protektoratów, kolonii, posiadłości zamorskich lub terytoriów wyłączonych przez tę deklarację.

Wymówienie może nastąpić również oddzielnie dla każdego protektoratu, kolonii, posiadłości zamorskiej lub terytorium podległego jego suwerenności lub władzy. Do tego wypowiedzenia stosują się postanowienia art. XII.

Artykuł XIV

Sekretarz Generalny Ligi Narodów będzie prowadził specjalny rejestr wykazujący, które ze Stron podpisały Konwencję, ratyfikowały ją, które do niej przystąpiły lub które ją wypowiedziały. Lista taka będzie mogła być przejrzana w każdej chwili przez Członków Ligi Narodów lub jakiegokolwiek inne Państwo, które podpisało Konwencję lub do niej przystąpiło. Lista powyższa będzie publikowana możliwie często.

Artykuł XV

Wszelkie kwestie sporne, mogące powstać pomiędzy Stronami Układającymi się co do interpretacji lub stosowania niniejszej Konwencji, o ile nie mogą być załatwione drogą bezpośrednich rokowań, będą oddane do decyzji Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej. Jeżeliby się zdarzyło, że jedna bądź obie strony, pomiędzy którymi wynikła kwestia sporna, nie podpisały lub nie przyjęły protokołu podpisu Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej, spór ich będzie poddany, według wyboru stron, bądź stałemu Trybunałowi Sprawiedliwości Międzynarodowej, bądź Trybunałowi Rozjemczemu.

Artykuł XVI

Jeżeli pięć Stron z liczby tych, które podpisały niniejszą Konwencję lub do niej przystąpiły, zażąda jej rewizji, Rada Ligi Narodów winna zwołać w tym celu Konferencję. W każdym razie, Rada rozważy przy końcu każdego pięcioletniego okresu potrzebę zwołania takiej Konferencji.

Na dowód czego wyżej wymienieni pełnomocnicy podpisali niniejszą Konwencję.

Sporządzono w Genewie, dwunastego września, tysiąc dziewięćset dwudziestego trzeciego roku w dwóch egzemplarzach oryginalnych, z których jeden pozostanie złożony w archiwach Ligi Narodów, drugi zaś w archiwach Rządu Republiki Francuskiej.

MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA w sprawie zwalczania obiegu i handlu wydawnictwami pornograficznymi

Akt końcowy

Międzynarodowa konferencja w sprawie zwalczania obiegu i handlu wydawnictwami pornograficznymi, zwołana na zaproszenie Rządu Rzeczypospolitej Francuskiej, zebrała się w Genewie dnia 31 sierpnia 1923 r. pod protektoratem Ligi Narodów.

Konferencja zebrała się dla wprowadzenia w czyn następujących postanowień, powziętych dnia 28 września 1922 r. przez trzecie Zgromadzenie Ligi Narodów:

Zgromadzenie orzeka:

„1. Na mocy art. 24 Traktatu, wzywa się Radę Ligi Narodów do upoważnienia Sekretariatu do udzielania swej pomocy Członkom Ligi i wszystkim innym Państwom, biorącym udział w ruchu międzynarodowym, dążącym do zwalczania wydawnictw pornograficznych wszelkimi sposobami, jakie by były potrzebne w tym celu”.

„2. Wzywa się Radę Ligi do zwrócenia uwagi wszystkich Państw na Umowę Międzynarodową z 1910 r. Państwa, które podpisały Konwencję lub też przystąpiły do niej, wzywa się do wprowadzenia w czyn jej rozporządzeń, Państwa zaś, które do niej nie przystąpiły, usilnie są proszone o przystąpienie do niej w możliwie najkrótszym czasie”.

„3. Wzywa się Radę Ligi do zakomunikowania projektu Konwencji z 1910 r., wraz z kwestionariuszem, wszystkim Państwom, z prośbą o skierowanie swych uwag do Sekretariatu Ligi Narodów, który, po ich uporządkowaniu, skieruje je jako całość, do Rządu Francuskiego, prosząc go w imieniu Rady, ze względu na inicjatywę podjętą przez ten Rząd w 1910 r., o zwołanie, pod protektoratem Ligi, nowej Konferencji, która zebrałaby się w Genewie, korzystając ze sposobności czwartego Zgromadzenia i składałaby się z pełnomocników, którym powierzono by opracowanie nowego tekstu Konwencji i jej podpisanie.

Nazwiska delegatów pełnomocnych, delegatów–zastępców, radców technicznych lub ekspertów, jak również Państw reprezentowanych przez tych pełnomocników, zawarte są w załączniku do niniejszego ostatecznego Aktu („Acte final”).

P. Gaston Deschamps, delegat Francji, powołany został przez aklamację na stanowisko przewodniczącego Konferencji.

Sir Prabhaskar Pattani, Delegat Indii, mianowany został wiceprzewodniczącym.

Zgodnie z powyższymi postanowieniami Zgromadzenia Ligi Narodów, projekt Konwencji, ustalony przez Międzynarodową Konferencję w Paryżu w 1910 r., wraz z dołączonym do niego kwestionariuszem przesłany został dnia 1 listopada 1922 r. do wszystkich Państw. Odpowiedzi na powyższy kwestionariusz przesłane zostały przez Sekretariat Ligi Narodów również wszystkim Państwom oraz przedstawione Konferencji.

Przystępując do swych prac, Konferencja postanowiła przyjąć projekt Konwencji z 1910 r. za podstawę do dyskusji i po gruntownym zbadaniu tego projektu, oraz odpowiedzi na kwestionariusz, jak również zmian, które zaszły od 1910 r. w położeniu międzynarodowym, Konferencja uznała jednogłośnie, że należałoby ułożyć nową Konwencję, noszącą datę dnia 12 września 1923 r., zakończoną niniejszym końcowym Aktem.

Konferencja postanowiła wcielić do powyższego dokumentu deklaracje, wskazówki i wnioski (dezyderata), wyszczególnione poniżej:

1. Konferencja pragnie przede wszystkim złożyć hołd Rządowi Rzeczypospolitej Francuskiej i podziękować mu za powziętą przezeń w 1910 r. inicjatywę zwołania Międzynarodowej Konferencji w celu wynalezienia środków do zwalczania obiegu i handlu wydawnictwami pornograficznymi. Ceni wysoko znaczenie i wartość tej szczęśliwej inicjatywy, bez której sprawa ta nie mogłaby dojrzeć do stadium, w jakim znajduje się obecnie, a które pozwoliło doprowadzić ze znacznie mniejszym wysiłkiem do porozumienia pomiędzy bardzo znaczną liczbą Państw.

2. Po uważnym rozpatrzeniu kwestii, czy jest możliwym umieścić w Konwencji takie określenie wyrazu: „pornograficzny” („obscène”), które byłoby do przyjęcia przez wszystkie Państwa, Konferencja doszła do wniosku negatywnego i uznała podobnie jak Konferencja z 1910 roku, że należy pozostawić każdemu Państwu staranie o nadanie temu wyrazowi określenia, jakie uzna ono za najściślejsze.

3. Konferencja uznała za wskazane zaznaczyć, że zasadę prawną: „non bis in idem”, na którą powołuje się drugi paragraf artykułu II Konwencji, rozumieć należy w ten sposób, że jest do życzenia, by poza wypadkami wyjątkowymi, osoba, która dowiedzie, że była ostatecznie osądzona w Państwie Układającym się i, w razie skazania, odbyła swą karę, lub ta się przedawniła bądź wreszcie, że została ułaskawiona, nie może być pociągnięta do odpowiedzialności za ten sam czyn w innym kraju.

4. Według ogólnej opinii Konferencji, przestępstwa zaofiarowania, wręczenia, sprzedaży lub rozdawnictwa artykułów pornograficznej natury, winny być uważane za cięższe, o ile

popelnione zostały w stosunku do małoletnich. Nie wydaje się wszakże, aby Konwencja miała zawierać rozporządzenie w tym względzie.

Konferencja wypowiada życzenie, aby każde prawodawstwo ustanowiło obostrzenie kary za zaofiarowanie, doręczenie lub rozdawnictwo artykułów pornograficznego charakteru, dokonywane w stosunku do młodzieży. Rzeczą każdego prawodawstwa będzie określić ściśle wiek, poniżej którego młodzież winna być pod ochroną.

5. Większość delegatów obecnych na Konferencji nie uznała za możliwe wcielenie do Konwencji rozporządzeń proponowanych przez delegata francuskiego co do namawiania do poronienia i szerzenia propagandy przeciwko zachodzeniu w ciążę. Powody, na które powoływano się dla poparcia tego zdania, opierały się na tym, że wobec braku instrukcji w sprawie tak drażliwej i zresztą nie zdającej się mieć dosyć bliskiej łączności z przedmiotem Konferencji, delegacje nie miały możliwości wypowiedzieć się i że z drugiej strony, zbadanie tej kwestii, wobec jej skomplikowania i różnic poglądów jakie po dziś dzień zdolna jest jeszcze wywołać, wymagałoby bardzo długiej dyskusji, na którą brak czasu. Niemniej wszystkie delegacje pragną zaznaczyć, że uznają w zupełności wielką wagę powyższej kwestii i jej doniosłość pod względem moralnym i społecznym.

Wyrażono życzenie, aby nadszedł dzień, kiedy okoliczności pozwolą na rozważanie możliwości międzynarodowego porozumienia się co do wspólnej obrony Państw przeciwko społecznej klęsce, która spowodowała konferencję z 1910 roku do wydania następującego oświadczenia: „Delegaci wszystkich krajów, uczestniczących w Konferencji, uznali jednogłośnie niebezpieczeństwo, na jakie ta nieczna propaganda naraża narody, godząc w samo źródło życia”. Wszakże delegaci Wielkiej Brytanii i Australii poczynili zastrzeżenia co do życzenia tego międzynarodowego porozumienia.

Niektórzy delegaci zwrócili uwagę, że o ile propaganda powyższa może być uważana za nieobyczajną sama przez się, to redakcja artykułu I stosuje się do niej w zupełności.

6. Delegacja francuska zaznaczyła, że ponieważ prawodawstwo francuskie rozróżnia druki i książkę, traktowaną odrębnie od zwykłych druków i podległą innemu prawu, niż ustawie o karach za uchybienie dobrem obyczajom, przeto widzi się zmuszoną sformułować zastrzeżenie odnośnie do druków, wskazanych w artykule 1 Konwencji.

Oświadczyła ona również, że musi wyłączyć z liczby czynności wyszczególnionych w ustępie 3 artykułu I wszystkie czynności, takie jak: wymiana i wypożyczenie, dokonywane między osobami prywatnymi.

Delegat belgijski zauważył, że na mocy przepisu konstytucyjnego co do przestępstwa popełnionego za pośrednictwem prasy, o ile autor jest znany i ma zamieszkanie w Belgii, to ani wydawca, ani drukarz, ani rozpowszechniający druk nie mogą być ścigani sądownie.

Ze swej strony, delegaci Szwecji i Danii, powołując się na obowiązujące w ich krajach ustawy dotyczące księgarń oznajmili, że oni również muszą uczynić zastrzeżenie co do określenia „druki”, użytego w artykule 1.

7. Wyrażono życzenia, by prawodawstwa różnych układających się stron, zmienione zostały w razie potrzeby, w ten sposób, aby książka pornograficzna włączoną została do druków, wzmiankowanych w artykule 1 Konwencji, i aby wszystkie fakty wytknięte i zwalczane w niniejszej Konwencji stosowały się również do książki pornograficznej, jak i do innych druków.

8. Konferencja umieściła na końcu Konwencji artykuł przewidujący odpowiednie zarządzenie, niezbędne w celu przystąpienia do rewizji niniejszej Konwencji, w razie gdyby doświadczenie wykazało, że taka rewizja jest pożądana. W tym celu Konferencja prosi Radę Ligi Narodów o zbadanie, pod koniec każdego pięcioletniego okresu, czy jest pożądanym zwołanie Konferencji, której rewizja Konwencji powierzona by została.

9. Celem zastosowania artykułu XVI Konwencji, Konferencja zaleca, aby Sekretariat Ligi Narodów, obowiązany był prowadzić periodycznie kwestionariusz o handlu pornograficznymi wydawnictwami i rozsyłać go wszystkim władzom wskazanym w umowie z dnia 4 maja 1910 roku. Co się tyczy Państw, które nie wskazały same takich władz, kwestionariusz powyższy będzie przesłany wprost do ich Rządów.

Informacje, przewidziane w kwestionariuszu, obejmować będą liczbę, przestępstw, ściganych sądownie, charakter przestępstw i wynik spraw, charakter przestępstw podanych do wiadomości innych Państw, jak również uwagi ogólne co do intensywności i charakteru wzmiankowanego handlu.

10. Redakcja nowej Konwencji uwzględnia najświeższe precedensy w materii międzynarodowych Konwencji, opracowanych przez Konferencje, odbyte pod protektoratem Ligi Narodów.

11. Postanowienia powzięte przewidują możliwość podpisania Konwencji do dnia 31 marca 1924 r. i przystąpienie do niej po tym terminie. Uprasza się Sekretarza Generalnego Ligi Narodów o przedsięwzięcie w tym celu odpowiednich środków.

12. Konferencja orzekła, że nowa Konwencja i niniejszy Akt końcowy wydane zostaną w dwóch egzemplarzach oryginalnych, z których jeden złożony zostanie w archiwum Ligi Narodów, drugi zaś – w archiwach Rządowych Rzeczypospolitej Francuskiej, gdzie już jest złożony oryginał umowy z dnia 4 maja 1910 roku. Ze względów jednak dogodności, Konferencja zgadza się, aby wszystkie inne dokumenty dyplomatyczne, odnoszące się do Konwencji, złożone zostały w archiwach Ligi Narodów.

13. Konferencja orzekła również, że autentyczne kopie niniejszego Aktu końcowego zakomunikowane będą wszystkim Państwom, reprezentowanym na Konferencji, wszystkim Członkom Ligi Narodów oraz wszystkim innym Państwom, jakie mogłaby wskazać Rada Ligi Narodów.

14. Konferencja prosi Radę Ligi Narodów o zakomunikowanie wraz z zaproszeniem do podpisania Konwencji lub do przystąpienia do niej również egzemplarzy tejże Konwencji wszystkim Członkom Ligi Narodów, którzy nie byli reprezentowani na Konferencji oraz wszystkim innym Państwom, wskazanym przez Radę.

Na dowód czego, delegaci na Konferencję podpisali niniejszy Akt.

Dan w Genewie, dnia dwunastego września tysiąc dziewięćset dwudziestego trzeciego roku, w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach, z których jeden winien być złożony do archiwów Ligi Narodów, drugi zaś – do archiwów Rządu Rzeczypospolitej Francuskiej.

Zaznajomiwszy się z powyższą Konwencją uznaliśmy ją i uznajemy za słuszną zarówno w całości, jak i każde z zawartych w niej postanowień; oświadczamy że jest przyjęta, ratyfikowana i zatwierdzona i przyrzekamy, że będzie niezmiennie zachowywana.

Na dowód czego wydaliśmy Akt niniejszy, opatrzony pieczęcią Rzeczypospolitej.

W Warszawie, dnia 13 stycznia 1927 r.

*(-) I. Mościcki
Prezydent Rzeczypospolitej*

Prezes Rady Ministrów:

*(-) J. Piłsudski
Minister Spraw Zagranicznych:
August Zaleski*

DEKLARACJA PRAW DZIECKA

(została przyjęta przez Radę Generalną Międzynarodowego Związku Pomocy Dzieciom 13 lutego 1923 r., a następnie inkorporowana [przyjęta] przez Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów 16 listopada 1924 r.)

Niniejszą Deklarację, nazwaną Deklaracją Genewską, mężczyźni i kobiety wszystkich narodowości uznają, że ludzkość powinna dać dziecku wszystko, co posiada najlepszego i stwierdzają, że ciążą na nich, bez względu na rasę, narodowość i wyznanie, następujące obowiązki:

- Dziecku powinno się dać możliwość normalnego rozwoju fizycznego i duchowego.
- Dziecko głodne powinno być nakarmione, dziecko chore powinno być pielęgnowane, dziecko wykolejone wrócone na właściwą drogę, sierota i dziecko opuszczone – wzięte w opiekę i wspomagane.
- Dziecko powinno przed innymi otrzymać pomoc w czasie klęski.
- Dziecko powinno być przygotowane do zarobkowania na życie i zabezpieczone przed wszelkim wyzyskiem.
- Dziecko winno być wychowane w wierze, że jego najlepsze cechy powinny być oddane na usługi współbraci.

DEKLARACJA PRAW DZIECKA

Rozszerzona i uzupełniona przez Międzynarodowy Związek Pomocy Dzieciom w 1948 r.
(zwana Kartą Praw Dziecka)

Niniejszą Deklarację Praw Dziecka, nazwaną Deklaracją Genewską, mężczyźni i kobiety wszystkich narodowości uważają, że ludzkość powinna dać dziecku wszystko, co ma najlepszego, i stwierdzają, że ciążą na nich następujące obowiązki:

- Dziecku powinna być zapewniona ochrona, bez względu na jego rasę, narodowość i wyznanie.
- Dziecku powinna być zapewniona pomoc przy zachowaniu integralności rodziny.
- Dziecku powinno się dać możliwość normalnego rozwoju fizycznego, moralnego i umysłowego.
- Dziecko głodne powinno być nakarmione, dziecko chore – pielęgnowane, dziecko upośledzone powinno otrzymać pomoc, dziecko wykołajone powinno być wrócone na właściwą drogę, sierota i dziecko opuszczone powinny być wzięte w opiekę i wspomagane.
- Dziecko powinno w najszerszym zakresie korzystać ze świadczeń profilaktyki i zabezpieczenia społecznego, dziecko powinno być przysposobione do rozpoczęcia we właściwym czasie zarobkowania na życie; dziecko powinno być zabezpieczone przed wszelkim wyzyskiem.
- Dziecko powinno być wychowywane w wierze, że jego najlepsze cechy mogą być oddane na usługi współbraci.
- Dziecko powinno przed innymi otrzymać pomoc w czasie klęski.

KONWENCJA

w sprawie pewnych zagadnień dotyczących kolizji ustaw o obywatelstwie oraz protokół dotyczący przypadku bezpieczeństwa

(Konwencja została podpisana w Hadze dnia 12 kwietnia 1930 r.
Polska ratyfikowała Konwencję 12 maja 1934 r. zgodnie z ustawą z dnia 5 marca 1934 r.
– Dz. U. R. P. Nr 27, poz. 217, tekst został ogłoszony w Dzienniku Ustaw z 1937 r. Nr 47,
poz. 361, sprostowanie dotyczące błędów w tłumaczeniu na język polski
zostało zamieszczone w Dzienniku Ustaw z dnia 5 listopada 1937 r.,
Dz. U. z 1937 r. Nr 77, poz. 568)

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ,
MY, IGNACY MOŚCICKI,
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ,

Wszem wobec i każdemu z osobna, komu o tym wiedzieć należy, wiadomym czynimy:

Dnia dwunastego kwietnia tysiąc dziewięćset trzydziestego roku, podpisane zostały w Hadze konwencja w sprawie pewnych zagadnień dotyczących kolizji ustaw o obywatelstwie oraz protokół dotyczący przypadku bezpieczeństwa o następującym brzmieniu dosłownym:

KONWENCJA

w sprawie pewnych zagadnień dotyczących kolizji ustaw o obywatelstwie

Prezydent Rzeszy Niemieckiej; Prezydent Związkowy Republiki Austriackiej; Jego Królewska Mość Król Belgów; Jego Królewska Mość Król Wielkiej Brytanii, Irlandii i Brytyjskich Posiadłości Zamorskich, Cesarz Indii; Prezydent Republiki Chili; Prezydent Rządu Narodowego

Republiki Chińskiej; Prezydent Republiki Kolumbii; Prezydent Republiki Kuby; Jego Królewska Mość Król Danii i Islandii; Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, za Wolne Miasto Gdańsk; Jego Królewska Mość Król Egiptu; Jego Królewska Mość Król Hiszpanii; Rząd Republiki Estońskiej; Prezydent Republiki Francuskiej; Prezydent Republiki Greckiej; Jego Wysokość Regent Królestwa Węgier; Jego Królewska Mość Król Danii i Islandii, za Islandię; Jego Królewska Mość Król Włoch; Jego Cesarska Mość Cesarz Japonii; Prezydent Republiki Łotewskiej; Jej Królewska Wysokość Wielka Księżna Luksemburgu; Prezydent Stanów Zjednoczonych Meksyku; Jej Królewska Mość Królowa Holandii; Prezydent Republiki Peru; Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej; Prezydent Republiki Portugalskiej; Prezydent Republiki Salwadoru; Jego Królewska Mość Król Szwecji; Związkowa Rada Szwajcarska; Prezydent Republiki Czechosłowackiej; Prezydent Republiki Urugwaju; Jego Królewska Mość Król Jugosławii;

zważywszy, że należałoby uregulować w drodze układu międzynarodowego kwestie dotyczące kolizji ustaw o obywatelstwie;

w przekonaniu, że leży w ogólnym interesie wspólnoty międzynarodowej uznanie przez wszystkich jej członków, że każda osoba powinna posiadać obywatelstwo i to jedno tylko;

uznając zatem, że ideałem, do którego ludzkość winna dążyć w tej dziedzinie, jest zniesienie zarówno przypadków bezpaństwowości, jak i podwójnego obywatelstwa;

uważając, że przy istniejących obecnie w rozmaitych krajach warunkach ekonomicznych i społecznych niemożliwe jest natychmiastowe przystąpienie do jednolitego uregulowania wszystkich wyżej wymienionych zagadnień;

pragnąc niemniej rozpocząć to wielkie dzieło przez pierwszą próbę stopniowej kodyfikacji regulującej te kwestie dotyczące kolizji ustaw o obywatelstwie, w których już obecnie możliwe jest osiągnięcie porozumienia międzynarodowego;

postanowili zawrzeć konwencję i w tym celu mianowali swoimi pełnomocnikami [pominięto], którzy, złożwszy swoje pełnomocnictwa, uznane za dobre i sporządzone w należytej formie, zgodzili się na następujące postanowienia:

ROZDZIAŁ I ZASADY OGÓLNE

Artykuł 1

Każde Państwo władne jest określić w swym ustawodawstwie, kto jest jego obywatelem. Ustawodawstwo to winno być przyjęte przez inne Państwa, byleby było zgodne z umowami międzynarodowymi, zwyczajem międzynarodowym i zasadami prawnymi ogólnie uznanymi w przedmiocie obywatelstwa.

Artykuł 2

Wszelka kwestia, dotycząca tego, czy ktoś posiada obywatelstwo danego Państwa, winna być rozstrzygnięta zgodnie z ustawodawstwem tego Państwa.

Artykuł 3

Państwo nie może wykonywać opieki dyplomatycznej na rzecz jednego ze swych obywateli w stosunku do państwa, którego tenże jest również obywatelem.

Artykuł 4

W Państwie trzecim, osoba posiadająca więcej niż jedno obywatelstwo winna być traktowana tak, jak gdyby posiadała tylko jedno. Nie uchybiając przepisom prawnym, stosowanym przez Państwo trzecie w kwestiach statutu personalnego i z zastrzeżeniem obowiązujących umów, Państwo to będzie mogło, na swym terytorium, uznać, wyłącznie spośród obywatelstw, posiadanych przez tę osobę, bądź obywatelstwo kraju, w którym ma ona stałe i główne miejsce pobytu, bądź też obywatelstwo kraju, z którym, stosownie do okoliczności, wydaje się ona najbardziej związana.

Artykuł 5

W Państwie trzecim, osoba posiadająca więcej niż jedno obywatelstwo winna być traktowana tak, jak gdyby posiadała tylko jedno. Nie uchybiając przepisom prawnym, stosowanym przez Państwo trzecie w kwestiach statutu personalnego i z zastrzeżeniem obowiązujących umów, Państwo to będzie mogło na swym terytorium uznać, wyłącznie spośród obywatelstw posiadanych przez tę osobę, bądź obywatelstwo kraju, w którym ma ona stałe i główne miejsce pobytu, bądź też obywatelstwo kraju, z którym, stosownie do okoliczności, wydaje się ona najbardziej związana.

Artykuł 6

Z zastrzeżeniem dla danego Państwa prawa przyznawania szerszych uprawnień w zakresie zrzeczenia się obywatelstwa, każda osoba posiadająca dwa obywatelstwa, uzyskane bez objawienia woli z jej strony, będzie mogła wyrzec się jednego z nich, za upoważnieniem tego Państwa, którego obywatelstwa ma zamiar się wyrzec.

ROZDZIAŁ II O POZWOLENIU NA OPUSZCZENIE KRAJU RODZINNEGO

Artykuł 7

Pozwolenie na opuszczenie kraju rodzinnego, o ile jest ono przewidziane przez dane ustawodawstwo, pociąga za sobą utratę obywatelstwa tego Państwa, którego udzieliło, jedynie o ile posiadacz pozwolenia ma już inne obywatelstwo, w przeciwnym zaś razie, tylko od chwili, kiedy uzyskuje nowe.

Pozwolenie na opuszczenie kraju rodzinnego staje się nieważne, jeśli posiadacz tego pozwolenia nie uzyska nowego obywatelstwa w terminie określonym przez Państwo, które to pozwolenie wydało. Przepis ten nie stosuje się do przypadku, gdy dana osoba w chwili otrzymania pozwolenia na opuszczenie kraju rodzinnego, posiada już obywatelstwo inne niż obywatelstwo Państwa, które wydało pozwolenie.

Państwo, którego obywatelstwo zostało uzyskane przez osobę posiadającą pozwolenie na opuszczenie kraju rodzinnego, zawiadomi o tym nabyciu państwu, które to pozwolenie wydało.

ROZDZIAŁ III O OBYWATELSTWIE KOBIETY ZAMĘŻNEJ

Artykuł 8

Jeśli według ustawy danego państwa kobieta, będąca jego obywatelką, traci swoje obywatelstwo na skutek małżeństwa z cudzoziemcem, utrata ta będzie uzależniona od uzyskania przez nią obywatelstwa męża.

Artykuł 9

Jeśli według ustawy danego Państwa kobieta, będąca jego obywatelką, traci obywatelstwo na skutek zmiany obywatelstwa przez jej męża w ciągu trwania małżeństwa, utrata ta będzie uzależniona od uzyskania przez nią nowego obywatelstwa jej męża.

Artykuł 10

Naturalizacja męża w ciągu trwania małżeństwa nie pociąga za sobą naturalizacji żony, chyba za jej zgodą.

Artykuł 11

Kobieta, która według ustaw swego kraju utraciła obywatelstwo na skutek małżeństwa, nie odzyskuje tego obywatelstwa po rozwiązaniu małżeństwa, o ile nie zgłosi odpowiedniej prośby zgodnie z ustawami tego kraju. W takim razie traci obywatelstwo, które nabyła przez swe małżeństwo.

ROZDZIAŁ IV O OBYWATELSTWIE DZIECI

Artykuł 12

Postanowienia ustawowe, dotyczące nadania obywatelstwa danego Państwa z powodu urodzenia na jego terytorium, nie stosują się z samego prawa do dzieci, których rodzice korzystają z immunitetu dyplomatycznego w kraju urodzenia.

Ustawa każdego Państwa winna zezwalać, by, w przypadku, gdy dzieci konsulów zawodowych lub urzędników Państw obcych, mających powierzone przez swoje rządy misje urzędowe, posiadają dwa obywatelstwa przez urodzenie, dzieci te mogły być zwolnione, w drodze zrzeczenia się lub w innej, z obywatelstwa kraju, w którym się urodziły, pod warunkiem jednak, że zachowają obywatelstwo swoich rodziców.

Artykuł 13

Naturalizacja rodziców powoduje dla tych ich dzieci, które są niepełnoletnie według prawa Państwa naturalizującego, uzyskanie obywatelstwa tego Państwa. Ustawa tego Państwa może określić warunki, którym w takim razie podlega uzyskanie jego obywatelstwa. W przypadkach gdy ustawa jakiegoś Państwa nie rozciąga skutków naturalizacji rodziców na ich niepełnoletnie dzieci, te ostatnie zachowują swoje obywatelstwo.

Artykuł 14

Dziecko, którego oboje rodzice są nieznanymi, posiada obywatelstwo Państwa, w którym się urodziło. O ile pochodzenie dziecka zostanie stwierdzone, obywatelstwo jego będzie określone według przepisów stosowanych w przypadkach rozpoznania pochodzenia.

Podrzutek, aż do przedstawienia dowodu przeciwnego, uważany jest za urodzonego na terytorium Państwa, gdzie został znaleziony.

Artykuł 15

O ile nie nabywa się obywatelstwa danego Państwa z samego prawa przez urodzenie na terytorium tegoż Państwa, dziecko urodzone z rodziców bez obywatelstwa lub nieznanego obywatelstwa, może nabyć obywatelstwo pomienionego (inaczej „wymienionego” – *dopisek redakcji*) Państwa. Ustawa tegoż Państwa określi warunki, którym podlegać będzie w tych przypadkach nabycie obywatelstwa.

Artykuł 16

Jeżeli ustawa Państwa dopuszcza, aby dziecko naturalne, posiadające obywatelstwo tegoż Państwa, mogło je utracić na skutek zmiany stanu cywilnego (uprawnienie, uznanie) utrata taka będzie jednak uzależniona od uzyskania obywatelstwa innego Państwa, według prawa tego ostatniego, dotyczącego skutków zmiany stanu cywilnego w zakresie obywatelstwa.

ROZDZIAŁ V O PRZYSPOBIENIU

Artykuł 17

Jeżeli ustawa Państwa zezwala na utratę obywatelstwa na skutek przysposobienia, utrata ta będzie jednak uwarunkowana uzyskaniem przez przysposobionego obywatelstwa przysposabiającego, zgodnie z ustawą Państwa, którego jest on obywatelem, a dotyczącą skutków przysposobienia w zakresie obywatelstwa.

ROZDZIAŁ VI ROZPORZĄDZENIE OGÓLNE I KOŃCOWE

Wysokie Układające się Strony zgadzają się stosować w swych stosunkach wzajemnych, począwszy od wejścia w życie konwencji niniejszej, zasad i przepisów zawartych w powyższych artykułach.

Umieszczenie tych zasad i przepisów nie przesądza w niczym kwestii, czy stanowią one lub nie obecnie część prawa międzynarodowego.

Poza tym rozumie się, że zasady i przepisy prawa międzynarodowego pozostają w mocy w zastosowaniu do kwestii nie stanowiących przedmiotu powyższych przepisów.

Artykuł 19

Konwencja niniejsza nie narusza postanowień traktatów, konwencji lub porozumień obowiązujących między Wysokimi Układającymi się Stronami, dotyczących obywatelstwa lub kwestii z nim związanych.

Artykuł 20

Podpisując lub ratyfikując konwencję niniejszą lub przystępując do niej, każda z Wysokich Układających się Stron będzie mogła, w drodze wyraźnych zastrzeżeń, wyłączyć przyjęcie przez siebie tego lub innego postanowienia artykułów 1 do 17 oraz 21.

Przepisów w ten sposób wyłączonych nie będzie można przeciwstawiać Układającej się Stronie, która te zastrzeżenia sformułowała, ani też nie będzie się mogła Ona na nie powoływać przeciwko innej Układającej się Stronie.

Artykuł 21

Jeżeli między Wysokimi Układającymi się Stronami powstanie jakikolwiek spór, dotyczący interpretacji lub zastosowania niniejszej konwencji i jeżeli ten spór nie mógł być rozstrzygnięty w sposób zadawalający na drodze dyplomatycznej, będzie on rozstrzygnięty zgodnie z przepisami obowiązującymi między Stronami, a dotyczącymi rozstrzygania sporów międzynarodowych.

W przypadku gdyby między Stronami będącymi w sporze przepisy takie nie istniały, Strony, stosując się do praw konstytucyjnych każdej z nich, poddadzą spór postępowaniu rozjemczemu lub sądowemu. W braku zgody co do wyboru innego trybunału, przedłożą one spór Stałemu Trybunałowi Sprawiedliwości Międzynarodowej, o ile wszystkie są Stronami protokołu z dnia 16 grudnia 1920 r., dotyczącym tegoż Trybunału; o ile zaś nie wszystkie są Stronami tego protokołu – Trybunałowi Rozjemczemu, ustanowionemu zgodnie z Konwencją Haską z dnia 18 października 1907 r., dotyczącą pokojowego załatwiania zatargów międzynarodowych.

Artykuł 22

Konwencja niniejsza będzie mogła być podpisana do 31 grudnia 1930 r. w imieniu każdego Członka Ligi Narodów lub każdego Państwa nie Członka, zaproszonego na pierwszą konferencję kodyfikacyjną, lub któremu Rada Ligi Narodów przesłała w tym celu egzemplarz tej konwencji.

Artykuł 23

Konwencja niniejsza będzie ratyfikowana i dokumenty ratyfikacyjne zostaną złożone w Sekretariacie Ligi Narodów.

Sekretarz Generalny zawiadomi o każdym złożeniu dokumentów Członków Ligi Narodów i Państwa nie będące Członkami, wspomniane w art. 22, wskazując datę, w jakiej złożenie to zostało skuteczne.

Artykuł 24

Poczynając od 1 stycznia 1931 r., każdy Członek Ligi Narodów i każde Państwo nie będące Członkiem, wymienione w artykule 22, w którego imieniu konwencja nie została podpisana do tej daty, będzie dopuszczony do przystąpienia do niej.

Przystąpienie jego będzie skuteczne przez złożenie aktu przystąpienia w Sekretariacie Ligi Narodów, Sekretarz Generalny zawiadomi o każdym przystąpieniu wszystkich Członków Ligi Narodów i wszystkie Państwa nie będące Członkami, przewidziane w artykule 22, podając datę, w której wymieniony akt przystąpienia został złożony.

Artykuł 25

Protokół zostanie sporządzony przez Sekretarza Generalnego Ligi Narodów skoro tylko dokumenty ratyfikacyjne lub akty przystąpienia złożone zostaną w imieniu dziesięciu członków Ligi Narodów lub Państw nie Członków.

Uwierzytelnione za zgodność odpisy tego Protokołu zostaną przesłane każdemu z Członków Ligi Narodów i każdemu Państwu nie Członkowi, wspomnianemu w artykule 22, staraniem Sekretarza Generalnego Ligi Narodów.

Artykuł 26

Konwencja niniejsza wejdzie w życie 90 dnia po dacie sporządzenia protokołu, przewidzianego w artykule 25, w stosunku do Członków Ligi Narodów i do Państw nie Członków, w imieniu których dokumenty ratyfikacyjne lub akty przystąpienia zostały złożone na skutek tego Protokołu.

W stosunku do każdego z Członków lub Państw nie Członków, w imieniu których dokumenty ratyfikacyjne lub akty przystąpienia zostaną złożone później, konwencja wejdzie w życie 90 dnia po dacie złożenia przezeń dokumentu ratyfikacyjnego lub aktu przystąpienia.

Artykuł 27

Począwszy od dnia 1 stycznia 1936 r., każdy Członek Ligi Narodów i każde Państwo nie Członek, w stosunku do którego konwencja niniejsza będzie w tej chwili w mocy, będzie mógł zwrócić się do Sekretarza Generalnego Ligi Narodów z żądaniem mającym na celu przejrzenie pewnych lub wszystkich postanowień tej konwencji. Jeżeli takie żądanie, zakomunikowane innym Członkom Ligi Narodów lub Państwom nie Członkom, w stosunku do których konwencja jest w tej chwili obowiązująca, zostanie poparte w ciągu roku co najmniej przez dziewięć spośród nich, Rada Ligi Narodów zdecyduje, po zasięgnięciu opinii Członków i Państw nie Członków, wspomnianych w artykule 22, czy należy zwołać konferencję specjalną w tym celu, czy też umieścić to przejrzenie na porządku dziennym przyszłej konferencji kodyfikacyjnej prawa międzynarodowego.

Wysokie Układające się Strony zgadzają się na to, że w razie przejrzenia konwencji niniejszej, nowa konwencja będzie mogła przewidzieć, iż jej wejście w życie pociągnie za sobą zniesienie, w stosunku do wszystkich Stron, biorących udział w konwencji niniejszej, wszelkich postanowień tejże lub pewnych z tych postanowień.

Artykuł 28

Konwencja niniejsza może być wypowiedziana.

Wypowiedzenie to będzie notyfikowane Sekretarzowi Generalnemu Ligi Narodów, który podaje do wiadomości wszystkich Członków Ligi Narodów i wszystkich Państw nie Członków, wspomnianych w art. 22.

Artykuł 29

1. Każda z Wysokich Układających się Stron może oświadczyć, w chwili podpisania, ratyfikacji lub przystąpienia, że przez przyjęcie niniejszej konwencji nie bierze na siebie żadnego zobowiązania w stosunku do całości lub jakiegokolwiek części jej kolonii, protektoratów, terytoriów zamorskich lub terytoriów będących pod jej zwierzchnictwem lub mandatem, lub dotyczącego również pewnych z ich ludów; w tym wypadku konwencja niniejsza nie będzie miała zastosowania do terytoriów lub ludów stanowiących przedmiot takiej deklaracji.

2. Każda z Wysokich Układających się Stron może zawiadomić później Sekretarza Generalnego Ligi Narodów, że zamierza stosować konwencję niniejszą do całości lub jakiegokolwiek części swych terytoriów lub ich ludów, stanowiących przedmiot deklaracji przewidzianej w paragrafie poprzednim. W tym przypadku konwencja będzie się stosowała do terytoriów i ludów przewidzianych w tej notyfikacji, w sześć miesięcy po otrzymaniu tejże przez Sekretarza Generalnego Ligi Narodów.

3. Tak samo każda z Wysokich Układających się Stron może w każdej chwili oświadczyć, że zamierza zaprzestać stosowania konwencji niniejszej do całości lub jakiegokolwiek części jej kolonii, protektoratów, terytoriów zamorskich lub terytoriów znajdujących się pod jej zwierzchnictwem lub mandatem, lub też odnośnie do niektórych z ich ludów; w tym przypadku konwencja przestanie być stosowana do terytoriów lub ludów, stanowiących przedmiot takiej deklaracji, w rok po otrzymaniu tej deklaracji przez Sekretarza Generalnego Ligi Narodów.

4. Każda z Wysokich Układających się Stron może, w chwili podpisania, ratyfikacji lub przystąpienia, lub w chwili notyfikacji, przewidzianej w paragrafie 2 niniejszego artykułu, czynić zastrzeżenia zgodnie z artykułem 20 konwencji niniejszej, odnośnie do całości lub jakiegokolwiek części jej kolonii, protektoratów, terytoriów zamorskich lub terytoriów, będących pod jej zwierzchnictwem lub mandatem, lub też odnośnie do niektórych z ich ludów.

5. Sekretarz Generalny Ligi Narodów zakomunikuje wszystkim Członkom Ligi i Państwom nie Członkom, wspomnianym w art. 22, o deklaracjach i notyfikacjach otrzymanych w myśl niniejszego artykułu.

Artykuł 30

Konwencja niniejsza, z chwilą wejścia jej w życie, zostanie zarejestrowana staraniem Sekretarza Generalnego Ligi Narodów.

Artykuł 31

Teksty francuski i angielski konwencji niniejszej są jednakowo wiarogodne.

Na dowód czego wyżej wymienieni Pełnomocnicy podpisali niniejszą konwencję.

Sporządzono w Hadze dwunastego kwietnia tysiąc dziewięćset trzydziestego roku w jednym egzemplarzu, który zostanie złożony w archiwum Sekretariatu Ligi Narodów. Uwierzytelnione za zgodność odpisy zostaną przesłane staraniem Sekretarza Generalnego wszystkim Członkom Ligi Narodów i wszystkim Państwom nie Członkom, zaproszonym na pierwszą Konferencję Kodyfikacji Prawa Międzynarodowego.

PROTOKÓŁ

dotyczący przypadku bezpaństwowości

(Protokół został podpisany w Hadze 12 kwietnia 1930 r.
Polska ratyfikowała Protokół 12 maja 1934 r. zgodnie z ustawą z dn. 5 marca 1934 r.
Dz. U. R. P. Nr 27, poz. 217. Tekst został opublikowany w Dzienniku Ustaw z 1937 r.
Nr 47, poz. 361. Sprostowanie dotyczące błędów w tłumaczeniu na język polski
zostało zamieszczone w Dzienniku Ustaw z dnia 5 listopada 1937 r. Nr 77, poz. 568)

Niżej podpisani pełnomocnicy, w imieniu swych odnośnych Rządów,
w celu zapobieżenia bezpaństwowości w pewnym poszczególnym przypadku,
zgodzili się na następujące postanowienia:

Artykuł 1

Osoba, która się urodziła w Państwie nie nadającym obywatelstwa z tytułu urodzenia na jego terytorium, posiada obywatelstwo tego kraju, jeśli matka posiada obywatelstwo tego państwa, ojciec zaś jest bez obywatelstwa lub obywatelstwo jego jest nieznanne.

Artykuł 2

Wysokie Układające się Strony zgadzają się stosować w swych stosunkach wzajemnych, począwszy od wejścia w życie niniejszego protokołu, zasad i przepisów zawartych w powyższym artykule.

Umieszczenie tych zasad i reguł nie przesądza w niczym kwestii, czy stanowią one lub nie już obecnie części prawa międzynarodowego.

Poza tym rozumie się, że zasady i przepisy prawa międzynarodowego pozostają w mocy w zastosowaniu co do kwestii, nie stanowiących przedmiotu przepisów powyższego artykułu.

Artykuł 3

Protokół niniejszy nie uchybia przepisom traktatów, umów lub porozumień obowiązujących między Wysokimi Układającymi się Stronami, a dotyczących obywatelstwa lub kwestii z nim związanych.

Artykuł 4

Podpisując lub ratyfikując niniejszy protokół lub przystępując do niego, każda z Wysokich Układających się Stron będzie mogła, w drodze wyraźnych zastrzeżeń, wyłączyć od przyjęcia przez siebie taki lub inny przepis artykułów 1 i 5.

Przepisów w ten sposób wyłączonych nie będzie można przeciwstawiać Układającej się Stronie, która sformułowała takie zastrzeżenia, ani też powoływać się na nie przeciwko innej Układającej się Stronie.

Artykuł 5

Jeśli między Wysokimi Układającymi się Stronami powstanie jakikolwiek spór, dotyczący interpretacji lub stosowania niniejszego protokołu, i jeżeli ten spór nie mógł być rozstrzygnięty w sposób zadawalający na drodze dyplomatycznej, będzie on rozstrzygnięty zgodnie z obowiązującymi między Stronami przepisami, dotyczącymi rozstrzygania sporów międzynarodowych.

W przypadku, gdyby między Stronami będącymi w sporze, przepisy takie nie istniały, poddadzą one spór postępowaniu rozjemczemu lub sądowemu, stosując się do praw konstytucyjnych każdej z nich. W braku zgody co do wyboru innego trybunału, przedłożą spór Stałemu Trybunałowi Sprawiedliwości Międzynarodowej, jeżeli wszystkie one są Stronami protokołu z dnia 16 sierpnia 1920 r., dotyczącego tegoż Trybunału; o ile zaś nie wszystkie są Stronami tego protokołu – Trybunałowi Rozjemczemu, ustanowionemu zgodnie z Konwencją Haską z dnia 18 października 1907 r., dotyczącą pokojowego załatwiania zatargów międzynarodowych.

Artykuł 6

Protokół niniejszy będzie mógł być podpisany do dnia 31 grudnia 1930 r., w imieniu każdego Członka Ligi Narodów i każdego Państwa nie Członka, zaproszonego na pierwszą konferencję Kodyfikacyjną, lub któremu Rada Ligi Narodów przesłała w tym celu egzemplarz rzeczzonego Protokołu.

Artykuł 7

Protokół niniejszy będzie ratyfikowany i dokumenty ratyfikacyjne zostaną złożone w Sekretariacie Ligi Narodów.

Sekretarz Generalny zawiadomi o każdym złożeniu Członków Ligi Narodów i Państwa nie Członków wspomnianych w artykule 6, wskazując datę, w jakiej złożenie to zostało uskutecznione.

Artykuł 8

Począwszy od 1 stycznia 1931 r., każdy Członek Ligi Narodów i każde Państwo nie Członek, wymienione w artykule 6, w imieniu którego protokół nie został podpisany do tej daty, będzie dopuszczony do przystąpienia do niego.

Przystąpienie jego uskutecznione będzie przez złożenie aktu przystąpienia w Sekretariacie Ligi Narodów. Sekretarz Generalny zawiadomi o każdym przystąpieniu wszystkich Członków Ligi Narodów i wszystkie Państwa nie będące Członkami, wspomniane w artykule 6, podając datę, w której akt przystąpienia został złożony.

Artykuł 9

Protokół zostanie sporządzony przez Sekretarza Generalnego Ligi Narodów, skoro tylko dokumenty ratyfikacyjne lub akty przystąpienia złożone zostaną w imieniu dziesięciu Członków Ligi Narodów lub Państw nie Członków.

Uwierzytelnione za zgodność odpisy tego Protokołu zostaną przesłane każdemu z Członków Ligi Narodów i każdemu Państwu nie Członkowi, wspomnianemu w art. 6, staraniem Sekretarza Generalnego Ligi Narodów.

Artykuł 10

Protokół niniejszy wejdzie w życie 90. dnia po dacie sporządzenia protokołu wymienionego w art. 9, w stosunku do Członków Ligi Narodów i Państw nie Członków, w imieniu których dokumenty ratyfikacyjne lub akty przystąpienia zostały złożone na skutek tego protokołu.

W stosunku do każdego z Członków lub Państw nie Członków, w imieniu których dokumenty ratyfikacyjne lub akty przystąpienia zostaną później złożone, protokół wejdzie w życie 90 dnia po dacie złożenia przezeń dokumentu ratyfikacyjnego lub aktu przystąpienia.

Artykuł 11

Począwszy od dnia 1 stycznia 1936 r., każdy Członek Ligi Narodów i każde Państwo nie Członek, w stosunku do którego Protokół niniejszy będzie w tej chwili w mocy, będzie mógł zwrócić się do Sekretarza Generalnego Ligi Narodów z żądaniem, mającym na celu przejrzenie pewnych lub wszystkich postanowień tego protokołu. Jeżeli takie żądanie, zakomunikowane innym Członkom Ligi Narodów lub Państwom nie Członkom, w stosunku do których protokół jest w tej chwili obowiązujący, zostanie poparte, w ciągu roku, co najmniej przez dziewięć spośród nich, Rada Ligi Narodów zadecyduje po zasięgnięciu opinii Członków i Państw nie Członków, wspomnianych w art. 6, czy należy zwołać konferencję specjalną w tym celu, czy też umieścić to przejrzenie na porządku dziennym przyszłej konferencji kodyfikacyjnej prawa międzynarodowego.

Wysokie Układające się Strony zgadzają się na to, że w razie przejrzenia niniejszego protokołu, nowe porozumienie będzie mogło przewidzieć, iż jego wejście w życie pociągnie za sobą zniesienie w stosunku do wszystkich Stron biorących udział w niniejszym protokole, wszelkich postanowień tegoż lub pewnych z tych postanowień.

Artykuł 12

Protokół niniejszy może być wypowiedziany.

Wypowiedzenie to będzie notyfikowane na piśmie Sekretarzowi Generalnemu Ligi Narodów, który poda je do wiadomości wszystkich Członków Ligi Narodów i wszystkich Państw nie Członków, wspomnianych w art. 6. Wypowiedzenie to będzie skuteczne tylko w stosunku do Członka Ligi lub Państwa nie Członka, który je notyfikował i w rok po dacie otrzymania tej notyfikacji przez Sekretarza Generalnego.

Artykuł 13

1. Każda z Wysokich Układających się Stron może oświadczyć w chwili podpisania, ratyfikacji lub przystąpienia, że przez przyjęcie niniejszego protokołu nie bierze na siebie żadnego zobowiązania, w stosunku do całości lub części jej kolonii, protektoratów, terytoriów zamorskich lub terytoriów, pozostających pod jej zwierzchnictwem lub mandatem, lub też dotyczącego pewnych z ich ludów; w tym wypadku protokół niniejszy nie będzie miał zastosowania do terytoriów lub ludów, stanowiących przedmiot takiej deklaracji.

2. Każda z Wysokich Układających się Stron może zawiadomić później Sekretarza Generalnego Ligi Narodów, że zamierza stosować niniejszy protokół do całości lub jakiegokolwiek części swych terytoriów lub ich ludów, stanowiących przedmiot deklaracji, przewidzianej w pa-

ragrafie poprzednim. W tym przypadku, protokół będzie się stosował do terytoriów i ludów przewidzianych w tej notyfikacji, w sześć miesięcy po otrzymaniu teje przez Sekretarza Generalnego Ligi Narodów.

3. Tak samo każda z Wysokich Układających się Stron może w każdej chwili oświadczyć, że zamierza zaprzestać stosowania niniejszego protokołu do całości lub jakiegokolwiek części jej kolonii, protektoratów, terytoriów zamorskich lub terytoriów, znajdujących się pod jej zwierzchnictwem lub mandatem, lub też odnośnie do niektórych z ich ludów; w tym przypadku protokół przestanie być stosowany do terytoriów lub ludów stanowiących przedmiot takiej deklaracji, w rok po otrzymaniu tej deklaracji przez Sekretarza Generalnego Ligi Narodów.

4. Każda z Wysokich Układających się Stron może w chwili podpisania, ratyfikacji lub przystąpienia, lub w chwili notyfikacji, przewidzianej w paragrafie 2 artykułu niniejszego, – czynić zastrzeżenia, zgodnie z artykułem 4 niniejszego protokołu, odnośnie do całości lub jakiegokolwiek części jej kolonii, protektoratów, terytoriów zamorskich i terytoriów, znajdujących się pod jej zwierzchnictwem lub mandatem, lub też odnośnie niektórych z ich ludów.

5. Sekretarz Generalny Ligi Narodów zakomunikuje wszystkim Członkom Ligi i Państwom nie Członkom, wspomnianym w art. 6, o deklaracjach i notyfikacjach, otrzymanych w myśl niniejszego artykułu.

Artykuł 14

Protokół niniejszy, z chwilą jego wejścia w życie, zarejestrowany zostanie staraniem Sekretarza Generalnego Ligi Narodów.

Artykuł 15

Teksty francuski i angielski niniejszego protokołu są jednakowo wiarogodne.

Na dowód czego Pełnomocnicy podpisali niniejszy protokół.

Sporządzono w Hadze, dwunastego kwietnia tysiąc dziewięćset trzydziestego roku, w jednym egzemplarzu, który zostanie złożony w archiwach Sekretariatu Ligi Narodów.

Uwierzytelnione za zgodność odpisy zostaną przesłane staraniem Sekretarza Generalnego Ligi Narodów wszystkim Członkom Ligi Narodów i wszystkim Państwom nie Członkom, zaproszonym na pierwszą Konferencję Kodyfikacji i Prawa Międzynarodowego.

Zaznajomiwszy się z powyższą konwencją oraz protokołem, uznaliśmy je i uznajemy za słuszne zarówno w całości, jak i każde z zawartych w nich postanowień; oświadczamy, że są przyjęte, ratyfikowane i potwierdzone i przyrzekamy, że będą niezmiennie zachowywane.

Na dowód czego wydaliśmy Akt niniejszy, opatrzony pieczęcią Rzeczypospolitej.

W Warszawie, dnia 12 maja 1934 r.

KONWENCJA

dla ułatwienia międzynarodowego obiegu filmów, mających charakter wychowawczy

(Konwencja została podpisana w Genewie dnia 11 października 1933 r.
Polska ratyfikowała konwencję 12 czerwca 1937 r., zgodnie z ustawą z 18 marca 1937 r.
– Dz. U. R. P. Nr 25, poz. 163 z zastrzeżeniem, przewidzianym w artykule IX,
prawa wydania zarządzeń, zakazujących lub ograniczających wwoz, ze względów wynikających
z konieczności ochrony własnego rynku przed zalewem przez filmy pochodzenia
zagranicznego. Tekst został opublikowany w Dzienniku Ustaw z 1937 r. Nr 83, poz. 601).

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ,
MY, IGNACY MOŚCICKI,
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ,
wszem wobec i każdemu z osobna, komu o tym wiedzieć należy, wiadomym czynimy:
Dnia jedenastego października tysiąc dziewięćset trzydziestego trzeciego roku podpisa-
na została w Genewie Konwencja dla ułatwienia międzynarodowego obiegu filmów, mających
charakter wychowawczy, o następującym brzmieniu dosłownym:

KONWENCJA
dla ułatwienia międzynarodowego obiegu filmów, mających charakter wychowawczy,
podpisana w Genewie dnia 11 października 1933 r

Jego Królewska Mość Król Albanii; Prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki; Pre-
zydent Związkowy Republiki Austriackiej; Jego Królewska Mość Król Belgów; Jego Królewska
Mość Król Wielkiej Brytanii, Irlandii i Zamorskich Dominiów Brytyjskich, Cesarz Indii; Pre-
zydent Republiki Chili; Jego Królewska Mość Król Danii i Islandii; Jego Królewska Mość Król
Egiptu; Prezydent Republiki Finlandzkiej; Prezydent Republiki Francuskiej; Prezydent Republiki

Greckiej; Jego Księżęca Wysokość Regent Królestwa Węgierskiego; Jego Królewska Mość Król Włoch; Prezydent Republiki Łotewskiej; Jego Wysokość Księżę Monako; Prezydent Republiki Nikaragua; Jego Królewska Mość Król Norwegii; Prezydent Republiki Panamy; Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej; Jego Królewska Mość Król Rumunii; Jego Królewska Mość Król Szwecji; Związkowa Rada Szwajcarska; Prezydent Republiki Urugwaju;

przekonani o wielkim znaczeniu ułatwiania międzynarodowego obiegu filmów wychowawczych wszelkiego rodzaju, które przyczyniają się do wzajemnego zrozumienia narodów zgodnie z celami Ligi Narodów i popierają w ten sposób rozbrojenie moralne lub które stanowią szczególnie skuteczne środki postępu fizycznego, intelektualnego i moralnego;

stwierdzając, że filmy wychowawcze są niedostatecznie znane i że ich międzynarodowe rozpowszechnienie napotyka jeszcze na liczne trudności;

uważając, że opłaty celne stanowią często poważną przeszkodę dla produkcji i obiegu tych filmów, nie przysparzając równocześnie Państwom znaczniejszych korzyści finansowych;

wyzaczyli jako swych pełnomocników, a mianowicie: [pominięto], którzy po okazaniu swych pełnomocnictw, uznanych za sporządzone w dobrej i należytej formie, zgodzili się na następujące postanowienia:

Artykuł I

Niniejsza Konwencja stosuje się do filmów, które, zgodnie z metodami dydaktycznymi, zmierzają do wybitnie wychowawczego celu międzynarodowego i które należą do jednej z następujących pięciu kategorii:

- a) filmy, przeznaczone do zaznajamiania z działalnością i celami Ligi Narodów, jak również innych organizacji międzynarodowych ogólnie uznanych przez Wysokie Układające się Strony;
- b) filmy, przeznaczone do użytku nauczania wszelkich stopni;
- c) filmy, mające na celu kształcenie i poradnictwo zawodowe, łącznie z filmami, dotyczącymi techniki przemysłowej, jak również z filmami o naukowej organizacji pracy;
- d) filmy z zakresu badań naukowych lub technicznych, oraz z zakresu popularyzacji wiedzy;
- e) filmy z zakresu higieny, wychowania fizycznego, opieki i pomocy społecznej.

Artykuł II

Wysokie Układające się Strony stwierdzają, że postanowienia artykułu pierwszego stosują się do filmów wychowawczych, znajdujących się w jednej z następujących form:

- a) negatywy naświetlone, wywołane,
- b) pozytywy naświetlone, wywołane.

Niniejsza Konwencja ma również zastosowanie do wszelkich rodzajów odtwarzania dźwięku, jak np. płyty uzupełniające do filmu i filmy dźwiękowe.

Artykuł III

Wysokie Układające się Strony zobowiązują się w terminie sześciomiesięcznym, licząc od wejścia w życie niniejszej Konwencji, zapewnić zwolnienie od wszelkich opłat celnych i wszelkich opłat dodatkowych, jakiegokolwiek bądź rodzaju filmów, przy ich wwozie ostatecznym lub czasowym, przy przewozie oraz wywozie, o ile posiadając międzynarodowy charakter wychowawczy, wytwarzane są przez przedsiębiorstwa lub instytucje, mające siedzibę na terytorium jednej z Wysokich Układających się Stron.

Zwolnienie powyższe nie stosuje się do opłat, które mogłyby być nałożone celem pokrycia wydatków, powstałych w związku z pokazem filmu przed władzami krajowymi, zgodnie z artykułem V. Nie stosuje się ono również do innych opłat, które w każdym wypadku obciążają wwóz towarów, nawet wtedy, gdy chodzi o towary zwolnione od opłat celnych, niezależnie od pochodzenia lub rodzaju towaru, jak np. opłaty statystyczne lub stemplowe.

Ponadto Wysokie Układające się Strony zobowiązują się nie nakładać na filmy, zwolnione od opłat celnych w myśl niniejszej Konwencji, żadnych innych lub wyższych opłat wewnętrznych ani też nie stosować względem tych filmów żadnych przepisów, formalności i zarządzeń co do sprzedaży, obiegu lub spraw innego rodzaju, z wyjątkiem tych, które są stosowane względem filmów wychowawczych, wytworzonych w kraju.

Artykuł IV

Wszystkie filmy, jak również wszystkie uzupełniające formy odtwarzania dźwięku, które zostały zgłoszone do wpuszczenia bez opłat celnych, zgodnie z niniejszą Konwencją, będą przedstawione do zbadania Międzynarodowemu Instytutowi Kinematografii Wychowawczej, który, o ile uzna, że film posiada międzynarodowy charakter wychowawczy, w rozumieniu artykułu pierwszego, wyda w powyższym celu zaświadczenie w formie podanej w regulaminie wykonawczym, wskazanym w artykule XIII.

Jeżeli która z Wysokich Układających się Stron będzie uważała, że film, na który Międzynarodowy Instytut Kinematografii Wychowawczej wydał zaświadczenie, nie odpowiada postanowieniom artykułu pierwszego, będzie mogła zażądać ponownego zbadania filmu, przedstawiając swe motywy. Instytut cofnie zaświadczenie, o ile motywy, przytoczone przez zainteresowaną Układającą się Stronę, wydadzą mu się słuszne.

Artykuł V

Po okazaniu powyższego zaświadczenia i w razie, gdy zwolnienie od opłat celnych nie jest już z góry przyznane przez ustawodawstwo wewnętrzne, władze celne lub inne władze właściwe kraju, do którego film ma zostać wwieziony, udzielą ułatwień, niezbędnych do przedstawienia filmu władzy krajowej, powołanej do orzeczenia, czy należy wpuścić film bez opłat celnych.

Jedynie właściwa władza krajowa uprawniona jest do tego, by wypowiadać się w kwestii, czy, ze względu na system pedagogiczny danego kraju, film ma być uważany za wychowawczy ze stanowiska krajowego, i z tego tytułu zwolniony od opłat celnych, zgodnie z niniejszą Konwencją. Odnośna władza krajowa powiadomi o swym orzeczeniu Międzynarodowy Instytut Kinematografii Wychowawczej. Orzeczenie powzięte w tej kwestii będzie mogło być, zgodnie z artykułem VI, przedmiotem wymiany poglądów między krajami zainteresowanymi.

Artykuł VI

W razie gdy władze kraju importującego odmówią zwolnienia filmu od opłat celnych, podając w wątpliwość wychowawczy charakter filmu ze stanowiska krajowego, rząd kraju, w którym znajduje się przedsiębiorstwo lub instytucja, będąca wytwórcą filmu, może wystosować do kraju importującego przyjazne zapytanie, o ile uważa, że rozpowszechnienie filmu leży w jego interesie z przyczyn narodowo-kulturalnych. Oba rządy wspólnie rozpatrzą sprawę, korzystając przy tym, w możliwie najszerszej mierze z opinii Międzynarodowego Instytutu Kinematografii Wychowawczej.

Artykuł VII

Międzynarodowy Instytut Kinematografii Wychowawczej zorganizuje możliwie jak najwcześniej i będzie wydawał periodycznie katalog filmów, na które wydał zaświadczenia zgodnie z artykułem IV.

Katalog ten będzie również wzmiankował o orzeczeniach, powziętych przez właściwe władze krajów, do których wwóz był żądany. Będzie on wydawany w pięciu językach urzędowych Instytutu (niemiecki, angielski, hiszpański, francuski, włoski); będą w nim przedrukowane dla każdego filmu informacje zawarte w zaświadczeniach; będzie od przesyłany rządóm Wysokich Układających się Stron.

Wspomniane wyżej Strony zobowiązują się popierać za pomocą środków, które wydadzą im się najsukuteczniejsze, rozpowszechnianie katalogu, wydawanego przez Instytut.

Artykuł VIII

Żadne postanowienie niniejszej Konwencji nie może naruszyć prawa Wysokich Układających się Stron do wykonywania cenzury filmowej zgodnie z ich własnym ustawodawstwem lub do powzięcia zarządzeń zakazujących lub ograniczających przywóz lub przewóz wspomnianych filmów z uwagi na bezpieczeństwo lub porządek publiczny.

Artykuł IX

Każda z Wysokich Układających się Stron będzie mogła, podpisując Konwencję lub przystępując do niej, zastrzec sobie prawo wydania zarządzeń zakazujących lub ograniczających przywóz, ze względów wynikających z konieczności ochrony własnego rynku przed zalewem przez filmy pochodzenia zagranicznego.

Każda Układająca się Strona, która skorzysta z prawa, które sobie zastrzegła, powinna wskazać przyczyny tego stanowiska Międzynarodowemu Instytutowi Kinematografii Wychowawczej. Przyczyny te zostaną podane do wiadomości Rządom Państw, należących do Konwencji, przez Międzynarodowy Instytut Kinematografii Wychowawczej.

Artykuł X

Wysokie Układające się Strony zobowiązują się do wspólnego zbadania sposobów zmniejszenia do minimum ograniczeń, które mogłyby utrudnić międzynarodowy obieg filmów wychowawczych, wymienionych w artykule pierwszym.

Artykuł XI

Spory, dotyczące interpretacji lub stosowania niniejszej Konwencji, z wyjątkiem postanowień artykułów V, VIII i IX, będą podlegały Stałemu Trybunałowi Sprawiedliwości Międzynarodowej.

Jeżeli Wysokie Układające się Strony, między którymi powstanie spór, lub jedna z nich, nie są uczestnikami Protokołu z dnia 16 grudnia 1920 r. dotyczącego Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej, to spór zostanie poddany, wedle ich woli i zgodnie z przepisami konstytucyjnymi każdej z nich, bądź Stałemu Trybunałowi Sprawiedliwości Międzynarodowej, bądź Trybunałowi Rozjemczemu, ustanowionemu zgodnie z Konwencją z dnia 18 października 1907 r. o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych, bądź też jakimkolwiek innemu Trybunałowi Rozjemczemu.

Artykuł XII

Wysokie Układające się Strony podadzą do wiadomości Międzynarodowego Instytutu Kinematografii Wychowawczej, w ciągu sześciu miesięcy następujących po wejściu w życie na ich terytorium niniejszej Konwencji:

- a) władze uprawnione do udzielania, zgodnie z artykułem V, pozwoleń na wpuszczanie filmów wychowawczych bez opłat celnych;
- b) zarządzenia wydane w celu zapewnienia wykonania postanowień niniejszej Konwencji.

Międzynarodowy Instytut Kinematografii Wychowawczej prześle Wysokim Układającym się Stronom informacje, przewidziane w ustępach a) i b) niniejszego artykułu.

Artykuł XIII

Rada Administracyjna Międzynarodowego Instytutu Kinematografii Wychowawczej ustali regulamin, dotyczący postępowania przy wykonywaniu niniejszej Konwencji, jak również opłaty, które mają być pobierane przez Instytut za wydawanie zaświadczeń, przewidziane w artykule IV, i za ogłaszanie katalogu, wskazanego w artykule VII. Regulamin ten, wraz z wzorem zaświadczenia i opłatami, które mają być pobierane, zostanie przedłożony Radzie Ligi Narodów do zatwierdzenia.

Artykuł XIV

Konwencja niniejsza, której teksty francuski i angielski są jednakowo wiarygodne, będzie mogła być podpisana do dnia 11 kwietnia 1934 r. w imieniu każdego członka Ligi Narodów lub każdego Państwa nie będącego Członkiem, któremu Rada Ligi Narodów prześle w tym celu odpis niniejszej Konwencji.

Artykuł XV

Konwencja niniejsza będzie ratyfikowana. Dokumenty ratyfikacyjne zostaną złożone Sekretarzowi Generalnemu Ligi Narodów, który powiadomi o tym złożeniu wszystkich Członków Ligi Narodów i Państwa nie będące członkami, wskazane w artykule XIV, podając datę, w której to złożenie zostało uskutecznione.

Artykuł XVI

Począwszy od dnia 12 kwietnia 1934 r. każdy Członek Ligi Narodów i każde Państwo nie będące Członkiem, któremu Rada Ligi Narodów przesłała odpis niniejszej Konwencji, będzie mogło do niej przystąpić.

Akty przystąpienia zostaną złożone Sekretarzowi Generalnemu Ligi Narodów, który zawiadomi o złożeniu i jego dacie wszystkich Członków Ligi Narodów i Państwa nie będące członkami, wskazane w ustępie poprzednim.

Artykuł XVII

Z chwilą złożenia dokumentów ratyfikacyjnych lub przystąpienia w imieniu pięciu Członków Ligi Narodów lub Państw nie będących Członkami, sporządzony zostanie protokół przez Sekretarza Generalnego Ligi Narodów. Zaświadczony za zgodność odpis tego protokołu zostanie doręczony przez Sekretarza Generalnego Ligi Narodów każdemu z Członków Ligi Narodów i każdemu z Państw nie będących Członkiem, wskazanemu w artykule XIV.

Artykuł XVIII

Konwencja niniejsza zostanie zarejestrowana przez Sekretarza Generalnego Ligi Narodów w dziewięćdziesiąt dni po dacie protokołu, wskazanego w artykule XVII. Wejdzie ona wtedy w życie.

W stosunku do każdego z Członków lub Państw nie będących Członkami, w imieniu których dokument ratyfikacyjny lub przystąpienia zostanie później złożony, Konwencja wejdzie w życie dziewięćdziesiątego dnia po dacie złożenia tego dokumentu.

Artykuł XIX

1. Niniejsza Konwencja będzie mogła być wypowiedziana po upływie okresu trzech lat od daty, w której weszła ona w życie.

2. Wypowiedzenie Konwencji będzie skuteczne w drodze pisemnego zawiadomienia, skierowanego do Sekretarza Generalnego Ligi Narodów, który powiadomi wszystkich Członków Ligi i Państwa nie będące członkami, wskazane w art. XIV i XVI, o każdym zawiadomieniu, jak również o dacie jego otrzymania.

3. Wypowiedzenie stanie się skuteczne w rok po otrzymaniu zawiadomienia.

Artykuł XX

1. Każda z Wysokich Układających się Stron może oświadczyć w chwili podpisania, ratyfikacji lub przystąpienia, że przez przyjęcie niniejszej Konwencji nie zamierza przyjąć żadnego zobowiązania co się tyczy całości lub jakiegokolwiek części swych kolonii, protektoratów, terytoriów zamorskich, terytoriów pozostających pod jej suwerennością lub terytoriów, nad którymi został powierzony jej mandat. W takim wypadku Konwencja niniejsza nie będzie stosowana do terytoriów, stanowiących przedmiot takiego oświadczenia.

2. Każda z Wysokich Układających się Stron będzie mogła później zawiadomić Sekretarza Generalnego Ligi Narodów, że pragnie rozciągnąć stosowanie niniejszej Konwencji na całość lub jakąkolwiek część swych terytoriów, które stanowiły przedmiot oświadczenia przewidzianego w paragrafie poprzednim. W takim wypadku Konwencja będzie stosowana na wszystkich terytoriach wskazanych w zawiadomieniu, w dziewięćdziesiąt dni po otrzymaniu tego zawiadomienia przez Sekretarza Generalnego Ligi Narodów.

3. Każda z Wysokich Układających się Stron może w każdej chwili po upływie okresu trzech lat, przewidzianego w artykule XIX, oświadczyć, że pragnie zaprzestać stosowania niniejszej Konwencji do całości lub jakiegokolwiek części swych kolonii, protektoratów, terytoriów zamorskich, terytoriów pozostających pod jej suwerennością lub terytoriów, nad którymi został powierzony jej mandat; w takim wypadku Konwencja przestanie być stosowana na terytoriach stanowiących przedmiot takiego oświadczenia, w sześć miesięcy po otrzymaniu tego oświadczenia przez Sekretarza Generalnego Ligi Narodów.

4. Sekretarz Generalny Ligi Narodów poda do wiadomości wszystkich Członków Ligi Narodów i Państw nie będących Członkami oświadczenia i zawiadomienia, otrzymane na zasadzie niniejszego artykułu, jak również daty ich otrzymania.

Na dowód czego wyżej wymienieni Pełnomocnicy podpisali niniejszą Konwencję.

Sporządzono w Genewie dnia jedenastego października tysiąc dziewięćset trzydziestego trzeciego roku w jednym egzemplarzu, który zostanie zachowany w archiwach Sekretariatu Ligi Narodów, a którego odpis zaświadczony za zgodność zostanie doręczony wszystkim Członkom Ligi i Państwom nie będącym członkami, wskazanymi w artykule XIV.

KONWENCJA MIĘDZYNARODOWA dotycząca zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi

(Konwencja została podpisana w Genewie dnia 11 października 1933 r.
Polska ratyfikowała Konwencję 8 września 1937 r. zgodnie z ustawą
z dnia 18 marca 1937 r. – Dz. U. R. P. Nr 25, poz. 164. Tekst został opublikowany
w Dzienniku Ustaw z 1938 r. Nr 7, poz. 37)

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ,
MY, IGNACY MOŚCICKI,
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ,

Wszem wobec i każdemu z osobna, komu o tym wiedzieć należy, wiadomym czynimy:
Dnia jedenastego października tysiąc dziewięćset trzydziestego trzeciego roku podpisana została w Genewie konwencja międzynarodowa, dotycząca zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi, o następującym brzmieniu dosłownym:

KONWENCJA MIĘDZYNARODOWA
dotycząca zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi

Jego Królewska Mość Król Albańczyków; Prezydent Rzeszy Niemieckiej; Prezydent Związkowy Republiki Austriackiej; Jego Królewska Mość Król Belgów; Jego Królewska Mość Król Wielkiej Brytanii, Irlandii i Zamorskich Dominii Brytyjskich, Cesarz Indii; Jego Królewska Mość Król Bułgarów; Prezydent Republiki Chili; Prezydent Rządu Narodowego Republiki Chińskiej; Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, za Wolne Miasto Gdańsk; Prezydent Republiki Hiszpańskiej; Prezydent Republiki Francuskiej; Prezydent Republiki Helleńskiej; Jego Wysokość Regent Królestwa Węgierskiego; Prezydent Republiki Łotewskiej; Prezydent Republiki Litewskiej; Jego Wysokość Książę Monako; Jego Królewska Mość Król Norwegii; Prezydent Republiki Panamy; Jej Królewska Mość Królowa Holandii; Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej; Prezydent

Republiki Portugalskiej; Jego Królewska Mość Król Szwecji; Szwajcarska Rada Związkowa; Prezydent Republiki Czechosłowackiej; Jego Królewska Mość Król Jugosławii;
 pragnąc zapewnić w sposób bardziej zupełny zwalczanie handlu kobietami i dziećmi;
 przyjmując do wiadomości zalecenia zawarte w raporcie z prac XII sesji Komitetu Handlu Kobietami i Dziećmi, złożonym Radzie Ligi Narodów;
 postanawiając uzupełnić, przez nową konwencję, porozumienie z 18 maja 1904 r., i konwencje z 4 maja 1910 r. i z 30 września 1921 r. w sprawie zwalczania handlu kobietami i dziećmi;
 wyznaczyli w tym celu swymi pełnomocnikami: [pominięto], którzy, po przedstawieniu swych pełnomocnictw, uznanych za dobre i w należytej formie, zgodzili się na następujące postanowienia:

Artykuł 1

Należy poddać karze każdego, kto dla zaspokojenia namiętności innych osób werbuje, uprowadza lub uwodzi kobietę lub dziewczynę pełnoletnią, nawet za jej zgodą, mając przy tym na celu przeznaczanie jej do uprawiania nierządu w innym kraju, choćby nawet poszczególne działania, należące do istoty przestępstwa, popełnione były w różnych krajach.

Usiłowanie oraz, w granicach ustawowych, czynności przygotowawcze powinny być również karalne.

W rozumieniu niniejszego artykułu wyrażenie „kraj” obejmuje kolonie i protektoraty zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony, jak również terytoria pozostające pod jej suwerennością oraz te, nad którymi powierzono jej mandat.

Artykuł 2

Wysokie Układające się Strony, których prawodawstwo obecne nie wystarcza do zwalczania przestępstw przewidzianych w artykule poprzednim, zobowiązują się przedsięwziąć środki niezbędne celem zapewnienia karalności tych przestępstw stosownie do ich wagi.

Artykuł 3

Wysokie Układające się Strony zobowiązują się do wzajemnego komunikowania sobie o każdej osobie, bez różnicy płci, która by popełniła lub usiłowała popełnić jedno z przestępstw przewidzianych w niniejszej konwencji lub konwencjach z 1910 i 1921 roku, o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, jeśli poszczególne działania, należące do istoty przestępstwa, były lub miały być popełnione w różnych krajach, następujących wiadomości (lub też wiadomości analogicznych, których pozwalają udzielać ustawy i rozporządzenia wewnętrzne):

- a) o wyrokach skazujących łącznie z wszelkimi wiadomościami istotnymi, które o sprawcy można uzyskać, np. co do jego stanu cywilnego, rysopisu, odcisków daktyloskopijnych, fotografii, danych policyjnych, sposobów działania itp.,
- b) o zarządzeniach co do niewpuszczenia sprawcy do kraju lub co do wydalenia go z kraju.

Powyższe dokumenty i informacje będą przesyłały w każdym poszczególnym przypadku władze wyznaczone zgodnie z art. 1 porozumienia zawartego w Paryżu 18 maja 1904 r., bezpośrednio i niezwłocznie władzom krajów interesowanych. Przesłanie to nastąpi, w miarę możliwości, w każdym przypadku stwierdzenia przestępstwa, skazania, niewpuszczenia do kraju lub wydalenia z kraju.

Artykuł 4

Jeżeli między Wysokimi Układającymi się Stronami powstanie jakikolwiek spór co do wykładni lub stosowania niniejszej konwencji lub konwencji z 1910 i 1921 roku i jeśli sporu tego nie da się rozstrzygnąć w sposób zadowalający w drodze dyplomatycznej, należy go załatwić zgodnie z obowiązującymi Strony postanowieniami o załatwianiu sporów międzynarodowych.

W razie gdyby między stronami, pozostającymi w sporze, nie było tego rodzaju postanowień umownych, przekażą one spór na drogę postępowania rozjemczego lub sądowego. W braku zgody stron na wybór innego sądu, przekażą one spór, na żądanie jednej ze stron, Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości, o ile wszystkie są uczestnikami Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości; jeżeli zaś nie wszystkie są uczestnikami tego protokołu, w takim razie przekażą one spór sądowi rozjemczemu, utworzonemu zgodnie z Konwencją Haską z dnia 18 października 1907 r. o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych.

Artykuł 5

Konwencja niniejsza, której teksty francuski i angielski są jednakowo miarodajne, nosi datę dzisiejszą i do 1 kwietnia 1934 r. będzie otwarta do podpisu dla każdego członka Ligi Narodów lub dla każdego państwa nie będącego członkiem, lecz reprezentowanego na konferencji, która opracowała niniejszą konwencję, lub któremu Rada Ligi Narodów poda w tym celu do wiadomości odpis niniejszej konwencji.

Artykuł 6

Niniejsza Konwencja powinna być ratyfikowana, przy czym od 1 stycznia 1948 r. akty ratyfikacyjne winny być przesłane do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczo-

nych, który zawiadomi o ich złożeniu członków Organizacji Narodów Zjednoczonych i Państwa nie będące członkami, którym sekretarz Generalny podał do wiadomości odpis Konwencji.

Artykuł 7

Członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych mogą przystąpić do niniejszej Konwencji. To samo odnosi się do Państw, które nie są członkami, a którym Rada Gospodarcza i Społeczna Organizacji Narodów Zjednoczonych postanowi oficjalnie podać do wiadomości niniejszą Konwencję. Akty przystąpienia powinny być przesłane Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, który zawiadomi o tym wszystkich członków Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak również Państwa, które nie są członkami, a którym Sekretarz Generalny podał do wiadomości odpis Konwencji.

Artykuł 8

Konwencja niniejsza wejdzie w życie w sześćdziesiąt dni po otrzymaniu przez Sekretarza Generalnego Ligi Narodów dwóch ratyfikacji lub przystąpień.

Zostanie ona zarejestrowana przez Sekretarza Generalnego w dniu jej wejścia w życie.

Ratyfikacje lub przystąpienia późniejsze nabierają mocy po upływie sześćdziesięciu dni od dnia otrzymania ich przez Sekretarza Generalnego.

Artykuł 9

Konwencja niniejsza może być wypowiedziana przez zawiadomienie skierowane do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych. Wypowiedzenie to wywrze skutek po upływie roku od jego otrzymania i tylko w stosunku do Wysokiej Układającej się Strony, która je złoży.

Artykuł 10

Sekretarz Generalny zawiadomi wszystkich członków Organizacji Narodów Zjednoczonych i Państwa, które nie są członkami, a którym Sekretarz Generalny podał do wiadomości odpis Konwencji, o wypowiedzeniu, o którym mowa w artykule 9.

Na dowód czego wymienieni powyżej pełnomocnicy podpisali niniejszą Konwencję.

Sporządzono w Genewie, dnia 11 października 1933 roku, w jednym egzemplarzu, który zostanie złożony w archiwach Sekretariatu Ligi Narodów i którego uwierzytelnione odpisy będą przesłane wszystkim członkom Ligi Narodów i państwom nie będącym członkami, wymienionym w artykule 5.

Zaznajomiwszy się z powyższą konwencją, uznaliśmy ją i uznajemy za słuszną zarówno w całości, jak i każde z postanowień w niej zawartych; oświadczamy, że jest przyjęta, ratyfikowana i potwierdzona i przyrzekamy, że będzie niezmiennie zachowywana.

Na dowód czego wydaliśmy Akt niniejszy, opatrzony pieczęcią Rzeczypospolitej.

W Warszawie, dnia 8 września 1937 r

PROTOKÓŁ

o zmianie Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, zawartej w Genewie dnia 30 września 1921 r., oraz Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi, zawartej w Genewie dnia 11 października 1933 r.

(protokół został podpisany w Lake Success dnia 12 listopada 1947 r. Polska ratyfikowała protokół 7 listopada 1950 r. Tekst podstawowy został opublikowany w Dzienniku Ustaw z 1951 r. Nr 59, poz. 405)

Strony niniejszego Protokołu, biorąc pod uwagę, że na podstawie Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, zawartej w Genewie dnia 30 września 1921 r., oraz Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi, zawartej w Genewie dnia 11 października 1933 r., nałożone zostały na Ligę Narodów pewne funkcje i pełnomocnictwa, oraz że w związku z rozwiązaniem Ligi Narodów niezbędne jest zabezpieczenie ich nieprzerwanego wykonywania, i uważając za wskazane, żeby te funkcje i pełnomocnictwa odtąd były wykonywane przez Organizację Narodów Zjednoczonych, niniejszym postanawiają, co następuje:

Artykuł I

Strony niniejszego Protokołu postanawiają, że w stosunkach wzajemnych będą, każda w odniesieniu do aktów, których jest stroną, zgodnie z postanowieniami niniejszego Protokołu, uznawać całkowitą moc prawną i należycie stosować zmiany tych aktów, które są uwidocznione w załączniku do niniejszego Protokołu.

Artykuł II

Sekretarz Generalny przygotowuje teksty Konwencji, poprawionych zgodnie z niniejszym Protokołem, i poda odpisy do wiadomości Rządów każdego członka Organizacji Narodów Zjednoczonych i każdego Państwa, nie będącego członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych, dla którego niniejszy Protokół jest dostępny do podpisania lub przyjęcia.

Sekretarz Generalny będzie prosił również strony każdego aktu, który ma być zmieniony niniejszym Protokołem, aby stosowały zmienione teksty tych aktów natychmiast po wejściu ich w życie, nawet jeżeli strony jeszcze nie zdołały stać się stronami niniejszego Protokołu.

Artykuł III

Niniejszy Protokół będzie dostępny do podpisania lub przyjęcia dla każdego członka Konwencji z dnia 30 marca 1921 r. o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi jak również Konwencji z dnia 11 października 1933 r. o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi, któremu Sekretarz Generalny podał do wiadomości odpis tego Protokołu

Artykuł IV

Państwa mogą stać się stronami niniejszego Protokołu przez:

- a) podpisanie bez zastrzeżenia zatwierdzenia lub
- b) przyjęcie dokonane przez złożenie formalnego aktu Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł V

1. Protokół niniejszy wchodzi w życie z dniem, w którym dwa lub więcej Państw stanie się jego stronami.

2. Zmiany ustalone w załączniku do niniejszego Protokołu wejdą w życie w odniesieniu do każdej Konwencji, kiedy większość stron tych Konwencji stanie się stronami niniejszego Protokołu, a w konsekwencji każde, państwo przystępujące do jednej z Konwencji już po wejściu zmian w życie stanie się stroną Konwencji w ten sposób zmienionej.

Artykuł VI

Zgodnie z ustępem I artykułu 102 Karty Narodów Zjednoczonych i zawartymi w nim przepisami przyjętymi przez Ogólne Zgromadzenie, Sekretarz Generalny Organizacji Narodów

Zjednoczonych zostaje upoważniony do dokonania rejestracji niniejszego Protokołu i zmian dokonanych w każdej Konwencji przez niniejszy Protokół w dniu wejścia ich w życie i do opublikowania Protokołu i zmienionych Konwencji w możliwie najkrótszym czasie po zarejestrowaniu.

Artykuł VII

Protokół niniejszy, którego teksty chiński, angielski, francuski, rosyjski hiszpański są jednakowo autentyczne, zostanie złożony w archiwach Sekretariatu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Wobec tego, że Konwencje, które mają być zmienione zgodnie z załącznikami, są sporządzone tylko w języku angielskim i francuskim, jedynie teksty angielski i francuski załącznika będą uważane jako jednakowo autentyczne, natomiast teksty chiński, rosyjski i hiszpański – jako tłumaczenia.

Uwierzytelniony odpis Protokołu wraz z załącznikiem będzie przesłany przez Sekretarza Generalnego każdej ze Stron Konwencji z dnia 30 września 1921 r. o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi i Konwencji z dnia 11 października 1933 r. o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi, jak również do wszystkich członków Organizacji Narodów Zjednoczonych.

W dowód czego niżej podpisani należycie upoważnieni przez swoje Rządy podpisali niniejszy Protokół, każdy w tym dniu, jaki figuruje obok jego podpisu.

Sporządzony w Lake Success, New York, dnia 12 listopada tysiąc dziewięćset czterdziestego siódmego roku.

ZAŁĄCZNIK

do Protokołu o zmianie Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, zawartej w Genewie dnia 30 września 1921 r., i Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi, zawartej w Genewie dnia 11 października 1933 r.

MIĘDZYNARODOWA KONWENCJA o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, dostępna do podpisania w Genewie dnia 30 września 1921 r.

Artykuł 9 ustęp pierwszy otrzymuje brzmienie:

Konwencja mniejsza podlega ratyfikacji, przy czym od 1 stycznia 1948 r. akty ratyfikacyjne winny być przesłane do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych,

który zawiadomi o ich złożeniu Członków Organizacji Narodów Zjednoczonych i Państwa nie będące Członkami, którym Sekretarz Generalny podał do wiadomości odpis Konwencji. Akty ratyfikacyjne będą złożone w archiwum Sekretariatu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 10 otrzymuje brzmienie:

Członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych mogą przystąpić do niniejszej Konwencji. To samo odnosi się do Państw, które nie są członkami, a którym Rada Gospodarcza i Społeczna Organizacji Narodów Zjednoczonych zdecyduje oficjalnie podać do wiadomości niniejszą Konwencję.

Przystąpienie będzie notyfikowane Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, który da znać o tym wszystkim Członkom Organizacji Narodów Zjednoczonych jak również Państwom, które nie są członkami, a którym Sekretarz Generalny podał do wiadomości odpis Konwencji.

Artykuł 12 otrzymuje brzmienie:

Każde Państwo, które jest Stroną niniejszej Konwencji, może ją wypowiedzieć z tym, że o zamiarze wystąpienia zawiadomi na 12 miesięcy z góry.

Wypowiedzenie powinno nastąpić w drodze pisemnego zawiadomienia, które należy przesłać do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych. Odpisy takiego zawiadomienia winny być z kolei przesłane przez Sekretarza wszystkim członkom Organizacji Narodów Zjednoczonych i Państwom, które nie są członkami, a którym Sekretarz podał do wiadomości opis Konwencji. Wypowiedzenie to wejdzie w życie po upływie roku od daty, w której zostało podane do wiadomości Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, i działa tylko w odniesieniu do Państwa, które o tym zawiadomiło.

Artykuł 13 otrzymuje brzmienie:

Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych będzie prowadził specjalny wykaz Stron, które niniejszą Konwencję podpisały, ratyfikowały, przystąpiły do niej lub ją wypowiedziały.

Wykaz ten winien być dostępny w każdym czasie każdemu członkowi Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak również każdemu Państwu, które nie jest członkiem, a któremu Sekretarz Generalny podał do wiadomości odpis Konwencji. Wykaz winien być publikowany możliwie najczęściej odpowiednio do zaleceń Rady Gospodarczej i Społecznej Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 14 skreśla się

* * *

**MIĘDZYNARODOWA KONWENCJA
o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi,
podpisana w Genewie dnia 11 października 1933 r.****W artykule 4:**

Wyrazy „Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej” zastępuje się wyrazami „Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości”, a wyrazy „Protokołu z dnia 16 grudnia 1920 r., dotyczącego Statutu tego Trybunału”, zastępuje się wyrazami „Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości”.

Artykuł 6 otrzymuje brzmienie:

Niniejsza Konwencja powinna być ratyfikowana, przy czym od 1 stycznia 1948 r. akty ratyfikacyjne winny być przesłane do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który zawiadomi o ich złożeniu członków Organizacji Narodów Zjednoczonych i Państwa nie będące członkami, którym Sekretarz Generalny podał do wiadomości odpis Konwencji.

Artykuł 7 otrzymuje brzmienie:

Członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych mogą przystąpić do niniejszej Konwencji. To samo odnosi się do Państw, które nie są członkami, a którym Rada Gospodarcza i Społeczna Organizacji Narodów Zjednoczonych postanowi oficjalnie podać do wiadomości niniejszą Konwencję.

Akty przystąpienia powinny być przesłane Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, który zawiadomi o tym wszystkich członków Organizacji Narodów Zjednoczonych jak również Państwa, które nie są członkami, a którym Sekretarz Generalny podał do wiadomości odpis Konwencji.

W artykule 9:

Wyrazy „Sekretarz Generalny Ligi Narodów” zastępuje się wyrazami „Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych”.

W artykule 10:

Pierwsze trzy oraz piąty ustęp skreśla się, a czwarty otrzymuje brzmienie:

Sekretarz Generalny zawiadomi wszystkich członków Organizacji Narodów Zjednoczonych i Państwa, które nie są członkami, a którym Sekretarz Generalny podał do wiadomości odpis Konwencji, o wypowiedzeniu, o którym mowa w artykule 9.

KONWENCJA

w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji

(sporządzona w dnia 21 marca 1950 r. w Lake Success, ratyfikowana przez Polskę w dniu 26 kwietnia 1952 r. na podstawie ustawy z dnia 29 lutego 1952 r., Dz. U. Nr 13, poz. 78, opublikowana w Dzienniku Ustaw z dnia 21 października 1952 r., Dz. U. Nr 41, poz. 278)

WSTĘP

Zważywszy, że prostytucja i towarzyszące jej zło – handel ludźmi w celach prostytucji – są sprzeczne z godnością i wartością człowieka oraz zagrażają dobru jednostki, rodziny i społeczeństwa;

zważywszy, że w dziedzinie zwalczania handlu kobietami i dziećmi obowiązują następujące akty międzynarodowe:

- 1) Porozumienie międzynarodowe z dnia 18 maja 1904 r. w sprawie zwalczania handlu białymi niewolnikami, zmienione Protokołem zatwierdzonym przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 3 grudnia 1948 r.,
- 2) Konwencja międzynarodowa z dnia 4 maja 1910 r. o zwalczaniu handlu białymi niewolnikami, zmieniona wzmiankowanym wyżej Protokołem,
- 3) Konwencja międzynarodowa z dnia 30 września 1921 r. o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, zmieniona Protokołem zatwierdzonym przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 października 1947 r.,
- 4) Konwencja międzynarodowa z dnia 11 października 1933 r. o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi, zmieniona wyżej wzmiankowanym Protokołem,
- 5) zważywszy, że Liga Narodów przygotowała w r. 1937 projekt Konwencji, rozszerzający zakres wymienionych wyżej aktów oraz

zważywszy, że rozwój wypadków od r. 1937 umożliwia zawarcie Konwencji, unifikującej wymienione wyżej akty i obejmującej treść projektu Konwencji z r. 1937, jak również požądane poprawki do niej,
układające się strony wyrażają zgodę na poniższe postanowienia:

Artykuł 1

Strony niniejszej Konwencji zgadzają się ukarać każdego, kto dla zaspokojenia namiętności innej osoby:

- 1) dostarcza, zwabia lub uprowadza w celach prostytucji inną osobę, nawet za jej zgodą;
- 2) eksploatuje prostytucję innej osoby, nawet za jej zgodą.

Artykuł 2

Strony niniejszej Konwencji zgadzają się również ukarać każdego, kto:

- 1) utrzymuje lub prowadzi bądź świadomie finansuje dom publiczny albo bierze udział w jego finansowaniu;
- 2) świadomie wynajmuje komuś lub odnajmuje od kogoś budynek bądź inne pomieszczenie lub jakąkolwiek ich część dla celów prostytucji innych osób.

Artykuł 3

W zakresie dozwolonym przez prawo krajowe próby popełnienia któregokolwiek z przestępstw wymienionych w artykułach 1 i 2, jak też czynności przygotowawcze do ich popełnienia, będą również karane.

Artykuł 4

W zakresie dozwolonym przez prawo krajowe rozmyślny udział w czynnościach wymienionych w artykułach 1 i 2 będzie również karany.

W zakresie dozwolonym przez prawo krajowe uczestnictwo będzie traktowane jako oddzielne przestępstwo, ilekroć będzie to konieczne dla zapobieżenia bezkarności.

Artykuł 5

W przypadkach, w których osoby pokrzywdzone są według prawa krajowego uprawnione do występowania jako strony w postępowaniu dotyczącym któregokolwiek z przestępstw

wymienionych w niniejszej Konwencji, cudzoziemcy będą uprawnieni do tego na tych samych warunkach, co obywatele danego kraju.

Artykuł 6

Każda ze stron niniejszej Konwencji zgadza się zastosować wszelkie niezbędne środki celem cofnięcia lub uchylecia jakiegokolwiek istniejącego prawa, zarządzenia lub przepisu administracyjnego, w myśl którego osoby, zajmujące się lub podejrzane o zajmowanie się prostytutką, podlegają specjalnej rejestracji bądź też obowiązane są posiadać specjalny dokument, bądź wreszcie powinny podporządkować się wyjątkowym wymaganiom co do nadzoru lub zgłaszania.

Artykuł 7

Poprzednie wyroki skazujące, wydane w obcych Państwach za przestępstwa wymienione w niniejszej Konwencji, powinny być w zakresie wskazanym przez prawo krajowe wzięte pod uwagę celem:

- 1) ustalenia recydywy,
- 2) dyskwalifikacji przestępcy w zakresie używania praw obywatelskich.

Artykuł 8

Przestępstwa, wymienione w artykułach 1 i 2 niniejszej Konwencji, powinny być traktowane jako przestępstwa podlegające ekstradycji w każdym traktacie, dotyczącym ekstradycji, który został lub zostanie w przyszłości zawarty pomiędzy którymkolwiek stronami niniejszej Konwencji.

Strony niniejszej Konwencji, które nie uzależniają ekstradycji od istnienia traktatu, będą odtąd uznawać przestępstwa, wymienione w artykułach 1 i 2 niniejszej Konwencji, jako przypadki uzasadniające ekstradycję pomiędzy nimi.

Ekstradycja będzie zarządzona zgodnie z prawem Państwa, do którego skierowany został wniosek.

Artykuł 9

W Państwach, w których prawo nie dozwala na ekstradycję własnych obywateli, własni obywatele, którzy wrócili do swego kraju po popełnieniu za granicą któregośkolwiek z przestępstw wymienionych w artykułach 1 i 2 niniejszej Konwencji, będą ścigani sędownie i karani przez sądy własnego Państwa.

Postanowienie to nie będzie stosowane, jeżeli w podobnej sprawie między stronami niniejszej Konwencji ekstradycja obcokrajowca nie może mieć miejsca.

Artykuł 10

Postanowienia artykułu 9 nie będą stosowane, jeżeli osoba, oskarżona o przestępstwo, była sądzona w obcym Państwie i jeżeli, w razie skazania, osoba ta odcierpiała karę bądź kara została jej darowana lub zmniejszona zgodnie z prawami tego obcego Państwa.

Artykuł 11

Żadne postanowienie niniejszej Konwencji nie może być interpretowane jako przesądające stanowisko strony wobec ogólnego problemu zakresu jurysdykcji karnej przewidzianej prawem międzynarodowym.

Artykuł 12

Niniejsza Konwencja nie zmienia zasady, że przestępstwa, o których w niej mowa, mają być w każdym kraju określone, ścigane i karane zgodnie z prawem krajowym.

Artykuł 13

Strony niniejszej Konwencji zobowiązane będą do wykonywania rekwizycji sądowych, dotyczących przestępstw, wymienionych w Konwencji, zgodnie z ich prawem krajowym.

Przekazywanie rekwizycji będzie dokonywane:

- 1) w drodze bezpośredniej korespondencji między władzami sądowymi lub
- 2) w drodze bezpośredniej korespondencji między ministrami sprawiedliwości obydwu Państw lub w drodze bezpośredniej korespondencji innej właściwej władzy państwowej, kierującej rekwizycję, do Ministra Sprawiedliwości Państwa, do którego rekwizycja jest skierowana, lub
- 3) za pośrednictwem dyplomatycznego lub konsularnego przedstawiciela Państwa, kierującego rekwizycję, w Państwie, do którego rekwizycja zostaje skierowana; przedstawiciel ten prześle rekwizycję sądową bezpośrednio do właściwej władzy sądowej lub do władzy wskazanej przez Rząd Państwa, do którego rekwizycja jest skierowana, oraz otrzyma bezpośrednio od tej władzy dokumenty, stanowiące wykonanie rekwizycji sądowej.

W przypadkach 1 i 3 odpis rekwizycji sądowej będzie zawsze przesłany jednocześnie do zwierzchniej władzy Państwa, do którego rekwizycja została skierowana.

W braku innego porozumienia rekwizycje sądowe sporządzane będą w języku władzy kierującej rekwizycję, jednak z zastrzeżeniem, iż Państwo, do którego rekwizycja zostaje skierowana, może żądać tłumaczenia na swój własny język, którego ścisłość stwierdzi władza kierująca rekwizycję.

Każda strona niniejszej Konwencji powiadomi każdą pozostałą stroną Konwencji o wymienionej wyżej metodzie lub metodach przekazywania, na które wyrazi zgodę w odniesieniu do rekwizycji sądowych danego Państwa.

Dopóki Państwo nie wystosuje takiego zawiadomienia, dotychczas przez nie stosowana procedura w odniesieniu do rekwizycji sądowych pozostaje w mocy.

Wykonanie rekwizycji sądowych nie może pociągnąć za sobą roszczeń o zwrot jakichkolwiek innych opłat lub wydatków, niż koszt rzeczoznawców.

Nic w artykule niniejszym nie może być interpretowane jako zobowiązania stron niniejszej Konwencji do przyjęcia w sprawach karnych jakiegokolwiek formy lub metod dowodowych, sprzecznych z ich własnymi prawami krajowymi.

Artykuł 14

Każda strona niniejszej Konwencji ustanowi lub utrzyma organ zobowiązany do koordynacji i centralizacji wyników badania przestępstw, o których mowa w niniejszej Konwencji.

Organ taki winien zbierać wszelkie informacje, mające na celu ułatwienie zapobiegania i karania przestępstw, o których mowa w niniejszej Konwencji, oraz pozostawać w ścisłej łączności z odpowiednim organem w innych krajach.

Artykuł 15

W zakresie dozwolonym przez prawo krajowe oraz w zakresie, w jakim władze odpowiedzialne za organa wymienione w artykule 14 uważać to będą za pożądane, będą one dostarczać władzom odpowiedzialnym za takie same organa w innych Państwach następujących informacji:

- 1) szczegółów każdego przestępstwa, o którym mowa w niniejszej Konwencji, oraz każdej próby popełnienia takiego przestępstwa;
- 2) szczegółów o wszelkich poszukiwaniach oraz o wszelkim ściganiu, aresztowaniu, skazaniu, odmowie wpuszczenia lub wydaleniu osób, winnych któregośkolwiek z przestępstw wymienionych w niniejszej Konwencji, ruchu tych osób oraz wszelkich innych pożytecznych informacji odnoszących się do nich.

Dostarczone w ten sposób informacje będą zawierać opisy przestępców, odciski ich palców, fotografie, metody działania, protokoły policyjne i dane z rejestru skazanych.

Artykuł 16

Strony niniejszej Konwencji zgadzają się podjąć lub zachęcać do podjęcia kroków za pośrednictwem swych publicznych i prywatnych organów oświatowych, zdrowotnych, społecznych, gospodarczych i innych organów pokrewnych, dla zapobieżenia prostytucji oraz przysposobienia do pracy i społecznego uzdrowienia ofiar prostytucji i przestępstw, wymienionych w niniejszej Konwencji.

Artykuł 17

Strony niniejszej Konwencji zobowiązują się w związku z imigracją i emigracją zastosować lub stosować nadal takie środki, jakie są wymagane w ramach ich zobowiązań, określonych w niniejszej Konwencji, aby powstrzymać handel żywym towarem jednej lub drugiej płci w celach prostytucji.

W szczególności zobowiązują się:

- 1) wydać takie zarządzenia, jakie są niezbędne dla ochrony imigrantów lub emigrantów, a w szczególności: kobiet i dzieci – zarówno w miejscach przybycia i wyjazdu, jak i podczas podróży;
- 2) zorganizować odpowiednią propagandę dla ostrzeżenia publiczności przed niebezpieczeństwami wyżej wymienionego handlu;
- 3) przedsięwziąć odpowiednie środki celem zapewnienia nadzoru na dworcach kolejowych, w portach lotniczych, w portach morskich, podczas podróży oraz w innych miejscach publicznych, aby zapobiec międzynarodowemu handlowi żywym towarem w celu prostytucji;
- 4) przedsięwziąć odpowiednie środki, aby właściwe władze były informowane o przybyciu osób, które *prima facie* wydają się sprawcami i pomocnikami lub ofiarami takiego handlu.

Artykuł 18

Strony niniejszej Konwencji zobowiązują się, zgodnie z warunkami ustalonymi przez prawo krajowe, zarządzić zbieranie deklaracji od obcokrajowców zajmujących się prostytucją, w celu ustalenia ich tożsamości i stanu cywilnego oraz stwierdzenia, kto spowodował opuszczenie przez nich ich Państwa. Uzyskane informacje będą komunikowane władzom Państwa pochodzenia wymienionych osób celem przeprowadzenia ich repatriacji.

Artykuł 19

Strony niniejszej Konwencji zobowiązują się, zgodnie z warunkami ustalonymi przez prawo krajowe i nie przesądzając ścigania lub innej akcji za jego pogwałcenie w granicach możliwości:

- 1) w oczekiwaniu na ukończenie przygotowań do repatriacji pozostałych bez środków ofiar międzynarodowego handlu żywym towarem w celach prostytucji – przedsięwzięć odpowiednie środki dla zapewnienia im tymczasowej opieki i utrzymania;
- 2) repatriować osoby wymienione w artykule 18, które życzą sobie repatriacji lub których repatriacji domagają się osoby, sprawujące nad nimi władzę, lub których wydalenie zarządzone zostało zgodnie z prawem. Repatriacja nastąpi dopiero po osiągnięciu porozumienia z Państwem przeznaczenia co do tożsamości i narodowości, jak również co do miejsca i terminu przybycia do punktu granicznego. Każda strona niniejszej Konwencji ułatwi przejazd tych osób przez swoje terytorium.

Jeżeli osoby wymienione w poprzednim ustępie nie mogą same opłacić kosztów repatriacji i nie mają małżonka ani krewnych lub opiekuna, którzy by za nich zapłacili – koszty repatriacji aż do najbliższej granicy, portu lądowania lub portu lotniczego w kierunku Państwa pochodzenia będą poniesione przez Państwo, w którym osoby te zamieszkują, a koszty pozostałej części podróży – przez Państwo Pochodzenia.

Artykuł 20

Strony niniejszej Konwencji zobowiązują się, jeżeli nie uczyniły tego dotychczas, do przedsięwzięcia potrzebnych środków dla wykonywania nadzoru nad agencjami zatrudnienia celem zapobieżenia temu, aby osoby szukające zatrudnienia, zwłaszcza kobiety i dzieci, narażone były na niebezpieczeństwo prostytucji.

Artykuł 21

Strony niniejszej Konwencji zakomunikują Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych te prawa i zarządzenia, które już zostały wydane w ich Państwach, a później co roku, te prawa i zarządzenia, które zostaną wydane, co do spraw, będących przedmiotem niniejszej Konwencji, jak również wszystkie podjęte przez nich środki, dotyczące stosowania Konwencji. Otrzymane informacje będą publikowane periodycznie przez Sekretarza Generalnego i rozsyłane do wszystkich Członków Narodów Zjednoczonych oraz do Państw nie-członków, którym niniejsza Konwencja zostanie oficjalnie zakomunikowana, zgodnie z artykułem 23.

Artykuł 22

Jeżeli wyniknie jakikolwiek spór między stronami niniejszej Konwencji co do jej interpretacji lub stosowania i jeżeli spór ten nie będzie mógł być załatwiony w inny sposób, to na żądanie którejkolwiek ze stron w sporze zostanie on przedłożony Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości.

Artykuł 23

Niniejsza Konwencja otwarta będzie do podpisu dla każdego członka Narodów Zjednoczonych, a także dla każdego innego Państwa, do którego skierowane zostało zaproszenie przez Radę Ekonomiczną i Społeczną.

Niniejsza Konwencja będzie ratyfikowana, a dokumenty ratyfikacyjne zostaną złożone u Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych.

Państwa, wymienione w pierwszym ustępie, które nie podpisały Konwencji, mogą do niej przystąpić.

Przystąpienie zostanie dokonane przez złożenie dokumentu przystąpienia u Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych.

Dla celów niniejszej Konwencji słowo „Państwo” obejmuje wszystkie kolonie i terytoria powiernicze Państwa podpisującego lub przystępującego do Konwencji oraz wszystkie terytoria, za które Państwo to jest odpowiedzialne w stosunkach międzynarodowych.

Artykuł 24

Niniejsza Konwencja wejdzie w życie w dziewięćdziesiątym dniu po dacie złożenia drugiego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

Dla każdego Państwa ratyfikującego lub przystępującego do Konwencji po złożeniu drugiego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia Konwencja wejdzie w życie w dziewięćdziesiąt dni po złożeniu przez to Państwo dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia.

Artykuł 25

Po upływie pięciu lat od wejścia w życie niniejszej Konwencji każda strona Konwencji może wypowiedzieć ją drogą pisemnego zawiadomienia, skierowanego do Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych.

Takie wypowiedzenie nabierze mocy dla strony, która je zgłosi, po upływie roku od daty otrzymania go przez Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 26

Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych powiadomi wszystkich Członków Narodów Zjednoczonych oraz Państwa nie-członków wymienione w artykule 23:

- a) o podpisach, ratyfikacjach i przystąpieniach otrzymanych zgodnie z artykułem 23;
- b) o dacie, w której niniejsza Konwencja wejdzie w życie zgodnie z artykułem 24;
- c) o wypowiedzeniach otrzymanych zgodnie z artykułem 25.

Artykuł 27

Każda strona niniejszej Konwencji zobowiązuje się podjąć, zgodnie ze swą Konstytucją, środki ustawodawcze lub inne, niezbędne dla zapewnienia stosowania Konwencji.

Artykuł 28

Postanowienia niniejszej Konwencji zastąpią w stosunkach między jej stronami postanowienia aktów międzynarodowych, wymienionych w ustępach 1, 2, 3 i 4 drugiego ustępu Wstępu, z których każdy uznany będzie za wygasły wówczas, gdy wszystkie jego strony staną się stronami niniejszej Konwencji.

Na dowód czego niżej podpisani, będąc do tego należycie upoważnieni przez swoje Rządy, podpisali niniejszą Konwencję, otwartą do podpisu w Lake Success, New York, dnia 21 marca 1950 r., której uwierzytelniony odpis zostanie przekazany przez Sekretarza Generalnego wszystkim Członkom Narodów Zjednoczonych oraz Państwom nie-członkom, wymienionym w artykule 23.

PROTOKÓŁ KOŃCOWY

Żaden przepis niniejszej Konwencji nie będzie uważany za naruszający jakiegokolwiek prawodawstwo, które dla zabezpieczenia postanowień, mających na celu zapewnienie zniesienia handlu żywym towarem i eksploatacji innych osób w celach prostytucji, przewiduje warunki surowsze niż te, które są przewidziane w niniejszej Konwencji.

Postanowienia artykułów 23 do 26 włącznie Konwencji mają zastosowanie do niniejszego Protokołu.

UMOWA

dotycząca przywozu przedmiotów o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym

(sporządzona w Lake Success dnia 22 listopada 1950 r., ratyfikowana przez Polskę 10 maja 1971 r., opublikowana w Dzienniku Ustaw dnia 22 lutego 1972 r. Nr 6, poz. 33)

WSTĘP

Umawiające się Państwa,

zważywszy, że wolna wymiana myśli i wiadomości oraz w ogólności jak najszerze rozpowszechnianie różnych przejawów cywilizacji są nieodzownym warunkiem zarówno postępu intelektualnego, jak i zrozumienia międzynarodowego, i tym samym przyczyniają się do zachowania pokoju w świecie;

zważywszy, że wymiana ta dokonuje się głównie za pośrednictwem książek, publikacji i przedmiotów o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym;

zważywszy, że Konwencja dotycząca utworzenia Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury zaleca współpracę między narodami we wszystkich dziedzinach działalności intelektualnej, a w szczególności wymianę „wydawnictw, przedmiotów o wartości artystycznej i naukowej oraz innych źródeł informacji” i że ponadto zaleca, aby Organizacja „czynnie popierała wzajemne poznawanie i rozumienie się Narodów za pomocą wszelkich sposobów masowego komunikowania się” oraz że „zaleca w tym celu takie umowy międzynarodowe, jakie mogą być konieczne dla popierania swobodnego obiegu idei w słowie i obrazie”;

uznają, że do osiągnięcia tych celów skutecznie przyczyni się umowa międzynarodowa, ułatwiająca swobodny obieg książek, publikacji oraz przedmiotów o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym, i w tym celu przyjmują następujące postanowienia:

Artykuł I

1. Umawiające się Państwa zobowiązują się nie stosować ceł i innych opłat z tytułu przywozu lub w związku z przywozem:

- a) książek, publikacji i dokumentów wymienionych w załączniku A do niniejszej Umowy;
- b) przedmiotów o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym wymienionych w załącznikach B, C, D i E do niniejszej Umowy, jeżeli odpowiadają one warunkom ustalonym w tych załącznikach i pochodzą z innego Umawiającego się Państwa.

2. Postanowienia ustępu pierwszego niniejszego artykułu nie wykluczają możliwości pobierania przez Umawiające się Państwo z tytułu przywozu przedmiotów:

- a) wszelkiego rodzaju podatków lub innych opłat wewnętrznych pobieranych przy przywozie lub w okresie późniejszym, pod warunkiem, że nie będą przewyższać podatków lub opłat obciążających bezpośrednio lub pośrednio podobne produkty krajowe;
- b) należności i opłat innych niż opłaty celne, pobieranych przez władze administracyjne z tytułu przywozu lub w związku z przywozem, pod warunkiem, że ograniczać się będą do przybliżonego kosztu wyświadczonych usług i że nie będą stanowić pośredniej ochrony produktów krajowych lub opłat o charakterze fiskalnym od przywozu.

Artykuł II

1. Umawiające się Państwa zobowiązują się do udzielania niezbędnych dewiz i (lub) zezwoleń na przywóz niżej wymienionych przedmiotów:

- a) książek i publikacji przeznaczonych dla bibliotek publicznych oraz zbiorów instytucji publicznych zajmujących się nauczaniem, badaniami lub kulturą;
- b) dokumentów urzędowych, parlamentarnych i administracyjnych, publikowanych w kraju ich pochodzenia;
- c) książek i publikacji Organizacji Narodów Zjednoczonych i jej wyspecjalizowanych organizacji;
- d) książek i publikacji otrzymywanych przez Organizacje Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury i bezpłatnie przez nią lub pod jej nadzorem rozpowszechnianych bez prawa sprzedaży;
- e) publikacji, których celem jest popieranie turystyki poza krajem przywozu, wysyłanych i rozpowszechnianych bezpłatnie;
- f) przedmiotów przeznaczonych dla niewidomych:

- i. książek, publikacji i wszelkiego rodzaju dokumentów o wypukłym druku dla niewidomych,
  - ii. innych przedmiotów specjalnie przygotowanych z myślą o kształceniu oraz rozwoju naukowym lub kulturalnym niewidomych, jeżeli są przywożone bezpośrednio przez instytucje niewidomych lub organizacje niosące pomoc niewidomym, upoważnione przez właściwe władze kraju przywozu do otrzymywania tych przedmiotów z zagranicy bez uiszczania cła.
2. Umawiające się Państwa, które stosowałyby ograniczenia ilościowe i kontrolę wymiany walut, zobowiązują się do udzielania – tak dalece jak to możliwe – niezbędnych dewiz i zezwoleń na przywóz z zagranicy innych przedmiotów o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym, a zwłaszcza przedmiotów wymienionych w załącznikach do niniejszej Umowy.

Artykuł III

1. Umawiające się Państwa zobowiązują się do udzielania wszelkich możliwych ułatwień w przywozie przedmiotów o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym, przywożonych wyłącznie w celu wystawienia na wystawie publicznej urządzonej za zezwoleniem właściwych władz kraju przywozu oraz przeznaczonych do późniejszego wywiezienia. Ułatwienia te będą obejmowały przyznawanie niezbędnych zezwoleń i zwolnień od opłat celnych, jak również od podatków i wszelkich innych wewnętrznych opłat pobieranych przy przywozie, z wyjątkiem opłat i obciążeń odpowiadających przybliżonemu kosztowi wyświadczonych usług.

2. Żadne z postanowień niniejszego artykułu nie narusza prawa podejmowania przez władze kraju przywozu środków koniecznych do zapewnienia, że przedmioty, o których mowa, zostaną wywiezione po zamknięciu wystawy.

Artykuł IV

Umawiające się Państwa zobowiązują się, tak dalece jak to możliwe, do:

- a) dalszego podejmowania wspólnych wysiłków w celu popierania wszelkimi sposobami swobodnego obiegu przedmiotów o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym i zniesienia lub zmniejszenia wszelkich ograniczeń tego obiegu, nie przewidzianych w niniejszej Umowie;
- b) uproszczenia formalności administracyjnych dotyczących przywozu przedmiotów o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym;
- c) ułatwienia przeprowadzania szybkiego postępowania celnego w stosunku do przedmiotów o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym, z zachowaniem wszelkiej pożądanej ostrożności.

Artykuł V

Żadne z postanowień niniejszej Umowy nie narusza prawa podejmowania przez Umawiające się Państwo, na podstawie własnego ustawodawstwa, środków mających na celu zakaz albo ograniczenie przywozu lub rozpowszechniania po przywozie z zagranicy niektórych przedmiotów, jeżeli środki te są oparte na motywach bezpośrednio dotyczących bezpieczeństwa państwa, moralności lub porządku publicznego Umawiającego się Państwa.

Artykuł VI

Niniejsza Umowa nie narusza i nie zmienia ustaw i innych przepisów Umawiającego się Państwa ani też traktatów, konwencji, porozumień lub oświadczeń, których stroną jest Umawiające się Państwo, dotyczących ochrony prawa autorskiego lub własności przemysłowej, nie wyłączając patentów i znaków towarowych.

Artykuł VII

Umawiające się Państwa zobowiązują się do rozstrzygnięcia w drodze rokowań lub w drodze pojednawczej wszelkich sporów wynikających z interpretacji lub stosowania niniejszej Umowy, jednak bez naruszenia postanowień wcześniej podpisanych umów dotyczących rozstrzygnięcia sporów mogących między nimi wyniknąć.

Artykuł VIII

W razie sporu między Umawiającymi się Państwami co do charakteru wychowawczego, naukowego lub kulturalnego przywożonego przedmiotu, zainteresowane Strony będą mogły, za obopólną zgodą, zwrócić się o opinię doradczą do Dyrektora Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury.

Artykuł IX

1. Niniejsza Umowa, której teksty angielski i francuski są jednakowo autentyczne, będzie nosić datę dnia dzisiejszego i będzie otwarta do podpisu dla wszystkich państw będących członkami Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury, wszystkich państw będących członkami Organizacji Narodów Zjednoczonych i wszystkich państw nieczłonkowskich, do których Rada Wykonawcza Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury skieruje odpowiednie zaproszenie.

2. Niniejsza Umowa podlega ratyfikacji przez państwa, które ją podpisały, zgodnie z ich procedurą konstytucyjną,

3. Dokumenty ratyfikacyjne złożone zostaną Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł X

Począwszy od 22 listopada 1950 roku państwa, o których mowa w ustępie 1 artykułu IX, będą mogły przystąpić do niniejszej Umowy. Przystąpienie nastąpi przez złożenie Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych formalnego dokumentu.

Artykuł XI

Niniejsza Umowa wejdzie w życie z dniem otrzymania przez Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych dokumentów ratyfikacyjnych lub dokumentów przystąpienia dziesięciu państw.

Artykuł XII

1. Państwa będące stronami niniejszej Umowy w dniu jej wejścia w życie podejmą, każde w swym zakresie, wszelkie konieczne kroki w celu jej praktycznego zastosowania w ciągu sześciu miesięcy.

2. Dla wszystkich Państw, które złożą dokument ratyfikacyjny lub dokument przystąpienia po dacie wejścia w życie Umowy, okres ten wynosić będzie trzy miesiące od chwili złożenia przez nie dokumentu (ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia).

3. W ciągu miesiąca po upływie terminów określonych w ustępach 1 i 2 niniejszego artykułu, Umawiające się Państwa przekażą Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury sprawozdanie dotyczące środków podjętych w celu zapewnienia praktycznego zastosowania niniejszej Umowy.

4. Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury przekaże to sprawozdanie wszystkim państwom, które podpiszą niniejszą Umowę, oraz Międzynarodowej Organizacji Handlu (tymczasowo jej Komisji Przygotowawczej).

Artykuł XIII

Każde z Umawiających się Państw będzie mogło, w czasie podpisywania albo składania dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia, a także w każdym późniejszym czasie, oświadczyć w notyfikacji skierowanej do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów

Zjednoczonych, że niniejsza Umowa zostaje rozciągnięta na wszystkie lub niektóre terytoria reprezentowane przez to Państwo w stosunkach międzynarodowych.

Artykuł XIV

1. Po upływie dwuletniego okresu od daty wejścia w życie niniejszej Umowy, każde Umawiające się Państwo będzie mogło w imieniu własnym lub w imieniu każdego z terytoriów, które reprezentuje w stosunkach międzynarodowych, wypowiedzieć niniejszą Umowę, przez złożenie pisemnego dokumentu Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Wypowiedzenie nabierze mocy po upływie jednego roku od otrzymania dokumentu o wypowiedzeniu.

Artykuł XV

Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zawiadomi Państwa określone w ustępie 1 artykułu IX, jak również Organizację Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury i Międzynarodową Organizację Handlu (tymczasowo jej Komisję Przygotowawczą), o złożeniu wszystkich dokumentów ratyfikacyjnych lub dokumentów przystąpienia, o których mowa w artykułach IX i X, jak również o notyfikacjach i wypowiedzeniach, o których mowa w artykułach XIII i XIV.

Artykuł XVI

Na żądanie jednej trzeciej Umawiających się Państw, Dyrektor Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury wniesie na porządek dzienny następnej sesji Konferencji Ogólnej tej Organizacji sprawę zwołania konferencji w celu dokonania rewizji niniejszej Umowy.

Artykuł XVII

Załączniki A, B, C, D i E, jak również Protokół załączany do niniejszej Umowy, stanowią część integralną niniejszej Umowy.

Artykuł XVIII

1. Zgodnie z artykułem 102 Karty Narodów Zjednoczonych niniejsza Umowa zostanie zarejestrowana przez Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych w dniu jej wejścia w życie.

2. Na dowód czego niżej podpisani, należycie w tym celu upoważnieni, podpisali niniejszą Umowę w imieniu swoich rządów.

Sporządzono w Lake Success, Nowy Jork, dnia dwudziestego drugiego listopada tysiąc dziewięćset pięćdziesiątego roku, w jednym egzemplarzu, który zostanie złożony w archiwum Organizacji Narodów Zjednoczonych i którego uwierzytelnione kopie zostaną przekazane wszystkim państwom określonym w ustępie 1 artykułu IX, jak również Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury i Międzynarodowej Organizacji Handlu (tymczasowo jej Komisji Przygotowawczej).

ZAŁĄCZNIK A

Książki, publikacje i dokumenty

- i. Książki drukowane.
- ii. Dzienniki i czasopisma.
- iii. Książki i dokumenty otrzymane metodami powielania innymi niż druki.
- iv. Dokumenty urzędowe, parlamentarne i administracyjne, publikowane w kraju ich pochodzenia.
- v. Plakaty propagujące turystykę i publikacje turystyczne (broszury, przewodniki, rozkłady jazdy, rejsów i lotów, foldery i inne, podobne publikacje), ilustrowane lub nie, w tym publikacje wydawane przez prywatne przedsiębiorstwa, zachęcające do podróży poza kraj przywozu.
- vi. Publikacje zachęcające do odbywania studiów za granicą.
- vii. Rękopisy i dokumenty w maszynopisie.
- viii. Katalogi książek i publikacji wystawionych na sprzedaż przez wydawnictwo lub księgarnię spoza kraju przywozu.
- ix. Katalogi filmów, nagrań i innych materiałów audio-wizualnych o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym, wydawane przez lub na zamówienie Organizacji Narodów Zjednoczonych lub jednej z jej organizacji wyspecjalizowanych.
- x. Utwory muzyczne w rękopisie, druku lub reproduktowane metodami powielania innymi niż druk.
- xi. Mapy geograficzne, hydrograficzne lub astronomiczne.
- xii. Plany i rysunki architektoniczne albo o charakterze przemysłowym lub technicznym i ich reprodukcje, przeznaczone do badań w zakładach naukowych lub dydaktycznych, upoważnionych przez właściwe władze kraju przywozu do ich wolnego od cła sprowadzania z zagranicy.

Zwolnienia przewidziane w niniejszym załączniku A nie będą stosowane do następujących przedmiotów:

- a) wyroby papeteryjne;
- b) książki, wydawnictwa i dokumenty (z wyjątkiem katalogów, jak również wyżej wspomnianych plakatów i publikacji turystycznych) publikowane głównie w celach propagandy handlowej przez prywatne przedsiębiorstwo handlowe lub na jego zamówienie;
- c) dzienniki i czasopisma, w których reklama zajmuje ponad 70% powierzchni;
- d) wszystkie inne przedmioty (z wyjątkiem wyżej wspomnianych katalogów), w których reklama zajmuje ponad 25% powierzchni. W przypadku publikacji i plakatów propagujących turystykę, procent ten dotyczy tylko prywatnej reklamy handlowej.

ZAŁĄCZNIK B

Dzieła sztuki i przedmioty zbiorów o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym

- i. Obrazy i rysunki, w tym kopie, w całości wykonane ręcznie, z wyjątkiem zdobionych przedmiotów fabrycznych.
- ii. Litografie, ryciny i sztychy, opatrzone podpisem artysta i przez niego ponumerowane, otrzymane za pomocą kamieni litograficznych, plansz, i innych wygrawerowanych powierzchni, całkowicie wykonane ręcznie.
- iii. Oryginalne dzieła z dziedziny rzeźby lub sztuki posągowej, w postaci rzeźby pełnej, wypukłej lub *in intaglio* z wyjątkiem reprodukcji seryjnej i wyrobów rzemieślniczych o charakterze handlowym.
- iv. Przedmioty należące do zbiorów i dzieła sztuki przeznaczone dla muzeów, galerii i innych instytucji publicznych upoważnionych przez właściwe władze kraju przywoż do wolnego od cła sprowadzania tych przedmiotów z za granicy, pod warunkiem, że nie będą one przeznaczony na sprzedaż.
- v. Zbiory i przedmioty zbiorów z dziedziny nauk, a zwłaszcza anatomii, zoologii, botaniki, mineralogii, paleontologii, archeologii i etnografii, nie przeznaczone do celów handlowych.
- vi. Przedmioty zabytkowe liczące ponad sto lat.

ZAŁĄCZNIK C**Materiały audio-wizualne o charakterze wychowawczym,
naukowym lub kulturalnym**

- i. Filmy, przezrocza, mikrofilmy i diapozytywy o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym przywożone przez organizacje, włączając w to, w zależności od uznania kraju przywozu, organizacje radiowe, upoważniane przez właściwe władze kraju przywozu do wolnego od cła sprowadzania tych przedmiotów z zagranicy, a przeznaczone wyłącznie do użytku tych organizacji albo jakiegokolwiek innej instytucji bądź stowarzyszenia publicznego lub prywatnego o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym, również upoważnionego do tego przez wyżej wymienione władze;
- ii. Kroniki filmowe udźwiękowione lub nie, przedstawiające wydarzenia o charakterze aktualnym w okresie przywozu, sprowadzane z zagranicy w celu wykonania kopii w postaci negatywów, odbitych i wywołanych bądź w postaci pozytywów, naświetlonych i wywołanych, z tym że zwolnienie od cła może być ograniczone do dwóch kopii dla każdego tematu. Kroniki filmowe korzystają z tych udogodnień pod warunkiem, że są przywożone przez organizacje (włączając w to, w zależności od uznania kraju przywozu, organizacje radiowe) upoważnione przez właściwe władze kraju przywozu do wolnego od cła sprowadzania ich z zagranicy;
- iii. Nagrania dźwiękowe o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym przeznaczone wyłącznie dla instytucji (włączając w to, w zależności od uznania kraju przywozu, organizacje radiowe) bądź stowarzyszeń publicznych lub prywatnych o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym, upoważnionych przez właściwe władze kraju przywozu do wolnego od cła sprowadzania tych materiałów z zagranicy;
- iv. Filmy, przezrocza, mikrofilmy i nagrania dźwiękowe o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym wyprodukowane przez Organizację Narodów Zjednoczonych lub jedną z jej organizacji wyspecjalizowanych.
- v. Wzory, makiety i tablice ścienne przeznaczone wyłącznie do pokazów i nauczania w zakładach o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym, publicznych lub prywatnych, upoważnionych przez właściwe władze kraju przywozu do wolnego od cła sprowadzania tych materiałów z zagranicy.

ZAŁĄCZNIK D

Przyrządy i aparaty naukowe

Przyrządy i aparaty naukowe przeznaczone wyłącznie do celów dydaktycznych lub badań ściśle naukowych pod warunkiem, że:

- i. przyrządy i aparaty naukowe, o których mowa, będą przeznaczone dla zakładów naukowych lub dydaktycznych, publicznych lub prywatnych, upoważnionych przez właściwe władze kraju przywozu do wolnego od cła sprowadzania ich z zagranicy i będą wykonywane pod nadzorem i na odpowiedzialność tych zakładów;
- ii. przyrządy i aparaty o równorzędnej wartości naukowej nie będą w tym samym czasie produkowane przez kraj przywozu.

ZAŁĄCZNIK E

Przedmioty przeznaczone dla niewidomych

- i. Wszelkiego rodzaju książki, publikacje i dokumenty o wypukłym druku dla niewidomych.
- ii. Inne przedmioty specjalnie przygotowane z myślą o kształceniu oraz rozwoju naukowym lub kulturalnym niewidomych, przywożone bezpośrednio przez instytucje niewidomych lub organizacje niosące pomoc niewidomym, upoważnione przez właściwe władze kraju przywozu do wolnego od cła sprowadzania takich przedmiotów z zagranicy.

PROTOKÓŁ

dołączony do umowy dotyczącej przywozu przedmiotów o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym

Umawiające się Państwa,

biorąc pod uwagę korzyści związane z ułatwieniem Stanom Zjednoczonym Ameryki przystąpienia do Umowy dotyczącej przywozu przedmiotów o charakterze wychowawczym, naukowym lub kulturalnym, uzgodniły, co następuje:

1. Stany Zjednoczone Ameryki będą mogły ratyfikować niniejszą Umowę zgodnie z artykułem IX lub przystąpić do niej zgodnie z artykułem X, z zastrzeżeniem, którego brzmienie podaje się poniżej.

2. W razie gdyby Stany Zjednoczone Ameryki stały się Stroną Umowy z zastrzeżeniem przewidzianym w ustępie 1, to na postanowienia tego zastrzeżenia będą mogły powołać się zarówno Stany Zjednoczone Ameryki w stosunku do każdej Strony niniejszej Umowy, jak i każde Umawiające się Państwo będzie mogło powołać się na te postanowienia w stosunku do Stanów Zjednoczonych Ameryki, pod warunkiem, że podejmowane na podstawie tego zastrzeżenia środki nie będą miały charakteru dyskryminacyjnego.

(TEKST ZASTRZEŻENIA)

A. Jeżeli na skutek zobowiązań, przyjętych przez Umawiające się Państwo, zgodnie z niniejszą Umową, przywóz na jego terytorium jakiegokolwiek z przedmiotów, o którym mowa w niniejszej Umowie, wykazuje taki względny wzrost ilościowy i dokonuje się w takich okolicznościach, że wyrządza on lub zagraża wyrządzeniem poważnej szkody producentom krajowym produktów podobnych lub bezpośrednio konkurencyjnych, dopuszcza się, aby to Umawiające się Państwo, z zachowaniem warunków przewidzianych w ustępie 2, zawiesiło w zakresie i w czasie, jakie będą konieczne dla zapobieżenia lub naprawienia tej szkody, w całości lub w części zobowiązania przyjęte przez nie na podstawie niniejszej Umowy, w stosunku do tych przedmiotów.

B. Przed wprowadzeniem środków zgodnie z postanowieniem powyższej litery zainteresowane Umawiające się Państwo uprzedzi o nich na piśmie, tak wcześnie jak to będzie możliwe, Organizację Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury oraz zapewni Organizacji i Umawiającym się Państwom – Stronom niniejszej Umowy możliwość porozumienia się z nim w przedmiocie środków, które zamierza ono zastosować.

C. W wypadkach krytycznych, kiedy opóźnienie spowodowałoby straty, które byłoby trudno naprawić, będą mogły być podjęte na podstawie postanowienia litery A niniejszego Protokołu środki tymczasowe bez uprzednich konsultacji, pod warunkiem, że konsultacje odbędą się natychmiast po zastosowaniu tych środków.

KONWENCJA

o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą

(sporządzona w Nowym Jorku dnia 20 czerwca 1956 r.,
ratyfikowana przez Polskę w dniu 1 lipca 1960 r.,
opublikowana w Dzienniku Ustaw z 1961 r. Nr 17, poz. 87)

W Imieniu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej
RADA PAŃSTWA
POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ
podaje do powszechnej wiadomości:

W dniu 20 czerwca 1956 roku sporządzona została w Nowym Jorku Konwencja o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą.

Po zaznajomieniu się z powyższą Konwencją Rada Państwa uznała ją i uznaje za słuszną zarówno w całości, jak i każde z postanowień w niej zawartych; oświadcza, że wymieniona Konwencja jest przyjęta, ratyfikowana i potwierdzona, oraz przyrzeka, że będzie niezmiennie zachowywana.

Na dowód czego wydany został Akt niniejszy opatrzony pieczęcią Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Dano w Warszawie, dnia 1 lipca 1960 roku.

(Tekst Konwencji zamieszczony jest w załączniku do niniejszego numeru).

ZAŁĄCZNIK

Konwencja o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą

WSTĘP

Zważywszy na konieczność pilnego rozwiązania humanitarnego zagadnienia wynikającego z sytuacji osób będących w potrzebie i zależnych pod względem utrzymania od osób przebywających za granicą;

mając na uwadze, że dochodzenie roszczeń alimentacyjnych lub egzekucja orzeczeń za granicą napotyka na poważne trudności natury prawnej i praktycznej i

zdecydowane znaleźć środki zmierzające do rozwiązania tych zagadnień i przewyciężenia tych trudności,

Umawiające się Strony uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Przedmiot Konwencji

1. Celem niniejszej Konwencji jest ułatwienie dochodzenia roszczenia alimentacyjnego, które osoba (w dalszym ciągu nazywana „uprawnionym”) przebywająca na obszarze jednej z Umawiających się Stron jest uprawniona wysunąć przeciwko innej osobie (w dalszym ciągu nazywanej „zobowiązanym”), podlegającej jurysdykcji innej Umawiającej się Strony. Cel ten będzie realizowany za pośrednictwem organów, które w dalszym ciągu będą określane jako „Organ przesyłający” i „Organ przyjmujący”.

2. Przewidziane w niniejszej Konwencji środki ochrony prawnej są środkami uzupełniającymi środki już istniejące zgodnie z prawem wewnętrznym lub międzynarodowym, lecz ich nie zastępują.

Artykuł 2

Wyznaczenie organów

1. Każda Umawiająca się Strona wyznacza w chwili złożenia dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia jeden lub więcej organów sądowych lub administracyjnych, które będą na jej obszarze działać jako Organy przesyłające.

2. Każda Umawiająca się Strona wyznacza w chwili złożenia dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia publiczny lub prywatny organ, który na jej obszarze będzie spełniać funkcje Organu przyjmującego.

3. Każda Umawiająca się Strona zawiadomi niezwłocznie Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych o wyznaczeniu dokonany stosownie do postanowień ustępów 1 i 2 oraz o wszelkich późniejszych zmianach, jakie w tym przedmiocie nastąpią.

4. Organy przesyłające i przyjmujące mogą porozumiewać się bezpośrednio z Organami przesyłającymi i przyjmującymi innych Umawiających się Stron.

Artykuł 3 **Składanie wniosków do Organu przesyłającego**

1. Jeżeli uprawniony przebywa na obszarze jednej z Umawiających się Stron (w dalszym ciągu nazywanej „państwem uprawnionego”), a zobowiązany podlega jurysdykcji innej Umawiającej się Strony (w dalszym ciągu nazywanej „państwem zobowiązanego”), wówczas uprawniony może złożyć do Organu przesyłającego w państwie swego zamieszkania wnioski, w którym domaga się on od zobowiązanego dostarczania utrzymania.

2. Każda Umawiająca się Strona poinformuje Sekretarza Generalnego o tym, jakie dowody są z reguły wymagane przez prawo państwa, do którego należy Organ przyjmujący, dla uzasadnienia roszczeń alimentacyjnych, w jaki sposób dowody te powinny być przedstawione oraz jakie inne wymagania przewidziane przez to prawo powinny być spełnione.

3. Do wniosku należy dołączyć wszelkie mające dla sprawy znaczenie dokumenty oraz w razie potrzeby pełnomocnictwo, uprawniające Organ przyjmujący do działania w zastępstwie uprawnionego lub do ustanowienia w tym celu innej osoby. Nadto należy dołączyć fotografię uprawnionego oraz – jeżeli to jest możliwe – fotografię zobowiązanego.

4. Organ przesyłający podejmuje wszelkie niezbędne środki zmierzające do zapewnienia, aby wymagania prawa obowiązującego w państwie, do którego należy organ przyjmujący, były spełnione; przy uwzględnieniu przepisów tego prawa wnioski powinien zawierać, co następuje:

- a) imię i nazwisko, adres, datę urodzenia, obywatelstwo i zawód lub zajęcie uprawnionego, jak również w zależności od konkretnego przypadku nazwisko i adres jego ustawowego przedstawiciela;
- b) imię i nazwisko zobowiązanego; nadto, jeżeli uprawniony posiada co do tego wiadomości, adresy zobowiązanego z ostatnich pięciu lat, jego datę urodzenia, obywatelstwo i zawód lub zajęcie;
- c) bliższe dane dotyczące podstaw, na których opiera się roszczenie, rodzaju i wysokości żądanych świadczeń alimentacyjnych oraz inne mające znaczenie dane, dotyczące na przykład stosunków majątkowych i rodzinnych uprawnionego i zobowiązanego.

Artykuł 4

Przekazywanie dokumentów

1. Organ przesyłający przekazuje dokumenty Organowi przyjmującemu państwa, do którego należy zobowiązany, chyba że dojdzie on do przekonania, że wniosek nie został złożony w dobrej wierze.

2. Przed przekazaniem dokumentów Organ przesyłający sprawdza, czy pisma w otrzymanej formie odpowiadają przepisom prawa państwa, do którego należy uprawniony.

3. Organ przesyłający może dołączyć opinię dla Organu przyjmującego o tym, czy uważa roszczenia za uzasadnione pod względem rzeczowym; może on również zalecić przyznanie uprawnionemu bezpłatnej ochrony prawnej i zwolnienie od kosztów.

Artykuł 5

Przesyłanie wyroków i innych tytułów sądowych

1. Organ przesyłający przekazuje w myśl art. 4 na wniosek uprawnionego ostateczne lub tymczasowo wykonalne orzeczenie albo inne tytuły sądowe w sprawie alimentacyjnej uzyskane przez uprawnionego we właściwym sądzie jednej z Umawiających się Stron oraz w razie konieczności i w miarę możliwości – akta dotyczące postępowania, w którym zapadło orzeczenie.

2. Wspomniane w ustępie 1 orzeczenia i tytuły sądowe można przesłać zamiast dokumentów wymienionych w art. 3 lub dla ich uzupełnienia.

3. Postępowanie przewidziane w artykule 6 może obejmować, zgodnie z ustawodawstwem Państwa, do którego zobowiązany należy, bądź postępowanie w celu stwierdzenia wykonalności – *exequatur* lub rejestrację – albo nowe powództwo, oparte na orzeczeniu przesłanym w myśl postanowień ustępu 1.

Artykuł 6

Czynności Organu przyjmującego

1. Organ przyjmujący podejmuje w ramach udzielonego mu przez uprawnionego upoważnienia i w jego zastępstwie wszelkie czynności właściwe do uzyskania alimentów, włącznie z uregulowaniem roszczenia w drodze ugody i w razie potrzeby, do wszczęcia i prowadzenia sprawy z powództwa o alimenty oraz przeprowadzenia egzekucji z wyroku albo jakiegokolwiek innego tytułu sądowego zasądzającego alimenty.

2. Organ przyjmujący informuje o biegu sprawy Organ przesyłający. Jeżeli nie może on nadać biegu sprawie, zawiadamia Organ przesyłający o przyczynach i zwraca akta.

3. Niezależnie od postanowień niniejszej Konwencji przy rozstrzyganiu wszelkich spraw o alimenty oraz wszelkich kwestii wynikających w związku z tym, należy stosować prawo Państwa, do którego należy zobowiązany włącznie z przepisami międzynarodowego prawa prywatnego tego Państwa.

Artykuł 7

Wnioski o udzielenie pomocy prawnej

Jeżeli prawo dwóch zainteresowanych Umawiających się Stron przewiduje udzielanie pomocy prawnej, mają zastosowanie następujące postanowienia:

- a) sąd, do którego wniesiono pozew o alimenty, może zwrócić się z wnioskiem bądź o przeprowadzenie dalszych dowodów z dokumentów, bądź o dostarczenie innych środków dowodowych do sądu właściwego drugiej Umawiającej się Strony, albo do innej władzy lub organu, wyznaczonego przez drugą Umawiającą się Stronę, na której obszarze wniosek ma być wykonany;
- b) w celu umożliwienia stronom procesowym obecności lub zastępstwa w terminie przeprowadzenia dowodu, władza wezwana zawiadamia Organ przyjmujący, Organ przesyłający oraz zobowiązanego o czasie i miejscu wykonania wniosku o udzielenie pomocy prawnej;
- c) wnioski o udzielenie pomocy prawnej powinny być załatwiane z możliwym pośpiechem; jeżeli wniosek nie zostanie załatwiony w ciągu czterech miesięcy od dnia otrzymania przez władzę wezwaną, należy zawiadomić władzę wzywającą o przyczynach niezakończoności lub zwłoki;
- d) załatwienie wniosków o udzielenie pomocy prawnej nie pociąga za sobą zwrotu jakichkolwiek opłat lub kosztów;
- e) załatwienia wniosku o udzielenie pomocy prawnej można odmówić:
  - 1) jeżeli nie jest stwierdzona autentyczność wniosku,
  - 2) jeżeli Umawiająca się Strona, na której obszarze wniosek ma być załatwiony, uważa, że załatwienie wniosku mogłoby zagrażać jej suwerenności lub bezpieczeństwu.

Artykuł 8

Zmiana orzeczeń sądowych

Postanowienia niniejszej Konwencji stosuje się także do pozwów o zmianę orzeczeń sądowych w sprawach dotyczących obowiązku alimentacyjnego.

Artykuł 9 **Zwolnienia i ułatwienia**

1. W postępowaniu przeprowadzonym na podstawie niniejszej Konwencji uprawnieni korzystają z takiego samego traktowania i takich samych zwolnień od opłat i kosztów, jak mieszkańcy lub obywatele państwa, w którym toczy się postępowanie.

2. Osoby uprawnione nie mają obowiązku składania kaucji na zabezpieczenie kosztów procesu lub dokonywania wpłat w innych celach.

3. Organy przesyłające i przyjmujące nie pobierają żadnych opłat za czynności dokonywane zgodnie z postanowieniami niniejszej Konwencji.

Artykuł 10 **Przekazywanie sum pieniężnych**

Umawiające się Strony, których ustawodawstwo zawiera ograniczenia w przekazywaniu pieniędzy za granicę, zapewnią możliwie najdalej idące pierwszeństwo dla przekazywania sum pieniężnych, przeznaczonych na zaspokojenie roszczeń alimentacyjnych lub na pokrycie kosztów związanych z postępowaniem sądowym na mocy niniejszej Konwencji.

Artykuł 11 **Klauzula dotycząca Państw związkowych**

Do Państw związkowych lub nieunitarnych mają zastosowanie następujące postanowienia:

- a) odnośnie do tych artykułów niniejszej Konwencji, które podlegają właściwości prawodawczej władzy związkowej, obowiązki Rządu związkowego będą takie same, jak obowiązki Państw Umawiających się nie będących państwami związkowymi;
- b) odnośnie do tych artykułów niniejszej Konwencji, które podlegają właściwości prawodawczej poszczególnych, wchodzących do związku państw, prowincji lub kantonów, nie będących według związkowego systemu konstytucyjnego zobowiązanymi do podjęcia środków prawodawczych, Rząd związkowy poda jak najrychlej artykuły te do wiadomości właściwym władzom poszczególnych, wchodzących do związku państw, prowincji lub kantonów, popierając je przychylnym zaleceniem;
- c) na żądanie któregośkolwiek Umawiającego się Państwa, przekazane za pośrednictwem Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych, Państwo związkowe, będące uczestnikiem niniejszej Konwencji, dostarczy informacji o prawie i praktyce, istniejących

w Związku i w państwach wchodzących w jego skład, w odniesieniu do określonego postanowienia niniejszej Konwencji, przedstawiając zakres skuteczności zapewnionej danemu postanowieniu przez działalność prawodawczą lub inną.

Artykuł 12

Zakres obowiązywania terytorialnego

Postanowienia niniejszej Konwencji stosuje się również do terytoriów nieautonomicznych, powierniczych i do wszystkich innych terytoriów, za których stosunki międzynarodowe jest odpowiedzialna jedna z Umawiających się Stron, chyba że ta Strona ratyfikując niniejszą Konwencję lub przystępując do niej, oświadczy, że Konwencja nie będzie stosowana do jednego lub więcej takich terytoriów. Każda z Umawiających się Stron, która złoży tego rodzaju oświadczenie, będzie mogła później w każdej chwili drogą zawiadomienia Sekretarza Generalnego rozszerzyć stosowanie Konwencji na wszystkie poprzednio wyłączone terytoria lub na niektóre z nich.

Artykuł 13

Podpisanie, ratyfikacja i przystąpienie

1. Niniejsza Konwencja będzie otwarta do podpisu do dnia 31 grudnia 1956 roku przez każdego Członka Organizacji Narodów Zjednoczonych, przez każde Państwo, które nie jest członkiem, a jest Stroną Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości lub członkiem instytucji wyspecjalizowanej, jak również przez każde inne państwo, które nie jest członkiem, a które zostało zaproszone przez Radę Gospodarczą i Społeczną do uczestniczenia jako Strona w tej Konwencji.

2. Niniejsza Konwencja będzie ratyfikowana. Dokumenty ratyfikacyjne będą złożone u Sekretarza Generalnego.

3. Państwa wymienione w ustępie 1 tego artykułu będą mogły w każdej chwili przystąpić do niniejszej Konwencji. Dokumenty przystąpienia zostaną złożone u Sekretarza Generalnego.

Artykuł 14

Wejście w życie

1. Niniejsza Konwencja wejdzie w życie po upływie trzydziestu dni od dnia złożenia trzeciego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia dokonanego stosownie do postanowień artykułu 13.

2. Dla każdego Państwa, które dokona ratyfikacji lub przystąpienia, po złożeniu trzeciego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia, Konwencja wejdzie w życie po upływie trzydziestu dni od daty złożenia przez to Państwo dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia.

Artykuł 15 **Wypowiedzenie**

1. Każda z Umawiających się Stron będzie mogła wypowiedzieć niniejszą Konwencję przez zawiadomienie skierowane do Sekretarza Generalnego. Wypowiedzenie to może dotyczyć również niektórych lub wszystkich terytoriów wymienionych w art. 12.

2. Wypowiedzenie nabierze mocy po upływie jednego roku od daty otrzymania zawiadomienia skierowanego do Sekretarza Generalnego z wyjątkiem spraw wszczętych przed chwilą, kiedy wypowiedzenie stało się skuteczne.

Artykuł 16 **Rozstrzygnięcie sporów**

Jeżeli pomiędzy Umawiającymi się Stronami powstanie spór co do interpretacji lub zastosowania niniejszej Konwencji i jeżeli tego sporu nie można załatwić w inny sposób, wówczas będzie on przedłożony Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości. Spór będzie wniesiony przed Trybunał bądź przez zawiadomienie o istniejącym co do tego porozumieniu, bądź przez jednostronny wniosek jednej ze stron w sporze.

Artykuł 17 **Zastrzeżenia**

1. Jeżeli w momencie podpisywania, ratyfikacji lub przystąpienia jedno z Państw zgłosi zastrzeżenie co do jednego z artykułów niniejszej Konwencji, wówczas Sekretarz Generalny zakomunikuje treść tego zastrzeżenia wszystkim Państwom, będącym Stronami tej Konwencji, oraz innym Państwom, wymienionym w artykule 13. Każda z Umawiających się Stron, która nie zgadza się na takie zastrzeżenie, może zawiadomić Sekretarza Generalnego w terminie dziewięćdziesięciu dni od daty zawiadomienia, że nie uznaje tego zastrzeżenia. W tym przypadku Konwencja nie wejdzie w życie pomiędzy Państwem, które podniosło sprzeciw, a Państwem, które zgłosiło zastrzeżenia. Każde z państw, które później przystąpi do Konwencji, może dokonać tego samego rodzaju zawiadomienia w momencie przystąpienia.

2. Każda z Umawiających się Stron może w każdej chwili wycofać swoje poprzednio zgłoszone zastrzeżenie i powinna zawiadomić o tym wycofaniu Sekretarza Generalnego.

Artykuł 18

Wzajemność

Umawiająca się Strona może wobec drugiej Umawiającej się Strony tylko tak dalece powoływać się na niniejszą Konwencję, jak dalece jest sama nią związana.

Artykuł 19

Zawiadomienia dokonywane przez Sekretarza Generalnego

1. Sekretarz Generalny będzie podawał do wiadomości wszystkim Członkom Narodów Zjednoczonych i Państwom, które nie są członkami, wymienionym w art. 13 Konwencji:

- a) zawiadomienia przewidziane w ustępie 3 artykułu 2;
- b) informacje dostarczone stosownie do postanowień ustępu 2 artykułu 3;
- c) oświadczenia i zawiadomienia uczynione stosownie do postanowień artykułu 12;
- d) fakty podpisania, ratyfikacji i przystąpienia dokonane stosownie do art. 13;
- e) datę wejścia w życie niniejszej Konwencji stosownie do ustępu 1 artykułu 14;
- f) wypowiedzenia dokonane stosownie do postanowień ustępu 1 artykułu 15;
- g) zastrzeżenia i zawiadomienia uczynione stosownie do postanowień artykułu 17.

2. Sekretarz Generalny będzie również zawiadamiał wszystkie Umawiające się Strony o zgłaszanych wnioskach dotyczących rewizji i udzielonych na te wnioski odpowiedziach stosownie do artykułu 20.

Artykuł 20

Rewizja

1. Każda z Umawiających się Stron będzie mogła w każdym czasie za pomocą zawiadomienia skierowanego do Sekretarza Generalnego żądać dokonania rewizji niniejszej Konwencji.

2. Sekretarz Generalny przekaże to zawiadomienie każdej z Umawiających się Stron, prosząc o powiadomienie go w ciągu czterech miesięcy, czy życzy ona sobie zwołania konferencji, która zbada proponowaną rewizję. Jeżeli większość Umawiających się Stron wypowie się twierdząco, wówczas Sekretarz Generalny zwoła tę konferencję.

Artykuł 21

Złożenie Konwencji i języki

Oryginał niniejszej Konwencji, której teksty angielski, chiński, hiszpański, francuski i rosyjski są jednakowo autentyczne, zostanie złożony u Sekretarza Generalnego, który prześle uwierzytelnione kopie wszystkim Państwom wymienionym w artykule 13.

UZUPEŁNIAJĄCA KONWENCJA w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa

(podpisana w Genewie dnia 7 września 1956 r., ratyfikowana przez Polskę
w dniu 13 grudnia 1962 r., opublikowana w Dzienniku Ustaw z 1963 r.,
Nr 33, poz. 185)

WSTĘP

Państwa uczestniczące w niniejszej Konwencji,
uważając, że wolność jest wrodzonym prawem przysługującym każdemu człowiekowi,
świadome faktu, że narody uczestniczące w Organizacji Narodów Zjednoczonych po-
nownie potwierdziły w Karcie swoją wiarę w godność i wartość osobowości ludzkiej,
uwzględniając, że Powszechna Deklaracja w sprawie Praw Człowieka, proklamowana
przez Ogólne Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych jako wspólna podstawa postępu odno-
sząca się do wszystkich narodów i wszystkich krajów, stwierdza, iż nikt nie będzie utrzymywa-
ny w stanie niewolnictwa lub poddaństwa oraz że niewolnictwo i handel niewolnikami będą
zakazane we wszystkich ich postaciach,

biorąc pod uwagę, iż od czasu zawarcia Konwencji w sprawie niewolnictwa, podpisa-
nej w Genewie dnia 25 września 1926 r. i zmierzającej do całkowitego zniesienia niewolnictwa
i handlu niewolnikami, zanotowano dalszy postęp w tym kierunku,

mając na uwadze Konwencję w sprawie pracy przymusowej z 1930 r. oraz akcję podję-
tą w jej następstwie przez Międzynarodową Organizację Pracy dotyczącą pracy przymusowej
lub obowiązkowej,

będąc jednakże świadome, iż niewolnictwo, handel niewolnikami oraz instytucje i praktyki zbliżone do niewolnictwa nie zostały jeszcze wyeliminowane we wszystkich częściach świata, postanawiając przeto, że Konwencja z 1926 r., która nadal pozostaje w mocy, powinna być obecnie rozszerzona przez zawarcie konwencji uzupełniającej, zmierzającej do wzmożenia zarówno krajowych, jak i międzynarodowych wysiłków w kierunku całkowitego zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa, uzgodniły, co następuje:

ROZDZIAŁ I

Instytucje i praktyki zbliżone do niewolnictwa

Artykuł 1

Każde z Państw uczestniczących w niniejszej Konwencji podejmie wszelkie możliwe i potrzebne kroki, tak ustawodawcze, jak i inne, by doprowadzić stopniowo i w jak najkrótszym czasie do całkowitego zniesienia lub uchylecia następujących instytucji i praktyk wszędzie tam, gdzie one jeszcze istnieją, i niezależnie od tego, czy mieszczą się one w definicji niewolnictwa zawartej w artykule pierwszym Konwencji w sprawie niewolnictwa, podpisanej w Genewie dnia 21 września 1926 r., czy też nie:

- a) niewoli za długi, to jest stanu lub sytuacji wynikającej z zobowiązania dłużnika oddania pod zastaw długu swoich osobistych usług lub usług osoby pozostającej w stosunku zależności wobec dłużnika, jeżeli wartość tych usług, oszacowanych w granicach rozsądku, nie jest zaliczana na pokrycie długu lub też jeśli czas trwania i charakter tych usług nie są odpowiednio ograniczone i określone;
- b) pańszczyzny, to jest stanu lub sytuacji dzierżawcy, który na mocy prawa, zwyczaju lub porozumienia jest zobowiązany mieszkać i pracować na ziemi stanowiącej własność innej osoby oraz wykonywać pewne określone usługi na rzecz danej osoby niezależnie od tego, czy czynności takie byłyby odpłatne czy też nie, oraz jest pozbawiony wolności przeprowadzenia zmiany swego stanu;
- c) wszelkich instytucji lub praktyk przez które:
  - i. kobieta, pozbawiona prawa sprzeciwu, zostaje przyrzeczona na żonę lub wydana za mąż za wynagrodzeniem płatnym bądź to w gotówce, bądź też w naturze na rzecz jej rodziców, opiekuna, rodziny lub jakiegokolwiek innej osoby lub grupy albo
  - ii. mąż kobiety, jego rodzina lub jego klan ma prawo przekazać ją innej osobie w zamian za otrzymane wynagrodzenie lub w inny sposób, albo
  - iii. kobieta z chwilą śmierci swego męża może być przekazana w spadku innej osobie;

- d) wszelkich instytucji lub praktyk, na mocy których dziecko lub osoba poniżej lat 18 jest oddawana przez którekolwiek lub oboje rodziców, lub przez swego opiekuna innej osobie za wynagrodzeniem bądź bezpłatnie w celu wyzyskiwania takiego dziecka lub osoby poniżej 18 lat albo ich pracy.

Artykuł 2

W celu położenia kresu instytucjom i praktykom wymienionym w artykule 1 punkt c) niniejszej Konwencji, uczestniczące w niej Państwa zobowiązują się ustanowić gdzie należy odpowiednią dolną granicę wieku zawierania małżeństw, zachęcać do stosowania takich środków, dzięki którym obie strony wstępujące w związek małżeński miałyby możliwość swobodnego wyrażania zgody na dany związek w obecności właściwej świeckiej osoby urzędowej albo przedstawiciela wyznania, oraz nakłaniać do rejestracji małżeństw.

ROZDZIAŁ II Handel niewolnikami

Artykuł 3

1. Przewiezienie lub usiłowanie przewiezienia niewolników z jednego kraju do drugiego przy pomocy jakichkolwiek środków transportu lub współuczestnictwa w tych czynach będzie na mocy prawa obowiązującego w Państwach uczestniczących w niniejszej Konwencji uważane za przestępstwo i osoby uznane za winne popełnienia takich przestępstw będą podlegać surowym karom.

2.

- A. Państwa uczestniczące w niniejszej Konwencji podejmą wszelkie skuteczne środki w celu zapobieżenia, aby statki morskie i powietrzne uprawnione do używania ich bandery nie przewoziły niewolników, oraz będą karać osoby winne popełnienia takich czynów lub używania bandery państwowej dla takiego celu;
- B. Państwa uczestniczące w niniejszej Konwencji podejmą wszelkie skuteczne kroki dla zapobieżenia, aby ich porty morskie i lotnicze oraz wybrzeża nie były używane do przewozu niewolników.

3. Państwa uczestniczące w niniejszej Konwencji będą wzajemnie wymieniać informacje w celu zapewnienia praktycznej koordynacji podejmowanych przez nie środków w zakresie zwalczania handlu niewolnikami oraz będą wzajemnie zawiadamiać się o każdym przypadku

handlu niewolnikami, jak też o każdej próbie popełnienia tego przestępstwa, o ile powezmą o tym wiadomość.

Artykuł 4

Każdy niewolnik, który schroni się na pokładzie statku należącego do któregośkolwiek z Państw uczestniczących w niniejszej Konwencji, staje się *ipso facto* wolnym.

ROZDZIAŁ III

Niewolnictwo oraz instytucje i praktyki zbliżone do niewolnictwa

Artykuł 5

W kraju, w którym zniesienie lub uchylenie niewolnictwa lub instytucji i praktyk wymienionych w artykule 1 niniejszej Konwencji nie jest jeszcze zakończone, okaleczenie, piętnowanie lub jakiegokolwiek inne znakowanie niewolnika lub osoby pozostającej w stanie poddaństwa w celu wskazania na jej stan lub tytułem kary albo z jakiegokolwiek innego powodu, jak również współdziałanie w takim czynie będzie na mocy prawa obowiązującego w Państwach uczestniczących w niniejszej Konwencji uważane za przestępstwo i osoby uznane za winne popełnienia takich przestępstw będą podlegać karze.

Artykuł 6

1. Poddanie innej osoby niewolnictwu lub nakłanianie innej osoby do oddania siebie lub osoby od niej zależnej w niewolę albo usiłowanie popełnienia tych czynów, jak również współdziałanie w nich, albo uczestniczenie w spisku, zmierzającym do popełnienia jakiegokolwiek z tych czynów, będzie zgodnie z prawem obowiązującym w Państwach uczestniczących w niniejszej Konwencji uważane za przestępstwo i osoby uznane za winne popełnienia takich czynów będą podlegać karze.

2. Z zastrzeżeniem postanowień zawartych w części wprowadzającej artykułu 1 niniejszej Konwencji, postanowienia ustępu 1 niniejszego artykułu będą miały zastosowanie również do przypadków nakłaniania innej osoby do oddania siebie lub osoby od niej zależnej w stan niewoli, wynikający z jakichkolwiek instytucji lub praktyk wymienionych w artykule 1, do wszelkiego usiłowania popełnienia takich czynów, do współdziałania w nich oraz do uczestniczenia w spisku zmierzającym do popełnienia któregośkolwiek z tych przestępstw.

ROZDZIAŁ IV Definicje

Artykuł 7

Dla celów niniejszej Konwencji:

- a) „Niewolnictwo” oznacza, zgodnie z określeniem zawartym w Konwencji w sprawie niewolnictwa z 1926 r., stan lub sytuację osoby, co do której są wykonywane niektóre lub wszelkie uprawnienia związane z prawem własności, a „niewolnik” oznacza osobę pozostającą w takim stanie lub w takiej sytuacji;
- b) „Osoba pozostająca w stanie poddaństwa” oznacza osobę znajdującą się w sytuacji lub stanie wynikającym z jakichkolwiek instytucji lub praktyk wymienionych w artykule 1 niniejszej Konwencji;
- c) „Handel niewolnikami” oznacza i obejmuje wszelkie czynności związane ze schwyta- niem, nabyciem jakiegokolwiek osoby lub rozporządzeniem nią w celu uczynienia z niej niewolnika, wszelkie czynności związane z nabyciem niewolnika w celu sprzedaży lub zamiany, wszelkie czynności dotyczące sprzedaży lub zamiany osoby nabytej dla tych celów, jak również w ogóle wszelki rodzaj handlu lub przewozu niewolników jakimi- kolwiek środkami transportu.

ROZDZIAŁ V

Współpraca pomiędzy państwami uczestniczącymi w niniejszej konwencji oraz przekazywanie informacji

Artykuł 8

1. Państwa uczestniczące w niniejszej Konwencji zobowiązują się współpracować ze sobą oraz z Organizacją Narodów Zjednoczonych w celu wprowadzenia w życie powyższych postanowień.

2. Uczestnicy Konwencji zobowiązują się przekazywać Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych odpisy wszelkich ustaw, rozporządzeń i zarządzeń administracyjnych wydawanych i wprowadzanych w życie w celu realizacji postanowień niniejszej Konwencji.

3. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych będzie przekazywać informacje otrzymane zgodnie z brzmieniem ustępu 2 niniejszego artykułu innym Uczestnikom Konwencji oraz Radzie Ekonomiczno-Społecznej jako część dokumentacji, kierowanej do rady w celu przedyskutowania zagadnień, które może ona wykorzystać w celu opracowania dalszych

zaleceń w zakresie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk będących przedmiotem niniejszej Konwencji.

ROZDZIAŁ VI

Postanowienia końcowe

Artykuł 9

Zastrzeżenia w stosunku do niniejszej Konwencji są niedopuszczalne.

Artykuł 10

Wszelkie spory między Państwami uczestniczącymi w niniejszej Konwencji co do jej interpretacji lub stosowania, które nie zostaną uregulowane drogą rokowań, będą na wniosek którejkolwiek ze stron w sporze przekazane do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, chyba że zainteresowane strony zgoda się na inny sposób rozwiązania sporu.

Artykuł 11

1. Niniejsza Konwencja będzie otwarta do dnia 1 lipca 1957 r. do podpisu przez Państwa będące Członkami Organizacji Narodów Zjednoczonych lub jakiejkolwiek instytucji wyspecjalizowanej. Będzie ona ratyfikowana przez Państwa podpisujące i dokumenty ratyfikacyjne będą złożone u Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który o fakcie tym powiadomi każde Państwo, będące sygnatariuszem lub przystępujące do Konwencji.

2. Po dniu 1 lipca 1957 r. niniejsza Konwencja będzie otwarta do przystąpienia dla każdego Państwa będącego Członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych lub jakiejkolwiek instytucji wyspecjalizowanej, lub każdego innego Państwa, do którego zostanie skierowane zaproszenie do przystąpienia przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych. Przystąpienie do Konwencji będzie dokonane przez złożenie oficjalnego aktu Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, który o fakcie tym powiadomi każde Państwo będące sygnatariuszem lub przystępujące do Konwencji.

Artykuł 12

1. Niniejsza Konwencja będzie miała zastosowanie do wszystkich nieautonomicznych, powierniczych, kolonialnych i innych terytoriów nie wchodzących w skład metropolii, za któ-

rych stosunki międzynarodowe odpowiedzialne jest dane Państwo uczestniczące w tej Konwencji; Państwo to, z zastrzeżeniem postanowień ustępu 2 niniejszego artykułu, złoży w momencie podpisania, ratyfikacji lub przystąpienia oświadczenie wymieniające terytorium nie wchodzące w skład metropolii lub terytoria, do których Konwencja będzie miała zastosowanie *ipso facto* w wyniku takiego podpisania, ratyfikacji lub przystąpienia.

2. W tych wszystkich przypadkach, w których zgodnie z przepisami konstytucyjnymi lub praktyką Państwa uczestniczącego w Konwencji lub terytorium nie wchodzącego w skład metropolii wymagana jest uprzednia zgoda takiego terytorium, Państwo to podejmie niezbędne kroki dla uzyskania wymaganej zgody danego terytorium nie wchodzącego w skład metropolii w ciągu dwunastu miesięcy od daty podpisania Konwencji przez Państwo metropolitalne i z chwilą uzyskania takiej zgody zawiadomi o tym Sekretarza Generalnego. Niniejsza Konwencja będzie miała zastosowanie do terytoriów lub terytorium, wymienionych we wspomnianym zawiadomieniu, od daty otrzymania notyfikacji Sekretarza Generalnego.

3. Po upływie wspomnianego w poprzednim ustępie dwunastomiesięcznego okresu Państwa uczestniczące w Konwencji powiadomią Sekretarza Generalnego o wynikach swoich konsultacji z tymi terytoriami nie wchodzącymi w skład metropolii, za których stosunki międzynarodowe są one odpowiedzialne i których zgoda na stosowanie postanowień niniejszej Konwencji nie została udzielona.

Artykuł 13

1. Niniejsza Konwencja wejdzie w życie w dniu, w którym dwa Państwa staną się jej uczestnikami.

2. Będzie ona następnie wchodzić w życie w stosunku do każdego Państwa i terytorium w dniu złożenia dokumentu ratyfikacyjnego lub aktu o przystąpieniu do Konwencji danego Państwa, lub notyfikacji o zastosowaniu jej do danego terytorium.

Artykuł 14

1. Stosowanie niniejszej Konwencji będzie się dzielić na następujące po sobie trzyletnie okresy, z których pierwszy rozpocznie się w dniu wejścia w życie zgodnie z postanowieniem artykułu 13 ustęp 1.

2. Każde Państwo uczestniczące w niniejszej Konwencji może wypowiedzieć ją drogą notyfikacji skierowanej do Sekretarza Generalnego nie później, niż na sześć miesięcy przed upływem bieżącego okresu trzyletniego. Sekretarz Generalny zawiadomi wszystkich innych uczestników Konwencji o każdej takiej notyfikacji oraz o dacie jej otrzymania.

3. Wypowiedzenie wywrze skutek z wygaśnięciem bieżącego okresu trzyletniego.

4. W przypadkach gdy, zgodnie z postanowieniami artykułu 12, niniejsza Konwencja stanie się wiążąca dla nie wchodzącego w skład metropolii terytorium należącego do Państwa będącego uczestnikiem, Państwo to może następnie w każdym czasie, za zgodą zainteresowanego terytorium, złożyć na ręce Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych zawiadomienie o wypowiedzeniu niniejszej Konwencji w odniesieniu do takiego terytorium. Wypowiedzenie nabierze mocy po upływie jednego roku od daty otrzymania takiego zawiadomienia przez Sekretarza Generalnego, który poinformuje wszystkich innych uczestników Konwencji o tym zawiadomieniu oraz o dacie jego otrzymania.

Artykuł 15

Niniejsza Konwencja, której teksty angielski, chiński, francuski, hiszpański i rosyjski są jednakowo autentyczne, będzie złożona w archiwach Sekretariatu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Sekretarz Generalny sporządzi jej uwierzytelnione kopie w celu przekazania ich Państwom uczestniczącym w niniejszej Konwencji, jak również wszystkim innym Państwom będącym Członkami Organizacji Narodów Zjednoczonych i instytucji wyspecjalizowanych.

Na dowód czego niżej podpisani, należycie do tego upoważnieni przez swoje Rządy, podpisali niniejszą Konwencję z datą uwidocznioną przy ich podpisach.

Sporządzono w Europejskim Biurze Organizacji Narodów Zjednoczonych w Genewie dnia siódmego września tysiąc dziewięćset pięćdziesiątego szóstego roku.

DEKLARACJA PRAW DZIECKA

(Deklaracja została uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ
dnia 20 listopada 1959 r.)

WSTĘP

Zważywszy, że narody należące do Organizacji Narodów Zjednoczonych potwierdziły w karcie ONZ swą wiarę w podstawowe prawa człowieka, w jego godność i wartość, i wyraziły swą gotowość popierania postępu społecznego i stworzenia lepszych warunków bytu w większej wolności;

zważywszy, że w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka Organizacja Narodów Zjednoczonych proklamowała, iż każdy człowiek powinien korzystać ze wszystkich praw i swobód wymienionych w Deklaracji, bez względu na różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek inne różnice;

zważywszy, że dziecko z powodu niedojrzałości fizycznej i umysłowej wymaga szczególnej opieki i troski, a także odpowiedniej opieki prawnej zarówno przed urodzeniem, jak i po urodzeniu;

zważywszy, że potrzebę tej szczególnej troski stwierdzono w Deklaracji Genewskiej z roku 1924 w sprawie praw dziecka i uznano w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, jak również w statutach agencji wyspecjalizowanych i organizacji międzynarodowych, których działalność ma na celu dobro dziecka;

zważywszy, że ludzkość powinna dać dziecku to, co ma najlepszego;

Zgromadzenie Ogólne proklamuje niniejszą Deklarację Praw Dziecka, aby zapewnić mu szczęśliwe dzieciństwo i korzystanie, zarówno w jego interesie, jak i w interesie społeczeństwa, z praw i swobód wymienionych w niniejszej Deklaracji. Zgromadzenie Ogólne apeluje do rodziców i indywidualnie do mężczyzn i kobiet, jak również do stowarzyszeń, władz lokalnych i rządów krajów, aby uznały te prawa i starały się zapewnić poszanowanie tych praw za pomocą środków ustawodawczych i innych wprowadzających w życie następujące zasady:

Zasada 1

Dziecko korzysta ze wszystkich praw wymienionych w niniejszej Deklaracji. Prawa te rozciągają się na wszystkie dzieci, bez żadnego wyjątku i bez żadnej różnicy albo dyskryminacji z powodu rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych lub innych, narodowości lub pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego powodu, przy czym zasadę tę stosuje się zarówno do dziecka, jak i do jego rodziny.

Zasada 2

Dziecko korzysta ze szczególnej ochrony, a ustawodawstwo i inne środki stworzą mu wszelkie możliwości i ułatwienia dla zdrowego i normalnego rozwoju fizycznego, umysłowego, moralnego, duchowego i społecznego, w warunkach wolności i godności. Wydawane w tym celu ustawy powinny mieć na względzie przede wszystkim dobro dziecka.

Zasada 3

Z chwilą przyjścia na świat dziecko ma prawo do nazwiska i obywatelstwa.

Zasada 4

Dziecko korzysta z dobrodziejstw ubezpieczeń społecznych. Jest ono uprawnione do tego, by zdrowo rosło i rozwijało się; w tym celu należy zapewnić szczególną ochronę zarówno dziecku, jak i matce, łącznie z odpowiednią opieką, tak przed urodzeniem, jak i po urodzeniu. Dziecko ma prawo do odpowiedniego żywienia i mieszkania, rozrywek i opieki lekarskiej.

Zasada 5

Dziecko upośledzone pod względem fizycznym, umysłowym lub społecznym należy traktować, wychowywać i otaczać szczególną opieką, z uwzględnieniem jego stanu zdrowia i warunków życiowych.

Zasada 6

Do harmonijnego rozwoju swej osobowości dziecko potrzebuje miłości i zrozumienia. W miarę możliwości powinno ono rosnąć pod ochroną i odpowiedzialnością rodziców, a w każdym razie w atmosferze życzliwości oraz bezpieczeństwa moralnego i materialnego; w pierw-

szych latach życia nie wolno dziecka oddzielać od matki, chyba że chodzi o wypadki wyjątkowe. Społeczeństwo i władze państwowe powinny otaczać szczególną opieką dzieci nie mające rodziny albo nie mające dostatecznych środków na utrzymanie. Zaleca się udzielanie pomocy finansowej, państwowej lub innej wielodzietnym rodzinom na utrzymanie dzieci.

Zasada 7

Dziecko ma prawo do nauki; nauka ta jest bezpłatna i obowiązkowa, przynajmniej w zakresie szkoły podstawowej. Dziecko powinno otrzymać takie wychowanie, które podnosi jego kulturę ogólną i umożliwia mu, w warunkach równych szans, rozwinięcie swych zdolności, wyrobienie zdrowego rozsądku oraz poczucia odpowiedzialności moralnej i społecznej, a także stania się pożyteczną jednostką społeczeństwa.

Osoby odpowiedzialne za wychowanie dziecka i kierowanie nim powinny mieć na względzie jego dobro; odpowiedzialność ta spada przede wszystkim na rodziców.

Dziecku należy dać wszelkie możliwości zabaw i rozrywek, które powinny zmierzać do tych samych celów co nauka; społeczeństwo i władze państwowe powinny ułatwić korzystanie z tego prawa.

Zasada 8

Dziecko powinno zawsze mieć pierwszeństwo do ochrony i pomocy.

Zasada 9

Dziecko należy chronić przed wszelkiego rodzaju zaniedbaniem, okrucieństwem i wyzyskiem. Nie powinno ono być przedmiotem handlu w żadnej formie.

Dziecka nie wolno przyjmować do pracy zarobkowej przed osiągnięciem odpowiedniego minimalnego wieku. Dziecka nie wolno w żadnym razie zmuszać ani upoważniać do wykonywania jakiegokolwiek zawodu lub pełnienia czynności, które by wpływały szkodliwie na jego zdrowie lub wychowanie albo hamowały jego rozwój fizyczny, umysłowy lub moralny.

Zasada 10

Dziecko należy chronić przed praktykami, jakie mogą prowadzić do rasowej, religijnej lub wszelkiej innej dyskryminacji. Należy je wychowywać w duchu zrozumienia innych, tolerancji, przyjaźni między narodami, pokoju i powszechnego braterstwa. Należy wpajać w nie przekonanie, że powinno poświęcić swoją energię i swoje uzdolnienia dla dobra bliźnich.

KONWENCJA

w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw

(Konwencja została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 7 grudnia 1962 r., została otwarta do podpisu w Nowym Jorku dnia 10 grudnia 1962 r. Polska ratyfikowała Konwencję 18 grudnia 1964 r. Tekst został opublikowany w Dzienniku Ustaw z 1965 r. Nr 9, poz. 53)

WSTĘP

Umawiające się Państwa,
pragnąc, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, popierać powszechne poszanowanie i przestrzeganie praw człowieka i podstawowych swobód względem wszystkich, bez różnicy rasy, płci, języka i religii;

przypominając, że artykuł 16 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka stanowi, iż:

- „1. Mężczyźni i kobiety, bez względu na jakiegokolwiek różnice ras, narodowości lub wyznania, mają prawo po osiągnięciu pełnoletności do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny. Mają oni równe prawa w odniesieniu do zawierania małżeństwa, podczas jego trwania i po jego ustaniu.
2. Małżeństwo może być zawarte jedynie za swobodnie wyrażoną pełną zgodą przyszłych małżonków.”;

przypominając ponadto, że w uchwale 843 (IX) z 17 grudnia 1954 r. Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych stwierdziło, że pewne zwyczaje, dawne prawa i praktyki, dotyczące małżeństwa i rodziny, są niezgodne z zasadami ogłoszonymi w Karcie Narodów Zjednoczonych i w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka;

stwierdzając ponownie, że wszystkie Państwa, włącznie z tymi, które ponoszą lub przyjmują na siebie odpowiedzialność za administrację terytoriów nieautonomicznych i powierniczych do czasu uzyskania przez nie niezależności, powinny podjąć wszelkie odpowiednie środki w celu zniesienia tych zwyczajów, dawnych praw i praktyk przez zapewnienie między innymi pełnej swobody w wyborze małżonka, całkowite zniesienie małżeństw między dziećmi oraz praktyk dokonywania zaręczyn dziewcząt przed osiągnięciem przez nie dojrzałości płciowej, ustanowienie odpowiednich kar, gdy tego zajdzie potrzeba, i wprowadzenie rejestru cywilnego lub innego, w którym będą zarejestrowane wszystkie małżeństwa, zgodziły się na następujące postanowienia:

Artykuł 1

1. Małżeństwo nie może być prawnie zawarte bez pełnej i swobodnej zgody obu stron; zgoda ta powinna być przez nie wyrażona osobiście, po należyтым podaniu do wiadomości publicznej i w obecności właściwej władzy, przed którą małżeństwo ma być zawarte, oraz świadków, zgodnie z przepisami prawa.

2. Pomimo postanowień ust. 1, obecność którejkolwiek ze stron nie będzie konieczna, jeżeli właściwa władza stwierdzi, że istnieją wyjątkowe okoliczności i że strona wyraziła zgodę przed jakąkolwiek właściwą władzą w sposób przewidziany przez ustawę i nie cofnęła jej.

Artykuł 2

Państwa będące stronami niniejszej konwencji podejmą kroki ustawodawcze w celu ustalenia najniższego wieku dla zawarcia małżeństwa. Osoba, która nie osiągnęła tego wieku, nie będzie mogła prawnie zawrzeć małżeństwa, chyba że właściwa władza udzieli z ważnych powodów zwolnienia od wymaganego wieku w interesie przyszłych małżonków.

Artykuł 3

Wszystkie małżeństwa powinny być zarejestrowane przez właściwą władzę w odpowiednim rejestrze urzędowym.

Artykuł 4

1. Niniejsza konwencja będzie do dnia 31 grudnia 1963 r. otwarta do podpisu przez wszystkie państwa będące członkami Narodów Zjednoczonych lub członkami którejkolwiek z agencji wyspecjalizowanych i każde inne Państwo, do którego Zgromadzenie Ogólne Or-

ganizacji Narodów Zjednoczonych zwróci się z zaproszeniem, aby stało się stroną tej konwencji.

2. Niniejsza konwencja podlega ratyfikacji. Dokumenty ratyfikacyjne zostaną złożone Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 5

1. Niniejsza konwencja będzie otwarta do przystąpienia dla wszystkich państw wymienionych w artykule 4 ust. 1.

2. Przystąpienie będzie dokonane przez złożenie dokumentu przystąpienia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 6

1. Niniejsza konwencja wejdzie w życie dziewięćdziesiątego dnia po złożeniu ósmego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

2. Dla każdego państwa, które ratyfikuje niniejszą konwencję albo do niej przystąpi po złożeniu ósmego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia, konwencja wejdzie w życie dziewięćdziesiątego dnia po złożeniu przez to państwo dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

Artykuł 7

1. Każde Umawiające się Państwo może wypowiedzieć niniejszą konwencję, zawiadamiając o tym na piśmie Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych. Wypowiedzenie nabierze mocy po upływie roku od dnia otrzymania zawiadomienia przez Sekretarza Generalnego.

2. Niniejsza konwencja utraci moc obowiązującą z dniem nabrania mocy wypowiedzenia, w rezultacie którego ilość stron konwencji stanie się mniejsza niż osiem.

Artykuł 8

Każdy spór powstały między dwoma lub więcej Umawiającymi się Państwami dotyczący interpretacji albo stosowania niniejszej konwencji, który nie zostanie rozstrzygnięty w wyniku negocjacji, zostanie przedłożony na wniosek wszystkich stron w sporze do decyzji Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, o ile strony nie uzgodnią innego sposobu załatwienia.

Artykuł 9

Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych prześle wszystkim państwom będącym członkami Organizacji Narodów Zjednoczonych i państwom, które nie są jej członkami, wymienionym w artykule 4 ust. 1 niniejszej konwencji, zawiadomienia dotyczące:

- a) złożenia podpisów i dokumentów ratyfikacyjnych zgodnie z artykułem 4;
- b) złożenia dokumentów przystąpienia zgodnie z artykułem 5;
- c) daty wejścia w życie konwencji zgodnie z artykułem 6;
- d) zawiadomień o wypowiedzeniu zgodnie z artykułem 7 ust. 1;
- e) ustania mocy obowiązującej konwencji zgodnie z artykułem 7 ust. 2.

Artykuł 10

1. Niniejsza konwencja, której teksty angielski, chiński, francuski, hiszpański i rosyjski są jednakowo autentyczne, zostanie złożona w archiwach Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaże uwierzytelnione kopie konwencji wszystkim państwom będącym członkami Organizacji Narodów Zjednoczonych i państwom, które nie są jej członkami, wymienionym w artykule 4 ust. 1.

Na dowód czego niżej podpisani, należycie upoważnieni, podpisali w imieniu swoich odpowiednich Rządów niniejszą konwencję, która była otwarta do podpisu w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku, w dniu dziesiątego grudnia tysiąc dziewięćset sześćdziesiątego drugiego roku.

MIĘDZYNARODOWA KONWENCJA w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej

(Konwencja została otwarta do podpisu w Nowym Jorku dnia 7 marca 1966 r.,
Polska ratyfikowała Konwencję 9 października 1968 r., z zastrzeżeniem,
iż nie uważa się za związaną postanowieniami art. 22 Konwencji.
Tekst został opublikowany w Dzienniku Ustaw z dnia 6 września 1969 r.
Nr 25, poz. 187)

Państwa Strony niniejszej Konwencji,

zważywszy, że Karta Narodów Zjednoczonych oparta jest na zasadach godności i równości przyrodzonych wszystkim ludziom i że wszystkie państwa członkowskie zobowiązały się do podjęcia we współpracy z Organizacją – wspólnych i indywidualnych akcji dla osiągnięcia jednego z celów Narodów Zjednoczonych, którym jest popieranie i zachęcanie do powszechnego poszanowania i przestrzegania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich, bez względu na różnicę rasy, płci, języka i wyznania;

zważywszy, że Powszechna Deklaracja Praw Człowieka proklamuje, iż wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi w swej godności i w swych prawach i że każdemu człowiekowi przysługują wszystkie prawa i wolności w niej wymienione, bez względu na jakiegokolwiek różnicę, w szczególności bez względu na rasę, kolor skóry i pochodzenie narodowe;

zważywszy, że wszyscy ludzie są równi wobec prawa i że przysługuje im jednakowa ochrona prawna przed wszelką dyskryminacją i przed wszelkim podżeganiem do takiej dyskryminacji;

zważywszy, że Narody Zjednoczone potępiły kolonializm i wszelkie praktyki segregacji i dyskryminacji z nim związane, bez względu na formę i miejsce, w jakich one występują, i że Deklaracja w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnym z dnia 14 grudnia 1960 roku (rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 1514 (XV)) potwierdziła i uroczyście proklamowała konieczność szybkiej i bezwarunkowej ich likwidacji;

zważywszy, że Deklaracja Narodów Zjednoczonych w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z dnia 20 listopada 1963 roku (rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 1904 (XVIII)) uroczyście potwierdza konieczność szybkiej likwidacji dyskryminacji rasowej na całym świecie we wszystkich jej formach i przejawach oraz zapewnienia zrozumienia i poszanowania godności ludzkiej;

przekonane, że każda doktryna o wyższości opartej na różnicowaniu rasowym jest fałszywa pod względem naukowym, zasługująca na potępienie z moralnego punktu widzenia, niesłuszna i niebezpieczna społecznie oraz że nigdzie nie ma usprawiedliwienia dla dyskryminacji rasowej ani w teorii, ani w praktyce, potwierdzając, że dyskryminacja między ludźmi z powodu rasy, koloru skóry czy pochodzenia etnicznego stanowi przeszkodę w przyjaznych i pokojowych stosunkach między narodami i może zakłócić pokój i bezpieczeństwo między ludami oraz harmonijne współżycie między ludźmi, nawet w obrębie jednego i tego samego państwa;

przekonane, że istnienie barier rasowych jest niezgodne z ideałami każdego społeczeństwa ludzkiego;

zaniepokojone przejawami dyskryminacji rasowej nadal występującymi na niektórych obszarach świata oraz polityką rządów opartą na doktrynie wyższości rasowej lub nienawiści rasowej, taką jak polityka apartheidu, segregacji lub separacji;

zdecydowane podjąć wszelkie niezbędne środki w celu szybkiej likwidacji dyskryminacji rasowej we wszelkich jej formach i przejawach oraz zapobiegać powstawaniu doktryn i praktyk rasistowskich i zwalczać je w celu pogłębienia zrozumienia między rasami i zbudowania społeczności międzynarodowej wolnej od wszelkich form segregacji i dyskryminacji rasowej;

biorąc pod uwagę Konwencję dotyczącą dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu, przyjętą w 1958 roku przez Międzynarodową Organizację Pracy, oraz Konwencję w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty, przyjętą w 1960 roku przez Organizację Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury;

pragnąc wprowadzić w życie zasady zawarte w Deklaracji Narodów Zjednoczonych w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej i zapewnić jak najszybsze podjęcie praktycznych środków dla osiągnięcia tego celu;

uzgodniły, co następuje:

CZEŚĆ I

Artykuł 1

1. W niniejszej Konwencji wyrażenie „dyskryminacja rasowa” oznacza wszelkie różnicowanie, wykluczenie, ograniczenie lub uprzywilejowanie z powodu rasy, koloru skóry, urodzenia, pochodzenia narodowego lub etnicznego, które ma na celu lub pociąga za sobą przekre-

ślenie bądź uszczuplenie uznania, wykonywania lub korzystania, na zasadzie równości z praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturalnej lub w jakiegokolwiek innej dziedzinie życia publicznego.

2. Niniejsza Konwencja nie ma zastosowania do zróżnicowania, wykluczenia, ograniczenia lub uprzywilejowania, ustalanych przez Państwo Stronę niniejszej Konwencji w zależności od tego, czy chodzi o własnych obywateli, czy też o osoby nie posiadające jego obywatelstwa.

3. Żadne postanowienie niniejszej Konwencji nie może być interpretowane jako naruszające w jakiegokolwiek sposób przepisy prawne Państw Stron Konwencji dotyczące narodowości, obywatelstwa lub naturalizacji, pod warunkiem że przepisy takie nie dyskryminują żadnej określonej narodowości.

4. Specjalne środki podjęte wyłącznie w celu zapewnienia odpowiedniego rozwoju pewnych grup rasowych czy etnicznych lub jednostek, potrzebujących takiej ochrony, jaka może być konieczna do zapewnienia tym grupom lub jednostkom wykonywania lub korzystania na zasadach równości z praw człowieka i podstawowych wolności, nie będą uważane za dyskryminację rasową, pod warunkiem jednak, że środki te nie będą prowadzić w konsekwencji do utrzymywania odrębnych praw dla różnych grup rasowych i nie pozostaną w mocy po osiągnięciu celów, dla których zostały podjęte.

Artykuł 2

1. Państwa Strony Konwencji potępiają dyskryminację rasową i zobowiązują się prowadzić przy pomocy wszelkich właściwych środków i bezzwłocznie politykę zmierzającą do likwidacji dyskryminacji rasowej we wszystkich jej formach oraz do pogłębiania zrozumienia między wszystkimi rasami i w tym celu:

- a) każde Państwo Strona Konwencji zobowiązuje się nie dokonywać żadnych aktów lub stosować praktyk stanowiących dyskryminację rasową przeciwko osobom, grupom osób lub instytucjom i zapewnić, by wszystkie władze i instytucje publiczne, tak ogólnokrajowe, jak i lokalne, działały zgodnie z tym zobowiązaniem;
- b) każde Państwo Strona Konwencji zobowiązuje się, że nie będzie udzielać poparcia, występować w obronie ani podtrzymywać dyskryminacji rasowej stosowanej przez jakiegokolwiek osoby lub organizacje;
- c) każde Państwo Strona Konwencji podejmie skuteczne środki w celu dokonania przeglądu polityki rządowej ogólnokrajowej i lokalnej oraz zmiany, uchylenia lub unieważnienia wszelkich ustaw i przepisów, których skutkiem jest stwarzanie dyskryminacji rasowej lub utrwalenie jej tam, gdzie ona istnieje;
- d) każde Państwo Strona Konwencji przy użyciu wszelkich właściwych środków, włączając w to – jeżeli okoliczności tego wymagają – środki ustawodawcze, zabroni i położy kres

dyskryminacji rasowej uprawianej przez jakiegokolwiek osoby, grupy osób lub organizacje;

- e) każde Państwo Strona Konwencji zobowiązuje się popierać, w odpowiednich wypadkach, integracjonistyczne wielorasowe organizacje i ruchy oraz stosować inne środki mające na celu likwidację barier między rasami i przeciwdziałać wszystkiemu, co zmierza do umocnienia podziału rasowego.

2. Państwa Strony Konwencji podejmą – jeżeli okoliczności tego wymagają – specjalne i konkretne środki w dziedzinie społecznej, gospodarczej, kulturalnej i innych dziedzinach dla zapewnienia odpowiedniego rozwoju i ochrony określonych grup rasowych i jednostek do nich należących w celu zagwarantowania im na zasadach równości pełnego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności. Środki te w żadnym wypadku nie powinny pociągać za sobą utrzymania nierównych lub odrębnych praw dla różnych grup rasowych po osiągnięciu celów, dla których zostały podjęte.

Artykuł 3

Państwa Strony Konwencji potępiają szczególnie segregację rasową i apartheid i zobowiązują się zapobiegać na terytoriach podległych ich jurysdykcji wszelkim tego rodzaju praktykom, zakazać takich praktyk i wykorzeniać je.

Artykuł 4

Państwa Strony Konwencji potępiają wszelką propagandę i wszelkie organizacje oparte na ideach lub teoriach o wyższości jednej rasy lub grupy osób określonego koloru skóry lub pochodzenia etnicznego bądź usiłujące usprawiedliwić czy popierać nienawiść i dyskryminację rasową w jakiegokolwiek postaci oraz zobowiązują się podjąć niezwłocznie właściwe środki zmierzające do wykorzenia wszelkiego podżegania do tego rodzaju dyskryminacji bądź też aktów dyskryminacji i w tym celu uwzględniając zasady zawarte w Powszechnej deklaracji praw człowieka oraz prawa szczegółowo określone w artykule 5 niniejszej Konwencji zobowiązują się między innymi:

- a) uznać za przestępstwo podlegające karze zgodnie z prawem wszelkie rozpowszechnianie idei opartych na wyższości lub nienawiści rasowej, wszelkie podżeganie do dyskryminacji rasowej, jak również wszelkie akty przemocy lub podżeganie do tego rodzaju aktów wobec jakiegokolwiek rasy bądź grupy osób o innym kolorze skóry lub innego pochodzenia etnicznego, a także udzielanie pomocy w prowadzeniu działalności rasistowskiej, włączając w to finansowanie tej działalności;
- b) uznać za nielegalne organizacje mające na celu popieranie dyskryminacji rasowej i podżeganie do niej oraz wprowadzić zakaz ich działalności, jak również zorganizowanej i wszelkiej innej działalności propagandowej mającej takie same cele oraz uznać udział

- w takich organizacjach lub w takiej działalności za przestępstwo podlegające karze zgodnie z prawem;
- c) nie zezwalać władzom i instytucjom publicznym, tak ogólnokrajowym, jak i lokalnym, na podżeganie do dyskryminacji rasowej czy też na popieranie jej.

Artykuł 5

Zgodnie z podstawowymi obowiązkami określonymi w artykule 2 niniejszej Konwencji Państwa Strony Konwencji zobowiązują się wydać zakaz dyskryminacji rasowej we wszelkich jej formach i wyeliminować ją oraz zagwarantować wszystkim bez różnicy rasy, koloru skóry, pochodzenia narodowego bądź etnicznego równość wobec prawa, a zwłaszcza korzystanie z następujących praw:

- a) prawa do równego traktowania przed sądami i wszystkimi innymi organami wymiaru sprawiedliwości;
- b) prawa do osobistego bezpieczeństwa i do ochrony przez państwo przed przemocą lub naruszeniem nietykalności cielesnej bądź przez urzędników państwowych, bądź przez jakąkolwiek jednostkę, grupę lub instytucję;
- c) praw politycznych, w szczególności prawa do udziału w wyborach – do głosowania i do kandydowania – na zasadzie powszechnego i równego prawa wyborczego, do uczestniczenia w rządzie, jak również w kierowaniu sprawami publicznymi na wszystkich szczeblach oraz prawa do równego dostępu do służby publicznej;
- d) innych praw obywatelskich, w szczególności:
  - i. prawa swobodnego poruszania się i wyboru miejsca zamieszkania w obrębie granic państwa,
  - ii. prawa do opuszczenia jakiegokolwiek kraju, również własnego, oraz powrotu do swego kraju,
  - iii. prawa do obywatelstwa,
  - iv. prawa do zawierania małżeństwa i do wyboru małżonka,
  - v. prawa do własności, zarówno indywidualnie, jak i wspólnie z innymi,
  - vi. prawa do dziedziczenia,
  - vii. prawa do wolności myśli, sumienia i wyznania,
  - viii. prawa do wolności poglądów i wypowiedzania ich,
  - ix. prawa do wolności pokojowych zgromadzeń i do zrzeszania się;
- e) praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, w szczególności:
  - i. prawa pracy, swobodnego wyboru zatrudnienia, sprawiedliwych i zadowalających warunków pracy, do ochrony przed bezrobociem, do równej płacy za równą pracę, do sprawiedliwego i zadowalającego wynagrodzenia,
  - ii. prawa do tworzenia związków zawodowych i należenia do nich,

- iii. prawa do mieszkania,
  - iv. prawa do publicznej ochrony zdrowia, opieki lekarskiej oraz ubezpieczeń społecznych i świadczeń socjalnych,
  - v. prawa do oświaty i szkolenia zawodowego,
  - vi. prawa do równego udziału w działalności kulturalnej;
- f) prawa dostępu do wszystkich miejsc i urządzeń przeznaczonych do publicznego użytku, takich jak transport, hotele, restauracje, kawiarnie, teatry i parki.

Artykuł 6

Państwa Strony Konwencji zapewnią za pośrednictwem właściwych sądów krajowych i innych instytucji państwowych wszystkim osobom podległym ich jurysdykcji skuteczną obronę i środki ochrony przeciwko wszelkim aktom dyskryminacji rasowej, naruszającym wbrew postanowieniom niniejszej Konwencji prawa człowieka i podstawowe wolności, jak również zagwarantują im prawo dochodzenia przed tymi sądami słusznego i odpowiedniego odszkodowania lub zadośćuczynienia za wszelkie szkody poniesione w wyniku tego rodzaju dyskryminacji.

Artykuł 7

Państwa Strony Konwencji zobowiązują się podjąć niezwłocznie skuteczne środki, zwłaszcza w dziedzinie oświaty, wychowania, kultury i informacji, w celu zwalczania przesądów prowadzących do dyskryminacji rasowej oraz w celu popierania wzajemnego zrozumienia, tolerancji i przyjaźni między narodami i grupami rasowymi lub etnicznymi, jak również propagowania celów i zasad Karty Narodów Zjednoczonych, Powszechnej deklaracji praw człowieka, Deklaracji Narodów Zjednoczonych w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej oraz niniejszej Konwencji.

CZĘŚĆ II

Artykuł 8

1. Utworzony zostanie Komitet do spraw likwidacji dyskryminacji rasowej (zwany dalej Komitetem), składający się z osiemnastu ekspertów o wysokim poziomie moralnym i uznanej bezstronności, wybieranych przez Państwa Strony Konwencji spośród swych obywateli, którzy będą wykonywali swe funkcje w imieniu własnym; wzięta zostanie pod uwagę konieczność zapewnienia właściwej reprezentacji geograficznej oraz reprezentacji różnych form cywilizacji, jak również głównych systemów prawnych.

2. Członkowie Komitetu będą wybierani w tajnym głosowaniu z listy osób wyznaczonych przez Państwa Strony Konwencji. Każde z tych państw będzie mogło wyznaczyć jedną osobę z pośród swych obywateli.

3. Pierwsze wybory odbędą się po upływie sześciu miesięcy od daty wejścia w życie niniejszej Konwencji. Co najmniej na trzy miesiące przed datą każdego wyborów Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych wystosuje list do Państw Stron Konwencji z zaproszeniem do zgłoszenia kandydatur w ciągu dwóch miesięcy. Sekretarz Generalny przygotuje ułożoną w porządku alfabetycznym listę wszystkich osób zgłoszonych w ten sposób, z wymienieniem państw, które je zgłosiły, i przedstawi tę listę Państwom Stronom Konwencji.

4. Wybory członków Komitetu odbędą się na zebraniu Państw Stron Konwencji, zwołanym przez Sekretarza Generalnego w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych. Na tym zebraniu, na którym *quorum* będzie stanowiło dwie trzecie liczby Państw Stron Konwencji, zostaną uznani za wybranych do Komitetu ci kandydaci, którzy otrzymają największą liczbę głosów i absolutną większość głosów obecnych i głosujących przedstawicieli Państw Stron Konwencji.

5.

A. Członkowie Komitetu będą wybierani na okres czterech lat. Jednakże mandaty dziewięciu członków wybranych w pierwszych wyborach wygasną po upływie dwóch lat; nazwiska tych dziewięciu członków zostaną ustalone zaraz po pierwszych wyborach, w drodze losowania przez przewodniczącego Komitetu.

B. Państwo Strona Konwencji, którego ekspert przestał sprawować funkcję członka Komitetu, wyznaczy spośród swych obywateli dla obsadzenia zwolnionego miejsca innego eksperta, podlegającego zatwierdzeniu przez Komitet.

6. Państwa Strony Konwencji będą ponosiły wydatki członków Komitetu w okresie pełnienia przez nich obowiązków w Komitecie.

Artykuł 9

1. Państwa Strony Konwencji zobowiązują się przedstawić Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, w celu rozpatrzenia przez Komitet, sprawozdanie o środkach ustawodawczych, sądowych, administracyjnych i innych, zastosowanych w celu wprowadzenia w życie postanowień niniejszej Konwencji:

- a) w ciągu jednego roku od dnia, w którym konwencja weszła w życie dla danego państwa, i
- b) następnie co dwa lata oraz w każdym wypadku, gdy Komitet tego zażąda. Komitet może zażądać od Państw Stron Konwencji dodatkowych informacji.

2. Komitet będzie przedstawiał Zgromadzeniu Ogólnemu Narodów Zjednoczonych, za pośrednictwem Sekretarza Generalnego, roczne sprawozdania ze swej działalności; Komitet

tet może wysuwać sugestie i zalecenia ogólne opierając się na analizie sprawozdań i informacji otrzymanych od Państw Stron Konwencji. Takie sugestie i ogólne zalecenia będą przedstawiane przez Komitet Zgromadzeniu Ogólnemu wraz z ewentualnymi uwagami Państw Stron niniejszej Konwencji.

Artykuł 10

1. Komitet uchwali swój regulamin wewnętrzny.
2. Komitet powoła funkcjonariuszy na okres dwóch lat.
3. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zapewni funkcjonowanie Sekretariatu Komitetu.
4. Posiedzenia Komitetu będą się normalnie odbywały w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 11

1. Jeżeli jedno z Państw Stron Konwencji będzie uważało, że inne Państwo Strona Konwencji nie wykonuje postanowień niniejszej Konwencji, będzie mogło przedstawić tę sprawę Komitetowi. Komitet przekaze wówczas to powiadomienie zainteresowanemu Państwu Stronie Konwencji. Państwo to w ciągu trzech miesięcy przedstawi Komitetowi pisemne wyjaśnienie lub oświadczenie naświetlające sprawę oraz ewentualnie wskazujące środki zaradcze podjęte przez to państwo.

2. Jeżeli w ciągu sześciu miesięcy od otrzymania przez dane państwo pierwszego powiadomienia sprawa nie zostanie załatwiona ku zadowoleniu obu stron bądź w drodze dwustronnych rokowań, bądź w jakimkolwiek innym dostępnym dla nich trybie, każde z tych państw będzie miało prawo ponownie skierować sprawę do Komitetu poprzez zawiadomienie Komitetu, a także drugiego państwa.

3. Komitet może rozpatrzyć sprawę przedstawioną mu zgodnie z ustępem 2 niniejszego artykułu dopiero po stwierdzeniu, że zostały zastosowane i wyczerpane w tej sprawie wszystkie możliwe wewnętrzne środki zaradcze, zgodnie z powszechnie uznanymi zasadami prawa międzynarodowego. Zasada ta nie będzie stosowana w wypadku nieuzasadnionej zwłoki w zastosowaniu tych środków.

4. Komitet może w każdej sprawie przedstawionej mu do rozpatrzenia zażądać od zainteresowanych Państw Stron Konwencji dostarczenia mu dodatkowych informacji związanych z tą sprawą.

5. W razie rozpatrywania przez Komitet jakiegokolwiek sprawy na podstawie niniejszego artykułu, zainteresowane Państwa Strony Konwencji mają prawo wyznaczyć swych przed-

stawiciele, którzy będą brali udział bez prawa głosowania w posiedzeniach Komitetu podczas rozpatrywania danej sprawy.

Artykuł 12

1.

- A. Po otrzymaniu i zbadaniu przez Komitet wszystkich informacji, które uzna on za niezbędne, przewodniczący Komitetu wyznaczy Komisję pojedynczą *ad hoc* (zwaną dalej „Komisją”), złożoną z pięciu osób spośród członków Komitetu lub spoza Komitetu. Członkowie Komisji będą wyznaczani za jednomyślną zgodą stron będących w sporze, a jej dobre usługi będą udostępniane zainteresowanym państwom w celu polubownego rozstrzygnięcia sprawy na zasadzie przestrzegania postanowień niniejszej Konwencji.
- B. Jeżeli w ciągu trzech miesięcy państwa będące stronami w sporze nie osiągną porozumienia co do całego lub co do części składu Komisji, członkowie Komisji, co do których państwa będące stronami w sporze nie są zgodne, zostaną wybrani przez Komitet większością dwóch trzecich głosów w tajnym głosowaniu spośród członków Komitetu.

2. Członkowie Komisji będą pełnili swe funkcje w imieniu własnym. Nie będą mogli być członkami Komisji obywatele państw będących stronami w sporze ani państwa nie będącego stroną niniejszej Konwencji.

3. Komisja wybierze swego przewodniczącego i uchwali swój regulamin wewnętrzny.

4. Posiedzenia Komisji będą się normalnie odbywały w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych lub w innym odpowiednim miejscu ustalonym przez Komisję.

5. Sekretariat przewidziany w artykule 10 ustęp 3 niniejszej Konwencji będzie również obsługiwał Komisję, jeżeli na skutek sporu między Państwami Stronami Konwencji zostanie ona powołana.

6. Państwa będące stronami w sporze będą pokrywały w równych częściach wszystkie wydatki członków Komisji w wysokości ustalonej przez Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

7. Sekretarz Generalny będzie w razie konieczności upoważniony do pokrycia wydatków członków Komisji przed zwrotem tych kosztów przez państwa będące stronami w sporze, zgodnie z postanowieniami ustępu 6 niniejszego artykułu.

8. Informacje otrzymane i zbadane przez Komitet zostaną udostępnione Komisji. Komisja będzie mogła zwrócić się do zainteresowanych państw z prośbą o dostarczenie dodatkowych informacji dotyczących rozpatrywanej sprawy.

Artykuł 13

1. Komisja, po wszechstronnym rozpatrzeniu sprawy, przygotowuje i przedstawi przewodniczącemu Komitetu sprawozdanie zawierające jej wnioski dotyczące stanu faktycznego sporu między stronami oraz zalecenia, jakie uważa za właściwe dla osiągnięcia polubownego załatwienia sporu.

2. Przewodniczący Komitetu prześle sprawozdanie Komisji każdemu z państw będących stronami w sporze. Państwa te poinformują przewodniczącego Komitetu w ciągu trzech miesięcy, czy przyjmują zalecenia zawarte w sprawozdaniu Komisji, czy też ich nie przyjmują.

3. Po upływie okresu przewidzianego w ustępie 2 niniejszego artykułu przewodniczący Komitetu prześle sprawozdanie Komisji oraz oświadczenia zainteresowanych państw innym Państwom Stronom niniejszej Konwencji.

Artykuł 14

1. Każde Państwo Strona Konwencji może w każdej chwili oświadczyć, że uznaje kompetencję Komitetu do przyjmowania i rozpatrywania skarg osób lub grup osób podlegających jurysdykcji tego państwa stwierdzających, że są ofiarami naruszenia przez to państwo któregośkolwiek z praw wymienionych w niniejszej Konwencji. Komitet nie będzie przyjmował żadnych skarg dotyczących Państwa Strony Konwencji, które nie złożyło takiego oświadczenia.

2. Każde Państwo Strona Konwencji, które złoży oświadczenie przewidziane w ustępie 1 niniejszego artykułu, może utworzyć lub wskazać organ w jego systemie prawnym, który będzie właściwy do przyjmowania i rozpatrywania petycji od osób lub grup osób podlegających jurysdykcji tego państwa, twierdzących, że są ofiarami naruszenia któregośkolwiek z praw wymienionych w niniejszej Konwencji i że wyczerpały wszystkie inne dostępne krajowe środki ochrony prawnej.

3. Oświadczenie złożone zgodnie z ustępem 1 niniejszego artykułu oraz notyfikacja wskazująca nazwę każdego organu utworzonego lub wskazanego zgodnie z ustępem 2 niniejszego artykułu zostaną złożone przez Państwo Stronę Konwencji u Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który prześle ich kopie innym Państwom Stronom Konwencji. Oświadczenie może być w każdej chwili wycofane drogą notyfikacji skierowanej do Sekretarza Generalnego, ale wycofanie to nie będzie miało wpływu w odniesieniu do skarg już rozpatrywanych przez Komitet.

4. Organ utworzony lub wskazany zgodnie z ustępem 2 niniejszego artykułu będzie prowadził rejestr petycji, a uwierzytelnione kopie tego rejestru będą corocznie przekazywa-

ne właściwą drogą Sekretarzowi Generalnemu, z tym że ich treść nie będzie publicznie ujawniana.

5. W przypadku gdy wnoszący petycję nie uzyska zadowolającego załatwienia sprawy przez organ utworzony lub wskazany zgodnie z ustępem 2 niniejszego artykułu, ma on prawo przekazać sprawę w ciągu sześciu miesięcy Komitetowi.

6.

- A. Treść każdej nadesłanej do Komitetu skargi zostanie przez Komitet, w drodze poufnej, przekazana do wiadomości Państwu Stronie Konwencji, któremu zarzuca się naruszenie któregośkolwiek z postanowień niniejszej Konwencji, jednakże tożsamość zainteresowanej osoby lub grupy osób nie będzie ujawniana bez ich wyraźnej zgody. Komitet nie będzie przyjmował skarg anonimowych.
- B. Państwo powiadomione o treści skargi przedstawi w ciągu trzech miesięcy Komitetowi pisemne wyjaśnienia lub oświadczenia naświetlające sprawę oraz ewentualnie wskazujące środki zaradcze podjęte przez to państwo.

7.

- A. Komitet rozpatrzy skargi w świetle wszystkich informacji udostępnionych mu przez zainteresowane Państwo Stronę Konwencji i przez wnoszącego petycję. Komitet nie będzie rozpatrywał żadnych skarg przed upewnieniem się, że wnoszący petycję wyczerpał wszystkie dostępne krajowe środki ochrony prawnej. Zasada ta nie będzie jednak stosowana w wypadku nieuzasadnionej zwłoki w zastosowaniu tych środków.
- B. Komitet przekaze swoje propozycje i ewentualne zalecenia zainteresowanemu Państwu Stronie Konwencji oraz wnoszącemu petycję.

8. Komitet włączy do swego rocznego sprawozdania streszczenie tego rodzaju skarg i, w razie potrzeby, streszczenie wyjaśnień i oświadczeń zainteresowanych Państw Stron Konwencji oraz swych propozycji i zaleceń.

9. Komitet będzie mógł wykonywać funkcje przewidziane w niniejszym artykule dopiero wtedy, gdy co najmniej dziesięć Państw Stron niniejszej Konwencji złoży oświadczenie zgodnie z ustępem 1 niniejszego artykułu.

Artykuł 15

1. Do czasu zrealizowania celów Deklaracji w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnym, zawartej w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego 1514 (XV) z dnia 14 grudnia 1960 roku, postanowienia niniejszej Konwencji nie będą w żaden sposób ograniczały prawa do wnoszenia petycji przyznanego tym narodom przez inne dokumenty międzynarodowe lub przez Organizację Narodów Zjednoczonych i jej organizacje wyspecjalizowane.

2.

- A. Komitet utworzony na podstawie artykułu 8 ustęp 1 niniejszej Konwencji będzie otrzymywał kopie petycji od organów Organizacji Narodów Zjednoczonych, które zajmują się sprawami mającymi bezpośredni związek z zasadami i celami niniejszej Konwencji, oraz będzie przekazywał tym organom opinie i zalecenia co do tych petycji, w czasie rozpatrywania petycji pochodzących od mieszkańców terytoriów powierniczych lub niesamodzielnych albo wszelkich innych terytoriów, do których odnosi się rezolucja 1514 (XV) Zgromadzenia Ogólnego, i poruszających sprawy objęte niniejszą Konwencją, które zostały wniesione do tych organów.
- B. Komitet będzie otrzymywał od właściwych organów Organizacji Narodów Zjednoczonych kopie sprawozdań o środkach ustawodawczych, sądowych, administracyjnych i innych, bezpośrednio związanych z zasadami i celami niniejszej Konwencji, a które zostały zastosowane przez państwa zarządzające na terytoriach wymienionych w punkcie A niniejszego ustępu, oraz będzie przekazywał tym organom swe opinie i zalecenia.

3. Komitet będzie włączał do swego sprawozdania dla Zgromadzenia Ogólnego streszczenie petycji i sprawozdań otrzymanych od organów Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak również swoje opinie i zalecenia dotyczące wymienionych petycji i sprawozdań.

4. Komitet będzie zwracał się do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych o wszelkie znajdujące się w jego posiadaniu informacje związane z celami niniejszej Konwencji, a dotyczące terytoriów wymienionych w punkcie A ustępu 2 niniejszego artykułu.

Artykuł 16

Postanowienia niniejszej Konwencji dotyczące uregulowania sporów lub załatwiania skarg będą stosowane bez uszczerbku dla innych metod postępowania, mających na celu regulowanie sporów lub załatwienie skarg w sprawie dyskryminacji, a ustalonych w dokumentach konstytucyjnych Organizacji Narodów Zjednoczonych i jej organizacji wyspecjalizowanych lub w uchwalonych przez nie konwencjach i nie będą stanowiły dla Państw Stron niniejszej Konwencji przeszkody w stosowaniu innych metod postępowania w celu uregulowania jakiegoś sporu zgodnie z wiążącymi te państwa ogólnymi lub specjalnymi umowami międzynarodowymi.

CZEŚĆ III

Artykuł 17

1. Niniejsza Konwencja będzie otwarta do podpisu dla każdego państwa będącego członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych lub którejś z jej organizacji wyspecjalizowanych, dla

każdego państwa będącego stroną Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i dla każdego innego państwa, do którego zwróci się Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych z zaproszeniem, aby stało się stroną niniejszej Konwencji.

2. Niniejsza Konwencja podlega ratyfikacji. Dokumenty ratyfikacyjne będą składane Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 18

1. Niniejsza Konwencja będzie otwarta do przystąpienia dla każdego państwa wymienionego w artykule 17 ustęp 1 Konwencji.

2. Przystąpienie zostaje dokonane przez złożenie dokumentu przystąpienia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 19

1. Niniejsza Konwencja wejdzie w życie trzydziestego dnia od dnia złożenia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych dwudziestego siódmego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

2. Dla każdego państwa, które ratyfikuje niniejszą Konwencję albo do niej przystąpi po złożeniu dwudziestego siódmego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia, wejdzie ona w życie trzydziestego dnia od dnia złożenia przez to państwo dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

Artykuł 20

1. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych będzie przyjmował i przekazywał wszystkim państwom, które są lub mogą stać się stronami niniejszej Konwencji, zastrzeżenia zgłoszone w chwili ratyfikacji lub przystąpienia. Każde państwo, które sprzeciwia się tym zastrzeżeniom, zawiadomi Sekretarza Generalnego w ciągu dziewięćdziesięciu dni od daty zawiadomienia go o tych zastrzeżeniach, że ich nie przyjmuje.

2. Zastrzeżenie nie dające się pogodzić z przedmiotem i celem niniejszej Konwencji, a także zastrzeżenie, które w rezultacie mogłoby paraliżować działalność któregośkolwiek z organów utworzonych na mocy Konwencji, nie jest dopuszczalne. Zastrzeżenie zostanie uznane za należące do wyżej określonej kategorii, jeżeli co najmniej dwie trzecie Państw Stron niniejszej Konwencji sprzeciwia się temu zastrzeżeniu.

3. Zastrzeżenia mogą być w każdej chwili wycofane przez notyfikację skierowaną do Sekretarza Generalnego. Notyfikacja taka nabiera mocy w dniu jej otrzymania.

Artykuł 21

Każde Państwo Strona Konwencji może ją wypowiedzieć w drodze notyfikacji skierowanej do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych. Wypowiedzenie nabierze mocy obowiązującej po upływie roku od dnia otrzymania notyfikacji przez Sekretarza Generalnego.

Artykuł 22

Każdy spór między dwoma lub więcej Państwami Stronami Konwencji dotyczący interpretacji lub stosowania niniejszej Konwencji, który nie zostanie rozstrzygnięty w drodze rokowań lub przez zastosowanie procedury wyraźnie ustalonej w niniejszej Konwencji, zostanie przekazany – na wniosek którejkolwiek ze stron w sporze – do rozstrzygnięcia Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości, chyba że strony będące w sporze zgodzą się na inny tryb uregulowania sporu.

Artykuł 23

1. Każde Państwo Strona Konwencji może w każdej chwili, w drodze notyfikacji skierowanej do Sekretarza Generalnego, wystąpić z wnioskiem o zrewidowanie niniejszej Konwencji.

2. Zgromadzenie Ogólne zadecyduje, jakie kroki należy ewentualnie podjąć w związku z tego rodzaju wnioskiem.

Artykuł 24

Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych będzie zawiadamiał wszystkie Państwa określone w artykule 17 ustęp 1 niniejszej Konwencji o:

- a) złożeniu podpisów oraz dokumentów ratyfikacyjnych i dokumentów przystąpienia zgodnie z artykułami 17 i 18,
- b) dacie wejścia w życie niniejszej Konwencji zgodnie z artykułem 19,
- c) skargach i oświadczeniach otrzymanych zgodnie z artykułami 14, 20 i 23,
- d) wypowiedzeniach dokonanych zgodnie z artykułem 21.

Artykuł 25

1. Niniejsza Konwencja, której teksty angielski, chiński, francuski, hiszpański i rosyjski są jednakowo autentyczne, zostanie złożona na przechowanie w archiwach Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaze uwierzytelnione kopie niniejszej Konwencji wszystkim państwom należącym do którejkolwiek z kategorii określonych w artykule 17 ustęp 1 Konwencji.

Na dowód czego niżej podpisani, należycie upoważnieni przez swoje Rządy, podpisali niniejszą Konwencję, otwartą do podpisu w Nowym Jorku, dnia siódmego marca tysiąc dziewięćset sześćdziesiątego szóstego roku.

MIĘDZYNARODOWY PAKT PRAW OBYWATELSKICH I POLITYCZNYCH

(Pakt został uchwalony w wyniku konferencji ONZ w Nowym Jorku, na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego nr 2200A (XXI), otwarty do podpisu w Nowym Yorku dnia 19 grudnia 1966 r.

Polska ratyfikowała Pakt dnia 3 marca 1977 r.

Tekst został opublikowany w Dzienniku Ustaw z 1977 r. Nr 38, poz. 167)

Państwa–Strony niniejszego Paktu,

zważywszy, że zgodnie z zasadami ogłoszonymi w Karcie Narodów Zjednoczonych uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej stanowi podstawę wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie;

uznając, że prawa te wynikają z przyrodzonej godności osoby ludzkiej;

uznając, że zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka ideał wolnej istoty ludzkiej korzystającej z wolności obywatelskiej i politycznej oraz wyzwolonej od lęku i niedostatku może być osiągnięty tylko wówczas, kiedy zostaną stworzone warunki zapewniające każdemu korzystanie z praw obywatelskich i politycznych oraz gospodarczych, społecznych i kulturalnych;

zważywszy, wynikający z Karty Narodów Zjednoczonych, obowiązek Państw popierania powszechnego poszanowania i przestrzegania praw i wolności człowieka;

biorąc pod uwagę, że jednostka ludzka, mająca obowiązki w stosunku do innych jednostek i w stosunku do społeczności, do której należy, powinna dążyć do popierania i przestrzegania praw uznanych w niniejszym Pakcie;

zgodziły się na następujące artykuły:

CZEŚĆ I

Artykuł 1

1. Wszystkie narody mają prawo do samostanowienia. Z mocy tego prawa swobodnie określają one swój status polityczny i swobodnie zapewniają swój rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny.

2. Wszystkie narody mogą swobodnie rozporządzać dla swoich celów swymi bogactwami i zasobami naturalnymi bez uszczerbku dla jakichkolwiek zobowiązań wynikających z międzynarodowej współpracy gospodarczej, opartej na zasadzie wzajemnych korzyści, oraz z prawa międzynarodowego. W żadnym przypadku nie można pozbawiać narodu jego własnych środków egzystencji.

3. Państwa–Strony niniejszego Paktu, włącznie z Państwami odpowiedzialnymi za administrację terytoriów niesamodzielnych i terytoriów powierniczych, będą popierały realizację prawa do samostanowienia i będą szanowały to prawo zgodnie z postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych.

CZEŚĆ II

Artykuł 2

1. Każde z Państw–Stron niniejszego Paktu zobowiązuje się przestrzegać i zapewnić wszystkim osobom, które znajdują się na jego terytorium i podlegają jego jurysdykcji, prawa uznane w niniejszym Pakcie, bez względu na jakiekolwiek różnice, takie jak: rasa, kolor skóry, płeć, język, religia, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuacja majątkowa, urodzenie lub jakiegokolwiek inne okoliczności.

2. Państwa–Strony niniejszego Paktu zobowiązują się podjąć, zgodnie z własnym trybem konstytucyjnym i postanowieniami niniejszego Paktu, odpowiednie kroki mające na celu przyjęcie tego rodzaju środków ustawodawczych lub innych, jakie okażą się konieczne w celu realizacji praw uznanych w niniejszym Pakcie, jeżeli nie jest to już przewidziane w obowiązujących przepisach prawnych lub w inny sposób.

3. Każde z Państw–Stron niniejszego Paktu zobowiązuje się:

- a) zapewnić każdej osobie, której prawa lub wolności uznane w niniejszym Pakcie zostały naruszone, skuteczny środek ochrony prawnej, nawet gdy naruszenie to zostało dokonane przez osoby działające w charakterze urzędowym;
- b) zapewnić, aby prawo każdego człowieka do takiego środka ochrony prawnej było określone przez właściwe władze sądowe, administracyjne lub ustawodawcze albo przez

- jakąkolwiek inną właściwą władzę, przewidzianą w systemie prawnym danego Państwa, oraz rozwijać możliwości ochrony praw na drodze sądowej;
- c) zapewnić realizowanie przez właściwe władze środków ochrony prawnej, gdy zostały one przyznane.

Artykuł 3

Państwa–Strony niniejszego Paktu zobowiązują się zapewnić mężczyznom i kobietom równe prawo do korzystania ze wszystkich praw obywatelskich i politycznych wymienionych w niniejszym Pakcie.

Artykuł 4

1. W przypadku gdy wyjątkowe niebezpieczeństwo publiczne zagraża istnieniu narodu i zostało ono urzędowo ogłoszone, Państwa–Strony niniejszego Paktu mogą podjąć kroki mające na celu zawieszenie stosowania zobowiązań wynikających z niniejszego Paktu w zakresie ściśle odpowiadającym wymogom sytuacji, pod warunkiem że kroki te nie są sprzeczne z innymi ich zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego i nie pociągają za sobą dyskryminacji wyłącznie z powodu rasy, koloru skóry, płci, języka, religii lub pochodzenia społecznego.

2. Powyższe postanowienie nie upoważnia do zawieszenia stosowania postanowień artykułów 6, 7, 8 (ustępy 1 i 2), 11, 15, 16 i 18.

3. Każde z Państw–Stron niniejszego Paktu, korzystające z prawa do zawieszenia stosowania zobowiązań, poinformuje natychmiast pozostałe Państwa–Strony niniejszego Paktu, za pośrednictwem Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, jakie postanowienia Paktu zostały zawieszane oraz jakie były tego powody. Następnie Państwo to zawiadomi tą samą drogą o terminie, w którym zawieszenie przestaje obowiązywać.

Artykuł 5

1. Żadne postanowienie niniejszego Paktu nie może być interpretowane jako przyznanie jakiegokolwiek Państwu, grupie lub osobie jakiegokolwiek prawa do podjęcia czynności lub dokonania aktu mającego na celu zniweczenie praw lub wolności uznanych w niniejszym Pakcie albo ich ograniczenie w szerszym stopniu, niż przewiduje to niniejszy Pakt.

2. Żadne z podstawowych praw człowieka uznanych lub istniejących w którymkolwiek z Państw–Stron niniejszego Paktu na podstawie ustaw, konwencji, zarządzeń lub zwyczaju nie może być ograniczone ani zawieszane pod pretekstem, że niniejszy Pakt nie uznaje takich praw lub że uznaje je w węższym zakresie.

CZEŚĆ III

Artykuł 6

1. Każda istota ludzka ma przyrodzone prawo do życia. Prawo to powinno być chronione przez ustawę. Nikt nie może być samowolnie pozbawiony życia.

2. W krajach, w których kara śmierci nie została zniesiona, wyrok śmierci może być wydany jedynie za najcięższe zbrodnie, zgodnie z ustawą, która obowiązywała w chwili popełnienia zbrodni i nie narusza postanowień niniejszego Paktu i Konwencji o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa. Kara ta może być wykonana tylko na podstawie prawomocnego wyroku wydanego przez właściwy sąd.

3. W przypadku gdy pozbawienie życia stanowi zbrodnię ludobójstwa, jest oczywiste, że żadne postanowienie niniejszego artykułu nie upoważnia żadnego Państwa–Strony niniejszego Paktu do uchylania się w jakikolwiek sposób od zobowiązań przyjętych przez nie na podstawie postanowień Konwencji o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa.

4. Każdy skazany na śmierć ma prawo ubiegać się o ułaskawienie lub zamianę kary. Amnestia, ułaskawienie lub zamiana kary śmierci mogą być zastosowane we wszystkich przypadkach.

5. Wyrok śmierci nie będzie wydany w odniesieniu do przestępstw popełnionych przez osoby w wieku poniżej 18 lat i nie będzie wykonywany w stosunku do kobiet ciężarnych.

6. Nie można powoływać się na żadne postanowienie niniejszego artykułu w celu opóźnienia lub niedopuszczenia do zniesienia kary śmierci przez jakiekolwiek Państwo–Stronę niniejszego Paktu.

Artykuł 7

Nikt nie będzie poddawany torturom lub okrutnemu, nieludzkiemu albo poniżającemu traktowaniu lub karaniu. W szczególności nikt nie będzie poddawany, bez swej zgody swobodnie wyrażonej, doświadczeniom lekarskim lub naukowym.

Artykuł 8

1. Nie wolno nikogo trzymać w niewoli; niewolnictwo i handel niewolnikami, we wszystkich formach, są zakazane.

2. Nie wolno nikogo trzymać w poddaństwie.

3.
  - a) nie wolno nikogo zmuszać do pracy przymusowej lub obowiązkowej;
  - b) punkt a) niniejszego ustępu nie może być interpretowany jako zakazujący wykonywania ciężkiej pracy zgodnie z wyrokiem właściwego sądu w krajach, w których pozbawienie wolności połączone z ciężkimi robotami może być orzeczone jako kara za zbrodnie;
  - c) w rozumieniu niniejszego ustępu wyrażenie „praca przymusowa lub obowiązkowa” nie obejmuje:
    - i. wszelkiej pracy lub świadczeń nie wymienionych w punkcie b), a zwykle wymaganych od osób pozbawionych wolności na skutek prawomocnego orzeczenia sądu lub od osób w okresie warunkowego zwolnienia od takiego pozbawienia wolności;
    - ii. wszelkich świadczeń o charakterze wojskowym, a w krajach uznających uchylanie się od służby wojskowej ze względów religijnych, wszelkich świadczeń na rzecz Państwa wymaganych przez ustawę od osób uchylających się;
    - iii. wszelkich świadczeń wymaganych w przypadkach wyjątkowej sytuacji albo klęski zagrażającej życiu lub dobrobytowi społeczeństwa;
    - iv. wszelkiej pracy lub świadczeń stanowiących część normalnych obowiązków obywatelskich.

Artykuł 9

1. Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być samowolnie aresztowany lub zatrzymany. Nikt nie może być pozbawiony wolności inaczej, jak tylko na zasadach i w trybie ustalonym przez ustawę.

2. Osobę aresztowaną należy poinformować w chwili aresztowania o przyczynach aresztowania i w krótkim czasie powiadomić o wysuwanych przeciwko niej zarzutach.

3. Osoba aresztowana lub zatrzymana pod zarzutem dokonania przestępstwa powinna być w krótkim czasie postawiona przed sędzią lub przed inną osobą ustawowo uprawnioną do sprawowania władzy sądowej i powinna być osądzona w rozsądnym terminie lub zwolniona. Nie powinno stanowić ogólnej zasady, że osoby oczekujące na rozprawę mają być zatrzymane w areszcie, lecz zwolnienie ich może być uzależnione od gwarancji zapewniających ich stawienie się na rozprawę, w każdej innej fazie postępowania sądowego oraz – w razie potrzeby – w celu wykonania wyroku.

4. Każdy pozbawiony wolności przez aresztowanie lub zatrzymanie ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego orzeczenia przez sąd o legalności zatrzymania i zarządzenia zwolnienia, jeżeli to zatrzymanie okaże się bezprawne.

5. Każdy, kto został bezprawnie aresztowany lub zatrzymany, ma prawo do odszkodowania, którego może dochodzić w drodze sądowej.

Artykuł 10

1. Każda osoba pozbawiona wolności będzie traktowana w sposób humanitarny i z poszanowaniem przyrodzonej godności człowieka.

2.

A. Osoby oskarżone będą, oprócz wyjątkowych okoliczności, oddzielone od osób skazanych i będą podlegały innemu traktowaniu, odpowiadającemu ich statusowi osób nieskazanych.

B. Oskarżeni młodociani będą oddzieleni od dorosłych i możliwie jak najszybciej postawieni przed sądem celem osądzenia.

3. System penitencjarny obejmować będzie traktowanie więźniów, którego zasadniczym celem będzie ich poprawa i rehabilitacja społeczna. Przestępcy młodociani będą oddzieleni od dorosłych i traktowani stosownie do swego wieku i statusu prawnego.

Artykuł 11

Nikt nie może być pozbawiony wolności jedynie z powodu niemożności wywiązania się z zobowiązań umownych.

Artykuł 12

1. Każdy człowiek przebywający legalnie na terytorium jakiegokolwiek Państwa będzie miał prawo, w obrębie tego terytorium, do swobody poruszania się i wolności wyboru miejsca zamieszkania.

2. Każdy człowiek ma prawo opuścić jakikolwiek kraj, włączając w to swój własny.

3. Wymienione wyżej prawa nie mogą podlegać żadnym ograniczeniom, z wyjątkiem tych, które są przewidziane przez ustawę, są konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwowego, porządku publicznego, zdrowia lub moralności publicznej albo praw i wolności innych i są zgodne z pozostałymi prawami uznanymi w niniejszym Pakcie.

4. Nikt nie może być samowolnie pozbawiony prawa wjazdu do swego własnego kraju.

Artykuł 13

Cudzoziemiec przebywający legalnie na terytorium Państwa–Strony niniejszego Paktu może być z niego wydalony jedynie w wykonaniu decyzji podjętej zgodnie z ustawą i będzie miał prawo, jeżeli ważne względy bezpieczeństwa państwowego nie przemawiają przeciw temu, przedłożyć argumenty przeciwko swemu wydaleniu oraz domagać się ponownego zbadania

swej sprawy przez właściwe władze albo osobę lub osoby specjalnie przez te władze wyznaczone i być przed nimi w tym celu reprezentowanym.

Artykuł 14

1. Wszyscy ludzie są równi przed sądami i trybunałami. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy przez właściwy, niezależny i bezstronny sąd, ustanowiony przez ustawę, przy orzekaniu co do zasadności oskarżenia przeciw niemu w sprawach karnych bądź co do jego praw i obowiązków w sprawach cywilnych. Prasa i publiczność mogą być wykluczone z całości lub części rozprawy sądowej ze względu na moralność, porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w demokratycznym społeczeństwie albo jeżeli interes życia prywatnego stron tego wymaga, albo w stopniu, w jakim sąd uzna to za bezwzględnie konieczne w szczególnych okolicznościach, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom sprawiedliwości; jednakże każde orzeczenie sądu wydane w jakiegokolwiek sprawie karnej lub cywilnej będzie publicznie ogłoszone, z wyjątkiem przypadków, gdy wymaga tego interes młodocianych lub gdy sprawa dotyczy sporów małżeńskich albo opieki nad dziećmi.

2. Każda osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa ma prawo być uważana za niewinną aż do udowodnienia jej winy zgodnie z ustawą.

3. Każda osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa ma prawo, na zasadach pełnej równości, co najmniej do następujących gwarancji:

- a) otrzymania niezwłocznie szczegółowej informacji w języku dla niej zrozumiałym o rodzaju i przyczynie oskarżenia;
- b) dysponowania odpowiednim czasem i możliwościami w celu przygotowania obrony i porozumienia się z obrońcą przez siebie wybranym;
- c) rozprawy bez nieuzasadnionej zwłoki;
- d) obecności na rozprawie, bronięcia się osobiście lub przez obrońcę przez siebie wybranego; do otrzymania informacji, jeżeli nie posiada obrońcy, o istnieniu powyższego prawa oraz posiadania obrońcy wyznaczonego dla niej w każdym przypadku, kiedy interesy sprawiedliwości tego wymagają, bez ponoszenia kosztów obrony w przypadkach, kiedy oskarżony nie posiada dostatecznych środków na ich pokrycie;
- e) przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia i zapewnienia obecności i przesłuchania świadków obrony na tych samych warunkach, co świadków oskarżenia;
- f) korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli oskarżony nie rozumie lub nie mówi językiem używanym w sądzie;
- g) nieprzymuszania do zeznawania przeciwko sobie lub do przyznania się do winy.

4. W stosunku do młodocianych postępowanie powinno brać pod uwagę ich wiek oraz potrzebę wpływania na ich reedukację.

5. Każda osoba skazana za przestępstwo ma prawo odwołania się do sądu wyższej instancji w celu ponownego rozpatrzenia orzeczenia o winie i karze zgodnie z ustawą.

6. Jeżeli prawomocne orzeczenie skazujące zostało następnie uchylone lub nastąpiło ułaskawienie na podstawie nowych lub nowo ujawnionych faktów, które niezbitcie wykazały, że zaszła omyłka sądowa, wówczas osobie, która poniosła karę w wyniku takiego skazania, będzie przyznane odszkodowanie zgodnie z ustawą, chyba że zostanie udowodnione, iż osoba ta ponosi całkowicie lub częściowo winę za nieujawnienie w porę nieznanego faktu.

7. Nikt nie może być ponownie ścigany lub karany za przestępstwo, za które już raz został prawomocnie skazany lub uniewinniony zgodnie z ustawą i procedurą karną danego kraju.

Artykuł 15

1. Nikt nie może być skazany za czyn lub zaniechanie, które w myśl prawa wewnętrznego lub międzynarodowego nie stanowiły przestępstwa w chwili ich popełnienia. Nie może być również zastosowana kara surowsza od tej, którą można było wymierzyć w chwili popełnienia przestępstwa. Jeżeli po popełnieniu przestępstwa ustanowiona zostanie przez ustawę kara łagodniejsza za takie przestępstwo, przestępca będzie miał prawo z tego korzystać.

2. Nic w niniejszym artykule nie ogranicza sądenia i karania jakiegokolwiek osoby za jakikolwiek czyn lub zaniechanie, które w chwili ich popełnienia stanowiły przestępstwo w myśl ogólnych zasad prawa uznanych przez społeczność międzynarodową.

Artykuł 16

Każdy ma prawo do uznawania wszędzie jego podmiotowości prawnej.

Artykuł 17

1. Nikt nie może być narażony na samowolną lub bezprawną ingerencję w jego życie prywatne, rodzinne, dom czy korespondencję, ani też na bezprawne zamachy na jego cześć i dobre imię.

2. Każdy ma prawo do ochrony prawnej przed tego rodzaju ingerencjami i zamachami.

Artykuł 18

1. Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Prawo to obejmuje wolność posiadania lub przyjmowania wyznania lub przekonań według własnego wyboru oraz do uzewnętrzniania indywidualnie czy wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej

religii lub przekonań przez uprawianie kultu, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie.

2. Nikt nie może podlegać przymusowi, który stanowiłby zamach na jego wolność posiadania lub przyjmowania wyznania albo przekonań według własnego wyboru.

3. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i są konieczne dla ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób.

4. Państwa–Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami.

Artykuł 19

1. Każdy człowiek ma prawo do posiadania bez przeszkód własnych poglądów.

2. Każdy człowiek ma prawo do swobodnego wyrażania opinii; prawo to obejmuje swobodę poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania wszelkich informacji i poglądów, bez względu na granice państwowe, ustnie, pismem lub drukiem, w postaci dzieła sztuki bądź w jakiegokolwiek inny sposób według własnego wyboru.

3. Realizacja praw przewidzianych w ustępie 2 niniejszego artykułu pociąga za sobą specjalne obowiązki i specjalną odpowiedzialność. Może ona w konsekwencji podlegać pewnym ograniczeniom, które powinny być jednak wyraźnie przewidziane przez ustawę i które są niezbędne w celu:

- a) poszanowania praw i dobrego imienia innych;
- b) ochrony bezpieczeństwa państwowego lub porządku publicznego albo zdrowia lub moralności publicznej.

Artykuł 20

1. Wszelka propaganda wojenna powinna być ustawowo zakazana.

2. Popieranie w jakiegokolwiek sposób nienawiści narodowej, rasowej lub religijnej, stanowiące podżeganie do dyskryminacji, wrogości lub gwałtu, powinno być ustawowo zakazane.

Artykuł 21

Uznaje się prawo do spokojnego zgromadzania się. Na wykonywanie tego prawa nie mogą być nałożone ograniczenia inne niż ustalone zgodnie z ustawą i konieczne w demokratycznym

społeczeństwie w interesie bezpieczeństwa państwowego lub publicznego, porządku publicznego bądź dla ochrony zdrowia lub moralności publicznej albo praw i wolności innych osób.

Artykuł 22

1. Każdy ma prawo do swobodnego stowarzyszania się z innymi, włącznie z prawem do tworzenia i przystępowania do związków zawodowych w celu ochrony swych interesów.

2. Na wykonywanie tego prawa nie mogą być nałożone ograniczenia inne niż przewidziane przez ustawę i konieczne w demokratycznym społeczeństwie w interesie bezpieczeństwa państwowego lub publicznego, porządku publicznego bądź dla ochrony zdrowia lub moralności publicznej albo praw i wolności innych osób. Niniejszy artykuł nie stanowi przeszkody w nałożeniu ograniczeń zgodnych z ustawą na wykonywanie tego prawa przez członków sił zbrojnych i policji.

3. Żadne z postanowień niniejszego artykułu nie uprawnia Państw–Stron Konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy z 1948 r. dotyczącej wolności związkowej i ochrony praw związkowych do podejmowania kroków ustawodawczych lub stosowania prawa w sposób, który naruszałby gwarancje przewidziane w tej Konwencji.

Artykuł 23

1. Rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa i ma prawo do ochrony ze strony społeczeństwa i Państwa.

2. Uznaje się prawo mężczyzn i kobiet w wieku małżeńskim do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny.

3. Żaden związek małżeński nie może być zawarty bez swobodnie wyrażonej i pełnej zgody przyszłych małżonków.

4. Państwa–Strony niniejszego Paktu podejmą odpowiednie kroki w celu zapewnienia równych praw i obowiązków małżonków w odniesieniu do zawarcia małżeństwa, podczas jego trwania i przy jego rozwiązaniu. W przypadku rozwiązania małżeństwa należy podjąć środki w celu zapewnienia dzieciom niezbędnej ochrony.

Artykuł 24

1. Każde dziecko, bez żadnej dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuację majątkową lub urodzenie, ma prawo do środków ochrony, jakich wymaga status małoletniego, ze strony rodziny, społeczeństwa i Państwa.

2. Każde dziecko powinno być zarejestrowane niezwłocznie po urodzeniu i posiadać nazwisko.

3. Każde dziecko ma prawo do nabycia obywatelstwa.

Artykuł 25

Każdy obywatel ma prawo i możliwości, bez żadnej dyskryminacji, o której mowa w artkule 2, i bez nieuzasadnionych ograniczeń:

- a) uczestniczenia w kierowaniu sprawami publicznymi bezpośrednio lub za pośrednictwem swobodnie wybranych przedstawicieli;
- b) korzystania z czynnego i biernego prawa wyborczego w rzetelnych wyborach, przeprowadzanych okresowo, opartych na głosowaniu powszechnym, równym i tajnym, gwarantujących wyborcom swobodne wyrażenie woli;
- c) dostępu do służby publicznej w swoim kraju na ogólnych zasadach równości.

Artykuł 26

Wszyscy są równi wobec prawa i są uprawnieni bez żadnej dyskryminacji do jednakowej ochrony prawnej. Jakakolwiek dyskryminacja w tym zakresie powinna być ustawowo zakazana oraz powinna być zagwarantowana przez ustawę, równa dla wszystkich i skuteczna, ochrona przed dyskryminacją z takich względów, jak: rasa, kolor skóry, płeć, język, religia, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuacja majątkowa, urodzenie lub jakiegokolwiek inne okoliczności.

Artykuł 27

W Państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe, osoby należące do tych mniejszości nie mogą być pozbawione prawa do własnego życia kulturalnego, wyznawania i praktykowania własnej religii oraz posługiwania się własnym językiem wraz z innymi członkami danej grupy.

CZEŚĆ IV

Artykuł 28

1. Powołuje się Komitet Praw Człowieka (zwany dalej w niniejszym Pakcie „Komitem”). Składa się on z osiemnastu członków i sprawuje funkcje wymienione poniżej.

2. Komitet składa się z obywateli Państw–Stron niniejszego Paktu, którzy powinni być ludźmi o wysokim poziomie moralnym i uznanej kompetencji w dziedzinie praw człowieka, przy czym należy uwzględnić celowość udziału pewnej liczby osób o doświadczeniu prawniczym.
3. Członkowie Komitetu są wybierani i pełnią swe funkcje we własnym imieniu.

Artykuł 29

1. Członkowie Komitetu są wybierani w tajnym głosowaniu z listy osób, odpowiadających wymogom określonym w artykule 28, które zostaną w tym celu zgłoszone przez Państwa–Strony niniejszego Paktu.
2. Każde z Państw–Stron niniejszego Paktu może zgłosić najwyżej dwie osoby. Osoby te powinny być obywatelami Państwa zgłaszającego.
3. Ta sama osoba może być zgłoszona ponownie.

Artykuł 30

1. Pierwsze wybory odbędą się nie później niż w sześć miesięcy od dnia wejścia w życie niniejszego Paktu.
2. Co najmniej na cztery miesiące przed terminem każdych wyborów do Komitetu, z wyjątkiem wyborów mających na celu obsadzenie wakatu ogłoszonego zgodnie z artykułem 34, Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych skieruje do Państw–Stron niniejszego Paktu pisemne zaproszenie do zgłoszenia kandydatów na członków Komitetu w ciągu trzech miesięcy.
3. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych sporządza alfabetyczną listę wszystkich zgłoszonych w ten sposób kandydatów, ze wskazaniem Państw, które ich zgłosiły, i przedkłada ją Państwom–Stronom niniejszego Paktu nie później niż na miesiąc przed terminem każdych wyborów.
4. Wybory członków Komitetu odbywają się na posiedzeniu Państw–Stron niniejszego Paktu, zwołanym przez Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych w siedzibie Organizacji. Na posiedzeniu tym, dla którego quorum wynosi dwie trzecie Państw–Stron niniejszego Paktu, za wybranych uznani zostaną ci kandydaci, którzy otrzymają największą liczbę głosów i bezwzględną większość głosów przedstawicieli Państw–Stron obecnych i głosujących.

Artykuł 31

1. W skład Komitetu nie może wejść więcej niż jeden obywatel tego samego Państwa.
2. W wyborach do Komitetu uwzględniona będzie zasada sprawiedliwego podziału geograficznego i reprezentacji różnych form cywilizacji, jak również podstawowych systemów prawnych.

Artykuł 32

1. Członkowie Komitetu wybierani są na okres czterech lat. Mogą oni być ponownie wybrani, jeżeli ich kandydatury zostaną ponownie zgłoszone. Jednakże mandat dziewięciu spośród członków Komitetu wybranych w pierwszych wyborach wygasa po upływie dwóch lat; niezwłocznie po pierwszych wyborach nazwiska tych dziewięciu członków Komitetu zostaną wybrane drogą losowania przez przewodniczącego posiedzenia, o którym mowa w artykule 30, ustęp 4.

2. Po wygaśnięciu mandatu wybory zostaną przeprowadzone zgodnie z postanowieniami poprzednich artykułów niniejszej części Paktu.

Artykuł 33

1. Jeżeli według jednomyślnej opinii pozostałych członków jeden z członków Komitetu przestał wykonywać swe funkcje z jakiegokolwiek innej przyczyny niż czasowa nieobecność, Przewodniczący Komitetu zawiadomi o tym Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który ogłosi wakat w składzie Komitetu.

2. W przypadku śmierci lub rezygnacji jednego z członków Komitetu Przewodniczący niezwłocznie zawiadomi Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który ogłosi wakat od dnia śmierci lub od dnia, od którego rezygnacja pociąga za sobą skutki prawne.

Artykuł 34

1. W przypadku ogłoszenia wakatu zgodnie z artykułem 33 oraz jeżeli mandat członka, który ma być zastąpiony, nie wygasa w ciągu sześciu miesięcy od dnia ogłoszenia wakatu, Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zawiadomi o tym wszystkie Państwa-Strony niniejszego Paktu, które mogą w ciągu dwóch miesięcy zgłosić zgodnie z artykułem 29 kandydatów w celu wypełnienia wakatu.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych sporządzi listę alfabetyczną osób w ten sposób zgłoszonych i przedłoży ją Państwom-Stronom niniejszego Paktu. Następnie zostaną przeprowadzone wybory w celu obsadzenia wakujującego miejsca, zgodnie z odpowiednimi postanowieniami tej części niniejszego Paktu.

3. Członek Komitetu wybrany w celu wypełnienia wakatu ogłoszonego zgodnie z artykułem 33 będzie piastował swe funkcje przez okres, jaki pozostał do czasu wygaśnięcia kadencji członka, którego miejsce stało się wakujujące w Komitecie zgodnie z postanowieniami wymienionego artykułu.

Artykuł 35

Członkowie Komitetu otrzymują, za zgodą Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, wynagrodzenie z funduszków Organizacji Narodów Zjednoczonych na zasadach i warunkach, jakie ustali Zgromadzenie Ogólne, uwzględniając wagę zadań Komitetu.

Artykuł 36

Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zapewni niezbędny personel i środki materialne konieczne do efektywnego wykonywania funkcji Komitetu przewidzianych w niniejszym Pakcie.

Artykuł 37

1. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zwoła pierwsze posiedzenie Komitetu w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Po pierwszym posiedzeniu Komitet zbiera się w każdym przypadku przewidzianym w jego regulaminie.

3. Komitet zbiera się normalnie w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych lub w Biurze Organizacji Narodów Zjednoczonych w Genewie.

Artykuł 38

Każdy z członków Komitetu przed objęciem swych funkcji składa na posiedzeniu otwartym Komitetu uroczyste oświadczenie, iż będzie wykonywał swe obowiązki w sposób bezstronny i sumienny.

Artykuł 39

1. Komitet wybiera swoje biuro na okres dwóch lat. Członkowie biura mogą być ponownie wybrani.

2. Komitet ustali swój regulamin, który będzie zawierał m.in. następujące postanowienia:

- a) 12 członków stanowi *quorum*,
- b) decyzje Komitetu są podejmowane większością głosów obecnych członków.

Artykuł 40

1. Państwa–Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do przedkładania sprawozdań na temat środków przedsięwziętych przez nie w celu realizacji praw uznanych w niniejszym Pakcie oraz postępu dokonanego w dziedzinie korzystania z tych praw:

- a) w ciągu roku od dnia wejścia w życie niniejszego Paktu dla tych Państw–Stron,
- b) następnie na każde wezwanie Komitetu.

2. Wszystkie sprawozdania zostaną przedłożone Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, który przekaze je Komitetowi do rozpatrzenia. Sprawozdania powinny wskazywać czynniki i trudności – o ile takie istnieją – wpływające na realizację niniejszego Paktu.

3. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych może w porozumieniu z Komitetem przekazać organizacjom wyspecjalizowanym kopie tych części sprawozdań, które mogą dotyczyć ich zakresu działalności.

4. Komitet bada sprawozdania przedłożone przez Państwa–Strony niniejszego Paktu. Przekazuje on Państwom–Stronom swoje sprawozdania wraz z takimi uwagami natury ogólnej, jakie uzna za właściwe. Komitet może również przekazać te uwagi wraz z kopiami sprawozdań, jakie otrzymał od Państw–Stron niniejszego Paktu, Radzie Gospodarczej i Społecznej.

5. Państwa–Strony niniejszego Paktu mogą przedłożyć Komitetowi komentarze do uwag, jakie mogą być uczynione zgodnie z ustępem 4 niniejszego artykułu.

Artykuł 41

1. Zgodnie z niniejszym artykułem Państwo–Strona niniejszego Paktu może w każdej chwili oświadczyć, że uznaje właściwość Komitetu do przyjmowania i rozważania zawiadomień, w których jedno Państwo–Strona twierdzi, że inne Państwo–Strona nie wypełnia swych zobowiązań wynikających z niniejszego Paktu.

Zawiadomienia, o których mowa niniejszym artykule, będą przyjmowane i rozważane tylko w przypadku, gdy zostaną przedłożone przez Państwo–Stronę, które złożyło oświadczenie uznające właściwość Komitetu wobec niego. Komitet nie będzie przyjmował żadnych zawiadomień, jeśli będą one dotyczyły Państwa–Strony, które nie złożyło takiego oświadczenia. Zawiadomienia przyjęte zgodnie z niniejszym artykułem będą rozpatrywane w trybie następującym:

- a) w przypadku, gdy jedno z Państw–Stron niniejszego Paktu uważa, że inne Państwo–Strona nie wykonuje postanowień niniejszego Paktu, może mu ono zwrócić na to uwagę drogą pisemnego zawiadomienia; Państwo otrzymujące zawiadomienie dostarczy w ciągu trzech miesięcy od dnia jego otrzymania Państwu, które je przesłało, wyjaśnienie lub inne oświadczenie na piśmie naświetlające sprawę, które powinno zawierać w stopniu, w jakim to jest

możliwe i celowe, informacje dotyczące wewnętrznej procedury oraz środków odwoławczych już zastosowanych, będących w toku stosowania lub dostępnych w tej sprawie;

- b) jeżeli sprawa nie zostanie rozstrzygnięta ku zadowoleniu obu zainteresowanych Państw–Stron w ciągu sześciu miesięcy od dnia otrzymania przez Państwo otrzymujące pierwszego zawiadomienia, każde z tych Państw będzie miało prawo skierować sprawę do Komitetu przez zawiadomienie Komitetu oraz drugiego Państwa;
- c) Komitet rozpatruje przekazaną mu sprawę tylko po upewnieniu się, że dostępne wewnętrzne środki odwoławcze zostały zastosowane i wyczerpane w tej sprawie zgodnie z ogólnie uznanymi zasadami prawa międzynarodowego; zasada ta nie ma zastosowania w przypadku nieuzasadnionej zwłoki w przeprowadzeniu postępowania odwoławczego;
- d) Komitet rozpatruje zawiadomienia, o których mowa w niniejszym artykule, na posiedzeniach przy drzwiach zamkniętych;
- e) z zastrzeżeniem postanowień punktu c), Komitet powinien udostępnić zainteresowanym Państwom–Stronom swe dobre usługi, dążąc do polubownego rozstrzygnięcia sprawy w oparciu o poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności uznanych w niniejszym Pakcie;
- f) w każdej przekazanej mu sprawie Komitet może zwrócić się do wspomnianych w punkcie b) zainteresowanych Państw–Stron o dostarczenie mu wszelkich informacji dotyczących danej sprawy;
- g) zainteresowane Państwa–Strony wspomniane w punkcie b) mają prawo być reprezentowane podczas rozpatrywania sprawy przez Komitet oraz składać uwagi ustnie lub pisemnie bądź w obu formach;
- h) Komitet powinien w ciągu dwunastu miesięcy od otrzymania zawiadomienia, o którym mowa w punkcie b), przedłożyć sprawozdanie:
  - i. jeżeli zostało osiągnięte rozstrzygnięcie zgodnie z postanowieniami punktu e), Komitet ograniczy swe sprawozdanie do krótkiego przedstawienia faktów i osiągniętego rozstrzygnięcia;
  - ii. jeżeli nie zostało osiągnięte rozstrzygnięcie zgodnie z postanowieniem punktu e), Komitet ograniczy swe sprawozdanie do krótkiego przedstawienia faktów; pisemne uwagi Państw–Stron oraz protokół zawierający uwagi ustne, poczynione przez zainteresowane Państwa–Strony, zostaną załączone do sprawozdania. W każdej sprawie sprawozdanie powinno być przekazane zainteresowanym Państwom–Stronom.

2. Postanowienia niniejszego artykułu wejdą w życie z chwilą złożenia oświadczenia, o którym mowa w ustępie 1, przez dziesięć Państw–Stron niniejszego Paktu. Oświadczenia takie powinny być złożone przez Państwa–Strony Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, który przekaze ich kopie innym Państwom–Stronom. Oświadczenie może zostać w każdej chwili wycofane w drodze notyfikacji skierowanej do Sekretarza Generalnego.

Wycofanie takie nie przeszkadza w rozpatrzeniu sprawy będącej przedmiotem zawiadomienia już przekazanego zgodnie z postanowieniami niniejszego artykułu; po otrzymaniu przez Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych notyfikacji o wycofaniu oświadczenia nie będą przyjmowane dalsze zawiadomienia od jakichkolwiek Państw–Stron, chyba że zainteresowane Państwo–Strona złożyło ponowne oświadczenie.

Artykuł 42

1.
  - A. Jeżeli sprawa przedłożona Komitetowi zgodnie z artykułem 41 nie zostanie rozstrzygnięta ku zadowoleniu zainteresowanych Państw–Stron, Komitet może, po uprzednim uzyskaniu zgody zainteresowanych Państw–Stron, powołać Komisję Pojedynczą *ad hoc* (zwaną dalej „Komisją”); Komisja świadczy swe dobre usługi zainteresowanym Państwom–Stronom w celu polubownego rozstrzygnięcia sprawy w oparciu o poszanowanie niniejszego Paktu;
  - B. Komisja składa się z pięciu osób wyznaczonych zgodnie z porozumieniem pomiędzy zainteresowanymi Państwami–Stronami; jeżeli zainteresowane Państwa–Strony nie osiągną w ciągu trzech miesięcy porozumienia odnośnie do części lub całości składu Komisji, wówczas ci członkowie Komisji, co do których nie osiągnięto porozumienia, zostaną wybrani w tajnym głosowaniu większością dwóch trzecich głosów członków Komitetu spośród nich samych.
2. Członkowie Komisji pełnią swe funkcje w imieniu własnym. Nie mogą oni być obywatelami zainteresowanych Państw–Stron ani obywatelami Państwa nie będącego stroną niniejszego Paktu, ani też obywatelami Państwa–Strony, które nie złożyło oświadczenia, przewidzianego w artykule 41.
3. Komisja wybiera swego Przewodniczącego oraz przyjmuje własny regulamin.
4. Posiedzenia Komisji odbywają się normalnie w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych lub w Biurze Organizacji Narodów Zjednoczonych w Genewie. Mogą one jednak odbywać się w innych dogodnych miejscach, które Komisja ustali w porozumieniu z Sekretarzem Generalnym Organizacji Narodów Zjednoczonych i zainteresowanymi Państwami–Stronami.
5. Sekretariat powołany zgodnie z artykułem 36 obsługuje również komisje powołane na podstawie niniejszego artykułu.
6. Informacje otrzymane i rozpatrzone przez Komitet powinny być udostępnione Komisji, która może wezwać zainteresowane Państwa–Strony do dostarczania wszelkich innych uzupełniających informacji dotyczących danej sprawy.
7. Po rozpatrzeniu sprawy we wszystkich jej aspektach, lecz w każdym razie nie później niż w dwanaście miesięcy od dnia przedłożenia jej tej sprawy, Komisja przedstawia sprawozdanie Przewodniczącemu Komitetu celem przekazania go zainteresowanym Państwom–Stronom:

- a) jeżeli Komisja nie jest w stanie zakończyć rozpatrywania sprawy w ciągu dwunastu miesięcy, ograniczy swe sprawozdanie do krótkiego przedstawienia stanu rozpatrywania sprawy;
- b) jeżeli zostało osiągnięte polubowne rozstrzygnięcie sprawy w oparciu o poszanowanie praw człowieka, uznanych w niniejszym Pakcie, Komisja ograniczy swe sprawozdanie do krótkiego przedstawienia faktów i osiągniętego rozstrzygnięcia;
- c) jeżeli rozstrzygnięcie w myśl punktu b) nie zostanie osiągnięte, sprawozdanie Komisji powinno zawierać ustalenia we wszystkich kwestiach faktycznych dotyczących sporu między zainteresowanymi Państwami–Stronami, a także pogląd Komisji odnośnie do możliwości osiągnięcia polubownego rozstrzygnięcia sprawy. Sprawozdanie powinno również zawierać uwagi pisemne oraz protokół uwag ustnych poczynionych przez zainteresowane Państwa–Strony;
- d) jeżeli Komisja przedłoży sprawozdanie zgodnie z punktem c), zainteresowane Państwa–Strony zawiadomią, w ciągu trzech miesięcy od dnia otrzymania tego sprawozdania, Przewodniczącego Komitetu, czy akceptują treść sprawozdania Komisji.

8. Postanowienia niniejszego artykułu nie ograniczają obowiązków Komitetu przewidzianych w artykule 41.

9. Zainteresowane Państwa–Strony pokryją w równym stopniu wszelkie wydatki członków Komisji zgodnie z preliminarzem, który zostanie sporządzony przez Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

10. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych jest upoważniony do pokrycia – w razie potrzeby – wydatków członków Komisji, zanim zainteresowane Państwa–Strony dokonają ich zwrotu zgodnie z ustępem 9 niniejszego artykułu.

Artykuł 43

Członkowie Komitetu i Komisji Pojedynczej *ad hoc*, wyznaczeni zgodnie z postanowieniami artykułu 41, korzystają z ułatwień, przywilejów i immunitetów, jakie przysługują ekspertom działającym z ramienia Organizacji Narodów Zjednoczonych, zgodnie z postanowieniami odpowiednich rozdziałów Konwencji dotyczącej przywilejów i immunitetów Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 44

Postanowienia dotyczące wykonania niniejszego Paktu stosuje się bez uszczerbku dla sposobów postępowania w dziedzinie praw człowieka określonych przez lub na podstawie aktów konstytucyjnych i konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych i organizacji wyspe-

cializowanych oraz nie stanowią przeszkody w stosowaniu przez Państwa–Strony niniejszego Paktu innych sposobów załatwiania sporów, zgodnie z ogólnymi bądź szczegółowymi porozumieniami międzynarodowymi, obowiązującymi w stosunkach między nimi.

Artykuł 45

Komitet przedkłada Zgromadzeniu Ogólnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, za pośrednictwem Rady Gospodarczej i Społecznej, roczne sprawozdania ze swej działalności.

Artykuł 46

Żadne z postanowień niniejszego Paktu nie może być interpretowane jako naruszające postanowienia Karty Narodów Zjednoczonych oraz statutów organizacji wyspecjalizowanych, określających odpowiednie obowiązki różnych organów Organizacji Narodów Zjednoczonych i organizacji wyspecjalizowanych w odniesieniu do spraw, których dotyczy niniejszy Pakt.

Artykuł 47

Żadne z postanowień niniejszego Paktu nie może być interpretowane jako naruszające przyrodzone prawo wszystkich narodów do pełnego i swobodnego posiadania i użytkowania ich bogactw i zasobów naturalnych.

CZEŚĆ V

Artykuł 48

1. Niniejszy Pakt jest otwarty do podpisu dla wszystkich Państw członków Organizacji Narodów Zjednoczonych lub członków jakiegokolwiek organizacji wyspecjalizowanej, a także dla wszystkich Państw–Stron Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości oraz wszystkich innych Państw zaproszonych przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych do stania się Stroną niniejszego Paktu.

2. Niniejszy Pakt podlega ratyfikacji. Dokumenty ratyfikacyjne będą złożone Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

3. Niniejszy Pakt jest otwarty do przystąpienia dla wszystkich Państw, o których mowa w ustępie 1 niniejszego artykułu.

4. Przystąpienia dokonuje się przez złożenie dokumentu przystąpienia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

5. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zawiadomi wszystkie Państwa, które podpisały niniejszy Pakt lub do niego przystąpiły, o złożeniu każdego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

Artykuł 49

1. Niniejszy Pakt wejdzie w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych trzydziestego piątego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

2. W stosunku do każdego Państwa, które ratyfikuje niniejszy Pakt lub do niego przystąpi po złożeniu trzydziestego piątego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia, wchodzi on w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia przez to Państwo dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

Artykuł 50

Postanowienia niniejszego Paktu rozciągają się na wszystkie części Państw federalnych bez jakichkolwiek ograniczeń lub wyjątków.

Artykuł 51

1. Każde z Państw–Stron niniejszego Paktu może zaproponować poprawkę i zgłosić ją Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych. Sekretarz Generalny prześle następnie każdą zaproponowaną poprawkę Państwom–Stronom niniejszego Paktu z prośbą o zawiadomienie go, czy wypowiadają się za zwołaniem konferencji Państw–Stron w celu rozważenia i przegłosowania propozycji. Jeżeli przynajmniej jedna trzecia Państw–Stron wypowie się za zwołaniem takiej konferencji, Sekretarz Generalny zwoła ją pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Każda poprawka przyjęta na konferencji większością głosów Państw–Stron obecnych i głosujących zostanie przedłożona Zgromadzeniu Ogólnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych do zatwierdzenia.

2. Poprawki wchodzi w życie po zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych i przyjęciu przez dwie trzecie Państw–Stron niniejszego Paktu zgodnie z ich procedurą konstytucyjną.

3. Poprawki po wejściu w życie wiążą te Państwa–Strony, które je przyjęły, podczas gdy inne Państwa–Strony są nadal związane postanowieniami niniejszego Paktu oraz poprawkami, które przyjęły uprzednio.

Artykuł 52

Niezależnie od notyfikacji, dokonanych zgodnie z artykułem 48 ustęp 5, Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zawiadomi wszystkie Państwa, o których mowa w ustępie 1 wymienionego artykułu, o:

- b) podpisach, ratyfikacjach i przystąpieniach zgodnie z artykułem 48;
- c) dacie wejścia w życie niniejszego Paktu zgodnie z artykułem 49 i dacie wejścia w życie poprawek zgodnie z artykułem 51.

Artykuł 53

1. Niniejszy Pakt, którego teksty angielski, chiński, francuski, hiszpański i rosyjski są jednakowo autentyczne, będzie złożony w archiwach Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaże uwierzytelnione kopie niniejszego Paktu wszystkim Państwom, o których mowa w artykule 48.

MIĘDZYNARODOWY PAKT PRAW GOSPODARCZYCH, SPOŁECZNYCH I KULTURALNYCH

(Pakt został uchwalony w wyniku konferencji ONZ w Nowym Jorku, n
a mocy rezolucji 2200/XXI Zgromadzenia Ogólnego, otwarty do podpisu
w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Polska ratyfikowała Pakt 3 marca 1977 r.
Tekst został opublikowany w Dzienniku Ustaw z dnia 29 grudnia 1977 r.,
Nr 38, poz. 169)

Państwa Strony niniejszego Paktu,

zważywszy, że zgodnie z zasadami ogłoszonymi w Karcie Narodów Zjednoczonych
uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspól-
noty ludzkiej stanowi podstawę wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie;

uznając, że prawa te wynikają z przyrodzonej godności człowieka;

uznając, że zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka ideał wolnej istoty ludz-
kiej wyzwolonej od lęku i niedostatku może być osiągnięty tylko wówczas, kiedy zostaną stwo-
rzone warunki zapewniające każdemu korzystanie z praw gospodarczych, społecznych i kul-
turalnych oraz z praw obywatelskich i politycznych;

zważywszy wynikający z Karty Narodów Zjednoczonych obowiązek Państw popierania
powszechnego poszanowania i przestrzegania praw i wolności człowieka;

biorąc pod uwagę, że jednostka ludzka, mająca obowiązki w stosunku do innych jedno-
stek i w stosunku do społeczności, do której należy, powinna dążyć do popierania i przestrze-
gania praw uznanych w niniejszym Pakcie;

zgodziły się na następujące artykuły:

CZEŚĆ I

Artykuł 1

1. Wszystkie narody mają prawo do samostanowienia. Z mocy tego prawa swobodnie określają one swój status polityczny i swobodnie zapewniają swój rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny.

2. Wszystkie narody mogą swobodnie rozporządzać dla swoich celów swymi bogactwami i zasobami naturalnymi bez uszczerbku dla jakichkolwiek zobowiązań wynikających z międzynarodowej współpracy gospodarczej, opartej na zasadzie wzajemnych korzyści, oraz z prawa międzynarodowego. W żadnym przypadku nie można pozbawiać narodu jego własnych środków egzystencji.

3. Państwa Strony niniejszego Paktu, włącznie z Państwami odpowiedzialnymi za administrację terytoriów niesamodzielnych i terytoriów powierniczych, będą popierały realizację prawa do samostanowienia i będą szanowały to prawo zgodnie z postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych.

CZEŚĆ II

Artykuł 2

1. Każde z Państw Stron niniejszego Paktu zobowiązuje się podjąć odpowiednie kroki indywidualnie i w ramach pomocy i współpracy międzynarodowej, w szczególności w dziedzinie gospodarki i techniki, wykorzystując maksymalnie dostępne mu środki, w celu stopniowego osiągnięcia pełnej realizacji praw uznanych w niniejszym Pakcie wszelkimi odpowiednimi sposobami, włączając w to w szczególności podjęcie kroków ustawodawczych.

2. Państwa Strony niniejszego Paktu zobowiązują się zagwarantować wykonywanie praw wymienionych w niniejszym Pakcie bez żadnej dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuację majątkową, urodzenie lub jakiegokolwiek inne okoliczności.

3. Kraje rozwijające się mogą określić, uwzględniając w należyty sposób prawa człowieka oraz własną gospodarkę narodową, w jakim stopniu zagwarantują prawa gospodarcze, uznane w niniejszym Pakcie, osobom nie mającym ich obywatelstwa.

Artykuł 3

Państwa Strony niniejszego Paktu zobowiązują się zapewnić mężczyznom i kobietom równe prawo do korzystania z wszystkich praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych wymienionych w niniejszym Pakcie.

Artykuł 4

Państwa Strony niniejszego Paktu uznają, że korzystanie z tych praw, zapewnione przez Państwo zgodnie z niniejszym Paktem, może być poddane przez Państwo tylko takim ograniczeniom, jakie przewiduje ustawa, i tylko w stopniu, w jakim jest to zgodne z istotą tych praw, oraz wyłącznie w celu popierania powszechnego dobrobytu w społeczeństwie demokratycznym.

Artykuł 5

1. Żadne z postanowień niniejszego Paktu nie może być interpretowane jako przyznanie jakiegokolwiek Państwu, grupie lub osobie jakiegokolwiek prawa do podjęcia czynności lub dokonania aktu mającego na celu zniweczenie praw lub wolności uznanych w niniejszym Pakcie albo ich ograniczenie w szerszym stopniu, niż przewiduje to niniejszy Pakt.

2. Żadne z podstawowych praw człowieka uznanych lub istniejących w jakimkolwiek kraju na podstawie ustaw, konwencji, zarządzeń lub zwyczaju nie może być ograniczone ani zawieszane pod pretekstem, że niniejszy Pakt nie uznaje takich praw lub że uznaje je w węższym zakresie.

CZEŚĆ III

Artykuł 6

1. Państwa Strony niniejszego Paktu uznają prawo do pracy, które obejmuje prawo każdego człowieka do uzyskania możliwości utrzymania się poprzez pracę swobodnie wybraną lub przyjętą, oraz podejmą odpowiednie kroki w celu zapewnienia tego prawa.

2. Kroki, jakie Państwa Strony niniejszego Paktu powinny podjąć w celu osiągnięcia pełnej realizacji tego prawa, będą obejmowały programy technicznego i zawodowego poradnictwa i szkolenia, politykę i metody zmierzające do stałego rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego oraz do pełnego, produktywnego zatrudnienia na warunkach zapewniających jednostce korzystanie z podstawowych wolności politycznych i gospodarczych.

Artykuł 7

Państwa Strony niniejszego Paktu uznają prawo każdego do korzystania ze sprawiedliwych i korzystnych warunków pracy, obejmujących w szczególności:

- a) wynagrodzenie zapewniające wszystkim pracującym jako minimum:
  - i. godziwy zarobek i równe wynagrodzenie za pracę o równej wartości bez jakiegokolwiek różnicy; w szczególności należy zagwarantować kobietom warunki pracy nie gorsze od tych, z jakich korzystają mężczyźni, oraz równą płacę za równą pracę;
  - ii. zadowalające warunki życia dla nich samych i ich rodzin zgodnie z postanowieniami niniejszego Paktu;
- b) warunki pracy odpowiadające wymaganiom bezpieczeństwa i higieny;
- c) równe dla wszystkich możliwości awansu w pracy na odpowiednio wyższe stanowisko w oparciu jedynie o kryteria stażu pracy i kwalifikacji;
- d) wypoczynek, wolny czas i rozsądne ograniczenie czasu pracy, okresowe płatne urlopy oraz wynagrodzenie za dni świąteczne.

Artykuł 8

1. Państwa Strony niniejszego Paktu zobowiązują się zapewnić:

- a) prawo każdego do tworzenia i przystępowania do związków zawodowych według własnego wyboru, w celu popierania i ochrony swych interesów gospodarczych i społecznych, jedynie pod warunkiem przestrzegania przepisów statutowych danej organizacji; korzystanie z tego prawa nie może podlegać innym ograniczeniom niż przewidziane w ustawie i konieczne w demokratycznym społeczeństwie w interesie bezpieczeństwa państwowego lub porządku publicznego albo dla ochrony praw i wolności innych osób;
- b) prawo związków zawodowych do zakładania krajowych federacji lub konfederacji oraz prawa tychże do tworzenia międzynarodowych organizacji związkowych lub do przystępowania do nich;
- c) prawo związków zawodowych do swobodnego wykonywania swej działalności, bez ograniczeń innych, niż przewidziane w ustawie i konieczne w demokratycznym społeczeństwie w interesie bezpieczeństwa państwowego lub porządku publicznego albo dla ochrony praw i wolności innych osób;
- d) prawo do strajku pod warunkiem, że będzie ono wykonywane zgodnie z ustawodawstwem danego kraju.

2. Niniejszy artykuł nie stanowi przeszkody w nałożeniu ograniczeń zgodnych z ustawą na wykonywanie tych praw przez członków sił zbrojnych, policji lub administracji państwowej.

3. Żadne z postanowień niniejszego artykułu nie uprawnia Państw Stron Konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy z 1948 r. dotyczącej wolności związkowej i ochrony praw związkowych do podejmowania kroków ustawodawczych lub stosowania prawa w sposób, który naruszałby gwarancje przewidziane w tej Konwencji.

Artykuł 9

Państwa Strony niniejszego Paktu uznają prawo każdego do zabezpieczenia społecznego, włączając w to ubezpieczenia społeczne.

Artykuł 10

Państwa Strony niniejszego Paktu uznają, że:

1. Należy udzielić jak najszerzej ochrony i pomocy rodzinie jako naturalnej i podstawowej komórce społeczeństwa, w szczególności przy jej zakładaniu i w okresie trwania odpowiedzialności rodziny za opiekę i wychowanie dzieci pozostających na jej utrzymaniu. Związek małżeński powinien być zawierany przy swobodnie wyrażonej zgodzie przyszłych małżonków.
2. Szczególną opieką należy otoczyć matki w rozsądnym okresie przed i po urodzeniu dziecka. W tym czasie pracujące matki powinny otrzymywać płatny urlop lub urlop z zapewnieniem odpowiednich świadczeń z tytułu zabezpieczenia społecznego.
3. Należy podjąć specjalne kroki w celu zapewnienia ochrony i pomocy wszystkim dzieciom i młodzieży bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na pochodzenie lub inne przyczyny. Należy chronić dzieci i młodzież przed wyzyskiem ekonomicznym i społecznym. Zatrudnianie ich przy pracy szkodliwej dla ich moralności lub zdrowia bądź niebezpiecznej dla życia lub mogącej przeszkodzić w ich normalnym rozwoju powinno być ustawowo karalne. Państwa powinny również ustalić granicę wieku, poniżej której płatne zatrudnianie dzieci powinno być ustawowo zakazane i karalne.

Artykuł 11

1. Państwa Strony niniejszego Paktu uznają prawo każdego do odpowiedniego poziomu życia dla niego samego i jego rodziny, włączając w to wyżywienie, odzież i mieszkanie, oraz do stałego polepszania warunków bytowych. Państwa Strony podejmą odpowiednie kroki w celu zapewnienia realizacji tego prawa, uznając w tym celu zasadnicze znaczenie współpracy międzynarodowej, opartej na zasadzie dobrowolności.

2. Państwa Strony niniejszego Paktu, uznając podstawowe prawo każdego do wolności od głodu, podejmą, indywidualnie i w drodze współpracy międzynarodowej, niezbędne kroki, włączając w to konkretne programy potrzebne w celu:

- a) ulepszenia metod produkcji, konserwacji i dystrybucji żywności przez pełne wykorzystanie wiedzy technicznej i naukowej, przez rozpowszechnianie wiedzy o zasadach żywienia oraz przez rozwijanie lub reformowanie systemów rolnych w taki sposób, aby osiągnąć najbardziej sprawny rozwój i wykorzystanie zasobów naturalnych;
- b) zapewnienia sprawiedliwego podziału światowych zasobów żywności stosownie do potrzeb, uwzględniając problemy krajów importujących i krajów eksportujących żywność.

Artykuł 12

1. Państwa Strony niniejszego Paktu uznają prawo każdego do korzystania z najwyższego osiągalnego poziomu ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego.

2. Kroki, jakie Państwa Strony niniejszego Paktu powinny podjąć dla osiągnięcia pełnego wykonania tego prawa, będą obejmowały środki konieczne do:

- a) zapewnienia zmniejszenia wskaźnika martwych urodzeń i śmiertelności niemowląt oraz do zapewnienia zdrowego rozwoju dziecka;
- b) poprawy higieny środowiska i higieny przemysłowej we wszystkich aspektach;
- c) zapobiegania chorobom epidemicznym, endemicznym, zawodowym i innym oraz ich leczenia i zwalczania;
- d) stworzenia warunków, które zapewniłyby wszystkim pomoc i opiekę lekarską na wypadek choroby.

Artykuł 13

1. Państwa Strony niniejszego Paktu uznają prawo każdego do nauki. Są one zgodne, że nauczanie powinno zmierzać do pełnego rozwoju osobowości i poczucia godności ludzkiej i umacniać poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności. Są one również zgodne, że nauka powinna umożliwiać wszystkim efektywny udział w wolnym społeczeństwie, rozwijając zrozumienie, tolerancję i przyjaźń między wszystkimi narodami i wszystkimi grupami rasowymi, etnicznymi lub religijnymi, jak również popierać działalność Organizacji Narodów Zjednoczonych na rzecz utrzymania pokoju.

2. Państwa Strony niniejszego Paktu uznają, że w celu osiągnięcia pełnej realizacji tego prawa:

- a) nauczanie podstawowe będzie obowiązkowe, bezpłatne i dostępne dla wszystkich;
- b) nauczanie średnie w jego różnych formach, włączając w to średnie nauczanie techniczne i zawodowe, będzie powszechnie dostępne dla wszystkich w wyniku zastosowania wszelkich odpowiednich środków, w szczególności stopniowego wprowadzania bezpłatnej nauki;
- c) nauczanie wyższe będzie w równym stopniu dostępne dla wszystkich na podstawie kryterium zdolności, w wyniku zastosowania wszystkich odpowiednich środków, w szczególności stopniowego wprowadzania bezpłatnej nauki;
- d) nauczanie elementarne będzie popierane lub rozwijane w możliwie największym stopniu dla osób, które nie otrzymały lub nie ukończyły pełnego wykształcenia podstawowego;
- e) rozwój systemu szkół wszystkich stopni będzie aktywnie kontynuowany oraz będzie ustanowiony odpowiedni system stypendiów, a warunki materialne personelu nauczającego będą stale poprawiane.

3. Państwa Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub w odpowiednich przypadkach opiekunów prawnych, wyboru dla swych dzieci szkół innych niż szkoły założone przez władze publiczne, ale odpowiadających minimalnym wymaganiom w zakresie nauczania, jakie mogą być ustalone lub zatwierdzone przez Państwo, jak również zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego, zgodnie z własnymi przekonaniami.

4. Żadne postanowienie niniejszego artykułu nie będzie interpretowane w sposób naruszający wolność osób i instytucji do tworzenia i prowadzenia zakładów oświatowych, z zastrzeżeniem, że będą przestrzegane zasady wymienione w ustępie 1 niniejszego artykułu i że nauka udzielana w tych zakładach będzie odpowiadać minimalnym wymaganiom, które mogą być ustalone przez Państwo.

Artykuł 14

Każde z Państw Stron niniejszego Paktu, które w chwili stania się Stroną nie było w stanie zapewnić na terytorium swej metropolii lub na innych terytoriach podlegających jego jurysdykcji obowiązkowego i bezpłatnego nauczania podstawowego, zobowiązuje się w okresie dwóch lat opracować i przyjąć szczegółowy plan działania w celu stopniowego wprowadzania w życie, w ciągu rozsądnej liczby lat ustalonej w planie, zasady obowiązkowej, bezpłatnej nauki dla wszystkich.

Artykuł 15

1. Państwa Strony niniejszego Paktu uznają prawo każdego do:

- a) udziału w życiu kulturalnym;
- b) korzystania z osiągnięć postępu naukowego i jego zastosowań;
- c) korzystania z ochrony interesów moralnych i materialnych, wynikających z wszelkiej twórczości naukowej, literackiej lub artystycznej, której jest autorem.

2. Kroki, które Państwa Strony niniejszego Paktu podejmą w celu osiągnięcia pełnej realizacji tego prawa, powinny obejmować środki niezbędne do ochrony, rozwoju i upowszechniania nauki i kultury.

3. Państwa Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania swobody koniecznej do prowadzenia badań naukowych i działalności twórczej.

4. Państwa Strony niniejszego Paktu uznają korzyści, jakie wynikają z popierania i rozwijania kontaktów międzynarodowych i współpracy w dziedzinie nauki i kultury.

CZĘŚĆ IV

Artykuł 16

1. Państwa Strony niniejszego Paktu zobowiązują się przedkładać, zgodnie z niniejszą częścią Paktu, sprawozdania dotyczące podjętych środków oraz postępu dokonanego w zakresie przestrzegania praw uznanych w niniejszym Pakcie.

2.

- A. Wszystkie sprawozdania będą przedkładane Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, który przekaże ich kopie Radzie Gospodarczej i Społecznej do rozpatrzenia, zgodnie z postanowieniami niniejszego Paktu.
- B. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaże ponadto organizacjom wyspecjalizowanym kopie sprawozdań lub odpowiednich części sprawozdań Państw Stron niniejszego Paktu, które są jednocześnie członkami tych organizacji wyspecjalizowanych, w zakresie, w jakim te sprawozdania lub ich części odnoszą się do spraw należących do właściwości tych organizacji zgodnie z ich statutami.

Artykuł 17

1. Państwa Strony niniejszego Paktu będą dostarczały swoje sprawozdania stopniowo zgodnie z planem, który ustali Rada Gospodarcza i Społeczna w ciągu roku od wejścia w życie

niniejszego Paktu, po konsultacji z Państwami Stronami Paktu i zainteresowanymi organizacjami wyspecjalizowanymi.

2. Sprawozdania mogą wskazywać na czynniki i trudności wpływające na stopień realizacji zobowiązań wynikających z niniejszego Paktu.

3. W przypadku gdy jakiegokolwiek z Państw Stron niniejszego Paktu dostarczyło już uprzednio Organizacji Narodów Zjednoczonych lub jakiegokolwiek z organizacji wyspecjalizowanych odpowiednich informacji, wystarczy wyraźnie powołać się na te informacje bez potrzeby ich powtarzania.

Artykuł 18

Zgodnie z zobowiązaniami wynikającymi z Karty Narodów Zjednoczonych w dziedzinie praw człowieka i podstawowych wolności Rada Gospodarcza i Społeczna może zawierać porozumienia z organizacjami wyspecjalizowanymi, dotyczące sprawozdań składanych przez nie Radzie z postępu dokonanego w dziedzinie przestrzegania postanowień niniejszego Paktu, należących do zakresu ich działalności. Sprawozdania te mogą zawierać dane dotyczące decyzji i zaleceń przyjętych przez właściwe organy organizacji wyspecjalizowanych w sprawie wykonania powyższych postanowień.

Artykuł 19

Rada Gospodarcza i Społeczna może przekazać Komisji Praw Człowieka, w celu zbadania i udzielenia zaleceń ogólnych lub w odpowiednich przypadkach dla informacji, sprawozdania dotyczące praw człowieka, przedłożone przez Państwa, zgodnie z postanowieniami artykułów 16 i 17, oraz sprawozdania dotyczące praw człowieka, przedłożone przez organizacje wyspecjalizowane, zgodnie z postanowieniami artykułu 18.

Artykuł 20

Państwa Strony niniejszego Paktu oraz zainteresowane organizacje wyspecjalizowane mogą przedstawić Radzie Gospodarczej i Społecznej uwagi do każdego zalecenia ogólnego, udzielonego zgodnie z postanowieniami artykułu 19, lub do wzmianki o takim zaleceniu ogólnym w sprawozdaniu Komisji Praw Człowieka lub innym dokumencie wymienionym w tym sprawozdaniu.

Artykuł 21

Rada Gospodarcza i Społeczna może przedkładać co pewien czas Zgromadzeniu Ogólnemu sprawozdania zawierające zalecenia ogólne oraz streszczenie informacji otrzymanych od Państw Stron niniejszego Paktu i organizacji wyspecjalizowanych w sprawie kroków podjętych oraz postępu uzyskanego w zakresie zapewnienia powszechnego przestrzegania praw uznanych w niniejszym Pakcie.

Artykuł 22

Rada Gospodarcza i Społeczna może zwrócić uwagę innych organów Organizacji Narodów Zjednoczonych, ich organów pomocniczych i zainteresowanych organizacji wyspecjalizowanych, zajmujących się udzielaniem pomocy technicznej, na wszelkie sprawy wynikające ze sprawozdań wymienionych w tej części niniejszego Paktu, które mogłyby być pomocne tym organom w decydowaniu w zakresie ich właściwości co do celowości podjęcia międzynarodowych środków mogących przyczynić się do skutecznego, stopniowego wprowadzania w życie niniejszego Paktu.

Artykuł 23

Państwa Strony niniejszego Paktu są zgodne, że międzynarodowa działalność w celu realizacji praw uznanych w niniejszym Pakcie obejmuje takie metody, jak: zawieranie konwencji, uchwalanie zaleceń, udzielanie pomocy technicznej oraz organizowanie wspólnie z zainteresowanymi rządami spotkań regionalnych i technicznych dla konsultacji i badań.

Artykuł 24

Żadne z postanowień niniejszego Paktu nie może być interpretowane jako naruszające postanowienia Karty Narodów Zjednoczonych i statutów organizacji wyspecjalizowanych, określających obowiązki różnych organów Organizacji Narodów Zjednoczonych i organizacji wyspecjalizowanych odnośnie do spraw, których dotyczy niniejszy Pakt.

Artykuł 25

Żadne z postanowień niniejszego Paktu nie może być interpretowane jako naruszające przyrodzone prawo wszystkich narodów do pełnego i swobodnego posiadania i użytkowania ich bogactw i zasobów naturalnych.

CZEŚĆ V

Artykuł 26

1. Niniejszy Pakt jest otwarty do podpisu dla wszystkich Państw członków Organizacji Narodów Zjednoczonych lub członków jakiejkolwiek organizacji wyspecjalizowanej, a także dla wszystkich Państw stron Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości oraz wszystkich innych Państw zaproszonych przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych do stania się Stroną niniejszego Paktu.

2. Niniejszy Pakt podlega ratyfikacji. Dokumenty ratyfikacyjne będą złożone Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

3. Niniejszy Pakt jest otwarty do przystąpienia dla wszystkich Państw, o których mowa w ustępie 1 niniejszego artykułu.

4. Przystąpienia dokonuje się przez złożenie dokumentu przystąpienia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

5. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zawiadomi wszystkie Państwa, które podpisały niniejszy Pakt lub do niego przystąpiły, o złożeniu każdego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

Artykuł 27

1. Niniejszy Pakt wejdzie w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych trzydziestego piątego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

2. W stosunku do każdego Państwa, które ratyfikuje niniejszy Pakt lub do niego przystąpi po złożeniu trzydziestego piątego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia, wchodzi on w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia przez to Państwo dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

Artykuł 28

Postanowienia niniejszego Paktu rozciągają się na wszystkie części Państw federalnych bez jakichkolwiek ograniczeń lub wyjątków.

Artykuł 29

1. Każde z Państw Stron niniejszego Paktu może zaproponować poprawkę i zgłosić ją Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych. Sekretarz Generalny przeka-

że następnie każdą zaproponowaną poprawkę Państwom Stronom niniejszego Paktu z prośbą o zawiadomienie go, czy wypowiadają się za zwołaniem konferencji Państw Stron w celu rozważenia i przegłosowania propozycji. Jeżeli przynajmniej jedna trzecia Państw Stron wypowie się za zwołaniem takiej konferencji, Sekretarz Generalny zwoła ją pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Każda poprawka przyjęta na konferencji większością głosów Państw Stron obecnych i głosujących zostanie przedłożona Zgromadzeniu Ogólnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych do zatwierdzenia.

2. Poprawki wchodzą w życie po zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych i przyjęciu przez dwie trzecie Państw Stron niniejszego Paktu zgodnie z ich procedurą konstytucyjną.

3. Poprawki po wejściu w życie wiążą te Państwa Strony, które je przyjęły, podczas gdy inne Państwa Strony są nadal związane postanowieniami niniejszego Paktu oraz poprawkami, które przyjęły uprzednio.

Artykuł 30

Niezależnie od notyfikacji dokonanych zgodnie z artykułem 26 ustęp 5 Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zawiadomi wszystkie Państwa, o których mowa w ustępie 1 wymienionego artykułu, o:

- a) podpisach, ratyfikacjach i przystąpieniach, zgodnie z artykułem 26;
- b) dacie wejścia w życie niniejszego Paktu zgodnie z artykułem 27 i dacie wejścia w życie poprawek zgodnie z artykułem 29.

Artykuł 31

1. Niniejszy Pakt, którego teksty angielski, chiński, francuski, hiszpański i rosyjski są jednakowo autentyczne, będzie złożony w archiwach Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaze uwierzytelnione kopie niniejszego Paktu wszystkim Państwom, o których mowa w artykule 26.

PROTOKÓŁ FAKULTATYWNY do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych

(Protokół został uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 16 grudnia 1966 r. w Nowym Jorku. Polska Ratyfikowała Protokół 14 października 1991 r. z zastrzeżeniem wyłączającym postępowanie w jego art. 5 ustęp 2a, jeżeli sprawa była już rozpatrywana w ramach innej procedury. Tekst został opublikowany w Dzienniku Ustaw z 1994 r. Nr 23, poz. 80)

Państwa–Strony niniejszego protokołu,
zważywszy, że dla lepszego zapewnienia realizacji celów Paktu praw obywatelskich i politycznych (zwanego dalej Paktem) oraz wykonywania jego postanowień byłoby właściwe umożliwienie Komitetowi Praw Człowieka (zwanemu dalej Komitetem), ustanowionemu na podstawie części IV Paktu, przyjmowania i rozpatrywania, zgodnie z niniejszym protokołem, zawiadomień osób twierdzących, iż stały się ofiarami naruszenia któregośkolwiek z praw wymienionych w Pakcie, uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Państwo–Strona Paktu, które staje się stroną niniejszego protokołu, uznaje właściwość Komitetu do przyjmowania i rozpatrywania zawiadomień pochodzących od podległych jego jurysdykcji osób twierdzących, iż stały się ofiarami naruszenia przez to Państwo–Stronę któreśkolwiek z praw wymienionych w Pakcie. Komitet nie przyjmie żadnego zawiadomienia, jeżeli dotyczy ono Państwa–Strony Paktu, które nie jest stroną niniejszego protokołu.

Artykuł 2

Z zastrzeżeniem postanowień artykułu 1, osoby, które twierdzą, że którekolwiek z ich praw wymienionych w Pakcie zostało naruszone, a które wyczerpały wszystkie dostępne wewnątrz krajowe środki zaradcze, mogą złożyć Komitetowi pisemne zawiadomienie do rozpatrzenia.

Artykuł 3

Komitet uzna za nie nadające się do przyjęcia każde zawiadomienie złożone na podstawie niniejszego protokołu, jeżeli jest ono anonimowe lub jeżeli uzna je za nadużycie prawa do złożenia takiego zawiadomienia bądź za niezgodne z postanowieniami Paktu.

Artykuł 4

1. Z zastrzeżeniem postanowień artykułu 3, Komitet każde zawiadomienie złożone mu zgodnie z niniejszym protokołem poda do wiadomości Państwa–Strony niniejszego protokołu, któremu zarzuca się naruszenie któregoś z postanowień Paktu.

2. Państwo takie przedstawi Komitetowi w ciągu sześciu miesięcy pisemne wyjaśnienia lub oświadczenia naświetlające sprawę oraz wskazujące ewentualne środki zaradcze, jakie mogłyby być przez nie podjęte.

Artykuł 5

1. Komitet będzie rozpatrywał zawiadomienia otrzymane zgodnie z niniejszym protokołem, biorąc pod uwagę wszystkie pisemne informacje dostarczone mu przez osobę i przez zainteresowane Państwo–Stronę.

2. Komitet nie będzie rozpatrywał żadnego zawiadomienia otrzymanego od osoby przed upewnieniem się, że:

- a) ta sama sprawa nie jest już rozpatrywana zgodnie z inną procedurą międzynarodowych badań lub rozstrzygnięcia sporów;
- b) osoba wyczerpała wszystkie dostępne wewnątrz krajowe środki zaradcze.

Zasada ta nie ma zastosowania w przypadkach nieuzasadnionej zwłoki w zastosowaniu tych środków.

3. Komitet bada zawiadomienia zgodnie z niniejszym protokołem na posiedzeniach przy drzwiach zamkniętych.

4. Komitet przekaze swój pogląd na sprawę zainteresowanemu Państwu–Stronie oraz osobie.

Artykuł 6

Komitet włączy do swego rocznego sprawozdania, sporządzonego zgodnie z artykułem 45 Paktu, omówienie swej działalności przewidzianej niniejszym protokołem.

Artykuł 7

Do czasu osiągnięcia celów rezolucji 1514 (XV) w sprawie Deklaracji o przyznaniu niepodległości krajom i narodom kolonialnym, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 14 grudnia 1960 r., postanowienia niniejszego protokołu w żaden sposób nie będą ograniczały prawa petycji, przyznanego tym narodom przez Kartę Narodów Zjednoczonych i przez inne międzynarodowe konwencje i dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz jej organizacji wyspecjalizowanych.

Artykuł 8

1. Niniejszy protokół jest otwarty do podpisu dla wszystkich państw, które podpisały Pakt.

2. Niniejszy protokół podlega ratyfikacji przez wszystkie państwa, które ratyfikowały Pakt lub przystąpiły do niego. Dokumenty ratyfikacyjne zostaną złożone Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

3. Niniejszy protokół jest otwarty do przystąpienia dla wszystkich państw, które ratyfikowały Pakt lub przystąpiły do niego.

4. Przystąpienia dokonuje się przez złożenie dokumentu przystąpienia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

5. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zawiadomi wszystkie państwa, które podpisały niniejszy Pakt lub do niego przystąpiły, o złożeniu każdego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

Artykuł 9

1. Z zastrzeżeniem wejścia w życie Paktu, niniejszy Protokół wejdzie w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych dziesiątego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

2. W stosunku do każdego państwa, które ratyfikuje niniejszy protokół lub przystąpi do niego po złożeniu dziesiątego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia,

wejdzie on w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia przez to państwo dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

Artykuł 10

Postanowienia niniejszego protokołu rozciągają się na wszystkie części państw federalnych bez żadnych ograniczeń i wyjątków.

Artykuł 11

1. Każde z Państw–Stron niniejszego protokołu może zaproponować poprawkę i przedstawić ją Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych. Sekretarz Generalny przekaze następnie każdą zaproponowaną poprawkę Państwom–Stronom niniejszego protokołu z prośbą o zawiadomienie go, czy wypowiadają się za zwołaniem konferencji Państw–Stron w celu rozważenia i przegłosowania propozycji.

Jeżeli przynajmniej jedna trzecia Państw–Stron wypowie się za zwołaniem takiej konferencji, Sekretarz Generalny zwoła ją pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Każda poprawka przyjęta na konferencji większością głosów Państw–Stron obecnych i głosujących zostanie przedłożona.

2. Zgromadzeniu Ogólnemu Narodów Zjednoczonych do zatwierdzenia.

3. Poprawki wchodzi w życie po zatwierdzeniu ich przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych i przyjęciu przez dwie trzecie Państw–Stron niniejszego protokołu zgodnie z ich odpowiednią procedurą konstytucyjną.

4. Poprawki po wejściu w życie wiążą te Państwa–Strony, które je przyjęły, podczas gdy inne Państwa–Strony są nadal związane postanowieniami niniejszego protokołu oraz poprawkami, które przyjęły uprzednio.

Artykuł 12

1. Każde Państwo–Strona może w każdej chwili wypowiedzieć niniejszy protokół w drodze pisemnej notyfikacji skierowanej do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Wypowiedzenie wejdzie w życie po upływie trzech miesięcy od daty otrzymania notyfikacji przez Sekretarza Generalnego.

2. Wypowiedzenie nie będzie miało wpływu na dalsze stosowanie postanowień niniejszego protokołu do wszelkich zawiadomień złożonych zgodnie z artykułem 2 przed wejściem w życie wypowiedzenia.

Artykuł 13

Niezależnie od notyfikacji dokonanych zgodnie z artykułem 8 ustęp 5 niniejszego protokołu Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zawiadomi wszystkie państwa, o których mowa w artykule 48 ustęp 1 Paktu, o:

- a) podpisach, ratyfikacjach i przystąpieniach zgodnie z artykułem 8,
- b) dacie wejścia w życie niniejszego protokołu zgodnie z artykułem 9 i dacie wejścia w życie poprawek zgodnie z artykułem 11,
- c) wypowiedzeniach zgodnie z artykułem 12.

Artykuł 14

1. Niniejszy protokół, którego teksty angielski, chiński, francuski, hiszpański i rosyjski są jednakowo autentyczne, będzie złożony w archiwach Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych prześle uwierzytelnione kopie niniejszego protokołu wszystkim Państwom, o których mowa w artykule 48 Paktu.

Na dowód czego niżej podpisani, należycie w tym celu upoważnieni przez swoje rządy, podpisali niniejszy protokół otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.

MIĘDZYNARODOWA KONWENCJA o zwalczaniu i karaniu zbrodni apartheidu

(przyjęta dnia 30 listopada 1973 r., rezolucją 3068 (XXVIII) Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, ratyfikowana przez Polskę w dniu 5 lutego 1976 roku i opublikowana w Dzienniku Ustaw z dnia 1976 r. Nr 32, poz. 186)

Państwa–Strony niniejszej konwencji,

powołując się na postanowienia Karty Narodów Zjednoczonych, w której wszyscy członkowie zobowiązali się działać zarówno wspólnie, jak i osobno, we współpracy z Organizacją, w celu zapewnienia powszechnego poszanowania i przestrzegania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich ludzi, bez względu na ich rasę, płeć, język lub religię;

zważywszy, że Powszechna Deklaracja Praw Człowieka stanowi, że wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw i że każdy człowiek ma wszystkie prawa i wolności zawarte w Deklaracji bez względu na jakiegokolwiek różnice rasy, koloru skóry lub narodowości;

zważywszy, że w Deklaracji w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnym Zgromadzenie Ogólne stwierdziło, iż proces wyzwania jest niepoahamowany i nieodwracalny i że w interesie godności ludzkiej, postępu i sprawiedliwości należy położyć kres kolonializmowi i wszystkim przejawom segregacji i dyskryminacji, które mu towarzyszą;

przypominając, że zgodnie z Międzynarodową konwencją w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej państwa szczególnie potępiają segregację rasową i apartheid oraz zobowiązują się zapobiegać, zakazywać i zwalczać na terytoriach podlegających ich jurysdykcji wszelkie praktyki tego rodzaju;

przypominając, że w konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa pewne czyny, które mogą być zakwalifikowane także jako akty apartheidu, stanowią zbrodnię w obliczu prawa międzynarodowego;

przypominając, że według brzmienia konwencji o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości „niehumanitarne czyny wynikające z polityki apartheidu” są kwalifikowane jako zbrodnie przeciwko ludzkości;

przypominając, że Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych przyjęło szereg rezolucji, w których polityka i praktyki apartheidu zostały potępione jako zbrodnie przeciwko ludzkości;

przypominając, iż Rada Bezpieczeństwa podkreśliła, że apartheid, jego stałe nasilanie się i rozprzestrzenianie poważnie naruszają i zagrażają międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu;

przekonane, że Międzynarodowa konwencja o zwalczaniu i karaniu zbrodni apartheidu umożliwi podjęcie bardziej skutecznych środków na forum międzynarodowym i krajowym, w celu wyeliminowania i karania zbrodni apartheidu;

uzgodniły, co następuje:

Artykuł I

1. Państwa–Strony niniejszej konwencji oświadczają, że apartheid jest zbrodnią przeciwko ludzkości i że nieludzkie czyny wynikające z polityki i praktyki apartheidu oraz podobna polityka i praktyki segregacji i dyskryminacji rasowej, określone w artykule II konwencji, są zbrodniami naruszającymi normy prawa międzynarodowego, a w szczególności cele i zasady Karty Narodów Zjednoczonych, i że stanowią one poważne zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

2. Państwa–Strony niniejszej konwencji ogłaszają za przestępcze te organizacje, instytucje i osoby, które dopuszczają się zbrodni apartheidu.

Artykuł II

W rozumieniu niniejszej konwencji wyrażenie „zbrodnia apartheidu”, obejmujące politykę i praktyki podobne do segregacji oraz dyskryminacji rasowej, stosowane w Afryce Południowej, będzie miało zastosowanie do następujących czynów nieludzkich, popełnianych w celu tworzenia lub utrzymywania przewagi jednej grupy rasowej nad jakąkolwiek inną grupą rasową i systematycznego jej ciemnienia:

- a) odmawianie członkowi lub członkom grupy rasowej lub kilku grup rasowych prawa do życia i wolności osobistej:
  - i. przez zabójstwa popełniane na członkach jednej lub kilku grup rasowych,
  - ii. przez wyrządzanie członkom grupy lub kilku grup rasowych poważnej krzywdy cielesnej lub umysłowej przez gwałcenie ich wolności lub godności bądź poddawanie ich torturom, okrutnemu, nieludzkiemu i upodlającemu traktowaniu albo karaniu,
  - iii. przez samowolne zatrzymywanie i nielegalne więzienie członków grupy lub kilku grup rasowych;

- b) rozmyślne narzucanie grupie lub kilku grupom rasowym warunków życia mających spowodować ich całkowite lub częściowe wyniszczenie fizyczne;
- c) podjęcie legislacyjnych lub innych środków mających uniemożliwić grupie lub kilku grupom rasowym uczestniczenie w życiu politycznym, społecznym, gospodarczym i kulturalnym kraju i rozmyślne tworzenie warunków uniemożliwiających pełny rozwój takiej grupy lub grup, w szczególności przez pozbawianie członków grupy lub kilku grup rasowych wolności i podstawowych praw człowieka, a mianowicie prawa do pracy, prawa do tworzenia legalnych związków zawodowych, prawa do nauki, prawa do opuszczania swego kraju i powrotu do niego, prawa do posiadania obywatelstwa, prawa do swobodnego poruszania się i wyboru miejsca zamieszkania, prawa do wolności myśli i słowa oraz prawa do swobodnego tworzenia pokojowych zrzeszeń i stowarzyszeń;
- d) podejmowanie wszelkich środków, w tym także legislacyjnych, zmierzających do podziału ludności według kryteriów rasowych przez tworzenie wydzielonych rezerwatów i gett dla członków grupy lub kilku grup rasowych, przez zakaz zawierania związków małżeńskich między osobami należącymi do różnych grup rasowych i przez wywłaszczanie nieruchomości należących do jednej lub kilku grup rasowych albo do ich członków;
- e) wyzyskiwanie pracy członków jednej lub kilku grup rasowych, w szczególności przez poddawanie ich pracy przymusowej;
- f) prześladowanie organizacji lub osób przez pozbawianie ich podstawowych praw i wolności z tego powodu, że są przeciwnikami apartheidu.

Artykuł III

Międzynarodowej odpowiedzialności karnej podlegają, bez względu na pobudki działania, osoby, członkowie organizacji i instytucji oraz przedstawiciele państwa, zarówno przebywający na terytorium państwa, w którym akty są dokonywane, jak i na terytorium jakiegokolwiek innego państwa, którzy:

- a) dokonują czynów wymienionych w artykule II niniejszej konwencji, biorą udział w tych czynach i podżegają do nich bezpośrednio lub spiskują w celu ich dokonania,
- b) sprzyjają, zachęcają lub współdziałają w dokonaniu zbrodni apartheidu.

Artykuł IV

Państwa–Strony niniejszej konwencji zobowiązują się:

- a) do podjęcia wszelkich legislacyjnych lub innych środków niezbędnych do zlikwidowania, jak również zapobiegania powstaniu jakiegokolwiek poparcia dla zbrodni apartheidu

- oraz zbliżonej do niej polityki segregacji rasowej albo ich przejawów oraz do karania osób winnych popełnienia tej zbrodni,
- b) do podjęcia środków legislacyjnych, sądowych i administracyjnych, mających na celu ściganie, sądzenie i karanie, zgodnie z posiadaną jurysdykcją, osób winnych lub oskarżonych o czyny określone w artykule II niniejszej konwencji, bez względu na to, czy przebywają one na terytorium państwa, w którym te akty zostały dokonane, i bez względu na to, czy są obywatelami tego lub innego państwa, czy też nie mają żadnego obywatelstwa.

Artykuł V

Osoby oskarżone o dokonanie czynów wymienionych w artykule II niniejszej konwencji mogą być sądzone przez właściwy sąd któregośkolwiek Państwa–Strony konwencji, który uzyska jurysdykcję w stosunku do tych osób, albo przez międzynarodowy trybunał karny, posiadający jurysdykcję w odniesieniu do tych Państw–Stron, które uznały tę jurysdykcję.

Artykuł VI

Państwa–Strony niniejszej konwencji zobowiązują się uznawać i wykonywać zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych decyzje podjęte przez Radę Bezpieczeństwa, które mają na celu zapobieganie, zwalczanie i karanie zbrodni apartheidu, jak również przyczyniać się do wykonywania decyzji podjętych przez inne właściwe organy Organizacji Narodów Zjednoczonych, zmierzających do osiągnięcia celów konwencji.

Artykuł VII

1. Państwa–Strony niniejszej konwencji zobowiązują się składać okresowo zespołowi utworzonemu zgodnie z artykułem IX konwencji sprawozdania dotyczące środków legislacyjnych, sądowych, administracyjnych i innych, które zostały podjęte w celu zrealizowania postanowień konwencji.

2. Teksty tych sprawozdań będą przekazywane za pośrednictwem Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych Specjalnemu Komitetowi do Spraw Apartheidu.

Artykuł VIII

Każde Państwo–Strona niniejszej konwencji może zwrócić się do któregośkolwiek z właściwych organów Organizacji Narodów Zjednoczonych o podjęcie środków zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, które uzna ono za odpowiednie dla zapobiegania i zwalczania zbrodni apartheidu.

Artykuł IX

1. Przewodniczący Komisji Praw Człowieka powoła zespół złożony z trzech członków tej komisji, będących równocześnie przedstawicielami Państw–Stron niniejszej konwencji, w celu badania sprawozdań przedstawionych przez Państwa Strony, zgodnie z postanowieniami artykułu VII konwencji.

2. Jeżeli w skład Komisji Praw Człowieka nie wchodzi przedstawiciele Państw–Stron niniejszej konwencji albo jest ich mniej niż trzech, Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych, w porozumieniu ze wszystkimi Państwami–Stronami konwencji, wyznaczy przedstawiciela Państwa–Strony lub przedstawicieli Państw–Stron konwencji nie będących członkami Komisji Praw Człowieka, którzy będą brali udział w pracach zespołu utworzonego na mocy postanowień ustępu 1 niniejszego artykułu, do czasu wybrania do Komisji Praw Człowieka przedstawicieli Państw–Stron konwencji.

3. W celu rozpatrzenia sprawozdań złożonych zgodnie z artykułem VII zespół będzie mógł zbierać się na okres nie przekraczający pięciu dni bądź przed otwarciem, bądź po zamknięciu sesji Komisji Praw Człowieka.

Artykuł X

1. Państwa–Strony niniejszej konwencji upoważniają Komisję Praw Człowieka:
- a) do wystąpienia z prośbą do organów Organizacji Narodów Zjednoczonych, aby przy przekazywaniu egzemplarzy petycji zgodnie z artykułem 15 Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej zwracały uwagę na skargi dotyczące czynów wymienionych w artykule II niniejszej konwencji,
  - b) do sporządzenia na podstawie sprawozdań kompetentnych organów Organizacji Narodów Zjednoczonych i sprawozdań składanych okresowo przez Państwa–Strony niniejszej konwencji listy osób, organizacji, instytucji i przedstawicieli państw, którzy są podejrzani o popełnienie zbrodni wymienionych w artykule II, jak również tych, przeciwko którym Państwa–Strony konwencji wszczęły postępowanie sądowe.
  - c) do wystąpienia z prośbą do właściwych organów Organizacji Narodów Zjednoczonych o udzielenie informacji na temat środków podjętych przez władze odpowiedzialne za administrację terytoriów powierniczych i terytoriów nie rządzących się samodzielnie oraz wszelkich innych terytoriów, do których odnosi się rezolucja 1514(XV) Zgromadzenia Ogólnego z dnia 14 grudnia 1960 roku, w stosunku do osób podejrzanych o popełnienie zbrodni wymienionych w artykule II i które uważa się za podlegające ich jurysdykcji terytorialnej i administracyjnej.

2. Do czasu osiągnięcia celów Deklaracji w sprawie nadania niepodległości krajom i narodom kolonialnym, która zwarta jest w rezolucji 1514(XV) Zgromadzenia Ogólnego, postanowienia niniejszej konwencji w niczym nie ograniczają prawa do wnoszenia petycji przyznanego tym ludom przez inne dokumenty międzynarodowe lub przez Organizację Narodów Zjednoczonych oraz jej instytucje wyspecjalizowane.

Artykuł XI

1. Dla celów ekstradycji czyny wymienione w artykule II niniejszej konwencji nie będą uważane za przestępstwa polityczne.

2. Państwa–Strony niniejszej konwencji zobowiązują się w takich przypadkach dokonywać ekstradycji zgodnie z ich ustawodawstwem i obowiązującymi umowami.

Artykuł XII

Spory między Państwami–Stronami wynikające z interpretacji, stosowania lub wykonywania niniejszej konwencji, które nie zostaną rozwiązane w drodze rokowań, będą na wniosek Państw, które są stronami w sporze, przedstawione do rozstrzygnięcia Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości, chyba że strony w sporze uzgodnią inny sposób rozwiązania.

Artykuł XIII

Niniejsza konwencja jest otwarta do podpisu dla wszystkich państw. Każde państwo, które nie podpisze konwencji do czasu jej wejścia w życie, będzie mogło do niej przystąpić.

Artykuł XIV

1. Niniejsza konwencja podlega ratyfikacji. Dokumenty ratyfikacyjne będą złożone Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Przystąpienie będzie dokonane przez złożenie dokumentu przystąpienia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł XV

1. Niniejsza konwencja wejdzie w życie trzydziestego dnia od daty złożenia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych dwudziestego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

2. W stosunku do każdego państwa, które ratyfikuje niniejszą konwencję lub przystąpi do niej po złożeniu dwudziestego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia, konwencja wejdzie w życie trzydziestego dnia od daty złożenia przez to państwo dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

Artykuł XVI

Każde Państwo–Strona może wypowiedzieć niniejszą konwencję w drodze pisemnego zawiadomienia skierowanego do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych. Wypowiedzenie stanie się skuteczne po upływie roku od daty otrzymania zawiadomienia przez Sekretarza Generalnego.

Artykuł XVII

1. Każde Państwo–Strona może w każdym czasie zażądać rewizji niniejszej konwencji w drodze pisemnego zawiadomienia skierowanego do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych zadecyduje w każdym przypadku, jakie środki należy podjąć w odniesieniu do tego rodzaju wniosku.

Artykuł XVIII

Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych będzie zawiadamiał wszystkie państwa:

- a) o podpisach, ratyfikacjach i przystąpieniach na podstawie artykułów XIII i XIV,
- b) o dacie wejścia w życie niniejszej konwencji zgodnie z artykułem XV,
- c) o wypowiedzeniach otrzymanych zgodnie z artykułem XVI,
- d) o zawiadomieniach skierowanych zgodnie z artykułem XVII.

Artykuł XIX

1. Niniejsza konwencja, której teksty angielski, chiński, hiszpański, francuski i rosyjski mają jednakową moc, będzie złożona w archiwach Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaże uwierzytelniony tekst niniejszej konwencji wszystkim państwom.

KONWENCJA

w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet

(przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r. Polska ratyfikowała Konwencję 18 lipca 1980 r. Polska zgłosiła zastrzeżenie, że nie uważa się związana postanowieniami paragrafu 1 art. 29 Konwencji. Tekst został opublikowany w Dzienniku Ustaw z 2 kwietnia 1982 r. Nr 10, poz. 71)

CZĘŚĆ I

Artykuł 1

W rozumieniu niniejszej konwencji określenie „dyskryminacja kobiet” oznacza wszelkie różnicowanie, wyłączenie lub ograniczenie ze względu na płeć, które powoduje lub ma na celu uszczuplenie albo uniemożliwienie kobietom, niezależnie od ich stanu cywilnego, przyznania, realizacji bądź korzystania na równi z mężczyznami z praw człowieka oraz podstawowych wolności w dziedzinach życia politycznego, gospodarczego, społecznego, kulturalnego, obywatelskiego i innych.

Artykuł 2

Państwa Strony potępiają dyskryminację kobiet we wszelkich jej formach oraz zgadzają się prowadzić, za pomocą wszelkich odpowiednich środków i bez zwłoki, politykę likwidującą dyskryminację kobiet i w tym celu zobowiązują się:

- a) wprowadzić zasadę równości mężczyzn i kobiet do swych konstytucji państwowych lub innych odpowiednich aktów ustawodawczych, jeżeli dotychczas tego nie uczyniły,

oraz zapewnić w drodze ustawodawczej lub za pomocą innych środków realizację tych zasad w praktyce,

- b) podjąć stosowne kroki ustawodawcze i inne działania, obejmujące tam, gdzie jest to niezbędne, sankcje zabraniające wszelkiej dyskryminacji kobiet,
- c) ustanowić ochronę prawną praw kobiet na zasadach równości z mężczyznami oraz zapewnić w drodze postępowania przed właściwymi sądami państwowymi i innymi organami publicznymi skuteczną ochronę kobiet przed wszelkimi aktami dyskryminacji,
- d) powstrzymywać się od wszelkich działań i praktyk dyskryminujących kobiety i zapewnić, aby władze i organy publiczne działały zgodnie z tym obowiązkiem,
- e) podejmować wszelkie stosowne kroki, aby likwidować dyskryminację kobiet przez jakiegokolwiek osoby, organizacje i przedsiębiorstwa,
- f) podejmować wszelkie stosowne kroki, łącznie z ustawodawczymi, w celu zmiany lub uchylecia wszelkich ustaw, zarządzeń, zwyczajów lub praktyk, które stanowią dyskryminację kobiet,
- g) uchylić wszelkie przepisy karne, które dyskryminują kobiety.

Artykuł 3

Państwa Strony podejmują we wszystkich dziedzinach, a w szczególności w dziedzinie życia politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego, wszelkie stosowne kroki, w tym również ustawodawcze, dla zapewnienia pełnego rozwoju i awansu kobiet w celu zapewnienia im posiadania i wykonywania praw człowieka oraz podstawowych wolności na zasadach równości z mężczyznami.

Artykuł 4

Wprowadzenie przez Państwa Strony tymczasowych zarządzeń szczególnych, zmierzających do przyspieszenia faktycznej równości mężczyzn i kobiet, nie będzie uważane za akt dyskryminacji w rozumieniu niniejszej konwencji, jednakże nie może w żaden sposób pociągać za sobą utrzymania nierównych lub odrębnych norm; zarządzenia te powinny być uchylone z chwilą osiągnięcia celów w zakresie równości szans i traktowania.

Wprowadzenie przez Państwa Strony specjalnych zarządzeń, w tym również zarządzeń przewidzianych w niniejszej konwencji, w celu ochrony macierzyństwa nie będzie uważane za akt dyskryminacji.

Artykuł 5

Państwa Strony podejmą wszelkie stosowne kroki w celu:

- a) zmiany społecznych i kulturowych wzorców zachowania mężczyzn i kobiet w celu osiągnięcia likwidacji przesądów i zwyczajów lub innych praktyk, opierających się na przekonaniu o niższości lub wyższości jednej z płci albo na stereotypach roli mężczyzny i kobiety,
- b) zapewnienia, aby wychowanie w rodzinie wyrabiało właściwe rozumienie macierzyństwa jako funkcji społecznej oraz poczucie wspólnej odpowiedzialności mężczyzn i kobiet za wychowanie i rozwój ich dzieci, przy założeniu, że wzgląd na dobro dzieci ma zawsze podstawowe znaczenie.

CZĘŚĆ II

Artykuł 7

Państwa Strony podejmą wszelkie stosowne kroki, aby zlikwidować dyskryminację kobiet w życiu politycznym i publicznym państwa, a w szczególności, aby zapewnić kobietom, na równych z mężczyznami warunkach, prawa:

- a) głosowania we wszystkich wyborach i referendach publicznych oraz wybieralności do wszelkich organów wybieranych powszechnie,
- b) uczestniczenia w kształtowaniu polityki Państwa i jej realizacji, zajmowania stanowisk publicznych i wykonywania wszelkich funkcji publicznych na wszystkich szczeblach zarządzania,
- c) uczestniczenia w organizacjach pozarządowych i stowarzyszeniach zajmujących się sprawami publicznymi i politycznymi Państwa.

CZĘŚĆ III

Artykuł 10

Państwa Strony podejmą wszelkie stosowne kroki w celu likwidacji dyskryminacji kobiet, aby zapewnić im równe prawa z mężczyznami w dziedzinie kształcenia, a w szczególności zapewniające na zasadzie równości kobiet i mężczyzn:

- a) równe warunki orientacji zawodowej, dostępu do studiów i uzyskiwania dyplomów we wszystkich rodzajach zakładów kształcących, zarówno na wsi, jak i w mieście; równość ta powinna być zapewniona zarówno w nauczaniu przedszkolnym, ogólnym, tech-

nicznym, zawodowym i wyższym technicznym, jak i we wszystkich formach szkolenia zawodowego,

- b) jednakowy dobór programów, jednakowe egzaminy oraz personel nauczający, posiadający takie same kwalifikacje, równej jakości pomieszczenia szkolne i wyposażenie,
- c) wyeliminowanie wszelkich stereotypowych koncepcji pozycji mężczyzny i kobiety na wszystkich szczeblach nauczania i we wszystkich rodzajach kształcenia przez popieranie koedukacji i innych form nauczania, które mogą być pomocne w osiągnięciu tego celu, a zwłaszcza przez rewizję podręczników i programów szkolnych oraz dostosowanie metod pedagogicznych,
- d) równe możliwości w dziedzinie otrzymywania stypendiów i innych subwencji na studia,
- e) równe możliwości dostępu do programów stałego nauczania, w tym również do programów nauki czytania i pisanie dla dorosłych i programów nauczania elementarnego, w celu jak najszybszego zniwelowania różnicy wykształcenia pomiędzy mężczyznami a kobietami,
- f) zmniejszenie liczby uczennic nie kończących szkół oraz organizowanie programów dla dziewcząt, które przedwcześnie zaprzestały nauki,
- g) równe możliwości aktywnego uczestniczenia w sporcie i wychowaniu fizycznym,
- h) dostęp do informacji specjalistycznych o charakterze wychowawczym, mających na celu zapewnienie zdrowia i dobrobytu rodziny, w tym również do informacji i poradnictwa w zakresie planowania rodziny.

Artykuł 11

Państwa Strony zobowiązują się do podjęcia wszelkich stosownych kroków w celu likwidacji dyskryminacji kobiet w dziedzinie zatrudnienia, zmierzających do zapewnienia im na zasadzie równości mężczyzn i kobiet takich samych praw, a w szczególności:

- a) prawa do pracy jako niezbywalnego prawa każdego człowieka,
- b) prawa do takich samych możliwości zatrudnienia, w tym również równych kryteriów doboru w zakresie zatrudnienia,
- c) prawa swobodnego wyboru zawodu i zatrudnienia, prawa do awansu, stałej pracy oraz wszelkich świadczeń i warunków pracy, prawa do kształcenia i doksztalcania zawodowego, w tym również do praktyk, doskonalenia zawodowego i stałego szkolenia,
- d) prawa do równego wynagrodzenia, w tym również do świadczeń oraz do równego traktowania za pracę tej samej wartości, jak również do równego traktowania w ocenie jakości pracy,
- e) prawa do zabezpieczenia społecznego, w szczególności w razie przejścia na emeryturę, bezrobocia, choroby, inwalidztwa i starości lub niezdolności do pracy z innych przyczyn, jak również prawa do płatnego urlopu,

- f) prawa do ochrony zdrowia i bezpiecznych warunków pracy, włączając w to ochronę zdolności do rodzenia potomstwa.

W celu zapobieżenia dyskryminacji kobiet w związku z zamążpójściem lub macierzyństwem oraz zapewnienia im faktycznego prawa do pracy, Państwa Strony podejmą stosowne kroki, aby:

- a) zabronić, pod groźbą zastosowania sankcji, zwalniania kobiet z powodu ciąży lub urlopu macierzyńskiego oraz dyskryminacyjnego zwalniania ze względu na to, że są zamężne,
- b) wprowadzić urlop macierzyński z prawem do wynagrodzenia lub do innych równoważnych świadczeń socjalnych, z zachowaniem prawa do powrotu do poprzedniego zatrudnienia, do stażu pracy i awansu oraz do uprawnień socjalnych,
- c) popierać udzielanie dodatkowych świadczeń społecznych, niezbędnych do umożliwienia rodzicom łączenia obowiązków rodzinnych z obowiązkami zawodowymi i udziałem w życiu publicznym, zwłaszcza przez popieranie tworzenia i rozwijania sieci instytucji zapewniających opiekę nad dziećmi,
- d) zapewnić szczególną ochronę kobietom w ciąży w razie stwierdzenia szkodliwości wykonywanych przez nie rodzajów pracy.

Ustawodawstwo mające na celu ochronę kobiet, w zakresie objętym niniejszym artykułem, będzie poddawane okresowemu przeglądowi z uwzględnieniem stanu wiedzy naukowej i technicznej oraz zależnie od potrzeb zmieniane, uchylane lub rozszerzane.

Artykuł 12

Państwa Strony podejmą wszelkie stosowne kroki zmierzające do likwidacji dyskryminacji kobiet w dziedzinie opieki zdrowotnej w celu zapewnienia im, na zasadach równości z mężczyznami, dostępu do korzystania z usług służby zdrowia, w tym również usług związanych z planowaniem rodziny.

Niezależnie od postanowień ustępu 1 niniejszego artykułu Państwa Strony zapewniają kobietom w czasie ciąży i porodu oraz po porodzie odpowiednie usługi w razie potrzeby, jak również odpowiednie odżywianie w czasie ciąży i karmienia.

Artykuł 13

Państwa Strony zobowiązują się do podjęcia wszelkich stosownych kroków dla likwidacji dyskryminacji w stosunku do kobiet w innych dziedzinach życia gospodarczego i społecznego w celu zapewnienia im, na zasadzie równości mężczyzn i kobiet, takich samych praw, a w szczególności:

- a) prawa do świadczeń rodzinnych,
- b) prawa do pożyczek bankowych i hipotecznych oraz innych form kredytu finansowego,
- c) prawa do uczestniczenia w działalności rekreacyjnej, sportowej oraz we wszystkich formach życia kulturalnego.

Artykuł 14

Państwa Strony wezmą pod uwagę szczególne problemy stojące przed kobietami na wsi i ich ważną rolę, jaką odgrywają one w życiu gospodarczym swoich rodzin, zwłaszcza przez pracę w tych dziedzinach gospodarki, w których praca nie jest wynagradzana, a także podejmą stosowne kroki w celu zapewnienia stosowania postanowień niniejszej konwencji do kobiet w środowisku wiejskim.

Państwa Strony podejmą wszelkie stosowne kroki dla likwidacji dyskryminacji kobiet w środowiskach wiejskich w celu zapewnienia im, na zasadzie równości z mężczyznami, udziału w rozwoju środowiska wiejskiego i korzyściach stąd płynących, w szczególności zaś zapewnienia im prawa do:

- a) pełnego udziału w przygotowaniu i realizacji planów rozwoju na wszystkich szczeblach,
- b) dostępu do odpowiednich usług w dziedzinie zdrowia, w tym również do informacji, poradnictwa i usług w zakresie planowania rodziny,
- c) bezpośredniego korzystania z programów zabezpieczenia społecznego,
- d) korzystania z wszelkich typów kształcenia i nauki, szkolnej lub pozaszkolnej, w tym również w zakresie nauki pisania i czytania, oraz między innymi z możliwości korzystania z wszelkich form zbiorowego upowszechniania i popularyzacji, w celu podwyższenia umiejętności technicznych,
- e) organizowania zespołów samopomocy i spółdzielni w celu stworzenia równych szans dostępu do korzyści gospodarczych przez zatrudnienie za wynagrodzeniem albo pracę samodzielną,
- f) uczestniczenia we wszelkiej działalności zbiorowej,
- g) dostępu do kredytów i pożyczek dla rolników, do ułatwień handlowych, odpowiedniej technologii oraz równego traktowania w zakresie reform gruntowych i rolnych, jak również w projektowaniu inwestycji wiejskich,
- h) korzystania z odpowiednich warunków życia, a zwłaszcza warunków mieszkalnych, sanitarnych, dostawy energii elektrycznej i wody, transportu i łączności.

CZEŚĆ IV

Artykuł 15

Państwa Strony zapewnią kobietom równość z mężczyznami wobec prawa.

Państwa Strony przyznają kobietom identyczną z mężczyznami zdolność prawną w sprawach cywilnych i jednakowe możliwości wykonywania tej zdolności. W szczególności zapewnią im równe prawa w zakresie zawierania umów i zarządzania mieniem oraz jednakowe traktowanie we wszystkich stadiach postępowania sądowego.

Państwa Strony zgadzają się, że wszystkie umowy i wszelkie inne dokumenty prywatne – bez względu na ich rodzaj – jeżeli ich skutki prawne mają na celu ograniczenie zdolności prawnej kobiet, będą uważane za nieważne i niebyłe.

Państwa Strony zapewnią mężczyznom i kobietom równe uprawnienia w zakresie ustawodawstwa normującego prawa jednostek do wolności wyboru miejsca zamieszkania lub pobytu.

Artykuł 16

Państwa Strony podejmą wszelkie niezbędne kroki w celu likwidacji dyskryminacji kobiet we wszystkich sprawach wynikających z zawarcia małżeństwa i stosunków rodzinnych, a w szczególności zapewnią, na warunkach równości z mężczyznami:

- a) równe prawo zawierania małżeństwa,
- b) równe prawo swobodnego wyboru małżonka i zawierania małżeństwa wyłącznie za własną swobodną i pełną zgodą,
- c) równe prawa i obowiązki w czasie trwania małżeństwa i po jego rozwiązaniu,
- d) równe prawa i obowiązki rodzicielskie, niezależnie od tego, czy rodzice są małżeństwem, w sprawach dotyczących ich dzieci; we wszystkich przypadkach dobro dzieci będzie najważniejsze,
- e) równe prawa w zakresie swobodnego i świadomego decydowania o liczbie dzieci i odstępach czasu między ich narodzinami oraz w sprawach dostępu do informacji, poradnictwa i środków umożliwiających korzystanie z tego prawa,
- f) równe prawa i obowiązki w zakresie opieki, kurateli, wychowania i przysposobienia dzieci oraz w zakresie innych podobnych instytucji, jeżeli prawo krajowe je przewiduje; we wszystkich przypadkach dobro dzieci będzie najważniejsze,
- g) równe prawa osobiste męża i żony, w tym również w zakresie wyboru nazwiska, zawodu i zajęcia,
- h) równe prawa każdego z małżonków w odniesieniu do własności, nabywania, rozporządzania, zarządzania, użytkowania i dysponowania mieniem, zarówno bezpłatnie, jak i odpłatnie.

Przyrzeczenie małżeństwa oraz małżeństwo dziecka nie będą miały skutku prawnego; zostaną podjęte wszelkie niezbędne kroki, w tym również ustawodawcze, w kierunku określenia dolnej granicy wieku zdolności do zawarcia małżeństwa i wprowadzenia obowiązkowego wpisu małżeństw do urzędowego rejestru.

CZEŚĆ VI

Artykuł 23

Żadne z postanowień niniejszej konwencji nie narusza jakichkolwiek dalej idących postanowień, prowadzących do osiągnięcia równości między mężczyznami i kobietami, zawartych w ustawodawstwie Państwa strony lub w jakiegokolwiek innej konwencji międzynarodowej, umowie lub porozumieniu wiążących dane Państwo.

Artykuł 24

Państwa Strony zobowiązują się do podjęcia wszelkich niezbędnych kroków na szczeblu krajowym, koniecznych do pełnej realizacji praw uznanych w niniejszej konwencji.

Artykuł 25

1. Niniejsza konwencja jest otwarta do podpisu dla wszystkich państw.
2. Depozytariuszem niniejszej konwencji jest Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych.
3. Niniejsza konwencja podlega ratyfikacji. Dokumenty ratyfikacyjne będą złożone Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.
4. Niniejsza konwencja będzie otwarta do przystąpienia dla wszystkich państw. Przystąpienia dokonuje się przez złożenie dokumentu przystąpienia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 26

1. Każde Państwo Strona może zażądać w każdym czasie rewizji niniejszej konwencji w drodze pisemnej notyfikacji skierowanej w tym celu do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.
2. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych podejmie decyzję co do kroków, jakie należy przedsięwziąć w związku z takim żądaniem.

Artykuł 27

1. Niniejsza konwencja wejdzie w życie trzydziestego dnia po dacie złożenia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych dwudziestego dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia.

2. W stosunku do każdego Państwa, które ratyfikuje niniejszą konwencję lub przystąpi do niej po złożeniu dwudziestego dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia, niniejsza konwencja wejdzie w życie trzydziestego dnia po dacie złożenia przez to Państwo dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia.

Artykuł 28

1. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych otrzyma i przekaże wszystkim państwom teksty zastrzeżeń, jakie byłyby złożone w chwili ratyfikacji lub przystąpienia.

2. Zastrzeżenie niezgodne z przedmiotem i celami niniejszej konwencji nie jest dopuszczalne.

3. Zastrzeżenia mogą być wycofane w każdym terminie w drodze zawiadomienia skierowanego do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który poinformuje o tym wszystkie Państwa Strony. Zawiadomienie to będzie skuteczne z dniem jego otrzymania.

Artykuł 29

1. Każdy spór pomiędzy dwoma lub więcej Państwami Stronami, dotyczący interpretacji lub stosowania niniejszej konwencji, który nie zostanie rozstrzygnięty w drodze rokowań, będzie, na wniosek jednego z państw, poddany arbitrażowi. Jeżeli w ciągu sześciu miesięcy następujących po dacie żądania arbitrażu Strony nie porozumią się co do organizacji arbitrażu, każda z nich może przekazać spór do rozstrzygnięcia przez Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, składając skargę zgodnie ze Statutem Trybunału.

2. Każde Państwo Strona może w momencie podpisania niniejszej konwencji, jej ratyfikacji lub przystąpienia do niej oświadczyć, że nie uważa się za związane postanowieniami ustępu 1 niniejszego artykułu. Inne Państwa Strony nie będą związane tymi postanowieniami w stosunku do Państwa, które uczyniło takie zastrzeżenie.

3. Każde Państwo Strona, które uczyniło zastrzeżenie zgodnie z ustępem 2 niniejszego artykułu, może w każdym terminie wycofać to zastrzeżenie w drodze zawiadomienia Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 30

Niniejsza konwencja, której teksty w językach angielskim, arabskim, chińskim, francuskim, hiszpańskim i rosyjskim są jednakowo autentyczne, będzie złożona na przechowanie Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Na dowód czego, niżej podpisani, należycie w tym celu upoważnieni, podpisali niniejszą konwencję.

KONWENCJA

o Prawach Dziecka z 1989 r.

(Konwencja została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Polska ratyfikowała Konwencję 30 kwietnia 1991 r.

Tekst został ogłoszony w Dzienniku Ustaw z 1991r. Nr 120, poz. 526.

Polska złożyła do Konwencji dwa zastrzeżenia oraz dwie deklaracje:

Zastrzeżenia:

- W odniesieniu do artykułu 7 konwencji: Rzeczpospolita Polska zastrzegła, że prawo dziecka przysposobionego do poznania rodziców naturalnych będzie podlegało ograniczeniu poprzez obowiązywanie rozwiązań prawnych umożliwiających przysposabiającym zachowanie tajemnicy pochodzenia dziecka.
- O granicy wieku, od której dopuszczalne jest powoływanie do służby wojskowej lub podobnej oraz uczestnictwo w działaniach zbrojnych, rozstrzyga prawo Rzeczypospolitej Polskiej. Granica ta nie może być niższa niż przewidziana w artykule 38 konwencji.

zastrzeżenia zostały wycofane 4 marca 2013 r.

Deklaracje:

- Rzeczpospolita Polska uważa, że wykonania przez dziecko jego praw określonych w konwencji, w szczególności praw określonych w artykułach od 12 do 16, dokonuje się z poszanowaniem władzy rodzicielskiej, zgodnie z polskimi zwyczajami i tradycjami dotyczącymi miejsca dziecka w rodzinie i poza rodziną.
- W odniesieniu do artykułu 24 ustęp 2 litera f) konwencji Rzeczpospolita Polska uważa, że poradnictwo dla rodziców oraz wychowanie w zakresie planowania rodziny powinno pozostawać w zgodzie z zasadami moralności)

Konwencja powstała z inicjatywy Polski, która w 1978 r. zaproponowała jej projekt. Główną rolę w jej tworzeniu odegrali prof. A. Łopatka oraz prof. T. Smoczyński.

PREAMBUŁA

Państwa–Strony niniejszej konwencji,

uważając, że zgodnie z zasadami zawartymi w Karcie Narodów Zjednoczonych uznanie wrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków rodziny ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości oraz pokoju na świecie;

mając na uwadze, że ludy Narodów Zjednoczonych potwierdziły w Karcie swą wiarę w podstawowe prawa człowieka oraz w godność i wartość jednostki ludzkiej i postanowiły sprzyjać postępowi społecznemu oraz osiągnięciu lepszego poziomu życia w warunkach większej wolności;

uznając, że Narody Zjednoczone w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz w Międzynarodowych Paktach Praw Człowieka zgodziły się i proklamowały, iż każdy człowiek uprawniony jest do korzystania z zawartych w nich praw i wolności, bez względu na jakiejkolwiek różnice wynikające z przynależności rasowej, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych lub innych, narodowego lub społecznego pochodzenia, cenzusu majątkowego, urodzenia oraz jakichkolwiek innych;

przypominając, że w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka Narody Zjednoczone proklamowały, iż dzieci mają prawo do szczególnej troski i pomocy;

wyrażając przekonanie, że rodzina jako podstawowa komórka społeczeństwa oraz naturalne środowisko rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci, powinna być otoczona niezbędną ochroną oraz wsparciem, aby mogła w pełnym zakresie wypełniać swoje obowiązki w społeczeństwie;

uznając, że dziecko dla pełnego i harmonijnego rozwoju swojej osobowości powinno wychowywać się w środowisku rodzinnym, w atmosferze szczęścia, miłości i zrozumienia;

uważając, że dziecko powinno być w pełni przygotowane do życia w społeczeństwie jako indywidualnie ukształtowana jednostka, wychowana w duchu ideałów zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych, a w szczególności w duchu pokoju, godności, tolerancji, wolności, równości i solidarności;

mając na uwadze, że potrzeba otoczenia dziecka szczególną troską została wyrażona w Genewskiej Deklaracji Praw Dziecka z 1924 r. oraz Deklaracji Praw Dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne 20 listopada 1959 r. i uznanej w Ogólnej Deklaracji Praw Człowieka, w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (w szczególności w art. 23 i 24), w Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (w szczególności w artykule 10), jak również w statutach i stosownych dokumentach wyspecjalizowanych agencji i międzynarodowych organizacji zajmujących się zapewnieniem dobrobytu dzieciom;

mając na uwadze, że – jak wskazano w Deklaracji Praw Dziecka – „dziecko, z uwagi na swoją niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu”;

przypominając postanowienia Deklaracji Zasad Społecznych i Prawnych odnoszących się do ochrony i dobra dziecka, ze szczególnym odniesieniem do umieszczania w rodzinie zastępczej oraz adopcji w wymiarze krajowym i międzynarodowym, podstawowe minimum zasad Narodów Zjednoczonych odnośnie do wymierzania sprawiedliwości wobec nieletnich („Zasady Pekinśkie”) oraz Deklarację o ochronie kobiet i dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych i w czasie konfliktów zbrojnych;

uznając, że we wszystkich krajach świata są dzieci żyjące w wyjątkowo trudnych warunkach i że wymagają one szczególnej troski;

biorąc w należyty sposób pod uwagę znaczenie tradycji i wartości kulturowych każdego narodu dla ochrony i harmonijnego rozwoju dziecka;

uznając wagę międzynarodowej współpracy dla poprawy warunków życia dzieci w każdym kraju, szczególnie w krajach rozwijających się;

uzgodniły, co następuje:

CZĘŚĆ I

Artykuł 1

W rozumieniu niniejszej konwencji „dziecko” oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność.

Artykuł 2

1. Państwa–Strony w granicach swojej jurysdykcji będą respektowały i gwarantowały prawa zawarte w niniejszej konwencji wobec każdego dziecka, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, niezależnie od rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych, statusu majątkowego, niepełnosprawności, cenzusu urodzenia lub jakiegokolwiek innego tego dziecka albo jego rodziców bądź opiekuna prawnego.

2. Państwa–Strony będą podejmowały właściwe kroki dla zapewnienia ochrony dziecka przed wszelkimi formami dyskryminacji lub karaniami ze względu na status prawny, działalność, wyrażane poglądy lub przekonania religijne rodziców dziecka, opiekunów prawnych lub członków rodziny.

Artykuł 3

1. We wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka.

2. Państwa–Strony działają na rzecz zapewnienia dziecku ochrony i opieki w takim stopniu, w jakim jest to niezbędne dla jego dobra, biorąc pod uwagę prawa i obowiązki jego rodziców, opiekunów prawnych lub innych osób prawnie za nie odpowiedzialnych, i w tym celu będą podejmowały wszelkie właściwe kroki ustawodawcze oraz administracyjne.

3. Państwa–Strony czuwają, aby instytucje, służby oraz inne jednostki odpowiedzialne za opiekę lub ochronę dzieci dostosowały się do norm ustanowionych przez kompetentne władze, w szczególności w dziedzinach bezpieczeństwa, zdrowia, jak również dotyczących właściwego doboru kadr tych instytucji oraz odpowiedniego nadzoru.

Artykuł 4

Państwa–Strony podejmą wszelkie właściwe działania ustawodawczo–administracyjne oraz inne dla realizacji praw uznanych w niniejszej konwencji. Odnośnie do praw ekonomicznych, socjalnych oraz kulturalnych Państwa–Strony będą podejmowały takie działania przy maksymalnym wykorzystaniu środków będących w ich dyspozycji oraz – gdy okaże się to konieczne – w ramach współpracy międzynarodowej.

Artykuł 5

Państwa–Strony będą szanowały odpowiedzialność, prawo i obowiązek rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, członków dalszej rodziny lub środowiska, zgodnie z miejscowymi obyczajami, opiekunów prawnych lub innych osób prawnie odpowiedzialnych za dziecko, do zapewnienia mu, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwości ukierunkowania go i udzielenia mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznaných mu w niniejszej konwencji.

Artykuł 6

1. Państwa–Strony uznają, że każde dziecko ma niezbywalne prawo do życia.
2. Państwa–Strony zapewnią, w możliwie maksymalnym zakresie, warunki życia i rozwoju dziecka.

Artykuł 7

1. Niezwłocznie po urodzeniu dziecka zostanie sporządzony jego akt urodzenia, a dziecko od momentu urodzenia będzie miało prawo do otrzymania imienia, uzyskania obywatelstwa oraz, jeśli to możliwe, prawo do poznania swoich rodziców i pozostawania pod ich opieką.

2. Państwa–Strony zapewnią, aby te prawa stały się zgodne z ich prawem wewnętrznym oraz z ich międzynarodowymi zobowiązaniami w tej dziedzinie, w szczególności w przypadkach, gdyby brak tych uregulowań spowodował, iż dziecko zostałoby bezpaństwowcem.

Artykuł 8

1. Państwa–Strony podejmują działania mające na celu poszanowanie prawa dziecka do zachowania jego tożsamości, w tym obywatelstwa, nazwiska, stosunków rodzinnych, zgodnych z prawem, z wyłączeniem bezprawnych ingerencji.

2. W przypadku gdy dziecko zostało bezprawnie pozbawione części lub wszystkich elementów swojej tożsamości, Państwa–Strony okażą właściwą pomoc i ochronę w celu jak najszybszego przywrócenia jego tożsamości.

Artykuł 9

1. Państwa–Strony zapewnią, aby dziecko nie zostało oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli, z wyłączeniem przypadków, gdy kompetentne władze, podlegające nadzorowi sądowemu, zdecydują zgodnie z obowiązującym prawem oraz stosowanym postępowaniem, że takie oddzielenie jest konieczne ze względu na najlepiej pojęte interesy dziecka. Taka decyzja może być konieczna szczególnie w przypadkach nadużyć lub zaniedbań ze strony rodziców, gdy każde z rodziców mieszka oddzielnie, a należy podjąć decyzję odnośnie do miejsca pobytu lub zamieszkania dziecka.

2. W każdym postępowaniu podejmowanym stosownie do ustępu 1 niniejszego artykułu należy umożliwić wszystkim zainteresowanym stronom uczestnictwo w tym postępowaniu oraz wyrażenie przez nie swoich opinii.

3. Państwa–Strony będą szanowały prawo dziecka odseparowanego od jednego lub obojga rodziców do utrzymywania regularnych stosunków osobistych i bezpośrednich kontaktów z obojgiem rodziców, z wyjątkiem przypadków, gdy jest to sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka.

4. W przypadku gdy tego rodzaju separacja jest wynikiem działania podjętego przez Państwo–Stronę, takiego jak zatrzymanie, uwięzienie, wygnanie, deportacja lub śmierć (w tym śmierć spowodowana jakąkolwiek przyczyną podczas zatrzymania przez państwo) jednego lub obojga rodziców dziecka lub dziecka, państwo zapewni, na żądanie, rodzicom dziecka, dziecku lub – jeżeli będzie to właściwe – innemu członkowi rodziny podanie istotnych informacji dotyczących miejsca pobytu nieobecnego(ych) członka(ów) rodziny, jeśli treść tej informacji nie przyniesie szkody dobru dziecka. Ponadto Państwa–Strony zapewnią, aby wniesienie takiej prośby samo przez się nie pociągało żadnych ujemnych następstw dla osoby (osób), której(ych) dotyczy.

Artykuł 10

1. Zgodnie z wynikającym z postanowienia artykułu 9 ustęp 1 obowiązkiem Państw–Stron, wnioski składane przez dziecko lub przez jego rodziców odnośnie do wjazdu lub opuszczenia Państwa–Strony w celu łączenia rodziny będą rozpatrywane przez Państwa–Strony w sposób przychylny, humanitarny i w szybkim trybie. Państwa–Strony ponadto zapewnią, aby złożenie takiego wniosku nie pociągało za sobą ujemnych skutków dla wnioskodawców oraz członków ich rodzin.

2. Dziecko, którego rodzice przebywają w różnych państwach, będzie miało prawo do utrzymywania regularnych, z wyjątkiem okoliczności nadzwyczajnych, osobistych stosunków i bezpośrednich kontaktów z obojgiem rodziców. W tym celu oraz zgodnie z obowiązkiem Państw–Stron wynikającym z postanowienia artykułu 9 ustęp 2 Państwa–Strony będą respektowały prawo dziecka oraz jego rodziców do opuszczenia każdego kraju, w tym własnego, oraz powrotu do ich własnego kraju. Prawo do opuszczenia dowolnego kraju będzie podlegać tylko takim ograniczeniom, które są określone przez prawo i które są niezbędne dla ochrony bezpieczeństwa narodowego, porządku publicznego, zdrowia i moralności społecznej lub praw i swobód innych osób, zgodnych z pozostałymi prawami uznanymi w niniejszej konwencji.

Artykuł 11

1. Państwa–Strony będą podejmowały kroki dla zwalczania nielegalnego transferu dzieci oraz ich nielegalnego wywozu za granicę.

2. W tym celu Państwa–Strony będą popierały zawieranie odpowiednich umów dwustronnych lub wielostronnych albo przystępowanie do istniejących już umów.

Artykuł 12

1. Państwa–Strony zapewniają dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując je z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka.

2. W tym celu dziecko będzie miało w szczególności zapewnioną możliwość wypowiedzenia się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym, dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego.

Artykuł 13

1. Dziecko będzie miało prawo do swobodnej wypowiedzi; prawo to ma zawierać swobodę poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei wszelkiego rodzaju, bez względu na granice, w formie ustnej, pisemnej bądź za pomocą druku, w formie artystycznej lub z wykorzystaniem każdego innego środka przekazu według wyboru dziecka.

2. Wykonywanie tego prawa może podlegać pewnym ograniczeniom, lecz tylko takim, które są przewidziane przez prawo i które są konieczne:

- a) dla poszanowania praw lub reputacji innych osób albo
- b) do ochrony bezpieczeństwa narodowego lub porządku publicznego bądź zdrowia albo moralności społecznej.

Artykuł 14

1. Państwa–Strony będą respektowały prawo dziecka do swobody myśli, sumienia i wyznania.

2. Państwa–Strony będą respektowały prawa i obowiązki rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych odnośnie do ukierunkowania dziecka w korzystaniu z jego prawa w sposób zgodny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka.

3. Swoboda wyrażania wyznawanej religii lub przekonań może podlegać tylko takim ograniczeniom, które są przewidziane prawem i są konieczne do ochrony bezpieczeństwa narodowego i porządku publicznego, zdrowia lub moralności społecznej bądź podstawowych praw i wolności innych osób.

Artykuł 15

1. Państwa–Strony uznają prawa dziecka do swobodnego zrzeszania się oraz wolności pokojowych zgromadzeń.

2. Na wykonywanie tych praw nie mogą być nakładane jakiegokolwiek ograniczenia, z wyjątkiem tych, które są zgodne z prawem i które są konieczne w społeczeństwie demokratycznym do zapewnienia interesów bezpieczeństwa narodowego, porządku publicznego, ochrony zdrowia bądź moralności społecznej lub ochrony praw i wolności innych osób.

Artykuł 16

1. Żadne dziecko nie będzie podlegało arbitralnej lub bezprawnej ingerencji w sferę jego życia prywatnego, rodzinnego lub domowego czy w korespondencję ani bezprawnym zamachom na jego honor i reputację.

2. Dziecko ma prawo do ochrony prawnej przeciwko tego rodzaju ingerencji lub zamachom.

Artykuł 17

Państwa–Strony uznają ważną rolę spełnianą przez środki masowego przekazu i zapewniają, aby dziecko miało dostęp do informacji oraz materiałów pochodzących z różnorodnych źródeł krajowych i międzynarodowych, szczególnie do tych, które mają na uwadze jego dobro w wymiarze społecznym, duchowym i moralnym oraz jego zdrowie fizyczne i psychiczne.

W tym celu Państwa–Strony będą:

- a) zachęcały środki masowego przekazu do rozpowszechniania informacji i materiałów, korzystnych dla dziecka w wymiarze społecznym oraz kulturalnym, zgodnie z duchem artykułu 29;
- b) zachęcały do rozwoju współpracy międzynarodowej w dziedzinie wytwarzania, wymiany oraz rozpowszechniania tego rodzaju informacji i materiałów, pochodzących z różnorodnych kulturowych źródeł krajowych oraz międzynarodowych;
- c) zachęcały do wydawania i rozpowszechniania książek dla dzieci;
- d) zachęcały środki masowego przekazu, aby w szczególności sposób uwzględniały potrzeby językowe dzieci należących do mniejszości narodowych lub do rdzennej społeczności;
- e) zachęcały do rozwijania odpowiednich kierunków działalności dla ochrony dzieci przed informacjami i materiałami szkodliwymi z punktu widzenia ich dobra, mając na względzie postanowienia artykułów 13 i 18.

Artykuł 18

1. Państwa–Strony podejmą wszelkie możliwe starania dla pełnego uznania zasady, że oboje rodzice ponoszą wspólną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka. Rodzice lub w określonych przypadkach opiekunowie prawni ponoszą główną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka. Jak najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka ma być przedmiotem ich największej troski.

2. W celu zagwarantowania i popierania praw zawartych w niniejszej konwencji Państwa–Strony będą okazywały odpowiednią pomoc rodzicom oraz opiekunom prawnym w wykonywaniu przez nich obowiązków związanych z wychowywaniem dzieci oraz zapewnią rozwój instytucji, zakładów i usług w zakresie opieki nad dziećmi.

3. Państwa–Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki dla zapewnienia dzieciom pracujących rodziców prawa do korzystania z usług instytucji i zakładów w zakresie opieki nad dziećmi, do których są one uprawnione.

Artykuł 19

1. Państwa–Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych, dzieci pozostających pod opieką rodzica(ów), opiekuna(ów) prawnego(ych) lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem.

2. Tego rodzaju środki ochronne powinny obejmować, tam gdzie jest to właściwe, skuteczne przedsięwzięcia w celu stworzenia programów socjalnych dla realizacji pomocy dziecku oraz osobom sprawującym opiekę nad dzieckiem, jak również innych form działań prewencyjnych dla ustalania, informowania, wszczynania i prowadzenia śledztwa, postępowania, notowania wymienionych wyżej przypadków niewłaściwego traktowania dzieci oraz tam, gdzie jest to właściwe – ingerencję sądu.

Artykuł 20

1. Dziecko pozbawione czasowo lub na stałe swego środowiska rodzinnego lub gdy ze względu na swoje dobro nie może pozostawać w tym środowisku, będzie miało prawo do specjalnej ochrony i pomocy ze strony państwa.

2. Państwa–Strony zgodnie ze swym prawem wewnętrznym zapewnią takiemu dziecku opiekę zastępczą.

3. Tego rodzaju opieka może obejmować, między innymi, umieszczenie w rodzinie zastępczej, Kafala w prawie islamskim, adopcję lub – gdy jest to niezbędne – umieszczenie w odpowiedniej instytucji powołanej do opieki nad dziećmi. Przy wyborze odpowiednich rozwiązań należy w sposób właściwy uwzględniać wskazania w zachowaniu ciągłości w wychowaniu dziecka oraz jego tożsamości etnicznej, religijnej, kulturowej i językowej.

Artykuł 21

Państwa–Strony uznające i/lub dopuszczające system adopcji zapewnią, aby dobro dziecka było celem najwyższym, i będą:

- a) czuwać, aby adopcja dziecka odbywała się tylko z upoważnienia kompetentnych władz, które będą decydować – zgodnie z obowiązującym prawem i postępowaniem oraz na podstawie wszelkich stosownych i wiarygodnych informacji – o tym, że adopcja jest dopuszczalna ze względu na sytuację dziecka w odniesieniu do rodziców, krewnych i opiekunów prawnych, oraz – w przypadku gdy jest to wymagane – aby osoby zainteresowane

- sowane świadomie wyraziły zgodę na adopcję po przeprowadzeniu z nimi niezbędnych konsultacji;
- b) traktować adopcję związaną z przeniesieniem dziecka do innego kraju jako zastępczy środek opieki nad dzieckiem, jeżeli nie może być ono umieszczone w rodzinie zastępczej lub adopcyjnej albo nie można mu zapewnić w żaden inny odpowiedni sposób opieki w kraju jego pochodzenia;
  - c) dbać o to, aby dziecko adoptowane do innego kraju miało zabezpieczenie gwarancyjne i poziom życia odpowiednie do tych, które byłyby zapewnione w przypadku adopcji krajowej;
  - d) podejmować wszelkie właściwe kroki dla zapewnienia, aby w przypadku adopcji do innego kraju osoby w niej zaangażowane nie uzyskały z tego powodu nie stosownych korzyści finansowych;
  - e) sprzyjać osiągnięciu celów niniejszego artykułu, tam gdzie jest to stosowne, przez zawieranie dwustronnych lub wielostronnych porozumień lub umów, a także dążyć w ich ramach do zapewnienia, aby umieszczenie dziecka w innym kraju odbywało się za pośrednictwem kompetentnych władz lub organów.

Artykuł 22

1. Państwa–Strony podejmą właściwe kroki dla zapewnienia, aby dziecko, które ubiega się o status uchodźcy bądź jest uważane za uchodźcę w świetle odpowiednich przepisów prawa międzynarodowego lub wewnętrznego stosowanego postępowania, w przypadku gdy występuje samo lub towarzyszą mu rodzice bądź inna osoba, otrzymało odpowiednią ochronę i pomoc humanitarną przy korzystaniu z odpowiednich praw zawartych w niniejszej konwencji lub innych międzynarodowych aktach dotyczących praw człowieka oraz innych dokumentach w sprawach humanitarnych, których wspomniane Państwa są Stronami.

2. W tym celu Państwa–Strony zapewnią, w stopniu, jaki uznają za właściwy, współdziałanie w wysiłkach podejmowanych przez Narody Zjednoczone i inne kompetentne organizacje międzyrządowe oraz pozarządowe, współpracujące z Narodami Zjednoczonymi, dla udzielenia ochrony i pomocy takiemu dziecku oraz odnalezienia jego rodziców lub innych członków rodziny dziecka uchodźcy w celu uzyskania informacji niezbędnych do ponownego połączenia go z rodziną. W przypadkach gdy nie można odnaleźć rodziców ani innych członków rodziny, dziecko zostanie otoczone taką samą opieką, jak dziecko pozbawione stale bądź czasowo swojego otoczenia rodzinnego z jakichkolwiek przyczyn, zgodnie z postanowieniami niniejszej konwencji.

Artykuł 23

1. Państwa–Strony uznają, że dziecko psychicznie lub fizycznie niepełnosprawne powinno mieć zapewnioną pełnię normalnego życia w warunkach gwarantujących mu godność, umożliwiających osiągnięcie niezależności oraz ułatwiających aktywne uczestnictwo dziecka w życiu społeczeństwa.

2. Państwa–Strony uznają prawo dziecka niepełnosprawnego do szczególnej troski i będą sprzyjały oraz zapewniały, stosownie do dostępnych środków, rozszerzanie pomocy udzielanej uprawnionym do niej dzieciom oraz osobom odpowiedzialnym za opiekę nad nimi. Pomoc taka będzie udzielana na wniosek tych osób i będzie stosowna do warunków dziecka oraz sytuacji rodziców lub innych osób, które się nim opiekują.

3. Uznając szczególne potrzeby dziecka niepełnosprawnego, pomoc, o której mowa w ustępie 2 niniejszego artykułu, będzie udzielana bezpłatnie tam, gdzie jest to możliwe, z uwzględnieniem zasobów finansowych rodziców bądź innych osób opiekujących się dzieckiem, i ma zapewnić, aby niepełnosprawne dziecko posiadało skuteczny dostęp do oświaty, nauki, opieki zdrowotnej, opieki rehabilitacyjnej, przygotowania zawodowego oraz możliwości rekreacyjnych, realizowany w sposób prowadzący do osiągnięcia przez dziecko jak najwyższego stopnia zintegrowania ze społeczeństwem oraz osobistego rozwoju, w tym jego rozwoju kulturalnego i duchowego.

4. Państwa–Strony będą sprzyjać, w duchu współpracy międzynarodowej, wymianie odpowiednich informacji w zakresie profilaktyki zdrowotnej oraz leczenia medycznego, psychologicznego i funkcjonalnego dzieci niepełnosprawnych, w tym rozpowszechnianiu i umożliwianiu dostępu do informacji dotyczących metod rehabilitacji oraz kształcenia i przygotowania zawodowego, w celu umożliwienia Państwom–Stronom poprawy ich możliwości i kwalifikacji oraz w celu wzbogacenia ich doświadczeń w tych dziedzinach. W związku z tym potrzeby krajów rozwijających się będą uwzględniane w sposób szczególny.

Artykuł 24

1. Państwa–Strony uznają prawo dziecka do jak najwyższego poziomu zdrowia i udogodnień w zakresie leczenia chorób oraz rehabilitacji zdrowotnej. Państwa–Strony będą dążyły do zapewnienia, aby żadne dziecko nie było pozbawione prawa dostępu do tego rodzaju opieki zdrowotnej.

2. Państwa–Strony będą dążyły do pełnej realizacji tego prawa, a w szczególności podejmą niezbędne kroki w celu:

- a) zmniejszenia śmiertelności wśród noworodków i dzieci;
- b) zapewnienia udzielania koniecznej pomocy oraz opieki zdrowotnej wszystkim dzieciom, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju podstawowej opieki zdrowotnej;

- c) zwalczania chorób i niedożywienia, w tym – w ramach podstawowej opieki zdrowotnej – przez wykorzystanie między innymi łatwo dostępnymi technik oraz przez dostarczanie odpowiednich pożywnych produktów żywnościowych i wody pitnej, z uwzględnieniem niebezpieczeństwa oraz ryzyka zanieczyszczenia środowiska naturalnego;
- d) zapewnienia matkom właściwej opieki zdrowotnej w okresie przed i po urodzeniu dziecka;
- e) zapewnienia, aby wszystkie grupy społeczne, w szczególności rodzice oraz dzieci, były informowane i posiadały dostęp do oświaty oraz otrzymywały wsparcie w korzystaniu z podstawowej wiedzy w zakresie zdrowia dziecka i karmienia, korzyści z karmienia piersią, higieny i warunków zdrowotnych otoczenia, a także zapobiegania wypadkom;
- f) rozwoju profilaktycznej opieki zdrowotnej, poradnictwa dla rodziców oraz wychowania i usług w zakresie planowania rodziny.

3. Państwa–Strony będą podejmowały wszelkie właściwe i skuteczne kroki na rzecz zniesienia tradycyjnych praktyk przynoszących szkodę zdrowiu dziecka.

4. Państwa–Strony zobowiązują się działać na rzecz sprzyjania i zachęcania do rozwoju współpracy międzynarodowej w celu stopniowego osiągnięcia pełnej realizacji praw uznanych w niniejszym artykule. W związku z tym szczególna uwaga będzie zwrócona na potrzeby krajów rozwijających się.

Artykuł 25

Państwa–Strony uznają prawo dziecka, umieszczonego przez kompetentne władze w zakładzie w celach opieki, ochrony bądź leczenia w zakresie zdrowia fizycznego lub psychicznego, do okresowego przeglądu leczenia dziecka i wszelkich innych okoliczności odnoszących się do jego umieszczenia w zakładzie.

Artykuł 26

1. Państwa–Strony będą uznawać prawo każdego dziecka do korzystania z systemu zabezpieczenia społecznego, w tym ubezpieczeń socjalnych, oraz będą podejmowały niezbędne kroki dla osiągnięcia pełnej realizacji tego prawa zgodnie z ich prawem wewnętrznym.

2. Tam gdzie jest to możliwe, powyższe świadczenia powinny być zabezpieczone z uwzględnieniem zasobów i warunków życia dziecka oraz osób odpowiedzialnych za jego utrzymanie, jak również wszelkich innych okoliczności, odnoszących się do stosowania realizacji świadczeń wnioskowanych przez dziecko lub w jego imieniu.

Artykuł 27

1. Państwa–Strony uznają prawo każdego dziecka do poziomu życia odpowiadającego jego rozwojowi fizycznemu, psychicznemu, duchowemu, moralnemu i społecznemu.

2. Rodzice (rodzic) lub inne osoby odpowiedzialne za dziecko ponoszą główną odpowiedzialność za zabezpieczenie, w ramach swych możliwości, także finansowych, warunków życia niezbędnych do rozwoju dziecka.

3. Państwa–Strony, zgodnie z warunkami krajowymi oraz odpowiednio do swych środków, będą podejmowały właściwe kroki dla wspomagania rodziców lub innych osób odpowiedzialnych za dziecko w realizacji tego prawa oraz będą udzielały, w razie potrzeby, pomocy materialnej oraz innych programów pomocy, szczególnie w zakresie żywności, odzieży i mieszkań.

4. Państwa–Strony podejmą wszelkie właściwe kroki dla zapewnienia łożenia na utrzymanie dziecka ze strony rodziców lub innych osób ponoszących odpowiedzialność finansową za dziecko, zarówno na terenie Państwa–Strony, jak i za granicą. W szczególnych wypadkach, gdy osoba ponosząca odpowiedzialność finansową za dziecko mieszka w państwie innym niż dziecko, Państwa–Strony będą dążyły do przystąpienia do umów międzynarodowych lub do zawarcia takich umów, jak również do zawierania odpowiednich porozumień.

Artykuł 28

1. Państwa–Strony uznają prawo dziecka do nauki i w celu stopniowego realizowania tego prawa na zasadzie równych szans, w szczególności:

- a) uczynią nauczanie podstawowe obowiązkowym i bezpłatnym dla wszystkich;
- b) będą popierać rozwój różnorodnych form szkolnictwa średniego, zarówno ogólnokształcącego, jak i zawodowego, uczynią je dostępnymi dla każdego dziecka oraz podejmą odpowiednie kroki, takie jak wprowadzenie bezpłatnego nauczania oraz udzielanie w razie potrzeby pomocy finansowej;
- c) za pomocą wszelkich właściwych środków uczynią szkolnictwo wyższe dostępnym dla wszystkich na zasadzie zdolności;
- d) udostępnią wszystkim dzieciom informacje i poradnictwo szkolne i zawodowe;
- e) podejmą kroki na rzecz zapewnienia regularnego uczęszczania do szkół oraz zmniejszenia wskaźnika porzucania nauki.

2. Państwa–Strony będą podejmowały wszelkie właściwe środki zapewniające, aby dyscyplina szkolna była stosowana w sposób zgodny z ludzką godnością dziecka i z niniejszą konwencją.

3. Państwa–Strony będą popierały i rozwijały międzynarodową współpracę w dziedzinie oświaty, w szczególności w celu przyczyniania się do zlikwidowania ignorancji i analfabetyzmu na

świecie oraz ułatwienia dostępu do wiedzy naukowo–technicznej i nowoczesnych metod nauczania. W tym zakresie należy w szczególności uwzględniać potrzeby krajów rozwijających się.

Artykuł 29

1. Państwa–Strony są zgodne, że nauka dziecka będzie ukierunkowana na:

- a) rozwijanie w jak najpełniejszym zakresie osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych dziecka;
- b) rozwijanie w dziecku szacunku dla praw człowieka i podstawowych swobód oraz dla zasad zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych;
- c) rozwijanie w dziecku szacunku dla jego rodziców, jego tożsamości kulturowej, języka i wartości, dla wartości narodowych kraju, w którym mieszka dziecko, kraju, z którego dziecko pochodzi, jak i dla innych kultur;
- d) przygotowanie dziecka do odpowiedzialnego życia w wolnym społeczeństwie, w duchu zrozumienia, pokoju, tolerancji, równości płci oraz przyjaźni pomiędzy wszystkimi narodami, grupami etnicznymi, narodowymi i religijnymi oraz osobami rdzennego pochodzenia;
- e) rozwijanie w dziecku poszanowania środowiska naturalnego.

2. Żadne postanowienie niniejszego artykułu lub artykułu 28 nie może być interpretowane w sposób naruszający wolność osób fizycznych lub ciał zbiorowych do zakładania i prowadzenia instytucji oświatowych, z zastrzeżeniem przestrzegania zasad wyrażonych w ustępie 1 niniejszego artykułu oraz wymogów, aby kształcenie w tego typu instytucjach odpowiadało minimalnym standardom, które określi dane państwo.

Artykuł 30

W tych państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe bądź osoby pochodzenia rdzennego, dziecku należącemu do takiej mniejszości lub dziecku pochodzenia rdzennego nie można odmówić prawa do posiadania i korzystania z własnej kultury, do wyznawania i praktykowania swojej religii lub do używania własnego języka, łącznie z innymi członkami jego grupy.

Artykuł 31

1. Państwa–Strony uznają prawo dziecka do wypoczynku i czasu wolnego, do uczestniczenia w zabawach i zajęciach rekreacyjnych, stosownych do wieku dziecka, oraz do nieskrępowanego uczestniczenia w życiu kulturalnym i artystycznym.

2. Państwa–Strony będą przestrzegały oraz popierały prawo dziecka do wszechstronnego uczestnictwa w życiu kulturalnym i artystycznym oraz będą sprzyjały tworzeniu właściwych i równych sposobności dla działalności kulturalnej, artystycznej, rekreacyjnej oraz w zakresie wykorzystania czasu wolnego.

Artykuł 32

1. Państwa–Strony uznają prawo dziecka do ochrony przed wyzyskiem ekonomicznym, przed wykonywaniem pracy, która może być niebezpieczna lub też może kolidować z kształceniem dziecka bądź może być szkodliwa dla zdrowia dziecka lub jego rozwoju fizycznego, umysłowego, duchowego, moralnego lub społecznego.

2. Państwa–Strony będą podejmowały kroki ustawodawcze, administracyjne, socjalne oraz środki w dziedzinie oświaty dla zapewnienia realizacji postanowień niniejszego artykułu. W tym celu, mając na uwadze odnośne postanowienia innych dokumentów międzynarodowych, Państwa–Strony w szczególności:

- a) ustanowią minimalny poziom lub poziomy wiekowe dla ubiegania się o podjęcie pracy;
- b) ustanowią właściwe przepisy odnośnie do wymiaru czasowego oraz warunków zatrudnienia;
- c) ustanowią odpowiednie kary lub inne sankcje dla zapewnienia skutecznego stosowania niniejszego artykułu.

Artykuł 33

Państwa–Strony będą podejmowały wszelkie odpowiednie kroki, w tym środki ustawodawcze, administracyjne, socjalne oraz środki w dziedzinie oświaty, w celu zapewnienia ochrony dzieci przed nielegalnym używaniem środków narkotycznych i substancji psychotropowych, zgodnie z ich zdefiniowaniem w odpowiednich umowach międzynarodowych, oraz w celu zapobiegania wykorzystywaniu dzieci do nielegalnej produkcji tego typu substancji i handlu nimi.

Artykuł 34

Państwa–Strony zobowiązują się do ochrony dzieci przed wszelkimi formami wyzysku seksualnego i nadużyć seksualnych. Dla osiągnięcia tych celów Państwa–Strony podejmą w szczególności wszelkie właściwe kroki o zasięgu krajowym, dwustronnym oraz wielostronnym dla przeciwdziałania:

- a) nakłanianiu lub zmuszaniu dziecka do jakichkolwiek nielegalnych działań seksualnych;

- b) wykorzystywaniu dzieci do prostytucji lub innych nielegalnych praktyk seksualnych;
- c) wykorzystywaniu dzieci w pornograficznych przedstawieniach i materiałach.

Artykuł 35

Państwa–Strony będą podejmowały wszelkie kroki o zasięgu krajowym, dwustronnym oraz wielostronnym dla przeciwdziałania uprowadzeniom, sprzedaży bądź handlowi dziećmi, dokonywanych dla jakichkolwiek celów i w jakiegokolwiek formie.

Artykuł 36

Państwa–Strony będą bronić dziecko przed wszelkimi innymi formami wyzysku, w jakimkolwiek aspekcie naruszającymi dobro dziecka.

Artykuł 37

Państwa–Strony zapewnią, aby:

- a) żadne dziecko nie podlegało torturowaniu bądź okrutnemu, niehumanitarnemu czy poniżającemu traktowaniu lub karaniu. Ani kara śmierci, ani kara dożywotniego więzienia bez możliwości wcześniejszego zwolnienia nie może zostać orzeczona wobec osoby w wieku poniżej osiemnastu lat za popełnione przez nią przestępstwa;
- b) żadne dziecko nie zostało pozbawione wolności w sposób bezprawny lub arbitralny. Aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka powinno być zgodne z prawem i może być zastosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas;
- c) każde dziecko pozbawione wolności było traktowane humanitarnie i z poszanowaniem wrodzonej godności jednostki ludzkiej, w sposób uwzględniający potrzeby osoby w danym wieku. W szczególności każde dziecko pozbawione wolności zostanie odseparowane od osób dorosłych, jeśli tylko rozwiązanie odwrotne nie będzie uznane za zgodne z najwyższym dobrem dziecka, oraz będzie miało prawo utrzymywać kontakty ze swoją rodziną poprzez korespondencję i wizyty, z wyłączeniem sytuacji wyjątkowych;
- d) każde dziecko pozbawione wolności miało prawo do uzyskania niezwłocznego dostępu do prawnej lub innej odpowiedzialnej pomocy, jak również prawo do kwestionowania legalności pozbawienia go wolności przed sądem lub inną kompetentną, niezawisłą i bezstronną władzą oraz domagania się uzyskania szybkiej decyzji w tej sprawie.

Artykuł 38

1. Państwa–Strony zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie do nich w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci.

2. Państwa–Strony podejmą wszelkie możliwe kroki dla zapewnienia, aby osoby, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat, nie brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych.

3. Państwa–Strony będą powstrzymywały się przed rekrutowaniem do swoich sił zbrojnych jakiegokolwiek osoby, która nie osiągnęła wieku piętnastu lat. Przeprowadzając rekrutację spośród osób, które osiągnęły wiek piętnastu lat, lecz nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat, Państwa–Strony będą starały się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze wiekiem.

4. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami, wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego do ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych, Państwa–Strony będą stosowały wszelkie możliwe do realizacji środki dla zapewnienia ochrony i opieki nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny.

Artykuł 39

Państwa–Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki dla ułatwienia przebiegu rehabilitacji fizycznej i psychicznej oraz reintegracji społecznej dziecka, które padło ofiarą jakiegokolwiek formy zaniechania, wyzysku lub wykorzystania, torturowania lub jakiegokolwiek innej formy okrutnego, nieludzkiego czy poniżającego traktowania albo karanía bądź konfliktu zbrojnego. Taka rehabilitacja czy reintegracja przebiegać będzie w środowisku, które sprzyja zdrowiu, zapewnieniu własnego szacunku i godności dziecka.

Artykuł 40

1. Państwa–Strony uznają prawo każdego dziecka podejrzanego, oskarżonego bądź uznanego winnym pogwałcenia prawa karnego do traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka, które umacnia w nim poszanowanie podstawowych praw i wolności innych osób oraz uwzględnia wiek dziecka i celowość sprzyjania jego reintegracji dla podjęcia przez nie konstruktywnej roli w społeczeństwie.

2. W tym celu, a także uwzględniając odpowiednie postanowienia dokumentów międzynarodowych, Państwa–Strony zapewnią w szczególności:

- a) aby żadne dziecko nie było podejrzane, oskarżane bądź uznawane winnym pogwałcenia prawa karnego poprzez działanie lub zaniechanie, które nie było zabronione przez prawo wewnętrzne bądź międzynarodowe w momencie jego dokonania;

- b) każdemu dziecku, które podejrzewa się, oskarża lub uznaje winnym pogwałcenia prawa karnego, przynajmniej następujące gwarancje:
- i. przyznanie domniemania niewinności do chwili udowodnienia winy zgodnie z prawem;
  - ii. niezwłoczne bezpośrednie poinformowanie go o stawianych mu zarzutach lub, w odpowiednich przypadkach, za pośrednictwem jego rodziców albo opiekuna prawnego oraz zapewnienie prawnej lub innej pomocy w przygotowaniu i prezentowaniu jego obrony;
  - iii. rozpatrzenie sprawy bez zwłoki i przez niezawisłą i bezstronną władzę bądź organ sądowy w uczciwym procesie, przeprowadzonym zgodnie z prawem, zabezpieczeniem prawnej lub innej właściwej pomocy oraz w obecności jego rodziców lub opiekunów prawnych, jeśli tylko nie będzie to uważane za niezgodne z najwyższym interesem dziecka z uwagi na jego wiek lub sytuację;
  - iv. niestosowanie przymusu do składania zeznań lub przyznania się do winy; przesłuchiwanie świadków ze strony przeciwnej i równoprawne uczestniczenie w przesłuchiowaniu świadków w jego imieniu;
  - v. w przypadku uznania winnym pogwałcenia prawa karnego, posiadanie prawa odwołania się od tego orzeczenia oraz innych związanych z nim środków do wyższej, kompetentnej, niezawisłej i bezstronnej władzy lub organu sądowego, zgodnie z prawem;
  - vi. zapewnienie bezpłatnej pomocy tłumacza, jeśli dziecko nie rozumie bądź nie mówi w danym języku;
  - vii. pełne poszanowanie spraw z zakresu życia osobistego we wszystkich etapach procesowych.

3. Państwa–Strony będą sprzyjały tworzeniu praw, procedur organów oraz instytucji odnoszących się specjalnie do dzieci podejrzanych, oskarżonych bądź uznawanych winnymi pogwałcenia prawa karnego, a w szczególności:

- a) ustanowieniu minimalnej granicy wieku, poniżej której dzieci będą posiadały domniemanie niezdolności do naruszenia prawa karnego;
- b) w przypadku gdy jest to właściwe i celowe, stosowaniu innych środków postępowania z takimi dziećmi, bez uciekania się do postępowania sądowego, pod warunkiem pełnego poszanowania praw człowieka i gwarancji prawnych.

4. Różnorodność przedsięwzięć, takich jak opieka, poradnictwo, nadzór, probacja, umieszczenie w rodzinie zastępczej, programy edukacyjne i szkolenia zawodowego, oraz inne rozwiązania alternatywne do opieki instytucjonalnej będą dostępne dla zapewnienia właściwego postępowania z dziećmi, w sposób właściwy dla ich dobra, a także proporcjonalny zarówno w stosunku do okoliczności, jak i do popełnionego wykroczenia.

Artykuł 41

Niniejsza konwencja w żaden sposób nie narusza postanowień, które w większym stopniu sprzyjają realizacji praw dziecka i które mogą być zawarte w:

- a) prawie Państwa–Strony lub
- b) prawie międzynarodowym obowiązującym to Państwo.

CZĘŚĆ II

Artykuł 42

Państwa–Strony zobowiązują się do szerzenia informacji o zasadach i postanowieniach niniejszej konwencji zarówno wśród dorosłych, jak i dzieci, wykorzystując do tego celu będące w ich dyspozycji środki.

Artykuł 43

1. W celu badania postępów dokonywanych przez Państwa–Strony w realizacji zobowiązań przewidzianych w niniejszej konwencji ustanawia się Komitet Praw Dziecka, który będzie wykonywał wskazane niżej funkcje.

2. Komitet będzie składał się z osiemnastu ekspertów, reprezentujących wysoki poziom moralny i posiadających uznane kompetencje w dziedzinie, której dotyczy niniejsza konwencja. Członkowie Komitetu będą wybierani przez Państwa–Strony spośród ich obywateli i będą występowali osobiście, z uwzględnieniem sprawiedliwego podziału geograficznego oraz zasadniczych systemów prawnych.

3. Członkowie Komitetu będą wybierani w tajnym głosowaniu z listy osób wyznaczonych przez Państwa–Strony. Każde Państwo może wyznaczyć jedną osobę spośród swoich obywateli.

4. Wstępne wybory do Komitetu odbędą się nie później niż po upływie sześciu miesięcy od daty wejścia w życie niniejszej konwencji, a następnie co dwa lata. Co najmniej na cztery miesiące przed terminem każdego wyborów Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych wystosuje list do Państw–Stron, prosząc je o podanie nazwisk wyznaczonych przez nie osób w ciągu dwóch miesięcy. Sekretarz Generalny przygotowuje następnie listę wszystkich osób w ten sposób wyznaczonych, ułożoną w porządku alfabetycznym, ze wskazaniem państwa, przez które zostali wyznaczeni, i przedłoży ją Państwom–Stronom niniejszej konwencji.

5. Wybory będą się odbywały na spotkaniach Państw–Stron, zwołanych przez Sekretarza Generalnego w siedzibie Narodów Zjednoczonych. Na tych spotkaniach, na których *quorum* będzie stanowiło dwie trzecie Państw–Stron, osoby, które otrzymają największą liczbę głosów

oraz absolutną większość głosów obecnych i biorących udział w głosowaniu przedstawicieli Państw–Stron, zostaną wybrane na członków Komitetu.

6. Członkowie Komitetu wybierani będą na okres czterech lat. Będą oni mogli zostać wybrani ponownie, jeśli znów zostaną wyznaczeni. Kadencja pięciu spośród członków wybranych w pierwszych wyborach wygaśnie po upływie dwóch lat; niezwłocznie po pierwszych wyborach nazwiska owych pięciu członków zostaną wybrane drogą losowania przez przewodniczącego spotkania.

7. W przypadku śmierci członka Komitetu, jego rezygnacji lub jego oświadczenia, że z jakiegokolwiek innego powodu nie może wypełniać obowiązków członka Komitetu, Państwo–Strona, które wyznaczyło danego członka, wyznaczy za zgodą Komitetu innego eksperta spośród swoich obywateli na okres pozostały do końca kadencji.

8. Komitet ustanowi swoje własne zasady procedury.

9. Komitet wybiera swych funkcjonariuszy na okres dwóch lat.

10. Posiedzenia Komitetu będą odbywały się zwykle w siedzibie Narodów Zjednoczonych lub w innym dogodnym miejscu określonym przez Komitet. Komitet będzie odbywał posiedzenia zasadniczo corocznie. Czas trwania posiedzeń Komitetu będzie określony oraz poddawany weryfikacji, gdy zajdzie taka potrzeba, na spotkaniu Państw–Stron niniejszej konwencji, za zgodą Zgromadzenia Ogólnego.

11. Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych zapewni niezbędny personel oraz warunki do skutecznego wypełniania przez Komitet funkcji nałożonych przez niniejszą konwencję.

12. Za zgodą Zgromadzenia Ogólnego członkowie Komitetu utworzonego na mocy niniejszej konwencji otrzymywać będą honoraria z funduszy Narodów Zjednoczonych na okres i na warunkach określanych przez Zgromadzenie.

Artykuł 44

1. Państwa–Strony zobowiązują się do przedkładania Komitetowi za pośrednictwem Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych sprawozdań odnośnie do środków stosowanych przez nie do realizacji praw zawartych w konwencji oraz postępów w korzystaniu z tych praw:

- a) w ciągu dwóch lat po wejściu w życie konwencji dla danego państwa,
- b) następnie co pięć lat.

2. Sprawozdania przedkładane na mocy niniejszego artykułu wskazywać będą na czynniki oraz na ewentualne trudności wpływające na stopień wypełnienia zobowiązań wynikających z niniejszej konwencji. Sprawozdania będą zawierały także odpowiednie informacje zapewniające Komitetowi pełną wiedzę na temat wprowadzania w życie postanowień konwencji w danym kraju.

3. Państwo–Strona, które przedłożyło Komitetowi wszechstronne sprawozdanie pierwotne, nie musi już w swoich następnych sprawozdaniach, przedkładanych zgodnie z ustępem 1 pkt b), powtarzać podstawowych informacji, które podane były uprzednio.

4. Komitet może zażądać od Państw–Stron dalszych informacji odnoszących się do wprowadzenia w życie konwencji.

5. Komitet będzie przedkładał Zgromadzeniu Ogólnemu Narodów Zjednoczonych za pośrednictwem Rady Gospodarczo–Społecznej, co dwa lata, sprawozdania ze swojej działalności.

6. Państwa–Strony będą szeroko udostępniały opinii publicznej swych krajów te sprawozdania.

Artykuł 45

Dla ułatwienia skutecznego wprowadzenia w życie niniejszej konwencji oraz stworzenia korzystnych warunków do współpracy międzynarodowej w dziedzinie, której ona dotyczy:

- a) agencje wyspecjalizowane, Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci oraz inne organy Narodów Zjednoczonych będą uprawnione do uczestniczenia poprzez swoich przedstawicieli przy omawianiu wprowadzania w życie tych postanowień niniejszej konwencji, które wchodzą w zakres ich kompetencji. Komitet może poprosić agencje wyspecjalizowane, Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci i inne kompetentne organy, jeśli uzna to za stosowne, o udzielenie specjalistycznych porad odnośnie do wprowadzania w życie konwencji w kwestiach wchodzących w zakres ich kompetencji. Komitet może poprosić agencje wyspecjalizowane, Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci i inne organy Narodów Zjednoczonych o przedłożenie sprawozdań dotyczących wprowadzenia w życie konwencji w tych dziedzinach, które wchodzą w zakres ich działalności;
- b) Komitet będzie przekazywał, jeśli uzna to za stosowne, agencjom wyspecjalizowanym, Funduszowi Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci i innym właściwym organom wszelkie sprawozdania Państw–Stron, zawierające prośbę lub wskazujące na potrzebę w zakresie doradztwa technicznego bądź pomocy, łącznie z ewentualnymi uwagami i sugestiami Komitetu odnośnie do owych prośb lub wskazań;
- c) Komitet może zalecić Zgromadzeniu Ogólnemu zwrócić się do Sekretarza Generalnego o zainicjowanie w jego imieniu badań konkretnych problemów odnoszących się do praw dziecka;
- d) Komitet może czynić sugestie i ogólne zalecenia w oparciu o otrzymywane informacje, zgodnie z artykułami 44 i 45 niniejszej konwencji. Sugestie te i ogólne zalecenia będą przekazywane zainteresowanemu Państwu–Stronie i podawane do wiadomości Zgromadzenia Ogólnego, łącznie z ewentualnymi uwagami Państw–Stron.

CZEŚĆ III

Artykuł 46

Niniejsza konwencja będzie otwarta do podpisania przez wszystkie państwa.

Artykuł 47

Niniejsza konwencja podlega ratyfikacji. Dokumenty ratyfikacyjne składane będą u Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 48

Każde państwo będzie mogło przystąpić do niniejszej konwencji. Dokumenty przystąpienia będą składane u Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 49

1. Niniejsza konwencja wejdzie w życie trzydziestego dnia, licząc od daty złożenia u Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych dwudziestego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

2. W stosunku do każdego Państwa, które dokona ratyfikacji lub przystąpienia do konwencji, po złożeniu dwudziestego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia, konwencja wejdzie w życie trzydziestego dnia, licząc od daty złożenia przez dane Państwo swojego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

Artykuł 50

1. Każde Państwo–Strona może zaproponować poprawkę i wnieść ją do Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych. Sekretarz Generalny zakomunikuje następnie o zaproponowanej poprawce Państwom–Stronom, łącznie z wnioskiem o wskazanie, czy są one za zwołaniem konferencji Państw–Stron, mającej na celu rozważenie i przeprowadzenie głosowania nad propozycją. W przypadku gdy w ciągu czterech miesięcy od daty takiego powiadomienia co najmniej jedna trzecia Państw–Stron wypowie się za zwołaniem takiej konferencji. Sekretarz Generalny zwoła taką konferencję pod auspicjami Narodów Zjednoczonych. Każda poprawka przyjęta większością głosów Państw–Stron obecnych i biorących udział w głosowaniu podlegać będzie zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych.

2. Poprawka przyjęta w sposób zgodny z ustępem 1 niniejszego artykułu wchodzi w życie po zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych i przyjęciu większością dwóch trzecich Państw–Stron.

3. Poprawka, po wejściu w życie, będzie miała moc wiążącą dla tych Państw–Stron, które się za nią opowiedziały; pozostałe Państwa–Strony natomiast obowiązują nadal postanowienia konwencji oraz wszelkie wcześniejsze poprawki, jeśli zostały one przez te Państwa przyjęte.

Artykuł 51

1. Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych będzie przyjmować oraz rozsyłać do wszystkich Państw–Stron teksty zastrzeżeń dokonanych przez Państwa podczas ratyfikacji lub przystąpienia.

2. Nie będzie dopuszczalne zastrzeżenie pozostające w sprzeczności z przedmiotem i celem niniejszej konwencji.

3. Zastrzeżenie może zostać wycofane w dowolnym czasie w drodze notyfikacji tego faktu, złożonej na ręce Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych, który następnie powiadomi o tym wszystkie Państwa–Strony konwencji. Taka notyfikacja odniesie skutek w dniu otrzymania jej przez Sekretarza Generalnego.

Artykuł 52

Państwo–Strona może wypowiedzieć konwencję w drodze pisemnej notyfikacji złożonej na ręce Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych. Wypowiedzenie nabiera mocy po upływie jednego roku od daty przyjęcia notyfikacji przez Sekretarza Generalnego.

Artykuł 53

Depozytariuszem niniejszej konwencji jest Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 54

Oryginał niniejszej konwencji, którego teksty sporządzone w językach angielskim, arabskim, chińskim, francuskim, hiszpańskim oraz rosyjskim są jednakowo autentyczne, zostanie zdeponowany u Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych.

Na dowód czego niżej podpisani pełnomocnicy, w należyty sposób upoważnieni przez swe Rządy, złożyli podpisy pod niniejszą konwencją.

Po zaznajomieniu się z powyższą konwencją w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej oświadczam, że:

- została ona uznana za słuszną w całości,
- jest ona przyjęta, ratyfikowana i potwierdzona, z zastrzeżeniami wskazanymi w załączniku do niniejszego aktu
- będzie ona niezmiennie zachowywana.

Na dowód czego wydany został akt niniejszy, opatrzony pieczęcią Rzeczypospolitej Polskiej.

Dano w Warszawie dnia 30 kwietnia 1991 r.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej: L. Wałęsa
Minister Spraw Zagranicznych: K. Skubiszewski

POPRAWKA

przyjęta w Nowym Jorku dnia 12 grudnia 1995 r.

do artykułu 43 ustęp 2 Konwencji o prawach dziecka

(Dziennik Ustaw z dnia 17 stycznia 2000 r. Nr 2, poz. 11)

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
podaje do powszechnej wiadomości:

W dniu 12 grudnia 1995 r. została przyjęta w Nowym Jorku na Konferencji Państw–Stron Poprawka do artykułu 43 ustęp 2 Konwencji o prawach dziecka w następującym brzmieniu:

POPRAWKA DO ARTYKUŁU 43 USTĘP 2**Konwencji o prawach dziecka, przyjęta na Konferencji
Państw–Stron dnia 12 grudnia 1995 r.**

Państwa–Strony postanawiają przyjąć poprawkę do artykułu 43 ustęp 2 Konwencji o prawach dziecka, zastępując wyraz „dziesięć” wyrazem „osiemnaście”.

Po zapoznaniu się z powyższą poprawką, w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej oświadczam, że:

- została ona uznana za słuszną,
- jest przyjęta, ratyfikowana i potwierdzona,
- będzie niezmiennie zachowywana.

Na dowód czego wydany został akt niniejszy, opatrzony pieczęcią Rzeczypospolitej Polskiej.

Dano w Warszawie dnia 15 lipca 1999 r.

DRUGI PROTOKÓŁ FAKULTATYWNY do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w Sprawie Zniesienia Kary Śmierci

(Protokół został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 15 grudnia 1989 r.
Polska ratyfikowała protokół 4 kwietnia 2014 r. Tekst został opublikowany
w Dzienniku Ustaw z dnia 3 lipca 2014 r., poz. 891)

Państwa–Strony niniejszego Protokołu,
wierząc, że zniesienie kary śmierci przyczynia się do poszanowania ludzkiej godności
i stopniowego rozwoju praw człowieka;
przypominając artykuł 3 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, przyjętej 10 grudnia
1948 r. i artykuł 6 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych
przyjętego 16 grudnia 1966 r.;
biorąc pod uwagę, że artykuł 6 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Poli-
tycznych mówi o karze śmierci w sposób, który sugeruje, iż zniesienie tej kary jest pożądane;
przekonane, że wszystkie sposoby zniesienia kary śmierci powinny być uznane za po-
stęp w korzystaniu z prawa do życia;
pragnąc podjąć niniejszym międzynarodowe zobowiązanie dotyczące zniesienia kary
śmierci,
uzgodniły co następuje:

Artykuł 1

1. Państwo– Strona niniejszego Protokołu Fakultatywnego nie wykona kary śmierci wobec żadnej osoby podlegającej jego jurysdykcji.
2. Każde Państwo–Strona podejmie wszelkie niezbędne środki celem zniesienia kary śmierci w ramach własnej jurysdykcji.

Artykuł 2

1. Niedopuszczalne jest jakiegokolwiek zastrzeżenie wobec niniejszego Protokołu z wyjątkiem zastrzeżenia uczynionego w momencie ratyfikacji lub przystąpienia, które przewiduje dopuszczalność stosowania kary śmierci w czasie wojny, w wyniku skazania za najpoważniejsze przestępstwo o charakterze wojskowym popełnione w czasie wojny.

2. Państwo–Strona, czyniąc takie zastrzeżenie w momencie ratyfikacji lub przystąpienia, notyfikuje Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych stosowne przepisy swojego ustawodawstwa krajowego stosowane w czasie wojny.

3. Państwo–Strona uczyniwszy takie zastrzeżenie, zawiadomi każdorazowo Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych o początku i końcu wojny na swoim terytorium.

Artykuł 3

Państwa–Strony niniejszego Protokołu zamieszczą w sprawozdaniach, które przedkładają Komitetowi Praw Człowieka zgodnie z artykułem 40 Paktu, informacje dotyczące środków, które zostały przez nie przyjęte celem wykonania niniejszego Protokołu.

Artykuł 4

W stosunku do Państw–Stron, które złożyły oświadczenie w myśl artykułu 41, kompetencja Praw Człowieka w zakresie przyjmowania i rozpatrywania zawiadomień w sytuacji, gdy Państwo–Strona twierdzi, że inne Państwo nie wypełnia swoich zobowiązań, będzie rozszerzona na postanowienia niniejszego Protokołu, chyba, że dane Państwo–Strona złożyło przeciwne oświadczenie w momencie ratyfikacji lub przystąpienia.

Artykuł 5

W stosunku do Państw–Stron (Pierwszego) Protokołu Fakultatywnego do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych przyjętego 16 grudnia 1966 r., kompetencja Komitetu Praw Człowieka w zakresie przyjmowania i rozpatrywania skarg pochodzących od jednostek podległych ich jurysdykcji będzie rozszerzona na postanowienia niniejszego Protokołu, chyba że dane Państwo–Strona złożyło przeciwne oświadczenie w momencie ratyfikacji lub przystąpienia.

Artykuł 6

1. Postanowienia niniejszego Protokołu będą stosowane jako postanowienia dodatkowe do Paktu.

2. Bez wpływu na możliwość czynienia zastrzeżenia w myśl artykułu 2 niniejszego Protokołu, prawo zagwarantowane w artykule 1 ust. 1 niniejszego Protokołu nie może być zawieszona na mocy artykułu 4 Paktu.

Artykuł 7

1. Niniejszy Protokół jest otwarty do podpisu dla każdego Państwa, które podpisało Pakt.

2. Niniejszy Protokół podlega ratyfikacji przez każde Państwo, które ratyfikowało Pakt lub przystąpiło do niego. Dokumenty ratyfikacji zostaną złożone u Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

3. Niniejszy Protokół będzie otwarty do przystąpienia dla każdego Państwa, które ratyfikowało Pakt lub przystąpiło do niego.

4. Przystąpienia dokonuje się przez złożenie dokumentu przystąpienia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

5. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zawiadomi wszystkie Państwa, które podpisały niniejszy Protokół lub przystąpiły do niego o każdorazowym złożeniu dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia.

Artykuł 8

1. Niniejszy Protokół wejdzie w życie w terminie trzech miesięcy od daty złożenia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych dziesiątego dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia.

2. Dla każdego Państwa ratyfikującego niniejszy Protokół lub przystępującego do niego po złożeniu dziesiątego dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia, niniejszy Protokół wejdzie w życie w terminie trzech miesięcy od daty złożenia własnego dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia.

Artykuł 9

Postanowienia niniejszego Protokołu rozciągają się na wszystkie części Państw federalnych bez jakichkolwiek ograniczeń i wyjątków.

Artykuł 10

Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych poinformuje wszystkie Państwa, o których mowa w artykule 48 ust. 1 Paktu, o następujących szczegółach:

- a) o zastrzeżeniach, zawiadomieniach i informacjach, o których mowa w artykule 2 niniejszego Protokołu,
- b) o oświadczeniach czynionych na mocy artykułu 4 lub artykułu 5 niniejszego Protokołu,
- c) o podpisach, ratyfikacjach i przystąpieniach dokonywanych zgodnie z artykułem 7 niniejszego Protokołu,
- d) o dacie wejścia w życie niniejszego Protokołu stosownie do jego artykułu 8.

Artykuł 11

1. Niniejszy Protokół, którego teksty w języku angielskim, arabskim, chińskim, francuskim, hiszpańskim i rosyjskim są jednakowo autentyczne, będzie złożony w archiwach Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaze poświadczone kopie niniejszego Protokołu wszystkim Państwom, o których mowa w artykule 48 Paktu.

PROTOKÓŁ FAKULTATYWNY do Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet

(przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 6 października 1999 r., ratyfikowany przez Polskę w dniu 23 października 2003 r., opublikowany w Dzienniku Ustaw z dnia 22 listopada 2004 r. Nr 248, poz. 2484)

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
podaje do powszechnej wiadomości:

W dniu 6 października 1999 r. został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, w następującym brzmieniu:

PROTOKÓŁ FAKULTATYWNY
do Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet

Państwa Strony niniejszego protokołu,
stwierdzając, że Karta Narodów Zjednoczonych potwierdza wiarę w podstawowe prawa człowieka, w godność i wartość osoby ludzkiej oraz w równe prawa mężczyzn i kobiet;
stwierdzając również, że Powszechna Deklaracja Praw Człowieka głosi, iż wszystkie istoty ludzkie rodzą się wolne i równe w godności i prawach oraz że każdy jest uprawniony do korzystania ze wszystkich zawartych w niej praw i wolności bez względu na jakiekolwiek różnice, w tym różnice płci;
przypominając, że Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka oraz inne międzynarodowe dokumenty dotyczące praw człowieka zakazują dyskryminacji ze względu na płeć;
przypominając również Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet („Konwencja”), w której Państwa Strony potępiają wszelkie formy dyskryminacji kobiet

i zgadzają się niezwłocznie i za pomocą wszelkich stosownych środków realizować eliminowanie dyskryminacji kobiet;

potwierdzając swoje zdecydowanie, aby zapewnić pełne i równe korzystanie przez kobiety ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz aby podjąć skuteczne działania mające na celu zapobieganie naruszeniom tych praw i wolności;

uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Państwo Strona niniejszego protokołu („Państwo Strona”) uznaje kompetencję Komitetu do Spraw Likwidacji Dyskryminacji Kobiet („Komitet”) do otrzymywania i rozpatrywania zawiadomień składanych zgodnie z artykułem 2.

Artykuł 2

Zawiadomienia mogą być składane przez podlegające jurysdykcji Państwa Strony osoby lub grupy osób albo w imieniu osób lub grup osób twierdzących, że stały się ofiarami naruszenia przez to Państwo Stronę któregośkolwiek z praw wymienionych w Konwencji. W przypadku kiedy zawiadomienie jest składane w imieniu osób lub grup osób, powinno to odbywać się za ich zgodą, chyba że autor potrafi uzasadnić działanie w ich imieniu bez takiej zgody.

Artykuł 3

Zawiadomienia powinny mieć formę pisemną i nie mogą być anonimowe. Komitet nie przyjmie żadnego zawiadomienia, jeśli dotyczy ono Państwa Strony Konwencji, które nie jest stroną niniejszego protokołu.

Artykuł 4

1. Komitet nie będzie rozpatrywał zawiadomienia, dopóki nie upewni się, że wszystkie dostępne krajowe środki zaradcze zostały wyczerpane, chyba że nastąpiła nieuzasadniona zwłoka w stosowaniu tych środków lub jest mało prawdopodobne, że ich zastosowanie przyniesie skuteczną pomoc.

2. Komitet uzna zawiadomienie za niedopuszczalne, jeżeli:

- a) ta sama sprawa była już badana przez Komitet albo była lub jest badana w ramach innej międzynarodowej procedury zmierzającej do wyjaśnienia lub rozstrzygnięcia;
- b) nie daje się ono pogodzić z postanowieniami Konwencji;

- c) jest ono oczywiście bezzasadne lub niedostatecznie uzasadnione;
- d) stanowi nadużycie prawa do złożenia zawiadomienia;
- e) fakty będące przedmiotem zawiadomienia miały miejsce przed wejściem w życie niniejszego protokołu w stosunku do danego Państwa Strony, chyba że fakty te trwały nadal po tej dacie.

Artykuł 5

1. W każdym czasie od przyjęcia zawiadomienia, a przed jego rozstrzygnięciem co do istoty, Komitet może przekazać Państwu Stronie, którego sprawa dotyczy, celem pilnego rozpatrzenia, wniosek o podjęcie przez to Państwo Stronę takich środków tymczasowych, jakie mogą być konieczne dla uniknięcia ewentualnej nieodwracalnej szkody dla ofiary lub ofiar domniemanego naruszenia.

2. Skorzystanie przez Komitet z kompetencji wskazanej w ustępie 1 niniejszego artykułu nie wpływa na rozstrzygnięcie co do dopuszczalności ani co do istoty zawiadomienia.

Artykuł 6

1. O ile Komitet nie uzna zawiadomienia za niedopuszczalne bez odnoszenia się do Państwa Strony, informuje w sposób poufny dane Państwo Stronę o każdym zawiadomieniu złożonym Komitetowi na podstawie niniejszego protokołu, pod warunkiem że osoba lub osoby wyrażą zgodę na ujawnienie ich tożsamości Państwu Stronie.

2. W ciągu sześciu miesięcy powiadomione Państwo Strona przedłoży Komitetowi pisemne wyjaśnienia lub oświadczenia informujące o sprawie i o ewentualnie zastosowanych środkach zaradczych.

Artykuł 7

1. Komitet rozpatruje zawiadomienia otrzymane na podstawie niniejszego protokołu w świetle wszystkich informacji udostępnionych mu przez osoby lub grupy osób albo w ich imieniu oraz przez właściwe Państwo Stronę, pod warunkiem że informacje te zostaną przekazane zainteresowanym stronom.

2. Zawiadomienia składane na podstawie niniejszego protokołu są badane przez Komitet na posiedzeniach zamkniętych.

3. Po zbadaniu zawiadomienia, Komitet przekazuje swoje poglądy na jego temat wraz z ewentualnymi zaleceniami Państwu Stronie, którego zawiadomienie dotyczy.

4. Państwo Strona wnikliwie rozważy poglądy Komitetu wraz z ewentualnymi zaleceniami i przedstawi Komitetowi w ciągu sześciu miesięcy pisemną odpowiedź łącznie z informacjami na temat jakichkolwiek działań podjętych w świetle poglądów i zaleceń Komitetu.

5. Komitet może zwrócić się z prośbą do Państwa Strony o przedłożenie dalszych informacji na temat wszelkich środków podjętych przez to Państwo Stronę w odpowiedzi na poglądy i ewentualne zalecenia Komitetu, które to informacje, jeśli Komitet uzna to za stosowne, zostaną zawarte w kolejnych sprawozdaniach Państwa Strony na podstawie artykułu 18 Konwencji.

Artykuł 8

1. Jeśli Komitet otrzyma wiarygodne informacje wskazujące na poważne lub systematyczne naruszenia przez Państwo Stronę praw wymienionych w Konwencji, Komitet zwróci się z prośbą do takiego Państwa Strony o współpracę przy badaniu informacji i w tym celu o przedłożenie uwag odnoszących się do powyższych informacji.

2. Mając na względzie uwagi, jakie zostały ewentualnie przekazane przez dane Państwo Stronę, jak również wszelkie inne wiarygodne dostępne informacje, Komitet może wyznaczyć jednego lub więcej swoich członków do przeprowadzenia postępowania wyjaśniającego i do złożenia pilnej relacji Komitetowi. Tam, gdzie jest to uzasadnione i za zgodą Państwa Strony, postępowanie wyjaśniające może obejmować wizytę na jego terytorium.

3. Po zbadaniu ustaleń z postępowania wyjaśniającego, Komitet przekaze je danemu Państwu Stronie wraz z wszelkimi komentarzami i zaleceniami.

4. Państwo Strona w ciągu sześciu miesięcy od otrzymania ustaleń, komentarzy i zaleceń przekazanych przez Komitet, przedstawi swoje uwagi Komitetowi.

5. Postępowanie wyjaśniające będzie prowadzone poufnie oraz w dążeniu do zapewnienia współpracy ze strony Państwa Strony w każdym stadium postępowania.

Artykuł 9

1. Komitet może zwrócić się do Państwa Strony, którego sprawa dotyczy, z prośbą o włączenie do swojego sprawozdania, na podstawie artykułu 18 Konwencji, szczegółowych informacji na temat wszelkich środków podjętych w odpowiedzi na postępowanie wyjaśniające przeprowadzone zgodnie z artykułem 8 niniejszego protokołu.

2. Po zakończeniu sześciomiesięcznego okresu, o którym mowa w artykule 8 ustęp 4, Komitet może, jeśli jest to konieczne, zwrócić się z prośbą do Państwa Strony, którego sprawa dotyczy, aby poinformowało go o środkach podjętych w odpowiedzi na postępowanie wyjaśniające.

Artykuł 10

1. Każde Państwo Strona w momencie podpisania, ratyfikacji lub przystąpienia do niniejszego protokołu może oświadczyć, że nie uznaje kompetencji Komitetu przewidzianych w artykułach 8 i 9.

2. Państwo Strona, które złożyło oświadczenie zgodnie z ustępem 1 niniejszego artykułu, może w każdym czasie wycofać oświadczenie w drodze notyfikacji skierowanej do Sekretarza Generalnego.

Artykuł 11

Państwo Strona podejmie wszelkie stosowne środki w celu zapewnienia, aby wobec osób podlegających jego jurysdykcji nie miało miejsca znęcanie się ani zastraszanie będące konsekwencją komunikowania się z Komitetem na podstawie niniejszego protokołu.

Artykuł 12

Komitet włączy do swojego rocznego sprawozdania na podstawie artykułu 21 Konwencji omówienie swojej działalności podejmowanej na podstawie niniejszego protokołu.

Artykuł 13

Każde Państwo Strona podejmie się szeroko upowszechnić i rozpropagować Konwencję i niniejszy protokół i ułatwić dostęp do informacji o opiniach i zaleceniach Komitetu, w szczególności w sprawach dotyczących tego Państwa Strony.

Artykuł 14

Komitet wypracuje własne reguły procesowe, które będą miały zastosowanie przy wykonywaniu funkcji przyznanych mu niniejszym protokołem.

Artykuł 15

1. Niniejszy protokół jest otwarty do podpisu dla każdego państwa, które podpisało, ratyfikowało lub przystąpiło do Konwencji.

2. Niniejszy protokół podlega ratyfikacji przez każde państwo, które ratyfikowało lub przystąpiło do Konwencji. Dokumenty ratyfikacji składa się Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych.

3. Niniejszy protokół jest otwarty do przystąpienia dla każdego państwa, które ratyfikowało lub przystąpiło do Konwencji.

4. Przystąpienia dokonuje się w drodze złożenia Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych dokumentu przystąpienia.

Artykuł 16

1. Niniejszy protokół wchodzi w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych dziesiątego dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia.

2. W stosunku do każdego państwa ratyfikującego niniejszy protokół lub przystępującego do niego po jego wejściu w życie, niniejszy protokół wchodzi w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia przez to państwo dokumentu ratyfikacji lub przystąpienia.

Artykuł 17

Nie dopuszcza się żadnych zastrzeżeń do niniejszego protokołu.

Artykuł 18

1. Każde Państwo Strona może zaproponować poprawkę do niniejszego protokołu i przedłożyć ją Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych. Sekretarz Generalny przekaze następnie każdą zaproponowaną poprawkę Państwom Stronom z prośbą o zawiadomienie go, czy opowiadają się za zwołaniem konferencji Państw Stron w celu rozważenia i przegłosowania propozycji. Jeżeli przynajmniej jedna trzecia Państw Stron opowie się za zwołaniem konferencji, Sekretarz Generalny zwoła ją pod auspicjami Narodów Zjednoczonych. Każda poprawka przyjęta większością głosów Państw Stron obecnych i głosujących na konferencji zostanie przedstawiona Zgromadzeniu Ogólnemu Narodów Zjednoczonych do zatwierdzenia.

2. Poprawki wejdą w życie po ich zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych i przyjęciu, zgodnie z procedurami konstytucyjnymi, większością dwóch trzecich Państw Stron niniejszego protokołu.

3. Z chwilą wejścia w życie poprawki wiążą te Państwa Strony, które je przyjęły, natomiast pozostałe Państwa Strony są nadal związane tymi postanowieniami niniejszego protokołu oraz poprawkami, które przyjęły wcześniej.

Artykuł 19

1. Państwo Strona może wypowiedzieć niniejszy protokół w każdym czasie w drodze pisemnej notyfikacji skierowanej do Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych. Wypowiedzenie jest skuteczne po upływie sześciu miesięcy od daty otrzymania notyfikacji przez Sekretarza Generalnego.

2. Wypowiedzenie nie ma wpływu na dalsze stosowanie postanowień niniejszego protokołu wobec każdego zawiadomienia złożonego zgodnie z artykułem 2 lub wobec każdego postępowania wyjaśniającego zainicjowanego, zgodnie z artykułem 8, przed datą, kiedy wypowiedzenie stało się skuteczne.

Artykuł 20

Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych zawiadamia wszystkie państwa o:

- a) podpisach, ratyfikacjach, przystąpieniach na podstawie niniejszego protokołu;
- b) dacie wejścia w życie niniejszego protokołu i poprawki na podstawie artykułu 18;
- c) każdym wypowiedzeniu dokonany na podstawie artykułu 19.

Artykuł 21

1. Niniejszy protokół, którego teksty arabski, chiński, angielski, francuski, rosyjski i hiszpański są jednakowo autentyczne, będzie złożony w archiwach Narodów Zjednoczonych.

2. Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych przekaze uwierzytelnione kopie niniejszego protokołu wszystkim państwom, o których mowa w artykule 25 Konwencji.

Po zaznajomieniu się z powyższym protokołem, w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej oświadczam, że:

- został on uznany za słuszny zarówno w całości, jak i każde z postanowień w nim zawartych,
- Rzeczpospolita Polska postanawia przystąpić do tego protokołu,
- postanowienia protokołu są ratyfikowane, przyjęte, potwierdzone i będą niezmiennie zachowywane.

Na dowód czego wydany został akt niniejszy, opatrzony pieczęcią Rzeczypospolitej Polskiej.

Dano w Warszawie dnia 23 października 2003 r.

PROTOKÓŁ FAKULTATYWNY

do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne

(przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r., ratyfikowany przez Polskę 14 lutego 2005 r., opublikowany w Dzienniku Ustaw dnia 24 maja 2007 r. Nr 91, poz. 608.

W dniu 28 czerwca 2013 roku Rzeczpospolita Polska złożyła nową deklarację zastępującą deklarację Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 7 kwietnia 2005 roku.

Treść nowej Deklaracji jest następującej treści:

- „Zgodnie z art. 3 ust. 4 Protokołu Rząd Rzeczpospolitej Polskiej oświadcza, że:
- 1) w przypadku obowiązkowego poboru obywateli polskich do służby wojskowej w Siłach Zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej dolna granica wieku jest określona przez prawo i wynosi osiemnaście (18) lat,
  - 2) w przypadku ochotniczego wstępowania do Sił Zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej dolna granica wieku jest określona przez prawo i wynosi osiemnaście (18) lat. Kandydat/Kandydatka jest obowiązany/obowiązana przedłożyć dokument potwierdzający jego/jej wiek.”

Zgodnie z art.3 ust. 4 protokołu deklaracja weszła w życie dnia 28 czerwca 2013 r.

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
podaje do powszechnej wiadomości:

W dniu 25 maja 2000 r. został przyjęty w Nowym Jorku Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, w następującym brzmieniu:

PROTOKÓŁ FAKULTATYWNY

do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne

Państwa–Strony niniejszego protokołu,
zachęczone ogromnym poparciem dla Konwencji o prawach dziecka, wskazującym na istnienie powszechnego zaangażowania w promowanie i ochronę praw dziecka;

przyznając, że prawa dziecka wymagają szczególnej ochrony, a także wzywając do ciągłej poprawy sytuacji dzieci bez żadnego zróżnicowania między nimi, jak również do ich rozwoju i edukacji w warunkach pokoju i bezpieczeństwa;

zaniepokojone szkodliwym, szerokim oddziaływaniem konfliktów zbrojnych na dzieci, a także długoterminowymi konsekwencjami tego oddziaływania dla trwałego pokoju, bezpieczeństwa i rozwoju;

potępiając celowanie do dzieci w sytuacjach konfliktów zbrojnych, jak również bezpośrednich ataków na obiekty chronione prawem międzynarodowym, w tym miejsca, gdzie z reguły znajduje się znaczna liczba dzieci, takie jak szkoły i szpitale;

mając na uwadze przyjęcie statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, a w szczególności uwzględnienie w nim jako zbrodni wojennej poboru lub werbowania dzieci poniżej 15. roku życia lub wykorzystywania ich do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbrojnych zarówno w międzynarodowych, jak i nie-międzynarodowych konfliktach zbrojnych;

uważając w związku z powyższym, że w celu dalszej poprawy realizacji praw uznanych w Konwencji o prawach dziecka należy w większym stopniu chronić dzieci przed angażowaniem w konflikty zbrojne;

mając na uwadze, iż artykuł 1 Konwencji o prawach dziecka określa, że dla celów konwencji termin „dziecko” oznacza każdego człowieka w wieku poniżej 18 lat, chyba że na mocy prawa stosującego się do danego dziecka osiąga ono dorosłość wcześniej;

żywiąc przekonanie, że Protokół fakultatywny do Konwencji podnoszący granicę wieku możliwej rekrutacji osób do sił zbrojnych oraz ich uczestnictwa w działaniach zbrojnych efektywnie przyczyni się do wdrożenia zasady, że we wszelkich działaniach dotyczących dzieci podstawowym celem musi być najlepiej pojęty interes dziecka;

mając na uwadze, że dwudziesta szósta międzynarodowa konferencja Czerwonego Krzyża oraz Czerwonego Półksiężyca w grudniu 1995 r. zaleciła między innymi, aby strony konfliktu podejmowały wszelkie możliwe środki w celu zapewnienia, by dzieci poniżej 18. roku życia nie brały udziału w działaniach zbrojnych;

z zadowoleniem przyjmując jednogłośnie przyjęcie przez Międzynarodową Organizację Pracy w czerwcu 1999 r. Konwencji nr 182 w sprawie zakazu i natychmiastowego działa-

nia w celu eliminacji najgorszych form pracy dzieci zakazującej między innymi prowadzenia przymusowej lub obowiązkowej rekrutacji dzieci w celu udziału w konfliktach zbrojnych;

potępiając z największym niepokojem rekrutację, szkolenie i wykorzystywanie dzieci do działań zbrojnych w ramach granic państw, jak i w – skali między państwowej – przez grupy zbrojne inne niż państwowe siły zbrojne, a także uznając odpowiedzialność prowadzących taką rekrutację i szkolenie oraz wykorzystujących dzieci w tym zakresie;

przypominając, że każda ze stron konfliktu zbrojnego ma obowiązek przestrzegania postanowień międzynarodowego prawa humanitarnego;

podkreślając, że niniejszy protokół nie narusza celów ani postanowień zawartych w Karcie Organizacji Narodów Zjednoczonych, w tym jej artykułu 51, ani też stosownych norm prawa humanitarnego;

pamiętając, że do pełnej ochrony dzieci nieodzowne są warunki pokoju i bezpieczeństwa opartego o pełne poszanowanie celów i zasad zawartych w Karcie oraz o przestrzeganie stosownych instrumentów w zakresie praw człowieka, w szczególności podczas konfliktów zbrojnych i okupacji przez obce państwo;

uznając szczególne potrzeby dzieci szczególnie narażonych na rekrutację oraz wykorzystywanie w działaniach zbrojnych w sprzeczności z niniejszym protokołem z powodu ich statusu ekonomicznego, społecznego lub płci;

pamiętając o konieczności brania pod uwagę podstawowych przyczyn ekonomicznych, społecznych i politycznych angażowania dzieci w konflikty zbrojne;

przekonani o konieczności wzmocnienia współpracy międzynarodowej w zakresie realizacji niniejszego protokołu, jak również rehabilitacji fizycznej i psychospołecznej oraz społecznej reintegracji dzieci–ofiar konfliktów zbrojnych;

zachęcając do uczestnictwa społeczeństwa, a w szczególności dzieci i dzieci–ofiar, w rozpowszechnianiu informacji oraz programach szkoleniowych dotyczących realizacji niniejszego protokołu;

uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Państwa–Strony niniejszego protokołu podejmą wszelkie możliwe środki dla zapewnienia, aby członkowie ich sił zbrojnych, którzy nie osiągnęli 18. roku życia, nie brali bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych.

Artykuł 2

Państwa–Strony niniejszego protokołu zapewnią, by osoby, które nie osiągnęły 18. roku życia, nie były objęte obowiązkowym poborem do ich sił zbrojnych.

Artykuł 3

1. Państwa–Strony podniosą granicę minimalnego wieku ochotniczego wstępowania osób do ich narodowych sił zbrojnych z granicy określonej artykułem 38 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka, uwzględniając zasady zawarte w tymże artykule oraz uznając, że w świetle Konwencji osoby poniżej 18. roku życia uprawnione są do szczególnej ochrony.

2. Każde z Państw–Stron złoży podczas ratyfikacji niniejszego protokołu lub przystąpienia do niego wiążącą deklarację określającą minimalny dopuszczalny wiek ochotniczego wstępowania do swoich narodowych sił zbrojnych, wraz z opisem zabezpieczeń przyjętych w celu zapewnienia, że rekrutacja taka nie będzie prowadzona siłą ani pod przymusem.

3. Państwa–Strony dopuszczające ochotnicze wstępowanie do swoich narodowych sił zbrojnych osób poniżej 18. roku życia utrzymają zabezpieczenia mające — jako minimum — zapewnić, że:

- a) wstąpienie takie jest rzeczywiście dobrowolne;
- b) wstąpienie takie odbywa się za świadomą zgodą rodziców lub opiekunów prawnych osoby wstępującej;
- c) osoby takie są w pełni poinformowane o obowiązkach związanych z taką służbą wojskową;
- d) osoby takie przed ich przyjęciem do narodowych sił zbrojnych przedstawiły wiarygodną metrykę urodzenia.

4. Każde z Państw–Stron może w dowolnym czasie złożyć deklarację informującą o dodatkowych środkach w celu pełniejszej ochrony praw dziecka, o której mowa w tym artykule, w drodze powiadomienia skierowanego do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, który poinformuje wszystkie Państwa–Strony o tym fakcie. Powiadomienie takie wchodzi w życie w dniu jego otrzymania przez Sekretarza Generalnego.

5. Wymóg podniesienia wieku, o którym mowa w ust. 1 niniejszego artykułu, nie dotyczy szkół prowadzonych przez lub pod kontrolą sił zbrojnych Państw–Stron zgodnie z artykułami 28 i 29 Konwencji o prawach dziecka.

Artykuł 4

1. Grupy zbrojne inne niż siły zbrojne danego państwa nie powinny w żadnych okolicznościach prowadzić naboru lub wykorzystywać w działaniach zbrojnych osób poniżej 18. roku życia.

2. Państwa–Strony podejmą wszelkie możliwe środki, aby zapobiec takiemu naborowi oraz wykorzystywaniu, w tym przyjmą środki prawne konieczne do zakazania i karania takich praktyk.

3. Stosowanie niniejszego artykułu tego protokołu nie będzie mieć wpływu na status prawny żadnej ze stron konfliktu zbrojnego.

Artykuł 5

Żaden element niniejszego protokołu nie będzie interpretowany jako wykluczający postanowienia prawa Państwa–Strony lub instrumenty międzynarodowe i międzynarodowego prawa humanitarnego, mające na celu pełniejszą realizację praw dziecka.

Artykuł 6

1. Każde z Państw–Stron podejmie wszelkie konieczne środki prawne, administracyjne i inne mające na celu efektywną realizację i egzekwowanie postanowień niniejszego protokołu na obszarze objętym swoją jurysdykcją.

2. Państwa–Strony zobowiązują się szeroko upowszechniać i promować zasady i postanowienia niniejszego protokołu za pomocą odpowiednich środków, zarówno wśród dorosłych, jak i wśród dzieci.

3. Państwa–Strony podejmą wszelkie możliwe środki w celu zapewnienia demobilizacji lub innego zwolnienia ze służby osób podlegających ich jurysdykcji wcielonych lub wykorzystywanych w działaniach zbrojnych niezgodnie z niniejszym protokołem. Państwa–Strony tam, gdzie to konieczne, udzielą takim osobom wszelkiej właściwej pomocy w odzyskaniu zdrowia fizycznego oraz psychicznego, a także społecznej reintegracji.

Artykuł 7

1. Państwa–Strony będą współpracować ze sobą we wdrażaniu niniejszego protokołu, w tym w zapobieganiu wszelkim działaniom niezgodnym z niniejszym protokołem oraz w rehabilitacji i społecznej reintegracji osób – ofiar czynów sprzecznych z niniejszym protokołem, między innymi poprzez współpracę techniczną i pomoc finansową. Taka pomoc i współpraca podejmowane będą w porozumieniu z odpowiednimi Państwami–Stronami oraz właściwymi organizacjami międzynarodowymi.

2. Państwa–Strony mające takie możliwości udzielą takiej pomocy poprzez istniejące programy wielostronne, dwustronne i inne lub, między innymi, poprzez dobrowolny fundusz utworzony zgodnie z zasadami Zgromadzenia Ogólnego ONZ.

Artykuł 8

1. Każde Państwo–Strona złoży, w ciągu dwóch lat od wejścia w życie w tym państwie niniejszego protokołu, raport do Komitetu Praw Dziecka przedstawiający wyczerpujące informacje na temat środków, jakie państwo to podjęło w celu wdrożenia postanowień niniejszego protokołu, w tym na temat środków podjętych w celu urzeczywistnienia postanowień w zakresie uczestnictwa i rekrutacji.

2. Po przedstawieniu takiego wyczerpującego raportu każde z Państw–Stron w raportach składanych Komitetowi Praw Dziecka zgodnie z artykułem 44 Konwencji będzie umieszczać wszelkie dalsze informacje dotyczące wdrażania niniejszego protokołu. Inne Państwa–Strony niniejszego protokołu będą składać raport co pięć lat.

3. Komitet Praw Dziecka może zażądać od Państw–Stron dalszych informacji odnoszących się do implementacji niniejszego protokołu.

Artykuł 9

1. Niniejszy protokół jest otwarty do podpisu dla wszystkich państw będących Stronami Konwencji lub państw, które ją podpisały.

2. Niniejszy protokół podlega ratyfikacji i jest otwarty do przystąpienia dla wszystkich państw. Dokumenty ratyfikacji lub przystąpienia zostaną złożone u Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

3. Sekretarz Generalny, działając jako depozytariusz Konwencji oraz Protokołu, poinformuje wszystkie Państwa–Strony Konwencji oraz państwa, które podpisały Konwencję, o każdej deklaracji, zgodnie z artykułem 13.

Artykuł 10

1. Niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia dziesiątego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

2. Dla każdego państwa ratyfikującego niniejszy protokół lub przystępującego do niego po jego wejściu w życie niniejszy protokół wejdzie w życie po upływie miesiąca od daty złożenia dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia przez to państwo.

Artykuł 11

1. Każde z Państw–Stron może wypowiedzieć niniejszy protokół w dowolnej chwili w drodze pisemnej notyfikacji złożonej na ręce Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów

Zjednoczonych, który poinformuje o tym fakcie pozostałe Państwa–Strony Konwencji, jak również wszystkie państwa, które podpisały Konwencję. Wypowiedzenie wejdzie w życie po upływie jednego roku od daty przyjęcia notyfikacji przez Sekretarza Generalnego. Jeżeli jednak w momencie upływu tego rocznego okresu wypowiadające Państwo–Strona zaangażowane będzie w konflikt zbrojny, to wypowiedzenie nie wejdzie w życie przed zakończeniem tego konfliktu.

2. Wypowiedzenie takie nie zwalnia Państwa–Strony z wynikających z niniejszego protokołu obowiązków w zakresie wszelkich przestępstw, które miały miejsce przed terminem wejścia w życie wypowiedzenia. Wypowiedzenie takie w żaden sposób nie będzie mieć wpływu na dalsze rozpatrywanie jakichkolwiek spraw znajdujących się w trakcie rozpatrywania przez Komitet przed terminem wejścia w życie wypowiedzenia.

Artykuł 12

1. Każde z Państw–Stron może zaproponować poprawkę i wnieść ją do Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych. Sekretarz Generalny zakomunikuje następnie o zaproponowanej poprawce Państwom–Stronom, łącznie z wnioskiem o wskazanie, czy są one za zwołaniem konferencji Państw–Stron mającej na celu rozważenie i przeprowadzenie głosowania nad tą propozycją. W przypadku gdy w ciągu czterech miesięcy od daty takiego powiadomienia co najmniej jedna trzecia Państw–Stron wypowie się za zwołaniem takiej konferencji, Sekretarz Generalny zwoła taką konferencję pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Każda poprawka przyjęta większością głosów Państw–Stron obecnych i biorących udział w głosowaniu podlegać będzie zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Ogólne.

2. Poprawka przyjęta w sposób zgodny z ust. 1 niniejszego artykułu wejdzie w życie po jej zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych i przyjęciu większością dwóch trzecich Państw–Stron.

3. Po wejściu w życie poprawka będzie miała moc wiążącą dla tych Państw–Stron, które ją przyjęły; pozostałe Państwa–Strony pozostają związane postanowieniami protokołu oraz wszelkimi wcześniejszymi poprawkami, jeśli zostały one przez te państwa przyjęte.

Artykuł 13

1. Niniejszy protokół, którego teksty sporządzone w językach arabskim, chińskim, angielskim, francuskim, rosyjskim i hiszpańskim są jednakowo autentyczne, zostanie złożony w archiwum Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych prześle uwierzytelnione kopie niniejszego protokołu wszystkim Państwom–Stronom Konwencji oraz państwom, które podpisały Konwencję.

Po zapoznaniu się z powyższym Protokołem fakultatywnym, w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej oświadczam, że:

- został on uznany za słuszny zarówno w całości, jak i każde z postanowień w nim zawartych,
- jest on przyjęty, ratyfikowany i potwierdzony z uwzględnieniem deklaracji Rzeczypospolitej Polskiej, złożonej zgodnie z artykułem 3 ustęp 2 powyższego Protokołu fakultatywnego,
- będzie niezmiennie zachowywany.

Na dowód czego wydany został akt niniejszy, opatrzony pieczęcią Rzeczypospolitej Polskiej.

Dano w Warszawie dnia 14 lutego 2005 r.

PROTOKÓŁ FAKULTATYWNY do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii

(przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r., ratyfikowany przez Polskę 31 grudnia 2004 r., opublikowany w Dzienniku Ustaw z dnia 27 kwietnia 2007 r. Nr 76, poz. 494)

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
podaje do powszechnej wiadomości:

W dniu 25 maja 2000 r. został przyjęty w Nowym Jorku Protokół Fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, w następującym brzmieniu:

PROTOKÓŁ FAKULTATYWNY
do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii

Państwa Strony niniejszego protokołu,
zważywszy, że w celu dalszego osiągnięcia celów Konwencji o prawach dziecka oraz dalszej realizacji jej postanowień, a w szczególności postanowień artykułów 1, 11, 21, 32, 33, 34, 35 i 36 właściwym byłoby poszerzenie zakresu środków, jakie Państwa Strony niniejszego protokołu powinny podejmować w celu zagwarantowania ochrony dzieci przed handlem dziećmi, dziecięcą prostytucją oraz dziecięcą pornografią;

zważywszy, że Konwencja o prawach dziecka uznaje prawo dziecka do ochrony przed wyzyskiem ekonomicznym oraz przed wykonywaniem wszelkiej pracy, która mogłaby być

niebezpieczna lub mogłaby stanowić przeszkodę w kształceniu dziecka lub też mogłaby być szkodliwa dla zdrowia dziecka lub jego rozwoju fizycznego, umysłowego, duchowego, moralnego lub społecznego;

poważnie zaniepokojone znaczącym i wciąż rozwijającym się międzynarodowym obrotem dziećmi mającym na celu handel dziećmi, dziecięcą prostytutką i dziecięcą pornografią;

głęboko zaniepokojone szeroko rozpowszechnionym i rozwijającym się zjawiskiem seks-turystyki, na które szczególnie narażone są dzieci, gdyż przyczynia się ono w bezpośredni sposób do handlu dziećmi, dziecięcej prostytutki i dziecięcej pornografii;

uznając, że wiele szczególnie narażonych grup, w tym dziewczynki, stoi w obliczu większego ryzyka wykorzystywania seksualnego, jak również że dziewczynki stanowią zdecydowaną większość wśród osób wykorzystywanych seksualnie;

zaniepokojone rosnącą dostępnością dziecięcej pornografii w Internecie i innych rozwijających się technologiach, odwołując się do „Międzynarodowej konferencji w sprawie zwalczania dziecięcej pornografii w Internecie” (Wiedeń 1999), a w szczególności do jej wniosku końcowego wzywającego do globalnego uznania produkcji, rozpowszechniania, eksportu, transmitowania, importu, celowego posiadania i reklamowania dziecięcej pornografii za przestępstwa kryminalne; podkreślając wagę bliższej współpracy i partnerstwa między rządami a przemysłem internetowym;

żywiąc przekonanie, że eliminacja handlu dziećmi, dziecięcej prostytutką i dziecięcej pornografii zostałaby ułatwiona przez przyjęcie podejścia holistycznego, poprzez zwrócenie się na przyczyny, w tym: niedorozwój, ubóstwo, gospodarcze nierówności, niesprawiedliwą strukturę społeczno-gospodarczą, rodziny dysfunkcyjne, brak wykształcenia, migrację z terenów wiejskich do miast, dyskryminację płciową, nieodpowiedzialne zachowania seksualne dorosłych, szkodliwe praktyki wynikające z tradycji, konflikty zbrojne oraz handel dziećmi,

żywiąc przekonanie o potrzebie wysiłków mających na celu zwiększenie świadomości społecznej, tak aby obniżyć popyt na handel dziećmi, dziecięcą prostytutką i dziecięcą pornografią, a także żywiąc przekonanie o znaczeniu wzmocnienia globalnego partnerstwa pomiędzy wszystkimi zainteresowanymi stronami oraz o znaczeniu lepszego egzekwowania prawa na szczeblu krajowym;

mając na uwadze postanowienia międzynarodowych instrumentów prawnych dotyczących ochrony dzieci, w tym Konwencji Haskiej o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, Konwencji Haskiej dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzania dzieci za granicę, Konwencji o właściwości organów i prawie właściwym w zakresie ochrony małoletnich, Konwencji Haskiej w sprawie jurysdykcji, stosowanego prawa, uznawania i wykonywania prawa oraz współpracy w odniesieniu do odpowiedzialności rodzicielskiej, a także w sprawie środków ochrony dzieci, Konwencji nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczącej zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci;

zachęczone ogromnym poparciem dla Konwencji o prawach dziecka, wskazującym na istnienie powszechnego zaangażowania w promowanie i ochronę praw dziecka;

uznając wagę wdrażania postanowień „Programu działań na rzecz zapobiegania handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii” oraz „Deklaracji” i „Planu działań” przyjętych na światowym kongresie przeciwko komercyjnemu seksualnemu wykorzystywaniu dzieci, który odbył się w Sztokholmie w dniach 27–31 sierpnia 1996 r., a także innych odnośnych decyzji i zaleceń właściwych instytucji międzynarodowych;

przywiązując należytą wagę do znaczenia tradycji i wartości kulturowych każdego narodu dla ochrony i harmonijnego rozwoju dziecka;

uzgodniły, co następuje:

Artykuł 17

1. Niniejszy protokół, którego teksty sporządzone w językach: arabskim, chińskim, angielskim, francuskim, rosyjskim i hiszpańskim są jednakowo autentyczne, zostanie zdeponowany w archiwum Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaże uwierzytelnione kopie niniejszego protokołu wszystkim Państwom Stronom Konwencji oraz Państwom, które podpisały Konwencję.

PROTOKÓŁ
o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu
za handel ludźmi, w szczególności kobietami
i dziećmi, uzupełniający Konwencję
Narodów Zjednoczonych przeciwko
międzynarodowej przestępczości
zorganizowanej

(przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., ratyfikowany przez Polskę w dniu 18 sierpnia 2003 r., opublikowany w Dzienniku Ustaw z dnia 31 stycznia 2005 r. Nr 18, poz. 160)

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
podaje do powszechnej wiadomości:

W dniu 15 listopada 2000 r. został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, w następującym brzmieniu:

PROTOKÓŁ
o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej

PREAMBUŁA

Państwa–Strony niniejszego protokołu,

oświadczając, iż skuteczne działania mające na celu zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, wymagają podjęcia wszechstronnych wysiłków międzynarodowych w krajach pochodzenia, tranzytu i przeznaczenia, które obejmowałyby działania zapobiegające takiemu handlowi, mające na celu karanie sprawców oraz ochronę ofiar takiego handlu, także poprzez ochronę uznawanych na arenie międzynarodowej ich praw człowieka;

biorąc pod uwagę fakt, iż pomimo istnienia szeregu międzynarodowych instrumentów prawnych określających zasady i praktyczne działania mające na celu zwalczanie wykorzystywania ludzi, w szczególności kobiet i dzieci, nie ma instrumentu prawnego o charakterze uniwersalnym, który dotyczyłby wszystkich aspektów handlu ludźmi;

zaniepokojone tym, że przy braku takiego instrumentu osoby stanowiące potencjalne ofiary takiego handlu nie podlegają wystarczającej ochronie;

odwołując się do rezolucji Zgromadzenia Ogólnego nr 53/111 z dnia 9 grudnia 1998 r., w której Zgromadzenie postanowiło powołać otwarty międzyrządowy komitet *ad hoc* w celu opracowania kompleksowej konwencji międzynarodowej przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej oraz w celu omówienia i opracowania, *inter alia*, międzynarodowego instrumentu prawnego dotyczącego handlu kobietami i dziećmi;

przekonane, że uzupełnienie Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej międzynarodowym instrumentem prawnym mającym na celu zapobieganie, zwalczanie i karanie za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, będzie pomocne w zapobieganiu i zwalczaniu takiej przestępczości,

uzgodniły, co następuje:

I. POSTANOWIENIA OGÓLNE

Artykuł 1

Stosunek do Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej

1. Niniejszy protokół uzupełnia Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, zwanej dalej „Konwencją”. Powinien on być interpretowany łącznie z Konwencją.

2. Postanowienia Konwencji stosuje się, *mutatis mutandis*, do niniejszego protokołu, chyba że zawiera on postanowienia odmiennej treści.

3. Czyny uznane za przestępstwa zgodnie z artykułem 5 niniejszego protokołu będą uważane za czyny uznane za przestępstwa zgodnie z Konwencją.

Artykuł 2 **Określenie celu**

Celami niniejszego protokołu są:

- a) zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi, ze szczególnym uwzględnieniem handlu kobietami i dziećmi;
- b) ochrona i pomoc ofiarom takiego handlu, przy pełnym poszanowaniu przysługujących im praw człowieka oraz
- c) rozwijanie współpracy pomiędzy Państwami-Stronami dla osiągnięcia tych celów.

Artykuł 3 **Wyjaśnienie pojęć**

W rozumieniu niniejszego protokołu:

- a) „handel ludźmi” oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem groźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytucji innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów;
- b) zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie, o którym mowa pod literą a), nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z metod, o której mowa pod literą a);
- c) werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka celem jego wykorzystania uznawane jest za „handel ludźmi” nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z metod, o której mowa pod literą a);
- d) „dziecko” oznacza osobę, która nie ukończyła osiemnastego roku życia.

Artykuł 4 **Zakres stosowania**

Niniejszy protokół stosuje się, o ile nie stanowi on inaczej, zarówno do zapobiegania, jak i postępowań przygotowawczych i postępowań sądowych w sprawach czynów uznanych

za przestępstwa zgodnie z artykułem 5 niniejszego protokołu, jeżeli mają one charakter międzynarodowy i zostały popełnione z udziałem zorganizowanej grupy przestępczej, jak również w odniesieniu do ochrony ofiar takich przestępstw.

Artykuł 5 **Penalizacja**

1. Każde Państwo–Strona podejmie takie ustawodawcze i inne działania, jakie mogą okazać się konieczne dla uznania za przestępstwa czynów, o których mowa w artykule 3 niniejszego protokołu, jeżeli zostały popełnione umyślnie.

2. Każde Państwo–Strona podejmie również takie ustawodawcze i inne działania, jakie mogą okazać się konieczne dla uznania za przestępstwa:

- a) z zastrzeżeniem uwzględnienia podstawowych pojęć systemu prawnego tego Państwa–Strony, usiłowania popełnienia czynu uznanego za przestępstwo zgodnie z ustępem 1;
- b) uczestnictwa w charakterze współsprawcy w popełnieniu czynu uznanego za przestępstwo zgodnie z ustępem 1 oraz
- c) organizowania innych osób lub kierowania innymi osobami w celu popełnienia czynu uznanego za przestępstwo zgodnie z ustępem 1.

II. OCHRONA OFIAR HANDLU LUDŹMI

Artykuł 6 **Pomoc dla ofiar handlu ludźmi i ich ochrona**

1. W stosownych przypadkach oraz w zakresie przewidzianym przez swoje prawo wewnętrzne, każde Państwo–Strona będzie chroniło prywatność i tożsamość ofiar handlu ludźmi, włączając w to, *inter alia*, utajnienie postępowania prawnego dotyczącego takiego handlu.

2. Każde Państwo–Strona zapewni w swym krajowym porządku prawnym środki umożliwiające, w stosownych przypadkach, udzielanie ofiarom handlu ludźmi:

- a) informacji o dotyczących ich postępowaniach sądowym i administracyjnym;
- b) pomocy mającej na celu umożliwienie im przedstawienia swoich poglądów i wątpliwości na odpowiednim etapie postępowania karnego, w sposób nienaruszający prawa do obrony.

3. Każde Państwo–Strona rozważy podjęcie działań mających na celu odzyskanie przez ofiary handlu ludźmi fizycznej, psychicznej i społecznej równowagi, także, w stosownych przy-

padkach, we współpracy z organizacjami pozarządowymi, innymi właściwymi organizacjami oraz czynnikami społeczeństwa obywatelskiego, w szczególności zaś zapewnienie:

- a) odpowiedniego zakwaterowania;
- b) poradnictwa i informacji, w szczególności dotyczących praw przysługujących ofierze handlu ludźmi, w języku dla niej zrozumiałym;
- c) pomocy medycznej, psychologicznej i materialnej oraz
- d) możliwości zatrudnienia, kształcenia i szkolenia.

4. Każde Państwo–Strona, stosując postanowienia niniejszego artykułu, uwzględni wiek, płeć oraz szczególne potrzeby ofiar handlu ludźmi, zwłaszcza szczególne potrzeby dzieci, także w zakresie odpowiedniego zakwaterowania, kształcenia i opieki.

5. Każde Państwo–Strona podejmie wysiłki mające na celu zapewnienie fizycznego bezpieczeństwa ofiarom handlu ludźmi podczas ich pobytu na jego terytorium.

6. Każde Państwo–Strona zapewni w swoim krajowym porządku prawnym środki umożliwiające ofiarom handlu ludźmi uzyskanie zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

Artykuł 7

Status ofiar handlu ludźmi w Państwie przyjmującym

1. Niezależnie od działań określonych w artykule 6 niniejszego protokołu, każde Państwo–Strona rozważy podjęcie ustawodawczych lub innych stosownych działań umożliwiających ofiarom handlu ludźmi pozostanie na jego terytorium na pobyt czasowy lub stały, stosownie do okoliczności.

2. Wykonując postanowienia ustępu 1, każde Państwo–Strona z odpowiednią troską weźmie pod uwagę względy humanitarne oraz okoliczności losowe.

Artykuł 8

Repatriacja ofiar handlu ludźmi

1. Państwo–Strona, którego obywatelem jest ofiara handlu ludźmi lub też w którym osoba ta posiadała prawo stałego pobytu w chwili wjazdu na terytorium Państwa–Strony przyjmującego, ułatwi i przyjmie, z należyтым uwzględnieniem bezpieczeństwa tej osoby, jej powrót, bez zbędnej zwłoki.

2. W przypadku powrotu ofiary handlu ludźmi z Państwa–Strony do Państwa–Strony, którego osoba ta jest obywatelem lub w którym posiadała prawo stałego pobytu w chwili wjazdu na terytorium Państwa–Strony przyjmującego, powrót ten powinien nastąpić z należyтым uwzględnieniem bezpieczeństwa tej osoby, jak również z uwzględnieniem postępowania prawnego związanego z faktem, że osoba ta jest ofiarą handlu ludźmi, przy czym powrót taki powinien być w miarę możliwości dobrowolny.

3. Na wniosek Państwa–Strony przyjmującego, wezwane Państwo–Strona sprawdzi, bez zbędnej zwłoki, czy osoba będąca ofiarą handlu ludźmi jest jego obywatelem lub posiadała prawo stałego pobytu na jego terytorium w chwili wjazdu na terytorium Państwa–Strony przyjmującego.

4. W celu ułatwienia powrotu ofierze handlu ludźmi nieposiadającej odpowiednich dokumentów, Państwo–Strona, którego obywatelem jest ta osoba lub na terytorium którego posiadała ona prawo stałego pobytu w chwili wjazdu na terytorium Państwa–Strony przyjmującego, wyrazi na wniosek tegoż Państwa–Strony zgodę na wydanie takich dokumentów podróży lub upoważnienia, jakie mogą być niezbędne dla umożliwienia tej osobie wielokrotnego wjazdu na terytorium tego państwa.

5. Postanowienia niniejszego artykułu nie naruszają żadnych praw przysługujących ofiarom handlu ludźmi na podstawie prawa wewnętrznego Państwa–Strony przyjmującego.

6. Postanowienia niniejszego artykułu nie naruszają żadnych obowiązujących dwustronnych lub wielostronnych umów lub porozumień, które, w całości lub części, dotyczą powrotu ofiar handlu ludźmi.

III. ZAPOBIEGANIE, WSPÓŁPRACA I INNE DZIAŁANIA

Artykuł 9

Zapobieganie handlowi ludźmi

1. Państwa–Strony określą ogólne założenia polityki, programy oraz inne działania mające na celu:

- a) zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi oraz
- b) ochronę ofiar handlu ludźmi, w szczególności kobiet i dzieci, przed ponownym ich wykorzystaniem.

2. Państwa–Strony będą dążyły do podejmowania działań, takich jak prowadzenie badań, kampanii informacyjnych i medialnych oraz podejmowanie inicjatyw społecznych i gospodarczych w celu zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi.

3. Kierunki polityki, programy oraz inne działania określone zgodnie z postanowieniami niniejszego artykułu obejmą, stosownie do okoliczności, współpracę z organizacjami pozarządowymi, innymi właściwymi organizacjami oraz czynnikami społeczeństwa obywatelskiego.

4. Państwa–Strony będą podejmowały lub wzmacniały, także poprzez współpracę dwustronną i wielostronną, działania mające na celu eliminowanie czynników, takich jak ubóstwo, zacofanie oraz brak równych możliwości, prowadzących do narażenia osób, w szczególności kobiet i dzieci, na stawanie się obiektem handlu.

5. Państwa–Strony będą podejmowały lub wzmocniały ustawodawcze lub inne działania, takie jak działalność edukacyjna, społeczna i kulturalna, także poprzez współpracę dwustronną i wielostronną, tak, aby przeciwdziałać powstawaniu zapotrzebowania sprzyjającego wszelkim formom wykorzystania osób, w szczególności kobiet i dzieci, które prowadzi do handlu ludźmi.

Artykuł 10

Wymiana informacji i szkolenie

1. Organy ścigania, imigracyjne lub inne właściwe organy Państw–Stron, stosownie do okoliczności, będą zgodnie ze swym prawem wewnętrznym współpracowały w wymianie informacji umożliwiających im ustalenie:

- a) czy osoby przekraczające lub usiłujące przekroczyć granicę państwa, posługując się dokumentami podróży należącymi do innych osób lub bez dokumentów podróży, są sprawcami lub ofiarami handlu ludźmi;
- b) rodzajów dokumentów podróży używanych przy przekraczaniu lub próbie przekroczenia granicy państwa w celu handlu ludźmi oraz
- c) środków i metod stosowanych przez zorganizowane grupy przestępcze w celu handlu ludźmi, włącznie z werbowaniem i transportem ofiar, szlakami oraz powiązaniem pomiędzy osobami i grupami uczestniczącymi w takim handlu oraz możliwych sposobów ich wykrywania.

2. Państwa–Strony zapewnią lub nasilą szkolenia dla funkcjonariuszy organów ścigania, służb imigracyjnych oraz innych właściwych organów w zakresie zapobiegania handlowi ludźmi. Szkolenia powinny koncentrować się na metodach zapobiegania takiemu handlowi, ścigania handlarzy oraz ochrony praw ofiar, w tym ochrony ofiar przed handlarzami. Szkolenia powinny również brać pod uwagę potrzebę uwzględnienia praw człowieka oraz kwestii delikatnej natury związanych z dziećmi i płcią, a także powinny zachęcać do współpracy z organizacjami pozarządowymi, innymi właściwymi organizacjami oraz czynnikami społeczeństwa obywatelskiego.

3. Państwo–Strona otrzymujące informacje powinno zastosować się do wszelkich wymogów Państwa–Strony przekazującego informacje ograniczających wykorzystanie tych informacji.

Artykuł 11

Działania podejmowane na granicy

1. Nie naruszając zobowiązań międzynarodowych dotyczących swobodnego przepływu osób, Państwa–Strony wzmocnią, w miarę możliwości, środki kontroli granicznej, jakie mogą okazać się konieczne dla zapobiegania i wykrywania handlu ludźmi.

2. Każde Państwo–Strona podejmie, w możliwym zakresie, ustawodawcze lub inne stosowne działania mające na celu zapobieganie wykorzystywaniu środków transportu należących do przewoźników do popełniania czynów uznanych za przestępstwa zgodnie z artykułem 5 niniejszego protokołu.

3. W razie konieczności i nie naruszając obowiązujących konwencji międzynarodowych, działania takie będą obejmować wprowadzenie w stosunku do przewoźników, włączając w to firmy transportowe, właścicieli lub operatorów dowolnych środków transportu, obowiązku upewnienia się, że wszyscy pasażerowie posiadają dokumenty podróży wymagane przy wjeździe do Państwa przyjmującego.

4. Każde Państwo–Strona, zgodnie ze swoim prawem wewnętrznym, podejmie niezbędne działania wprowadzające sankcje za naruszenie obowiązku określonego w ustępie 3.

5. Każde Państwo–Strona rozważy podjęcie działań umożliwiających, zgodnie ze swoim prawem wewnętrznym, odmówienie prawa wjazdu lub cofnięcie wizy osobom mającym związki z popełnieniem czynów uznanych za przestępstwa zgodnie z niniejszym protokołem.

6. Nie naruszając artykułu 27 Konwencji, Państwa–Strony rozważą rozszerzenie współpracy pomiędzy organami kontroli granicznej poprzez, *inter alia*, ustanowienie i utrzymywanie bezpośrednich kanałów wymiany informacji.

Artykuł 12

Bezpieczeństwo i kontrola dokumentów

Każde Państwo–Strona, stosownie do dostępnych środków, podejmie takie działania, jakie mogą okazać się konieczne dla:

- a) zagwarantowania takiej jakości wystawianych przez siebie dokumentów podróży lub dokumentów tożsamości, która uniemożliwiłaby ich niewłaściwe użycie, sfalszowanie, nielegalne przerobienie, skopiowanie lub wydanie oraz
- b) zapewnienia integralności i bezpieczeństwa dokumentów podróży lub dokumentów tożsamości wystawianych przez Państwo–Stronę lub w ich imieniu oraz zapobiegania ich nielegalnemu wytwarzaniu, wystawianiu i wykorzystywaniu.

Artykuł 13

Legalność i ważność dokumentów

Na wniosek innego Państwa–Strony, zgodnie ze swoim prawem wewnętrznym, Państwo–Strona sprawdzi w rozsądnym czasie legalność i ważność dokumentów podróży lub dokumentów tożsamości wystawionych lub rzekomo wystawionych w jego imieniu, co do których istnieje podejrzenie, że są wykorzystywane dla celów handlu ludźmi.

IV. POSTANOWIENIA KOŃCOWE

Artykuł 14

Klauzula zastrzeżenia

1. Żadne z postanowień niniejszego protokołu nie narusza innych praw, zobowiązań ani obowiązków państw i osób wynikających z prawa międzynarodowego, w tym międzynarodowego prawa humanitarnego oraz międzynarodowego prawa ochrony praw człowieka, a w szczególności, tam gdzie ma to zastosowanie, Konwencji z 1951 r. oraz Protokołu z 1967 r. dotyczących statusu uchodźców oraz zawartej w nich zasady niewydalania.

2. Działania określone w niniejszym protokole będą interpretowane oraz stosowane w sposób niepowodujący dyskryminacji osób z tytułu bycia tych osób ofiarami handlu ludźmi. Interpretacja i podejmowanie takich działań powinno być zgodne z zasadami niedyskryminacji uznanymi na arenie międzynarodowej.

Artykuł 15

Rozstrzygnięcie sporów

1. Państwa–Strony będą dążyły do rozstrzygnięcia sporów dotyczących interpretacji lub stosowania niniejszego protokołu w drodze negocjacji.

2. Jakikolwiek spór dotyczący interpretacji lub stosowania niniejszego protokołu wynikły pomiędzy dwoma lub więcej Państwami–Stronami, który w rozsądnym czasie nie został rozstrzygnięty w drodze negocjacji, zostanie, na wniosek jednego z tych Państw–Stron, przekazany do rozstrzygnięcia w drodze arbitrażu. Jeśli, w okresie 6 miesięcy od daty wniosku o arbitraż, Państwa–Strony nie zdołają uzgodnić procedury postępowania arbitrażowego, wówczas każde z tych Państw–Stron może przedłożyć spór Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości, składając wniosek zgodnie ze statutem Trybunału.

3. Każde Państwo–Strona, w czasie podpisywania, ratyfikacji, przyjmowania lub zatwierdzania niniejszego protokołu lub w chwili przystępowania do niego, może oświadczyć, iż nie uważa się za związane ustępem 2. Pozostałe Państwa–Strony nie będą wówczas związane ustępem 2 w stosunku do takiego Państwa–Strony, które złożyło takie zastrzeżenie.

4. Każde Państwo–Strona, które złożyło zastrzeżenie zgodnie z ustępem 3, może w dowolnym czasie wycofać to zastrzeżenie w drodze powiadomienia skierowanego do Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 16

Podpisanie, ratyfikacja, przyjęcie, zatwierdzenie i przystąpienie

1. Niniejszy protokół będzie otwarty do podpisu dla wszystkich państw w okresie od 12 do 15 grudnia 2000 r. w Palermo (Włochy), a następnie – w siedzibie Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku do dnia 12 grudnia 2002 r.

2. Niniejszy protokół będzie ponadto otwarty do podpisu dla regionalnych organizacji integracji gospodarczej, pod warunkiem że przynajmniej jedno Państwo członkowskie takiej organizacji podpisało niniejszy protokół zgodnie z ustępem 1.

3. Niniejszy protokół podlega ratyfikacji, przyjęciu lub zatwierdzeniu. Dokumenty ratyfikacyjne, przyjęcia lub zatwierdzenia zostaną złożone Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych. Regionalna organizacja integracji gospodarczej może złożyć swój dokument ratyfikacyjny, przyjęcia lub zatwierdzenia, jeśli uczyniło to co najmniej jedno z jej Państw członkowskich. W takim dokumencie ratyfikacyjnym, przyjęcia lub zatwierdzenia organizacja ta określi zakres swoich kompetencji w stosunku do kwestii regulowanych niniejszym protokołem. Organizacja ta poinformuje również depozytariusza o wszelkich istotnych zmianach zakresu swoich kompetencji.

4. Niniejszy protokół jest otwarty do przystąpienia dla jakiegokolwiek państwa lub jakiegokolwiek regionalnej organizacji integracji gospodarczej, której przynajmniej jedno Państwo członkowskie jest Stroną niniejszego protokołu. Dokumenty przystąpienia zostaną złożone Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych. W chwili przystąpienia regionalna organizacja integracji gospodarczej określi zakres swoich kompetencji w odniesieniu do kwestii regulowanych niniejszym protokołem. Organizacja ta informuje również depozytariusza o wszelkich istotnych zmianach zakresu swoich kompetencji.

Artykuł 17

Wejście w życie

1. Niniejszy protokół wejdzie w życie dziewięćdziesiątego dnia od daty złożenia czterdziestego dokumentu ratyfikacyjnego, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia, z zastrzeżeniem, że protokół nie wejdzie w życie przed wejściem w życie konwencji. W rozumieniu niniejszego ustępu, jakikolwiek dokument złożony przez regionalną organizację integracji gospodarczej nie będzie uważany za dokument dodatkowy wobec tych, jakie zostały złożone przez Państwa członkowskie tej organizacji.

2. Dla wszystkich państw i regionalnych organizacji integracji gospodarczej ratyfikujących, przyjmujących, zatwierdzających lub przystępujących do niniejszego protokołu po złożeniu czterdziestego dokumentu potwierdzającego taką czynność, niniejszy protokół wejdzie

w życie trzydziestego dnia od daty złożenia przez to państwo lub organizację odpowiedniego dokumentu lub w dniu wejścia w życie niniejszego protokołu zgodnie z ustępem 1, w zależności od tego, która data będzie późniejsza.

Artykuł 18 **Poprawki**

1. Po upływie 5 lat od wejścia w życie niniejszego protokołu, Państwo–Strona niniejszego protokołu może zaproponować poprawkę i przedłożyć ją Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych, który następnie przekaze proponowaną poprawkę Państwom–Stronom oraz Konferencji Stron Konwencji w celu rozważenia propozycji i podjęcia decyzji. Państwa–Strony niniejszego protokołu zgromadzone na Konferencji Stron podejmą wszelkie starania w celu osiągnięcia konsensusu w sprawie każdej poprawki. W sytuacji, gdy wszelkie możliwości osiągnięcia konsensusu zostaną wyczerpane, a porozumienie nie zostanie osiągnięte, jako ostatnia możliwość dla przyjęcia poprawki wymagana będzie większość dwóch trzecich głosów Państw–Stron niniejszego protokołu obecnych i głosujących na posiedzeniu Konferencji Stron.

2. Regionalne organizacje integracji gospodarczej, w kwestiach leżących w zakresie ich kompetencji, będą korzystać z przysługującego im na mocy niniejszego artykułu prawa głosu w liczbie głosów równej liczbie Państw członkowskich tych organizacji będących Stronami niniejszego protokołu. Organizacje te nie mogą korzystać ze swego prawa głosu, jeżeli ich Państwa członkowskie korzystają ze swego prawa głosu i *vice versa*.

3. Poprawka przyjęta zgodnie z ustępem 1 podlega ratyfikacji, przyjęciu lub zatwierdzeniu przez Państwa–Strony.

4. Poprawka przyjęta zgodnie z ustępem 1 wejdzie w życie w odniesieniu do Państwa–Strony po upływie dziewięćdziesięciu dni od daty złożenia Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych dokumentu ratyfikacyjnego, przyjęcia lub zatwierdzenia tej poprawki.

5. Z chwilą wejścia w życie poprawki, staje się ona wiążąca dla tych Państw–Stron, które wyraziły zgodę na związanie się nią. Pozostałe Państwa–Strony pozostaną nadal związane postanowieniami niniejszego protokołu oraz wszelkimi wcześniejszymi poprawkami, które zostały przez nie ratyfikowane, przyjęte lub zatwierdzone.

Artykuł 19 **Wypowiedzenie**

1. Państwo–Strona może wypowiedzieć niniejszy protokół w drodze pisemnego powiadomienia Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych. Wypowiedzenie wejdzie w życie po upływie jednego roku od daty otrzymania powiadomienia przez Sekretarza Generalnego.

2. Regionalna organizacja integracji gospodarczej przestaje być Stroną niniejszego protokołu z chwilą jego wypowiedzenia przez wszystkie Państwa członkowskie tej organizacji.

Artykuł 20 **Depozytariusz i języki**

1. Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych zostaje wyznaczony depozytariuszem niniejszego protokołu.

2. Oryginał niniejszego protokołu, którego teksty w językach arabskim, chińskim, angielskim, francuskim, rosyjskim i hiszpańskim są jednakowo autentyczne, zostanie złożony u Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych.

Na dowód czego, niżej podpisani pełnomocnicy, należycie upoważnieni przez ich Rządy, podpisali niniejszy protokół.

Po zaznajomieniu się z powyższym protokołem, w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej oświadczam, że:

- został on uznany za słuszny zarówno w całości, jak i każde z postanowień w nim zawartych,
- jest przyjęty, ratyfikowany i potwierdzony,
- będzie niezmiennie zachowywany.

Na dowód czego wydany został akt niniejszy, opatrzony pieczęcią Rzeczypospolitej Polskiej.

Dano w Warszawie dnia 18 sierpnia 2003 r.

KONWENCJA

o prawach osób niepełnosprawnych

(Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych i protokół fakultatywny do niej zostały przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 13 grudnia 2006 r., na mocy rezolucji nr 61/106. Polska podpisała konwencję w dniu 30 marca 2007 r. Konwencja weszła w życie 3 maja 2008 r. Polska dokonała jej ratyfikacji 6 września 2012 r. Tekst Konwencji jest opublikowany w Dzienniku Ustaw z dnia 25 października 2012 r., poz. 1169. Ratyfikując, Polska złożyła oświadczenie interpretacyjne oraz zastrzeżenia:

Oświadczenie interpretacyjne:

„Rzeczpospolita Polska oświadcza, że interpretuje art. 12 konwencji w sposób zezwalający na stosowanie ubezwłasnowolnienia, w okolicznościach i w sposób określony w prawie krajowym, jako środka, o którym mowa w art. 12 ust. 4, w sytuacji, gdy w skutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego lub innego rodzaju zaburzeń psychicznych osoba nie jest w stanie kierować swoim postępowaniem.”

Zastrzeżenia:

„Art. 23 ust. 1 lit. a) konwencji dotyczy uznania prawa wszystkich osób niepełnosprawnych, które są w odpowiednim do zawarcia małżeństwa wieku, do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny, na podstawie art. 46 konwencji Rzeczpospolita Polska zastrzega sobie prawo do niestosowania postanowienia art. 23 ust. 1 lit. a) konwencji do czasu zmiany przepisów prawa polskiego. Do momentu wycofania zastrzeżenia osoba niepełnosprawna, której niepełnosprawność wynika z choroby psychicznej albo niedorozwoju umysłowego, a która jest w odpowiednim do zawarcia małżeństwa wieku, nie będzie mogła zawrzeć związku małżeńskiego, chyba że sąd zezwoli na zawarcie małżeństwa, stwierdzając, że stan zdrowia lub umysłu takiej osoby nie zagraża małżeństwu ani zdrowiu przyszłego potomstwa i jeżeli osoba ta nie została ubezwłasnowolniona całkowicie. Uwarunkowania te wynikają z art. 12 § 1 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 9, poz. 59, z późn.zm.)

„Rzeczpospolita Polska rozumie, że art. 23 ust. 1 lit. b) i art. 25 lit. a) nie powinny być interpretowane jako przyznające jednostce prawo do aborcji czy też nakaz dla państw–stron zapewniają dostęp do takiego prawa, z wyjątkiem sytuacji, gdy jest to wyraźnie określone w prawie krajowym.”

Oświadczenie interpretacyjne i zastrzeżenia zostały opublikowane w Dzienniku Ustaw z 2012 r., poz. 1170).

PREAMBUŁA

Państwa Strony niniejszej konwencji,

(a) przywołując zasady proklamowane w Karcie Narodów Zjednoczonych, które uznają przyrodzoną godność i wartość oraz równe i niezbywalne prawa wszystkich członków rodziny ludzkiej za podstawę wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie;

(b) uznając, że Narody Zjednoczone, w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz w Międzynarodowych Paktach Praw Człowieka, ogłosiły i uzgodniły, że każdy ma prawo do korzystania ze wszystkich praw i wolności ustanowionych w tych dokumentach, bez względu na jakiegokolwiek różnicę;

(c) potwierdzając powszechność, niepodzielność, współzależność i powiązanie ze sobą wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz potrzebę zagwarantowania osobom niepełnosprawnym pełnego z nich korzystania, bez dyskryminacji;

(d) przywołując Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Międzynarodową konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, Konwencję w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karanía, Konwencję o prawach dziecka oraz Międzynarodową konwencję o ochronie praw wszystkich pracowników migrujących i członków ich rodzin;

(e) uznając, że niepełnosprawność jest pojęciem ewoluującym i że niepełnosprawność wynika z interakcji między osobami z dysfunkcjami a barierami wynikającymi z postaw ludzkich i środowiskowymi, które utrudniają tym osobom pełny i skuteczny udział w życiu społeczeństwa, na zasadzie równości z innymi osobami;

(f) uznając znaczenie zasad i wytycznych zawartych w Światowym programie działań na rzecz osób niepełnosprawnych i w Standardowych zasadach wyrównywania szans osób niepełnosprawnych oraz ich wpływ na popieranie, formułowanie i ocenę polityk, planów, programów i działań na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym zmierzających do dalszego wyrównywania szans osób niepełnosprawnych,

(g) podkreślając znaczenie włączania kwestii niepełnosprawności do odpowiednich strategii zrównoważonego rozwoju, jako ich integralnej części;

- (h) uznając także, że dyskryminacja kogokolwiek ze względu na niepełnosprawność jest pogwałceniem przyrodzonej godności i wartości osoby ludzkiej;
- (i) uznając również różnorodność osób niepełnosprawnych;
- (j) uznając potrzebę popierania i ochrony praw człowieka wszystkich osób niepełnosprawnych, w tym osób wymagających bardziej intensywnego wsparcia;
- (k) zaniepokojone, że pomimo istnienia różnych rozwiązań i przedsięwzięć, osoby niepełnosprawnej w dalszym ciągu napotykały na bariery w udziale w życiu społecznym jako równoprawni członkowie społeczeństwa oraz doświadczają naruszania praw człowieka we wszystkich częściach świata;
- (l) uznając znaczenie współpracy międzynarodowej na rzecz poprawy warunków życia osób niepełnosprawnych w każdym kraju, szczególnie w krajach rozwijających się;
- (m) uznając cenny wkład, obecny i potencjalny, osób niepełnosprawnych w ogólny dobrobyt i różnorodność społeczności, w których żyją oraz uznając, że popieranie pełnego korzystania przez osoby niepełnosprawne z praw człowieka i podstawowych wolności, a także pełnego udziału osób niepełnosprawnych wzmocni ich poczucie przynależności i przyczyni się do rozwoju ludzkości oraz postępu społecznego i gospodarczego oraz wykorzenienia ubóstwa;
- (n) uznając znaczenie dla osób niepełnosprawnych ich samodzielności i niezależności, w tym wolności dokonywania wyborów;
- (o) zważywszy, że osoby niepełnosprawne powinny mieć możliwość aktywnego udziału w procesie podejmowania decyzji w zakresie polityki i programów, w tym dotyczących ich bezpośrednio;
- (p) zaniepokojone trudnościami, jakie napotykały osoby niepełnosprawne, które są narażone na wielorakie lub wzmocnione formy dyskryminacji ze względu na przynależność rasową, kolor skóry lub płeć, język, religię, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe, etniczne, autochtoniczne lub społeczne, sytuację majątkową, urodzenie, wiek czy inne okoliczności;
- (q) uznając, że niepełnosprawne kobiety i dziewczęta są często narażone, zarówno w środowisku rodzinnym, jak i poza nim, na większe ryzyko przemocy, naruszania nietykalności osobistej lub znieważania, opuszczenia lub zaniebdywania, znęcania się lub wykorzystywania;
- (r) uznając, że niepełnosprawne dzieci powinny w pełni korzystać ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności, na zasadzie równości z innymi dziećmi oraz przywołując zobowiązania w tym zakresie przyjęte przez Państwa Strony Konwencji o prawach dziecka;
- (s) podkreślając potrzebę uwzględniania perspektywy płci we wszystkich wysiłkach na rzecz popierania pełnego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności przez osoby niepełnosprawne;

(t) zwracając uwagę na fakt, że większość osób niepełnosprawnych żyje w warunkach ubóstwa i uznając, w związku z tym, pilną potrzebę zajęcia się problemem negatywnego wpływu ubóstwa na osoby niepełnosprawne;

(u) mając na uwadze fakt, że w celu zapewnienia pełnej ochrony osób niepełnosprawnych, w szczególności podczas konfliktów zbrojnych i obcej okupacji, konieczne jest stworzenie warunków pokoju i bezpieczeństwa, w oparciu o pełne poszanowanie celów i zasad zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz przestrzeganie odpowiednich dokumentów dotyczących praw człowieka;

(v) uznając znaczenie dostępności środowiska fizycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego, dostępu do opieki zdrowotnej i edukacji oraz do informacji i środków komunikacji celem umożliwienia osobom niepełnosprawnym pełnego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności;

(w) biorąc pod uwagę, że jednostka, mająca obowiązki w stosunku do innych osób i w stosunku do społeczności do której należy, jest zobowiązana dążyć do popierania i przestrzegania praw uznanych w Międzynarodowej Karcie Praw Człowieka;

(x) wyrażając przekonanie, że rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa i jest uprawniona do ochrony przez społeczeństwo i państwo, a osoby niepełnosprawne i członkowie ich rodzin powinni otrzymywać niezbędną ochronę i pomoc umożliwiającą rodzinom przyczynianie się do pełnego i równego korzystania z praw przez osoby niepełnosprawne;

(y) wyrażając przekonanie, że powszechna i całościowa Konwencja międzynarodowa, mająca na celu popieranie oraz ochronę praw i godności osób niepełnosprawnych, istotnie przyczyni się do zaradzenia głęboko niekorzystnej sytuacji społecznej osób niepełnosprawnych i będzie promować ich udział w sferze obywatelskiej, politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturalnej, na zasadach równych szans, zarówno w krajach rozwijających się, jak i rozwiniętych; uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1

Cel

Celem niniejszej konwencji jest popieranie, ochrona i zapewnienie pełnego i równego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności przez wszystkie osoby niepełnosprawne oraz popieranie poszanowania ich przyrodzonej godności.

Do osób niepełnosprawnych zalicza się te osoby, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami.

Artykuł 2

Definicje

W rozumieniu niniejszej konwencji:

Komunikacja” obejmuje języki, wyświetlanie tekstu, alfabet Braille’a, komunikację przez dotyk, dużą czcionkę, dostępne multimedia, jak i sposoby, środki i formy komunikowania się na piśmie, przy pomocy słuchu, języka uproszczonego, lektora oraz formy wspomagające (augmentatywne) i alternatywne, w tym dostępną technologię informacyjno-komunikacyjną.

„Język” obejmuje język mówiony i język migowy oraz inne formy przekazu niewerbalnego.

„Dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność” oznacza jakiegokolwiek różnicowanie, wykluczanie lub ograniczanie ze względu na niepełnosprawność, którego celem lub skutkiem jest naruszenie lub zniweczenie uznania, korzystania z lub wykonywania wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie polityki, gospodarki, społecznej, kulturalnej, obywatelskiej lub w jakiegokolwiek innej, na zasadzie równości z innymi osobami. Obejmuje to wszelkie przejawy dyskryminacji, w tym odmowę racjonalnego usprawnienia.

„Racjonalne usprawnienie” oznacza konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nie nakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami.

„Uniwersalne projektowanie” oznacza projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania. „Uniwersalne projektowanie” nie wyklucza pomocy technicznych dla szczególnych grup osób niepełnosprawnych, jeżeli jest to potrzebne.

Artykuł 3

Zasady ogólne

Niniejsza konwencja opiera się na następujących zasadach:

- (a) poszanowanie przyrodzonej godności, autonomii osoby, w tym swobody dokonywania wyborów, a także poszanowanie niezależności osoby,
- (b) niedyskryminacja,
- (c) pełny i skuteczny udział i włączenie w społeczeństwo,
- (d) poszanowanie odmienności i akceptacja osób niepełnosprawnych, będących częścią ludzkiej różnorodności i całej ludzkości,

- (e) równość szans,
- (f) dostępność,
- (g) równość mężczyzn i kobiet,
- (h) poszanowanie rozwijających się zdolności niepełnosprawnych dzieci oraz poszanowanie prawa dzieci niepełnosprawnych do zachowania tożsamości.

Artykuł 4 **Obowiązki ogólne**

1. Państwa Strony zobowiązują się do zapewnienia i popierania pełnej realizacji wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności wszystkich osób niepełnosprawnych, bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność. W tym celu Państwa Strony zobowiązują się do:

- (a) przyjęcia wszelkich odpowiednich środków ustawodawczych, administracyjnych i innych w celu wdrożenia praw uznanych w niniejszej konwencji,
- (b) podjęcia wszelkich odpowiednich środków, w tym ustawodawczych, w celu zmiany lub uchylecia obowiązujących ustaw, przepisów wykonawczych, zwyczajów i praktyk, które dyskryminują osoby niepełnosprawne,
- (c) uwzględniania wymogu ochrony i popierania praw człowieka w odniesieniu do osób niepełnosprawnych w każdej polityce i każdym programie działania,
- (d) powstrzymywania się od angażowania się w jakiekolwiek działania lub praktyki, które są niezgodne z niniejszą konwencją i zapewnienia, że władze i instytucje publiczne będą działały zgodnie z niniejszą konwencją,
- (e) podejmowania wszelkich odpowiednich działań w celu wyeliminowania dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność przez jakąkolwiek osobę, organizację lub prywatne przedsiębiorstwo,
- (f) podejmowania lub popierania badań i wytwarzania oraz zapewnienia dostępności i korzystania z towarów, usług, wyposażenia i urządzeń uniwersalnie zaprojektowanych, zgodnie z definicją zawartą w art. 2 niniejszej konwencji, które powinny wymagać możliwie jak najmniejszych dostosowań i ponoszenia jak najmniejszych kosztów w celu zaspokojenia szczególnych potrzeb osób niepełnosprawnych; a także zobowiązują się do popierania zasady uniwersalnego projektowania przy tworzeniu norm i wytycznych,
- (g) podejmowania lub popierania badań i tworzenia oraz popierania dostępności i wykorzystywania nowych technologii, w tym technologii informacyjno-komunikacyjnych, przedmiotów ułatwiających poruszanie się, urządzeń i wspomagających technologii, odpowiednich dla osób niepełnosprawnych, traktując priorytetowo technologie dostępne po przystępnych cenach,

- (h) zapewniania osobom niepełnosprawnym dostępnej informacji o przedmiotach ułatwiających poruszanie się, urządzeniach i wspomagających technologiach, w tym nowych technologiach, a także o innych formach pomocy, usług i ułatwień,
- (i) popierania szkoleń specjalistów i personelu pracującego z osobami niepełnosprawnymi, w zakresie praw uznanych w niniejszej konwencji, tak aby lepiej świadczone były pomoc i usługi gwarantowane na mocy tych praw.

2. W odniesieniu do praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, każde z Państw Stron zobowiązuje się podjąć kroki, wykorzystując maksymalnie dostępne mu środki i, gdy to potrzebne, w ramach współpracy międzynarodowej, w celu stopniowego osiągnięcia pełnej realizacji praw, bez uszczerbku dla tych zobowiązań zawartych w niniejszej konwencji które, zgodnie z prawem międzynarodowym, mają skutek natychmiastowy.

3. Przy tworzeniu i wdrażaniu ustawodawstwa i polityki celem wprowadzenia w życie niniejszej konwencji, a także w toku podejmowania decyzji w zakresie spraw dotyczących osób niepełnosprawnych Państwa Strony będą ściśle konsultować się z osobami niepełnosprawnymi, a także angażować te osoby, w tym niepełnosprawne dzieci, w te procesy, za pośrednictwem reprezentujących je organizacji.

4. Żadne z postanowień niniejszej konwencji nie narusza jakichkolwiek rozwiązań, które bardziej sprzyjają realizacji praw osób niepełnosprawnych, a które przewiduje ustawodawstwo Państwa Strony lub prawo międzynarodowe obowiązujące to Państwo. Żadne z praw człowieka i podstawowych wolności uznanych lub istniejących w którymkolwiek z Państw Stron niniejszej konwencji na podstawie ustaw, konwencji, przepisów wykonawczych lub zwyczaju nie może być ograniczone lub uchylone pod pretekstem, że niniejsza konwencja nie uznaje takich praw lub wolności, lub uznaje je w węższym zakresie.

5. Postanowienia niniejszej konwencji rozciągają się na wszystkie części państw federalnych, bez jakichkolwiek ograniczeń lub wyjątków.

Artykuł 5

Równość i niedyskryminacja

1. Państwa Strony uznają, że wszyscy ludzie są równi wobec prawa i są uprawnieni, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, do jednakowej ochrony prawnej i jednakowych korzyści wynikających z prawa.

2. Państwa Strony zakażą jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność i zagwarantują osobom niepełnosprawnym jednakową dla wszystkich i skuteczną ochronę przed dyskryminacją z jakichkolwiek względów.

3. W celu popierania równości i likwidacji dyskryminacji, Państwa Strony podejmą wszelkie odpowiednie kroki celem zapewnienia racjonalnych usprawnień.

4. Za dyskryminację w rozumieniu niniejszej konwencji nie będą uważane szczególne środki, które są niezbędne celem przyspieszenia osiągnięcia lub zagwarantowania faktycznej równości osób niepełnosprawnych.

Artykuł 6 **Niepełnosprawne kobiety**

1. Państwa Strony uznają, że niepełnosprawne kobiety i dziewczęta są narażone na wieloraką dyskryminację i, w związku z tym, podejmą środki w celu zapewnienia pełnego i równego korzystania przez nie ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności.

2. Państwa Strony podejmą wszelkie odpowiednie środki, aby zapewnić pełen rozwój, awans i wzmocnienie pozycji kobiet, w celu zagwarantowania im możliwości wykonywania i korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności ustanowionych w niniejszej konwencji.

Artykuł 7 **Niepełnosprawne dzieci**

1. Państwa Strony podejmą wszelkie niezbędne środki w celu zapewnienia pełnego korzystania przez niepełnosprawne dzieci ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności, na zasadzie równości z innymi dziećmi.

2. We wszystkich działaniach dotyczących dzieci niepełnosprawnych należy przede wszystkim kierować się najlepszym interesem dziecka.

3. Państwa Strony zapewnią niepełnosprawnym dzieciom prawo swobodnego wyrażania poglądów we wszystkich sprawach ich dotyczących, przyjmując je z należytą uwagą, odpowiednio do wieku i dojrzałości dzieci, na zasadzie równości z innymi dziećmi oraz zapewnią dzieciom pomoc w wykonywaniu tego prawa, dostosowaną do ich niepełnosprawności i wieku.

Artykuł 8 **Podnoszenie świadomości**

1. Państwa Strony zobowiązują się podjąć natychmiastowe, skuteczne i odpowiednie działania w celu:

- (a) podniesienia świadomości społeczeństwa, w tym na poziomie rodziny, w sprawach dotyczących osób niepełnosprawnych, a także działania na rzecz wzmocnienia poszanowania praw i godności osób niepełnosprawnych,
- (b) zwalczania stereotypów, uprzedzeń i szkodliwych praktyk wobec osób niepełnosprawnych, w tym związanych z płcią i wiekiem, we wszystkich dziedzinach życia,

- (c) promowania wiedzy o zdolnościach i wkładzie osób niepełnosprawnych.
  - 2. Do działań podejmowanych w tym celu należy:
    - (a) inicjowanie i prowadzenie skutecznych kampanii nastawionych na podnoszenie poziomu świadomości społecznej, aby:
      - i. rozwijać wrażliwość na prawa osób niepełnosprawnych,
      - ii. popierać pozytywne postrzeganie i większą świadomość społeczną dotyczącą osób niepełnosprawnych,
      - iii. popierać uznawanie umiejętności, zasług i zdolności osób niepełnosprawnych oraz ich wkładu w miejscu pracy i na rynku pracy,
    - (b) rozwijanie, na wszystkich szczeblach systemu edukacji i u wszystkich dzieci od najwcześniejszych lat, postawy poszanowania praw osób niepełnosprawnych,
    - (c) zachęcanie wszystkich środków masowego przekazu do przedstawiania wizerunku osób niepełnosprawnych w sposób zgodny z celem niniejszej konwencji,
    - (d) popieranie programów podnoszenia świadomości w sprawach dotyczących osób niepełnosprawnych i ich praw.

Artykuł 9

Dostępność

1. Aby umożliwić osobom niepełnosprawnym niezależne życie i pełny udział we wszystkich sferach życia, Państwa Strony podejmą odpowiednie środki w celu zapewnienia im, na zasadzie równości z innymi osobami, dostępu do środowiska fizycznego, środków transportu, informacji i komunikacji, w tym technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, a także do innych urządzeń i usług, powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych, zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich. Środki te, obejmujące rozpoznanie i eliminację przeszkód i barier w zakresie dostępności, stosują się między innymi do:

- (a) budynków, dróg, transportu oraz innych urządzeń wewnętrznych i zewnętrznych, w tym szkół, mieszkań, instytucji zapewniających opiekę medyczną i miejsc pracy,
  - (b) informacji, komunikacji i innych usług, w tym usług elektronicznych i służb ratowniczych.
2. Państwa Strony podejmą również odpowiednie środki w celu:
- (a) opracowywania, ogłaszania i monitorowania wdrażania minimalnych standardów i wytycznych w sprawie dostępności urządzeń i usług ogólnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych,
  - (b) zapewnienia, że instytucje prywatne, które oferują urządzenia i usługi ogólnie dostępne lub powszechnie zapewniane, będą brały pod uwagę wszystkie aspekty ich dostępności dla osób niepełnosprawnych,

- (c) zapewnienia wszystkim zainteresowanym osobom szkolenia na temat kwestii dostępności dla osób niepełnosprawnych,
- (d) zapewnienia w ogólnodostępnych budynkach i innych obiektach oznakowania w alfabecie Braille’a oraz w formach łatwych do czytania i zrozumienia,
- (e) zapewnienia różnych form pomocy i pośrednictwa ze strony innych osób lub zwierząt, w tym przewodników, lektorów i profesjonalnych tłumaczy języka migowego, w celu ułatwienia dostępu do ogólnodostępnych budynków i innych obiektów publicznych,
- (f) popierania innych odpowiednich form pomocy i wsparcia osób niepełnosprawnych, aby zapewnić im dostęp do informacji,
- (g) popierania dostępu osób niepełnosprawnych do nowych technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, w tym do Internetu,
- (h) popierania, od wstępnego etapu, projektowania, rozwoju, produkcji i dystrybucji dostępnych technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, tak aby technologie te i systemy były dostępne po najniższych kosztach.

Artykuł 10 **Prawo do życia**

Państwa Strony potwierdzają, że każda istota ludzka ma przyrodzone prawo do życia i podejmą wszelkie niezbędne środki w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym skutecznego korzystania z tego prawa, na zasadzie równości z innymi osobami.

Artykuł 11 **Sytuacje zagrożenia i sytuacje wymagające pomocy humanitarnej**

Państwa Strony podejmą, zgodnie ze swoimi zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego, w tym międzynarodowego prawa humanitarnego oraz międzynarodowego prawa praw człowieka, wszelkie niezbędne środki w celu zapewnienia ochrony i bezpieczeństwa osób niepełnosprawnych w sytuacjach zagrożenia, w tym w trakcie konfliktu zbrojnego, w sytuacjach wymagających pomocy humanitarnej i w przypadku klęsk żywiołowych.

Artykuł 12 **Równość wobec prawa**

1. Państwa Strony potwierdzają, że osoby niepełnosprawne mają prawo do uznania ich za podmioty prawa.

2. Państwa Strony uznają, że osoby niepełnosprawne mają zdolność prawną, na zasadzie równości z innymi osobami, we wszystkich aspektach życia.

3. Państwa Strony podejmą odpowiednie środki w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym dostępu do wsparcia, którego mogą potrzebować przy korzystaniu ze zdolności prawnej.

4. Państwa Strony zagwarantują, że wszelkie środki związane z korzystaniem ze zdolności prawnej obejmować będą odpowiednie i skuteczne zabezpieczenia w celu zapobiegania nadużyciom, zgodnie z międzynarodowym prawem praw człowieka. Zabezpieczenia zapewnią, że środki związane z korzystaniem ze zdolności prawnej będą respektowały prawa, wolę i preferencje osoby, będą wolne od konfliktu interesów i bezprawnych nacisków, będą proporcjonalne i dostosowane do sytuacji danej osoby, będą stosowane przez możliwie najkrótszy czas i będą podlegały regularnemu przeglądowi przez właściwe niezależne i bezstronne władze lub organ sądowy. Zabezpieczenia powinny być proporcjonalne do stopnia, w jakim takie środki wpływają na prawa i interesy danej osoby.

5. Państwa Strony podejmą wszelkie odpowiednie i efektywne środki, z uwzględnieniem postanowień niniejszego artykułu, celem zagwarantowania równego prawa osób niepełnosprawnych do posiadania i dziedziczenia własności, kontroli własnych spraw finansowych oraz do jednakowego dostępu do pożyczek bankowych, hipotecznych i innych form kredytów oraz zapewnią, że osoby niepełnosprawne nie będą samowolnie pozbawiane własności.

Artykuł 13 **Dostęp do wymiaru sprawiedliwości**

1. Państwa Strony zapewnią osobom niepełnosprawnym, na zasadzie równości z innymi osobami, skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości, w tym poprzez wprowadzenie dostosowań proceduralnych i dostosowań odpowiednich do ich wieku, w celu ułatwienia skutecznego udziału, bezpośrednio lub pośrednio, zwłaszcza jako świadków, we wszelkich postępowaniach prawnych, w tym na etapie śledztwa i innych form postępowania przygotowawczego.

2. Aby wesprzeć gwarancje skutecznego dostępu osób niepełnosprawnych do wymiaru sprawiedliwości, na zasadzie równości z innymi osobami, Państwa Strony będą popierać odpowiednie szkolenia osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości, w tym w policji i więziennictwie.

Artykuł 14 **Wolność i bezpieczeństwo osobiste**

1. Państwa Strony zapewnią, że osoby niepełnosprawne, na zasadzie równości z innymi osobami:

- (a) będą korzystały z prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego,
- (b) nie będą pozbawiane wolności bezprawnie lub samowolnie, a także, że każde pozbawienie wolności będzie zgodne z prawem oraz że niepełnosprawność w żadnym przypadku nie będzie uzasadniać pozbawienia wolności.

2. Państwa Strony zapewnią osobom niepełnosprawnym, które zostaną pozbawione wolności w wyniku jakiegokolwiek postępowania, prawo, na zasadzie równości z innymi osobami, do gwarancji zgodnych z międzynarodowym prawem praw człowieka i traktowanie zgodne z celami i zasadami niniejszej konwencji, włączając w to zapewnienie racjonalnych usprawnień.

Artykuł 15

Wolność od tortur lub okrutnego, nieludzkiego albo poniżającego traktowania lub karania

1. Nikt nie będzie poddany torturom lub okrutnemu, nieludzkiemu, lub poniżającemu traktowaniu, lub karaniu. W szczególności, nikt nie będzie poddany, bez swobodnie wyrażonej zgody, eksperymentom medycznym lub naukowym.

2. Państwa Strony podejmą skuteczne środki ustawodawcze, administracyjne, sądowe i inne w celu zapobiegania, na zasadzie równości z innymi osobami, poddawaniu osób niepełnosprawnych torturom lub okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu, lub karaniu.

Artykuł 16

Wolność od wykorzystywania, przemocy i nadużyć

1. Państwa Strony podejmą wszelkie odpowiednie środki ustawodawcze, administracyjne, społeczne, w dziedzinie edukacji i inne w celu ochrony osób niepełnosprawnych, zarówno w domu, jak i poza nim, przed wszelkimi formami wykorzystywania, przemocy i nadużyć, w tym związanymi z płcią.

2. Państwa Strony podejmą również wszelkie odpowiednie środki w celu zapobiegania wszelkim formom wykorzystywania, przemocy i nadużyć, poprzez zapewnienie osobom niepełnosprawnym, ich rodzinom oraz opiekunom, między innymi, właściwych form pomocy i wsparcia odpowiednich ze względu na płeć i wiek, w tym poprzez zapewnienie informacji i edukacji na temat unikania, rozpoznawania i zgłaszania przypadków wykorzystywania, przemocy i nadużyć. Państwa Strony zapewnią, że formy pomocy i wsparcia będą dostosowane do wieku, płci i niepełnosprawności.

3. Aby zapobiegać wszelkim formom wykorzystywania, przemocy i nadużyć, Państwa Strony zapewnią, że wszelkie ułatwienia i programy mające służyć osobom niepełnosprawnym będą efektywnie monitorowane przez niezależne władze.

4. Państwa Strony podejmą wszelkie odpowiednie środki w celu wspierania powrotu do zdrowia fizycznego i psychicznego oraz w zakresie zdolności poznawczych, a także wspie-

rania rehabilitacji i społecznej reintegracji osób niepełnosprawnych, które stały się ofiarami jakiegokolwiek formy wykorzystywania, przemocy i nadużyć, w tym poprzez zapewnienie pomocy i wsparcia. Proces powrotu do zdrowia i reintegracja powinny następować w środowisku sprzyjającym zdrowiu, dobrobytowi, szacunkowi dla samego siebie, godności i samodzielności oraz powinny uwzględniać potrzeby wynikające z płci i wieku.

5. Państwa Strony ustanowią skuteczne ustawodawstwo i politykę, w tym ustawodawstwo i politykę na rzecz kobiet i dzieci, w celu zapewnienia, że przypadki wykorzystywania, przemocy i nadużyć wobec osób niepełnosprawnych będą identyfikowane, badane i, gdy to właściwe, ścigane.

Artykuł 17 **Ochrona integralności osobistej**

Każda osoba niepełnosprawna ma prawo do poszanowania jej integralności fizycznej i psychicznej, na zasadzie równości z innymi osobami.

Artykuł 18 **Swoboda przemieszczania się i obywatelstwo**

1. Państwa Strony uznają prawo osób niepełnosprawnych do swobody przemieszczania się, swobody wyboru miejsca zamieszkania i do obywatelstwa, na zasadzie równości z innymi osobami, między innymi poprzez zapewnienie, że osoby niepełnosprawne:

- (a) będą miały prawo uzyskać i zmienić obywatelstwo i nie będą pozbawiane obywatelstwa arbitralnie lub ze względu na niepełnosprawność,
- (b) nie będą pozbawiane, ze względu na niepełnosprawność, możliwości uzyskania, posiadania i korzystania z dokumentu poświadczającego obywatelstwo lub innego dokumentu tożsamości, ani możliwości korzystania z odpowiednich procedur, takich jak procedury imigracyjne, które mogą być konieczne celem ułatwienia korzystania z prawa do swobody przemieszczania się,
- (c) będą mogły swobodnie opuścić jakikolwiek kraj, włączając w to własny,
- (d) nie będą pozbawiane, arbitralnie lub ze względu na niepełnosprawność, prawa wjazdu do własnego kraju.

2. Niepełnosprawne dzieci będą rejestrowane niezwłocznie po urodzeniu i od urodzenia mają prawo do nazwiska, prawo do nabycia obywatelstwa oraz, w miarę możliwości, mają prawo znać rodziców i podlegać ich opiece.

Artykuł 19

Niezależne życie i włączenie w społeczeństwo

Państwa Strony niniejszej konwencji uznają równe prawo wszystkich osób niepełnosprawnych do życia w społeczeństwie, wraz z prawem dokonywania wyborów, na równi z innymi osobami, oraz podejmą skuteczne i odpowiednie środki w celu ułatwienia pełnego korzystania przez osoby niepełnosprawne z tego prawa oraz ich pełnego włączenia i udziału w społeczeństwie, w tym poprzez zapewnienie, że:

- (a) osoby niepełnosprawne będą miały możliwość wyboru miejsca zamieszkania i podjęcia decyzji co do tego, gdzie i z kim będą mieszkać, na zasadzie równości z innymi osobami, a także, że nie będą zobowiązywane do mieszkania w szczególnych warunkach,
- (b) osoby niepełnosprawne będą miały dostęp do szerokiego zakresu usług wspierających świadczonych w domu lub w placówkach zapewniających zakwaterowanie oraz do innych usług wspierających, świadczonych w społeczności lokalnej, w tym do pomocy osobistej niezbędnej do życia i włączenia w społeczność oraz zapobiegającej izolacji i segregacji społecznej,
- (c) świadczone w społeczności lokalnej usługi i urządzenia dla ogółu ludności będą dostępne dla osób niepełnosprawnych, na zasadzie równości z innymi osobami oraz będą odpowiadać ich potrzebom.

Artykuł 20

Mobilność

Państwa Strony podejmą skuteczne środki celem umożliwienia osobom niepełnosprawnym mobilności osobistej i możliwie największej samodzielności w tym zakresie, między innymi poprzez:

- (a) ułatwianie mobilności osób niepełnosprawnych, w sposób i w czasie przez nie wybranym i po przystępnej cenie,
- (b) ułatwianie osobom niepełnosprawnym dostępu do wysokiej jakości przedmiotów ułatwiających poruszanie się, urządzeń i technologii wspomagających oraz do pomocy i pośrednictwa ze strony innych osób lub zwierząt, w tym poprzez ich udostępnianie po przystępnej cenie,
- (c) zapewnianie osobom niepełnosprawnym i wyspecjalizowanemu personelowi pracującemu z osobami niepełnosprawnymi szkolenia w zakresie umiejętności poruszania się,
- (d) zachęcanie jednostek wytwarzających przedmioty ułatwiające poruszanie się, urządzenia i technologie wspomagające, do uwzględniania wszystkich aspektów mobilności osób niepełnosprawnych.

Artykuł 21

Wolność wypowiedzania się i wyrażania opinii oraz dostęp do informacji

Państwa Strony podejmą wszelkie odpowiednie środki, aby osoby niepełnosprawne mogły korzystać z prawa do wolności wypowiedzania się i wyrażania opinii, w tym wolności poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania informacji i poglądów, na zasadzie równości z innymi osobami i poprzez wszelkie formy komunikacji, według ich wyboru, zgodnie z definicją zawartą w art. 2 niniejszej konwencji, między innymi poprzez:

- (a) dostarczanie osobom niepełnosprawnym informacji przeznaczonych dla ogółu społeczeństwa, w dostępnych dla nich formach i technologiach, odpowiednio do różnych rodzajów niepełnosprawności, na czas i bez dodatkowych kosztów,
- (b) akceptowanie i ułatwianie korzystania przez osoby niepełnosprawne w sprawach urzędowych z języków migowych, alfabetu Braille'a, komunikacji wspomagającej (augmentatywnej) i alternatywnej oraz wszelkich innych dostępnych środków, sposobów i form komunikowania się przez osoby niepełnosprawne, według ich wyboru,
- (c) nakłanianie instytucji prywatnych, które świadczą usługi dla ogółu społeczeństwa, w tym przez Internet, do dostarczania informacji i usług w formie dostępnej i użytecznej dla osób niepełnosprawnych,
- (d) zachęcanie środków masowego przekazu, w tym dostawców informacji przez Internet, do zapewnienia, by ich usługi były dostępne dla osób niepełnosprawnych,
- (e) uznanie i popieranie korzystania z języków migowych.

Artykuł 22

Poszanowanie prywatności

1. Żadna osoba niepełnosprawna, bez względu na miejsce zamieszkania lub warunki życiowe, nie może być narażona na arbitralną lub bezprawną ingerencję w życie prywatne, sprawy rodzinne, dom lub korespondencję czy innego typu komunikację międzyludzką ani też na bezprawne naruszanie jej czci i reputacji. Osoby niepełnosprawne mają prawo do ochrony prawnej przed tego rodzaju ingerencjami.

2. Państwa Strony będą chronić poufność informacji osobistych, o zdrowiu i rehabilitacji osób niepełnosprawnych, na zasadzie równości z innymi osobami.

Artykuł 23

Poszanowanie domu i rodziny

1. Państwa Strony podejmą efektywne i odpowiednie środki w celu likwidacji dyskryminacji osób niepełnosprawnych we wszystkich sprawach dotyczących małżeństwa, ro-

dziny, rodzicielstwa i związków, na zasadzie równości z innymi osobami, w taki sposób, aby zapewnić:

- (a) uznanie prawa wszystkich osób niepełnosprawnych, które są w odpowiednim do zawarcia małżeństwa wieku, do zawarcia małżeństwa i do założenia rodziny, na podstawie swobodnie wyrażonej i pełnej zgody przyszłych małżonków,
- (b) uznanie prawa osób niepełnosprawnych do podejmowania swobodnych i odpowiedzialnych decyzji o liczbie i czasie urodzenia dzieci oraz do dostępu do dostosowanych do wieku edukacji i informacji dotyczących prokreacji i planowania rodziny, a także do środków niezbędnych do korzystania z tych praw,
- (c) zachowanie zdolności rozrodczych przez osoby niepełnosprawne, w tym przez dzieci, na zasadzie równości z innymi osobami.

2. Państwa Strony zagwarantują prawa i obowiązki osób niepełnosprawnych w zakresie opieki nad dziećmi, kurateli, powiernictwa, adopcji lub podobnych instytucji, jeśli takie instytucje przewiduje ustawodawstwo krajowe; we wszystkich przypadkach nadrzędne będzie dobro dziecka. Państwa Strony zapewnią osobom niepełnosprawnym odpowiednią pomoc w wykonywaniu obowiązków związanych z wychowywaniem dzieci.

3. Państwa Strony zapewnią dzieciom niepełnosprawnym jednakowe prawa do życia w rodzinie. Mając na uwadze realizację tych praw i w celu zapobiegania ukrywaniu, porzuceniu, zaniedbywaniu i segregacji dzieci niepełnosprawnych, Państwa Strony dostarczać będą odpowiednio wcześnie i wszechstronne informacje, oferować pomoc i usługi dzieciom niepełnosprawnym i ich rodzinom.

4. Państwa Strony zapewnią, że dziecko nie będzie odłączane od rodziców bez ich zgody, z wyjątkiem sytuacji, kiedy właściwe władze, podlegające kontroli sądowej, postanowią, zgodnie z obowiązującym prawem i procedurami, że takie odłączenie jest konieczne ze względu na najlepszy interes dziecka. W żadnym przypadku nie można odłączać dziecka od rodziców z powodu jego niepełnosprawności lub niepełnosprawności jednego lub obojga rodziców.

5. W przypadku, gdy najbliższa rodzina nie jest w stanie sprawować opieki nad dzieckiem niepełnosprawnym, Państwa Strony podejmą wszelkie wysiłki, aby zapewnić alternatywną opiekę przez dalszą rodzinę, a jeżeli okaże się to niemożliwe, w ramach społeczności w warunkach rodzinnych.

Artykuł 24

Edukacja

1. Państwa Strony uznają prawo osób niepełnosprawnych do edukacji. W celu realizacji tego prawa bez dyskryminacji i na zasadach równych szans, Państwa Strony zapewnią włącza-

jący system kształcenia umożliwiający integrację na wszystkich poziomach edukacji i w kształceniu ustawicznym, zmierzające do:

- (a) pełnego rozwoju potencjału oraz poczucia godności i własnej wartości, a także wzmocnienia poszanowania praw człowieka, podstawowych wolności i różnorodności ludzkiej,
- (b) rozwijania przez osoby niepełnosprawne ich osobowości, talentów i kreatywności, a także zdolności umysłowych i fizycznych, przy pełnym wykorzystaniu ich możliwości,
- (c) umożliwienia osobom niepełnosprawnym skutecznego udziału w wolnym społeczeństwie.

2. Realizując to prawo, Państwa Strony zapewnią, że:

- (a) osoby niepełnosprawne nie będą wykluczane z powszechnego systemu edukacji ze względu na niepełnosprawność, a także, że dzieci niepełnosprawne nie będą wykluczane z bezpłatnej i obowiązkowej nauki w szkole podstawowej lub z nauczania na poziomie średnim,
- (b) osoby niepełnosprawne będą korzystać z włączającego, bezpłatnego nauczania obowiązkowego wysokiej jakości, na poziomie podstawowym i średnim, na zasadzie równości z innymi osobami, w społecznościach, w których żyją,
- (c) wprowadzane będą racjonalne usprawnienia, zgodnie z indywidualnymi potrzebami,
- (d) osoby niepełnosprawne będą uzyskiwać niezbędne wsparcie, w ramach powszechnego systemu edukacji, celem ułatwienia im skutecznej edukacji,
- (e) stosowane będą skuteczne środki zindywidualizowanego wsparcia w środowisku, które maksymalizuje rozwój edukacyjny i społeczny, zgodnie z celem pełnego włączenia.

3. Państwa Strony umożliwią osobom niepełnosprawnym zdobycie umiejętności życiowych i społecznych, aby ułatwić im pełny i równy udział w edukacji i w życiu społeczności. W tym celu Państwa Strony będą podejmować odpowiednie środki, w tym:

- (a) ułatwianie nauki alfabetu Braille'a, alternatywnego pisma, wspomagających (augmentatywnych) i alternatywnych sposobów, środków i form komunikacji i orientacji oraz umiejętności poruszania się, a także ułatwianie wsparcia przez rówieśników i doradztwa,
- (b) ułatwianie nauki języka migowego i popieranie tożsamości językowej społeczności osób głuchych,
- (c) zapewnienie, że edukacja osób, w szczególności dzieci, które są niewidome, głuche lub głuchoniewidome będzie prowadzona w najodpowiedniejszych językach i przy pomocy sposobów i środków komunikacji najodpowiedniejszych dla jednostki, a także w środowisku, które maksymalizuje rozwój edukacyjny i społeczny.

4. Aby wesprzeć realizację tego prawa, Państwa Strony podejmą odpowiednie środki w celu zatrudniania nauczycieli, w tym nauczycieli niepełnosprawnych, którzy mają kwalifikacje w zakresie używania języka migowego i/lub alfabetu Braille'a, oraz w celu szkolenia specjalistów i personelu pracujących na wszystkich szczeblach edukacji. Takie szkolenie będzie obejmować wiedzę na temat niepełnosprawności i korzystanie ze wspomagających (augmentatywnych) i alternatywnych sposobów, środków i form komunikacji, technik i materiałów edukacyjnych, w celu wspierania osób niepełnosprawnych.

5. Państwa Strony zapewnią, że osoby niepełnosprawne będą miały dostęp do powszechnego szkolnictwa wyższego, szkolenia zawodowego, kształcenia dorosłych i możliwości uczenia się przez całe życie, bez dyskryminacji i na zasadzie równości z innymi osobami. W tym celu Państwa Strony zagwarantują, że zapewnione będą racjonalne usprawnienia dla osób niepełnosprawnych.

Artykuł 25 **Zdrowie**

Państwa Strony uznają, że osoby niepełnosprawne mają prawo do osiągnięcia najwyższego możliwego poziomu stanu zdrowia, bez dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność. Państwa Strony podejmą wszelkie odpowiednie środki w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym dostępu do usług opieki zdrowotnej biorących pod uwagę szczególnie wymogi związane z płcią, w tym rehabilitacji zdrowotnej. W szczególności Państwa Strony:

- (a) zapewnią osobom niepełnosprawnym taki sam jak w przypadku innych osób zakres, jakość i standard bezpłatnej lub zapewnianej po przystępnych cenach opieki zdrowotnej i programów zdrowotnych, w tym w zakresie zdrowia seksualnego i prokreacyjnego oraz adresowanych do całej populacji programów w zakresie zdrowia publicznego,
- (b) zapewnią te usługi zdrowotne, które są potrzebne osobom niepełnosprawnym, szczególnie ze względu na ich niepełnosprawność, w tym wczesne rozpoznawanie i leczenie, o ile konieczne, a także usługi mające na celu ograniczenie i zapobieganie pogłębianiu się niepełnosprawności, w tym u dzieci i osób starszych,
- (c) zapewnią świadczenie usług opieki zdrowotnej możliwie blisko społeczności, w których żyją osoby niepełnosprawne, w tym na obszarach wiejskich,
- (d) zobowiążą osoby wykonujące zawody medyczne do zapewniania osobom niepełnosprawnym, na podstawie swobodnie przez nie wyrażonej i świadomej zgody, opieki takiej samej jakości jak innym osobom poprzez, między innymi, podnoszenie świadomości w zakresie praw człowieka, godności, niezależności i potrzeb osób niepełnosprawnych w drodze szkoleń i upowszechniania standardów etycznych w publicznej i prywatnej opiece zdrowotnej,

- (e) zakazą dyskryminacji osób niepełnosprawnych w zakresie ubezpieczenia zdrowotnego, a także ubezpieczenia na życie, jeśli takie ubezpieczenie jest dozwolone przez ustawodawstwo krajowe, przy czym ubezpieczenia będą zapewniane w sposób sprawiedliwy i racjonalny,
- (f) będą zapobiegać przypadkom odmowy udzielenia, ze względu na niepełnosprawność, opieki zdrowotnej lub usług zdrowotnych, albo pożywienia i płynów.

Artykuł 26 **Rehabilitacja**

1. Państwa Strony podejmą skuteczne i odpowiednie środki, uwzględniając wzajemne wsparcie, w celu umożliwienia osobom niepełnosprawnym uzyskania i utrzymania możliwie największej niezależności, pełnych zdolności fizycznych, umysłowych, społecznych i zawodowych oraz pełnego włączenia i udziału we wszystkich aspektach życia. W tym celu Państwa Strony zorganizują, wzmocnią i rozwiną usługi i programy w zakresie wszechstronnej rehabilitacji, w szczególności w obszarze zdrowia, zatrudnienia, edukacji i usług socjalnych, w taki sposób, aby usługi i programy:

- (a) były dostępne od możliwie najwcześniejszego etapu życia i były oparte na wielodyscyplinarnej ocenie indywidualnych potrzeb i potencjału,
- (b) wspierały udział i włączanie w społeczność lokalną oraz we wszystkie aspekty życia społecznego, były dobrowolne i dostępne dla osób niepełnosprawnych możliwie blisko społeczności, w których żyją, w tym na obszarach wiejskich.

2. Państwa Strony będą popierać rozwój szkolenia wstępnego i ustawicznego personelu i specjalistów pracujących w usługach rehabilitacyjnych.

3. Państwa Strony będą promować dostępność, znajomość i korzystanie w procesie rehabilitacji z urządzeń i technologii wspomagających, zaprojektowanych dla osób niepełnosprawnych.

Artykuł 27 **Praca i zatrudnienie**

1. Państwa Strony uznają prawo osób niepełnosprawnych do pracy, na zasadzie równości z innymi osobami; obejmuje to prawo do możliwości zarabiania na życie poprzez pracę swobodnie wybraną lub przyjętą na rynku pracy oraz w otwartym, integracyjnym i dostępnym dla osób niepełnosprawnych środowisku pracy. Państwa Strony będą chronić i popierać realizację prawa do pracy, również tych osób, które staną się niepełnosprawne w okresie zatrudnienia, poprzez podjęcie odpowiednich kroków, w tym na drodze ustawodawczej, między innymi w celu:

- (a) zakazania dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność w odniesieniu do wszelkich kwestii dotyczących wszystkich form zatrudnienia, w tym warunków rekrutacji, przyjmowania do pracy i zatrudnienia, kontynuacji zatrudnienia, awansu zawodowego oraz bezpiecznych i higienicznych warunków pracy,
- (b) ochrony praw osób niepełnosprawnych, na zasadzie równości z innymi osobami, do sprawiedliwych i korzystnych warunków pracy, w tym do równych szans i jednakowego wynagrodzenia za pracę jednakowej wartości, bezpiecznych i higienicznych warunków pracy, włączając w to ochronę przed molestowaniem i zadośćuczynienie za doznane krzywdy,
- (c) zapewnienia, by osoby niepełnosprawne korzystały z praw pracowniczych i prawa do organizowania się w związki zawodowe, na zasadzie równości z innymi osobami,
- (d) umożliwienia osobom niepełnosprawnym skutecznego dostępu do ogólnych programów poradnictwa specjalistycznego i zawodowego, usług pośrednictwa pracy oraz szkolenia zawodowego i kształcenia ustawicznego,
- (e) popierania możliwości zatrudnienia i rozwoju zawodowego osób niepełnosprawnych na rynku pracy oraz pomocy w znalezieniu, uzyskaniu i utrzymaniu zatrudnienia oraz powrocie do zatrudnienia,
- (f) popierania możliwości samozatrudnienia, przedsiębiorczości, tworzenia spółdzielni i zakładania własnych przedsiębiorstw,
- (g) zatrudniania osób niepełnosprawnych w sektorze publicznym,
- (h) popierania zatrudniania osób niepełnosprawnych w sektorze prywatnym, poprzez odpowiednią politykę i środki, które mogą obejmować programy działań pozytywnych, zachęty i inne działania,
- (i) zapewnienia wprowadzania racjonalnych usprawnień dla osób niepełnosprawnych w miejscu pracy,
- (j) popierania zdobywania przez osoby niepełnosprawne doświadczenia zawodowego na otwartym rynku pracy,
- (k) popierania programów rehabilitacji zawodowej, utrzymania pracy i powrotu do pracy, adresowanych do osób niepełnosprawnych.

2. Państwa Strony zagwarantują, że osoby niepełnosprawne nie będą utrzymywane w stanie niewolnictwa lub poddaństwa i będą chronione, na zasadzie równości z innymi osobami, przed pracą przymusową lub obowiązkową.

Artykuł 28

Odporiednie warunki życia i ochrona socjalna

1. Państwa Strony uznają prawo osób niepełnosprawnych do odpowiednich warunków życia ich samych i ich rodzin, włączając w to odpowiednie wyżywienie, odzież i mieszkanie oraz

prawo do stałego polepszania warunków życia, i podejmą odpowiednie kroki w celu zagwarantowania i popierania realizacji tych praw bez dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność.

2. Państwa Strony uznają prawo osób niepełnosprawnych do ochrony socjalnej i do korzystania z tego prawa bez dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność oraz podejmą odpowiednie kroki w celu zagwarantowania i popierania realizacji tego prawa, włączając środki w celu:

- (a) zapewnienia osobom niepełnosprawnym jednakowego dostępu do usług w zakresie dostarczania czystej wody oraz do odpowiednich usług, urządzeń i innego rodzaju pomocy w zaspokajaniu potrzeb związanych z niepełnosprawnością, po przystępnych cenach,
- (b) zapewnienia osobom niepełnosprawnym, w szczególności niepełnosprawnym kobietom i dziewczętom oraz niepełnosprawnym osobom w starszym wieku, dostępu do ochrony socjalnej i programów ograniczania ubóstwa,
- (c) zapewnienia osobom niepełnosprawnym i ich rodzinom, żyjącym w ubóstwie, dostępu do pomocy państwa w pokrywaniu wydatków związanych z niepełnosprawnością, w tym wydatków na odpowiednie szkolenia, poradnictwo, pomoc finansową i tymczasową opiekę dającą wytchnienie stałym opiekunom,
- (d) zapewnienia osobom niepełnosprawnym dostępu do programów mieszkań komunalnych,
- (e) zapewnienia osobom niepełnosprawnym jednakowego dostępu do ubezpieczenia i świadczeń emerytalnych.

Artykuł 29

Udział w życiu politycznym i publicznym

Państwa Strony zagwarantują osobom niepełnosprawnym prawa polityczne i możliwość korzystania z nich, na zasadzie równości z innymi osobami oraz zobowiązują się do:

- (a) zapewnienia, że osoby niepełnosprawne będą mogły efektywnie i w pełni uczestniczyć w życiu politycznym i publicznym, na zasadzie równości z innymi osobami, bezpośrednio lub za pośrednictwem swobodnie wybranych przedstawicieli, włączając w to prawo i możliwość korzystania z czynnego i biernego prawa wyborczego, między innymi poprzez:
  - i. zapewnienie, że tryb głosowania oraz stosowane w związku z nim urządzenia i materiały będą odpowiednie, dostępne i łatwe do zrozumienia i zastosowania,
  - ii. ochronę praw osób niepełnosprawnych do tajnego głosowania w wyborach i referendach publicznych bez zastraszania, a także do kandydowania w wyborach, efektywnego sprawowania urzędu i pełnienia wszelkich funkcji publicznych na

- wszystkich szczeblach rządu, ułatwianie korzystania ze wspomagających i nowych technologii tam, gdzie to właściwe,
- iii. gwarancje swobody wyrażania woli przez osoby niepełnosprawne występujące jako wyborcy i, w tym celu, tam gdzie to konieczne, zezwalanie osobom niepełnosprawnym, na ich życzenie, na korzystanie z pomocy w głosowaniu ze strony wybranej przez nie osoby;
- (b) aktywnego promowania środowiska, w którym osoby niepełnosprawne będą mogły efektywnie i w pełni uczestniczyć w kierowaniu sprawami publicznymi, bez dyskryminacji i na zasadzie równości z innymi osobami, oraz zachęcania ich do udziału w sprawach publicznych, w tym do:
- i. udziału w organizacjach pozarządowych i stowarzyszeniach uczestniczących w życiu publicznym i politycznym kraju, a także w działalności partii politycznych i zarządzania nimi,
  - ii. tworzenia organizacji osób niepełnosprawnych w celu reprezentowania osób niepełnosprawnych na szczeblu międzynarodowym, krajowym, regionalnym i lokalnym oraz przystępowania do takich organizacji.

Artykuł 30

Udział w życiu kulturalnym, rekreacji, wypoczynku i sporcie

1. Państwa Strony uznają prawo osób niepełnosprawnych do udziału, na zasadzie równości z innymi osobami, w życiu kulturalnym i podejmą wszelkie odpowiednie środki w celu zapewnienia, że osoby niepełnosprawne:

- (a) będą miały dostęp do materiałów w dziedzinie kultury w dostępnych dla nich formach,
- (b) będą miały dostęp do programów telewizyjnych, filmów, teatru i innego rodzaju działalności kulturalnej, w dostępnych dla nich formach,
- (c) będą miały dostęp do miejsc działalności kulturalnej lub usług z nią związanych, takich jak teatry, muzea, kina, biblioteki i usługi turystyczne oraz, w miarę możliwości, będą miały dostęp do zabytków i miejsc ważnych dla kultury narodowej.

2. Państwa Strony podejmą odpowiednie środki w celu zapewnienia, że osoby niepełnosprawne będą miały możliwości rozwoju i wykorzystywania potencjału twórczego, artystycznego i intelektualnego, nie tylko dla własnej korzyści, ale także dla wzbogacenia społeczeństwa.

3. Państwa Strony podejmą odpowiednie środki, zgodne z prawem międzynarodowym, w celu zapewnienia, że przepisy chroniące prawa autorskie nie będą stanowiły nieuzasadnionej lub dyskryminacyjnej bariery dla osób niepełnosprawnych w dostępie do materiałów w dziedzinie kultury.

4. Osoby niepełnosprawne będą uprawnione, na zasadzie równości z innymi osobami, do uznania ich szczególnej tożsamości kulturowej i językowej, w tym języków migowych i kultury osób niesłyszących, a także do uzyskania wsparcia w tym zakresie.

5. W celu umożliwienia osobom niepełnosprawnym udziału, na zasadzie równości z innymi osobami, w działalności rekreacyjnej, wypoczynkowej i sportowej, Państwa Strony podejmą odpowiednie środki w celu:

- (a) zachęcania osób niepełnosprawnych do udziału, w możliwie najszerszym zakresie, w powszechnej działalności sportowej na wszystkich poziomach i popierania tego udziału,
- (b) zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości organizacji i rozwoju działalności sportowej i rekreacyjnej uwzględniającej niepełnosprawność oraz możliwości udziału w takiej działalności i, w tym celu, zachęcania do zapewniania, na zasadzie równości z innymi osobami, odpowiedniego instruktażu, szkolenia i zasobów,
- (c) zapewnienia osobom niepełnosprawnym dostępu do miejsc uprawiania sportu, rekreacji i turystyki,
- (d) zapewnienia dzieciom niepełnosprawnym dostępu, na zasadzie równości z innymi dziećmi, do udziału w zabawie, rekreacji i wypoczynku oraz działalności sportowej, włączając taką działalność w ramy systemu szkolnego,
- (e) zapewnienia osobom niepełnosprawnym dostępu do usług świadczonych przez organizatorów działalności w zakresie rekreacji, turystyki, wypoczynku i sportu.

Artykuł 31 **Statystyka i zbieranie danych**

1. Państwa Strony zobowiązują się zbierać odpowiednie informacje, w tym dane statystyczne i wyniki badań, które umożliwią im kształtowanie i realizowanie polityki służącej wykonywaniu niniejszej konwencji. Proces zbierania i przechowywania tych informacji powinien być:

- (a) zgodny z prawnie określonymi gwarancjami, w tym z ustawodawstwem w zakresie ochrony danych, w celu zagwarantowania poufności i poszanowania prywatności osób niepełnosprawnych,
- (b) zgodny z normami zaakceptowanymi na szczeblu międzynarodowym w zakresie ochrony praw człowieka i podstawowych wolności oraz z zasadami etycznymi w zakresie zbierania danych statystycznych i korzystania z nich.

2. Informacje zbierane zgodnie z niniejszym artykułem będą odpowiednio segregowane i będą służyły pomocą w ocenie realizacji przez Państwa Strony zobowiązań wynikających z niniejszej konwencji oraz w rozpoznawaniu i likwidowaniu barier, które napotykają osoby niepełnosprawne przy korzystaniu z ich praw.

3. Państwa Strony przyjmą na siebie odpowiedzialność za rozpowszechnianie danych statystycznych oraz zapewnią ich dostępność dla osób niepełnosprawnych i innych osób.

Artykuł 32

Współpraca międzynarodowa

1. Państwa Strony uznają znaczenie, jakie współpraca międzynarodowa i jej popieranie mają dla wspierania krajowych wysiłków na rzecz realizacji celów niniejszej konwencji oraz podejmą odpowiednie i efektywne środki w tym zakresie, razem z innymi Państwami oraz, jeżeli to właściwe, w partnerstwie z odpowiednimi organizacjami międzynarodowymi i regionalnymi oraz społeczeństwem obywatelskim, w szczególności z organizacjami osób niepełnosprawnych. Takie środki mogą, między innymi, obejmować:

- (a) zapewnienie, że współpraca międzynarodowa, w tym międzynarodowe programy rozwoju, będzie miała charakter włączający osoby niepełnosprawne i będzie dostępna dla osób niepełnosprawnych,
- (b) ułatwianie i wspieranie budowania potencjału, w tym poprzez wymianę i udostępnianie informacji, doświadczeń, programów szkoleniowych i najlepszych praktyk,
- (c) ułatwianie współpracy w zakresie badań i dostępu do wiedzy naukowej i technicznej,
- (d) zapewnianie, jeżeli to właściwe, pomocy technicznej i ekonomicznej, w tym poprzez ułatwianie dostępu i dzielenie się technologiami dotyczącymi dostępności i wspomagania oraz poprzez transfer technologii.

2. Postanowienia niniejszego artykułu nie wpływają na obowiązek żadnego Państwa Strony wywiązywania się z zobowiązań wynikających z niniejszej konwencji.

Artykuł 33

Wdrażanie i monitorowanie na szczeblu krajowym

1. Państwa Strony, zgodnie ze swoim systemem organizacyjnym, wyznaczą w ramach rządu jeden lub więcej punktów kontaktowych w sprawach dotyczących wdrażania niniejszej konwencji, poświęcając należytą uwagę ustanowieniu lub wyznaczeniu mechanizmu koordynacji w ramach rządu, w celu ułatwienia działań związanych z wdrażaniem konwencji w różnych sektorach i na różnych szczeblach.

2. Państwa Strony, zgodnie ze swoim systemem prawnym i administracyjnym, utrzymywać będą, wzmocnią, wyznaczą lub ustanowią strukturę, obejmującą jeden lub więcej niezależnych mechanizmów, tam, gdzie to właściwe, w celu popierania, ochrony i monitorowania wdrażania niniejszej konwencji. Wyznaczając lub ustanawiając taki mechanizm, Państwa Stro-

ny uwzględnią zasady dotyczące statusu i funkcjonowania krajowych instytucji ochrony i popierania praw człowieka.

3. Społeczeństwo obywatelskie, w szczególności osoby niepełnosprawne i reprezentujące je organizacje, będzie włączane w proces monitorowania i będą w pełni w nim uczestniczyć.

Artykuł 34

Komitet do spraw praw osób niepełnosprawnych

1. Ustanawia się Komitet do spraw praw osób niepełnosprawnych (zwany dalej „Komitetem”), który sprawuje funkcje wymienione poniżej.

2. W chwili wejścia w życie niniejszej konwencji Komitet będzie się składać z dwunastu ekspertów. Po dodatkowych sześćdziesięciu ratyfikacjach lub przystąpieniach do konwencji liczba członków Komitetu wzrośnie o sześciu, osiągając maksymalną liczbę osiemnastu członków.

3. Członkowie Komitetu będą pełnić funkcje we własnym imieniu i powinni mieć wysokie kwalifikacje moralne oraz uznane kompetencje i doświadczenie w dziedzinie objętej zakresem niniejszej konwencji. Przy nominowaniu kandydatów Państwa Strony proszone są o poświęcenie należytej uwagi postanowieniom art. 4 ust. 3 niniejszej konwencji.

4. Członkowie Komitetu zostaną wybrani przez Państwa Strony, z uwzględnieniem sprawiedliwej reprezentacji geograficznej, reprezentacji różnych form cywilizacji i głównych systemów prawnych, zrównoważonej reprezentacji obu płci i zapewnienia udziału ekspertów niepełnosprawnych.

5. Członkowie Komitetu będą wybierani w tajnym głosowaniu, z listy osób nominowanych przez Państwa Strony spośród swoich obywateli, na posiedzeniach konferencji Państw Stron. Na posiedzeniach tych, dla których kworum wynosi dwie trzecie liczby Państw Stron, za wybranych uznani zostaną ci kandydaci, którzy uzyskają największą liczbę głosów i absolutną większość głosów przedstawicieli Państw Stron obecnych i głosujących.

6. Pierwsze wybory odbędą się nie później niż w sześć miesięcy od dnia wejścia w życie niniejszej konwencji. Co najmniej na cztery miesiące przed terminem każdego wyborów Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych skieruje do Państw Stron pisemne zaproszenie do zgłaszania, w ciągu dwóch miesięcy, kandydatów na członków Komitetu. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych sporządzi listę, w porządku alfabetycznym, wszystkich zgłoszonych w ten sposób kandydatów, ze wskazaniem Państw, które ich zgłosiły, oraz przedłoży ją Państwom Stronom niniejszej konwencji.

7. Członkowie Komitetu będą wybierani na cztery lata. Mogą oni być ponownie wybrani jeden raz. Mandat sześciu spośród członków wybranych w pierwszych wyborach wygaś-

nie po upływie dwóch lat; niezwłocznie po pierwszych wyborach nazwiska tych sześciu członków zostaną wybrane drogą losowania przez przewodniczącego posiedzenia, o którym mowa w ust. 5 niniejszego artykułu.

8. Wybór dodatkowych sześciu członków będzie dokonywany przy okazji regularnych wyborów, zgodnie z odpowiednimi postanowieniami niniejszego artykułu.

9. W przypadku śmierci członka Komitetu lub gdy zrezygnuje on, lub oświadczy, że z jakiegokolwiek innej przyczyny nie jest w stanie dłużej wykonywać swoich obowiązków, Państwo Strona, które wysunęło kandydaturę tego członka wyznaczy innego eksperta posiadającego kwalifikacje i spełniającego wymogi określone w odpowiednich postanowieniach niniejszego artykułu, aby pełnił funkcję przez okres do zakończenia kadencji.

10. Komitet ustali swój regulamin.

11. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zapewni niezbędny personel i ułatwienia konieczne do skutecznego wykonywania funkcji Komitetu przewidzianych w niniejszej konwencji oraz zwoła jego pierwsze posiedzenie.

12. Członkowie Komitetu ustanowionego na mocy niniejszej konwencji będą otrzymywać, za zgodą Zgromadzenia Ogólnego, honorarium z funduszy Organizacji Narodów Zjednoczonych, na zasadach i warunkach, jakie ustali Zgromadzenie Ogólne, uwzględniając znaczenie zadań Komitetu.

13. Członkowie Komitetu będą korzystać z ułatwień, przywilejów i immunitetów, jakie przysługują ekspertom działającym z ramienia Organizacji Narodów Zjednoczonych, zgodnie z postanowieniami odpowiednich rozdziałów konwencji dotyczącej przywilejów i immunitetów Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 35

Sprawozdania przedkładane przez Państwa Strony

1. Każde Państwo Strona przedłoży Komitetowi, za pośrednictwem Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, szczegółowe sprawozdanie dotyczące środków podjętych w celu realizacji zobowiązań wynikających z niniejszej konwencji oraz na temat postępu dokonanego w tym zakresie, w terminie dwóch lat od daty wejścia w życie niniejszej Konwencji w stosunku do danego Państwa Strony.

2. Następnie Państwa Strony będą składać kolejne sprawozdania przynajmniej co cztery lata oraz zawsze wtedy, gdy Komitet o to wystąpi.

3. Komitet ustali wytyczne co do treści sprawozdań.

4. Państwo Strona, które przedłoży Komitetowi szczegółowe sprawozdanie wstępne, w kolejnych sprawozdaniach nie jest zobowiązane do powtarzania wcześniej udzielonych informacji. Państwa Strony wzywa się do rozważenia możliwości przygotowywania sprawozdania

w otwartej i przejrzystej procedurze oraz proszone są o poświęcenie należytej uwagi postanowieniom art. 4 ust. 3 niniejszej konwencji.

5. Sprawozdania mogą wskazywać czynniki i trudności wpływające na stopień realizacji zobowiązań wynikających z niniejszej konwencji.

Artykuł 36

Rozpatrywanie sprawozdań

1. Każde sprawozdanie będzie rozpatrywane przez Komitet, który poczyni takie uwagi i zalecenia ogólne w stosunku do sprawozdania, jakie uzna za właściwe i przekaże je zainteresowanemu Państwu Stronie. Państwo Strona może odpowiedzieć Komitetowi, przekazując mu informacje, według swego wyboru. Komitet może zwrócić się do Państw Stron z prośbą o dalsze informacje dotyczące wdrażania niniejszej konwencji.

2. Jeśli Państwo Strona znacznie spóźnia się z przedłożeniem sprawozdania, Komitet może powiadomić dane Państwo Stronę o konieczności zbadania wdrażania niniejszej konwencji przez to Państwo Stronę na podstawie rzetelnych informacji dostępnych Komitetowi, o ile odpowiednie sprawozdanie nie zostanie przedłożone w ciągu trzech miesięcy od daty powiadomienia. Komitet zwróci się do danego Państwa Strony o udział w takim badaniu. W sytuacji, gdy w odpowiedzi Państwo Strona przedłoży odpowiednie sprawozdanie, stosuje się postanowienia ust. 1 niniejszego artykułu.

3. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych udostępni sprawozdania wszystkim Państwom Stronom.

4. Państwa Strony udostępnią swoje sprawozdania opinii publicznej w swoich krajach oraz ułatwią dostęp do uwag i ogólnych zaleceń dotyczących tych sprawozdań.

5. Jeżeli Komitet uzna to za właściwe, może przesłać sprawozdania Państw Stron wyspecjalizowanym agencjom, funduszom i programom Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz innym właściwym organom, odpowiednio do zawartej w sprawozdaniu prośby lub zgodnie ze wskazaniem potrzeby uzyskania porady technicznej lub pomocy, wraz z ewentualnymi uwagami i zaleceniami Komitetu dotyczącymi takich próśb lub wskazań.

Artykuł 37

Współpraca między Państwami Stronami a Komitetem

1. Każde Państwo Strona będzie współpracować z Komitetem i udzielać jego członkom pomocy w wypełnianiu ich mandatu.

2. W kontaktach z Państwami Stronami Komitet będzie poświęcał należyłą uwagę metodom i sposobom zwiększania zdolności krajowych w zakresie wdrażania niniejszej konwencji, w tym poprzez współpracę międzynarodową.

Artykuł 38

Stosunki Komitetu z innymi organami

W celu sprzyjania skutecznemu wdrażaniu niniejszej konwencji i zachęcania do współpracy międzynarodowej w dziedzinie objętej zakresem niniejszej konwencji:

- (a) wyspecjalizowane agencje i inne organy Organizacji Narodów Zjednoczonych mają prawo być reprezentowane przy rozpatrywaniu wykonywania tych postanowień niniejszej konwencji, które objęte są ich mandatem. Komitet może prosić wyspecjalizowane agencje i inne odpowiednie organy, które uzna za właściwe, o specjalistyczną poradę na temat stosowania konwencji w obszarach leżących w zakresie ich mandatu. Komitet może prosić agencje wyspecjalizowane i inne organy Organizacji Narodów Zjednoczonych o przedłożenie sprawozdań na temat stosowania konwencji w obszarach należących do zakresu ich działania.
- (b) Komitet, w ramach wypełniania swojego mandatu, będzie prowadzić konsultacje, jeżeli to właściwe, z innymi odpowiednimi organami powołanymi przez umowy międzynarodowe dotyczące praw człowieka, w celu zapewnienia spójności odpowiednich wytycznych dotyczących przedkładania sprawozdań, uwag i ogólnych zaleceń oraz w celu unikania dublowania realizowanych przez nie zadań.

Artykuł 39

Sprawozdanie Komitetu

Co dwa lata Komitet składać będzie sprawozdanie ze swojej działalności Zgromadzeniu Ogólnemu oraz Radzie Gospodarczo-Społecznej, a także może przekazywać uwagi i ogólne zalecenia wynikające z badania sprawozdań i informacji otrzymywanych od Państw Stron. Takie uwagi i ogólne zalecenia zostaną dołączone do sprawozdania Komitetu, wraz z ewentualnymi uwagami Państw Stron.

Artykuł 40

Konferencja Państw Stron

1. Państwa Strony spotykać się będą regularnie na konferencji Państw Stron, w celu rozpatrzenia każdej sprawy związanej z wdrażaniem niniejszej konwencji.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zwoła konferencję Państw Stron nie później niż sześć miesięcy od dnia wejścia w życie niniejszej konwencji. Kolejne posiedzenia będą zwoływane przez Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych co dwa lata lub zgodnie z decyzją konferencji Państw Stron.

Artykuł 41 **Depozytariusz**

Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych jest depozytariuszem niniejszej konwencji.

Artykuł 42 **Podpisanie**

Niniejsza konwencja zostanie otwarta do podpisu dla wszystkich państw i dla organizacji integracji regionalnej w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku 30 marca 2007 roku.

Artykuł 43 **Zgoda na związanie się konwencją**

Niniejsza konwencja będzie podlegać ratyfikacji przez państwa-sygnatariuszy i formalnemu zatwierdzeniu przez organizacje integracji regionalnej, które ją podpisały. Jest ona otwarta do przystąpienia dla każdego państwa lub każdej organizacji integracji regionalnej, która nie podpisała konwencji.

Artykuł 44 **Organizacje integracji regionalnej**

1. „Organizacja integracji regionalnej” oznacza organizację powołaną przez suwerenne państwa danego regionu, której państwo członkowskie przekazało kompetencje w zakresie spraw regulowanych przez niniejszą konwencję. Organizacje takie zadeklarują, w dokumencie formalnego zatwierdzenia lub przystąpienia, zakres swoich kompetencji w sprawach regulowanych przez niniejszą konwencję. Następnie będą one informować depozytariusza o wszelkich istotnych zmianach zakresu kompetencji.

2. Określenie „Państwo Strona” użyte w niniejszej konwencji stosuje się do takich organizacji, w ramach ich kompetencji.

3. Dla celów stosowania art. 45 ust. 1 oraz art. 47 ust. 2 i 3 nie będzie liczony jakikolwiek dokument złożony przez organizację integracji regionalnej.

4. Organizacje integracji regionalnej, w sprawach należących do ich kompetencji, mogą korzystać z przysługującego im prawa głosu na konferencji Państw Stron, w liczbie głosów równej liczbie państw członkowskich tych organizacji będących stronami niniejszej konwencji. Or-

ganizacja nie może korzystać z prawa głosu, jeżeli którekolwiek z państw członkowskich korzysta ze swego prawa głosu i odwrotnie.

Artykuł 45 **Wejście w życie**

1. Niniejsza konwencja wejdzie w życie trzydziestego dnia od dnia złożenia dwudziestego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

2. Dla wszystkich państw i organizacji integracji regionalnej ratyfikujących, formalnie zatwierdzających lub przystępujących do niniejszej konwencji po złożeniu dwudziestego dokumentu, niniejsza konwencja wejdzie w życie trzydziestego dnia od dnia złożenia przez to państwo lub organizację odpowiedniego dokumentu.

Artykuł 46 **Zastrzeżenia**

1. Nie są dopuszczalne zastrzeżenia niezgodne z przedmiotem i celem niniejszej konwencji.
2. Zastrzeżenia mogą zostać wycofane w każdym czasie.

Artykuł 47 **Poprawki**

1. Każde z Państw Stron niniejszej konwencji może zaproponować poprawkę do niniejszej konwencji i przedłożyć ją Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych. Sekretarz Generalny przekaże każdą zaproponowaną poprawkę Państwom Stronom, z prośbą o powiadomienie go, czy opowiadają się za zwołaniem konferencji Państw Stron w celu rozważenia propozycji i podjęcia decyzji w jej sprawie. Jeżeli w ciągu czterech miesięcy od daty takiego przekazania przynajmniej jedna trzecia Państw Stron wypowie się za zwołaniem konferencji, Sekretarz Generalny zwoła ją pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Każda poprawka przyjęta większością dwóch trzecich głosów Państw Stron obecnych i głosujących zostanie przedłożona przez Sekretarza Generalnego Zgromadzeniu Ogólnemu do zatwierdzenia, a następnie wszystkim Państwom Stronom do przyjęcia.

2. Poprawka, przyjęta i zatwierdzona zgodnie z ust. 1 niniejszego artykułu, wejdzie w życie trzydziestego dnia od dnia, kiedy liczba złożonych dokumentów przystąpienia osiągnie dwie trzecie liczby Państw Stron w dacie przyjęcia poprawki. Następnie poprawka wejdzie w życie w odniesieniu do każdego Państwa Strony trzydziestego dnia od daty złożenia jego dokumentu przyjęcia. Poprawka będzie wiązać tylko Państwa Strony, które ją przyjęły.

3. Jeśli tak postanowi konferencja Państw Stron w drodze konsensusu, poprawka przyjęta i zatwierdzona zgodnie z ust. 1 niniejszego artykułu, która dotyczy wyłącznie art. 34, 38, 39 i 40, wejdzie w życie w stosunku do wszystkich Państw Stron trzydziestego dnia od dnia, kiedy liczba złożonych dokumentów przystąpienia osiągnie dwie trzecie liczby Państw Stron w dacie przyjęcia poprawki.

Artykuł 48 **Wypowiedzenie**

Państwo Strona może wypowiedzieć niniejszą konwencję w drodze pisemnego powiadomienia Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych. Wypowiedzenie wejdzie w życie po upływie roku od daty otrzymania powiadomienia przez Sekretarza Generalnego.

Artykuł 49 **Dostępna forma**

Tekst niniejszej konwencji będzie udostępniony w formach dostępnych dla osób niepełnosprawnych.

Artykuł 50 **Teksty autentyczne**

Teksty angielski, arabski, chiński, francuski, hiszpański i rosyjski niniejszej konwencji są jednakowo autentyczne.

Na dowód czego niżej podpisani pełnomocnicy, należycie upoważnieni w tym celu przez swoje Rządy, podpisali niniejszą konwencję.

**UMOWY MIĘDZYNARODOWE
PRZYJĘTE W RAMACH ONZ
(PODPISANE)**

MIĘDZYNARODOWA KONWENCJA w sprawie ochrony wszystkich osób przed wymuszonym zaginięciem

(Konwencja została przyjęta w dniu 20 grudnia 2006 r.
w czasie 61. sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych.
Polska podpisała Konwencję dnia 25 czerwca 2013 r.)

PREAMBUŁA

Państwa Strony niniejszej Konwencji,

mając na względzie wynikający z Karty Narodów Zjednoczonych obowiązek Państw w zakresie promowania powszechnego poszanowania oraz przestrzegania praw człowieka i podstawowych wolności;

uwzględniając Powszechną Deklarację Praw Człowieka;

odwołując się do Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz pozostałych instrumentów międzynarodowych właściwych w zakresie praw człowieka, prawa humanitarnego oraz międzynarodowego prawa karnego;

odwołując się także do Deklaracji w sprawie ochrony wszystkich osób przed wymuszonym zaginięciem, uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych Rezolucją Nr 47/133 z dnia 18 grudnia 1992 r.;

świadome szczególnie poważnego charakteru wymuszonego zaginięcia, które stanowi przestępstwo oraz, w pewnych okolicznościach określonych w prawie międzynarodowym, zbrodnię przeciwko ludzkości;

zdecydowane zapobiegać wymuszonym zaginięciom oraz zwalczać bezkarność przestępstwa wymuszonego zaginięcia;

uznając prawo każdego człowieka do tego, aby nie być poddanym wymuszonemu zaginięciu, prawo ofiar do sprawiedliwości i zadośćuczynienia;

potwierdzając prawo każdej ofiary do poznania prawdy o okolicznościach wymuszonego zaginięcia oraz o losie zaginionej osoby, a także prawo do swobody w poszukiwaniu, uzyskiwaniu i przekazywaniu informacji w tym celu;
uzgodniły, co następuje:

CZEŚĆ I

Artykuł 1

1. Nikt nie będzie poddany wymuszonemu zaginięciu.
2. Żadne okoliczności wyjątkowe takie, jak stan wojny, zagrożenie wojną, wewnętrzna niestabilność polityczna lub inne zagrożenie publiczne nie mogą być powoływane dla usprawiedliwiania dla wymuszonego zaginięcia.

Artykuł 2

Dla celów niniejszej Konwencji, za „wymuszone zaginięcie” uważa się zatrzymanie, aresztowanie, uprowadzenie lub jakąkolwiek inną formę pozbawienia osoby wolności, dokonane przez przedstawicieli Państwa albo przez osoby lub grupy osób działające z upoważnieniem, pomocą lub milczącą zgodą Państwa, po którym następuje odmowa przyznania faktu pozbawienia wolności lub ukrywanie losów bądź miejsca pobytu takiej osoby, co powoduje, że znajduje się ona poza ochroną prawa.

Artykuł 3

Każde Państwo Strona podejmie odpowiednie środki w celu ścigania czynów zdefiniowanych w artykule 2 popełnionych przez osoby lub grupy osób działające bez upoważnienia, pomocy lub milczącej zgody Państwa oraz w celu wymierzenia sprawiedliwości osobom odpowiedzialnym za te czyny.

Artykuł 4

Każde Państwo Strona podejmie konieczne środki w celu zapewnienia, aby wymuszone zaginięcie stanowiło przestępstwo zgodnie z jego prawem karnym.

Artykuł 5

Rozległa lub systematyczna praktyka wymuszonego zaginięcia stanowi zbrodnię przeciwko ludzkości zdefiniowaną we właściwych normach prawa międzynarodowego i jako taka powinna wywoływać konsekwencje w nim przewidziane.

Artykuł 6

Każde Państwo Strona podejmie niezbędne środki w celu pociągnięcia do odpowiedzialności karnej co najmniej:

- a) każdego, kto popełnia, zleca, namawia bądź nakłania do popełnienia, usiłuje popełnić, współdziała lub uczestniczy w wymuszonym zaginięciu;
- b) przełożonego, który:
  - i. wiedział, lub świadomie zlekceważył informacje, które jasno wskazywały, że podwładni pozostający pod jego faktyczną władzą i kontrolą popełniali lub zmierzali do popełnienia przestępstwa wymuszonego zaginięcia;
  - ii. sprawował rzeczywistą odpowiedzialność i kontrolę nad działalnością związaną z przestępstwem wymuszonego zaginięcia i
  - iii. nie podjął wszystkich niezbędnych i rozsądnych środków, będących w jego mocy, w celu zapobieżenia lub powstrzymania od popełnienia przestępstwa wymuszonego zaginięcia lub nie skierował sprawy do właściwych organów postępowania karnego.
- c) przepis litery b) powyżej pozostaje bez uszczerbku dla wyższych standardów odpowiedzialności stosowanych na podstawie właściwego prawa międzynarodowego w stosunku do dowódcy wojskowego lub osoby faktycznie działającej jak dowódca wojskowy.

2. Żadne rozkazy ani instrukcje wydane przez władze publiczne, cywilne, wojskowe lub jakiegokolwiek inne nie mogą być powoływane jako usprawiedliwienie przestępstwa wymuszonego zaginięcia.

Artykuł 7

1. Każde Państwo Strona podda przestępstwo wymuszonego zaginięcia odpowiednim karom uwzględniającym jego wyjątkowo poważny charakter.

2. Każde Państwo Strona może ustanowić:

- a) okoliczności łagodzące, w szczególności dla osób, które, będąc zaangażowane w popełnienie przestępstwa wymuszonego zaginięcia, skutecznie przyczyniły się do uwolnienia zaginionej osoby żywej lub umożliwiły wyjaśnienie przypadków wymuszonego zaginięcia bądź ustalenie sprawców wymuszonego zaginięcia;

- b) bez uszczerbku dla innych procedur karnych, okoliczności obciążające, w szczególności w przypadku śmierci osoby zaginionej lub popełnienia wymuszonego zaginięcia w stosunku do kobiet w ciąży, małoletnich, niepełnosprawnych lub innych szczególnie bezbronnych osób.

Artykuł 8

Bez uszczerbku dla artykułu 5,

1. Państwo Strona, które stosuje przedawnienie odnośnie do wymuszonego zaginięcia, podejmie konieczne środki w celu zapewnienia, aby okresy przedawnienia dla postępowania karnego:

- a) były długie i proporcjonalne do wyjątkowo poważnego charakteru tego przestępstwa;
- b) rozpoczynały się z chwilą zakończenia przestępstwa wymuszonego zaginięcia, z uwzględnieniem trwałego charakteru tego przestępstwa.

2. Każde Państwo Strona zapewni ofiarom wymuszonego zaginięcia prawo do skutecznego środka prawnego podczas trwania okresu przedawnienia.

Artykuł 9

1. Każde Państwo Strona podejmie niezbędne środki w celu ustanowienia swej jurysdykcji odnośnie do przestępstwa wymuszonego zaginięcia:

- a) w przypadku, gdy przestępstwo zostało popełnione na terytorium podlegającym jego jurysdykcji lub na pokładzie statku wodnego lub powietrznego zarejestrowanego w tym Państwie;
- b) w przypadku, gdy domniemany sprawca przestępstwa jest jego obywatelem;
- c) w przypadku, gdy osoba zaginiona jest jego obywatelem i Państwo Strona uzna to za stosowne.

2. Każde Państwo Strona podejmie również takie środki, jakie mogą być konieczne dla ustanowienia swej jurysdykcji w stosunku do przestępstwa wymuszonego zaginięcia w przypadku, gdy domniemany sprawca przestępstwa znajduje się na terytorium podlegającym jego jurysdykcji, chyba że Państwo to wyda go bądź dostarczy innemu Państwu zgodnie ze swoimi zobowiązaniami międzynarodowymi lub dostarczy go międzynarodowemu trybunałowi karnemu, którego jurysdykcję uznało.

3. Niniejsza Konwencja nie wyłącza dodatkowej jurysdykcji w sprawach karnych wykonywanej zgodnie z prawem wewnętrznym.

Artykuł 10

1. Upewniwszy się, po rozpatrzeniu będących w jego dyspozycji informacji, że okoliczności tego wymagają, każde Państwo Strona, na którego terytorium znajduje się osoba podejrzana o popełnienie przestępstwa wymuszonego zaginięcia, dokona jej aresztowania lub podejmie inne środki prawne niezbędne dla zapewnienia jej obecności. Areszt i inne środki prawne realizowane są zgodnie z ustawodawstwem tego Państwa Strony, ale mogą być utrzymane tylko przez okres niezbędny do zapewnienia obecności tej osoby podczas postępowania karnego bądź postępowania w przedmiocie dostarczenia lub ekstradycji.

2. Państwo Strona, które zastosowało środki przewidziane w ustępie 1, przeprowadzi niezwłocznie wstępne badanie sprawy lub dochodzenie w celu ustalenia faktów. Państwo to poinformuje Państwa Strony, o których mowa w artykule 9 ustępu 1, o środkach, które podjęło na podstawie ustępu 1 niniejszego artykułu, w tym o pozbawieniu wolności i okolicznościach je uzasadniających, o wynikach wstępnego badania lub dochodzenia, wskazując, czy zamierza skorzystać z własnej jurysdykcji.

3. Osoba pozbawiona wolności zgodnie z ustępem 1 niniejszego artykułu może niezwłocznie porozumieć się z najbliższym odpowiednim przedstawicielstwem Państwa, którego jest obywatelem, a jeżeli jest bezpaństwowcem – z przedstawicielstwem Państwa, w którym zwykle zamieszkuje.

Artykuł 11

1. Państwo Strona, w razie wykrycia domniemanego sprawcy przestępstwa wymuszonego zaginięcia na terytorium podlegającym jego jurysdykcji, jeżeli nie wyda lub nie dostarczy tej osoby innemu Państwu zgodnie ze swoimi zobowiązaniami międzynarodowymi bądź nie dostarczy jej międzynarodowemu trybunałowi karnemu, którego jurysdykcję uznało, przekaże sprawę swoim właściwym organom w celu przeprowadzenia postępowania karnego.

2. Powyższe organy podejmą decyzję na takich samych zasadach, jak w przypadku każdego poważnego przestępstwa pospolitego, zgodnie z ustawodawstwem tego Państwa. W wypadkach określonych w artykule 9 ustępie 2, wymogi dotyczące dowodów wymaganych dla oskarżenia i skazania nie mogą być w żaden sposób mniej rygorystyczne niż te, które stosuje się w wypadkach określonych w artykule 9 ustępie 1.

3. Każdej osobie, przeciwko której prowadzone jest postępowanie z związku z przestępstwem wymuszonego zaginięcia, gwarantuje się sprawiedliwe traktowanie na wszystkich etapach postępowania. Każda osoba sądzona za przestępstwo wymuszonego zaginięcia korzysta ze sprawiedliwego procesu przed ustanowionym ustawą właściwym, niezależnym i bezstronnym sądem lub trybunałem.

Artykuł 12

1. Każde Państwo Strona zapewni, aby każdy, kto uważa, że inna osoba stała się ofiarą wymuszonego zaginięcia, miał prawo do zgłoszenia tych faktów właściwym organom władzy, które rozpatrzą sprawę niezwłocznie i bezstronnie, a gdy będzie to konieczne, podejmą bez zbędnej zwłoki dogłębne i bezstronne dochodzenie. Tam, gdzie jest to konieczne, podjęte zostaną kroki zapewniające, że osoba wnosząca skargę, świadkowie, krewni osoby zaginionej oraz ich pełnomocnik oraz osoby uczestniczące w dochodzeniu będą chronieni przed niewłaściwym traktowaniem czy zastraszaniem wskutek wniesienia skargi lub przedstawienia dowodu.

2. W przypadku, gdy występują rozsądne podstawy, aby wierzyć, że dana osoba stała się ofiarą wymuszonego zaginięcia, organy, o których mowa w ustępie 1, wszczynają dochodzenie nawet, gdy brak jest formalnej skargi.

3. Każde Państwo Strona powinno zapewnić, aby organy, o których mowa w ustępie 1 niniejszego artykułu:

- a) posiadały niezbędne kompetencje oraz środki do skutecznego prowadzenia dochodzenia, włączając w to dostęp do dokumentacji i innych informacji istotnych dla dochodzenia;
- b) miały dostęp, jeśli jest to konieczne – po wcześniejszym umocowaniu przez decydujący o tym niezwłocznie organ sądowy – do miejsc pozbawienia wolności lub innych miejsc, co do których istnieją rozsądne podstawy, aby wierzyć, że może w nich przebywać osoba zaginiona.

4. Każde Państwo Strona podejmie niezbędne działania w celu zapobiegania i karania zachowań utrudniających prowadzenie dochodzenia. Państwo w szczególności zapewni, aby osoby podejrzane o popełnienie przestępstwa wymuszonego zaginięcia nie mogły wpływać na postępy dochodzenia środkami nacisku, poprzez zastraszanie lub działania odwetowe skierowane przeciwko osobie zgłaszającej zaginięcie, świadkom, krewnym osoby zaginionej, ich pełnomocnikowi lub osobom uczestniczącym w dochodzeniu.

Artykuł 13

1. Dla celów ekstradycji pomiędzy Państwami Stronami wymuszone zaginięcie nie będzie traktowane jako przestępstwo polityczne, przestępstwo związane z przestępstwem politycznym lub popełnione z motywów politycznych. W związku z tym, wniosek o wydanie dotyczący tego przestępstwa nie może zostać rozpatrzony odmownie tylko na tej podstawie.

2. Przestępstwo wymuszonego zaginięcia będzie uważane za przestępstwo stanowiące podstawę wydania i podlega włączeniu do wszelkich umów o ekstradycji zawartych między Państwami Stronami przed wejściem w życie niniejszej Konwencji.

3. Państwa Strony zobowiązują się włączyć przestępstwo wymuszonego zaginięcia jako przestępstwo stanowiące podstawę wydania do umów o ekstradycji, które zostaną między nimi zawarte.

4. Jeżeli Państwo Strona, które uzależnia wydanie od istnienia umowy, otrzyma wniosek o wydanie od innego Państwa Strony, z którym nie posiada umowy o ekstradycji, może ono uznać niniejszą Konwencję jako podstawę prawną wydania w stosunku do przestępstwa wymuszonego zaginięcia.

5. Państwa Strony nieuzależniające wydania od istnienia umowy uznają w stosunkach między sobą przestępstwo wymuszonego zaginięcia za przestępstwo stanowiące podstawę wydania.

6. W każdym przypadku wydanie będzie poddane warunkom przewidzianym przez prawo Państwa wezwanego lub przez właściwe umowy o ekstradycji, włączając w to w szczególności warunki związane z minimalnym wymiarem kary oraz podstawy, na których Państwo wezwane może odmówić wydania albo uzależnić je od określonych warunków.

7. Żadne z postanowień niniejszej Konwencji nie może być interpretowane jako nakładające obowiązek wydania, jeżeli wezwane Państwo Strona ma istotne powody, aby przypuszczać, że wniosek został złożony w celu ścigania lub ukarania osoby z uwagi na jej płeć, rasę, religię, obywatelstwo, pochodzenie etniczne, poglądy polityczne lub przynależność do określonej grupy społecznej albo że zastosowanie się do wniosku spowodowałoby szkodę dla tej osoby z powodu którejkolwiek z tych okoliczności.

Artykuł 14

1. Państwa Strony udzielą sobie w jak największym zakresie wzajemnej pomocy prawnej odnośnie do wszystkich postępowań karnych prowadzonych w związku z przestępstwem wymuszonego zaginięcia, włączając w to udostępnianie pozostających w ich dyspozycji dowodów, które są konieczne dla postępowania.

2. Wzajemna pomoc prawna będzie udzielana na warunkach określonych przez prawo krajowe wezwanego Państwa Strony lub na podstawie właściwych umów o wzajemnej pomocy prawnej, włączając w to w szczególności warunki, zgodnie z którymi Państwo wezwane może odmówić pomocy prawnej lub od których spełnienia może uzależnić jej udzielenie.

Artykuł 15

Państwa Strony będą ze sobą współpracować oraz udzielą sobie w jak największym zakresie wzajemnej pomocy prawnej w celu wsparcia ofiar przestępstwa wymuszonego zaginięcia oraz w celu prowadzenia poszukiwań, zlokalizowania i uwolnienia osób zaginionych, a w przypadku ich śmierci – w ekshumacji, identyfikacji oraz zwrocie szczątków.

Artykuł 16

1. Żadne Państwo Strona nie wyda, nie zwróci („*refouler*”), nie dostarczy ani nie wyda do innego Państwa osoby, jeśli są istotne podstawy, aby podejrzewać, że znajdzie się ona w niebezpieczeństwie poddania wymuszonemu zaginięciu.

2. W celu oceny, czy istnieją takie podstawy, odpowiednie władze powinny wziąć pod uwagę wszystkie mające znaczenie okoliczności, włączając w to, tam gdzie ma to miejsce, istnienie w danym Państwie stałej praktyki ciężkich, rażących lub masowych naruszeń praw człowieka oraz poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego.

Artykuł 17

1. Nikt nie może być przetrzymywany w tajnych miejscach.

2. Bez uszczerbku dla innych zobowiązań międzynarodowych dotyczących pozbawienia wolności każde Państwo Strona w swym porządku prawnym:

- a) określi warunki, na jakich mogą być wydawane decyzje o pozbawieniu wolności;
- b) wskaże organy uprawnione do wydawania decyzji o pozbawieniu wolności;
- c) zagwarantuje, że każda osoba pozbawiona wolności będzie przebywała wyłącznie w miejscach kontrolowanych i oficjalnie do tego przeznaczonych;
- d) zagwarantuje, że każda osoba pozbawiona wolności będzie miała prawo do porozumiewania się oraz do widzeń z rodziną, pełnomocnikiem lub inną wybraną osobą, z zastrzeżeniem spełnienia warunków określonych przepisami prawa, a w przypadku cudzoziemca – prawo do porozumiewania się z jego władzami konsularnymi zgodnie z właściwym prawem międzynarodowym;
- e) zagwarantuje dostęp do miejsc pozbawienia wolności właściwym, prawnie umocowanym organom i instytucjom, jeśli jest to konieczne, po wcześniejszym upoważnieniu przez organ sądowy;
- f) zagwarantuje, że każda osoba pozbawiona wolności, a w przypadku podejrzenia, że doszło do wymuszonego zaginięcia i w związku z tym osoba pozbawiona wolności nie jest w stanie skorzystać z tego prawa, osoby mające uzasadniony interes, jak krewni osoby pozbawionej wolności, ich przedstawiciele lub pełnomocnik, będą mogły w każdej sytuacji zainicjować postępowanie przed sądem tak, aby ten niezwłocznie orzekł w kwestii legalności pozbawienia wolności oraz nakazał zwolnienie osoby pozbawionej wolności w przypadku, gdy to pozbawienie wolności jest bezprawne.

3. Każde Państwo Strona zapewni prowadzenie i utrwalenie jednego albo wielu aktualnych rejestrów lub kartotek dotyczących osób pozbawionych wolności, które będą – na wniosek – niezwłocznie udostępniane organom sądowym lub innym właściwym organom lub

instytucjom upoważnionym do tego przez prawo Państwa Strony lub akt prawa międzynarodowego, którego Państwo jest stroną. Rejestry te powinny zawierać, co najmniej, następujące informacje:

- a) tożsamość osoby pozbawionej wolności;
- b) datę, godzinę i miejsce pozbawienia wolności oraz nazwę organu, który pozbawił daną osobę wolności;
- c) organ, który zarządził pozbawienie wolności oraz podstawy pozbawienia wolności;
- d) organ odpowiedzialny za nadzorowanie pozbawienia wolności;
- e) miejsce przetrzymywania osoby pozbawionej wolności, datę i godzinę przyjęcia do niego oraz organ odpowiedzialny za to miejsce;
- f) dane dotyczące stanu zdrowia osoby pozbawionej wolności;
- g) w przypadku zgonu w trakcie pozbawienia wolności, okoliczności i przyczynę śmierci oraz miejsce przekazania szczątków;
- h) godzinę i datę zwolnienia lub transportu do innego miejsca pozbawienia wolności, określenie tego miejsca oraz organu odpowiedzialnego za transport.

Artykuł 18

Z uwzględnieniem artykułów 19 i 20, każde Państwo Strona zagwarantuje każdej osobie mającej uzasadniony interes, takiej jak krewni osoby pozbawionej wolności, ich przedstawiciel lub pełnomocnik, dostęp do, co najmniej, następujących informacji dotyczących:

- a) organu, który zarządził pozbawieniu wolności;
- b) daty, godziny i miejsca pozbawienia wolności oraz przyjęcia do miejsca pozbawienia wolności;
- c) organu odpowiedzialnego za nadzorowanie pozbawienia wolności;
- d) miejsca pobytu osoby pozbawionej wolności, a w przypadku transportu do innego miejsca pozbawienia wolności – także określenia tego miejsca oraz organu odpowiedzialnego za transport;
- e) daty, godziny i miejsca zwolnienia;
- f) danych o stanie zdrowia osoby pozbawionej wolności;
- g) w przypadku zgonu w trakcie pozbawienia wolności – okoliczności i przyczyny śmierci oraz miejsca przekazania szczątków.

2. W razie konieczności podjęte zostaną odpowiednie środki w celu ochrony osób wymienionych w ustępie 1 niniejszego artykułu oraz osób uczestniczących w dochodzeniu przed złym traktowaniem, zastraszaniem lub karaniem w związku z poszukiwaniem przez nie informacji dotyczących osoby pozbawionej wolności.

Artykuł 19

1. Dane osobowe, włączając w to dane medyczne i genetyczne, które są zbierane lub przekazywane w ramach poszukiwania osoby zaginionej nie będą używane ani udostępniane w celach innych niż poszukiwanie osoby zaginionej. Nie stoi to na przeszkodzie użyciu takich informacji w postępowaniu karnym dotyczącym przestępstwa wymuszonego zaginięcia lub realizacji prawa do uzyskania odszkodowania.

2. Gromadzenie, przetwarzanie, używanie oraz przechowywanie danych osobowych, włączając w to dane medyczne i genetyczne, nie może naruszać ani skutkować naruszeniem praw człowieka, podstawowych wolności lub godności osoby ludzkiej.

Artykuł 20

1. Jedynie w przypadkach, gdy dana osoba podlega ochronie prawnej, a pozbawienie wolności podlega kontroli sądowej, prawo do informacji, o którym mowa w artykule 18, może zostać – na zasadzie wyjątku, gdy jest to bezwzględnie konieczne i przewidziane przez prawo – ograniczone, jeśli przekazanie takich informacji mogłoby niekorzystnie wpłynąć na ochronę prywatności lub bezpieczeństwo osoby pozbawionej wolności, jeśli mogłoby utrudnić dochodzenie lub z innej podobnej przyczyny, w zgodzie z prawem [krajowym] oraz właściwym prawem międzynarodowym i celami niniejszej Konwencji. W żadnym wypadku nie dojdzie do ograniczenia prawa do informacji określonego w artykule 18, które mogłoby stanowić czyn określony w artykule 2 albo naruszać artykuł 17 ustęp 1.

2. Niezależnie od rozstrzygnięcia kwestii legalności pozbawienia wolności, Państwa Strony zagwarantują osobom, o których mowa w ustępie 1 artykułu 18, prawo do niezwłocznego, skutecznego sądowego środka prawnego jako sposobu bezzwłocznego uzyskania informacji, o których mowa w ustępie 1 artykułu 18. Prawo to nie może zostać w jakichkolwiek okolicznościach zawieszane ani ograniczone.

Artykuł 21

Każde Państwo Strona podejmie konieczne środki, aby zapewnić, że osoby pozbawione wolności będą zwalniane w sposób pozwalający na rzetelną weryfikację tego faktu. Każde Państwo Strona podejmie również konieczne środki w celu zapewnienia nietykalności cielesnej tych osób oraz pełnej możliwości skorzystania przez nie ze swoich praw w chwili zwalniania, niezależnie od obowiązków, które mogą być nałożone na osoby zwalniane na podstawie prawa wewnętrznego.

Artykuł 22

Bez uszczerbku dla artykułu 6, każde Państwo Strona podejmie wszelkie konieczne środki, aby zapobiegać i nakładać sankcje za następujące zachowania:

- a) opóźnianie lub utrudnianie stosowania środków wymienionych w artykule 17 ustępie 2 literze f) oraz artykule 20 ustępie 2;
- b) niezarejestrowanie pozbawienia wolności jakiegokolwiek osoby lub zarejestrowanie jakiegokolwiek informacji, o której funkcjonariusz odpowiedzialny za rejestr wiedział albo powinien był wiedzieć, że jest mylna;
- c) odmowę udzielenia informacji na temat pozbawienia osoby wolności lub też udzielenie mylnej informacji, chociaż spełnione zostały prawne warunki do udzielenia takiej informacji.

Artykuł 23

1. Każde Państwo Strona zapewni, aby szkolenie personelu cywilnego lub wojskowego organów odpowiedzialnych za egzekwowanie prawa, personelu medycznego, funkcjonariuszy publicznych oraz innych osób, które mogą brać udział w nadzorowaniu lub postępowaniu z osobami pozbawionymi wolności, obejmowało konieczną edukację oraz informacje w zakresie stosownych przepisów niniejszej Konwencji w celu:

- a) zapobiegania udziału tych funkcjonariuszy w wymuszonych zaginięciach;
- b) podkreślenia wagi zapobiegania oraz prowadzenia dochodzeń w sprawach wymuszonych zaginięć;
- c) zapewnienia uznania pilnej potrzeby wyjaśnienia spraw wymuszonego zaginięcia.

2. Każde Państwo Strona zapewni wprowadzenie zakazu wydawania rozkazów lub instrukcji nakazujących, zezwalających lub zachęcających do przeprowadzenia wymuszonego zaginięcia. Każde Państwo Strona zagwarantuje niekaralność osoby, która odmówi wykonania takiego rozkazu.

3. Każde Państwo Strona podejmie środki konieczne dla zapewnienia, aby osoby, o których mowa w ustępie 1 niniejszego artykułu, które mają powód sądzić, że miało miejsce bądź jest planowane wymuszone zaginięcie, zgłaszały sprawę swoim przełożonym oraz, w razie konieczności, właściwym władzom lub organom mającym uprawnienia do zbadania sprawy lub zastosowania środków zaradczych.

Artykuł 24

1. Na potrzeby niniejszej Konwencji „ofiara” oznacza osobę zaginioną oraz każdego, kto ucierpiał bezpośrednio w wyniku wymuszonego zaginięcia.

2. Każda ofiara ma prawo znać prawdę o okolicznościach wymuszonego zaginięcia, o postępie i wynikach dochodzenia oraz o losie osoby zaginionej. Każde Państwo Strona podejmie w tym zakresie stosowne środki.

3. Każde Państwo Strona podejmie wszelkie stosowne środki w zakresie poszukiwania, ustalenia miejsca pobytu oraz uwolnienia osób zaginionych, a w przypadku ich śmierci – ustalenia, gdzie znajdują się ich szczątki oraz zapewnienia ich poszanowania i zwrotu.

4. Każde Państwo Strona zapewni, aby w jego systemie prawnym ofiarom wymuszonego zaginięcia przysługiwało prawo do zadośćuczynienia oraz niezwłocznego, sprawiedliwego i adekwatnego odszkodowania.

5. Prawo do uzyskania zadośćuczynienia, o którym mowa w ustępie 4 niniejszego artykułu, obejmuje szkody materialne i moralne oraz, stosownie do okoliczności, inne formy zadośćuczynienia, jak:

- a) restytucja;
- b) rehabilitacja;
- c) satysfakcja, w tym przywrócenie godności i dobrego imienia;
- d) gwarancje niepowtórzenia.

6. Bez uszczerbku dla obowiązku prowadzenia dochodzenia aż do momentu wyjaśnienia losu osoby zaginionej, każde Państwo Strona podejmie stosowne działania w odniesieniu do sytuacji prawnej osób zaginionych, których losy nie zostały wyjaśnione, a także sytuacji ich bliskich, w dziedzinach takich, jak: opieka społeczna, sprawy finansowe, prawo rodzinne oraz prawa majątkowe.

7. Każde Państwo Strona zagwarantuje prawo do swobodnego tworzenia i uczestnictwa w organizacjach i stowarzyszeniach zajmujących się ustalaniem okoliczności wymuszonych zaginięć oraz losu osób zaginionych, a także do pomocy ofiarom wymuszonego zaginięcia.

Artykuł 25

1. Każde Państwo Strona podejmie konieczne środki w celu zapobiegania i karania na podstawie przepisów prawa karnego tego Państwa:

- a) bezprawnego zabrania dzieci poddanych wymuszonemu zaginięciu, dzieci, których ojca, matkę lub opiekuna prawnego poddano wymuszonemu zaginięciu lub dzieci urodzonych w trakcie przetrzymywania w niewoli matki poddanej wymuszonemu zaginięciu;
- b) fałszowania, ukrywania lub niszczenia dokumentów potwierdzających prawdziwą tożsamość dzieci, o których mowa w literze a).

2. Każde Państwo Strona podejmie konieczne środki w zakresie poszukiwania i identyfikacji dzieci, o których mowa w ustępie 1 literze a) niniejszego artykułu, a także powrotu

do rodzin z których pochodzą, zgodnie z procedurami prawnymi oraz właściwymi umowami międzynarodowymi.

3. Państwa Strony pomagają sobie wzajemnie w zakresie poszukiwania, identyfikacji i ustalania miejsca pobytu dzieci, o których mowa w ustępie 1 literze a) niniejszego artykułu.

4. Ze względu na potrzebę ochrony dobra dzieci, o których mowa w ustępie 1 literze a) niniejszego artykułu, oraz ich prawa do zachowania bądź przywrócenia tożsamości, w tym obywatelstwa, nazwiska oraz stosunków rodzinnych w rozumieniu prawa, Państwa Strony, które dopuszczają system adopcji lub inne formy powierzania dzieci będą posiadały właściwe procedury prawne mające na celu badanie procedur adopcji lub powierzania dzieci oraz, stosownie do okoliczności, unieważnianie wszelkich przypadków adopcji lub powierzenia dziecka, które zapoczątkowane były przymusowym zaginięciem.

5. We wszystkich przypadkach, w szczególności w sprawach związanych z niniejszym artykułem, dobro dziecka ma znaczenie pierwszorzędne, a dziecko potrafiące formułować własne poglądy ma prawo do swobodnego ich wyrażania, przy czym poglądom tym należy przyznać należyłą wagę, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka.

CZĘŚĆ II

Artykuł 26

1. Tworzy się Komitet do spraw Wymuszonych Zaginięć (zwany dalej „Komitetem”) w celu realizacji zadań wynikających z niniejszej Konwencji. Komitet składa się z dziesięciu ekspertów o wysokich kwalifikacjach moralnych, posiadających uznaną wiedzę w dziedzinie praw człowieka, występujących w imieniu własnym oraz charakteryzujących się niezależnością i bezstronnością. Członkowie Komitetu wybierani są przez Państwa Strony z uwzględnieniem sprawiedliwego podziału geograficznego. Z należyłą uwagą należy rozważyć celowość udziału w pracach Komitetu osób posiadających odpowiednie doświadczenie prawnicze i zrównoważenie reprezentacji ze względu na płeć.

2. Członkowie Komitetu wybierani są w głosowaniu tajnym z listy osób zgłoszonych przez Państwa Strony spośród ich obywateli podczas spotkań Państw Stron zwoływanych w tym celu przez Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych raz na dwa lata. Podczas tych spotkań, na których kworum stanowi dwie trzecie Państw Stron, członkami Komitetu stają się osoby, które otrzymały największą liczbę głosów oraz bezwzględną większość głosów obecnych i uczestniczących w głosowaniu przedstawicieli Państw Stron.

3. Pierwsze wybory przeprowadza się nie później niż po upływie sześciu miesięcy od dnia wejścia w życie niniejszej Konwencji. Cztery miesiące przed terminem każdego wyborów Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych kieruje do Państw Stron pisemne

zaproszenie do przedstawienia w terminie trzymiesięcznym swoich kandydatur. Sekretarz Generalny przygotowuje listę, na której umieszcza w porządku alfabetycznym wytypowane w ten sposób osoby, ze wskazaniem Państw Stron, które je wytypowały, i przekazuje tę listę wszystkim Państwom Stronom.

4. Członkowie Komitetu wybierani są na okres czteroletni. Mają oni jednorazowe prawo do ponownego wyboru. Jednakże kadencja pięciu członków wybranych w pierwszych wyborach upływa po dwóch latach; niezwłocznie po pierwszych wyborach nazwiska tych pięciu członków ustalone zostaną w drodze losowania przez przewodniczącego spotkania, określonego w ustępie 2 niniejszego artykułu.

5. W wypadku śmierci, zrzeczenia się obowiązków przez członka Komitetu albo niemożności ich pełnienia przez niego z jakichkolwiek innych przyczyn, Państwo Strona, które wysunęło jego kandydaturę, wyznacza, zgodnie z kryteriami określonymi w ustępie 1 niniejszego artykułu, na pozostały okres innego kandydata spośród swoich obywateli za akceptacją większości Państw Stron. Kandydaturę uważa się za przyjętą, jeżeli połowa lub więcej Państw Stron nie udzieliło negatywnej odpowiedzi w ciągu sześciu tygodni od otrzymania informacji Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych o proponowanym mianowaniu.

6. Komitet ustali swój regulamin.

7. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zapewnia do dyspozycji Komitetu niezbędne środki, personel oraz wyposażenie konieczne dla skutecznego wypełniania przez niego zadań. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych zwołuje pierwsze posiedzenie Komitetu.

8. Członkowie Komitetu mają prawo korzystać z wyposażenia, przywilejów oraz immunitetu eksperta w trakcie pełnienia misji dla Organizacji Narodów Zjednoczonych, zgodnie z odnośnymi przepisami Konwencji dotyczącej przywilejów i immunitetów Narodów Zjednoczonych.

9. Każde z Państw Stron współpracuje z Komitetem i pomaga jego członkom w pełnieniu ich funkcji w zakresie tych zadań Komitetu, na które Państwo Strona wyraziło zgodę.

Artykuł 27

Najwcześniej po upływie czterech lat i nie później niż po upływie sześciu lat od dnia wejścia w życie niniejszej Konwencji odbędzie się Konferencja Państw Stron w celu dokonania oceny funkcjonowania Komitetu oraz podjęcia decyzji, zgodnie z procedurą opisaną w artykule 44 ustępie 2, czy właściwe jest przekazanie innemu organowi – bez wyłączenia żadnej możliwości – monitorowania [realizacji] niniejszej Konwencji zgodnie z zadaniami określonymi w artykułach 28–36.

Artykuł 28

1. W ramach kompetencji przyznanych na mocy niniejszej Konwencji, Komitet współpracuje z wszelkimi właściwymi organami, urzędami oraz wyspecjalizowanymi agencjami i funduszami [systemu] Narodów Zjednoczonych, z ciałami traktatowymi ustanowionymi na mocy instrumentów międzynarodowych, przy użyciu procedur specjalnych Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz z właściwymi regionalnymi organizacjami lub organami międzyrządowymi, a także z właściwymi instytucjami, agencjami lub urzędami państwowymi działającymi w zakresie ochrony wszystkich osób przed wymuszonymi zaginięciami.

2. W wypełnianiu swoich obowiązków Komitet konsultuje się z pozostałymi organami traktatowymi ustanowionymi na mocy właściwych instrumentów międzynarodowych z zakresu praw człowieka, w szczególności z Komitetem Praw Człowieka ustanowionym na mocy Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, w celu zapewnienia zgodności ich odpowiednich uwag i zaleceń.

Artykuł 29

1. Każde Państwo Strona przekaże Komitetowi, za pośrednictwem Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, sprawozdanie na temat środków, jakie zostały podjęte w celu wypełnienia jego zobowiązań wynikających z niniejszej Konwencji, w ciągu dwóch lat od wejścia w życie niniejszej Konwencji w odniesieniu do danego Państwa Strony.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych udostępnia sprawozdanie wszystkim Państwom Stronom.

3. Każde ze sprawozdań rozpatrywane jest przez Komitet, który wydaje takie komentarze, uwagi lub zalecenia, jakie uważa za stosowne. Komentarze, uwagi lub zalecenia przekazuje się właściwemu Państwu Stronie, które może, z własnej inicjatywy lub na wniosek Komitetu, udzielić na nie odpowiedzi.

4. Komitet może także występować do Państw Stron z żądaniem udzielenia dodatkowych informacji na temat stopnia realizacji niniejszej Konwencji.

Artykuł 30

1. Wniosek o wszczęcie poszukiwań i odnalezienie osoby zaginionej mogą wnieść do Komitetu w trybie pilnym krewni osoby zaginionej lub ich przedstawiciele prawni, ich pełnomocnik lub inna upoważniona przez nich osoba, a także każda inna osoba mająca uzasadniony interes.

2. Jeżeli Komitet uzna, że złożony w trybie ustępie 1 niniejszego artykułu wniosek o pilne podjęcie działań:

- a) nie jest oczywiście bezpodstawny;
- b) nie stanowi nadużycia prawa do złożenia takiego wniosku;
- c) został już odpowiednio przedstawiony kompetentnym organom właściwego Państwa Strony, na przykład organom uprawnionym do prowadzenia dochodzeń tam, gdzie istnieje taka możliwość;
- d) nie jest sprzeczny z postanowieniami niniejszej Konwencji oraz
- e) ta sama sprawa nie jest rozpatrywana przez inny organ międzynarodowy zajmujący się postępowaniem wyjaśniającym lub rozstrzyganiem o takim samym charakterze; zwraca się do Państwa Strony, którego sprawa dotyczy, z żądaniem udzielenia informacji na temat sytuacji poszukiwanych osób w terminie wyznaczonym przez Komitet.

3. W świetle informacji dostarczonych przez odpowiednie Państwo Stronę na podstawie ustępie 2 niniejszego artykułu, Komitet może przekazać Państwu Stronie zalecenia, w tym żądanie, aby Państwo Strona podjęło wszelkie konieczne środki, włączając w to środki tymczasowe, w celu ustalenia miejsca pobytu oraz zapewnienia ochrony osobie, której sprawa dotyczy, zgodnie z niniejszą Konwencją oraz powiadomiła Komitet, w określonym terminie, o podjętych środkach, z uwzględnieniem pilnego charakteru sytuacji. Komitet informuje osobę występującą z wnioskiem o podjęcie działań w trybie pilnym o swoich zaleceniach oraz o informacjach uzyskanych od Państwa po ich udostępnieniu.

4. Komitet kontynuuje swoje starania w zakresie współpracy z odpowiednim Państwem Stroną do czasu wyjaśnienia losu osoby poszukiwanej. Osobę występującą z wnioskiem informuje się na bieżąco.

Artykuł 31

1. Państwo Strona, przy ratyfikacji niniejszej Konwencji lub w dowolnym czasie późniejszym, może oświadczyć, że uznaje kompetencje Komitetu w zakresie przyjmowania i rozpatrywania zawiadomień przekazywanych przez lub w imieniu osób podlegających jego jurysdykcji, które twierdzą, że są ofiarami naruszenia przez Państwo Stronę postanowień niniejszej Konwencji. Komitet nie przyjmuje żadnych zawiadomień, jeżeli dotyczą one Państwa Strony, które nie złożyło takiego oświadczenia.

2. Komitet uzna za niedopuszczalne zawiadomienie, jeżeli:

- a) zawiadomienie jest anonimowe;
- b) zawiadomienie stanowi nadużycie prawa do przedstawiania takich zawiadomień albo jest sprzeczne z postanowieniami niniejszej Konwencji;
- c) ta sama sprawa jest rozpatrywana przez inny organ międzynarodowy zajmujący się postępowaniem wyjaśniającym lub rozstrzyganiem o takim samym charakterze lub jeżeli

d) nie wyczerpano wszelkich efektywnych, dostępnych w prawie wewnętrznym środków ochrony prawnej.

Niniejsza zasada nie obowiązuje w wypadkach, gdy stosowanie tych środków przewleka się w sposób nieuzasadniony.

3. Jeżeli Komitet uzna, że zawiadomienie spełnia wymogi określone w ustępie 2 niniejszego artykułu, przekazuje je właściwemu Państwu Stronie, zwracając się o dostarczenia uwag i komentarzy w wyznaczonym przez Komitet terminie.

4. W dowolnym czasie po otrzymaniu zawiadomienia oraz przed rozstrzygnięciem co do jego istoty, Komitet może zwrócić się do właściwego Państwa Strony o pilne rozważenie podjęcia przez nie takich środków tymczasowych, jakie mogą okazać się konieczne dla uniknięcia ewentualnych nieodwracalnych szkód dla ofiar domniemanego naruszenia. W sytuacji, gdy Komitet korzysta z przysługującej mu swobody działania, nie oznacza to rozstrzygnięcia w przedmiocie dopuszczalności ani istoty zawiadomienia.

5. Przy rozpatrywaniu zawiadomień w trybie niniejszego artykułu Komitet obraduje przy drzwiach zamkniętych. Komitet informuje autora zawiadomienia o odpowiedzi udzielonej przez odpowiednie Państwo Stronę. Jeżeli Komitet podejmie decyzję o zakończeniu procedury, przekazuje swoją opinię Państwu Stronie oraz autorowi zawiadomienia.

Artykuł 32

Państwo Strona niniejszej Konwencji może w dowolnym czasie oświadczyć, że uznaje kompetencje Komitetu w zakresie przyjmowania i rozpatrywania zawiadomień, w których Państwo Strona twierdzi, że inne Państwo Strona nie wypełnia swych zobowiązań wynikających z niniejszej Konwencji. Komitet nie przyjmie żadnych zawiadomień, jeżeli dotyczą one Państwa Strony, które nie złożyło takiego oświadczenia, ani zawiadomień z Państwa, które nie złożyło takiego oświadczenia.

Artykuł 33

1. W przypadku otrzymania przez Komitet wiarygodnej informacji o poważnym naruszeniu przez Państwo Stronę postanowień niniejszej Konwencji, może on, po konsultacji z tym Państwem Stroną, zwrócić się do jednego lub więcej swoich członków o bezzwłoczne przeprowadzenie wizyty i przedstawienie sprawozdania.

2. Komitet pisemnie powiadamia odpowiednie Państwo Stronę o swoim zamiarze przeprowadzenia wizyty, ze wskazaniem składu delegacji oraz celu wizyty. Państwo Strona udziela Komitetowi odpowiedzi w rozsądnym czasie.

3. Na uzasadniony wniosek Państwa Strony, Komitet może podjąć decyzję o odroczeniu lub odwołaniu wizyty.

4. W przypadku zgody Państwa Strony na wizytę, Komitet oraz odpowiednie Państwo Strona współpracują w celu określenia przebiegu wizyty, a Państwo Strona zapewnia Komitetowi wszelkie udogodnienia konieczne dla właściwego przebiegu wizyty.

5. Po zakończeniu wizyty Komitet zawiadamia Państwo Stronę o swoich uwagach i zaleceniach.

Artykuł 34

W przypadku otrzymania przez Komitet informacji, która wydaje się zawierać właściwie umotywowane wskazania, że wymuszone zaginięcia praktykuje się w sposób rozległy lub systematyczny na terytorium podlegającym jurysdykcji Państwa Strony, może on, po zażądaniu od Państwa Strony wszelkich istotnych informacji na temat tej sytuacji, pilnie przedstawić sprawę Zgromadzeniu Ogólnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, za pośrednictwem Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 35

1. Komitet jest właściwy wyłącznie w zakresie wymuszonych zaginięć, które zaistniały po wejściu w życie niniejszej Konwencji.

2. Jeżeli Państwo przystąpi do niniejszej Konwencji po jej wejściu w życie, obowiązki tego Państwa względem Komitetu dotyczą tylko wymuszonych zaginięć, które zaistniały po wejściu w życie niniejszej Konwencji w odniesieniu do tego Państwa.

Artykuł 36

1. Komitet przedkłada Państwom Stronom oraz Zgromadzeniu Ogólnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych roczne sprawozdanie ze swej działalności prowadzonej na podstawie niniejszej Konwencji.

2. Przed publikacją w rocznym sprawozdaniu uwag dotyczących Państwa Strony, Państwo zostaje powiadomione o tym fakcie z wyprzedzeniem i otrzymuje stosowny czas na odpowiedź. Państwo Strona może zażądać umieszczenia w sprawozdaniu swoich komentarzy lub uwag.

CZEŚĆ III

Artykuł 37

Żaden przepis niniejszej Konwencji nie narusza jakichkolwiek przepisów bardziej sprzyjających ochronie wszystkich osób przed wymuszonym zaginięciem, jakie mogą być zawarte w:

- a) prawie Państwa Strony;
- b) prawie międzynarodowym obowiązującym w odniesieniu do tego Państwa.

Artykuł 38

1. Niniejsza Konwencja jest otwarta do podpisu przez wszystkie Państwa Członkowskie Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Niniejsza Konwencja podlega ratyfikacji przez wszystkie Państwa Członkowskie Organizacji Narodów Zjednoczonych. Dokumenty ratyfikacyjne składane są Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

3. Niniejsza Konwencja jest otwarta do przystąpienia dla wszystkich Państw Członkowskich Organizacji Narodów Zjednoczonych. Przystąpienie następuje w drodze złożenia Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych dokumentu przystąpienia.

Artykuł 39

1. Niniejsza Konwencja wchodzi w życie trzydziestego dnia po złożeniu Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych dwudziestego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

2. Dla każdego Państwa, które ratyfikuje niniejszą Konwencję lub do niej przystąpi po złożeniu dwudziestego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia, niniejsza Konwencja wchodzi w życie trzydziestego dnia po złożeniu przez to Państwo dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia.

Artykuł 40

Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych powiadamia wszystkie Państwa Członkowskie Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz wszystkie Państwa, które podpisały niniejszą Konwencję lub do niej przystąpiły o:

- a) podpisach, ratyfikacjach lub przystąpieniach na podstawie artykułu 38;
- b) terminie wejścia w życie niniejszej Konwencji na podstawie artykułu 39.

Artykuł 41

Postanowienia niniejszej Konwencji mają zastosowanie do wszystkich części Państw federalnych bez jakichkolwiek ograniczeń lub wyjątków.

Artykuł 42

1. Każdy spór między dwoma albo więcej Państwami Stronami dotyczący interpretacji lub stosowania niniejszej Konwencji, który nie może być rozstrzygnięty w drodze rokowań ani na podstawie procedur wyraźnie określonych w niniejszej Konwencji, przekazywany jest na wniosek jednego z Państw w sporze do arbitrażu. Jeżeli w ciągu sześciu miesięcy od daty zgłoszenia wniosku w sprawie arbitrażu Strony nie są w stanie dojść do porozumienia w kwestii organizacji arbitrażu, każda z nich może przekazać spór do rozstrzygnięcia przez Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, zgodnie ze Statutem Trybunału.

2. Państwo, w czasie podpisania lub ratyfikacji niniejszej Konwencji albo przystąpienia do niej, może złożyć oświadczenie, że nie uważa się za związane postanowieniami ustępu 1 niniejszego artykułu. Inne Państwa Strony nie będą związane postanowieniami ustępu 1 niniejszego artykułu w stosunku do Państwa Strony, które złożyło takie oświadczenie.

3. Każde Państwo Strona, które złożyło oświadczenie zgodnie z postanowieniami ustępu 2 niniejszego artykułu, może w dowolnym czasie cofnąć to oświadczenie w drodze zawiadomienia o tym Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 43

Niniejsza Konwencja nie narusza przepisów międzynarodowego prawa humanitarne- go, w tym obowiązków Wysokich Umawiających się Stron czterech Konwencji Genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. oraz ich dwóch Protokołów Dodatkowych z dnia 8 czerwca 1977 r., ani możliwości przysługującej każdemu z Państw Stron w zakresie zlecenia Międzynarodowemu Komitetowi Czerwonego Krzyża odwiedzania miejsc pozbawienia wolności w sytuacjach nieobjętych międzynarodowym prawem humanitarnym.

Artykuł 44

1. Każde Państwo Strona niniejszej Konwencji może zaproponować poprawkę i przedstawić ją Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych. Sekretarz Generalny przesyła następnie zaproponowaną poprawkę Państwom Stronom z prośbą o wskazanie, czy opowiadają się one za zwołaniem konferencji Państw Stron w celu rozpatrzenia tej propozycji

i przeprowadzenia nad nią głosowania. Jeżeli w ciągu czterech miesięcy od daty przekazania odnośnego pisma przynajmniej jedna trzecia Państw Stron opowie się za taką konferencją, Sekretarz Generalny zwołuje konferencję pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Każda poprawka przyjęta większością dwóch trzecich obecnych na konferencji i głosujących Państw Stron przekazywana jest przez Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych wszystkim Państwom Stronom celem przyjęcia.

3. Poprawka przyjęta zgodnie z ustępem 1 niniejszego artykułu wchodzi w życie po jej przyjęciu przez dwie trzecie Państw Stron niniejszej Konwencji, zgodnie z ich odpowiednimi procedurami konstytucyjnymi.

4. Po wejściu w życie poprawki stają się obowiązujące dla tych Państw Stron, które je przyjęły, natomiast dla innych Państw Stron pozostają obowiązujące postanowienia niniejszej Konwencji i wszelkie poprzednie poprawki, które były przez nie przyjęte.

Artykuł 45

1. Niniejsza Konwencja, której teksty w językach angielskim, arabskim, chińskim, francuskim, hiszpańskim i rosyjskim są jednakowo autentyczne, zostanie złożona do depozytu Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych.

2. Sekretarz Generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych przekaże uwierzytelnione odpisy niniejszej Konwencji wszystkim Państwom, o których mowa w artykule 38.

PROTOKÓŁ FAKULTATYWNY do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie procedury składania zawiadomień

(Protokół przyjęty na Zgromadzeniu Ogólnym ONZ 19 grudnia 2011 r.
Polska podpisała Protokół 30 września 2013 r. w Nowym Jorku)

PAŃSTWA–STRONY NINIEJSZEGO PROTOKOŁU,

zważywszy, że zgodnie z zasadami zawartymi w Karcie Narodów Zjednoczonych uznanie wrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków rodziny ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości oraz pokoju na świecie;

stwierdzając, że Państwa–Strony Konwencji o prawach dziecka (zwanej dalej Konwencją) uznają prawa w niej zawarte wobec każdego dziecka w granicach swojej jurysdykcji, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, niezależnie od rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych lub wszelkich innych, pochodzenia narodowego, etnicznego lub społecznego, statusu majątkowego, niepełnosprawności, cenzusu urodzenia lub jakiegokolwiek innego tego dziecka lub jego rodziców lub opiekuna prawnego;

potwierdzając uniwersalność, niepodzielność oraz współzależność i wzajemne powiązanie wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności;

potwierdzając również status dziecka, jako podmiotu praw oraz istoty ludzkiej posiadającej godność i rozwijające się zdolności;

uznając, że szczególnie i zależny status dzieci może tworzyć dla nich rzeczywiste trudności przy dochodzeniu zadośćuczynienia w przypadku naruszenia ich praw;

uważając, że niniejszy Protokół umocni oraz uzupełni krajowe i regionalne mechanizmy pozwalające dzieciom na wnoszenie skarg w sprawie naruszenia ich praw;

uznając, że najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka powinno być sprawą nadrzędną przy dochodzeniu zadośćuczynienia za naruszenie praw dziecka, oraz że środki prawne po-

winy mieć na względzie potrzebę istnienia na wszystkich szczeblach procedur wyczulonych na sprawy dzieci;

zachęcając Państwa–Strony do utworzenia stosownych krajowych mechanizmów umożliwiających dziecku, którego prawa zostały naruszone, dostęp do skutecznych środków prawnych na szczeblu krajowym;

przypominając o istotnej roli, jaką mogą w tym zakresie odgrywać krajowe instytucje ochrony praw człowieka oraz inne właściwe instytucje specjalistyczne posiadające mandat do promowania i ochrony praw dziecka;

uznając, że w celu wzmocnienia i uzupełnienia tego rodzaju krajowych mechanizmów i pełniejszej implementacji Konwencji oraz, gdy jest to właściwe, Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, jak również Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, byłoby stosowne, aby umożliwić Komitetowi Praw Dziecka (zwanego dalej Komitetem) wykonywanie funkcji przewidzianych niniejszym Protokołem;

uzgodniły, co następuje:

CZEŚĆ I

POSTANOWIENIA OGÓLNE

Artykuł 1

Właściwość Komitetu Praw Dziecka

1. Państwo–Strona niniejszego Protokołu uznaje właściwość Komitetu ustanowioną na mocy niniejszego Protokołu.

2. Komitet nie uznaje się za właściwy wobec Państwa–Strony niniejszego Protokołu w sprawach dotyczących naruszeń praw zawartych w umowie, której państwo to nie jest stroną.

3. Komitet nie przyjmuje żadnego zawiadomienia, jeżeli dotyczy ono państwa, które nie jest stroną niniejszego Protokołu.

Artykuł 2

Ogólne zasady, którymi kieruje się Komitet

Wykonując funkcje przyznane na mocy niniejszego Protokołu, Komitet kieruje się zasadą najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka. Ma również na względzie prawa i poglądy dziecka, przy czym poglądom dziecka przyznaje stosowną wagę w zależności od wieku i stopnia dojrzałości dziecka.

Artykuł 3 **Regulamin**

1. Komitet przyjmie regulamin, zgodnie z którym będzie postępował wykonując funkcje przyznane mu na mocy niniejszego Protokołu. Przyjmując regulamin będzie miał na względzie w szczególności artykuł 2 niniejszego Protokołu w celu zapewnienia stosowania procedur wyczulonych na sprawy dzieci.

2. Komitet uwzględni w swoim regulaminie zabezpieczenia mające na celu zapobieżenie manipulowania dzieckiem przez osoby występujące w jego imieniu oraz może odmówić badania zawiadomienia, jeżeli uzna, że nie służy ono najlepszym interesom dziecka.

Artykuł 4 **Środki ochronne**

1. Państwo–Strona podejmie wszelkie stosowne środki w celu zapewnienia, aby osoby podlegające jego jurysdykcji nie zostały poddane naruszeniom praw człowieka, złemu traktowaniu lub zastraszaniu na skutek komunikowania się z Komitetem lub współpracy z nim na podstawie niniejszego Protokołu.

2. Tożsamość danej osoby lub grupy osób nie będą publicznie ujawnione bez ich wyraźnej zgody.

CZEŚĆ II **PROCEDURA SKŁADANIA ZAWIADOMIEŃ**

Artykuł 5 **Zawiadomienia indywidualne**

1. Zawiadomienia mogą być składane przez podlegającą jurysdykcji Państwa–Strony osobę lub grupę osób albo w imieniu osoby lub grupy osób twierdzących, że stały się ofiarami naruszenia przez Państwo–Stronę któregośkolwiek z praw wymienionych w którejkolwiek z poniższych umów, której to Państwo jest stroną:

- a) Konwencji;
- b) Protokole fakultatywnym do Konwencji w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii;
- c) Protokole fakultatywnym do Konwencji w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne.

2. Złożenie zawiadomienia w imieniu osoby lub grupy osób powinno odbywać się za ich zgodą, chyba że autor potrafi uzasadnić działanie w ich imieniu bez takiej zgody.

Artykuł 6 **Środki tymczasowe**

1. W dowolnym czasie po otrzymaniu zawiadomienia, a przed wydaniem rozstrzygnięcia co do istoty sprawy, Komitet może przekazać Państwu–Stronie, którego zawiadomienie dotyczy, celem pilnego rozpatrzenia, wnioski o zastosowanie przez to Państwo–Stronę takich środków tymczasowych, jakie mogą być niezbędne w szczególnych okolicznościach dla uniknięcia potencjalnej nieodwracalnej szkody dla ofiary lub ofiar domniemanego naruszenia.

2. Skorzystanie przez Komitet z kompetencji wskazanej w ustępie 1 niniejszego artykułu nie oznacza rozstrzygnięcia w sprawie dopuszczalności lub co do istoty zawiadomienia.

Artykuł 7 **Dopuszczalność**

Komitet uzna zawiadomienie za niedopuszczalne w przypadku, gdy:

- a) zawiadomienie jest anonimowe;
- b) zawiadomienie nie ma formy pisemnej;
- c) zawiadomienie stanowi nadużycie prawa do składania takich zawiadomień lub jest niezgodne z postanowieniami Konwencji lub Protokołów fakultatywnych do Konwencji;
- d) ta sama sprawa była już rozpatrywana przez Komitet lub była lub jest rozpatrywana w ramach innej międzynarodowej procedury badania lub rozstrzygnięcia;
- e) nie zostały wyczerpane wszystkie dostępne krajowe środki odwoławcze. Zasada ta nie ma zastosowania w przypadku nieuzasadnionej zwłoki w przeprowadzeniu postępowania odwoławczego lub braku prawdopodobieństwa, że postępowanie to przyniesie skuteczne rozwiązanie;
- f) zawiadomienie jest wyraźnie bezpodstawne lub niedostatecznie uzasadnione;
- g) fakty będące przedmiotem zawiadomienia miały miejsce przed wejściem w życie niniejszego Protokołu w stosunku do danego Państwa–Strony, chyba że fakty te trwały po tej dacie;
- h) zawiadomienie nie zostało złożone w ciągu jednego roku od momentu wyczerpania krajowych środków odwoławczych, za wyjątkiem sytuacji, w których autor może udowodnić, iż nie było możliwe złożenie zawiadomienia w tym terminie.

Artykuł 8

Przekazanie zawiadomienia

1. Komitet informuje w sposób poufny dane Państwo–Stronę o każdym zawiadomieniu złożonym Komitetowi na podstawie niniejszego Protokołu tak szybko jak to jest możliwe, o ile Komitet nie uzna zawiadomienia za niedopuszczalne bez odnoszenia się do Państwa–Strony.

2. Państwo–Strona przedkłada Komitetowi pisemne wyjaśnienia lub oświadczenia informujące o sprawie i o ewentualnie zastosowanych środkach prawnych. Państwo–Strona przedkłada swoje stanowisko tak szybko jak to jest możliwe w ciągu sześciu miesięcy.

Artykuł 9

Polubowne rozstrzygnięcie

1. Komitet oferuje swoje dobre usługi stronom sprawy w celu osiągnięcia polubownego rozstrzygnięcia w oparciu o poszanowanie zobowiązań zawartych w Konwencji lub Protokołach fakultatywnych do Konwencji.

2. Uгода zawarta pod auspicjami Komitetu zamyka badanie zawiadomienia na podstawie niniejszego Protokołu.

Artykuł 10

Badanie zawiadomień

1. Komitet rozpatruje zawiadomienia otrzymane na podstawie niniejszego Protokołu tak szybko jak to jest możliwe, w świetle wszystkich udostępnionych informacji, pod warunkiem, że informacje te zostaną przekazane zainteresowanym stronom.

2. Zawiadomienia składane na podstawie niniejszego Protokołu są badane przez Komitet na posiedzeniach zamkniętych.

3. Komitet rozpatruje dane zawiadomienie w przyspieszonym trybie, jeżeli zwrócił się do Państwa–Strony z wnioskiem o zastosowanie środków tymczasowych.

4. Badając zawiadomienia dotyczące domniemanych naruszeń praw ekonomicznych, socjalnych lub kulturalnych, Komitet rozważa słuszność działań podjętych przez Państwo–Stronę zgodnie z artykułem 4 Konwencji. Komitet będzie przy tym miał na względzie, że Państwo–Strona może zastosować szereg różnych środków w celu realizacji praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych zawartych w Konwencji.

5. Po zbadaniu zawiadomienia, Komitet przekazuje niezwłocznie swoją opinię na jego temat wraz z ewentualnymi zaleceniami Państwu–Stronie, którego zawiadomienie dotyczy.

Artykuł 11

Dalsze postępowanie

1. Państwo–Strona wnikliwie rozważa opinię Komitetu wraz z ewentualnymi zaleceniami i przedstawia Komitetowi pisemną odpowiedź łącznic z informacjami na temat jakichkolwiek działań podjętych i planowanych w świetle opinii i zaleceń Komitetu. Państwo–Strona przedkłada swoje stanowisko najszybciej jak to jest możliwe w ciągu sześciu miesięcy.

2. Komitet może zwrócić się z prośbą do Państwa–Strony o przedstawienie dalszych informacji na temat wszelkich ewentualnych środków podjętych przez to Państwo–Stronę w odpowiedzi na opinie lub zalecenia Komitetu lub w ramach realizacji ugody, a informacje te, jeśli Komitet uzna to za stosowne, mogą zostać zawarte w kolejnych sprawozdaniach Państwa–Strony na podstawie artykułu 44 Konwencji, artykułu 12 Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii lub artykułu 8 Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, jeżeli znajdują one zastosowanie.

Artykuł 12

Zawiadomienia międzypaństwowe

1. Państwo–Strona niniejszego Protokołu może w dowolnym czasie oświadczyć, iż uznaje właściwość Komitetu do otrzymywania i badania zawiadomień, w których jedno Państwo–Strona domaga się uznania, iż inne Państwo–Strona nie wypełnia swoich zobowiązań wynikających z którejkolwiek z poniższych umów, którego to państwo jest stroną:

- a) Konwencji;
- b) Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii;
- c) Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne.

2. Komitet nie przyjmie zawiadomień dotyczących Państw–Stron ani złożonych przez Państwa–Strony, które nie złożyły takiego oświadczenia.

3. Komitet oferuje swoje dobre usługi zainteresowanym Państwom–Stronom w celu osiągnięcia polubownego rozstrzygnięcia w oparciu o poszanowanie zobowiązań zawartych w Konwencji oraz jej Protokołach fakultatywnych.

4. Oświadczenie, o którym mowa w ustępie 1 niniejszego artykułu, zostanie złożone przez Państwa–Strony Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych, który przekaze kopię oświadczenia innym Państwom–Stronom. Oświadczenie może zostać wycofane w dowolnej chwili w drodze pisemnej notyfikacji skierowanej do Sekretarza Generalnego. Wycofanie

oświadczenia nie ma wpływu na badanie jakiegokolwiek sprawy będącej przedmiotem zawiadomienia już złożonego zgodnie z niniejszym artykułem. Żadne dalsze zawiadomienia złożone przez którekolwiek Państwo–Stronę na mocy niniejszego artykułu nie będą badane na tej podstawie po otrzymaniu przez Sekretarza Generalnego notyfikacji powiadamiającej o wycofaniu oświadczenia, o ile Państwo–Strona nie złożyło nowego oświadczenia.

CZEŚĆ III POSTĘPOWANIE WYJAŚNIAJĄCE

Artykuł 13

Postępowanie wyjaśniające przy poważnych lub systematycznych naruszeniach

1. W przypadku otrzymania wiarygodnej informacji wskazującej na poważne lub systematyczne naruszanie przez Państwo–Stronę praw ustanowionych w Konwencji lub Protokole fakultatywnym do Konwencji w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii lub Protokole fakultatywnym do Konwencji w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, Komitet zwróci się do Państwa–Strony o współpracę przy badaniu tej informacji i w tym celu o niezwłoczne przedstawienie uwag odnoszących się do wspomnianej informacji.

2. Mając na względzie wszelkie uwagi, które zostały ewentualnie przedłożone przez dane Państwo–Stronę, jak również wszelkie inne dostępne wiarygodne informacje, Komitet może wyznaczyć jednego lub więcej swoich członków do przeprowadzenia postępowania wyjaśniającego i do pilnego złożenia sprawozdania Komitetowi. W uzasadnionych przypadkach i za zgodą Państwa–Strony, postępowanie wyjaśniające może obejmować wizytę na terytorium tego państwa.

3. Postępowanie wyjaśniające będzie prowadzone poufnie, a na każdym jego etapie należy dążyć do zapewnienia współpracy ze strony Państwa–Strony.

4. Po zbadaniu ustaleń z postępowania wyjaśniającego, Komitet przekaże je niezwłocznie danemu Państwu–Stronie, wraz z wszelkimi komentarzami i zaleceniami.

5. Państwo–Strona przedstawia swoje uwagi Komitetowi tak szybko jak to jest możliwe w ciągu sześciu miesięcy od otrzymania ustaleń, komentarzy i zaleceń przekazanych przez Komitet.

6. Po zakończeniu postępowania wyjaśniającego w trybie przewidzianym w ustępie 2 niniejszego artykułu, Komitet może, po konsultacji z danym Państwem–Stroną, zdecydować o włączeniu podsumowania rezultatów postępowania do raportu, o którym mowa w artykule 16 niniejszego Protokołu.

7. Każde Państwo–Strona w momencie podpisania, ratyfikacji lub przystąpienia do niniejszego Protokołu może oświadczyć, że nie uznaje kompetencji Komitetu przewidzianych w niniejszym artykule wobec praw zawartych w niektórych lub wszystkich umowach wymienionych w ustępie 1.

8. Każde Państwo–Strona, które złożyło oświadczenie zgodnie z ustępem 7 niniejszego artykułu, może w dowolnym czasie wycofać to oświadczenie w drodze pisemnej notyfikacji skierowanej do Sekretarza Generalnego.

Artykuł 14

Dalsze działania po postępowaniu wyjaśniającym

1. Po zakończeniu sześciomiesięcznego okresu, o którym mowa w artykule 13 ustęp 5, Komitet może, jeśli jest to konieczne, zwrócić się z prośbą do Państwa–Strony, którego sprawa dotyczy, aby poinformowało go o środkach podjętych i planowanych w odpowiedzi na postępowanie wyjaśniające przeprowadzone na podstawie artykułu 13 niniejszego Protokołu.

2. Komitet może zwrócić się z prośbą do Państwa–Strony o przedstawienie dalszych informacji na temat wszelkich środków podjętych przez to Państwo–Stronę w odpowiedzi na postępowanie wyjaśniające przeprowadzone na podstawie artykułu 13, a informacje te, jeśli Komitet uzna to za stosowne, mogą zostać zawarte w kolejnych sprawozdaniach Państwa–Strony na podstawie artykułu 44 Konwencji, artykułu 12 Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii lub artykułu 8 Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, jeśli znajdują one zastosowanie.

CZEŚĆ IV

POSTANOWIENIA KOŃCOWE

Artykuł 15

Pomoc i współpraca międzynarodowa

1. Komitet może przekazać, za zgodą danego Państwa–Strony, agencjom wyspecjalizowanym, funduszom i programom Narodów Zjednoczonych oraz innym właściwym organom Narodów Zjednoczonych swoje opinie lub zalecenia dotyczące zawiadomień i postępowań wyjaśniających, które wskazują na potrzebę udzielenia technicznej porady lub wsparcia, wraz z ewentualnym stanowiskiem Państwa–Strony oraz sugestiami w sprawie tych opinii lub zaleceń.

2. Komitet może również zwrócić uwagę powyższych organów, za zgodą danego Państwa–Strony, na wszelkie kwestie wynikłe z zawiadomień badanych na mocy niniejszego Protokołu, które mogą pomóc tym organom w podjęciu decyzji, każdemu z nich zgodnie z jego kompetencjami, w sprawie zasadności działań na szczeblu międzynarodowym mogących przyczynić się do wsparcia Państw–Stron w osiągnięciu postępu w realizacji praw uznanych w Konwencji lub Protokołach fakultatywnych do Konwencji.

Artykuł 16 **Sprawozdanie dla Zgromadzenia Ogólnego**

Komitet włączy do swojego sprawozdania, składanego Zgromadzeniu Ogólnemu Narodów Zjednoczonych co dwa lata na podstawie artykułu 44 ustęp 5 Konwencji, omówienie swojej działalności podejmowanej na podstawie niniejszego Protokołu.

Artykuł 17 **Upowszechnianie Protokołu Fakultatywnego i informowanie o nim**

Każde Państwo–Strona podejmuje się szeroko upowszechnić i rozpropagować niniejszy Protokół oraz ułatwić dostęp do informacji o opiniach i zaleceniach Komitetu, w szczególności w sprawach dotyczących tego Państwa–Strony, poprzez stosowne i rzeczywiste środki oraz w sposób przystępny zarówno dla osób pełnoletnich, jak i niepełnoletnich, w tym niepełnosprawnych.

Artykuł 18 **Podpisanie, ratyfikacja i przystąpienie**

1. Niniejszy Protokół jest otwarty do podpisu dla każdego państwa, które podpisało, ratyfikowało lub przystąpiło do Konwencji lub któregośkolwiek z jej pierwszych dwóch Protokołów fakultatywnych.

2. Niniejszy Protokół podlega ratyfikacji przez każde państwo, które ratyfikowało lub przystąpiło do Konwencji lub któregośkolwiek z jej pierwszych dwóch Protokołów fakultatywnych. Dokumenty ratyfikacyjne składa się Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych.

3. Niniejszy Protokół jest otwarty do przystąpienia dla każdego państwa, które ratyfikowało lub przystąpiło do Konwencji lub któregośkolwiek z jej pierwszych dwóch Protokołów fakultatywnych.

4. Przystąpienia dokonuje się w drodze złożenia Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych dokumentu przystąpienia.

Artykuł 19 **Wejście w życie**

1. Niniejszy Protokół wchodzi w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych dziesiątego dokumentu ratyfikacyjnego albo przystąpienia.

2. W stosunku do każdego państwa ratyfikującego niniejszy Protokół albo przystępującego do niego po jego wejściu w życie niniejszy Protokół wchodzi w życie po upływie trzech miesięcy od daty złożenia przez to państwo dokumentu ratyfikacyjnego albo przystąpienia.

Artykuł 20

Naruszenia występujące po wejściu w życie Protokołu

1. Komitet posiada właściwość jedynie do badania spraw dotyczących naruszeń któregoś z praw zawartych w Konwencji lub jej pierwszych dwóch Protokołach fakultatywnych, popełnionych przez Państwo–Stronę po wejściu w życie niniejszego Protokołu.

2. Jeżeli państwo staje się stroną niniejszego Protokołu po jego wejściu w życie, zobowiązania tego państwa wobec Komitetu odnoszą się jedynie do naruszeń praw zawartych w Konwencji i/lub jej pierwszych dwóch Protokołach fakultatywnych, które wystąpiły po wejściu w życie niniejszego Protokołu w stosunku do danego państwa.

Artykuł 21

Poprawki

1. Każde Państwo–Strona może zaproponować poprawkę do niniejszego Protokołu i przedłożyć ją Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych. Sekretarz Generalny powiadomi Państwa–Strony o każdej zaproponowanej poprawce, przekazując jednocześnie prośbę o zawiadomienie go, czy opowiadają się za zwołaniem konferencji Państw–Stron w celu rozważenia i podjęcia decyzji w sprawie propozycji. Jeżeli w ciągu czterech miesięcy od przekazania poprawki przynajmniej jedna trzecia Państw–Stron opowie się za zwołaniem takiej konferencji, Sekretarz Generalny zwoła ją pod auspicjami Narodów Zjednoczonych. Każda poprawka przyjęta większością dwóch trzecich głosów Państw–Stron obecnych i głosujących na konferencji zostanie przedłożona przez Sekretarza Generalnego Zgromadzeniu Ogólnemu do zatwierdzenia, a następnie Państwom–Stronom do przyjęcia.

2. Poprawki przyjęte i zatwierdzone w trybie określonym w ustępie 1 niniejszego artykułu wejdą w życie trzydziestego dnia od daty, w której liczba przedłożonych dokumentów przyjęcia osiągnie dwie trzecie liczby Państw–Stron z daty przyjęcia poprawki. Następnie poprawka wejdzie w życie wobec Państwa–Strony trzydziestego dnia od daty złożenia jego własnego dokumentu przyjęcia. Poprawka wiąże jedynie te Państwa–Strony, które ją przyjęły.

Artykuł 22 **Wypowiedzenie**

1. Państwo–Strona może wypowiedzieć niniejszy Protokół w dowolnej chwili w drodze pisemnej notyfikacji skierowanej do Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych. Wypowiedzenie jest skuteczne po upływie jednego roku od daty otrzymania notyfikacji przez Sekretarza Generalnego.

2. Wypowiedzenie nie ma wpływu na dalsze stosowanie postanowień niniejszego Protokołu wobec każdego zawiadomienia złożonego zgodnie z artykułami 5 lub 12 lub wobec każdego postępowania wyjaśniającego zainicjowanego, zgodnie z artykułem 13, przed datą, kiedy wypowiedzenie stało się skuteczne.

Artykuł 23 **Depozytariusz i notyfikowanie przez Sekretarza Generalnego**

1. Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych jest depozytariuszem niniejszego Protokołu.

2. Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych zawiadamia wszystkie państwa o:

- a) podpisach, ratyfikacjach i przystąpieniach na podstawie niniejszego Protokołu;
- b) dacie wejścia w życie niniejszego Protokołu i jakiegokolwiek jego poprawki przyjętej na podstawie artykułu 21;
- c) każdym wypowiedzeniu dokonany na podstawie artykułu 22 niniejszego Protokołu.

Artykuł 24 **Języki**

1. Niniejszy Protokół, którego teksty arabski, chiński, angielski, francuski, rosyjski i hiszpański są jednakowo autentyczne, będzie złożony w archiwach Narodów Zjednoczonych.

2. Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych przekaże uwierzytelnione kopie niniejszego Protokołu wszystkim państwom.

CZEŚĆ 2

WSKAZANIA I WYTYCZNE ORGANIZACJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

NARODY ZJEDNOCZONE, A/RES/45/112

ZGROMADZENIE OGÓLNE
DYSTR. OGÓLNA
14 GRUDNIA 1990
ORYGINAŁ:
ANGIELSKI

A/RES/45/112
68. WALNE ZEBRANIE
14 GRUDNIA 1990

45/112. WSKAZANIA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH odnośnie zapobiegania przestępczości nieletnich (Wskazania Rijadzkie)

(przyjęte rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 45/112 z dnia 14 grudnia 1990 r.)

ZGROMADZENIE OGÓLNE,

mając na względzie Powszechną Deklarację Praw Człowieka, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, jak również inne międzynarodowe dokumenty dotyczące praw i pomyślności młodych osób, włączając w to odpowiednie standardy ustanowione przez Międzynarodową Organizację Pracy;

mając na względzie również Deklarację Praw Dziecka, Pakt Praw Dziecka oraz Wzorcowe Reguły Minimum Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich (Reguły Beijińskie);

przywołując uchwałę 40/33 z 29 listopada 1985, poprzez którą Zgromadzenie przyjęło Reguły Beijińskie zalecone przez VII Zjazd Narodów Zjednoczonych dotyczący zapobiegania przestępczości oraz leczenia przestępców;

przywołując, że Zgromadzenie, w swojej uchwale 40/35 z 29 listopada 1985, wezwało do rozwinięcia standardów zapobiegania przestępczości nieletnich, które mogłyby pomóc Państwom–stronom w tworzeniu i wdrażaniu szczegółowych programów i polityk;

wyrażając wsparcie, troskę i zaangażowanie społeczności i wzywając Radę Społeczno-Gospodarczą do raportu na VIII Zjeździe Narodów Zjednoczonych dotyczącym Zapobiegania Przystępczości i Postępowania z Przystępcami o postępie osiągniętym z poszanowaniem tych standardów dla zrecenzowania i działania;

przywołując również, że Rada Społeczno-Gospodarcza, w części II jej uchwały 1986/10 z 21 maja 1986 poprosiła VIII Zjazd o rozważenie szkicu standardów zapobiegania przystępczości nieletnich pod kątem ich przyjęcia;

rozpoznając potrzebę rozwoju krajowych, regionalnych i międzynarodowych metod i strategii zapobiegania przystępczości nieletnich;

doceniając, że każde dziecko ma podstawowe prawa człowieka, włączając, w szczególności, dostęp do bezpłatnej edukacji;

pomni dużej liczby młodych osób, które są albo nie są w konflikcie z prawem, ale które są porzucane, zaniedbywane, maltretowane, narażone na stosowanie używek, i są zarówno w krańcowych przypadkach, jak i w ogólności zagrożeni społecznie;

biorąc pod uwagę zyski z postępowej polityki dla zapobiegania przystępczości nieletnich i dobrobytu społeczności:

1. Zauważa z zadowoleniem znaczącą pracę wykonaną przez Komitet Zapobiegania Przystępczości i Kontroli i Sekretarza Generalnego w formułowaniu wskazań dla zapobiegania przystępczości nieletnich.

2. Wyraża uznanie Arabskiemu Centrum Kształcenia i Studiów nad Bezpieczeństwem w Rijadzie za cenną współpracę i udzielenie gościny międzynarodowemu spotkaniu ekspertów w sprawie opracowania projektu wskazań dotyczących zapobiegania przystępczości nieletnich, które odbyło się w Rijadzie w dniach 28.II–1.III.1988 r., przy współpracy Biura NZ w Wiedniu.

3. Przyjmuje Wskazania Narodów Zjednoczonych dotyczące Zapobiegania przystępczości Nieletnich zawarte w aneksie do niniejszej rezolucji i nadaje im miano „Wskazań Rijadzkich”.

4. Zobowiązuje państwa członkowskie, aby w swoich ogólnych planach zapobiegania przystępczości stosowały Wskazania Rijadzkie w prawie, polityce i praktyce oraz zwróciły na nie uwagę właściwych władz, a także osób formułujących politykę, pracowników wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, wychowawców, środków masowego przekazu, praktyków i naukowców.

5. Zwraca się do Sekretarza Generalnego i zachęca państwa członkowskie, by spowodowały możliwie najszybsze rozpowszechnienie tekstu Wskazań Rijadzkich we wszystkich urzędowych językach NZ.

6. Zwraca się do Sekretarza Generalnego i zachęca wszystkie odpowiednie jednostki organizacyjne NZ i zainteresowane instytucje, w szczególności Fundusz Narodów Zjednoczonych [Pomocy] Dzieciom, indywidualnych ekspertów, do dokonania skoordynowanych wysiłków w celu popierania i stosowania Wskazań Rijadzkich.

7. Zwraca się również do Sekretarza Generalnego o zintensyfikowanie badań nad szczególnymi sytuacjami zagrożeń społecznych i eksploataowania dzieci (w tym posługiwania się dziećmi jako narzędziem przestępstwa), w celu opracowania różnorodnych środków przeciwdziałania takim zjawiskom oraz złożenia sprawozdania z wykonanych prac IX Kongresowi poświęconemu Zapobieganiu przestępczości i Postępowaniu z Przestępcami.

8. Zwraca się dalej do Sekretarza Generalnego o wydanie podręcznika standardów w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich zawierającego łącznie Wzorcowe Reguły Minimum NZ dotyczące Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich – Reguły Beijińskie, Wskazania NZ dotyczące Zapobiegania Przestępczości Nieletnich – Wskazania Rijadskie oraz Zasady NZ dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności, wraz z wyczerpującymi komentarzami do ich postanowień.

9. Wzywa wszystkie właściwe agendy NZ do współpracowania z Sekretarzem Generalnym w podejmowaniu środków niezbędnych do wypełnienia niniejszej rewolucji.

10. Wzywa Podkomisję do spraw Zapobiegania Dyskryminacji i Ochrony Mniejszości Komisji Praw Człowieka, aby rozpatrzyła ten nowy dokument międzynarodowy pod kątem zachęcania do stosowania jego postanowień.

11. Wzywa państwa członkowskie do udzielenia zdecydowanego poparcia organizowaniu technicznych i naukowych seminariów oraz opracowaniu przykładowych projektów pilotażowych dotyczących kwestii praktycznych i spraw polityki stosowania postanowień zawartych we Wskazaniach Rijadzkich, ponadto wzywa do podejmowania konkretnych kroków w kierunku tworzenia służb środowiskowych do wychodzenia naprzeciw specyficznym potrzebom, problemom i zainteresowaniom ludzi młodych; zwraca się do Sekretarza Generalnego o koordynowanie tych przedsięwzięć.

12. Wzywa również państwa członkowskie do informowania Sekretarza Generalnego o stosowaniu Wskazań Rijadzkich oraz do składania Komitetowi Zapobiegania i Zwalczania Przestępczości okresowych sprawozdań o osiągniętych rezultatach.

13. Sugeruje, aby Komitet Zapobiegania i Zwalczania Przestępczości stale interesował się omawianym zagadnieniem oraz zwrócił się do IX Kongresu, aby – w odrębnym punkcie obrad, odnoszącym się do wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich – dokonał oceny postępu w krzewieniu i stosowaniu Wskazań Rijadzkich oraz zaleceń zawartych w niniejszej rewolucji.

ANEKS

WSKAZANIA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH dotyczące zapobiegania przestępczości nieletnich (Wskazania Rijadskie)

I. ZASADY PODSTAWOWE

1. Zapobieganie przestępczości nieletnich stanowi istotną część zapobiegania przestępczości w społeczeństwie. Młody człowiek może rozwinąć w sobie antyprzestępcze postawy przez angażowanie się w działania zgodne z prawem i użyteczne społecznie oraz przez przyjmowanie wyrażającej humanitaryzm postawy wobec społeczeństwa i egzystencji ludzkiej.

2. Dla skutecznego zapobiegania przestępczości nieletnich niezbędne są wysiłki całego społeczeństwa zmierzające do zapewnienia młodzieży harmonijnego rozwoju, łączącego się z jej poszanowaniem i staraniem o rozwój osobowości każdego, od wczesnego dzieciństwa.

3. Przy interpretowaniu niniejszych Wskazań należy przyjmować orientację skoncentrowaną na dziecku. Młodzi ludzie powinni odgrywać czynną i partnerską rolę w społeczeństwie i nie powinno się ich traktować tak jakby stanowili tylko przedmiot socjalizacji i kontroli.

4. Każdy program zapobiegania przestępczości związany ze stosowaniem niniejszych Wskazań powinien – pozostając w zgodzie z krajowym systemem prawnym – być nastawiony na zapewnienie młodzieży pomyślności począwszy od wczesnego dzieciństwa.

5. Należy uznać potrzebę i znaczenie postępowej polityki w zakresie zapobiegania przestępczości nieletnich oraz systematycznego badania i opracowywania służących tej polityce dokumentów. Powinno się unikać kryminalizowania i penalizowania dzieci za postęпки nie przynoszące poważnego uszczerbku rozwojowi dziecka i nie powodujące szkody innym. Polityka taka i jej środki powinny obejmować:

- a) stwarzanie warunków – zwłaszcza w zakresie zdobywania wykształcenia – pozwalających zaspokoić rozmaite potrzeby młodzieży i tworzących wspomagający system (instytucji) zapewniających całej młodzieży jej osobisty rozwój, w szczególności tym spośród niej, którzy znajdują się w widocznym niebezpieczeństwie i wystawieni są na zagrożenia społeczne i potrzebują specjalnej troski i ochrony;
- b) szczególnego rodzaju zespół poglądów i podejść do zapobiegania przestępczości nieletnich, które znajdują oparcie w przepisach, procedurach, instytucjach, zakładach i w świadczeniu pomocy oraz zmierzają do ograniczenia zachęt, potrzeb i okazji do naruszania prawa, jak również zmniejszenia zasięgu występowania warunków sprzyjających takim naruszeniom;

- c) działanie władz podejmowane przede wszystkim w szeroko rozumianym interesie młodzieży, inspirowane poczuciem sprawiedliwości i równości;
- d) zabezpieczenie pomyślności, rozwoju, praw i interesów całej młodzieży;
- e) branie pod uwagę faktu, że zachowania lub postępowanie młodzieży niezgodne ze społecznymi normami i wartościami jest często wyrazem procesu zmian rozwojowych i dojrzewania oraz w większości wypadków spontanicznie zanika wraz z osiągnięciem dorosłości;
- f) świadomość, że – zgodnie z przeważającą opinią ekspertów – naznaczanie młodego człowieka mianem „dewianta”, „nieletniego przestępcy”, „zagrożonego wykołajeniem” często przyczynia się do rozwinięcia się i ugruntowania u niego niepożądanych wzorów zachowań.

6. W celu zapobiegania przestępczości nieletnich należy rozwijać służby i programy pomocy mające oparcie w społeczności lokalnej, a tam gdzie ich nie ma – tworzyć je. Z interwencji instytucji formalnej kontroli społecznej korzystać trzeba tylko w ostateczności.

II. ZAKRES NINIEJSZYCH WSKAZAŃ

7. Wskazania niniejsze należy interpretować i stosować na szerszym tle tworzonym przez Powszechną Deklarację Praw Człowieka; Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych; Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych; Deklarację Praw Dziecka i Konwencja Praw dziecka, a także w powiązaniu ze Wzorcowymi Regulacjami Minimum NZ dotyczącymi Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich (Regułami Bejińskimi) oraz przez inne dokumenty i normy odnoszące się do praw, interesu i pomyślności wszystkich dzieci i młodzieży.

8. Niniejsze Wskazania powinny być stosowane z uwzględnieniem warunków gospodarczych, społecznych i kulturowych istniejących w poszczególnych państwach członkowskich.

III. ZAPOBIEGANIE OGÓLNE

9. Na każdym szczeblu administracji państwowej powinno się opracowywać kompleksowe plany zapobiegania przestępczości, zawierające:

- a) pogłębione analizy zagadnienia oraz spisy istniejących programów, służb, zakładów i środków;
- b) ściśle określenie obowiązków właściwych agend i instytucji oraz ich personelu, zajmujących się działaniami prewencyjnymi;
- c) mechanizmy koordynujące działania prewencyjne podejmowane przez rządowe i pozarządowe biura;

- d) stałe, opierające się na badaniach prognostycznych, ocenianie polityki, programów i strategii działania – dokonywane w toku ich stosowania;
- e) sposoby skutecznego ograniczenia okazji do popełniania przestępstw przez nieletnich;
- f) włączanie w działalność społeczności lokalnej przez uruchamianie rozmaitych służb i programów;
- g) podejmowanie zespolonych działań mających na celu zapobieganie przestępczości nieletnich i starszej młodzieży drogą ścisłej, wielosektorowej współpracy administracji ogólnopństwowej, stanowej, regionalnej i lokalnej, przy udziale sektora prywatnego, przedstawicielstwa społeczności lokalnej oraz agend i organów zajmujących się sprawami pracy, opieki nad dziećmi, zdrowiem, oświatą, pomocą społeczną, ściganiem przestępstw i wymierzaniem sprawiedliwości;
- h) zapewnienie udziału samej młodzieży w działaniach i przedsięwzięciach mających na celu zapobieganie przestępczości, takich jak sięganie do zasobów społeczności lokalnej, organizowanie samopomocy przez młodzież, programów wyrównywania szkód i pomagania ofiarom przestępstw;
- i) istnienie wyspecjalizowanego personelu w organach wszystkich szczebli.

IV. PROCES SOCJALIZACJI

10. Należy przykładać wagę do postępowania prewencyjnego polegającego na ułatwianiu procesu skutecznej socjalizacji i integracji wszystkich dzieci i młodzieży, dokonywanej w szczególności w rodzinie, w społeczności lokalnej, grupie rówieśniczej, szkole, w toku przyuczania do zawodu i w pracy oraz organizacjach skupiających wolontariuszy. Odpowiednią wagę powinno się również zwracać na właściwy rozwój osobowości dzieci i młodzieży, które traktować należy jako równoprawnych i równorzędnych partnerów w procesie socjalizacji i integracji.

A. Rodzina

11. Potrzeby i pomyślność rodziny i jej wszystkich członków powinny mieć priorytetowe znaczenie wśród zadań stawianych w każdym społeczeństwie.

12. Biorąc pod uwagę, że rodzina jest podstawową komórką, w której przebiega socjalizacja dzieci, administracja państwowa i społeczeństwo powinny starać się o utrzymanie spójności całej rodziny (nie tylko więzi między rodzicami i dziećmi). Na społeczeństwie spoczywa obowiązek udzielenia rodzinie pomocy w sprawowaniu opieki i ochrony dzieci, a także dbałości o ich zdrowie psychiczne i fizyczne. Aby w tym dopomóc powinno się tworzyć ośrodki opieki dziennej.

13. Administracja państwowa powinna stosować politykę wspomagającą wychowanie dzieci w stabilnym i spójnym środowisku rodzinnym. Należy tworzyć służby udzielające pomocy rodzinom, w których występują konflikty albo inne warunki zagrażające ich trwałości.

14. Należy brać pod uwagę możliwość umieszczenia dziecka poza rodziną – w rodzinie zastępczej lub adopcyjnej – wówczas gdy naturalna rodzina jest rozbita lub niestabilna, a pomoc ze strony społeczności i dalszych członków rodziny zawiodła. Powinno się umieszczać dzieci w warunkach możliwie najbliższych stałemu i trwałemu środowisku rodzinnemu, równocześnie tworząc w dzieciach poczucie ciągłości, w ten sposób unikając problemów związanych z „dryfowaniem przybranych”.

15. Specjalną uwagę poświęcić trzeba rodzinom dotkniętym przez następstwa zmian gospodarczych, społecznych i kulturowych przebiegających szybko i wywołujących nierównomiernie rozłożone skutki; dotyczy to w szczególności dzieci z rodzin mniejszości autochtonicznych, przesiedleńców i uciekinierów. Zmiany takie, często spowodowane konfliktem kultur i pełnionych ról społecznych, prowadzą do załamania zdolności rodziny do zapewnienia dzieciom wychowania i wyżywienia zgodnego z istniejącą tradycją; w związku z tym wyłania się potrzeba poszukiwania nowych i konstruktywnych warunków socjalizacji.

16. Należy rozwijać programy i sposoby oferowania rodzicom możliwości nauczenia się swoich ról społecznych i płynących z nich obowiązków odnoszących się do wychowania i opieki nad dziećmi, programy pomagające w utrzymywaniu pozytywnych stosunków między rodzicami i dziećmi, uwrażliwiające rodziców na problemy dzieci i młodzieży oraz zachęcające ich do angażowania się w rodziny i działalność w społeczności lokalnej.

17. Administracja państwowa powinna podejmować działania sprzyjające spójności i harmonii w rodzinie oraz utrudniające rozdzielanie dzieci od rodziców, chyba że wymagałby tego wzgląd na dobro i przyszłość dziecka.

18. Podkreślanie socjalizacyjnej funkcji rodziny ma wielkie znaczenie; równie ważne jest uznawanie i wspieranie przyszłej roli, odpowiedzialności i partnerskiego uczestnictwa młodzieży w społeczeństwie.

19. Przy zapewnianiu dzieciom należnego im prawa do właściwej socjalizacji, administracja państwowa i inne władze powinny opierać się na istniejących instytucjach społecznych i prawnych; jednakże gdy uświęcone tradycją i obyczajem działania zawodzą, powinno się myśleć i pozwalać na rozwijanie nowych sposobów zapewniania takiej socjalizacji.

B. Edukacja

20. Władze państwowe zobowiązane są do zapewnienia powszechnej dostępności szkoły publicznej.

21. Szkoła, poza wypełnianiem obowiązku nauczania i przygotowywania do zawodu, powinna szczególnie zwracać uwagę na:

- a) uczenie podstawowych wartości i wzbudzanie szacunku dla kulturowej przynależności dzieci, dla wartości społecznych kraju, w którym ono żyje, dla cywilizacji innej niż jego własna oraz dla praw człowieka i podstawowych wolności;
- b) promowanie i wspomaganie w jak najpełniejszym rozwijaniu osobowości, talentów oraz umysłowych i fizycznych zdolności młodzieży;
- c) wciąganie młodzieży w aktywne i efektywne uczestniczenie w procesie nabywania wiedzy i wychowania, a nie traktowanie jej przede wszystkim jako przedmiotu zabiegów dydaktyczno-wychowawczych;
- d) podejmowanie rodzajów aktywności, które wzmacniają więź ze szkołą i społecznością lokalną oraz poczucie przynależenia do nich;
- e) zachęcanie młodzieży do rozumienia i szanowania rozmaitych poglądów oraz kulturowych i innych różnic;
- f) udzielanie informacji i porad co do wyboru kierunku kształcenia zawodowego, możliwości znalezienia zatrudnienia oraz perspektyw przyszłej kariery zawodowej;
- g) zapewnienie młodzieży moralnego oparcia i unikanie sprawiania psychicznych dolegliwości;
- h) powstrzymywanie się od surowego karania, a zwłaszcza od kar cielesnych.

22. Szkoła powinna dążyć do współpracy z rodzicami, organizacjami społeczności lokalnej oraz agendami organizującymi zajęcia dla młodzieży.

23. Należy informować młodych ludzi i ich rodziny o przysługujących im prawach, o ich uprawnieniach i prawnych obowiązkach oraz o powszechnym systemie wartości, a w tym o dokumentach NZ.

24. Szkoła powinna otaczać szczególną opieką i poświęcać uwagę młodym ludziom społecznie zagrożonym. Należy opracować dla nich specjalne programy zapobiegające [*ich wykołajeniu – przyp. tłum*], a także materiały dydaktyczne, programy zajęć, sposoby podejścia i środki.

25. Należy poświęcić specjalną uwagę wszechstronnym strategiom i polityce zapobiegania nadużywaniu przez młodzież alkoholu, narkotyków i innych substancji odurzających. Nauczyciele i inni fachowi pracownicy powinni być przeszkoleni i wyposażeni w odpowiednie środki zapobiegania powstawaniu tego problemu i postępowania z nim. Uczniowie powinni mieć dostęp do informacji o używaniu i nadużywaniu środków odurzających, w tym alkoholu.

26. Szkoły powinny spełniać rolę ośrodków służących młodzieży pomocą lekarską, poradnictwem i zaspokajaniem jej rozmaitych potrzeb; powinny być specjalnie nastawione na tę część młodzieży, która wymaga szczególnej troski ze względu na to, że jest maltretowana, zaniedbana, krzywdzona i wykorzystywana.

27. Nauczycieli i innych dorosłych, a także uczniów powinno się uczyć, przez rozmaite programy edukacyjne, na problemy, potrzeby i sposoby postrzegania spraw przez młodych

ludzi, zwłaszcza należących do grup upośledzonych, poszkodowanych, do mniejszości etnicznych i innych kategorii mniejszości oraz ubogich.

28. Szkoła powinna dążyć do osiągnięcia i popierania najwyższych standardów zawodowych i dydaktycznych w odniesieniu do programów, metod nauczania i przyswajania wiadomości oraz rekrutacji i szkolenia wykwalifikowanych nauczycieli. Należy zapewnić regularne sprawdzanie i dokonywanie ocen pracy nauczycieli przez właściwe organizacje zawodowe i władze.

29. Szkoła, we współpracy z grupami osób ze społeczności lokalnej, powinna opracowywać oraz stosować i rozwijać interesujące młodzież zajęcia wykraczające poza program nauczania.

30. Dzieciom i młodzieży mającym trudności wypełniania obowiązku regularnego uczęszczania do szkoły i przerywającym naukę należy okazać specjalną pomoc.

31. Szkoły powinny popierać sposoby postępowania i reguły, które są uczciwe i sprawiedliwe; uczniowie powinni być reprezentowani w organach zarządzających szkołą, również w tych podejmujących decyzje i rozstrzygających w sprawach dyscypliny szkolnej.

C. Społeczność lokalna

32. Należy rozwijać istniejące i tworzyć nowe agendy społeczności lokalnej organizujące usługi i programy dostosowane do właściwych młodzieży potrzeb, problemów, zainteresowań i uznawanej przez nią hierarchii ważności spraw; agendy powinny zajmować się udzielaniem odpowiednich porad i ukierunkowywaniem młodzieży i jej rodzin.

33. Społeczności lokalne powinny rozwijać istniejące i tworzyć nowe różnorodne miejscowe agendy świadczące młodzieży pomoc, m.in. ośrodki rozwijające jej zainteresowania i mające charakter rekreacyjny oraz służby ukierunkowane na rozwiązywanie problemów dzieci zagrożonych wykołajaniem. Zapewnienie takiej pomocy powinno nastąpić z poszanowaniem praw jednostki.

34. Dla młodych ludzi niemogących pozostać w domu rodzinnym lub bezdomnych należy tworzyć odpowiednie schroniska.

35. W celu udzielania młodzieży pomocy w przezwyciężaniu trudności towarzyszących stawaniu się dorosłymi należy tworzyć rozmaite służby i ułatwienia, które powinny mieć specjalne programy postępowania z młodymi narkomanami, kładące nacisk na opiekę, poradnictwo i pomoc oraz na leczenie.

36. Administracja państwowa i inne instytucje powinny dostarczać środków pieniężnych i zaopatrzenia organizacjom wolontariuszy pracujących z młodymi.

37. Należy tworzyć organizacje młodzieżowe i wspierać je na szczeblu lokalnym, a także zapewniać im udział w prowadzeniu spraw społeczności lokalnej na zasadach partner-

stwa. Organizacje te powinny zachęcać młodzież do rozmaitych dobrowolnych działań zbiorowych, podejmowanych zwłaszcza na rzecz młodych potrzebujących pomocy.

38. Agendy administracji państwowej powinny przyjmować specjalną odpowiedzialność za losy dzieci ulicy i dzieci bezdomne; należy udostępniać młodym informacje o lokalnych zakładach, schroniskach, możliwościach zatrudnienia i innych źródłach pomocy.

39. Powinno się stwarzać różnorodne, łatwo dostępne ośrodki i możliwości rozwijania zainteresowań odpowiadające upodobaniom młodzieży.

D. Środki masowego przekazu

40. Należy zachęcać dysponujących środkami masowego przekazu do zapewnienia młodzieży dostępu do informacji i danych pochodzących z rozmaitych źródeł krajowych i zagranicznych.

41. Należy zachęcać dysponujących środkami masowego przekazu, aby ukazać pozytywne aspekty wkładu młodzieży w życie społeczeństwa.

42. Należy zachęcać dysponujących środkami masowego przekazu do rozpoznania informacji o istniejących służbach i instytucjach dla młodzieży oraz możliwościach, które dla niej istnieją w społeczeństwie.

43. Należy zachęcać dysponujących środkami masowego przekazu, zwłaszcza telewizją i filmem, aby ograniczali do minimum ukazywanie pornografii, narkotyków i przemocy; aby przedstawiali przemoc i wykorzystywanie innych w niekorzystnym świetle; aby unikali scen poniżania i upodlania, zwłaszcza takich, w których występują dzieci, kobiety lub w których pokazywane są tego rodzaju stosunki między ludźmi oraz aby nadawali wysoką rangę egalitarnym zasadom i rolom społecznym.

44. Dysponujący środkami masowego przekazu powinni być świadomi ich wielkiego znaczenia społecznego i odpowiedzialności, a także wpływu, jaki one wywierają ukazując nadużywanie narkotyków i alkoholu przez młodzież. Powinni posługiwać się siłą oddziaływania środków przekazu, aby zapobiegać używaniu narkotyków, przez powtarzanie spójnych treści charakteryzujących się wywozonym podejściem do sprawy. Należy popierać kampanie, prowadzone na wszystkich szczeblach, zmierzające do uświadamiania problemu narkotyków.

V. POLITYKA SPOŁECZNA

45. Agendy administracji państwowej powinny przywiązywać wielkie znaczenie do planów i programów nastawionych na młodzież. Powinny przeznaczać na nie fundusze i środki potrzebne do efektywnego rozdziału usług, świadczeń rzeczowych i personelu niezbędnego do zapewnienia: należytej opieki lekarskiej obejmującej zdrowie psychiczne, odżywiania, mieszkania i innych potrzeb, w tym w zakresie zapobiegania i leczenia uzależnienia od narkotyków

i alkoholu. Agendy te powinny troszczyć się o to, aby usługi te i świadczenia docierały do młodzieży i aby ona z nich korzystała.

46. Umieszczanie młodych ludzi w zakładzie należy traktować jako środek ostateczny i korzystać z niego tylko jeśli wymaga tego najlepiej pojęty interes umieszczanego, przy czym następować to powinno na możliwie najkrótszy okres. Kryteria upoważniające do tego rodzaju formalnej interwencji powinny być ściśle określone i obejmować wyłącznie sytuacje, w których rodzice albo opiekunowie dziecka lub młodej osoby:

- a) wyrządzają dziecku lub młodej osobie szkodę;
- b) krzywdzą seksualnie, fizycznie lub emocjonalnie;
- c) zaniedbują, porzucają lub wyzykują;
- d) stanowią fizyczne lub moralne zagrożenie oraz
- e) sytuacje, gdy zachowanie dziecka lub młodej osoby powoduje dla niego lub dla niej poważne, fizyczne lub psychiczne zagrożenie, zaś ani rodzice, ani opiekunowie, ani sam nieletni lub agendy pracujące w środowisku otwartym nie mogą tego zagrożenia odwrócić inaczej jak umieszczając nieletniego w zakładzie.

47. Jeśli rodzice lub opiekunowie nie mogą zapewnić młodemu człowiekowi wykształcenia i nabycia doświadczenia w pracy, powinny to uczynić agendy administracji, korzystając z funduszków państwowych.

48. Programy zapobiegania przestępczości nieletnich powinny być planowane i rozwijane na podstawie wiarygodnych wyników badań naukowych, a następnie periodycznie sprawdzane, oceniane i odpowiednio uaktualniane.

49. Należy rozpowszechniać informacje naukowe o zachowaniach i sytuacjach, które powodują lub mogą powodować, że młodzież pada ofiarą przestępstw, jest poszkodowana, maltretowana lub wyzyskiwana. Informacje te powinny docierać do środowisk naukowych oraz do opinii publicznej.

50. Ogólnie biorąc, udział w sporządzaniu planów i programów powinien być dobrowolny. Młodzież powinna być wciągana do ich tworzenia, rozwijania i stosowania.

51. Administracja państwowa powinna rozpocząć bądź prowadzić dalej, rozwijać i stosować politykę, środki i strategie, w ramach wymiaru sprawiedliwości i poza nim, które zmierzają do zapobiegania kierowanej przeciwko młodzieży przemocy w rodzinie oraz do zapewnienia sprawiedliwego traktowania tych ofiar przemocy domowej.

VI. USTAWODAWSTWO I WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI WOBEC NIELETNICH

52. Rządy powinny dążyć do wprowadzania ustawodawstwa i odpowiednich zasad postępowania dla umacniania i ochrony praw i pomyślności młodzieży.

53. Należy ustanawiać i stosować prawa, które zakazywałyby i zapobiegały maltretowaniu, wyzyskowi i wykorzystywaniu do popełniania przestępstw dzieci i młodzieży.

54. Dzieci i młodzieży nie powinno się w żadnym wypadku poddawać surowemu albo degradującemu karaniu w domu, w szkole ani w żadnej innej instytucji.

55. Należy dążyć do wprowadzenia ustawodawstwa ograniczającego i poddającego kontroli dostępność dla dzieci i młodzieży wszelkiego rodzaju broni.

56. W celu zapobiegania stygmatyzacji, padania ofiarą przestępstw i kryminalizowania młodzieży należy wprowadzić przepisy gwarantujące, że jakiegokolwiek postępowanie nie uznawane za przestępne lub niekaralne, jeśli jest popełnione przez dorosłego, będzie traktowane tak samo, jeśli popełni je nieletni.

57. Należy rozważyć możliwość ustanowienia urzędu ombudsmana lub analogicznego niezależnego organu, który by czuwał, aby status, prawa i interes młodych ludzi były przestrzegane i aby kierowano ich w sposób właściwy do odpowiednich służb i instytucji. Ombudsman albo inny ustanowiony w tym celu organ nadzorowałby również stosowanie

Wskazań Rijadzkich, Reguł Beijińskich i Zasad dotyczących Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności. Ombudsman lub ów inny organ publikowałby regularnie raporty o poczynionych postępkach i napotkanych trudnościach w stosowaniu postanowień wymienionych dokumentów. Należałoby również powołać advokaturę specjalizującą się w sprawach dzieci.

58. Należy wprowadzić odrębne szkolenie personelu aparatu ścigania i innych odpowiednich służb, mężczyzn i kobiet, po to, aby umieli reagować na szczególne potrzeby młodzieży i aby korzystali w możliwie najszerszym zakresie z programów i możliwości stosowania postępowania alternatywnego [*diversion – przyp. tłum*], pozwalającego unikać poddania młodych ludzi działaniu aparatu wymiaru sprawiedliwości.

59. Należy wprowadzić i ściśle przestrzegać ustawodawstwa chroniącego dzieci i młodzież przed używaniem narkotyków i przed handlarzami narkotyków.

VII. BADANIA, WYTYCZANIE POLITYKI I KOORDYNACJA

60. Należy dążyć do stworzenia odpowiednich mechanizmów wielopłaszczyznowej łączności i koordynacji między agendami i służbami działającymi w dziedzinach gospodarki, spraw socjalnych, szkolnictwa i zdrowia oraz wymiaru sprawiedliwości, spraw młodzieży, samorządu lokalnego i rozwoju oraz innych odpowiednich instytucji.

61. Należy na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym zintensyfikować wymianę informacji, doświadczeń i eksperckiej wiedzy nabytej w toku realizowanych przedsięwzięć, programów, przyjętych sposobów postępowania i inicjatyw dotyczących przestępczości młodzieży, zapobiegania przestępczości nieletnich i wymiaru sprawiedliwości wobec nich.

62. Należy rozwijać i wzmacniać regionalną i międzynarodową współpracę polityków, ekspertów i decydentów w sprawach przestępczości młodzieży, zapobiegania przestępczości nieletnich i wymiaru sprawiedliwości wobec nich.

63. Rządy, Narody Zjednoczone i zainteresowane zagadnieniem organizacje powinny zdecydowanie popierać współpracę techniczną i naukową dotyczącą kwestii praktycznych i wiążących się z prowadzoną polityką, w szczególności w odniesieniu do szkolenia, projektów pilotażowych i pokazowych oraz specjalnych zagadnień.

64. Należy zachęcać do podejmowania badań naukowych poświęconych warunkom skutecznego zapobiegania przestępczości dzieci i młodzieży; wyniki tych badań powinny się szeroko udostępniać i oceniać.

65. Właściwe organy, instytuty, agendy i biura NZ powinny ściśle ze sobą współpracować i koordynować swoje działania odnoszące się do rozmaitych kwestii dotyczących dzieci, wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich oraz zapobiegania przestępczości dzieci i młodzieży.

66. Sekretariat NZ, opierając się na niniejszych Wskazaniach, we współpracy z zainteresowanymi instytucjami, powinien odgrywać aktywną rolę w prowadzeniu badań, we współpracy naukowej, w formułowaniu rozmaitych opcji w zakresie polityki, oceniania i kontrolowania jej stosowania oraz powinien służyć sprawdzonymi informacjami o skutecznych warunkach zapobiegania przestępczości nieletnich.

NARODY ZJEDNOCZONE, A/RES/40/33

ZGROMADZENIE OGÓLNE
DYSTR. OGÓLNA
14 GRUDNIA 1990
ORYGINAŁ:
ANGIELSKI

A/RES/40/33
29 LISTOPADA 1985
96. WALNE ZEBRANIE

45/112. WZORCOWE REGUŁY MINIMUM NARODÓW ZJEDNOCZONYCH dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich

(przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne 29 listopada 1985 roku)

ZGROMADZENIE OGÓLNE,

mając na uwadze Powszechną Deklarację Praw Człowieka, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, jak również inne międzynarodowe dokumenty praw człowieka odnoszące się do praw ludzi młodych;

mając również na uwadze, że 1985 r. został uznany za Międzynarodowy Rok Młodzieży; Uczestnictwa, Rozwoju, Pokoju oraz że społeczność międzynarodowa przykładą znaczenie do ochrony i popierania praw ludzi młodych, czemu dała wyraz Deklaracja Praw Dziecka;

przypominając 4. rezolucję przyjętą przez VI Kongres Narodów Zjednoczonych poświęcony Zapobieganiu Przystępczości i Postępowaniu z Przystępcami, która wzywała do opracowania wzorcowych reguł minimum wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich i opieki nad nimi, mających stanowić wzorzec dla państw członkowskich;

przypominając również decyzję 1984/153 Rady Społeczno-Gospodarczej z dnia 25.V.1984 r., mocą której projekt reguł przekazany został – przez Międzynarodowe Zebranie

Przygotowawcze, obradujące w Beijingu (Pekinie) w dniach 14.–18.V.1984 r. – VII Kongresowi NZ poświęconemu Zapobieganiu Przystępczości i Postępowaniu z Przystępcami, obradującemu w Mediolanie, Włochy w dniach 28 VIII–6.IX.1985 r.;

uznając, że ludzie młodzi, właśnie z uwagi na swoją młodość, wymagają szczególnej opieki i pomocy uwzględniającej stopień ich rozwoju fizycznego, umysłowego i społecznego, jak również potrzebują ochrony prawnej udzielanej w warunkach spokoju, wolności, godności i bezpieczeństwa;

zważywszy, że obowiązujące ustawodawstwa krajowe, realizowane polityki i spotykane praktyki mogą wymagać przeglądu i uzupełnień w związku z normami zawartymi w regułach;

zważywszy dalej, że chociaż normy te obecnie wydawać się mogą trudne do osiągnięcia na skutek istniejących warunków społecznych, gospodarczych, kulturowych, politycznych i prawnych, tym niemniej są one sformułowane z intencją ich realizowania jako pewnego minimum w zakresie polityki wobec nieletnich:

1. Odnotowuje z aprobatą pracę wykonaną przez Komitet Zapobiegania i Zwalczania Przystępczości, Sekretarza Generalnego, Azjatycki i Dalekowschodni Instytut NZ Zapobiegania Przystępczości i Postępowania z Przystępcami oraz inne instytuty NZ przy przygotowaniu Wzorcowych Reguł Minimum dotyczących Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich.

2. Przyjmuje do wiadomości z aprobatą raport Sekretarza Generalnego o projekcie Wzorcowych Reguł Minimum dotyczących Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich.

3. Wyraża uznanie Międzyregionalnemu Zebraniu Przygotowawczemu, obradującemu w Beijingu, za nadanie ostatecznego kształtu tekstowi reguł – przedłożonemu następnie pod rozwagę i dla podjęcia dalszych kroków – VII Kongresowi poświęconemu Zapobieganiu Przystępczości i Postępowaniu z Przystępcami.

4. Przyjmuje Wzorcowe Reguły Minimum NZ dotyczące Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich, zalecane przez VII Kongres, stanowiące aneks do niniejszej rezolucji, i wyraża zgodę na zalecenie tego Kongresu, aby nazywać je „Regułami Beijińskimi”.

5. Wzywa państwa członkowskie do tego, aby – jeśli jest to potrzebne – dostosowały do Reguł Beijińskich ustawodawstwa krajowe, realizowaną politykę i praktykę, zwłaszcza szkolenie personelu pracującego w wymiarze sprawiedliwości w sprawach nieletnich, oraz aby zwracały uwagę właściwych władz i opinii publicznej na tę problematykę.

6. Zobowiązuje Komitet Zapobiegania i Zwalczania Przystępczości, aby – z pomocą instytutów NZ ds. zapobiegania przystępczości i postępowania z przystępcami – zaproponował środki skutecznego stosowania Reguł Beijińskich.

7. Wzywa państwa członkowskie do informowania Sekretarza Generalnego o stosowaniu Reguł Beijińskich i do regularnego składania sprawozdań Komitetowi Zapobiegania i Zwalczania Przystępczości o osiągniętych rezultatach.

8. Zwraca się do państw członkowskich i Sekretarza Generalnego o podejmowanie badań i gromadzenie danych o skutecznych formach pomocy i sposobach postępowania praktycznego w zakresie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich;

9. Zwraca się do państw członkowskich i Sekretarza Generalnego o możliwie najszersze rozpowszechnienie tekstu Reguł Beijińskich we wszystkich urzędowych językach NZ oraz o intensyfikację informowania o wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich.

10. Zaleca się opracowanie przez Sekretarza Generalnego pilotażowych projektów dotyczących stosowania Reguł Beijińskich.

11. Zaleca się zapewnienie niezbędnych środków dla skutecznego wypełniania Reguł Beijińskich, w szczególności w zakresie rekrutacji, kształcenia i wymiany personelu, badań i oceny ich wyników oraz opracowywania środków alternatywnych w stosunku do umieszczenia w zakładzie wychowawczym.

12. Sugeruje, aby VIII Kongres NZ poświęcony Zapobieganiu Przemocy i Postępowaniu z Przemocami – w odrębnym punkcie obrad, odnoszącym się do wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich – dokonał oceny postępu w stosowaniu Reguł Beijińskich oraz zaleceń zawartych w niniejszej rezolucji.

13. Domaga się, aby wszystkie organy systemu Narodów Zjednoczonych, w szczególności komisje regionalne i agencje wyspecjalizowane, instytuty NZ zapobiegania przestępczości i postępowania z przestępcami, oraz inne międzynarodowe organizacje i organizacje pozarządowe, współpracowały w dziedzinach swoich kompetencji z Sekretariatem i podejmowały środki potrzebne do zapewnienia skoordynowanych i trwałych wysiłków zmierzających do wypełniania zasad zawartych w Regułach Beijińskich.

ANEKS

WZORCOWE REGUŁY MINIMUM NARODÓW ZJEDNOCZONYCH dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (Reguły Beijińskie)

CZĘŚĆ I ZASADY OGÓLNE

1. Założenia podstawowe

1.1. Państwa członkowskie powinny – zgodnie z ich ogólnym interesem – działać na rzecz pomnażania dobrostanu nieletnich i ich rodzin.

1.2. Państwa członkowskie powinny dążyć do stwarzania warunków, które zapewniają nieletniemu pożyteczną egzystencję w społeczeństwie; warunki te powinny sprzyjać temu, aby

w okresie życia, kiedy nieletni w największym stopniu jest podatny na angażowanie się w zachowania dewiacyjne, rozwój jego osobowości i edukacji mógł przebiegać w sposób możliwie oddalony od naruszeń prawa i przestępczości.

1.3. Odpowiednio dużą wagę należy poświęcać pozytywnym środkom oddziaływania, obejmującym pełne włączenie wszystkich możliwych czynników: członków rodzin, wolontariuszy i innych grup osób z otoczenia nieletniego, a także szkołę i różne instytucje środowiskowe – celem zapewnienia dobrostanu nieletnich; należy mieć na względzie potrzebę ograniczenia interwencji przewidzianych przez prawo oraz skuteczne, sprawiedliwe i humanitarne postępowanie z nieletnimi będącymi w nim w konflikcie.

1.4. Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich należy pojmować jako integralną część procesu rozwojowego każdego kraju; w ogólnych ramach sprawiedliwości społecznej względem młodych ludzi przyczynia się on jednocześnie do ich ochrony i zapewnienia pokojowego ładu w społeczeństwie.

1.5. Szczegóły stosowania poniższych Reguł zależą od warunków gospodarczych, społecznych i kulturowych istniejących w każdym państwie członkowskim.

1.6. Działanie instytucji wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich należy systematycznie rozwijać i koordynować, również w celu podtrzymywania i podnoszenia kwalifikacji personelu tych instytucji, co dotyczy w szczególności nastawienia i postawy personelu oraz stosowanych metod.

KOMENTARZ

Wymienione wyżej podstawowe założenia odwołują się do ogólnej polityki społecznej i mają na celu możliwie najdalej posunięte działania dla dobra nieletnich; będą one minimalizować potrzebę interweniowania organów wymiaru sprawiedliwości, a co za tym idzie – zmniejszać szkody, które powodować może każda taka interwencja. Otoczenie opieką młodzieży, jeszcze zanim pojawią się u niej przejawy łamania prawa, jest podstawowym kanonem polityki społecznej zmierzającej do tego, aby nie pojawiała się nawet potrzeba stosowania niniejszych Reguł.

Reguły 1.1.–1.3. wskazują na istotną rolę, jaką konstruktywna polityka społeczna, rozwijana z myślą o nieletnich, odgrywać będzie m.in. w zapobieganiu przestępczości nieletnich. Reguła 1.4. uznaje wymiar sprawiedliwości w sprawach nieletnich za integralną część odnoszącego się do nich systemu sprawiedliwości społecznej. Reguła 1.6. odnosi się do potrzeby ciągłego dokonywania ulepszeń w wymiarze sprawiedliwości w sprawach nieletnich – konieczna jest stała poprawa jakości pracy personelu, tak aby pracownicy ci podążali na bieżąco za rozwijającą się postępową polityką społeczną stosowaną wobec nieletnich.

Reguła 1.5. zmierza do brania pod uwagę warunków istniejących w poszczególnych państwach członkowskich i sprawiających, że zastosowanie w nich wielu reguł będzie przybierać różne postaci.

2. Zakres stosowania Reguł i używane określenia

2.1. Poniższe Reguły Minimum powinny być stosowane wobec nieletnich przestępców bezstronnie, bez czynienia jakichkolwiek różnic np. ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, polityczne lub inne przekonania, narodowość lub pochodzenie społeczne, stan majątkowy, urodzenie lub inne elementy wyznaczające ich status.

2.2. Dla celów niniejszych Reguł państwa członkowskie powinny posługiwać się następującymi określeniami, czyniąc to w sposób pozostający w zgodzie z ich prawodawstwem i doktryną prawną:

- a) nieletni – to dziecko lub młody człowiek, który zgodnie z ustawodawstwem danego kraju może być pociągnięty do odpowiedzialności za popełnione przestępstwo w sposób inny niż stosowany wobec dorosłych;
- b) przestępstwo – to każdy czyn (działanie lub zaniechanie), który zgodnie z ustawodawstwem danego kraju jest karalny;
- c) stosować niniejsze Reguły w sposób ścisły i sprawiedliwy.

KOMENTARZ

Wzorcowe Reguły Minimum specjalnie sformułowane są tak, aby można je było stosować w ramach różnych systemów prawnych, a równocześnie, aby wytyczały pewne minimalne standardy postępowania z nieletnimi przestępcami, bez względu na sposób ich definiowania i stosowany system załatwiania ich spraw. Reguły należy zawsze stosować bezstronnie i bez czynienia jakichkolwiek różnic.

Reguła 2.1. podkreśla wagę stosowania Reguł zawsze w sposób bezstronny i bez czynienia jakichkolwiek różnic. Reguła zgodna jest z treścią zasady 2 Deklaracji Praw Dziecka.

Reguła 2.2. określa znaczenie terminów „nieletni” i „przestępstwo” jako części składowych terminu „nieletni przestępca”, do którego przede wszystkim odnoszą się niniejsze Wzorcowe Reguły Minimum (zob. także reguły 3 i 4). Trzeba zauważyć, że granice wieku nieletniości, zależą (co zostało wyraźnie zaznaczone) od danego ustawodawstwa, w czym przejawia się respektowanie systemu ekonomicznego, społecznego, kulturowego i prawnego każdego państwa członkowskiego. Stąd znaczna rozpiętość wieku występująca przy określaniu kto jest „nieletni”: waha się ona od 7 do 18 lat, a nawet powyżej. Taka różnorodność wydaje się nieunikniona w warunkach wielkiego zróżnicowania systemów prawnych i nie umniejsza znaczenia niniejszych Wzorcowych Reguł Minimum.

Reguła 2.3. wskazuje, że dla optymalnego stosowania niniejszych Wzorcowych Reguł Minimum niezbędne jest, tak ze względów prawnych, jak i praktycznych, wprowadzenie specjalnego ustawodawstwa krajowego.

3. Rozszerzenie stosowalności Reguł

3.1. Odpowiednie uregulowania znajdujące się w Regułach powinny być stosowane nie tylko do nieletnich przestępców, ale także do innych nieletnich, a mianowicie do takich, przeciwko którym, może być prowadzone postępowanie w związku z określonym zachowaniem, które nie byłoby karalne, gdyby jego sprawca był dorosły.

3.2. Należy dążyć do rozszerzenia zasad wyrażonych w Regułach przez stosowanie ich do wszystkich nieletnich, których sprawy rozpoznawane są w postępowaniu opiekuńczym lub pomocy społecznej.

3.3. Należy również dążyć do stosowania tych zasad do młodocianych.

KOMENTARZ

Reguła 3 rozciąga ochronę zapewnioną we Wzorcowych Regułach Minimum dotyczących Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich na:

- a) tzw. przestępstwa związane ze statusem nieletniego, przewidziane w ustawodawstwie różnych krajów, w których za przestępstwa nieletnich uznaje się szerszy krąg zachowań niż w wypadku dorosłych (np. wagarowanie, nieposłuszeństwo w domu i w szkole, pijaństwo w miejscach publicznych itp.) (reguła 3.1.);
- b) postępowanie opiekuńcze lub pomocy społecznej (reguła 3.2.);
- c) postępowanie w sprawach młodocianych przestępców (reguła 3.3.).

Rozszerzenie stosowalności Reguła na te dziedziny wydaje się usprawiedliwione. Reguła 3.1. stanowi pożądaną krok w kierunku zapewnienia sprawiedliwości stosowanej uczciwie, bezstronnie i humanitarnie wszystkim nieletnim znajdującym się w konflikcie z prawem.

4. Wiek początku odpowiedzialności karnej

4.1. W ustawodawstwach posługujących się pojęciem wieku, od którego rozpoczyna się odpowiedzialność karna nieletnich, dolna jego granica nie powinna być ustalona zbyt nisko, pamiętać bowiem trzeba o kwestiach dojrzałości emocjonalnej, umysłowej i intelektualnej.

KOMENTARZ

Różnice historyczne i kulturowe sprawiają, że istnieją bardzo rozmaite określenia dolnej granicy wieku odpowiedzialności karnej. Współczesne podejście do tej kwestii polega na rozważeniu, czy dziecko może pojąć moralne i psychologiczne aspekty odpowiedzialności karnej, tj. czy można uznać – biorąc pod uwagę zdolność rozeznania i rozumienia – że jest odpowie-

działne za postępowanie w swej istocie antyspołeczne. Gdy granica odpowiedzialności karnej ustalona jest zbyt nisko lub jeśli nie ma jej w ogóle, pojęcie odpowiedzialności traci sens. Na ogół istnieje ścisłe powiązanie między ustaleniem odpowiedzialności za czyny przestępne oraz nakładaniem rozmaitych obowiązków i korzystaniem z praw (np. prawem zawierania małżeństwa, zdolnością do czynności prawnych itd.).

Należałoby zatem podjąć starania o przyjęcie rozsądnie niskiej dolnej granicy możliwej do przyjęcia w społeczności międzynarodowej.

5. Zadania wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich

5.1. Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich powinien mieć na uwadze dobro nieletniego i zapewniać, że każda reakcja, z jaką spotyka się nieletni przestępca, będzie odpowiednio uwzględniać okoliczności czynu i osobę sprawcy.

KOMENTARZ

Reguła 5 odnosi się do dwóch spośród najważniejszych zadań wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich. Pierwszym z nich jest działanie dla dobra nieletniego. Na realizowaniu tego zadania koncentrują się te systemy prawne, w których sprawy nieletnich przestępców rozpoznawane są przez sądy rodzinne lub przez władze administracyjne; jednakże dobro nieletniego powinno być brane pod uwagę także w systemach prawnych stosujących model jurysdykcji sądownictwa powszechnego, co ma się przyczyniać do unikania sankcji mających charakter czysto represyjny (por. też regułę 14).

Drugim zadaniem jest posługiwanie się **zasadą proporcjonalności**. Zasada ta jest dobrze znana jako instrument ograniczania stosowania represyjnych kar – najczęściej mających dać wyraz sprawiedliwej odpłacie – wymierzanych według wagi popełnionego przestępstwa. Reakcja na czyny młodych przestępców powinna opierać się nie tylko na ocenie wagi przestępstwa, ale także okoliczności związanych z osobą sprawcy. Elementy osobistej sytuacji nieletniego (np. status społeczny, sytuacja rodzinna, wyrządzona przestępstwem szkoda itd.), powinny być brane pod uwagę przy ustalaniu proporcjonalności reakcji (np. przez uwzględnienie starań sprawcy o wynagrodzenie krzywdy lub jego gotowość do prowadzenia znowu prawego i pożytecznego życia).

Podobnie sposoby reakcji, mające przede wszystkim na względzie dobro młodego przestępcy, mogą wyjść poza to, co niezbędne i w ten sposób naruszyć jego podstawowe prawa; można to zaobserwować w niektórych systemach wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich. Tutaj również zachowana powinna być zasada proporcjonalności reakcji w stosunku do okoliczności dotyczących tak sprawcy, jak i przestępstwa, a także do osoby pokrzywdzonej.

W swej istocie reguła 5 domaga się słusznej – nie silniejszej ani słabszej – reakcji w każdej sprawie nieletniego przestępcy. Zwrócenie uwagi na kwestie wiążące się z tą regułą może przyspieszyć wprowadzenie zmian idących w dwóch kierunkach: zaspokajania potrzeby nowych i innowacyjnych rodzajów reakcji na przestępstwa nieletnich oraz przestrzegania przed niewłaściwym zagęszczeniem wokół nieletnich sieci formalnej kontroli społecznej.

6. Zakres swobodnego uznania

6.1. Ze względu na różnorodność potrzeb nieletnich oraz różnorodność stosowanych wobec nich środków, odpowiedni zakres swobodnego uznania powinien być dozwolony we wszystkich stadiach postępowania i szczeblach wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, a więc w postępowaniu przygotowawczym, przy decydowaniu o oskarżeniu, w postępowaniu przed sądem, przy wydawaniu orzeczeń i wykonywaniu zastosowanych środków.

6.2. Równocześnie podjąć należy starania, aby zapewnić we wszystkich stadiach i szczeblach postępowania w pełni odpowiedzialne korzystanie ze swobodnego uznania.

6.3. Osoby, które korzystają ze swobodnego uznania powinny być specjalnie wykwalifikowane albo przeszkolone, aby wykonywać swoje obowiązki roztropnie oraz w granicach swych funkcji i kompetencji.

KOMENTARZ

Reguły 6.1., 6.2. i 6.3. odnoszą się do paru ważnych cech charakteryzujących skuteczne, rzetelne i humanitarnie prowadzone postępowanie w sprawach nieletnich. Jedną z nich jest potrzeba zezwalania na korzystanie ze swobodnego uznania na wszystkich szczeblach postępowania tak, aby umożliwić osobom podejmującym decyzje jak najlepsze dostosowanie ich do potrzeb każdego indywidualnego przypadku. Inną cechą jest konieczność zapewnienia kontroli i równowagi tak, aby ograniczyć do minimum wszelkie nadużywanie prawa do korzystania ze swobodnego uznania oraz zabezpieczyć prawa nieletniego przestępcy. Odpowiedzialność podejmującego decyzje i profesjonalizm – to najlepsze środki powstrzymujące od zbyt daleko idącej swobody w tym zakresie. Dlatego też wskazuje się tu na kwalifikacje zawodowe oraz fachowe wykształcenie jako na ważne środki zapewnienia rozważnego korzystania ze swobodnego uznania (patrz również reguły 1.6. i 2.2.). Podkreśla się tu też potrzebę sformułowania konkretnych wytycznych posługiwania się swobodnym uznaniem oraz przepisów dotyczących ponownego rozpatrywania, środków odwoławczych i temu podobnych rozwiązań służących sprawdzeniu zasadności decyzji i poddaniu ich kontroli. Rozwiązania takie nie są tu wymienione, gdyż nie łatwo je ująć w sposób umożliwiający włączenie do międzynarodowych wzorcowych reguł minimum; zbyt wielką jest różnorodność systemów wymiaru sprawiedliwości.

7. Prawa nieletnich

7.1. Realizacja podstawowych gwarancji procesowych – takich jak domniemanie niewinności, prawo do otrzymywania informacji o stawianych zarzutach, prawo do zachowania milczenia, prawo do pomocy prawnej oraz do korzystania z obecności członka rodziny lub opiekuna, prawo do zadawania świadkom pytań i ich konfrontowania, prawo do odwoływania się do wyższej instancji – powinna być zapewniona we wszystkich stadiach postępowania.

KOMENTARZ

Reguła 7.1. wskazuje na niektóre istotne punkty będące podstawowymi elementami rzetelnego i sprawiedliwego procesu sądowego, które uzyskały międzynarodowe uznanie i znalazły wyraz w istniejących dokumentach dotyczących praw człowieka (por. również regułę 14). Przykładowo domniemanie niewinności zawarte jest również w art. 11 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz w art. 14 § 2 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.

Reguła 14 i n. niniejszych Wzorcowych Reguł Minimum wymienia kwestie, które są szczególnie ważne w postępowaniu w sprawach nieletnich, gdy reguła 7.1. potwierdza w sposób ogólny najbardziej podstawowe gwarancje procesowe.

8. Ochrona prywatności

8.1. Prawo nieletnich do prywatności powinno być respektowane we wszystkich stadiach postępowania, aby uniknąć szkód, jakie może im wyrządzić zbędny rozgłos lub napiętowanie.

8.2. Należy przyjąć jako zasadę, że nie publikuje się żadnych informacji mogących doprowadzić do zidentyfikowania nieletniego.

KOMENTARZ

Reguła 8 podkreśla znaczenie ochrony prawa nieletnich do prywatności. Osoby młode są szczególnie podatne na naznaczenie społeczne. Badania kryminologiczne dotyczące procesu naznaczania pokazały szkodliwe następstwa – rozmaitej natury – płynące z trwałego określania młodego człowieka jako „wykolejonego” lub „przestępcę”.

Reguła 8 podkreśla znaczenie udzielania ochrony nieletnim przed niekorzystnymi następstwami, które mogą wynikać z ogłoszenia w środkach masowego przekazu informacji o sprawie (np. nazwisk nieletnich sprawców, podejrzanych lub skazanych). Zasadą powinna być ochrona interesu jednostki (ogólna treść reguły 8 jest bliżej określona w regule 21).

9. Klauzula interpretacyjna

9.1. Żadne postanowienie niniejszych Reguł nie powinno być interpretowane jako wyłączające stosowanie przyjętych przez NZ Wzorcowych Reguł Minimum Postępowania z Więźniami oraz innych uznanych przez społeczność międzynarodową dokumentów dotyczących praw człowieka, a odnoszących się do opieki i ochrony młodzieży.

KOMENTARZ

Reguła 9 zmierza do uniknięcia jakichkolwiek nieporozumień przy interpretowaniu i stosowaniu niniejszych Reguł zgodnie z zasadami zawartymi w odpowiednich, istniejących lub mających się pojawić międzynarodowych dokumentach dotyczących praw człowieka – takich jak Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Deklaracja Praw Dziecka i projekt Konwencji o prawach dziecka. Należy rozumieć, że Reguły nie sprzeciwiają się żadnym dokumentom międzynarodowym zawierającym przepisy mające szersze zastosowanie (por. także regułę 27).

CZĘŚĆ II

POSTĘPOWANIE PRZYGOTOWAWCZE I OSKARŻENIE

10. Pierwsze kontakty z nieletnim

10.1. W wypadku zatrzymania nieletniego, jego rodzice lub opiekunowie powinni być niezwłocznie powiadomieni, a gdy jest to niemożliwe – powiadomienie takie powinno nastąpić w możliwie najkrótszym czasie.

10.2. Sędzia, inny właściwy urzędnik lub organ powinien bezzwłocznie rozważyć możliwość zwolnienia nieletniego.

10.3. Nawiązanie kontaktu z nieletnim przez organy wymiaru sprawiedliwości powinno się odbyć – z uwzględnieniem okoliczności sprawy – w sposób respektujący jego status prawny oraz służący jego dobru i unikać wyrządzenia mu szkody.

KOMENTARZ

Reguła 10.1. jest w swej osnowie zawarta w regule 92 Wzorcowych Reguł Minimum Postępowania z Więźniami.

Sprawa zwolnienia (reguła 10.2.) powinna być rozpatrzona bezzwłocznie przez sędziego lub innego właściwego funkcjonariusza. To ostatnie określenie odnosi się do każdej osoby

lub organu (w najszerszym znaczeniu tego terminu, w tym do komisji środowiskowej lub władzy policyjnej), mogących uwolnić zatrzymaną osobę (por. także art. 9 § 3 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych).

Reguła 10.3. odnosi się do niektórych podstawowych aspektów postępowania i zachowania policji i innych pracowników wymiaru sprawiedliwości w sprawach o przestępstwa nieletnich. „Unikanie wyrządzonej szkody” jest niewątpliwie sformułowaniem elastycznym i obejmuje wiele możliwych sposobów działania (np. użycie ostrych słów, przymusu fizycznego, wystawienia na działanie warunków atmosferycznych). Sam udział w postępowaniu może być dla nieletniego **szkodliwy**; określenie „unikanie wyrządzonej szkody” należy więc rozumieć szeroko, przede wszystkim jako wyrządzenie nieletniemu możliwie najmniejszej krzywdy, a nadto – także dodatkowych, zbędnych szkód. Jest to szczególnie ważne w sytuacji pierwszego zetknięcia się nieletniego z organami wymiaru sprawiedliwości, gdyż może ono w sposób zasadniczy wpłynąć na jego postawę wobec państwa i społeczeństwa. Co więcej, powodzenie każdej następnej interwencji jest w poważnej mierze uzależnione od tego pierwszego kontaktu. Szczególnie ważne w takich sytuacjach jest współczucie i uprzejma stanowczość.

11. Postępowanie alternatywne [w oryginale „*diversion*” – *przyp. tłum.*]

11.1. Należy starać się, aby w miarę możliwości unikać, w postępowaniu z nieletnim sprawcą przestępstw, procesowej procedury przed właściwą władzą, wymienioną niżej w regule 14.1.

11.2. Policja, prokuratura lub inne władze zajmujące się postępowaniem w sprawach nieletnich powinny mieć prawo załatwiania tych spraw według własnego uznania, bez formalnej rozprawy, zgodnie z kryteriami ustalonymi przez prawo oraz z zasadami określonymi w niniejszych Regułach.

11.3. Podjęcie każdej decyzji o postępowaniu alternatywnym w postaci przekazania sprawy odpowiedniej wspólnocie lub właściwym służbom, wymaga zgody nieletniego albo jego rodziców lub opiekunów; każda decyzja powinna być pozytywnie rozpatrzona przez właściwą władzę, jeśli wpłynie odpowiedni wniosek.

11.4. W celu ułatwienia dyskrejonalnego załatwiania spraw nieletnich należy starać się o uruchomienie możliwości podejmowania działań środowiskowych, takich jak czasowy dozór lub poradnictwo, przywracanie stanu rzeczy sprzed popełnienia przestępstwa oraz wynagradzanie szkody ofiarom.

KOMENTARZ

Postępowanie alternatywne (*diversion*) polegające na unikaniu procesu karnego wobec nieletnich, a często na skierowaniu go do działających w środowisku służb świadczących pomoc,

jest zwykłą, formalną lub nieformalną, praktyką w wielu systemach wymiaru sprawiedliwości. Praktyka ta ma na celu zapobieganie negatywnym następstwom postępowania prowadzonego w ramach systemu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (np. naznaczaniu wiążącemu się ze skazaniem i orzeczeniem środków). W wielu wypadkach powstrzymanie się od interwencji jest najlepszym sposobem reagowania. Tak więc na początku procesu konfliktu nieletniego z prawem postępowanie alternatywne bez przekazywania sprawy służbom społecznym może być właśnie środkiem optymalnym; szczególnie w sprawach o błahe przestępstwa, kiedy rodzina, szkoła i inne instytucje nieformalnej kontroli społecznej podjęły już właściwe i konstruktywne działania albo jest prawdopodobne, że to uczynią.

Jak powiedziano w regule 11.2., postępowanie alternatywne może być podjęte w każdym momencie – przez policję, prokuratora albo przez inne organy, jak sądy, komisje lub rady. Może być ono inicjowane przez jeden organ, kilka organów lub przez wszystkie, zgodnie z zasadami i polityką obowiązującą w danym systemie wymiaru sprawiedliwości i niniejszymi Regułami. Postępowanie alternatywne nie musi być ograniczone do spraw drobnych; czyni je to ważnym instrumentem działania wobec nieletnich.

Reguła 11.3. podkreśla istotny wymóg uzyskania zgody młodego sprawcy (lub jego rodziców albo opiekunów) na poddanie go środkom w ramach postępowania alternatywnego. (przekazanie sprawy służbom środowiskowym bez uzyskania takiej zgody sprzeciwiało-by się Konwencji o Zniesieniu Pracy Przymusowej). Jednakże zgoda powinna być udzielana w warunkach umożliwiających odmowę, mogą się bowiem niekiedy zdarzyć wypadki udzielania zgody z czystej desperacji. Reguła 11.3. podkreśla, że należy dbać o to, aby na wszystkich szczeblach postępowania alternatywnego zmniejszać ryzyko wymuszania i zastraszania. Nieletni nie powinien mieć wrażenia, że wywiera się na niego nacisk (np. po to, żeby mógł uniknąć sprawy sądowej) albo że wymusza się na nim poddanie się jakiemuś programowi resocjalizacyjnemu. Dlatego też zaleca się wprowadzenie przepisów przewidujących dokonanie „na żądanie strony przez właściwą władzę” obiektywnej oceny zasadności takiej decyzji w sprawie młodego przestępcy (właściwa władza nie musi być tą, o której mowa jest w regule 14).

Reguła 11.4. zaleca wprowadzenie przepisów pozwalających na sprawdzające się w praktyce odchodzenie w sprawach nieletnich od postępowania karnego przez odwoływanie się do istniejących w społeczeństwie możliwości postępowania alternatywnego. Szczególnie zaleca się, aby było ono połączone z naprawieniem szkody i mogło doprowadzić do uniknięcia przyszłych konfliktów z prawem przez ustanowienie czasowego dozoru lub udzielanie porad. Szczególne okoliczności sprawy mogą czynić postępowanie alternatywne właściwym rozwiązaniem nawet jeśli sprawca dopuścił się poważniejszego przestępstwa (np. gdy jest to pierwsze przestępstwo albo popełnione pod naciskiem rówieśników itp.).

12. Specjalizacja funkcjonariuszy policji

12.1. W celu możliwie najlepszego wypełniania swoich obowiązków, policjanci zajmujący się często lub wyłącznie sprawami nieletnich albo pełniący zadania związane głównie z zapobieganiem przestępczości nieletnich powinni być specjalnie instruowani i szkoleni. W wielkich miastach należy tworzyć specjalne jednostki policyjne do zajmowania się sprawami nieletnich.

KOMENTARZ

Reguła 12 zwraca uwagę na potrzebę specjalistycznego szkolenia wszystkich funkcjonariuszy organów ścigania, którzy mają do czynienia ze sprawami nieletnich. W związku z tym, że policja jest pierwszym dla nich punktem kontaktu z wymiarem sprawiedliwości, trzeba przykładać szczególną wagę do tego, aby działała w sposób właściwy, kształtowany odpowiednim przeszkoleniem.

Aczkolwiek związki między urbanizacją i przestępczością są nader złożone, wzrost przestępczości nieletnich wiązany jest z rozwojem wielkich aglomeracji miejskich, zwłaszcza tym gwałtownym i żywiolowym. Z tego względu wyspecjalizowane jednostki policyjne stają się nieodzownym elementem, i to nie tylko dla wprowadzenia w życie konkretnych zasad zawartych w niniejszych Regułach (jak np. reguły 1.6), ale także – bardziej generalnie – dla zapewnienia lepszego postępowania i zwalczania przestępczości nieletnich i postępowania z nieletnimi przestępcami.

13. Zatrzymanie przed rozprawą sądową

13.1. Zatrzymanie nieletniego przed rozprawą sądową ma być stosowane tylko jako środek ostateczny i na jak najkrótszy okres czasu.

13.2. Zawsze, gdy jest to możliwe, zatrzymanie przed rozprawą sądową powinno być zastępowane innymi środkami, takimi jak nadzór, intensywne opiece lub umieszczenie w rodzinie albo w schronisku lub domu wychowawczym.

13.3. Nieletnim zatrzymanym przed rozprawą sądową powinno się zapewnić wszystkie prawa i gwarancje przewidziane w przyjętych przez NZ Wzorcowych Regułach Minimum Postępowania z Więźniami.

13.4. Nieletni zatrzymani przed rozprawą sądową powinni być odseparowani od dorosłych i przebywać w odrębnych zakładach lub osobnych częściach zakładów dla dorosłych.

13.5. Zatrzymanym nieletnim należy się opieka i ochrona, a także indywidualna pomoc – społeczna, zawodowa, psychologiczna, lekarska oraz w zakresie kształcenia i wychowania fizycznego odpowiedniego dla ich wieku, płci i osobowości.

KOMENTARZ

Nie można nie doceniać niebezpieczeństwa „zarażenia się przestępczością”, przed jakim stoi nieletni zatrzymany przed rozprawą sądową. Należy zatem podkreślić potrzebę stosowania innych środków. Stąd reguła 13.1., zachęcająca do opracowania innowacyjnych środków mających na celu uniknięcie – dla dobra nieletniego – jego zatrzymania.

Nieletni zatrzymani przed rozprawą sądową mogą korzystać z wszystkich praw i gwarancji przewidzianych we Wzorcowych Regułach Minimum Postępowania z Więźniami, jak również w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych, zwłaszcza w artykule 9 i artykule 10 § 2 b i 3.

Reguła 13.4. nie sprzeciwia się podejmowaniu przez państwa innych środków zabezpieczających przed negatywnymi wpływami dorosłych przestępców, byle były co najmniej tak skuteczne, jak wymienione w tej regule.

Ze względu na różnorodność zatrzymywanych nieletnich (np. dziewczęta, chłopcy, uzależnieni od środków odurzających, od alkoholu, chorzy psychicznie, będący w szoku z powodu zatrzymania itd.), mogą im być potrzebne rozmaite formy pomocy.

Zatrzymani nieletni mogą różnić się bardzo między sobą pod względem fizycznym i psychicznym, co może uzasadniać ich klasyfikację i oddzielenie niektórych spośród nich, aby uniknąć wiktyimizacji części nieletnich i sprzyjać udzielaniu właściwej pomocy.

W swojej 4. Rezolucji, odnoszącej się do standardów wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich, VI Kongres NZ poświęcony Zapobieganiu Przestępczości i Postępowaniu z Przestępcami stwierdził m.in., że Reguły powinny dawać wyraz podstawowej zasadzie, zgodnie z którą zatrzymanie poprzedzające rozprawę sądową powinno być stosowane tylko jako środek ostateczny, że niepełnoletni nie powinni być trzymeni w zakładach, w których mogą być wystawieni na negatywne wpływy przebywających tam dorosłych, i że zawsze należy mieć na względzie potrzeby nieletnich związane ze stadium ich rozwoju.

CZĘŚĆ III OSĄDZENIE I ORZECZENIE ŚRODKÓW

14. Władza właściwa do wydania orzeczenia

14.1. Jeśli sprawa nieletniego przestępcy nie została przekazana do postępowania alternatywnego (zgodnie z regułą 11), powinna być rozpatrywana przez właściwą władzę (sąd, trybunał, radę, komisję itp.) w sposób zgodny z zasadami uczciwej i sprawiedliwej rozprawy.

14.2. Postępowanie powinno być prowadzone w najlepszym interesie nieletniego i w atmosferze zrozumienia, która ma pozwolić nieletniemu na uczestniczenie w nim i na swobodne wypowiedzianie się.

KOMENTARZ

Trudno jest podać uniwersalną definicję władzy lub osoby mającej prawo orzekania. Zakres pojęcia „właściwa władza” ma obejmować tych, którzy przewodniczą sądowi lub trybunałowi (orzekającemu jednoosobowo lub w składzie wieloosobowym), zawodowych sędziów, ławników, ale także komisje o charakterze administracyjnym (np. istniejące w Szkocji i w Skandynawii) oraz inne – mające uprawnienia do orzekania – bardziej sformalizowane ciała społeczne zajmujące się rozwiązywaniem konfliktów.

W każdym razie postępowanie w sprawach nieletnich powinno być prowadzone z uwzględnieniem minimum standardów, które stosuje się niemal powszechnie w odniesieniu do oskarżonego o popełnienie przestępstwa i które znane są pod nazwą „*due process of law*”. Zgodnie z nimi **uczciwe i sprawiedliwe** prowadzenie rozprawy obejmuje respektowanie takich podstawowych gwarancji, jak: domniemanie niewinności, przesłuchanie świadków obecnych na rozprawie, możliwość powołania się na powszechnie w prawie przewidziane okoliczności wyłączające odpowiedzialność, prawo do milczenia, prawo do ostatniego słowa, prawo do odwołania się itp. (por. też regułę 7.1.).

KOMENTARZ

Reguła 15.1. posługuje się terminologią przypominającą tę, którą znaleźć można w regule 93 Wzorcowych Reguł Minimum Postępowania z Więźniami. Podczas gdy obrońca i bezpłatna pomoc prawna mają służyć interesowi prawnemu nieletniego, to prawo rodziców lub opiekunów do udziału w postępowaniu, określone w regule 15.2., powinno być postrzegane jako mające na celu udzielenie nieletniemu podczas całego postępowania pomocy i ogólnego wsparcia psychicznego i emocjonalnego.

Właściwa władza, starając się o najodpowiedniejsze rozstrzygnięcie sprawy, może wynieść korzyść ze współpracy osób reprezentujących interes prawny nieletniego albo – w odniesieniu do tej kwestii – ze współpracy jakiegokolwiek osoby, której nieletni może ufać i rzeczywiście ufa. Rzecz może być utrudniona, jeśli obecność rodziców albo opiekunów na rozprawie wywiera negatywny wpływ, np. gdy okazują oni nieletniemu wrogą postawę; stąd też niezbędna jest możliwość niewypuszczenia ich na rozprawę.

16. Wywiad środowiskowy

16.1. We wszystkich sprawach o przestępstwa nieletnich, z wyjątkiem tych o drobne przekroczenia, zanim właściwa władza wyda ostateczną decyzję poprzedzającą orzeczenie o zastosowaniu środków, należy dla ułatwienia jej wydania przeprowadzić wywiad środowiskowy

celem ustalenia warunków życia nieletniego lub okoliczności, w których przestępstwo zostało popełnione.

KOMENTARZ

Wywiad środowiskowy jest niezbędną pomocą w większości spraw, w których występują nieletni. Właściwa władza powinna rozporządzać informacjami o istniejących faktach dotyczących nieletniego, takich jak jego pochodzenie społeczne i środowisko rodzinne, przebieg nauki szkolnej, doświadczenia w środowiskach wychowawczych itd. Dla zbierania tych danych w niektórych systemach sądownictwa dla nieletnich organizuje się specjalne służby społeczne albo utrzymuje odpowiedni personel. Czynić to mogą także inni pracownicy, np. kuratorzy sądowni. Omawiana reguła wymaga, aby dla przeprowadzenia wywiadów środowiskowych istniała służba społeczna rozporządzająca odpowiednio przeszkolonym personelem.

17. Wiodące zasady orzekania

17.1. Właściwa władza powinna się kierować przy orzekaniu następującymi zasadami:

- a) reagowanie na przestępstwo powinno pozostawać w proporcji nie tylko do okoliczności i wagi czynu, ale również do osobowości nieletniego, do jego potrzeb, a także potrzeb społeczeństwa;
- b) ograniczenia wolności osobistej nieletniego powinny być nakładane tylko po dokładnym rozważeniu i sprowadzać się do niezbędnego minimum;
- c) pozbawienia wolności osobistej nie należy orzekać, chyba że nieletni jest uznany winnym poważnego czynu połączonego z użyciem przemocy wobec innej osoby, i to tylko wówczas, gdy nie dysponuje się możliwością jakiegoś innego odpowiedniego oddziaływania;
- d) przy rozpatrywaniu każdej sprawy wiodącą wytyczną powinno być dobro nieletniego.

17.2. Kara śmierci nie powinna być orzekana za żadne przestępstwo popełnione przez nieletniego.

17.3. Wobec nieletniego nie można stosować kar cielesnych.

17.4. Właściwa władza ma mieć prawo umarzania postępowania w każdym czasie.

KOMENTARZ

Podstawowa trudność napotykana przy formułowaniu wytycznych dotyczących orzekania w sprawach nieletnich, płynie stąd, że istnieją tu nierozstrzygnięte dylematy natury filozoficznej, takie jak:

- a) resocjalizacja czy sprawiedliwa odpłata;
- b) pomoc czy represja;
- c) reagowanie kierowane właściwościami indywidualnego przypadku czy spełniające wymagania obrony społeczeństwa jako całości;
- d) prewencja generalna czy uniemożliwienie jednostce dalszego popełniania przestępstw.

Sprzecznosc tych podejść ostrzej rysuje się w wypadku nieletnich niż w odniesieniu do dorosłych. W związku z różnorodnością przyczyn i skutków charakteryzujących sprawy nieletnich alternatywy te wzajemnie się przenikają.

Nie jest zadaniem Wzorcowych Reguł Minimum dotyczących Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich rozstrzygnięcie, za którymi z tych podejść należałoby podążać. Jest nim natomiast wskazanie, które z nich są bardziej zgodne z przyjmowanymi w skali międzynarodowej. Tak więc podstawowe elementy zawarte w regule 17.1., a w szczególności wymienione w punktach a) i c), należy ujmować jako praktyczne wskazówki stanowiące wspólny punkt wyjścia; brane pod uwagę przez właściwe władze (por. też regułę 5), mogłyby w istotny sposób przyczynić się do zapewnienia nieletnim przestępcom przestrzeganie ich podstawowych praw, a w szczególności prawa do indywidualnego rozwoju i do wykształcenia.

W regule 17.1. pkt b) zawarta jest sugestia, że podejście czysto represyjne nie jest właściwe. Podczas gdy w odniesieniu do dorosłych sprawców i ewentualnie do nieletnich sprawców poważnych przestępstw można spotkać się z opinią, że sprawiedliwa odpłata i sankcje retributywne mają pewne walory, to w wypadku zwykłych spraw nieletnich powinien zawsze przeważać wzgląd na zabezpieczenie dobra nieletniego i jego przyszłości.

Zgodnie z 8 rezolucją VI Kongresu NZ reguła 17.1. pkt b) zachęca, aby możliwie najczęściej stosować środki niepołączone z umieszczeniem w zakładzie, pamiętając o potrzebie zaspokajania specjalnych potrzeb młodzieży. Tak więc należy wykorzystywać wszelkie istniejące sankcje alternatywne i starać się o wynajdywanie nowych, nie zapominając jednak o potrzebie dbania o bezpieczeństwo publiczne. Poddanie próbie powinno być jak najszerszej stosowane przez zawieszenie kary, warunkowe skazanie, umieszczenie w internacie i inne środki.

Reguła 17.1. pkt c) stanowi odpowiednik jednej z wiodących zasad zawartych w 4 rezolucji VI Kongresu, zmierzającej do unikania w stosunku do nieletnich pozbawienia wolności, z wyłączeniem przypadków, gdy żadna inna sankcja nie mogłaby zapewnić bezpieczeństwa publicznego.

Reguła 17.2., zakazująca stosowania kary śmierci, odpowiada treści § 5 artykułu 6 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.

Przepis zawierający zakaz stosowania kar cielesnych jest zgodny z art. 7 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, z Deklaracją dotyczącą Powszechnej Ochrony

przed Poddaniem Torturom i innym Okrutnym, Nieludzkim lub Poniżającym Sposobom Postępowania lub Karania, a także z projektem Konwencji o prawach dziecka.

Uprawnienie do umarzania postępowania w każdym czasie (reguła 17.4.) jest charakterystycznym elementem sposobu załatwiania spraw nieletnich i różni je od postępowania w sprawach dorosłych. W każdym momencie właściwa władza może powziąć wiadomość o okolicznościach wskazujących, że powstrzymanie się od jakiegokolwiek interwencji jest najlepszym sposobem załatwienia danej sprawy nieletniego.

18. Różnorodność orzekanych środków

18.1 Należy dążyć do tego, aby właściwa władza dysponowała bardzo różnorodnymi środkami dla umożliwienia ich elastycznego stosowania i unikania – jeśli to możliwe – umieszczania nieletnich w zakładzie. Niektóre z nich można stosować łącznie; są to następujące środki:

- a) orzeczenie opieki, poradnictwa wychowawczego i nadzoru;
- b) dozór kuratora;
- c) prace na rzecz społeczności;
- d) kary pieniężne, wynagrodzenie strat, przywrócenie stanu poprzedniego;
- e) środki półwolnościowe i inne wiążące środki wiążące się z poddaniem się leczeniu;
- f) polecenie uczestnictwa w poradnictwie grupowym czy podobnych postępowaniach;
- g) orzeczenia ustanawiające opiekę zastępczą, wspólne mieszkanie z grupą albo uczestniczenie w innych formach zorganizowanego wychowania;
- h) inne odpowiednie orzeczenia.

18.2. Żaden nieletni nie powinien być zabrany spod opieki rodziców, częściowo lub całkowicie, chyba że nakazują to okoliczności sprawy.

KOMENTARZ

W regule 18.1. usiłuje się wymienić ważniejsze sposoby reagowania [*właściwych władz – przyp. tłum*] oraz sankcje, które były stosowane w różnych systemach prawnych i okazały się skuteczne. Uzyskały one pozytywne oceny wskazujące, że zasługują na zastosowanie i na dalsze rozwijanie. W regule 18 nie mówi się o potrzebach dotyczących kadry, gdyż w niektórych regionach mogą istnieć braki w tym zakresie; w takich regionach należy wypróbować i rozwijać środki wymagające mniej liczego personelu.

Wspólną cechą środków, wymienionych przykładowo w regule 18.1., jest przede wszystkim opieranie się na społeczności i odwoływanie się do niej dla skutecznego stosowania alternatywnych rozstrzygnięć. Integralnie związane ze społecznością wychowanie resocjalizacyjne

jest tradycyjnym środkiem przybierającym takie formy. Należy zachęcać odpowiednie władze do rozwijania i wzbogacania tych form.

Reguła 18.2. wskazuje na znaczenie rodziny, która zgodnie z określeniem artykułu 10 § 1 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych i Kulturalnych jest „naturalną i podstawową komórką społeczeństwa”. Wewnątrz rodziny, rodzice mają nie tylko prawo, ale i obowiązek opieki nad dziećmi i nadzorowania swoich dzieci. Dlatego też reguła 18.2. wymaga, aby oddzielanie dzieci od rodziców było ostatecznym środkiem. Można się do niego odwoływać tylko wówczas, gdy okoliczności naprawdę tego wymagają (np. znęcanie się nad dziećmi).

19. Najbardziej ograniczone stosowanie umieszczenia nieletniego w zakładzie

19.1. Umieszczenie nieletniego w zakładzie należy zawsze uważać za środek ostateczny i stosować na możliwie najkrótszy okres.

KOMENTARZ

Postępowa kryminologia przedkłada wychowanie w środowisku otwartym nad umieszczenie w zakładzie. Nie stwierdzono żadnej różnicy w wynikach stosowania jednej i drugiej metody. Nie ulega wątpliwości, że niekorzystne wpływy, jakie w sposób nieunikniony wywiera na jednostkę pobyt w zakładzie, nie mogą być zrównoważone podejmowanymi w nim wysiłkami terapeutycznymi. Jest to szczególnie wyraźne w odniesieniu do nieletnich podatnych na negatywne wpływy. Ponadto na nieletnich, ze względu na ich młody wiek, silniej niż na dorosłych oddziałuje niekorzystnie nie tylko utrata wolności, ale także oderwanie od ich środowiska społecznego.

Reguła 19 zmierza do ograniczenia wpływu umieszczenia w zakładzie pod dwoma względami: ilościowo („środek ostateczny”) i czasowo („możliwie najkrótszy okres”). Reguła 19 daje wyraz jednej z podstawowych wiodących zasad 4. rezolucji VI Kongresu NZ; nieletniego przestępcy nie należy umieszczać w zakładzie penitencjarnym, chyba że nie ma innego odpowiedniego sposobu postępowania. Stąd też reguła ta apeluje, aby – w wypadkach konieczności umieszczenia nieletniego w zakładzie – pobyt w zakładzie łączył się z możliwie jak najmniejszym stopniem pozbawienia wolności, co powinno też znajdować wyraz w specjalnych rozwiązaniach dotyczących zamknięcia wewnątrz zakładu i segregacji nieletnich w zależności od kategorii sprawy, przestępstwa i zakładu. Preferować należy zakłady otwarte nad zamkniętymi, zaś sam zakład powinien mieć bardziej charakter wychowawczy czy poprawczy niż więzienny.

20. Unikanie zbędnej zwłoki

20.1. Każda sprawa powinna być od początku załatwiona szybko, bez zbędnej zwłoki.

KOMENTARZ

Szybkie prowadzenie postępowania ma ogromne znaczenie w sprawach nieletnich. W przeciwnym razie, cokolwiek dobrego mogłoby być osiągnięte dzięki postępowaniu i orzeczeniu, może być wystawione na szwank. W miarę upływu czasu dla nieletniego staje się coraz trudniejsze, jeśli nie niemożliwe, rozumowe i psychologiczne powiązanie samego postępowania i orzeczenia z popełnionym przestępstwem.

21. Akta

21.1. Akta sprawy nieletniego przestępcy powinny być traktowane jako ściśle poufne i nie powinno się ich udostępniać osobom trzecim. Dostęp do akt powinny mieć tylko osoby, których bezpośrednio dotyczy rozstrzygnięcie sprawy oraz inne upoważnione osoby.

21.2. Akta sprawy nieletniego przestępcy nie powinny być wykorzystywane w późniejszych postępowaniach przeciwko dorosłym, w których nieletni ten także występował.

KOMENTARZ

Reguła ta stara się o utrzymanie równowagi między sprzecznymi interesami: społecznym, związanym z aktami lub protokołami (policji, prokuratury i innych władz odpowiedzialnych za zwalczanie przestępczości) oraz interesom nieletniego przestępcy (por. też regułę 8). „Innymi upoważnionymi osobami” będą m.in. prowadzący badania naukowe.

22. Potrzeba profesjonalizmu i szkolenia

22.1. Kształcenie zawodowe, przyuczanie do zawodu w trakcie pracy, kursy doskonalenia zawodowego oraz inne właściwe sposoby szkolenia powinny być wykorzystywane do nabywania i utrzymywania niezbędnych umiejętności zawodowych całego personelu prowadzącego sprawy nieletnich przestępców.

22.2. Personel pracujący w wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich powinien swym składem odpowiadać różnorodności nieletnich mających z nim styczność. Należy starać się o odpowiedni udział kobiet i mniejszości wśród kadry aparatu wymiaru sprawiedliwości.

KOMENTARZ

We władzach właściwych do wydawania orzeczeń mogą zasiadać osoby o bardzo różnym przygotowaniu (sędziowie pokoju – w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii i w krajach pozostających pod wpływem *common law*; sędziowie mający wykształcenie prawnicze – w krajach o tradycji prawa rzymskiego i pozostających pod jego wpływem; w innych krajach – wybrani lub powołani zwykli obywatele lub prawnicy członkowie społecznych rad itd.). Od osób zasiadających we wszystkich tych władzach powinno się wymagać minimum wiedzy z zakresu prawa, socjologii, psychologii, kryminologii i nauk o zachowaniu ludzkim. Jest to równie ważne jak organizacyjne wyodrębnienie i niezależność kompetentnej władzy.

Stawianie wymogu specjalizacji zawodowej jako warunku objęcia pracy z nieletnimi przestępcami może okazać się nierealne w odniesieniu do asystentów społecznych i kuratorów. W takiej sytuacji otrzymane w czasie pracy przyuczenie zawodowe stanowiłoby minimum kwalifikacji.

Kwalifikacje zawodowe są istotnym elementem zapewnienia wymiarowi sprawiedliwości w sprawach nieletnich bezstronności i efektywności. W związku z tym niezbędne jest udoskonalanie systemu rekrutacji, awansowania i szkolenia zawodowego personelu oraz zapewnienie mu środków niezbędnych dla prawidłowego funkcjonowania.

W celu osiągnięcia bezstronnego działania aparatu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, należy unikać wszelkiego rodzaju dyskryminacji – politycznej, społecznej, ze względu na płeć, rasowej, religijnej, kulturowej i wszelkiej innej – w doborze, mianowaniu i awansowaniu personelu. Było to zalecone przez VI Kongres; ponadto Kongres ten wezwał państwa członkowskie do zapewnienia sprawiedliwego i równego traktowania kobiet pracujących w wymiarze sprawiedliwości i zaleca zastosowanie specjalnych środków dla rekrutacji, szkolenia i ułatwienia awansowania kobiet w aparacie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich.

CZEŚĆ IV

POSTĘPOWANIE Z NIELETNIM W ŚRODOWISKU OTWARTYM

23. Skuteczne wykonywanie orzeczeń

23.1. Należy wydać specjalne przepisy odnoszące się do wykonywania orzeczeń właściwej władzy, o której mowa jest w regule 14.1. Zależnie od okoliczności, ich wykonywanie należy do władzy, która je wydała, lub do innego organu.

23.2. Przepisy takie powinny upoważniać władze wykonującą orzeczenie do zmiany jego treści w miarę potrzeby, jednakże pod warunkiem, że dokonywane zmiany pozostawać będą w zgodzie z zasadami znajdującymi się w niniejszych Regulach.

KOMENTARZ

Orzeczenie w sprawach nieletnich – w znacznie większym stopniu niż w odniesieniu do dorosłych – może stosunkowo długo wywierać wpływ na ich koleje życia. Stąd ważne się staje, aby właściwa władza lub niezależne ciało – komisja do spraw warunkowego przedterminowego zwolnienia, urząd do spraw kuratorów, urząd do spraw młodzieży itp. – mające kwalifikacje równe tym, jakie ma właściwa władza wydająca orzeczenie w sprawie, mogło kontrolować wykonanie tego orzeczenia. W niektórych krajach powołano specjalnych sędziów do wykonywania orzeczeń.

Skład, zakres kompetencji i zadania takiego ciała muszą być elastyczne; aby zapewnić im szeroką akceptację zostały one określone w regule 23 tylko w ogólnych zarysach.

24. Pomoc dla nieletnich

24.1. Należy przedsięwziąć działania, aby w każdym stadium postępowania zapewnić nieletniemu pomoc w zakresie mieszkania, wykształcenia i szkolenia zawodowego, zatrudnienia czy też inną potrzebną pomoc mającą znaczenie praktyczne, i w ten sposób wspierać proces jego resocjalizacji.

KOMENTARZ

Działanie na rzecz dobra nieletniego ma ogromne znaczenie. Stąd też reguła 24 podkreśla wagę zapewnienia nieletniemu niezbędnych warunków mieszkaniowych, usług i innych form pomocy służącej w procesie resocjalizacji jego najlepszemu interesowi.

25. Wolontariusze i inne służby społeczne

25.1. Należy zwracać się do wolontariuszy, organizacji społecznych, instytucji lokalnych i innych ciał związanych ze społecznością miejscową, aby przyczyniły się do resocjalizacji nieletniego wewnątrz tej społeczności, a także – jeśli tylko możliwe – w jego rodzinie.

KOMENTARZ

Reguła wskazuje na potrzebę orientacji resocjalizacyjnej w całokształcie pracy z nieletnim przestępcą. Dla efektywnego wykonywania poleceń właściwej władzy niezbędna jest współpraca ze społecznością lokalną. Zwłaszcza wolontariusze i świadczone przez nich usługi okazały się bardzo ważnym źródłem pomocy, ale są one, jak dotąd, w zbyt małym stopniu wy-

korzystywane. W niektórych wypadkach bardzo pomocną może się okazać współpraca byłych przestępców (oraz byłych uzależnionych).

Reguła 25 wynika z zasad przedstawionych w regułach 1.1.–1.6. i podąża śladem odpowiednich uregulowań Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.

CZĘŚĆ V POSTĘPOWANIE Z NIELETNIM W ZAKŁADZIE

26. Cele postępowania z nieletnim w zakładzie

26.1. Zadaniem wychowawczym i kierującym postępowaniem z nieletnim umieszczonym w zakładzie jest: zapewnienie mu opieki, ochrony i kształcenia oraz umożliwienie nabycia umiejętności zawodowych, tak aby pomóc mu w pełnieniu konstruktywnej i produktywnej roli w społeczeństwie.

26.2. Dla zapewnienia nieletniemu przebywającemu w zakładzie wszechstronnego rozwoju powinno się mu zapewnić opiekę, ochronę i wszelką niezbędną pomoc – społeczną, psychologiczną, lekarską, w zakresie kształcenia i przygotowania zawodowego – której wymaga ze względu na swój wiek, płeć i osobowość.

26.3. Nieletni przebywający w zakładzie powinni być oddzieleni od dorosłych, znajdować się w odrębnych placówkach lub osobnych częściach zakładów dla dorosłych.

26.4. Nieletnie dziewczęta przebywające w zakładzie wymagają, aby ich potrzebom i problemom poświęcić specjalną uwagę. W żadnym wypadku nie powinny otrzymywać mniej starannej opieki i ochrony, mniej możliwości leczenia i kształcenia niż chłopcy. Należy zapewnić w pełni sprawiedliwe wobec nich postępowanie.

26.5. Dla dobra nieletniego przebywającego w zakładzie powinno się umożliwić odwiedzanie go jego rodzicom lub opiekunom.

26.6. Należy utrzymywać międzyresortową współpracę celem zapewnienia nieletnim przebywającym w zakładzie odpowiedniej nauki szkolnej i zawodowej.

KOMENTARZ

Zadania postępowania z nieletnimi w zakładzie wymienione w regule 26.1. i 26.2. są do zaakceptowania w ramach każdego systemu i kultury. Jednakże nie wszędzie są one realizowane i wiele jest jeszcze w tym zakresie do zrobienia.

Dla przebywających w zakładach karnych nieletnich uzależnionych od środków odurzających, nieletnich agresywnych i chorych psychicznie, szczególnie potrzebna jest pomoc lekarska i psychologiczna.

Dążenie do unikania negatywnego wpływu dorosłych przestępców i dbałość o dobro nieletniego przebywającego w zakładzie (reguła 26.3.), zgodne jest z jedną z głównych zasad przewodnich tych Reguł, tak jak zostały one wytyczone w 4. rezolucji VI Kongresu. Reguła ta nie sprzeciwia się podejmowaniu przez państwa innych środków zabezpieczających przed negatywnymi wpływami dorosłych przestępców, byle były one co najmniej tak skuteczne, jak wymienione w tej regule (por. też regułę 13.4.).

Reguła 26.4. ustosunkowuje się do faktu, na który wskazał VI Kongres, że dziewczętom będącym nieletnimi przestępcami poświęca się zwykle mniej uwagi niż chłopcom. W szczególności 9. rezolucja VI Kongresu wzywała do właściwego postępowania z takimi dziewczętami w każdym stadium procesu i do odnoszenia się z należytą starannością do ich problemów i potrzeb w czasie przebywania w zakładzie. Co więcej, regułę tę trzeba rozpatrywać na tle Deklaracji z Caracas VI Kongresu, która m.in. wzywa do równego traktowania wszystkich podlegających wymiarowi sprawiedliwości, a także na tle Deklaracji dotyczącej Zniesienia Dyskryminacji Kobiet oraz Konwencji dotyczącej Zniesienia Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet.

Prawo odwiedzania nieletnich (reguła 26.5.) wypływa ze sformułowań reguł 7.1., 10.1., 15.2. i 18.2. Międzynarodowa współpraca (reguła 26.6.) jest szczególnie ważna ze względu na potrzebę podniesienia ogólnego poziomu kształcenia i postępowania z nieletnimi w zakładzie.

27. Zastosowanie przyjętych przez NZ Wzorcowych Reguł Minimum Postępowania z Więźniami

27.1. Wzorcowe Reguły Minimum Postępowania z Więźniami i związane z nimi zalecenia, powinny znaleźć zastosowanie – w zakresie, w jakim ma to znaczenie – także do postępowania nieletnimi w zakładzie, co dotyczy również zatrzymanych na okres poprzedzający wydanie orzeczenia.

27.2. Należy podjąć starania, aby jak najszerzej wprowadzać w życie zasady przyjęte we Wzorcowych Regułach Minimum Postępowania z Więźniami, mając na względzie zaspokojenie różnorodnych potrzeb nieletnich, stosownie do ich wieku, płci i osobowości.

KOMENTARZ

Wzorcowe Reguły Minimum Postępowania z Więźniami były jednym z pierwszych dokumentów tego rodzaju ogłoszonych przez Narody Zjednoczone. Panuje powszechna zgoda co do tego, że wywarły one wpływ o zasięgu światowym. Aczkolwiek są jeszcze kraje, w których ich zastosowanie jest raczej nie zrealizowanym zamierzeniem niż rzeczywistością, to właśnie Wzorcowe Reguły Minimum mają ciągle znaczenie dla prowadzenia zakładów karnych w sposób humanitarny i sprawiedliwy.

Niektóre istotne elementy ochrony nieletnich umieszczonych w zakładzie są zawarte we Wzorcowych Regułach Minimum Postępowania z Więźniami. Dotyczy to pomieszczeń, architektury, posłania, odzieży, skarg i prośb, kontaktów ze światem zewnętrznym, wyżywienia, opieki lekarskiej, usług religijnych, rozdzielania osób w różnym wieku, personelu, pracy itd., a także przepisów odnoszących się do kar i utrzymywania dyscypliny oraz ograniczeń stosowanych wobec niebezpiecznych przestępców. Zmiana treści tych Reguł we Wzorcowych Regułach Minimum dotyczących Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich, w celu dostosowania ich do szczególnego charakteru zakładów dla nieletnich przestępców, nie byłaby pożądana.

Reguła 27 wskazuje na konieczne warunki, które mają być zachowane w zakładzie dla nieletnich (reguła 27.1.), oraz na różnorodność specjalnych potrzeb nieletnich związanych z ich wiekiem, płcią i osobowością (reguła 27.2.). W ten sposób zadania i treść tej reguły odniesione są do odpowiednich przepisów we Wzorcowych Regułach Minimum Postępowania z Więźniami.

28. Częste i wczesne korzystanie z warunkowego przedterminowego zwolnienia

28.1. Warunkowe przedterminowe zwolnienie z zakładu powinno być stosowane przez odpowiednią władzę możliwie jak najszerzej i jak najrychlej.

28.2. Nieletni warunkowo zwolnieni z zakładu powinni otrzymywać od odpowiedniej władzy pomoc i być umieszczeni pod dozorem, a ponadto korzystać z opieki społeczności lokalnej.

KOMENTARZ

Zarządzenie warunkowego zwolnienia może należeć do uprawnień odpowiedniej władzy, jak powiedziano w regule 14.1., lub do innej agendy. Z tego względu mówi się tu o „odpowiedniej”, a nie o „właściwej” władzy.

Jeśli tylko pozwalają na to okoliczności, warunkowe zwolnienie powinno być wykorzystywane w całym okresie odbywania kary. Nawet przestępcy uznani w chwili osadzenia w zakładzie za niebezpiecznych, powinni być, jeśli to możliwe, warunkowo zwalniani, gdy tylko wykazą należyte postępy w procesie resocjalizacji. Przedterminowe zwolnienie, podobnie jak dozór kuratora, może być opatrzone warunkami, których treść i okres trwania ustalane są przez właściwą władzę. Warunki te mogą np. polegać na dobrym zachowaniu przestępcy, uczestniczeniu w programie zajęć środowiskowych, zamieszkaniu w domu przejściowym itp.

W odniesieniu do przestępców warunkowo zwolnionych z zakładów powinno się przewidywać okazanie im pomocy i oddanie pod dozór kuratora lub innej osoby (zwłaszcza tam, gdzie służba kuratorska nie jest rozwinięta); ponadto należy zachęcać do udzielania im pomocy przez społeczność lokalną.

29. Systemy pośrednie postępowania z nieletnimi w specjalnych zakładach

29.1. Należy podjąć wysiłki zmierzające do tworzenia systemów pośrednich postępowania z nieletnimi w specjalnych zakładach, takich jak domy przejściowe, domy wychowawcze, dzienne ośrodki szkoleniowe i inne mogące służyć nieletnim pomocą w ich reintegracji do społeczeństwa.

KOMENTARZ

Znaczenie opieki po okresie pobytu w zakładzie nie może być niedoceniane. Reguła ta podkreśla potrzebę tworzenia sieci instytucji pośrednich.

Reguła ta wskazuje również na niezbędność istnienia różnorodnych służb mających za zadanie zaspokajanie rozmaitych potrzeb młodych przestępców powracających do społeczności, oraz pokierowanie nimi i dostarczenie im instytucjonalnego oparcia na drodze do pomyślnej reintegracji ze społeczeństwem.

CZĘŚĆ VI BADANIA, PLANOWANIE, WYTYCZNE POLITYKI I DOKONYWANIE OCEN

30.1. Należy podjąć wysiłki mające na celu organizowanie i popieranie badań jako podstawy skutecznego planowania i wytyczania kierunków polityki.

30.2. Należy podjąć wysiłki mające na celu okresowe dokonywanie przeglądu i oceny kierunków, problemów i wytycznych przestępczości nieletnich, jak również różnorodnych potrzeb nieletnich pozbawionych wolności.

30.3. Należy podjąć wysiłki zmierzające do stworzenia stałego mechanizmu dokonywania badań oceniających, mechanizmu wbudowanego w system wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich oraz do zbierania i analizowania odpowiednich danych i informacji umożliwiających właściwą ocenę i przygotowanie przyszłych usprawnień i reformy tego systemu.

KOMENTARZ

Korzystanie z badań dla tworzenia opartej na rzetelnej informacji polityki wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich jest szeroko uznawane za ważny mechanizm podążania praktyki za postępem nauki w stałym rozwijaniu i ulepszaniu tego wymiaru sprawiedliwości. Wzajemne przekazywanie sobie informacji przez naukę i praktykę jest szczególnie ważne w wypadku

wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich. Szybkie i częste, daleko idące zmiany stylów życia młodzieży, form i rozmiarów przestępczości nieletnich sprawiają, że reagowanie społeczeństwa i wymiaru sprawiedliwości na przestępczość nieletnich wkrótce staje się przestarzałe i nieodpowiednie.

Reguła 30 ustala jako zasadę włączenie badań w proces formułowania wskazań polityki i jej stosowania w wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich. Reguła ta zwraca szczególną uwagę na potrzebę regularnego dokonywania przeglądów i ocen istniejących programów i będących w dyspozycji środków oraz planowania w szerszym kontekście ogólnych celów rozwoju kraju.

Stałe poddawanie ocenie potrzeb nieletnich oraz tendencji rozwoju i problemów związanych z przestępczością nieletnich, jest podstawowym warunkiem doskonalenia sposobów formułowania właściwej polityki i ustalenia odpowiednich form reagowania na tę przestępczość, tak w sposób formalny jak i nieformalny. W związku z tym odpowiedzialne za wspomnianą politykę agendy powinny ułatwiać prowadzenie badań przez niezależne osoby i organizacje; może się okazać wartościowe poznanie i branie pod uwagę opinii samych nieletnich i to nie tylko tych, którzy zetknęli się z wymiarem sprawiedliwości.

W procesie planowania należy szczególnie podkreślić potrzebę stworzenia bardziej efektywnego i sprawiedliwego systemu rozdzielania niezbędnych świadczeń. W tym celu należy regularnie dokonywać oceny szerzej pojętych potrzeb i problemów, przed jakimi stają nieletni, i jasno określić priorytety działania. W związku z tym potrzebna jest koordynacja korzystania z istniejących zasobów, włączając w to alternatywne możliwości i pomoc ze strony społeczności lokalnych, tak aby można było stwarzać właściwe mechanizmy do realizowania i kontrolowania ustalonych programów.

NARODY ZJEDNOCZONE, A/RES/45/113

ZGROMADZENIE OGÓLNE
DYSTR. OGÓLNA
14 GRUDNIA 1990
ORYGINAŁ:
ANGIELSKI

A/RES/45/113
68. WALNE ZEBRANIE
14 GRUDNIA 1990

REGUŁY NARODÓW ZJEDNOCZONYCH dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności

(przyjęte na mocy rezolucji 45/113 Zgromadzenia Ogólnego, 14 grudnia 1990 roku)

ZGROMADZENIE OGÓLNE,

mając na uwadze Powszechną Deklarację Praw Człowieka, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Konwencję przeciwko Torturom i innym Okrutnym, Nieludzkim lub Poniżającym Sposobom Postępowania i Karania oraz Konwencję dotyczącą Praw Dziecka, jak również inne dokumenty międzynarodowe odnoszące się do praw i pomysłowości młodzieży;

mając również na uwadze Zespół Zasad Ochrony Wszystkich Osób w jakikolwiek Sposób Pozbawionych Wolności lub Uwięzionych, zaaprobowany przez Zgromadzenie Ogólne rezolucją 43/173 z dnia 9.XII.1988 r. i zawarty w aneksie do niej;

przypominając Wzorcowe Reguły Minimum dotyczące Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich – Reguły Beijińskie (*Pekińskie – przyp. tłum*);

przypominając również 21. rezolucję VII Kongresu NZ poświęconego Zapobieganiu Przystępczości i Postępowania z Przystępcami, w której Kongres wezwał do opracowania reguł ochrony nieletnich pozbawionych wolności;

przypominając nadto, że Rada Społeczno-Gospodarcza w części II swojej rezolucji z dnia 21.V.1986 r. zwróciła się do Sekretarza Generalnego o to, aby poinformował Komitet Zapobiegania i Zwalczania Przystępczości o poczynionych postępkach w pracach nad regułami,

i zwróciła się do VII Kongresu NZ poświęconego Zapobieganiu Przeszeczności i Postępowaniu z Przeszeczcami o rozważenie proponowanych reguł i ewentualne ich przyjęcie;

zaniepokojone warunkami i okolicznościami, w jakich nieletni bywają pozbawieni wolności na całym świecie;

świadome, że pozbawieni wolności nieletni szczególnie są narażeni na maltretowanie, stają się ofiarami przestępstw, a prawa ich są naruszane;

z troską obserwuje, że w wielu systemach na poszczególnych etapach wymierzania sprawiedliwości nie czyni się różnicy między nieletnimi i dorosłymi, co prowadzi do przebywania nieletnich w aresztach i zakładach karnych razem z dorosłymi:

1. Stwierdza, że umieszczenie nieletniego w zakładzie powinno być zawsze ostatecznym rozwiązaniem i powinno następować na niezbędny, możliwie najkrótszy okres;

2. Zauważa, że z powodu swojej dużej wrażliwości, nieletni pozbawiony wolności wymaga specjalnej uwagi i ochrony i że jego prawa i pomyślność powinny być gwarantowane, gdy jest pozbawiony wolności i po zwolnieniu;

3. Odnotowuje z aprobatą cenną pracę wykonaną przez Sekretariat i nawiązaną między Sekretariatem i ekspertami, praktykami, międzynarodowymi organizacjami i ogółem pozarządowych organizacji, w szczególności Amnesty International, Defence for Children International i Rådä Barnen International (Szwedzka Federacja Ratowania Dzieci) oraz instytucjami naukowymi zainteresowanymi prawami dziecka i wymiarem sprawiedliwości wobec nieletnich – przy opracowaniu projektu Reguł NZ dotyczących Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności;

4. Przyjmuje Reguły NZ dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności, zawarte w aneksie do niniejszej rezolucji;

5. Zwraca się do Komitetu Zapobiegania i Zwalczenia Przeszeczności o zaproponowanie środków skutecznego stosowania niniejszych Reguł – z pomocą instytutów NZ zapobiegania przesteczności i postępowania z przesteczcami;

6. Zwraca się do państw członkowskich, aby ilekroć będzie to potrzebne, dostosowały swoje ustawodawstwo, politykę i praktykę – w szczególności jeśli chodzi o kształcenie wszystkich kategorii osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich – do ducha Reguł oraz zwróciły na nie uwagę właściwych władz i opinii publicznej;

7. Zwraca się również do państw członkowskich, aby informowały Sekretarza Generalnego o swoich poczynaniach w odniesieniu do stosowania Reguł w przepisach prawnych, polityce i w praktyce oraz o regularne powiadamianie Komitetu Zapobiegania i Zwalczenia Przeszeczności o osiągniętych wynikach w zakresie ich realizowania;

8. Zwraca się do Sekretarza Generalnego i zachęca państwa członkowskie, aby spowodowały możliwie najszersze rozpowszechnienie tekstu Reguł we wszystkich urzędowych językach NZ;

9. Zwraca się do Sekretarza Generalnego o prowadzenie badań porównawczych, dążenie do zapewnienia niezbędnej współpracy i opracowania strategii postępowania z różnymi kategoriami nieletnich przestępców uporczywie popełniających poważne przestępstwa oraz o przygotowanie odpowiedniego sprawozdania w tej sprawie i przedłożenie go IX Kongresowi NZ poświęconemu Zapobieganiu Przemocy i Postępowaniu z Przestępcami;

10. Zwraca się również do Sekretarza Generalnego i wzywa państwa członkowskie o przeznaczenie środków niezbędnych dla zapewnienia skutecznego stosowania Reguł, w szczególności w dziedzinie rekrutacji, szkolenia i wymiany [krajowej i zagranicznej] wszystkich kategorii personelu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich;

11. Wzywa wszystkie agendy systemu NZ, w szczególności Fundusz NZ [Pomocy] Dzieciom, komisje regionalne i agencje wyspecjalizowane, instytuty NZ zapobiegania przestępczości i postępowania z przestępcami oraz wszystkie zainteresowane organizacje rządowe i pozarządowe, do współpracy z Sekretarzem Generalnym, i przedsięwzięcie środków niezbędnych do zapewnienia stałych, skoordynowanych wysiłków – podejmowanych w dziedzinach, w których się specjalizują – zmierzających do krzewienia i stosowania Reguł;

12. Zachęca podkomisję Zapobiegania Dyskryminacji i Ochrony Mniejszości, Komisji Praw Człowieka, aby rozważyła ten nowy dokument międzynarodowy pod kątem zachęcania do stosowania jego postanowień;

13. Wyraża życzenie, aby IX Kongres NZ – w odrębnym punkcie obrad, odnoszącym się do wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, dokonał oceny postępu poczynionego w krzewieniu i stosowaniu Reguł oraz zaleceń zawartych w niniejszej rezolucji.

ANEKS

REGUŁY NARODÓW ZJEDNOCZONYCH dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności

I. PODSTAWOWY PUNKT WIDZENIA

1. Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich powinien zapewniać ochronę interesu i praw nieletnich oraz dbałość o ich dobro fizyczne i psychiczne. Uwięzienie nieletniego powinno być środkiem stosowanym jedynie w ostateczności.

2. Pozbawić nieletniego wolności można wyłącznie w warunkach i zgodnie z postępowaniem przewidzianym w niniejszych Regułach i Wzorcowych Regułach Minimum NZ dotyczących Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich (Regułach Bejińskich). Pozbawienie nieletniego wolności powinno być środkiem stosowanym w ostateczności, na możliwie krótki okres i tylko w wyjątkowych wypadkach. Długość przewidzianego sankcją pozbawienia wol-

ności powinna być oznaczona przez władzę sądową, bez wyłączenia możliwości wcześniejszego zwolnienia.

3. Reguły mają określić warunki minimum ochrony nieletnich pozbawionych wolności w jakimkolwiek trybie, akceptowane przez NZ i zgodne z prawami człowieka i podstawowymi wolnościami. Mają one na celu przeciwdziałanie szkodliwym wpływom wszelkiego rodzaju pozbawienia nieletniego wolności i wspomaganie jego integracji ze społeczeństwem.

4. Poniższe Reguły powinny być stosowane bezstronnie, bez dyskryminowania kogokolwiek ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, wiek, język, religię, poglądy polityczne lub inne przekonania, wierzenia lub praktyki kulturowe, stan posiadania, urodzenie lub pozycję społeczną rodziny, pochodzenie etniczne lub narodowe albo niesprawność. Należy szanować wierzenia religijne i praktyki kulturowe oraz reguły moralne akceptowane przez nieletniego.

5. Reguły zostały opracowane z myślą o tym, aby służyły jako dogodny punkt odniesienia oraz jako zachęta i rada dla fachowców kierujących organizacją systemu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich.

6. Reguły powinny być dostępne dla osób tworzących personel wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, w ich ojczystych językach. Nieletni nie mówiący biegle językiem personelu zakładu, w którym przebywają, powinni mieć prawo do nieodpłatnego korzystania z pomocy tłumacza, gdy jest to potrzebne, zwłaszcza podczas badania lekarskiego i w toku postępowania dyscyplinarnego.

7. Państwa powinny, jeśli jest to potrzebne, uzupełnić i dostosować swoje ustawodawstwo do Reguł oraz przewidzieć w nim skuteczne środki odwoławcze w wypadku naruszenia przepisów, a także odszkodowanie, gdy nieletni staje się ofiarą złego traktowania. Państwa powinny także poddawać kontroli stosowanie Reguł.

8. Właściwe władze powinny ustawicznie dążyć do wpojenia opinii publicznej przekonania, że troskliwe postępowanie z nieletnimi pozbawionymi wolności i przygotowywanie ich do powrotu do społeczeństwa jest doniosłą dziedziną działania służb społecznych. Temu ostatniemu zadaniu powinno służyć rozwijanie kontaktów między nieletnimi i społecznością lokalną.

9. Żadne postanowienie niniejszych Reguł nie powinno być interpretowane jako wyłączające stosowanie odpowiednich instrumentów i standardów Narodów Zjednoczonych i praw człowieka, uznanych przez społeczność międzynarodową jako lepiej służące zapewnieniu praw, opieki i ochrony nieletnich, dzieci i młodzieży.

10. Gdyby praktyczne zastosowanie poszczególnych reguł zawartych w rozdziałach II do V włącznie było niezgodne z którąkolwiek z reguł zamieszczonych w niniejszym rozdziale, należy kierować się przede wszystkim tymi ostatnimi.

II. ZAKRES I STOSOWANIE REGUŁ

11. Dla celów niniejszych Reguł należy posługiwać się następującymi określeniami:

- a) nieletni – każda osoba w wieku poniżej 18 lat; prawo powinno określać granicę wieku, poniżej której zabronione byłoby pozbawienie dziecka wolności;
- b) pozbawienie wolności – każda forma zatrzymania, uwięzienia lub osadzenia w publicznym lub prywatnym zakładzie, którego umieszczony w nim nie może z własnej woli opuścić, zaś umieszczenie nastąpiło na podstawie nakazu sądu albo administracyjnej lub innej władzy publicznej.

12. Pozbawienie wolności powinno mieć miejsce w warunkach zapewniających poszanowanie praw nieletniego. Nieletnim umieszczonym w zakładzie powinno się zapewnić możliwość korzystania z zajęć i programów służących utrzymaniu zdrowia i szacunku do samego siebie, ugruntowujących poczucie odpowiedzialności, właściwej postawy oraz umiejętności sprzyjających rozwojowi osobowości jako członków społeczeństwa.

13. Nieletniemu pozbawionemu wolności nie wolno z powodu jego aktualnego statusu odmawiać korzystania z praw obywatelskich, gospodarczych, politycznych, społecznych i kulturalnych przysługujących mu na podstawie prawa krajowego i międzynarodowego i niebędących niezgodnymi z samym pozbawieniem wolności.

14. Właściwa władza ma obowiązek zapewnienia praw nieletniego, a w szczególności zgodności z przepisami decyzji o pozbawieniu go wolności, zaś odpowiednio do tego celu utworzona agenda, złożona z osób spoza zakładu, upoważnionych do odwiedzania nieletniego – oceniania postępów jego społecznej integracji drogą regularnie odbywanych inspekcji i innych środków kontroli, zgodnie z międzynarodowymi normami oraz prawem i regulacjami krajowymi.

15. Niniejsze Reguły stosują się do wszystkich typów i rodzajów zakładów, w których przebywają nieletni pozbawieni wolności. Rozdziały I, II, IV i V Reguł odnoszą się do wszelkiego rodzaju zakładów i ośrodków, a rozdział III – do zakładów, w których nieletni przebywają jako zatrzymani lub tymczasowo aresztowani.

16. Szczegóły stosowania poniższych Reguł zależą od warunków gospodarczych, społecznych i kulturowych istniejących w każdym państwie członkowskim.

17. Do nieletniego zatrzymanego lub tymczasowo aresztowanego stosuje się domniemanie niewinności i powinno się z nim postępować w sposób uwzględniający ten fakt. Należy, o ile to możliwe, unikać tymczasowego aresztowania i stosować je tylko w wyjątkowych okolicznościach. Powinno się więc dokładać wszelkich starań o stosowanie innych środków zapobiegawczych. Jeśli już tymczasowe aresztowanie zostało zastosowane, sądy dla nieletnich oraz organy ścigania powinny przykładać szczególną wagę do możliwie szybkiego prowadzenia

sprawy, aby aresztowanie trwało możliwie krótko. Nietelni tymczasowo aresztowani powinni przebywać osobno od nietelnych skazanych.

18. Warunki, w jakich przebywają tymczasowo aresztowani nietelni, powinny być zgodne z określonymi poniżej zasadami, a nadto z dalszymi, konkretnymi przepisami, uznanymi za potrzebne i odpowiednie, określającymi domniemanie niewinności, czas aresztowania oraz status prawny nietelnego i okoliczności dotyczące jego osoby. Przepisy te powinny zawierać, choć nie koniecznie ograniczać się do tego, co następuje:

- a) nietelni powinni mieć prawo do obrońcy, do bezpłatnej pomocy prawnej (jeśli taka istnieje) oraz do regularnego, poufnego i odbywającego się w odosobnieniu kontaktowania się ze swoimi doradcami prawnymi;
- b) nietelnemu powinno się stwarzać warunki, gdy to możliwe, do odpłatnej pracy oraz kontynuowania nauki i przygotowania zawodowego, jednak nie powinno się go do tego zmuszać; względy na naukę lub pracę nie mogą powodować przedłużenia aresztu;
- c) w stopniu, w jakim nie sprzeciwia się temu dobro wymiaru sprawiedliwości, nietelnemu należy dostarczać i zezwalać na zatrzymanie wyposażenia służącego jego rozrywce i wypoczynkowi.

IV. PROWADZENIE ZAKŁADU DLA NIELETNICH

A. Akta

19. W indywidualnej poufnej teczce nietelnego należy umieszczać wszystkie akta, w tym również jego spraw, i wszystkie inne dokumenty odnoszące się do formy, treści i szczegółów postępowania z nietelnym. Zawartość teczki powinna być stale uzupełniana bieżącymi materiałami, a dostęp do niej ma przysługiwać wyłącznie osobom uprawnionym, co należy w wyraźny sposób oznaczyć. W miarę możliwości, nietelni powinien mieć prawo do podważenia opisu faktów i wyrażonych opinii, figurujących w jego aktach, i występowania o sprostowanie stwierdzeń nieścisłych, bezpodstawnych lub niesprawiedliwych. W celu zabezpieczenia tego prawa należy przewidzieć możliwość inicjowania, na wniosek zainteresowanego, postępowania zmierzającego do umożliwienia wglądu do akt właściwej osobie trzeciej. W momencie zwolnienia nietelnego należy opieczetować, zaś po upływie odpowiedniego czasu – zniszczyć.

20. Żaden nietelni nie może być przyjęty do zakładu, w którym ma być pozbawiony wolności, bez prawomocnego nakazu sądowej, administracyjnej lub innej władzy publicznej. Treść nakazu należy niezwłocznie wciągnąć do rejestru, przy czym nie wolno umieścić nietelnego w zakładzie, w którym takiego rejestru nie ma.

B. Przyjęcie, rejestracja, przemieszczanie i przekazywanie

21. W miejscach pozbawienia nieletniego wolności należy przechowywać pełny i odpowiednio zabezpieczony zestaw informacji dotyczących każdego tam umieszczonego; powinien on zawierać:

- a) dane pozwalające na identyfikację;
- b) stwierdzenie faktu i powodu umieszczenia oraz oznaczenie władzy, która o tym zdecydowała;
- c) datę i godzinę przyjęcia, przeniesienia i zwolnienia;
- d) szczególne informacje o zawiadomieniu rodziców i opiekunów nieletniego, znajdującego się pod ich opieką w chwili zatrzymania, o każdym jego przyjęciu, przeniesieniu i zwolnieniu;
- e) szczegółowe informacje o ujawnionych nieprawidłowościach zdrowotnych, fizycznych i psychicznych, w tym również o nadużywaniu narkotyków i alkoholu.

22. Informacje o przyjęciu, miejscu znajdowania się, przeniesieniu i zwolnieniu należy niezwłocznie przekazać rodzicom i opiekunom lub najbliższym krewnym nieletniego.

23. W terminie możliwie krótkim po przyjęciu należy przedstawić administracji zakładu pełne wyniki badań i zebrane informacje o sytuacji osobistej nieletniego i jego warunkach środowiskowych.

24. Każdy nieletni powinien w chwili przyjęcia otrzymać tekst regulaminu zakładu oraz pisemne określenie praw i obowiązków w zrozumiałym języku, jak również adresy władz właściwych do rozpoznania jego skarg oraz publicznych i prywatnych agend i organizacji udzielających pomocy prawnej. Tym nieletnim, którzy nie umieją czytać albo nie potrafią zrozumieć języka pisanego, informacje te należy przekazać w sposób w pełni dla nich jasny.

25. Każdemu nieletniemu należy pomóc w zrozumieniu przepisów regulujących wewnętrzną organizację zakładu, cele i sposoby udzielania opieki, uwarunkowania i zasady postępowania dyscyplinarnego, dozwolone sposoby uzyskiwania informacji i składania skarg oraz wszystkie inne kwestie, których poznanie potrzebne mu jest do pełnej znajomości jego praw i obowiązków w czasie przebywania w zakładzie.

26. Przewożenie nieletniego powinno być dokonywane na koszt administracji i odbywać się w warunkach zapewniających wystarczający dostęp powietrza i światła oraz nie powodujących dolegliwości lub upokorzenia. Nie powinno się arbitralnie przenosić nieletniego z jednego zakładu do drugiego.

C. Klasyfikacja i rozmieszczenie

27. W możliwie krótkim czasie po przyjęciu należy przeprowadzić z nieletnim wywiad oraz badanie psychologiczne i środowiskowe, mające na celu ustalenie czynników istotnych ze

względu na wybór rodzaju i intensywności potrzebnej mu opieki i programu [*resocjalizacyjnego – przyp. tłum.*]. Wywiad ten i wyniki badań, wraz z wynikami badania lekarskiego wykonanego w chwili przyjęcia, należy przekazać dyrektorowi zakładu w celu włączenia nieletniego do najodpowiedniejszego dla niego programu i otoczenia go potrzebną opieką. Jeśli nieletni wymaga specjalnego postępowania resocjalizacyjnego i okres jego przebywania w zakładzie na to pozwala, przeszkolony personel zakładu powinien opracować na piśmie indywidualny plan takiego postępowania, określający jego cele, czas trwania oraz środki, fazy i okresy, w ciągu których ma się dążyć do osiągnięcia wspomnianych celów.

28. Pozbawienie nieletniego wolności może odbywać się tylko w warunkach, w których uwzględnia się w pełni jego potrzeby, status i specjalne wymagania związane z jego wiekiem, osobowością, płcią i rodzajem przestępstwa oraz stan jego zdrowia fizycznego i psychicznego, i w których chroni się go przed szkodliwymi wpływami i sytuacjami narażającymi na ryzyko. Głównym kryterium klasyfikacji nieletnich pozbawionych wolności powinien być wzgląd na zapewnienie im rodzaju opieki najlepiej odpowiadającej ich szczególnym potrzebom, ochronie ich fizycznej, umysłowej i moralnej integralności oraz ich pomyślności.

29. We wszystkich zakładach nieletni powinni być oddzieleni od dorosłych, chyba że są to członkowie ich rodzin. Przy odpowiednim zabezpieczeniu nieletni mogą przebywać razem ze starannie dobranymi dorosłymi, gdy stanowi to element specjalnego programu, co do którego wykazano, że przynosi on nieletnim korzyść.

30. Należy tworzyć otwarte zakłady dla nieletnich, niemające zabezpieczenia albo mające je tylko w minimalnym zakresie. Zakłady takie powinny być możliwie niewielkie. Liczba nieletnich przebywających w zakładach zamkniętych powinna być dostatecznie mała, aby można było zapewnić zindywidualizowane postępowanie. Należy decentralizować zakłady dla nieletnich i utrzymywać je w wielkości ułatwiającej dostęp i kontaktowanie się nieletniego z rodziną. Należy tworzyć niewielkie zakłady i włączać je w społeczne, gospodarcze i kulturalne życie środowiska zewnętrznego.

D. Warunki fizyczne i wyposażenie

31. Nieletnim pozbawionym wolności przysługuje prawo do takich warunków i wyposażenia w zakładzie, które zapewniają im zaspokojenie potrzeb zdrowotnych i godności ludzkiej.

32. Rozplanowanie zakładu dla nieletnich oraz warunki fizyczne i wyposażenie powinny odpowiadać resocjalizacyjnym zadaniom postępowania stacjonarnego, uwzględniającym potrzebę zachowania przez nieletniego prywatności, dostarczenia mu bodźców do działania, możliwości współdziałania z rówieśnikami i uczestniczenia w grach sportowych, ćwiczeniach gimnastycznych i zajęciach rozrywkowo-wypoczynkowych. Rozplanowanie zakładu i jego za budowania powinny być takie, aby zminimalizować ryzyko pożaru i zapewnić możliwie bez-

pieczną ewakuację pomieszczeń. Zakład powinien być wyposażony w sprawnie działający; system alarmowy na wypadek pożaru, a także mieć wypróbowany plan zapewnienia bezpieczeństwa nieletnich. Zakładu nie należy umieszczać w regionach znanych zagrożeń zdrowotnych lub innego rodzaju niebezpieczeństw.

32. W zależności od miejscowych warunków, nieletni powinni mieć niewielkie wspólne sypialnie lub pojedyncze pokoje. Dla zapewnienia każdemu nieletniemu ochrony, w godzinach nocnego wypoczynku wszystkie sypialnie i pojedyncze pokoje powinny być pod nieprzeszkadzającą we śnie obserwacją. Zgodnie ze standardami lokalnymi lub krajowymi, każdy nieletni powinien mieć swoje pościelone, wydawaną, należycie utrzymaną i odpowiednio często zmienianą bieliznę pościelową.

34. Sanitariaty powinny mieć właściwy standard i być tak umieszczone, aby każdy nieletni mógł z nich korzystać stosownie do swoich potrzeb, w odosobnieniu, w czystości i w przyzwoity sposób.

35. Posiadanie przedmiotów osobistych jest podstawowym elementem praw do prywatności i ma istotne znaczenie dla dobrego samopoczucia nieletniego. Należy uszanować prawo każdego małoletniego do posiadania takich przedmiotów i zapewnić odpowiednie miejsce dla ich przechowywania. Przedmioty, których nieletni nie chciał zatrzymać lub które zostały skonfiskowane, należy przechować w zabezpieczonym miejscu. Ich spis powinien być podpisany przez nieletniego. Należy dołożyć starań, aby pozostawały w dobrym stanie. Wszystkie te przedmioty oraz pieniądze należy zwrócić nieletniemu w momencie zwolnienia, chyba że miał zezwolenie na wydanie pieniędzy lub wysłanie z zakładu pieniędzy albo innych przedmiotów. Jeśli nieletni otrzyma albo okaże się, że jest w posiadaniu jakichś lekarstw, personel sprawujący opiekę zdrowotną powinien zdecydować o ich przeznaczeniu.

36. W miarę możliwości należy zezwalać nieletniemu na używanie własnej odzieży. Zakład ma troszczyć się o to, aby każdy nieletni miał ubranie odpowiednie ze względu na klimat i wystarczające do zapewnienia dobrego stanu zdrowia; w żadnym wypadku nie może ono być źródłem upokorzenia lub poniżenia. Nieletniemu opuszczającemu zakład albo wychodzącemu z niego w jakimkolwiek celu, należy pozwalać na skorzystanie z własnego ubrania.

37. Zakład powinien zapewnić nieletniemu należycie przygotowane pożywienie podawane w zwykłej porze posiłków, odpowiadające pod względem rodzaju i ilości standardom dietyki, higieny i zdrowia oraz, w miarę możliwości, zgodnie z wymaganiami religijnymi i kulturowymi. Czysta woda do picia powinna być stale dostępna.

C. Klasyfikacja i rozmieszczenie

38. Każdy nieletni w wieku szkolnym ma prawo do edukacji odpowiadającej jego potrzebom i zdolnościom, mającej przygotować go do powrotu do społeczeństwa. Jeśli to tylko moż-

liwe nieletni powinien uczęszczać do szkoły poza zakładem; zawsze powinien pobierać naukę od wykwalifikowanych nauczycieli i według programu przyjętego przez ogólny system oświaty istniejący w kraju, tak aby mógł bez trudności kontynuować naukę szkolną po zwolnieniu. Administracja zakładu powinna zwracać uwagę na kwestię nauki nieletnich obcego pochodzenia albo mających szczególne kulturowe lub etniczne potrzeby. Nieletni analfabeci lub mający trudności w pojmowaniu lub uczeniu się mają prawo do nauki w szkole specjalnej.

39. Nieletniemu w wieku wykraczającym poza granice obowiązku szkolnego należy, jeśli sobie tego życzy, pozwalać na kontynuowanie nauki, a innych w tym wieku – zachęcać, aby to czynili; należy dołożyć starań, aby zapewnić im dostęp do odpowiedniego programu nauczania.

40. Świadectwa ukończenia szkoły i inne świadectwa szkolne nieletnich nie powinny zawierać wzmianek, z których wynikałoby, że otrzymali je w zakładzie.

41. W każdym zakładzie powinna znajdować się biblioteka odpowiednio zaopatrzona w książki dydaktyczne i rozrywkowe oraz czasopisma dla młodzieży; nieletnich należy zachęcać do korzystania z niej i im to ułatwiać.

42. Każdy nieletni powinien mieć prawo do kształcenia zawodowego w dziedzinach, które przygotowują go do późniejszego zatrudnienia.

43. W granicach zgodnych z właściwą selekcją zawodową oraz wymaganiami administracyjnymi zakładu nieletni powinien mieć prawo wyboru rodzaju pracy.

44. Do nieletnich pozbawionych wolności należy stosować wszystkie krajowe i międzynarodowe normy odnoszące się do ochrony pracy dzieci i młodzieży.

45. Nieletniemu należy w miarę możliwości zezwalać na odpłatne wykonywanie – najlepiej na terenie społeczności lokalnej – pracy stanowiącej uzupełnienie przeszkolenia zawodowego i ułatwiającej mu znalezienie odpowiedniego zatrudnienia, gdy powróci do swojej społeczności. Rodzaj pracy powinien być tak dobrany, aby zapewniał nieletniemu przygotowanie zawodowe, które potrzebne mu będzie po opuszczeniu zakładu. Organizacja i metody pracy w zakładzie powinny być w jak największym stopniu podobne do istniejących w danym społeczeństwie, tak aby przygotowywać nieletniego do warunków normalnego życia zawodowego.

46. Każdy pracujący nieletni powinien mieć prawo do godziwej zapłaty. Interes nieletniego i dążenie do uzyskania przez niego wyszkolenia zawodowego nie powinny być podporządkowywane osiągnięciu zysku przez zakład lub przez osoby trzecie. Jako zasadę należy przyjąć, że z części zarobków nieletniego tworzy się fundusz oszczędnościowy, na którym gromadzi się środki przekazywane mu w chwili zwolnienia. Nieletni powinien mieć prawo rozporządzania resztą swoich zarobków i przeznaczania ich na zakup przedmiotów własnej potrzeby, rekompensaty dla ofiar przestępstw, które popełnił lub posyłanie ich rodzinie albo innym osobom spoza zakładu.

F. Wypoczynek i wychowanie fizyczne

47. Każdy nieletni powinien mieć prawo do odpowiedniej ilości czasu na codzienne, swobodne ćwiczenia na wolnym powietrzu, jeśli pozwala pogoda, w porze zwykle przeznaczonej na gry sportowe i wychowanie fizyczne. Na zajęcia te powinno się przeznaczyć odpowiednią przestrzeń, boiska i wyposażenie. Część tego czasu mogłaby być, na życzenie nieletniego, przeznaczona na pogłębienie umiejętności w zakresie rzemiosła i rozwijanie uzdolnień artystycznych. Zakład powinien zadbać, aby każdy nieletni mógł uczestniczyć w zorganizowanych zajęciach wychowania fizycznego. Nieletnim, którzy tego potrzebują, powinno się umożliwić korzystanie pod nadzorem lekarskim z gimnastyki korekcyjnej i podobnych rodzajów terapii.

G. Posługi religijne

48. Każdemu nieletniemu należy pozwolić na zaspokojenie potrzeb jego życia religijnego i duchowego, w szczególności na uczestniczenie w obrzędach i zebraniach religijnych w zakładzie albo na własne modlitwy i czynności obrzędowe zgodnie z wyznawaną religią oraz na posiadanie książek i przedmiotów kultu. Jeśli w zakładzie przebywa wystarczająca liczba nieletnich jednego wyznania, należy powołać jednego lub więcej przedstawicieli tego wyznania, mających odpowiednie kwalifikacje, aby odprawiali dla nich odpowiednie obrzędy i udzielali na prośbę zainteresowanych indywidualnych posług religijnych. Każdy nieletni powinien mieć prawo do przyjmowania wizyt duchownych wskazanego przez siebie wyznania, do uczestniczenia w obrzędach, ale także do nieuczęszczania w nich i do swobody odmowy poddawania się religijnej edukacji i indoktrynacji.

H. Opieka zdrowotna

49. Każdy nieletni powinien być objęty należyłą opieką lekarską, zapobiegawczą oraz leczniczą, w tym dentystryczną, okulistyczną i w zakresie zdrowia psychicznego, a także ma otrzymywać przepisane mu leki i specjalną dietę. Jeśli to możliwe, nieletni opiekę zdrowotną powinien otrzymywać z odpowiednich placówek społeczności lokalnej ternu, na którym znajduje się zakład; miałyby to zmierzać do zapobiegania stygmatyzacji nieletniego, służyć zdobywaniu przez niego szacunku do siebie i integracji ze wspomnianą społecznością.

50. Każdy nieletni ma prawo do tego, aby być zbadany przez lekarza niezwłocznie po przyjęciu do zakładu w celu odnotowania ewentualnych śladów złego traktowania oraz stwierdzenie, czy znajduje się on w fizycznym lub psychicznym stanie wymagającym interwencji lekarskiej.

51. Zadaniem służby zdrowia w zakładzie powinno być dążenie do wykrycia i leczenia wszelkich chorób fizycznych i psychicznych nieletnich, nadużywania określonych substancji oraz innych stanów mogących utrudnić nieletniemu integrację ze społeczeństwem. Każdy zakład dla nieletnich powinien mieć bezpośredni dostęp do odpowiedniej wielkości, należycie wyposażonej placówki leczniczej dysponującej personelem kwalifikowanym w zapobieganiu powstawania schorzeń i udzielaniu natychmiastowej pomocy medycznej. Każdy nieletni, który jest chory, skarży się na dolegliwości lub wykazuje objawy chorobowe, fizyczne lub psychiczne, powinien być niezwłocznie zbadany przez pracownika służby zdrowia.

52. Każdy pracownik służby zdrowia ma obowiązek niezwłocznego powiadomienia kierownika zakładu oraz niezależnego organu, do którego zadań należy dbanie o dobro nieletniego, o wypadkach zagrożenia jego zdrowia fizycznego lub psychicznego stanowiącego następstwo długotrwałego pozbawienia wolności, głodówki albo powstałego z innych przyczyn związanych z przebywaniem w zakładzie.

53. Nieletniego chorego psychicznie powinno się leczyć w specjalistycznym zakładzie kierowanym przez niezależną administrację służby zdrowia. Drogą odpowiednich umów z właściwymi placówkami służby zdrowia należy zapewnić kontynuowanie świadczenia niezbędnej pomocy zdrowotnej również po zwolnieniu nieletniego.

54. Zakłady dla nieletnich powinny mieć opracowane specjalistyczne programy zapobiegania i leczenia uzależnień od środków odurzających, realizowane przez odpowiednio przeszkolony personel. Programy tego powinny być dostosowane do wieku, płci i potrzeb nieletnich; nieletni uzależnieni od narkotyków lub alkoholu powinni mieć dostęp do specjalistycznej placówki detoksyfikacyjnej i być objęci fachowym leczeniem odwykowym.

55. Leki należy podawać tylko wtedy, gdy jest to potrzebne ze względów zdrowotnych i, jeśli to możliwe, po uzyskaniu świadomie wyrażonej zgody nieletniego. W szczególności nie wolno ich stosować w celu otrzymania informacji lub przyznania się, jako kary i jako środka obezwładniającego. Nigdy nie powinno się wypróbować na nieletnim nowych leków. Każdy lek powinien być przepisany i stosowany przez osobę należącą do personelu służby zdrowia, mającą odpowiednie kwalifikacje.

I. Informowanie o chorobie, zranieniu lub śmierci

56. Rodzina, opiekun lub jakakolwiek inna wskazana przez nieletniego osoba mają prawo do otrzymywania informacji o stanie zdrowia nieletniego na zgłoszone przez nich żądanie oraz w wypadku wystąpienia jakichś poważniejszych zmian tego stanu. Kierownik zakładu powinien niezwłocznie powiadomić rodzinę, opiekuna lub wskazaną przez nieletniego osobę o jego śmierci, chorobie wymagającej leczenia szpitalnego poza zakładem lub chorobie

wymagającej stałego leczenia na terenie zakładu przez ponad 48 godzin. W wypadku nieletniego obcokrajowca informacje takie powinny być przekazane również władzom konsularnym kraju, którego jest obywatelem.

57. W wypadku śmierci nieletniego w okresie jego pozbawienia wolności, najbliższy krewny powinien mieć prawo do sprawdzenia świadectwa zgonu, do zobaczenia ciała oraz zdecydowania co należy z nim uczynić. W wypadku śmierci nieletniego zatrzymanego, powinno się przeprowadzić niezależne dochodzenie w celu ustalenia przyczyn zgonu, a jego rezultaty powinny być udostępnione najbliższym krewnym. Dochodzenie powinno być również podjęte, jeśli śmierć nieletniego nastąpiła w okresie 6 miesięcy po zwolnieniu i istniały podstawy do przypuszczenia, że miała ona związek z pobytem w zakładzie.

58. Nieletniego powinno się możliwie jak najrychlej powiadomić o śmierci, poważnej chorobie lub zranieniu każdego z jego najbliższych krewnych, powinno się także umożliwić udział w pogrzebie albo odwiedzenie śmiertelnie chorego krewnego.

J. Kontakty ze światem zewnętrznym

59. Integralną częścią prawa do sprawiedliwego i humanitarnego postępowania oraz istotnym elementem przygotowania nieletniego do powrotu do społeczeństwa jest zapewnienie mu odpowiedniego kontaktu ze światem zewnętrznym. Nieletniemu należy pozwalać na utrzymanie łączności z rodziną, przyjaciółmi i innymi osobami lub przedstawicielami godnych zaufania organizacji, otrzymywanie przepustki w celu odwiedzania domu i rodziny, a nadto dostawać specjalne pozwolenie na opuszczenie zakładu w celu pobierania nauki, w sprawach zawodowych i z innych ważnych powodów. Jeśli nieletni odbywa karę, czas spędzony poza zakładem należy wliczyć do okresu kary.

60. Każdy nieletni powinien mieć prawo regularnego i częstego przyjmowania odwiedzin, w zasadzie raz w tygodniu, nie rzadziej wszakże niż raz w miesiącu; powinny one obejmować rodzinę i obrońcę, i odbywać się w warunkach zapewniających poczucie prywatności i zbliżenia oraz możliwość swobodnej wymiany myśli.

61. Każdy nieletni powinien mieć prawo (przy czym, jeśli zachodzi potrzeba, należy mu w jego realizowaniu udzielić pomocy) do utrzymywania kontaktu listowego i telefonicznego co najmniej 2 razy w tygodniu z osobą przez niego wybraną, chyba że zostało mu ono odebrane na drodze prawnej. Każdy nieletni powinien mieć prawo otrzymywania korespondencji.

62. Nieletniemu należy zapewnić możliwość bieżącego dostępu do wiadomości za pośrednictwem gazet, czasopism i innych publikacji, radia i programów telewizyjnych oraz filmów, a także przez przyjmowanie przedstawicieli działających zgodnie z prawem klubów i organizacji, w których działalności jest zainteresowany.

K. Środki przymusu fizycznego i użycie siły

63. Uciekanie się w jakimkolwiek celu do środków przymusu lub użycia siły powinno być zakazane, chyba że chodzi o sytuacje opisane w zasadzie 64.

64. Ograniczenie wolności i użycie siły może nastąpić tylko wyjątkowo, gdy wszystkie inne sposoby rozwiązania sytuacji zostały wyczerpane i okazały się bezskuteczne, i tylko wówczas, gdy użycie takich środków znajduje wyraźną podstawę w przepisach prawa. Środki te nie powinny powodować poniżenia lub upokorzenia nieletniego, a ich stosowanie ma trwać możliwie jak najkrócej. Na polecenie kierownika zakładu można posłużyć się tymi środkami w celu zapobieżenia samouszkodzeniom nieletnich, ranieniu innych oraz dokonaniu poważnych zniszczeń mienia. W takich wypadkach kierownik zakładu powinien niezwłocznie porozumieć się z personelem służby zdrowia i innymi właściwymi pracownikami oraz powiadomić o zdarzeniu wyższą władzę administracyjną.

65. W zakładzie, w którym przebywają nieletni, personelowi należy bezwzględnie zakazać noszenia i używania broni.

L. Postępowanie dyscyplinarne

66. Wszystkie postępowania dyscyplinarne i związane z nimi środki powinny mieć na celu zapewnienie bezpieczeństwa i ładu w życiu społecznym zakładu; nie powinny uwłaczać godności nieletnich ani sprzeciwiać się głównym celom postępowania z nieletnimi w zakładzie, tj. pogłębianiu ich poczucia sprawiedliwości, szacunku do siebie samych i do podstawowych praw przysługujących każdej jednostce.

67. Wszelkie środki dyscyplinarne, polegające na okrutnym, nieludzkim lub poniżającym traktowaniu (w tym kary cielesne, umieszczenie w celi pozbawionej światła, przetrzymywanie w izolacji albo jakiegokolwiek inne karanie mogące powodować zagrożenie dla fizycznego lub psychicznego zdrowia nieletniego), powinny być bezwzględnie zabronione. Podobnie zakazane powinno być zmniejszanie racji żywnościowych oraz odmawianie zezwolenia na kontaktowanie się z członkami rodziny, bez względu na to, jakiemu celowi miałyby to służyć. Praca powinna być zawsze postrzegana jako środek wychowawczy i wzbudzający u nieletniego szacunek do samego siebie na drodze przygotowywania go do powrotu do społeczeństwa; nie może ona stanowić kary dyscyplinarnej. Żaden nieletni nie powinien być karany więcej niż raz za to samo przewinienie. Sankcje zbiorowe mają być zakazane.

68. Przepisy wydawane przez właściwą władzę administracyjną z uwzględnieniem podstawowych cech, potrzeb i praw nieletniego, powinny określać:

- a) zachowania stanowiące przekroczenia dyscyplinarne;
- b) rodzaj i czas trwania wymierzonych kar dyscyplinarnych;

- c) władzę właściwą do wymierzania kar;
- d) władzę właściwą do rozpoznania odwołań.

69. Zawiadomienie o przekroczeniu powinno być szybko przedstawione właściwej władzy, która powinna wydawać orzeczenie bez zbędnej zwłoki. Władza to powinna zbadać sprawę starannie.

70. Dyscyplinarne karanie nieletniego powinno być dozwolone wyłącznie w ściśle wytyczonych granicach obowiązującego prawa i regulaminów. Przed wymierzeniem kary dyscyplinarnej należy w wyraźny i zrozumiały dla nieletniego sposób poinformować go o tym, jakie przekroczenie mu się zarzuca i stworzyć mu wszelkie możliwości przedstawienia swojej obrony; powinien on mieć prawo odwołania się do właściwej, bezstronnej władzy. Wszystko co dotyczy postępowania dyscyplinarnego powinno być protokołowane.

71. Nie należy nieletniemu powierzać jakichkolwiek funkcji dyscyplinarnych, z wyjątkiem przynależnych do nadzorowania ściśle określonej działalności społecznej, edukacyjnej lub sportowej, prowadzonej w ramach samorządu wychowanków.

M. Inspekcja i skargi

72. Wykwalifikowani inspektorzy lub przedstawiciele w sposób właściwy utworzonej władzy, niepodporządkowani administracji zakładu, powinni mieć prawo dokonywania regularnych kontroli oraz niezapowiedzianych inspekcji podejmowanych z własnej inicjatywy; powinni mieć pełne gwarancje niezawisłości przy wypełnianiu swoich zadań. Inspektorzy powinni mieć prawo porozumiewania się z całym personelem zakładu, w którym przebywają lub mogą przebywać nieletni, z samymi nieletnimi oraz dostęp do wszystkich akt zakładu.

73. Wykwalifikowani pracownicy służby zdrowia, związani z władzą nadzorującą zakład lub z publiczną służbą zdrowia, powinni uczestniczyć w inspekcjach, oceniać przestrzeganie zasad odnoszących się do utrzymania zakładu, higieny, pomieszczeń, pożywienia, ćwiczeń i gier, opieki zdrowotnej oraz wszelkich aspektów i warunków życia w zakładzie wywierających wpływ na fizyczny i psychiczny stan zdrowia nieletnich. Każdy nieletni powinien mieć prawo do poufnej rozmowy z każdym przeprowadzającym inspekcję pracownikiem.

74. Po zakończeniu swych czynności inspektor powinien złożyć sprawozdanie przedstawiające dokonane ustalenia. Powinna znaleźć się w nim ocena przestrzegania przez zakład niniejszych Reguł i odpowiednich przepisów wewnętrznego prawa, a ponadto zalecenia odnoszące się do przedsięwzięcia niezbędnych kroków dla zapewnienia tego przestrzegania. Jeśli inspektor ujawni fakty zdające się wskazywać, że nastąpiło naruszenie przepisów regulujących prawa nieletniego albo sposób prowadzenia zakładu, powinien zawiadomić władze właściwe do prowadzenia postępowania przygotowawczego i oskarżenia.

75. Każdy nieletni powinien mieć możliwość przedłożenia próśb i skarg kierownikowi zakładu lub jego upoważnionemu przedstawicielowi.

76. Każdy nieletni powinien mieć prawo do składania drogą urzędową próśb lub skarg, bez cenzurowania ich treści, do administracji centralnej, władz sądowych lub innych kompetentnych władz, i powinien otrzymać bez zwłoki informacje o udzielonej odpowiedzi.

77. Należy podjąć kroki w celu utworzenia naczelnego urzędu (ombudsmana), który otrzymywałby i sprawdzał zasadność skargi nieletniego pozbawionego wolności i pomagał w osiągnięciu sprawiedliwego porozumienia.

78. Każdy nieletni powinien mieć prawo do zwrócenia się o pomoc po przedstawieniu skargi do członków swojej rodziny, doradcy prawnego, członków grup działających na rzecz praw człowieka lub, jeśli to możliwe, do innych osób. Nieletnim nieumiejącym pisać należy udzielić pomocy w zwracaniu się do służb lub agend publicznych lub prywatnych i organizacji świadczących pomoc prawną albo właściwych do przyjmowania skarg.

N. Powrót do społeczeństwa

79. Wszyscy nieletni powinni korzystać z ułatwień pomagających im w powrocie do społeczeństwa, życia w rodzinie, do nauki lub pracy po zwolnieniu. W tym celu należy stworzyć rozmaite sposoby postępowania, jak wcześniej zwolnienie i prowadzenie specjalnych kursów przygotowawczych.

80. Właściwe władze powinny zapewnić nieletniemu pomoc w ponownym znalezieniu sobie miejsca w społeczeństwie i łagodzić uprzedzenia, z jakimi spotykają się nieletni zwolnieni z zakładu. Służby zajmujące się świadczeniem pomocy powinny, w miarę możliwości, dla ułatwienia nieletniemu ponownego włączenia się do społeczeństwa, zapewnić mu odpowiednie mieszkanie, pracę, odzież i dostateczne środki na utrzymanie się po zwolnieniu. Przedstawiciele tych służb powinni być poddawani konsultacjom, a także nawiązać kontakt z nieletnimi jeszcze w czasie ich pobytu w zakładzie w celu udzielania im pomocy w urządzaniu się w społeczeństwie.

V. Personel

81. Personel zakładu powinien być wykwalifikowany i mieć w swym składzie wystarczającą liczbę specjalistów, takich jak wychowawcy, nauczyciele zawodu, udzielający porad, asystenci socjalni, psychiatry i psychologowie. Specjaliści ci powinni w zasadzie być stałymi pracownikami zakładu, choć powinno się również przewidywać możliwość zatrudnienia na części etatu i korzystanie z pracy wolontariuszy, gdy można właściwie spożytkować ich umiejętności i pomoc. Zakład powinien wykorzystywać dla zaspokojenia potrzeb pozbawionych

wolności nieletnich wszystkie dostępne zasoby społeczności lokalnej: lecznicze, wychowawcze, moralne, duchowe i inne.

82. Administracja zakładu powinna prowadzić bardzo staranną selekcję i rekrutację pracowników wszystkich szczebli i służb, gdyż należyte prowadzenie zakładu zależy od ich nieskazitelnego charakteru, przychylnego stosunku do drugiego człowieka, umiejętności zawodowych i zdolności postępowania z nieletnimi oraz osobistej przydatności do pracy.

83. Aby osiągnąć wyżej wymienione cele należy zatrudniać personel w charakterze pracowników kwalifikowanych i zapewniać im odpowiednie wynagrodzenie, starając się w ten sposób przyciągnąć do pracy w zakładzie i zatrzymać w nim odpowiednie kobiety i mężczyzn. Należy stale zachęcać pracowników zakładu dla nieletnich do wypełnienia obowiązków w sposób ludzki, z oddaniem, profesjonalnie, sprawiedliwie i skutecznie; do postępowania zawsze tak, aby zasługiwać i zjednywać sobie szacunek nieletnich i stawać się dla nich pozytywnym przykładem pełnienia ról społecznych.

84. Administracja zakładu powinna wprowadzać takie formy organizacji pracy i zarządzania, które ułatwiają porozumiewanie się różnych kategorii personelu w samym zakładzie, sprzyjają współpracy rozmaitych służb opiekujących się nieletnim, a także współpracy między personelem i administracją, mając na względzie stworzenie personelowi pracującemu bezpośrednio z nieletnim warunków do jak najsprawniejszego wypełniania obowiązków.

85. Pracownicy powinni otrzymywać wykształcenie, które umożliwi im skuteczne wypełnianie obowiązków: powinno ono obejmować psychologię dziecka, opiekę nad dzieckiem, międzynarodowe standardy i normy w zakresie praw człowieka i praw dziecka, w tym niniejsze Reguły. Pracownicy powinni podtrzymywać i rozwijać swoją wiedzę oraz umiejętności zawodowe, uczęszczając na kursy i szkolenia przeprowadzane w pracy co pewien czas w ciągu całego okresu ich służby zawodowej.

86. Kierownik zakładu powinien być należycie przygotowany do wypełnienia swoich obowiązków, mieć umiejętności administracyjne i odpowiednie przygotowanie i doświadczenie zawodowe; powinien być zatrudniony na pełnym etacie.

87. W toku wykonywania swoich obowiązków pracownicy zakładu powinni szanować i chronić godność ludzką i podstawowe prawa człowieka, nieletnich w szczególności [*powinni pamiętać, że — przyp. tłum.*]:

- a) członkowi personelu zakładu nie wolno pod żadnym pretekstem i w żadnych okolicznościach zadawać, zachęcać do zadawania lub tolerować zadawania tortur ani dopuszczać się wobec nieletniego jakiegokolwiek formy okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego karnia, postępowania poprawczego lub dyscyplinarnego;
- b) personel powinien rygorystycznie przeciwstawiać się i zwalczać każdy przejaw korupcji oraz niezwłocznie zgłaszać właściwym władzom tego rodzaju przypadki;

- c) personel powinien przestrzegać postanowień niniejszych Reguł; pracownicy mający powody, aby sądzić, że nastąpiło albo nastąpi poważne naruszenie Reguł, powinni poinformować o sprawie władze zwierzchnie albo organ wyposażony w uprawnienia do przeprowadzania kontroli lub stosowania sankcji;
- d) personel powinien zapewnić pełną ochronę fizycznego i psychicznego zdrowia nieletnich, co oznacza też ich obronę przed fizycznym, seksualnym i psychicznym wyzyskaniem; ma również podjąć natychmiast odpowiednie działania, aby zapewnić opiekę zdrowotną w każdym przypadku, gdy jest to potrzebne;
- e) personel powinien szanować prawo nieletniego do prywatności, w szczególności zapewniać poufność wszelkich informacji dotyczących nieletniego i jego rodziny, o których dowiedział się w toku wykonywania swoich obowiązków zawodowych;
- f) personel powinien dążyć do minimalizowania różnic między życiem w zakładzie i poza jego murami mogących szkodzić poszanowaniu godności nieletniego jako jednostki ludzkiej.

CZEŚĆ 3

KOMENTARZE OGÓLNE KOMITETU PRAW DZIECKA

ZAŁĄCZNIK IX

KOMENTARZ OGÓLNY NR 1 (2001)

Artykuł 29 (1): Cele edukacji

Artykuł 29 (1)

Konwencja o Prawach Dziecka

1. Państwa–Strony uzgadniają, że edukacja dziecka powinna skupiać się na:
- a) maksymalnym rozwijaniu osobowości, talentów oraz zdolności fizycznych i umysłowych dziecka;
  - b) rozwijaniu poszanowania dla praw człowieka oraz dla podstawowych wolności, a także dla zasad gwarantowanych przez Kartę Narodów Zjednoczonych;
  - c) rozwijaniu szacunku dla rodziców dziecka, dla jego tożsamości kulturowej, języka i wartości, dla wartości narodowych kraju zamieszkania i kraju pochodzenia dziecka, a także szacunku wobec innych kultur i cywilizacji;
  - d) przygotowaniu dziecka do odpowiedzialnego życia w wolnym społeczeństwie, w duchu zrozumienia, pokoju, tolerancji, równości płci oraz przyjaźni pomiędzy wszystkimi ludźmi, grupami etnicznymi, narodowymi i religijnymi, a także osobami rdzennego pochodzenia;
  - e) rozwijaniu poszanowania dla środowiska naturalnego.

GE.01-41253 (E)

ZAŁĄCZNIK

KOMENTARZ OGÓLNY 1 (2001). CELE EDUKACJI

Istotność artykułu 29 (1)

1. Artykuł 29, paragraf 1 Konwencji o Prawach Dziecka ma daleko idące znaczenie. Zaprezentowane w nim cele edukacji, na które zgodę wyraziły wszystkie Państwa–Strony, promuje,

wspiera oraz ochrania podstawowe wartości Konwencji: wrodzoną godność człowieka, przynależną każdemu dziecku oraz jego równe i niezbywalne prawa. Te cele, przedstawione w pięciu akapitach w artykule 29 (1), łączą się bezpośrednio z realizowaniem godności i praw dziecka, z uwzględnieniem specjalnych potrzeb rozwojowych oraz różnorodnych zdolności rozwojowych. Te cele to: holistyczny rozwój maksymalnego potencjału dziecka (29 (1) (a)), w tym rozwój poszanowania praw człowieka (29 (1) (b)), rozwinięte poczucie tożsamości i przynależności (29 (1) (c)), a także socjalizacja dziecka oraz interakcja z ludźmi (29 (1) (d)) i ze środowiskiem (29 (1) (e)).

2. Artykuł 29 (1) nie tylko dodaje prawu do nauki, uznanemu w artykule 28, wymiar jakościowy, który odzwierciedla prawa i wrodzoną godność dziecka; ale również podkreśla, że edukację powinno charakteryzować skupienie się na dziecku, przyjazność wobec niego i uznanie jego praw, oraz uwypukla konieczność oparcia procesu nauczania na tych samych zasadach¹. Nauka, stanowiąca przywilej każdego dziecka, ma na celu wyposażenie dziecka w życiowe umiejętności, wzmocnienie zdolności dziecka do korzystania z pełni praw człowieka oraz promowanie kultury przenikniętej wartościami związanymi z prawami człowieka. Istotą edukacji jest usamodzielnienie dziecka poprzez rozwijanie jego umiejętności, wiedzy i innych zdolności, godności, poczucia własnej wartości i wiary we własne siły. W tym kontekście, „edukacja” wychodzi daleko poza ramy formalnego kształcenia i obejmuje szeroki zakres doświadczeń życiowych oraz procesów nauczania, które umożliwiają dzieciom, indywidualnie oraz zbiorowo, rozwijać osobowość, talenty i zdolności, a także prowadzić pełne i satysfakcjonujące życie wewnątrz społeczeństwa.

3. Prawo dziecka do edukacji nie jest jedynie kwestią dostępu do wiedzy (art. 28), ale również nauczanych treści. Edukacja oraz nauczane treści, silnie powiązane z wartościami opisanymi w artykule 29 (1), to niezbędne narzędzia każdego dziecka, wspierające jego wysiłki, aby dotrzeć w swoim życiu do zrównoważonej i przyjaznej prawom człowieka odpowiedzi na wyzwania towarzyszące ludziom w okresie zasadniczych zmian, napędzanych przez globalizację, nowe technologie i tym podobne zjawiska. Do tych wyzwań zaliczamy napięcia pomiędzy m.in. tym, co globalne, a tym, co lokalne; pomiędzy jednostką a wspólnotą; pomiędzy tradycją a nowoczesnością; pomiędzy czynnikami długofalowymi i krótkofalowymi; pomiędzy konkurencją a równością szans; pomiędzy rozwojem wiedzy a zdolnością jej przyswajania; pomiędzy tym, co duchowe, a tym, co materialne². A mimo to, we wszystkich ważniejszych programach naucza-

¹ W tej kwestii Komitet zwraca uwagę na Komentarz Ogólny nr 13 (1999) Komitetu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych na temat prawa do nauki, który traktuje o, między innymi, celach edukacji w myśl artykułu 13 (1) Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych. Komitet zwraca również uwagę na ogólne wytyczne odnośnie formy i treści okresowych raportów przedkładanych przez Państwa-Strony na mocy artykułu 44 ust. 1 (b) Konwencji, (CRC/C/58) para. 112–116.

² Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury, *Edukacja: Jest w niej ukryty skarb*, Raport Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji na XXI wiek, 1996, s. 16–18.

nia i polityce edukacyjnej krajowej i międzynarodowej, elementy zawarte w artykule 29 (1) zbyt często są albo zupełnie pomijane, albo wspomniane jedynie *pro forma*.

4. Artykuł 29 (1) stanowi, że Państwa–Strony uznają, iż nauczanie powinno być skierowane na szeroki zakres wartości. To postanowienie znosi wszelkie granice religijne, narodowe i kulturowe, powstałe na przestrzeni lat w różnych krajach świata. Na pierwszy rzut oka, niektóre spośród różnorodnych wartości wyrażonych w artykule 29 (1) można by uznać za konfliktowe w konkretnych sytuacjach. Tym samym, wysiłki w stronę promowania zrozumienia, tolerancji i przyjaźni pomiędzy wszystkimi ludźmi, do czego odnosi się ust. (1) (d), mogłyby czasami być niekompatybilne z polityką stworzoną, zgodnie z ust. (1) (c), w celu rozwijania szacunku dla tożsamości kulturowej dziecka, jego języka i wartości, dla wartości narodowych kraju zamieszkania lub pochodzenia dziecka, a także dla cywilizacji i kultur innych niż cywilizacja i kultura dziecka. Ale w rzeczywistości część znaczenia tego postanowienia leży właśnie w uznaniu przez to postanowienie konieczności zrównoważonego podejścia do nauczania oraz w tym, aby skutecznie pogodzić różne wartości na drodze dialogu i szacunku dla odmienności. Co więcej, dzieci są zdolne do udźwignięcia wyjątkowej roli w łączeniu wielu spośród różnic, które w przeszłości spowodowały podziały pomiędzy różnymi grupami ludzi.

Funkcje artykułu 29 (1)

5. Artykuł 29 (1) jest czymś więcej, niż tylko spisem rozmaitych celów, które należy osiągnąć na drodze nauczania. W całościowym kontekście Konwencji ów artykuł służy podkreśleniu m.in. następujących wymiarów.

6. Po pierwsze, podkreśla niezastąpioną naturę wzajemnie ze sobą połączonych postanowień Konwencji. Opiera się na tych postanowieniach, wzmacnia, scala i uzupełnia ich zróżnicowanie oraz nie może być właściwie zrozumiany, jeśli zostanie od nich oddzielony. Oprócz ogólnych zasad Konwencji, takich jak: niedyskryminacja (art. 2), nadrzędny interes dziecka (art. 3), prawo do życia, przetrwania i rozwoju (art. 6) oraz prawo do wyrażania opinii i liczenia się z nimi (art. 12), można wymienić wiele innych postanowień, między innymi prawa i obowiązki rodziców (art. 5 i 18), wolność słowa (art. 13), wolność myśli (art. 14), prawo do informacji (art. 17), prawa dzieci niepełnosprawnych (art. 23), prawo do nauki o zdrowiu (art. 24), prawo do nauki (art. 28), a także prawo dzieci należących do mniejszości kulturowych do ich języka i kultury (art. 30).

7. Prawa dziecka nie są oddzielnymi lub odizolowanymi wartościami pozbawionymi swojego kontekstu, ale istnieją wewnątrz szerszych ram etnicznych, co zostało częściowo opisane w artykule 29 (1) oraz w preambule Konwencji. Odpowiedź na znaczną część krytyki skierowanej w stronę Konwencji, znajduje się właśnie w tym postanowieniu. Tym samym na przykład ten artykuł podkreśla znaczenie szacunku wobec rodziców, potrzeby szerszego interpretowa-

nia praw w ramach zagadnień etnicznych, moralnych, duchowych, kulturowych i społecznych, a także faktu, iż większość praw dziecka jest zakorzeniona wewnątrz wartości wyznawanych przez lokalne społeczności.

8. Po drugie, artykuł przywiązuje wagę do procesu wspierania nauki i edukacji. Tym samym, nie należy osłabiać wysiłków mających na celu wspieranie korzystania z innych praw, lecz je wzmacniać poprzez wartości przekazane dziecku w procesie nauczania. Dotyczy to nie tylko treści zawartych w programie zajęć, ale również procesów nauczania, metod pedagogicznych oraz środowiska, w którym odbywa się nauczanie, bez względu na to, czy byłaby to szkoła, dom lub inne miejsce. Dziecko nie traci swoich praw człowieka w momencie przekroczenia bram szkoły. Z tej racji, edukacja musi odbywać się w sposób szanujący wrodzoną godność dziecka i umożliwiający dziecku swobodne wyrażanie opinii, zgodnie z artykułem 12 (1), a także uczestnictwo w życiu szkolnym. Nauczanie musi również odbywać się w sposób przestrzegający ściśle granice karania, co zostało odzwierciedlone w artykule 28 (2), a także promujący niewykorzystywanie przemocy w szkole. Komitet wielokrotnie podkreślał, że wedle przeprowadzonych przez niego obserwacji, wykorzystywanie kary cielesnej stoi w sprzeczności z poszanowaniem wrodzonej godności dziecka oraz ze ściśle określonymi granicami dyscypliny szkolnej. Zgodność z wartościami uznanymi w artykule 29 (1) wyraźnie wymaga, aby szkoły były przyjazne dziecku w najszerszym znaczeniu tego terminu oraz aby były spójne pod każdym względem z godnością dziecka. Uczestnictwo dzieci w życiu szkolnym, tworzenie szkolnych wspólnot i samorządów uczniowskich, edukacja koleżeńska i poradnictwo koleżeńskie, a także zaangażowanie dzieci w szkolne postępowanie dyscyplinarne powinno być promowane jako część procesu nauczania i pogłębiania świadomości swoich praw.

9. Po trzecie, w sytuacji, gdy artykuł 28 skupia się na zobowiązaniach Państw–Stron w związku z tworzeniem systemów nauczania oraz zapewnianiem dostępu do tych systemów, artykuł 29 (1) podkreśla indywidualne i subiektywne prawo do określonej jakości nauczania. Zgodnie z faktem, iż Konwencja kładzie nacisk na znaczenie działania w najlepszym interesie dziecka, wspomniany artykuł akcentuje przesłanie nauczania skupionego na dziecku: mówi ono, że kluczowym celem edukacji jest rozwijanie osobowości, talentów i zdolności poszczególnych dzieci, uznając jednocześnie to, iż każde dziecko ma niepowtarzalne cechy, zainteresowania, zdolności i potrzeby uczenia się³. Tym samym, program zajęć musi bezpośrednio odnosić się do kontekstu społecznego, kulturowego, środowiskowego i gospodarczego dziecka, a także do jego obecnych i przyszłych potrzeb oraz musi w pełni uwzględniać zdolności rozwojowe dziecka; metody nauczania muszą być dopasowane do różnych potrzeb każdego dziecka. Nauczanie musi mieć również na celu zapewnienie każdemu dziecku nauki zasadniczych umiejętności

³ Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury, *Deklaracja z Salamanki – Wytyczne dla Działań W zakresie Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych*, 1994, cz. VIII.

zyciowych i dopilnowanie, by żadne dziecko nie zakończyło edukacji nie zdobywszy uprzednio umiejętności pozwalających na mierzenie się z wyzwaniami przyszłego, dorosłego życia. Podstawowe umiejętności nie ograniczają się jedynie do zdolności czytania i liczenia, w ich skład wchodzi również życiowe umiejętności, takie jak zdolność podejmowania rozważnych decyzji; pokojowe rozwiązywanie konfliktów; a także rozwijanie zdrowego stylu życia, dobrych relacji społecznych oraz odpowiedzialności, zdolności krytycznego myślenia, kreatywności i innych umiejętności, które wyposażą dzieci w narzędzia niezbędne do realizacji postawionych sobie celów w dalszym życiu.

10. Dyskryminacja na jakimkolwiek tle spośród wymienionych w artykule 2 Konwencji, czy to jawna, czy skryta, obraża godność dziecka jako człowieka i może osłabić, a nawet całkowicie zniszczyć zdolność dziecka do czerpania korzyści ze sposobności edukacyjnych. Podczas gdy odmówienie dziecku dostępu do sposobności edukacyjnych stanowi przede wszystkim kwestię odnoszącą się do artykułu 28 Konwencji, istnieją też inne problemy, które mogą wywoływać podobne skutki, jeśli nie będą zgodne z zasadami zawartymi w artykule 29 (1). Jednym z bardziej ekstremalnych przykładów może stanowić dyskryminacja ze względu na płeć, do której rozwoju przyczynić się mogą praktyki, takie jak niespójny z zasadami równości płci program zajęć, z ustaleniami ograniczającymi wymiar korzyści dla dziewcząt wynikający ze sposobności edukacyjnych, a także niebezpieczne lub nieprzyjazne środowisko, które zniechęca dziewczęta do bycia aktywnymi w procesie nauczania. Dyskryminowanie dzieci niepełnosprawnych jest również wszechobecne w wielu formalnych systemach nauczania oraz w licznych nieformalnych miejscach nauczania, w tym także w domu⁴. Dzieci zarażone HIV/AIDS również są często dyskryminowane, zarówno jawnie, jak i niejawnie⁵. Wszelkie tego typu dyskryminujące praktyki stoją w bezpośredniej sprzeczności z wymaganiami artykułu 29 (1) (a) o tym, że nauczanie jest skierowane na maksymalny rozwój osobowości, umiejętności oraz zdolności fizycznych i umysłowych dziecka.

11. Komitet pragnie również podkreślić związek pomiędzy artykułem 29 (1) a walką z rasizmem, dyskryminacją rasową, ksenofobią i innymi formami nietolerancji. Rasizm i podobne zjawiska doskonale rozwijają się na gruncie przesiąkniętym ignorancją, bezpodstawnym strachem przed odmiennością rasową, etniczną, kulturową lub językową, a także przed innymi formami odmienności, pełnym uprzedzeń, gdzie naucza się lub w inny sposób rozprzestrzenia wypaczone wartości. Niezawodnym i długotrwałym antidotum na wszystkie te wady jest zapewnienie nauczania promującego zrozumienie i docenienie wartości odzwierciedlonych w artykule 29 (1), w tym szacunek dla odmienności, kwestionującego wszelkie aspekty dyskryminacji

⁴ Patrz: Komentarz Ogólny nr 5 (1994) Komitetu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych Osób Niepełnosprawnych.

⁵ Patrz: zalecenia przyjęte przez Komitet Praw Dziecka po dniu dyskusji ogólnej w 1998 r. na temat żyjących na świecie dzieci zarażonych HIV/AIDS (A/55/41 para., 1536).

i uprzedzeń. Nauczanie powinno więc uzyskać charakter priorytetowy we wszelkich kampaniach skierowanych przeciwko rasizmowi i podobnym negatywnym zjawiskom. Należy również podkreślać znaczenie nauczania o rasizmie, jako że zjawisko to występowało w przeszłości, a także dlatego, iż jest lub było obecne w konkretnych wspólnotach. Zachowanie rasistowskie nie jest tożsame wyłącznie z „innymi”. Toteż ważnym jest, aby w trakcie nauki o prawach dziecka i człowieka oraz o zasadach niedyskryminacji skupić się na wspólnotach, gdzie dziecko jest wychowywane. Taki rodzaj nauczania może skutecznie przyczynić się do zapobiegania i zwalczania rasizmu, dyskryminacji etnicznej, ksenofobii i podobnych form nietolerancji.

12. Po czwarte, artykuł 29 (01) kładzie nacisk na holistyczne podejście do nauczania, gwarantujące, że udostępnione sposobności edukacyjne odzwierciedlą właściwą równowagę pomiędzy promowaniem fizycznych, duchowych, umysłowych i emocjonalnych aspektów edukacji, wymiaru intelektualnego, społecznego i praktycznego, a także aspektów dzieciństwa i całego życia. Ogólny cel nauczania to maksymalne zwiększenie zdolności dziecka oraz jego sposobności do pełnego i odpowiedzialnego uczestniczenia w wolnym społeczeństwie. Należy podkreślić, że taki rodzaj nauczania, który jest przede wszystkim skupiony na gromadzeniu wiedzy, promujący konkurencyjność i nadmiernie obciążający dzieci koniecznością pracy, może poważnie ograniczyć harmonijny maksymalny rozwój osobowości, umiejętności oraz zdolności fizycznych i umysłowych dziecka. Nauczanie powinno być przyjazne dziecku, inspirujące i motywujące każdą jednostkę. Szkoły powinny tworzyć humanistyczną atmosferę i pozwolić dzieciom na rozwój zgodny z ich zdolnościami.

13. Po piąte, podkreśla, że nauczanie powinno być stworzone i zapewnione w taki sposób, aby promować i wzmacniać zakres konkretnych wartości etycznych, zagwarantowanych w Konwencji, w tym nauczanie o pokoju, tolerancji, szacunku dla środowiska naturalnego, w sposób zintegrowany i holistyczny. Może to wymagać podejścia wielokierunkowego. Promowanie i wzmacnianie wartości określonych w artykule 29 (1) jest potrzebne nie tylko przez wzgląd na zewnętrzne problemy, lecz skupia się również na problemach wewnątrz wspólnoty dziecka. W tej kwestii nauczanie powinno mieć miejsce przede wszystkim w rodzinie, ale szkoły oraz wspólnoty także powinny odgrywać w tym procesie istotną rolę. Na przykład w przypadku rozwijania szacunku dla środowiska naturalnego nauczanie musi łączyć problemy środowiskowe i zrównoważony rozwój z problemami społeczno-gospodarczymi, socjokulturowymi i demograficznymi. Podobnie poszanowanie środowiska naturalnego powinno być wpajane dzieciom w domu, w szkole i wewnątrz wspólnoty, obejmować zarówno krajowe, jak i międzynarodowe problemy oraz aktywnie angażować dzieci w lokalne, regionalne lub globalne programy środowiskowe.

14. Po szóste, odzwierciedla zasadniczą rolę właściwych sposobności edukacyjnych w promowaniu wszelkich innych praw człowieka, a także zrozumienie ich niepodzielności. Zdolność dziecka do pełnego i odpowiedzialnego uczestniczenia w wolnym społeczeństwie

może zostać uszkodzona lub osłabiona nie tylko poprzez całkowite ograniczenie dostępu do nauczania, ale również poprzez nieumiejętność promowania zrozumienia wartości uznanych w tym artykule.

Nauczanie o prawach człowieka

15. Artykuł 29 (1) można również traktować jako kamień węgielny różnorodnych programów nauczania o prawach człowieka, których stworzenia domagano się na Światowej Konferencji Praw Człowieka w Wiedniu 1993 r. i które zostały wsparte przez międzynarodowe agencje. Niemniej jednak prawom dziecka nie zawsze przyznawano taką wagę, na jaką zasługują w kontekście podobnych działań. Nauczanie o prawach człowieka powinno dostarczać informacji na temat treści traktatów o prawach człowieka. Jednak dzieci powinny zdobywać wiedzę o prawach człowieka także poprzez oglądanie przykładów z zakresu praw człowieka wdrożonych w życie, czy to w szkole, domu albo wewnątrz wspólnoty. Nauczanie o prawach człowieka powinno być wszechstronnym, trwającym całe życie procesem, rozpoczynanym od refleksji na temat wartości praw człowieka w codziennym życiu i na podstawie doświadczeń każdego dziecka⁶.

16. Wartości zawarte w artykule (29) (1) odnoszą się do dzieci mieszkających w strefach pokoju, ale są jeszcze ważniejsze z punktu widzenia tych żyjących w strefach konfliktu lub sytuacji kryzysowych. Jak to zostało podkreślone w Zarysie Działania z Dakaru, w kontekście systemów nauczania dotkniętych konfliktami, klęskami żywiołowymi lub niestabilnością, ważne jest, aby programy edukacyjne były prowadzone w sposób promujący wzajemne zrozumienie, pokój i tolerancję, pomagając tym samym zapobiegać przemocy i konfliktom⁷. Nauczanie o międzynarodowym prawie humanitarnym również stanowi ważny, lecz zbyt często zaniedbywany, element wysiłków mających na celu wprowadzenie w życie artykułu 29 (1).

Wdrażanie, kontrola i przegląd

17. Cele i wartości znajdujące swoje odbicie w tym artykule są wyrażone w raczej ogólny sposób, z konsekwencjami o potencjalnie bardzo szerokim zakresie stosowania. Wydaje się więc, że przez to wiele Państw–Stron założyło, iż byłoby niepotrzebne, a nawet niewłaściwe, dopilnowanie, by adekwatne zasady zostały odzwierciedlone w legislacji lub wytycznych administracyjnych. Takie założenie nie jest niczym uzasadnione. Z braku jakiegokolwiek formalnego zatwierdzenia w prawie lub polityce krajowej, wydaje się mało prawdopodobnym, aby stosowne

⁶ Patrz: rezolucja 49/184 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 23 grudnia 1994r. proklamująca Dekadę Nauczania Praw Człowieka ONZ.

⁷ Edukacja dla Wszystkich: Realizacja Naszych Wspólnych Zobowiązań, przyjęte przez Światowe Forum Edukacyjne w Dakarze, 26–28 kwietnia 2000 r.

zasady zostały użyte jedynie w celach informacyjnych dla polityk edukacyjnych. Toteż Komitet apeluje do wszystkich Państw–Stron, aby przedsięwzięły niezbędne kroki celem formalnego włączenia tych zasad do lokalnych polityk nauczania oraz na każdym poziomie prawodawstwa.

18. Skuteczne promowanie artykułu 29 (1) wymaga zasadniczego przerobienia programów zajęć, aby uwzględniać różne cele edukacji oraz systematycznego uzupełniania podręczników i innych materiałów i technologii nauczania, a także wewnętrznej polityki szkół. Odradza się taki rodzaj podejścia, który jedynie nakłada cele i wartości znajdujące się w analizowanym artykule na istniejący system bez podejmowania żadnych głębszych zmian. Dane wartości nie mogą zostać skutecznie zintegrowane, i tym samym odpowiednio spójne, z szerszym programem zajęć i nauczania, jeżeli osoby, których zadaniem jest przekazywanie, promowanie, nauczanie i – tak daleko jak to możliwe – ilustrowanie przykładami wartości, nie są same świadome ich istotności. Schematy praktyki ogólnopedagogicznej promujące zasady wymienione w artykule 29 (1) są tym samym zasadnicze dla nauczycieli, osób zarządzających edukacją oraz innych osób zaangażowanych w proces nauczania dziecka. Jest również ważne, aby metody nauczania wykorzystywane w szkołach odzwierciedlały ducha i filozofię edukacyjną Konwencji o Prawach Dziecka oraz cele edukacji ustanowione w artykule 29 (1).

19. Dodatkowo samo środowisko szkolne musi odzwierciedlać wolność i ducha zrozumienia, pokoju, tolerancji, równości płci oraz przyjaźni pomiędzy wszystkimi ludźmi, grupami etnicznymi, narodowymi i religijnymi, a także osobami rdzennego pochodzenia, jak to zostało opisane w artykule 29 (1) (b) i (d). Szkoła, która umożliwi wystąpienie zjawiska znęcania się lub innych haniebnych praktyk, nie spełnia wymagań Artykułu 29 (1). Pojęcie „nauczanie o prawach człowieka” jest stosowane zbyt często, co prowadzi do zbytniego uproszczenia wywoływanych skojarzeń. Oprócz formalnego nauczania o prawach człowieka, konieczne jest promowanie wartości i polityki sprzyjających prawom człowieka nie tylko w szkołach i na uniwersytetach, ale także szerzej, wewnątrz społeczności.

20. Ogólnie rzecz ujmując, różnorodne inicjatywy podejmowane przez Państwa–Strony w odpowiedzi na wymagania Konwencji, będą, zgodnie z artykułem 42, niewystarczająco ugruntowane, jeżeli zabraknie szeroko zakrojonej akcji rozpowszechnienia tekstu samej Konwencji. Rozpowszechnienie tekstu Konwencji ułatwi rolę dziecka jako promotora i obrońcy praw dziecka w życiu codziennym. Aby ułatwić szeroko zakrojoną akcję rozpowszechniania tekstu Konwencji, Państwa–Strony powinny składać sprawozdania odnośnie środków zastosowanych w celu osiągnięcia celu, zaś Biuro Wysokiego Komisarza NZ ds. Praw Człowieka powinno stworzyć obszerną bazę danych w różnych wersjach językowych, zawierającą tekst Konwencji.

21. Szeroko pojęte media również mają istotną rolę do odegrania, zarówno w kwestii promowania wartości i celów odzwierciedlonych w artykule 29 (1), jak i w dopilnowaniu, by ich działania nie podburzyły wysiłków innych podmiotów w promowaniu tych celów. Konwencja, na mocy artykułu 17 (a), zobowiązuje rządy do podjęcia wszelkich stosownych kroków w celu

„zachęcenia środków masowego przekazu do rozpowszechniania informacji i materiałów korzystnych dla dziecka w wymiarze społecznym oraz kulturalnym”.⁸

22. Komitet apeluje do Państw–Stron o poświęcenie większej uwagi nauczaniu jako procesowi dynamicznemu oraz o opracowanie środków, którymi można by mierzyć zmiany, jakie z czasem nastąpią w stosunku do artykułu 29 (1). Każde dziecko ma prawo do otrzymywania odpowiedniej jakości wiedzy, co w zamian wymaga skupienia się na jakości środowiska nauczającego, procesów nauczania i uczenia się, a także materiałów dydaktycznych oraz wydajności nauczania. Komitet zwraca uwagę na znaczenie ankiet, które mogą być okazją do oszacowania dokonanych postępów, biorąc pod uwagę opinie wszystkich podmiotów zaangażowanych w proces, w tym dzieci – w szkole lub poza nią, nauczycieli i przewodniczących samorządów uczniowskich, rodziców, administratorów i inspektorów. W związku z powyższym Komitet podkreśla rolę monitorowania na poziomie krajowym, którego celem jest dopilnowanie, by dzieci, rodzice i nauczyciele mogli mieć wpływ na decyzje związane z edukacją.

23. Komitet apeluje do Państw–Stron, aby rozwinięte zostały wszechstronne narodowe plany działania promujące i monitorujące realizację celów wymienionych w artykule 29 (1) Konwencji. Jeżeli taki plan zostanie sporządzony w szerszym kontekście narodowego planu działania na rzecz dzieci, narodowego planu działania na rzecz praw człowieka lub narodowej strategii edukacji o prawach człowieka, rząd ma obowiązek dopilnować, by mimo wszystko zajmował się problemami określonymi w artykule 29 (1) i czynił to z perspektywy praw dziecka. Komitet namawia do tego, by ONZ i inne międzynarodowe organy związane z polityką nauczania i edukacją o prawach człowieka poszukiwały lepszej koordynacji celem rozszerzenia skuteczności wdrażania artykułu 29 (1).

24. Tworzenie i wdrażanie programów celem promowania wartości znajdujących swoje odbicie we wspomnianym artykule powinno stać się częścią standardowej reakcji każdego rządu na niemal wszystkie sytuacje, gdzie dostrzegalny jest schemat naruszenia praw człowieka. Tym samym na przykład tam, gdzie pojawiają się poważne zjawiska, takie jak akty rasizmu, dyskryminacji rasistowskiej, ksenofobii i innych form nietolerancji, dotyczące osoby poniżej 18. r.ż., można w uzasadniony sposób domniemywać, iż rząd nie zrobił wszystkiego, co było w jego mocy celem promowania wartości zawartych ogólnie w Konwencji, a zwłaszcza w artykule 29 (1). Należy zatem przyjąć odpowiednie, dodatkowe działania na mocy artykułu 29 (1), w tym badania na temat technik nauczania: które z nich miałyby najbardziej pozytywny wpływ na wprowadzanie praw uznanych przez Konwencję.

25. Państwa–Strony powinny również rozważyć ustanowienie procedury przeglądowej, która byłaby odpowiedzią na skargi, że istniejąca polityka i praktyki nie są zgodne z arty-

---

⁸ Komitet przywołuje zalecenia, które wypłynęły w dniu dyskusji ogólnej z 1996 r. na temat dziecka i środków masowego przekazu (patrz A/53/41 para. 1396).

kułem 29 (1). Takie procedury przeglądowe nie muszą koniecznie pociągać za sobą tworzenia nowych prawnych, administracyjnych lub edukacyjnych organów. Mogłyby zostać powierzone krajowym instytucjom praw człowieka lub istniejącym już organom administracyjnym. Komitet wnosi, by każde Państwo–Strona w czasie składania raportu odnośnie tego artykułu, przedstawiało rzeczywiste możliwości, istniejące na poziomie narodowym lub lokalnym, otrzymania sprawozdania z istniejących rozwiązań, o których mówi się, że są niezgodne z Konwencją. Należy dostarczyć informację odnośnie tego, jak można zainicjować takie sprawozdania oraz jak wiele procedur przeglądowych przedsięwzięto w raportowanym okresie.

26. Aby móc lepiej skupić się na procesie badania raportów Państw–Stron odnośnie artykułu 29 (1), zgodnie z wymaganiami artykułu 44 o tym, że raporty powinny wskazywać czynniki i trudności, Komitet wnosi, by każde Państwo–Strona dostarczyło w swoim raporcie okresowym szczegółowy wykaz tego, co uznaje za najważniejsze wewnątrz własnej jurysdykcji i co wymaga największego wysiłku, aby promować wartości określone artykułem 29 (1) oraz aby nakreśliło program proponowanych działań, będących reakcją na zidentyfikowane problemy, na kolejne pięć lat.

27. Komitet apeluje do organów i agend ONZ oraz innych kompetentnych organów, których rolę podkreślono w artykule 45 Konwencji, o aktywniejszy i bardziej systematyczny wkład w pracę Komitetu w związku z artykułem 29 (1).

28. Wdrożenie wszechstronnych krajowych planów działania celem poprawy spójności z artykułem 29 (1) będzie wymagało zasobów ludzkich i finansowych, które – zgodnie z artykułem 4 – powinny być dostępne maksymalnemu wykorzystaniu środków będących w ich dyspozycji. Dlatego też Komitet jest zdania, iż ograniczenia w zasobach nie mogą usprawiedliwiać niezdolności danego Państwa–Strony do podjęcia wymaganych działań w zakresie częściowym lub pełnym. W tym kontekście oraz w świetle zobowiązań nałożonych na Państwa–Strony odnośnie promowania i wspierania współpracy międzynarodowej zarówno w kwestiach ogólnych (art. 4 i 45 Konwencji), jak i w kwestii edukacji (art. 28 (3)), Komitet zachęca Państwa–Strony praktykujące współpracę na rzecz rozwoju, aby zadbały o to, by ich programy brały całościowo pod uwagę zasady zawarte w artykule 29 (1).

KOMENTARZ OGÓLNY NR 2 (2002)

Rola niezależnych krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka w ochronie i promocji praw dziecka

1. Artykuł 4 Konwencji Praw Dziecka zobowiązuje Państwa–Strony do tego, że będą one podejmować „wszelkie właściwe działania ustawodawczo–administracyjne oraz inne dla realizacji praw uznanych w niniejszej konwencji”. Niezależne krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka (NHRI – *independent national human rights institutions*) stanowią ważny mechanizm promowania i zapewnienia realizacji Konwencji, a Komitet Praw Dziecka uważa, że tworzenie takich organów stanowi część przyjętego wraz z ratyfikacją Konwencji zobowiązania Państw–Stron do wdrażania Konwencji i promowania powszechnego przestrzegania praw dzieci. Pod tym względem Komitet z zadowoleniem przyjmuje powstawanie takich instytucji, rzeczników i komisarzy praw dziecka oraz podobnych niezależnych organów zajmujących się promowaniem i monitorowaniem realizacji Konwencji w wielu Państwach–Stronach.

2. Komitet publikuje niniejszy komentarz ogólny po to, aby zachęcić Państwa–Strony do ustanowienia niezależnej instytucji zajmującej się promowaniem i monitorowaniem realizacji Konwencji oraz aby wspierać ją w tym zakresie poprzez opracowanie niezbędnych elementów takich instytucji i działań, jakie powinny one wykonywać. Tam, gdzie takie instytucje już zostały utworzone, Komitet wzywa Państwa–Strony do przeglądu ich statusu i skuteczności w zakresie promowania i ochrony praw dzieci, zagwarantowanych w Konwencji o Prawach Dziecka i innych odnośnych instrumentach międzynarodowych.

3. Podczas Światowej Konferencji Praw Człowieka w 1993 r., w Deklaracji wiedeńskiej i Programie działania potwierdzono „ważną i konstruktywną rolę krajowych instytucji powołanych do promocji i ochrony praw człowieka” oraz zachęcono do „tworzenia i wzmacniania instytucji krajowych”. Zgromadzenie Ogólne i Komisja Praw Człowieka ONZ często wzywają państwa do tworzenia krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka, podkreślając przy tym ważną rolę, jaką instytucje te odgrywają w promowaniu i ochronie praw człowieka i podnoszeniu świadomości opinii publicznej na ten temat. W swoich ogólnych wytycznych dotyczących raportów okresowych Komitet wymaga od Państw informacji dotyczących „wszelkich

niezależnych organów powołanych z myślą o promowaniu i ochronie praw dziecka...”⁹, a tym samym stale odwołuje się do tej kwestii w swoim dialogu z Państwami–Stronami.

4. Niezależne krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka (NHRI) powinny powstawać zgodnie z Zasadami dotyczącymi statusu krajowych instytucji powołanych do ochrony i promocji praw człowieka („Zasady paryskie”) przyjętymi przez Zgromadzenie Ogólne w 1993 r.¹⁰, przekazanymi przez Komisję Praw Człowieka ONZ w 1992 r.¹¹ Stanowią one minimalne standardy i wytyczne w zakresie powoływania, kompetencji, obowiązków i składu takich organów, z zachowaniem zasady pluralizmu, niezależności, metod działania i działalności o wymiarze *quasi*-sądowym.

5. Podczas gdy zarówno dorośli, jak i dzieci potrzebują niezależnych krajowych instytucji ochrony praw człowieka, prawa człowieka przysługujące dzieciom zasługują na szczególną uwagę, a potrzeba ich zabezpieczenia jest dodatkowo uzasadniona. Wiąże się to m.in. z tym, że z uwagi na swój stan rozwoju dzieci są szczególnie narażone na naruszenie praw człowieka; ich poglądy wciąż rzadko brane są pod uwagę; większość dzieci nie ma prawa głosu i nie odgrywa znaczącej roli w procesie politycznym decydującym o reakcji rządów na prawa człowieka; w wymiarze sprawiedliwości dzieci stykają się z istotnymi problemami w korzystaniu z wymiaru sprawiedliwości w ramach ochrony swoich praw lub dochodzenia zadośćuczynienia za naruszenie przysługujących im praw oraz dostęp dzieci do organizacji chroniących ich prawa jest ogólnie ograniczony.

6. W coraz większej liczbie Państw–Stron powoływane są niezależne specjalistyczne instytucje ochrony praw człowieka działające na rzecz dzieci, rzecznicy i komisarze ds. praw dzieci. Tam, gdzie zasoby są ograniczone, należy zapewnić, że dostępne zasoby i środki wykorzystywane są w jak najskuteczniejszy sposób do promowania i ochrony praw człowieka wszystkich osób, w tym dzieci, w którym to kontekście rozbudowywanie szerokiej bazy krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci, prawdopodobnie stanowi najlepsze podejście. Szeroka baza instytucji zajmujących się prawami człowieka powinna w swoich strukturach obejmować rozpoznawalnego komisarza odpowiedzialnego konkretnie za prawa dzieci lub specjalny oddział/wydział zajmujący się prawami dzieci.

7. Komitet uważa, że każde Państwo potrzebuje niezależnej instytucji zajmującej się prawami człowieka, odpowiedzialnej za promowanie i ochronę praw dzieci. Komitet zwraca szczególną uwagę na to, że taka instytucja, niezależnie od formy, jaką przyjmie, powinna być w stanie niezależnie i skutecznie monitorować, promować i chronić prawa dzieci. Promowanie i ochrona

⁹ Ogólne wytyczne dotyczące formy i treści raportów okresowych składanych przez Państwa–Strony zgodnie z artykułem 44 ust. 1 (b), Konwencji (CRC/C/58), para. 18.

¹⁰ Zasady dotyczące statusu i funkcjonowania krajowych instytucji powołanych do ochrony i promocji praw człowieka („Zasady paryskie”), Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Nr 48/134 z 20 grudnia 1993 r., Załącznik

¹¹ Rezolucja Komisji Praw Człowieka ONZ Nr 1992/54 z 3 marca 1992 r., Załącznik.

praw dzieci musi wejść do „ogólnego nurtu działań”, a wszystkie instytucje zajmujące się ochroną praw człowieka w danym kraju powinny w tym celu ściśle ze sobą współpracować.

Mandat i uprawnienia

8. Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka powinny, w miarę możliwości, być zagwarantowane w konstytucji i muszą dysponować przynajmniej mandatem prawodawczym. Zdaniem Komitetu mandat ten powinien obejmować jak najszerszy wachlarz możliwości promowania i ochrony praw człowieka, z uwzględnieniem Konwencji o Prawach Dziecka, protokołów fakultatywnych do Konwencji i innych odnośnych międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka – tym samym zapewniając skuteczną ochronę praw człowieka przysługujących dzieciom, a w szczególności ich praw cywilnych, politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturalnych. Prawodawstwo powinno zawierać postanowienia wyznaczające szczególne funkcje, uprawnienia i obowiązki dotyczące dzieci w związku z Konwencją o Prawach Dziecka i protokołami fakultatywnymi do Konwencji. Jeżeli dana instytucja krajowa zajmująca się prawami dziecka została powołana przed uchwaleniem Konwencji lub jeżeli zapisy Konwencji nie zostały wyraźnie wcielone w jej działalność, należy podjąć stosowne działania, w tym uchwalenie lub nowelizację prawodawstwa, tak aby zapewnić zgodność mandatu instytucji z zasadami i zapisami Konwencji.

9. Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka powinny dysponować niezbędnymi uprawnieniami umożliwiającymi im skuteczne wykonywanie swojego mandatu, w tym uprawnieniem do wysłuchania wszelkich osób i pozyskiwania wszelkich informacji i dokumentów niezbędnych do oceny sytuacji podlegających ich kompetencji. Uprawnienia te powinny obejmować promowanie i ochronę praw wszystkich dzieci w ramach jurysdykcji danego Państwa–Strony, nie tyle w odniesieniu do Państwa, ale do wszystkich odnośnych podmiotów publicznych i prywatnych.

Proces powoływania

10. Proces powoływania krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka powinien opierać się na konsultacjach, integracji i przejrzystych działaniach, inicjowanych i wspieranych na najwyższych szczeblach rządowych, oraz powinien uwzględniać wszystkie odnośne podmioty i procesy państwowe, ustawodawcze i społeczeństwa obywatelskiego. W celu zapewnienia swojej niezależności i skutecznego funkcjonowania krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka muszą dysponować odpowiednią infrastrukturą, środkami (w tym szczególnie na ochronę praw dzieci, w ramach szerokiej bazy instytucji), personelem, zapleczem i zwolnieniem z takich form kontroli finansowej, które mogą wpływać na ich niezależność.

Zasoby i środki

11. Zdając sobie sprawę z delikatności tej kwestii oraz zróżnicowania Państw–Stron pod względem zasobów gospodarczych, Komitet wierzy, że obowiązkiem państwa jest zapewnienie rozsądnych środków na działanie krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka w świetle artykułu 4 Konwencji. Mandat i uprawnienia instytucji krajowych są bez znaczenia, a ich działanie może być ograniczone, jeżeli nie dysponują one odpowiednimi środkami umożliwiającymi im skuteczne działanie i korzystanie z przysługujących im uprawnień.

Pluralizm reprezentacji

12. Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka powinny stanowić reprezentację zróżnicowanego społeczeństwa obywatelskiego z wszystkimi jego grupami zaangażowanymi w promowanie i ochronę praw człowieka. Powinny m.in. obejmować przedstawicieli organizacji pozarządowych zajmujących się prawami człowieka, prawami dzieci i walką z dyskryminacją, w tym organizacji prowadzonych przez dzieci i młodzież; związków zawodowych; organizacji społecznych i zawodowych (lekarzy, prawników, dziennikarzy, naukowców itd.); przedstawicieli szkół wyższych oraz ekspertów, w tym ekspertów ds. praw dzieci. Wydziały rządowe powinny pełnić jedynie rolę doradczą. Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka powinny mieć odpowiednie i przejrzyste procedury rekrutowania pracowników, w tym w drodze otwartego konkursu.

Zadośćuczynienie za naruszenie praw dzieci

13. Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka muszą mieć uprawnienia umożliwiające im rozpatrywanie indywidualnych skarg i wniosków oraz prowadzenia własnego dochodzenia, także w odniesieniu do spraw zgłoszonych przez lub w imieniu dzieci. Aby dochodzenie było skuteczne, instytucje te muszą dysponować uprawnieniami do wzywania i przesłuchiwania świadków, muszą mieć dostęp do odnośnej dokumentacji materiału dowodowego i do miejsc zatrzymania (aresztu/zakładu karnego). Mają także obowiązek zapewnienia dzieciom skutecznego dochodzenia zadośćuczynienia – niezależnej porady, reprezentacji i procedur zgłaszania skargi – w przypadku wszelkich naruszeń przysługujących dzieciom praw. W odnośnych przypadkach powinny podejmować działania mediacyjne i rozjemcze.

14. Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka powinny mieć uprawnienia do wspierania dzieci wnoszących sprawy do sądu, w tym uprawnienia do: a) wnoszenia do sądu spraw dotyczących kwestii związanych z dziećmi, w imieniu krajowej instytucji zajmującej się prawami człowieka oraz b) interweniowania w sprawy sądowe w celu informowania sądu o kwestiach związanych z prawami człowieka, istotnych z punktu widzenia danej sprawy.

Dostępność i uczestnictwo

15. Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka powinny być dostępne dla wszystkich dzieci zarówno pod względem geograficznym (lokalizacja), jak i fizycznym. W duchu artykułu 3 Konwencji, powinny one aktywnie docierać do wszystkich grup dzieci, w szczególności tych w trudnych sytuacjach życiowych, takich jak (ale bez ograniczania się do tych właśnie) dzieci w placówkach wychowawczo–opiekuńczych lub w areszcie, dzieci mniejszości lub ludności rdzennej, dzieci z niepełnosprawnościami, dzieci żyjące w ubóstwie, dzieci uchodźców i migrantów, dzieci żyjące na ulicy oraz dzieci ze szczególnymi potrzebami w takich obszarach, jak kultura, język, zdrowie i edukacja. Prawodawstwo dotyczące krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka powinno obejmować prawo instytucji do dostępu do dzieci w warunkach zapewniających im prywatność, we wszystkich formach opieki alternatywnej i wszystkich instytucji obejmujących dzieci.

16. Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka odgrywają kluczową rolę w promowaniu szacunku dla poglądów dzieci we wszystkich dotyczących ich sprawach, jak stwierdzono w artykule 12 Konwencji, ze strony rządu i społeczeństwa. Ta ogólna zasada powinna znajdować zastosowanie w odniesieniu do powoływania, organizacji i działań krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka. Instytucje muszą zapewnić bezpośredni kontakt z dziećmi oraz odpowiednie zaangażowanie, włączanie dzieci i konsultacje z nimi. Możliwe jest na przykład powoływanie rad dziecięcych funkcjonujących jako ciała doradcze dla krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka w celu umożliwienia uczestnictwa dzieci w sprawach ich dotyczących.

17. Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka powinny opracować specjalnie dopasowane programy konsultacji i twórcze strategie komunikacji w celu zapewnienia pełnego przestrzegania artykułu 12 Konwencji. Należy ustanowić różne właściwe sposoby, w jakie dzieci mogą komunikować się z poszczególnymi instytucjami.

18. Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka muszą mieć prawo do bezpośredniego, niezależnego i samodzielnego informowania opinii publicznej i organów parlamentarnych o stanie praw dzieci. W tym względzie Państwa–Strony muszą zapewnić, że w parlamencie ma miejsce coroczna debata umożliwiająca parlamentarzystom dyskusję na temat pracy krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka w odniesieniu do praw dzieci i przestrzegania Konwencji przez dane państwo.

Zalecane działania

19. Poniżej przedstawiamy otwartą listę zalecanych rodzajów działań, jakie powinny wykonywać krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka w zakresie realizacji praw dzieci, w świetle ogólnych zasad Konwencji. Powinny one:

- a) prowadzić własne dochodzenie w każdym przypadku naruszenia praw dziecka, w wyniku złożonej skargi lub z własnej inicjatywy, w ramach udzielonego im mandatu;
- b) prowadzić dochodzenia w sprawach dotyczących praw dzieci;
- c) przygotowywać i publikować opinie, zalecenia i sprawozdania, na wniosek władz krajowych lub z inicjatywy własnej, na temat wszelkich spraw dotyczących promowania i ochrony praw dzieci;
- d) dokonywać stałego przeglądu adekwatności i skuteczności prawa i praktyki dotyczących ochrony praw dzieci;
- e) promować harmonizację prawodawstwa, regulacji i praktyk krajowych z zapisami Konwencji o Prawach Dziecka, protokołami fakultatywnymi do Konwencji i innymi międzynarodowymi instrumentami ochrony praw człowieka odnoszącymi się do praw dzieci oraz powinny promować ich skuteczną realizację, w tym poprzez zapewnienie usług doradczych organom publicznym i prywatnym w interpretowaniu i stosowaniu zapisów Konwencji;
- f) dopilnować, że decydenci ds. polityki gospodarczej uwzględniają prawa dzieci w tworzeniu i ocenie krajowych planów dotyczących gospodarki i rozwoju;
- g) dokonywać przeglądu i sprawozdań na temat działań rządowych w zakresie realizacji i monitorowania stanu praw dzieci, przy zapewnieniu odpowiedniego podziału i reprezentacji danych statystycznych i innych informacji gromadzonych regularnie z myślą o ustaleniu działań, jakie muszą zostać podjęte w celu realizacji praw dzieci;
- h) zachęcać do ratyfikacji lub przystąpienia do wszelkich odnośnych międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka;
- i) zgodnie z artykułem 3 Konwencji, wzywającym do tego, aby we wszystkich działaniach dotyczących dzieci najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka stanowiło sprawę nadrzędną – powinny zapewnić, że na każdym etapie prac nad prawami i polityką dotyczącymi dzieci, wpływ nowych rozporządzeń jest dokładnie rozważany od momentu ich opracowywania i wdrożenia, aż po ich obowiązywanie;
- j) w świetle artykułu 12 – powinny zapewnić, że poglądy dziecka są zawsze wyrażone i wysłuchane z należytą wagą w sprawach dotyczących przysługujących dzieciom praw człowieka i ustalaniu dotyczących ich kwestii;
- k) propagować i umożliwiać znaczący udział organizacji pozarządowych działających na rzecz praw dzieci, w tym organizacji zrzeszających dzieci, w pracach nad krajowym prawodawstwem i międzynarodowymi instrumentami dotyczącymi kwestii, które mają wpływ na dzieci;
- l) promować publiczne zrozumienie i świadomość wagi praw dzieci i – w tym celu – ściśle pracować ze środkami masowego przekazu oraz podejmować lub sponsorować badania i działalność edukacyjną w tym obszarze;

- m) zgodnie z artykułem 42 Konwencji, który zobowiązuje Państwa–Strony do „szerzenia informacji o zasadach i postanowieniach niniejszej Konwencji zarówno wśród dorosłych, jak i dzieci, wykorzystując do tego celu będące w ich dyspozycji środki” – powinny uczulać rząd, organy publiczne i opinię publiczną na postanowienia Konwencji oraz monitorować, w jaki sposób dane Państwo wywiązuje się ze swoich zobowiązań w tym zakresie;
- n) wspomagać formułowanie programów nauczania, badania i włączania praw dzieci w programy szkolne, uczelni wyższych i w kręgach zawodowych;
- o) podejmować działania edukacyjne w zakresie praw człowieka, ze szczególnym naciskiem na kwestie dotyczące dzieci (obok promowania lepszego zrozumienia wagi praw dzieci wśród opinii publicznej);
- p) podejmować działania prawne mające na celu uzasadnienie praw dzieci w danym Państwie lub zapewnienie dzieciom pomocy prawnej;
- q) w uzasadnionych przypadkach – angażować się w procesy mediacyjne lub pojednawcze przed trafieniem sprawy do sądu;
- r) służyć sądom fachową wiedzą z zakresu praw dzieci, w odnośnych przypadkach, występując w charakterze amicus curiae lub instytucji interweniującej;
- s) w zgodzie z artykułem 3 Konwencji, który zobowiązuje Państwa–Strony do czuwania, „aby instytucje, służby oraz inne jednostki odpowiedzialne za opiekę lub ochronę dzieci dostosowały się do norm ustanowionych przez kompetentne władze, w szczególności w dziedzinach bezpieczeństwa, zdrowia, jak również dotyczących właściwego doboru kadr tych instytucji oraz odpowiedniego nadzoru” – powinny odwiedzać zakłady poprawcze dla nieletnich (i wszystkie miejsca, w których dzieci odbywają karę lub poddawane są resocjalizacji) oraz placówki opiekuńczo–wychowawcze, składać sprawozdania na ich temat i formułować zalecenia i propozycje usprawnień;
- t) podejmować wszelkie inne działania związane z tymi opisanymi powyżej.

Raporty do Komitetu Praw Dziecka i współpraca między krajowymi instytucjami zajmującymi się prawami człowieka a organami ONZ oraz mechanizmy praw człowieka

20. Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka mają swój niezależny wkład w proces sprawozdawczy odbywający się w ramach Konwencji i innych odnośnych instrumentów międzynarodowych oraz monitorują rzetelność raportów rządowych do organów ustanowionych w ramach traktatów międzynarodowych, dotyczących praw dzieci, także poprzez dialog z Komitetem Praw Dziecka, podczas spotkań grupy roboczej poprzedzających posiedzenia Komitetu, lub z innymi odnośnymi organami ustanowionymi w ramach traktatów międzynarodowych.

21. Komitet zwraca się z wnioskiem, aby Państwa–Strony dostarczały w swoich raportach szczegółowe informacje na temat prawodawczych uprawnień i mandatu oraz istotnych działań krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka. Podczas prac nad raportami dla Komitetu Państwa–Strony mogą się konsultować z niezależnymi instytucjami zajmującymi się prawami człowieka. Państwa–Strony zobowiązane są jednak przestrzegać przy tym niezależności takich instytucji i ich niezależnej roli w dostarczaniu informacji Komitetowi. Nie można natomiast zlecać takim instytucjom opracowania wstępnej wersji raportów dla Komitetu ani włączać ich w skład delegacji rządowej, gdy raporty te są oceniane przez Komitet.

22. Krajowe instytucje zajmujące się ochroną praw człowieka powinny także współpracować ze specjalnymi strukturami Komisji Praw Człowieka ONZ, w tym w ramach obowiązujących mechanizmów krajowych i tematycznych, w szczególności ze Specjalnym Sprawozdawcą ONZ ds. handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i pornografii oraz Specjalnym Przedstawicielem Sekretarza Generalnego ONZ ds. dzieci w konfliktach zbrojnych.

23. ONZ dysponuje wieloletnim programem wspierania powoływania i wzmocnienia krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka. Program ten realizowany w ramach działalności Urzędu Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (OHCHR), zapewnia techniczne wsparcie i usprawnia regionalną i globalną współpracę i wymianę między krajowymi instytucjami zajmującymi się prawami człowieka. W odnośnych przypadkach Państwa–Strony powinny korzystać z ich pomocy. Dodatkową wiedzę i współpracę techniczną w tym zakresie oferuje także Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF).

24. Jak zapisano w artykule 45 Konwencji, Komitet może przekazywać, jeśli uzna to za stosowne, wyspecjalizowanym agencjom ONZ, Urzędowi Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka i innym właściwym organom wszelkie sprawozdania Państw–Stron, zawierające prośbę lub wskazujące na potrzebę w zakresie doradztwa technicznego bądź pomocy przy powoływaniu krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka.

Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka i Państwa–Strony

25. Dokonując ratyfikacji Konwencji o Prawach Dziecka, dane państwo zobowiązuje się do jej pełnej realizacji. Rola krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka polega na niezależnym monitorowaniu przestrzegania Konwencji przez Państwo i postępów w jej realizacji oraz na uczynieniu wszystkiego, co w ich mocy, aby zapewnić pełne poszanowanie praw dzieci. Podczas gdy zadania te mogą wymagać od danej instytucji opracowania projektów mających na celu poprawę promowania i ochrony praw dzieci, nie mogą prowadzić do tego, aby rząd przerzucił swoje zobowiązania związane z monitorowaniem przestrzegania realizacji

Konwencji na instytucje krajowe. Instytucje te muszą zachować całkowitą niezależność w pracy nad swoimi planami pracy i własnych działań.

Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka i organizacje pozarządowe

26. Organizacje pozarządowe odgrywają istotną rolę w promowaniu praw człowieka i praw dzieci. Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka, z przysługującym im zapleczem prawodawczym i szczególnymi uprawnieniami, pełnią rolę uzupełniającą. Muszą one ściśle współpracować z organizacjami pozarządowymi, podczas gdy rządy poszczególnych Państw muszą uszanować niezależność zarówno krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka, jak i organizacji pozarządowych.

Współpraca regionalna i międzynarodowa

27. Regionalne i międzynarodowe procesy i mechanizmy mogą wzmocnić i zapewnić konsolidację działań krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka poprzez wymianę doświadczeń i umiejętności, jako że instytucje te napotykają podobne problemy związane z promowaniem i ochroną praw człowieka w poszczególnych krajach.

28. Krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka powinny w tym względzie współpracować z odnośnymi krajowymi, regionalnymi i międzynarodowymi organami i instytucjami w kwestiach dotyczących praw dzieci.

29. Kwestie związane z przysługującymi dzieciom prawami człowieka nie podlegają ograniczeniom w postaci granic państwowych i coraz bardziej istotne jest to, aby wypracować odpowiednie reakcje na szczeblu regionalnym i międzynarodowym w odpowiedzi na wiele różnych kwestii związanych z prawami dzieci (w tym dotyczących, ale nie tylko, handlu kobietami i dziećmi, pornografii dziecięcej, werbowania dzieci do armii, pracy dzieci, krzywdzenia dzieci, dzieci będących uchodźcami i migrantami itd.). Zachęca się do wymiany i tworzenia mechanizmów na szczeblu międzynarodowym i regionalnym, jako że dzięki temu krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka mogą uczyć się na wzajemnych doświadczeniach, nawzajem umacniać swoje pozycje i rozwiązywać problemy z zakresu praw człowieka dotyczące zarówno krajów, jak i regionów.

KOMENTARZ OGÓLNY NR 3 (2003)

HIV/AIDS a prawa dziecka

I. WPROWADZENIE

1. Epidemia HIV/AIDS drastycznie zmieniła świat, w którym żyją dzieci. Miliony dzieci zostały zarażone i zmarły w wyniku choroby, zaś na wiele innych HIV oddziaływał pośrednio, rozprzestrzeniając się w rodzinie i wspólnocie dziecka. Epidemia dotyka codzienne życie dzieci i powoduje wzrost prześladowania i marginalizacji takich dzieci, zwłaszcza tych żyjących w szczególnie trudnych warunkach. HIV/AIDS nie jest problemem jedynie wybranych państw, lecz całego świata. Aby rzeczywiście móc kontrolować wpływ tych chorób na życie dzieci, konieczne są zintensyfikowane i celowe działania ze strony wszystkich państw, nastawione na każde studium rozwoju.

2. Początkowo uważano, że dzieci są jedynie w nieznacznym stopniu dotknięte epidemią. Jednakże wspólnota międzynarodowa odkryła, że niestety dzieci znajdują się w centrum problemu. Według UNAIDS, ostatnie tendencje są wysoce alarmujące: w znacznej części świata, większość nowych infekcji pojawia się pośród młodych ludzi pomiędzy 15. a 24. rokiem życia, a czasem młodszych. U kobiet, w tym dziewcząt, również coraz częściej wykrywa się zarażenie. W wielu częściach świata, rzesza zarażonych kobiet nie wie o swojej chorobie i może nieświadomie przekazywać wirusa swoim dzieciom. W rezultacie wiele Państw zaobserwowało ostatnio wzrost śmiertelności pośród niemowląt i dzieci. Również młodzież jest bardzo narażona na zakażenie HIV/AIDS ze względu na pierwsze doświadczenia seksualne, które mogą odbywać się w środowisku pozbawionym dostępu do właściwej informacji i przewodnictwa. Dzieci biorące narkotyki również są wysoce zagrożone zarażeniem.

3. Mimo to każde dziecko może okazać się podatne na chorobę za sprawą szczególnych okoliczności zaistniałych w miejscu zamieszkania, dotyczy to zwłaszcza: a) dzieci będących nościcielami wirusa HIV; b) dzieci dotkniętych skutkami epidemii: tych, które straciły rodzica lub opiekuna albo nauczyciela i/lub których rodziny bądź wspólnota są silnie dotknięte skutkami epidemii oraz c) dzieci, które są najbardziej podatne albo na chorobę, albo na jej skutki.

II. CELE NINIEJSZEGO KOMENTARZA OGÓLNEGO

4. Cele niniejszego Komentarza Ogólnego to:
- a) dalsza identyfikacja i wzmocnienie zrozumienia wszystkich praw człowieka i dziecka w kontekście HIV/AIDS;
  - b) promowanie wypełniania praw dziecka w kontekście HIV/AIDS, jak zostało to zagwarantowane w Konwencji o Prawach Dziecka (dalej zwana „Konwencją”);
  - c) identyfikacja środków i dobrych praktyk w celu zwiększenia poziomu wdrażania przez Państwa praw powiązanych z zapobieganiem HIV/AIDS oraz wsparcie, opieka i ochrona dzieci zarażonych lub dotkniętych opisywaną pandemią;
  - d) przyczynianie się do opracowywania i promowania planów działania skierowanych na dobro dzieci, strategii, ustaw, polityki i programów walczących z rozprzestrzenianiem się choroby i działających na rzecz załagodzenia wpływu HIV/AIDS na szczeblu krajowym i międzynarodowym.

III. PERSPEKTYWY KONWENCJI W STOSUNKU DO HIV/AIDS: PODEJŚCIE HOLISTYCZNE I SKIEROWANE NA DZIECKO

5. Problem dzieci i HIV/AIDS jest postrzegany głównie jako medyczny lub zdrowotny, chociaż w rzeczywistości odnosi się jeszcze do wielu innych kwestii. Pod tym względem, prawo do ochrony zdrowia (artykuł 24 Konwencji) jest kwestią zasadniczą. Jednakże HIV/AIDS do tego stopnia wpływa na życie wszystkich dzieci, że dotyka wszelkich aspektów ich praw – obywatelskich, politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych. Prawa zawarte w ogólnych zasadach Konwencji – prawo do niedyskryminacji (art. 2), prawo dziecka do dbania w pierwszej kolejności o jego najlepsze interesy (art. 3), prawo do życia, przetrwania i rozwoju (art. 6) i prawo do szanowania opinii dziecka (art. 12) – powinny więc odgrywać rolę przewodnią w kontekście HIV/AIDS na wszystkich poziomach zapobiegania, leczenia, opieki i wsparcia.

6. Należy przedsięwziąć odpowiednie środki reagowania na HIV/AIDS jedynie, jeżeli prawa dzieci i młodzieży są przez nie w pełni przestrzegane. Pod tym względem, najistotniejsze prawa – oprócz tych już wymienionych powyżej, to: prawo do informacji i materiałów mających na celu promocję społecznego, duchowego i moralnego dobrobytu oraz zdrowia psychicznego i fizycznego (art. 17); prawo do profilaktycznej opieki zdrowotnej i usług, poradnictwa dla rodziców oraz wychowania w zakresie planowania rodziny (art. 24 (f)); prawo do właściwego poziomu życia (art. 27); prawo do prywatności (art. 16); prawo do życia z rodzicami (art. 9); prawo do ochrony przed przemocą (art. 19); prawo do specjalnej pomocy i wsparcia ze stro-

ny Państwa (art. 20); prawa dzieci niepełnosprawnych (art. 23); prawo do ochrony zdrowia (art. 24); prawo do opieki społecznej, w tym do ubezpieczenia społecznego (art. 26); prawo do nauki i czasu wolnego (art. 28 i 31); prawo do ochrony przed wyzyskiem i wykorzystywaniem ekonomicznym i seksualnym oraz przed nielegalnym używaniem narkotyków (art. 32, 33, 34 i 36); prawo do ochrony przed porwaniem, handlem i sprzedażą oraz przed torturami lub innymi okrutnymi, nieludzkimi lub poniżającymi działaniami lub karami (art. 35 i 37) oraz prawo do leczenia fizycznego i psychicznego oraz do ponownej integracji społecznej (art. 39). Na skutek epidemii dzieci muszą mierzyć się z poważnymi wyzwaniem odnośnie wyżej wymienionych praw. Konwencja, a dokładniej cztery główne zasady wraz z ich wszechstronnym podejściem, oferuje dobrze zarysowany szkielet dla działań zmierzających ku ograniczeniu negatywnego wpływu pandemii na życie dzieci. Holistyczne (oparte na prawach dziecka) podejście – niezbędne, aby wdrożyć Konwencję – stanowi optymalne narzędzie reakcji na szeroki zakres problemów związanych z profilaktyką, leczeniem i opieką.

A. Prawo do niedyskryminacji (art. 2)

7. Dyskryminacja jest źródłem wzrostu podatności dzieci na HIV i AIDS, a także znacząco wpływa na życie dzieci dotkniętych lub zarażonych HIV/AIDS. Dziewczeta i chłopcy, których rodzice są zakażeni HIV/AIDS, często stają się ofiarami piętnowania i dyskryminacji, gdyż z reguły zakłada się, iż dzieci również są zarażone chorobą. Na skutek dyskryminacji, dzieciom odmawia się dostępu do informacji, nauczania (patrz: Komentarz Ogólny Komitetu nr 1 na temat celów edukacji), opieki zdrowotnej lub usług społecznych, a także dostępu do życia wspólnoty. W najcięższych przypadkach dyskryminacja ze względu na zakażenie HIV skutkowało odrzuceniem dzieci przez ich własne rodziny, wspólnoty lub społeczeństwo. Dyskryminacja również napędza epidemię, jako że dzieci, szczególnie te przynależące do pewnych grup (jak na przykład dzieci żyjące na odległych terenach wiejskich, gdzie jest gorszy dostęp do usług i informacji), stają się podatniejsze na zarażenie. Przez to takie dzieci są podwójnie dyskryminowane.

8. Szczegółnej uwagi wymaga dyskryminacja ze względu na płeć, połączona z uprzedzeniami i negatywnym lub oceniającym nastawieniem do aktywności seksualnej dziewcząt, co często prowadzi do ograniczenia dostępu im do środków zapobiegawczych oraz innych usług. Konieczne jest również zwrócenie uwagi na dyskryminację ze względu na orientację seksualną. Podczas tworzenia strategii związanych z HIV/AIDS i wypełniając swoje zobowiązania względem Konwencji, Państwa-Strony muszą zwrócić szczególną uwagę na przedawnione normy traktujące o płci wewnątrz ich własnych społeczeństw, z myślą o usunięciu elementów dyskryminacji ze względu na płeć, jako że te normy i ustawy negatywnie wpływają na podatność na HIV/AIDS chłopców i dziewcząt. Państwa-Strony powinny w szczególności uznać, że dyskryminacja w kontekście HIV/AIDS częściej i silniej dotyka dziewczeta niż chłopcy.

9. Wszystkie powyżej wymienione działania dyskryminujące stanowią naruszenie praw dziecka w świetle zapisów Konwencji. Artykuł 2 Konwencji nakłada na Państwa–Strony obowiązek dopilnowania, aby „Państwa–Strony w granicach swojej jurysdykcji respektowały i gwarantowały prawa zawarte w niniejszej Konwencji wobec każdego dziecka, bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne i inne, pochodzenie narodowe, etniczne lub społeczne, status majątkowy, niepełnosprawność, cenzus urodzenia lub jakiegokolwiek inny status tego dziecka albo jego rodziców bądź opiekuna prawnego”. Komitet interpretuje „inny status” na mocy artykułu 2 Konwencji, jako zawierający w sobie również status HIV/AIDS dziecka bądź jego rodzica lub opiekuna. Prawo, polityka, strategie i praktyki powinny stanowić odpowiedź na wszelkie formy dyskryminacji, które przyczyniają się do zwiększania wpływów epidemii. Strategie powinny również promować nauczanie i programy szkoleniowe zaprojektowane z myślą o zmianie postaw i zachowań dyskryminujących i piętnujących, związanych z HIV/AIDS.

B. Najlepsze interesy dziecka (art. 3)

10. Polityka i programy profilaktyczne, opieki i leczenia HIV/AIDS były ogólnie skierowane dla dorosłych i nie poświęcały wystarczająco dużo uwagi problemowi od strony dziecka, nie mając na względzie jego najlepszych interesów. Artykuł 3, paragraf 1 Konwencji stanowi, że: „We wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka”. Zobowiązania wynikające z tego prawa są zasadnicze w kontekście prowadzenia działań Państw w związku z HIV/AIDS. Dziecko powinno znajdować się w centrum reagowania na pandemię, zaś wszelkie strategie powinny być przystosowane do potrzeb i praw dziecka.

C. Prawo do życia, przetrwania i rozwoju (art. 6)

11. Dzieci mają prawo do ochrony przed utratą życia, jak również prawo do czerpania korzyści z polityki gospodarczej i społecznej, umożliwiającej im przetrwanie i rozwój w dorosłym życiu, w najszerszym tego pojęcia znaczeniu. Zobowiązanie się państwa do realizowania i respektowania prawa do życia, przetrwania i rozwoju podkreśla również potrzebę zwracania szczególnej uwagi na seksualność oraz zachowania i styl życia dzieci, nawet jeżeli są one odmienne od tego, co społeczeństwo określa mianem akceptowalnego w świetle dominujących norm kulturowych dla danej grupy wiekowej. Pod tym względem, dziewczęta często stają się obiektem krzywdzących praktyk mających swoje źródło w tradycji, takich jak wczesne i/lub wymuszone małżeństwo, co narusza prawa dziewcząt i czyni je jeszcze bardziej podatnymi na zarażenie HIV, zwłaszcza że owe praktyki często uniemożliwiają właściwy dostęp do edukacji

i informacji. Skuteczne programy profilaktyczne to takie programy, które uznają realia życia młodzieży i reagują na seksualność poprzez zadbanie o równy dostęp do właściwej informacji, umiejętności życiowych i środków zapobiegawczych.

D. Prawo dziecka do wyrażania opinii i liczenia się z nią (art. 12)

12. Dzieci są posiadaczami praw i mają możliwość uczestnictwa, zgodnie z rozwijającymi się umiejętnościami, w podnoszeniu własnej świadomości, poprzez mówienie o wpływie HIV/AIDS na ich życie oraz uczestnictwo w programach i polityce związanych z HIV/AIDS. Interwencje okazały się najskuteczniejsze wtedy, gdy dzieci były aktywnie zaangażowane w ocenianie potrzeb, proponowanie rozwiązań, ustalanie strategii i przeprowadzanie ich, a nie wtedy, gdy traktowano je jako obiekty, na rzecz których należy podejmować decyzje. Pod tym względem udział dzieci w nauczaniu koleżeńskim, zarówno wewnątrz, jak i poza szkołą, powinien być szeroko promowany. Państwa, agencje międzynarodowe oraz organizacje pozarządowe muszą zapewnić dzieciom wsparcie i rozwijające środowisko, umożliwiające przeprowadzanie własnych inicjatyw oraz pełne uczestnictwo, zarówno na szczeblu krajowym jak i międzynarodowym, w polityce walki z HIV i formułowaniu, projektowaniu, wdrażaniu, koordynowaniu, monitorowaniu i ulepszaniu programów. W tym celu konieczne będą różnorodne podejścia, które dopilnują, by miało miejsce uczestnictwo dzieci ze wszystkich warstw społecznych, w tym mechanizmy zachęcania dzieci, spójne z ich zdolnościami rozwojowymi, do wyrażania własnej opinii, wysłuchiwanie i traktowanie z właściwą powagą, zgodnie z ich wiekiem i dojrzałością (art. 12, paragraf 1). Tam, gdzie to konieczne, zaangażowanie dzieci zarażonych HIV/AIDS w podnoszeniu świadomości – poprzez dzielenie się swoim doświadczeniem z rówieśnikami – jest kluczowym elementem zarówno profilaktyki, jak i walki z uprzedzeniami i piętnowaniem. Państwa–Strony muszą zadbać o to, aby dzieci uczestniczące w tego typu akcjach na rzecz podnoszenia świadomości, działały z własnej, nieprzymuszonej woli, po wcześniejszych konsultacjach, i aby otrzymały właściwe wsparcie socjalne i ochronę prawną umożliwiające im prowadzenie normalnego życia w czasie ich udziału w akcji, jak również po jej zakończeniu.

E. Przeszkody

13. Doświadczenie uczy, że wiele jest przeszkód, które uniemożliwiają skuteczną profilaktykę, zapewnienie właściwej opieki oraz wsparcie lokalnych inicjatyw w sprawie HIV/AIDS. Przeszkody te mają charakter głównie kulturowy, strukturalny i finansowy. Nieuznawanie istnienia problemu, praktyki i postawy kulturowe, w tym tematy zakazane (tabu) oraz piętnowanie, bieda i protekcyjnalne traktowanie dzieci, to tylko nieliczne przykłady przeszkód mogących hamować wkład polityczny i indywidualny, niezbędny dla skuteczności danego programu.

14. W odniesieniu do zasobów finansowych, technicznych i ludzkich, Komitet jest świadomy tego, iż takie zasoby mogą nie być natychmiast dostępne. Jednakże, co się tyczy tej przeszkody, Komitet pragnie przypomnieć Państwom–Stronom o ich zobowiązaniach względem artykułu 4. W dalszej części Komitet odnotowuje, że ograniczenia w zasobach nie mogą usprawiedliwiać danego Państwa–Strony w momencie niezdolności do podjęcia wymaganych działań, w zakresie częściowym lub pełnym. Wreszcie Komitet pragnie pod tym względem podkreślić kluczową rolę współpracy międzynarodowej.

IV. PROFILAKTYKA, OPIEKA, LECZENIE I WSPARCIE

15. Komitet pragnie zwrócić uwagę na fakt, iż profilaktyka, opieka, leczenie i wsparcie są elementami, które wzajemnie się umacniają i umożliwiają zachowanie ciągłości w obrębie skutecznej reakcji na HIV/AIDS.

A. Informacja na temat profilaktyki i podnoszenia świadomości o wirusie HIV

16. Zgodnie ze zobowiązaniami nałożonymi na Państwa–Strony w związku z prawami dziecka do dostępu do opieki zdrowotnej i informacji (art. 24, 13 i 17), dzieci mają prawo do właściwej informacji na temat profilaktyki względem HIV/AIDS oraz odpowiedniej opieki, zarówno kanałami formalnymi (np. na drodze nauczania i poprzez media skierowane do dzieci), jak i nieformalnymi (np. kanałami skupionymi na dzieciach ulicy, dzieciach odrzuconych przez społeczeństwo, dzieciach żyjących w trudnych warunkach). Komitet przypomina Państwom–Stronom o tym, iż dzieci wymagają odpowiedniej, stosownej i wczesnej informacji, zaprojektowanej z uwzględnieniem różnych poziomów i zdolności zrozumienia u każdego dziecka, dopasowanej do wieku i możliwości dziecka, pozwalającej im na właściwe i odpowiedzialne radzenie sobie z seksualnością w celu ochrony przed zarażeniem wirusem HIV. Komitet pragnie podkreślić, że skuteczna profilaktyka przeciwko HIV/AIDS wymaga od Państw, aby powstrzymały się od cenzorowania, zatajania lub celowej niewłaściwej interpretacji informacji związanych ze zdrowiem, w tym dotyczących edukacji seksualnej i informacji na ten temat, oraz aby – zgodnie z przyjętymi zobowiązaniami do ochrony prawa do życia, przetrwania i rozwoju dziecka (art. 6) – Państwa–Strony dopilnowały, by dzieci posiadały umiejętność zdobywania wiedzy i umiejętności związanych z właściwą ochroną zdrowia swojego i innych w chwili rozpoczęcia aktywności seksualnej.

17. Dialog ze społecznością, rodziną i rówieśnikami, jak również zdobycie **życiowych umiejętności** poprzez edukację szkolną, w tym umiejętności wyrażania swojej seksualności i wiedza o zdrowym trybie życia, to elementy, które okazały się bardzo skuteczne – zarówno

w przypadku dziewcząt, jak i chłopców – podczas wprowadzania wiadomości o profilaktyce przeciwko zarażeniu HIV, jednak należy pamiętać, iż może być konieczne stosowanie różnych strategii celem dotarcia do różnych grup dzieci. Państwa–Strony muszą właściwie reagować na różnice płci, jako że mogą one wpłynąć na dostępność dla dzieci informacji o profilaktyce, oraz muszą dopilnować, aby dzieci otrzymały właściwe informacje o profilaktyce, nawet jeżeli na przeszkodzie stoją: język, religia, niepełnosprawność lub inne dyskryminujące czynniki. Należy zwrócić szczególną uwagę na podnoszenie świadomości pośród ludności zamkniętej i trudno dostępnej. Pod tym względem rola masowych środków przekazu i/lub ustnej tradycji w dbaniu o to, by dzieci miały dostęp do materiałów i informacji zostaje uznana i potwierdzona w artykule 17 Konwencji, jako kluczowa zarówno podczas dostarczania odpowiednich informacji, jak i wtedy, gdy ogranicza piętnowanie i dyskryminowanie. Państwa–Strony powinny wspierać regularne monitorowanie i ocenianie kampanii uświadamiających na temat HIV/AIDS, w celu określania ich skuteczności w dostarczaniu informacji, ograniczaniu nieświadomości, piętnowania i dyskryminowania, jak również w reagowaniu na strach i uprzedzenia związane z HIV i jego przenoszeniem wśród dzieci i młodzieży.

B. Cele edukacji

18. Nauczanie odgrywa zasadniczą rolę w wyposażaniu dzieci w stosowne i adekwatne informacje na temat HIV/AIDS, co może przyczynić się do wzrostu świadomości i lepszego zrozumienia tej pandemii oraz zapobiegać występowaniu negatywnej postawy wobec ofiar HIV/AIDS (patrz też: Komentarz Ogólny Komitetu nr 1 o Celach edukacji). Co więcej, nauczanie może i powinno wyposażyć dzieci w umiejętność ochrony samych siebie przed ryzykiem zakażenia wirusem HIV. Pod tym względem, Komitet pragnie przypomnieć Państwom–Stronom o ich zobowiązaniach do dopilnowania, aby edukacja na poziomie podstawowym była dostępna dla wszystkich dzieci, czy to zarażonych, osieroconych lub w inny sposób dotkniętych skutkami HIV/AIDS. W wielu wspólnotach, gdzie wirus HIV silnie się rozprzestrzenił, dzieci z rodzin dotkniętych chorobą, w szczególności dziewczęta, mierzą się z poważnymi problemami, aby pozostać w szkole, zaś liczba nauczycieli i innych pracowników szkolnych – systematycznie pomniejszana przez śmierć w wyniku choroby – grozi ograniczeniem tym dzieciom prawa dostępu do edukacji. Państwa–Strony muszą stworzyć właściwe przepisy dbające o to, by dzieci dotknięte HIV/AIDS mogły zostać w szkole, oraz o to, by zapewnić wykwalifikowane zastępstwo za chorych nauczycieli, dzięki czemu ciągłość przychodzenia do szkoły i odbywania się zajęć nie zostanie naruszona, a tym samym prawo do nauki (art. 28) zostanie zachowane.

19. Państwa–Strony muszą dopilnować, aby szkoły były miejscem bezpiecznym dla dzieci, oferującym im odpowiednie schronienie i nieprzyczyniającym się do zarażenia wirusem HIV. Zgodnie z artykułem 34 Konwencji, Państwa–Strony są zobowiązane do przedsięwzięcia

właściwych środków zapobiegających m.in. zachęcaniu lub zmuszaniu dzieci do podjęcia nielegalnej aktywności seksualnej.

C. Służba zdrowia dla dzieci i młodzieży

20. Komitet wyraża niepokój z faktu, iż usługi zdrowotne są ogólnie wciąż niewystarczająco otwarte na potrzeby dzieci poniżej 18. r.ż., a w szczególności młodzieży. Komitet wielokrotnie podkreślał, że dzieci chętniej skorzystają z usług zdrowotnych, które są przyjazne i gotowe do udzielenia wsparcia, zapewniające szeroki wachlarz możliwości i informacji, nastawione na potrzeby dziecka, dające możliwość uczestnictwa w podejmowaniu decyzji mających wpływ na zdrowie jednostki, łatwo dostępne i niedrogie, dotrzymujące tajemnicy lekarskiej, nieoceniające, niewymagające zgody rodziców, aby z nich skorzystać, niedyskryminujące. W kontekście HIV/AIDS oraz biorąc pod uwagę zdolności rozwojowe dziecka, Państwa–Strony są zachęcane do zadbania, by służba zdrowia zatrudniała odpowiednio przeszkolony personel, który w pełni respektuje prawa dziecka do prywatności (art. 16), nie dyskryminuje nikogo ze względu na dostęp do informacji związanych z HIV, dobrowolne badania i porady, wiedzę o stanie zdrowia danego pacjenta, poufne usługi zdrowotne dotyczące seksualności i planowania rodziny, ani na dostęp do bezpłatnej lub taniej antykoncepcji, innych metod i usług, jak również opieki i leczenia związanego z HIV, jeśli zachodzi taka potrzeba, w tym profilaktyka i leczenie problemów zdrowotnych związanych z HIV/AIDS, np. gruźlica, zakażenia oportunistyczne.

21. W niektórych krajach, nawet przy dostępności przyjaznych dzieciom i młodzieży usług związanych z walką z HIV, takie usługi mogą być nie w pełni dostępne dla dzieci niepełnosprawnych, rdzennego pochodzenia, przynależących do mniejszości, żyjących na wsi, żyjących w skrajnej biedzie lub w inny sposób znajdujących się na marginesie społeczeństwa. W innych krajach, tam, gdzie pojemność systemu zdrowotnego jest już maksymalnie nadwyższona, dzieci zarażone HIV są regularnie pozbawiane dostępu do podstawowej opieki zdrowotnej. Państwa–Strony muszą dopilnować, aby te usługi były maksymalnie i powszechnie dostępne dla dzieci żyjących w granicach danego państwa i aby skutecznie były dostosowane do różnic płci, wieku oraz warunków społecznych, ekonomicznych, kulturowych i politycznych, w których dane dzieci funkcjonują.

D. Poradnictwo i badania w zakresie HIV

22. Dostęp do dobrowolnego, poufnego poradnictwa i badań w zakresie wirusa HIV, uwzględniających zdolności rozwojowe dziecka, jest kluczowym elementem prawa dziecka do ochrony zdrowia. Takie usługi są rozstrzygające dla zdolności dziecka do ograniczenia ryzyka zarażenia lub przeniesienia wirusa HIV, jak również do dostępu do specjalistycznej opieki, le-

czenia i wsparcia związanego z HIV i do lepszego planowania swojej przyszłości. Zgodnie ze zobowiązaniami na mocy artykułu 24 Konwencji, mówiącymi o zabaniu, by żadne dziecko nie zostało pozbawione prawa dostępu do koniecznej ochrony zdrowia, Państwa–Strony powinny zapewnić dostęp do dobrowolnego, poufnego poradnictwa i badań w zakresie HIV dla wszystkich dzieci.

23. Komitet pragnie podkreślić, że pierwszym i najważniejszym obowiązkiem Państw–Stron jest ochrona praw dziecka, wobec czego Państwa–Strony mają obowiązek odstąpić od obowiązkowych badań dla dzieci na obecność HIV/AIDS i dopilnować, by żadne dziecko takim przymusowi nie zostało poddane. Zdolności rozwojowe dziecka określają, czy konieczne jest uzyskanie zgody rodzica lub prawnego opiekuna albo czy dziecko może samo wyrazić zgodę na badanie. W każdym przypadku jednak, zgodnie z prawem dziecka do informacji na mocy artykułów 13 i 17 Konwencji, Państwa–Strony muszą dopilnować, aby – przed wykonaniem testu na obecność wirusa – dziecko i/lub opiekun zostali odpowiednio poinformowani o ryzyku i korzyściach płynących z wykonania badania. Informację dostarcza ośrodek zdrowia zajmujący się dzieckiem podczas wizyty związanej z innymi problemami zdrowotnymi albo w innej formie.

24. Państwa–Strony muszą dbać o poufność wyników badań na obecność wirusa HIV, zgodnie ze zobowiązaniem ochrony prawa dziecka do prywatności (art. 16), w tym poufności wewnątrz ośrodka zdrowia, zaś informacje o wynikach badań dziecka na obecność HIV nie mogą zostać ujawnione stronie trzeciej, w tym rodzicom, bez zgody dziecka.

E. Transmisja Matka–Dziecko (MTCT)

25. Transmisja Matka–Dziecko (MTCT) jest przyczyną większości zakażeń wirusem HIV u niemowląt i małych dzieci. Niemowlęta i małe dzieci mogą zostać zakażone HIV w czasie ciąży lub porodu, a także poprzez karmienie piersią. Państwa–Strony mają obowiązek dopilnować wdrożenia strategii zalecanych przez agendy ONZ, mające na celu zapobieganie zarażeniu HIV u niemowląt i małych dzieci. Te strategie zawierają: a) wczesną profilaktykę przeciw zakażeniu HIV stosowaną przez przyszłych rodziców; b) profilaktykę niechcianych ciąż u kobiet zarażonych wirusem HIV; c) zapobieganie przenoszeniu HIV z matki na dziecko; d) zapewnianie opieki, leczenia i wsparcia kobietom zarażonym HIV oraz ich dzieciom i rodzinom.

26. Aby zapobiegać występowaniu zjawiska MTCT, Państwa–Strony muszą przedsięwziąć odpowiednie kroki, w tym dostarczenie niezbędnych lekarstw, jak np. leków antyretrowirusowych, odpowiednia opieka przedporodowa, w czasie połogu i w okresie poporodowym, udostępnianie ciężarnym kobietom i ich partnerom dobrowolnego poradnictwa i badań na obecność wirusa HIV. Komitet przyznaje, że leki antyretrowirusowe podawane kobietom w okresie ciąży i/lub połogu oraz, w pewnym stopniu, niemowlętom, powodowały znaczące ograni-

czenie ryzyka przekazania wirusa z matki na dziecko. Jednakże, dodatkowo Państwa–Strony powinny zapewnić wsparcie matkom i ich dzieciom, w tym poradnictwo odnośnie karmienia niemowląt. Komitet zwraca uwagę Państwom–Stronom, że poradnictwo dla matek HIV–pozytywnych powinno zawierać informacje o ryzyku i korzyściach różnych metod karmienia niemowląt, a także wsparcie przy wyborze najodpowiedniejszej metody w danym przypadku. Dalsze wsparcie również jest istotne i wymagane, aby kobiety były w stanie bezpiecznie zastoso-
wować w praktyce wybraną metodę karmienia.

27. Nawet wśród ludności o wysokim odsetku występowania HIV, większość niemowląt rodzą niezarażone kobiety. W przypadku kobiet HIV negatywnych oraz kobiet o nieznanym statusie HIV, Komitet pragnie podkreślić, że – zgodnie z artykułami 6 i 24 Konwencji – karmienie piersią pozostaje najlepszą metodą karmienia dziecka. W przypadku dzieci, których matki są HIV pozytywne, dostępne dowody wskazują, iż karmienie piersią może zwiększyć ryzyko przekazania wirusa HIV o 10–20%, ale brak karmienia piersią może narażić dziecko na zwiększone prawdopodobieństwo niedożywienia lub zapadnięcia na choroby zakaźne inne niż HIV. Agendy ONZ zalecają, aby proponować matkom zarażonym HIV rezygnację z karmienia piersią, jeżeli zastępcza metoda karmienia jest ekonomicznie dostępna, wykonalna, akceptowalna, zrównoważona i bezpieczna; w innych przypadkach, zaleca się karmienie piersią jedynie przez pierwsze pięć miesięcy – powinno się go zaprzestać naj-
szybciej, jak to możliwe.

F. Leczenie i opieka

28. Zobowiązania Państw–Stron na mocy Konwencji dotyczą również dopilnowania, by dzieci miały stały i równy dostęp do wszechstronnej opieki zdrowotnej i leczenia, w tym do niezbędnych leków wspomagających leczenie HIV, a także do dóbr i usług na zasadach niedyskryminowania. Obecnie, powszechnie uznaje się, że wszechstronne leczenie i opieka zawierają w sobie dostęp do leków antyretrowirusowych i innych, diagnostykę i powiązane technologie leczenia HIV/AIDS, powiązanych zakażeń oportunistycznych i innych, właściwe odżywianie, a także wsparcie społeczne, duchowe i psychologiczne oraz opiekę w rodzinie, we wspólnocie i w domu. Pod tym względem, Państwa–Strony mają obowiązek podjąć negocjacje z branżą farmaceutyczną celem udostępnienia niezbędnych leków na szczeblu lokalnym, w najniższej możliwej cenie. Co więcej, Państwa–Strony są zobowiązane podtrzymywać, wspierać i ułatwiać zaangażowanie wspólnot w oferowaniu wszechstronnego leczenia, opieki i wsparcia związanych z HIV/AIDS, jednocześnie dostosowując się do własnych zobowiązań względem Konwencji. Komitet apeluje do Państw–Stron o zwrócenie szczególnej uwagi na zajęcie się tymi czynnikami wewnątrz ich własnych społeczeństw, które utrudniają równy dostęp do leczenia, opieki i wsparcia dla każdego dziecka.

G. Angażowanie dzieci w badania

29. Zgodnie z artykułem 24 Konwencji, Państwa–Strony muszą dopilnować, aby programy badawcze na temat HIV/AIDS zawierały w sobie specyficzne badania przyczyniające się do polepszenia profilaktyki, opieki, leczenia i ograniczania wpływu tych chorób na dzieci. Państwa–Strony muszą mimo to dopilnować, aby dzieci nie służyły w charakterze obiektów badawczych, jeżeli dany eksperyment nie był wcześniej szczegółowo przetestowany na osobie dorosłej. Prawa i zagadnienia natury etycznej towarzyszą badaniom biomedycznym, operacjom z zakresu HIV/AIDS oraz badaniom społecznym, kulturowym i behawioralnym. Należy dopilnować, aby dzieci nie były obiektami niepotrzebnych bądź niewłaściwie zaprojektowanych badań, bez prawa – lub z jego niewielką częścią – do zgłoszenia sprzeciwu wobec takiego traktowania. Zgodnie ze zdolnościami rozwojowymi dziecka, należy uzyskać przyzwolenie ze strony dziecka – bądź jego prawnego opiekuna albo rodzica, jeśli byłoby to konieczne – jednak w każdym przypadku to pozwolenie musi być oparte na pełnym objaśnieniu ryzyka i korzyści płynących z wykonania badania na dziecku. Państwa–Strony muszą w dalszym ciągu dbać o prawo dziecka do prywatności, zgodnie ze zobowiązaniami na mocy artykułu 16 Konwencji, i upewniać się, że nie zostało ono nieumyślnie naruszone w procesie badania oraz że informacje osobiste na temat dzieci, uzyskane w czasie badania, nie zostaną pod żadnym pozorem wykorzystane w celach innych niż te, na które została udzielona zgoda. Państwa–Strony mają obowiązek dopilnować, aby dziecko – zgodnie ze swoimi zdolnościami rozwojowymi – i jego rodzice i/lub opiekunowie prawni uczestniczyli w podejmowaniu decyzji nt. priorytetów badań oraz aby powstało środowisko udzielające odpowiedniego wsparcia dzieciom uczestniczącym w tego typu badaniach.

V. PODATNOŚĆ DZIECKA NA CHOROBY. POTRZEBY DZIECKA. SPECJALNA OCHRONA

30. Podatność dzieci na HIV/AIDS wynikająca z czynników politycznych, gospodarczych, społecznych, kulturowych lub innych określa prawdopodobieństwo pozostawienia takiego dziecka bez wystarczającego wsparcia w walce z wpływem HIV/AIDS na jego rodzinę i wspólnotę, narażenia na ryzyko zakażenia, poddania nieodpowiednim badaniom lub pozbawienia dostępu do leczenia, opieki i wsparcia w przypadku zarażenia wirusem HIV. Podatność na HIV/AIDS jest największa wśród dzieci żyjących na uchodźctwie oraz w obozach dla wysiedleńców, dzieci zatrzymanych, żyjących w zakładach opiekuńczych, a także dzieci żyjących w skrajnej biedzie, w sytuacji konfliktu zbrojnego, dzieci–żołnierzy, dzieci wykorzystywanych ekonomicznie i seksualnie oraz dzieci niepełnosprawnych, imigrantów, pochodzących z mniejszości, pochodzenia rdzennego oraz wychowujących się na ulicy. Jednakże każde dziecko może okazać się podatne na chorobę w określonych okolicznościach. Nawet w okresie poważnych

ograniczeń w dostępie do zasobów, Komitet pragnie podkreślić, iż prawa najsłabszych członków społeczeństwa muszą być ochraniające oraz to, że wiele działań może być podjętych bez angażowania dużej liczby zasobów. Ograniczanie podatności na HIV/AIDS wymaga przede wszystkim, aby dzieci, ich rodziny i wspólnoty zostały upoważnione do podejmowania świadomych wyborów o decyzjach, praktykach lub polityce ich dotyczących w związku z HIV/AIDS.

A. Dzieci dotknięte chorobą lub osierocone w wyniku HIV/AIDS

31. Należy poświęcić szczególną uwagę dzieciom, które stały się sierotami za sprawą chorób wywołanych AIDS, a także dzieciom z rodzin dotkniętych AIDS, w tym dzieci z domów, gdzie głową rodziny jest dziecko, jako że to wszystko przyczynia się do wzrostu podatności na zakażenie. Dla dzieci z rodzin dotkniętych HIV/AIDS, piętnowanie lub izolowanie przez społeczeństwo, których doświadczają, może jeszcze być spotęgowane przez zaniedbywanie bądź ignorowanie ich praw, w szczególności dyskryminacja prowadząca do ograniczenia lub uniemożliwienia dostępu do edukacji, opieki zdrowotnej lub usług społecznych. Komitet pragnie podkreślić konieczność zagwarantowania prawnej, gospodarczej i społecznej ochrony pokrzywdzonym dzieciom, celem zadbania o ich dostęp do edukacji, spadku, schronienia oraz usług zdrowotnych i społecznych, a także by zapewnić im poczucie bezpieczeństwa w momencie ujawniania informacji o ich – lub członków ich rodzin – statusie HIV wtedy, gdy dzieci uznają to za właściwe. Pod tym względem Państwa–Strony zostają ponownie poinformowane, że te działania są rozstrzygające w wykonywaniu praw dziecka oraz nadają im umiejętności i wsparcie konieczne, aby zmniejszyć ich podatność na zarażenie.

32. Komitet pragnie podkreślić kluczowe znaczenie właściwego funkcjonowania dowodów tożsamości w przypadku dzieci dotkniętych HIV/AIDS, jako że wiąże się to z uznaniem dziecka przez prawo jako osoby; z ochroną i zabezpieczeniem praw, w szczególności tych związanych z dziedziczeniem, edukacją, zdrowiem i innymi usługami społecznymi, a także czyni dzieci mniej podatnymi na wykorzystywanie, zwłaszcza gdy dziecko jest odizolowane od rodziny z racji choroby bądź śmierci. Pod tym względem rejestracja narodzin staje się kluczową kwestią przy dbaniu o prawa dziecka oraz jest konieczna, aby zminimalizować wpływ HIV/AIDS na życie dotkniętych nimi dzieci. Przypomina się więc Państwom–Stronom o tym, że w myśl zobowiązań wobec artykułu 7 Konwencji, muszą zadbać o funkcjonujące systemy rejestracji każdego dziecka w chwili narodzin.

33. Bolesne doświadczenia życiowe osieroconych dzieci związane z HIV/AIDS rozpoczynają się w momencie choroby i śmierci jednego z rodziców i często są łączone ze skutkami piętnowania i dyskryminowania. Pod tym względem Państwa–Strony muszą szczególną uwagę poświęcić temu, by zarówno prawo, jak i praktyka wspierały proces dziedziczenia i ochronę praw własności osieroconych dzieci, uwzględniając zwłaszcza dyskryminację ze względu na płeć,

która może stanowić przeszkodę ich realizacji. Zgodnie ze zobowiązaniami na mocy artykułu 27 Konwencji, Państwa–Strony muszą również wspierać i wzmacniać zdolności rodziny i wspólnoty dzieci osieroconych na skutek AIDS do zapewniania dziecku odpowiedniego poziomu życia, zgodnego z jego rozwojem fizycznym, umysłowym, duchowym, moralnym, gospodarczym i społecznym, w tym dostęp do opieki psychospołecznej, jeśli byłoby to konieczne.

34. Sieroty otrzymują najlepszą opiekę i ochronę, jeżeli umożliwi się rodzeństwu wychowanie razem, pod opieką członka rodziny bądź krewnych. Rodziny wielopokoleniowe, otrzymawszy właściwe wsparcie ze strony wspólnoty, mogą okazać się najmniej traumatycznym środowiskiem, i przez to najlepszym miejscem opieki nad osieroconymi dziećmi, jeżeli nie zaistnieje inna możliwość. Należy oferować odpowiednie maksymalne wsparcie, aby dzieci mogły pozostać wewnątrz istniejących struktur rodzinnych. Ta opcja może okazać się niemożliwa do realizacji, ze względu na wpływ HIV/AIDS na rodzinę wielopokoleniową. W takim wypadku, Państwa–Strony powinny umożliwić najdalej idącą alternatywną dla rodzinnej formę opieki (np. rodzina zastępcza). Państwa–Strony są zachęcane do tego, by w razie konieczności zapewnić wsparcie finansowe (i inne) domom, gdzie głową rodziny jest dziecko. Państwa–Strony mają obowiązek dopilnować, by w strategiach uznawano, że wspólnoty znajdują się na linii frontu w walce z HIV/AIDS i aby owe strategie były zaprojektowane z myślą o wspieraniu wspólnot w określaniu, jak najlepiej wspomagać mieszkające tam sieroty.

35. Chociaż zinstytucjonalizowana opieka może mieć szkodliwy wpływ na rozwój dziecka, Państwa–Strony mogą mimo wszystko określić, że ma ona do odegrania czasową rolę w opiece nad osierocone w wyniku HIV/AIDS dziećmi, jeżeli opieka rodzinna wewnątrz ich wspólnoty nie jest możliwa. W opinii Komitetu, każda forma zinstytucjonalizowanej opieki nad dziećmi powinna być wykorzystana w ostateczności, zaś wszelkie podejmowane działania muszą w pełni dbać o ochronę praw dziecka i przeciwdziałać wszelkim formom wykorzystania lub krzywdzenia. Zgodnie z prawem dziecka do szczególnej ochrony i wsparcia, jeżeli znajdzie się w opisanych okolicznościach oraz zgodnie z artykułami 3, 20 i 25 Konwencji, konieczne jest zastosowanie radykalnych środków w celu zadbania, by takie instytucje spełniały określone standardy opieki i przestrzegały określonych prawnych zabezpieczeń. Państwa–Strony są ponownie informowane o tym, że konieczne jest określenie maksymalnego czasu, jaki dziecko może spędzić w tego typu instytucji, a także, że należy stworzyć programy na rzecz wsparcia dzieci przebywających w tych instytucjach, zarówno tych dotkniętych, jak i zarażonych HIV/AIDS, aby umożliwić im skuteczną ponowną integrację ze wspólnotą.

B. Ofiary wykorzystywania seksualnego i ekonomicznego

36. Chłopcy i dziewczęta pozbawieni środków do przeżycia i rozwoju, zwłaszcza dzieci osierocone na skutek epidemii AIDS, mogą stać się na różne sposoby obiektem wykorzystania

seksualnego bądź ekonomicznego, w tym wymiany usług seksualnych lub pracy w trudnych warunkach za środki do przeżycia, pieniądze na wsparcie chorych lub umierających rodziców albo na opiekę nad młodszym rodzeństwem, albo też na opłacenie nauki w szkole. Dzieci, które są zarażone bądź bezpośrednio dotknięte skutkami epidemii HIV/AIDS mogą być podwójnie pokrzywdzone – doświadczać dyskryminacji ze względu na ich marginalizację społeczną i ekonomiczną lub ze względu na chorobę (status HIV) rodziców. Zgodnie z prawami dziecka, na mocy artykułów 32, 34, 35 i 36 Konwencji oraz w celu ograniczenia podatności dzieci na HIV/AIDS Państwa–Strony zobowiązują się do ochrony dzieci przed wszelkimi formami wykorzystywania ekonomicznego i seksualnego, w tym do zadbania, by dzieci nie stały się ofiarami organizacji parających się prostytutką oraz aby były chronione przed wykonywaniem jakiejkolwiek pracy o prawdopodobnie szkodliwym charakterze lub która mogłaby być przeszkodą dla nauki lub szkodzić zdrowiu albo rozwojowi fizycznemu, umysłowemu, duchowemu, moralnemu lub społecznemu dziecka. Państwa–Strony muszą podejmować konkretne działania celem ochrony dzieci przed wykorzystywaniem ekonomicznym bądź seksualnym, handlem lub sprzedażą, a także – zgodnie z prawami na mocy artykułu 39 – muszą tworzyć możliwości dla tych dzieci, które padły ofiarą takiego traktowania, aby mogły korzystać ze wsparcia i usług opiekuńczych Państwa oraz podmiotów pozarządowych zaangażowanych w tę problematykę.

C. Ofiary przemocy i wykorzystywania

37. Dzieci mogą być narażone na różne formy przemocy i wykorzystywania, co zwiększa ryzyko zarażenia wirusem HIV, co z kolei może spowodować kolejną falę przemocy na skutek zarażenia lub bycia dotkniętym chorobą HIV/AIDS. Przemoc, w tym gwałty i inne formy wykorzystywania seksualnego, może wystąpić w rodzinie lub w rodzinie zastępczej albo może być zainicjowana przez osoby w sposób szczególnie odpowiedzialne za dzieci, jak np. nauczyciele lub pracownicy instytucji współpracujących z dziećmi, np. więzienia, zakłady dla osób nie zrównoważonych psychicznie lub dla osób z innymi upośledzeniami. Zgodnie z prawami dziecka przedstawionymi w artykule 19 Konwencji Państwa–Strony mają obowiązek chronić dzieci przed wszelkimi formami przemocy i wykorzystywania, czy to w domu, szkole lub w innych instytucjach albo wewnątrz wspólnoty.

38. Programy muszą być konkretnie przystosowane do środowiska, w którym żyją dzieci, do ich zdolności rozpoznawania i informowania o wykorzystaniu oraz do ich indywidualnych zdolności i samodzielności. Komitet uznaje, że związek pomiędzy HIV/AIDS a przemocą lub wykorzystywaniem dzieci w czasie wojny lub konfliktu zbrojnego wymaga szczególnej uwagi. W takich sytuacjach rozstrzygające znaczenie mają działania zapobiegające przemocy i wykorzystywaniu dzieci, dlatego też Państwa–Strony muszą dopilnować inkorporacji praw dziecka i kwestii odnoszących się do HIV/AIDS w sprawach związanych ze wspieraniem dzieci – dziew-

cząt i chłopców – które były wykorzystywane przez wojsko lub inne służby mundurowe jako pomoc domowa lub obiekt usług seksualnych albo które zostały przesiedlone lub przebywały w obozach dla uchodźców. Zgodnie ze zobowiązaniami Państw–Stron, w tym odnośnie artykułów 38 i 39 Konwencji, aktywne kampanie informacyjne, połączone z doradztwem dla dzieci oraz mechanizmy zapobiegania i wczesnego wykrywania przemocy i wykorzystywania, muszą zostać wprowadzone w rejonach dotkniętych konfliktami lub klęskami żywiołowymi oraz muszą być połączone z krajowymi i lokalnymi sposobami reagowania na problem HIV/AIDS.

D. Uzależnienia

39. Używanie szkodliwych substancji, takich jak alkohol lub narkotyki, może obniżyć zdolność dziecka do kontrolowania zachowania seksualnego i w rezultacie powodować wzrost podatności na zarażenie HIV. Zastrzyki przy użyciu zanieczyszczonych narzędzi pogłębiają ryzyko zarażenia wirusem HIV. Komitet zwraca uwagę, że niezbędne jest większe zrozumienie wśród dzieci zachowań po użyciu szkodliwej substancji, w tym wpływu prowadzącego do zaniedbań i naruszania praw dziecka. W większości państw, dzieci nie korzystają z pragmatycznych programów profilaktyki HIV związanych z używaniem szkodliwych substancji, które – nawet jeśli istnieją – zostały stworzone głównie z myślą o dorosłych. Komitet pragnie podkreślić, że polityka i programy skierowane na ograniczenie używania szkodliwych substancji oraz przenoszenia HIV muszą brać pod uwagę konkretne sytuacje i styl życia dzieci, w tym młodzieży, w kontekście zapobiegania HIV/AIDS. Zgodnie z prawami dziecka, na mocy artykułu 33 i 24 Konwencji, Państwa–Strony zobowiązują się do zadbania o wdrożenie programów, które mają na celu ograniczenie czynników narażających dzieci na używanie szkodliwych substancji, jak również tych, których celem jest zapewnianie leczenia i wsparcia dzieci nadużywających szkodliwych substancji.

VI. ZALECENIA

40. Komitet niniejszym potwierdza zalecenia powstałe w trakcie ogólnej dyskusji na temat dzieci żyjących na świecie z HIV/AIDS (CRC/C/80) oraz apeluje do Państw–Stron o:

- a) przyjęcie i wdrożenie krajowej i lokalnej polityki związanej z HIV/AIDS, w tym skuteczne plany działania, strategie i programy skupiające się na dziecku i oparte na prawie, a także o inkorporację praw dziecka na mocy Konwencji, w tym wzięcie pod uwagę zaleceń sformułowanych w poprzednich paragrafach niniejszego Komentarza Ogólnego i tych przyjętych na specjalnej sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w sprawie dzieci (2002 r.);
- b) przeznaczanie zasobów finansowych, technicznych i ludzkich w maksymalnym możliwym stopniu, w celu wspierania prawnych działań na szczeblu krajowym i lokalnym (art. 4) i – gdzie to możliwe – w granicach współpracy międzynarodowej (patrz: para. 41 poniżej).

- c) przeglądanie i uzupełnianie istniejących ustaw oraz uchwalanie nowego prawodawstwa z myślą o pełnym wdrożeniu artykułu 2 Konwencji, a w szczególności wyraźnego zakazywania dyskryminacji na tle rzeczywistego bądź przypuszczalnego zarażenia HIV/AIDS, co gwarantuje wszystkim dzieciom równy dostęp do odpowiednich usług, ze szczególnym uwzględnieniem prawa dziecka do prywatności i poufności, a także innych stosownych zaleceń Komitetu, wymienionych w poprzednich paragrafach;
- d) włączenie planów działania, strategii, polityki i programów na rzecz walki z HIV/AIDS w pracach krajowych mechanizmów odpowiedzialnych za monitorowanie i koordynowanie praw dziecka, a także o rozważenie ustanowienia procedury przeglądowej, odpowiadającej na zarzuty zaniedbania lub naruszania praw dziecka w związku z kwestią HIV/AIDS, bez względu, czy pociągnęłoby to za sobą konieczność stworzenia nowego prawodawstwa lub organów administracyjnych, czy też zostało powierzone już istniejącym organom;
- e) ponowną ocenę zebranych danych związanych z HIV celem sprawdzenia, czy w wystarczającym stopniu skupiają się na dziecku w myśl definicji przedstawionej w Konwencji, czy są zdezagregowane według wieku i płci, najlepiej w grupach pięcioletnich, oraz czy zawierają, najdalej jak to możliwe, dane o dzieciach przynależących do pokrzywdzonych grup i tych wymagających specjalnej ochrony i opieki;
- f) zawarcie w swoim procesie sprawozdawczym, zgodnie z artykułem 44 Konwencji, informacji o krajowych polityce i programach związanych z HIV/AIDS oraz, w maksymalnym możliwym stopniu, o budżecie i przydzielaniu funduszy na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym, jak również w ich obrębie proporcje przeznaczone na profilaktykę, opiekę, badania, ograniczanie wpływu. Specjalną uwagę należy zwrócić na zasięg programów i polityki, w jakim obejmują one docelowo dzieci (w świetle ich zdolności rozwojowych) i ich prawa, oraz zakres, w jakim ustawy, polityka i stosowane praktyki zajmują się prawami dzieci związanymi z HIV, ze szczególnym uwzględnieniem dyskryminacji dzieci ze względu na chorobę, a także z powodu statusu społecznego: sieroty bądź dzieci rodziców chorych na HIV/AIDS. Komitet oczekuje od Państw–Stron dostarczenia w raportach szczegółowych wskazówek odnośnie tego, co uważają one za kwestie priorytetowe w granicach własnej jurysdykcji w związku z dziećmi i kwestią HIV/AIDS, oraz naszkicowania programów działań – będących reakcją na opisane problemy – które Państwa–Strony planują zastosować w nadchodzących pięciu latach. To pozwoli z czasem stopniowo ocenić stosowane działania.

41. W celu promowania współpracy międzynarodowej Komitet apeluje do UNICEF, Światowej Organizacji Zdrowia, Funduszu Ludnościowego ONZ (UNFPA), UNAIDS i innych powiązanych organów międzynarodowych, organizacji i agencji o systematyczny wkład, na szczeblu krajowym, w wysiłki ochrony praw dziecka w kontekście HIV/AIDS, a także o kon-

tynuowanie pracy z Komitetem w celu polepszania sytuacji praw dziecka w kontekście walki z HIV/AIDS. Co więcej, Komitet zachęca Państwa–Strony praktykujące współpracę na rzecz rozwoju do zadbania o to, by strategie walki z HIV/AIDS były tak skonstruowane, aby wziąć w pełni pod uwagę prawa dziecka.

42. Organizacje pozarządowe, jak również grupy oparte na wspólnocie i inne podmioty społeczeństwa obywatelskiego, np. grupy młodzieżowe, organizacje religijne, organizacje kobiet, przywódcy tradycyjni, w tym przywódcy religijni i kulturowi, mają do odegrania kluczową rolę w reagowaniu na pandemię HIV/AIDS. Komitet apeluje do Państw–Stron o stworzenie właściwego środowiska, umożliwiającego uczestnictwo w grupach społeczeństwa obywatelskiego – w czym zawiera się ułatwienie współpracy i koordynacji pomiędzy różnymi podmiotami – a także to, iż te grupy otrzymują wsparcie konieczne do skutecznego funkcjonowania bez żadnych przeszkód (w tym względzie, zachęca się Państwa–Strony do wspierania maksymalnego zaangażowania ludzi żyjących z wirusem HIV/AIDS, ze szczególnym uwzględnieniem inkluzji społecznej dzieci, zapewniając im profilaktykę, opiekę, leczenie i wsparcie odnoszące się do HIV/AIDS).

KOMENTARZ OGÓLNY NR 4 (2003)

Zdrowie i rozwój młodzieży w okresie dojrzewania w kontekście Konwencji o Prawach Dziecka

Wprowadzenie

1. Konwencja o Prawach Dziecka definiuje dziecko następująco: „każda istota ludzka w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletniość” (art. 1). W rezultacie młodzież do 18. roku życia jest posiadaczem wszystkich praw zagwarantowanych w Konwencji; jest upoważniona korzystania ze środków do specjalnej ochrony i – zgodnie z jej zdolnościami rozwojowymi – może stopniowo korzystać ze swoich praw (art. 5).

2. Okres dorastania charakteryzuje się szybkimi zmianami fizyczne, kognitywnymi i społecznymi, w tym dojrzewaniem płciowym i zdolnościami do rozmnażania; stopniowym kształtowaniem zdolności przybierania zachowań osoby dorosłej oraz przyjmowania ról związanych z nowymi obowiązkami wymaga nowej wiedzy i umiejętności. Chociaż osoby nastoletnie to ogólnie zdrowa grupa w populacji, okres dorastania również stawia nowe wyzwania zdrowotne i rozwojowe, na skutek względnej podatności i presji społecznej, w tym rówieśniczej, aby przyjmować ryzykowne dla zdrowia zachowania. Te wyzwania zawierają między innymi rozwijanie własnej tożsamości i mierzenie się ze swoją seksualnością. Dynamiczny okres przejścia w dorosłość jest również, w ogólnym ujęciu, okresem pozytywnych zmian, pobudzających znaczącymi możliwościami młodych ludzi do szybkiego uczenia się, doświadczania nowych i różnorodnych sytuacji, rozwijania i wykorzystywania zdolności krytycznego myślenia, zaznajamiania się z wolnością, kreatywności i socjalizacji.

3. Komitet Praw Dziecka zauważa, że w trakcie wdrażania swoich zobowiązań na mocy Konwencji, Państwa–Strony nie poświęciły wystarczająco wiele uwagi szczególnym potrzebom osób nastoletnich jako posiadaczom praw ani promowaniu ich zdrowia i rozwoju. To zmotywo-

wało Komitet do przyjęcia niniejszego Komentarza Ogólnego celem podniesienia świadomości i dostarczenia Państwom–Stronom odpowiedniego przewodnictwa i wsparcia w działaniach odnoszących się do poszanowania, ochrony i wypełniania praw młodzieży, w tym poprzez formułowanie konkretnych strategii i polityki.

4. Komitet interpretuje idee „zdrowia i rozwoju” nieco szerzej niż tylko w obrębie art. 6 (prawo do życia, przetrwania i rozwoju) i 24 (prawo do ochrony zdrowia) Konwencji. Jednym z celów niniejszego Komentarza Ogólnego jest zidentyfikowanie, które podstawowe prawa człowieka muszą być promowane i chronione w celu umożliwienia młodzieży korzystania z najwyższego możliwego poziomu zdrowia, właściwego rozwoju, odpowiedniego przygotowania do wejścia w dorosłość i przejęcia właściwej roli we wspólnocie i w społeczeństwie. Komentarz Ogólny należy czytać w połączeniu z tekstem Konwencji i jej dwoma Protokołami Fakultatywnymi na temat handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i pornografii, oraz na temat zaangażowania dzieci w konflikty zbrojne, jak również mówiącymi o międzynarodowych prawach człowieka.¹²

I. ZASADY FUNDAMENTALNE I INNE OBOWIĄZKI PAŃSTW–STRON

5. Jak zostało to uznane na Światowej Konferencji Praw Człowieka (1993 r.) i później powtórzone przez Komitet, prawa dzieci również są niepodzielne i powiązane ze sobą. W nawiązaniu do art. 6 i 24 inne postanowienia i zasady Konwencji są kluczowe, aby zagwarantować nastolatkom korzystanie w pełni z ich prawa do ochrony zdrowia i rozwoju.

Prawo do niedyskryminacji

6. Państwa–Strony są zobowiązane do zapewnienia wszystkim istotom ludzkim, bez wyjątku, poniżej 18. r.ż. możliwość swobodnego korzystania z praw przedstawionych w Konwencji (art. 2), w tym bez względu na „rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne i inne, pochodzenie narodowe, etniczne lub społeczne, status majątkowy, niepełnosprawność, cenzus urodzenia lub jakiegokolwiek inny tego dziecka albo jego rodziców bądź opiekuna prawnego”. Dotyczy to również orientacji seksualnej nastolatków oraz ich stanu zdrowia (w tym statusu HIV/AIDS i zdrowia psychicznego). Młodzież będąca obiektem dyskryminacji jest bardziej podatna na wykorzystywanie,

¹² Zawierają one: Protokół fakultatywny do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Konwencję w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karnania, Międzynarodową konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, Międzynarodową konwencję o ochronie praw wszystkich pracowników migrujących i członków ich rodzin, Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet.

przemoc lub inne nadużycia, zaś jej zdrowie i rozwój są bardziej zagrożone. Dlatego też takie osoby mają prawo do specjalnej troski i opieki ze strony wszystkich członów społeczeństwa.

Właściwe przewodnictwo w korzystaniu z praw

7. Konwencja uznaje obowiązki, prawa i odpowiedzialność rodziców (lub innych osób prawnie odpowiedzialnych za dziecko) do „zapewnienia im właściwego kierowania w sposób odpowiadający rozwijającym się zdolnościom dziecka, w korzystaniu przez nie z praw przyznanych w niniejszej Konwencji.” (art. 5). Komitet uważa, że rodzice lub inne osoby odpowiedzialne za dziecko muszą odpowiedzialnie wypełniać swoje obowiązki, zapewniając nastoletnim dzieciom właściwe przewodnictwo i kierunek w rozwoju, by później mogły one w pełni korzystać z przysługujących im praw. Mają oni obowiązek brania pod uwagę opinii nastolatków, zgodnie z ich wiekiem i dojrzałością, oraz zapewniania bezpiecznego i pomocnego środowiska, w którym nastolatki mogą się rozwijać. Młodzież musi być postrzegana przez członków rodziny jako aktywni posiadacze praw, którzy mogą stać się pełnymi i odpowiedzialnymi obywatelami, jeżeli wcześniej odpowiednio się ich pokieruje.

Poszanowanie opinii dziecka

8. Prawo do wyrażania opinii i liczenia się z nimi (art. 12) jest również kluczowe w realizacji prawa młodzieży do ochrony zdrowia i właściwego rozwoju. Państwa–Strony mają obowiązek dopilnowania, żeby nastolatki otrzymali możliwość swobodnego wyrażania własnych opinii na tematy, które ich dotyczą, zwłaszcza w obrębie rodziny, w szkole lub we wspólnocie. Aby nastolatki mogli właściwie i bezpiecznie korzystać z tego prawa, organy publiczne, rodzice i inne osoby dorosłe pracujące w dzieciach muszą stworzyć środowisko oparte na zaufaniu, przepływie informacji, zdolności słuchania i kierowania, co sprzyja uczestnictwu młodych ludzi w procesie podejmowania decyzji.

Środki i procedury ustawodawczo–administracyjne

9. Na mocy artykułu 4 Konwencji, „Państwa–Strony podejmą wszelkie właściwe działania ustawodawczo–administracyjne oraz inne dla realizacji praw uznanych w niniejszej Konwencji”. W kontekście praw młodzieży do ochrony zdrowia i właściwego rozwoju, Państwa–Strony muszą zapewnić konkretne rozwiązania prawne, które będą gwarantowane na mocy prawa krajowego, w tym odnośnie ustalenia minimalnego wieku na przyzwolenie seksualne, małżeństwo oraz możliwość leczenia bez zgody rodzica. Te trzy przykłady minimalnego wieku powinny być takie same dla chłopców i dziewcząt (art. 2 Konwencji) i odzwierciedlać uznanie

jednostki poniżej 18. r.ż. jako posiadacza praw, zgodnie ze zdolnościami rozwojowymi, wiekiem i dojrzałością (art. 5 i od 12 do 17). Co więcej, młodzież musi mieć łatwy dostęp do systemów skarg indywidualnych, jak również do sądowych i właściwych pozasądowych mechanizmów zadośćuczynienia, gwarantujących uczciwy i właściwy proces, ze szczególnym uwzględnieniem prawa do prywatności (art. 16).

Prawa i wolności obywatelskie

10. Konwencja określa Prawa i wolności obywatelskie dzieci i młodzieży w art. 13–17. Są one kluczowe przy gwarantowaniu prawa do ochrony zdrowia i właściwego rozwoju młodzieży. Artykuł 17 stanowi, że dziecko ma prawo do „dostępu do informacji oraz materiałów pochodzących z różnorodnych źródeł krajowych i międzynarodowych, a szczególnie do tych, które mają na uwadze jego dobro w wymiarze społecznym, duchowym i moralnym oraz jego zdrowie fizyczne i psychiczne”. Prawo młodzieży do dostępu do właściwej informacji jest kluczowe, jeżeli Państwa–Strony chcą promować wydajne działania, w tym na drodze prawnej, poprzez politykę i programy, w odniesieniu do licznych sytuacji związanych ze zdrowiem, w tym sytuacje opisane w art. 24 i 33: planowanie rodziny, zapobieganie wypadkom, ochrona przed krzywdzącymi praktykami religijnymi, np. wczesne małżeństwa, okaleczanie kobiecych narządów rozrodczych, nadużywanie alkoholu, tytoniu lub innych szkodliwych substancji.

11. Celem promowania ochrony zdrowia i właściwego rozwoju młodzieży, Państwa–Strony powinny stanowczo respektować prawo młodych osób do prywatności i poufności informacji, w tym informacji dotyczących poradnictwa zdrowotnego (art. 16). Ośrodki zdrowia i ich pracownicy mają obowiązek dochowania tajemnicy lekarskiej dotyczącej zdrowia nastolatków, pamiętając jednocześnie o podstawowych zasadach opisanych w Konwencji. Tego typu informacje mogą zostać ujawnione jedynie za zgodą młodej osoby lub w podobnych okolicznościach, jak w przypadku naruszenia tajemnicy lekarskiej o zdrowiu osoby dorosłej. Nastolatkowie dojrzały do tego stopnia, by otrzymać poradę lekarską bez wymaganej obecności prawnego opiekuna, mają prawo do prywatności i mogą żądać leczenia lub usług zdrowotnych spełniających tę zasadę.

Ochrona przed wszelkimi formami nadużyć, wykorzystywania, przemocy lub zaniedbania¹³

12. Państwa–Strony muszą podjąć skuteczne działania celem zapewnienia młodym ludziom ochrony przed wszelkimi formami nadużyć, wykorzystywania, przemocy lub zaniedbania

¹³ Patrz również: raporty Komitetu z debaty w sprawie przemocy wobec dzieci, zorganizowanej w 2000 r. i 2001 r. oraz przyjęte w tej kwestii Zalecenia (patrz: CRC/C/100, rozdz. V i CRC/111, rozdz. V).

mogących dotyczyć tę grupę wiekową. W szczególności należy podjąć specjalne działania chroniące integralność młodzieży z upośledzeniami, która jest szczególnie narażona na wykorzystywanie i zaniedbania. Państwa–Strony powinny również zadbać o to, by młodzież dotknięta biedą, żyjąca na marginesie społecznym, nie zaangażowała się w działalność przestępczą. Pod tym względem zasoby ludzkie i finansowe muszą być tak rozdzielone, by promować badania, które będą sprawdzały wprowadzanie skutecznego ustawodawstwa lokalnego i krajowego, jak również polityki i programów. Polityka i strategie powinny być regularnie przeglądane i uzupełniane. Podejmując te działania, Państwa–Strony muszą brać pod uwagę zdolności rozwojowe młodzieży i odpowiednio angażować młodych ludzi w rozwijanie działań, w tym programów stworzonych z myślą o ochronie młodzieży. W tym kontekście Komitet podkreśla pozytywny wpływ edukacji koleżeńskej, jak również właściwych wzorcowych ról społecznych, zwłaszcza w świecie sztuki, rozrywki i sportu.

Zbieranie danych

13. Systematyczne zbieranie danych jest niezbędne z punktu widzenia Państw–Stron, aby kontrolować zdrowie i rozwój młodzieży. Państwa–Strony powinny przyjąć mechanizmy zbioru danych pozwalające na desegregację według płci, wieku, pochodzenia, statusu ekonomiczno–społecznego, tak aby można było śledzić sytuację w różnych grupach młodych ludzi. Dane powinny być zbierane także w celu analizowania sytuacji konkretnych grup, jak na przykład mniejszości etnicznych i/lub rdzennego pochodzenia, imigrantów lub uchodźców, młodzieży niepełnosprawnej, młodzieży pracującej itp. Tam, gdzie to konieczne, młodzież powinna uczestniczyć w analizach celem potwierdzenia, że zebrane informacje są rozumiane i wykorzystywane dla dobra młodych ludzi.

II. TWORZENIE BEZPIECZNEGO I POMOCNEGO ŚRODOWISKA

14. Zdrowie i rozwój młodzieży są silnie powiązane ze środowiskiem, w którym żyją młodzi ludzie. Tworzenie bezpiecznego i pomocnego środowiska pociąga za sobą reakcję na zachowania i działania zarówno bezpośredniego środowiska młodzieży – rodziny, rówieśników, szkoły, usług – jak również dalszego środowiska, tworzonego przez m.in. wspólnotę i przywódców duchowych, media, politykę krajową i lokalną, a także ustawodawstwo. Promowanie i wzmacnianie zasad i postanowień Konwencji, zwłaszcza artykułów 2–6, 12–17, 24, 28, 29 i 31 jest kluczem do zapewnienia młodzieży prawa do ochrony zdrowia i właściwego rozwoju. Państwa–Strony powinny przedsięwziąć środki podnoszące świadomość i motywujące i/lub regulujące działanie poprzez kształtowanie polityki lub przyjmowanie rozwiązań legislacyjnych i wdrażanie programów stworzonych z myślą o młodzieży.

15. Komitet podkreśla znaczenie środowiska rodzinnego, w tym członków rodziny wielopokoleniowej oraz członków wspólnoty albo innych osób prawnie odpowiedzialnych za dziecko lub nastolatka (art. 5 i 18). Chociaż większość młodych osób wychowuje się we właściwie funkcjonującym środowisku rodzinnym, niektóre rodziny nie stanowią bezpiecznego i pomocnego miejsca.

16. Komitet apeluje do Państw–Stron o rozwijanie i wdrażanie – zgodne z potrzebami rozwojowymi młodzieży – ustawodawstwa, polityki i programów promujących zdrowie i rozwój młodych ludzi, za sprawą działań, takich jak: a) wyposażanie rodziców (lub prawnych opiekunów) we właściwe wsparcie, na drodze rozwijania instytucji, obiektów i usług odpowiednio dbających o rozwój młodzieży, w tym – jeśli to konieczne – udzielanie pomocy materialnej i wsparcie pod względem wyżywienia, odzieży, schronienia (art. 27 (3)); b) udzielanie właściwych informacji i wsparcia rodzicielskiego, celem ułatwienia rozwoju relacji opartych na zaufaniu, gdzie kwestie dotyczące np. seksualności i zachowań seksualnych oraz ryzykownego stylu życia mogą być otwarcie poruszane i analizowane i gdzie można znaleźć akceptowalne rozwiązania problemów, w duchu poszanowania praw nastolatków (art. 27.(3)); c) udzielanie nastoletnim rodzicom wsparcia i porad – z myślą o najlepszym interesie dziecka, jak i rodziców (art. 24 (f), 27 (2–3)); d) zwracanie szczególnej uwagi, doradzanie i wspieranie – z poszanowaniem wartości i norm mniejszości etnicznych i innych – młodzieży i ich rodziców (lub prawnych opiekunów), których tradycje i normy mogą różnić się od tradycji i norm społeczności, w której żyją oraz e) dbanie o to, by interwencje w rodzinach, mające na celu ochronę młodych ludzi, a czasem prowadzące do rozdzielenia nastolatka od rodziny, w np. sytuacji wykorzystywania bądź aktów przemocy, były zgodne z obowiązującymi ustawami i procedurami. Te ustawy i procedury należy systematycznie uzupełniać, aby były zgodne z zasadami Konwencji.

17. Szkoła odgrywa bardzo ważną rolę w życiu wielu nastolatków, jako miejsce nauki, rozwoju i socjalizacji. Artykuł 29 (1) stanowi, że edukacja musi być skierowana na „rozwijanie w jak najpełniejszym zakresie osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych dziecka”. Dodatkowo Komentarz Ogólny nr 1 na temat celów edukacji stanowi, że: „Nauczanie musi mieć również na celu dopilnowanie, by żadne dziecko nie zakończyło edukacji nie zdobywszy uprzednio umiejętności pozwalających na mierzenie się z wyzwaniami przyszłego, dorosłego życia. Podstawowe umiejętności zawierają życiowe umiejętności, takie jak zdolność podejmowania rozważnych decyzji; umiejętność pokojowego rozwiązywania konfliktów; a także rozwijanie zdrowego stylu życia i dobrych relacji społecznych”. Uwzględniając znaczenie właściwej edukacji dla obecnego i przyszłego zdrowia i rozwoju młodzieży i ich dzieci, Komitet apeluje do Państw–Stron, zgodnie z artykułami 28 i 29 Konwencji, o: a) zapewnienie dostępności i obowiązkowości odpowiedniej jakości nauczania podstawowego, darmowego i dostępnego dla wszystkich, a także nauczania ponadpodstawowego i wyższego, dostępnego dla wszystkich młodych ludzi; b) zadbanie o dobrze funkcjonujące szkoły i obiekty rekreacyjne, które nie będą

szkodliwe dla zdrowia uczniów, uwzględniając aspekty takie jak woda i system sanitarny oraz dojazd do szkoły; c) podejmowanie koniecznych działań celem zapobiegania i uniemożliwienia wystąpienia jakichkolwiek form przemocy i wykorzystywania, w tym wykorzystywania seksualnego, kar cielesnych lub innego nieludzkiego, poniżającego lub upokarzającego traktowania lub kar stosowanych w szkole, przez pracowników szkoły lub pomiędzy uczniami; d) inicjowanie i wspieranie środków, postaw i działań promujących zdrowe zachowania, poprzez włączanie odpowiednich tematów do szkolnych programów nauczania.

18. W okresie dojrzewania, rosnąca liczba młodych ludzi opuszcza szkołę i zaczyna pracę, aby finansowo pomóc rodzinie lub by zarobić na własne potrzeby, w sektorze formalnym lub nieformalnym. Wykonywanie pracy zgodne z normami międzynarodowymi, dopóki nie uniemożliwia korzystania z któregośkolwiek z praw młodzieży, w tym prawa do ochrony zdrowia i właściwego rozwoju, może być korzystne dla rozwoju danej jednostki. Komitet apeluje do Państw–Stron, aby przedsięwzięły wszelkie niezbędne działania w celu zlikwidowania wszelkich form wykorzystywania dzieci, począwszy od najpoważniejszych, by stopniowo przeglądać regulacje prawa krajowego o minimalnym dopuszczalnym wieku zatrudnienia, z myślą o ujednoliceniu ich ze standardami międzynarodowymi, i aby kontrolować środowisko i warunki pracy młodzieży pracującej (zgodnie z art. 32 Konwencji, a także z Międzynarodowymi Konwencjami Pracy nr 138 i 182), celem dopilnowania, aby prawa młodzieży były w pełni respektowane oraz by młodzi ludzie mieli dostęp do prawnych mechanizmów wynagrodzenia.

19. Komitet podkreśla również, że zgodnie z art. 23 (2) Konwencji, należy również brać pod uwagę specjalne prawa młodzieży niepełnosprawnej oraz zapewniać właściwe wsparcie, dbając, by upośledzone dziecko/nastolatek miało dostęp i możliwość korzystania z właściwej edukacji. Państwa powinny uznać zasadę równości szans na dostęp do wykształcenia podstawowego, ponadpodstawowego i wyższego dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej, najlepiej w zwyczajnych szkołach.

20. Komitet zwraca szczególną uwagę na fakt, iż wczesne małżeństwa i cięża są istotnymi czynnikami powodującymi problemy zdrowotne na tle seksualnym i rozrodczym, w tym HIV/AIDS. Zarówno minimalny wiek w świetle prawa, jak i rzeczywisty wiek w chwili zawarcia małżeństwa, zwłaszcza dla dziewcząt, jest w kilku państwach nadal bardzo niski. Istnieją również problemy niezwiązane ze zdrowiem: dzieci wchodzące w związek małżeński, zwłaszcza dziewczęta, często zmuszane są do porzucenia szkoły i izolowane od społeczeństwa. Co więcej, w niektórych Państwach–Stronach, dzieci w związkach małżeńskich są traktowane jak dorośli, nawet jeżeli nie ukończyły jeszcze 18. roku życia, co pozbawia je specjalnej ochrony, do której mają prawo na mocy zapisów Konwencji. Komitet zaleca, aby Państwa–Strony dokonały przeglądu i, jeżeli to konieczne, dokonały reformy ustawodawstwa i stosowanych praktyk w celu podwyższenia minimalnego wieku zawarcia małżeństwa, z lub bez zgody rodziców, do 18 lat, zarówno dla chłopców, jak i dziewcząt. Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet sporządził podobne zalecenie (Komentarz ogólny nr 21 z 1994 r.).

21. W większości państw przypadkowe obrażenia ciała bądź obrażenia ciała na skutek przemocy są główną przyczyną śmierci lub trwałego kalectwa wśród młodych ludzi. W związku z tym Komitet zwraca szczególną uwagę na obrażenia ciała i śmierć w wyniku wypadków komunikacyjnych, co w zbyt wielkim stopniu dotyka młodych ludzi. Państwa–Strony powinny przyjąć i wzmocnić ustawodawstwo oraz programy w celu poprawy bezpieczeństwa na drogach, takie jak: nauka jazdy i egzaminy dla młodzieży oraz uchwalanie i wzmocnianie tych elementów ustawodawstwa, które są najefektywniejsze, np. obowiązek posiadania aktualnego prawa jazdy, zapinania pasów bezpieczeństwa i noszenie kasków oraz projektowanie stref dla pieszych.

22. Komitet zwraca również uwagę na wysoki odsetek samobójstw wśród nastolatków. Problemy i choroby psychiczne są stosunkowo częste wśród młodych ludzi. W wielu krajach odnotowuje się wzrost liczby objawów, takich jak: depresja, zaburzenia odżywiania, zachowania autodesktrycyjne i samobójstwa. Mogą się one wiązać m.in. z: przemocą, złym traktowaniem, wykorzystywaniem lub zaniedbaniem, wykorzystywaniem seksualnym, niemożliwymi do osiągnięcia oczekiwaniami i/lub dręczeniem w szkole lub poza nią. Państwa–Strony powinny udostępnić tym młodym ludziom odpowiednie usługi wsparcia.

23. Przemoc jest wynikiem złożonych wzajemnych wpływów pomiędzy jednostką, rodziną, wspólnotą oraz czynnikami społecznymi. Podatni nastolatki, np. osoby bezdomne lub żyjące w zakładach opiekuńczych, należące do gangów, dzieci–żołnierze, są szczególnie narażone na przemoc w zakładach, jak i poza nimi. Na mocy artykułu 19 Konwencji, Państwa–Strony muszą przedsięwziąć wszystkie niezbędne działania¹⁴ w celu zapobiegania i eliminowania aktów przemocy: a) należy zapobiegać przemocy w zakładach i instytucjach, skierowanej przeciwko nastolatkom, w tym przemocy z użyciem środków prawnych i administracyjnych, związanej z instytucjami publicznymi i prywatnymi współpracującymi z młodzieżą (szkoły, zakłady dla osób niepełnosprawnych, zakłady poprawcze itp.) oraz szkolić i kontrolować personel odpowiedzialny za współpracę w młodzieżą, albo w zakładach opiekuńczych, albo w inny sposób, w tym: policję; b) należy zapobiegać przemocy pomiędzy młodymi ludźmi, w tym w drodze wspierania młodych rodziców, możliwościach rozwoju społecznego i edukacyjnego we wczesnym dzieciństwie, rozwijanie pokojowych norm i wartości kulturowych (jak zostało przewidziane w art. 29 Konwencji), a także poprzez surową kontrolę rynku broni palnej i dostępu do alkoholu/narkotyków.

24. W świetle artykułów 3, 6, 12, 19 i 24 (3) Konwencji, Państwa–Strony powinny podjąć wszelkie niezbędne działania w celu likwidacji wszelkich działań zagrażających prawu do życia młodych ludzi, w tym praktyka honorowego zabijania. Komitet apeluje do Państw–Stron o rozwinięcie i wdrożenie kampanii podnoszących świadomość w tym zakresie, programów edukacyjnych i ustawodawstwa skierowanego na zmianę istniejących postaw i zachowań, a tak-

---

¹⁴ Tamże.

że reagującego na krzywdzące tradycje i narzucane stereotypowe role społeczne. Co więcej, Państwa–Strony powinny ułatwić ustanowienie wielokierunkowych centrów informacji i poradnictwa odnośnie krzywdzących aspektów niektórych tradycyjnych praktyk, np. wczesnych małżeństw lub okaleczania kobiecych narządów rozrodczych.

25. Komitet zwraca uwagę na wpływ, jaki promowanie niezdrowego trybu życia i niezdrowych produktów wywiera na zachowania zdrowotne młodych ludzi. Zgodnie z art. 17 Konwencji, Państwa–Strony powinny chronić młodzież przed szkodliwymi dla zdrowia i rozwoju informacjami, podkreślając jednocześnie prawo dostępu do informacji i materiałów z różnych źródeł, krajowych i międzynarodowych. Państwa–strony są jednak zobowiązane kontrolować lub uniemożliwiać przedostawanie się pewnych informacji, promujących szkodliwe substancje (alkohol, tytoń), zwłaszcza wtedy, gdy takie reklamy skierowane są do dzieci młodzieży¹⁵.

III. INFORMACJE, ROZWIJANIE UMIEJĘTNOŚCI, DORADZTWO, USŁUGI ZDROWOTNE

26. Młodzież ma prawo do dostępu do informacji istotnych dla zdrowia i rozwoju oraz zdolności świadomego uczestniczenia w życiu społeczeństwa. Państwa–Strony mają obowiązek zapewnić młodzieży – bez wyjątku chłopcom i dziewczętom – zarówno w szkole, jak i poza nią, odpowiednie i właściwe informacje na temat ochrony zdrowia i właściwego rozwoju oraz jak wdrażać zdrowe zachowania. Powinny się w tym zawierać informacje o szkodliwości używania tytoniu, alkoholu i innych substancji, i zdrowych i odpowiedzialnych praktykach seksualnych, właściwej diecie i ćwiczeniach fizycznych.

27. Aby móc działać zgodnie ze zdobytymi informacjami, młodzież musi rozwinąć pewne zdolności, takie jak samodzielność, umiejętność planowania i przygotowywania zróżnicowanych i zbilansowanych posiłków, właściwe nawyki higieniczne, umiejętności radzenia sobie w różnych sytuacjach: komunikacji interpersonalnej, podejmowania decyzji, radzenia sobie ze stresem i konfliktami. Państwa–strony powinny motywować i wspierać możliwości wykształcania takich umiejętności poprzez, między innymi, edukację formalną i nieformalną, szkolenia, organizacje młodzieżowe, media.

28. W świetle artykułów 3, 17 i 24 Konwencji, Państwa–strony powinny umożliwić młodzieży dostęp do informacji o charakterze seksualnym i rozrodczym: o zakładaniu rodziny i antykoncepcji, zagrożeniach związanych z wczesną ciążą, zapobieganiu zarażeniu HIV/AIDS oraz o profilaktyce i leczeniu chorób przenoszonych drogą płciową. Dodatkowo Państwa–Strony powinny dbać o to, by młodzież miała dostęp do właściwych informacji bez względu na stan

¹⁵ Jak zaproponowano w Ramowej konwencji Światowej Organizacji Zdrowia o ograniczeniu użycia tytoniu (2003 r.).

cywilny ani na opinie rodzica lub prawnego opiekuna. Konieczne jest, aby znaleźć właściwe środki i metody dostarczania informacji, które są zgodne z poszczególnymi prawami młodych chłopców i dziewcząt. W ten sposób zachęca się Państwa–strony do dbania o to, by młodzi ludzie aktywnie uczestniczyli w tworzeniu i rozpowszechnianiu informacji, za pośrednictwem różnych kanałów, nie tylko szkolnego, ale również poprzez organizacje młodzieżowe, religijne, wspólnoty, inne grupy, media.

29. Na mocy artykułu 24 Konwencji, Państwa–Strony są zobowiązane do zapewnienia właściwego leczenia i rehabilitacji nastolatkom z problemami psychicznymi, do uświadamiania społeczeństwu, jakie są wczesne objawy takich chorób oraz jak poważnymi są schorzeniami, a także muszą chronić młodych ludzi przed piętnowaniem i dyskryminacją na tle ich przypadłości, zgodnie ze zobowiązaniami na mocy art. 2. Każdy nastolatek z problemami psychicznymi ma prawo do leczenia i opieki najdłużej, jak to możliwe, we wspólnocie, do której przynależy. Jeżeli konieczna będzie hospitalizacja, decyzja musi być podjęta zgodnie z najlepszym interesem jednostki. W sytuacji, gdy niezbędna jest hospitalizacja lub umieszczenie w zakładzie specjalnym, pacjentowi należy zapewnić w maksymalnym stopniu możliwość do korzystania z przysługujących mu, na mocy zapisów Konwencji, praw, w tym prawo do nauki i do rekreacji¹⁶. Tam, gdzie to możliwe, młodzież powinna być odizolowana od dorosłych. Państwa–strony muszą dopilnować, by młodzi ludzie mieli osobistego przedstawiciela, niebędącego członkiem rodziny, który będzie reprezentował ich interesy, gdy będzie to konieczne¹⁷. Zgodnie z art. 25 Konwencji, Państwa–Strony powinny okresowo dokonywać przeglądów w zakresie podjętych decyzji o umieszczeniu danego nastolatka w zakładzie specjalnym.

30. Nastolatki, zarówno dziewczęta, jak i chłopcy, są w grupie ryzyka zarażeniem lub pokrzywdzeniem przez choroby przenoszone drogą płciową, w tym HIV/AIDS¹⁸. Państwa powinny powszechnie udostępnić właściwe dobra, usługi i informacje o profilaktyce i leczeniu tych chorób. W tej sytuacji Państwa–strony są zobowiązane do: a) rozwijania skutecznych programów profilaktyki, w tym środków skierowanych na zmianę poglądów kulturowych na temat potrzeb młodzieży w kontekście antykoncepcji i profilaktyki przeciwko zakażeniu chorobami dróg rodnych oraz środków reagujących na uprzedzenia kulturowe i inne, związane z seksualnością młodzieży; b) przyjęcia ustawodawstwa walczącego z praktykami, które albo zwiększają ryzyko zakażenia wśród młodzieży, albo które przyczyniają się do marginalizowania młodzieży

¹⁶ Aby uzyskać więcej informacji na ten temat, zwróć się do: Principles for the Protection of Persons with Mental Illness and for the Improvement of Mental Health Care [Zasady w sprawie ochrony osób chorych psychicznie oraz poprawy psychiatrycznej opieki zdrowotnej], (Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 46/119 z dnia 17 grudnia 1991r., załącznik).

¹⁷ Tamże, a w szczególności zasady 2, 3 i 7.

¹⁸ Aby uzyskać więcej informacji na ten temat, patrz: Komentarz Ogólny nr 3 (2003 r.): HIV/AIDS a prawa dziecka.

już zarażonej chorobami dróg rodnych bądź HIV/AIDS; c) podejmowania działań mających na celu usunięcie wszelkich barier uniemożliwiających młodzieży dostęp do informacji, środków zapobiegawczych, np. prezerwatyw, a także opieki.

31. Nastoletnie dziewczyny powinny mieć zapewniony dostęp do informacji o szkodliwych skutkach wczesnego małżeństwa i wczesnej ciąży, zaś te, które zaszły w ciążę, powinny otrzymać dostęp do opieki zdrowotnej, dostosowanej do ich stanu fizjologicznego. Państwa-strony powinny podjąć działania mające na celu ograniczenie patologii i śmierci pośród młodych dziewcząt, zwłaszcza na skutek wczesnej ciąży i niebezpiecznych aborcji, oraz wspierać młodych rodziców. Młode matki, zwłaszcza te, którym brakuje odpowiedniego wsparcia, mogą być narażone na depresję i niepokoje, co uniemożliwia im właściwe zajęcie się dzieckiem. Komitet zaleca, aby Państwa-strony: a) rozwijały i wdrażały programy oferujące dostęp do usług zdrowotnych w zakresie seksualności i planowania rodziny, antykoncepcji, bezpiecznej aborcji, dokonywanej w miejscu, gdzie taki zabieg nie jest niezgodny z prawem, wszechstronnej i odpowiedniej opieki w trakcie ciąży, doradztwa; b) rozwijały pozytywną i pomocną postawę wobec młodych rodziców i c) rozwijały politykę umożliwiającą młodym matkom kontynuowanie nauki.

32. Zanim rodzice wyrażą zgodę, nastolatki muszą mieć możliwość wyrażenia własnej opinii: do zdania nastolatka należy przywiązywać odpowiednią wagę, zgodnie z artykułem 12 Konwencji. Jednakże, jeżeli nastolatek jest wystarczająco dojrzały, to on powinien wyrazić świadomą zgodę, zaś rodzice poinformowani, że „to leży w najlepszym interesie dziecka” (art. 3).

33. Mając na względzie prywatność i poufność oraz podobne kwestie świadomej zgody na leczenie, Państwa-Strony powinny: a) uchwalić ustawy bądź regulacje zapewniające, że nastolatek otrzyma poufną poradę na temat leczenia, aby mógł samodzielnie zdecydować o wyrażeniu świadomej zgody. Tego typu ustawy bądź regulacje powinny określać wiek przy danej procedurze albo odnosić się do zdolności rozwojowych dziecka; b) zapewnić personelowi odpowiednie przeszkolenie nt. praw młodzieży do prywatności i poufności, o byciu poinformowanym o planowanym leczeniu i wydaniu świadomej zgody na leczenie.

IV. PODATNOŚĆ I RYZYKO

34. Pilnując, by przestrzegano praw młodzieży do ochrony zdrowia i właściwego rozwoju, zarówno działania indywidualne, jak i czynniki środowiskowe zwiększające podatność i ryzyko, powinny być brane pod uwagę. Czynniki środowiskowe, takie jak konflikt zbrojny lub wykluczenie społeczne, zwiększają podatność młodzieży na wykorzystywanie, przemoc i nadużycia, tym samym znacznie ograniczając ich zdolności do dokonywania indywidualnych, zdrowych decyzji. Na przykład decyzja o niezabezpieczonym kontakcie seksualnym zwiększa ryzyko zachorowania.

35. Zgodnie z artykułem 23 Konwencji nastolatki niepełnosprawne fizycznie i/lub umysłowo mają równe prawa dostępu do właściwej opieki zdrowotnej. Państwa–Strony mają obowiązek zapewnić niepełnosprawnym nastolatkom wszelkie środki niezbędne, by mogły korzystać ze swoich praw.¹⁹ Państwa–Strony mają obowiązek: a) dopilnować, by ośrodki zdrowia, dobra i usługi zdrowotne były dostępne dla wszystkich nastolatków z upośledzeniami, a także żeby te obiekty i usługi promowały samodzielność i aktywne uczestnictwo w działaniach wspólnoty; b) dopilnować, żeby wszelki niezbędny sprzęt i personel był dostępny dla niepełnosprawnej młodzieży, co umożliwi jej poruszanie się, uczestnictwo w życiu i komunikację; c) zwracania szczególnej uwagi na specjalne potrzeby związane z seksualnością młodzieży niepełnosprawnej i d) usuwać bariery, które stoją niepełnosprawnej młodzieży na przeszkodzie do korzystania ze swoich praw.

36. Państwa–Strony mają obowiązek zapewnić właściwą ochronę bezdomnym młodym osobom, w tym również młodzieży pracującej w sektorze nieformalnym. Młodzież bezdomna jest szczególnie narażona na akty przemocy, nadużyć i wykorzystywania seksualnego, zachowania autodestrukcyjne, nadużywanie szkodliwych substancji uzależniających i na problemy psychiczne. W tym względzie, Państwa–Strony muszą: a) rozwinąć politykę i uchwalić oraz wzmocnić prawodawstwo chroniące takie jednostki przed przemocą, np. poprzez urzędników w służbie prawnu; b) rozwijać strategie na rzecz właściwej edukacji i dostępu do opieki zdrowotnej, a także na rzecz możliwości rozwoju umiejętności samodzielnego utrzymania się.

37. Młodzież wykorzystywana seksualnie, w tym na drodze prostytucji i pornografii, jest narażona na znaczne ryzyko problemów zdrowotnych, w tym choroby przenoszone drogą płciową, HIV/AIDS, niechciane ciążę, niebezpieczne aborcje, przemoc i problemy psychiczne. Ma prawo do leczenia fizycznego i psychicznego oraz do reintegracji społecznej w środowisku sprzyjającym zdrowiu, szacunkowi do samego siebie i godności (art. 39). Obowiązkiem Państw–Stron jest ustanowienie i wzmocnienie praw, które zakazują wszelkiej formy wykorzystywania seksualnego oraz powiązanego z tym nielegalnego handlu; współpracowanie z innymi Państwami–Stronami w celu wyeliminowania problemu nielegalnego handlu międzypaństwowego; zapewnianie odpowiednich usług zdrowotnych i doradczych dla młodzieży, która padła ofiarą wykorzystywania seksualnego, i upewnienia się, że młodzi ludzie są traktowani jak ofiary, a nie jak przestępcy.

38. Dodatkowo młodzi ludzie doświadczający biedy, konfliktów zbrojnych, wszelkich form niesprawiedliwości, rozbicia rodziny, niestabilności politycznej, społecznej i gospodarczej i wszelkich rodzajów imigracji są grupą szczególnie podatną na wymienione działania. Te sytuacje mogą poważnie nadwyrężyć ich zdrowie i możliwość rozwoju. Dzięki potężnym inwestycjom w politykę i działania profilaktyczne, Państwa–Strony mogą znacznie zmniejszyć poziom

¹⁹ Standardowe Zasady Postępowania z Osobami Niepełnosprawnymi ONZ.

podatności młodych ludzi na czynniki ryzyka; mogą również zapewnić społeczeństwu opłacalne sposoby pomocy młodym ludziom harmonijnie rozwijając się w wolnym społeczeństwie.

V. CHARAKTER ZOBOWIĄZAŃ PAŃSTW

39. W czasie wypełniania swoich zobowiązań, związanych ze zdrowiem i rozwojem młodzieży Państwa–Strony powinny zawsze w pełni uwzględniać cztery główne zasady Konwencji. W opinii Komitetu Państwa–Strony powinny przedsięwziąć wszelkie stosowne działania legislacyjne, administracyjne i inne, celem realizacji i monitorowania praw młodzieży do opieki zdrowotnej i rozwoju, jak zostało to ustanowione w tekście Konwencji. W tym celu, Państwa–Strony muszą wypełnić przede wszystkim następujące zobowiązania:

- a) stworzenie bezpiecznego i pomocnego środowiska dla młodzieży, w tym w granicach rodziny, w szkole, w każdej instytucji, w której mogliby funkcjonować młodzi ludzie, w obrębie swojego miejsca pracy i/lub ogólnie społeczeństwa;
- b) dopilnowanie, by młodzież miała dostęp do informacji niezbędnej dla jej zdrowia i rozwoju, a także by miała możliwości uczestnictwa w podejmowaniu decyzji wpływających na zdrowie (zwłaszcza na drodze świadomej zgody i prawa do tajemnicy lekarskiej), możliwości zdobywania życiowych umiejętności, uzyskiwania adekwatnych i dostosowanych do swojego wieku informacji oraz możliwości dokonywania stosownych decyzji zdrowotnych;
- c) dopilnowanie, by ośrodki zdrowia, dobra i usługi, w tym doradztwo i usługi zdrowotne dla zdrowia psychicznego i seksualnego/planowania rodziny – wszystkie na odpowiedniej jakości i dostosowane do potrzeb młodych ludzi – były dostępne dla każdego nastolatka;
- d) dopilnowanie, by nastoletnie dziewczęta i chłopcy mieli możliwość aktywnego uczestnictwa w planowaniu swojego rozwoju i dbania o zdrowie;
- e) ochrona młodzieży przed wszelkimi formami pracy mogącej zagrozić korzystaniu ze swoich praw, zwłaszcza poprzez likwidowanie wszelkich form dziecięcej pracy i poprzez sterowanie środowiskiem i warunkami pracy młodych ludzi tak, aby były zgodne z normami międzynarodowymi;
- f) ochrona młodzieży przed wszelkimi formami celowanych lub przypadkowych zranień, w tym wynikłych z aktu przemocy i wypadków drogowych;
- g) ochrona młodzieży przed wszelkimi szkodliwymi praktykami, np. wczesne małżeństwa, honorowe zabijanie i okaleczanie kobiecych narządów płciowych;
- h) dopilnowanie, by młodzież należąca do grup szczególnie podatnych była w pełni brana pod uwagę w czasie wypełniania wyżej wymienionych zobowiązań;
- i) wdrażanie działań zapobiegania chorobom umysłowym i promocja zdrowia psychicznego młodych ludzi.

40. Komitet zwraca uwagę Państw–Stron na Komentarz Ogólny nr14 na temat prawa do najwyższej możliwej jakości opieki zdrowotnej Komitetu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, który stanowi, że: „Państwa–Strony powinny zapewnić młodzieży bezpieczne i pomocne środowisko, umożliwiające uczestnictwo w podejmowaniu decyzji związanych ze zdrowiem, tworzenie umiejętności życiowych, zdobywanie niezbędnych informacji, otrzymywanie porad i negocjowanie decyzji zdrowotnych. Realizacja prawa do ochrony zdrowia nastolatków zależy od rozwoju opieki zdrowotnej nastawionej na potrzeby młodzieży, szanującej prawo do tajemnicy lekarskiej i do prywatności, oferującej właściwe usługi zdrowotne w kwestii seksualności i planowania rodziny”.

41. Zgodnie z artykułami 24, 39 i innymi związanymi z zapisami Konwencji, Państwa–Strony powinny zapewniać usługi zdrowotne nastawione na konkretne potrzeby młodych ludzi, szanujące prawa człowieka, zwracające uwagę na następujące cechy:

- A. Dostępność. Podstawowa opieka zdrowotna powinna zawierać w sobie usługi szczególnie nastawione na potrzeby młodych ludzi, zwłaszcza zdrowie seksualne i związane z rodzicielstwem oraz zdrowie psychiczne.
- B. Przystępność. ośrodki zdrowia, dobra i usługi zdrowotne powinny być powszechnie znane i dostępne (ekonomicznie, fizycznie, społecznie) dla każdego nastolatka, bez wyjątku. Jeśli byłoby to konieczne, powinno się gwarantować pełną poufność;
- C. Dopuszczalność. W pełni szanując postanowienia i zasady Konwencji, wszystkie ośrodki zdrowia, dobra i usługi zdrowotne powinny szanować wartości kulturowe, być uwrażliwione na kwestie płci, działać w zgodzie z etyką lekarską i być akceptowane zarówno przez młodzież, jak i wspólnoty, w których przebywają;
- D. Jakość. Ośrodki zdrowia, dobra i usługi zdrowotne powinny być stosowne naukowo i medycznie, co oznacza, że personel powinien być przeszkolony do pracy z młodzieżą, obiekty medyczne odpowiednio przygotowane, a stosowane metody – akceptowane przez naukę.

42. Państwa–Strony powinny, tam gdzie to możliwe, przyjmować wielosektorowe podejście do promowania i ochrony zdrowia i rozwoju młodzieży oraz do rozwijania poprzez ułatwianie skutecznych i trwałych połączeń i partnerstwa pomiędzy wszystkimi stosownymi aktorami. Na poziomie krajowym, takie podejście wymaga bliskiej i systematycznej współpracy i koordynacji wewnątrz Rządu, celem zapewnienia niezbędnego zaangażowania wszystkich stosownych jednostek rządowych. Służba zdrowia i inne służby wykorzystywane przez młodzież również powinny być wsparte i otrzymać pomoc przy szukaniu ofert współpracy z, między innymi, prywatnymi i/lub tradycyjnymi lekarzami, stowarzyszeniami zawodowymi, aptekami i organizacjami oferującymi usługi narażonym grupom młodzieży.

43. Wielosektorowe podejście do promowania i ochrony zdrowia i rozwoju młodzieży nie będzie skuteczne bez współpracy międzynarodowej. Dlatego też Państwa–Strony powinny,

kiedy to konieczne, podejmować współpracę z wyspecjalizowanymi agencjami, programami i organami ONZ, międzynarodowymi organizacjami pozarządowymi oraz agencjami pomocy dwustronnej, międzynarodowymi stowarzyszeniami zawodowymi i innymi aktorami pozarządowymi.

KOMENTARZ OGÓLNY NR 5 (2003)

Działania ogólne służące wprowadzeniu w życie Konwencji o Prawach Dziecka (Artykuły 4, 42 i 44 ust. 6)

WSTĘP

Komitet Praw Dziecka przygotował niniejszy komentarz ogólny w celu przedstawienia zarysu obowiązków Państw – Stron Konwencji w zakresie tak zwanych „ogólnych działań służących wprowadzeniu Konwencji w życie”. Różne elementy koncepcji są złożone i Komitet podkreśla, że prawdopodobne jest wydanie bardziej szczegółowych komentarzy ogólnych dotyczących poszczególnych elementów w odpowiednim trybie, w celu poszerzenia niniejszego ogólnego zarysu. W komentarzu ogólnym Komitetu nr 2 (2002) zatytułowanym: „Rola niezależnych krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka w ochronie i promocji praw dziecka” omówiono już szerzej tę koncepcję.

Artykuł 4

„Państwa–Strony podejmą wszelkie właściwe działania ustawodawczo–administracyjne oraz inne dla realizacji praw uznanych w niniejszej Konwencji. Odnośnie praw ekonomicznych, socjalnych oraz kulturalnych Państwa–Strony będą podejmowały takie działania przy maksymalnym wykorzystaniu środków będących w ich dyspozycji oraz, gdzie okaże się to konieczne, w ramach współpracy międzynarodowej.”

I. WPROWADZENIE

1. W przypadku, kiedy Państwo ratyfikuje Konwencję o Prawach Dziecka, przyjmuje na siebie zobowiązanie jej wprowadzenia jej w życie na podstawie prawa międzynarodowego.

Wprowadzenie w życie jest procesem, w ramach którego Państwa–Strony podejmują działania w celu zapewnienia realizacji wszystkich praw uznanych w Konwencji dla wszystkich dzieci żyjących w ich obszarze jurysdykcji²⁰. Artykuł 4 wymaga, aby Państwa–Strony podjęły „wszelkie właściwe działania ustawodawczo–administracyjne oraz inne” dla realizacji praw uznanych w Konwencji. O ile Państwo przyjmuje zobowiązania na podstawie Konwencji, jego zadania w zakresie realizacji Konwencji – realnego wprowadzenia w życie praw człowieka w odniesieniu do dzieci – wymagają zaangażowania wszystkich sektorów społeczeństwa i oczywiście samych dzieci. Kwestią fundamentalną jest zapewnienie, aby całe prawodawstwo krajowe było w pełni spójne z Konwencją oraz aby zasady i postanowienia Konwencji mogły być stosowane bezpośrednio i odpowiednio egzekwowane. Ponadto Komitet Praw Dziecka zidentyfikował szeroki zakres działań, które są konieczne dla efektywnego wprowadzania w życie Konwencji, łącznie z rozwijaniem specjalnych struktur i monitoringiem, szkoleniem i innymi działaniami w ramach rządu, parlamentu i wymiaru sprawiedliwości na wszystkich poziomach²¹.

2. W ramach swoich okresowych analiz raportów składanych przez Państwa–Strony na podstawie Konwencji, Komitet zwraca szczególną uwagę na działania, które zdefiniował jako „ogólne działania służące wprowadzeniu Konwencji w życie”. W swoich końcowych wnioskach po przeprowadzonej analizie, Komitet przedstawia szczegółowe zalecenia dotyczące ogólnych działań. Komitet oczekuje, że Państwa–Strony opiszą działania podjęte w odpowiedzi na te zalecenia w swoich kolejnych raportach okresowych. Wytyczne Komitetu dotyczące sprawozdawczości grupują artykuły Konwencji w klastry²², pierwszy klaster dotyczy „ogólnych działań służących wprowadzeniu Konwencji w życie”, który łączy artykuł 4 z artykułem 42 (obowiązek szerokiego rozpowszechniania treści Konwencji wśród dzieci i dorosłych; patrz: para. 66 poniżej) oraz artykułem 44 ust.6 (obowiązek szerokiego udostępniania raportów w ramach Państwa; patrz: paragraf 71 poniżej).

3. Poza tymi postanowieniami, inne obowiązki ogólne określone są w artykule 2: „Państwa–Strony w granicach swojej jurysdykcji będą respektowały i gwarantowały prawa zawarte w niniejszej Konwencji wobec każdego dziecka, bez jakiegokolwiek dyskryminacji”.

²⁰ Komitet przypomina Państwom–Stronom, że dla celów Konwencji, dziecko oznacza „każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność” (art. 1).

²¹ W roku 1999 Komitet Praw Dziecka przeprowadził dwudniowe warsztaty dla upamiętnienia dziesiątej rocznicy przyjęcia Konwencji o Prawach Dziecka przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych. Warsztaty koncentrowały się na ogólnych działaniach służących wprowadzeniu Konwencji w życie, a następnie Komitet przyjął szczegółowe wnioski i zalecenia (patrz CRC/C/90, para. 291).

²² Ogólne Wytyczne Dotyczące Formy i Treści Wstępnych Raportów Składanych przez Państwa–Strony na podstawie Artykułu 44 ust. 1 (a) Konwencji, CRC/C/5, 15 października 1991; Ogólne Wytyczne Dotyczące Formy i Treści Raportów Okresowych Składanych przez Państwa–Strony na podstawie Artykułu 44, paragraf 1 (b) Konwencji o Prawach Dziecka, CRC/C/58, 20 listopada 1996.

4. Podobnie, na podstawie Artykułu 3 ust. 2, „Państwa–Strony działają na rzecz zapewnienia dziecku w takim stopniu ochrony i opieki, w jakim jest to niezbędne dla jego dobra, biorąc pod uwagę prawa i obowiązki jego rodziców, opiekunów prawnych lub innych osób prawnie za nie odpowiedzialnych i w tym celu będą podejmowały wszelkie właściwe kroki ustawodawcze oraz administracyjne”.

5. W międzynarodowych przepisach dotyczących praw człowieka, występują artykuły podobne do artykułu 4 Konwencji, określające ogólne obowiązki w zakresie wprowadzenia Konwencji w życie, takie jak: artykuł 2 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych i artykuł 2 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych. Komitet Praw Człowieka i Komitet ds. Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych opublikowały komentarze ogólne dotyczące omawianych postanowień, o których mowa poniżej, a które należy uznać jako uzupełniające w stosunku do niniejszego komentarza ogólnego²³.

6. Odnosząc się do ogólnego obowiązku Państw–Stron w zakresie ogólnych działań służących wprowadzeniu Konwencji w życie, w artykule 4, w drugim zdaniu następuje rozróżnienie pomiędzy prawami obywatelskimi i politycznymi oraz prawami ekonomicznymi, socjalnymi i kulturalnymi: „Oдноśnie praw ekonomicznych, socjalnych oraz kulturalnych Państwa–Strony będą podejmowały takie działania przy maksymalnym wykorzystaniu środków będących w ich dyspozycji oraz, gdzie okaże się to konieczne, w ramach współpracy międzynarodowej”. Nie istnieje prosty lub miarodajny podział praw człowieka ogólnie lub praw wynikających z Konwencji na powyższe dwie kategorie. Wytyczne Komitetu dotyczące sprawozdawczości grupują artykuły 7, 8, 13–17 i 37 (a) pod tytułem „Prawa i wolności obywatelskie”, ale wskazują w zależności od kontekstu, że nie są to jedyne prawa obywatelskie i polityczne zawarte w Konwencji. W rzeczywistości jest jasne, że wiele innych artykułów, w tym artykuły 2, 3, 6 i 12 Konwencji, zawiera elementy, które stanowią prawa obywatelskie/polityczne, odzwierciedlając w ten sposób wzajemną zależność i nierozzerwalność wszystkich praw człowieka. Korzystanie z praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych jest nieodłącznie powiązane z korzystaniem z praw obywatelskich i politycznych. Jak wspomniano poniżej w paragrafie 25, Komitet uważa, że prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne, a także prawa obywatelskie i polityczne, powinny być traktowane jako prawa, które mogą być dochodzone na drodze sądowej.

7. Zdanie drugie artykułu 4 odzwierciedla realistyczną akceptację faktu, że brak zasobów – finansowych i innych – może utrudnić pełne wprowadzenie w życie praw ekonomicz-

---

²³ Komitet Praw Człowieka, komentarz ogólny nr 3 (trzynasta sesja, 1981 r.), *Artykuł 2: Realizacja na poziomie krajowym*; Komitet ds. Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Komentarz Ogólny nr 3 (piąta sesja, 1990 r.), *Charakter zobowiązań Państw–Stron (Artykuł 2, paragraf 1 Paktu)*; a także komentarz ogólny nr 9 (dziewiętnasta sesja, 1998 r.), *Krajowe zastosowanie Paktu*, rozwijający pewne elementy komentarza ogólnego nr 3. Kompendium komentarzy ogólnych i zaleceń międzynarodowych organów traktatowych jest publikowane regularnie przez Urząd Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka (HRI/GEN/1/Rev.6).

nych, socjalnych i kulturalnych w niektórych Państwach; wprowadza to koncepcję „stopniowego wprowadzania w życie” takich praw: Państwa muszą być w stanie wykazać, że wdrożyły takie działania „przy maksymalnym wykorzystaniu środków będących w ich dyspozycji” oraz, gdzie okaże się to konieczne, w ramach współpracy międzynarodowej. Z chwilą ratyfikacji Konwencji Państwa przyjmują na siebie nie tylko zobowiązania dotyczące wprowadzenia jej w życie w ramach swojej jurysdykcji, ale również w zakresie przyczynienia się do wdrożenia Konwencji w skali globalnej poprzez współpracę międzynarodową (patrz: paragraf 60 poniżej).

8. Zdanie jest podobne do sformułowania zastosowanego w Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych i Komitet w pełni zgadza się ze stwierdzeniem Komitetu ds. Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, że „nawet, jeśli dostępne zasoby są wyraźnie niewystarczające, Państwo–Strona jest nadal zobowiązane do podejmowania starań w celu zapewnienia możliwie jak najszerszego korzystania z odpowiednich praw w panujących okolicznościach”²⁴. Niezależnie od okoliczności ekonomicznych Państwa mają obowiązek podejmowania wszystkich możliwych działań w celu realizacji praw dziecka, zwracając szczególną uwagę na najbardziej pokrzywdzone grupy.

9. Ogólne działania służące wprowadzeniu Konwencji w życie, zidentyfikowane przez Komitet i opisane w niniejszym komentarzu ogólnym, mają na celu promowanie pełnego korzystania ze wszystkich praw wynikających z Konwencji przez wszystkie dzieci, poprzez prowadzenie, powołanie organów koordynacyjnych i monitorujących – rządowych i niezależnych – kompleksowe gromadzenie danych, podnoszenie świadomości oraz szkolenia i rozwój, a także rozwijanie i wdrażanie odpowiednich polityk, usług i programów. Jednym z korzystnych wyników przyjęcia i prawie ogólnoswiatowej ratyfikacji Konwencji jest rozwijanie wielu różnych rodzajów nowych organów na poziomie krajowym, koncentrujących się i wrażliwych na problemy praw dziecka, struktur i aktywności – jednostek ds. praw dziecka w ramach rządów, ministerstw ds. dzieci, komitetów międzysektorowych ds. dzieci, komitetów parlamentarnych, przeprowadzanie analiz na temat oddziaływania na prawa dziecka, budżetów praw dziecka i analiz „stanu praw dziecka”, tworzenie koalicji organizacji pozarządowych ds. praw dziecka, rzeczników praw dziecka i komisarzy ds. praw dziecka itp.

10. O ile niektóre z tych zmian mogą się wydawać kosmetyczne, ich pojawienie się oznacza co najmniej zmianę percepcji miejsca dziecka w społeczeństwie, wolę nadania problemowi praw dziecka wyższego priorytetu politycznego oraz wzrost wrażliwości w zakresie oddziaływania zarządzania na dzieci i ich prawa człowieka.

11. Komitet podkreśla, że w kontekście Konwencji, Państwa muszą postrzegać swoją rolę jako wypełnianie jednoznacznych zobowiązań prawnych w stosunku do każdego i wszystkich

²⁴ Komentarz ogólny nr 3, HRI/GEN/1/, para. 11, s. 16.

dzieci. Realizacja praw człowieka w stosunku do dzieci nie może być traktowana jako proces charytatywny, wyświadczenie dzieciom przysługi.

12. Rozwój perspektywy praw dzieci poprzez rządy, parlamenty i wymiar sprawiedliwości jest wymagany w celu skutecznego wprowadzenia w życie całej Konwencji, a w szczególności w świetle następujących artykułów Konwencji zidentyfikowanych przez Komitet jako zasady ogólne:

Artykuł 2 – obowiązek Państw dotyczący respektowania i gwarantowania praw zawartych w Konwencji, w granicach ich jurysdykcji, wobec każdego dziecka, bez jakiegokolwiek dyskryminacji. Obowiązek dotyczący braku dyskryminacji wymaga, aby Państwa aktywnie identyfikowały poszczególne dzieci i grupy dzieci, których rozpoznanie i w stosunku do których realizacja praw może wymagać specjalnych działań. Na przykład Komitet podkreśla w szczególności potrzebę gromadzenia danych, które powinny być rozłączane (dezagregowane) w celu umożliwienia identyfikacji dyskryminacji lub potencjalnej dyskryminacji. Rozwiązanie problemów związanych z dyskryminacją może wymagać zmian w prawodawstwie, administracji i alokacji zasobów, a także podjęcia działań edukacyjnych w celu zmiany nastawienia. Należy podkreślić, że zastosowanie zasady braku dyskryminacji w zakresie równego dostępu do praw nie oznacza identycznego traktowania. W swoim komentarzu ogólnym Komitet Praw Człowieka podkreślił znaczenie podjęcia szczególnych działań w celu zmniejszenia lub wyeliminowania warunków, które powodują dyskryminację²⁵.

Artykuł 3 (1) – najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka jako sprawa nadrzędna we wszystkich działaniach dotyczących dzieci. Ten artykuł dotyczy działań podejmowanych przez „publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze”. Zasada zawarta w tym artykule wymaga aktywnych działań rządu, parlamentu i wymiaru sprawiedliwości. Każdy organ lub instytucja ustawodawcza, administracyjna i każdy organ lub instytucja wymiaru sprawiedliwości ma obowiązek stosowania zasady jak najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka poprzez systematyczne analizowanie wpływu lub potencjalnego wpływu ich decyzji lub działań na prawa i interesy dziecka, poprzez, na przykład, proponowane lub istniejące prawa lub politykę, lub działania administracyjne, lub postanowienia sądu, w tym takie działania lub decyzje, które nie dotyczą bezpośrednio dzieci, ale mają na nie pośredni wpływ.

Artykuł 6 – wrodzone prawo do życia każdego dziecka oraz zobowiązanie Państw–Stron dotyczące zapewnienia w możliwie maksymalnym zakresie warunków życia i rozwoju dziecka. Komitet oczekuje, aby Państwa interpretowały pojęcie „rozwój” w najszerszym znaczeniu tego słowa, jako koncepcję holistyczną, obejmującą rozwój fizyczny, umysłowy, duchowy, moralny,

²⁵ Komitet Praw Człowieka, komentarz ogólny nr 18 (1989), HRI/GEN/1/, s. 147 i n.

psychologiczny i społeczny dziecka. Działania w zakresie realizacji praw powinny mieć na celu osiągnięcie optymalnego rozwoju wszystkich dzieci.

Artykuł 12 – prawo dziecka do swobodnego wyrażania własnych poglądów „we wszystkich sprawach dotyczących dziecka” i traktowanie tych poglądów przez organy państwa z należytą wagą. Ta zasada, która podkreśla rolę dziecka jako aktywnego uczestnika procesu promowania, ochrony i monitorowania własnych praw, dotyczy w równym stopniu wszystkich działań przyjętych przez Państwa w celu wprowadzenia Konwencji w życie.

Otwarcie procesu podejmowania decyzji rządowych dla dzieci jest pozytywnym wyzwaniem, na które, jak stwierdza Komitet, reaguje coraz więcej Państw. Biorąc pod uwagę fakt, że do tej pory niewiele Państw obniżyło wiek uprawnień do głosowania poniżej 18 lat, tym bardziej istnieją powody uwzględniania poglądów dzieci nieposiadających praw wyborczych w pracach rządów i parlamentów. Jeśli konsultacje mają mieć znaczenie, istnieje konieczność udostępnienia dokumentów, a także procesów. Jednakże wysłuchiwanie dzieci jest stosunkowo małym wyzwaniem; nadanie ich poglądom odpowiedniej wagi wymaga rzeczywistych zmian. Słuchanie dzieci nie powinno być traktowane jako cel sam w sobie, ale raczej jako sposób realizacji interakcji Państw z dziećmi, a ich działania w imieniu dzieci powinny być jeszcze bardziej wrażliwe na realizację praw dziecka.

Jednorazowe lub regularne zdarzenia, takie jak Parlamenti Dzieci mogą być stymulujące i mogą podnosić ogólną świadomość. Jednakże, artykuł 12 wymaga spójnych i nieustannych uzgodnień. Należy również unikać pozornego zaangażowania dzieci i pozornych konsultacji, które powinny mieć na celu ustalenie reprezentatywnych poglądów. Nacisk na „sprawy dotyczące dziecka” w artykule 12 (1) oznacza ustalenie poglądów określonych grup dzieci w konkretnych sprawach – na przykład, dzieci, które doświadczyły działania systemu wymiaru sprawiedliwości dla młodocianych – w sprawie propozycji reformy prawa w tym obszarze, lub dzieci adoptowanych i dzieci w rodzinach zastępczych – w sprawie prawa i polityki adopcyjnej. Istotne jest, aby rządy rozwijały bezpośrednie relacje z dziećmi, nie tylko poprzez mediacje organizacji pozarządowych lub instytucji praw człowieka. W pierwszych latach Konwencji organizacje pozarządowe odgrywały istotną rolę w zakresie pionierskich działań ukierunkowanych na uczestnictwo dzieci, ale w interesie zarówno rządów, jak i dzieci jest utrzymanie odpowiednich bezpośrednich kontaktów.

II. WERYFIKACJA ZASTRZEŻEŃ

13. Komitet rozpoczyna swoje zalecenia dotyczące sprawozdawczości od zachęcenia Państw–Stron do określenia, czy uznają konieczność utrzymania wniesionych przez nie zastrzeżeń, jeśli takie zastrzeżenia zostały zgłoszone, czy mają zamiar je wycofać²⁶. Państwa–Strony

²⁶ Ogólne Wytyczne Dotyczące Formy i Treści Raportów Okresowych Składanych przez Państwa–Strony na podstawie Artykułu 44, paragraf 1 (b) Konwencji o Prawach Dziecka, CRC/C/58, 20 listopada 1996, para. 11.

Konwencji mają prawo zgłaszania zastrzeżeń podczas ratyfikacji lub przystąpienia do Konwencji (artykuł 51). Cel Komitetu w zakresie zapewnienia pełnego i bezwarunkowego poszanowania praw człowieka w stosunku do dzieci może być osiągnięty tylko, jeśli Państwa wycofają swoje zastrzeżenia. W swoich analizach raportów Komitet konsekwentnie zaleca weryfikację i wycofanie zastrzeżeń. W przypadku jeśli Państwo, po weryfikacji, podejmuje decyzję o utrzymaniu zastrzeżenia, Komitet prosi o zawarcie pełnego wyjaśnienia w kolejnym raporcie okresowym. Komitet zwraca uwagę Państw–Stron na stanowisko Światowej Konferencji Praw Człowieka, zachęcające do weryfikacji i wycofywania zastrzeżeń²⁷.

14. Artykuł 2 Konwencji Wiedeńskiej o Prawie Traktatów definiuje zastrzeżenie jako „jednostronne oświadczenie, jakkolwiek byłoby ono sformułowane lub nazwane, złożone przez państwo przy podpisaniu, ratyfikacji, przyjęciu, zatwierdzeniu lub przystąpieniu do traktatu, mocą którego zmierza ono do wykluczenia lub modyfikacji skutku prawnego pewnych postanowień traktatu w ich zastosowaniu do tego państwa”. Konwencja Wiedeńska zaznacza, że państwo może zgłosić zastrzeżenie przy ratyfikacji lub przy przystąpieniu do niego, chyba że zastrzeżenie takie „jest niezgodne z przedmiotem i celem traktatu” (art. 19).

15. Artykuł 51, paragraf. 2 Konwencji o Prawach Dziecka odzwierciedla powyższe postanowienia: „Nie będzie dopuszczalne zastrzeżenie pozostające w sprzeczności z przedmiotem i celem niniejszej Konwencji”. Komitet jest głęboko zaniepokojony faktem, że niektóre Państwa wniosły zastrzeżenia wyraźnie naruszające artykuł 51 (2), sugerując, na przykład, że przestrzeganie Konwencji jest ograniczone przez istniejącą Konstytucję lub prawodawstwo danego Państwa, w tym, w niektórych przypadkach przez prawo religijne. Artykuł 27 Konwencji Wiedeńskiej o Prawie Traktatów stanowi, co następuje: „Strona nie może powoływać się na postanowienia swojego prawa wewnętrznego dla usprawiedliwienia niewykonywania przez nią traktatu”.

16. Komitet zauważa, że w niektórych przypadkach, Państwa–Strony zgłosiły formalne zastrzeżenia w stosunku do takich szeroko zakrojonych zastrzeżeń wniesionych przez inne Państwa–Strony. Komitet zaleca wszelkie działania, które przyczyniają się do zapewnienia jak najpełniejszego przestrzegania postanowień Konwencji we wszystkich Państwach–Stronach.

III. RATYFIKACJA INNYCH KLUCZOWYCH MIĘDZYNARODOWYCH INSTRUMENTÓW W DZIEDZINIE PRAW CZŁOWIEKA

17. W ramach swoich rozważań na temat działań ogólnych zmierzających do wprowadzenia w życie Konwencji, a także w świetle zasad niepodzielności i niezależności praw człowieka, Komitet konsekwentnie zaleca, aby Państwa–Strony, o ile już tego nie zrobiły, ratyfiko-

²⁷ Światowa Konferencja Praw Człowieka, Wiedeń, 14–25 czerwca 1993, „Deklaracja wiedeńska i Program działania”, A/CONF.157/23.

wały dwa Protokoły Dodatkowe do Konwencji o Prawach Dziecka (w sprawie udziału dzieci w konfliktach zbrojnych oraz w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii) oraz sześć innych podstawowych międzynarodowych instrumentów w dziedzinie praw człowieka. Podczas swojego dialogu z Państwami–Stronami Komitet często zachęca je do rozważenia innych ważnych instrumentów międzynarodowych. Niewyczerpująca lista takich dokumentów jest załączona do niniejszego komentarza ogólnego i będzie okresowo aktualizowana przez Komitet.

IV. DZIAŁANIA LEGISLACYJNE

18. Komitet uważa, że obowiązkiem Państw–Stron jest kompleksowa weryfikacja prawodawstwa krajowego i związanych z nim zaleceń administracyjnych w celu zapewnienia pełnej zgodności z postanowieniami Konwencji. Doświadczenia Komitetu wynikające z analiz nie tylko wstępnych, ale również drugich i trzecich raportów okresowych na podstawie Konwencji. Komitet zauważa także, że proces weryfikacji na poziomie krajowym w większości przypadków już się rozpoczął, ale musi być bardziej rygorystyczny. Weryfikacja musi rozważyć Konwencję nie tylko według poszczególnych artykułów, ale również holistycznie, uznając niezależność i niepodzielność praw człowieka. Weryfikacja powinna być raczej ciągła niż jednorazowa i powinna uwzględniać zarówno prawodawstwo proponowane, jak i istniejące. O ile ważne jest, aby ten proces weryfikacji był wbudowany w mechanizm wszystkich odpowiednich instytucji rządowych, korzystne jest również przeprowadzenie niezależnej weryfikacji, np. przez komitety i sesje parlamentarne, krajowe instytucje praw człowieka, organizacje pozarządowe, środowiska akademickie, dzieci i młodzież i innych.

19. Państwa–Strony powinny wszelkimi sposobami zapewnić, aby postanowienia Konwencji zostały prawomocnie wprowadzone w życie w ramach ich krajowych systemów prawnych. Jest to nadal wyzwanie w wielu Państwach–Stronach. Szczególnie istotne jest wyjaśnienie zakresu zastosowania Konwencji w Państwach, gdzie obowiązuje zasada samowykonalności i w innych, gdzie uważa się, że Konwencja ma status konstytucyjny lub gdzie Konwencja została włączona do prawa krajowego.

20. Komitet zachęca do inkorporacji Konwencji do prawa krajowego, co jest tradycyjnym podejściem do wprowadzania w życie międzynarodowych instrumentów praw człowieka w niektórych – ale nie wszystkich – Państwach. Inkorporacja powinna oznaczać, że na postanowienia Konwencji można się bezpośrednio powoływać przed sądami i postanowienia te są stosowane przez organy administracji krajowej, a także, że Konwencja jest przeważająca w przypadku konfliktu z prawodawstwem krajowym lub powszechną praktyką. Inkorporacja sama w sobie nie umożliwia uniknięcia potrzeby zapewnienia, aby wszystkie odpowiednie przepisy prawa krajowego, w tym wszelkiego prawa lokalnego lub zwyczajowego, były zgodne z Kon-

wencją. W przypadku wszelkich konfliktów w prawodawstwie, w świetle artykułu 27 Konwencji Wiedeńskiej o Prawie Traktatów, należy zawsze uznawać pierwszeństwo Konwencji. Jeśli Państwo przekazuje uprawnienia legislacyjne federalnym regionalnym lub terytorialnym organom rządowym, musi również wymagać, aby takie podporządkowane organy rządowe prowadziły prace legislacyjne w ramach Konwencji oraz zapewniały skuteczną realizację jej postanowień (patrz również paragraf 40 i kolejne poniżej).

21. Niektóre Państwa zasugerowały Komitetowi, że włączenie do ich Konstytucji gwarancji prawa dla „każdego” jest właściwe dla zapewnienia przestrzegania tych praw dla dzieci. Należy przetestować, czy obowiązujące prawa są rzeczywiście realizowane na rzecz dzieci i czy można się na nie bezpośrednio powołać przed sądami. Komitet zachęca do włączenia do konstytucji krajowych sekcji Konwencji dotyczących praw dziecka, odzwierciedlających kluczowe zasady Konwencji, co pomoże w podkreśleniu zasadniczego przesłania Konwencji stanowiącego, że dzieciom przysługują prawa człowieka na równi z dorosłymi. Jednakże takie włączenie na pewno automatycznie przestrzegania praw dziecka. W celu promowania pełnej realizacji tych praw, łącznie z wykonywaniem tych praw przez same dzieci, w odpowiednich okolicznościach, mogą być konieczne dodatkowe działania legislacyjne i inne.

22. Komitet podkreśla w szczególności znaczenie zapewnienia odzwierciedlenia w prawie krajowym ogólnych zasad zidentyfikowanych w Konwencji (artykuły 2, 3, 6 i 12; patrz: para. 12 powyżej). Komitet popiera opracowywanie skonsolidowanych statutów praw dziecka, które podkreślają i wyróżniają zasady Konwencji. Jednakże Komitet podkreśla, że zasadniczą sprawą jest ponadto odzwierciedlenie zasad i standardów Konwencji we wszystkich odpowiednich prawach „sektorowych” (w ustawodawstwie dotyczącym edukacji, zdrowia, sprawiedliwości itp.).

23. Komitet zachęca wszystkie Państwa–Strony do uchwalania i wprowadzania w ich jurysdykcjach postanowień, które są bardziej sprzyjające dla realizacji praw dziecka niż postanowienia samej Konwencji, w świetle artykułu 41. Komitet podkreśla, że inne instrumenty międzynarodowe w zakresie praw człowieka mają zastosowanie do wszystkich osób poniżej 18. roku życia.

V. MOŻLIWOŚĆ DOCHODZENIA PRAW NA DRODZE SĄDOWEJ

24. W celu nadania prawom odpowiedniego znaczenia, muszą być dostępne odpowiednie środki prawne w celu zrekompensowania naruszenia tych praw. Wymóg ten jest zawarty w sposób dorozumiany w Konwencji i konsekwentnie powoływany w sześciu innych głównych traktatach dotyczących międzynarodowych praw człowieka. Szczególny status zależności dziecka stwarza rzeczywiste trudności w dochodzeniu przez dzieci środków prawnych z tytułu naruszenia ich praw. W związku z tym Państwa muszą zwrócić szczególną uwagę na zapewnienie, aby dla dzieci i ich przedstawicieli dostępne były procedury skuteczne i wrażliwe na pra-

wa dziecka. Powinno to obejmować zapewnienie informacji przyjaznych dziecku, doradztwa, rzecznictwa, w tym wsparcia dla samostanowienia, a także dostęp do niezależnych procedur odwoławczych oraz sądów wraz z niezbędną pomocą prawną i inną. W przypadku stwierdzenia naruszenia praw, powinny być dostępne odpowiednie środki naprawcze, w tym rekompensaty, a jeśli to konieczne należy podejmować działania w zakresie promowania regeneracji fizycznej i psychologicznej, rehabilitacji i reintegracji, zgodnie z artykułem 39.

25. Jak wspomniano poniżej w para. 6, Komitet podkreśla, że prawa ekonomiczne, społeczne i kulturalne, a także prawa obywatelskie i polityczne, powinny być traktowane jako prawa, które mogą być dochodzone na drodze sądowej. Zasadniczą kwestią jest, aby prawo krajowe określało uprawnienia na wystarczającym poziomie szczegółowości, w celu zapewnienia skuteczności stosowanych środków prawnych przysługujących z tytułu braku zgodności z prawem.

VI. DZIAŁANIA ADMINISTRACYJNE I INNE

26. Komitet nie może szczegółowo zalecić działań, które każde z Państw uzna za odpowiednie w celu zapewnienia skutecznej realizacji Konwencji. Jednakże na podstawie pierwszej dekady swoich doświadczeń w zakresie analizy raportów przygotowywanych przez Państwa Strony oraz poprzez ciągły dialog z Rządami, a także z Organizacją Narodów Zjednoczonych i jej agendami, organizacjami pozarządowymi i innymi kompetentnymi organami, Komitet przedstawia poniżej wybrane kluczowe zalecenia dla Państw.

27. Komitet uważa, że skuteczna realizacja Konwencji wymaga wyraźnej międzysektorowej koordynacji w celu rozpoznania i realizacji praw dziecka przez administracje rządowe, pomiędzy różnymi poziomami administracji oraz pomiędzy rządem i społeczeństwem obywatelskim, w tym w szczególności pomiędzy samymi dziećmi i młodzieżą. Niezmiennie wiele różnych wydziałów instytucji rządowych lub organów para-rządowych wpływa na życie dzieci i korzystanie przez dzieci z ich praw. Rzadko zdarza się, aby instytucje rządowe nie miały żadnego wpływu, bezpośredniego lub pośredniego, na życie dzieci (o ile sytuacja taka w ogóle występuje). Wymagany jest rygorystyczny monitoring realizacji Konwencji, który powinien być wbudowany w procesy administracji rządowej na wszystkich poziomach, ale również niezależny monitoring prowadzony przez krajowe instytucje praw człowieka, organizacje pozarządowe i inne.

A. Opracowanie kompleksowej strategii krajowej zakorzenionej w Konwencji

28. Jeżeli rząd jako całość chce na wszystkich poziomach promować i przestrzegać praw dziecka, musi podejmować działania na zasadach jednolitej, kompleksowej strategii krajowej opartej na przestrzeganiu praw, zakorzenionej w Konwencji.

29. Komitet zaleca opracowanie kompleksowej strategii krajowej lub krajowego planu działań dla dzieci, zbudowanego w oparciu o Konwencję. Komitet oczekuje, że Państwa-Strony uwzględnią te zalecenia w swoich wnioskach zawartych w raportach okresowych, opracowując i/lub weryfikując swoje strategie krajowe. Jeśli taka strategia ma być skuteczna, powinna odnosić się do sytuacji wszystkich dzieci oraz do wszystkich praw zawartych w Konwencji. Powinna ona być opracowana poprzez proces konsultacji, w tym konsultacji z dziećmi i młodzieżą oraz z osobami, które z nimi żyją i pracują. Jak wspomniano powyżej (para. 12), poważne konsultacje z dziećmi wymagają szczególnych materiałów i procesów wrażliwych na problemy dzieci; nie mogą one polegać na prostym rozszerzeniu dostępu dzieci do procesów dotyczących dorosłych.

30. Szczególną uwagę należy zwrócić na zidentyfikowanie i nadanie priorytetu zmarginalizowanym i pokrzywdzonym grupom dzieci. Zasada braku dyskryminacji zawarta w Konwencji wymaga, aby wszystkie prawa zagwarantowane przez Konwencję zostały uznane dla wszystkich dzieci w ramach jurysdykcji Państw. Jak wspomniano powyżej (para. 12), zasada braku dyskryminacji nie uniemożliwia podejmowania specjalnych działań w celu zmniejszenia dyskryminacji.

31. W celu nadania strategii odpowiedniej rangi musi ona być przyjęta na najwyższym poziomie administracji rządowej. Ponadto strategia musi być powiązana z krajowym planowaniem rozwoju i ujęta w budżetowaniu krajowym; w przeciwnym razie strategia może być zmarginalizowana poza kluczowym procesem podejmowania decyzji.

32. Strategia nie może być tylko listą dobrych intencji; musi obejmować opis zrównoważonego procesu realizacji praw dziecka w całym Państwie; musi wychodzić poza oświadczenia i zasady polityki, w celu wytyczenia realnych i osiągalnych celów w odniesieniu do pełnego zakresu praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych oraz praw obywatelskich i politycznych dla wszystkich dzieci. Kompleksowa strategia krajowa może być opracowana w sektorowych krajowych planach działań – na przykład w zakresie edukacji i zdrowia – wyznaczając szczegółowe cele, ukierunkowane działania wdrożeniowe oraz alokację zasobów finansowych i ludzkich. Strategia w sposób nieunikniony wyznacza priorytety, ale nie może w żaden sposób lekceważyć lub rozważać szczegółowych zobowiązań, jakie Państwa Strony przyjęły na podstawie Konwencji. Strategia musi być oparta na odpowiednich zasobach, zarówno ludzkich, jak i finansowych.

33. Opracowanie strategii krajowej nie jest zadaniem jednorazowym. Po przygotowaniu projektu, strategia musi być szeroko rozpowszechniona we wszystkich instytucjach administracji rządowej oraz na poziomie opinii publicznej, w tym dzieci (przełożona na wersje przyjazne dla dziecka, a także na odpowiednie języki i formy). Strategia musi zawierać ustalenia dotyczące monitoringu i ciągłej weryfikacji, regularnych aktualizacji oraz raportów okresowych przedstawianych parlamentowi i opinii publicznej.

34. Krajowe plany działań, do których opracowania zachęcane były Państwa po pierwszym Światowym Szczycie na temat Dzieci w roku 1990 r., związane były ze szczegółowymi zobowiązaniami określonymi przez narody uczestniczące w Szczycie.²⁸ W 1993 r. Deklaracja Wiedeńska i Program Działania przyjęte przez Światową Konferencję Praw Człowieka wzywały Państwa do integracji Konwencji o Prawach Dziecka z krajowymi planami działań w sprawie praw człowieka²⁹.

35. Dokument końcowy specjalnej sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych na temat dzieci, w 2002 r., również zobowiązuje Państwa do: „rozwoju lub wzmocnienia w trybie pilnym lub, jeśli to możliwe, do końca 2003 r., krajowych oraz, w miarę potrzeb, regionalnych planów działania, wraz z zestawem szczegółowych terminowych i wymiernych celów wytyczonych na podstawie tych planów działań (...)”³⁰. Komitet popiera zobowiązania podejmowane przez Państwa w celu osiągnięcia celów wyznaczonych na specjalnej sesji w sprawie dzieci, zidentyfikowanych w dokumencie końcowym *Świat odpowiedni dla dzieci*. Jednakże Komitet podkreśla, że podjęcie określonych zobowiązań podczas spotkań globalnych nie zmniejsza w żaden sposób prawnych zobowiązań Państw–Stron na podstawie Konwencji. Podobnie przygotowanie szczegółowych planów działania w reakcji na sesję specjalną nie zmniejsza potrzeby kompleksowej realizacji postanowień Konwencji. Państwa powinny zintegrować swoją reakcję na sesję specjalną z 2002 roku i inne odpowiednie konferencje globalne ze swoją ogólną strategią wdrażania Konwencji jako całości.

36. Dokument końcowy zachęca również Państwa Strony do „rozważenia uwzględnienia w raportach przekazywanych do Komitetu Praw Dziecka informacji na temat podjętych działań i rezultatów osiągniętych w zakresie realizacji aktualnego Planu Działań”³¹. Komitet popiera tę propozycję. Komitet zobowiązuje się do monitorowania postępów w zakresie wypełnienia zobowiązań podjętych na sesji specjalnej i przedstawienia dalszych wskazówek w swoich skorygowanych wytycznych dotyczących raportów okresowych na podstawie Konwencji.

B. Koordynacja realizacji praw dziecka

37. Podczas analiz raportów Państw–Stron Komitet niemal niezmiennie stwierdza potrzebę wspierania dalszej koordynacji administracji rządowej w celu zapewnienia skutecznej realizacji Konwencji: koordynacji pomiędzy wydziałami centralnej administracji rządowej, po-

²⁸ Światowy Szczyt na temat Dzieci, „Światowa Deklaracja w Sprawach Dzieci, ich przeżycia, ochrony i rozwoju oraz Plan Działań w celu realizacji światowej deklaracji w sprawach dzieci, ich przeżycia, ochrony i rozwoju w latach 90.”, CF/WSC/1990/WS-001, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Nowy Jork, 30 września 1990 r.

²⁹ Światowa Konferencja Praw Człowieka, Wiedeń, 14–25 czerwca 1993, „Deklaracja Wiedeńska i Program Działania”, A/CONF.157/23.

³⁰ *Świat odpowiedni dla dzieci*, dokument końcowy specjalnej sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych na temat dzieci, 2002, para. 59.

³¹ *Ibidem*, para. 61 (a).

między różnymi regionami i dzielnicami, pomiędzy administracją centralną i innymi szczeblami administracji rządowej oraz pomiędzy administracją rządową i społeczeństwem obywatelskim. Celem koordynacji jest zapewnienie poszanowania dla wszystkich zasad i standardów Konwencji dla wszystkich dzieci w obrębie jurysdykcji danego Państwa; zapewnienie, aby zobowiązania nieodłącznie związane z ratyfikacją lub przystąpieniem do Konwencji były nie tylko uznawane przez duże jednostki administracyjne, które mają znaczący wpływ na edukację, zdrowie lub opiekę społeczną, ale również przez inne organy administracji rządowej, w tym jednostki związane z finansami, planowaniem, zatrudnieniem i obroną, na wszystkich poziomach.

38. Komitet uważa, że jako organ traktatowy nie powinien podejmować działań mających na celu zalecanie szczegółowych rozwiązań odpowiednich dla bardzo różnorodnych systemów administracji rządowej w poszczególnych Państwach–Stronach. Istnieje wiele formalnych i nieformalnych sposobów osiągnięcia skutecznej koordynacji, w tym na przykład komitety międzyresortowe i międzyjednostkowe do spraw dzieci. Komitet proponuje, aby Państwa–Strony, o ile tego jeszcze nie przeprowadziły, dokonały przeglądu mechanizmów administracji rządowej z perspektywy realizacji Konwencji, a w szczególności w kontekście jej czterech artykułów zidentyfikowanych jako postanowienia dotyczące zasad ogólnych (patrz para. 12 powyżej).

39. Wiele Państw–Stron pomyślnie rozwinęło działalność konkretnej jednostki centralnej administracji rządowej, w niektórych przypadkach, w kancelarii Prezydenta lub Premiera, w celu koordynacji realizacji polityki na rzecz dzieci. Jak zauważono powyżej, działania niemal wszystkich jednostek administracji rządowej oddziałują na życie dzieci. Skupienie całej odpowiedzialności za wszystkie usługi na rzecz dzieci w jednym ośrodku nie jest rozwiązaniem możliwym do zastosowania w praktyce, a próba przyjęcia takiego podejścia stwarza zagrożenie dalszej marginalizacji spraw dzieci przez instytucje administracji rządowej. Jednakże specjalna jednostka o odpowiednio wysokiej randze, podlegająca bezpośrednio, na przykład, Premierowi, Prezydentowi lub Komitetowi ds. Dzieci przy Radzie Ministrów, może przyczynić się zarówno do osiągnięcia ogólnego celu zwiększenia widoczności spraw dzieci w instytucjach administracji rządowej, jak i do poprawy koordynacji w celu zapewnienia poszanowania praw dziecka we wszystkich organach i na wszystkich szczeblach administracji rządowej. Taka jednostka powinna być odpowiedzialna za opracowanie kompleksowej strategii na rzecz praw dziecka oraz za monitorowanie jej realizacji, a także za koordynację sprawozdawczości w ramach Konwencji.

C. Decentralizacja, federalizacja i przekazywanie uprawnień

40. Komitet stwierdził potrzebę podkreślenia w stosunku do wielu Państw, że decentralizacja uprawnień poprzez przekazanie uprawnień i władzy administracji rządowej nie ogranicza w żaden sposób bezpośredniej odpowiedzialności rządu danego Państwa–Strony za wypełnianie zobowiązań w stosunku do wszystkich dzieci w ramach jego jurysdykcji, niezależnie od struktury Państwa.

41. Komitet powtarza, że w każdych okolicznościach Państwo, które ratyfikowało lub przystąpiło do Konwencji jest nadal odpowiedzialne za zapewnienie pełnej realizacji Konwencji na terytoriach swojej jurysdykcji. W ramach każdego procesu przekazywania uprawnień Państwa–Strony muszą zapewnić, aby zdecentralizowane organy administracji skutecznie dysponowały niezbędnymi zasobami finansowymi, ludzkimi i innymi niezbędnymi zasobami w celu wykonywania obowiązków związanych z realizacją postanowień Konwencji. Rządy Państw–Stron muszą zachować uprawnienia w zakresie wymagania pełnej zgodności działania zdecentralizowanych administracji lub organów administracji lokalnej z Konwencją i muszą ustanowić stałe mechanizmy monitorowania w celu zapewnienia, aby postanowienia Konwencji były szanowane i stosowane dla wszystkich dzieci w ramach ich jurysdykcji, bez dyskryminacji. Ponadto muszą istnieć środki zabezpieczające, które zapewnią, że decentralizacja i przekazywanie uprawnień nie będą prowadziły do dyskryminacji w zakresie korzystania przez dzieci z ich praw w różnych regionach.

D. Prywatyzacja

42. Proces prywatyzacji usług może mieć poważny wpływ na uznanie i realizację praw dziecka. Komitet poświęcił swój dzień dyskusji ogólnej w 2002 roku problemowi: „Sektor prywatny jako dostawca usług oraz jego rola w realizacji praw dziecka”, definiując sektor prywatny jako obejmujący firmy, organizacje pozarządowe i inne stowarzyszenia prywatne, zarówno osiągające zyski, jak i organizacje typu non–profit. Po dniu dyskusji ogólnej Komitet przyjął szczegółowe zalecenia, na które Państwa–Strony powinny zwrócić uwagę³².

43. Komitet podkreśla, że Państwa–Strony Konwencji mają obowiązek prawny w zakresie przestrzegania i zapewniania realizacji praw dziecka zgodnie z postanowieniami Konwencji, co obejmuje zobowiązanie w zakresie zapewnienia działania dostawców usług spoza sektora państwowego zgodnie z postanowieniami Konwencji, stwarzając w ten sposób pośrednie zobowiązania w stosunku do takich uczestników.

44. Komitet podkreśla, że umożliwienie sektorowi prywatnemu świadczenia usług, prowadzenia instytucji itp. w żaden sposób nie zmniejsza zobowiązań Państwa w zakresie zapewnienia pełnego uznania i realizacji wszystkich praw zagwarantowanych w Konwencji w stosunku do wszystkich dzieci w obrębie jurysdykcji danego Państwa (artykuły: 2 (1) i 3 (2)). Artykuł 3 (1) stanowi, że we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka. Artykuł 3 (3) wymaga ustanowienia odpowiednich norm przez kompetentne władze (organy

³² Komitet Praw Dziecka, Raport z trzydziestej pierwszej sesji, wrzesień–październik 2002 r., Dzień Dyskusji Ogólnej” „Sektor prywatny jako dostawca usług oraz jego rola w realizacji praw dziecka”, klauzule 630–653.

z odpowiednimi kompetencjami prawnymi), w szczególności w dziedzinie zdrowia, jak również z uwzględnieniem właściwego doboru kadr tych instytucji. Wymaga to rygorystycznego nadzoru w celu zapewnienia zgodności z Konwencją. Komitet proponuje wprowadzenie stałego mechanizmu monitorowania lub procesu mającego na celu zapewnienie, aby wszyscy państwo i niepaństwo dostawcy usług przestrzegali postanowień Konwencji.

E. Monitorowanie realizacji Konwencji – potrzeba oceny oddziaływania na dziecko i ewaluacja

45. Zapewnienie jak najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka jako sprawy nadrzędnej we wszystkich działaniach dotyczących dzieci (artykuł 3 (1)), a także przestrzeganie wszystkich postanowień Konwencji w zakresie legislacji i rozwijania polityki oraz realizacji postanowień Konwencji na wszystkich poziomach administracji rządowej wymaga ciągłego procesu oceny oddziaływania na dziecko (przewidując wpływ wszelkiego proponowanego prawa, polityki lub alokacji budżetu, który oddziałuje na dzieci oraz ich korzystanie z praw) oraz ewaluacji wpływu na dziecko (ocena rzeczywistego oddziaływania realizacji Konwencji). Proces ten musi być wbudowany w działania instytucji administracji rządowej na wszystkich szczeblach na jak najwcześniejszym etapie rozwoju polityki.

46. Samokontrola i samoocena jest obowiązkiem administracji rządowej. Jednakże Komitet uważa również, że zasadnicze znaczenie ma niezależny monitoring postępów w kierunku realizacji postanowień Konwencji, na przykład poprzez komitety parlamentarne, organizacje pozarządowe, instytucje akademickie, stowarzyszenia zawodowe, grupy młodzieżowe i niezależne instytucje praw człowieka (patrz paragraf 65 poniżej).

47. Komitet zaleca niektórym Państwom, które przyjęły prawodawstwo wymagające przygotowania formalnych wyników analizy oddziaływania i przedstawiania ich parlamentowi i/lub opinii publicznej. Każde Państwo powinno rozważyć, w jaki sposób może zapewnić przestrzeganie artykułu 2 (1) oraz postępować w sposób umożliwiający dalsze promowanie widocznej integracji dzieci w ramach procesów podejmowania decyzji, z wrażliwością na ich prawa.

F. Gromadzenie i analiza danych oraz opracowanie wskaźników

48. Zgromadzenie wystarczającej ilości wiarygodnych danych na temat dzieci, rozdzielonych w celu umożliwienia identyfikacji przypadków dyskryminacji i/lub nierówności w realizacji praw, jest zasadniczą częścią realizacji postanowień Konwencji. Komitet przypomina Państwom–Stronom, że gromadzenie danych wymaga objęcia całego okresu dzieciństwa, aż do 18. roku życia. Proces ten musi być również koordynowany w obrębie jurysdykcji, zapewniając opracowanie wskaźników obowiązujących w skali krajowej. Państwa powinny współpracować

z odpowiednimi instytutami badawczymi w celu budowania całościowego obrazu postępów w kierunku realizacji Konwencji, łącznie z badaniami jakościowymi i ilościowymi. Wytyczne dotyczące raportów okresowych nawołują do gromadzenia szczegółowych dezagregowanych (rozdzielonych) informacji statystycznych i innych, obejmujących wszystkie obszary Konwencji. Kwestią zasadniczą jest nie tylko ustanowienie skutecznych systemów gromadzenia danych, ale również zapewnienie ewaluacji gromadzonych danych i wykorzystanie ich do oceny postępów realizacji postanowień Konwencji, w celu identyfikacji problemów oraz dostarczenia informacji dla kształtowania polityki na rzecz dzieci. Ewaluacja wymaga opracowania wskaźników w odniesieniu do wszystkich praw zagwarantowanych przez Konwencję.

49. Komitet wyróżnia Państwa–Strony, które wprowadziły roczną publikację kompleksowych raportów o stanie praw dziecka w swoich jurysdykcjach. Publikacja i szerokie rozpowszechnianie oraz debata na temat takich raportów, w tym w parlamentach, może spowodować koncentrację i zaangażowanie się opinii publicznej w realizację Konwencji. Zasadniczą sprawą jest zapewnienie tłumaczenia, w tym wersji przyjaznej dla dzieci, w celu zaangażowania dzieci i grup mniejszościowych w ten proces.

50. Komitet podkreśla, że w wielu przypadkach tylko dzieci są w stanie wskazać, czy ich prawa są w pełni uznawane i realizowane. Rozmowy z dziećmi i wykorzystanie dzieci jako badaczy (z zastosowaniem odpowiednich środków) może być ważnym sposobem na stwierdzenie przykładowo, w jakim zakresie prawa obywatelskie dzieci, w tym zasadnicze prawo określone w artykule 12 (tj. prawo do swobodnego wypowiedzania poglądów i prawo do wysłuchania) są przestrzegane w rodzinie, szkole i innych środowiskach.

G. Uwzględnianie dzieci w budżetach

51. W swoich wytycznych dotyczących sprawozdawczości oraz uwzględniając raporty Państw Stron, Komitet poświęca dużo uwagi problemowi identyfikacji i analizy zasobów przeznaczonych dla dzieci w budżetach krajowych i innych³³. Żadne Państwo nie może stwierdzić, czy wypełnia prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne dzieci „przy maksymalnym wykorzystaniu środków będących w ich dyspozycji”, zgodnie z wymaganiami artykułu 4, o ile nie jest w stanie określić, jaką część budżetu krajowego i innych budżetów przeznacza dla sektora socjalnego, a w tym dla dzieci, zarówno bezpośrednio i pośrednio. Niektóre Państwa twierdzą, że analizowanie budżetów w taki sposób jest niemożliwe. Jednakże są też Państwa, które przeprowadziły takie analizy i publikują roczny „budżet na dzieci”. Komitet musi wiedzieć, jakie kroki są podejmowane na wszystkich szczeblach administracji rządowej w celu zapewnienia, aby de-

³³ Ogólne Wytyczne Dotyczące Formy i Treści Raportów Okresowych Składanych przez Państwa–Strony na podstawie Artykułu 44, paragraf 1 (b) Konwencji o Prawach Dziecka, CRC/C/58, 20 listopada 1996 r., para. 20.

czyje w zakresie planowania ekonomicznego i socjalnego oraz decyzje budżetowe były podejmowane w najlepszym interesie dzieci oraz aby dzieci, w szczególności ich zmarginalizowane i pokrzywdzone grupy, były chronione przed niekorzystnymi skutkami polityki ekonomicznej lub kryzysów finansowych.

52. Podkreślając, że polityka ekonomiczna nie jest nigdy neutralna w kontekście jej wpływu na prawa dzieci, Komitet jest głęboko zaniepokojony częstymi negatywnymi skutkami programów restrukturyzacji i przejścia na gospodarkę rynkową dla dzieci. Obowiązki w zakresie realizacji Konwencji na podstawie artykułu 4 i innych postanowień Konwencji wymagają ścisłego monitorowania skutków takich zmian i dostosowania polityki w celu ochrony praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych dzieci.

H. Szkolenia i budowanie potencjału

53. Komitet podkreśla zobowiązania Państw w zakresie rozwijania szkoleń i budowania potencjału dla wszystkich partnerów zaangażowanych w proces realizacji postanowień Konwencji – urzędników administracji rządowej, parlamentarzystów i członków wymiaru sprawiedliwości – oraz dla wszystkich osób pracujących z dziećmi i na ich rzecz. Obejmuje to przykładowo liderów społecznościowych i religijnych, nauczycieli, pracowników socjalnych i innych specjalistów, w tym osoby pracujące z dziećmi w instytucjach i izbach zatrzymań, policję i siły zbrojne, w tym służby porządkowe, osoby pracujące w mediach i wiele innych. Szkolenia muszą być systematyczne i prowadzone na bieżąco, zarówno w formie szkoleń wstępnych i odświeżających. Celem szkolenia jest podkreślenie statusu dziecka jako posiadacza praw człowieka, zwiększenie wiedzy i zrozumienia Konwencji oraz zachęcanie do aktywnego przestrzegania wszystkich jej postanowień. Komitet oczekuje odzwierciedlenia postanowień Konwencji w programach szkoleń specjalistycznych, kodeksach postępowania i programach edukacyjnych na wszystkich poziomach. Zrozumienie i wiedza w zakresie praw człowieka musi być oczywiście promowana wśród samych dzieci poprzez programy szkolne i w inny sposób (patrz również paragraf 69 poniżej i Komentarz Ogólny Komitetu nr 1 (2001) w sprawie celów edukacji).

54. Wytyczne Komitetu dotyczące raportów okresowych wymieniają wiele aspektów szkolenia, w tym szkolenia specjalistycznego, które są zasadnicze, jeśli wszystkie dzieci mają korzystać ze swoich praw. Konwencja podkreśla znaczenie rodziny w swojej preambule i wielu artykułach. Szczególnie istotne jest zintegrowanie promocji praw dziecka z przygotowaniem do rodzicielstwa i edukacją rodziców.

55. Należy przeprowadzać okresowe oceny skuteczności szkolenia, weryfikując nie tylko wiedzę na temat Konwencji i jej postanowień, ale również zakres, w jakim przyczyniła się ona do rozwijania postaw i praktyk, które aktywnie promują korzystanie z praw przez dzieci.

I. Współpraca ze społeczeństwem obywatelskim

56. Realizacja postanowień Konwencji jest obowiązkiem dla Państw–Stron, ale wymaga zaangażowania wszystkich sektorów społeczeństwa, w tym samych dzieci. Komitet uznaje, że odpowiedzialność za przestrzeganie i zapewnienie praw dziecka w praktyce wybiega poza Państwo i usługi kontrolowane przez Państwo, obejmując dzieci, rodziców i szerszą rodzinę, innych dorosłych oraz usługi i organizacje działające poza sektorem państwowym. Komitet zgadza się przykładowo z komentarzem ogólnym nr 14 (2000) Komitetu ds. Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, dotyczącym prawa do najwyższych osiągalnych standardów zdrowotnych, który w para. 42 stanowi, że: „O ile Państwa są stronami Umowy, ostatecznie odpowiedzialnymi za jej przestrzeganie, wszyscy członkowie społeczeństwa – osoby indywidualne, w tym specjaliści opieki zdrowotnej, rodziny, społeczności lokalne, organizacje międzyrządowe i pozarządowe, organizacje społeczeństwa obywatelskiego, a także sektor firm prywatnych – odpowiadają za realizację prawa do zdrowia. W związku z tym strony powinny zapewnić środowisko, które ułatwia wykonywanie tych obowiązków”.

57. Artykuł 12 Konwencji, jak już podkreślono (patrz: para.12 powyżej), wymaga przyjmowania poglądów dziecka z należytą wagą, we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, co w sposób jasny obejmuje realizację **jego** Konwencji.

58. Państwo musi współpracować ściśle z organizacjami pozarządowymi w jak najszerszym sensie, respektując ich autonomię; dotyczy to przykładowo organizacji pozarządowych działających w zakresie praw dziecka, organizacji dziecięcych i kierowanych przez młodzież, grup młodzieży, rodziców i grup rodzin, grup wyznaniowych, instytucji akademickich i stowarzyszeń zawodowych. Organizacje pozarządowe odgrywały istotną rolę w przygotowaniu Konwencji, a ich udział w procesie jej realizacji jest kluczowy.

59. Komitet zachęca do rozwijania koalicji organizacji pozarządowych i sojuszy zaangażowanych w promowanie, ochronę i monitorowanie przestrzegania praw człowieka w stosunku do dzieci i nalega, aby rządy udzielały im wsparcia i rozwijały z nimi pozytywne relacje formalne i nieformalne. Zaangażowanie organizacji pozarządowych w proces sprawozdawczości w ramach Konwencji, podkreślone w definicji „kompetentnych organów” w ramach artykułu 45 (a), stało się w wielu przypadkach rzeczywistym bodźcem dla realizacji, a także sprawozdawczości na podstawie Konwencji. Grupa organizacji pozarządowych ds. Konwencji o Prawach Dziecka ma bardzo silny i wzmacniający wpływ na proces sprawozdawczości i inne aspekty prac Komitetu. W swoich wytycznych dotyczących sprawozdawczości Komitet podkreśla, że proces przygotowania raportu „powinien zachęcić i ułatwić szerokie uczestnictwo i zainteresowanie opinii publicznej polityką administracji rządowej”³⁴. Media mogą być cennym partnerem w procesie realizacji Konwencji (patrz również para. 70).

³⁴ Ibidem, para. 3.

J. Współpraca międzynarodowa

60. Artykuł 4 podkreśla, że realizacja Konwencji jest oparta na współpracy Państw na całym świecie. Ten artykuł oraz inne artykuły Konwencji akcentują potrzebę współpracy międzynarodowej³⁵. Karta Narodów Zjednoczonych (artykuły 55 i 56) identyfikuje ogólne cele międzynarodowej współpracy ekonomicznej i społecznej, a państwa członkowskie zobowiązały się na podstawie Karty do „podejmowania wspólnych i samodzielných działań we współpracy z Organizacją” dla osiągnięcia tych celów. W Deklaracji Milenijnej Narodów Zjednoczonych oraz podczas innych spotkań globalnych, w tym podczas specjalnej sesji w sprawach dzieci Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, Państwa zobowiązały się, w szczególności, do współpracy międzynarodowej w celu wyeliminowania biedy.

61. Komitet zaleca Państwom–Stronom, aby Konwencja stanowiła ramy pomocy w zakresie rozwoju międzynarodowego bezpośrednio lub pośrednio dotyczącego dzieci oraz aby programy Państw udzielających pomocy były oparte na prawach dziecka. Komitet nalega, aby Państwa wypełniały cele uzgodnione w skali międzynarodowej, w tym cel Narodów Zjednoczonych w zakresie międzynarodowej pomocy rozwojowej na poziomie 0,7 procent produktu krajowego brutto. Ten cel został powtórzony wraz z innymi celami w ramach Konsensusu z Monterrey, wynikającego z Międzynarodowej Konferencji poświęconej finansowaniu rozwoju, która odbyła się w 2002 roku³⁶. Komitet zachęca Państwa–Strony, które otrzymują pomoc i wsparcie międzynarodowe, do przeznaczenia znaczącej części tej pomocy na specyficzne problemy dzieci. Komitet oczekuje, że Państwa–Strony będą w stanie określać co roku kwotę i proporcję wsparcia międzynarodowego przeznaczonego specjalnie na realizację praw dzieci.

62. Komitet aprobuje cele inicjatywy 20/20 w zakresie osiągnięcia uniwersalnego dostępu do podstawowych usług socjalnych dobrej jakości, na zasadach zrównoważonych, w ramach wspólnej odpowiedzialności krajów rozwijających i krajów udzielających pomocy. Komitet zauważa, że w wyniku spotkań międzynarodowych organizowanych w celu dokonania przeglądu postępów stwierdzono, iż wiele Państw będzie mieć trudności w realizacji podstawowych praw ekonomicznych i socjalnych, o ile na ten cel nie zostaną przeznaczone dodatkowe środki i nie zostanie zwiększona efektywność alokacji zasobów. Komitet zauważa i zachęca do podejmowania działań na rzecz ograniczenia ubóstwa w najbardziej zadłużonych krajach poprzez opracowania dotyczące strategii ograniczania ubóstwa (PRSP). W ramach centralnej strategii osiągania milenijnych celów rozwojowych realizowanej przez kraje, strategie muszą być silnie ukierunkowane na prawa dzieci. Komitet nawołuje, aby rządy, kraje udzielające wsparcia i spo-

³⁵ Następujące artykuły Konwencji odnoszą się jednoznacznie do współpracy międzynarodowej: artykuły 7 (2); 11 (2); 17 (b); 21 (e); 22 (2); 23 (4); 24 (4); 27 (4); 28 (3); 34 i 35.

³⁶ Raport z Międzynarodowej Konferencji poświęconej finansowaniu rozwoju, Monterrey, Meksyk, 18–22 marca 2002 r. (A/Conf.198/11).

leczeństwo obywatelskie zapewniły najwyższy priorytet dla dzieci w ramach opracowywania PRSP i sektorowych strategii rozwoju (SWAp). Zarówno PRSP i SWAp powinny odzwierciedlać zasady dotyczące praw dziecka, z zachowaniem holistycznego, skoncentrowanego na dziecku podejścia, uznającego dzieci jako posiadaczy praw oraz włączając cele rozwojowe, które są właściwe dla dzieci.

63. Komitet zachęca Państwa do zapewniania i wykorzystania, w miarę możliwości, pomocy technicznej w procesie realizacji Konwencji. Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF), Urząd Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka (OHCHR) i inne agendy Narodów Zjednoczonych i agencje związane z Narodami Zjednoczonymi mogą zapewnić pomoc techniczną w wielu aspektach wdrożenia. Państwa–Strony zachęcane są do określenia swojego zainteresowania pomocą techniczną w swoich raportach przygotowywanych na podstawie Konwencji.

64. W ramach promocji współpracy międzynarodowej i pomocy technicznej wszystkie agendy Narodów Zjednoczonych i agencje związane z Narodami Zjednoczonymi powinny kierować się postanowieniami Konwencji, a prawa dzieci powinny być głównym nurtem ich działalności. Powinny zabiegać o zapewnienie, w ramach swoich wpływów, aby współpraca międzynarodowa ukierunkowana była na wsparcie Państw w zakresie wypełniania ich zobowiązań na podstawie Konwencji. Podobnie, Grupa Banku Światowego, Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Światowa Organizacja Handlu powinny zapewnić, aby ich działania związane z współpracą międzynarodową i rozwojem ekonomicznym uwzględniały w pierwszej kolejności najlepsze interesy dzieci i promowały pełną realizację Konwencji.

K. Niezależne instytucje zajmujące się prawami człowieka

65. W swoim komentarzu ogólnym nr 2 (2002) zatytułowanym „Rola niezależnych krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka w ochronie i promocji praw dziecka” Komitet zauważył, że „rozważyć utworzenie takich instytucji w ramach zobowiązania Państw–Stron podjętego w chwili ratyfikacji, w celu zapewnienia realizacji Konwencji i postępu w dziedzinie uniwersalnej realizacji praw dziecka”. Niezależne instytucje zajmujące się prawami człowieka są uzupełniające w stosunku do skutecznych struktur administracji rządowej dla dzieci, a ich zasadniczym elementem jest niezależność: „Rolą krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka jest niezależne monitorowanie przestrzegania praw dziecka przez Państwa oraz postępów w zakresie realizacji postanowień Konwencji, a także podjęcie wszelkich możliwych działań w celu zapewnienia pełnego poszanowania praw dziecka. O ile może to wymagać, aby instytucja opracowała projekty w celu wzmocnienia promocji i ochrony praw dziecka, nie powinno to prowadzić do przekazywania przez administrację rządową jej obowiązków w zakresie monitoringu instytucji krajowej. Zasadniczą kwestią jest, aby instytucje pozostały całkowicie

wolne w zakresie ustalania swojego własnego programu i określania swoich aktywności³⁷. Komentarz ogólny nr 2 zawiera szczegółowe wskazówki w zakresie ustanawiania i funkcjonowania niezależnych instytucji zajmujących się prawami człowieka w odniesieniu do dzieci.

Artykuł 42 – przekazywanie dorosłym i dzieciom wiedzy o Konwencji. „Państwa–Strony zobowiązują się do szerzenia informacji o zasadach i postanowieniach, i to zarówno wśród dorosłych, jak i dzieci, wykorzystując do tego celu odpowiednie i aktywne środki”.

66. Każda osoba musi wiedzieć jakie są jej prawa. Tradycyjnie, w większości – jeśli nie we wszystkich – społeczeństwach dzieci nie są traktowane jako posiadacze praw. W związku z tym, artykuł 42 nabiera szczególnego znaczenia. W przypadku, gdy dorośli znajdujący się w otoczeniu dzieci, ich rodzice i inni członkowie rodziny, nauczyciele i opiekunowie, nie rozumieją wniosków wynikających z Konwencji, a przede wszystkim zawartego w niej potwierdzenia równego statusu dzieci jako podmiotów prawa, jest mało prawdopodobne, że prawa określone w Konwencji zostaną zrealizowane dla wielu dzieci.

67. Komitet proponuje, aby Państwa opracowały kompleksową strategię upowszechniania wiedzy o Konwencji w całym społeczeństwie. Powinno to obejmować informację o takich organach – rządowych i niezależnych, które są zaangażowane w realizację i monitoring oraz ich dane kontaktowe. Na najbardziej podstawowym poziomie tekst Konwencji musi być szeroko dostępny we wszystkich językach (i Komitet zaleca zebranie wszystkich oficjalnych i nieoficjalnych tłumaczeń Konwencji przygotowanych przez OHCHR. Powinna istnieć strategia upowszechniania Konwencji wśród analfabetów. UNICEF i organizacje pozarządowe w wielu krajach opracowały wersje Konwencji przyjazne dla dzieci w różnym wieku – jest to proces, który Komitet popiera i promuje; takie materiały powinny również informować dzieci o źródłach pomocy i doradztwa.

68. Dzieci muszą zdobywać wiedzę o swoich prawach i Komitet kładzie szczególny nacisk na włączenie nauczania o Konwencji i ogólnie o prawach człowieka do programów szkolnych na wszystkich poziomach. Komentarz ogólny Komitetu nr 1 (2001) zatytułowany „Cele edukacji” (art. 29 ust. 1) należy czytać w powiązaniu. Artykuł 29 ust.1, wymaga, aby edukacja dzieci była ukierunkowana na „rozwijanie szacunku dla praw człowieka i podstawowych swobód”. Komentarz ogólny podkreśla: „Edukacja w zakresie praw dziecka powinna dostarczyć informacje o zawartości traktatów w sprawie praw człowieka. Jednakże dzieci powinny również dowiedzieć się o prawach człowieka poprzez obserwację standardów praw człowieka wdrażanych w praktyce, w domu, w szkole lub w obrębie społeczności. Edukacja w zakresie praw człowieka powinna być kompleksowym, trwającym przez całe życie procesem i powinna

³⁷ HRI/GEN/1/Rev. 6, para. 25, s. 295.

rozpocząć się od odzwierciedlenia wartości związanych z prawami człowieka w codziennym życiu i doświadczeniach dzieci³⁸.

69. Podobnie nauka o Konwencji powinna być zintegrowana ze szkoleniami wprowadzającymi i doskonaleniem zawodowym dla wszystkich osób pracujących z dziećmi i na ich rzecz (patrz paragraf 53 powyżej). Komitet przypomina Państwom–Stronom zalecenia, jakie zostały sformułowane po spotkaniu Komitetu na temat ogólnych działań realizacji Konwencji, zorganizowanym w celu upamiętnienia dziesiątej rocznicy przyjęcia Konwencji, w których Komitet przypomniał, że „rozpowszechnianie i podnoszenie świadomości na temat praw dziecka jest najbardziej skuteczne, jeśli postrzegane jest jako proces zmian społecznych, interakcji i dialogu, a nie wykład. Podnoszenie świadomości powinno dotyczyć wszystkich sektorów społeczeństwa, w tym dzieci i młodych ludzi. Dzieci, w tym młodociani, mają prawo do uczestniczenia w procesie podnoszenia świadomości w maksymalnym zakresie, w ramach ich rozwijającego się potencjału³⁹”.

„Komitet zaleca, aby wszystkie działania na rzecz szkolenia w zakresie praw dziecka były praktyczne, systematyczne i zintegrowane z regularnym profesjonalnym szkoleniem, w celu maksymalizacji ich oddziaływania i trwałości. Szkolenia w zakresie praw człowieka powinny wykorzystywać metody oparte na uczestnictwie i powinny kształtować umiejętności i postawy, które umożliwiają interakcję z dziećmi i młodymi ludźmi w sposób zapewniający poszanowanie ich praw, godności i szacunku do samego siebie.”⁴⁰

70. Media mogą odgrywać zasadniczą rolę w rozpowszechnianiu informacji o Konwencji oraz wiedzy i zrozumienia jej zasad i Komitet zachęca media do ich zaangażowania się w proces, który może stymulować administracja rządowa i organizacje pozarządowe⁴¹.

Artykuł 44 (6) – szerokie udostępnianie raportów na podstawie Konwencji

„(...) Państwa–Strony będą szeroko udostępniały sprawozdania opinii publicznej swoich krajów.”

71. Jeśli sprawozdawczość na podstawie Konwencji ma odgrywać rolę, jaką powinna odgrywać w procesie realizacji Konwencji na poziomie krajowym, raporty muszą być znane dorosłym i dzieciom w danym Państwie–Stronie. Proces sprawozdawczości zapewnia unikalną formę międzynarodowej odpowiedzialności za traktowanie dzieci i ich praw przez Państwa. Jednakże jeśli raporty nie będą rozpowszechniane i nie będzie prowadzona debata na ich temat na poziomie krajowym, ich istotne oddziaływanie na życie dzieci jest mało prawdopodobne.

³⁸ Ibid., para.15, str. 286.

³⁹ Patrz CRC/C/90, para. 291 (k).

⁴⁰ Ibid., para. 291 (l).

⁴¹ Komitet zorganizował dzień dyskusji ogólnej na temat „Dziecko i media” w 1996 r., w wyniku której przyjęto zalecenia szczegółowe (patrz CRC/C/57, para. 242 i następne).

72. Konwencja jednoznacznie wymaga, aby Państwa szeroko udostępniały swoje raporty opinii publicznej; powinno to mieć miejsce po ich przedstawieniu Komitetowi. Raporty powinny być rzeczywiście dostępne, na przykład poprzez przetłumaczenie na odpowiednie formy dla dzieci i osób z niepełnosprawnością itp. Internet może znacząco wspomagać rozpowszechnianie raportów i zdecydowanie zachęca się rządy i parlamenty do publikacji takich raportów na stronach internetowych.

73. Komitet zaleca, aby Państwa szeroko udostępniały wszelką inną dokumentację dotyczącą raportów w celu promowania konstruktywnej debaty i przekazywania informacji o procesie realizacji Konwencji na wszystkich poziomach. W szczególności wnioski końcowe Komitetu powinny być rozpowszechniane publicznie, w tym wśród dzieci, a także powinny być przedmiotem szczegółowej debaty w parlamencie. Niezależne instytucje zajmujące się prawami człowieka i organizacje pozarządowe mogą odgrywać kluczową rolę w zapewnieniu szerokiej debaty. Podsumowanie wyników badania wśród przedstawicieli administracji rządowej przez Komitet pomaga w zrozumieniu procesu i wymagań Komitetu i powinno być również udostępnione i przedyskutowane.

ZAŁĄCZNIK I

RATYFIKACJA INNYCH KLUCZOWYCH MIĘDZYNARODOWYCH INSTRUMENTÓW W DZIEDZINIE PRAW CZŁOWIEKA

Jak wspomniano w paragrafie 17 niniejszego komentarza ogólnego, w ramach swoich rozważań na temat działań ogólnych zmierzających do wprowadzenia w życie Konwencji, a także w świetle zasad niepodzielności i niezależności praw człowieka, Komitet konsekwentnie zaleca, aby Państwa–Strony, o ile już tego nie zrobiły, ratyfikowały dwa Protokoły Dodatkowe do Konwencji o Prawach Dziecka (w sprawie udziału dzieci w konfliktach zbrojnych oraz w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii) oraz sześć innych podstawowych międzynarodowych instrumentów w dziedzinie praw człowieka. Podczas swojego dialogu z Państwami–Stronami Komitet często zachęca je do rozważenia innych ważnych instrumentów międzynarodowych. Niewyczerpująca lista takich instrumentów jest załączona do niniejszego opracowania. Komitet będzie okresowo aktualizować tę listę.

- Protokół Dodatkowy do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych;
- Drugi Protokół Dodatkowy do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, mający na celu uchylenie kary śmierci;
- Protokół Dodatkowy do Konwencji w sprawie Eliminacji Wszelkich Form Dyskryminacji wobec kobiet;

- Protokół Dodatkowy do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania;
- Konwencja przeciw Dyskryminacji w Edukacji;
- Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO) w sprawie Pracy Przymusowej, Nr 29 z 1930 r.;
- Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO) nr 105 o zniesieniu pracy przymusowej z 1957 r.;
- Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO) nr 138 dotycząca najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia z 1973 r.;
- Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO) nr 182 o zniesieniu najgorszych form pracy dziecka z 1999 r.;
- Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO) nr 183 o ochronie macierzyństwa z 2000 r.;
- Konwencja dotycząca Statusu Uchodźców z 1951 r., zmieniona Protokołem dotyczącym Statusu Uchodźców z 1967 r.;
- Konwencja w sprawie Zwalczenia Handlu Ludźmi i Eksploatacji Prostytycji z 1949 r.;
- Konwencja w sprawie Niewolnictwa z 1953 r.;
- Protokół zmieniający Konwencję w sprawie Niewolnictwa z 1953 r.;
- Uzupełniająca Konwencja w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa z 1956 r.;
- Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu i karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniająca Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z 2000 r.;
- Konwencja Genewska o ochronie ludności cywilnej w czasie wojny;
- Protokół Dodatkowy do Konwencji Genewskiej z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I);
- Protokół Dodatkowy do Konwencji Genewskiej z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar nie-międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II);
- Konwencja w sprawie zakazu użycia, składowania, produkcji i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz ich zniszczenia-;
- Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego;
- Konwencja Haska o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego;
- Konwencja Haska o Aspektach Cywilnych Międzynarodowych Porwań Dzieci;
- Konwencja Haska o prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci z 1996 r.

KOMENTARZ OGÓLNY NR 6 (2005)

Traktowanie dzieci pozostawionych bez opieki i odseparowanych, przebywających poza krajem pochodzenia

I. CELE KOMENTARZA OGÓLNEGO

1. Celem niniejszego komentarza ogólnego jest zwrócenie uwagi na szczególnie trudną sytuację dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych, przebywających poza krajem pochodzenia, nakreślenie wieloaspektowych wyzwań, z jakimi muszą się zmierzyć Państwa i inne organa w celu zapewnienia takim dzieciom dostępu i możliwości korzystania ze swoich praw oraz przedstawienie zaleceń w zakresie ochrony, opieki i właściwego traktowania dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych na podstawie całościowych ram prawnych przewidywanych przez Konwencję o Prawach Dziecka („Konwencja”), ze szczególnym uwzględnieniem zasad braku dyskryminacji, najlepiej pojętych interesów dziecka oraz prawa dziecka do swobodnego wyrażania własnych poglądów.

2. Niniejszy komentarz ogólny został opublikowany w związku z zaobserwowaniem przez Komitet problemu zwiększającej się liczby dzieci znajdujących się w takiej sytuacji. Istnieją różnorodne i liczne przyczyny pozostawiania dzieci bez opieki lub ich odseparowania, w tym: prześladowanie dziecka lub rodziców, konflikty międzynarodowe i wojny domowe, handel dziećmi w różnych kontekstach i formach, w tym sprzedaż dzieci przez rodziców oraz poszukiwanie lepszych szans ekonomicznych.

3. Wydanie komentarza ogólnego wynika ponadto z rozpoznania przez Komitet szeregu luk w zakresie ochrony i traktowania takich dzieci, w tym m.in.: zwiększonego ryzyka, na jakie narażone są dzieci pozbawione opieki i odseparowane, związanego z wykorzystaniem i molestowaniem seksualnym, wcielaniem do wojska, zatrudnianiem nieletnich (w tym do pracy na rzecz rodzin zastępczych) i więzieniem. Dzieci są często dyskryminowane i odmawia się im dostępu do żywności, schronienia, mieszkania, usług zdrowotnych i edukacji. Dzieci pozbawione opie-

ki i odseparowane narażone są na szczególne ryzyko przemocy na tle płci, łącznie z przemocą domową. W niektórych sytuacjach takie dzieci nie mają dostępu do właściwej i odpowiedniej procedury ustalenia swojej tożsamości, rejestracji, oceny wieku, dokumentacji, odnajdowania rodziny, systemów opieki prawnej lub pomocy prawnej. W wielu krajach; dzieciom pozbawionym opieki i odseparowanym rutynowo odmawia się przekroczenia granicy lub są zatrzymywane przez służby ochrony granic lub urzędników imigracyjnych. W innych przypadkach są one wpuszczane do danego kraju, ale odmawia się im dostępu do procedur azylu lub ich wnioski o azyl nie są rozpatrywane w sposób wrażliwy na ich wiek i płeć. Niektóre kraje zabraniają dzieciom odseparowanym, które są uznawane za uchodźców, ubiegania się o ponowne połączenie rodziny, inne zezwalają na takie ponowne połączenie rodziny, ale nakładają restrykcyjne warunki, których osiągnięcie jest faktycznie niemożliwe. Wiele takich dzieci otrzymuje tylko status tymczasowy, który kończy się z chwilą ukończenia przez nie 18. roku życia i istnieje niewiele skutecznych programów powrotu.

4. Obawy wymienione powyżej skłoniły Komitet w formułowanych przez Komitet wnioskach końcowych do częstego podnoszenia kwestii związanych z dziećmi pozostawionymi bez opieki i odseparowanymi. Niniejszy komentarz ogólny gromadzi i konsoliduje standardy opracowane m.in. poprzez działania Komitetu w obszarze monitoringu i dzięki temu przekazuje jasne wytyczne dla Państw w zakresie obowiązków wynikających z Konwencji w odniesieniu do tej szczególnie wrażliwej grupy dzieci. Stosując te standardy, Państwa–Strony muszą mieć świadomość ich ewolucyjnego charakteru, a zatem muszą uznać, że ich zobowiązania mogą wykraczać poza standardy wyartykułowane w niniejszym dokumencie. Te standardy w żaden sposób nie naruszają dalej sięgających praw i korzyści oferowanych na podstawie regionalnych instrumentów praw człowieka lub systemów krajowych, prawa międzynarodowego i prawa uchodźców lub międzynarodowego prawa humanitarnego dzieciom pozbawionym opieki i odseparowanym.

II. STRUKTURA I ZAKRES KOMENTARZA OGÓLNEGO

5. Niniejszy komentarz ogólny dotyczy dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych, które znajdują się poza swoim krajem pochodzenia (zgodnie z artykułem 7) lub, jeśli są bezpaństwowcami, przebywają poza swoim zwyczajowym krajem zamieszkania. Komentarz ogólny dotyczy wszystkich takich dzieci, niezależnie od ich statusu rezydencji i powodów ich przebywania zagranicą i niezależnie od tego, czy są pozbawione opieki czy odseparowane. Jednakże komentarz nie dotyczy dzieci, które nie przekroczyły granicy międzynarodowej, pomimo iż Komitet uznaje wiele podobnych wyzwań dotyczących dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych, wysiedlonych wewnątrz w ich kraju, uznaje, że wiele wskazówek przedstawionych poniżej jest również cennych w odniesieniu do takich dzieci, w związku z tym Komitet zdecydowanie zachęca Państwa do dostosowania odpowiednich aspektów niniejszego komentarza ogólnego

w odniesieniu do ochrony, opieki i traktowania dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych, które zostały pozbawione miejsca w ich własnym kraju.

6. O ile mandat Komitetu jest ograniczony do funkcji nadzoru w odniesieniu do Konwencji, jego działania interpretacyjne muszą być prowadzone w kontekście całości obowiązujących międzynarodowych norm prawa człowieka, a zatem w komentarzu ogólnym przyjęto holistyczne podejście do problemu właściwego traktowania dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych. Potwierdza to, że wszystkie prawa człowieka, w tym prawa zawarte w Konwencji, są niepodzielne i wzajemnie powiązane. Znaczenie innych międzynarodowych instrumentów prawa człowieka dla ochrony dziecka zostało również uznane w preambule do Konwencji.

III. DEFINICJE

7. „Dzieci pozbawione opieki” (zwane również nieletnimi pozbawionymi opieki) są dziećmi, w rozumieniu artykułu 1 Konwencji, które zostały oddzielone od obojga rodziców i innych krewnych, którymi nie opiekuje się osoba dorosła odpowiedzialna za taką opiekę z mocy prawa lub zwyczajowo.

8. „Dzieci odseparowane” są dziećmi, w rozumieniu artykułu 1 Konwencji, które zostały oddzielone od obojga rodziców lub od swoich wcześniejszych opiekunów prawnych lub zwyczajowych, ale niekoniecznie od swoich krewnych. A zatem mogą to być dzieci, którym towarzyszy inny dorosły członek rodziny.

9. Zgodnie z artykułem 1 Konwencji, „dziecko” oznacza „każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność”. Oznacza to, że żadne instrumenty regulujące status dzieci na terytorium Państwa nie mogą definiować dziecka w żaden inny sposób, który stanowi odstępstwo w stosunku do norm określających wiek pełnoletności w takim Państwie.

10. Jeśli nie określono inaczej, poniższe wskazówki mają równoważne zastosowanie do dzieci pozbawionych opieki i dzieci odseparowanych.

11. „Kraj pochodzenia” oznacza kraj narodowości, a w przypadku, gdy dziecko jest bezpaństwowcem – zwyczajowy kraj pobytu.

IV. OBOWIĄZUJĄCE ZASADY

(a) Zobowiązania prawne Państw–Stron w stosunku do dzieci pozbawionych opieki przebywających na ich terytorium i środki ich realizacji

12. Zobowiązania Państwa na podstawie Konwencji mają zastosowanie do każdego dziecka w obrębie terytorium Państwa oraz do wszystkich dzieci podlegających jego jurysdyk-

cji (art. 2). Takie zobowiązania Państwa nie mogą być arbitralnie i jednostronnie ograniczane poprzez wykluczenie stref lub obszarów z terytorium Państwa lub poprzez określenie szczególnych stref lub obszarów jako niepodlegających lub podlegających częściowej jurysdykcji danego Państwa. Ponadto zobowiązania Państwa na podstawie Konwencji obowiązują w ramach granic tego Państwa, w tym, w odniesieniu do takich dzieci, które podlegają jurysdykcji Państwa, kiedy podejmują próbę przedostania się na jego terytorium. A zatem korzystanie z praw przewidzianych w Konwencji nie jest ograniczone do dzieci, które są obywatelami Państwa Strony i – o ile w Konwencji nie określono jednoznacznie inaczej – musi być w związku z tym także dostępne dla wszystkich dzieci, w tym ubiegających się o azyl, uchodźców i imigrantów, niezależnie od ich narodowości, statusu imigranta lub bezpaństwowca.

13. Zobowiązania wynikające z Konwencji w stosunku do dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych mają zastosowanie do wszystkich sektorów rządu (wykonawczych, legislacyjnych i sędziowskich). Obejmują one obowiązek utworzenia prawodawstwa krajowego, struktur administracyjnych oraz niezbędne działania badawcze, informacyjne, zbieranie danych i kompleksową działalność szkoleniową wspierającą takie działania. Takie zobowiązania prawne mają charakter zarówno pozytywny, jak i negatywny, wymagając, aby Państwa nie tylko powstrzymały się od działań naruszających prawa omawianej grupy dzieci, ale również podejmowały środki zapewniające korzystanie przez te dzieci z ich praw, bez dyskryminacji. Taka odpowiedzialność nie ogranicza się tylko do zapewnienia ochrony i pomocy dzieciom, które są już pozbawione opieki lub odseparowane, ale obejmuje środki w zakresie zapobiegania separacji (w tym wdrożenie środków zabezpieczających na wypadek wydalenia). Pozytywny aspekt tych obowiązków ochronnych rozciąga się również na wymóg, aby Państwa podejmowały wszelkie konieczne środki w celu rozpoznania dzieci jako pozbawionych opieki lub odseparowanych na możliwie jak najwcześniejszym poziomie, w tym na granicy, w celu przeprowadzenia działań poszukiwawczych oraz, jeśli jest to możliwe i jeśli jest to zgodne z najlepszym interesem dziecka, w celu połączenia dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych z ich rodzinami tak szybko, jak będzie to możliwe.

14. Zgodnie z komentarzem ogólnym nr 5 (2003) (paragrafy 18–23), Państwa–Strony Konwencji muszą zapewnić pełne odzwierciedlenie postanowień i zasad traktatu oraz ich prawną skuteczność w odpowiednim prawodawstwie krajowym. W przypadku wszelkich konfliktów w prawodawstwie, w świetle artykułu 27 Konwencji Wiedeńskiej o Prawie Traktatów, należy zawsze uznawać pierwszeństwo Konwencji.

15. W celu zapewnienia sprzyjającego otoczenia prawnego i w świetle artykułu 41 (b) Konwencji, Państwa–Strony są również zachęcane do ratyfikacji innych instrumentów międzynarodowych, które zajmują się problemami dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych, w tym dwóch Protokołów Dodatkowych do Konwencji (w sprawie udziału dzieci w konfliktach zbrojnych oraz w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii), Kon-

wencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania (Konwencja CAT), Konwencji w sprawie Eliminacji Wszelkich Form Dyskryminacji wobec Kobiet, Konwencji dotyczącej Statusu Uchodźców (Konwencja o Uchodźcach z 1951 r.), Protokołu dotyczącego Statusu Uchodźców, Konwencji o ograniczeniu bezpieczeństwa, Konwencji o statusie bezpaństwowców, Konwencji Haskiej o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, Konwencji Haskiej o prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, czterech Konwencji Genewskich z 12 sierpnia 1949 r., Protokołu Dodatkowego do Konwencji Genewskiej z 12 sierpnia 1949 r. dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) z dnia 8 czerwca 1977 r., Protokołu Dodatkowego do Konwencji Genewskiej z 12 sierpnia 1949 r. dotyczącego ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II) z dnia 8 czerwca 1977 r. Komitet zachęca również Państwa–Strony Konwencji i inne zaangażowane strony do uwzględnienia Wytycznych dotyczących Ochrony i Opieki opublikowanych przez Urząd Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców (UNHCR) (1994) oraz MiędzyagENCYJNYCH Zasad Postępowania dotyczących dzieci bez opieki i dzieci odseparowanych⁴².

16. W świetle ostatecznego wymiaru zobowiązań wynikających z Konwencji oraz ich charakteru *lex specialis*, w odniesieniu do dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych zastosowanie ma artykuł 2, paragraf 3 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych. Stosując artykuł 4 Konwencji, należy uwzględnić szczególną wrażliwość dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych, jednoznacznie uznaną w artykule 20 Konwencji, co oznacza priorytetowe podejście do przeznaczenia dostępnych zasobów dla takich dzieci. Oczekuje się, że Państwa zaakceptują i ułatwią udzielanie pomocy oferowanej przez Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF), UNHCR i inne agencje (artykuł 22 (2) Konwencji) w celu zaspokojenia potrzeb dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych.

17. Komitet uważa, że zastrzeżenia wnoszone przez Państwa–Strony Konwencji nie powinny w żaden sposób ograniczać praw dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych. W ramach procesu sprawozdawczości Komitet systematycznie zaleca Państwom–Stronom przeprowadzanie weryfikacji zgłoszonych zastrzeżeń ograniczających prawa dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych, w celu ich wycofania, w świetle Deklaracji Wiedeńskiej i Programu Działania, przyjętych przez Światową Konferencję Praw Człowieka w 1993 r.⁴³

⁴² MiędzyagENCYJNE Zasady Postępowania wydawane są wspólnie przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, Międzynarodowy Komitet Ratunkowy, Fundację Save the Children/Zjednoczone Królestwo, UNICEF, UNHCR, oraz World Vision International. Celem tych zasad jest ukierunkowanie prac wszystkich członków Stałego Komitetu MiędzyagENCYJNEGO odniesieniu do dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych.

⁴³ Deklaracja Wiedeńska i Program Działania (A/CONF.157/23), przyjęte przez Światową Konferencję Praw Człowieka, Wiedeń, 14–25 czerwca 1993 r.

(b) Brak dyskryminacji (artykuł 2)

18. Zasada braku dyskryminacji, we wszystkich swoich odsłonach, dotyczy spraw dzieci odseparowanych i pozbawionych opieki. W szczególności zabrania wszelkiej dyskryminacji na podstawie statusu dziecka jako pozbawionego opieki i odseparowanego od rodziny lub będącego uchodźcą, azylantem lub imigrantem. Zasada ta, jeśli jest prawidłowo zrozumiana, nie uniemożliwia zróżnicowania w oparciu o różne potrzeby w zakresie ochrony, takie jak potrzeby wynikające z wieku i/lub płci, a nawet może wymagać takiego zróżnicowania. Należy również podjąć działania w celu rozwiązania potencjalnej błędnej percepcji i stygmatyzacji dzieci pozbawionych opieki lub odseparowanych w ramach społeczeństwa. Polityki lub inne działania dotyczące dzieci pozbawionych opieki lub odseparowanych, związane z porządkiem publicznym, są dozwolone tylko, jeśli takie działania oparte są na przepisach prawa, dotyczą jednostek, zamiast zbiorowości, są zgodne z zasadą proporcjonalności oraz przedstawiają jak najmniej intryzującą opcję. W celu uniknięcia naruszenia zakazu dyskryminacji takie działania nie powinny być zatem nigdy stosowane na zasadach grupowych lub zbiorowych.

(c) Najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka jako główny aspekt w poszukiwaniu rozwiązań krótko- i długoterminowych (artykuł 3)

19. Artykuł 3 (1) stwierdza, że „we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka”. W przypadku dziecka wysiedlonego zasada ta musi być przestrzegana na wszystkich etapach cyklu wysiedlenia. Na każdym z tych etapów określenie najlepszych interesów dziecka musi być udokumentowane podczas przygotowania wszelkich decyzji mających fundamentalny wpływ na życie takiego dziecka pozbawionego opieki lub odseparowanego od rodziny.

20. Określenie, co jest najlepszym interesem dziecka wymaga jasnej i kompleksowej oceny tożsamości dziecka, łącznie z jego narodowością, wychowaniem, pochodzeniem etnicznym, kulturowym i językowym, szczególną wrażliwością i potrzebami w zakresie ochrony. W konsekwencji umożliwienie dziecku dostępu do danego terytorium jest warunkiem koniecznym dla przeprowadzenia takiego procesu oceny. Proces oceny powinien być przeprowadzony w przyjaznej i bezpiecznej atmosferze, przez wykwalifikowanych specjalistów, przeszkolonych w zakresie stosowania technik rozmowy opartych na wrażliwości na wiek i płeć dziecka.

21. Kolejne kroki, takie jak możliwie szybkie wyznaczenie opiekuna prawnego, stanowią zabezpieczenie proceduralne mające na celu zapewnienie przestrzegania zasady najlepszych interesów dziecka pozbawionego opieki lub odseparowanego od rodziny. W związku z tym, po wyznaczeniu opiekuna prawnego, takie dziecko może być tylko skierowane na drogę procedur

mających na celu udzielenie azylu lub na drogę innych procedur. W przypadkach, kiedy dzieci pozbawione opieki lub odseparowane są kierowane na drogę procedur mających na celu udzielenie azylu lub na drogę innych procedur administracyjnych lub sądowych, poza opiekunem prawnym należy im również przydzielić pełnomocnika prawnego.

22. Przestrzeganie zasady zabezpieczenia najlepszych interesów wymaga również, aby – w przypadku dziecka pozbawionego opieki lub odseparowanego umieszczonego przez kompetentne władze w zakładzie „w celach opieki, ochrony bądź leczenia w zakresie zdrowia fizycznego lub psychicznego” – Państwo uznawało prawo takiego dziecka „do okresowej kontroli” leczenia takiego dziecka oraz „wszelkich innych okoliczności, odnoszących się do jego umieszczenia” (artykuł 25 Konwencji).

(d) Prawo do życia, przetrwania i rozwoju (artykuł 6)

23. Zobowiązania Państw–Stron na podstawie artykułu 6 obejmują ochronę dziecka, w maksymalnym możliwym zakresie, przed przemocą i wyzyskiem, które narażają na niebezpieczeństwo prawo dziecka do życia, przetrwania i rozwoju. Dzieci odseparowane od rodziny lub pozbawione opieki są wrażliwe na szereg różnych zagrożeń, które oddziałują na ich życie, przetrwanie i rozwój, w tym na handel dziećmi w celu wyzysku seksualnego lub innego, udział w działaniach przestępczych, co może spowodować uszczerbek na zdrowiu dzieci, a w ekstremalnych przypadkach nawet śmierć. W związku z powyższym artykuł 6 nakazuje Państwom–Stronom czujność w tym zakresie, w szczególności w przypadkach, które mogą wiązać się z przestępczością zorganizowaną. O ile problem handlu dziećmi nie wchodzi w zakres niniejszego komentarza ogólnego, Komitet zauważa, że często występuje związek pomiędzy handlem dziećmi a sytuacją dziecka pozbawionego opieki lub odseparowanego.

24. Komitet wyraża pogląd, że należy podjąć działania praktyczne na wszystkich poziomach w celu ochrony dzieci przed wyżej wspomnianymi zagrożeniami. Działania takie mogą obejmować: procedury priorytetowego traktowania dziecięcych ofiar handlu ludźmi, szybkie wyznaczenie opiekunów prawnych, zapewnienie dzieciom informacji o zagrożeniach, z jakimi mogą się spotkać oraz ustanowienie działań w celu udzielania dalszej pomocy dzieciom narażonym na szczególne ryzyko. Działania takie powinny być regularnie oceniane w celu zapewnienia ich skuteczności.

(e) Prawo dziecka do swobodnego wyrażania własnych poglądów (artykuł 12)

25. Na podstawie artykułu 12 Konwencji, w ramach określania działań, jakie należy podjąć w stosunku do dzieci pozbawionych opieki lub odseparowanych, należy zapewnić dziecku możliwość wyrażenia własnych poglądów i życzeń, przyjmując te poglądy (artykuł 12 (1)).

W celu umożliwienia wyrażania takich opinii i życzeń w oparciu o informacje, kwestią zasadniczą jest zapewnienie takim dzieciom odpowiednich informacji dotyczących, na przykład, ich uprawnień, dostępnych usług, w tym środków komunikacji, procesu udzielania azylu, poszukiwania rodziny i sytuacji w ich kraju pochodzenia (artykuły 13, 17 i 22 (2)). W ramach organizacji opiekuna prawnego, opieki i zakwaterowania oraz obsługi prawnej należy również uwzględnić poglądy dzieci. Informacje takie muszą być przekazane w sposób odpowiednio dostosowany do dojrzałości i poziomu zrozumienia każdego dziecka. Z uwagi na fakt, że uczestnictwo zależy od wiarygodnej komunikacji, jeśli jest to konieczne, na wszystkich poziomach procedury powinni być dostępni tłumacze.

(f) Przestrzeganie zasady zakazu deportacji do kraju, w którym grozi prześladowanie (ang. *non-refoulement*)

26. Podejmując działania w zakresie właściwego traktowania dzieci pozbawionych opieki lub odseparowanych, Państwa muszą w pełni przestrzegać zobowiązań dotyczących zasady zakazu deportacji do kraju, w którym grozi prześladowanie, wynikającej z międzynarodowych praw człowieka, prawa pomocy humanitarnej i prawa dotyczącego uchodźców, a w szczególności, muszą przestrzegać zobowiązania określonego w artykule 33 Konwencji o Uchodźcach z 1951 r. oraz w artykule 3 CAT.

27. Ponadto wypełniając zobowiązania na podstawie Konwencji, Państwa nie mogą odesłać dziecka do kraju, jeśli są istotne podstawy, aby twierdzić, że istnieje rzeczywiste ryzyko niemożliwej do naprawienia szkody, takie jak m.in. określono w artykułach 6 i 37 Konwencji, w kraju, do którego ma być wysłane dziecko lub w każdym innym kraju, do którego dziecko może być przekazane. Takie zobowiązania dotyczące zakazu deportacji do kraju, w którym grozi prześladowanie mają zastosowanie niezależnie od tego, czy poważne naruszenie takich praw zagwarantowanych na podstawie Konwencji zostało popełnione przez uczestników z krajów niebędących Państwami-Stronami Konwencji, czy takie naruszenia są bezpośrednio zamierzone, czy są pośrednią konsekwencją działania lub braku działania. Ocena ryzyka takiego poważnego naruszenia powinna być przeprowadzona w kontekście wieku i wrażliwości płci, i powinna na przykład uwzględniać poważne konsekwencje niewystarczającego dostarczania żywności lub usług zdrowotnych dla dzieci.

28. Z uwagi na fakt, że zatrudnianie nieletnich oraz ich uczestnictwo w konfliktach stwarza wysokie ryzyko niemożliwej do naprawienia szkody w zakresie podstawowych praw człowieka, w tym prawa do życia, zobowiązania Państw wynikające z artykułu 38 Konwencji, w związku z artykułami 3 i 4 Dodatkowego Protokołu do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, oznaczają skutki poza terytorialne i Państwa powstrzymają się od odsyłania dzieci w jakikolwiek sposób do Państwa, w którym istnieje

je rzeczywiste ryzyko zatrudniania nieletnich, w tym zatrudniania nie tylko w ramach działań zbrojnych, ale również w celu świadczenia usług seksualnych dla wojska, lub jeśli istnieje rzeczywiste ryzyko bezpośredniego lub pośredniego udziału w konfliktach poprzez zatrudnianie do walki lub poprzez wykonywanie innych obowiązków wojskowych.

(g) Poufność

29. Państwa–Strony muszą chronić poufności informacji otrzymanych w odniesieniu do dzieci pozbawionych opieki lub odseparowanych, zgodnie z obowiązkiem ochrony praw dziecka, w tym z prawem do prywatności (artykuł 16). Zobowiązanie to ma zastosowanie we wszystkich dziedzinach, łącznie z ochroną zdrowia i opieką społeczną. Należy zadbać, aby informacje zebrane i w sposób zgodny z prawem wymieniane w danym celu nie zostały niewłaściwie wykorzystane w innym celu.

30. Zasada poufności dotyczy również respektowania praw innych osób. Na przykład w celu otrzymania, wymiany i zachowania informacji zebranych w odniesieniu do dzieci pozbawionych opieki lub odseparowanych należy zachować szczególną troskę, aby nie narazić na zagrożenie dobra osób, które nadal przebywają w kraju pochodzenia dziecka, szczególnie, członków rodziny dziecka. Ponadto informacje dotyczące miejsca pobytu dziecka powinny być ukryte nie tylko wobec rodziców, jeśli jest to wymagane dla bezpieczeństwa dziecka lub zabezpieczenia „najlepszych interesów” dziecka w inny sposób.

V. ODPOWIEDŹ NA OGÓLNE I SZCZEGÓŁOWE POTRZEBY W ZAKRESIE OCHRONY

(a) Wstępna ocena i wstępne działania

31. Najlepsza realizacja interesów dziecka musi być również wiodącą zasadą przy określaniu priorytetowych potrzeb w zakresie ochrony oraz chronologii działań, jakie mają być zastosowane w odniesieniu do dzieci pozbawionych opieki lub odseparowanych. Ten konieczny wstępny proces oceny, w szczególności, obejmuje następujące elementy:

- (i) Priorytetowe ustalenie tożsamości i identyfikacja dziecka jako odseparowanego od rodziny lub pozbawionego opieki niezwłocznie po przybyciu dziecka, w punkcie przyjazdu lub jak najszybciej po powzięciu przez organ administracji wiedzy o obecności dziecka (art. 8). Takie działania obejmują ocenę wieku i powinny nie tylko uwzględniać fizyczny wygląd danej osoby, ale również jej dojrzałość psychiczną. Ponadto ocena musi być przeprowadzona w oparciu o metody naukowe, bezpiecznie i z uwzględnieniem wrażliwości na dziecko i jego płeć, w sposób uczciwy, unikając wszelkiego ryzyka naruszenia

- fizycznej integralności dziecka, z odpowiednim poszanowaniem godności człowieka, a w przypadku powstania jakichkolwiek niepewności, czy istnieje możliwość, że dana osoba jest dzieckiem, osoba taka powinna być zawsze traktowana jak dziecko;
- (ii) Szybka rejestracja przy pomocy wstępnej rozmowy przeprowadzonej w sposób odpowiedni do wieku i płci dziecka, w języku zrozumiałym dla dziecka, przez profesjonalnie wykwalifikowane osoby, w celu zebrania biodanych i historii społecznej dla potwierdzenia tożsamości dziecka, w tym, jeśli jest to możliwe, ustalenie tożsamości obojga rodziców, pozostałego rodzeństwa, a także obywatelstwa dziecka, rodzeństwa i rodziców;
- (iii) W ramach kontynuacji procesu rejestracji należy zapisać dalsze informacje w celu zaspokojenie szczególnych potrzeb dziecka. Takie informacje powinny obejmować następujące elementy:
- przyczyny separacji dziecka od rodziny lub pozbawienia opieki;
  - ocenę szczególnych cech wrażliwości, w tym potrzeby zdrowotne, fizyczne, psychosocjalne, materialne i inne potrzeby w zakresie ochrony, w tym potrzeby związane z przemocą domową, handlem dziećmi lub traumą;
  - wszystkie dostępne informacje mające na celu określenie potencjalnego istnienia potrzeb w zakresie międzynarodowej ochrony, w tym: z powodu „dobrze uzasadnionej obawy prześladowania z przyczyn rasowych, religijnych, narodowościowych, z tytułu przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu poglądów politycznych” w kraju pochodzenia dziecka (artykuł 1 A (2), Konwencji o Uchodźcach z 1951 r.); z powodu agresji zewnętrznej, okupacji, dominacji obcego państwa lub zdarzeń poważnie zakłócających porządek publiczny (artykuł 1 (2) Konwencji o specyficznych aspektach problemów uchodźców w Afryce) lub w związku z masowymi skutkami powszechnej przemocy;
- (iv) Dzieci pozbawione opieki i odseparowane powinny jak najszybciej otrzymać swoje własne dokumenty tożsamości;
- (v) Poszukiwanie członków rodziny należy rozpocząć jak najwcześniej (artykuły 22 (2), 9 (3) i 10 (2)).

32. Wszelkie dalsze działania związane ze statusem rezydencji i innym statusem dziecka na terytorium Państwa powinny opierać się na wnioskach wstępnej oceny środków ochrony, przeprowadzonej zgodnie z powyższą procedurą. Państwa powinny powstrzymać się od kierowania dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych na drogę procedur dotyczących udzielenia azylu, jeśli ich obecność na danym terytorium nie stwarza problemu międzynarodowych praw uchodźców do ochrony. Nie ma to wpływu na zobowiązania Państw w zakresie kierowania dzieci pozbawionych opieki na drogę odpowiednich procedur służących ochronie dziecka, takich jak przewidziane na podstawie prawodawstwa w zakresie opieki społecznej skierowanej do dzieci.

**(b) Wyznaczenie opiekuna prawnego lub doradcy i pełnomocnika prawnego
(artykuły 18 (2) i 20 (1))**

33. Państwa są zobowiązane do stworzenia podstawowych struktur prawnych i podjęcia niezbędnych działań w celu zabezpieczenia odpowiedniej reprezentacji najlepszych interesów dziecka pozbawionego opieki lub odseparowanego od rodziny. W związku z tym Państwa powinny wyznaczyć opiekuna prawnego lub doradcę niezwłocznie po ustaleniu tożsamości dziecka oraz utrzymać taką opiekę do momentu osiągnięcia przez dziecko pełnoletności lub stałego opuszczenia terytorium i/lub obszaru jurysdykcji Państwa, zgodnie z Konwencją i innymi zobowiązaniami międzynarodowymi. Opiekun prawny powinien być informowany i proszony o konsultacje w sprawie wszystkich działań podejmowanych w stosunku do dziecka. Opiekun prawny powinien być upoważniony do uczestniczenia we wszystkich procesach planowania i podejmowania decyzji, w tym w przesłuchaniach w ramach procedur imigracyjnych i odwoławczych, uzgodnieniach w sprawie opieki dla dziecka i wszelkich działaniach podejmowanych w poszukiwaniu trwałego rozwiązania. Opiekun prawny lub doradca powinien posiadać niezbędną wiedzę specjalistyczną w dziedzinie opieki nad dzieckiem, w celu zapewnienia, aby interesy dziecka zostały zabezpieczone oraz aby potrzeby prawne, socjalne, zdrowotne, psychologiczne, materialne i edukacyjne dziecka zostały odpowiednio uwzględnione poprzez m.in. działania opiekuna prawnego jako łącznika pomiędzy dzieckiem i istniejącymi agencjami specjalistycznymi/osobami, które zapewniają kontynuację opieki wymaganej przez dziecko. Agencje lub osoby, których interesy mogłyby być potencjalnie sprzeczne z interesami dziecka nie powinny być zakwalifikowane do sprawowania opieki prawnej. Na przykład osoby, których podstawowe relacje w stosunku do dziecka opierają się na roli pracodawcy, powinny być wykluczone z pełnienia funkcji opiekuna prawnego.

34. W przypadku dziecka odseparowanego od rodziny opiekę prawną należy typowo przydzielić towarzyszącemu dorosłemu członkowi rodziny lub opiekunowi, który nie jest członkiem rodziny, o ile nie zostanie stwierdzone, że nie leży to w najlepszym interesie dziecka, przykładowo jeśli wiadome jest, że taka osoba dorosła wykorzystywała dziecko. W przypadkach, gdy dziecku nie towarzyszy dorosły lub opiekun, który nie jest członkiem rodziny, kwalifikacje takiej osoby do pełnienia roli opiekuna muszą być przeanalizowane bardziej wnikliwie. Jeśli taki opiekun jest w stanie i ma wolę sprawowania codziennej opieki, ale nie jest w stanie odpowiednio reprezentować najlepszych interesów dziecka we wszystkich obszarach i na wszystkich poziomach życia dziecka, muszą być zabezpieczone środki uzupełniające (takie jak wyznaczenie doradcy lub pełnomocnika prawnego).

35. Należy wprowadzić i wdrożyć mechanizmy weryfikacji w celu monitorowania jakości realizacji opieki prawnej i zapewnienia reprezentacji najlepszych interesów dziecka w czasie

całego procesu podejmowania decyzji oraz – w szczególności – w celu zapobiegania przypadkom wykorzystywania dziecka.

36. Gdy dzieci są zaangażowane w procedury udzielania azylu lub w postępowanie administracyjne lub sądowe, poza wyznaczeniem opiekuna prawnego należy zapewnić pełnomocnika prawnego.

37. Przez cały czas dzieci powinny być informowane o ustaleniach dotyczących opieki prawnej i reprezentacji prawnej i ich opinie muszą być uwzględniane.

38. W niektórych przypadkach kryzysowych, gdy indywidualne ustalenie opiekuna prawnego jest trudne, prawa i najlepsze interesy dziecka powinny być zabezpieczone i wspierane przez Państwa i organizacje pracujące w imieniu dzieci.

(c) Uzgodnienia dotyczące opieki i zakwaterowania (artykuły 20 i 22)

39. Dzieci pozbawione opieki lub odseparowane od rodziny są dziećmi czasowo lub na stałe pozbawionymi swojego środowiska rodzinnego i w związku z tą sytuacją są beneficjentami zobowiązań Państwa na podstawie artykułu 20 Konwencji oraz są uprawnione do otrzymania specjalnej ochrony i pomocy odpowiedniego Państwa.

40. Mechanizmy ustalone na podstawie prawa krajowego w celu zapewnienia alternatywnej opieki dla takich dzieci, zgodnie z artykułem 22 Konwencji, obejmują również dzieci pozbawione opieki lub odseparowane od rodziny poza ich krajem pochodzenia. Istnieje wiele różnych opcji w zakresie organizacji opieki i zakwaterowania, które uznano jednoznacznie w artykule 20 (3) w następujący sposób: „(...) między innymi, umieszczenie w rodzinie zastępczej, Kafala w prawie islamskim, adopcję lub, gdy nie jest to niezbędne, umieszczenie w odpowiedniej instytucji powołanej do opieki nad dziećmi”. Podczas wyboru spośród takich opcji należy uwzględnić szczególną wrażliwość takiego dziecka, które nie tylko straciło związek ze swoim środowiskiem rodzinnym, ale znalazło się poza swoim krajem pochodzenia, a także wiek dziecka i jego płeć. W szczególności należy odpowiednio uwzględnić kontynuację wychowania dziecka oraz jego pochodzenie etniczne, religijne, kulturowe i językowe, zgodnie z oceną przeprowadzoną podczas procesu ustalania tożsamości, rejestracji i dokumentacji. Takie ustalenia w zakresie opieki i zakwaterowania powinny być zgodne z następującymi parametrami:

- zgodnie z ogólną zasadą – dzieci nie powinny być pozbawione wolności;
- w celu zapewnienia kontynuacji opieki i uwzględnienia najlepszych interesów dziecka zmiany w miejscu zamieszkania dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych od rodziny powinny być ograniczone do przypadków, kiedy takie zmiany przeprowadzane są zgodnie z najlepszym interesem dziecka;
- zgodnie z zasadą jedności rodziny – rodzeństwo powinno mieszkać razem;

- dziecko, które ma dorosłych krewnych, którzy przybyli razem z nim lub już mieszkają w kraju azylu, powinno mieć możliwość mieszkania z taką rodziną, o ile nie jest to sprzeczne z najlepszymi interesami dziecka. Uwzględniając szczególną wrażliwość dziecka, pracownicy opieki społecznej powinni przeprowadzać regularną ocenę;
- niezależnie od ustaleń dotyczących opieki dla dzieci odseparowanych i pozbawionych opieki, wykwalifikowane osoby powinny prowadzić regularny nadzór i ocenę w celu ochrony zdrowia fizycznego i psychologiczno-społecznego dziecka, ochrony przed przemocą domową lub wykorzystaniem oraz zapewnienia dostępu do edukacji i szans związanych z uzyskaniem umiejętności i szans zawodowych;
- Państwa i inne organizacje muszą podejmować działania na rzecz zapewnienia skutecznej ochrony praw dzieci odseparowanych od rodziny lub pozbawionych opieki, żyjących w gospodarstwach domowych prowadzonych przez dzieci;
- w przypadku sytuacji kryzysowych należy zapewnić opiekę przejściową na najkrótszy okres czasu odpowiedni dla dzieci pozbawionych opieki. Taka opieka przejściowa zapewnia bezpieczeństwo oraz stanowi opiekę fizyczną i emocjonalną w otoczeniu, które sprzyja ogólnemu rozwojowi dziecka;
- dzieci muszą być regularnie informowane o rozwiązaniach w zakresie opieki zorganizowanej dla nich i ich opinie muszą być brane pod uwagę.

(d) Pełny dostęp do edukacji (artykuł 28, 29 (1) (c), 30 i 32)

41. Państwa powinny zapewnić, aby dostęp do edukacji był utrzymany we wszystkich fazach przesiedlenia. Każde dziecko pozbawione opieki i odseparowane, niezależnie od statusu, powinno mieć pełny dostęp do edukacji w kraju, do którego przybyło, zgodnie z artykułami 28, 29 (1) (c), 30 i 32 Konwencji oraz ogólnymi zasadami opracowanymi przez Komitet. Taki dostęp powinien być przyznany bez dyskryminacji, a w szczególności dziewczęta odseparowane od rodziny i pozbawione opieki powinny mieć równy dostęp do edukacji formalnej i nieformalnej, w tym do szkolenia zawodowego na wszystkich poziomach. Dostęp do wysokiej jakości edukacji powinien być również zapewniony dzieciom o szczególnych potrzebach, w szczególności dla dzieci niepełnosprawnych.

42. Dziecko odseparowane od rodziny lub pozbawione opieki powinno być jak najszybciej zarejestrowane w odpowiedniej szkole i powinno otrzymać pomoc w celu maksymalizacji szans w zakresie nauczania. Wszystkie dzieci odseparowane od rodziny lub pozbawione opieki mają prawo do utrzymania swojej tożsamości kulturowej i wartości, w tym do utrzymania i rozwijania swojego języka ojczystego. Wszystkie osoby młodociane powinny mieć prawo zapisania się na zawodowe/specjalistyczne szkolenia lub programy edukacyjne, a dla dzieci młodszych powinny być dostępne programy nauczania początkowego. Państwa powinny zapewnić,

aby dzieci odseparowane od rodziny lub pozbawione opieki otrzymały świadectwo szkolne lub inne dokumenty potwierdzające ich poziom wykształcenia, w szczególności w ramach przygotowania przesiedlenia lub powrotu do kraju pochodzenia.

43. Państwa powinny, w szczególności jeśli ograniczone są możliwości instytucji rządowych, przyjąć i ułatwić korzystanie z pomocy oferowanej przez UNICEF, Organizację Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO), UNHCR i inne agendy Narodów Zjednoczonych w ramach ich odpowiednich mandatów, a także, jeśli jest to właściwe, przez inne kompetentne organizacje międzyrządowe i pozarządowe (artykuł 22 (2)) w celu zaspokojenia potrzeb edukacyjnych dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych.

(e) Prawo do odpowiedniego standardu życia (artykuł 27)

44. Państwa powinny zapewnić, aby dzieci odseparowane od rodziny lub pozbawione opieki miały standard życia odpowiedni dla ich rozwoju fizycznego, umysłowego, duchowego i moralnego. Zgodnie z artykułem 27 (2) Konwencji Państwa będą udzielać potrzeby pomocy materialnej oraz uruchamiać programy pomocy, szczególnie w zakresie żywności, odzieży i mieszkań.

45. Państwa powinny, w szczególności jeśli ograniczone są możliwości instytucji rządowych, przyjąć i ułatwić korzystanie z pomocy oferowanej przez UNICEF, UNESCO, UNHCR i inne agendy Narodów Zjednoczonych w ramach ich odpowiednich mandatów, a także, jeśli jest to właściwe, przez inne kompetentne organizacje międzyrządowe i pozarządowe (artykuł 22 (2)) w celu zabezpieczenia odpowiedniego standardu życia dla dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych.

(f) Prawo do korzystania z najwyższych osiągalnych standardów zdrowia i placówek ochrony zdrowia w celu leczenia chorób i rehabilitacji zdrowia (artykuły 23, 24 i 39)

46. Realizując prawo do korzystania z najwyższych osiągalnych standardów zdrowia i placówek ochrony zdrowia w celu leczenia chorób i rehabilitacji zdrowia na podstawie artykułu 24 Konwencji, Państwa są zobowiązane do zapewnienia, aby dzieci odseparowane od rodziny lub pozbawione opieki miały taki sam dostęp do ochrony zdrowia, jak dzieci, które są obywatelami.

47. Zapewniając dostęp do takich usług, Państwa muszą ocenić i zająć się szczególnie trudną sytuacją i wrażliwością takich dzieci. Powinny w szczególności uwzględnić fakt, że dzieci pozbawione opieki zostały odseparowane od członków swojej rodziny i mają, w różnym stopniu, doświadczenia straty, traumy, wstrząsu i przemocy. Wiele takich dzieci, w szczególności te,

które są uchodźcami, ma dalsze doświadczenia szerokiej przemocy i stresu związanego z wojną, jaka dotknęła ich kraj. Tego typu doświadczenia mogą stworzyć głęboko zakorzenione odczucie beznadziejności i podważyć zaufanie dziecka do innych osób. Ponadto dziewczęta są szczególnie podatne na marginalizację, ubóstwo i cierpienie podczas konfliktów zbrojnych, a wiele z nich doświadcza przemocy w oparciu o płeć w kontekście konfliktu zbrojnego. Ogromna trauma, jakiej doświadczają dzieci narażone na takie doświadczenia, wymaga szczególnej wrażliwości i ostrożności w zakresie podejmowanej opieki i rehabilitacji takich dzieci.

48. Zobowiązania na podstawie artykułu 39 Konwencji określają obowiązki Państwa w zakresie zapewnienia usług rehabilitacji dla dziecka, które padło ofiarą jakiegokolwiek formy zaniedbania, wyzysku lub wykorzystania, torturowania lub jakiegokolwiek innej formy okrutnego, nieludzkiego czy poniżającego traktowania albo karania bądź konfliktu zbrojnego. W celu ułatwienia takiej rehabilitacji i reintegracji, powinny zostać rozwinięte kulturowo odpowiednie i wrażliwe na płeć działania w zakresie opieki psychicznej wraz z zapewnieniem porad psychologiczno-społecznych.

49. Państwa powinny, w szczególności jeśli ograniczone są możliwości instytucji rządowych, przyjąć i ułatwić korzystanie z pomocy oferowanej przez UNICEF, Światową Organizację Zdrowia (WHO), Wspólny Program Narodów Zjednoczonych ds. HIV/AIDS (UNAIDS), UNHCR i inne agencje (artykuł 22 (2)) w ramach ich odpowiednich mandatów, a także, jeśli jest to właściwe, przez inne kompetentne organizacje międzyrządowe i pozarządowe w celu zaspokojenia potrzeb w dziedzinie zdrowia i opieki zdrowotnej dla dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych.

(g) Prewencja handlu dziećmi oraz wykorzystania seksualnego i innych form wykorzystania, molestowania i przemocy (artykuły 34, 35 i 36)

50. Dzieci pozbawione opieki lub odseparowane, przebywające w danym kraju, poza swoim krajem pochodzenia, są szczególnie wrażliwe na wykorzystanie i molestowanie. Dziewczęta są szczególnie narażone na ryzyko handlu, w tym dla celów wykorzystania seksualnego.

51. Artykuły 34 do 36 Konwencji muszą być czytane w kontekście szczególnych zobowiązań w zakresie ochrony i pomocy, jaka ma być świadczona zgodnie z artykułem 20 Konwencji, w celu zapewnienia, aby dzieci pozbawione opieki i odseparowane były chronione przed handlem dziećmi, a także przed wykorzystaniem seksualnym i innymi formami wykorzystania, molestowania i przemocy.

52. Handel takimi dziećmi lub „ponowny handel” w przypadkach, gdy dziecko było już ofiarą handlu, jest jednym z największych zagrożeń dla dzieci pozbawionych opieki lub odseparowanych. Handel dziećmi stanowi zagrożenie dla wypełnienia zobowiązań w zakresie prawa dzieci do życia, przetrwania i rozwoju (artykuł 6). Zgodnie z artykułem 35 Konwencji, Państwa-Strony powinny podejmować odpowiednie działania dla przeciwdziałania handlowi dziećmi.

Niezbędne działania obejmują identyfikację dzieci pozbawionych opieki lub odseparowanych, regularne sprawdzanie ich sytuacji oraz prowadzenie kampanii informacyjnych odpowiednich dla wieku i wrażliwych na płęć, w języku i za pomocą środków, które są zrozumiałe dla dziecka. Powinno być również przyjęte odpowiednie prawodawstwo i skuteczne mechanizmy egzekwowania prawa w odniesieniu do przepisów prawa pracy i zasad przekraczania granicy.

53. Ryzyko jest również ogromne dla dziecka, które było już ofiarą handlu, co spowodowało, że dziecko zostało pozbawione opieki lub odseparowane od rodziny. Takie dzieci nie powinny być karane i powinny otrzymać pomoc jako ofiary poważnego pogwałcenia praw człowieka. Niektóre dzieci, które padły ofiarą handlu, mogą kwalifikować się do statusu uchodźcy na podstawie Konwencji z 1951 r. i Państwa powinny zapewnić, aby dzieci pozbawione opieki lub odseparowane od rodziny, które padły ofiarą handlu i które chcą ubiegać się o azyl, lub w stosunku do których istnieją inne wskazania potrzeby ochrony międzynarodowej, miały dostęp do procedur udzielania azylu. Dzieci narażone na ryzyko ponownego handlu nie powinny być odsyłane do kraju swojego pochodzenia, chyba że działanie takie wypełnia najlepsze interesy dziecka i zostały podjęte odpowiednie działania na rzecz ich ochrony. Państwa powinny rozważyć uzupełniające formy ochrony dzieci, które padły ofiarą handlu, jeśli ich powrót do kraju nie leży w ich najlepszym interesie.

(h) Zapobieganie rekrutacji do sił zbrojnych i ochrona przed skutkami wojny (artykuły 38 i 39)

Zapobieganie rekrutacji do sił zbrojnych

54. Zobowiązania Państw wynikające z artykułu 38 Konwencji i z artykułów 3 i 4 Protokołu Dodatkowego do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie udziału dzieci w konfliktach zbrojnych mają również zastosowanie do dzieci pozbawionych opieki lub odseparowanych. Państwo musi podjąć wszystkie konieczne działania w celu zapobiegania rekrutacji do sił zbrojnych lub wykorzystania takich dzieci w konflikcie przez jakąkolwiek stronę. Zasada ta obowiązuje również w stosunku do dzieci, które były wcześniej żołnierzami, które zdezerterowały ze swoich jednostek i wymagają ochrony przed ponownym wcieleniem do sił zbrojnych.

Organizacja opieki

55. Organizacja opieki dla dzieci pozbawionych opieki lub odseparowanych musi być przeprowadzona w sposób, który zapobiega ich rekrutacji, ponownej rekrutacji lub wykorzystaniu w konflikcie przez jakąkolwiek stronę. Opieki prawnej nie należy powierzać osobom lub organizacjom, które są bezpośrednio lub pośrednio zaangażowane w konflikt.

Dzieci, które były wcześniej żołnierzami

56. Dzieci–żołnierze powinny być przede wszystkim traktowane jako ofiary konfliktu zbrojnego. Dzieci, które były wcześniej żołnierzami, często pozbawione opieki po ustaniu konfliktu lub po dezercji, powinny otrzymać niezbędne usługi wsparcia, w celu umożliwienia im reintegracji i powrotu do normalnego życia, łącznie z niezbędnym doradztwem psychologiczno–socjalnym. Takie dzieci powinny być zidentyfikowane i zdemobilizowane na zasadach priorytetowych podczas jakiegokolwiek operacji ustalania tożsamości i separacji. Dzieci–żołnierze, w szczególności te, które są pozbawione opieki lub odseparowane od rodziny, nie powinny być zatrzymywane, ale raczej powinny korzystać ze szczególnej ochrony i pomocy, w szczególności w odniesieniu do ich demobilizacji i rehabilitacji. Szczególne wysiłki należy podjąć w celu zapewnienia wsparcia i ułatwienia reintegracji dziewcząt, które były związane z wojskiem jako kombatanci lub w innej roli.

57. Jeśli, w określonych okolicznościach, zatrzymanie dziecka–żołnierza w wieku 15 lat jest wyjątkowo nieuniknione i zgodne z międzynarodowymi prawami człowieka i prawem humanitarnym, np. jeśli dziecko stwarza poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa, warunki takiego zatrzymania powinny być zgodne z normami międzynarodowymi, w tym z artykułem 37 Konwencji oraz przepisami prawa dotyczącymi młodocianych i internowanie nie powinno wykluczać działań w zakresie poszukiwania rodziny ani priorytetowego uczestnictwa w programach rehabilitacji.

Zakaz deportacji do kraju, w którym grozi prześladowanie (ang. non-refoulement)

58. Z uwagi na fakt, że zatrudnianie nieletnich oraz ich uczestnictwo w konfliktach stwarza wysokie ryzyko niemożliwej do naprawienia szkody w zakresie podstawowych praw człowieka, w tym prawa do życia, zobowiązania Państw wynikające z artykułu 38 Konwencji, w związku z artykułami 3 i 4 Dodatkowego Protokołu do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, oznaczają skutki pozaterytorialne i Państwa powstrzymają się od odsyłania dzieci w jakikolwiek sposób do Państwa, w którym istnieje rzeczywiste ryzyko zatrudniania nieletnich albo bezpośredniego lub pośredniego udziału w konfliktach.

Formy i przejawy prześladowania charakterystyczne dla dzieci⁴⁴

59. Przypominając Państwom o potrzebie stworzenia procedur udzielania azylu wrażliwych na wiek i płeć, a także wrażliwą na wiek i płeć interpretację definicji uchodźcy, Komitet

⁴⁴ Formy i przejawy prześladowania charakterystyczne dla dzieci zostały bardziej ogólnie omówione w rozdziale VI (d) poniżej – „Ocena potrzeb w zakresie ochrony, wrażliwa na problemy dziecka, uwzględniająca prześladowanie o charakterze specyficznym dla dzieci”.

podkreśla, że rekrutacja dzieci poniżej dozwolonego wieku do sił zbrojnych (w tym rekrutacja dziewcząt w celu świadczenia usług seksualnych lub zmuszanie ich do małżeństwa z wojskowymi), a także ich bezpośrednie lub pośrednie uczestnictwo w konfliktach, stanowi poważne naruszenie praw człowieka, równoznaczne z prześladowaniem i powinno prowadzić do przyznania statusu uchodźcy, jeśli istnieją dobrze uzasadnione obawy, że taka rekrutacja lub uczestnictwo w konflikcie oparte jest na „przyczynach rasowych, religijnych, narodowościowych, wynika z udziału w określonej grupie społecznej lub z poglądów politycznych” (artykuł 1A (2), Konwencja o Uchodźcach z 1951 r.).

Rehabilitacja i powrót do stanu normalnego

60. W miarę potrzeb Państwa powinny rozwijać, we współpracy z agencjami międzynarodowymi i organizacjami pozarządowymi, kompleksowe systemy wsparcia i pomocy psychologicznej odpowiednie dla wieku i wrażliwe na płeć, dla dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych od rodziny, które ucierpiały z powodu konfliktu zbrojnego.

Zapobieganie pozbawieniu wolności i postępowanie w takich przypadkach

61. W ramach stosowania artykułu 37 Konwencji oraz zasady zabezpieczenia najlepszych interesów dziecka, zgodnie z ogólną zasadą, dzieci pozbawione opieki lub odseparowane od rodziny nie powinny być zatrzymywane. Zatrzymanie nie może być uzasadnione jedynie na podstawie tego, że dziecko jest pozbawione opieki lub odseparowane od rodziny lub na podstawie jego statusu imigranta lub rezydenta lub braku takiego statusu. W przypadku gdy zatrzymanie jest wyjątkowo uzasadnione z innych przyczyn, powinno być przeprowadzone zgodnie z artykułem 37 (b) Konwencji, który stanowi, że zatrzymanie musi być zgodne z prawem danego kraju i może być zastosowane jedynie jako środek ostateczny i na właściwy, możliwie najkrótszy, okres czasu. W konsekwencji należy podjąć wszelkie działania, łącznie z przyspieszeniem odpowiednich procesów, aby umożliwić natychmiastowe zwolnienie dziecka pozbawionego opieki lub odseparowanego z izby zatrzymań oraz umieszczenie go w innym odpowiednim miejscu zakwaterowania.

62. Poza wymogami prawa krajowego, zobowiązania międzynarodowe stanowią część prawa regulującego zatrzymanie. W odniesieniu do dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych Państwa muszą w szczególności przestrzegać swoich zobowiązań wynikających z artykułu 31 (1) Konwencji o Uchodźcach z 1951 r. Ponadto Państwa powinny wziąć pod uwagę, że nielegalny wjazd lub pobyt w kraju dziecka pozbawionego opieki lub odseparowanego od rodziny może być również uzasadniony – zgodnie z ogólnymi zasadami prawa – jeśli taki wjazd lub pobyt jest jedynym sposobem przeciwdziałania naruszeniu fundamentalnych praw człowieka

w stosunku do dziecka. W kategoriach ogólnych, opracowując politykę w stosunku do dzieci pozbawionych opieki lub odseparowanych od rodziny, łącznie z dziećmi, które są ofiarami handlu lub wykorzystania, Państwa powinny zapewnić, aby takie dzieci nie były delegalizowane wyłącznie z powodu nielegalnego wjazdu lub obecności w danym kraju.

63. W wyjątkowych przypadkach zatrzymania, warunki zatrzymania muszą być zgodne z zasadą najlepszych interesów dziecka i konieczne jest pełne przestrzeganie postanowień artykułu 37 (a) i (c) Konwencji oraz innych zobowiązań międzynarodowych. Należy w sposób szczególnie zorganizować miejsca zamieszkania, które powinny być odpowiednie dla dzieci i które powinny odseparować je od dorosłych, chyba że nie jest to zgodne z najlepszym interesem dziecka. W rzeczywistości, podstawowe podejście do takich programów powinno opierać się na „opiece”, a nie na „zatrzymaniu”. Placówki pobytu dzieci nie powinny być zlokalizowane w obszarach izolowanych, gdzie nie są dostępne kulturowo odpowiednie zasoby społecznościowe i nie ma dostępu do pomocy prawnej. Dzieci powinny mieć możliwość regularnego kontaktu i przyjmowania wizyt przyjaciół, krewnych, doradców religijnych, socjalnych i prawnych oraz swoich opiekunów prawnych. Powinny również mieć szansę otrzymywania wszystkich środków niezbędnych w codziennym życiu, a także dostęp do odpowiedniego leczenia medycznego i doradztwa psychologicznego. Podczas okresu zatrzymania dzieci mają prawo do edukacji, która powinna najlepiej odbywać się poza miejscem zatrzymania, w celu ułatwienia kontynuacji edukacji po zwolnieniu. Mają również prawo do rekreacji i zabawy, zgodnie z postanowieniami artykułu 31 Konwencji. W celu skutecznego zabezpieczenia praw określonych w artykule 37 (d) Konwencji, dzieci pozbawione opieki lub odseparowane od rodziny pozbawione wolności, powinny otrzymać szybki i bezpłatny dostęp do opieki prawnej i innej odpowiedniej opieki, łącznie z przydzieleniem pełnomocnika prawnego.

VI. DOSTĘP DO PROCEDURY UDZIELANIA AZYLU, ZABEZPIECZENIA PRAWNE I PRAWA W AZYLU

(a) Postanowienia ogólne

64. Zobowiązanie wynikające z artykułu 22 Konwencji w zakresie podjęcia „właściwych kroków” w celu zapewnienia, aby dziecko (pozbawione opieki lub nie), które ubiega się o status uchodźcy otrzymało odpowiednią ochronę, oznacza m.in. odpowiedzialność za utworzenie funkcjonującego systemu udzielania azylu, a w szczególności – wprowadzanie prawodawstwa dotyczącego szczególnego traktowania dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych oraz budowanie potencjału koniecznego do realizacji tego podejścia w ramach obowiązujących praw uregulowanych w Konwencji i w innych międzynarodowych prawach człowieka, instrumentach ochrony uchodźców lub instrumentach humanitarnych, których stroną jest dane Państwo.

Kraje, w których występują ograniczone środki umożliwiające podejmowanie takich działań na rzecz budowania potencjału, są stanowczo zachęcane do ubiegania się o międzynarodową pomoc, w tym pomoc oferowaną przez UNHCR.

65. Uwzględniając uzupełniający charakter zobowiązań na podstawie artykułu 22 oraz wynikających z międzynarodowego prawa o uchodźcach, a także celowość konsolidacji norm, Państwa powinny stosować stopniowo pojawiające się normy międzynarodowe dotyczące uchodźców w ramach realizacji artykułu 22 Konwencji.

(b) Dostęp do procedur udzielania azylu niezależnie od wieku

66. Dzieci ubiegające się o udzielenie azylu, łącznie z dziećmi pozbawionymi opieki lub odseparowanymi, powinny mieć możliwość korzystania z dostępu do procedur udzielania azylu i innych mechanizmów uzupełniających zapewniających ochronę międzynarodową, niezależnie od wieku. Jeśli podczas procesu ustalania tożsamości i rejestracji pojawią się fakty, które oznaczają, że dziecko może odczuwać uzasadniony strach lub nawet może nie być w stanie wyartykułować jednoznacznie swoich konkretnych obaw, wówczas dziecko może obiektywnie być narażone na prześladowanie z powodów rasowych, religijnych, narodowościowych, z uwagi na przynależność do określonej grupy społecznej lub ze względu na poglądy polityczne lub może wymagać ochrony międzynarodowej z innych przyczyn, takie dziecko powinno być skierowane na drogę procedury udzielania azylu i/lub, w zależności od sytuacji, powinny być zastosowane mechanizmy zapewniające dodatkową ochronę na podstawie prawa międzynarodowego lub krajowego.

67. Dziecko pozbawione opieki lub odseparowane, w stosunku do którego nie istnieje wskazanie potrzeby ochrony międzynarodowej, nie powinno być automatycznie lub w inny sposób kierowane na drogę procedury udzielania azylu, ale powinno być chronione na podstawie innych właściwych mechanizmów ochrony dziecka dostępnych na podstawie prawodawstwa w zakresie opieki społecznej dla młodocianych.

(c) Zabezpieczenia proceduralne i działania wspierające (artykuł 3 (3))

68. Odpowiednie działania wymagane na podstawie artykułu 22 (1) Konwencji muszą uwzględniać szczególną wrażliwość dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych oraz krajowe ramy prawne i warunki. Takie działania powinny być oparte na poniższych rozważaniach.

69. Dziecko ubiegające się o udzielenie azylu powinno być reprezentowane przez dorosłego, który zna pochodzenie dziecka i jest kompetentny oraz jest w stanie reprezentować najlepsze interesy dziecka (patrz: rozdział V (b), „Wyznaczenie opiekuna prawnego lub doradcy i pełnomocnika prawnego”). W każdym przypadku dziecko pozbawione opieki lub odse-

parowane powinno również posiadać bezpłatny dostęp do wykwalifikowanego pełnomocnika prawnego, łącznie z sytuacjami, kiedy zastosowanie statusu uchodźcy przebiega na podstawie standardowej procedury dla dorosłych.

70. Wnioski o przyznanie statusu uchodźcy składane przez dzieci pozbawione opieki i odseparowane od rodziny powinny być załatwiane priorytetowo i należy podejmować wszelkie działania w celu wydania szybkiej i sprawiedliwej decyzji.

71. Minimalne gwarancje proceduralne powinny zawierać warunek, że wniosek będzie oceniany przez właściwy organ administracji w pełni wykwalifikowany w sprawach udzielania azylu i uchodźców. Jeśli umożliwia to wiek i dojrzałość dziecka, należy stworzyć szansę rozmowy osobistej z wykwalifikowanym urzędnikiem przed podjęciem jakiegokolwiek ostatecznej decyzji. Jeśli dziecko nie jest w stanie bezpośrednio porozumieć się z wykwalifikowanym urzędnikiem za pomocą wspólnego języka, należy zapewnić mu pomoc wykwalifikowanego tłumacza. Ponadto dziecko powinno otrzymać możliwość odwołania w celu formalnej weryfikacji decyzji, jeśli istnieją obawy dotyczące wiarygodności jego historii.

72. Rozmowy powinny być prowadzone przez przedstawicieli urzędu ds. uchodźców, którzy uwzględnią szczególną sytuację dzieci pozbawionych opieki w celu przeprowadzenia oceny statusu uchodźcy oraz wezmą pod uwagę historię, kulturę i pochodzenie dziecka. Proces oceny powinien obejmować, dla każdego przypadku indywidualnie, analizę unikalnej kombinacji czynników dotyczących każdego dziecka, w tym pochodzenie osobiste, rodzinne i kulturowe dziecka. Podczas wszystkich rozmów powinien być obecny opiekun prawny i pełnomocnik prawny.

73. W przypadku ruchów uchodźców na dużą skalę, kiedy indywidualne określenie statusu uchodźcy nie jest możliwe, Państwo może przyznać status uchodźcy wszystkim członkom grupy. W takich okolicznościach wszystkie dzieci pozbawione opieki lub odseparowane są uprawnione do otrzymania takiego samego statusu jak inni członkowie określonej grupy.

(d) Ocena potrzeb w zakresie ochrony, wrażliwa na problemy dziecka, uwzględniająca prześladowania o charakterze specyficznym dla dziecka

74. W przypadku oceny roszczeń uchodźców składanych przez dzieci pozbawione opieki lub odseparowane od rodziny, Państwa powinny wziąć pod uwagę rozwój i formatywne relacje pomiędzy międzynarodowymi prawami człowieka i prawem dotyczącym uchodźców, w tym stanowiska opracowane przez UNHCR w ramach wykonywanych funkcji nadzorczych na podstawie Konwencji o Uchodźcach z 1951 r. W szczególności definicja uchodźcy w ramach tej Konwencji musi być interpretowana w sposób wrażliwy na wiek i płeć, uwzględniając szczególną motywację i formy oraz przejawy prześladowania, jakiego doświadczają dzieci. Prześladowanie przez krewnego, zatrudnianie nieletnich, handel dziećmi dla celów prostytucji oraz wyko-

rzystywanie seksualne lub obrzezanie kobiet, to niektóre specyficzne dla dzieci formy i przejawy prześladowania, które mogą uzasadniać przyznanie statusu uchodźcy, jeśli takie działania związane są z jedną z podstaw wynikających z Konwencji o Uchodźcach z 1951 r. W związku z tym Państwa powinny zwracać jak największą uwagę na takie formy i przejawy prześladowania charakterystyczne dla dzieci, a także na przemoc opartą o płeć, w ramach określania krajowych procedur ustalania statusu uchodźcy.

75. Zespół zaangażowany w procedury ustalania statusu uchodźcy wśród dzieci, w szczególności w odniesieniu do dzieci pozbawionych opieki lub odseparowanych, powinien być przeszkolony w zakresie stosowania międzynarodowego i krajowego prawa dotyczącego uchodźców, które jest wrażliwe na problemy i płeć dziecka oraz aspekty kulturowe. W celu dokonania właściwej oceny roszczeń dzieci o udzielenie azylu, informacja o sytuacji dzieci, łącznie z dziećmi należącymi do mniejszości lub do grup zmarginalizowanych, powinna być objęta działaniami instytucji rządowych, z zamiarem zebrania informacji z kraju pochodzenia dziecka.

(e) Pełne wykorzystanie wszystkich praw uchodźcy i praw człowieka przez dzieci, którym przyznano status uchodźcy (artykuł 22)

76. Dzieci pozbawione opieki lub odseparowane, którym udzielono azylu, nie tylko korzystają z praw na podstawie Konwencji o Uchodźcach z 1951 r., ale są również uprawnione do korzystania w pełnym zakresie z pełnych praw człowieka dostępnych na danym terytorium lub podlegających jurysdykcji danego Państwa, łącznie z takimi prawami, które wymagają legalnego pobytu.

(f) Korzystanie z uzupełniających form ochrony przez dzieci

77. W przypadku, kiedy wymagania związane z przyznaniem statusu uchodźcy na podstawie Konwencji o Uchodźcach z 1951 r. nie są spełnione, dzieci pozbawione opieki i odseparowane od rodziny korzystają z uzupełniających form ochrony w stopniu określonym przez ich potrzeby w zakresie ochrony. Zastosowanie takich uzupełniających form ochrony nie eliminuje zobowiązań Państw w zakresie zaspokojenia szczególnych potrzeb dziecka pozbawionego opieki i odseparowanego od rodziny w zakresie ochrony. W związku z tym, dzieci, którym przyznano uzupełniające formy ochrony są uprawnione do korzystania w pełnym zakresie z pełnych praw człowieka dostępnych na danym terytorium lub podlegających jurysdykcji danego Państwa, łącznie z takimi prawami, które wymagają legalnego pobytu.

78. Zgodnie z ogólnie obowiązującymi zasadami, a w szczególności z tymi odnoszącymi się do odpowiedzialności Państw w stosunku do dzieci pozbawionych opieki lub odseparowa-

nych od rodziny, które znajdują się na ich terytorium, dzieci, które zarówno nie uzyskają statusu uchodźcy, jak i nie korzystają z uzupełniających form ochrony, będą nadal korzystać z ochrony na podstawie wszystkich norm Konwencji, o ile faktycznie pozostaną w obrębie terytorium Państwa i/lub na terenie jego jurysdykcji.

VII. PONOWNE POŁĄCZENIE RODZINY, POWRÓT I INNE FORMY TRWAŁYCH ROZWIĄZAŃ

(a) Postanowienia ogólne

79. Zasadniczym celem działań na rzecz dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych od rodziny jest zidentyfikowanie trwałego rozwiązania, które odpowiada na wszystkie potrzeby dzieci w zakresie ochrony, uwzględnia poglądy dziecka oraz, wszędzie gdzie jest to możliwe, prowadzi do rozwiązania sytuacji dziecka pozbawionego opieki lub odseparowanego od rodziny. Działania na rzecz znalezienia trwałych rozwiązań na rzecz dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych od rodziny powinny być zainicjowane i wdrożone bez nieuzasadnionej zwłoki, a wszędzie gdzie jest to możliwe niezwłocznie po pozbawieniu dziecka opieki lub jego separacji z rodziną. Zgodnie z podejściem opartym na prawach, poszukiwanie trwałego rozwiązania rozpoczyna się od analizy możliwości ponownego połączenia rodziny.

80. Poszukiwanie rodziny jest zasadniczym elementem wszelkich działań zmierzających do znalezienia trwałego rozwiązania i powinno być priorytetem, z wyjątkiem sytuacji, kiedy poszukiwanie rodziny mogłoby być sprzeczne z najlepszymi interesami dziecka lub mogłoby stworzyć ryzyko dla fundamentalnych praw osób poszukiwanych. W każdym przypadku, podczas prowadzenia działań mających na celu poszukiwanie rodziny, nie należy się odwoływać do statusu dziecka, jako osoby ubiegającej się o azyl lub uchodźcy. Z zastrzeżeniem wszystkich tych warunków, działania mające na celu poszukiwanie rodziny powinny być również prowadzone podczas procedury udzielania azylu. Dla wszystkich dzieci, które pozostają na terytorium Państwa goszczącego dziecko, na podstawie azylu, uzupełniających form ochrony lub z powodu innych prawnych lub faktycznych przeszkód dla deportacji, należy poszukiwać trwałego rozwiązania.

(b) Ponowne połączenie rodziny

81. W celu pełnego uwzględnienia zobowiązania Państw na podstawie artykułu 9 Konwencji dotyczącego zapewnienia, że dziecko nie zostanie odseparowane od swoich rodziców wbrew ich woli, należy podjąć wszelkie wysiłki na rzecz odesłania dziecka pozbawionego opie-

ki lub odseparowanego do rodziców, z wyjątkiem sytuacji, gdy dalsza separacja jest konieczna w najlepszym interesie dziecka, uwzględniając w pełni prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów (artykuł 12) (patrz również rozdział IV (e): „Prawo dziecka do swobodnego wyrażania własnych poglądów”). O ile względy jednoznacznie wymienione w artykule 9, paragraf 1, zdanie 2, a mianowicie przypadki wykorzystywania lub zaniedbywania dziecka przez rodziców, mogą zakazać ponownego połączenia rodziny w jakiegokolwiek lokalizacji, inne przyczyny związane z najlepszym interesem dziecka mogą stanowić przeszkodę dla ponownego połączenia rodziny tylko w szczególnych lokalizacjach.

82. Ponowne połączenie rodziny w kraju pochodzenia nie leży w najlepszym interesie dziecka i nie powinno być w związku z tym przeprowadzane, jeśli istnieje „racjonalnie uzasadnione ryzyko”, że taka deportacja doprowadzi do naruszenia podstawowych praw człowieka w stosunku do dziecka. Takie ryzyko jest bezsprzecznie udokumentowane w decyzji o przyznaniu statusu uchodźcy lub w decyzji właściwych organów administracji o zastosowaniu zobowiązań w zakresie zakazu deportacji do kraju, w którym grozi prześladowanie (w tym zobowiązań wynikających z artykułu 3 Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania i artykułów 6 i 7 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych). W związku z powyższym przyznanie statusu uchodźcy stanowi prawnie wiążącą przeszkodę dla deportacji do kraju pochodzenia, a w konsekwencji – dla ponownego połączenia rodziny w takim kraju. Jeśli okoliczności w kraju pochodzenia zawierają mniejszy poziom ryzyka i istnieją obawy, że dziecko np. ucierpi z powodu bezkrytycznych skutków ogólnej przemocy, takie ryzyko należy przeanalizować z pełną uwagą i zrównoważyć w stosunku do innych względów opartych na prawach, łącznie z konsekwencjami dalszej separacji dziecka od rodziny. W takim kontekście należy przypomnieć, że przetrwanie dziecka ma podstawowe znaczenie i jest warunkiem wstępnym dla korzystania z wszelkich innych praw.

83. W każdym przypadku, gdy ponowne połączenie rodziny w kraju pochodzenia nie jest możliwe (niezależnie od tego, czy jest to wynikiem przeszkód prawnych lub czy test oparty na najlepszych interesach dziecka przemawia przeciwko deportacji), zobowiązania na podstawie artykułów 9 i 10 Konwencji stają się skuteczne i powinny regulować decyzje kraju goszczącego w sprawie ponownego połączenia rodziny w tym kraju. W tym kontekście Państwa–Strony powinny w szczególności pamiętać, że „wnioski składane przez dziecko lub jego rodziców odnośnie wjazdu lub opuszczenia Państwa–Strony w celu łączenia rodziny będą rozpatrywane przez Państwa–Strony w sposób przychylny, humanitarny i w szybkim trybie” oraz „złożenie takiego wniosku nie będzie pociągało za sobą ujemnych skutków dla wnioskodawców oraz członków ich rodzin” (artykuł 10 (1)). Kraj pochodzenia musi przestrzegać „prawa dziecka oraz jego rodziców do opuszczania każdego kraju, w tym własnego, oraz powrotu do ich własnego kraju” (artykuł 10 (2)).

(c) Powrót do kraju pochodzenia

84. Powrót do kraju pochodzenia nie jest rozwiązaniem, jeśli prowadzi do „racjonalnie uzasadnionego ryzyka”, że taki powrót spowoduje naruszenie podstawowych praw człowieka w stosunku do dziecka, w szczególności jeśli zastosowanie ma zasada zakazu deportacji do kraju, w którym grozi prześladowanie. Powrót do kraju pochodzenia może zasadniczo być zorganizowany tylko, jeśli taki powrót leży w najlepszym interesie dziecka. Ocena tej sytuacji powinna m.in. uwzględniać:

- bezpieczeństwo i inne warunki, w tym warunki społeczno-ekonomiczne, jakie dziecko zostanie po powrocie, ocenione między innymi poprzez badania wewnętrzne prowadzone, jeśli jest to stosowne, przez organizacje sieci społecznych;
- dostępność rozwiązań w zakresie opieki dla konkretnego dziecka;
- poglądy dziecka wyrażone w ramach wykonywania jego prawa do wyrażania własnych opinii na podstawie artykułu 12 oraz opinia opiekunów;
- poziom integracji dziecka w kraju goszczącym oraz okres nieobecności w kraju ojczystym;
- prawo dziecka do „zachowania jego tożsamości, a w tym obywatelstwa, nazwiska, stosunków rodzinnych” (artykuł 8);
- „wskazania w zachowaniu ciągłości w wychowaniu dziecka oraz jego tożsamości etnicznej, religijnej, kulturowej i językowej” (artykuł 20).

85. W przypadku braku dostępności opieki zapewnianej przez rodziców lub członków szerszej rodziny, powrót do kraju pochodzenia nie powinien zasadniczo odbywać się bez wcześniejszych bezpiecznych i konkretnych ustaleń w odniesieniu do odpowiedzialności w zakresie opieki po powrocie do kraju pochodzenia.

86. Wyjątkowo powrót do kraju ojczystego może być zaaranżowany po starannym zrównoważeniu najlepszych interesów dziecka i innych argumentów, jeśli są one oparte na prawach i nadrzędne w stosunku do najlepszych interesów dziecka. Sytuacja taka może mieć miejsce, kiedy dziecko stanowi poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa Państwa lub dla społeczeństwa. Argumenty, które nie są oparte na prawach, takie jak argumenty dotyczące ogólnej kontroli migracji, nie mogą być nadrzędne w stosunku do najlepszych interesów dziecka.

87. We wszystkich przypadkach działania w zakresie powrotu do kraju muszą być prowadzone w sposób bezpieczny, odpowiedni dla dziecka i wrażliwy na płęć.

88. W tym kontekście krajom pochodzenia przypomina się o ich zobowiązaniach na mocy artykułu 10 Konwencji, w szczególności o przestrzeganiu „prawa dziecka oraz jego rodziców do opuszczania każdego kraju, w tym własnego, oraz powrotu do ich własnego kraju”.

(d) Integracja lokalna

89. Integracja lokalna jest podstawową opcją, jeśli powrót do kraju pochodzenia jest niemożliwy z przyczyn prawnych lub faktycznych. Integracja lokalna musi się opierać na bezpiecznym statusie prawnym (łącznie ze statusem rezydenta) i powinny ją regulować prawa wynikające z Konwencji, które mają pełne zastosowanie dla wszystkich dzieci, które pozostają w kraju, niezależnie od tego, czy jest to spowodowane uznaniem ich jako uchodźców, czy wynika to z innych przeszkód prawnych utrudniających powrót lub czy test równoważenia najlepszych interesów dziecka nie zaleca powrotu.

90. Po określeniu, że dziecko pozbawione opieki lub odseparowane zostanie w danej społeczności, właściwe organy administracji powinny przeprowadzić ocenę sytuacji dziecka, a następnie, w konsultacji z dzieckiem i jego opiekunem prawnym, określić odpowiednie długoterminowe ustalenia ze społecznością lokalną i inne konieczne działania w celu ułatwienia takiej integracji. Decyzja o długoterminowym umieszczeniu dziecka powinna być podjęta w najlepszym interesie dziecka i na tym etapie, opieka instytucjonalna powinna służyć, wszędzie gdzie jest to możliwe, tylko jako ostateczne rozwiązanie. Dziecko odseparowane lub pozbawione opieki powinno mieć taki sam dostęp do praw (w tym do edukacji, szkolenia, zatrudnienia i opieki zdrowotnej), jak dzieci będące obywatelami danego kraju. Aby zapewnić dziecku odseparowanemu lub pozbawionemu opieki korzystania z pełni tych praw, może zaistnieć potrzeba, by kraj goszczący dziecko zwrócił szczególną uwagę na dodatkowe środki odnoszące się do wrażliwego statusu dziecka, w tym przykładowo poprzez dodatkowe szkolenia językowe.

(e) Adopcja międzynarodowa (artykuł 21)

91. Kraje muszą w pełni przestrzegać warunków wstępnych przedstawionych w artykule 21 Konwencji, a także innych odpowiednich instrumentów międzynarodowych, w tym w szczególności Konwencji Haskiej o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego oraz jej zaleceń z 1994 r. dotyczących wniosków o status uchodźcy i innych dzieci wysiedlonych do innego kraju w ramach rozważania adopcji dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych. Państwa powinny w szczególności przestrzegać następujących zasad:

- Adopcja dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych powinna być rozważana tylko po ustaleniu, że dziecko znajduje się w sytuacji umożliwiającej adopcję. W praktyce oznacza to między innymi, że działania w odniesieniu do poszukiwania rodziny i ponownego połączenia rodziny nie powiodły się lub że rodzice zgodzili się na adopcję. Zgoda rodziców i zgoda innych osób, instytucji i organów administracji, która jest konieczna dla przeprowadzenia adopcji, musi być swobodna i oparta na wiedzy. To oznacza przede

wszystkim, że taka zgoda nie została wymuszona przez płatność lub rekompensatę jakiegokolwiek rodzaju i nie została wycofana.

- Dzieci pozbawione opieki lub odseparowane nie mogą być adoptowane w pośpiechu na zasadach awaryjnych.
- Każda adopcja musi być określona jako spełniająca najlepsze interesy dziecka i przeprowadzona zgodnie z obowiązującym prawem krajowym, międzynarodowym i zwyczajowym.
- W ramach wszystkich procedur adopcyjnych należy wysłuchać i uwzględnić poglądy dziecka, w zależności od jego wieku i stopnia dojrzałości. Ten wymóg oznacza, że dziecko otrzymało poradę i zostało należycie poinformowane o konsekwencjach adopcji oraz, w razie konieczności, uzyskana została jego zgoda na adopcję. Taka zgoda musi być wydana swobodnie i nie może być wywołana poprzez płatność lub jakiegokolwiek rodzaju wynagrodzenie.
- W ramach adopcji priorytet posiadają krewni w swoim kraju zamieszkania. Gdy nie jest to dobre rozwiązanie, należy preferować adopcję w ramach społeczności, z której dziecko pochodzi lub co najmniej adopcję w ramach własnej kultury dziecka.
- Adopcja nie powinna być rozpatrywana: jeśli istnieją racjonalnie uzasadnione nadzieje na pomyślnie odzyskanie rodziny, a połączenie rodziny leży w najlepiej pojętym interesie dziecka; jeśli adopcja jest sprzeczna z wyrażonymi życzeniami dziecka lub rodziców.
- jeśli minął rozsądny okres czasu, podczas którego zostały podjęte wszelkie wykonalne kroki w celu odnalezienia rodziców lub innych żyjących członków rodziny. Taki okres czasu może się różnić w zależności od okoliczności, w szczególności w odniesieniu do zdolności przeprowadzenia odpowiednich poszukiwań, jednakże proces poszukiwania musi być zakończony w ciągu rozsądnego okresu czasu.
- Adopcja w kraju azylu nie powinna być podejmowana, jeśli istnieje możliwość dobrowolnej repatriacji w warunkach bezpieczeństwa i godności w najbliższej przyszłości.

(f) Przesiedlenie do kraju trzeciego

92. Przesiedlenie do kraju trzeciego może być trwałym rozwiązaniem dla dziecka pozbawionego opieki lub odseparowanego od rodziny, które nie może powrócić do kraju swojego pochodzenia i dla którego nie można przewidzieć trwałego rozwiązania w kraju goszczącym. Decyzja o przesiedleniu dziecka pozbawionego opieki lub odseparowanego od rodziny musi być oparta na aktualnej, kompleksowej ocenie, z perspektywy najlepszych interesów dziecka, z uwzględnieniem w szczególności aktualnych potrzeb międzynarodowych i innych potrzeb w zakresie ochrony. Przesiedlenie jest szczególnie zalecane, jeśli jest to jedyny środek skutecznej i trwałej ochrony dziecka przed deportacją do kraju, w którym grozi prześladowanie, lub

przed prześladowaniem, lub innym poważnym naruszeniem praw człowieka w kraju pobytu. Przesiedlenie leży również w najlepszym interesie dziecka pozbawionego opieki lub odseparowanego od rodziny, jeśli służy połączeniu rodziny w kraju przesiedlenia.

93. Ocena najlepszych interesów dziecka przeprowadzana przed podjęciem decyzji o przesiedleniu, powinna również uwzględniać inne czynniki, takie jak: przewidywany okres trwania przeszkód prawnych i innych, utrudniających powrót dziecka do kraju ojczystego; prawo dziecka do zachowania swojej tożsamości, w tym narodowości i nazwiska (artykuł 8); wiek i płeć dziecka, stan emocjonalny, wykształcenie i pochodzenie rodzinne; kontynuacja/przerwa w opiece w kraju goszczącym; dążenie do kontynuacji w wychowaniu dziecka oraz pochodzenie etniczne, religijne, kulturowe i językowe dziecka (artykuł 20); prawo dziecka do utrzymania swoich relacji rodzinnych (artykuł 8) i powiązane możliwości krótko- średnio- i długoterminowe połączenia rodziny w kraju rodzinnym, kraju goszczącym lub w kraju pochodzenia. Dzieci pozbawione opieki lub odseparowane od rodziny nie powinny być nigdy przesiedlane do kraju trzeciego, jeśli podważa to lub poważnie utrudnia połączenie z rodziną dziecka.

94. Państwa są zachęcane do zapewnienia szans w zakresie przesiedlenia w celu zaspokojenia wszystkich potrzeb dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych.

VIII. SZKOLENIA, DANE I STATYSTYKI

(a) Szkolenie personelu zajmującego się dziećmi pozbawionymi opieki i odseparowanymi

95. Szczególną uwagę należy zwrócić na szkolenie urzędników pracujących z dziećmi pozbawionymi opieki i odseparowanymi oraz zajmujących się ich sprawami. Szkolenie specjalistyczne jest równie ważne dla przedstawicieli prawnych, opiekunów, tłumaczy i innych osób zajmujących się dziećmi pozbawionymi opieki i odseparowanymi.

96. Szkolenia takie powinny być szczegółowo dostosowane do potrzeb i praw danej grupy. Niezależnie od tego wszystkie programy szkoleniowe powinny zawierać kluczowe elementy, w tym:

- zasady i postanowienia Konwencji;
- wiedza o kraju pochodzenia dziecka pozbawionego opieki i odseparowanego od rodziny;
- odpowiednie techniki prowadzenia rozmów;
- rozwój i psychologia dziecka;
- wrażliwość kulturowa i komunikacja międzykulturowa.

97. Wstępne programy szkolenia powinny być również prowadzone regularnie, w tym szkolenia stanowiskowe i sieci profesjonalne.

(b) Dane i statystyka dotycząca dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych

98. Doświadczenie Komitetu wskazuje, że dane i statystyki zebrane w odniesieniu do dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych są zwykle ograniczone do liczby przyjazdów i/ lub liczby wniosków o udzielenie azylu. Dane te są niewystarczające do szczegółowej analizy realizacji praw takich dzieci. Ponadto dane i statystyki są często gromadzone przez wiele różnych ministerstw lub agencji, co może utrudniać dalszą analizę i tworzy potencjalne obawy w odniesieniu do poufności i prawa dziecka do prywatności.

99. W związku z powyższym rozwój szczegółowego i zintegrowanego systemu zbierania danych o dzieciach pozbawionych opieki i odseparowanych jest warunkiem koniecznym dla rozwijania skutecznej polityki w zakresie realizacji praw takich dzieci.

100. Gromadzenie danych w ramach takiego systemu powinno obejmować między innymi następujące elementy: podstawowe dane biograficzne o każdym dziecku (w tym wiek, płeć, kraj pochodzenia i narodowość, grupa etniczna); całkowita liczba dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych podejmujących próbę wjazdu do kraju i liczba dzieci, którym odmówiono wjazdu; liczba wniosków o udzielenie azylu; liczba przedstawicieli prawnych i opiekunów przypisanych do takich dzieci; status prawny i migracyjny (tj. ubiegający się o azyl, uchodźca, tymczasowy rezydent); organizacja warunków zamieszkania (tj. w instytucjach, w rodzinie lub mieszkający samodzielnie); przyjęcia do szkół lub na szkolenia zawodowe; połączenia rodzin oraz liczba dzieci odesłanych do kraju pochodzenia. Ponadto Państwa–Strony powinny rozważyć zbieranie danych jakościowych, co umożliwi im analizę kwestii, które nie są wystarczająco rozwiązane, takich jak na przykład zniknięcie dziecka pozbawionego opieki lub odseparowanego i wpływ handlu dziećmi.

KOMENTARZ OGÓLNY NR 7 (2005)

Realizacja praw dziecka w okresie wczesnego dzieciństwa

I. WPROWADZENIE

1. Niniejszy komentarz ogólny powstał w wyniku dokonanej przez Komitet analizy raportów nadesłanych przez Państwa–Strony Konwencji. W wielu przypadkach informacje dotyczące najmłodszych dzieci były bardzo skąpe, a uwagi odnosiły się jedynie do wskaźnika śmiertelności noworodków, rejestracji urodzin i opieki zdrowotnej. Komitet doszedł do wniosku, że potrzebna jest dyskusja na temat szerszego odniesienia Konwencji o Prawach Dziecka do okresu wczesnego dzieciństwa. W związku z powyższym, w roku 2004 Komitet poświęcił swój dzień debaty generalnej na omówienie problematyki: „Realizacja praw dziecka w okresie wczesnego dzieciństwa”. W wyniku debaty powstał zbiór rekomendacji (patrz CRC/C/143, rozdział VII), a także podjęto decyzję o sporządzeniu komentarza ogólnego na temat tego istotnego zagadnienia. Komitet w swoim komentarzu ogólnym potwierdza przekonanie, że małe dzieci dysponują pełnią praw wymienionych w Konwencji, a okres wczesnego dzieciństwa ma zasadnicze znaczenie dla realizacji tych praw. Według przyjętej przez Komitet definicji funkcjonalnej „wczesne dzieciństwo” oznacza okres od dnia narodzin, przez niemowlęstwo, lata przedszkolne aż do momentu podjęcia nauki w szkole (patrz paragraf 4 poniżej).

II. CELE KOMENTARZA OGÓLNEGO

2. Cele komentarza ogólnego są następujące:
- a) upowszechnianie znajomości praw dziecka w kontekście praw człowieka oraz zwrócenie uwagi Państwom–Stronom na ich obowiązki względem najmłodszych;
  - b) odniesienie się do specyficznych cech wczesnego dzieciństwa, które mają wpływ na przestrzeganie praw;
powszechnienie przekonania, że dzieci od pierwszego dnia życia są pełnoprawnymi członkami społeczeństwa, mają własne zainteresowania, zdolności i problemy oraz wymagają ochrony, porady i pomocy przy korzystaniu ze swoich praw;

- c) zwrócenie uwagi na zróżnicowanie występujące w okresie wczesnego dzieciństwa, które należy uwzględnić przy realizacji Konwencji, m.in. zróżnicowanie sytuacji życiowej małych dzieci, jakości ich doświadczeń życiowych oraz oddziaływań wpływających na ich rozwój;
- d) zwrócenie uwagi na różnorodność uwarunkowanych kulturowo oczekiwań wobec dzieci i stylów wychowawczych, m.in. na różnorodność zwyczajów i praktyk lokalnych, które należy uszanować, z wyjątkiem sytuacji, gdy stoją one w sprzeczności z prawami dziecka;
- e) podkreślenie wrażliwości młodszych dzieci na ubóstwo, dyskryminację, rozpad rodziny i wiele innych problemów, które naruszają prawa dziecka lub jego komfort fizyczny i psychiczny;
- f) przyczynianie się do przestrzegania praw wszystkich małych dzieci poprzez tworzenie i działanie na rzecz wprowadzania kompleksowej polityki, ustawodawstwa, programów, praktyki, szkoleń zawodowych i badań ukierunkowanych na problematykę praw w okresie wczesnego dzieciństwa.

III. PRAWA CZŁOWIEKA W ODNIESIENIU DO MAŁYCH DZIECI

3. Małe dzieci jako dysponentci praw.

Zgodnie z definicją zawartą w Konwencji o Prawach Dziecka, dziecko to „każda istota ludzka w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletniość” (art. 1). Wynika z tego, że małe dzieci dysponują pełnią praw wymienionych w Konwencji. Przysługuje im specjalna ochrona, a także, odpowiednio do poziomu rozwoju, coraz większe możliwości korzystania z praw. Komitet wyraża niepokój, że w toku realizacji zobowiązań wynikających z Konwencji Państwa–Strony nie poświęcają wystarczającej uwagi małym dzieciom jako dysponentom praw ani ustawodawstwu, polityce i programom potrzebnym do realizacji tych praw w szczególnym okresie, jakim jest wczesne dzieciństwo. Komitet potwierdza, że Konwencja o Prawach Dziecka musi znaleźć wszechstronne zastosowanie w odniesieniu do wczesnego dzieciństwa zgodnie z zasadą powszechności, niepodzielności i współzależności wszystkich praw człowieka.

4. Definicja wczesnego dzieciństwa.

Zależnie od miejscowej tradycji i organizacji systemu szkolnictwa podstawowego, w różnych krajach i regionach świata przyjęto różne definicje pojęcia wczesnego dzieciństwa. W niektórych krajach przejście z przedszkola do szkoły następuje wkrótce po ukończeniu przez dziecko 4. roku życia. W innych krajach, przejście to odbywa się, gdy dziecko ma około 7 lat. Komitet, odnosząc się do praw dziecka we wczesnym dzieciństwie, pragnie uwzględnić wszystkie

młodsze dzieci, czyli okres od dnia narodzin, przez niemowlęstwo, lata przedszkolne aż do momentu podjęcia nauki w szkole. W związku z powyższym Komitet proponuje odpowiednią funkcjonalną definicję wczesnego dzieciństwa jako okresu życia przed ukończeniem 8 lat; Państwa–Strony powinny przeanalizować swoje zobowiązania wobec najmłodszych w kontekście tej definicji.

5. Program pozytywnych działań na rzecz wczesnego dzieciństwa.

Komitet zachęca Państwa–Strony, aby stworzyły program pozytywnych działań na rzecz praw w okresie wczesnego dzieciństwa. Należałoby odejść od tradycyjnego pojmowania wczesnego dzieciństwa, które traktuje się przede wszystkim jako czas dojrzewania społecznego młodego człowieka przed osiągnięciem przez niego dorosłości. Konwencja wymaga, aby każde dziecko, również najmłodsze, szanować jako osobę posiadającą własne prawa. Małe dzieci należy traktować jako aktywnych członków rodziny, społeczności lokalnej i społeczeństwa, mających własne potrzeby, zainteresowania i poglądy. Dla korzystania ze swoich praw, najmłodsze dzieci potrzebują fizycznego bezpieczeństwa, troski emocjonalnej i wrażliwych wskazówek, a także czasu i miejsca na zabawę z innymi, poznawanie świata i zdobywanie wiedzy. Te wymagania można najlepiej zaplanować w ramach prawnych, politycznych i programowych dotyczących najmłodszych, wraz z planem realizacji i niezależnego monitorowania, np. przez powołanie rzecznika praw dziecka oraz ocenę skutków ustawodawstwa i polityki na sytuację dzieci (patrz: Komentarz Ogólny nr 2 (2002) na temat roli niezależnych instytucji zajmujących się prawami człowieka, para.19).

6. Cechy wczesnego dzieciństwa.

Wczesne dzieciństwo to okres decydujący dla realizacji praw dziecka. W tym okresie:

- a) małe dzieci rosną i zmieniają się najszybciej w swoim życiu – dojrzewają ich ciała i układ nerwowy, dzieci stają się bardziej ruchliwe, rozwijają się ich umiejętności werbalne i intelektualne, radykalnie zmieniają się ich zainteresowania i zdolności;
- b) małe dzieci tworzą silne więzi emocjonalne z rodzicami lub innymi opiekunami, od których oczekują i wymagają opieki, troski, rady i ochrony, realizowanych z poszanowaniem ich indywidualności i rozwoju;
- c) małe dzieci tworzą własne, istotne związki z rówieśnikami oraz z dziećmi młodszymi i starszymi od siebie. Dzięki tym związkom dzieci uczą się negocjacji i koordynacji wspólnych działań, rozwiązywania konfliktów, dotrzymywania umów i przyjmowania odpowiedzialności za innych;
- d) małe dzieci aktywnie poznają fizyczne, społeczne i kulturowe aspekty świata, w którym żyją, ucząc się ich stopniowo poprzez działania własne oraz kontakty z innymi ludźmi, zarówno dziećmi, jak i dorosłymi;
- e) wczesne dzieciństwo to czas, w którym kształtują się podstawy zdrowia fizycznego i psychicznego, tożsamości kulturowej i indywidualnej oraz rozwoju kompetencji;

- f) rozwój fizyczny i psychiczny przebiega u małych dzieci w różny sposób, i zależy od usposobienia dziecka, jego płci, warunków bytowych, organizacji życia rodzinnego, typu opieki i systemu edukacyjnego;
- g) na rozwój fizyczny i psychiczny małego dziecka silnie wpływają uwarunkowane kulturowo wyobrażenia na temat potrzeb dzieci, zasad wychowania oraz aktywności najmłodszych w rodzinie i społeczeństwie.

7. Punktem wyjścia dla realizacji praw małego dziecka w krytycznym okresie jego życia jest poszanowanie jego indywidualnych zainteresowań, doświadczeń i problemów.

8. Badania dotyczące wczesnego dzieciństwa.

Komitet zwraca uwagę na wzrost liczby teorii naukowych i badań, z których wynika, że małe dziecko należy traktować jako członka społeczności, którego przetrwanie, komfort fizyczny i psychiczny oraz rozwój zależą od bliskich relacji z innymi ludźmi. Relacje, o których mowa, na ogół dotyczą niewielkiej liczby najważniejszych dla dziecka osób, zazwyczaj rodziców, członków bliższej i dalszej rodziny i rówieśników, a także opiekunów i innych osób zawodowo zajmujących się małymi dziećmi. Jednocześnie w badaniach naukowych obejmujących społeczne i kulturowe aspekty wczesnego dzieciństwa podkreśla się, że pojęcie rozwoju wczesnodziecięcego jest różnie rozumiane i różnie realizowane, o czym świadczą m.in. zróżnicowane oczekiwania małego dziecka oraz odmienne modele w zakresie opieki i edukacji. Jedną z cech charakterystycznych nowoczesnego społeczeństwa jest to, że coraz więcej dzieci wychowuje się w społecznościach wielokulturowych, w warunkach szybko zachodzących zmian społecznych, którym towarzyszy zmiana przekonań i oczekiwań dotyczących najmłodszych, powodowana m.in. coraz powszechniejszą wiedzą na temat praw dziecka. Państwa–Strony powinny odwoływać się do przekonań i wiedzy na temat wczesnego dzieciństwa w sposób odpowiedni do sytuacji lokalnej i zmieniających się praktyk oraz powinny respektować tradycyjne wartości pod warunkiem, że nie mają one charakteru dyskryminacyjnego (art. 2 Konwencji), nie zagrażają zdrowiu i komfortowi dziecka (art. 24.3) ani jego najlepszym interesom (art. 3). Wreszcie badania naukowe podkreślają szczególne zagrożenia dla dziecka wynikające z niedożywienia, ubóstwa, zaniedbania, wykluczenia społecznego i wielu innych niekorzystnych zjawisk. Badania wskazują, że właściwie prowadzona profilaktyka i strategie interwencyjne w okresie wczesnego dzieciństwa mogą przynieść pozytywny skutek doraźny dla dziecka i dać mu lepsze perspektywy na przyszłość. Z tego względu przestrzeganie praw dziecka w okresie wczesnego dzieciństwa jest skutecznym sposobem zapobiegania problemom osobistym, społecznym i edukacyjnym w późniejszym okresie dzieciństwa i dojrzwania (patrz Komentarz Ogólny nr 4 (2003) na temat zdrowia i rozwoju młodzieży w okresie dojrzwania).

III. OGÓLNE ZASADY I PRAWA ODNOŚĄCE SIĘ DO WCZESNEGO DZIECIŃSTWA

9. Komitet uznał artykuły 2, 3, 6 i 12 Konwencji jako zasady ogólne (patrz Komentarz Ogólny nr 5 (2003) na temat działań ogólnych służących wprowadzeniu w życie Konwencji). Każda z tych zasad ma znaczenie dla praw w okresie wczesnego dzieciństwa.

10. Prawo do życia, przetrwania i rozwoju.

Artykuł 6 odwołuje się do wrodzonego prawa dziecka do życia oraz przywołuje zobowiązania Państw–Stron dotyczące zapewnienia w możliwie maksymalnym zakresie warunków życia i rozwoju dziecka. Komitet nawołuje, aby Państwa–Strony podejmowały wszelkie możliwe działania na rzecz poprawy opieki okołoporodowej dla matek i niemowląt, ograniczenia śmiertelności niemowląt i dzieci, a także stworzenia warunków wspierających dobre samopoczucie wszystkich małych dzieci w tej krytycznej fazie ich życia. Niedożywienie i choroby uleczalne nadal stanowią główne przeszkody w realizacji praw w okresie wczesnego dzieciństwa. Zapewnienie warunków życia i zdrowia fizycznego jest priorytetem, ale Komitet przypomina Państwom Stronom, że artykuł 6 obejmuje wszystkie aspekty rozwoju oraz, że zdrowie i samopoczucie psychologiczno–społeczne małego dziecka są pod wieloma względami wzajemnie zależne. Oba wymienione elementy zdrowia dziecka mogą być narażone na ryzyko z powodu niekorzystnych warunków życia, zaniedbania, traktowania pozbawionego wrażliwości lub wykorzystywania, a także ograniczenia szans realizacji potencjału człowieka. Małe dzieci dorastające w szczególnie trudnych okolicznościach wymagają wyjątkowej uwagi (patrz rozdział VI poniżej). Komitet przypomina Państwom–Stronom (i innym zaangażowanym stronom), że prawo do życia i rozwoju może być zrealizowane tylko w sposób holistyczny, poprzez wprowadzenie w życie wszystkich postanowień Konwencji, w tym prawa do zdrowia, odpowiedniego odżywiania, bezpieczeństwa socjalnego, odpowiedniego standardu życia, zdrowego i bezpiecznego środowiska, edukacji i zabawy (artykuły 24, 27, 28, 29 i 31), a także poprzez przestrzeganie odpowiedzialności rodziców oraz świadczenie pomocy i wysokiej jakości usług (artykuły 5 i 18). Od najwcześniejszych lat dzieci powinny być włączone w działania promujące zdrowe odżywianie i zdrowy styl życia zapobiegający chorobom.

11. Prawo do braku dyskryminacji.

Artykuł 2 gwarantuje prawa dla każdego dziecka bez jakiegokolwiek rodzaju dyskryminacji. Komitet zachęca Państwa Strony, aby określiły wpływ tej zasady na realizację praw w okresie wczesnego dzieciństwa:

- a) artykuł 2 oznacza, że małe dzieci nie mogą być dyskryminowane na jakichkolwiek podstawach, na przykład, kiedy prawo nie zapewnia równej ochrony przed przemocą dla wszystkich dzieci, w tym małych dzieci. Małe dzieci są szczególnie narażone na ryzyko dyskryminacji, ponieważ są one stosunkowo bezbronne i realizacja ich praw jest zależna od innych osób;

- b) artykuł 2 oznacza również, że konkretne grupy małych dzieci nie mogą być dyskryminowane. Dyskryminacja może mieć formę obniżonych poziomów odżywiania, nieodpowiedniej opieki i uwagi, ograniczonych możliwości zabawy, nauki i edukacji lub tłumienia swobodnego wyrażania uczuć i poglądów. Dyskryminacja może być również wyrażona poprzez surowe traktowanie i nieracjonalne oczekiwania, które mogą mieć charakter wykorzystywania lub molestowania. Dla przykładu:
- i. dyskryminacja dziewczynek stanowi poważne naruszenie praw, mające wpływ na ich życie i na wszystkie obszary ich młodego życia, a także na ograniczenie ich zdolności do pozytywnego udziału w społeczeństwie. Mogą one stać się ofiarami selektywnej aborcji, obrzezania, zaniedbania i dzieciobójstwa, między innymi poprzez nieodpowiednie odżywianie w okresie niemowlęcym. Dziewczynki mogą być zmuszane do podejmowania nadmiernych obowiązków rodzinnych i pozbawiane możliwości uczestniczenia w okresie wczesnego dzieciństwa i edukacji podstawowej;
  - ii. dyskryminacja w stosunku do dzieci niepełnosprawnych redukuje ich perspektywy przeżycia i jakość życia. Takie dzieci są uprawnione do otrzymania opieki, żywienia i wsparcia oferowanego innym dzieciom. Mogą one również wymagać dodatkowej, specjalnej pomocy w celu zapewnienia ich integracji i realizacji ich praw;
  - iii. dyskryminacja dzieci zarażonych lub chorujących na HIV/AIDS pozbawia ich pomocy i wsparcia, którego najbardziej potrzebują. Dyskryminacja występuje w polityce publicznej, w ramach świadczenia i dostępu do usług, a także w codziennych praktykach, które naruszają prawa takich dzieci (patrz również paragraf 27);
  - iv. dyskryminacja związana z pochodzeniem etnicznym, klasą/kastą społeczną, sytuacją osobistą i stylem życia, lub poglądami politycznymi lub religijnymi (dzieci lub ich rodziców) wyklucza dzieci z pełnego uczestnictwa w społeczeństwie. Wpływa to na zdolność rodziców do wypełniania ich obowiązków wobec dzieci. Dyskryminacja wpływa na szanse dzieci i poczucie własnej wartości, a także sprzyja powstawaniu przykrych sytuacji i konfliktów pomiędzy dziećmi i dorosłymi;
  - v. małe dzieci, które są ofiarami wielopłaszczyznowej dyskryminacji (np. związanej z pochodzeniem etnicznym, statusem społecznym i kulturalnym, płcią i/lub niepełnosprawnością) są szczególnie narażone na ryzyko.

12. Małe dzieci mogą również odczuwać konsekwencje dyskryminacji w stosunku do swoich rodziców, jeśli przykładowo dzieci urodziły się w związku pozamałżeńskim (dzieci nieślubne) lub w innych okolicznościach, które odbiegają od wartości tradycyjnych, lub jeśli ich rodzice są uchodźcami lub ubiegają się o udzielenie azylu. Państwa–Strony są odpowiedzialne za monitorowanie i zwalczanie dyskryminacji, niezależnie od tego, w jakiej formie i sytuacji ona występuje w ramach rodzin, społeczności, w szkołach i innych instytucjach. Potencjalna dyskryminacja w dostępie do wysokiej jakości usług dla małych dzieci jest przedmiotem szcze-

gólnej troski, w szczególności gdy opieka zdrowotna, edukacja, opieka społeczna i inne usługi nie są powszechnie dostępne i świadczone są poprzez kombinacje instytucji państwowych, organizacji prywatnych i charytatywnych. Na pierwszym etapie Komitet zachęca Państwa Strony do monitorowania dostępności i dostępu do usług wysokiej jakości, które mają wpływ na życie i rozwój małych dzieci, w tym poprzez systematyczne gromadzenie danych, rozdzielonych w kontekście głównych zmiennych związanych z pochodzeniem i okolicznościami życia dzieci i rodziny. Na kolejnym etapie mogą być konieczne działania, które gwarantują, że wszystkie dzieci mają równe szanse skorzystania z dostępnych usług. Bardziej ogólnie Państwa-Strony powinny podnosić świadomość w zakresie dyskryminacji wobec małych dzieci, a w szczególności w stosunku do grup wrażliwych.

13. Najlepiej pojmowane interesy dziecka.

Artykuł 3 określa zasadę jak najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka jako sprawy nadrzędnej we wszystkich działaniach dotyczących dzieci. Z uwagi na względną niedojrzałość małych dzieci, ocena i ochrona ich praw oraz interesów w odniesieniu do decyzji i działań mających wpływ na ich komfort fizyczny i psychiczny należy do kompetentnych władz, które muszą jednocześnie brać pod uwagę poglądy dziecka i poziom jego rozwoju. Zasada dbałości o najlepsze interesy dziecka wielokrotnie powraca w tekście Konwencji (m.in. w artykułach 9, 18, 20 i 21, które w sposób szczególny odnoszą się do wczesnego dzieciństwa). Zasada dbałości o najlepsze interesy dziecka dotyczy wszelkich działań odnoszących się do dziecka i wymaga czynnych kroków w celu ochrony jego praw, a także dbałości o jego przetrwanie, rozwój i komfort fizyczny i psychiczny oraz wymaga środków umożliwiających pomoc i wsparcie dla rodziców i innych osób odpowiedzialnych za realizację praw dziecka na co dzień:

- (a) Najlepiej pojmowane interesy poszczególnych dzieci. Wszystkie decyzje dotyczące opieki, zdrowia, edukacji dziecka itp. muszą uwzględniać zasadę troski o dobro dziecka; dotyczy to m.in. decyzji podejmowanych przez rodziców, osoby zawodowo zajmujące się dzieckiem oraz inne osoby odpowiedzialne za dziecko. Komitet apeluje, aby Państwa Strony wprowadziły uregulowania pozwalające na reprezentowanie interesów małych dzieci przez niezależne osoby, które dbałyby o dobro dziecka w każdym postępowaniu sądowym, oraz przyznające dzieciom prawo głosu wszędzie tam, gdzie dziecko może wyrazić własne zdanie lub dokonać własnego wyboru;
- (b) Najlepiej pojmowane interesy małych dzieci jako grupy obywateli. Całe ustawodawstwo i polityka, decyzje administracyjne i sądowe oraz usługi dotyczące dzieci muszą uwzględniać zasadę troski o ich najlepsze interesy. Dotyczy to m.in. działań mających bezpośredni wpływ na dziecko (np. związanych z systemem ochrony zdrowia, systemem opieki lub szkolnictwem), a także działań mających pośredni wpływ na dziecko (np. związanych z ochroną środowiska, sytuacją mieszkaniową czy transportem).

14. Poszanowanie poglądów i uczuć małego dziecka.

14. Artykuł 12 głosi, że dziecko ma prawo do swobodnej wypowiedzi we wszystkich dotyczących go sprawach, a jego wypowiedź należy wziąć pod uwagę. Ta zasada potwierdza status małego dziecka jako czynnego uczestnika działań na rzecz przestrzegania, ochrony i monitorowania jego praw. Podmiotowość dziecka – jako członka rodziny, społeczności lokalnej i społeczeństwa – często bywa pomijana lub odrzucana z uwagi na jego niedojrzałość czy młody wiek. W wielu krajach i regionach świata tradycyjnie podkreśla się konieczność wychowania i socjalizacji dzieci. Dziecko uważane jest za nierozwinięte, pozbawione nawet podstawowych umiejętności rozumienia, komunikowania się z innymi i dokonywania wyboru. Dzieci w rodzinie nie mają żadnych praw, a społeczeństwo często pozbawia je głosu i ich nie dostrzega. Komitet pragnie podkreślić, że artykuł 12 stosuje się do zarówno do dzieci najmłodszych, jak i do dzieci starszych. Nawet najmłodszym dzieciom, jako dysponentom praw, przysługuje prawo do wyrażania własnych poglądów, które należy przyjąć „z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka” (art. 12.1). Małe dzieci z wielką wrażliwością reagują na otoczenie, bardzo szybko zaczynają rozumieć ludzi, miejsca i zwyczaje, z którymi stykają się w życiu, a także zdobywają świadomość własnej niepowtarzalnej tożsamości. Podejmują decyzje oraz wyrażają emocje, myśli i pragnienia na wiele różnych sposobów znacznie wcześniej, zanim opanują przyjęte formy języka mówionego i pisanego. W związku z tym:

- a) Komitet zachęca Państwa Strony do podjęcia odpowiednich kroków w celu zapewnienia, aby koncepcja dziecka jako dysponenta praw, cieszącego się swobodą wyrażania poglądów i mającego prawo do wypowiadania się we wszystkich dotyczących go kwestiach była realizowana od najmłodszych lat w sposób uwzględniający poziom rozwojowy dziecka, jego dobro oraz prawo do ochrony przed krzywdą;
- b) prawa do wyrażania własnych poglądów należy przestrzegać w codziennym życiu dziecka, w domu (również w dalszej rodzinie, jeśli zachodzi taka sytuacja), w społeczności lokalnej, we wszystkich placówkach zdrowia, wychowawczych i edukacyjnych, a także w postępowaniu sądowym oraz przy tworzeniu polityki i usług, m.in. poprzez prowadzenie badań i konsultacji;
- c) Państwa–Strony powinny podjąć wszelkie należyte kroki, aby zachęcić rodziców, osoby zawodowo zajmujące się dziećmi i odpowiednie władze do aktywnego umożliwiania małym dzieciom korzystania z ich praw w coraz większym zakresie w ramach codziennych zajęć w każdym środowisku, również poprzez przekazywanie niezbędnych umiejętności. Dorosły, w celu korzystania z prawa uczestnictwa, musi przyjąć zasadę skoncentrowania się na dziecku, musi umieć słuchać dziecka, szanować jego godność i osobisty punkt widzenia. Dorosły musi też okazywać cierpliwość i kreatywność w dostosowywaniu swoich oczekiwań do zainteresowań, poziomu rozwojowego i ulubionych form porozumiewania się dziecka.

IV. OBOWIĄZKI RODZICÓW A POMOC PAŃSTW–STRON

15. Zasadnicza rola rodziców oraz innych głównych opiekunów.

Zazwyczaj zasadniczą rolę w realizacji praw dziecka odgrywają rodzice bądź inni członkowie rodziny bliższej, dalszej lub społeczności lokalnej, a także opiekunowie prawni. Ich rolę w pełni uznaje Konwencja (zwłaszcza artykuł 5), która nakłada też na Państwa–Strony obowiązek świadczenia pomocy, m.in. w formie usług opiekuńczych dobrej jakości (zwłaszcza w artykule 18). Preambuła Konwencji opisuje rodzinę jako „podstawową komórkę społeczeństwa oraz naturalne środowisko rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci”. Komitet uznaje, że termin „rodzina” oznacza w tym przypadku wiele różnych rozwiązań, które służą zapewnieniu opieki nad dziećmi, ich wychowaniu i rozwojowi, m.in. rodzinę nuklearną, rodzinę wielopokoleniową oraz inne tradycyjne i nowoczesne modele społeczne pod warunkiem, że nie naruszają one praw dziecka ani nie szkodzą jego najlepszym interesom.

16. Rodzice/główni opiekunowie a dobro dziecka.

Odpowiedzialność, która spoczywa na rodzicach i innych głównych opiekunach wiąże się z wymaganiami, aby działali oni dla dobra dziecka. Artykuł 5 stwierdza, że rola rodziców polega na ukierunkowywaniu dziecka i udzielaniu mu właściwych rad „przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych mu w (...) Konwencji”. Dotyczy to zarówno najmłodszych, jak i starszych dzieci. Noworodki i niemowlęta całkowicie zależą od innych, niemniej wcale nie są biernymi obiektami troski ani biernymi odbiorcami wskazówek i porad, lecz aktywnymi uczestnikami życia społecznego, potrzebującymi rodzicielskiej opieki, troskliwości i zrozumienia, aby przetrwać i rozwijać się fizycznie i psychicznie. Noworodki rozpoznają rodziców (lub innych opiekunów) wkrótce po urodzeniu i angażują się czynnie w komunikację niewerbalną. Zazwyczaj małe dzieci tworzą silne wzajemne więzi z rodzicami lub innymi głównymi opiekunami. Dzięki tym więziom zyskują bezpieczeństwo fizyczne i psychiczne, stałą troskę i uwagę; uzyskują też tożsamość indywidualną oraz nabywają społecznie cenione umiejętności, wiedzę i zachowania. W ten sposób rodzice (i inni opiekunowie) stają się ważnymi pośrednikami umożliwiającymi dzieciom korzystanie z ich praw.

17. Rozwój zdolności jako zasada kształcenia.

W artykule 5 używa się pojęcia „rozwój zdolności” w odniesieniu do procesu dojrzewania i kształcenia, w wyniku którego dziecko stopniowo zyskuje wiedzę, kompetencje i świadomość, m.in. świadomość własnych praw i najlepszych sposobów ich realizacji. Uwzględnianie etapu rozwojowego małego dziecka ma zasadnicze znaczenie dla realizacji jego praw, szczególnie w okresie wczesnego dzieciństwa, czyli od niemowlęctwa do czasu rozpoczęcia nauki w szkole, kiedy to gwałtownie zmieniają się zdolności fizyczne, poznawcze, społeczne i emocjonalne dziecka. Artykuł 5 zawiera zasadę, która mówi, że rodzice (i inne osoby) mają obowiązek stałego dostosowywania poziomu udzielanych porad i wsparcia do potrzeb dziecka. Dostosowanie to musi uwzględniać zainteresowania i życzenia dziecka, jego zdolność do

podejmowania samodzielnych decyzji i świadomość tego, co służy jego dobru. Małe dziecko na ogół wymaga większego pokierowania niż starsze, ale należy także wziąć pod uwagę różnice zdolności u dzieci w tym samym wieku i ich indywidualny typ reakcji na rozmaite sytuacje. Rozwój zdolności należy postrzegać jako proces pozytywny i kształcący, a nie jako wymówkę dla praktyk autorytarnych, które ograniczają autonomię i autoekspresję dziecka, i których stosowanie tradycyjnie usprawiedliwia się względną niedojrzałością dziecka oraz koniecznością jego wychowania. Rodzice (i inne osoby) powinny umieć pokierować dzieckiem przez dialog i dawanie przykładu, respektując zasadę skoncentrowania się na dziecku, w sposób sprzyjający korzystaniu przez nie z przysługujących mu praw, m.in. prawa do współuczestnictwa (art. 12) oraz prawa do swobody myśli, przekonań i wyznania (art. 14)⁴⁵.

18. Uznanie roli rodziców.

Artykuł 18 Konwencji potwierdza, że rodzice lub opiekunowie prawni ponoszą główną odpowiedzialność za rozwój dziecka oraz jego komfort fizyczny i psychiczny, a dobro dziecka ma być przedmiotem ich najwyższej troski (art. 18.1 i 27.2). Państwa–Strony powinny respektować pierwszorzędną rolę rodziców, matek i ojców, Oznacza to m.in. obowiązek nieoddzielania dzieci od rodziców, z wyjątkiem sytuacji, gdy oddzielenie jest konieczne ze względu na dobro dziecka (art. 9). Małe dzieci są szczególnie narażone na negatywne skutki oddzielenia z powodu zależności fizycznych i więzi emocjonalnych, które łączą je z rodzicami/ głównymi opiekunami. Ponadto małe dzieci w mniejszym stopniu rozumieją okoliczności oddzielenia. Sytuacje, które potencjalnie niosą największe negatywne skutki dla małego dziecka to: zaniedbanie lub pozbawienie właściwej opieki rodzicielskiej; poważne trudności materialne, brak stabilności emocjonalnej lub niepełne zdrowie psychiczne w rodzinie; wychowanie w izolacji; brak konsekwencji w wychowaniu, konflikty między rodzicami lub znęcanie się nad dzieckiem oraz sytuacje, gdy dziecko doświadcza relacji destruktywnych (w tym przymusowego oddzielenia) lub gdy opieka instytucjonalna nad dzieckiem jest niskiej jakości. Komitet wzywa Państwa–Strony do podjęcia wszelkich niezbędnych kroków w celu zapewnienia rodzicom możliwości wypełniania podstawowych obowiązków wychowawczych oraz w celu wspierania rodziców w wypełnianiu ich obowiązków, m.in. poprzez przeciwdziałanie brakom, zaniedbaniom i nadużyciom wychowawczym, a także do podejmowania działań w sytuacji, gdy zagrożony jest komfort fizyczny lub psychiczny dziecka. Nadrzędnym celem dla Państw–Stron powinno być zmniejszenie liczby dzieci porzuconych lub osieroconych oraz zminimalizowanie liczby tych, które wymagają opieki instytucjonalnej bądź innych form długotrwałej opieki z wyjątkiem sytuacji, gdy taka opieka jest niezbędna ze względu na dobro dziecka (patrz też rozdział VI poniżej).

19. Zjawiska społeczne a rola rodziny.

Konwencja podkreśla, że „oboje rodzice ponoszą wspólną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka”, co w równym stopniu dotyczy ojca i matki (art. 18.1). Komitet zwraca

⁴⁵ G. Lansdown, *The Evolving Capacities of the Child* [Rozwijający się potencjał dziecka], Florence: UNICEF Innocenti Research Centre 2005.

uwagę, że w wielu regionach świata funkcjonują w praktyce różne modele rodziny, które ponadto podlegają zmianom; zróżnicowany i zmienny jest też dostęp do nieformalnych inicjatyw pomocy dla rodziców. Ogólnym zjawiskiem jest coraz większe zróżnicowanie liczebności rodziny, roli rodziców i modeli opiekuńczo-wychowawczych. Zjawiska te mają szczególny wpływ na najmłodsze dzieci, których rozwojowi fizycznemu, osobowemu i psychicznemu najlepiej sprzyja ograniczona liczba stałych, troskliwych opiekunów. Na ogół są to matka, ojciec, rodzeństwo, dziadkowie i inni członkowie dalszej rodziny, a także zawodowi opiekunowie specjalizujący się w wychowaniu i edukacji dzieci. Komitet uznaje, że każdy opiekun może znacząco przyczynić się do realizacji praw dziecka wynikających z Konwencji i różne modele rodziny mogą zapewnić dziecku komfort fizyczny i psychiczny. W niektórych krajach i regionach świata zmienia się nastawienie społeczne wobec rodziny, małżeństwa i wychowania, co wpływa na doświadczenia życiowe najmłodszych, np. w sytuacji, gdy rodzice się rozstają i zakładają nowe rodziny. Wpływ na dziecko wywierają też problemy ekonomiczne, np. gdy rodzice muszą podjąć pracę z dala od domu i własnego środowiska. W innych krajach i regionach świata powszechnym doświadczeniem dzieciństwa jest choroba i śmierć jednego lub obojga rodziców lub krewnych z powodu HIV/AIDS. Te i inne czynniki wpływają na zdolność rodziców do wypełniania ich obowiązków względem dzieci. Najogólniej mówiąc, w okresach gwałtownych zmian społecznych podtrzymywanie tradycyjnych praktyk bywa nierealne lub może nie przystawać do bieżącej sytuacji materialnej i sposobu życia rodziny, choć nie upłynęło jeszcze wystarczająco dużo czasu, aby nowe praktyki zostały zaaprobowane, a nowe kompetencje rodzicielskie – uznane i docenione.

20. Pomoc dla rodziców.

Państwa Strony powinny okazywać odpowiednią pomoc rodzicom, opiekunom prawnym i członkom dalszej rodziny w wypełnianiu ich obowiązków wychowawczych (art. 18.2 i 18.3), m.in. przez wspomaganie rodziców w zapewnieniu warunków życia niezbędnych dla rozwoju dziecka (art. 27.2) i działanie na rzecz zapewnienia dziecku niezbędnej ochrony i opieki (art. 3.2). Komitet wyraża obawę, że zbyt mało uwagi zwraca się na zasobność, kompetencje i osobiste zaangażowanie rodziców i innych osób odpowiedzialnych za małe dzieci, zwłaszcza w społeczeństwach, gdzie nadal sankcjonuje się wczesne zawieranie małżeństw i wczesne rodzicielstwo oraz tam, gdzie istnieje wysoki odsetek samotnych młodych rodziców. Małe dziecko wymaga szczególnie rozległych (i intensywnych) działań rodzicielskich związanych z różnymi aspektami troski o jego komfort fizyczny i psychiczny, o którym mowa w Konwencji – czyli z fizycznym przetrwaniem, zdrowiem, bezpieczeństwem fizycznym i psychicznym, poziomem życia i opieki, możliwością zabawy i nauki oraz swobodą wypowiedzi. Z tego względu realizacja praw dziecka w dużej mierze zależy od komfortu fizycznego i psychicznego oraz zasobów, jakimi dysponują osoby odpowiedzialne za opiekę. Uznanie tych zależności to dobry punkt wyjścia do planowania działań pomocy oraz usług dla rodziny, opiekunów prawnych i innych, np.:

- a) podejście zintegrowane zakłada zarówno interwencję, która wpływa niebezpośrednio na zdolność rodziców do działania dla dobra dziecka (np. poprzez podatki i świadczenia, zapewnienie odpowiednich warunków mieszkaniowych czy godzin pracy), jak i interwencję, która wywiera bardziej bezpośredni skutek (np. poprzez okołoporodową opiekę medyczną nad matką i dzieckiem, edukację rodziców czy program wizyt domowych);
- b) w celu zapewnienia odpowiedniej pomocy należy wziąć pod uwagę nowe role i umiejętności, jakich wymaga się od rodziców, oraz sposób, w jaki zmieniają się wymagania i potrzeby małego dziecka, np. gdy staje się ono coraz bardziej ruchliwe, rozwija umiejętności werbalne i kompetencje społeczne, czy zaczyna uczęszczać do placówek opiekuńczo-edukacyjnych;
- c) pomoc dla rodziców powinna obejmować szkolenia i doradztwo w zakresie umiejętności wychowawczych oraz inne usługi wysokiej jakości dla matek, ojców, rodzeństwa, dziadków i innych osób, które w pewnych sytuacjach odpowiadają za dobro dziecka;
- d) pomoc powinna ponadto oznaczać takie wsparcie dla rodziców i innych członków rodziny, które sprzyja budowaniu pozytywnych i troskliwych więzi z małym dzieckiem oraz prowadzi do lepszej znajomości praw dziecka i świadomości tego, co służy jego najlepszym interesom.

21. Odpowiednią pomoc dla rodziców można najłatwiej osiągnąć w ramach kompleksowej polityki dotyczącej wczesnego dzieciństwa (patrz rozdział V poniżej), w tym poprzez zapewnienie usług zdrowotnych, opieki i edukacji podczas pierwszych lat życia. Państwa–Strony powinny zapewnić, aby rodzice otrzymali odpowiednie wsparcie w celu umożliwienia im pełnego zaangażowania małych dzieci w takich programach, w szczególności w przypadku najbardziej pokrzywdzonych i wrażliwych grup. W szczególności artykuł 18.3 uznaje, że wielu rodziców jest aktywnych ekonomicznie, często w ramach słabo wynagradzanych zawodów, które łączą ze swoimi obowiązkami rodzicielskimi. Artykuł 18.3 wymaga, aby Państwa–Strony podejmowały wszelkie właściwe kroki dla zapewnienia dzieciom pracujących rodziców prawa do korzystania z usług instytucji i udogodnień z zakresu opieki nad dziećmi, do których są one uprawnione. W tym zakresie Komitet zaleca Państwu–Stronom ratyfikację Konwencji o Ochronie Macierzyństwa Międzynarodowej Organizacji Pracy z 2000 r. (Nr 183).

V. KOMPLEKSOWA POLITYKA I PROGRAMY DLA NAJMŁODSZYCH ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM GRUP NAJSŁABSZYCH

22. Strategie wielosektorowe odwołujące się do praw dziecka.

W wielu krajach i regionach świata na ogół mało uwagi przywiązuje się do kwestii opieki nad małym dzieckiem przy tworzeniu wysokiej jakości usług. Działania na rzecz najmłodszych są często chaotyczne, należą do kompetencji różnych ministerstw lub różnych wydziałów lokal-

nych, a ich planowanie często bywa niekonsekwentne i nieskoordynowane. Bywa, że prowadzą je przede wszystkim organizacje sektora prywatnego i pozarządowe – bez odpowiednich środków, uregulowań prawnych czy systemów zapewnienia jakości. Państwa–Strony wzywa się do stworzenia skoordynowanych, wielosektorowych strategii odwołujących się do praw dziecka tak, aby dobro dziecka było zawsze punktem wyjścia podczas planowania i świadczenia usług. Usługi te powinny wynikać z systemowego, zintegrowanego podejścia do ustawodawstwa i polityki wobec dzieci poniżej 8. roku życia. Należy stworzyć kompleksowe ramy dla usług, programów i placówek wczesnej opieki i edukacji wraz z systemami informacji i nadzoru. Kompleksowe usługi należy skoordynować z programami pomocy dla rodziców przy pełnym poszanowaniu obowiązków rodzicielskich oraz dostosować do warunków bytowych i potrzeb rodziny (o czym mowa w artykułach 5 i 18 Konwencji; patrz też rozdział IV powyżej). Proces planowania kompleksowych usług nie może się obejść bez opinii i udziału rodziców.

23. Wymagania programowe i wykształcenie zawodowe osób pracujących z poszczególnymi grupami wiekowymi.

Komitet podkreśla, że kompleksowa strategia usług dla najmłodszych musi ponadto uwzględniać poziom rozwoju i typ osobowości poszczególnych dzieci, a zwłaszcza odmienne priorytety rozwojowe dla poszczególnych grup wiekowych (niemowląt, maluchów, przedszkolaków i uczniów najmłodszych klas szkoły podstawowej), oraz implikacje dotyczące wymagań programowych i kryteriów jakości. Państwa Strony muszą zadbać o to, by instytucje, usługi i placówki dla najmłodszych spełniały wymagania jakościowe, zwłaszcza w zakresie bezpieczeństwa i higieny, a ich pracownicy wykazywali odpowiednie cechy psychospołeczne, nadawali się do tej pracy, aby była ich wystarczająca liczba i aby mieli właściwe przygotowanie zawodowe. Świadczenie usług dostosowanych do warunków życiowych, wieku i indywidualnego rozwoju dzieci wymaga przygotowania nauczycieli do pracy z tą grupą wiekową. Praca z najmłodszymi powinna się cieszyć społecznym prestiżem i być godziwie opłacana, aby przyciągać osoby o wysokich kwalifikacjach, zarówno mężczyźni, jak i kobiety. Ważne jest, by osoby te miały solidną i aktualną wiedzę teoretyczną i praktyczną na temat praw dziecka i jego rozwoju (patrz też paragraf 41), żeby stosowały właściwe, skoncentrowane na dziecku metody pracy, programy nauczania i koncepcje pedagogiczne, a także mogły korzystać z profesjonalnych materiałów i pomocy, m.in. z dostępu do systemu nadzoru i kontroli nad placówkami, usługami oraz instytucjami publicznymi i prywatnymi.

24. Dostępność usług, zwłaszcza dla dzieci najsłabszych.

Komitet wzywa Państwa Strony, aby zapewniły wszystkim małym dzieciom (i osobom ponoszącym główną odpowiedzialność za ich komfort fizyczny i psychiczny) dostęp do odpowiednich, efektywnych usług, w tym do programów opieki zdrowotnej, wychowania i edukacji realizowanych z myślą o dziecku. Specjalną uwagę należy zwrócić na najsłabsze grupy dzieci oraz dzieci narażone na dyskryminację (art. 2). Dotyczy to m.in. dziewczynek, dzieci z ubo-

gich środowisk, dzieci niepełnosprawnych, dzieci należących do grup autochtonicznych lub mniejszościowych, dzieci z rodzin napływowych, sierot lub dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej z innych powodów, wychowanków domów dziecka, dzieci mieszkających z matkami odbywającymi karę więzienia, dzieci uchodźców i azylantów, dzieci zarażonych bądź narażonych na skutki HIV/AIDS oraz dzieci rodziców uzależnionych od alkoholu bądź narkotyków (patrz też rozdział VI).

25. Rejestracja urodzeń.

Kompleksowe usługi dotyczące okresu wczesnego dzieciństwa rozpoczynają się w chwili narodzin. Komitet zauważa, że zapewnienie rejestracji wszystkich dzieci w chwili urodzenia jest nadal dużym wyzwaniem dla wielu krajów i regionów. Może to mieć negatywny wpływ na poczucie tożsamości osobistej dziecka i dzieci mogą być pozbawione dostępu do podstawowej opieki zdrowotnej, edukacji i opieki socjalnej. Jako pierwszy etap procesu zapewnienia praw do przeżycia, rozwoju i dostępu do wysokiej jakości usług dla wszystkich dzieci (art. 6) Komitet zaleca, aby Państwa–Strony podjęły wszelkie niezbędne działania w celu zagwarantowania rejestracji wszystkich dzieci przy urodzeniu. Można to osiągnąć poprzez wprowadzenie powszechnego, dobrze zarządzanego systemu rejestracji, który jest dostępny dla wszystkich bezpłatnie. Skuteczny system musi być elastyczny i musi odpowiadać na okoliczności panujące w rodzinie, na przykład poprzez zapewnienie mobilnych jednostek rejestracji, wszędzie gdzie jest to stosowne. Komitet zauważa, że dzieci, które są chore lub niepełnosprawne mają mniejszą szansę na rejestrację w niektórych regionach i podkreśla, że wszystkie dzieci powinny być rejestrowane przy urodzeniu, bez jakiegokolwiek rodzaju dyskryminacji (art. 2). Komitet przypomina również Państwu–Stronom o znaczeniu usprawnienia późniejszej rejestracji urodzeń oraz konieczności zapewnienia, aby wszystkie dzieci, które nie zostały zarejestrowane, miały równy dostęp do opieki zdrowotnej, ochrony, edukacji i innych usług socjalnych.

26. Poziom życia a pomoc społeczna.

Małe dzieci mają prawo do poziomu życia odpowiadającego ich rozwojowi fizycznemu, psychicznemu, duchowemu, moralnemu i społecznemu (art. 27). Komitet z troską odnotowuje fakt, że miliony małych dzieci nie mają zapewnionych choćby podstawowych warunków bytowych, chociaż negatywne skutki niedostatku materialnego są powszechnie znane. Dorastanie w warunkach względnego ubóstwa zagraża komfortowi fizycznemu i psychicznemu dziecka, jego integracji społecznej i poczuciu własnej wartości oraz ogranicza perspektywy jego kształcenia i rozwoju. Dorastanie w warunkach ubóstwa bezwzględnego ma jeszcze poważniejsze skutki, ponieważ stanowi zagrożenie dla życia i zdrowia dziecka oraz godzi w podstawową jakość życia. Dlatego wzywa się Państwa–Strony, aby wprowadziły systemowe strategie przeciwdziałania biedzie i zwalczania jej negatywnych skutków wśród najmłodszych. W tym celu należy użyć wszelkich możliwych środków, m.in. „pomocy materialnej oraz innych programów pomocy” dla dzieci i rodziny (art. 27.3), aby zapewnić najmłodszym podstawowy

poziom życia, do jakiego mają prawo. Ważnym elementem każdej strategii działania jest realizacja prawa dziecka do korzystania ze świadczeń pomocy społecznej, w tym ubezpieczenia społecznego (art. 26).

27. Ochrona zdrowia.

Państwa Strony mają obowiązek zapewnienia wszystkim małym dzieciom dostępu do ochrony zdrowia, opieki i wyżywienia na jak najwyższym poziomie w celu zmniejszenia śmiertelności wśród noworodków i umożliwienia dzieciom prawidłowego startu w życie (art. 24).

W szczególności:

- a) Państwa–Strony mają obowiązek zapewnienia dostępu do czystej wody pitnej, właściwych warunków sanitarnych, odpowiednich szczepień, dobrego wyżywienia i usług medycznych, które są niezbędne dla zdrowia małych dzieci, podobnie jak spokojne otoczenie. Niedożywienie i choroby mają dalekosiężne skutki dla fizycznego zdrowia i rozwoju dziecka; wpływają też na jego stan psychiczny, ponieważ działają hamująco na postępy w nauce i uczestnictwo w życiu społecznym oraz osłabiają perspektywy rozwoju. To samo dotyczy otyłości i niezdrowego stylu życia;
- b) Państwa–Strony mają obowiązek przestrzegania prawa dziecka do opieki zdrowotnej przez upowszechnianie wiedzy na temat zdrowia i rozwoju dziecka, m.in. na temat korzyści z karmienia piersią, zasad żywienia, higieny i warunków sanitarnych.² Szczególnie zadbać należy o zapewnienie matce i dziecku właściwej opieki zdrowotnej w okresie przed i po urodzeniu dziecka w celu stworzenia warunków do budowy prawidłowych więzi między dzieckiem a jego rodziną, zwłaszcza między dzieckiem a jego matką (lub innym głównym opiekunem) (art. 24.2). Ponadto małe dzieci mogą współdziałać w trosce o własne zdrowie i upowszechniać zdrowy styl życia wśród rówieśników, np. przez udział w odpowiednich, przeznaczonych dla dzieci programach oświaty zdrowotnej;
- c) Komitet pragnie zwrócić uwagę Państw–Stron na szczególne problemy wiążące się z HIV/AIDS we wczesnym dzieciństwie. Należy podjąć wszelkie niezbędne kroki, aby:
  - i. przeciwdziałać zakażeniom wśród rodziców i małych dzieci, zwłaszcza przerywając łańcuch zakażeń, szczególnie gdy dotyczy to przenoszenia zakażenia z ojca na matkę i z matki na dziecko;
  - ii. zapewnić prawidłową diagnostykę, leczenie i inne formy pomocy obojgu rodzicom i małym dzieciom zarażonym wirusem (w tym terapię antyretrowirusową) oraz
  - iii. zapewnić odpowiednią opiekę alternatywną dzieciom, których rodzice lub inni główni opiekunowie zmarli na HIV/AIDS, przy czym dotyczy to zarówno sierot zdrowych, jak i zakażonych.

(Patrz też Komentarz Ogólny nr 3 (2003) na temat HIV/AIDS i praw dziecka).

28. Edukacja wczesnodziecięca.

Konwencja uznaje prawo dziecka do nauki, a nauczanie podstawowe powinno być obowiązkowe i bezpłatne dla wszystkich (art. 28). Komitet przyjmuje z zadowoleniem fakt, że pewna liczba Państw Stron zamierza nieodpłatnie zapewnić wszystkim dzieciom jednoroczną edukację na poziomie przedszkolnym. Komitet uznaje, że prawo do nauki w okresie wczesnego dzieciństwa obejmuje okres od narodzin i jest ściśle związane z prawem dziecka do maksymalnego rozwoju (art. 6.2). O związku nauki z rozwojem szerzej mówi artykuł 29.1: „Państwa–Strony są zgodne, że nauka dziecka będzie ukierunkowana na: a) rozwijanie w jak najpełniejszym zakresie osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych dziecka (...)”. Komentarz ogólny nr 1 dotyczący celów edukacji wyjaśnia, że celem jest „upodmiotowienie dziecka dzięki rozwojowi jego kompetencji, zdolności do nauki oraz innych umiejętności, poczucia godności, wiary we własne siły i pewności siebie”, co należy osiągać stosując zasadę skoncentrowania się na dziecku i metody przyjazne dla dziecka, z poszanowaniem jego praw i przyrodzonej godności (paragraf 2). Państwa–Strony muszą pamiętać, że prawo dziecka do nauki dotyczy wszystkich dzieci, a dziewczynkom należy umożliwić kształcenie bez jakiegokolwiek formy dyskryminacji (art. 2).

29. Obowiązki rodziców a obowiązki państwa w dziedzinie edukacji wczesnodziecięcej. Zasada, że rodzice (i inni główni opiekunowie) są pierwszymi nauczycielami dziecka ściśle łączy się i współbrzmi z zasadą Konwencji, która kładzie nacisk na poszanowanie obowiązków rodziców (patrz rozdział IV powyżej). Mają oni odpowiednio ukierunkować małe dziecko i udzielać mu rad przy korzystaniu przez nie z przysługujących mu praw, oraz zadbać o stworzenie stałych i troskliwych więzi opartych na szacunku i zrozumieniu (art. 5). Komitet zachęca Państwa–Strony, aby przyjęły powyższą zasadę za punkt wyjścia przy planowaniu usług dla małych dzieci w dwojaki sposób:

- a) zapewniając odpowiednią pomoc rodzicom w wykonywaniu ich obowiązków wychowawczych (art. 18.2) – Państwa–Strony powinny podjąć odpowiednie działania, aby pogłębić wiedzę rodziców na temat roli, jaką odgrywają w edukacji małego dziecka, zachęcić do stosowania zasad wychowawczych nakierowanych na dziecko, propagować poszanowanie godności dziecka oraz tworzyć warunki sprzyjające rozwojowi świadomości, pewności siebie i wiary we własne siły;
- b) planując usługi dla małych dzieci – Państwa–Strony powinny zawsze mieć na celu stworzenie programów, które będą uzupełniać rolę rodziców i zostaną przygotowane w jak najszerzej współpracy z rodzicami, m.in. w wyniku aktywnego współdziałania rodziców, osób zawodowo zajmujących się dziećmi oraz innych, w celu rozwijania „w jak najpełniejszym zakresie osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych dziecka” (art. 29.1 (a)).

30. Komitet wzywa Państwa–Strony, aby zadbały o dostęp do jak najszerzej pojętej edukacji dla wszystkich małych dzieci (o czym wspomniano w paragrafie 28 powyżej), co oznacza

uznanie zasadniczej roli rodziców, dalszych krewnych i społeczności lokalnej oraz zapewnienie dostępu do zorganizowanych programów edukacji wczesnodziecięcej prowadzonych przez Państwo, społeczność lokalną lub instytucje społeczeństwa obywatelskiego. Wyniki badań pokazują, że programy edukacyjne wysokiej jakości mogą pozytywnie wpływać na proces adaptacji szkolnej małych dzieci, ich postępy w nauce i trwałe przystosowanie społeczne. W wielu krajach i regionach świata ogólnodostępny system edukacji obejmuje nawet dzieci 4-letnie, a w niektórych krajach zintegrowany jest z systemem opieki nad dziećmi rodziców pracujących. Uznając, że tradycyjny podział na „usługi opiekuńcze” i „usługi edukacyjne” nie zawsze odzwierciedla troskę o dobro dziecka, wprowadzono nawet koncepcję zintegrowanych usług edukacyjno-opiekuńczych, podkreślając tym samym konieczność wypracowania skoordynowanego, całościowego i wielosektorowego podejścia do potrzeb małych dzieci.

31. Programy środowiskowe.

Komitet zaleca Państwu–Stronom wspieranie programów rozwojowych dla małych dzieci, m.in. programów domowej i środowiskowej edukacji przedszkolnej nastawionych na upodmiotowienie rodziców (i innych opiekunów) oraz ich edukację. Państwa–Strony mają do odegrania istotną rolę, tworząc ramy prawne dla świadczenia wysokiej jakości usług w odpowiednich warunkach oraz dbając o dostosowanie standardów do warunków życia poszczególnych grup i osób, a także do priorytetów rozwojowych poszczególnych grup wiekowych w okresie od niemowlęctwa do czasu pójścia do szkoły. Państwa Strony zachęca się do tworzenia wysokiej jakości programów dostosowanych do możliwości rozwojowych dzieci oraz warunków kulturowych we współpracy ze społecznościami lokalnymi, a nie przez odgórne narzucanie standardowych rozwiązań opiekuńczo-wychowawczych. Komitet zaleca ponadto, by Państwa–Strony zwracały większą uwagę na kwestię praw dziecka w programach edukacji wczesnodziecięcej i czynnie ją wspierały, co dotyczy m.in. inicjatyw związanych z przejściem do szkoły podstawowej, które zapewniają ciągłość sekwencji edukacyjnej, tak aby dziecko mogło rozwijać pewność siebie, umiejętność porozumiewania się z innymi oraz motywację do nauki m.in. przez aktywne uczestnictwo w planowaniu działań.

32. Usługodawcza działalność sektora prywatnego.

Komitet, przywołując zalecenia przyjęte w dniu swojej debaty generalnej w 2002 roku, poświęconej usługodawczej działalności sektora prywatnego i jego roli w realizowaniu praw dziecka (patrz CRC/C/121, paragrafy 630–653), zaleca, by Państwa–Strony wspierały działania sektora pozarządowego jako realizatora programów. Komitet wzywa wszystkich usługodawców niepaństwowych (komercyjnych i nienastawionych na zysk), by przestrzegali zasad i postanowień Konwencji, a zarazem przypomina Państwu–Stronom, że egzekwowanie postanowień Konwencji należy do ich podstawowych obowiązków. Osobom zawodowo zajmującym się małymi dziećmi – zarówno w sektorze państwowym, jak i niepaństwowym – należy zapewnić staranne przygotowanie, ciągłe szkolenie i odpowiednie wynagrodzenie. W tym

kontekście Państwa–Strony odpowiadają za świadczenie usług dla małych dzieci, natomiast rola społeczeństwa obywatelskiego powinna polegać na uzupełnianiu, a nie zastępowaniu roli Państwa. Komitet przypomina, że wszędzie tam, gdzie znaczącą rolę ogywiają usługi niepaństwowe, Państwa–Strony mają obowiązek nadzorowania i regulowania ich jakości, aby zapewnić ochronę praw i interesów dzieci.

33. Edukacja małych dzieci w zakresie praw człowieka. W świetle artykułu 29 oraz Komentarza Ogólnego nr 1 (2001) wydanego przez Komitet, Komitet zaleca także, by Państwa Strony zadbały o włączenie edukacji o prawach człowieka do edukacji wczesnodziecięcej. Edukacja ta powinna mieć charakter uczestniczący i podmiotowy, i powinna dostarczać dzieciom praktycznych możliwości realizacji ich praw i obowiązków w sposób odpowiadający ich zainteresowaniom, potrzebom i etapowi rozwoju. Edukacja najmłodszych w zakresie praw człowieka powinna nawiązywać do kwestii codziennych występujących w domu, w placówkach opieki, programach edukacji wczesnodziecięcej czy w innych środowiskach, z którymi małe dzieci mogą się identyfikować.

34. Prawo do wypoczynku, czasu wolnego i zabawy.

Komitet zauważa, że m.in. Państwa–Strony nie poświęcają wystarczającej uwagi realizacji postanowień artykułu 31 Konwencji, który gwarantuje „prawo dziecka do wypoczynku i czasu wolnego, do uczestniczenia w zabawach i zajęciach rekreacyjnych stosownych do wieku dziecka oraz do nieskrępowanego uczestniczenia w życiu kulturalnym i artystycznym”. Zabawa to jedna z najbardziej charakterystycznych cech wczesnego dzieciństwa. W zabawie samodzielnej czy towarzyskiej dzieci wykorzystują i wypróbowują nabyte zdolności. W edukacji wczesnodziecięcej powszechnie docenia się wartość twórczej zabawy i dociekań poznawczych. Mimo to, w realizacji prawa do wypoczynku, czasu wolnego i zabawy często przeszkadza brak okazji do spotkań, zabawy i kontaktów w bezpiecznym, życzliwym, inspirującym i spokojnym otoczeniu przeznaczonym specjalnie dla małych dzieci. Prawo dziecka do zabawy w miejscu do tego przeznaczonym jest szczególnie zagrożone w warunkach miejskich, gdzie rodzaj i gęstość zabudowy mieszkalnej, zabudowy komercyjnej i systemów transportu w połączeniu z hałasem, zanieczyszczeniem środowiska i wieloma innymi zagrożeniami tworzą niebezpieczne dla dzieci otoczenie. Prawo dziecka do zabawy może też zagrażać nadmierne obciążenie obowiązkami domowymi (zwłaszcza w przypadku dziewczynek) czy wymaganiami edukacyjnymi. Z tego powodu Komitet apeluje, aby Państwa–Strony, organizacje pozarządowe i osoby prywatne określiły i usunęły, m.in. w ramach programów walki z ubóstwem, potencjalne przeszkody zagrażające przestrzeganiu tych praw w odniesieniu do najmłodszych dzieci. W planowaniu urbanistycznym oraz przy projektowaniu miejsc zabaw i rekreacji dla dzieci należy uwzględnić prawo dziecka do swobodnego wyrażania własnych poglądów (art. 12) poprzez odpowiednie konsultacje. W związku z tym Państwa Strony są zachęcane, aby zwracały baczniejszą uwagę i przeznaczały odpowiednie nakłady (w postaci zasobów kadrowych i finansowych) na realizację prawa do wypoczynku, czasu wolnego i zabawy.

35. Nowe techniki przekazywania informacji a edukacja wczesnodziecięca.

Artykuł 17 stwierdza, że zarówno tradycyjne środki przekazu wykorzystujące druk, jak i środki masowego przekazu wykorzystujące nowoczesne techniki informatyczne mogą wywrzeć pozytywny wpływ na realizację praw dziecka. Tematyka wczesnodziecięca to rynek specjalistyczny dla wydawców i producentów, których należy zachęcać do upowszechniania materiałów odpowiadających zdolnościom i zainteresowaniom małych dzieci, korzystnych dla nich w wymiarze społeczno-edukacyjnym, a także odzwierciedlających ogólnokrajowe i regionalne różnicowanie warunków życia, kultury i języka. Szczególną uwagę należy poświęcić potrzebom grup mniejszościowych, które powinny mieć dostęp do środków przekazu propagujących akceptację oraz integrację społeczną. Artykuł 17(e) mówi też o roli Państw Stron, które powinny chronić dzieci przed materiałami nieodpowiednimi i potencjalnie szkodliwymi. Szczególny problem wiąże się z szybkim wzrostem różnorodności i dostępności nowoczesnych rozwiązań technicznych, m.in. wykorzystujących Internet. Małe dzieci są szczególnie narażone na oddziaływanie treści nieodpowiednich czy drastycznych. Państwa-Strony są wzywane, aby uregulowały działalność środków masowego przekazu w zakresie produkcji i dystrybucji materiałów w sposób chroniący małe dzieci, a także by wspierały rodziców/opiekunów w wykonywaniu przez nich obowiązków wychowawczych w tym zakresie (art. 18).

VI. MAŁE DZIECI WYMAGAJĄCE SZCZEGÓLNEJ OCHRONY

36. Wrażliwość małych dzieci na ryzyko.

W treści niniejszego komentarza ogólnego Komitet zauważa, że duża liczba małych dzieci dorasta w trudnych okolicznościach, które często stanowią pogwałcenie ich praw. Małe dzieci są szczególnie wrażliwe na szkody wywołane niepewnymi, zmiennymi relacjami z rodzicami lub opiekunami lub dorastaniem w ekstremalnym ubóstwie i niedostatku, lub będące skutkiem otaczających konfliktów i przemocy, lub usunięcia z domów w charakterze uchodźców, lub wielu innych niekorzystnych zjawisk zakłócających dobre samopoczucie dzieci. Małe dzieci mają mniejszą zdolność zrozumienia takich niekorzystnych zjawisk lub mniejszą odporność na szkodliwe skutki dla ich zdrowia lub rozwoju fizycznego, umysłowego, duchowego, moralnego lub socjalnego. Są one narażone na szczególne ryzyko, kiedy rodzice lub inni opiekunowie nie są w stanie zaoferować im odpowiedniej ochrony z powodu choroby, śmierci lub z powodu rozłamu w rodzinie lub społeczności. Niezależnie od trudnych okoliczności, małe dzieci wymagają szczególnej uwagi z powodu szybkich zmian rozwojowych, jakich doświadczają; dzieci takie są bardziej wrażliwe na choroby, traumę, a także zakłócenia lub załamania w środowisku i są relatywnie bezbronne w zakresie unikania lub przeciwstawiania się trudnościom, a także są zależne od innych osób, które mogą zaoferować im ochronę i promować ich najlepsze interesy. W kolejnych paragrafach Komitet zwraca uwagę Państw-Stron na najważniejsze trudne

okoliczności, o których mowa w Konwencji i które mają jednoznaczne konsekwencje dla praw w okresie wczesnego dzieciństwa. Lista nie jest wyczerpująca i dzieci mogą w każdym przypadku być przedmiotem wielokrotnego ryzyka. Ogólnie celem Państw–Stron powinno być zapewnienie, aby każde dziecko w każdych okolicznościach otrzymało odpowiednią ochronę w ramach realizacji jego praw:

A. Wykorzystywanie i zaniedbanie (art. 19). Małe dzieci są często ofiarami zaniedbania, złego traktowania i wykorzystywania, łącznie z przemocą fizyczną i psychiczną. Wykorzystywanie często zdarza się w ramach rodziny, co może mieć wyjątkowo destrukcyjne skutki. Małe dzieci są najmniej zdolne do unikania lub przeciwstawienia się takim sytuacjom, najmniej zdolne zrozumieć, co się dzieje i najmniej zdolne do zabiegania o ochronę ze strony innych osób. Istnieją niekwestionowane dowody na to, że trauma w wyniku zaniedbania i wykorzystywania ma negatywny wpływ na rozwój, w tym dla najmłodszych dzieci, na wymierne skutki dla procesów dojrzewania mózgu. Uwzględniając przewagę zjawisk zaniedbania i wykorzystywania w okresie wczesnego dzieciństwa oraz dowody na ich długoterminowe reperkusje, Państwa–Strony powinny podjąć wszelkie niezbędne kroki w celu zabezpieczenia małych dzieci narażonych na ryzyko i zaoferowania ochrony ofiarom wykorzystania, podejmując pozytywne kroki w celu wsparcia procesu ich wychodzenia z traumy, unikając stygmatyzacji z tytułu naruszenia praw, jakiego doświadczyli;

B. Dzieci bez rodziny (art. 20 i 21). Prawo dziecka do rozwoju jest poważnie zagrożone, kiedy dziecko zostaje osierocone, porzucone lub pozbawione opieki rodziny, lub kiedy dziecko cierpi z powodu długoterminowych zakłóceń w relacjach lub z powodu odseparowania (np. z powodu klęsk żywiołowych lub innych sytuacji kryzysowych, epidemii, takiej jak HIV/AIDS, aresztowania rodziców, konfliktów zbrojnych, wojny i wymuszonej emigracji). Takie niekorzystne zjawiska wpływają na dzieci w różny sposób, w zależności od ich personalnej odporności, wieku i otaczających je okoliczności, a także dostępności szerszych źródeł wsparcia i opieki alternatywnej. Badania sugerują, że niskiej jakości opieka instytucjonalna nie sprzyja zdrowemu rozwojowi fizycznemu i psychologicznemu i może mieć poważne negatywne konsekwencje dla długoterminowego dostosowania społecznego, w szczególności, dla dzieci poniżej 3. roku życia, ale również dla dzieci w wieku poniżej 5 lat. O ile wymagana jest opieka alternatywna, wczesne przydzielenie opieki opartej na rodzinie może mieć znacznie bardziej pozytywne skutki dla małych dzieci. Państwa–Strony zachęca się do inwestowania i wspierania form opieki alternatywnej, które mogą zapewnić bezpieczeństwo, kontynuację troski i uczucia oraz stworzyć małemu dziecku szansę na rozwinięcie długoterminowych relacji opartych na wzajemnym zaufaniu i szacunku, na przykład poprzez rodzinę zastępczą, przysposobienie i wsparcie dla członków szerszej rodziny. Jeśli rozważana jest adopcja, „dobro dziecka będzie najwyższym względem” (art. 21), a nie tylko „sprawą nadrzędną” (art. 3), mając stale na uwadze wszystkie odpowiednie prawa dziecka i zobowiązania Państw–Stron określone w innych miejscach Konwencji oraz przywoływane w niniejszym komentarzu ogólnym;

C. Uchodźcy (art. 22). Małe dzieci–uchodźcy są znacznie częściej zdezorientowane z powodu utraty większości elementów znanych im w ich codziennym otoczeniu i większości relacji. Dzieci i ich rodzice są uprawnieni do uzyskania pełnego dostępu do opieki zdrowotnej, edukacji i innych usług. Dzieci, które zostały pozbawione opieki lub odseparowane od swoich rodzin są szczególnie narażone na ryzyko. Komitet przedstawia szczegółowe wskazówki na temat opieki i ochrony takich dzieci w swoim komentarzu ogólnym nr 6 (2005) w sprawie traktowania dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych, przebywających poza swoim krajem pochodzenia;

D. Dzieci z niepełnosprawnością (art. 23). Wczesne dzieciństwo jest okresem, podczas którego zazwyczaj rozpoznawane są niepełnosprawności i uznawany jest ich wpływ na samopoczucie i rozwój dzieci. Małe dzieci nie powinny być nigdy umieszczane w zakładzie wyłącznie na podstawie niepełnosprawności. Sprawą priorytetową jest zapewnienie, aby miały one równe szanse w zakresie uczestniczenia w edukacji i życiu społecznym, w tym poprzez usuwanie barier, które utrudniają realizację ich praw. Małe dzieci z niepełnosprawnością są uprawnione do otrzymania odpowiedniej pomocy specjalistycznej, w tym wsparcia swoich rodziców (lub innych opiekunów). Dzieci niepełnosprawne powinny zawsze być traktowane z godnością i w sposób, który wzmacnia ich poczucie własnej wartości (patrz również: zalecenia z dnia dyskusji ogólnej Komitetu w 1997 r. na temat: „Prawa dzieci z niepełnosprawnością”, zawarte w dokumencie CRC/C/66.);

E. Szkodliwa praca (art. 32). W niektórych krajach i regionach dzieci są poddawane socjalizacji w celu podjęcia pracy od najmłodszych lat, łącznie z aktywnościami, które są potencjalnie niebezpieczne, oparte na wykorzystaniu i szkodliwe dla ich zdrowia, edukacji i długoterminowych perspektyw. Na przykład małe dzieci mogą być wdrażane do pracy domowej lub pracy w rolnictwie, pomagać rodzicom lub rodzeństwu zaangażowanemu w niebezpieczne aktywności. Nawet bardzo małe dzieci mogą być wrażliwe na wykorzystanie ekonomiczne, kiedy są używane lub wynajmowane do zebrania. Wykorzystanie małych dzieci w przemyśle rozrywkowym, w tym w telewizji, filmie, reklamie i innych nowoczesnych mediach, jest również przedmiotem troski. Państwa–Strony mają szczególne obowiązki w odniesieniu do ekstremalnych form pracy niebezpiecznej dla dziecka, określonych w Konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy w sprawie najgorszych form pracy dzieci z 1999 r. (Nr 182);

F. Wykorzystywanie dzieci do produkcji substancji (art. 33). O ile bardzo małe dzieci rzadko nadużywają środków narkotycznych i substancji psychotropowych, mogą one wymagać specjalistycznej opieki zdrowotnej, jeśli ich matka jest osobą uzależnioną od alkoholu lub narkotyków, oraz ochrony, jeśli członkowie rodziny są osobami uzależnionymi i dzieci są narażone na ryzyko uzależnienia od narkotyków. Dzieci mogą również odczuwać negatywne konsekwencje nadużywania alkoholu lub narkotyków dla standardów życia rodziny i jakości opieki, a także mogą być narażone na ryzyko wczesnej inicjacji uzależnienia od narkotyków;

G. Molestowanie i wykorzystanie seksualne (art. 34). Małe dzieci, w szczególności dziewczęta, są narażone na molestowanie i wykorzystanie seksualne w okresie wczesnego dzieciństwa, w ramach rodziny i poza rodziną. Małe dzieci w trudnych okolicznościach są narażone na szczególne ryzyko, na przykład dziewczęta zatrudnione jako pracownice domowe. Małe dzieci mogą być również ofiarami producentów pornografii, co określa Protokół Dodatkowy do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z 2002 r.;

H. Sprzedaż, handel dziećmi i porwania dzieci (art. 35). Komitet często wyraża obawy w sprawie dowodów sprzedaży i handlu dziećmi pozbawionymi opieki i odseparowanymi od rodziny, w różnych celach. W odniesieniu do najmłodszych grup wiekowych, cele te mogą obejmować adopcję, w szczególności (choć nie wyłącznie) przez obcokrajowców. Poza Protokołem Dodatkowym do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, Konwencja Haska z 1993 r. o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego przedstawia ramy i mechanizmy zapobiegania nadużyciom w tym obszarze, w związku z tym, Komitet zawsze konsekwentnie i stanowczo zaleca Państwom–Stronom, które uznają i/lub zezwalają na adopcję, aby ratyfikowały lub przystąpiły do tego traktatu. Powszechna rejestracja urodzeń, poza współpracą międzynarodową, może pomóc w zwalczaniu tego naruszenia praw;

I. Zachowania dewiacyjne i naruszenie prawa (art. 40). W żadnych okolicznościach, małe dzieci (określane jako dzieci poniżej 8. roku życia; patrz paragraf 4) nie mogą być objęte definicją prawną minimalnego wieku odpowiedzialności karnej. Małe dzieci, które zachowują się w sposób niewłaściwy lub naruszają prawo, wymagają współczującej mocy i zrozumienia, w celu zwiększenia ich zdolności w zakresie kontroli personalnej, empatii społecznej i rozstrzygania sporów. Państwa–Strony powinny zapewnić, aby rodzice/opiekunowie otrzymali odpowiednie wsparcie i szkolenie w celu wypełnienia swoich obowiązków (art. 18) oraz aby małe dzieci miały dostęp do odpowiedniej jakości edukacji w okresie wczesnego dzieciństwa i opieki oraz (jeśli jest to stosowne) do wskazówek specjalisty/terapii.

37. W każdych takich okolicznościach, a także w przypadku wszystkich innych form wykorzystywania (art. 36), Komitet zaleca Państwom–Stronom, aby włączyły szczególne problemy małych dzieci do całego prawodawstwa, polityki i interwencji w celu promowania rehabilitacji fizycznej i psychologicznej oraz reintegracji społecznej w ramach środowiska, które wspiera godność i szacunek dla samego siebie (art. 39).

VII. ROZWÓJ POTENCJAŁU NA RZECZ NAJMŁODSZYCH

38. Nakłady na usługi dla małych dzieci.

W celu zapewnienia pełnej realizacji praw małych dzieci na tym szczególnie ważnym etapie ich życia (oraz pamiętając o wpływie doświadczeń wczesnego dzieciństwa na dalsze

perspektywy życiowe), wzywa się Państwa–Strony do przyjęcia kompleksowych, strategicznych i terminowych planów działań na rzecz najmłodszych, opartych na przestrzeganiu praw dziecka. Wymaga to zwiększenia nakładów na usługi i placówki edukacji wczesnodziecięcej w postaci zwiększenia zasobów kadrowych i finansowych (art. 4). Komitet zdaje sobie sprawę, że Państwa–Strony realizujące prawa dzieci najmłodszych bardzo różnią się między sobą w punkcie wyjścia pod względem istniejącej infrastruktury wspomagającej prowadzenie polityki, usług i kształcenie nauczycieli w dziedzinie wczesnej edukacji oraz pod względem środków, jakimi potencjalnie dysponują na ten cel. Komitet również zdaje sobie sprawę, że Państwa Strony mogą stanąć wobec priorytetów konkurencyjnych w stosunku do realizacji praw dziecka przez cały okres dzieciństwa w sytuacji, gdy wciąż jeszcze nie zapewniają powszechnych usług zdrowotnych czy oświatowych na poziomie podstawowym. Niemniej ważne jest – z powodów, o których mowa w niniejszym komentarzu – by angażowano wystarczające środki publiczne, inwestując je w usługi, infrastrukturę oraz ogólne zasoby przeznaczone właśnie dla dzieci najmłodszych. W związku z tym zachęca się Państwa–Strony, aby podejmowały ściśłą, partnerską współpracę między rządem, realizatorami usług publicznych, organizacjami pozarządowymi, sektorem prywatnym oraz rodzinami w celu finansowania kompleksowych działań z myślą o realizacji praw najmłodszych. Komitet podkreśla też, że decentralizacja usług nie może się odbywać kosztem małych dzieci.

39. Gromadzenie i opracowywanie danych.

Komitet przypomina, że kompleksowe i aktualne dane ilościowe i jakościowe obejmujące wszystkie aspekty problematyki wczesnodziecięcej mają istotne znaczenie dla określenia, nadzorowania i oceny osiągniętych postępów oraz dla oceny skutków prowadzonej polityki. Komitet zdaje sobie sprawę, że w wielu dziedzinach, o których mowa w Konwencji, wiele Państw–Stron nie dysponuje odpowiednim systemem zbierania danych ogólnokrajowych odnośnie do małych dzieci, a konkretne, wyselekcjonowane statystyki dotyczące najmłodszych nie są łatwo dostępne. Komitet wzywa wszystkie Państwa Strony, aby wprowadziły system zbierania danych i wskaźników zgodnie z Konwencją, umożliwiający selekcjonowanie informacji ze względu na płeć, wiek, strukturę rodziny, miejsce zamieszkania: wieś lub miasto, oraz inne istotne kategorie. System powinien obejmować wszystkie dzieci do lat 18 ze szczególnym uwzględnieniem dzieci najmłodszych, zwłaszcza z grup najslabszych.

40. Rozwój badań dotyczących okresu wczesnodziecięcego.

Komitet zauważył wcześniej w niniejszym Komentarzu Ogólnym, że prowadzi się wiele badań dotyczących rozmaitych aspektów zdrowia dzieci, ich rozwoju fizycznego oraz poznawczo–społeczno–kulturowego, wpływu czynników pozytywnych i negatywnych na komfort fizyczny i psychiczny dziecka, a także potencjalnych skutków programów opieki i edukacji wczesnodziecięcej. Coraz częściej badania dotyczące okresu wczesnodziecięcego uwzględniają aspekt praw człowieka, a zwłaszcza sposób przestrzegania prawa dzieci do współuczestnictwa. Zarówno

teoria, jak i dowody badań mogą okazać się bardzo przydatne przy tworzeniu polityki i działań praktycznych, nadzorowaniu i ocenie inicjatyw oraz edukacji i szkoleniu wszystkich odpowiedzialnych za komfort fizyczny i psychiczny małych dzieci. Niemniej Komitet zwraca uwagę, że obecnie prowadzone badania mają pewne ograniczenia, ponieważ koncentrują się głównie na kwestiach dotyczących wczesnego dzieciństwa w ograniczonej liczbie sytuacji i regionów świata. Komitet zachęca Państwa–Strony, aby w ramach planowania usług dla najmłodszych stworzyły możliwość prowadzenia badań w tej dziedzinie na szczeblu krajowym i lokalnym, zwłaszcza w aspekcie przestrzegania praw dziecka.

41. Szkolenie w zakresie stosowania praw najmłodszych.

Wiedza i doświadczenie dotyczące problematyki wczesnodziecięcej nie są statyczne, lecz zmieniają się w czasie. Wynika to nie tylko z wpływu zjawisk społecznych na życie małych dzieci, ich rodziców i opiekunów, ale także ze zmian w polityce, zmian priorytetów opiekuńczo–edukacyjnych, innowacji w dziedzinie opieki nad dziećmi, w programach nauczania i w pedagogice, a także z wyników nowych badań naukowych. Realizacja praw dziecka w okresie wczesnodziecięcym stawia wyzwania przed wszystkimi, którzy zajmują się dziećmi, a także przed samymi dziećmi w miarę, jak wzrasta ich świadomość własnego miejsca w rodzinie, szkole i społeczności. Państwa–Strony są zachęcane do prowadzenia systematycznych szkoleń w zakresie praw dziecka dla dzieci i ich rodziców oraz wszystkich osób mających zawodowo kontakt z dziećmi, zwłaszcza dla parlamentarzystów, sędziów sądów wyższej i niższej instancji, prawników, pracowników organów ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, urzędników państwowych, pracowników instytucji wychowawczych oraz izb dziecka, nauczycieli, pracowników służby zdrowia, pracowników socjalnych i przedstawicieli społeczności lokalnej. Komitet wzywa też Państwa–Strony, aby organizowały akcje społeczne mające na celu upowszechnienie wiedzy o problematyce praw dziecka.

42. Współpraca międzynarodowa.

Uznając ograniczenia zasobów dotyczące wielu Państw–Stron starających się zrealizować kompleksowe postanowienia nakreślone w niniejszym komentarzu ogólnym, Komitet zaleca, aby instytucje udzielające pomocy, w tym Bank Światowy, inne organy Narodów Zjednoczonych i darczyńcy bilateralni wspierali programy rozwoju w okresie wczesnego dzieciństwa finansowo i technicznie oraz aby był to jeden z ich głównych celów w zakresie wspierania zrównoważonego rozwoju w krajach otrzymujących pomoc międzynarodową. Skuteczna współpraca międzynarodowa może również wzmocnić budowanie potencjału na rzecz wczesnego dzieciństwa, w zakresie rozwoju polityki, opracowania programów, badań oraz profesjonalnych szkoleń.

43. Plany na przyszłość.

Komitet zaleca wszystkim Państwom–Stronom, organizacjom międzyrządowym, organizacjom pozarządowym, środowiskom akademickim, grupom specjalistów i społecznościom

lokalnym, aby kontynuowały popieranie tworzenia niezależnych instytucji ds. praw dziecka i promowały ciągły dialog polityczny na wysokim szczeblu oraz badania naukowe dotyczące zasadniczego znaczenia jakości w okresie wczesnego dzieciństwa, w tym dialog na poziomie międzynarodowym, krajowym, regionalnym i lokalnym.

KOMENTARZ OGÓLNY NR 8 (2006)

Prawo dziecka do ochrony przed karami cielesnymi i innymi okrutnymi lub poniżającymi formami karania (m.in. artykuły 19; 28 ust.2 oraz artykuł 37)

I. CELE

1. Po dwudniowej ogólnej dyskusji na temat przemocy wobec dzieci, jaka miała miejsce w 2000 r. i 2001 r., Komitet Praw Dziecka postanowił wydać cykl komentarzy ogólnych dotyczących eliminacji przemocy wobec dzieci, rozpoczynający się niniejszym komentarzem. Celem Komitetu jest udzielenie Państwom-Stronom wskazówek w celu lepszego zrozumienia postanowień Konwencji dotyczących ochrony dzieci przed wszelkimi formami przemocy. Niniejszy komentarz ogólny skupia się na karach cielesnych i innych okrutnych lub poniżających formach karania, które współcześnie są bardzo szeroko akceptowanymi i stosowanymi formami przemocy wobec dzieci.

2. Konwencja o Prawach Dziecka i inne międzynarodowe instrumenty praw człowieka uznają prawo dziecka do poszanowania ludzkiej godności i fizycznej integralności dziecka oraz równej ochrony w ramach prawa. Komitet wydaje niniejszy komentarz ogólny, żeby podkreślić zobowiązanie wszystkich Państw-Stron do szybkich działań mających na celu zakazanie i eliminowanie wszystkich kar cielesnych i wszystkich innych okrutnych lub poniżających form karania dzieci oraz aby przedstawić, jakie środki i działania Państwa muszą podjąć w zakresie swojego prawodawstwa, edukacji i podnoszenia świadomości.

3. Zająć się szeroko rozpowszechnioną akceptacją lub tolerancją dla stosowania kar cielesnych wobec dzieci oraz ich eliminowaniem, w rodzinie, szkole i innych środowiskach, jest nie tylko jednym ze zobowiązań Państw-Stron w ramach Konwencji. Jest to także kluczowa strategia eliminowania przemocy i zapobiegania wszelkim jej formom w społeczeństwie.

II. TŁO

4. Już od początkowych sesji Komitet zwracał szczególną uwagę na zapewnienie dzieciom prawa do ochrony przed wszelkimi formami przemocy. Na podstawie raportów Państw–Stron, a ostatnio także badania Sekretarza Generalnego ONZ na temat przemocy wobec dzieci, Komitet z głębokim zaniepokojeniem stwierdza szerokie rozpowszechnienie legalności i niezmiennej akceptacji społecznej dla kar cielesnych i innych okrutnych lub poniżających form karania stosowanych wobec dzieci⁴⁶. Już w 1993 r. Komitet w raporcie ze swojej czwartej sesji stwierdził, że „uznaje wagę kwestii kar cielesnych w poprawie systemu promowania i ochrony praw dziecka oraz zdecydował w dalszym ciągu zwracać na to uwagę na podstawie rewizji raportów Państw–Stron”⁴⁷.

5. Już od chwili rozpoczęcia sprawdzania przez Komitet raportów Państw–Stron, zaklecił on zakazanie kar cielesnych, w rodzinie i innych środowiskach, ponad 130 Państwom na wszystkich kontynentach⁴⁸. Komitet z zadowoleniem stwierdza, że coraz większa liczba Państw przyjmuje odpowiednie rozwiązania ustawodawcze i inne środki w celu zapewnienia dzieciom prawa do poszanowania ich godności ludzkiej i integralności fizycznej oraz równej ochrony w ramach prawa. Z dostępnych Komitetowi informacji wynika, że do 2006 r. ponad 100 Państw zakazało kar cielesnych w szkołach i w ramach swoich systemów karnych dla dzieci. Coraz większa liczba Państw zakazuje tego typu kar w środowisku domowym, rodzinnym i we wszystkich rodzajach opieki alternatywnej⁴⁹.

6. We wrześniu 2000 r. Komitet zorganizował pierwszy z dwóch dni ogólnej dyskusji na temat przemocy wobec dzieci. Podczas tego dnia skupiono się na stanie przemocy wobec dzieci, po czym przyjęto szczegółowe zalecenia, w tym te dotyczące zakazania wszystkich kar cielesnych i wdrożenia publicznych kampanii informacyjnych „w celu podnoszenia świadomości i uczulania opinii publicznej na wagę problemu przypadków naruszania praw człowieka w tym zakresie i ich szkodliwy wpływ na dzieci oraz w celu podjęcia kwestii kulturowego przyzwolenia na przemoc wobec dzieci i promowania zamiast tego postawy typu «zero tolerancji» dla przemocy”⁵⁰.

⁴⁶ Badanie Sekretarza Generalnego ONZ na temat przemocy wobec dzieci (*United Nations Secretary-General's Study on Violence against Children*) zostanie niedługo przedstawione Ogólnemu Zgromadzeniu Narodów Zjednoczonych (jesień 2006 r.). Więcej informacji na stronie: <http://www.violencestudy.org>

⁴⁷ Komitet Praw Dziecka, Raport z czwartej sesji, 25 października 1993 r., CRC/C/20, para.176.

⁴⁸ Wszystkie obserwacje i wnioski Komitetu dostępne są na stronie: www.ohchr.org

⁴⁹ W ramach Globalnej Inicjatywy Zniesienia Wszelkich Form Kar Cielesnych wobec Dzieci (*The Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children*) prezentowane są raporty na temat statusu prawnego kar cielesnych, dostępne na stronie: www.endcorporalpunishment.org

⁵⁰ Komitet Praw Dziecka, Dzień ogólnej dyskusji na temat przemocy wobec dzieci, Raport z dwudziestej piątej sesji, wrzesień/październik 2000, CRC/C/100, para. 666–688.

7. W kwietniu 2001 r. Komitet przyjął swój pierwszy komentarz ogólny dotyczący celów edukacji i powtórzył, że kara cielesna nie jest zgodna z Konwencją: „Dzieci nie tracą przysługujących im praw człowieka wraz z przekroczeniem murów szkolnych. Dlatego też edukacja musi zachodzić w warunkach zapewniających poszanowanie przyrodzonej godności dziecka, umożliwiających dziecku swobodne wyrażanie własnych poglądów zgodnie z artykułem 12, para. 1, oraz pozwalających mu na uczestniczenie w życiu szkolnym. Edukacja musi się także odbywać w sposób zapewniający poszanowanie wyraźnych ograniczeń w zakresie dyscypliny, o których mowa w artykule 28 ust. 2, oraz promujący środowisko szkolne bez przemocy. W swoich obserwacjach i wnioskach Komitet wielokrotnie podkreślał, że stosowanie kar cielesnych oznacza brak poszanowania dla przyrodzonej godności dziecka oraz wyraźnych ograniczeń w zakresie dyscypliny szkolnej (...)”⁵¹.

8. W zaleceniach przyjętych po drugim dniu ogólnej dyskusji na temat przemocy wobec dzieci w rodzinie i w szkole, jaki miał miejsce we wrześniu 2001 r., Komitet wezwał Państwa „do uchwalenia lub uchylenia, w trybie pilnym, ich ustawodawstwa w celu zakazania wszelkich, choćby i najłżejszych, form przemocy w rodzinie i w szkole, w tym tych stosowanych jako formę dyscypliny, zgodnie z postanowieniami Konwencji (...)”⁵².

9. Kolejnym wynikiem dni ogólnej dyskusji w Komitecie w 2000 r. i 2001 r. było zalecenie dotyczące skierowania się do Sekretarza Generalnego ONZ, za pośrednictwem Zgromadzenia Ogólnego, z wnioskiem o przeprowadzenie dogłębnego międzynarodowego badania na temat przemocy wobec dzieci. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dokonało tego w 2001 r.⁵³ W kontekście badania ONZ, przeprowadzonego między 2003 r. a 2006 r., podkreślona została potrzeba zakazania wszelkich obecnie zalegalizowanych form przemocy wobec dzieci, a także własna głęboka obawa ze strony dzieci wiążąca się z niemalże uniwersalną powszechnością stosowania kar cielesnych w rodzinie, a także jej niezmienną legalnością w wielu Państwach – w szkołach i innych instytucjach oraz w systemach karnych w przypadku dzieci, które weszły w konflikt z prawem.

III. DEFINICJE

10. „Dziecko” definiowane jest, tak jak w Konwencji, jako „każda istota ludzka w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność”⁵⁴.

⁵¹ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Ogólny Nr 1 – „Cele edukacji”, 17 kwietnia 2001 r., CRC/GC/2001/1, para. 8.

⁵² Komitet Praw Dziecka, Dzień ogólnej dyskusji na temat przemocy wobec dzieci w rodzinie i w szkole, Raport z dwudziestej ósmej sesji, wrzesień/październik 2001, CRC/C/111, para. 701–745.

⁵³ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Nr 56/138.

⁵⁴ Artykuł 1.

11. Komitet definiuje karę „cielesną” lub „fizyczną” jako każdą karę z zastosowaniem siły fizycznej, której celem jest spowodowanie bólu lub dyskomfortu w jakimkolwiek – choćby i najmniejszym – stopniu. Większość z nich obejmuje bicie dzieci (wymierzenie im „lania”, „klapsa”, „policzka”) dłonią lub narzędziem – batem/biczem/pejczem, kijem, pasem, butem, łyżką drewnianą itd. Mogą jednak także polegać na np. kopaniu, potrząsaniu lub rzucaniu dzieckiem, drapaniu, szczypaniu, gryzieniu, ciągnięciu za włosy lub uszy, zmuszaniu dzieci do przebywania w niewygodnej pozycji, przypalaniu, poparzeniu lub zmuszaniu do zjedzenia/połknięcia czegoś (np. mycie ust dzieci mydłem lub zmuszanie dzieci do połykania ostrych przypraw). W opinii Komitetu kara cielesna zawsze jest poniżająca. Ponadto istnieją także inne niefizyczne formy kar, które również są okrutne i poniżające, a tym samym niezgodne z Konwencją. Obejmują one np. kary polegające na umniejszaniu, poniżaniu, dyskredytowaniu, straszaniu dziecka, grożeniu mu, uczynieniu z dziecka kozła ofiarnego lub naśmiewaniu się z dziecka.

12. Kary cielesne i inne okrutne lub poniżające formy karania dzieci stosowane są w różnych środowiskach, w tym w domu i w rodzinie, we wszystkich formach opieki alternatywnej, szkołach i innych instytucjach edukacyjnych oraz w systemach sprawiedliwości – zarówno jako kary nałożone przez sądy, jak i kary stosowane w instytucjach karnych i innych – w przypadku pracy dzieci i w danej społeczności.

13. Odrzucając jakiegokolwiek uzasadnienie dla stosowania przemocy i poniżania jako formy karania dzieci, Komitet w żadnym stopniu nie odrzuca koncepcji dyscypliny pozytywnej. Zdrowy rozwój dzieci zależy od odpowiedniego ukierunkowania dzieci i udzielania im rad przez rodziców i innych dorosłych w miarę rozwoju dziecka, których celem jest wspieranie dziecka w jego rozwoju na odpowiedzialnego obywatela społeczeństwa.

14. Komitet uznaje, że rodzicielstwo i opieka nad dziećmi, w szczególności małymi dziećmi, wymagają częstych fizycznych działań i interwencji mających na celu zapewnienie im ochrony. Różni się to jednak znacznie od celowego stosowania siły w ramach kary, obejmującego spowodowanie bólu, dyskomfortu lub poniżenia w jakimkolwiek stopniu. Jako dorośli sami znamy różnicę między działaniem ochronnym z zastosowaniem siły fizycznej a naruszeniem czyjejs nieetykalności osobistej w celu wymierzenia mu kary; rozróżnienie to w odniesieniu do działań obejmujących dzieci nie jest wcale trudniejsze. Prawo we wszystkich Państwach, bezpośrednio lub pośrednio, zezwala na stosowanie niezbędnej, nie mającej na celu wymierzenia kary siły do zapewnienia ludziom ochrony.

15. Komitet uznaje, że istnieją okoliczności wyjątkowe, w których nauczyciele i inne osoby, np. pracujące z dziećmi w instytucjach oraz z dziećmi, które weszły w konflikt z prawem, mogą zetknąć się z niebezpiecznym zachowaniem, w przypadku którego zastosowanie racjonalnych środków przymusu do kontroli takiego zachowania będzie uzasadnione. Tutaj także należy jednak dokonać rozróżnienia między zastosowaniem siły z potrzeby zapewnienia ochrony dziecku lub innym a stosowaniem siły jako kary. Zawsze musi obowiązywać za-

sada mówiąca o stosowaniu jak najmniejszej, niezbędnej siły przez możliwie najkrótszy czas. Niezbędne są szczegółowe wytyczne i szkolenia, zarówno w celu zminimalizowania potrzeby stosowania przymusu, jak i dopilnowania, że wszelkie stosowane metody są bezpieczne i proporcjonalne w stosunku do sytuacji, i że nie obejmują celowego zadawania bólu jako formy kontroli.

IV. STANDARDY W ZAKRESIE PRAW CZŁOWIEKA I STOSOWANIA KAR CIELESNYCH WOBEC DZIECI

16. Przed przyjęciem Konwencji o Prawach Dziecka, Międzynarodowa Karta Praw Człowieka – Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych – gwarantowały prawo „każdego” do poszanowania jego godności ludzkiej i integralności fizycznej oraz równej ochrony w ramach prawa. Stwierdzając zobowiązanie Państw do zakazania i eliminowania wszystkich kar cielesnych i wszystkich innych okrutnych lub poniżających form karania, Komitet zauważa, że Konwencja o Prawach Dziecka opiera się na tym fundamencie. Godność każdej jednostki ludzkiej jest podstawową zasadą przewodnią międzynarodowego prawa dotyczącego praw człowieka.

17. Preambuła Konwencji o Prawach Dziecka potwierdza, zgodnie z zasadami Karty Narodów Zjednoczonych, stwierdzenie powtórzone w preambule Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, że „uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków rodziny ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości oraz pokoju na świecie”. Preambuła Konwencji przypomina także, że w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka Narody Zjednoczone „proklamowały, iż dzieci mają prawo do szczególnej troski i pomocy”.

18. Artykuł 37 Konwencji zobowiązuje Państwa do zapewnienia, aby „żadne dziecko nie podlegało torturowaniu bądź okrutnemu, niehumanitarnemu czy poniżającemu traktowaniu lub karaniu”. Zapis ten uzupełnia i rozszerza artykuł 19, który wymaga, aby Państwa „podejmowały wszelkie właściwe kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych, dzieci pozostających pod opieką rodzica(-ów), opiekuna(-ów) prawnego(-ych) lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem”. Nie ma tu żadnych wątpliwości: określenie „wszelkie formy przemocy fizycznej bądź psychicznej” nie pozostawiają w ogóle miejsca na jakikolwiek poziom zalegalizowanej przemocy wobec dzieci. Kary cielesne i inne okrutne lub poniżające formy kary stanowią jakąś formę przemocy, a Państwa muszą podjąć wszelkie właściwe kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej, aby je wyeliminować.

19. Dodatkowo artykuł 28 ust. 2 Konwencji odnosi się do dyscypliny w szkole i wymaga od Państw–Stron, że „będą podejmowały wszelkie właściwe środki zapewniające, aby dyscyplina szkolna była stosowana w sposób zgodny z ludzką godnością dziecka i niniejszą Konwencją”.

20. Artykuł 19 oraz artykuł 28 ust. 2 nie odnoszą się bezpośrednio do kary cielesnej. W działaniach przygotowawczych poprzedzających Konwencję nie odnotowano dyskusji na temat kary cielesnej podczas sesji roboczych. Konwencja jednak, podobnie jak wszystkie instrumenty praw człowieka, musi być traktowana jak instrument żywy, którego interpretacja postępuje wraz z upływem czasu. W ciągu 17 lat od uchwalenia Konwencji rozpowszechnienie kar cielesnych stosowanych wobec dzieci w ich domach, szkołach i innych instytucjach jest bardziej widoczne, także dzięki raportom składanym zgodnie z Konwencją, badaniom i działaniom realizowanym m.in. przez organizacje pozarządowe i krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka.

21. Po ich uwidocznieniu, wyraźny staje się fakt, że praktyka stosowania kar cielesnych stoi w bezpośredniej sprzeczności z równymi i niezbywalnymi prawami dzieci do poszanowania ich godności ludzkiej i integralności fizycznej. Odmienna natura dzieci, ich początkowy stan zależności i rozwoju, wyjątkowy potencjał jako jednostki ludzkiej oraz ich wrażliwość wymagają większej – a nie mniejszej – ochrony prawnej i innej przed wszystkimi formami przemocy.

22. Komitet podkreśla, że eliminowanie pełnych przemocy i poniżających form karania dzieci, poprzez reformowanie prawa i inne niezbędne środki, stanowi bezpośrednio, niekwestionowane zobowiązanie Państw–Stron. Zauważa też, że inne organy powołane w ramach traktatów międzynarodowych, w tym Komitet Praw Człowieka, Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych oraz Komitet Przeciwko Torturom, podzielają ten sam pogląd w swoich obserwacjach i wnioskach do raportów Państw–Stron w ramach odnośnych instrumentów, zalecając zakaz i stosowanie innych środków przeciwko karom cielesnym w szkołach, systemach karnych i, w niektórych przypadkach, w rodzinie. Na przykład Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych w swoim Komentarzu Ogólnym Nr 13 (1999) – „Prawo do edukacji” – stwierdził: „W opinii Komitetu kara cielesna jest niezgodna z podstawową zasadą przewodnią międzynarodowego prawa dotyczącego praw człowieka zagwarantowanego w Preambułach Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i obu Paktów: godność jednostki ludzkiej. Pozostałe aspekty dyscypliny szkolnej mogą także być niezgodne z dyscypliną szkolną, w tym publiczne poniżenie”⁵⁵.

23. Kara cielesna jest także potępiana przez krajowe mechanizmy praw człowieka. Europejski Trybunał Praw Człowieka w serii swoich orzeczeń stopniowo coraz bardziej potępia stosowanie kar cielesnych wobec dzieci, najpierw w systemie karnym, następnie w szkołach,

⁵⁵ Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Komentarz Ogólny Nr 13 – „Prawo do edukacji” (art. 13), 1999, para. 41.

w tym w szkołach prywatnych, a ostatnio także w domu⁵⁶. Europejski Komitet Praw Społecznych, który monitoruje przestrzeganie postanowień Europejskiej Karty Społecznej i zmienionej Europejskiej Karty Społecznej przez kraje będące członkami Rady Europy, stwierdził, że – aby zapewnić zgodność z obiema wersjami Karty – kraje członkowskie powinny w swoim prawodawstwie wprowadzić zakaz stosowania wszelkich form przemocy wobec dzieci, zarówno w szkole, innych instytucjach, jak i w domu czy gdziekolwiek indziej⁵⁷.

24. Zgodnie z opinią doradcą Międzyamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczącą „Statusu prawnego i praw człowieka w przypadku dzieci” (2002), Państwa–Strony Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka „są zobowiązane (...) przyjąć wszystkie pozytywne środki wymagane do zapewnienia dzieciom ochrony przed złym traktowaniem, w ich relacjach zarówno z władzami publicznymi, jak i z jednostkami czy podmiotami pozarządowymi”. Trybunał przytacza postanowienia Konwencji o Prawach Dziecka, wnioski Komitetu Praw Dziecka oraz orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka odnoszące się do zobowiązań Państw–Stron do ochrony dzieci przed przemocą, w tym w rodzinie. Trybunał dochodzi do wniosku, że „Państwo ma obowiązek przyjąć pozytywne środki, tak aby w pełni zapewnić skuteczną realizację praw dziecka”⁵⁸.

25. Afrykańska Komisja Praw Człowieka i Ludów monitoruje wdrażanie Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów. W swojej decyzji z 2003 r. dotyczącej indywidualnego komunikatu w sprawie kary „chłosty” nałożonej na uczniów, Komisja uznała, że kara ta stanowiła naruszenie artykułu 5 Afrykańskiej Karty, który zakazuje okrutnych, niehumanitarnych lub poniżających kar. Komisja nakazała rządowi tego kraju nowelizację prawa, zakazania kary w postaci „chłosty” i podjęcia odpowiednich środków w celu zapewnienia ofiarom rekompensaty. W swojej decyzji Komisja stwierdza: „Nikt, a w szczególności rządy poszczególnych krajów, nie mają prawa stosować przemocy fizycznej w stosunku do osób, które popełniły wykroczenie. Takie

⁵⁶ Kary cielesne zostały potępione w serii decyzji Europejskiej Komisji Praw Człowieka oraz orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka; w szczególności patrz: *Tyler przeciwko Wielkiej Brytanii*, 1978; *Campbell i Cosans przeciwko Wielkiej Brytanii*, 1982; *Costello–Roberts przeciwko Wielkiej Brytanii*, 1993; *A. przeciwko Wielkiej Brytanii*, 1998. Decyzje Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dostępne są na stronie: <http://www.echr.coe.int/echr>

⁵⁷ Europejski Komitet Praw Społecznych, ogólne obserwacje dotyczące artykułu 7, para. 10, oraz artykułu 17. *Wnioski XV-2 (Conclusions XV-2)*, cz. 1, Wstęp ogólny (*General Introduction*), s. 26, 2001; od tego czasu Komitet opublikował wnioski, z których wynika, że część krajów członkowskich Rady Europy nie przestrzega tych postanowień, ponieważ nie wprowadzono w nich zakazu stosowania wszelkich form kar cielesnych w rodzinie i innych środowiskach. W 2005 r. Komitet ten wydał decyzje w sprawie zbiorowych skarg złożonych na podstawie ww. kart i stwierdził brak zgodności z postanowieniami kart w trzech krajach członkowskich, w których nie zakazano stosowania kar cielesnych. Więcej informacji na stronie: http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Esc/ oraz w opracowaniu *Eliminating corporal punishment: a human rights imperative for Europe's children*, Council of Europe Publishing [wydawnictwo Rady Europy] 2005.

⁵⁸ Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka, Opinia Doradcza OC-17/2002 z 28 sierpnia 2002 r., para.87 oraz 91.

prawo byłoby jednoznaczne z usankcjonowaniem tortur nakładanych przez państwo w ramach Karty, co jest niezgodne z samym charakterem tego traktatu o prawach człowieka⁵⁹. Komitet Praw Dziecka z zadowoleniem odnotowuje, że w wielu krajach trybunały konstytucyjne i sądy wyższej instancji wydają decyzje potępiające stosowanie kar cielesnych wobec dzieci w niektórych lub we wszystkich środowiskach, w większości przypadków powołując się przy tym na Konwencję o Prawach Dziecka⁶⁰.

26. Kiedy na podstawie raportów niektórych Państw Komitet Praw Dziecka poruszył kwestię wyeliminowania kar cielesnych, przedstawiciele rządowi tych krajów czasami sugerowali, że kara cielesna w pewnym „rozsądnym” lub „umiarkowanym” stopniu może być uzasadniona jako będąca w „najlepiej pojętym interesie” dziecka. Komitet przyjął, jako ważną zasadę ogólną, postanowienie Konwencji mówiące o tym, że najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka powinno być sprawą nadrzędną we wszystkich działaniach dotyczących dzieci (artykuł 3 ust. 1). W artykule 18 Konwencja gwarantuje także, że jak najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka ma być przedmiotem największej troski rodziców. Jednocześnie jednak interpretacja najlepiej pojętych interesów dziecka musi być zgodna z całą Konwencją, w tym ze zobowiązaniem do ochrony dzieci przed wszelkimi formami przemocy i do przyjmowania poglądów dziecka z należytą wagą; nie można jej wykorzystywać do usprawiedliwiania praktyk, w tym kar cielesnych i innych okrutnych lub poniżających form karanania, które stoją w sprzeczności z godnością ludzką dziecka i jego prawem do integralności fizycznej.

⁵⁹ Afrykańska Komisja Praw Człowieka i Ludów, *Curtis Francis Doebbler przeciwko Sudanowi*, Komentarz Nr 236/2000 (2003); patrz: para.42.

⁶⁰ Przykładowo w 2002 r. Sąd Apelacyjny w Fidzi uznał karę cielesną w szkołach i systemie karnym za niezgodną z konstytucją. W swoim orzeczeniu sąd stwierdził: „Prawa dzieci nie są w żadnym stopniu mniej ważne niż prawa dorosłych. Republika Fidzi ratyfikowała Konwencję o Prawach Dziecka. Nasza konstytucja także gwarantuje podstawowe prawa wszystkim osobom. Rząd zobowiązany jest przestrzegać zasad poszanowania praw wszystkich jednostek, społeczności i grup. Ze względu na swój status dzieci potrzebują szczególnej ochrony. Nasze instytucje edukacyjne powinny być miejscami azylu, pokoju i twórczego rozwoju, a nie miejscami strachu, złego traktowania i naruszania godności ludzkiej uczniów” (Sąd Apelacyjny w Fidzi, *Naushad Ali przeciwko państwu*, 2002 r.). W 1996 r. najwyższy sąd we Włoszech, czyli Najwyższy Sąd Kasacyjny w Rzymie, wydał decyzję zakazującą stosowania wszelkich form kar cielesnych przez rodziców. W orzeczeniu sąd stwierdził: „(...) Stosowanie przemocy do celów edukacyjnych nie może być już uznawane za zgodne z prawem. Istnieją ku temu dwa powody: po pierwsze, nadrzędna waga, jaką [włoski] system prawny przywiązuje do ochrony godności jednostki. Dotyczy to także osób «małoletnich», którym teraz przysługują prawa i które nie są już tylko przedmiotem ochrony ze strony rodziców lub, co gorsza, przedmiotem do dyspozycji rodziców. Drugim powodem jest to, że cel edukacyjny, czyli harmonijny rozwój osobowości dziecka, gwarantujący, że zrozumie ono i przyjmie takie wartości jak pokój, tolerancja i współzycie, nie może zostać osiągnięty przez stosowanie środków opartych na przemocy, które stoją w sprzeczności z zakładanymi celami edukacji” (Cambria, Cass, sez. VI, 18 Marzo 1996 [Najwyższy Sąd Kasacyjny, VI Wydział Karny, 18 marca 1996 r.], *Foro It II* 1996, 407 (Włochy). Patrz także: Trybunał Konstytucyjny Republiki Południowej Afryki (2000) *Christian Education South Africa [chrześcijańska organizacja szkolna w RPA] przeciwko Ministrowi Edukacji*, CCT4/00; 2000 (4) SA757 (CC); 2000 (10) BCLR 1051 (CC), 18 sierpnia 2000 r.

27. W preambule Konwencji potwierdzono, że rodzina jest „podstawową komórką społeczeństwa oraz naturalnym środowiskiem rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci”. Konwencja wymaga od Państw poszanowania i wspierania rodzin. Nie ma tu żadnej sprzeczności pomiędzy zobowiązaniami Państw do zapewnienia pełnej ochrony zarówno godności ludzkiej i fizycznej integralności dzieci w rodzinie, jak i pozostałych członków rodziny.

28. Zgodnie z artykułem 5, Państwa zobowiązane są szanować odpowiedzialność, prawo i obowiązek rodziców dziecka „do zapewnienia mu, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwości odpowiedniego ukierunkowania go i udzielania mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych mu w niniejszej Konwencji”. Tutaj także interpretacja „odpowiedniego” ukierunkowania i udzielania dziecku rad musi być zgodna z całą Konwencją i nie pozostawia miejsca na próby uzasadniania pełnych przemocy lub innych okrutnych lub poniżających form dyscypliny.

29. Niektórzy zwracają uwagę na religijne uzasadnienie stosowania kar cielesnych, wskazując na to, że pewne interpretacje tekstów religijnych nie tylko uzasadniają ich stosowanie, ale wręcz nakładają obowiązek ich stosowania. Wolność przekonań religijnych gwarantuje wszystkim osobom Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (artykuł 18), ale praktykowanie religii lub przekonań musi się odbywać w zgodzie z poszanowaniem godności ludzkiej i integralności fizycznej innych osób. Wolność praktykowania własnej religii lub przekonań może zostać prawnie ograniczona w celu zagwarantowania ochrony podstawowych praw i wolności innych. Komitet stwierdza, że w niektórych Państwach dzieci, w niektórych przypadkach od bardzo wczesnego wieku, w innych od momentu, w którym uznaje się, że osiągnęły dojrzałość, mogą zostać skazane na kary stanowiące skrajne przypadki przemocy, w tym ukamienowanie czy amputację, nałożone zgodnie z niektórymi interpretacjami prawa religijnego. Tego typu kary stanowią wyraźne pogwałcenie Konwencji i innych międzynarodowych standardów praw człowieka, co także podkreśla zarówno Komitet Praw Człowieka, jak i Komitet Przeciwko Torturom, i muszą zostać zakazane.

V. ŚRODKI I MECHANIZMY NIEZBĘDNE DO WYELIMINOWANIA KAR CIELESNYCH I INNYCH OKRUTNYCH LUB PONIŻAJĄCYCH FORM KARANIA

1. Środki ustawodawcze

30. Zapis artykułu 19 Konwencji wzmacnia zapis artykułu 4 i wyraźnie wskazuje na potrzebę ustanowienia środków ustawodawczych i innych do wywiązania się przez Państwa z ich zobowiązania do ochrony dzieci przed wszelkimi formami przemocy. Komitet z zado-

wolaniem stwierdza, że w wielu Państwach Konwencja lub jej zasady zostały wpisane w obowiązujące w nich prawo krajowe. Wszystkie Państwa dysponują prawem karnym chroniącym obywateli przed napaścią. W konstytucjach i/lub ustawodawstwie w wielu z nich obecne są zapisy odzwierciedlające międzynarodowe standardy praw człowieka i postanowienia artykułu 37 Konwencji o Prawach Dziecka, które potwierdzają prawo „każdego człowieka” do ochrony przed torturowaniem bądź okrutnym, niehumanitarnym czy poniżającym traktowaniem lub karaniem. Wiele z nich zawiera także prawa zapewniające szczególną ochronę konkretnie dzieciom, zgodnie z którymi „złe traktowanie”, „krzywdzenie” czy „okrucieństwo” stanowią przestępstwo. Na podstawie raportów Państw Komitet stwierdza jednak, że takie zapisy w ustawodawstwie nie chronią ogólnie dzieci przed wszelkimi formami kar cielesnych i innymi okrutnymi lub poniżającymi formami karania, w rodzinie i w innych środowiskach.

31. Na podstawie raportów Komitet zauważa, że w wielu Państwach istnieją wyraźne postanowienia prawne w kodeksach prawa karnego i/lub cywilnego (rodzinnego), które zapewniają rodzicom i innym opiekunom obronę lub uzasadnienie dla stosowania pewnego stopnia przemocy w ramach „dyscyplinowania” dzieci. Na przykład w prawie angielskim od wieków funkcjonuje obrona stosowania „legalnego”, „rozsądnego” lub „umiarkowanego” bicia lub ukarania, podobnie jak „prawa do ukarania” w prawie francuskim. W pewnym okresie w wielu Państwach tak samo broniono prawa uzasadniającego bicie żon przez mężów oraz niewolników, służących czy praktykantów/terminatorów przez ich panów. Komitet podkreśla, że Konwencja wymaga usunięcia wszelkich zapisów (z prawa stanowionego czy prawa opartego na precedensach), które dopuszczają jakikolwiek stopień przemocy wobec dzieci (np. „rozsądne” lub „umiarkowane” bicie lub ukaranie), w domu/rodzinie czy innych środowiskach.

32. W niektórych Państwach szkoły i inne instytucje są upoważnione do stosowania kar cielesnych, a specjalne przepisy regulują, jak i przez kogo mogą one zostać wymierzone. W mniejszości są Państwa, w których kary cielesne wymierzane trzcinką lub batem są wciąż uznawane jako kara nakładana na małoletnich przestępców przez sądy. Komitet wielokrotnie powtarzał, że Konwencja wymaga uchylecia wszystkich tego typu zapisów.

33. Komitet zauważa, że – chociaż w ustawodawstwie niektórych Państw nie ma zapisów wyraźnie broniących lub uzasadniających stosowanie kar cielesnych – tradycyjne podejście do wychowania dzieci wskazuje, że kary cielesne są dozwolone. Czasami podejście to znajduje swoje odzwierciedlenie w decyzjach sądu (w których rodzice, nauczyciele lub inni opiekunowie zostali oczyszczeni z zarzutów o napaść lub złe traktowanie na takiej podstawie, że skorzystali ze swojej wolności lub prawa do umiarkowanego „ukarania” dziecka).

34. W świetle tradycyjnego przyzwolenia na pełne przemoc i poniżające formy karania dzieci coraz większa liczba Państw dochodzi do wniosku, że samo uchylanie pozwolenia na kary cielesne i innych mechanizmów broniących czy uzasadniających ich stosowanie jest nie-

wystarczające. Ponadto w prawodawstwie cywilnym lub karnym potrzebny jest wyraźny zakaz kar cielesnych i innych okrutnych lub poniżających form karania, aby wyraźnie podkreślić, że uderzenie, bicie lub dawanie „klapsa” dzieciom jest tak samo niezgodne z prawem jak podobne zachowanie wobec dorosłych oraz że prawo karne dotyczące napaści na drugiego człowieka znajduje tutaj takie samo zastosowanie, niezależnie od tego, czy przemoc ta nazywana będzie formą „dyscypliny” czy „rozsądnego ukarania”.

35. Dopiero gdy prawo karne jest w pełni stosowane w przypadkach napaści na dzieci, dziecko jest chronione przed karami cielesnymi, niezależnie od tego, gdzie się znajduje i kto jest sprawcą. W opinii Komitetu jednak (przy uwzględnieniu tradycyjnego przyzwolenia na kary cielesne) niezbędne jest, aby odnośne prawodawstwo w poszczególnych dziedzinach – np. w prawie rodzinnym, prawie dotyczącym edukacji, prawie dotyczącym wszelkich form opieki alternatywnej i systemów sprawiedliwości, w prawie pracy – w wyraźny sposób zakazywało stosowania kar cielesnych w odnośnych środowiskach. Ponadto duże znaczenie mają też zawodowe kodeksy etyczne i wytyczne dla nauczycieli, opiekunów i innych, jak również karty czy regulaminy obowiązujące w instytucjach, podkreślające nielegalność kar cielesnych i innych okrutnych lub poniżających form karania.

36. Na podstawie raportów Komitet wyraża także obawę, że kary cielesne i inne okrutne lub poniżające formy karania są stosowane w przypadkach pracy dzieci, w tym w kontekście domowym. Komitet powtarza, że Konwencja i inne obowiązujące instrumenty praw człowieka chronią dziecko przed wyzyskiem ekonomicznym i przed każdą pracą, która może być niebezpieczna, zakłóca edukację dziecka lub jest szkodliwa dla rozwoju dziecka, oraz że wymagają pewnych zabezpieczeń zapewniających skuteczną realizację tej ochrony. Komitet podkreśla, że niezbędne jest zakazanie kar cielesnych i wszelkich innych okrutnych lub poniżających form karania we wszystkich sytuacjach, w których pracują dzieci.

37. Zgodnie z artykułem 39 Konwencji Państwa zobowiązane są podejmować wszelkie właściwe kroki dla ułatwienia przebiegu rehabilitacji fizycznej i psychicznej oraz reintegracji społecznej dziecka, które padło ofiarą „jakiegokolwiek formy zaniedbania, wyzysku lub wykorzystania, torturowania lub jakiegokolwiek innej formy okrutnego, nieludzkiego czy poniżającego traktowania albo karania”. Kary cielesne i inne poniżające formy karania mogą w poważnym stopniu zaszkodzić fizycznemu, psychologicznemu i społecznemu rozwojowi dziecka, które będzie wymagać odpowiedniego leczenia lub innej opieki i postępowania. Taka rehabilitacja czy reintegracja musi się odbywać w środowisku, które sprzyja zdrowiu, zapewnieniu szacunku i godności dziecka oraz musi obejmować odpowiednie osoby z rodziny i środowiska dziecka. Planowanie i zapewnienie opieki oraz leczenia wymaga interdyscyplinarnego podejścia. Poglądy dziecka należy przy tym traktować z należytą wagą, z uwzględnieniem wszystkich aspektów leczenia i jego rewizji.

2. Realizacja zakazu kar cielesnych i innych okrutnych lub poniżających form karania

38. Komitet uważa, że realizacja zakazu wszelkich kar cielesnych wymaga podnoszenia świadomości, udzielania porad i szkolenia (patrz: para.45 i nast. poniżej) wszystkich zaangażowanych osób. Należy przy tym zapewnić, że prawo działa w najlepiej pojętym interesie dzieci dotkniętych tym problemem – w szczególności jeżeli sprawcami są rodzice lub inne bliskie osoby z rodziny. Pierwszym celem reformy prawa prowadzącej do zakazania kar cielesnych wobec dzieci w obrębie rodziny jest prewencja: zapobieganie przemocy wobec dzieci poprzez zmianę podejścia i praktyki, podkreślanie prawa dzieci do takiej samej ochrony i zapewnienie jednoznacznych podstaw ochrony dziecka oraz promowania pozytywnych wzorców wychowywania dzieci, wolnych od przemocy i opartych na uczestnictwie.

39. Doprowadzenie do wyraźnego i bezwarunkowego zakazu wszelkich kar cielesnych będzie wymagało różnego rodzaju reform w poszczególnych Państwach–Stronach. Niezbędne może być wprowadzenie konkretnych przepisów w odnośnych dziedzinach prawa dotyczących edukacji, wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich i wszelkich form opieki alternatywnej. Należy jednak przy tym wyraźnie podkreślić, że przepisy prawa karnego odwołujące się do napaści dotyczą także kar cielesnych, w tym tych stosowanych w rodzinie. Być może trzeba to dodatkowo zaznaczyć osobnym zapisem w kodeksie karnym poszczególnych Państw–Stron. Możliwe jest jednak także włączenie do prawa cywilnego lub rodzinnego przepisu, który będzie zakazywał stosowania wszelkich form przemocy, w tym kar cielesnych. Na podstawie takiego przepisu rodzice ani inni opiekunowie nie będą mogli stosować tradycyjnej linii obrony, mówiąc, że mają prawo do („rozsądnego” lub „umiarkowanego”) stosowania kar cielesnych, w sytuacji gdy zostanie przeciwko nim wszczęte postępowanie na podstawie przepisów kodeksu karnego. W prawie rodzinnym również należy w pozytywny sposób podkreślić, że odpowiedzialnością i obowiązkiem rodziców jest odpowiednie ukierunkowanie dzieci i udzielanie im rad bez stosowania przemocy w jakiegokolwiek formie.

40. Zasada zapewnienia takiej samej ochrony dzieciom i dorosłym przed napaścią, w tym w rodzinie, nie oznacza, że wszystkie przypadki stosowania kar cielesnych wobec dzieci przez ich rodziców, jakie wyjdą na światło dzienne, powinny prowadzić do wszczęcia postępowania sądowego przeciwko rodzicom. Zasada *de minimis*, zgodnie z którą prawo nie zajmuje się kwestiami błahymi, gwarantuje, że przypadki drobnych napaści, do jakich dochodzi między ludźmi dorosłymi, trafiają do sądu tylko w bardzo wyjątkowych okolicznościach; to samo dotyczy podobnych, mało istotnych sytuacji dotyczących dzieci. Państwa muszą opracować skuteczne mechanizmy zgłaszania takich przypadków i ich rozpatrywania. Podczas gdy wszystkie zgłoszenia przemocy wobec dzieci muszą zawsze zostać odpowiednio zbadane, a dzieci muszą mieć zapewnioną ochronę przed istotną szkodą, celem zakazu kar cielesnych jest powstrzyma-

nie rodziców przed stosowaniem przemocy, kar cielesnych i innych okrutnych lub poniżających form karania poprzez interwencje zapewniające wsparcie i edukację, a nie poprzez karanie i stosowanie sankcji.

41. Status dziecka, jego zależność od innych i wyjątkowa intymność relacji rodzinnych powodują, że decyzje o wszczęciu postępowania sądowego przeciwko rodzicom lub o jakiegokolwiek innej formalnej interwencji w rodzinie powinny być podejmowane z bardzo dużą ostrożnością. Ściganie rodziców w większości przypadków raczej nie jest w najlepiej pojętym interesie dzieci. W opinii Komitetu ściganie rodziców i wszelkie inne interwencje formalne (np. decyzja o odebraniu dziecka lub usunięciu sprawcy z jego środowiska) powinny być wdrażane tylko wtedy, gdy zostaną uznane zarówno za niezbędne w celu zapewnienia dziecku ochrony przed istotną szkodą, jak i za będące w najlepiej pojętym interesie danego dziecka. Należy przy tym z należytą wagą przyjąć poglądy dziecka, stosownie do jego wieku i dojrzałości.

42. Doradztwo i szkolenia wszystkich osób zaangażowanych w systemy ochrony dziecka, w tym pracowników policji, prokuratury i sądownictwa, powinny podkreślać takie podejście do egzekwowania prawa. Udzielane wytyczne powinny także zwracać uwagę na to, że artykuł 9 Konwencji wymaga, aby do oddzielenia dziecka od rodziców dochodziło tylko wtedy, gdy jest to konieczne dla najlepiej pojętego interesu dziecka, i musi podlegać sądowej rewizji, zgodnie z obowiązującymi prawami i procedurami, z uwzględnieniem wszystkich zainteresowanych i reprezentowanych w danej sytuacji stron, w tym dziecka. Jeżeli separacja dziecka zostanie uznana za uzasadnioną, należy rozważyć inne możliwości niż umieszczenie dziecka poza rodziną, w tym usunięcie sprawcy, zawieszenie kary itd.

43. Wszędzie tam, gdzie – pomimo zakazu oraz pozytywnej edukacji i programów szkoleniowych – dochodzi do przypadków stosowania kar cielesnych poza domem rodzinnym (np. w szkole, w innych instytucjach i formach opieki alternatywnej) rozsądną reakcją może być wdrożenie postępowania sądowego. Groźba wdrożenia postępowania dyscyplinarnego lub zwolnienia także powinna odstraszać sprawców od takiego działania. Informacje na temat zakazu wszelkich kar cielesnych i innych okrutnych lub poniżających form karania oraz sankcji, jakie mogą zostać nałożone na ich sprawcę, powinny być także szerzone wśród dzieci i wszystkich osób pracujących z dziećmi oraz na rzecz dzieci, we wszystkich środowiskach. Monitorowanie systemów dyscyplinarnych i leczenie dzieci muszą stanowić część trwałego nadzoru nad wszystkimi instytucjami i przypadkami umieszczenia dzieci w placówkach zgodnie z Konwencją. Dzieci i ich przedstawiciele we wszystkich tego typu przypadkach muszą mieć bezpośredni i poufny dostęp do doradztwa i wsparcia w zakresie kwestii dotyczących dzieci oraz procedur składania skarg i zażaleń, a tym samym do sądów, oraz do niezbędnej pomocy prawnej i innej. Instytucje i placówki powinny wymagać zgłaszania i weryfikacji incydentów przemocy.

3. Działania edukacyjne i inne środki

44. Artykuł 12 Konwencji podkreśla istotę przywiązywania należytej wagi do poglądów dzieci na temat opracowywania i wdrażania działań edukacyjnych i innych środków w celu wyeliminowania kar cielesnych i innych okrutnych lub poniżających form karania.

45. Z uwagi na szeroko rozpowszechnione tradycyjne przyzwolenie na kary cielesne, samo ich zakazanie nie spowoduje niezbędnych zmian w podejściu i praktyce. Potrzebne jest kompleksowe podnoszenie świadomości na temat prawa dzieci do ochrony i gwarantujących to prawo regulacji prawnych. Zgodnie z artykułem 42 Konwencji Państwa zobowiązują się do szerzenia informacji o zasadach i postanowieniach Konwencji zarówno wśród dorosłych, jak i dzieci, wykorzystując do tego celu będące w ich dyspozycji środki.

46. Ponadto Państwa muszą dopilnować, że wśród rodziców, opiekunów, nauczycieli i wszystkich innych osób pracujących z dziećmi i rodzinami stale promuje się pozytywne, wolne od przemocy relacje i edukację. Komitet podkreśla, że Konwencja wymaga eliminacji nie tylko kar cielesnych, ale wszelkich innych okrutnych lub poniżających form karania dzieci. Konwencja nie może w szczegółowy sposób nakazać rodzicom, jak mają budować relacje ze swoimi dziećmi lub ukierunkowywać swoje dzieci. Konwencja określa jednak ramy zasad, jakimi należy kierować się w relacjach zarówno w rodzinie, jak i pomiędzy nauczycielami, opiekunami i innymi a dziećmi. Należy szanować potrzeby rozwojowe dzieci. Dzieci uczą się nie tylko w oparciu o to, co mówią im dorośli, ale także na podstawie ich działań. Jeżeli dorośli najbliżsi związani z dzieckiem stosują przemoc i poniżanie w swoich relacjach z dzieckiem, wykazują brak szacunku dla praw człowieka, dziecko wyciąga z tego brutalną i niebezpieczną naukę, że takie postępowanie jest uzasadnione i stanowi sposób na rozwiązanie konfliktu lub doprowadzenie do zmiany zachowania.

47. Konwencja zapewnia dziecku status indywidualnej jednostki ludzkiej, osoby, której przysługują prawa człowieka. Dziecko nie jest własnością rodziców ani Państwa, ani nie jest jedynie przedmiotem ich uwagi. W tym duchu artykuł 5 wymaga, aby rodzice (lub, w odpowiednich przypadkach, członkowie dalszej rodziny lub środowiska) zapewnili dziecku, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwość ukierunkowania go i udzielenia mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych mu w Konwencji. Artykuł 18, który podkreśla główną odpowiedzialność rodziców lub opiekunów dziecka za wychowanie i rozwój dziecka, stwierdza, że „jak najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka ma być przedmiotem ich największej troski”. Zgodnie z artykułem 12, Państwa mają zapewnić dziecku prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów „we wszystkich sprawach dotyczących dziecka”, przy czym poglądy te muszą być przyjęte z należyłą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka. Podkreśla to potrzebę odpowiedniego rodzaju rodzicielstwa, opieki i nauczania dziecka w taki sposób, który zapewnia poszanowanie jego prawa do uczestnictwa w tym procesie. W Komen-

tarzu Ogólnym Nr 1 – „Cele edukacji” Komitet podkreśla wagę edukacji „ukierunkowanej na dziecko, przyjaznej dziecku i rozwijającej jego zdolności i możliwości”⁶¹.

48. Komitet zauważa, że obecnie istnieje wiele przykładów materiałów i programów promujących pozytywne, wolne od przemocy formy rodzicielstwa i edukacji, skierowanych do rodziców, innych opiekunów i nauczycieli, a opracowanych przez rządy, agencje ONZ, organizacje pozarządowe i inne⁶². Mogą one zostać odpowiednio dopasowane do stosowania w różnych Państwach i sytuacjach. W procesie podnoszenia świadomości i edukowania opinii publicznej bardzo wartościową rolę mogą odegrać środki masowego przekazu. Kwestionowanie tradycyjnego polegania na karach cielesnych i innych okrutnych lub poniżających formach dyscypliny wymaga ciągłego działania. Promowanie wolnych od przemocy form rodzicielstwa i edukacji powinno stanowić podstawę wszystkich kontaktów między Państwem a rodzicami i dziećmi, w instytucjach świadczących usługi zdrowotne, edukacyjne i opieki społecznej, w tym tych, w których dzieci przebywają od najmłodszego wieku, w ośrodkach pobytu dziennego i szkołach. Powinno ono także być włączone w początkowe szkolenia i kursy doskonalenia zawodowego nauczycieli oraz wszystkich osób pracujących z dziećmi w ramach systemu opieki i wymiaru sprawiedliwości.

49. Komitet proponuje, aby Państwa zwracały się m.in. do UNICEF i UNESCO z prośbą o udzielenie wsparcia technicznego w zakresie podnoszenia świadomości, edukacji opinii publicznej i szkoleń w celu promowania podejścia wolnego od przemocy.

4. Monitorowanie i ewaluacja

50. W Komentarzu Ogólnym Nr 5 – „Działania ogólne służące wprowadzeniu w życie Konwencji o Prawach Dziecka” Komitet podkreśla potrzebę systematycznego monitorowania przez Państwa–Strony realizacji praw dzieci, poprzez opracowanie odpowiednich wskaźników i gromadzenie wystarczających i rzetelnych danych⁶³.

51. W związku z powyższym Państwa–Strony powinny monitorować swoje postępy w zakresie eliminowania kar cielesnych i innych okrutnych lub poniżających form karania, a tym samym w zakresie realizowania prawa dzieci do ochrony. Niezbędne są rozmowy z dziećmi, ich

⁶¹ Patrz Komitet Praw Dziecka, Komentarz Ogólny Nr 1 – „Cele edukacji”, 17 kwietnia 2001 r., CRC/GC/2001/1, para .11” .

⁶² Jako jeden z przykładów Komitet poleca opracowany przez UNESCO podręcznik *Eliminating corporal punishment: the way forward to constructive child discipline* [Eliminowanie kar cielesnych: krok w stronę konstruktywnej dyscypliny dziecka], UNESCO Publishing, Paryż 2005. Pozycja ta zawiera zestaw zasad konstruktywnej dyscypliny, wywodzących się z Konwencji. Zawiera także odniesienia do internetowych materiałów i programów dostępnych na całym świecie.

⁶³ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Ogólny Nr 5 (2003) – „Działania ogólne służące wprowadzeniu w życie Konwencji o Prawach Dziecka”, para.2.

rodzicami i innymi opiekunami, w warunkach zagwarantowania poufności i obowiązywania odpowiednich zabezpieczeń etycznych, tak aby móc dokładnie ocenić częstość występowania tych form przemocy w rodzinie oraz podejścia do nich. Komitet zachęca wszystkie Państwa do przeprowadzania/zlecania takich badań, w możliwie największym zakresie, na reprezentatywnych grupach populacji, w celu uzyskania informacji w punkcie początkowym, a następnie w regularnych odstępach czasowych, tak aby zmierzyć postępy. Wyniki takich badań mogą także dostarczyć cennych wytycznych na temat opracowania uniwersalnych i skierowanych do grup docelowych kampanii podnoszących świadomość i szkoleń dla osób zawodowo pracujących z dziećmi lub na rzecz dzieci.

52. W Komentarzu Ogólnym Nr 5, Komitet podkreśla także wagę niezależnego monitorowania realizacji założeń Konwencji w tym zakresie, np. przez komisje parlamentarne, organizacje pozarządowe, instytucje akademickie, stowarzyszenia zawodowe, grupy młodzieżowe i inne niezależne instytucje zajmujące się prawami człowieka (patrz także: Ogólny Komentarz Nr 2 – „Rola niezależnych krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka w ochronie i promocji praw dziecka”)⁶⁴. Wszystkie te organizacje mogą pełnić ważną rolę w monitorowaniu realizacji prawa dzieci do ochrony przed wszelkimi karami cielesnymi i innymi okrutnymi lub poniżającymi formami karania.

VI. WYMAGANIA DOTYCZĄCE RAPORTÓW W RAMACH KONWENCJI

53. Komitet oczekuje, że w swoich okresowych raportach składanych zgodnie z Konwencją, Państwa będą zawierać informacje na temat środków podjętych w celu zakazania wszelkich kar cielesnych i innych okrutnych lub poniżających form karania w rodzinie i wszystkich innych środowiskach oraz zapobiegania im, w tym na temat odnośnych działań zmierzających do podnoszenia świadomości i promowania pozytywnych, wolnych od przemocy relacji oraz ewaluacji Państwa w zakresie postępów w dążeniu do zapewnienia pełnego poszanowania praw dzieci do ochrony przed wszelkimi formami przemocy. Komitet zachęca także agencje ONZ, krajowe instytucje zajmujące się prawami człowieka, organizacje pozarządowe i inne kompetentne ciała do dostarczania mu istotnych informacji na temat statusu prawnego i częstości występowania kar cielesnych oraz postępów w dążeniu do ich wyeliminowania.

⁶⁴ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Ogólny Nr 2 (2002) – „Rola niezależnych krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka w ochronie i promocji praw dziecka”.

KOMENTARZ OGÓLNY NR 9 (2006)

Prawa dzieci niepełnosprawnych

I. WSTĘP

A. Dlaczego powstał komentarz ogólny na temat dzieci niepełnosprawnych?

1. Szacuje się, że na świecie żyje 500–650 milionów osób z niepełnosprawnością, co stanowi około 10% światowej populacji – 150 milionów to dzieci. Ponad 80% żyje w krajach rozwijających się bez lub z niewielkim dostępem do usług. Większość dzieci niepełnosprawnych w krajach rozwijających się nie chodzi do szkoły i jest analfabetami. Utrzymuje się, że większość przyczyn niepełnosprawności, takich jak wojna, choroba i ubóstwo jest do uniknięcia, co zapobiega i/lub zmniejsza występowanie dalszych efektów niepełnosprawności, często spowodowanych brakiem wczesnej/przeprowadzonej w porę interwencji. Dlatego należy poczynić większe starania dla stworzenia koniecznej woli politycznej oraz rzeczywistego zaangażowania zmierzające do zbadania i wprowadzenia w życie najbardziej skutecznych działań w celu zapobiegania zjawisku niepełnosprawności, przy udziale wszystkich warstw społeczeństwa.

2. W poprzednich dekadach można było zaobserwować pozytywne zajęcie się osobami z niepełnosprawnością w pojęciu ogólnym, a zwłaszcza dziećmi. Powodem tego nowego spojrzenia jest częściowo fakt, że głos osób z niepełnosprawnością oraz ich orędownicy z krajowych i międzynarodowych organizacji pozarządowych (NGO) są w coraz większym stopniu wysłuchiwanie, oraz częściowo z powodu rosnącej uwagi skierowanej na osoby z niepełnosprawnością w ramach traktatów odnoszących się do praw człowieka oraz organów Narodów Zjednoczonych związanych z tymi traktatami. Organy te mają znaczny potencjał w polepszaniu praw osób niepełnosprawnych, ale – ogólnie mówiąc – nie wykorzystują go w pełni. Konwencja praw dziecka (zwana dalej „Konwencją”) przyjęta w listopadzie 1989 roku była pierwszym traktatem w sprawie praw człowieka zawierającym szczególne odniesienie do niepełnospraw-

ności (artykuł 2 na temat niedyskryminacji), a artykuł 23 był poświęcony wyłącznie prawom i potrzebom dzieci z niepełnosprawnością. Od czasu, gdy Konwencja weszła w życie (2 września 1990), Komitet Praw Dziecka (zwany dalej „Komitetem”) zwraca stałą i szczególną uwagę na problem dyskryminacji spowodowanej niepełnosprawnością, podczas gdy inne organy traktatowe zwracają uwagę na dyskryminację ze względu na niepełnosprawność w „innym przymiocie” w kontekście artykułów dotyczących niedyskryminacji odpowiadającym Konwencji. W 1994 roku Komitet do spraw praw gospodarczych, społecznych i kulturowych opublikował swój Komentarz Ogólny Nr 5 w sprawie osób niepełnosprawnych oraz stwierdził w paragrafie 15, że „skutki dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność są szczególnie zauważalne w obszarach edukacji, zatrudnienia, zamieszkania, transportu, życia kulturalnego oraz dostępu do miejsc i usług publicznych.” Specjalny sprawozdawca do spraw niepełnosprawności Komisji ONZ do spraw rozwoju został po raz pierwszy powołany w 1994 roku i upoważniony do monitorowania Standardów wyrównywania szans osób niepełnosprawnych, przyjętych przez Zgromadzenie Ogólne na czterdziestej ósmej sesji w 1993 roku (A/RES/48/96, załącznik), oraz opowiadania się za statusem osób niepełnosprawnych na całym świecie. 6 października 1997 roku Komitet poświęcił cały dzień obrad tematowi dzieci niepełnosprawnych oraz przyjął zbiór rekomendacji (CRC/C/66, para. 310–339), w których rozważa możliwość stworzenia projektu komentarza ogólnego na temat dzieci z niepełnosprawnością. Komitet wyraża się z uznaniem na temat pracy Komitetu *ad-hoc* do spraw wszechstronnej i integralnej międzynarodowej konwencji w sprawie ochrony i promowania praw i godności osób z niepełnosprawnością oraz zauważa, że na osiemdziesiątej sesji, która odbyła się 25 sierpnia 2006 roku w Nowym Jorku, przyjął projekt konwencji praw osób niepełnosprawnych przedłożonej Zgromadzeniu Ogólnemu na jego sześćdziesiątej pierwszej sesji (A/AC.265/2006/4, załącznik II).

3. Komitet po przyjrzeniu się raportom Państw Stron, zgromadził dużo informacji na temat statusu dzieci niepełnosprawnych na całym świecie i doszedł do wniosku, że w przeważającej większości państw należy stworzyć kilka rekomendacji ze szczególnym odniesieniem do sytuacji dzieci niepełnosprawnych. Zidentyfikowane i poruszane problemy były zróżnicowane – od wykluczenia z procesu podejmowania decyzji do poważnej dyskryminacji oraz faktycznego zabijania dzieci niepełnosprawnych. Podejmując temat ubóstwa, będącego zarówno przyczyną, jak i skutkiem niepełnosprawności, Komitet kilkakrotnie podkreślił, że dzieci niepełnosprawne i ich rodziny mają prawo do odpowiedniego standardu życia, włączając pożywienie, ubranie, mieszkanie, oraz do stałego polepszania swoich warunków życia. Należy zająć się problemem dzieci niepełnosprawnych żyjących w ubóstwie poprzez przyznanie odpowiednich środków budżetowych, jak również zapewnić dzieciom niepełnosprawnym dostęp do opieki socjalnej i programów zwalczających ubóstwo.

4. Komitet zauważył, że żadne Państwo–Strona nie poczyniło jakichkolwiek zastrzeżeń lub deklaracji w odniesieniu do artykułu 23 Konwencji.

5. Komitet zauważa również, że dzieci niepełnosprawne cały czas narażone są na występowanie poważnych trudności i barier uniemożliwiających im pełne korzystanie z praw chronionych Konwencją. Komitet podkreśla, że niepełnosprawność sama w sobie nie jest przeszkodą, lecz jest nią zlepek czynników społecznych, kulturowych fizycznych oraz postaw, na które każdego dnia napotykają dzieci niepełnosprawne. Strategia związana z promowaniem ich praw polega w związku z tym na podejmowaniu stosownych kroków w celu zniesienia tych barier. Uznając znaczenie artykułów 2 i 23 Konwencji, Komitet stwierdza od początku, że wprowadzenie w życie Konwencji z uwzględnieniem dzieci niepełnosprawnych nie powinno ograniczać się do tych artykułów.

6. Niniejszy komentarz ogólny ma dostarczyć wytyczne oraz pomoc Państwom Stro-
nom w ich staraniach związanych z wdrożeniem praw dzieci niepełnosprawnych we wszech-
stronny sposób obejmujący wszystkie postanowienia Konwencji. Dlatego Komitet po pierw-
sze przedstawi kilka spostrzeżeń bezpośrednio związanych z artykułami 2 i 23, następnie
omówi konieczność zwrócenia szczególnej uwagi na, i objęcia nią w wyraźny sposób dzieci
niepełnosprawnych w programie ogólnych działań związanych z wdrożeniem Konwencji.
Spostrzeżenia zostaną skomentowane pod kątem znaczenia i wdrożenia różnych artykułów
Konwencji (zebrane zgodnie z praktykami Komitetu) dotyczących dzieci niepełnospraw-
nych.

B. Definicja

7. Według artykułu 1 ust.2 projektu konwencji praw osób niepełnosprawnych: „Do osób niepełnosprawnych zaliczają się osoby z długotrwałą obniżoną sprawnością fizyczną, umysłową, intelektualną lub sensoryczną, która w interakcji z różnymi barierami może ograniczać ich pełne i efektywne uczestnictwo w życiu społecznym na równych zasadach z innymi obywatelami.” (A/AC.265/2006/4, załącznik II)

II. KLUCZOWE POSTANOWIENIA DLA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH (ART. 2 ORAZ 23)

A. Artykuł 2

8. Artykuł 2 wymaga od Państw–Stron zapewnienia, że wszystkie dzieci mogą w swojej jurysdykcji korzystać, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, z praw chronionych Konwencją. Obowiązek ten wymaga od Państw Stron podjęcia stosownych kroków dla przeciwdziałania wszelkim formom przemocy, włączając tę ze względu na niepełnosprawność. Ta jednoznaczna wzmianka o niepełnosprawności, jako zakazanej przyczynie dyskryminacji, pochodząca z ar-

tykułu 2 jest niespotykana i można ją wytłumaczyć faktem, że dzieci niepełnosprawne należą do jednej z najbardziej narażonych grup dzieci. W wielu przypadkach formy wielokrotnej dyskryminacji – spowodowanej wieloma czynnikami, na przykład niepełnosprawne dziewczynki z innych kręgów kulturowych, niepełnosprawne dzieci zamieszkujące obszary wiejskie i tak dalej – powodują wzrost podatności pewnych grup. Dlatego odczuwa się konieczność, aby wyraźnie wspomnieć o niepełnosprawności w artykule dotyczącym niedyskryminacji. Do dyskryminacji dochodzi – *de facto* często – w wielu aspektach życia i rozwoju dzieci niepełnosprawnych. Przykładowo dyskryminacja społeczna i stygmatyzacja prowadzi do marginalizacji i wykluczenia oraz często może zagrażać życiu i rozwojowi, jeśli będzie objawiała się przemocą fizyczną i psychiczną wobec takich dzieci. Dyskryminacja przejawiająca się brakiem zapewnienia usług wyklucza dzieci z korzystania z edukacji oraz odmawia im dostępu do dobrej jakości usług zdrowotnych i socjalnych. Brak odpowiedniej edukacji i szkolenia zawodowego przyczynia się do ich dyskryminacji poprzez odbieranie im możliwości zatrudnienia w przyszłości. Stygmatyzacja społeczna, strach, nadopiekuńczość, negatywne postawy, mylne przekonanie i ogólne uprzedzenia do osób niepełnosprawnych w wielu społeczeństwach pozostają bardzo silne i prowadzą do ich marginalizacji oraz wyobcowania. Komitet omówi te aspekty w poniższych paragrafach.

9. Ogólnie ujmując, Państwa Strony w swoich wysiłkach zmierzających do przeciwdziałania i wyeliminowania wszelkich form dyskryminacji dzieci niepełnosprawnych powinny podjąć następujące działania:

- a) włączyć w jednoznaczny sposób niepełnosprawność jako niedopuszczalny powód dyskryminacji do postanowień konstytucyjnych dotyczących niedyskryminacji i/lub szczególne zakazy dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność do prawa antydyskryminacyjnego lub przepisów prawnych;
- b) zapewnić skuteczne środki zaradcze w przypadku naruszenia praw dzieci niepełnosprawnych oraz zagwarantować, że te środki są łatwo dostępne dla takich dzieci oraz ich rodziców oraz/lub innych opiekunów prawnych dzieci;
- c) przeprowadzić kampanie uświadamiające oraz edukacyjne skierowane do opinii publicznej w pojęciu ogólnym oraz do poszczególnych grup osób wykwalifikowanych, mając na uwadze zapobieganie i wyeliminowanie *de facto* dyskryminacji dzieci niepełnosprawnych.

10. Niepełnosprawne dziewczynki są często dużo bardziej narażone na dyskryminację z powodu dyskryminacji płciowej. W tym kontekście od Państw-Stron wymaga się zwrócenia szczególnej uwagi na niepełnosprawne dziewczęta poprzez podjęcie koniecznych środków, a jeśli zajdzie potrzeba środków dodatkowych, w celu zapewnienia ich właściwej ochrony, dostępu do wszystkich usług oraz pełnego uczestnictwa w życiu społecznym.

B. Artykuł 23

11. Ustęp 1 artykułu 23 należy odczytywać jako wiodącą zasadę wprowadzenia w życie Konwencji w odniesieniu do dzieci niepełnosprawnych: korzystanie z pełnych i godnych warunków życia zapewniających godność, promujących samodzielność i ułatwiających aktywną partycypację w społeczeństwie. Działania podejmowane przez Państwa–Strony odnośnie realizacji praw dzieci niepełnosprawnych powinny zmierzać do osiągnięcia tego celu. Kluczowym przesłaniem tego paragrafu jest konieczność włączenia osób niepełnosprawnych w życie społeczeństwa. Działania podejmowane w celu wdrożenia praw dzieci niepełnosprawnych, które są zawarte w Konwencji – na przykład w obszarach edukacji i zdrowia – powinny w wyraźny sposób stawiać sobie za cel maksymalną integrację tych dzieci ze społeczeństwem.

12. Według ust. 2 artykułu 23 Państwa Strony–Konwencji uznają prawo dziecka niepełnosprawnego do specjalnej opieki i powinny zachęcać i zapewniać rozszerzenie pomocy dla uprawnionych dzieci oraz osób odpowiedzialnych za opiekę nad nimi. Pomoc powinna być dostosowana do kondycji dziecka i sytuacji rodziców lub innych opiekunów dziecka. Ustęp 3 artykułu 23 przedstawia dalsze zasady dotyczące kosztów poszczególnych działań i uściśla cele takiej pomocy.

13. Aby spełnić wymogi artykułu 23 konieczne jest, aby Państwa Strony stworzyły i w skuteczny sposób wdrożyły wszechstronną strategię opartą o plan działania, która ma na celu nie tylko zapewnienie pełnego korzystania z praw chronionych Konwencją bez dyskryminacji, ale również zapewnienie, że dziecko niepełnosprawne i jego rodzice lub inni opiekunowie otrzymują specjalną opiekę i pomoc, do której są uprawnieni na mocy Konwencji.

14. Biorąc pod uwagę szczegóły z ust. 2 i 3 artykułu 23, Komitet przedstawia następujące spostrzeżenia:

- A. Zapewnienie specjalnej opieki i pomocy zależy od dostępnych zasobów i jest bezpłatne, zawsze kiedy to możliwe. Komitet nalega, aby Państwa–Strony uczyniły szczególną opiekę i pomoc dzieciom niepełnosprawnym sprawą priorytetową i w maksymalnym zakresie zainwestowały dostępne zasoby w działania związane z wyeliminowaniem dyskryminacji dzieci niepełnosprawnych, oraz zmierzające do ich integracji społecznej.
- B. Opieka i pomoc powinna mieć na celu zapewnienie dzieciom niepełnosprawnym skutecznego dostępu oraz możliwości korzystania z edukacji, szkoleń, opieki zdrowotnej, rehabilitacji, przygotowania do wykonywania zawodu oraz możliwości rekreacji. Komitet, zajmując się poszczególnymi artykułami Konwencji, będzie opracowywał działania, które należy podjąć dla osiągnięcia tego celu.

15. W odniesieniu do artykułu 23 ust.4, Komitet zauważa, że międzynarodowa wymiana informacji pomiędzy Państwami–Stronami w kwestii zapobiegania i leczenia jest całkiem

ograniczona. Komitet zaleca, aby Państwa Strony podejmowały skuteczne, a tam gdzie konieczne ukierunkowane, działania dla aktywnego rozpowszechniania informacji, jak przewidziano w artykule 23 ust. 4, w celu umożliwienia Państwom–Stronom poprawy ich możliwości i kwalifikacji w dziedzinach prewencji i leczenia dzieci niepełnosprawnych.

16. Często nie ma jasności co do tego, w jaki sposób i w jakim zakresie bierze się pod uwagę potrzeby państw rozwijających się, jak wymaga tego artykuł 23 ust. 4. Komitet stanowczo zaleca Państwom Stronom zwrócenie, w ramach dwustronnej i wielostronnej pomocy rozwojowej, szczególnej uwagi na dzieci niepełnosprawne, ich życie i rozwój zgodne z postanowieniami Konwencji, na przykład poprzez stworzenie i wdrażanie specjalnych programów mających na celu włączenie do społeczeństwa oraz przekazanie przyznanych środków budżetowych na ich realizację. Państwa Strony są zachęcane do przekazywania Komitetowi swoich raportów z informacjami na temat działań oraz efektów takiej współpracy międzynarodowej.

III. OGÓLNE DZIAŁANIA WDROŻENIOWE (ART. 4, 42 i 44(6))

A. Legislacja

17. Oprócz środków legislacyjnych zalecanych w odniesieniu do dyskryminacji (patrz paragraf 9 powyżej), Komitet zaleca, aby Państwa–Strony sporządziły wszechstronny przegląd wszystkich krajowych praw i powiązanych regulacji w celu zapewnienia stosowania wszystkich postanowień Konwencji wobec wszystkich dzieci, włączając dzieci niepełnosprawne, o których należy w wyraźny sposób wspomnieć, jeśli to uzasadnione. Krajowe prawa i regulacje powinny obejmować jasne i jednoznaczne warunki dla ochrony oraz wykonywania poszczególnych praw dzieci niepełnosprawnych, zwłaszcza tych chronionych artykułem 23 Konwencji.

B. Krajowe plany działania i strategie

18. Potrzeba stworzenia krajowego planu działania, który integruje wszystkie postanowienia Konwencji jest powszechnie uznanym faktem i często była zalecana Państwom–Stronom przez Komitet. Plany działania powinny być wszechstronne, obejmujące plany i strategie dla dzieci niepełnosprawnych, i powinny przynosić mierzalne efekty. Projekt konwencji praw osób niepełnosprawnych, w swoim artykule 4, paragraf 1 c, podkreśla znaczenie włączenia tych aspektów stwierdzając, że Państwa–Strony podejmują się „uwzględniania ochrony i promowania praw człowieka w odniesieniu do osób niepełnosprawnych we wszystkich strategiach i programach” (A/Ac.265/2006/4, załącznik II). Ważne jest, aby wszystkie programy miały zapewnione

stosowne zasoby finansowe i ludzkie oraz były wyposażone we wbudowane mechanizmy, na przykład wskaźniki pozwalające na dokładne pomiary efektów. Kolejny czynnik, o którym nie należy zapomnieć, to potrzeba włączenia dzieci niepełnosprawnych do strategii i programów. Niektóre Państwa–Strony zapoczątkowały istnienie wspaniałych programów, ale nie włączyły w nie dzieci niepełnosprawnych.

C. Dane i statystyki

19. W celu wypełnienia obowiązków konieczne jest, aby Państwa Strony ustanowiły i rozwinęły mechanizmy gromadzenia danych – dokładne, ujednolicone i ułatwiające ich przekazywanie, które odzwierciedlają obecną sytuację dzieci niepełnosprawnych. Znaczenie tego zagadnienia jest często pomijane i nie uznawane za priorytetowe mimo faktu, że ma to wpływ nie tylko na działania prewencyjne, które należy podjąć, ale również dystrybucję wszystkich dostępnych zasobów potrzebnych dla powstania programów. Jednym z głównych wyzwań dotyczących uzyskiwania dokładnych statystyk jest brak szeroko akceptowanej, jasnej definicji, która gwarantuje włączenie dzieci niepełnosprawnych, tak aby mogły one korzystać ze specjalnej opieki i programów dla nich tworzonych. Istnieje potrzeba dołożenia dodatkowych starań, aby gromadzić dane na temat dzieci niepełnosprawnych, ponieważ są one często zatajane przez rodziców lub innych opiekunów prawnych dziecka.

D. Budżet

20. Alokacja środków budżetowych: w świetle artykułu 4 „Państwa–Strony podejmą wszelkie właściwe działania przy maksymalnym wykorzystaniu środków będących w ich dyspozycji (...)”. Mimo tego, że Konwencja nie podaje specjalnych rekomendacji dotyczących procentowego udziału środków przeznaczonych na usługi i programy dla dzieci w budżecie, kładzie ona nacisk na to, że powinny one mieć priorytetowe znaczenie. Wdrożenie tych praw rodzi obawy Komitetu, ponieważ wiele Państw–Stron nie tylko nie przeznacza wystarczających środków, ale również zmniejsza wielkość tych środków na przestrzeni lat. Ten trend ma wiele poważnych konsekwencji zwłaszcza dla dzieci niepełnosprawnych, które często zajmują niskie pozycje na liście priorytetów lub w ogóle nie są uwzględnione. Na przykład, jeśli Państwa–Strony nie przeznaczają wystarczających środków na obowiązkową i bezpłatną edukację dla dzieci, nie będzie możliwości wyszkolenia nauczycieli dzieci niepełnosprawnych lub zapewnienia koniecznych pomocy naukowych i transportu dla dzieci niepełnosprawnych. Decentralizacja i prywatyzacja usług jest obecnie sposobem na reformę gospodarczą. Jednak nie należy zapominać, że to Państwa–Strony ponoszą ostateczną odpowiedzialność za nadzorowanie przyznawania stosownych środków na dzieci niepełnosprawne oraz surowych wytycznych

dotyczących zapewnienia usług. Zasoby przyznawane na dzieci niepełnosprawne powinny być wystarczające, przy dopilnowaniu, że nie są przeznaczone na inne cele, aby zaspokoić wszystkie ich potrzeby, w tym programy opracowane w celu przeszkolenia osób wykwalifikowanych pracujących z dziećmi niepełnosprawnymi, takimi jak nauczyciele, fizjoterapeuci i decydenci; kampanie edukacyjne; wsparcie finansowe dla rodzin; zapewnienie dochodu; ubezpieczenie społeczne; narzędzia pomocowe oraz usługi powiązane. Co więcej, należy zapewnić fundusze na inne programy mające na celu włączenie dzieci niepełnosprawnych do korzystania z ogólnodostępnej edukacji, między innymi poprzez przystosowanie infrastruktury w szkołach, aby były one dostępne dla dzieci niepełnosprawnych.

E. Organ koordynujący: „Punkt ogniskujący dla niepełnosprawności”

21. Usługi dla dzieci niepełnosprawnych są często zapewniane przez różne instytucje rządowe i pozarządowe, lecz są bardzo często fragmentaryczne i nieskoordynowane, co przyczynia się do dublowania działań oraz tworzenia luk. Dlatego ważne jest stworzenie właściwego mechanizmu koordynującego. Powinien to być organ działający na poziomie międzysektorowym, obejmujący organizacje państwowe i prywatne. Musi on być uprawnomocniony i wspierany przez najwyższe możliwe szczeble rządu dla zapewnienia najlepszego możliwego funkcjonowania. Organ koordynujący dla dzieci niepełnosprawnych, jako część szerszego systemu koordynującego dla praw dziecka lub krajowego systemu koordynującego dla osób niepełnosprawnych miałyby możliwość pracy z już ustanowionym systemem, pod warunkiem, że działa on właściwie i jest w stanie poświęcić konieczne zasoby finansowe i ludzkie. Z drugiej strony, odrębny system koordynujący może pomóc skupić uwagę na dzieciach niepełnosprawnych.

F. Współpraca międzynarodowa i wsparcie techniczne

22. W celu zapewnienia dostępnej dla Państw–Stron informacji oraz kultywowania atmosfery dzielenia się wiedzą dotyczącą, m.in. postępowania i rehabilitacji osób niepełnosprawnych, Państwa–Strony powinny uznać znaczenie międzynarodowej współpracy i wsparcia technicznego. Należy zwrócić szczególną uwagę na kraje rozwijające się, które potrzebują wsparcia w tworzeniu oraz/lub finansowaniu programów chroniących i promujących prawa dzieci niepełnosprawnych. Państwa te doświadczają rosnących trudności w generowaniu koniecznych środków na sprostanie niecierpiących zwłoki potrzebom osób niepełnosprawnych i potrzebują natychmiastowego wsparcia w zapobieganiu niepełnosprawności, zapewnieniami usług i rehabilitacji oraz wyrównywaniu szans. Jednak, aby odpowiedzieć na te rosnące potrzeby, społeczność międzynarodowa powinna szukać nowych sposobów i środków do zbierania

funduszy, w tym znacznego zwiększenia zasobów oraz podjąć działania związane z kontynuowaniem mobilizowania środków. Dlatego należy również zachęcać do przekazywania dobrowolnych wpłat z rządów, wzmożonej pomocy dwustronnej i regionalnej oraz wpłat z prywatnych źródeł. UNICEF oraz Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) mają znaczenie instrumentalne przy pomaganiu krajom rozwijającym się w stworzeniu i wdrożeniu programów dla dzieci niepełnosprawnych. Proces wymiany wiedzy jest również cenny w odniesieniu do dzielenia się aktualną wiedzą medyczną oraz dobrymi praktykami, takimi jak identyfikacja i nastawienie na społeczność w celu przeprowadzenia wczesnej interwencji i wspierania rodzin oraz zajęcia się wspólnymi wyzwaniami.

23. Kraje w których toczyły się lub toczą się konflikty wewnętrzne lub międzynarodowe, w czasie których rozmieszczono miny przeciwpiechotne, doświadczają szczególnych trudności. Państwa Strony często nie mają planów rozmieszczenia takich min i niewybuchów, a koszt ich usunięcia jest bardzo wysoki. Komitet podkreśla znaczenie współpracy międzynarodowej zgodnie z Konwencją z 1997 roku o zakazie użycia, składowania, produkcji i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz o ich zniszczeniu, aby zapobiec obrażeniom i zgonom spowodowanym przez miny przeciwpiechotne i niewybuchy, które są nadal rozmieszczone. W tym celu Komitet zaleca, aby Państwa–Strony ściśle współpracowały w celu całkowitego usunięcia wszystkich min przeciwpiechotnych i niewybuchów na obszarach dotkniętych oraz/lub uprzednio dotkniętych konfliktem.

G. Niezależny monitoring

24. Zarówno Konwencja, jak i Standardy wyrównywania szans osób niepełnosprawnych uznają znaczenie ustanowienia właściwego systemu monitorowania. Komitet bardzo często odnosi się do Zasad Paryskich (A/RES/48/134), jako wytycznych, których muszą przestrzegać krajowe instytucje praw człowieka (patrz komentarz ogólny Komitetu Nr 2 (2002) w sprawie roli niezależnych krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka w ochronie i promocji praw dziecka. Krajowe instytucje praw człowieka mogą mieć różny kształt lub formy, takie jak rzecznik lub komisarz i mogą mieć bardzo szeroką specyfikę. Bez względu na wybór mechanizmu, powinien on być:

- a) niezależny i zaopatrzony we właściwe zasoby finansowe i ludzkie;
- b) dobrze znany wśród dzieci niepełnosprawnych i ich opiekunów prawnych;
- c) dostępny nie tylko w sensie fizycznym, ale również tak, aby umożliwić dzieciom niepełnosprawnym przesyłanie zażaleń lub spraw łatwo i w sposób poufny oraz
- d) musi mieć właściwą zdolność prawną do otrzymywania, rozpatrywania i zajmowania się zażaleniami dzieci niepełnosprawnych, troszcząc się o ich dzieciństwo i niepełnosprawność.

H. Społeczeństwo obywatelskie

25. O ile opiekowanie się dziećmi niepełnosprawnymi jest obowiązkiem Państw–Stron, organizacje pozarządowe często podejmują tę odpowiedzialność bez właściwego wsparcia, funduszy i uznania ze strony rządu. Państwa–Strony są dlatego zachęcane do wspierania i współpracowania z NGO–sami, umożliwiając im uczestniczenie w zapewnianiu usług dla dzieci niepełnosprawnych oraz do zapewnienia, że działają w pełni zgodnie z postanowieniami i zasadami Konwencji. W tym względzie Komitet zwraca uwagę Państwom–Stronom na swoje rekomendacje przyjęte w dniu obrad ogólnych w sprawie prywatnego sektora będącego dostawcą usług, które odbyły się 20 września 2002 (CRC/C/121, paragrafy 630–653).

I. Rozpowszechnianie wiedzy i szkolenie wykwalifikowanych pracowników

26. Wiedza na temat Konwencji oraz jej poszczególnych postanowień poświęconych dzieciom niepełnosprawnym jest koniecznym i znaczącym narzędziem do zapewnienia realizacji tych praw. Państwa Strony są zachęcane do rozpowszechniania wiedzy poprzez, między innymi, przeprowadzanie kampanii budzących świadomość, produkowanie stosownych materiałów, takich jak przyjazne dziecku drukowane wersje Konwencji lub w Braille’u, oraz korzystanie ze środków masowego przekazu, aby popierać pozytywne postawy wobec dzieci niepełnosprawnych.

27. Jeśli chodzi o osoby wykwalifikowane pracujące z i dla dzieci niepełnosprawnych, programy szkoleniowe muszą obejmować ukierunkowane i skupiające się na edukacji na temat praw dzieci niepełnosprawnych, jako wymóg kwalifikacji. Do osób wykwalifikowanych zaliczają się, ale nie tylko decydenci, sędziowie, prawnicy, urzędnicy egzekwujący prawo, edukatorzy, pracownicy służby zdrowia, pracownicy socjalni pracownicy środków masowego przekazu.

IV. ZASADY OGÓLNE

Artykuł 2 – Niedyskryminacja

28. Patrz para. 8–10 powyżej.

Artykuł 3 – Najlepiej pojęty interes dziecka

29. „We wszystkich działaniach dotyczących dzieci sprawą nadrzędną będzie najlepiej pojęty interes dziecka”. Szerokie pojmowanie tego artykułu ma na celu objęcie wszystkich aspektów opieki i ochrony dzieci we wszystkich miejscach. Skierowana jest do osób tworzą-

cych prawo, którym powierzono ustanowienie ram ochrony praw dzieci niepełnosprawnych, jak również procesów podejmowania decyzji dotyczących takich dzieci. Artykuł 3 powinien być podstawą, na której opierają się programy i strategie oraz powinien być należycie brany pod uwagę w tworzeniu wszystkich usług dla dzieci niepełnosprawnych oraz innych działań, które ich dotyczą.

30. Najlepiej pojęty interes dziecka jest bardzo istotny dla instytucji i innych placówek, które zapewniają usługi dla dzieci niepełnosprawnych, ponieważ oczekuje się od nich dostosowania do standardów i regulacji, a ich nadrzędną troską powinno być bezpieczeństwo, ochrona i opieka nad dziećmi, a troska ta powinna przeważać nad wszelkimi innymi i w każdych okolicznościach, na przykład przy przyznawaniu środków budżetowych.

Artykuł 6 – Prawo do życia, przetrwania i rozwoju

31. Wrodzone prawo do życia, przetrwania i rozwoju jest prawem gwarantującym szczególną uwagę jeśli chodzi o dzieci niepełnosprawne. W wielu krajach świata dzieci niepełnosprawne poddawane są różnym praktykom, które całkowicie lub częściowo przekreślają to prawo. Oprócz tego, że są bardziej narażone na dzieciobójstwo – w niektórych kulturach dziecko niepełnosprawne postrzegane jest jako zły omen, który może „splamić honor rodziny” i dlatego osoba uprawniona przez społeczność automatycznie zabija dzieci niepełnosprawne. Przestępstwa te często nie podlegają karze lub oprawcy otrzymują łagodne wyroki. Zaleca się Państwom-Stronom podjęcie wszelkich koniecznych działań zmierzających do wyeliminowania tych praktyk, w tym poprzez budzenie publicznej świadomości, ustanowienie odpowiednich praw wraz z ich wdrażaniem, które zapewnią właściwą karę dla wszystkich, którzy w sposób pośredni lub bezpośredni naruszają prawo do życia, przetrwania i rozwoju dzieci niepełnosprawnych.

Artykuł 12 – Poszanowanie opinii dziecka

32. Bardzo często dorośli pełnosprawni i niepełnosprawni tworzą strategie i podejmują decyzje związane z dziećmi niepełnosprawnymi bez ich uczestnictwa w tym procesie. Ważne jest, aby wysłuchać dzieci niepełnosprawne w odniesieniu do wszystkich dotyczących ich procedur i szanować ich zdanie zgodnie z ich rozwijającymi się zdolnościami. Aby szanować tę zasadę, dzieci powinny być reprezentowane w różnych organach, takich jak parlament, komitety oraz inne zgromadzenia, w których mogą wyrazić swój pogląd i uczestniczyć w podejmowaniu decyzji, które ich dotyczą jako dzieci w ogólnym rozumieniu, a zwłaszcza jako dzieci niepełnosprawne. Dopuszczenie dzieci do udziału w tym procesie nie tylko zapewnia, że strategie są dostosowane do ich potrzeb i pragnień, ale również działa jako cenne narzędzie włączenia, ponieważ daje gwarancję, że podejmowanie decyzji ma charakter partycypatoryjny.

Dzieci powinny mieć możliwość korzystania z jakiegokolwiek wymaganego środka komunikacji dla ułatwienia im wyrażania poglądów. Co więcej, Państwa–Strony powinny prowadzić szkolenia dla rodzin oraz osób wykwalifikowanych na temat promowania i szanowania rozwijających się zdolności dzieci do ponoszenia wzrastającej odpowiedzialności za podejmowanie decyzji w ich własnym życiu.

33. Dzieci niepełnosprawne często wymagają zapewnienia specjalnych usług zdrowotnych i edukacyjnych dla osiągnięcia swoich pełnych możliwości, co zostanie omówione w dalszej części odnośnych paragrafów. Jednak należy zauważyć, że rozwój duchowy, emocjonalny i kulturowy oraz dobrobyt dzieci niepełnosprawnych są często pomijane. Ich udział w wydarzeniach i aktywnościach, który przyczynia się do tych aspektów życia każdego dziecka nie występuje lub jest minimalny. Co więcej, jeśli zapraszane są do udziału, jest on często ograniczony do aktywności specjalnie dostosowanych i skierowanych do dzieci niepełnosprawnych. Taka praktyka prowadzi jedynie do dalszej marginalizacji dzieci niepełnosprawnych i potęguje ich poczucie wyobcowania. Programy i działania mające na celu rozwój kulturalny i dobrobyt duchowy dzieci powinien angażować i odpowiadać zarówno dzieciom pełnosprawnym, jak i niepełnosprawnym w sposób integrujący i partycypacyjny.

V. PRAWA OBYWATELSKIE ORAZ SWOBODY (ART. 7, 8, 13–17 ORAZ 37A)

34. Prawo do posiadania nazwiska i obywatelstwa, podtrzymania tożsamości, wolności wypowiedzi, myśli, sumienia i religii, wolności zrzeszania się i pokojowych zgromadzeń, prawo do prywatności i prawo do wolności od tortur lub innego brutalnego niehumanitarnego lub poniżającego traktowania lub karania oraz do zakazu bezprawnego pozbawienia wolności są powszechnymi prawami obywatelskimi i swobodami, które muszą być szanowane, chronione i promowane w stosunku do wszystkich, włączając dzieci niepełnosprawne. Należy tu zwrócić szczególną uwagę na obszary, w których prawa dzieci niepełnosprawnych są w większym stopniu zagrożone naruszeniem lub, w których potrzebne są specjalne programy dla ich ochrony.

A. Rejestracja narodzin

35. Dzieci niepełnosprawne są w większym stopniu narażone na brak rejestracji narodzin. Bez takiej rejestracji nie zostaną uznane przez prawo i nie będą istniały w statystykach rządowych. Brak rejestracji ma ogromne konsekwencje dla korzystania z praw człowieka, w tym brak obywatelstwa i dostępu do usług socjalnych i zdrowotnych oraz edukacji. Dzieci niepełnosprawne, których narodziny nie są zarejestrowane są bardziej narażone na zaniedbanie, instytucjonalizację lub nawet śmierć.

36. W świetle artykułu 7 Konwencji, Komitet zaleca Państwom–Stronom podejmowanie starań w celu zapewnienia, że każde dziecko niepełnosprawne po urodzeniu zostanie zarejestrowane. Takie starania powinny obejmować stworzenie i wdrożenie skutecznego systemu rejestracji narodzin, zniesienie opłat rejestracyjnych, wprowadzenie mobilnych biur rejestracji oraz jednostek rejestracji w szkołach, dla dzieci, które dotychczas nie zostały zarejestrowane. W tym celu Państwa–Strony powinny dopilnować, że postanowienia artykułu 7 są w pełni egzekwowane w zgodzie z zasadami niedyskryminacji (art. 2) oraz najlepiej pojętego interesu dziecka (art. 3).

B. Dostęp do właściwych informacji i środków masowego przekazu

37. Dostęp do informacji oraz możliwości komunikowania się, w tym technologii i systemów informacyjnych i komunikacyjnych, umożliwia dzieciom niepełnosprawnym samodzielne życie i udział we wszystkich jego aspektach. Dzieci niepełnosprawne i ich opiekunowie prawni powinni mieć dostęp do informacji dotyczących ich niepełnosprawności, aby mogły być we właściwy sposób wyedukowane na temat swojej niepełnosprawności, w tym jej przyczyn, zachowania się i prognoz. Wiedza ta jest niezwykle cenna, ponieważ nie tylko pozwala im na przystosowanie się i lepsze życie, jako osobom niepełnosprawnym, ale również pozwala na pełniejszy udział i podejmowanie decyzji w sprawie swojej opieki. Należy również zapewnić dzieciom niepełnosprawnym stosowną technologie oraz inne usługi i/lub języki na przykład Braille’a i język migowy, co umożliwi im dostęp do wszystkich rodzajów środków masowego przekazu, w tym telewizji, radia i materiałów drukowanych, jak również nowych technologii i systemów informacyjnych i komunikacyjnych, takich jak Internet.

38. Z drugiej strony, Państwa–Strony muszą chronić dzieci, w tym dzieci niepełnosprawne przed szkodliwymi informacjami, zwłaszcza materiałami pornograficznymi oraz promującymi ksenofobię lub inny rodzaj dyskryminacji oraz mogącymi umacniać uprzedzenia.

C. Dostęp do publicznych środków transportu i infrastruktury

39. Fizyczny brak dostępu do transportu i infrastruktury publicznej, w tym między innymi budynków państwowych, centrów handlowych, obiektów rekreacyjnych, jest głównym czynnikiem wpływającym na marginalizację i wykluczenie dzieci niepełnosprawnych i znacząco uniemożliwia im dostęp do usług, w tym zdrowotnych i edukacyjnych. O ile zapewnienie tego może być możliwe w państwach rozwiniętych, pozostaje ono w dużej mierze zaniedbane w krajach rozwijających się. Wszystkie Państwa–Strony powinny ustanowić właściwe strategie i procedury, aby zapewnić transport publiczny, który jest bezpieczny, łatwo dostępny dla dzieci niepełnosprawnych, bezpłatny oraz jeśli to możliwe uwzględniający zasoby finansowe rodziców lub innych opiekunów dzieci.

40. Wszystkie nowe budynki użytku publicznego powinny być projektowane zgodnie z międzynarodowymi specyfikacjami dotyczącymi dostępności dla osób niepełnosprawnych, a istniejące budynki, w tym szkoły, placówki zdrowotne, budynki rządowe, centa handlowe powinny zostać przystosowane dla osób niepełnosprawnych.

VI. ŚRODOWISKO RODZINNE I OPIEKA ALTERNATYWNA (ART. 5, 18(1-2), 9-11, 19-21, 25, 27(4) ORAZ 39)

A. Wsparcie rodziny i odpowiedzialność rodzicielska

41. Dzieci niepełnosprawne otrzymują najlepszą opiekę i wychowanie w swoim środowisku rodzinnym, pod warunkiem że rodzina ma zapewnione odpowiednie środki we wszystkich aspektach. Wsparcie rodziny obejmuje edukację rodziny i rodzeństwa nie tylko na temat niepełnosprawności i jej przyczyn, ale również na temat szczególnych wymagań fizycznych i psychicznych każdego dziecka; wsparcie psychologiczne uwzględniające stres i trudności, jakich doświadczają rodziny dzieci niepełnosprawnych; nauczanie wspólnego języka, jakim porozumiewa się rodzina, na przykład języka migowego w celu usprawnienia komunikacji z osobą niepełnosprawną; wsparcie materialne w formie zasiłków, jak również towarów konsumpcyjnych i potrzebnego sprzętu, takie jak meble i przyrządy po poruszaniu się, które uznaje się za niezbędne dla dziecka niepełnosprawnego do prowadzenia godnego, samodzielnego życia oraz pełnego integrowania się z rodziną i społecznością. W tym kontekście wsparcie powinno być również rozszerzone na dzieci, które doświadczają niepełnosprawności swoich opiekunów. Na przykład dziecko mieszkające z niepełnosprawnym rodzicem lub opiekunem powinno otrzymać wsparcie, które będzie w pełni chroniło jego prawa i pozwoli mu na mieszkanie ze swoim rodzicem, jeśli jest to w jego najlepiej pojętym interesie. Usługi wsparcia powinny również obejmować różne formy opieki pozarodzinnej, takie jak pomoc opiekuna w domu oraz placówki opieki dziennej dostępne bezpośrednio na poziomie społeczności. Takie usługi umożliwiają rodzicom podjęcie pracy, jak również zmniejszają stres i podtrzymują zdrowe środowisko rodzinne.

B. Przemoc, wykorzystanie i zaniedbanie

42. Dzieci niepełnosprawne są bardziej podatne na wszelkie formy nadużyć, czy to psychicznych, fizycznych czy na tle seksualnym we wszystkich miejscach, w tym szkole, rodzinie, instytucjach prywatnych i państwowych, między innymi placówkach alternatywnej opieki, środowisku zawodowym oraz ogólnie pojętej społeczności. Często mówi się, że dzieci niepełnosprawne są pięć razy bardziej narażone na stanie się ofiarami przemocy. W domu i instytucjach, dzieci niepełnosprawne często doświadczają przemocy fizycznej i psychicznej i wykorzystywania seksualnego oraz są szczególnie narażone na zaniedbanie i niedbałe traktowanie, ponieważ

często stanowią obciążenie psychiczne i finansowe dla swoich rodzin. Dodatkowo brak dostępu do mechanizmów składania i monitorowania zażaleń prowadzi do systematycznego i trwałego wykorzystywania. Są one zwłaszcza bardzo często narażone na specyficzną formę przemocy, jaką jest zastraszanie, którego głównym celem są właśnie osoby niepełnosprawne. Ich szczególna podatność może być wytłumaczona między innymi następującymi przyczynami:

- a) niezdolność do słyszenia, poruszania się, ubierania, a brak umiejętności samodzielnego korzystania z toalety, łazienki zwiększa ich narażenie na niepożądaną opiekę lub wykorzystanie;
  - b) życie w izolacji od rodziców, rodzeństwa, dalszej rodziny oraz przyjaciół zwiększa prawdopodobieństwo nadużyć;
  - c) jeśli mają zaburzenia intelektualne lub w komunikowaniu się, mogą być ignorowane, źle zrozumiane lub w mniejszym stopniu się im wierzy, kiedy zgłaszają nadużycie;
  - d) rodzice lub inni opiekunowie dziecka mogą znajdować się pod presją lub doświadczać stresu z powodów problemów fizycznych, finansowych i emocjonalnych związanych z opieką nad dzieckiem. Badania wykazują, że osoby bardziej zestresowane mogą z większym prawdopodobieństwem popełnić samobójstwo;
- dzieci niepełnosprawne są często postrzegane, jako aseksualne i nierozumiejące własnego ciała, dlatego mogą stać się celem ludzi skłonnych do nadużyć, zwłaszcza na tle seksualnym.

43. Zajmując się problemem przemocy i wykorzystania, Państwa–Strony zachęcają do podejmowania wszelkich możliwych kroków zmierzających do zapobiegania wykorzystywaniu i przemocy wobec dzieci, takich jak:

- a) szkolenie i edukowanie rodziców lub innych opiekunów dzieci, aby zrozumieli ryzyko i wykrywali oznaki wykorzystywania dzieci;
- b) zapewnienie, że rodzice są uważni przy wyborze opiekunów i placówek dla swoich dzieci oraz polepszenie ich umiejętności wykrywania przejawów nadużycia;
- c) zapewnienie i zachęcanie do udziału w grupach wsparcia dla rodziców, rodzeństwa i innych opiekujących się dzieckiem w celu udzielania pomocy w opiekowaniu się swoimi dziećmi i postępowaniu z niepełnosprawnością;
- d) zapewnienie, że dzieci i opiekunowie wiedzą, że dziecko ma swoje prawa do bycia traktowanym z godnością i szacunkiem oraz że mają prawo do składania zażaleń w konkretnych instytucjach, jeśli ich prawa zostaną naruszone;
- e) zapewnienie, że szkoły podejmują wszelkie starania, aby zwalczać zastraszanie w szkole oraz zwrócenie szczególnej uwagi na dzieci niepełnosprawne gwarantując im konieczną opiekę podczas integracji z ogólnodostępnym systemem edukacyjnym;
- f) zapewnienie, że instytucje opieki nad dziećmi niepełnosprawnymi dysponują wyszkolonym personelem, zgodnie z obowiązującymi standardami, regularnie monitorowanym i ocenianym oraz że mają dostępny i wrażliwy mechanizm składania zażaleń;

- g) ustanowienie dostępnego, wrażliwego na dziecko mechanizmu składania zażaleń oraz funkcjonującego systemu monitoringu opartego na Zasadach Paryskich (patrz paragraf 24 powyżej);
- h) podjęcie wszelkich możliwych kroków legislacyjnych wymaganych do ukarania i usunięcia z domu sprawców przy zapewnieniu, że dziecko nie będzie pozbawione rodziny i będzie żyło w bezpiecznym i zdrowym środowisku;
- i) zapewnienie leczenia i ponownej integracji ofiary wykorzystania i przemocy ze szczególnym uwzględnieniem ogólnego programu powrotu do zdrowia.

44. W tym kontekście Komitet chciałby również zwrócić uwagę Państw–Stron na raport niezależnego eksperta sprawozdania Narodów Zjednoczonych w sprawie przemocy wobec dzieci (A/61/299), które odnosi się do dzieci niepełnosprawnych, jako grupy dzieci szczególnie narażonych na przemoc. Komitet zachęca Państwa–Strony do podjęcia wszelkich właściwych środków w celu wdrożenia spinających rekomendacji i rekomendacji uwzględniających konkretne miejsce, zawartych w tym raporcie.

C. Opieka alternatywna o charakterze rodzinnym

45. Rola dalszej rodziny, która jest filarem opieki nad dzieckiem w wielu społecznościach i uważana jest za najlepszą alternatywę opieki, powinna być umacniana dla wspierania dziecka i jego rodziców lub innych opiekujących się dzieckiem.

46. Uznanie, że rodzina zastępcza jest akceptowaną i stosowaną formą alternatywnej opieki w wielu Państwach–Stronach, faktem jest jednak, że rodzina taka nie zawsze jest skłonna do podjęcia się opieki nad dzieckiem niepełnosprawnym, ponieważ takie dzieci stanowią wyzwanie ze względu na potrzebę dodatkowej opieki i specjalnych wymagań, co do ich fizycznego i psychicznego wychowania. Organizacje, które są odpowiedzialne za umieszczenie dzieci w rodzinach zastępczych muszą przeprowadzić konieczne szkolenie i zachęcić odpowiadające rodziny oraz udzielić im wsparcia, które pozwoli tej rodzinie na sprawowanie właściwej opieki nad dzieckiem niepełnosprawnym.

47. Komitet często wyraża swoje obawy z powodu dużej liczby dzieci umieszczanych w instytucjach oraz preferowanie tej formy opieki w wielu krajach. Jakość oferowanej opieki – edukacyjnej, zdrowotnej czy rehabilitacyjnej – często jest poniżej wymaganych standardów dla opieki nad dziećmi niepełnosprawnymi, z powodu ich braku lub z powodu ich niewdrożenia i niemonitorowania. Instytucje są również szczególnym miejscem, gdzie dzieci niepełnosprawne są bardziej narażone na psychiczne, fizyczne, seksualne lub inne formy wykorzystywania, jak również zaniedbania i niedbałego traktowania (patrz para. 42–44 powyżej). Dlatego Komitet zachęca Państwa–Strony do umieszczania dzieci w instytucjach jako ostateczny środek, kiedy jest to absolutnie konieczne i jest w najlepiej pojętym interesie dziecka. Zaleca, aby Państwa–Strony

zapobiegały umieszczaniu dzieci w instytucjach jedynie z powodu ograniczania wolności poruszania się. Dodatkowo należy zwrócić uwagę na przekształcenie istniejących instytucji i skupić się na małych domach opieki, w których zaspokajane są potrzeby i szanowane prawa dziecka, tworzeniu krajowych standardów opieki w instytucjach oraz ustanowieniu procedur rygorystycznego kontrolowania i monitorowania dla zapewnienia skutecznego wdrożenia tych standardów.

48. Komitet wyraża zaniepokojenie faktem, że często nie słucha się dzieci w trakcie procesów dotyczących ich odseparowania i przemieszczenia. Ogólnie w procesach podejmowania decyzji nie przywiązuje się dużej wagi do dzieci, jako partnerów, nawet jeśli te decyzje mają dalekosiężny wpływ na jego życie i przyszłość. Dlatego Komitet zaleca, aby Państwa–Strony nie ustawały i wzmocniły swoje wysiłki uwzględniając opinię dzieci niepełnosprawnych i ułatwiając ich udział we wszystkich problemach, które ich dotyczą w procesie oceny, odseparowania i przemieszczenia związanego z opieką poza domem oraz podczas procesu przejściowego. Komitet podkreśla, że należy wysłuchać dzieci w procesie działań ochronnych, przed podjęciem decyzji, jak również podczas oraz po jej wdrożeniu. W tym kontekście, Komitet zwraca uwagę Państw–Stron na swoje rekomendacje przyjęte w dniu ogólnych obrad w sprawie opieki rodziniejskiej, które odbyły się 16 września 2005 roku (CRC/C/153, para. 636–689).

49. Zajmując się instytucjonalizacją, zaleca się Państwom–Stronom utworzenie programów deinstytucjonalizacji dzieci niepełnosprawnych, przeniesienia ich do swoich rodzin, dalszych rodzin lub systemu opieki zastępczej. Rodzicom i innym członkom dalszej rodziny powinno się zapewnić konieczne i systematyczne wsparcie w celu ponownego włączenia ich dzieci do środowiska rodzinnego.

D. Okresowy przegląd miejsca pobytu

50. Ważne jest dokonywanie okresowych kontroli opieki zapewnionej dziecku w miejscu, wybranym przez kompetentne władze, bez względu na jego rodzaj, oraz wszelkich okoliczności związanych z tym miejscem w celu monitorowania dobrobytu dziecka.

VII. PODSTAWOWE ZDROWIE I DOBROBYT (ART. 6, 18(3), 23, 24, 26 i 27(1–3))

A. Prawo do zdrowia

51. Utrzymanie najwyższych możliwych standardów zdrowia, jak również dostęp oraz przystępność dobrej jakości opieki medycznej jest wrodzonym prawem każdego dziecka. Dzieci niepełnosprawne są często wykluczone z powodu kilku problemów, w tym dyskryminację, niedostępność ze względu na brak informacji oraz/lub środków finansowych, środków transportu,

dystrybucji geograficznej oraz fizycznego dostępu do placówek zdrowotnych. Kolejnym czynnikiem jest brak ukierunkowanych programów opieki zdrowotnej, które zajmują się specyficznymi potrzebami dzieci niepełnosprawnych. Strategie zdrowotne powinny być wszechstronne i zajmować się wczesnym wykrywaniem niepełnosprawności, wczesną interwencją, w tym leczeniem psychologicznym i fizycznym, rehabilitacją, włączając pomoc fizyczną, na przykład protezy kończyn, przyrządy do poruszania się, aparaty poprawiające słyszenie i widzenie.

52. Ważne jest podkreślenie, że usługi zdrowotne powinny być zapewnione w ramach tego samego publicznego systemu zdrowotnego, który jest skierowany do osób pełnosprawnych, bezpłatne oraz tak nowoczesne, jak to tylko możliwe. Znaczenie strategii rehabilitacji i pomocy opartej na społeczności powinno być podkreślone przy zapewnianiu usług medycznych dla dzieci niepełnosprawnych. Państwa–Strony muszą zapewnić, że wykwalifikowani pracownicy służby zdrowia zajmujący się dziećmi są wyszkoleni zgodnie z najwyższymi standardami i praktykami opartymi o podejście skierowane na dziecko. W tym względzie, wiele Państw–Stron mogłoby w dużym stopniu skorzystać ze współpracy międzynarodowej z organizacjami międzynarodowymi, jak również Państwami–Stronami.

B. Zapobieganie

53. Jest wiele przyczyn niepełnosprawności, dlatego jakość i poziom prewencji się różnią. Chorobom wrodzonym, które są częstymi przyczynami niepełnosprawności można zapobiegać w niektórych społecznościach zawierających małżeństwa z osobami spokrewnionymi i w takich wypadkach zaleca się rozbudzenie świadomości publicznej oraz dokonywanie testów przez zapłodnieniem. Choroby zakaźne są kolejną przyczyną niepełnosprawności na całym świecie i należy przyspieszyć wprowadzanie programów szczepień zmierzających do osiągnięcia powszechnej odporności na wszystkie choroby zakaźne. Złe odżywianie ma długookresowy wpływ na rozwój dzieci i może doprowadzić do niepełnosprawności, takiej jak ślepotą spowodowana brakiem witaminy A. Komitet zaleca Państwom–Stronom wprowadzenie i rozwijanie opieki prenatalnej oraz zapewnienie odpowiedniej jakości pomocy udzielanej podczas porodu. Zaleca również, aby Państwa–Strony zapewniły stosowną postnatalną opiekę zdrowotną i tworzyły kampanie informacyjne dla rodziców i opiekunów prawnych dzieci na temat podstawowej opieki zdrowotnej i odżywiania. W odniesieniu do tego Komitet zaleca również, aby Państwa–Strony kontynuowały współpracę oraz szukały wsparcia technicznego, między innymi WHO i UNICEF-u.

54. Wypadki w domu oraz drogowe są w wielu krajach główną przyczyną niepełnosprawności, dlatego należy stworzyć strategie zapobiegania oraz wdrożyć je jako obowiązujące przepisy prawne, takie jak zapinanie pasów czy przestrzeganie przepisów ruchu drogowego. Styl życia, taki jak picie alkoholu czy branie narkotyków podczas ciąży, jest również kolejną

przyczyną niepełnosprawności, której można zapobiec, a w wielu krajach głównym powodem obaw jest Alkoholowy Zespół Płodowy. Powszechna edukacja, identyfikacja i wsparcie dla ciężarnych kobiet, które korzystają z używek to tylko nieliczne kroki, jakie można podjąć w celu zapobiegania przyczynom wielu niepełnosprawności. Państwa powinny ustanowić i wdrożyć strategie zapobiegające wyrzucaniu materiałów niebezpiecznych i innych środków zanieczyszczających środowisko. Co więcej, należy sporządzić jasne wytyczne i zabezpieczenia, aby uniknąć wypadków związanym z promieniowaniem.

55. Konflikty zbrojne i ich skutki, włączając dostępność broni lekkiej, są również częstą przyczyną niepełnosprawności. Państwa–Strony zobowiązały się do podejmowania wszelkich możliwych kroków w celu chronienia dzieci przed szkodliwymi skutkami wojny i przemocy zbrojnej oraz zapewnienia, że dzieci dotknięte takimi konfliktami mają dostęp do stosownej opieki zdrowotnej i socjalnej, w tym powrót do zdrowia psychofizycznego i reintegracja społeczna. W szczególności Komitet podkreśla znaczenie edukowania dzieci, rodziców i ogólnie społeczeństwa na temat zagrożeń związanych z minami przeciwpiechotnymi i niewybuchami w celu przeciwdziałania powstaniu obrażeń oraz zgonom. Ważne jest, żeby Państwa–Strony w dalszym ciągu prowadziły prace związane z lokalizacją min przeciwpiechotnych i niewybuchów, podejmowały starania, aby dzieci unikały przebywania na podejrzanych obszarach oraz wzmogły swoje działania polegające na usunięciu tych materiałów, i stosownie do sytuacji, szukać wsparcia technicznego i finansowego w ramach współpracy międzynarodowej, w tym z agencji Narodów Zjednoczonych (patrz również para. 23 powyżej na temat min przeciwpiechotnych i niewybuchów oraz para. 78 poniżej na temat konfliktów zbrojnych w rozdziale dotyczącym szczególnych środków ochrony).

C. Wczesna diagnoza

56. Bardzo często niepełnosprawność wykryta jest w późnym etapie życia dziecka, co uniemożliwia skuteczne leczenie i rehabilitację. Dokonanie wczesnej diagnozy możliwe jest dzięki dużej świadomości wśród wykwalifikowanych pracowników służby zdrowia, rodziców, nauczycieli, jak również innych pracowników zajmujących się dziećmi. Powinni być w stanie rozpoznać najwcześniejsze objawy niepełnosprawności oraz skierować dziecko na dalsze leczenie i diagnozowanie. Dlatego Komitet zaleca Państwom Stronom stworzenie systemów wczesnej diagnozy i interwencji, jako część opieki zdrowotnej wraz z rejestracją narodzin oraz procedurami kontynuacji leczenia dzieci ze zdiagnozowaną we wczesnym wieku niepełnosprawnością. Usługi powinny być stworzone w oparciu o społeczność lub warunki domowe i powinny być łatwo dostępne. Co więcej, należy ustanowić kontakty pomiędzy usługami związanymi z wczesną interwencją, placówkami przedszkolnymi i szkolnymi dla usprawnienia przekazywania informacji o dziecku.

57. Po zdiagnozowaniu dostępny system musi zapewnić wczesną interwencję, włączając leczenie i rehabilitację uwzględniając wszystkie niezbędne narzędzia, które umożliwiają dzieciom niepełnosprawnym osiągnięcie pełni swoich zdolności w kwestii między innymi mobilności, pomocy słuchowych i wzrokowych oraz protez. Należy również podkreślić, że te pomoce powinny być bezpłatne, jeśli to możliwe, a proces przyznawania takich świadczeń powinien być prosty i wydajny, bez długiego czekania i biurokracji.

D. Opieka multidyscyplinarna

58. Dzieci niepełnosprawne mają bardzo często wiele problemów zdrowotnych, którymi musi się zająć zespół specjalistów. Często są to między innymi neurologi, psychologowie, psychiatry, ortopedzi i fizjoterapeuci. Optymalną sytuacją jest wspólne opracowanie przez tych specjalistów planu leczenia dziecka niepełnosprawnego, który zapewniłby najbardziej efektywną opiekę zdrowotną.

E. Zdrowie i rozwój młodocianych

59. Komitet zauważa, że dzieci niepełnosprawne, szczególnie w czasie ich dojrzewania, doświadczają wielu trudności i zagrożeń w obszarach związanych z budowaniem relacji z rówieśnikami oraz z życiem płciowym. Dlatego Komitet zaleca Państwom–Stronom zapewnienie młodym osobom niepełnosprawnym odpowiedniej i – jeśli to możliwe – dostosowanej do rodzaju niepełnosprawności informacji, wytycznych i doradztwa oraz pełnego uwzględnienia komentarza ogólnego Nr 3 (2003) w sprawie HIV/AIDS oraz praw dziecka i Nr 4 (2003) w sprawie zdrowia i rozwoju młodocianych w kontekście Konwencji o Prawach Dziecka.

60. Komitet wyraża głębokie zaniepokojenie występowaniem praktyki przymusowej sterylizacji dzieci niepełnosprawnych, zwłaszcza niepełnosprawnych dziewczynek. Praktyka ta jest stale obecna i poważnie narusza prawo dziecka do jego fizycznej integralności, powodując ujemne, utrzymujące się całe życie fizyczne i psychiczne skutki zdrowotne. Dlatego Komitet zaleca Państwom–Stronom zakazania na mocy prawa przymusowej sterylizacji dzieci z powodu niepełnosprawności.

F. Badania

61. Przyczynom, prewencji oraz leczeniu niepełnosprawności nie poświęca się dużo uwagi i nie tworzy się międzynarodowych planów badawczych na ten temat. Zachęca się Państwa–Strony do nadania tej sprawie znaczenia priorytetowego, zapewniając finansowanie i monitorowanie badań na temat niepełnosprawności ze zwróceniem szczególnej uwagi na implikacje etyczne.

VIII. EDUKACJA I CZAS WOLNY (ART. 28, 29 I 31)

A. Edukacja na dobrym poziomie

62. Dzieci niepełnosprawne mają takie samo prawo do edukacji jak inne dzieci i powinny z niego korzystać bez żadnej dyskryminacji oraz zgodnie z zasadą równych szans, jak określono w Konwencji. W tym celu należy zapewnić efektywny dostęp dzieci niepełnosprawnych do edukacji w celu promowania „rozwoju osobowości, talentów oraz umiejętności psychicznych i fizycznych dziecka dla wykorzystania pełni jego potencjału (patrz artykuły 28 i 29 Konwencji oraz komentarz ogólny Komitetu Nr 1 (2001) w sprawie celów edukacji). Konwencja uznaje potrzebę zmian w praktykach szkolnych oraz szkoleniach nauczycieli, aby przygotować ich do nauczania dzieci z różnymi niepełnosprawnościami oraz zapewnić, że osiągają pozytywne efekty edukacyjne.

63. Dzieci niepełnosprawne są różne, dlatego rodzice, nauczyciele oraz inni specjaliści muszą pomagać każdemu dziecku z osobna w rozwijaniu swojego sposobu i umiejętności komunikowania się, języka, interakcji, orientacji oraz rozwiązywania problemów, które w najlepszy sposób pasują do potencjału dziecka. Każdy, kto przyczynia się do poszerzenia umiejętności, zdolności i samorozwoju dziecka musi dokładnie obserwować postępek dziecka oraz cierpliwie słuchać jego komunikatów werbalnych i niewerbalnych dla wspierania edukacji i rozwoju w dobrze ukierunkowany i najwłaściwszy sposób.

B. Poczucie własnej wartości i samodzielność

64. Ważne jest, żeby edukacja dziecka niepełnosprawnego obejmowała wzmocnienie pozytywnej samoświadomości, zapewniając dziecku poczucie bycia szanowanym przez innych, jako istota ludzka bez ograniczania godności człowieka. Dziecko musi widzieć, że inni go szanują i uznają jego prawa człowieka i wolności. Włączenie dziecka niepełnosprawnego w grupy klas szkolnych może pokazać, że dziecko uznało swoją tożsamość i należy do społeczności uczniów, rówieśników i obywateli. Wsparcie rówieśników wzmocniające poczucie własnej wartości dzieci niepełnosprawnych powinno być w dużo bardziej powszechny sposób uznane i promowane. Edukacja musi również zapewniać dziecku doświadczenie kontroli, osiągnięć oraz sukcesu w maksymalnym możliwym dla dziecka zakresie.

C. Edukacja w systemie szkolnym

65. Edukacja wczesnoszkolna ma szczególne znaczenie dla dzieci niepełnosprawnych, ponieważ często ich niepełnosprawność i specjalne potrzeby są po raz pierwszy rozpoznane w tych

instytucjach. Wczesna interwencja ma największe znaczenie przy pomaganiu dzieciom w rozwijaniu ich pełnego potencjału. Jeśli u dziecka zostanie zdiagnozowana niepełnosprawność lub opóźnienie rozwojowe na wczesnym etapie, dziecko ma dużo lepsze możliwości korzystania z edukacji wczesnoszkolnej, która została opracowana w ten sposób, aby odpowiadać na jego indywidualne potrzeby. Edukacja wczesnoszkolna oferowana przez państwo, społeczność lub instytucje społeczne zapewnia ważną pomoc dla dobrobytu i rozwoju dzieci niepełnosprawnych (patrz Komentarz Ogólny Nr 7 (2005) w sprawie wdrażania praw dziecka we wczesnym dzieciństwie). Edukacja podstawowa, w tym szkoły podstawowe oraz – w wielu Państwach–Stronach – również szkoły ponadpodstawowe, musi być zapewniona dzieciom niepełnosprawnym bezpłatnie. We wszystkich szkołach nie może być barier komunikacyjnych, jak również barier fizycznych, utrudniających dostęp dzieci z ograniczeniami ruchowymi. Również edukacja wyższa, dostępna zgodnie z umiejętnościami, musi być dostępna dla kwalifikujących się młodocianych z niepełnosprawnością. Aby w pełni wykorzystywać swoje prawo do edukacji, wiele dzieci potrzebuje osobistych asystentów, w szczególności nauczycieli przeszkolonych w zakresie metodologii i technik, włączając odpowiednie języki oraz inne formy komunikacji umożliwiające nauczanie dzieci z różnym zakresem zdolności, umiających wykorzystać zindywidualizowane i skierowane na dziecko strategie nauczania oraz dostosowane i dostępne materiały edukacyjne, sprzęt i narzędzia wspomagające, które Państwa–Strony powinny zapewnić w maksymalnym możliwym dla swoich zasobów zakresie.

D. Edukacja włączająca

66. Edukacja włączająca powinna być celem edukowania dzieci niepełnosprawnych. Sposób i forma włączenia musi być podyktowana indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi dziecka, ponieważ edukacja niektórych dzieci niepełnosprawnych wymaga takiego rodzaju wsparcia, który nie jest dostępny w normalnych systemach edukacyjnych. Komitet zauważa, że wyraźne zaangażowanie w osiąganie celów edukacji włączającej zawartej w projekcie konwencji w sprawie praw osób niepełnosprawnych oraz obowiązek zapewnienia przez państwa, że osoby, w tym osoby niepełnosprawne, nie są wykluczane z ogólnego systemu edukacji z powodu niepełnosprawności oraz, że dostają wymagane wsparcie w zakresie ogólnego systemu edukacji, ma ułatwić im efektywną naukę. Zachęca Państwa–Strony, które jeszcze nie rozpoczęły programów włączających do wprowadzenia odpowiednich działań dla osiągnięcia tego celu. Jednak Komitet podkreśla, że zakres włączenia do ogólnego systemu edukacji może się różnić. Kontynuowanie usług i programów musi być podtrzymywane w okolicznościach, kiedy edukacja w pełni włączająca nie jest możliwa do osiągnięcia w najbliższej przyszłości.

67. Przejście do edukacji włączającej jest w ostatnich czasach bardzo popierane. Jednak pojęcie włączający może mieć różne znaczenia. Jej podstawą jest zbiór zasad, wartości i praktyk, które szukają sensownej, efektywnej i dobrej jakościowo edukacji dla wszystkich uczniów, która

traktuje w sprawiedliwy sposób zróżnicowane warunki i wymagania uczenia się nie tylko dzieci niepełnosprawnych, ale również wszystkich uczniów. Cel może zostać osiągnięty przez różne środki organizacyjne szanujące różnorodność dzieci. Włączenie może obejmować umieszczenie studentów niepełnosprawnych w ogólnej grupie dzieci w pełnym wymiarze godzin lub umieszczenie w klasie ze zróżnicowanym stopniem włączenia – z pewnym wymiarem czasu poświęconym na edukację specjalną. Ważne jest zrozumienie, że włączenie nie powinno być rozumiane lub wprowadzane w praktykę, jedynie jako integrowanie dzieci niepełnosprawnych w systemy ogólne, bez względu na ich potrzeby i trudności. Kluczowa jest ścisła współpraca pomiędzy edukatorami specjalnymi i edukatorami ogólnymi. Programy szkolne muszą być przekształcone i rozwinięte w taki sposób, aby spełniały potrzeby dzieci niepełnosprawnych i pełnosprawnych. Należy dokonać modyfikacji programów szkoleniowych dla nauczycieli i innego personelu objętego systemem edukacji w celu pełnego wdrożenia koncepcji edukacji włączającej.

E. Edukacja nastawiona na karierę i szkolenia zawodowe

68. Edukacja związana z rozwojem kariery jest dostępna dla każdej osoby niepełnosprawnej bez względu na wiek. Najważniejsze jest rozpoczęcie przygotowań we wczesnym wieku, ponieważ rozwój kariery jest postrzegany jako proces, który zaczyna się wcześniej i trwa przez całe życie. Rozwijanie świadomości zawodowej oraz umiejętności zawodowych tak wcześnie, jak to możliwe zaczyna się w szkole podstawowej, umożliwia dzieciom dokonywanie lepszych wyborów w późniejszym życiu w odniesieniu do zatrudnienia. Edukacja pod kątem kariery w szkole podstawowej nie oznacza wykorzystywania dziecka do wykonywania pracy, która ostatecznie otwiera drzwi do wyzysku ekonomicznego. Zaczyna się wyznaczania przez studentów celów zgodnych z ich rozwijającymi się zdolnościami we wczesnym wieku. Następnie powinna być kontynuowana w szkole średniej, która zapewnia stosowne umiejętności oraz dostęp do doświadczenia zawodowego, we współpracy oraz pod kontrolą szkoły i miejsca pracy.

69. Rozwój kariery i umiejętności zawodowych powinien być zawarty w programie szkolnym. Świadomość rozwoju kariery i umiejętności zawodowych powinna być włączona do obowiązkowej edukacji na cały czas jej trwania. W krajach, gdzie obowiązkowa edukacja nie wykracza poza szkołę podstawową, szkolenie zawodowe po ukończeniu szkoły podstawowej powinno być dla osób niepełnosprawnych obowiązkowe. Rządy muszą opracować strategie oraz przeznaczyć wystarczające fundusze na szkolenia zawodowe.

F. Zajęcia rekreacyjne i kulturalne

70. Konwencja określa w artykule 31 prawo dziecka do zajęć rekreacyjnych i kulturalnych dostosowanych do jego wieku. Artykuł powinien być w ten sposób interpretowany, aby

obejmował wiek umysłowy, psychiczny, jak również fizyczny wiek i zdolności dziecka. Uznaje się, że zabawa jest najlepszym sposobem na naukę różnych umiejętności, w tym społecznych. Uzyskanie pełnego włączenia dzieci niepełnosprawnych w społeczeństwo jest realizowane, gdy dzieci mają szansę, miejsca oraz czas na wspólną zabawę (dzieci niepełnosprawne i pełnosprawne). Zajęcia rekreacyjne, spędzanie czasu wolnego oraz zabawa powinny być przeznaczone dla dzieci niepełnosprawnych w wieku szkolnym.

71. Należy zapewnić dzieciom niepełnosprawnym równe szanse uczestniczenia w różnych zajęciach kulturalnych i artystycznych, jak również sportowych. Zajęcia te muszą być postrzegane jako środek wyrażania się oraz realizowania satysfakcjonującego i dobrego życia.

G. Sport

72. Zajęcia sportowe mające lub niemające charakteru rywalizacji muszą być przygotowane tak, aby obejmowały dzieci niepełnosprawne w sposób włączający, jeśli to możliwe. Oznacza to, że dziecko niepełnosprawne, które może rywalizować z dziećmi w pełni sprawnymi, powinno być zachęcane i wspierane, aby to robić. Jednak sport to dziedzina, w której ze względu na jej fizyczny charakter, dzieci niepełnosprawne będą często musiały mieć odrębne gry i zajęcia, aby mogły rywalizować w sprawiedliwy i bezpieczny sposób. Należy jednak podkreślić, że kiedy takie odrębne wydarzenia mają miejsce, środki masowego przekazu muszą w odpowiedzialny sposób poświęcać im tyle samo uwagi, co w wypadku sportu dzieci bez niepełnosprawności.

IX. SPECJALNE ŚRODKI OCHRONY (ART. 22, 38, 39, 40, 37 B-D i 32-36)

A. System sprawiedliwości dla nieletnich

73. W świetle artykułu 2 Państwa-Strony mają obowiązek zapewnienia dzieciom niepełnosprawnym, które znalazły się w konflikcie z prawem (jak opisano w artykule 40, paragraf 1), ochrony nie tylko na mocy postanowień Konwencji odnoszących się do sprawiedliwości dla nieletnich (art. 40, 37 i 39), ale również innych istotnych postanowień i gwarancji zawartych w Konwencji, na przykład w dziedzinie opieki zdrowotnej i edukacji. Dodatkowo Państwa-Strony powinny podjąć, jeśli to konieczne, szczególne kroki dla zapewnienia, że dzieci niepełnosprawne *de facto* są chronione przez i korzystają z praw wspomnianych powyżej.

74. W odniesieniu do praw zawartych w artykule 23 oraz biorąc pod uwagę dużą podatność dzieci niepełnosprawnych, Komitet zaleca – w uzupełnieniu do ogólnego zalecenia z paragrafu 73 powyżej – wzięcie pod uwagę następujących elementów postępowania z dziećmi niepełnosprawnymi (podejrzanych), które weszły w konflikt z prawem:

- a) dziecko niepełnosprawne, które wchodzi w konflikt z prawem należy przesłuchać, używając odpowiednich języków lub porozumieć się w inny sposób za pomocą osób wykwalifikowanych, takich jak funkcjonariusze policji, przedstawiciele, adwokaci, pracownicy socjalni, oskarżyciele oraz/lub sędziowie, którzy są właściwie przeszkoleni w tym zakresie;
- b) rządy powinny stworzyć i wdrażać alternatywne środki w sposób zróżnicowany i elastyczny, który pozwala na dostosowanie działań do indywidualnych zdolności i umiejętności dzieci w celu unikania sięgania po procedurę sądową. Należy jeśli to możliwe nie sięgać po formalną/prawną procedurę w stosunku do dzieci niepełnosprawnych będących w konflikcie z prawem. Takie procedury należy rozważyć tylko w przypadku dobra publicznego. W takich przypadkach należy podjąć szczególne wysiłki, aby poinformować dzieci o procedurze wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich i ich prawach;
- c) dzieci niepełnosprawne będące w konflikcie z prawem nie powinny być umieszczane w normalnym ośrodku dla nieletnich przestępców ani w przypadku zatrzymania, ani w przypadku odsiadki wyroku. Pozbawienie wolności może nastąpić tylko, jeśli jest to konieczne i z zapewnieniem dziecku odpowiedniej pomocy w rozwiązywaniu problemów, które wynikły w związku z popełnieniem przestępstwa, a dziecko powinno być umieszczone w instytucji, która ma specjalnie przeszkolony personel i inne udogodnienia zapewniające odpowiednie traktowanie. Podejmując taką decyzję kompetentne władze powinny upewnić się, że prawa człowieka i zabezpieczenia prawne są w pełni przestrzegane.

B. Wyzysk ekonomiczny

75. Dzieci niepełnosprawne są szczególnie narażone na różne formy wyzysku ekonomicznego, włączając najgorsze formy pracy dzieci, jak również handel narkotykami i żebranie. W tym kontekście Komitet zaleca, aby Państwa–Strony, które jeszcze tego nie zrobiły, ratyfikowały Konwencję Nr 138 Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO), dotyczącą minimalnego wieku przyjęcia do pracy oraz Konwencję ILO Nr 182, dotyczącą zakazu oraz natychmiastowych działań zmierzających do wyeliminowania najgorszych form pracy dzieci. Wdrażając te konwencje, Państwa–Strony powinny zwrócić szczególną uwagę na podatność i potrzeby dzieci niepełnosprawnych.

C. Dzieci ulicy

76. Dzieci niepełnosprawne, szczególnie fizycznie, często z wielu powodów, włączając czynniki ekonomiczne i społeczne, kończą na ulicy. Dzieci niepełnosprawne mieszkające

oraz/lub pracujące na ulicy powinny otrzymać odpowiednią opiekę, w tym pożywienie, ubranie, mieszkanie, możliwości edukacyjne, szkolenie z umiejętności życiowych, jak również opiekę przed różnymi niebezpieczeństwami, włączając wyzysk ekonomiczny i seksualny. W tym względzie konieczne jest indywidualne podejście, które bierze pod uwagę specjalne potrzeby i zdolności dziecka. Komitet jest szczególnie zaniepokojony tym, że dzieci niepełnosprawne są czasami wykorzystywane do żebrania lub innych czynności, czasami dzieci są okaleczane, aby mogły żebrac. Państwa–Strony muszą podjąć wszelkie właściwe kroki, aby zapobiec tym formom wyzysku i w wyraźny sposób karać za taki wyzysk oraz podejmować skuteczne działania, aby wymierzyć sprawcom sprawiedliwość.

D. Wyzysk na tle seksualnym

77. Komitet często wyraża głębokie ubolewanie z powodu rosnącej liczby dzieci będących ofiarami prostytucji i pornografii dziecięcej. Dzieci niepełnosprawne są bardziej narażone na stanie się ofiarami tych poważnych przestępstw. Rządy zachęcają do ratyfikowania i wdrożenia Protokołu Fakultatywnego w sprawie sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii (OPSC) oraz wypełniania jego zobowiązań, Państwa–Strony powinny zwrócić szczególną uwagę na ochronę dzieci niepełnosprawnych, uznając ich szczególną podatność.

E. Dzieci w konfliktach zbrojnych

78. Jak uprzednio zauważono, konflikty zbrojne są główną przyczyną niepełnosprawności – dzieci rzeczywiście biorą udział w konflikcie lub są ofiarami walki. W tym kontekście, rządy są zachęcane do ratyfikowania i wdrożenia Protokołu fakultatywnego w sprawie udziału dzieci w konfliktach zbrojnych (OPAC). Należy zwrócić szczególną uwagę na powrót do zdrowia i reintegrację dzieci, które tracą sprawność w wyniku konfliktów zbrojnych. Co więcej, Komitet zaleca, aby Państwa–Strony w wyraźny sposób wykluczyły dzieci niepełnosprawne z czynności rekrutacyjnych do sił zbrojnych oraz podjęły wszelkie stosowne, legislacyjne i inne kroki w celu pełnego wdrożenia tego zakazu.

F. Uchodźcy i emigranci, dzieci należące do mniejszości oraz dzieci z innych kręgów kulturowych

79. Niektóre formy niepełnosprawności wynikają bezpośrednio z warunków, które doprowadziły niektóre osoby do uchodźstwa lub opuszczenia miejsca zamieszkania, takie jak katastrofy naturalne lub spowodowane przez człowieka. Na przykład miny przeciwpiechotne i niewybuchy zabijają lub ranią dzieci–uchodźców przemieszczające się oraz dzieci mieszkające

na stałe długo po zakończeniu konfliktu. Uchodźcy oraz niepełnosprawne dzieci przesiedlone są narażone na różne formy dyskryminacji, zwłaszcza uchodźcy i emigranci – dzieci niepełnosprawne płci żeńskiej, które częściej niż chłopcy narażone są na nadużycie, w tym seksualne, zaniedbanie i wyzysk. Komitet stanowczo podkreśla, że należy nadać specjalny priorytet sprawie uchodźców i emigrantów z niepełnosprawnością w kwestii specjalnej pomocy, w tym pomocy w zakresie prewencji, dostępu do stosownych usług medycznych i socjalnych, w tym powrót do zdrowia psychospołecznego oraz reintegrację społeczną. Biuro Wysokiego Komisarza NZ ds. Uchodźców (UNHCR) objęło dzieci strategią priorytetową i przyjęło kilka dokumentów dla pokierowania działaniem w tym obszarze, włączając w 1988 roku Wytyczne w sprawie dzieci–uchodźców, które zostały wcielone do Strategii UNHCR w sprawie dzieci–uchodźców. Komitet zaleca również, aby Państwa–Strony wzięły pod uwagę komentarz ogólny Nr 6 (2005) w sprawie traktowania dzieci pozostawionych bez opieki oraz dzieci odseparowanych przebywających poza krajem pochodzenia.

80. Wszelkie właściwe i konieczne środki podejmowane dla ochrony i promowania praw dzieci niepełnosprawnych muszą obejmować i uwzględniać dużą podatność oraz potrzeby dzieci należących do mniejszości narodowych oraz innych kręgów kulturowych, które są bardziej narażone na marginalizację w swoich społecznościach. Programy i strategie muszą być wrażliwe pod względem kulturowym i etnicznym.

KOMENTARZ OGÓLNY NR 10 (2007)

Prawa dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich

I. WSTĘP

1. W swoich raportach dla Komitetu Praw Dziecka (dalej: Komitet) Państwa–Strony często dużo uwagi poświęcają prawom dzieci podejrzanym o, oskarżonym lub uznanym za winne naruszenia prawa karnego, nazywanymi „dziećmi, które weszły w konflikt z prawem”. Zgodnie z wytycznymi Komitetu dotyczącymi raportów okresowych, realizacja artykułów 37 oraz 40 Konwencji o Prawach Dziecka (dalej: Konwencji) stanowi główny cel informacji dostarczanych przez Państwa–Strony. Komitet z uznaniem dostrzega liczne wysiłki zmierzające do wypracowania sposobu zarządzania wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich zgodnego z Konwencją. Widoczne jest jednak także to, że przed wieloma Państwami–Stronami wciąż jest jeszcze długa droga do zapewnienia pełnej zgodności z Konwencją, np. w zakresie praw proceduralnych, opracowania i wdrażania środków postępowania z dziećmi, które weszły w konflikt z prawem, bez uciekania się do postępowania sądowego oraz stosowania pozbawienia wolności tylko jako środka ostatecznego.

2. Komitet jest również zaniepokojony brakiem informacji na temat środków i działań prewencyjnych podejmowanych przez Państwa–Strony w tym zakresie. Może to wynikać z braku kompleksowej polityki w obszarze wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. Może to także wyjaśniać, dlaczego wiele Państw–Stron udostępnia jedynie bardzo ograniczone dane statystyczne na temat traktowania dzieci, które weszły w konflikt z prawem.

3. Doświadczenie płynące z zapoznania się z wynikami działań Państw–Stron w obszarze wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich stanowi powód dla niniejszego komentarza ogólnego, za pomocą którego Komitet chce dostarczyć Państwom–Stronom bardziej szczegółowych wytycznych i zaleceń dotyczących ich wysiłków zmierzających do wypracowania sposobu zarządzania wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich zgodnego z Konwencją. Taki system wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, który powinien m.in. promować stosowanie

alternatywnych środków, takich jak zaniechanie ścigania przestępstwa albo umorzenie postępowania karnego (*diversion* – dalej: postępowanie zastępcze) lub sprawiedliwość naprawcza, umożliwi Państwom–Stronom postępowanie w przypadku dzieci, które weszły w konflikt z prawem, w sposób skuteczny, będący nie tylko w najlepiej pojętym interesie tych dzieci, ale także w krótko- i długoterminowym interesie całego społeczeństwa.

II. CELE NINIEJSZEGO KOMENTARZA OGÓLNEGO

4. Na wstępie Komitet pragnie podkreślić, że Konwencja wymaga od Państw–Stron opracowania i wdrożenia kompleksowej polityki wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. Takie kompleksowe podejście nie może się ograniczać do realizacji szczególnych postanowień zawartych w artykułach 37 oraz 40 Konwencji, ale powinno także uwzględnić zasady ogólne zagwarantowane w artykułach 2, 3, 6 oraz 12, a także we wszystkich innych odnośnych artykułach Konwencji, takich jak artykuły 4 oraz 39. W związku z powyższym niniejszy komentarz ogólny ma następujące cele:

- zachęcenie Państw–Stron do opracowania i wprowadzenia kompleksowej polityki wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich w celu zapobiegania przestępczości nieletnich i zajęcia się tym problemem w oparciu o Konwencję i w zgodzie z jej zapisami oraz do zasięgania porady w tym celu i szukania wsparcia ze strony Międzyagencyjnego Panelu ds. Wymiaru Sprawiedliwości dla Nieletnich (*Interagency Panel on Juvenile Justice*), obejmującego przedstawicieli Urzędu Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (OHCHR), Funduszu Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF), Biura ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC) oraz organizacji pozarządowych, utworzonego na podstawie rezolucji ECOSOC 1997/30;
- dostarczenie Państwom–Stronom wytycznych i zaleceń co do treści kompleksowej polityki dotyczącej wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, ze zwróceniem szczególnej uwagi na zapobieganie przestępczości nieletnich, wdrażanie środków alternatywnych pozwalających na reagowanie na przestępczość nieletnich bez uciekania się do procedur sądowych oraz co do interpretacji i realizacji wszystkich innych postanowień zawartych w artykułach 37 oraz 40 Konwencji;
- promowanie włączania, w krajową i kompleksową politykę dotyczącą wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich innych standardów międzynarodowych, w szczególności Standardowych Minimalnych Zasad ONZ dla zarządzania wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich (Zasady z Pekinu), Zasad ONZ dotyczących ochrony nieletnich pozbawionych wolności (Zasady z Hawany) oraz Wytycznych ONZ w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich (Wytyczne z Rijadu).

III. WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI DLA NIELETNICH: GŁÓWNE ZASADY KOMPLEKSOWEJ POLITYKI

5. Przed szczegółowym omówieniem wymogów Konwencji, Komitet w pierwszej kolejności skupi się na głównych zasadach kompleksowej polityki dotyczącej wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. W zarządzaniu wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich Państwa–Strony muszą systematycznie stosować zasady ogólne zawarte w artykułach 2, 3, 6 oraz 12 Konwencji oraz zasady fundamentalne dla wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich zapisane w artykułach 37 oraz 40.

Brak dyskryminacji (artykuł 2)

6. Państwa–Strony muszą podjąć wszystkie niezbędne środki, aby zapewnić dzieciom, które weszły w konflikt z prawem, równe traktowanie. Szczególną uwagę należy zwrócić na przypadki dyskryminacji i różnice, które mogą wynikać z braku spójnej polityki i mogą dotyczyć wielu grup dzieci w trudnej sytuacji, takich jak dzieci żyjące na ulicy, dzieci należące do mniejszości rasowej, etnicznej, religijnej lub językowej, dzieci ludności rdzennej, dzieci płci żeńskiej, dzieci z niepełnosprawnościami oraz dzieci, które wchodzi w konflikt z prawem więcej niż raz (recydywiści). Pod tym względem szkolenie wszystkich osób zawodowo zaangażowanych w działanie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich jest równie ważne (patrz: para. 97 poniżej) co ustalanie zasad, przepisów i protokołów, które zapewniają równe traktowanie przestępców będących dziećmi oraz możliwość zadośćuczynienia, środków naprawczych i odszkodowania.

7. Wiele dzieci, które weszły w konflikt z prawem, jest także ofiarami dyskryminacji, np. w zakresie dostępu do edukacji lub na rynku pracy. Należy podjąć odnośne środki w celu zapobiegania takiej dyskryminacji, m.in. poprzez zapewnienie byłym przestępcom, będącym dziećmi, odpowiedniego wsparcia i pomocy w ich wysiłkach w reintegracji w społeczeństwie, oraz należy prowadzić kampanie publiczne podkreślające ich prawo do podjęcia konstruktywnej roli w społeczeństwie (art. 40 (1)).

8. Dość często kodeksy karne zawierają postanowienia, które za działanie przestępcze uznają problemy behawioralne dzieci, jak np. włóczęgostwo, wagarowanie, ucieczki i inne, które często są wynikiem problemów psychologicznych i społeczno–ekonomicznych. Szczególne obawy wiążą się z tym, że często ofiarami takiego podejścia są dziewczęta i dzieci żyjące na ulicy. Tego typu czyny, będące przestępstwami tylko ze względu na wiek sprawcy (*Status Offences*), nie są uważane za przestępstwa w przypadku osób dorosłych. Komitet zaleca Państwom–Stronom usunięcie przepisów dotyczących tego typu czynów w celu zapewnienia równego traktowania przez prawo dzieciom i dorosłym. W tym względzie Komitet odwołuje się także do artykułu 56 Wytucznych z Rijadu, który stanowi: „Aby zapobiec dalszej stygmatyzacji, wiktyimizacji i kryminalizacji młodych osób, należy zapewnić ustawodawstwo, zgodnie z którym wszelkie zachowania

popelniane przez dorosłych, ale nieuznawane za przestępstwo lub niepodlegające karaniu, nie będą uznawane za przestępstwo lub nie będą karane, gdy dopuści się ich młoda osoba”.

9. Ponadto, w przypadku takich zachowań jak włóczęgostwo, wałęsanie się po ulicach czy uciezki, należy wdrażać środki zapewniające ochronę dzieciom, w tym skuteczne wsparcie dla rodziców i/lub innych opiekunów oraz środki zwalczające przyczyny źródłowe takiego zachowania.

Najlepiej pojęty interes dziecka (artykuł 3)

10. We wszystkich decyzjach podejmowanych w kontekście zarządzania wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich sprawą nadrzędną powinno być zabezpieczenie najlepiej pojętego interesu dziecka. Dzieci różnią się od dorosłych w swoim rozwoju fizycznym i psychologicznym oraz w swoich potrzebach emocjonalnych i edukacyjnych. Różnice te decydują o tym, że w przypadku dzieci, które weszły w konflikt z prawem, stopień zawinienia jest mniejszy. Te i inne różnice są powodem istnienia odrębnego systemu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich i stanowią o potrzebie traktowania dzieci inaczej niż dorosłych. Ochrona najlepiej pojętego interesu dziecka oznacza na przykład, że tradycyjne cele wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, czyli represja i wymierzenie kary, w przypadku przestępców będących dziećmi muszą ustąpić miejsca celom resocjalizacyjnym i sprawiedliwości naprawczej. Można to pogodzić ze skutecznym działaniem na rzecz bezpieczeństwa publicznego.

Prawo do życia, warunków życia i rozwoju (artykuł 6)

11. Państwa–Strony powinny kierować się i inspirować tym przyrodzonym prawem każdego dziecka w opracowywaniu skutecznych krajowych programów i polityki zapobiegania przestępczości nieletnich, gdyż oczywistym jest, że przestępczość ma bardzo negatywny wpływ na rozwój dziecka. Ponadto podstawowe prawo powinno skutkować polityką reagowania na przestępczość nieletnich poprzez wspieranie rozwoju dziecka. Artykuł 37 (a) Konwencji wyraźnie zakazuje kary śmierci i kary dożywotniego więzienia bez możliwości wcześniejszego zwolnienia (patrz: para. 75–77 poniżej). Pozbawienie wolności ma bardzo negatywne konsekwencje dla harmonijnego rozwoju dziecka i w znacznym stopniu utrudnia jego reintegrację w społeczeństwie. W tym względzie art. 37 (b) wyraźnie stanowi, że pozbawienie wolności, w tym aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka powinno być stosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas, tak aby zapewnić pełne poszanowanie prawa dziecka do rozwoju (patrz: para. 79–88 poniżej)⁶⁵.

⁶⁵ Należy przy tym zauważyć, że prawa dziecka pozbawionego wolności, zgodnie z Konwencją, odnoszą się zarówno do dzieci, które weszły w konflikt z prawem, jak i do dzieci umieszczonych w placówkach opiekuńczo-wy-

Prawo do wyrażania własnych poglądów i bycia wysłuchanym (artykuł 12)

12. Prawo dziecka do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka powinno być w pełni szanowane i realizowane na każdym etapie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich (patrz: para. 43–45 poniżej). Komitet zauważa, że głosy dzieci mających do czynienia z systemem wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich stają się coraz silniejszym czynnikiem prowadzącym do poprawy i reformy systemu oraz przestrzegania ich praw.

Godność (artykuł 40 (1))

13. W Konwencji zapisano wiele fundamentalnych zasad dotyczących traktowania dzieci, które weszły w konflikt z prawem:

- **Traktowanie w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka.** Zasada ta odzwierciedla fundamentalne prawo człowieka zapisane w artykule 1 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, który stanowi, że wszystkie istoty ludzkie rodzą się wolne i równe w godności i prawach. To przyrodzone prawo do godności i wartości, do których w wyraźny sposób odnosi się preambuła Konwencji, musi być szanowane i chronione przez cały proces postępowania z dzieckiem, od pierwszego kontaktu z władzami porządku publicznego, przez całą drogę, aż po wdrożenie wszystkich środków postępowania z dzieckiem.
- **Traktowanie, które umacnia w dziecku poszanowanie podstawowych praw i wolności innych osób.** Zasada ta jest zgodna ze stwierdzeniem zawartym w preambule, zgodnie z którym dziecko powinno być wychowywane w duchu ideałów zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych. Oznacza to także, że – w ramach systemu sprawiedliwości dla nieletnich – postępowanie z dzieckiem i nauka dziecka będą ukierunkowane na rozwijanie w dziecku szacunku dla praw człowieka i podstawowych swobód (art. 29 (1) (b) Konwencji oraz Komentarz Ogólny Nr 1 – „Cele edukacji”). Oczywiście jest, że w przypadku wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich zasada ta wymaga zapewnienia pełnego poszanowania dla oraz wdrożenia gwarancji uczciwego procesu, o których mowa w artykule 40 (2) (patrz: paragraf 40–67 poniżej). Jeżeli najważniejsze osoby w wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich, czyli funkcjonariusze policji, prokuratorzy, sędziowie i kuratorzy, nie będą w pełni respektować i chronić tych gwarancji, jak mogą oczekiwać, że dziecko mające styczność z takimi słabymi wzorcami postępowania będzie szanować prawa człowieka i podstawowe swobody innych ludzi?

---

chowawczych w celu zapewnienia im opieki, ochrony lub leczenia, w tym w placówkach zdrowia psychicznego, edukacyjnych, odwykowych, ochrony lub dla imigrantów.

- **Traktowanie, które uwzględnia wiek dziecka i celowość sprzyjania jego reintegracji dla podjęcia przez nie konstruktywnej roli w społeczeństwie.** Zasada ta musi być stosowana, przestrzegana i respektowana przez cały proces postępowania z dzieckiem, od pierwszego kontaktu z władzami porządku publicznego, przez całą drogę, aż po wdrożenie wszystkich środków postępowania z dzieckiem. Wymaga ona, aby wszystkie osoby zawodowo zaangażowane w zarządzanie wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich dysponowały niezbędną wiedzą na temat rozwoju dziecka, dynamiki i kontynuacji rozwoju dzieci, o tym, co jest dobre dla ich dobra, oraz o szerzących się formach przemocy wobec dzieci.
- **Prawo do poszanowania godności dziecka wymaga zakazania wszystkich form przemocy w postępowaniu z dziećmi, które weszły w konflikt z prawem, oraz zapobiegania im.** Raporty, jakie otrzymuje Komitet, pokazują, że do aktów przemocy dochodzi na wszystkich etapach procesu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, od pierwszego kontaktu z policją, podczas aresztowania tymczasowego, po pobyt w placówce zdrowia lub w innych placówkach w przypadku kary pozbawienia wolności. Komitet wzywa Państwa-Strony do podejmowania skutecznych środków w celu zapobiegania takiej przemocy i dopilnowania, aby jej sprawcy zostali pociągnięci do odpowiedzialności, oraz do skutecznego realizowania zaleceń poczynionych w raporcie dotyczącym Badań ONZ na temat przemocy wobec dzieci (*United Nations Study on Violence against Children*), zaprezentowanym podczas Zgromadzenia Ogólnego w październiku 2006 r. (A/61/299).

14. Komitet uznaje, że ochrona bezpieczeństwa publicznego stanowi uzasadniony cel systemu wymiaru sprawiedliwości. Jednocześnie uważa jednak, że najlepszym sposobem na realizację tego celu jest pełne poszanowanie i realizacja głównych i nadrzędnych zasad wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich zapisanych w Konwencji.

IV. WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI DLA NIELETNICH: GŁÓWNE ELEMENTY KOMPLEKSOWEJ POLITYKI

15. Kompleksowa polityka dotycząca wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich musi obejmować następujące elementy podstawowe: zapobieganie przestępczości nieletnich; interwencje bez uciekania się do postępowania sądowego (postępowanie zastępcze) oraz interwencje obejmujące postępowanie sądowe; minimalny wiek w odpowiedzialności karnej i górna granica wieku w wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich; gwarancje uczciwego procesu oraz pozbawienie wolności, w tym aresztowanie tymczasowe i kara pozbawienia wolności.

A. Zapobieganie przestępczości nieletnich

16. Jednym z najważniejszych celów realizacji Konwencji jest promowanie pełnego i harmonijnego rozwoju osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych dziecka (preambuła oraz artykuły 6 i 29). Dziecko, jako indywidualnie ukształtowana jednostka, powinno zostać przygotowane do odpowiedniego życia w wolnym społeczeństwie (preambuła i artykuł 29), w którym będzie mogło podjąć konstruktywną rolę, w szacunku dla praw człowieka i podstawowych swobód (artykuły 29 i 40). W tym względzie rodzice mają obowiązek zapewnić dziecku, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwość ukierunkowania go i udzielenia mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych mu w Konwencji. W świetle tych i innych postanowień Konwencji oczywiste jest, że dorastanie dziecka w okolicznościach, które mogą wiązać się ze zwiększonym lub poważnym ryzykiem zaangażowania się dziecka w działalność przestępczą, nie jest w jego najlepiej pojętym interesie. Należy przedsięwziąć różne środki mające na celu zapewnienie pełnej i równej realizacji prawa dziecka do odpowiedniego poziomu życia (artykuł 27), do najwyższego poziomu zdrowia i udogodnień w zakresie leczenia chorób oraz rehabilitacji zdrowotnej (artykuł 24), do edukacji (artykuły 28 i 29), do ochrony przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania (artykuł 19) oraz przed wyzyskiem ekonomicznym i seksualnym (artykuły 32 i 34) oraz prawa do innych odpowiednich usług w zakresie opieki lub ochrony dzieci.

17. Jak stwierdzono powyżej, polityka dotycząca wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich pozbawiona środków mających na celu zapobieganie przestępczości nieletnich charakteryzuje się poważnymi brakami. Państwa–Strony powinny w pełni włączyć w swoją państwową kompleksową politykę dotyczącą wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich Wytyczne ONZ w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich (Wytyczne z Rijadu) przyjęte w Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Nr 45/112 z 14 grudnia 1990 r.

18. Komitet w pełni popiera Wytyczne z Rijadu i zgadza się, że należy kłaść nacisk na politykę prewencji, która umożliwiała skuteczną resocjalizację i integrację wszystkich dzieci, w szczególności w rodzinie, społeczności lokalnej, grupach rówieśniczych, szkole, szkoleniach zawodowych i świecie pracy, jak również przez organizacje wolontariackie. Oznacza to między innymi, że programy zapobiegania powinny skupiać się na wspieraniu rodzin w szczególnie trudnej sytuacji, angażowaniu szkół w nauczanie wartości podstawowych (w tym informowanie o prawach i obowiązkach dzieci i rodziców, wynikających z przepisów prawa) oraz rozszerzaniu szczególnej opieki i uwagi na młode osoby z grup ryzyka. W tym względzie szczególną uwagę należy także zwrócić na dzieci, które porzucają naukę lub z innego powodu nie kończą swojej edukacji. Zaleca się korzystanie ze wsparcia grup rówieśniczych i angażowanie rodziców w jak największym stopniu. Państwa–Strony powinny opracować usługi i programy w ramach społeczności lokalnych, które będą stanowić odpowiedź na konkretne potrzeby, problemy, obawy

i zainteresowania dzieci, w szczególności dzieci, które kilkakrotnie weszły w konflikt z prawem, które zapewnią właściwe doradztwo i ukierunkowanie rodzinom takich dzieci.

19. Artykuły 18 i 27 Konwencji potwierdzają wagę odpowiedzialności rodziców za wychowywanie dzieci, ale jednocześnie Konwencja wymaga od Państw–Stron udzielenia rodzicom (lub innym opiekunom) niezbędnej pomocy w wywiązywaniu się z obowiązków rodzicielskich. Pomoc ta nie powinna skupiać się tylko na zapobieganiu negatywnym sytuacjom, ale także – a może nawet przede wszystkim – na promowaniu społecznego potencjału rodziców. Istnieje mnóstwo informacji na temat programów prewencyjnych opartych na środowisku domowym i rodzinnym, takich jak szkolenia rodzicielskie, programy poprawy interakcji rodzic–dziecko i wizyt domowych, które mogą zostać wdrożone na bardzo wczesnym etapie życia dziecka. Ponadto edukacja we wczesnym wieku wiąże się z obniżonym wskaźnikiem przestępczości i przemocy w przyszłości. Na poziomie społeczności, pozytywnych wyników dostarczają takie programy, jak „Społeczność, której zależy” (*CTC – Communities that Care*), oparte na strategii zapobiegania ryzyku wystąpienia niepożądanych zachowań.

20. Państwa–Strony powinny w pełni promować i wspierać włączanie i angażowanie dzieci, zgodnie z artykułem 12 Konwencji, oraz rodziców, przedstawicieli społeczności i innych kluczowych osób (np. przedstawicieli organizacji pozarządowych, służb nadzoru kuratorskiego i pracowników społecznych), w opracowywanie i wdrażanie programów prewencyjnych. Jakość takiego włączenia i zaangażowania jest kluczowa dla powodzenia tych programów.

21. Komitet zaleca Państwom–Stronom, aby – pracując nad skutecznymi programami zapobiegania zasięgały porady i szukały wsparcia Międzyagencyjnego Panelu ds. Wymiaru Sprawiedliwości dla Nieletnich.

B. Interwencje/postępowanie zastępcze (patrz: także część E poniżej)

22. Władze Państw mogą korzystać z dwóch rodzajów interwencji w postępowaniu z dziećmi podejrzanymi o, oskarżonymi lub uznanymi za winne naruszenia prawa karnego, tj. ze środków nieobejmujących postępowania sądowego oraz środków obejmujących postępowanie sądowe. Komitet przypomina Państwom–Stronom, że należy dołożyć wszelkich starań w celu zapewnienia, że przysługujące dziecku prawa człowieka i prawne zabezpieczenia są przy tym w pełni przestrzegane i chronione.

23. Dzieci, które weszły w konflikt z prawem, w tym dzieci będące recydywistami, mają prawo do tego, aby były traktowane w taki sposób, który promuje ich reintegrację i podjęcie konstruktywnej roli w społeczeństwie (art. 40 (1) Konwencji). Aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka powinno być stosowane jedynie jako środek ostateczny (art. 37 (b)). Zachodzi zatem konieczność opracowania i wdrożenia – w ramach kompleksowej polityki dotyczącej wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich – szerokiego zakresu środków umożliwiających

postępowanie z dziećmi w sposób właściwy dla ich dobra, proporcjonalny do zarówno okoliczności, w jakich dzieci te funkcjonują, jak i popełnionego przez nie przestępstwa. Powinny one obejmować opiekę, ukierunkowanie i nadzór, poradnictwo, probację, umieszczenie w rodzinie zastępczej, programy edukacyjne i szkolenia oraz inne rozwiązania alternatywne do opieki instytucjonalnej (art. 40 (4)).

Interwencje bez uciekania się do postępowania sądowego

24. Zgodnie z artykułem 40 (3) Konwencji, Państwa–Strony będą sprzyjały tworzeniu środków stosowanych w postępowaniu z dziećmi podejrzanymi o, oskarżonymi lub uznawanymi za winne naruszenia prawa karnego, bez uciekania się do postępowania sądowego w przypadku, gdy jest to właściwe i celowe. Zważywszy, że większość przestępców będących dziećmi popełnia tylko wykroczenia, korzystanie z różnych środków umożliwiających uniknięcie postępowania karnego/angażującego wymiar sprawiedliwości dla nieletnich i zamiast tego skierowanie sprawy do innych służb/opieki społecznej (tj. postępowanie zastępcze polegające na zaniechaniu ścigania przestępstwa albo umorzeniu postępowania karnego) powinno stanowić ugruntowaną praktykę, która może i powinna być stosowana w większości przypadków.

25. W opinii Komitetu zobowiązanie Państw–Stron do promowania środków stosowanych w postępowaniu z dziećmi, które weszły w konflikt z prawem, bez uciekania się do postępowania sądowego, odnosi się – ale zdecydowanie nie ogranicza się – tylko do dzieci, które popełniają wykroczenia, takie jak kradzież w sklepie lub inne wykroczenia o niskiej szkodliwości społecznej polegające na przywłaszczeniu sobie cudzego mienia, oraz dzieci, które dopuściły się popełnienia czynu zabronionego po raz pierwszy. Jak pokazują dane statystyczne w wielu Państwach–Stronach, duża część, a często większość, przestępstw popełnianych przez dzieci mieści się właśnie w tych kategoriach. W zgodzie z zasadami zapisanymi w artykule 40 (1) Konwencji, tego typu przypadki wymagają postępowania bez uciekania się do postępowania karnego w sądzie. Oprócz tego, że takie postępowanie pozwala uniknąć stygmatyzacji dziecka, daje ono także dobre efekty i tym samym jest w interesie bezpieczeństwa publicznego oraz – jak udowodniono – jest bardziej korzystne finansowo.

26. W postępowaniu z dziećmi, które weszły w konflikt z prawem, Państwa–Strony powinny stosować odnośne środki, bez uciekania się do postępowania sądowego, stanowiące integralną część ich systemu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, oraz zapewnić dzieciom pełne poszanowanie i ochronę praw człowieka i gwarancji prawnych (art. 40 (3) (b)).

27. Państwom–Stronom pozostawia się swobodę wyboru dokładnego charakteru i treści środków postępowania z dziećmi, które weszły w konflikt z prawem, bez uciekania się do postępowania sądowego, oraz podejmowania niezbędnych środków ustawodawczych i innych umożliwiających ich wdrożenie. Niemniej, na podstawie informacji w raportach niektórych

Państw–Stron, stwierdza się, że opracowywane są różne programy realizowane w ramach społeczności, takie jak prace społeczne, nadzór i ukierunkowanie na przykład ze strony pracowników społecznych lub służb nadzoru kuratorskiego, mediacje między przestępcą a rodziną ofiary i inne formy sprawiedliwości naprawczej, w tym zwrot mienia, rekompensata lub odszkodowanie dla ofiar. Inne Państwa–Strony powinny korzystać z tych doświadczeń. Jeśli chodzi o pełne przestrzeganie praw człowieka i gwarancji prawnych, Komitet odwołuje się do odnośnych części artykułu 40 Konwencji i podkreśla, jak następuje:

- środki postępowania z dziećmi podejrzewanymi o, oskarżonymi lub uznanymi za winne naruszenia prawa karnego, bez uciekania się do postępowania sądowego, a więc polegające na wdrożeniu postępowania zastępczego, powinny być stosowane tylko wtedy, kiedy zebrano przekonujący materiał dowodowy potwierdzający popełnienie zarzucanego dziecku czynu, kiedy dziecko z własnej, nieprzymuszonej woli i dobrowolnie przyznaje się do popełnienia zarzucanego mu czynu, jeżeli przyznania do winy nie uzyskano poprzez wywieranie presji lub zastraszanie dziecka, i wreszcie pod warunkiem, że przyznanie do winy nie zostanie przeciwko niemu wykorzystane w żadnym innym postępowaniu prawnym w przyszłości;
- dziecko musi samo z własnej, nieprzymuszonej woli i dobrowolnie wyrazić pisemną zgodę na zastosowanie środków postępowania zastępczego, a przed wyrażeniem zgody powinno otrzymać odpowiednie i konkretne informacje na temat charakteru, treści i czasu trwania środka oraz konsekwencji braku współpracy z jego strony, niewywiązania się z wiążących się z danym środkiem zobowiązań lub niedotrzymania terminu jego obowiązywania. W celu wzmocnienia zaangażowania rodziców, Państwa–Strony mogą rozważyć uzyskanie ich zgody na takie postępowanie, w szczególności jeżeli dziecko ma poniżej 16 lat;
- prawo musi zawierać konkretne przepisy wskazujące, w jakich przypadkach możliwe jest zastosowanie postępowania zastępczego, oraz regulujące i rewidujące uprawnienia policji, prokuratorów i/lub innych służb podejmujących decyzje w tym względzie, w szczególności w celu ochrony dziecka przed dyskryminacją;
- dziecko musi mieć możliwość uzyskania pomocy prawnej i wszelkiej innej co do określenia, czy proponowane przez kompetentne organy postępowanie zastępcze, jest właściwe i celowe, oraz pomocy w ewentualnej rewizji zastosowanego środka;
- ukończenie przez dziecko środka postępowania zastępczego powinno być równoznaczne z faktycznym i ostatecznym zamknięciem sprawy. Chociaż możliwe jest przechowywanie poufnych informacji dotyczących zastosowanego postępowania zastępczego do celów administracyjnych i rewizyjnych, nie należy ich traktować jak „rejestr karnego”, a dziecko to nie może być postrzegane jak osoba wcześniej karana. Jeżeli postępowanie to zostanie w jakikolwiek sposób zarejestrowane, dostęp do tych informacji powinien

być udzielany wyłącznie kompetentnym organom upoważnionym do postępowania z dziećmi, które weszły w konflikt z prawem, i tylko przez ograniczony czas, np. maksymalnie przez rok.

Interwencje obejmujące postępowanie sądowe

28. Jeżeli kompetentny organ (zazwyczaj prokuratura) wszczyna postępowanie, należy przy tym przestrzegać zasad uczciwego i sprawiedliwego procesu (patrz: część D poniżej). Jednocześnie system wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich powinien zapewniać wiele możliwości postępowania z dziećmi, które weszły w konflikt z prawem, poprzez korzystanie ze środków społecznych i/lub edukacyjnych, przy restrykcyjnym ograniczeniu stosowania pozbawienia wolności, w szczególności aresztu tymczasowego, stanowiących środek ostateczny. Na etapie ogłaszania wyroku, pozbawienie wolności powinno być stosowane jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas (art. 37 (b)). Oznacza to, że Państwa–Strony powinny dysponować dobrze wyszkolonymi służbami nadzoru kuratorskiego pozwalającymi na maksymalne i skuteczne korzystanie z takich środków, jak nakaz nadzoru i ukierunkowania, probacji, monitorowania przez społeczność lub ośrodki kuratorskie (dziennego nadzoru) oraz możliwość przedterminowego zwolnienia.

29. Komitet przypomina Państwom, że – zgodnie z art. 40 (1) Konwencji – reintegracja oznacza, że wobec dziecka nie wolno podjąć żadnego działania, które może zaszkodzić jego pełnemu uczestnictwu w społeczności, takiego jak stygmatyzacja, izolacja społeczna lub szerzenie negatywnej opinii o dziecku. Aby dziecko, które weszło w konflikt z prawem, było traktowane w sposób sprzyjający jego reintegracji, należy podejmować wszystkie działania wspierające dziecko w tym, aby stało się pełnym, konstruktywnym członkiem społeczeństwa.

C. Dzieci wchodzące w konflikt z prawem a wiek

Minimalny wiek odpowiedzialności karnej

30. Raporty składane przez Państwa–Strony wskazują na szerokie zróżnicowanie w zakresie minimalnego wieku odpowiedzialności karnej – od bardzo młodego wieku 7 lub 8 lat do godnego pochwały starszego wieku 14 lub 16 lat. Dość dużo Państw–Stron stosuje dwie dolne granice minimalnego wieku odpowiedzialności karnej. Dzieci, które weszły w konflikt z prawem, i które w czasie popełnianego czynu są w wieku równym lub powyżej niższej granicy minimalnego wieku, ale poniżej wyższej granicy minimalnego wieku, ponoszą odpowiedzialność karną, tylko jeżeli charakteryzują się wymaganą dojrzałością w tym względzie. Oceny dojrzałości dokonuje sąd/sędzia, często bez konsultowania się ze specjalistą psychologiem, i w praktyce ozna-

cza to, że niższą granicę minimalnego wieku stosuje się w przypadku poważnych przestępstw. System dwóch dolnych granic minimalnego wieku często jest nie tylko dezorientujący, ale też pozostawia wiele decyzji sądu/sędziemu, co może skutkować praktykami dyskryminacyjnymi. W świetle tak szerokiego zakresu minimalnego wieku w odpowiedzialności karnej Komitet uznaje, że Państwa–Strony powinny uzyskać wyraźne wytyczne i zalecenia w tym zakresie.

31. Artykuł 40 (3) Konwencji wymaga od Państw–Stron sprzyjania między innymi ustanowieniu minimalnego wieku, poniżej którego dzieci nie będą uznawane za zdolne do naruszenia prawa karnego, ale sam nie określa konkretnej dolnej granicy wieku w tym względzie. Komitet rozumie to postanowienie jako zobowiązanie Państw–Stron do ustanowienia minimalnego wieku odpowiedzialności karnej (MWOK). Minimalny wiek oznacza, jak następuje:

- dzieci, które popełniają przestępstwo w wieku poniżej tego minimum, nie mogą zostać uznane za odpowiedzialne w ramach procedur prawa karnego. Nawet (bardzo) młode dzieci mają zdolność do naruszenia prawa karnego, ale jeżeli popełnią przestępstwo w wieku poniżej MWOK niepodważalne założenie jest takie, że nie można ich formalnie oskarżyć i uznać odpowiedzialnymi w ramach procedur prawa karnego. W przypadku takich dzieci można podjąć specjalne środki ochronne, jeżeli jest to konieczne dla ich najlepiej pojętego interesu;
- dzieci w MWOK lub powyżej w chwili popełnienia przestępstwa (lub naruszenia prawa karnego), ale w wieku poniżej 18 lat (patrz: także paragraf 35–38 poniżej) mogą zostać formalnie oskarżone i podlegają procedurom prawa karnego. Procedury te, wraz z ostatecznym wynikiem, muszą jednak być w pełni zgodne z zasadami i postanowieniami Konwencji, zgodnie z wyjaśnieniami niniejszego komentarza ogólnego.

32. Zasada 4 Zasad z Pekinu zaleca, aby MWOK nie rozpoczął się w zbyt niskim wieku, zważywszy na dojrzałość emocjonalną, psychiczną i intelektualną dziecka. W zgodzie z tą zasadą Komitet zaleca Państwom–Stronom, aby nie ustanawiały zbyt niskiej dolnej granicy MWOK oraz aby podniosły obecnie obowiązującą niską dolną granicę MWOK do poziomu akceptowanego na arenie międzynarodowej. Na podstawie tych zaleceń można wnioskować, że minimalny wiek odpowiedzialności karnej poniżej 12 lat nie jest uznawany przez Komitet za akceptowany na arenie międzynarodowej. Wzywa się Państwa–Strony do podniesienia dolnej granicy MWOK do wieku 12 lat stanowiącego absolutne minimum w tym względzie oraz do dalszego podnoszenia jej do wyższego poziomu.

33. Jednocześnie Komitet apeluje, aby Państwa–Strony nie obniżały swojego MWOK do wieku 12 lat. Wyższa dolna granica MWOK, np. 14 lub 16 lat, przyczynia się do tworzenia systemu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, który zgodnie z artykułem 40 (3) (b) Konwencji odnosi się do dzieci, które weszły w konflikt z prawem i pozwala na to, aby nie uciekać się do postępowania sądowego, oraz na pełne przestrzeganie przysługujących dziecku praw człowieka i gwarancji prawnych. W tym względzie Państwa–Strony powinny szczegółowo informować Ko-

mitet w swoich raportach, jak traktuje się u nich dzieci poniżej przyjętego w ich prawie MWOK, które zostały uznane winnymi naruszenia prawa karnego, są o to podejrzewane lub oskarżane, oraz jakie gwarancje prawne obowiązują w tym względzie w celu zapewnienia im równie uczciwego i sprawiedliwego traktowania jak w przypadku dzieci w lub powyżej MWOK.

34. Komitet pragnie wyrazić swoje obawy co do praktyki dopuszczania wyjątków w zakresie MWOK, które pozwalają na stosowanie niższego minimalnego wieku odpowiedzialności karnej w sprawach, w których dziecko jest np. oskarżone o popełnienie poważnego przestępstwa lub w których dziecko zostanie uznane za wystarczająco dojrzałe i w związku z tym może ponieść odpowiedzialność karną. Komitet zdecydowanie zaleca, aby Państwa–Strony ustaliły MWOK, który nie pozwala na – w drodze wyjątku – stosowanie niższego wieku.

35. Jeżeli nie ma dowodu potwierdzającego wiek dziecka i nie da się ustalić, czy dziecko jest w MWOK lub powyżej, dziecko nie może ponieść odpowiedzialności karnej (patrz: także paragraf 39 poniżej).

Górna granica wieku w wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich

36. Komitet pragnie także zwrócić uwagę Państw–Stron na górną granicę wieku dla stosowania zasad wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. Te szczególne zasady – zarówno z uwagi na szczególne zasady postępowania, jak i zasady dotyczące postępowania zastępczego oraz środków szczególnych – powinny znajdować zastosowanie począwszy od MWOK przyjętego w danym kraju, do wszystkich dzieci, które w czasie popełniania rzekomego przestępstwa (lub czynu karalnego zgodnie z prawem karnym) nie ukończyły jeszcze wieku 18 lat.

37. Komitet pragnie przypomnieć Państwom–Stronom, że uznały prawo każdego dziecka podejrzewanego o, oskarżonego lub uznanego winnym naruszenia prawa karnego do traktowania zgodnie z postanowieniami artykułu 40 Konwencji. Oznacza to, że każda osoba w wieku poniżej 18 lat w czasie popełniania rzekomego przestępstwa, musi być traktowana zgodnie z zasadami wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

38. W związku z powyższym Komitet zaleca, aby Państwa–Strony, które ograniczają stosowanie zasad wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich do dzieci w wieku poniżej 16 lat (lub mniej), lub które w drodze wyjątku dopuszczają traktowanie dzieci w wieku 16 lub 17 lat jak przestępców dorosłych, zmieniły swoje prawo w celu uzyskania wolnego od dyskryminacji pełnego stosowania zasad wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich w stosunku do wszystkich osób w wieku poniżej 18 lat. Komitet z zadowoleniem zauważa, że niektóre Państwa–Strony pozwalają na stosowanie zasad i przepisów wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich w stosunku do osób w wieku 18 lat i starszych, zazwyczaj do 21 lat, albo w ramach zasady ogólnej, albo w drodze wyjątku.

39. I wreszcie Komitet pragnie podkreślić, jak ważny jest fakt, aby dla pełnej realizacji artykułu 7 Konwencji, wymagającego m.in. niezwłocznego zarejestrowania dziecka natychmiast

po urodzeniu, ustalić odnośne limity wiekowe, co dotyczy wszystkich Państw–Stron. Dziecko bez ustalonej i możliwej do potwierdzenia daty urodzin jest szczególnie narażone na różnego rodzaju krzywdę i niesprawiedliwe traktowanie w rodzinie, pracy, systemie edukacji, na rynku pracy, a w szczególności w ramach systemu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. Każde dziecko musi bez dodatkowych opłat otrzymać akt urodzenia, kiedy tylko potrzebuje udowodnić swój wiek. W przypadku braku dowodu potwierdzającego wiek dziecka ma ono prawo do rzetelnych badań medycznych lub postępowania odnośnych służb społecznych w celu ustalenia jego wieku, a w przypadku sprzeczności informacji lub braku jednoznacznego dowodu, dziecko ma prawo do tego, aby wątpliwości w tym względzie zostały rozstrzygnięte na jego korzyść.

D. Gwarancje uczciwego procesu

40. Art. 40 (2) Konwencji zawiera ważną listę praw i gwarancji, których celem jest zapewnienie każdemu dziecku podejrzanemu lub oskarżonemu o naruszenie prawa karnego uczciwego traktowania i procesu. Większość tych gwarancji można także znaleźć w artykule 14 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (dalej: Pakt), do którego Komitet Praw Człowieka odniósł się szerzej w Komentarzu Ogólnym Nr 13 (1984) – „Zarządzanie wymiarem sprawiedliwości”, który obecnie podlega rewizji. Realizacja tych gwarancji dla dzieci wiąże się jednak z pewnymi konkretnymi aspektami, które zostaną omówione w tej części. Wcześniej jednak Komitet pragnie podkreślić, że kluczowym warunkiem do odpowiedniej i skutecznej realizacji tych praw i gwarancji jest jakość osób zajmujących się zarządzaniem wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich. Szkolenie osób zawodowo zaangażowanych w jego działania, czyli funkcjonariuszy policji, prokuratorów, prawników i innych przedstawicieli dziecka, sędziów, kuratorów, pracowników społecznych i innych, ma zasadnicze znaczenie i powinno odbywać się w sposób systematyczny i ciągły. Osoby te powinny dysponować odpowiednią wiedzą na temat fizycznego, psychologicznego, umysłowego i społecznego rozwoju dziecka, a w szczególności młodzieży, jak również na temat szczególnych potrzeb dzieci w trudnej sytuacji, takich jak dzieci z niepełnosprawnościami, dzieci będące przesiedleńcami, dzieci żyjące na ulicy, dzieci będące uchodźcami lub ubiegające się o azyl oraz dzieci należące do mniejszości rasowej, etnicznej, religijnej, językowej lub innej (patrz: para. 6–9 powyżej). Ponieważ łatwo można przeoczyć kwestię dziewcząt w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, jako że stanowią one niewielką grupę, należy zwrócić szczególną uwagę na ich szczególne potrzeby, np. w odniesieniu do poprzednich krzywd lub szczególnych potrzeb zdrowotnych. Osoby zawodowo zajmujące się dziećmi powinny, niezależnie od okoliczności, zawsze postępować w sposób zgodny z godnością i wartością dziecka, co wzmacnia szacunek dziecka dla praw człowieka i podstawowych wolności innych oraz sprzyja reintegracji dziecka oraz podjęciu przez nie konstruktywnej roli w społeczeństwie (art. 40 (1)). Wszystkie gwarancje zapisane w art. 40

(2), o których będzie mowa poniżej, stanowią standardy minimalne, np. w obszarach pomocy prawnej lub uczestnictwa dziecka i jego rodziców w procesie sądowym.

Wymiar sprawiedliwości dla nieletnich nie działa wstecz (art. 40 (2) (a))

41. Art. 40 (2) (a) Konwencji gwarantuje, że zasada, aby nikt nie był uznawany winnym przestępstwa karnego poprzez działanie lub zaniechanie, które w momencie jego dokonania nie było zabronione przez prawo wewnętrzne bądź międzynarodowe, stosowała się także do dzieci (patrz: także artykuł 15 Paktu). Oznacza to, że żadne dziecko nie może zostać oskarżone ani skazane w ramach prawa karnego za działania lub zaniechania, które w momencie ich dokonania nie były zabronione przez prawo wewnętrzne bądź międzynarodowe. W świetle tego, że wiele Państw–Stron ostatnio wzmocniło i/lub rozszerzyło przepisy swojego prawa karnego w celu zapobiegania terroryzmowi i zwalczania jego objawów, Komitet zaleca, aby Państwa–Strony dopilnowały, że zmiany te nie skutkują wstecznym lub niezamierzonym karaniem dzieci. Komitet pragnie także przypomnieć Państwom–Stronom, że zasada, zgodnie z którą przestępcy nie można wymierzyć surowszej kary niż kara przewidziana za dane przestępstwo kryminalne w chwili jego popełnienia, co zapisano w artykule 15 Paktu, w świetle artykułu 41 Konwencji ma zastosowanie także do dzieci w Państwach–Stronach Paktu. Żadnemu dziecku nie zostanie wymierzona surowsza kara niż kara przewidziana w chwili naruszenia prawa karnego przez dziecko. Jeżeli jednak w czasie od popełnienia przestępstwa prawo zostało zmienione i przewiduje lżejszy wymiar kary, dziecko powinno skorzystać z tej zmiany.

Domniemanie niewinności (art. 40 (2) (b) (i))

42. Domniemanie niewinności jest fundamentem ochrony praw człowieka w przypadku dzieci, które weszły w konflikt z prawem. Oznacza to, że to prokuratura musi dostarczyć dowodu (dowodów) na winę dziecka. Wszelkie wątpliwości w przypadku dziecka podejrzanego lub oskarżonego o naruszenie prawa karnego rozstrzygane są na jego korzyść, a jego wina może zostać uznana dopiero wtedy, gdy stawiane mu zarzuty zostaną udowodnione ponad wszelką wątpliwość. Dziecko ma prawo do bycia traktowanym zgodnie z zasadą domniemanie niewinności, a wszystkie organy publiczne i inne zaangażowane podmioty zobowiązane są powstrzymać się od oceniania i wyrokowania co do ostatecznego wyniku procesu. Państwa–Strony powinny dostarczyć informacje na temat rozwoju dziecka w celu zapewnienia, że zasada domniemanie niewinności jest przestrzegana w praktyce. Z powodu niezajomości procesu, niedojrzałości, strachu lub z innych przyczyn dziecko może zachowywać się w sposób podejrzany, ale odnośnym organom nie wolno zakładać, że dziecko to jest winne zarzucanych mu czynów, bez udowodnienia mu winy ponad wszelką wątpliwość.

Prawo do wypowiedzania się i bycia wysłuchanym (artykuł 12)

43. Art. 12 (2) Konwencji wymaga, aby dziecko miało zapewnioną możliwość wypowiedzania się i bycia wysłuchanym w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym, dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego.

44. Oczywistym jest, że w przypadku dziecka podejrzanego o, oskarżonego lub uznawanego winnym naruszenia prawa karnego prawo do bycia wysłuchanym stanowi podstawę uczciwego procesu. Równie oczywistym jest, że dziecko ma prawo do wypowiedzania się i bycia wysłuchanym bezpośrednio, a nie tylko za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, jeżeli jest to w jego najlepiej pojętym interesie. Prawo to musi być w pełni przestrzegane na wszystkich etapach procesu, począwszy od etapu przedprocesowego, podczas którego dziecko ma prawo zachować milczenie, jak również prawo do bycia wysłuchanym przez policję, prokuratora i sędziego rozstrzygającego sprawę. Prawo to obowiązuje także na etapie wydawania orzeczenia i realizacji zasądzonych środków. Innymi słowy, dziecko musi mieć zapewnioną możliwość swobodnego wyrażenia swoich poglądów, a poglądy te powinny być przyjęte z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka (art. 12 (1)), przez cały proces wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. Oznacza to, że dziecko, jeżeli ma skutecznie uczestniczyć w postępowaniu, musi zostać poinformowane nie tylko o stawianych mu zarzutach (patrz: para. 47–48), ale także o samym procesie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich i o możliwych środkach.

45. Dziecko powinno mieć zapewnioną możliwość wyrażenia swoich poglądów na temat (alternatywnych) środków, jakie mogą zostać zasądzone, a jego ewentualne konkretne życzenia i preferencje w tym względzie muszą zostać przyjęte z należytą wagą. Twierdzenie, że dziecko ponosi odpowiedzialność karną, sugeruje, że powinno być kompetentne i być w stanie skutecznie uczestniczyć w decyzjach dotyczących jak najodpowiedniejszej reakcji na podejrzenia co do naruszenia przez nie prawa karnego (patrz: para. 46 poniżej). Rozumie się samo przez się, że sędziowie są odpowiedzialni za podejmowanie decyzji. Ale traktowanie dziecka jak przedmiot nie świadczy o uznawaniu jego praw ani nie przyczynia się do skutecznej reakcji na jego zachowanie. Dotyczy to także realizacji zasądzonych środków. Jak pokazują badania, aktywne angażowanie dziecka w ich realizację w większości przypadków przyczynia się do pozytywnych wyników.

Prawo do skutecznego uczestniczenia w postępowaniu (art. 40 (2) (b) (iv))

46. Uczciwy proces wymaga, aby dziecko podejrzanego lub oskarżonego o naruszenie prawa karnego było w stanie skutecznie uczestniczyć w procesie, a w związku z tym rozumieć

stawiane mu zarzuty oraz ewentualne konsekwencje i kary, tak aby kierować swoim przedstawicielem prawnym, podważać zeznania świadków, składać zeznania i podejmować odpowiednie decyzje na temat dowodów, zeznań i środków, jakie mają zostać zasądzone. Artykuł 14 Zasad z Pekinu stanowi, że postępowanie powinno być prowadzone w atmosferze zrozumienia pozwalającej dziecku na uczestniczenie i swobodne wyrażanie swoich poglądów. Zważywszy na wiek i dojrzałość dziecka, może także zachodzić potrzeba zmiany procedur i praktyk sali sądowej.

Niezwłoczne i bezpośrednie informowanie o stawianych zarzutach (art. 40 (2) (b) (ii))

47. Każde dziecko podejrzewane lub oskarżone o naruszenie prawa karnego ma prawo do niezwłocznego i bezpośredniego poinformowania go o stawianych mu zarzutach. „Niezwłoczne” i „bezpośrednie” oznacza możliwie jak najszybciej, czyli wtedy, kiedy prokurator lub sędzia wszczyna postępowanie przeciwko dziecku. Jednak także wtedy, kiedy odnośne organy zdecydują o rozpatrzeniu sprawy bez uciekania się do postępowania sądowego, dziecko musi zostać poinformowane o zarzutach, które mogą uzasadniać takie podejście. Zobowiązanie to stanowi część art. 40 (3) (b) Konwencji, który zapewnia pełne poszanowanie gwarancji prawnych. Informacje powinny być dziecku udzielane w języku, który dziecko rozumie. Może to oznaczać udzielanie mu informacji w obcym języku, ale także „tłumaczenie” formalnego żargonu prawnego, często stosowanego w zarzutach formułowanych w sprawach karnych/osób nieletnich na język zrozumiały dla dziecka.

48. Przedstawienie dziecku dokumentu oficjalnego nie wystarczy i często potrzebne może być wyjaśnienie ustne. Organy wymiaru sprawiedliwości nie powinny pozostawiać tego rodzicom, opiekunom prawnym czy osobom udzielającym dziecku pomocy prawnej lub innej. To organy wymiaru sprawiedliwości (np. policja, prokurator, sędzia) są odpowiedzialne za dopilnowanie, że dziecko rozumie każdy stawiany mu zarzut. Komitet uważa, że przekazanie tych informacji rodzicom czy opiekunom prawnym nie powinno stanowić alternatywy wobec komunikowania ich dziecku. Najbardziej odpowiednim rozwiązaniem jest, gdy zarówno dziecko, jak i rodzice lub opiekunowie prawni otrzymują tego typu informacje w taki sposób, że są w stanie zrozumieć zarzuty i ewentualne konsekwencje.

Zapewnienie prawnej i innej właściwej pomocy (art. 40 (2) (b) (ii))

49. Dziecko musi mieć zapewnioną prawną lub inną właściwą pomoc w przygotowaniu i prezentowaniu swojej obrony. Konwencja wymaga, aby dziecko miało zapewnioną pomoc, która niekonieczne we wszystkich okolicznościach musi być pomocą prawną, ale musi być właściwa. Decyzji Państw–Stron pozostawia się określenie, w jaki sposób pomoc ta powinna być udzielona, ale powinna ona być zwolniona z opłat. Komitet zaleca, aby Państwa–Strony

zapewniły w możliwie największym stopniu właściwą pomoc osób wyszkolonych w dziedzinie prawa, takich jak specjaliści prawnicy czy osoby reprezentujące inne zawody związane z prawem. Możliwa jest inna właściwa pomoc (np. pracowników społecznych), ale taka osoba musi dysponować wystarczającą wiedzą i zrozumieniem różnych aspektów prawnych procesu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich i musi być przeszkolona do pracy z dziećmi, które weszły w konflikt z prawem.

50. Zgodnie z wymogami art. 14 (3) (b) Paktu, dziecko i osoba przydzielona mu do pomocy muszą dysponować odpowiednim czasem i możliwościami w celu przygotowania obrony. Komunikacja między dzieckiem a osobą przydzieloną mu do pomocy, zarówno pisemna, jak i ustna, musi odbywać się w warunkach zapewniających pełne poszanowanie poufności wymienianych komunikatów, zgodnie z gwarancją przewidzianą art. 40 (2) (b) (vii) Konwencji, oraz prawem dziecka do ochrony przed ingerencją w jego prywatność i korespondencję (artykuł 16 Konwencji). Wiele Państw–Stron zgłosiło zastrzeżenia co do tej gwarancji (art. 40 (2) (b) (ii) Konwencji), zakładając, że wymaga ona wyłącznie zapewnienia pomocy prawnej, a tym samym, pomocy prawnika. Tak jednak nie jest i tego typu zastrzeżenia mogą i powinny być wycofane.

Rozpatrzenie sprawy bez zwłoki i w obecności rodziców (art. 40 (2) (b) (iii))

51. Na arenie międzynarodowej panuje zgoda co do tego, że w przypadku dzieci, które weszły w konflikt z prawem, czas pomiędzy popełnieniem przestępstwa a ostateczną reakcją na ten czyn powinien być możliwie jak najkrótszy. Im więcej czasu upłynie, tym większe prawdopodobieństwo, że reakcja straci swój pożądany pozytywny, pedagogiczny efekt, a stygmatyzacja dziecka będzie większa. W tym względzie Komitet odnosi się także do art. 37 (d) Konwencji, zgodnie z którym każde dziecko pozbawione wolności ma prawo do domagania się uzyskania szybkiej decyzji co do jego działania, tak aby mogło zakwestionować legalność pozbawienia go wolności. Termin „szybki” jest nawet mocniejszy – co jest uzasadnione, zważywszy na to, jak poważną sprawą jest pozbawienie kogoś wolności – niż określenie „bez zwłoki” (art. 40 (2) (b) (iii) Konwencji, które z kolei jest mocniejsze niż określenie „bez nieuzasadnionej zwłoki” w art. 14 (3) (c) Paktu.

52. Komitet zaleca, aby Państwa–Strony ustanowiły i wdrożyły limity czasu, jaki może upłynąć od popełnienia przestępstwa do ukończenia śledztwa policyjnego, decyzji prokuratora (lub innego kompetentnego organu) o wniesieniu zarzutów przeciwko dziecku oraz ostatecznego rozpatrzenia sprawy i decyzji sądu lub innego kompetentnego organu sądowego. Tego typu limity czasowe powinny być znacznie krótsze niż w przypadku dorosłych. Jednocześnie jednak decyzje podejmowane bez zwłoki powinny być wynikiem procesu, w którym przysługujące dziecku prawa człowieka i gwarancje prawne są w pełni przestrzegane. W procesie podejmowania decyzji bez zwłoki obecna musi być prawna lub inna właściwa pomoc. Ich obec-

ność nie powinna ograniczać się tylko do procesu przed sądem lub innym organem sądowym, ale jest wymagana na wszystkich innych etapach procesu, począwszy od przesłuchiwania dziecka przez policję.

53. Rodzice lub opiekunowie prawni również powinni być obecni podczas postępowania, ponieważ mogą dziecku zapewnić ogólną pomoc psychologiczną i emocjonalną. Obecność rodziców nie oznacza, że mogą oni działać w obronie dziecka lub angażować się w proces podejmowania decyzji. Sędzia lub inny kompetentny organ może jednak zdecydować, na wniosek dziecka lub osoby udzielającej mu prawnej czy innej właściwej pomocy, lub ponieważ nie jest to w najlepiej pojętym interesie dziecka (artykuł 3 Konwencji), o ograniczeniu, zmniejszeniu lub wyłączeniu obecności rodziców z postępowania.

54. Komitet zaleca, aby Państwa–Strony wyraźnie określiły w swoim prawie maksymalny dopuszczalny wymiar zaangażowania rodziców lub opiekunów prawnych w postępowanie przeciwko dziecku. Zaangażowanie to powinno ogólnie przyczyniać się do skutecznej reakcji na naruszenie prawa karnego przez dziecko. W ramach sprzyjania zaangażowaniu rodziców należy ich możliwie jak najszybciej powiadomić o zatrzymaniu dziecka.

55. Jednocześnie Komitet ubolewa nad istniejącą w niektórych krajach tendencją do karania rodziców za przestępstwa popełnione przez ich dzieci. Uznanie odpowiedzialności cywilnej za szkody spowodowane czynem dziecka może, w niektórych ograniczonych przypadkach, być właściwe, w szczególności w przypadku młodszych dzieci (np. w wieku poniżej 16 lat). Jednak kryminalizacja rodziców dzieci, które weszły w konflikt z prawem, najprawdopodobniej nie przyczyni się do tego, aby stali się oni aktywnymi partnerami w społecznej reintegracji ich dziecka.

Nieprzymuszanie do zeznawania przeciwko sobie (art. 40 (2) (b) (iii))

56. Zgodnie z art. 14 (3) (g) Paktu, Konwencja wymaga, aby dziecko nie było przymuszane do zeznawania, wyznania lub przyznania się do winy. Oznacza to w pierwszej kolejności – co rozumie się samo przez się – że torturowanie, okrutne, nieludzkie czy poniżające traktowanie dziecka w celu wydobycia z niego wyznania lub przyznania się do winy stanowi poważne naruszenie praw dziecka (art. 37 (a) Konwencji) i jest całkowicie niedopuszczalne. Żadne uzyskane w ten sposób wyznanie lub przyznanie się do winy nie może zostać dopuszczone jako materiał dowodowy (artykuł 16 Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania).

57. Istnieje wiele innych mniej brutalnych sposobów na wydobycie z dziecka lub poprowadzenie go w kierunku przyznania się do winy lub zeznawania przeciwko sobie. Termin „przymuszany” należy interpretować w szerszym kontekście i nie zawężać jego znaczenia do stosowania siły fizycznej czy innych aktów wyraźnego naruszenia praw człowieka. Czynniki

takie jak wiek dziecka, jego rozwój, długość przesłuchań, brak zrozumienia ze strony dziecka, jego strach przed nieznanymi konsekwencjami lub sugerowaną mu możliwością kary więzienia mogą doprowadzić do przyznania się do winy/wyznania, które nie będzie prawdziwe. Jest to jeszcze bardziej prawdopodobne, jeżeli obiecuje mu się za to nagrodę (np. „Puścimy cię do domu, jak tylko powiesz nam prawdę”), łagodniejsze sankcje lub zwolnienie.

58. Przesłuchiwane dziecko musi mieć dostęp do prawnego lub innego właściwego przedstawiciela i musi być w stanie zażądać obecności swoich rodziców podczas przesłuchania. Niezbędne jest zapewnienie niezależnej kontroli metod przesłuchiwania w celu upewnienia się, że zeznanie zostało udzielone dobrowolnie i nie było wymuszone, zważywszy na wszystkie okoliczności, oraz że jest wiarygodne. Sąd lub inny organ sądowy, biorąc pod uwagę dobrowolność i wiarygodność wyznania lub przyznania się dziecka, musi uwzględnić wiek dziecka, długość jego przetrzymywania i przesłuchiwania oraz obecność przedstawiciela prawnego lub innego, rodzica/rodziców lub niezależnych przedstawicieli dziecka. Funkcjonariusze policji i inne organy prowadzące dochodzenie powinny być odpowiednio przeszkolone, tak aby unikać w trakcie przesłuchań technik i praktyk, które mogą skutkować uzyskaniem wymuszonych lub niewiarygodnych zeznań lub przyznania do winy.

Obecność i przesłuchiwanie świadków (art. 40 (2) (b) (iv))

59. Gwarancja zawarta w art. 40 (2) (b) (iv) Konwencji podkreśla, że zasada równości stron (tj. warunków równości lub parytetu między obroną a prokuraturą) powinna być przestrzegana w wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich. Termin „przesłuchiwanie” oznacza zarówno samodzielne przesłuchiwanie świadków, jak i przesłuchiwanie realizowane w imieniu oskarżonego, i odnosi się do różnic między systemami prawnymi, w szczególności między procedurami oskarżenia a dochodzenia. W tym drugim przypadku chodzi o to, że oskarżony często ma możliwość samodzielnego przesłuchiwania świadków, pomimo że rzadko korzysta z tego prawa, pozostawiając przesłuchanie prawnikowi lub, w przypadku dzieci, innemu właściwemu organowi. Ważne jest jednak, aby prawnik lub inny przedstawiciel dziecka poinformował go o przysługującej mu możliwości przesłuchania świadków oraz pozwolił mu na wyrażenie własnych poglądów w tym względzie, które należy przyjąć z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka (artykuł 12).

Prawo do odwołania się (art. 40 (2) (b) (v))

6

0. Dziecko ma prawo do odwołania się od orzeczenia uznającego go winnym stawianych mu zarzutów oraz od środków zasądzonych w związku z orzeczeniem jego winy. Odwołanie powinno zostać rozpatrzone przez wyższą, kompetentną, niezawisłą i bezstronną władzę

lub organ sądowy, innymi słowy, organ, który spełnia te same standardy i wymagania co ten, który rozpatrywał sprawę w pierwszej instancji. Gwarancja ta jest podobna do zapisanej w art. 14 (5) Paktu. Prawo do odwołania się nie ogranicza się do najpoważniejszych przestępstw.

61. Jest to prawdopodobnie powód, dla którego kilka Państw–Stron zgłosiło zastrzeżenia do tego postanowienia w celu ograniczenia prawa dziecka do odwołania się do poważniejszych przestępstw i/lub kar więzienia. Komitet przypomina Państwom–Stronom Paktu, że takie samo postanowienie zawarto w art. 14 (5) Paktu. W świetle artykułu 41 Konwencji oznacza to, że artykuł ten powinien zapewnić każdemu osądzonemu dziecku prawo do odwołania się. Komitet zaleca, aby Państwa–Strony wycofały swoje zastrzeżenia co do postanowienia art. 40 (2) (b) (v).

Zapewnienie bezpłatnej pomocy tłumacza (art. 40 (2) (vi))

62. Jeśli dziecko nie rozumie bądź nie mówi w danym języku stosowanym w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, ma prawo do otrzymania bezpłatnej pomocy tłumacza. Pomoc ta nie powinna ograniczać się tylko do procesu sądowego, ale powinna być dostępna także na wszystkich etapach postępowania wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. Ważne jest, aby tłumacz był przeszkolony do pracy z dziećmi, ponieważ ich używanie i rozumienie języka ojczystego może się różnić od języka dorosłych. Brak wiedzy i/lub doświadczenia w tym względzie może utrudniać pełne zrozumienie przez dziecko zadawanych mu pytań oraz ingerować w jego prawo do uczciwego procesu i skutecznego uczestnictwa. W zapisie zastosowano zdanie warunkowe „jeśli dziecko nie rozumie bądź nie mówi w danym języku”, co oznacza, że np. dziecko innego pochodzenia narodowego lub etnicznego, które – obok swojego języka ojczystego – rozumie i mówi językiem urzędowym danego Państwa, nie musi mieć zapewnionej bezpłatnej pomocy tłumacza.

63. Komitet pragnie także zwrócić uwagę Państw–Stron na dzieci z zaburzeniami mowy lub innymi niepełnosprawnościami. W zgodzie z art. 40 (2) (vi) oraz ze środkami szczególnej ochrony zapewnionymi dzieciom z niepełnosprawnościami w artykule 23, Komitet zaleca, aby Państwa–Strony dopilnowały, że dzieci z zaburzeniami mowy lub innymi niepełnosprawnościami miały zapewnioną adekwatną i skuteczną pomoc dobrze wyszkolonych profesjonalistów, np. specjalistów języka migowego, jeżeli poddawane są procesowi wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich (patrz: w tym względzie także Komentarz Ogólny Komitetu Praw Dziecka Nr 9 – „Prawa dzieci z niepełnosprawnościami”).

Pełne poszanowanie prywatności (art. 16 oraz 40 (2) (b) (vii))

64. Prawo dziecka do pełnego poszanowania jego prywatności na wszystkich etapach procesowych odzwierciedla prawo do ochrony prywatności zagwarantowane w artykule 16 Kon-

wencji. „Na wszystkich etapach procesowych” obejmuje cały ten czas od początkowego kontaktu z organami wymiaru sprawiedliwości (np. wezwanie do udzielenia informacji lub identyfikacji) aż do ostatecznej decyzji kompetentnego organu lub zwolnienia z nadzoru, aresztu tymczasowego czy kary pozbawienia wolności. W tym szczególnym kontekście celem tego zapisu jest unikanie wyrządzenia dziecku szkody przez niepotrzebny rozgłos lub zaklasyfikowanie dziecka. Nie wolno publikować żadnych informacji umożliwiających zidentyfikowanie przestępcy będącego dzieckiem ze względu na efekt stygmatyzacji oraz ewentualny wpływ takiego działania na dostęp dziecka do edukacji, pracy, zamieszkania czy zapewnienie mu bezpieczeństwa. Oznacza to, że władze publiczne powinny bardzo niechętnie udzielać informacji prasowych na temat przestępstw rzekomo popełnionych przez dzieci i ograniczać je do bardzo wyjątkowych przypadków. Muszą podejmować środki w celu zagwarantowania, że dzieci nie mogą zostać zidentyfikowane na podstawie informacji prasowych. W stosunku do dziennikarzy naruszających prawo do prywatności w przypadku dzieci, które weszły w konflikt z prawem, należy stosować stosowne sankcje, w tym kary dyscyplinarne, a w razie konieczności (np. w przypadku recydywy), kary w ramach kodeksu karnego.

65. Z myślą o ochronie prywatności dziecka większość Państw–Stron z zasady – czasami z dopuszczeniem wyjątków – decyduje się w przypadku dzieci oskarżonych o naruszenie prawa karnego na prowadzenie postępowań sądowych i innych za zamkniętymi drzwiami. Zasada ta dopuszcza obecność ekspertów i innych specjalistów, którym sąd udziela specjalnego pozwolenia. Przesłuchania publiczne w wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich powinny być możliwe tylko w odpowiednio uzasadnionych przypadkach i za pisemną zgodą sądu. Dziecko powinno mieć możliwość odwołania się od tej decyzji.

66. Komitet zaleca Państwom–Stronom wprowadzenie zasady, że w przypadku dzieci, które weszły w konflikt z prawem, przesłuchania sądowe i inne odbywają się za zamkniętymi drzwiami. Wyjątki od tej zasady powinny być bardzo ograniczone i wyraźnie opisane w prawie. Orzeczenie/kara powinny zostać ogłoszone publicznie podczas posiedzenia sądu w taki sposób, aby nie doszło do ujawnienia tożsamości dziecka. Prawo do prywatności (artykuł 16) wymaga, aby wszystkie osoby zawodowo zaangażowane w realizację środków orzeczonych przez sąd lub inny kompetentny organ traktowały wszelkie informacje, które mogą przyczynić się do identyfikacji dziecka, jako poufne, we wszystkich swoich kontaktach zewnętrznych. Co więcej, prawo do prywatności oznacza także, że wszelkie informacje zarejestrowane na temat przestępców będących dziećmi powinny być ściśle poufne i chronione przed dostępem osób trzecich, z wyjątkiem osób bezpośrednio zaangażowanych w dochodzenie i orzeczenie w danej sprawie. Aby uniknąć stygmatyzacji i/lub uprzedzeń wobec dziecka, rejestry przestępców będących dziećmi nie powinny być wykorzystywane w postępowaniach osób dorosłych w kolejnych sprawach dotyczących tego samego przestępcy (patrz: Zasady z Pekinu, zasady 21.1 oraz 21.2) ani do uzasadnienia ewentualnych orzeczeń/kar w przyszłości.

67. Komitet zaleca także, aby Państwa–Strony wprowadziły zasady, które pozwoliłyby na automatyczne usuwanie z rejestrów karnych nazwiska dziecka, które popełniło przestępstwo, po ukończeniu przez nie 18 lat, lub, w przypadku pewnych ograniczonych poważnych przestępstw, w sprawach, w których takie usunięcie nazwiska jest możliwe na wniosek dziecka, jeżeli jest to konieczne – po spełnieniu pewnych warunków (np. niepopelnienie przestępstwa w okresie dwóch lat od ostatniego wyroku skazującego).

E. Środki (patrz: także rozdział IV, część B, powyżej)

Przedprocesowe środki alternatywne

68. Decyzja o wszczęciu formalnego postępowania karnego nie musi koniecznie oznaczać, że postępowanie to musi zakończyć się formalnym wyrokiem sądowym dla dziecka. W zgodzie z obserwacjami poczynionymi w części B powyżej, Komitet pragnie podkreślić, że kompetentne organy/władze – w większości Państw prokuratura – powinny nieustannie badać możliwości postępowania alternatywnego do skazującego wyroku sądu. Innymi słowy, nie powinny one ustawać w wysiłkach zmierzających do właściwego zakończenia sprawy poprzez proponowanie środków, o których mowa w części B powyżej. Charakter i czas trwania środków oferowanych przez prokuraturę mogą być bardziej wymagające, a dziecku należy wtedy zapewnić prawną lub inną właściwą pomoc. Realizacja takiego środka powinna zostać dziecku przedstawiona jako droga do zawieszenia formalnego postępowania karnego/wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, które zostanie zakończone, jeżeli dany środek zostanie zrealizowany w satysfakcjonujący sposób.

69. W procesie oferowania postępowania alternatywnego do sądowego wyroku skazującego, na poziomie prokuratora, należy zapewnić pełne poszanowanie przysługujących dziecku praw człowieka i gwarancji prawnych. Komitet odwołuje się w tym względzie do zaleceń przedstawionych w para. 27 powyżej, które znajdują tutaj takie samo zastosowanie.

Rozporządzenia sędziego/sądu dla nieletnich

70. Po uczciwym i sprawiedliwym procesie, przy pełnej zgodności z artykułem 40 Konwencji (patrz: rozdział IV, część D powyżej), podejmowana jest decyzja co do środków, jakie powinny zostać nałożone na dziecko uznane za winne zarzucanego mu przestępstwa (lub przestępstw). Prawo musi zapewnić sądowi/sędziemu lub innej kompetentnej, niezawisłej i bezstronnej władzy lub organowi sądowemu, szeroki zakres dostępnych środków alternatywnych do opieki instytucjonalnej i pozbawienia wolności, które wliczono w otwartej liście w art. 40 (4) Konwencji, tak aby pozbawienie dziecka wolności było stosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas (art. 37 (b) Konwencji).

71. Komitet pragnie podkreślić, że reakcja na przestępstwo powinna być zawsze proporcjonalna nie tylko do okoliczności i wagi przestępstwa, ale także do wieku, mniejszego stopnia zawinienia, okoliczności i potrzeb dziecka, a także różnych, w szczególności długoterminowych potrzeb społeczeństwa. Podejście oparte wyłącznie na karaniu nie jest zgodne z głównymi zasadami wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich określonymi w art. 40 (1) Konwencji (patrz: para. 5–14). Komitet powtarza, że stosowanie kary cielesnej jako sankcji stanowi naruszenie tych zasad oraz artykułu 37, który zabrania wszelkich form okrutnego, nieludzkiego czy poniżającego traktowania lub karania (patrz: także Komentarz Ogólny Nr 8 (2006) – „Prawo dziecka do ochrony przed karami cielesnymi i innymi okrutnymi lub poniżającymi formami karania”). W przypadku poważnych przestępstw popełnionych przez dzieci można rozważyć środki proporcjonalne do okoliczności przestępcy oraz wagi popełnionego przestępstwa, przy jednoczesnym uwzględnieniu potrzeby bezpieczeństwa publicznego i sankcji. W przypadku dzieci w rozważaniach tych nadrzędne znaczenie zawsze ma potrzeba zabezpieczenia dobra i najlepiej pojętego interesu dziecka oraz sprzyjanie jego reintegracji.

72. Komitet zauważa, że, jeżeli rozporządzenie karne powiązane jest z wiekiem dziecka, podczas gdy dowody na wiek dziecka są sprzeczne, niejednoznaczne lub niepewne, takiemu dziecku przysługuje prawo do rozstrzygnięcia związanych z tym wątpliwości na jego korzyść (patrz: także para. 35 oraz 39 powyżej).

73. Jak dotąd zebrano szerokie doświadczenie w stosowaniu i realizacji środków stanowiących alternatywę do pozbawienia wolności/opieki instytucjonalnej. Państwa–Strony powinny z niego korzystać oraz opracowywać i wdrażać takie alternatywy, dostosowując je do swoich kultur i tradycji. Rozumie się samo przez się, że środki polegające na zmuszaniu do pracy, torturach lub nieludzkim i poniżającym traktowaniu muszą zostać wyraźnie zakazane, a osoby odpowiedzialne za takie nielegalne praktyki muszą zostać pociągnięte do odpowiedzialności.

74. Przedstawivszy swoje uwagi ogólne, Komitet pragnie zwrócić uwagę na środki zakazane art. 37 (a) Konwencji oraz na pozbawienie wolności.

Zakaz stosowania kary śmierci

75. Art. 37 (a) Konwencji potwierdza przyjęty na całym świecie standard (patrz: na przykład art. 6 (5) Paktu), zgodnie z którym kary śmierci nie można wymierzyć za przestępstwo popełnione przez osobę, która w chwili jego popełnienia nie miała 18 lat. Chociaż zapis ten jest jasny, niektóre Państwa–Strony zakładają, że zasada ta zakazuje egzekucji tylko w przypadku osób w wieku poniżej 18 lat. W ramach tej zasady jednak wyraźnym i decydującym kryterium jest wiek, w jakim doszło do popełnienia przestępstwa. Oznacza to, że kary śmierci nie można wymierzyć osobie, która w chwili popełnienia przestępstwa nie ukończyła 18 lat, niezależnie od jej wieku w chwili procesu, wydawania wyroku czy realizacji kary.

76. Komitet zaleca, aby te nieliczne Państwa–Strony, które jeszcze tego nie zrobiły, zakazały kary śmierci za wszystkie przestępstwa popełnione przez osoby w wieku poniżej 18 lat oraz zawiesiły egzekucję wyroków śmierci na takich osobach, dopóki niezbędne środki ustawodawcze zakazujące kary śmierci wobec dzieci nie zostaną w pełni ustanowione. Zasądzona kara śmierci powinna zostać zmieniona na sankcję w pełni zgodną z Konwencją.

Zakaz kary dożywotniego więzienia bez możliwości wcześniejszego zwolnienia

77. Żadne dziecko, które w chwili popełnienia przestępstwa nie miało 18 lat, nie powinno zostać skazane na dożywotnie więzienie bez możliwości zwolnienia lub wcześniejszego zwolnienia. Możliwość zwolnienia dziecka z odbywania kary powinna być realistyczna i regularnie rozważana w odniesieniu do wszystkich zasądzonych wyroków. W tym względzie Komitet odwołuje się do artykułu 25 Konwencji zapewniającemu wszystkim dzieciom umieszczonym w zakładzie opieki, ochrony czy leczenia prawo do okresowej rewizji tej decyzji. Komitet przypomina Państwom–Stronom, które skazują dzieci na karę dożywotniego więzienia z możliwością zwolnienia lub wcześniejszego zwolnienia, że sankcja ta musi być w pełni zgodna z celami wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich zapisanymi w art. 40 (1) Konwencji oraz musi dążyć do ich realizacji. Oznacza to między innymi, że dziecko skazane na taką karę więzienia powinno mieć zapewniony dostęp do edukacji, leczenia i opieki mających na celu jego zwolnienie, reintegrację i zdolność do podjęcia konstruktywnej roli w społeczeństwie. Wymaga to także regularnej rewizji rozwoju i postępów dziecka w celu podjęcia decyzji co do jego ewentualnego zwolnienia. Zważywszy na prawdopodobieństwo tego, że w przypadku takiego dziecka dożywotnie więzienie znacznie utrudni, o ile w ogóle nie uniemożliwi, realizację celów wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, pomimo możliwości zwolnienia dziecka, Komitet zdecydowanie zaleca, aby Państwa–Strony zakazały wszelkich form dożywotniego więzienia za przestępstwa popełnione przez osoby w wieku poniżej 18 lat.

**F. Pozbawienie wolności, w tym aresztowanie tymczasowe
i kara pozbawienia wolności**

78. Artykuł 37 Konwencji zawiera podstawowe zasady co do stosowania pozbawienia wolności, praw proceduralnych przysługujących każdemu dziecku pozbawionemu wolności oraz postanowienia dotyczące warunków i traktowania dzieci pozbawionych wolności.

Zasady podstawowe

79. W zakresie stosowania pozbawienia wolności obowiązują następujące zasady podstawowe: (a) aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka ma być zgodne z prawem i bę-

dzie stosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas; oraz (b) żadne dziecko nie zostanie pozbawione wolności w sposób bezprawny lub arbitralny.

80. Komitet z zaniepokojeniem zauważa, że w wielu krajach dzieci miesiącami, a nawet latami tkwią w areszcie tymczasowym, co stanowi poważne naruszenie art. 37 (b) Konwencji. Musi być dostępny skuteczny pakiet rozwiązań alternatywnych (parz: rozdział IV, część B powyżej), aby Państwa–Strony wywiązywały się ze swojego zobowiązania zgodnie z art. 37 (b) Konwencji do stosowania pozbawienia wolności jedynie jako środka ostatecznego. Stosowanie rozwiązań alternatywnych musi być dokładnie ustrukturyzowane, tak aby ograniczyć również korzystanie z aresztu tymczasowego (przedprocesowego) i nie „poszerzać sieci” karanych w ten sposób dzieci. Ponadto, Państwa–Strony powinny przyjąć właściwe środki ustawodawcze i inne w celu ograniczenia stosowania aresztu tymczasowego. Stosowanie aresztu tymczasowego jako kary stanowi naruszenie zasady domniemania niewinności. Prawo powinno wyraźnie określać warunki wymagane do ustalenia, czy należy dziecko umieścić w placówce czy zastosować wobec niego areszt tymczasowy, w szczególności w celu dopilnowania, że będzie się ono stawiało na posiedzenia sądu, oraz czy stanowi ono bezpośrednie zagrożenie dla siebie lub innych. Długość aresztu tymczasowego powinna być ograniczona przez prawo i powinna podlegać regularnej rewizji.

81. Komitet zaleca, aby Państwa–Strony dopilnowały, aby dziecko mogło być zwolnione z aresztu tymczasowego możliwie jak najszybciej, jeżeli jest to konieczne – po spełnieniu pewnych warunków. Decyzje dotyczące aresztu tymczasowego, w tym jego długości, powinny być podejmowane przez wyższą, kompetentną, niezawisłą i bezstronną władzę lub organ sądowy, a dziecko powinno mieć zapewnioną prawną lub inną właściwą pomoc.

Prawa proceduralne (art. 37 (d))

82. Każde dziecko pozbawione wolności ma prawo do uzyskania niezwłocznego dostępu do prawnej lub innej odpowiedniej pomocy, jak również prawo do zakwestionowania legalności pozbawienia go wolności przed sądem lub inną kompetentną, niezawisłą i bezstronną władzą oraz domaganie się uzyskania szybkiej decyzji w tej sprawie.

83. Każde dziecko zaaresztowane i pozbawione wolności powinno zostać doprowadzone przed kompetentną władzę w celu zbadania legalności (przedłużania) pozbawienia go wolności w ciągu 24 godzin. Komitet zaleca także, aby Państwa–Strony wprowadziły restrykcyjne postanowienia prawne, zgodnie z którymi legalność aresztu tymczasowego ma podlegać regularnej rewizji, najlepiej co dwa tygodnie. Jeżeli warunkowe zwolnienie dziecka, np. poprzez zastosowanie środków alternatywnych, nie jest możliwe, należy dziecku postawić formalne zarzuty co do zarzucanych mu przestępstw i doprowadzić je przed sąd lub inną kompetentną, niezawisłą i bezstronną władzę lub organ sądowy, w terminie nie przekraczającym 30 dni od rozpoczęcia

aresztu tymczasowego. Mając świadomość tego, że sądy stosują praktykę odraczania posiedzeń, często więcej niż raz, Komitet wzywa Państwa–Strony do wprowadzenia niezbędnych przepisów prawnych zapewniających, że sędzia/sąd dla nieletnich lub inny kompetentny organ podejmie ostateczną decyzję co do zarzutów wobec dziecka nie później niż w ciągu sześciu miesięcy od ich postawienia.

84. Prawo do kwestionowania legalności pozbawienia wolności obejmuje nie tylko prawo do odwołania, ale także prawo dostępu do sądu lub innej kompetentnej, niezawisłej i bezstronnej władzy lub organu sądowego, w sprawach, w których pozbawienie wolności stanowi decyzję administracyjną (np. policji, prokuratora lub innej kompetentnej władzy). Prawo do uzyskania szybkiej decyzji oznacza, że decyzja musi zostać podjęta możliwie jak najszybciej, np. w okresie nie przekraczającym dwóch tygodni od zakwestionowania legalności pozbawienia wolności.

Traktowanie i warunki (art. 37 (c))

85. Każde dziecko pozbawione wolności będzie odseparowane od dorosłych. Dziecko pozbawione wolności nie będzie umieszczane w więzieniu dla dorosłych ani żadnym innym zakładzie dla dorosłych. Istnieją liczne dowody potwierdzające, że umieszczenie dzieci w więzieniu lub areszcie dla dorosłych naraża ich podstawowe bezpieczeństwo, dobro i przyszłą zdolność do unikania działalności przestępczej i do reintegracji. Dopuszczalny wyjątek od zasady odseparowania dzieci od dorosłych, o którym mowa w art. 37 (c) Konwencji, tj. „jeśli tylko rozwiązanie odwrotne nie będzie uznane za zgodne z najwyższym dobrem dziecka”, powinien być wąsko interpretowany; najlepiej pojęty interes dziecka (najwyższe dobro dziecka) nie oznacza tego, co akurat jest wygodne dla Państw–Stron. Państwa–Strony powinny ustanowić oddzielne zakłady dla dzieci pozbawione wolności, obejmujące odrębne, ukierunkowane na dziecko personel, politykę i praktyki.

86. Zasada ta nie oznacza, że dziecko umieszczone w zakładzie dla dzieci musi zostać przeniesione do zakładu dla dorosłych natychmiast po ukończeniu 18 lat. Możliwy powinien być jego dalszy pobyt w zakładzie dla dzieci, jeżeli jest to w jego najlepiej pojętym interesie i nie jest sprzeczne z najlepiej pojętym interesem młodszych dzieci w zakładzie.

87. Każde dziecko pozbawione wolności ma prawo utrzymywać kontakty ze swoją rodziną poprzez korespondencję i wizyty. Aby umożliwić wizyty, dziecko powinno zostać umieszczone w zakładzie możliwie jak najbliższym miejsca zamieszkania rodziny dziecka. Wyjątkowe okoliczności, w jakich kontakt ten może być ograniczony, powinny zostać wyraźnie opisane w prawie i nie powinny być pozostawiane decyzji odnośnych władz.

88. Komitet zwraca uwagę Państw–Stron na Zasadę ONZ dotyczące ochrony nieletnich pozbawionych wolności, przyjęte w Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Nr 45/113 z 14 grudnia

1990 r. Komitet wzywa Państwa– Strony do pełnego wdrożenia tych zasad, przy jednoczesnym uwzględnieniu odnośnych Standardowych Minimalnych Zasad ONZ dotyczące traktowania więźniów (patrz: także zasada 9 Zasad z Pekinu). Komitet zaleca w tym względzie, aby Państwa–Strony wprowadziły te zasady do swoich krajowych praw i zapisów oraz aby udostępniły je w języku krajowym lub regionalnym przedstawicielom organizacji pozarządowych, wolontariuszom i wszystkim osobom zawodowo zaangażowanym w działanie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

89. Komitet pragnie podkreślić, że we wszystkich przypadkach pozbawienia wolności należy między innymi przestrzegać następujących zasad i reguł:

- dzieci powinny mieć zapewnione fizyczne środowisko i zakwaterowanie, które spełniają resocjalizacyjne cele umieszczenia dziecka w placówce/zakładzie, przy czym z należytą wagą należy podchodzić do potrzeb dzieci w zakresie ich prywatności, stymulacji, możliwości wchodzenia w relacje z rówieśnikami oraz uczestniczenia w zajęciach sportowych, aktywności fizycznej, zajęciach artystycznych i zajęciach czasu wolnego i rekreacji;
- każde dziecko w obowiązkowym wieku szkolnym ma prawo do edukacji dopasowanej do jego potrzeb i zdolności, z myślą o przygotowaniu go do powrotu do społeczeństwa; ponadto każde dziecko powinno, jeżeli jest to właściwe, mieć zapewnione szkolenie zawodowe o profilu, który może je przygotować do przyszłej pracy;
- każde dziecko ma prawo do badania lekarskiego po przyjęciu do placówki/zakładu poprawczego i ma mieć zapewnioną właściwą opiekę medyczną podczas swojego pobytu w placówce/zakładzie, jeżeli jest to możliwe, przez placówki służby zdrowia i usług medycznych w lokalnej społeczności;
- personel placówki/zakładu powinien sprzyjać częstym kontaktom dziecka z szerszą społecznością i je umożliwiać, z uwzględnieniem komunikacji z rodziną, przyjaciółmi i innymi osobami lub przedstawicielami uznanych organizacji zewnętrznych, a także możliwości odwiedzania domu lub rodziny dziecka;
- zastosowanie środków przymusu lub siły jest dopuszczalne tylko wtedy, kiedy dziecko stanowi bezpośrednie zagrożenie dla siebie lub innych, oraz tylko pod warunkiem że wykorzystano już wszystkie inne środki kontroli. Zastosowanie środków przymusu lub siły, w tym fizycznych, mechanicznych i medycznych środków przymusu, powinno odbywać się pod uważną i bezpośrednią kontrolą osoby o wykształceniu medycznym i/lub psychologicznym. Nigdy nie wolno ich stosować jako kary. Personel placówki/zakładu powinien zostać przeszkolony z obowiązujących standardów, a członkowie personelu stosujący środki przymusu lub siłę w sposób niezgodny z odnośnymi zasadami i standardami powinni zostać odpowiednio ukarani;
- wszelkie środki dyscyplinarne muszą być zgodne z zasadą poszanowania przyrodzonej godności osoby nieletniej i z fundamentalnymi celami opieki instytucjonalnej; należy

- zdecydowanie zakazać stosowania środków dyscyplinarnych stanowiących naruszenie artykułu 37 Konwencji, w tym kar cielesnych, umieszczenia w ciemnym pomieszczeniu, w zamknięciu lub odosobnieniu, lub wszelkich innych kar, które mogą narazić na szkodę fizyczne lub psychiczne zdrowie dziecka lub dobro dziecka;
- każde dziecko powinno mieć prawo do zgłaszania wniosków lub skarg, bez cenzurowania ich istoty, do administracji głównej, władz sądowych lub innych właściwych niezawisłych organów oraz do bycia bezzwłocznie powiadomionym o ich odpowiedzi; dzieci muszą mieć świadomość istnienia tych mechanizmów i mieć do nich łatwy dostęp;
  - niezależni i wykwalifikowani inspektorzy powinni zostać właściwie umocowani do regularnych inspekcji i niezapowiedzianych kontroli z własnej inicjatywy; powinni szczególnie naciskać na rozmowy z dziećmi w placówkach/zakładach, odbywające się w poufności.

V. ORGANIZACJA WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI DLA NIELETNICH

90. Aby zapewnić pełną realizację zasad i praw omówionych w powyższych paragrafach, niezbędna jest skuteczna organizacja zarządzania wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich oraz stworzenie kompleksowego (całościowego) systemu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. Zgodnie z art. 40 (3) Konwencji, Państwa–Strony będą sprzyjały tworzeniu praw, procedur, organów oraz instytucji odnoszących się specjalnie do dzieci, które weszły w konflikt z prawem karnym.

91. W niniejszym komentarzu ogólnym przedstawiono, jakie powinny być podstawowe postanowienia tych praw i procedur. Pozostałe postanowienia pozostają w gestii Państw–Stron. Dotyczy to także formy takich praw i procedur. Mogą one zostać spisane w specjalnych rozdziałach ogólnego prawa karnego i proceduralnego lub mogą zostać zebrane w jednej oddzielnej ustawie lub akcie prawnym dotyczącym wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

92. Kompleksowy system wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich wymaga powołania specjalnych jednostek w policji, sądownictwie, systemie sądowym i prokuraturze oraz specjalnych obrońców lub innych przedstawicieli, którzy udzielą dziecku prawnej i innej właściwej pomocy.

93. Komitet zaleca, aby Państwa–Strony powoływały sądy dla nieletnich będące albo odrębnymi jednostkami, albo stanowiące część istniejących sądów regionalnych/okręgowych. Wszędzie tam, gdzie ze względów praktycznych nie jest to możliwe, Państwa–Strony powinny zapewnić powoływanie wyspecjalizowanych sędziów lub ławników wyznaczonych do rozpatrywania spraw w ramach wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

94. Ponadto powołać należy specjalistyczne służby zajmujące się m.in. nadzorem kuratorskim, poradnictwem i superwizją, wraz z zapewnieniem specjalistycznych placówek/zakła-

dów, w tym np. ośrodków pobytu dziennego/jednodobowego leczenia oraz – tam, gdzie jest to konieczne – placówek/zakładów opieki stałej i leczenia dzieci będących przestępcami. W takim systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich należy nieustannie promować skuteczną koordynację działań tych wszystkich jednostek, służb i placówek/zakładów specjalistycznych.

95. Z raportów wielu Państw–Stron widać wyraźnie, że organizacje pozarządowe mogą odgrywać i odgrywają ważną rolę nie tylko w zapobieganiu przestępczości nieletnich jako takiej, ale także w zarządzaniu wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich. W związku z tym Komitet zaleca, aby Państwa–Strony dążyły do aktywnego angażowania takich organizacji w opracowywanie i wdrażanie swojej kompleksowej polityki dotyczącej wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich oraz zapewniły im niezbędne do tego środki.

VI. PODNOSZENIE ŚWIADOMOŚCI I SZKOLENIA

96. Dzieci, które popełniają przestępstwa, często stają się przedmiotem negatywnego rozgłosu w mediach, co przyczynia się do ich dyskryminowania i wzmocnienia negatywnych stereotypów na temat takich dzieci, a często dzieci w ogóle. Kryminalizacja i przedstawianie przestępców będących dziećmi w negatywnym świetle często opiera się na nieprawdziwym przedstawieniu faktów i/lub niezrozumieniu przyczyn przestępczości nieletnich oraz skutkuje regularnym wzywaniem do zaostrożenia dotychczasowego podejścia (np. polityka „zero tolerancji”, „żółte i czerwone kartki”, obowiązkowe karanie, procesy w sądach dla dorosłych i inne środki polegające przede wszystkim na karaniu). Aby stworzyć bardziej pozytywne środowisko dla lepszego zrozumienia przyczyn źródłowych przestępczości nieletnich oraz opartego na prawach podejścia do tego problemu społecznego, Państwa–Strony powinny prowadzić, promować i/lub wspierać edukacyjne i inne kampanie mające na celu podnoszenie świadomości na temat potrzeby i zobowiązania do traktowania dzieci podejrzewanych o naruszenie prawa karnego zgodnie z duchem i literą Konwencji. Państwa–Strony powinny w tym względzie dążyć do aktywnego i pozytywnego zaangażowania parlamentarzystów, organizacji pozarządowych i mediów oraz wspierać ich w wysiłkach do zapewnienia lepszego zrozumienia opartego na prawach podejścia do dzieci, które weszły w konflikt z prawem karnym. Z punktu widzenia dzieci, w szczególności tych, które mają już doświadczenie z systemem wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, istotne jest, aby były one angażowane w te wysiłki zmierzające do podnoszenia świadomości.

97. Z punktu widzenia jakości zarządzania wymiarem sprawiedliwości dla nieletnich niezbędne jest, aby wszystkie osoby zawodowo zaangażowane m.in. w działanie wymiaru sprawiedliwości i sądownictwa zostały odpowiednio przeszkolone z treści i znaczenia postanowień Konwencji w ogóle, w szczególności zaś z tych bezpośrednio odnoszących się do ich codziennej praktyki. Szkolenie to powinno odbywać się systematycznie w sposób ciągły i nie powin-

no się ograniczać tylko do informacji na temat odnośnych krajowych i międzynarodowych postanowień prawnych. Powinno obejmować informacje między innymi na temat społecznych i innych przyczyn przestępczości nieletnich, psychologicznych i innych aspektów rozwoju dzieci, ze zwróceniem szczególnej uwagi na dziewczęta i dzieci należące do mniejszości lub dzieci ludności rdzennej, kulturę i trendy panujące w świecie młodych ludzi, dynamikę działań grupy oraz dostępne środki w postępowaniu z dziećmi, które weszły w konflikt z prawem karnym, w szczególności środki pozwalające uniknąć postępowania sądowego (patrz: rozdział IV, część B, powyżej).

KOMENTARZ OGÓLNY NR 11 (2009)

Dzieci ludności rdzennej i ich prawa wynikające z Konwencji

KOMITET PRAW DZIECKA KOMENTARZ OGÓLNY NR 11 (2009)

Dzieci ludności rdzennej i ich prawa wynikające z Konwencji

Wstęp

1. W preambule do Konwencji o Prawach Dziecka stwierdza się, iż Państwa–Strony „biorą w należyty sposób pod uwagę znaczenie tradycji i wartości kulturowych każdego narodu dla ochrony i harmonijnego rozwoju dziecka”. Podczas gdy wszystkie prawa zawarte w Konwencji odnoszą się do wszystkich dzieci, niezależnie od tego, czy są to dzieci ludności rdzennej czy nie, Konwencja o Prawach Dziecka była pierwszym podstawowym traktatem dotyczącym praw człowieka, który zawierał konkretne odwołania do dzieci ludności rdzennej, poczynione w kilku postanowieniach.

2. Artykuł 30 Konwencji stanowi: „W tych państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe bądź osoby pochodzenia rdzennego, dziecku należącemu do takiej mniejszości lub dziecku pochodzenia rdzennego nie można odmówić prawa do posiadania i korzystania z własnej kultury, do wyznawania i praktykowania swojej religii lub do używania własnego języka, łącznie z innymi członkami jego grupy”.

3. Ponadto, artykuł 29 Konwencji stanowi, że „nauka dziecka będzie ukierunkowana na przygotowanie dziecka do odpowiedniego życia w wolnym społeczeństwie, w duchu zrozumienia, pokoju, tolerancji, równości płci oraz przyjaźni pomiędzy wszystkimi narodami, grupami etnicznymi, narodowymi i religijnymi oraz osobami rdzennego pochodzenia”.

4. Artykuł 17 Konwencji również zawiera konkretne odwołanie, zgodnie z którym Państwa–Strony będą „zachęcały środki masowego przekazu, aby w szczególny sposób uwzględniły potrzeby językowe dzieci należących do mniejszości narodowych lub do rdzennej społeczności”.

5. Konkretnie odniesienia w Konwencji do dzieci ludności rdzennej wskazują na przekonanie, że dzieci te wymagają szczególnych środków, aby mogły w pełni korzystać ze swoich praw. Komitet Praw Dziecka konsekwentnie bierze pod uwagę sytuację dzieci ludności rdzennej w swojej rewizji okresowych raportów Państw–Stron Konwencji. Komitet obserwuje, że dzieci ludności rdzennej borykają się ze znacznymi trudnościami w korzystaniu ze swoich praw, i wydaje w związku z tym konkretne zalecenia w swoich wnioskach końcowych. Dzieci ludności rdzennej wciąż doświadczają poważnej dyskryminacji, co jest sprzeczne z artykułem 2 Konwencji, w wielu obszarach, w tym w zakresie dostępu do opieki medycznej i edukacji, co zdecydowało o przyjęciu niniejszego komentarza ogólnego.

6. Obok Konwencji Praw Dziecka, różne inne traktaty dotyczące praw człowieka odgrywają ważną rolę w sytuacji dzieci ludności rdzennej i ich prawa do braku dyskryminacji, a mianowicie: Międzynarodowa Konwencja w sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej z 1965 r., Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r. oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 1966 r.

7. Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) Nr 169 dotycząca rdzennej i plemiennej ludności w państwach niepodległych z 1989 r. zawiera postanowienia, które propagują prawa ludności rdzennej, a w szczególności podkreślają prawa dzieci ludności rdzennej w zakresie edukacji.

8. W 2001 r. Komisja Praw Człowieka ONZ wyznaczyła Specjalnego Sprawozdawcę ds. sytuacji praw człowieka i podstawowych wolności ludności rdzennej, zatwierdzonego następnie przez Radę Praw Człowieka ONZ w 2007 r. Rada zwróciła się do Specjalnego Sprawozdawcy z wnioskiem o zwrócenie szczególnej uwagi na sytuację dzieci ludności rdzennej i kilka zaleceń załączonych w jego sprawozdaniach corocznych i z misji dotyczyło sytuacji właśnie tych dzieci.

9. W 2003 r. Stałe Forum ONZ ds. Ludności Rdzennej odbyło swoje drugie posiedzenie na temat dzieci i młodzieży ludności rdzennej, a w tym samym roku Komitet Praw Dziecka zorganizował swój coroczny Dzień ogólnej dyskusji na temat praw dzieci ludności rdzennej oraz przyjął konkretne zalecenia odnoszące się przede wszystkim do Państw–Stron, ale także i podmiotów ONZ, mechanizmów obrony praw człowieka, społeczeństwa obywatelskiego, darczyńców, Banku Światowego i regionalnych banków rozwoju.

10. W 2007 r. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych przyjęło Deklarację praw ludności rdzennej, która zawiera istotne wytyczne dotyczące praw ludności rdzennej, z konkretnymi odwołaniami do praw dzieci ludności rdzennej na wielu obszarach.

Cele i struktura

11. Niniejszy komentarz ogólny dotyczący praw dzieci ludności rdzennej, o których mowa w Konwencji Praw Dziecka, opiera się na opracowaniach i inicjatywach prawnych wyszczególnionych powyżej.

12. Nadrzędnym celem niniejszego komentarza ogólnego jest udzielenie Państwom wytycznych, jak wywiązać się ze zobowiązań wynikających z Konwencji w stosunku do dzieci ludności rdzennej. Komitet opiera niniejszy komentarz ogólny na swoim doświadczeniu w interpretacji postanowień Konwencji w odniesieniu do dzieci ludności rdzennej. Ponadto niniejszy komentarz ogólny bazuje także na zaleceniach przyjętych po dniu ogólnej dyskusji na temat dzieci ludności rdzennej w 2003 r. i odzwierciedla proces konsultacji z odnośnymi podmiotami, w tym z dziećmi ludności rdzennej.

13. Niniejszy komentarz ogólny ma na celu zbadanie konkretnych wyzwań utrudniających dzieciom ludności rdzennej pełne korzystanie ze swoich praw i podkreślenie szczególnych środków, jakie muszą zostać podjęte przez Państwa, aby zagwarantować dzieciom ludności rdzennej skuteczne korzystanie z przysługujących im praw. Ponadto komentarz ogólny ma sprzyjać dobrym praktykom i podkreślać pozytywne nastawienie do realizacji praw dzieci ludności rdzennej w praktyce.

14. Kluczowym elementem w niniejszym komentarzu ogólnym jest artykuł 30 Konwencji i prawo do korzystania z własnej kultury, do wyznawania i praktykowania swojej religii i do używania własnego języka; jego celem jest jednak przyjrzenie się różnym postanowieniom, które wymagają zwrócenia szczególnej uwagi na realizację zawartych w nich zapisów w stosunku do dzieci ludności rdzennej. Szczególny nacisk położono na wzajemne relacje między odnośnymi postanowieniami, szczególnie z ogólnymi zasadami Konwencji określonymi przez Komitet, a mianowicie z zasadą braku dyskryminacji, najlepiej pojętego interesu dziecka, prawa do życia, zapewnienia warunków życia i rozwoju oraz prawa do wyrażania własnych poglądów i bycia wysłuchanym.

15. Komitet zauważa, że Konwencja zawiera odwołania zarówno do dzieci mniejszości, jak i dzieci ludności rdzennej. Niektóre odwołania w niniejszym komentarzu ogólnym mogą odnosić się do grup mniejszościowych, a Komitet może w przyszłości zdecydować się na opracowanie komentarza ogólnego dotyczącego konkretnie praw dzieci należących do grup mniejszościowych.

Artykuł 30 i ogólne zobowiązania Państw

16. Komitet przypomina o bliskim powiązaniu artykułu 30 Konwencji o Prawach Dziecka z artykułem 27 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Obydwa ar-

tykuły zawierają konkretne zapisy dotyczące prawa do posiadania i korzystania z własnej kultury, do wyznawania i praktykowania swojej religii lub do używania własnego języka, z innymi członkami grupy w ramach danej społeczności. Prawo to zostało ustanowione zarówno jako prawo jednostki, jak i prawo zbiorowe, i stanowi istotne uznanie zbiorowych tradycji i wartości w rdzennych kulturach. Komitet zauważa, że prawo do korzystania z praw kulturalnych wśród ludności rdzennej może się ściśle wiązać z korzystaniem z tradycyjnego terytorium i z jego zasobów⁶⁶.

17. Pomimo że artykuł 30 został zapisany w formie przeczącej, i tak uznaje on istnienie „prawa”, którego „nie można odmówić”. W konsekwencji Państwo–Strona zobowiązane jest zapewnić ochronę przed odmową istnienia i realizacji tego prawa oraz przed jego naruszeniem. Komitet zgadza się z Komitetem Praw Człowieka, że potrzebne są pozytywne środki ochrony, nie tylko przed działaniami ze strony samego Państwa–Strony, przez władze ustawodawcze, sądownicze czy administracyjne, ale także przed działaniami innych osób w obrębie Państwa–Strony⁶⁷.

18. W tym kontekście Komitet wspiera także apel Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej, który wzywa Państwa–Strony „do uznania i szanowania kultur, historii, języka i sposobu życia różnych ludności rdzennych jako wzbogacenia tożsamości kulturowej Państwa oraz do sprzyjania ich zachowaniu”⁶⁸.

19. Istnienie ludności rdzennej stwierdza się w oparciu o samookreślenie swojej tożsamości przez daną ludność, które stanowi w tym względzie podstawowe kryterium⁶⁹. Nie ma wymogu oficjalnego uznania ludności rdzennej przez Państwa–Strony, aby były one zobowiązane do przestrzegania ich praw.

20. Na podstawie przeglądu raportów Państw–Stron, Komitet Praw Dziecka zaobserwował, że – realizując swoje zobowiązania wynikające z Konwencji – wiele Państw–Stron nie zwraca wystarczającej uwagi na prawa dzieci ludności rdzennej i sprzyjanie ich rozwojowi. Komitet uważa, że należy wprowadzić szczególne środki poprzez odnośne prawodawstwo i politykę, mające na celu ochronę dzieci ludności rdzennej, w porozumieniu ze społecznościami, których miałyby one dotyczyć⁷⁰ i przy udziale dzieci w procesie konsultacji, zgodnie z arty-

⁶⁶ Komitet Praw Człowieka, Komentarz Ogólny Nr 23 dotyczący artykułu 27, CCPR/C/Rev.1/Add.5, 1994, para. 3.2, 7. Zalecenia z Dnia ogólnej dyskusji na temat praw dzieci ludności rdzennej zorganizowanego przez Komitet Praw Dziecka, 2003, para. 4.

⁶⁷ Komitet Praw Człowieka, Komentarz Ogólny Nr 23 dotyczący artykułu 27, CCPR/C/Rev.1/Add.5, 1994, para. 6.1.

⁶⁸ Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej, Komentarz Ogólny Nr 23 dotyczący ludności rdzennej, 1997, zawarty w: A/52/18, Załącznik V.

⁶⁹ Międzynarodowa Organizacja Pracy, Konwencja Nr 169 dotycząca rdzennej i plemiennej ludności w państwach niepodległych, artykuł 1 (2).

⁷⁰ Międzynarodowa Organizacja Pracy, Konwencja Nr 169, artykuły 2, 6, 27.

kułem 12 Konwencji. Komitet uważa, że konsultacje powinny być aktywnie przeprowadzane przez władze i inne podmioty Państw–Stron w sposób właściwy pod względem kulturowym, gwarantujący dostępność informacji wszystkim stronom i zapewniający interaktywną komunikację i dialog.

21. Komitet wzywa Państwa–Strony do zwrócenia odpowiedniej uwagi na artykuł 30 w realizacji Konwencji. Państwa–Strony powinny dostarczyć szczegółowe informacje w swoich raportach okresowych wymaganych zgodnie z Konwencją, a dotyczących szczególnych środków podjętych w celu zagwarantowania, że dzieci ludności rdzennej mogą korzystać z praw zapisanych w artykule 30.

22. Komitet podkreśla, że praktyki kulturowe, o których mowa w artykule 30 Konwencji, muszą być realizowane zgodnie z innymi postanowieniami Konwencji, oraz że w żadnym względzie nie mogą być uzasadnione, jeżeli zostaną uznane za szkodliwe dla godności, zdrowia i rozwoju dziecka⁷¹. Jeżeli obejmują one szkodliwe praktyki, m.in. małżeństwa w młodym wieku czy okaleczanie żeńskich narządów płciowych, Państwo–Strona powinno pracować ze społecznościami ludności rdzennej w celu zapewnienia, że praktyki te zostały wykorzenione. Komitet zdecydowanie wzywa Państwa–Strony do opracowywania i realizacji podnoszących świadomość kampanii, programów edukacyjnych i prawodawstwa, mających na celu zmianę nastawienia w tym względzie i odnoszących się do stereotypów i tradycyjnych ról przypisywanych płciom, które przyczyniają się do szkodliwych praktyk⁷².

Zasady ogólne (artykuły 2, 3, 6 oraz 12 Konwencji)

Brak dyskryminacji

23. Artykuł 2 zobowiązuje Państwa–Strony do zagwarantowania praw każdego dziecka, w granicach ich jurysdykcji, i zapewnienia ochrony przed wszelkimi formami dyskryminacji. Brak dyskryminacji został uznany przez Komitet za ogólną zasadę o podstawowym znaczeniu dla realizacji wszystkich praw zagwarantowanych w Konwencji. Dzieci ludności rdzennej mają niezbywalne prawo do braku dyskryminacji. Aby skutecznie chronić dzieci przed dyskryminacją, Państwa–Strony zobowiązane są zapewnić, że zasada braku dyskryminacji została ujęta w krajowym prawodawstwie oraz że może być bezpośrednio stosowana, odpowiednio monitorowana i egzekwowana przez organy sądowe i administracyjne. Skuteczne środki odwoławcze

⁷¹ UNICEF Innocenti Digest Nr 11, *Zapewnienie praw dzieci ludności rdzennej (Ensuring the Rights of Indigenous Children)*, 2004, s. 7.

⁷² Komitet Praw Dziecka, Komentarz Ogólny Nr 4 dotyczący zdrowia młodzieży, 2003, para. 24.

powinny być dostępne i realizowane w porę. Komitet podkreśla, że zobowiązania Państw–Stron rozciągają się nie tylko na sektor publiczny, ale też na prywatny.

24. Jak Komitet stwierdził wcześniej w Komentarzu Ogólnym Nr 5 dotyczącym działań ogólnych służących wprowadzeniu w życie Konwencji o Prawach Dziecka, obowiązek dotyczący braku dyskryminacji wymaga, aby Państwa aktywnie identyfikowały poszczególne dzieci i grupy dzieci, których rozpoznanie i w stosunku do których realizacja praw może wymagać specjalnych działań. Na przykład Komitet podkreśla w szczególności potrzebę gromadzenia zdezagregowanych danych, w celu umożliwienia identyfikacji dyskryminacji lub potencjalnej dyskryminacji. Rozwiązanie problemów związanych z dyskryminacją może ponadto wymagać zmian w prawodawstwie, administracji i alokacji zasobów, a także podjęcia działań edukacyjnych w celu zmiany nastawienia⁷³.

25. Na podstawie obszernego przeglądu raportów Państw–Stron Komitet zauważa, że dzieci ludności rdzennej znajdują się wśród tych dzieci, które wymagają pozytywnych środków i działań mających na celu eliminację warunków będących przyczyną dyskryminacji oraz zapewnienie realizacji ich praw wynikających z Konwencji na równi z innymi dziećmi. W szczególności Komitet wzywa Państwa–Strony do rozważenia stosowania szczególnych środków i działań w celu zapewnienia, że dzieci ludności rdzennej mają dostęp do kulturowo odpowiednich usług w obszarach zdrowia, odżywiania, edukacji, rekreacji i sportu, usług społecznych, zamieszkania, infrastruktury sanitarnej i wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich⁷⁴.

26. Do pozytywnych środków i działań, jakie powinny podjąć Państwa–Strony, zaliczają się gromadzenie danych zdezagregowanych i opracowanie wskaźników umożliwiających identyfikację istniejących i potencjalnych obszarów dyskryminacji dzieci ludności rdzennej. Rozpoznanie luk i barier w realizacji praw dzieci ludności rdzennej jest niezbędne do wprowadzenia właściwych pozytywnych środków i działań w prawodawstwie, alokacji zasobów, polityce i programach⁷⁵.

27. Państwa–Strony powinny zapewnić, że wśród opinii publicznej szerzone są informacje i podejmowane są działania edukacyjne w ramach rozwiązania problemów związanych z dyskryminacją dzieci ludności rdzennej. Zobowiązanie wynikające z artykułu 2, w połączeniu z artykułami 17, 29.1 (d) oraz 30 Konwencji, wymaga od Państwa opracowania publicznych kampanii, szerzenia materiałów informacyjnych i programów edukacyjnych, zarówno w szkołach, jak i wśród osób zawodowo zajmujących się dziećmi, dotyczących praw dzieci ludności rdzennej oraz eliminacji nastawienia i praktyk dyskryminacyjnych, w tym rasizmu. Ponadto

⁷³ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Ogólny Nr 5 dotyczący działań ogólnych służących wprowadzeniu w życie Konwencji o Prawach Dziecka, 2003, para. 12.

⁷⁴ Komitet Praw Dziecka, Zalecenia z Dnia ogólnej dyskusji na temat praw dzieci ludności rdzennej, 2003, para.9.

⁷⁵ Ibidem, para. 6.

Państwa–Strony powinny zapewniać istotne możliwości dzieciom ludności rdzennej i innym do zrozumienia i poszanowania innych kultur, religii i języków.

28. W swoich okresowych raportach dla Komitetu, Państwa–Strony powinny określić środki, działania i programy podejmowane w ramach rozwiązania problemów związanych z dyskryminacją dzieci ludności rdzennej w odniesieniu do Deklaracji i Programu Działania przyjętych podczas Światowej Konferencji przeciwko Rasizmowi, Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i Pokrewnym Formom Nietolerancji w 2001 r.⁷⁶

29. W projekcie szczególnych środków i działań Państwa–Strony powinny uwzględnić potrzeby dzieci ludności rdzennej, które mogą doświadczać różnych aspektów dyskryminacji, oraz wziąć pod uwagę różną sytuację dzieci ludności rdzennej na obszarach miejskich i wiejskich. Szczególną uwagę należy zwrócić na dziewczęta w celu zagwarantowania im korzystania ze swoich praw na równi z chłopcami. Państwa–Strony powinny ponadto zapewnić szczególne środki i działania gwarantujące prawa niepełnosprawnych dzieci ludności rdzennej⁷⁷.

Najlepiej pojęty interes dziecka

30. Stosowanie zasady najlepiej pojętego interesu dziecka do dzieci ludności rdzennej wymaga szczególnej uwagi. Komitet zauważa, że najlepiej pojęty interes dziecka pojmowany jest zarówno jako prawo zbiorowe, jak i prawo jednostki, a stosowanie tego prawa do dzieci ludności rdzennej jako grupy wymaga rozważenia, jak prawo to nawiązuje do zbiorowych praw kulturalnych. Dzieciom ludności rdzennej nie zawsze poświęcano szczególną uwagę, na jaką zasługują. W niektórych przypadkach ich konkretna sytuacja była przesłonięta innymi kwestiami wywołującymi większe obawy wśród ludności rdzennej (w tym prawa do ziemi i reprezentacji politycznej)⁷⁸. W przypadku dzieci nie można zaniedbywać ani naruszać najlepiej pojętego interesu dziecka na rzecz najlepiej pojętego interesu grupy.

31. Kiedy władze Państw, w tym władze ustawodawcze, starają się dokonać oceny najlepiej pojętego interesu dziecka ludności rdzennej, powinny uwzględnić prawa kulturalne tego dziecka oraz jego potrzebę korzystania z tych praw w sposób zbiorowy, z członkami jego grupy. Prawodawstwo, polityka i programy dotyczące dzieci ludności rdzennej w ogóle powinny być konsultowane ze społecznością ludności rdzennej, która powinna mieć możliwość uczestniczenia w tym, jak decydować o najlepiej pojętym interesie dzieci ludności rdzennej w ogóle

⁷⁶ Komitet Praw Dziecka, Zalecenia z Dnia ogólnej dyskusji na temat praw dzieci ludności rdzennej, 2003, para. 12.

⁷⁷ Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, preambuła. Deklaracja ONZ o prawach ludności rdzennej, A/RES/61/295, artykuły 21, 22.

⁷⁸ UNICEF Innocenti Digest Nr 11..., *op. cit.*, s. 1.

w sposób uwzględniający różnice kulturowe. Takie konsultacje powinny – w stopniu, w jakim jest to możliwe – obejmować znaczący udział dzieci ludności rdzennej.

32. Komitet uważa, że najlepiej pojęty interes dziecka jako jednostki może się różnić od najlepiej pojętego interesu dzieci jako grupy. W decyzjach dotyczących pojedynczego dziecka, zazwyczaj administracyjnych lub sądowych, przedmiotem najwyższej troski jest najlepiej pojęty interes konkretnego dziecka. Rozważenie zbiorowych praw kulturalnych dziecka stanowi jednak część procesu ustalania jego najlepiej pojętego interesu.

33. Zasada najlepiej pojętego interesu dziecka wymaga od Państw podejmowania aktywnych działań i środków w ramach ich systemów ustawodawczych, administracyjnych i sądowonicych, które będą w systematyczny sposób stosować tę zasadę poprzez uwzględnianie wpływu swoich decyzji i działań na prawa i interes dzieci⁷⁹. Aby skutecznie zagwarantować prawa dzieci ludności rdzennej, tego typu działania i środki powinny obejmować szkolenia i podnoszenie świadomości wśród odnośnych grup zawodowych co do istoty uwzględniania zbiorowych praw kulturalnych w połączeniu z ustalaniem najlepiej pojętego interesu dziecka.

Prawo do życia, zapewnienia warunków życia i rozwoju

34. Komitet z zaniepokojeniem zauważa, że nieproporcjonalnie duża liczba dzieci ludności rdzennej żyje w skrajnym ubóstwie, w warunkach, które mają negatywny wpływ na ich życie i rozwój. Komitet jest w związku z tym zaniepokojony wysokimi wskaźnikami umieralności niemowląt i dzieci, jak również niedożywieniem i chorobami wśród dzieci ludności rdzennej. Artykuł 4 zobowiązuje Państwa–Strony do podejmowania działań w zakresie praw ekonomicznych, socjalnych oraz kulturalnych przy maksymalnym wykorzystaniu środków będących w ich dyspozycji oraz – gdy okaże się to konieczne – w ramach współpracy międzynarodowej. Artykuły 6 oraz 27 zapewniają dzieciom prawo do warunków życia i rozwoju oraz do odpowiedniego poziomu życia. Państwa powinny wspomagać rodziców i inne osoby odpowiedzialne za realizację tego prawa przysługującego dziecku ludności rdzennej poprzez zapewnienie właściwych pod względem kulturowym programów pomocy materialnej i wsparcia, w szczególności w zakresie odżywiania, odzieży i zakwaterowania. Komitet podkreśla potrzebę podejmowania przez Państwa–Strony szczególnych działań i środków w celu zapewnienia dzieciom ludności rdzennej możliwości korzystania z prawa do odpowiedniego standardu życia, które – wraz ze wskaźnikami postępów – powinny zostać opracowane we współpracy z ludami rdzennymi, w tym z dziećmi.

35. Komitet powtarza, że rozwój dziecka należy rozumieć tak, jak został on przez Komitet ujęty w Komentarzu Ogólnym Nr 5, czyli jako „koncepcję holistyczną, obejmującą roz-

⁷⁹ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Ogólny Nr 5 dotyczący działań ogólnych służących wprowadzeniu w życie Konwencji o Prawach Dziecka, 2003, para. 12.

wój fizyczny, umysłowy, duchowy, moralny, psychologiczny i społeczny dziecka⁸⁰. Preambuła Konwencji podkreśla znaczenie tradycji i wartości kulturowych każdej osoby, w szczególności dla ochrony i harmonijnego rozwoju dziecka. W przypadku dzieci ludności rdzennej, których społeczności kultywują tradycyjny sposób życia, korzystanie z tradycyjnej ziemi ma istotne znaczenie dla ich rozwoju i praktykowania ich kultury⁸¹. Państwa–Strony powinny uważnie rozważyć znaczenie kulturowe tradycji ziemi i jakość środowiska naturalnego, dążąc do zapewnienia prawa dziecka do życia, warunków życia i rozwoju w maksymalnym możliwym stopniu.

36. Komitet potwierdza wagę Milenijnych Celów Rozwoju (MCR) i wzywa Państwa do angażowania ludności rdzennej, w tym dzieci, w zapewnienie pełnej realizacji MCR w odniesieniu do dzieci ludności rdzennej.

Poszanowanie poglądów dziecka

37. Komitet uważa, że w odniesieniu do artykułu 12, należy rozróżnić prawo dziecka jako jednostki do wyrażenia własnej opinii oraz prawo do bycia wysłuchanym zbiorowo, co pozwala dzieciom na udział w konsultacjach w sprawach ich dotyczących.

38. W odniesieniu do dziecka ludności rdzennej – jako jednostki – Państwo–Strona jest zobowiązane szanować prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów w sprawach go dotyczących, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela, przyjmując je z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka. Wymaga ono poszanowania dziecka w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym. Zważywszy na przeszkody uniemożliwiające dzieciom ludności rdzennej korzystanie z tego prawa, Państwo–Strona powinno zapewnić środowisko, które sprzyja swobodnemu wyrażaniu własnej opinii przez dziecko. Prawo do wyrażania własnych poglądów i bycia wysłuchanym obejmuje reprezentację, interpretację odpowiednią ze względów kulturowych, a także prawo do niewypowiadania własnej opinii.

39. Gdy prawo to ma zastosowanie do dzieci ludności rdzennej jako grupy, Państwo–Strona odgrywa ważną rolę w sprzyjaniu uczestnictwu dzieci i powinno zapewnić, że wszystkie sprawy ich dotyczące są z nimi konsultowane. Państwo–Strona powinno opracować specjalne strategie gwarantujące skuteczne uczestnictwo dzieci. Państwo–Strona powinno dopilnować, że prawo to jest stosowane w szczególności w środowisku szkolnym, środowisku opieki alternatywnej i w społeczności w ogóle. Komitet zaleca, aby Państwa–Strony ściśle współpracowały z dziećmi ludności rdzennej i ich społecznościami nad opracowywaniem, wdrażaniem i ewaluacją programów, polityki i strategii realizacji Konwencji.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ UNICEF Innocenti Digest Nr 11..., *op. cit.*, s. 8.

Prawa i wolności obywatelskie (artykuły 7, 8, 13–17 oraz 37 (a) Konwencji)

Dostęp do informacji

40. Komitet podkreśla, jak ważne jest, aby środki masowego przekazu w szczególności sposób uwzględniały potrzeby językowe dzieci należących do rdzennej społeczności, zgodnie z artykułami 17 (d) oraz 30 Konwencji. Komitet zachęca Państwa–Strony do wspierania dzieci ludności rdzennej w tym, aby miały one zapewniony dostęp do środków masowego przekazu w swoich językach. Komitet podkreśla prawo dzieci ludności rdzennej do dostępu do informacji, w tym w ich własnych językach, tak aby mogły skutecznie korzystać z prawa do wygłaszania własnych poglądów i bycia wysłuchanym.

Rejestracja urodzin, obywatelstwo i tożsamość

41. Państwa–Strony zobowiązane są zapewnić rejestrację wszystkich dzieci natychmiast po urodzeniu oraz uzyskania przez nie obywatelstwa. Rejestracja urodzin powinna być bezpłatna i powszechnie dostępna. Komitet wyraża obawę, że dzieci ludności rdzennej, w większym stopniu niż pozostałe dzieci, nie mają aktu urodzenia i są przez to bardziej narażone na bycie bezpaństwowcem.

42. W związku z tym Państwa–Strony powinny podjąć szczególne działania i środki mające na celu zapewnienie, że dzieci ludności rdzennej, w tym te żyjące na oddalonych obszarach, są rejestrowane. Tego typu szczególne działania i środki muszą zostać skonsultowane ze społecznościami, których dotyczą, i mogą obejmować mobilne jednostki rejestrujące, okresowe kampanie rejestracji urodzin lub wyznaczenie urzędów zajmujących się rejestracją urodzin w społecznościach ludności rdzennej w celu zapewnienia im dostępu do takich usług.

43. Państwa–Strony powinny dopilnować, aby społeczności ludności rdzennej były poinformowane o znaczeniu rejestracji urodzin i o negatywnych skutkach jej braku dla realizacji pozostałych praw przez dzieci niezarejestrowane. Państwa–Strony powinny zapewnić w tym celu informacje, które muszą być dostępne dla społeczności ludności rdzennej w ich językach, oraz że podejmowane kampanie podnoszące świadomość opinii publicznej realizowane są w porozumieniu ze społecznościami, których działania te dotyczą⁸².

44. Ponadto, zważywszy na artykuły 8 oraz 30 Konwencji, Państwa–Strony powinny zapewnić, aby dzieci ludności rdzennej mogły otrzymywać rdzenne imiona wybrane przez ich rodziców, zgodnie z ich tradycjami kulturowymi oraz prawem do zachowania własnej tożsa-

⁸² UNICEF Innocenti Digest Nr 11..., *op. cit.*, s. 9.

mości. Państwa–Strony powinny opracować odnośne przepisy w swoim prawodawstwie, które zapewnią rodzicom należącym do ludności rdzennej możliwość wyboru imienia dla ich dzieci zgodnego z ich preferencjami.

45. Komitet zwraca uwagę Państw na artykuł 8 (2) Konwencji, który gwarantuje, że w przypadku gdy dziecko zostało bezprawnie pozbawione części lub wszystkich elementów swojej tożsamości, Państwa–Strony okażą właściwą pomoc i ochronę w celu jak najszybszego przywrócenia jego tożsamości. Komitet nawołuje Państwa–Strony do uwzględnienia artykułu 8 Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej, który stanowi, że należy zapewnić skuteczne mechanizmy mające na celu zapobieganie wszelkim działaniom, które mogą pozbawić ludy rdzenne, w tym dzieci, ich tożsamości etnicznej, a także zadośćuczynienie za takie działania.

Środowisko rodzinne i opieka alternatywna (artykuły 5, 18 (ust. 1–2), 9–11, 19–21, 25, 27 (ust. 4) oraz 39 Konwencji)

46. Zgodnie z artykułem 5 Konwencji Państwa–Strony będą szanowały odpowiedzialność, prawo i obowiązek rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, członków dalszej rodziny lub społeczności, do zapewnienia dziecku, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwości właściwego ukierunkowania go i udzielenia mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych mu w Konwencji. Państwa–Strony powinny zapewnić skuteczne środki i działania w celu zagwarantowania integralności rodzin i społeczności ludności rdzennej poprzez wspomaganie ich w ich obowiązkach wychowawczych, zgodnie z artykułami 3, 5, 18, 25 oraz 27 (3) Konwencji⁸³.

47. Państwa–Strony powinny, we współpracy z rodzinami i społecznościami ludności rdzennej, gromadzić dane na temat sytuacji rodzinnej dzieci ludności rdzennej, w tym dzieci w rodzinach zastępczych i podlegających procesowi adopcyjnemu. Informacje te powinny być wykorzystywane do opracowania polityki dotyczącej środowiska rodzinnego i opieki alternatywnej w przypadku dzieci ludności rdzennej, w sposób właściwy pod względem kulturowym. W dotyczących dzieci ludności rdzennej programach rozwoju, usług społecznych, opieki zdrowotnej i edukacji sprawą nadrzędną powinno być zabezpieczenie najlepiej pojętego interesu dziecka oraz integralności rodzin i społeczności ludności rdzennej⁸⁴.

48. Ponadto Państwa–Strony powinny zawsze zapewnić, że zasada zabezpieczenia najlepiej pojętego interesu dziecka stanowi sprawę najwyższej wagi w przypadku każdego rodzaju opieki alternatywnej zastosowanej wobec dzieci ludności rdzennej oraz – zgodnie z artykułem

⁸³ Komitet Praw Dziecka, Zalecenia z Dnia ogólnej dyskusji na temat praw dzieci ludności rdzennej, 2003, para. 17.

⁸⁴ Ibidem.

20 (3) Konwencji – powinny w sposób właściwy uwzględniać wskazania w zachowaniu ciągłości w wychowaniu dziecka oraz jego tożsamości etnicznej, religijnej, kulturowej i językowej. W Państwach–Stronach, w których dzieci ludności rdzennej stanowią większość dzieci odseparowanych od ich środowiska rodzinnego, należy opracować specjalnie ukierunkowane środki i działania, przygotowane w porozumieniu ze społecznościami ludności rdzennej, w celu zmniejszenia liczby dzieci ludności rdzennej przebywających w opiece alternatywnej, tak aby zapobiec utracie przez nich ich tożsamości kulturowej. Jeżeli dziecko należące do ludności rdzennej zostanie umieszczone w placówce opieki poza jego społecznością, Państwo–Strona powinno podjąć szczególne środki i działania, aby zapewnić mu możliwość zachowania jego tożsamości kulturowej.

Podstawowa opieka zdrowotna i społeczna (artykuły 6, 18 (ust.3), 23, 24, 26, 27 (ust.1–3) Konwencji)

49. Państwa–Strony zapewnią wszystkim dzieciom prawo do najwyższego dostępnego poziomu zdrowia i dostępu do opieki zdrowotnej. Dzieci ludności rdzennej często charakteryzują się słabszym zdrowiem niż pozostałe dzieci, m.in. z powodu mniejszego lub braku dostępu do usług i świadczeń opieki zdrowotnej. Komitet z obawą zauważa, na podstawie przeglądu raportów Państw–Stron, że dotyczy to zarówno krajów rozwijających się, jak i rozwiniętych.

50. Komitet wzywa Państwa–Strony do podejmowania szczególnych środków i działań w celu zapewnienia, że dzieci ludności rdzennej nie doświadczają dyskryminacji w zakresie dostępu do najwyższego dostępnego standardu zdrowia. Komitet wyraża obawę co do wysokich wskaźników umieralności wśród dzieci ludności rdzennej i zauważa, że Państwa–Strony mają zdecydowany obowiązek dopilnować, aby dzieci ludności rdzennej mają równy dostęp do usług i świadczeń opieki zdrowotnej, a także obowiązek zwalczania niedożywienia i umieralności wśród noworodków, dzieci i matek.

51. Państwa–Strony powinny podjąć niezbędne kroki zapewniające łatwy dostęp do usług i świadczeń opieki zdrowotnej dla dzieci ludności rdzennej. Powinny one być w miarę możliwości dostępne w ramach danej społeczności oraz powinny być planowane i zarządzane we współpracy z ludnością, której dotyczą⁸⁵. Szczególnie ważne jest, aby usługi i świadczenia opieki zdrowotnej udzielane były w sposób właściwy pod względem kulturowym, i żeby informacja na ich temat była dostępna w językach ludności rdzennej. Szczególną uwagę należy zwrócić na zapewnienie dostępu do opieki zdrowotnej ludom rdzennym zamieszkującym wiejskie i oddalone obszary lub obszary konfliktu zbrojnego oraz tym osobom, które są pracownikami–migrantami, uchodźcami lub przesiedleńcami. Państwa–Strony powinny ponadto zwracać

⁸⁵ Międzynarodowa Organizacja Pracy, Konwencja Nr 169, artykuł 25 (1, 2).

szczególność na potrzeby niepełnosprawnych dzieci ludności rdzennej i zapewnienie, że wszystkie odnośne programy i polityka są właściwe pod względem kulturowym⁸⁶.

52. Pracownicy służby zdrowia i opieki medycznej ze społeczności ludności rdzennej odgrywają ważną rolę jako łącznicy między tradycyjną medycyną a konwencjonalnymi usługami medycznymi, dlatego też w pierwszej kolejności należy zatrudniać pracowników wywodzących się z lokalnej społeczności ludności rdzennej⁸⁷. Państwa–Strony powinny wspierać rolę tych pracowników, zapewniając im niezbędne środki i szkolenie, tak aby umożliwić stosowanie medycyny konwencjonalnej w społecznościach ludności rdzennej w sposób zapewniający poszanowanie dla ich kultury i tradycji. W tym kontekście Komitet przypomina artykuł 25 (2) Konwencji MOP Nr 169 i artykuły 24 oraz 32 Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej, dotyczących prawa ludności rdzennej do leków tradycyjnych⁸⁸.

53. Państwa powinny podjąć wszelkie racjonalne środki w celu zapewnienia, że dzieci, rodziny i społeczności ludności rdzennej otrzymują informacje i są edukowane w zakresie kwestii dotyczących zdrowia i profilaktyki, m.in. żywienia, karmienia piersią, opieki prenatalnej i poporodowej, zdrowia dzieci i młodzieży, szczepień, chorób zakaźnych (w szczególności HIV/AIDS i gruźlicy), higieny, środowiskowej infrastruktury sanitarnej oraz zagrożeń związanych z pestycydami i środkami ochrony roślin.

54. W odniesieniu do zdrowia młodzieży Państwa–Strony powinny rozważyć konkretne strategie zapewniające młodzieży ludności rdzennej dostęp do informacji i opieki w zakresie życia seksualnego i rozrodczości, w tym planowania rodziny i środków antykoncepcyjnych, niebezpieczeństw związanych z wczesną ciążą, zapobiegania zakażeniom HIV/AIDS, oraz do profilaktyki i leczenia infekcji przenoszonych drogą płciową. Komitet zaleca, aby w tym celu Państwa–Strony wzięły pod uwagę Komentarz Ogólny Nr 3 (2003) dotyczący HIV/AIDS i praw dziecka oraz Komentarz Ogólny Nr 4 (2003) dotyczący zdrowia młodzieży⁸⁹.

55. W niektórych Państwach wskaźniki samobójstw wśród dzieci ludności rdzennej są znacznie wyższe od wskaźników dla pozostałych dzieci. W takich okolicznościach Państwa–Strony powinny opracować i wdrożyć politykę środków i działań prewencyjnych oraz zapewnić, że dodatkowe zasoby finansowe i ludzkie są kierowane na opiekę zdrowia psychicznego dla dzieci ludności rdzennej w sposób właściwy pod względem kulturowym, po uprzedniej konsultacji ze społecznością dotkniętą tym problemem. Aby dokonać analizy i zwalczać przyczyny źródłowe, Państwa–Strony powinny wypracować i podtrzymać dialog ze społecznościami ludności rdzennej.

⁸⁶ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Ogólny Nr 9 dotyczący praw dzieci z niepełnosprawnościami, 2006.

⁸⁷ Międzynarodowa Organizacja Pracy, Konwencja Nr 169, artykuł 25 (3).

⁸⁸ Deklaracja ONZ o prawach ludności rdzennej, A/RES/61/295, artykuły 24, 31.

⁸⁹ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Ogólny Nr 3 dotyczący HIV/AIDS i praw dziecka, 2003 oraz Komentarz Ogólny Nr 4 dotyczący zdrowia młodzieży, 2003.

Edukacja (artykuły 28, 29 oraz 31 Konwencji)

56. Artykuł 29 Konwencji stanowi, że cele edukacji dla wszystkich dzieci powinny być ukierunkowane między innymi na rozwijanie w dziecku szacunku dla tożsamości kulturowej dziecka, jego języka i wartości oraz dla cywilizacji odmiennych od jego kultury. Ponadto, cele te obejmują przygotowanie dziecka do odpowiedzialnego życia w wolnym społeczeństwie, w duchu zrozumienia, pokoju, tolerancji, równości płci oraz przyjaźni pomiędzy wszystkimi narodami, grupami etnicznymi, narodowymi i religijnymi oraz osobami rdzennego pochodzenia. Cele edukacji dotyczą edukacji wszystkich dzieci, a Państwa powinny zapewnić, że są one odpowiednio odzwierciedlone w programach, treści materiałów, metodach i polityce nauczania. Komitet nawołuje Państwa do zapoznania się z jego Komentarzem Ogólnym Nr 1 dotyczącym celów edukacji⁹⁰.

57. Edukacja dzieci ludności rdzennej przyczynia się zarówno do ich rozwoju indywidualnego, jak i rozwoju społeczności, a także do ich uczestnictwa w życiu społeczeństwa. Dobrej jakości edukacja daje dzieciom ludności rdzennej możliwość korzystania i realizacji praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych, dla ich korzyści własnej, jak i dla korzyści ich społeczności. Ponadto wzmacnia ona zdolność dzieci do korzystania z praw obywatelskich w celu wpływania na procesy polityczne dotyczące poprawy ochrony praw obywatelskich. Tym samym realizacja prawa dzieci ludności rdzennej do edukacji stanowi niezbędny środek umocowania jednostki i samostanowienia o sobie w przypadku ludności rdzennej.

58. Aby zapewnić, że cele edukacji pozostają w zgodzie z Konwencją, Państwa–Strony są odpowiedzialne za zapewnienie dzieciom ochrony przed wszelkimi formami dyskryminacji, o których mowa w artykule 2 Konwencji, oraz za aktywne zwalczanie rasizmu. Obowiązek ten jest szczególnie istotny w przypadku dzieci ludności rdzennej. Aby zapewnić skuteczną jego realizację, Państwa–Strony powinny zapewnić, że programy, materiały edukacyjne i podręczniki do historii przedstawiają rzetelny, dokładny i faktyczny obraz społeczeństw i kultur ludności rdzennej⁹¹. W środowisku szkolnym należy unikać praktyk dyskryminacyjnych, takich jak ograniczenia dotyczące tradycyjnego ubioru zgodnego z kulturą.

59. Artykuł 28 Konwencji stanowi, że Państwa–Strony zapewnią, aby nauczanie podstawowe było obowiązkowe i dostępne dla wszystkich dzieci na zasadzie równych szans. Komitet zachęca Państwa–Strony do umożliwienia nauczania ogólnokształcącego i zawodowego i zapewnienia do nich dostępu każdemu dziecku. W praktyce jednak dzieci ludności rdzennej rzadziej są przyjmowane do szkół, a wskaźniki przedwczesnego kończenia nauki i analfabetyzmu są

⁹⁰ CRC, Komentarz Ogólny Nr 1 dotyczący celów edukacji, 2001.

⁹¹ Międzynarodowa Organizacja Pracy, Konwencja Nr 169, artykuł 31, Deklaracja ONZ o prawach ludności rdzennej, A/RES/61/295, artykuł 15.

wśród nich wyższe niż wśród pozostałych dzieci. Większość dzieci ludności rdzennej ma ograniczony dostęp do edukacji z powodu wielu czynników, w tym ze względu na brak infrastruktury edukacyjnej i nauczycieli, bezpośrednie i pośrednie koszty nauki, a także brak kulturowo dopasowanych i dwujęzycznych programów nauczania, zgodnie z artykułem 30. Ponadto dzieci ludności rdzennej często doświadczają dyskryminacji i rasizmu w środowisku szkolnym.

60. W celu zapewnienia dzieciom ludności rdzennej korzystania z prawa do edukacji na równi z pozostałymi dziećmi Państwa–Strony powinny wprowadzić w tym celu wiele szczególnych środków i działań. Państwa–Strony powinny przeznaczyć specjalne zasoby finansowe, materialne i ludzkie na realizację polityki i programów, które dążą konkretnie do poprawy dostępu do edukacji dla dzieci ludności rdzennej. Zgodnie z artykułem 27 Konwencji MOP Nr 169, programy i usługi edukacyjne powinny być opracowywane i wdrażane we współpracy z ludnością, której dotyczą, aby odpowiadały na ich konkretne potrzeby. Rządy powinny ponadto uznać prawo ludności rdzennej do ustanowienia jej własnych placówek i instytucji edukacyjnych, pod warunkiem że spełniają one minimalne standardy ustalone przez kompetentne władze w konsultacji z ludnością rdzenną⁹². Państwa powinny podejmować wszelkie racjonalne wysiłki w celu zapewnienia, że społeczności ludności rdzennej są świadome wartości i wagi edukacji oraz znaczenia wsparcia społeczności w kontynuowaniu edukacji przez dziecko.

61. Państwa–Strony powinny zapewnić, że placówki szkolne są łatwo dostępne wszędzie tam, gdzie mieszkają dzieci ludności rdzennej. W zależności od potrzeb Państwa–Strony powinny wspierać korzystanie ze środków masowego przekazu, takimi jak programy radiowe i programy nauczania na odległość (za pośrednictwem Internetu) i do celów edukacyjnych oraz powinny organizować szkoły mobilne dla ludności o wędrownym stylu życia. W cyklu szkolnym należy uwzględnić praktyki kulturowe, sezony rolnicze i okresy świąteczne oraz należy starać się go do nich dopasowywać. Państwa–Strony powinny organizować szkoły z internatem daleko od społeczności ludności rdzennej tylko wtedy, gdy jest to konieczne, gdyż może to zniechęcać dzieci ludności rdzennej, w szczególności dziewczęta, do dalszej edukacji. Szkoły z internatem powinny zapewnić standardy właściwe pod względem kulturowym oraz powinny być regularnie monitorowane. Należy starać się zapewnić dzieciom ludności rdzennej żyjącym poza ich społecznością dostęp do edukacji z poszanowaniem ich kultury, języków i tradycji.

62. Artykuł 30 Konwencji zapewnia dziecku należącemu do ludności rdzennej prawo do używania własnego języka. Do realizacji tego prawa niezbędna jest edukacja dziecka w jego języku. Artykuł 28 Konwencji MOP Nr 169 gwarantuje, że dzieci ludności rdzennej będą nauczone czytania i pisania w swoim własnym języku obok zapewnienia im możliwości uzyskania biegłości w językach urzędowych danego kraju⁹³. Ważnym kryterium dla edukacji dzieci

⁹² Międzynarodowa Organizacja Pracy, Konwencja Nr 169, artykuł 27.

⁹³ Międzynarodowa Organizacja Pracy, Konwencja Nr 169, artykuł 28.

ludności rdzennej są dwujęzyczne i międzykulturowe programy nauczania. Nauczyciele dzieci ludności rdzennej powinni w miarę możliwości być rekrutowani spośród społeczności ludności rdzennej i powinni otrzymywać odpowiednie wsparcie i szkolenie.

63. W nawiązaniu do artykułu 31 Konwencji Komitet zauważa wiele korzyści płynących z udziału w zajęciach sportowych, tradycyjnych grach, wychowaniu fizycznym i zajęciach rekreacyjnych oraz wzywa Państwa–Strony do zapewnienia dzieciom ludności rdzennej możliwości skutecznego korzystania z tych praw.

Szczególne środki ochrony (artykuły 22, 30, 38, 39, 40, 37 (b)–(d), 32–36 Konwencji)

Dzieci w konfliktach zbrojnych i dzieci będące uchodźcami

64. Na podstawie okresowego przeglądu raportów Państw–Stron Komitet dochodzi do wniosku, że dzieci ludności rdzennej są szczególnie narażone w sytuacji konfliktu zbrojnego lub niepokojów wewnętrznych. Ludność rdzenna często zamieszkuje obszary pożądane ze względu na obecne w nich zasoby naturalne lub atrakcyjne – ze względu na ich oddalenie – dla zbrojnych grup rebelianckich. Ludność rdzenna często mieszka też w pobliżu granic lub obszarów granicznych będących przedmiotem sporów między Państwami⁹⁴.

65. Dzieci ludności rdzennej w takich okolicznościach zawsze były i nadal są narażone na ryzyko stania się ofiarą ataków skierowanych na ich społeczności, których skutkiem są ofiary śmiertelne, gwałty, tortury, wysiedlanie ludności, porwania, bestialstwo i odseparowanie dzieci od rodziców i ich społeczności. Ataki sił i grup zbrojnych wymierzone w szkoły powodują, że dzieciom ludności rdzennej odbiera się dostęp do edukacji. Ponadto dzieci ludności rdzennej są rekrutowane do armii i grup zbrojnych, a następnie zmuszane do popełniania okrutnych czynów, czasami nawet przeciwko swoim własnym społecznościom.

66. Artykuł 38 Konwencji zobowiązuje Państwa–Strony do respektowania i nakazania respektowania zasad prawa humanitarnego w celu ochrony ludności cywilnej i zapewnienia opieki dzieciom dotkniętym konfliktem zbrojnym. Państwa–Strony powinny zwrócić szczególną uwagę na ryzyko grożące dzieciom ludności rdzennej w trakcie działań wojennych i powinno podjąć maksymalne działania i środki prewencyjne w porozumieniu ze społecznościami, których problem ten dotyczy. W miarę możliwości należy unikać prowadzenia działań wojennych na terytoriach ludności rdzennej – Komitet przywołuje tu artykuł 30 Deklaracji ONZ o prawach ludności rdzennej⁹⁵. Państwa–Strony nie powinny powoływać do służby wojskowej dzieci lud-

⁹⁴ UNICEF Innocenti Digest Nr 11..., *op. cit.*, s. 13.

⁹⁵ Deklaracja ONZ o prawach ludności rdzennej, A/RES/61/295, artykuł 30.

ności rdzennej, które nie ukończyły 18 lat. Komitet nawołuje Państwa–Strony do ratyfikowania i realizacji Protokołu fakultatywnego w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne.

67. Dzieci ludności rdzennej, które stały się ofiarą zaangażowania w konflikt zbrojny, powinny mieć zapewnione niezbędne wsparcie i usługi umożliwiające reintegrację z ich rodzinami i społecznościami. Zgodnie z artykułem 39 Konwencji, Państwa–Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki dla ułatwienia przebiegu rehabilitacji fizycznej i psychicznej oraz reintegracji społecznej dziecka, które padło ofiarą jakiegokolwiek formy zaniedbania, wyzysku lub wykorzystania, torturowania lub jakiegokolwiek innej formy okrutnego, nieludzkiego czy poniżającego traktowania albo karania bądź konfliktu zbrojnego. W przypadku dzieci ludności rdzennej powinno się to odbywać przy zwróceniu należytej uwagi na kulturowe i językowe pochodzenie dziecka.

68. Dzieci ludności rdzennej, które zostały wysiedlone lub stały się uchodźcami, powinny mieć zapewnioną szczególną uwagę i pomoc humanitarną realizowaną w sposób właściwy pod względem kulturowym. Należy dążyć do zapewnienia bezpiecznego powrotu i odzyskania własności zbiorowej i indywidualnej.

Wyzysk ekonomiczny

69. Artykuł 32 Konwencji stanowi, że wszystkie dzieci powinny mieć zapewnioną ochronę przed wyzyskiem ekonomicznym i przed wykonywaniem pracy, która może być niebezpieczna lub też może kolidować z kształceniem dziecka bądź może być szkodliwa dla zdrowia dziecka lub jego rozwoju fizycznego, umysłowego, duchowego, moralnego lub społecznego. Dodatkowo Konwencja MOP Nr 138, dotycząca najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia, oraz Konwencja MOP Nr 182, dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci, ustanawiają parametry pozwalające na odróżnienie z jednej strony – pracy dzieci, która powinna zostać zakazana, od dopuszczalnych rodzajów prac wykonywanych przez dzieci, w tym z uwzględnieniem takich działań, które pozwalają dzieciom ludności rdzennej nabyć umiejętności zarabiania na życie, tożsamości i kultury – z drugiej strony. Najgorsze formy pracy dzieci oznaczają pracę, która odbiera dzieciom dzieciństwo, ich potencjał i godność oraz szkodzi ich rozwojowi fizycznemu i psychicznemu⁹⁶.

70. Postanowienia Konwencji o Prawach Dziecka odnoszą się do wykorzystywania dzieci do nielegalnej produkcji narkotyków i handlu nimi (artykuł 33), wyzysku seksualnego (artykuł 34), handlu dziećmi (artykuł 35), dzieci w konfliktach zbrojnych (artykuł 38). Postanowienia te wiążą się ściśle z definicją najgorszych form pracy dzieci zawartą w Konwencji MOP Nr 182. Komitet z poważnym zaniepokojeniem zauważa, że dzieci ludności rdzennej są nie-

⁹⁶ Międzynarodowa Organizacja Pracy, *Podręcznik o zwalczaniu pracy dzieci wśród ludności rdzennej i plemiennej (Handbook on Combating Child Labour among Indigenous and Tribal Peoples)*, 2006, s. 9.

proporcjonalnie bardziej dotknięte ubóstwem i narażone na szczególne ryzyko wykorzystania do pracy, w szczególności jej najgorszych form, takich jak niewolnictwo, praca za długi, handel dziećmi, w tym do prac domowych, wykorzystanie w konflikcie zbrojnym, prostytutka i praca w niebezpiecznych warunkach.

71. Zapobieganie wyzyskowi pracy dzieci wśród dzieci ludności rdzennej (tak jak w przypadku wszystkich innych dzieci) wymaga podejścia opartego na prawach i jest ściśle związane z promowaniem edukacji. Aby skutecznie eliminować wyzysk pracy dzieci wśród społeczności ludności rdzennej, Państwa–Strony muszą określić bariery będące przeszkodą dla edukacji oraz konkretne prawa i potrzeby dzieci ludności rdzennej w odniesieniu do edukacji szkolnej i szkolenia zawodowego. Ze względu na znaczenie i korzyści płynące z edukacji należy podejmować szczególne wysiłki na rzecz utrzymania dialogu ze społecznościami ludności rdzennej i z rodzicami. Do opracowania środków do zwalczania wyzysku pracy dzieci niezbędne jest przeanalizowanie strukturalnych przyczyn źródłowych wykorzystania dzieci, gromadzenie danych oraz projektowanie i wdrażanie programów prewencyjnych, z przeznaczeniem na ten cel odpowiednich zasobów finansowych i ludzkich przez Państwo–Stronę, w porozumieniu ze społecznościami i dziećmi ludności rdzennej.

Wyzysk seksualny i handel

72. Artykuły 34 oraz 35 Konwencji, z uwzględnieniem postanowień artykułu 20, wzywają Państwa–Strony do zapewnienia dzieciom ochrony przed wyzyskiem i wykorzystywaniem seksualnym oraz przed uprowadzeniem, sprzedażą lub handlem dziećmi dla jakichkolwiek celów. Komitet wyraża obawę, że w przypadku dzieci ludności rdzennej, których społeczności dotknięte są ubóstwem i zjawiskiem migracji miejskiej, istnieje duże ryzyko, że dzieci te staną się ofiarą wyzysku seksualnego i handlu ludźmi. Szczególnie narażone są młode dziewczęta, w szczególności te niezarejestrowane po urodzeniu. Aby poprawić ochronę wszystkich dzieci, w tym dzieci ludności rdzennej, Komitet nawołuje Państwa–Strony do ratyfikowania i realizacji Protokołu fakultatywnego w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytutki i pornografii.

73. Państwa powinny, w porozumieniu ze społecznościami ludności rdzennej, w tym z dziećmi, projektować środki i działania prewencyjne i przeznaczać odnośne zasoby finansowe i ludzkie na ich realizację. Środki i działania prewencyjne powinny powstawać w oparciu o badania obejmujące dokumentację modeli naruszeń praw i analizy przyczyn źródłowych.

Wymiar sprawiedliwości dla nieletnich

74. Artykuły 37 oraz 40 Konwencji gwarantują prawa dzieci w ramach systemu wymiaru sprawiedliwości w danym Państwie i dzieci, które mają z nim kontakt. Komitet zauważa z za-

niepokojeniem, że wskaźnik kar więzienia stosowanych w stosunku do dzieci ludności rdzennej często jest nieproporcjonalnie wysoki i w niektórych przypadkach można go przypisywać systemowej dyskryminacji ze strony systemu wymiaru sprawiedliwości i/lub społeczeństwa. W odniesieniu do tych wysokich wskaźników kar więzienia Komitet zwraca uwagę Państw–Stron na artykuł 40 (3) Konwencji zobowiązujący Państwa do podejmowania środków postępowania z dziećmi podejrzanymi o, oskarżonymi lub uznanymi za winne naruszenia prawa karnego bez uciekania się do postępowania sądowego, jeżeli jest to właściwe. W swoim Komentarzu Ogólnym nr 10 (2007) dotyczącym praw dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, we wnioskach końcowych, Komitet konsekwentnie potwierdza, że aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka może być stosowane jedynie jako środek ostateczny⁹⁷.

75. Komitet nawołuje Państwa–Strony do podejmowania wszelkich właściwych środków w celu wspierania ludności rdzennej w projektowaniu i realizacji tradycyjnych systemów sprawiedliwości naprawczej, pod warunkiem że programy te są zgodne z prawami zapisanymi w Konwencji, a w szczególności z najlepiej pojętym interesem dziecka⁹⁸. Komitet zwraca uwagę Państw–Stron na Wytoczne ONZ w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich, które sprzyjają opracowywaniu programów lokalnych społeczności w ramach zapobiegania przestępczości nieletnich⁹⁹. Państwa–Strony powinny starać się wspierać, w porozumieniu z ludnością rdzenną, opracowywanie opartych na lokalnych społecznościach programów, polityki i usług, które uwzględniają potrzeby i kulturę dzieci ludności rdzennej, ich rodzin i społeczności. Państwa powinny zapewnić odpowiednie środki i zasoby w ramach systemów sprawiedliwości dla nieletnich, w tym tych opracowanych i realizowanych przez ludność rdzenną.

76. Przypomina się Państwom–Stronom, że zgodnie z artykułem 12 Konwencji wszystkie dzieci powinny mieć zapewnioną możliwość wypowiedania się i bycia wysłuchanym w każdym postępowaniu sądowym lub karnym dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela. W przypadku dzieci ludności rdzennej Państwa–Strony muszą przyjąć środki zapewniające bezpłatną pomoc tłumacza, jeżeli jest taka konieczność, oraz pomocy prawnej, w sposób właściwy pod względem kulturowym.

77. Osoby zawodowo zaangażowane w działanie wymiaru sprawiedliwości i sądownictwa powinny zostać odpowiednio przeszkolone z treści i znaczenia postanowień Konwencji i protokołów fakultatywnych do Konwencji, z uwzględnieniem potrzeby przyjęcia szczególnych środków ochrony dla dzieci ludności rdzennej i innych specjalnych grup¹⁰⁰.

---

⁹⁷ Ibidem Para.23.

⁹⁸ Komitet Praw Dziecka, Zalecenia z Dnia ogólnej dyskusji na temat praw dzieci ludności rdzennej, 2003, para.13.

⁹⁹ Wytoczne ONZ w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich (Wytoczne z Rijadu), 1990.

¹⁰⁰ Komitet Praw Dziecka, Komentarz Ogólny Nr 10 dotyczący praw dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, 2007, para.97.

Zobowiązania Państw–Stron i monitorowanie realizacji Konwencji

78. Komitet przypomina Państwom–Stronom, że ratyfikacja Konwencji o Prawach Dziecka zobowiązuje Państwa–Strony do podejmowania działań zapewniających realizację wszystkich praw zawartych w Konwencji w odniesieniu do wszystkich dzieci w ramach jurysdykcji Państw–Stron. Obowiązek respektowania i ochrony wymaga, aby każde Państwo–Strona zapewniło dzieciom ludności rdzennej pełną ochronę ich praw przed wszelkimi działaniami Państwa–Strony podejmowanymi przez jego władze ustawodawcze, sądownicze lub administracyjne, lub przez jakikolwiek inny podmiot lub osobę w danym Państwie–Stronie.

79. Artykuł 3 Konwencji wymaga od Państw–Stron zapewnienia, że we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka. Artykuł 4 Konwencji wymaga od Państw–Stron podejmowania działań w celu realizacji Konwencji, przy maksymalnym wykorzystaniu środków będących w ich dyspozycji. Artykuł 42 zobowiązuje Państwa–Strony do szerzenia informacji o zasadach i postanowieniach Konwencji zarówno wśród dorosłych, jak i dzieci.

80. Aby zapewnić skuteczne przestrzeganie zagwarantowanych w Konwencji praw w przypadku dzieci ludności rdzennej, Państwa–Strony muszą przyjąć odpowiednie prawodawstwo w zgodzie z Konwencją. Należy przeznaczyć odpowiednie zasoby i przyjąć szczególne środki i działania w różnych obszarach w celu skutecznego zapewnienia, że dzieci ludności rdzennej korzystają ze swoich praw na równi z pozostałymi dziećmi. Należy podejmować dalsze wysiłki w celu gromadzenia danych zdezagregowanych i opracowania wskaźników ewaluacji stopnia realizacji praw dzieci ludności rdzennej. Aby opracowana polityka i podejmowane wysiłki były właściwe pod względem kulturowym, Państwa–Strony powinny konsultować się ze społecznościami i bezpośrednio z dziećmi ludności rdzennej. Osoby zawodowo pracujące z dziećmi ludności rdzennej powinny zostać przeszkolone w zakresie zwracania uwagi na kulturowe aspekty praw dzieci.

81. Komitet wzywa Państwa–Strony do, tam, gdzie jest to możliwe, włączania w ich raportach okresowych dla Komitetu i lepszego integrowania informacji na temat realizacji praw dzieci ludności rdzennej oraz wdrażania szczególnych środków i działań w tym zakresie. Ponadto Komitet wzywa Państwa–Strony do wzmocnienia wysiłków mających na celu tłumaczenie i szerzenie informacji na temat Konwencji, protokołów fakultatywnych do Konwencji i procesu raportowania wśród społeczności i dzieci ludności rdzennej, tak aby mogły one aktywnie uczestniczyć w procesie monitorowania. Społeczności ludności rdzennej są także zachęcane do korzystania z Konwencji jako możliwości oceny realizacji praw ich dzieci.

82. I wreszcie, Komitet wzywa Państwa–Strony do przyjęcia opartego na prawach podejścia do dzieci ludności rdzennej, zgodnego z Konwencją i innymi odnośnymi standardami międzynarodowymi, takimi jak Konwencja MOP Nr 169 i Deklaracja ONZ o prawach ludno-

ści rdzennej. W celu zagwarantowania skutecznego monitorowania realizacji praw dzieci ludności rdzennej, Komitet wzywa Państwa–Strony do wzmocnienia bezpośredniej współpracy ze społecznościami ludności rdzennej oraz, jeżeli jest to potrzebne, do dążenia do technicznej współpracy z agencjami międzynarodowymi, w tym z podmiotami Narodów Zjednoczonych. Umocowanie dzieci ludności rdzennej i skuteczne korzystanie z przysługujących im praw do kultury, religii i języka zapewniają niezbędny fundament kulturowo zróżnicowanym Państwom, w harmonii i zgodzie z ich zobowiązaniami w zakresie praw człowieka.

KOMENTARZ OGÓLNY NR 12 (2009)

Prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów

Artykuł 12 Konwencji o Prawach Dziecka stanowi, co następuje:

„1. Państwa–Strony zapewniają dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując te poglądy z należyłą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka.

2. W tym celu dziecko będzie miało w szczególności zapewnioną możliwość wypowiadania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego.”

I. WPROWADZENIE

1. Artykuł 12 Konwencji o Prawach Dziecka (Konwencja) jest wyjątkowym przepisem w traktacie o prawach człowieka; dotyczy on prawnego i społecznego statusu dzieci, które, z jednej strony, nie mają pełnej autonomii dorosłych, ale z drugiej strony – są podmiotami praw. Ustęp 1 zapewnia każdemu dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując te poglądy z należyłą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka. Paragraf 2 określa, w szczególności, że dziecko powinno otrzymać prawo wypowiadania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka.

2. Prawo wszystkich dzieci do wypowiadania się i poważnego traktowania stanowi jedno z fundamentalnych wartości Konwencji. Komitet Praw Dziecka (Komitet) uznał artykuł 12 jako jedną z czterech ogólnych zasad Konwencji, obok prawa do niedyskryminacji, prawa do

życia i rozwoju, a także uwzględniania najlepiej pojmowanych interesów dziecka, co podkreśla fakt, że niniejszy artykuł ustanawia nie tylko prawo samo w sobie, ale powinien być uwzględniany w interpretacji i wdrażaniu wszystkich innych praw.

3. Od momentu przyjęcia Konwencji w 1989 r., osiągnięto znaczące postępy na poziomie lokalnym, krajowym, regionalnym i globalnym rozwoju prawodawstwa, polityki i metodologii wspierającej wdrażania artykułu 12. W ostatnich latach powstała szeroko rozpowszechniona praktyka, która zawarta jest w szerszej koncepcji „uczestnictwa”, chociaż sam ten termin nie pojawia się w treści artykułu 12. Termin ten powstał i jest obecnie szeroko stosowany do opisywania trwających procesów, które obejmują wymianę informacji i dialog pomiędzy dziećmi i dorosłymi oparty na wzajemnym szacunku, w ramach którego dzieci mogą się dowiedzieć, jak ich poglądy są uwzględniane i kształtują wyniki takich procesów.

4. Państwa–Strony potwierdziły swoje zobowiązania w zakresie realizacji postanowień artykułu 12 podczas dwudziestej siódmej, specjalnej sesji Zgromadzenia Ogólnego dotyczącego dzieci w 2002 r.¹⁰¹ Jednakże Komitet zauważa, że w większości społeczeństw na całym świecie, realizacja prawa dziecka do wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka oraz do odpowiedniego uwzględniania tych poglądów jest nadal zablokowana przez wiele dobrze utrwalonych praktyk i postaw, a także barier politycznych i ekonomicznych. O ile wiele dzieci nadal doświadcza trudności, Komitet w szczególności uznaje, że pewne grupy dzieci, w tym młodszy chłopcy i dziewczynki, a także dzieci należące do grup zmarginalizowanych i pokrzywdzonych, stają w obliczu szczególnych barier w zakresie realizacji tych praw. Komitet jest również nadal zaniepokojony jakością wielu praktyk, które istnieją. Konieczne jest lepsze zrozumienie, co artykuł 12 oznacza i jak w pełni wdrożyć go w stosunku do każdego dziecka.

5. W 2006 r., Komitet zorganizował dzień dyskusji generalnej o prawie dziecka do wypowiadania się, w celu zgłębienia znaczenia i wagi artykułu 12, jego powiązań z innymi artykułami, istniejących luk, dobrych praktyk i priorytetowych kwestii, jakie muszą być rozwiązane, aby dzieci mogły korzystać z tego prawa¹⁰². Niniejszy komentarz ogólny wynika z wymiany informacji, która odbyła się w tym dniu, w tym z dziećmi, zgromadzonych doświadczeń Komitetu w zakresie analizy raportów Państw–Stron oraz bardzo istotnej wiedzy specjalistycznej i doświadczeń w zakresie przekładania prawa wyrażonego w artykule 12 na praktykę rządów, organizacji pozarządowych (NGO), organizacji społecznościowych, agencji rozwoju i samych dzieci.

¹⁰¹ Rezolucja S-27/2 – „Świat odpowiedni dla dzieci”, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w 2002 r.

¹⁰² Patrz: zalecenia dnia dyskusji generalnej w 2006 r. o prawie dziecka do wyrażania własnych poglądów, dostępne pod adresem: www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/discussion/Final_Recommendations_after_DGD.doc.

6. Niniejszy komentarz ogólny w pierwszej kolejności przedstawia analizę prawną pierwszych dwóch paragrafów artykułu 12, a następnie wyjaśnia wymagania w zakresie pełnej realizacji tego prawa, w tym, w szczególności, poprzez postępowania sądowe i administracyjne, (część A). W części B, przedyskutowane zostaną związki artykułu 12 z trzema pozostałymi zasadami Konwencji, a także jego powiązania z innymi artykułami. Wymagania i wpływ prawa dziecka do wypowiedzania się w różnych sytuacjach i okolicznościach zostało omówione w części C. Część D określa podstawowe wymagania w zakresie realizacji tego prawa, natomiast wnioski przedstawiono w części E.

7. Komitet zaleca, aby Państwa–Strony szeroko rozpowszechniły niniejszy komentarz ogólny w ramach struktur rządowych i administracyjnych, a także wśród dzieci i całego społeczeństwa obywatelskiego. Będzie to wymagało przetłumaczenia komentarza na odpowiednie języki, udostępnienia wersji przyjaznych dla dzieci, przeprowadzenia warsztatów i seminariów w celu przedyskutowania najlepszych sposobów wdrażania postanowień komentarza oraz wkomponowania go do programów szkoleń przeznaczonych dla specjalistów pracujących z dziećmi i na ich rzecz.

II. CELE

8. Globalnym celem komentarza ogólnego jest udzielenie Państwom–Stronom wsparcia w zakresie skutecznej realizacji postanowień artykułu 12. Dla osiągnięcia tego celu, niniejszy dokument zmierza do:

- wzmocnienia zrozumienia znaczenia artykułu 12 i jego konsekwencji dla rządów, interesariuszy, sektora NGO i całego społeczeństwa;
- opracowania zakresu prawodawstwa, polityki i praktyki niezbędnej do osiągnięcia pełnego wdrożenia artykułu 12;
- podkreślenia pozytywnych strategii podejścia do realizacji postanowień artykułu 12, korzystając z monitorowania doświadczeń Komitetu;
- zaproponowania podstawowych wymagań w zakresie właściwych sposobów nadania należytego znaczenia poglądom dzieci we wszystkich sprawach, które ich dotyczą.

III. PRAWO DO WYRAŻANIA WŁASNYCH POGLĄDÓW: PRAWO INDYWIDUALNEGO DZIECKA I PRAWO GRUP DZIECI

9. Komentarz ogólny jest skonstruowany zgodnie z rozróżnieniem stosowanym przez Komitet pomiędzy prawem indywidualnego dziecka do wyrażania własnych poglądów oraz prawem dotyczącym grupy dzieci (np. klasa dzieci w szkole, dzieci w sąsiedztwie, dzieci danego kraju, dzieci niepełnosprawne lub dziewczęta). Jest to istotne rozróżnienie, ponieważ Kon-

wencja określa, że Państwa–Strony muszą zapewnić prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów zgodnie z wiekiem i dojrzałością dziecka (patrz: poniższa analiza prawna ustępów 1 i 2 artykułu 12).

10. Warunek wieku i dojrzałości może być oceniony, kiedy wypowiada się indywidualne dziecko, a także, kiedy grupa dzieci decyduje się na wyrażenie swoich poglądów. Zadanie oceny wielu i dojrzałości dziecka jest ułatwione, jeśli dana grupa jest częścią składową trwałej struktury, takiej jak rodzina, klasa dzieci szkolnych lub mieszkańcy konkretnego sąsiedztwa, ale jest utrudnione, kiedy dzieci wypowiadają się zbiorowo. Nawet w przypadku trudności w ocenie wieku i dojrzałości, Państwa–Strony powinny traktować dzieci jako grupę, której opinii należy wysłuchać i Komitet zdecydowanie zaleca, aby Państwa–Strony podejmowały wszelkie wysiłki na rzecz wysłuchania lub szukania poglądów dzieci wypowiadających się zbiorowo.

11. Państwa–Strony powinny zachęcić dzieci do formułowania swobodnych poglądów i powinny stworzyć środowisko, które umożliwi dziecku realizację jego prawa do wypowiedania się.

12. Poglądy wyrażane przez dzieci mogą przyczynić się do poszerzenia perspektywy i doświadczeń i powinny być uwzględniane w procesie podejmowania decyzji, kształtowania polityki i przygotowania prawa i/lub środków oraz ich oceny.

13. Procesy te są zazwyczaj nazywane uczestnictwem. Realizacja praw dziecka lub dzieci do wypowiedania się jest zasadniczym elementem takich procesów. Koncepcja uczestnictwa podkreśla, że włączenie dzieci nie powinno być tylko chwilowym działaniem, ale punktem wyjścia do intensywnej wymiany opinii pomiędzy dziećmi i dorosłymi na temat rozwoju polityki, programów i środków we wszystkich istotnych kontekstach życia dzieci.

14. W części A („Analiza prawna”) komentarza ogólnego, Komitet zajmuje się prawem indywidualnego dziecka do wypowiedania się. W części C (Wdrożenie prawa do wypowiedania się w różnym otoczeniu i w różnych sytuacjach), Komitet uwzględnia prawo do wypowiedania się zarówno w stosunku do indywidualnego dziecka i do dzieci jako grupy.

A. Analiza prawna

15. Artykuł 12 Konwencji ustanawia prawo każdego dziecka do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, oraz dalsze prawo, aby te poglądy były przyjmowane z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka. To prawo nakłada jednoznaczny obowiązek prawny w zakresie uznania tego prawa i zapewnienia jego realizacji poprzez wysłuchanie poglądów dziecka i nadania im należytej wagi. Obowiązek ten wymaga, aby Państwa–Strony, stosownie do swojego odpowiedniego systemu prawnego, bezpośrednio gwarantowały to prawo lub dostosowały, lub zmieniły swój system prawny tak, aby dzieci mogły w pełni korzystać z wyżej wymienionych praw.

16. Jednakże dziecko jest uprawnione do niewykonywania tych praw. Wyrażanie poglądów jest wyborem dziecka, a nie jego obowiązkiem. Państwa–Strony muszą zapewnić, aby dziecko otrzymało wszelkie niezbędne informacje i rady w celu podjęcia decyzji na rzecz jego jak najlepiej pojmowanych interesów.

17. Główna zasada artykułu 12 stanowi, że Państwa–Strony powinny dążyć do zapewnienia, aby interpretacja i realizacja wszystkich innych praw stanowiących element Konwencji opierała się na postanowieniach Konwencji¹⁰³.

18. Artykuł 12 ogłasza, że dziecko posiada prawa, które mają wpływ na jego życie, a nie tylko prawa wynikające z jego wrażliwości (ochrona) lub zależności od dorosłych (opieka)¹⁰⁴. Konwencja uznaje dziecko jako przedmiot praw i prawie uniwersalna ratyfikacja tego instrumentu międzynarodowego przez Państwa–Strony podkreśla ten status dziecka, który został jednoznacznie wyrażony w artykule 12.

1. Dosłowna analiza artykułu 12

(A) PARAGRAF 1 ARTYKUŁU 12

(i) „Zapewniają”

19. Ustęp 1 artykułu 12 stanowi, że Państwa–Strony „zapewniają” dziecku prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów. „Zapewniać” to termin prawniczy o szczególnej sile, który nie pozostawia Państwom–Stronom żadnej swobody wyboru według własnego uznania. W związku z powyższym Państwa Strony mają ścisły obowiązek podjęcia odpowiednich działań w celu pełnego wdrożenia tego prawa dla wszystkich dzieci. Obowiązek ten zawiera dwa elementy: zapewnienie, że wdrożone zostały mechanizmy uzyskiwania opinii dziecka we wszystkich sprawach, które go dotyczą oraz nadanie tym poglądom odpowiedniej wagi.

(ii) „Zdolne do kształtowania swych własnych poglądów”

20. Państwa–Strony zapewniają prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów dziecku, „które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów”. Ten zwrot nie powinien być traktowany jako ograniczenie, ale raczej jako zobowiązanie dla Państw–Stron w zakresie

¹⁰³ Patrz: Komentarz ogólny Komitetu nr 5 (2003) w sprawie działań ogólnych służących wprowadzeniu w życie Konwencji o Prawach Dziecka (CRC/GC/2003/5).

¹⁰⁴ Konwencja jest powszechnie nazywana Konwencją trzech „p”: *provision* [opieka], *protection* [ochrona], *participation* [uczestnictwo].

oceny zdolności dziecka do kształtowania autonomicznej opinii w największym możliwym zakresie. Oznacza to, że Państwa–Strony nie mogą na początku przyjmować założenia, że dziecko nie jest zdolne do wyrażania swoich własnych poglądów. Przeciwnie, Państwa–Strony powinny założyć, że dziecko ma zdolność do kształtowania swych własnych poglądów oraz uznać, że dziecko ma prawo do ich wyrażania; udowodnienie zdolności dziecka, o których mowa, nie jest zależne w pierwszej kolejności od dziecka.

21. Komitet podkreśla, że artykuł 12 nie nakłada limitu wieku w prawie dziecka do wyrażania własnych poglądów i odradza Państwom–Stronom wprowadzanie w przepisach prawa lub w praktyce limitów wieku, które ograniczyłyby prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach, które go dotyczą. W tym względzie Komitet podkreśla, co następuje:

- po pierwsze, w zaleceniach sformułowanych po dniu dyskusji generalnej na temat realizacji praw dziecka w okresie wczesnego dzieciństwa w 2004 r. Komitet podkreślił, że koncepcja dziecka jako posiadacza praw jest „(...) zakotwiczona w codziennym życiu dziecka od jego najwcześniejszych etapów”¹⁰⁵. Badania naukowe wykazują, że dziecko jest zdolne do kształtowania poglądów od najmłodszych lat, nawet, jeśli nie jest jeszcze zdolne do ich werbalnego wyrażenia¹⁰⁶. W konsekwencji pełna realizacja postanowień artykułu 12 wymaga uznania i uszanowania niewerbalnych form komunikacji, w tym zabawy, języka ciała, wyrazu twarzy, rysowania i malowania, poprzez które bardzo małe dzieci demonstrują swoje zrozumienie, wybór i preferencje.
- po drugie, nie jest konieczne, aby dziecko miało wszechstronną wiedzę o wszystkich aspektach dotyczącej go sprawy, ale aby miało wystarczającą wiedzę, umożliwiającą odpowiednie kształtowanie swoich poglądów na dany temat.
- po trzecie, Państwa–Strony mają również obowiązek zapewnienia realizacji tego prawa w stosunku do dzieci, które mają trudności związane z wypowiedaniem własnych poglądów. Na przykład dzieci niepełnosprawne powinny być wyposażone i powinny mieć możliwość wykorzystania wszelkich sposobów komunikacji koniecznych do wyrażania własnych poglądów. Muszą być również podjęte starania w zakresie uznania prawa do wyrażania własnych poglądów przez dzieci należące do mniejszości, grup autochtonicznych i imigrantów oraz inne dzieci, które nie posługują się językiem większości.
- wreszcie Państwa–Strony muszą mieć świadomość potencjalnych negatywnych konsekwencji nieprzemysłanej praktyki w zakresie tego prawa, w szczególności w przypadkach dotyczących bardzo małych dzieci lub w przypadkach, kiedy dziecko stało się ofiarą przestępstwa, molestowania seksualnego, przemocy lub innych form znęcania się. Pań-

¹⁰⁵ CRC/C/GC/7/Rev. 1, para. 14.

¹⁰⁶ Cf. Lansdown G., *Rozwijające się zdolności dziecka*, Innocenti Research Centre, UNICEF/Save the Children, Florencia 2005.

stwa–Strony muszą podjąć wszystkie niezbędne środki w celu zapewnienia, aby prawo dziecka do wypowiedzania się było realizowane, gwarantując pełną ochronę dziecka.

(iii) „Prawo do swobodnego wyrażania tych poglądów”

22. Dziecko ma prawo „do swobodnego wyrażania tych poglądów”. „Swobodnie” oznacza, że dziecko może wyrażać swoje poglądy bez nacisku i może wybrać, czy chce wykorzystać swoje prawo do wyrażania własnych poglądów. „Swobodnie” oznacza również, że dzieckiem nie można manipulować i dziecko nie może być poddawane niewłaściwym wpływom lub naciskom. Ponadto „swoboda” jest również w nierozzerwalny sposób związana z „własną” perspektywą dziecka: dziecko ma prawo do wyrażania własnych poglądów, a nie poglądów innych osób.

23. Państwa–Strony muszą zapewnić warunki wyrażania poglądów, które odpowiadają indywidualnej i społecznej sytuacji dziecka oraz środowisko, w którym dziecko czuje się szanowane i bezpieczne, kiedy swobodnie wyraża swoje opinie.

24. Komitet podkreśla, że dziecko nie powinno być przesłuchiwanie więcej niż jest to konieczne, w szczególności, jeśli badane są zdarzenia szkodliwe dla dziecka. Przesłuchanie” dziecka jest trudnym procesem, który może mieć traumatyczny wpływ na dziecko.

25. Realizacja prawa dziecka do wyrażania własnych opinii wymaga, aby dziecko zostało poinformowane przez osoby odpowiedzialne za przesłuchanie dziecka oraz przez rodziców lub opiekunów dziecka o sprawach, opcjach i możliwych decyzjach, jakie mają być podjęte oraz o ich konsekwencjach. Dziecko musi być również poinformowane o warunkach, w których będzie proszone o wyrażenie własnych opinii. To prawo do informacji jest kwestią zasadniczą, ponieważ jest to warunek wstępny wyjaśnionych decyzji dziecka.

(iv) „We wszystkich sprawach dotyczących dziecka”

26. Państwa–Strony muszą zapewnić, aby dziecko mogło wyrazić własne poglądy „we wszystkich sprawach dotyczących dziecka”. Stanowi to drugą cechę tego prawa: dziecko musi być wysłuchane, jeśli dana sprawa dotyczy dziecka. Ten podstawowy warunek musi być przestrzegany i rozumiany bardzo szeroko.

27. Otwarta Grupa Robocza utworzona przez Komisję Praw Człowieka, która przygotowała projekt tekstu Konwencji, odrzuciła propozycję określenia tego problemu poprzez listę ograniczającą uwzględnianie poglądów dziecka lub dzieci. W zamian zadecydowano, że prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów powinno dotyczyć „wszystkich spraw dotyczących dziecka”. Komitet jest zaniepokojony faktem, że dzieciom często odmawia się prawa do wyrażania własnych poglądów, nawet jeśli jest oczywiste, że rozważana sprawa ich dotyczy i są w stanie wyrazić swoje własne poglądy na ten temat. O ile Komitet popiera szeroką definicję „spraw”, która obejmuje

również sprawy niewymienione jednoznacznie w Konwencji, uznaje również stwierdzenie „dotyczących dziecka”, które zostało dodane w celu wyjaśnienia, że intencją nie był jakikolwiek mandat polityczny. Jednakże praktyka, w tym Światowy Szczyt w sprawach Dzieci, wykazuje, że szeroka interpretacja spraw dotyczących dziecka i dzieci pomaga w uwzględnieniu dzieci w procesach społecznych ich społeczeństwa i społeczności. A zatem Państwa–Strony powinny z uwagą słuchać poglądów dzieci w każdej sytuacji, kiedy ich perspektywa może poprawić jakość rozwiązań.

(v) „Przyjmując te poglądy z należyłą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka”

28. Poglądy dziecka muszą być przyjmowane „z należyłą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka”. Ta klauzula odnosi się do potencjału dziecka, który musi być oceniony w celu nadania poglądom dziecka odpowiedniej wagi lub w celu poinformowania dziecka o wpływie jego poglądów na wynik procesu. Artykuł 12 określa, że samo słuchanie dziecka nie jest wystarczające. Poglądy dziecka muszą być poważnie uwzględniane, jeśli dziecko jest w stanie sformułować swoje własne opinie.

29. Poprzez wymóg nadania odpowiedniej wagi, zgodnie z wiekiem i dojrzałością, artykuł 12 jasno stwierdza, że sam wiek nie może określać znaczenia poglądów dziecka. Poziomy rozumienia u dzieci nie jest jednolicie powiązany z ich wiekiem biologicznym. Badania naukowe wykazały, że informacja, doświadczenie, środowisko, oczekiwania społeczne i kulturowe oraz poziomy wsparcia, to czynniki, które wszystkie przyczyniają się do rozwoju zdolności dziecka w zakresie formułowania poglądów. Z tego powodu poglądy dziecka muszą być oceniane na zasadach indywidualnych.

30. Dojrzałość dotyczy zdolności zrozumienia i oceny konsekwencji konkretnej sprawy i z tego względu musi być oceniana przy określaniu indywidualnych zdolności dziecka. Dojrzałość jest trudna do zdefiniowania; w kontekście artykułu 12, jest to zdolność dziecka do wyrażania swoich poglądów w sposób racjonalny i niezależny. Należy uwzględnić wpływ danej sprawy na dziecko. Im większy jest wpływ wyniku danej sprawy na życie dziecka, tym bardziej istotna jest odpowiednia osoba dojrzałości takiego dziecka.

31. Należy uwzględnić rozwijające się zdolności dziecka oraz wskazówki i ukierunkowanie przez rodziców (patrz: para. 84 i część C poniżej).

(B) PARAGRAF 2 ARTYKUŁU 12

(i) Prawo „do wypowiedzania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka”

32. Artykuł 12 ust. 2 określa, że szansa wyrażenia opinii musi być zapewniona w szczególności „w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka”. Ko-

mitet podkreśla, że postanowienie to ma zastosowanie do wszystkich odpowiednich postępowań sądowych dotyczących dziecka bez ograniczeń, w tym na przykład do rozwodu rodziców, przyznania opieki, adopcji, dzieci będących w konflikcie z prawem, dzieci będących ofiarami przemocy fizycznej i psychologicznej, wykorzystania seksualnego lub innych przestępstw, opieki zdrowotnej, ubezpieczenia społecznego, dzieci bez opieki, dzieci ubiegających się o azyl i dzieci uchodźców, a także konfliktów zbrojnych i innych nagłych wypadków. Typowe procedury administracyjne obejmują, na przykład, decyzje dotyczące edukacji, zdrowia, warunków życia lub ochrony dzieci. Oba rodzaje postępowań mogą zawierać alternatywne mechanizmy rozstrzygnięcia sporów, takie jak mediacja i arbitraż.

33. Prawo do wyrażania własnych poglądów odnosi się zarówno do procedur zainicjowanych przez dziecko, takich jak skargi na złe traktowanie i odwołania w sprawie wykluczenia w szkole, a także procedur zainicjowanych przez inne osoby, mających wpływ na dziecko, takich jak rozwód rodziców lub adopcja. Państwa–Strony są zachęcane do wprowadzania środków legislacyjnych wymagających, aby decydenci w postępowaniach sądowych i administracyjnych wyjaśniali zakres uwzględnienia poglądów dziecka i konsekwencji dla dziecka.

34. Poglądy dziecka nie mogą być uwzględnione skutecznie, kiedy środowisko jest zastraszające, wrogie, pozbawione wrażliwości lub nieodpowiednie dla wieku dziecka. Postępowania muszą być zarówno dostępne, jak i odpowiednie dla dziecka. Szczególną uwagę należy poświęcić problemowi zapewnienia i przekazywania informacji przyjaznych dziecku –, odpowiedniego wsparcia dla samostanowienia, właściwie wyszkolonej kadry, wystroju sali sądowej, ubioru sędziów i prawników, ekranów i odrębnych poczekalni.

(ii) „Bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu”

35. Po podjęciu przez dziecko decyzji dotyczącej wypowiedzania się, musi ono zadeklarować, jak wyrazi swoją opinię: „bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu”. Komitet zaleca, aby wszędzie, gdzie jest to możliwe, dawać dziecku okazję do bezpośredniego wypowiedzania się w jakimkolwiek postępowaniu.

36. Przedstawicielami mogą być rodzice, prawnik lub inna osoba (m.in. pracownik społeczny). Jednakże należy podkreślić, że w wielu sprawach (cywilnych, karnych lub administracyjnych) istnieje ryzyko konfliktu interesów pomiędzy dzieckiem i jego najbardziej oczywistymi przedstawicielami (rodzice). Jeśli wypowiedź dziecka odbywa się poprzez przedstawiciela, niezwykle istotne jest, aby poglądy dziecka zostały prawidłowo przekazane decydentom przez przedstawiciela. Wybrana metoda powinna być określona przez dziecko (lub – jeśli to konieczne – przez odpowiedni organ) zgodnie z konkretną sytuacją dziecka. Przedstawiciele muszą mieć wystarczającą wiedzę i zrozumienie różnych aspektów procesu podejmowania decyzji oraz doświadczenie w zakresie prawy z dziećmi.

37. Przedstawiciele muszą być świadomi, że reprezentują wyłącznie interesy danego dziecka, a nie interesy innych osób (rodziców, instytucji lub organów w miejscu zamieszkania, administracji lub społeczeństwa). Należy opracować kodeksy postępowania dla reprezentantów poglądów dziecka.

(iii) „zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego”

38. Możliwość wypowiedzania się musi być zapewniona „zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego”. Klauzula ta nie powinna być interpretowana jako zezwolenie na zastosowanie prawodawstwa proceduralnego, które ogranicza lub uniemożliwia korzystanie z tego fundamentalnego prawa. Przeciwnie, Państwa–Strony są zachęcane do przestrzegania podstawowych zasad sprawiedliwego postępowania, takich jak prawo do obrony i prawo do dostępu do własnych akt.

39. W przypadku, gdy zasady postępowania nie są przestrzegane, decyzja sądu lub organu administracji może być zakwestionowana i obalona, zastąpiona lub przekazana na kolejny poziom postępowania sądowego.

2. Etapy realizacji prawa dziecka do wyrażania poglądów

40. Realizacja postanowień dwóch paragrafów artykułu 12 wymaga podjęcia pięciu kroków w celu skutecznej realizacji prawa dziecka do wyrażania własnych poglądów w każdej sytuacji, kiedy sprawa dotyczy dziecka lub kiedy dziecko jest zapraszane do przedstawienia swoich poglądów w postępowaniu formalnym, a także w innych okolicznościach. Wymagania te muszą być zastosowane w sposób, który jest odpowiedni dla danej sytuacji.

(A) PRZYGOTOWANIE

41. Osoby odpowiedzialne za wysłuchanie poglądów dziecka muszą zapewnić, aby dziecko zostało poinformowane o swoich prawach do wyrażania własnej opinii we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, a w szczególności w ramach wszelkich postępowań sądowych i administracyjnych procesów podejmowania decyzji, oraz o wpływie wyrażonych poglądów na wynik danego procesu. Ponadto dziecko musi otrzymać informacje o istniejącej opcji komunikacji bezpośredniej lub za pośrednictwem przedstawiciela. Dziecko musi mieć świadomość możliwych konsekwencji takiego wyboru. Decydent musi odpowiednio przygotować dziecko przed przesłuchaniem, wyjaśniając w jaki sposób, kiedy i gdzie odbędzie się rozmowa i kim będą jej uczestnicy i musi uwzględnić poglądy dziecka w tym względzie.

(B) PRZESŁUCHANIE

42. Okoliczności, w których dziecko wykonuje swoje prawo do wyrażania własnych opinii muszą być sprzyjające i zachęcające, aby dziecko mogło mieć pewność, że dorosły, który odpowiada za przesłuchanie jest chętny do wysłuchania i poważnego rozważenia wszystkiego, co dziecko zdecydowało się przekazać. Osoba, która słucha zdania dziecka może być dorosłym zaangażowanym w sprawy dotyczące dziecka (np. nauczyciel, pracownik socjalny lub opiekun), decydem w instytucji (np. dyrektor, zarządzający lub sędzia) lub specjalistą (np. psycholog lub lekarz).

43. Doświadczenie wskazuje, że przesłuchanie powinno mieć raczej formę rozmowy niż jednostronnego badania. Jeśli jest to możliwe, dziecko nie powinno być przesłuchiwane na sali sądowej, ale w warunkach poufności.

(C) OCENA ZDOLNOŚCI DZIECKA

44. Poglądom dziecka musi być nadana odpowiednia waga, gdy analiza poszczególnych przypadków wskazuje, że dziecko jest w stanie formułować własne opinie. Jeśli dziecko jest zdolne do formułowania własnych poglądów w sposób racjonalny i niezależny, decydent musi uwzględnić poglądy dziecka, które są istotnym czynnikiem w rozstrzygnięciu problemu. Należy rozwinąć dobrą praktykę oceny zdolności dziecka.

(D) INFORMACJA O NADANIU WAGI POGLĄDOM DZIECKA
(OPINIA ZWROTNA – *FEEDBACK*)

45. Z uwagi na fakt, że dziecko ma prawo, aby jego poglądy zostały przyjęte z należyłą wagą, decydent musi poinformować dziecko o wynikach procesu i wyjaśnić, w jaki sposób zostały uwzględnione poglądy dziecka. Opinia zwrotna jest gwarancją, że poglądy dziecka są nie tylko formalnie wysłuchane, ale również poważnie uwzględnione. Informacja może zachęcić dziecko do nalegania, zgodzenia się lub złożenia innej propozycji lub – w przypadku postępowania sądowego lub administracyjnego – do złożenia apelacji lub skargi.

(E) SKARGI, ŚRODKI PRAWNE I ZADOŚĆUCZYNIENIE

46. Konieczne jest prawodawstwo w celu przekazania dzieciom procedur odwoławczych i środków prawnych, gdy ich prawo do wyrażania opinii i nadania ich poglądom należytej wagi jest ignorowane lub naruszane¹⁰⁷. Dzieci powinny mieć możliwość zwrócenia się do rzecznika

¹⁰⁷ Patrz: Komentarz ogólny Komitetu nr 5 (2003) w sprawie działań ogólnych służących wprowadzeniu w życie Konwencji o Prawach Dziecka, para. 24.

lub osoby pełniącej porównywalną rolę we wszystkich instytucjach zajmujących się sprawami dzieci, m.in. w ośrodkach dziennej opieki, w szkołach, w celu wyrażenia swoich roszczeń. Dzieci powinny wiedzieć, kim są takie osoby i jak można uzyskać do nich dostęp. W przypadku konfliktów rodzinnych dotyczących uwzględnienia poglądów dziecka, takie dziecko powinno mieć możliwość zwrócenia się do osoby w odpowiednich społecznościowych służbach dla młodych ludzi.

47. W przypadku, gdy prawo dziecka do wyrażania własnych opinii jest naruszane w postępowaniu sądowym i administracyjnym (art. 12, paragraf 2), dziecko musi mieć dostęp do procedur apelacji i składania skarg, które zapewniają środki prawne w sytuacji naruszenia praw. Procedury składania skarg muszą zapewniać wiarygodne mechanizmy w celu zapewnienia, aby dzieci miały pewność, że zastosowanie takich mechanizmów nie narazi ich na ryzyko przemocy lub kary.

3. Zobowiązania Państw–Stron

(A) KLUCZOWE ZOBOWIĄZANIA PAŃSTW–STRON

48. Prawo dziecka do wyrażania opinii nakłada na Państwa–Strony obowiązek weryfikacji lub zmiany ich prawodawstwa w celu wprowadzenia mechanizmów zapewniających dzieciom dostęp do właściwych informacji, odpowiedniego wsparcia, jeśli to konieczne, opinię zwrotną na temat wagi nadanej ich poglądom oraz procedury w zakresie składania skarg, środków prawnych lub zadośćuczynienia.

49. W celu wypełnienia tych obowiązków Państwa–Strony powinny przyjąć następujące strategie:

- zweryfikować i wycofać ograniczające deklaracje i zastrzeżenia w stosunku do artykułu 12;
- utworzyć niezależne instytucje praw dziecka, takie jak rzecznik praw dziecka lub komisarz ds. praw dziecka, z szerokim zakresem uprawnień w zakresie praw dziecka¹⁰⁸;
- zapewnić szkolenie na temat artykułu 12 i jego praktycznych konsekwencji dla wszystkich specjalistów pracujących z dziećmi i na rzecz dzieci, w tym prawników, sędziów, policji, pracowników socjalnych, psychologów, opiekunów, administracji osiedli mieszkaniowych, strażników więziennych, nauczycieli, na wszystkich poziomach systemu edukacji, lekarzy, pielęgniarek i innych specjalistów opieki zdrowotnej, urzędników służby cywilnej i urzędników administracji publicznej, urzędników w azyłach i tradycyjnych liderów;
- zapewnić odpowiednie warunki dla wsparcia i zachęcenia dzieci do wyrażania własnych poglądów i zagwarantowania, aby takie poglądy potraktowano z należytą wagą, poprzez

¹⁰⁸ Patrz: Komentarz ogólny Komitetu nr 2 (2002) nt. Roli niezależnych krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka w ochronie i promocji praw dziecka.

- przepisy i rozwiązania silnie zakotwiczone w prawie i kodeksach instytucjonalnych oraz aby były one regularnie oceniane pod względem ich efektywności;
- zwalczać negatywne postawy, które hamują pełną realizację prawa dziecka do wyrażania własnych opinii, poprzez kampanie publiczne obejmujące liderów opinii i media, w celu zmiany szerokich zwyczajowo przyjętych koncepcji dziecka.

(B) SZCZEGÓLNE OBOWIĄZKI W STOSUNKU DO POSTĘPOWAŃ SĄDOWYCH ADMINISTRACYJNYCH

(i) Prawo dziecka do wyrażania opinii w cywilnych postępowaniach sądowych

50. Główne problemy, które wymagają uwzględnienia opinii dziecka wymieniono poniżej.

Rozwód i separacja

51. W przypadku rozwodu lub separacji, dzieci danego związku nieodwołalnie odczuwają decyzje sądów. Kwestie utrzymania dziecka, a także opieki i dostępu są określane przez sędziego w ramach postępowania sądowego lub poprzez mediacje, którymi kieruje sąd. Wiele jurysdykcji wprowadziło do swojego prawa, w odniesieniu do rozwiązania związku, postanowienie stanowiące, że sędzia musi przede wszystkim uwzględnić „najlepiej pojmowany interes dziecka”.

52. Z tego powodu wszelkie prawodawstwo dotyczące separacji i rozwodu musi uwzględniać prawo dziecka do uwzględniania jego opinii przez decydentów oraz w ramach procesu mediacji. Jednakże niektóre jurysdykcje, w ramach polityki lub prawodawstwa, preferują określenie wieku, kiedy dziecko jest traktowane jako zdolne do wyrażania własnych poglądów. Konwencja natomiast przewiduje, że kwestia ta powinna być określana odrębnie dla każdego przypadku, ponieważ dotyczy ona wieku i dojrzałości i z tego powodu wymaga indywidualnej oceny potencjału dziecka.

Rozdzielenie z rodzicami i opieka alternatywna

53. W każdym przypadku, gdy podejmowana jest decyzja o odsunięciu dziecka od jego rodziny, ponieważ dziecko jest ofiarą wykorzystania lub zaniedbania we własnym domu, poglądy dziecka muszą być uwzględnione w celu określenia najlepiej pojętych interesów dziecka. Interwencja może być zainicjowana na podstawie skargi dziecka, innego członka rodziny lub członka społeczności, zarzucającego rodzinie dziecka wykorzystanie lub zaniedbanie.

54. Zgodnie z doświadczeniem Komitetu, prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów nie jest zawsze uwzględniane przez Państwa–Strony. Komitet zaleca, aby Państwa–Strony

zapewniły, poprzez prawodawstwo, regulacje i polityki, aby poglądy dziecka były pozyskiwane i uwzględniane, także w decyzjach dotyczących umieszczenia w rodzinach zastępczych, opracowaniu planów opieki i ich weryfikacji.

Adopcja i kafalah w prawie islamskim

55. Kiedy dziecko ma być poddane adopcji lub *kafalah* na mocy prawa islamskiego i ostatecznie zostaje adoptowane lub umieszczone pod opieką w ramach *kafalah*, wysłuchanie poglądu dziecka ma zasadnicze znaczenie. Taki proces jest również konieczny, gdy dziecko adoptują rodzice przybrani lub rodzina zastępcza, chociaż dziecko i adoptujący rodzice mogą już żyć razem od pewnego czasu.

56. Artykuł 21 Konwencji stwierdza, że dobro dziecka powinno być najwyższym względem. W decyzjach dotyczących adopcji, *kafalah* lub innych form umieszczenia dziecka pod opieką „dobro dziecka” nie może być zdefiniowane bez uwzględnienia jego poglądów. Komitet nalega, aby wszystkie Państwa–Strony informowały dziecko, jeśli to możliwe, o skutkach adopcji, *kafalah* lub innych decyzji dotyczących opieki oraz zapewniły poprzez prawodawstwo, aby poglądy dziecka zostały wzięte pod uwagę.

(ii) Prawo dziecka do wyrażania opinii w karnych postępowaniach sądowych

57. W postępowaniach karnych, prawo dziecka do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka musi być w pełni przestrzegane i wdrażane poprzez każdy etap wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich¹⁰⁹.

Dziecko – przestępca

58. Artykuł 12 ust. 2 Konwencji wymaga, aby dziecko podejrzane, oskarżone lub uznane jako winne naruszenia prawa karnego, miało prawo do wypowiedzania się. Prawo to musi być w pełni przestrzegane na wszystkich etapach procesu sądowego, od etapu postępowania przygotowawczego, gdy dziecko ma prawo do odmowy zeznań, aż po prawo wypowiedzania się przed policją, prokuratorem i sędzią śledczym. Zasada ta ma również zastosowanie na wszystkich etapach orzekania i wydawania postanowienia, a także wykonywania nałożonych środków.

59. W przypadku zmiany kierunku postępowania, w tym poprzez mediacje, dziecko musi mieć możliwość swobodnego i dobrowolnego wyrażenia zgody oraz musi mieć szansę na

¹⁰⁹ Patrz: Komentarz ogólny Komitetu nr 10 (2007) nt. praw dzieci w sądach dla nieletnich (CRC/C/GC/10).

uzyskanie porady prawnej i innej oraz pomocy w ustaleniu, czy proponowane rozwiązanie jest odpowiednie i pożądane.

60. W celu skutecznego uczestniczenia w postępowaniu każde dziecko musi być szybko i bezpośrednio poinformowane o zarzutach przeciwko niemu w języku zrozumiałym dla dziecka, a także o procesie przed sądem dla nieletnich i możliwych środkach, jakie mogą być zastosowane przez sąd. Postępowanie powinno być prowadzone w atmosferze umożliwiających dziecku uczestniczenie i swobodne wypowiadanie się.

61. Przesłuchanie w sądzie i inne przesłuchania dziecka, które weszło w konflikt z prawem, powinny być prowadzone za zamkniętymi drzwiami. Wyjątki od tej zasady powinny być bardzo ograniczone, wyraźnie określone w prawodawstwie krajowym i podporządkowane nadrzędnej zasadzie dobra dziecka.

Dziecko jako ofiara i dziecko jako świadek

62. Dziecko będące ofiarą i dziecko będące świadkiem przestępstwa musi mieć szansę pełnej realizacji swojego prawa do swobodnego wypowiadania się, zgodnie z rezolucją Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ 2005/20 – „Wytoczne dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci”¹¹⁰.

63. W szczególności oznacza to, że należy podjąć wszelkie wysiłki w celu zapewnienia, aby nastąpiły konsultacje z dzieckiem będącym ofiarą lub/i świadkiem przestępstwa w odpowiednich sprawach dotyczących zaangażowania w badanej sprawie oraz aby takie dziecko miało możliwość swobodnego wyrażenia swoich poglądów i obaw dotyczących swojego udziału w procesie sądowym.

64. Prawa dziecka będącego ofiarą i świadkiem są również powiązane z prawem do informacji o takich sprawach, jak dostępność usług zdrowotnych, psychologicznych i socjalnych, rola dziecka będącego ofiarą i/lub świadkiem, sposoby prowadzenia przesłuchania, istniejące mechanizmy wsparcia dostępne dla dziecka w chwili składania skargi oraz uczestniczenia w śledztwie i postępowaniu sądowym, szczegółowe miejsca i terminy przesłuchań, dostępność środków ochronnych, możliwość otrzymania odszkodowania i procedura apelacji.

(iii) Prawo dziecka do wyrażania opinii w postępowaniach administracyjnych

65. Wszystkie Państwa–Strony powinny opracować przepisy dotyczące procedur administracyjnych, które odzwierciedlą wymagania artykułu 12 i zapewnią prawo dziecka do

¹¹⁰ Rezolucja Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ 2005/20, w szczególności artykuły 8, 19 i 20. Dostępna na: www.un.org/ecosoc/docs/2005/Resolution%202005-20.pdf

wyrażania własnych poglądów, wraz z innymi prawami proceduralnymi, łącznie z prawem do ujawnienia odpowiednich rejestrów, protokołów przesłuchań oraz prawem do reprezentowania przez rodziców lub inne osoby.

66. Dzieci są częściej zaangażowane w postępowania administracyjne niż postępowania sądowe, ponieważ postępowania administracyjne są mniej formalne, bardziej elastyczne i stosunkowo łatwe do określenia poprzez prawo i przepisy. Procedury muszą być przyjazne dla dziecka i dostępne.

67. Szczególne przykłady procedur administracyjnych dotyczących dzieci obejmują mechanizmy związane z dyscypliną w szkołach (np. zawieszenie, wydalenie), procedury odmowy wydania świadectwa szkolnego i kwestie związane z wynikami w szkole, środki dyscyplinarne i odmowę przyznania przywilejów w ośrodkach zatrzymania dla młodocianych, wnioski o azyl składane przez dzieci pozbawione opieki oraz wnioski o wydanie prawa jazdy. W tych sprawach dziecko powinno mieć prawo do wyrażania własnych opinii i korzystania z innych praw „zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego”.

B. PRAWO DO WYRAŻANIA WŁASNYCH POGLĄDÓW I POWIĄZANIA Z INNYMI POSTANOWIENIAMI KONWENCJI

68. Artykuł 12, jako zasada ogólna, jest powiązany z innymi ogólnymi zasadami Konwencji, takimi jak artykuł 2 (prawo do braku dyskryminacji), artykuł 6 (prawo do życia i rozwoju) oraz, w szczególności, jest wzajemnie powiązany z artykułem 3 (najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka jako sprawa nadrzędna). Artykuł ten jest również ściśle powiązany z artykułami dotyczącymi praw i swobód obywatelskich, w szczególności z artykułem 13 (prawo do swobodnej wypowiedzi) i artykułem 17 (prawo do informacji). Ponadto artykuł 12 jest związany ze wszystkimi innymi artykułami Konwencji, które nie mogą być w pełni wdrożone, jeśli dziecko nie jest uznawane jako podmiot z własnymi poglądami na temat praw zawartych w poszczególnych artykułach i ich realizacji.

69. Szczególnie istotne jest powiązanie artykułu 12 z artykułem 5 (rozwijające się zdolności dziecka oraz odpowiednie wskazówki i ukierunkowanie przez rodziców, patrz: para. 84 niniejszego komentarza ogólnego), ponieważ kwestią zasadniczą jest, aby wskazówki rodziców uwzględniały rozwijający się potencjał dziecka.

1. Artykuły 12 i 3

70. Celem artykułu 3 jest zapewnienie, aby we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną było najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka. Oznacza to, że każde działanie podejmowane w imieniu dziecka musi szanować

najlepsze interesy dziecka. Najlepsze interesy dziecka są podobne do prawa proceduralnego, które zobowiązuje Państwa–Strony do wprowadzenia etapów zapewniających uwzględnienie najlepszych interesów dziecka. Konwencja zobowiązuje Państwa–Strony do zapewnienia, aby osoby odpowiedzialne za takie działania wysłuchały opinii dziecka, zgodnie z artykułem 12. Ten krok jest obowiązkowy.

71. Najlepsze interesy dziecka, ustalone poprzez konsultacje z dzieckiem, nie są jedynym czynnikiem, jaki powinien być uwzględniony w działaniach instytucji, władz i administracji. Jednakże mają one zasadnicze znaczenie, podobnie jak poglądy dziecka.

72. Artykuł 3 dotyczy przypadków indywidualnych, ale jednoznacznie wymaga również, aby we wszystkich działaniach dotyczących dzieci uwzględniane były najlepsze interesy dzieci jako grupy. Identyfikując najlepsze interesy dziecka, Państwa–Strony mają zatem obowiązek uwzględniania nie tylko indywidualnej sytuacji każdego dziecka, ale również interesy dzieci jako grupy. Ponadto Państwa–Strony muszą analizować działania instytucji prywatnych i publicznych, władz, a także organów legislacyjnych. Rozszerzenie tego obowiązku na „organy legislacyjne” jasno wskazuje, że każde prawo, przepis lub zasada dotycząca dzieci musi być podporządkowana kryterium „najlepszych interesów dziecka”.

73. Nie ma wątpliwości, że najlepsze interesy dzieci jako zdefiniowanej grupy muszą być ustalone w taki sam sposób, jak w przypadku oceny interesów indywidualnych. Jeśli wchodzi w grę najlepsze interesy dużej liczby dzieci, szefowie instytucji, urzędów lub organów rządowych powinni również stworzyć szanse wysłuchania opinii dzieci z takich niezdefiniowanych grup i przyjąć te poglądy z należytą wagą, w ramach planowania działań, łącznie z decyzjami legislacyjnymi, które bezpośrednio lub pośrednio dotyczą dzieci.

74. Nie występuje sprzeczność pomiędzy artykułami 3 i 12 – te dwie ogólne zasady wyłączenie się uzupełniają: jedna ustanawia cel najlepszych interesów dziecka, a druga przedstawia metodologię osiągnięcia celu, polegającego na wysłuchaniu poglądów dziecka lub dzieci. W rzeczywistości nie jest możliwe prawidłowe zastosowanie artykułu 3, jeśli nie są przestrzegane komponenty artykułu 12. Podobnie artykuł 3 wzmacnia funkcjonalność artykułu 12, ułatwiając zasadniczą rolę dzieci we wszystkich decyzjach dotyczących ich życia.

2. Artykuły 12, 2 i 6

75. Prawo do braku dyskryminacji jest nieodłącznym prawem gwarantowanym przez wszystkie instrumenty praw człowieka, w tym Konwencję o Prawach Dziecka. Zgodnie z artykułem 2 Konwencji, każde dziecko ma prawo wykonywania swoich praw bez jakiegokolwiek dyskryminacji, łącznie z prawami zapewnianymi na podstawie artykułu 12. Komitet podkreśla, że Państwa–Strony powinny podjąć odpowiednie działania w celu zapewnienia każdemu dziecku prawa do swobodnego wyrażania swoich poglądów oraz należytego uwzględnienia tych

poglądów, bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne i inne, pochodzenie narodowe, etniczne lub społeczne, status majątkowy, niepełnosprawność, cenzus urodzenia lub jakiegokolwiek inny status. Państwa–Strony zajmą się problemem dyskryminacji, w tym wobec wrażliwych lub zmarginalizowanych grup dzieci, w celu zapewnienia, aby takie dzieci miały zagwarantowane prawo do wyrażania własnych poglądów oraz możliwość uczestniczenia we wszystkich sprawach ich dotyczących, na równych zasadach w stosunku do wszystkich innych dzieci.

76. W szczególności Komitet z zaniepokojeniem zauważa, że w niektórych społeczeństwach zwyczajowe postawy i praktyki podważają i poważnie ograniczają korzystanie z tego prawa. Państwa–Strony podejmą odpowiednie działania w celu podniesienia świadomości i szerzenia edukacji społeczeństwa w zakresie negatywnych skutków takich praktyk oraz zachęcania do zmiany postawy, aby osiągnąć pełną realizację praw każdego dziecka w ramach Konwencji.

77. Komitet nawołuje, aby Państwa–Strony zwróciły szczególną uwagę na prawa dziewcząt do wyrażania własnych poglądów, do otrzymania wsparcia w razie potrzeby oraz do przyjmowania ich poglądów z należytą wagą, ponieważ stereotypy na tle płci i wartości patriarchalne podważają i znacznie ograniczają możliwości dziewcząt do korzystania z praw określonych w artykule 12.

78. Komitet popiera zobowiązanie Państw–Stron, wyrażone w artykule 7 Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych, dotyczące zapewnienia, aby dzieci niepełnosprawne otrzymały niezbędną pomoc i sprzęt umożliwiający im swobodne wyrażenie ich poglądów oraz aby ich poglądy przyjmowane były z należytą wagą.

79. Artykuł 6 Konwencji o Prawach Dziecka uznaje, że każde dziecko ma wrodzone prawo do życia oraz że Państwa–Strony zapewniają w możliwie maksymalnym zakresie warunki życia i rozwoju dziecka. Komitet zauważa znaczenie propagowania szans dziecka do wyrażania własnych poglądów, ponieważ uczestnictwo dziecka jest narzędziem służącym do stymulowania pełnego rozwoju osobowości oraz rozwijających się zdolności dziecka, zgodnie z artykułem 6 oraz z celami dotyczącymi edukacji, wyrażonymi w artykule 29.

3. Artykuły 12, 13 i 17

80. Artykuł 13, dotyczący prawa do swobodnej wypowiedzi oraz artykuł 17 dotyczący dostępu do informacji, są zasadniczymi warunkami skutecznej realizacji prawa dziecka do wyrażania własnych poglądów. Artykuły te stanowią, że dzieci są podmiotami praw i, łącznie z artykułem 12, zapewniają, że dziecko jest uprawnione do realizacji tych praw we własnym imieniu, zgodnie z własnymi rozwijającymi się zdolnościami.

81. Prawo do swobodnej wypowiedzi wyrażone w artykule 13 jest często mylone z artykułem 12. Jednakże, o ile oba artykuły są silnie powiązane, dotyczą one innych praw. Prawo

do swobodnej wypowiedzi dotyczy prawa do posiadania i wyrażania opinii oraz do poszukiwania i otrzymania informacji z wykorzystaniem każdego środka przekazu. Zapewnia prawo dziecka do nie ograniczania przez Państwo–Stronę jego posiadanych lub wyrażanych opinii. W tym sensie obowiązek nałożony na Państwa–Strony polega na powstrzymaniu się od interweniowania w wyrażanie tych poglądów lub ograniczania dostępu do informacji, chroniąc prawo dostępu do środków komunikacji i dialogu publicznego. Jednakże artykuł 12 dotyczy prawa do wyrażania poglądów konkretnie w zakresie spraw dotyczących dziecka oraz prawa do uczestniczenia w działaniach i decyzjach, które wpływają na jego życie. Artykuł 12 nakłada na Państwa–Strony obowiązek wprowadzenia ram prawnych i mechanizmów koniecznych dla ułatwienia aktywnego zaangażowania dziecka we wszystkie działania dotyczące dziecka oraz w proces podejmowania decyzji, a także, wypełnienia zobowiązania do przyjęcia tych poglądów z należytą wagą. Prawo do swobodnej wypowiedzi wyrażone w artykule 13 nie wymaga takiego zaangażowania ani reakcji Państw Stron. Jednakże stworzenie środowiska szacunku dla poglądów wyrażanych przez dzieci, spójne z artykułem 12, przyczynia się również do budowania zdolności dzieci do realizacji ich prawa do swobodnej wypowiedzi.

82. Wypełnienie prawa dziecka do informacji, zgodnie z artykułem 17, jest – w znacznym stopniu – warunkiem koniecznym dla efektywnej realizacji prawa do wyrażania poglądów. Dzieci potrzebują dostępu do informacji dotyczących wszystkich spraw odnoszących się do dzieci, w formatach odpowiednich dla ich wieku i zdolności. Dotyczy to, na przykład, informacji odnoszących się do praw dziecka, wszelkich postępowań dotyczących dzieci, prawodawstwa krajowego, przepisów i polityk, lokalnych usług oraz procedur odwoławczych i składania skarg. Spójnie z artykułami 17 i 42, Państwa–Strony powinny uwzględnić problem praw dziecka w szkolnych programach nauczania.

83. Komitet przypomina również Państwom–Stronom, że media są ważnym środkiem promowania świadomości w zakresie prawa dziecka do wyrażania własnych poglądów oraz stwarzania szans publicznego wyrażania takich poglądów. Komitet zachęca różne formy mediów do przeznaczania dalszych zasobów w celu uwzględniania dzieci w rozwoju programów i stwarzania szans dla dzieci w zakresie rozwoju i kierowania inicjatywami mediów dotyczącymi ich praw¹¹¹.

4. Artykuły 12 i 5

84. Artykuł 5 Konwencji stwierdza, że Państwa–Strony będą szanowały odpowiedzialność, prawa i obowiązki rodziców lub – tam, gdzie jest to właściwe – członków dalszej rodziny lub środowiska, zgodnie z miejscowymi obyczajami, opiekunów prawnych, lub innych osób,

¹¹¹ Dzień dyskusji generalnej na temat dziecka i mediów (1996): www.unhcr.ch/html/menu2/6/crc/doc/days/media.pdf

prawnie odpowiedzialnych za dziecko, w celu zapewnienia im właściwego kierowania w sposób odpowiadający rozwijającym się zdolnościom dziecka, w korzystaniu przez nie z praw przyznanych w Konwencji. W związku z tym dziecko ma prawo do kierowania i ukierunkowania, które musi zrekompensować brak wiedzy, doświadczenia i zrozumienia dziecka i ograniczenia wynikające z rozwijających się zdolności dziecka, jak określa ten artykuł. Im więcej dziecko samo wie, doświadcza i rozumie, tym bardziej rodzice, opiekunowie prawni lub inne osoby prawnie odpowiedzialne za dziecko muszą zmieniać ukierunkowanie i kierowanie na przypomnienia i rady, a w późniejszym okresie – na wymianę równoważnych zasad. Ta przemiana nie odbędzie się w ustalonym punkcie w rozwoju dziecka, ale będzie się stopniowo rozwijać w miarę zachęcania dziecka do przekazywania własnych poglądów.

85. Ten wymóg stymuluje artykuł 12 Konwencji, który określa, że poglądy dziecka muszą być przyjmowane z należytą wagą, kiedy dziecko jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów. Inaczej mówiąc – ponieważ dzieci nabywają zdolności, mają prawo do zwiększającego się poziomu odpowiedzialności za regulowanie spraw ich dotyczących¹¹².

5. Artykuł 12 i ogólna realizacja praw dziecka

86. Poza artykułami omówionymi w poprzednich paragrafach, większość pozostałych artykułów Konwencji wymaga i propaguje zaangażowanie dzieci w sprawy, które ich dotyczą. Dla tych różnorodnych rodzajów zaangażowania, wszechstronnie stosowana jest koncepcja uczestnictwa. Niewątpliwie filarem tego zaangażowania jest artykuł 12, ale wymaganie planowania, pracy i rozwijania w konsultacji z dziećmi jest obecne w całej Konwencji.

87. Praktyka wdrażania dotyczy szerokiego zakresu problemów, takich jak zdrowie, ekonomia, edukacja lub środowisko, które obejmują interesy nie tylko dziecka jako jednostki, ale również grup dzieci i dzieci ogólnie. W związku z tym Komitet zawsze interpretuje uczestnictwo szeroko, w celu stworzenia procedur nie tylko dla poszczególnych dzieci, ale również dla grup dzieci, takich jak dzieci pokrzywdzone, dzieci niepełnosprawne lub ogół dzieci, które odczuwają bezpośrednio lub pośrednio warunki społeczne, ekonomiczne lub kulturowe życia w ich społeczności.

88. To szerokie zrozumienie uczestnictwa dzieci zostało odzwierciedlone w dokumencie końcowym przyjętym podczas dwudziestej siódmej specjalnej sesji Zgromadzenia Ogólnego, pod tytułem „Świat odpowiedni dla dzieci”. Państwa–Strony zobowiązały się „opracować i wdrożyć programy w zakresie promowania istotnego uczestnictwa dzieci, w tym młodocianych, w procesie podejmowania decyzji, w tym w rodzinach i w szkołach oraz na poziomie lo-

---

¹¹² Patrz: Komentarz ogólny Komitetu nr 5 (2003) w sprawie działań ogólnych służących wprowadzeniu w życie Konwencji o Prawach Dziecka.

kalnym i krajowym” (para.32, punkt 1). W swoim komentarzu ogólnym nr 5 (2003) w sprawie działań ogólnych służących wprowadzeniu w życie Konwencji o Prawach Dziecka, Komitet stwierdza, że: „Istotne jest, aby rządy rozwijały bezpośrednie relacje z dziećmi, nie tylko poprzez mediacje organizacji pozarządowych lub instytucji praw człowieka”¹¹³.

C. REALIZACJA PRAWA DO WYRAŻANIA WŁASNYCH POGŁĄDÓW W RÓŻNYM OTOCZENIU I RÓŻNYCH SYTUACJACH

89. Prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów musi być wdrożone w różnym otoczeniu i sytuacjach, w których dzieci dorastają, rozwijają się i uczą się. W tych sytuacjach, istnieją różne koncepcje dziecka oraz ich roli, które mogą promować lub ograniczać zaangażowanie dzieci w codzienne sprawy i zasadnicze decyzje. Dostępne są różne sposoby realizacji praw dziecka do wyrażania własnych opinii, które mogą być stosowane do wspierania uczestnictwa dzieci.

1. W rodzinie

90. Rodzina, w której dzieci mogą swobodnie wyrażać poglądy i być traktowane poważnie od najmłodszych lat życia, stanowi ważny model i przygotowuje dziecko do realizacji jego praw w społeczeństwie. Takie podejście do rodzicielstwa służy w celu promowania rozwoju indywidualnego, wzmocnienia relacji rodzinnych i wsparcia socjalizacji dzieci oraz odgrywa prewencyjną rolę wobec wszelkich form przemocy w domu i rodzinie.

91. Konwencja uznaje prawa i odpowiedzialność rodziców lub innych opiekunów prawnych do nadawania odpowiedniego kierunku i wskazówek swoim dzieciom (patrz: paragraf 84 powyżej), ale podkreśla, że celem takiego kierowania powinno być umożliwienie dziecku realizacji jego praw i wymaga, aby kierowanie i ukierunkowanie podejmowane było w sposób spójny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka.

92. Państwa–Strony powinny zachęcać, poprzez prawodawstwo i politykę, rodziców, opiekunów prawnych i opiekunki do dziecka, do słuchania dzieci i przyjmowania ich opinii z należyłą wagą we wszystkich sprawach, które ich dotyczą. Rodzicom należy również radzić, aby wspierali dzieci w realizacji ich prawa do swobodnego wyrażania własnych poglądów oraz odpowiedniego uwzględniania poglądów dzieci na wszystkich poziomach społeczeństwa.

93. W celu wspierania rozwoju stylów rodzicielstwa opartych na przestrzeganiu prawa dziecka do wyrażania własnych poglądów Komitet zaleca, aby Państwa–Strony promowały programy edukacji rodziców, które budują pozytywne zachowania i postawy oraz upowszechniają informacje o prawach dzieci zawarte w Konwencji.

¹¹³ Ibidem, para 12.

94. Takie programy powinny dotyczyć następujących zagadnień:

- relacje oparte na wzajemnym szacunku pomiędzy rodzicami i dziećmi;
- zaangażowanie dzieci w proces podejmowania decyzji;
- implikacje przyjmowania opinii każdego członka rodziny z należytą wagą;
- zrozumienie, promocja i szacunek dla rozwijających się zdolności dziecka;
- sposoby postępowania w przypadku konfliktu poglądów w rodzinie.

95. Takie programy muszą wzmacniać zasadę, że dziewczęta i chłopcy mają równe prawa do wyrażania swoich poglądów.

96. Media powinny odgrywać silną rolę w informowaniu rodziców, że uczestnictwo ich dzieci ma dużą wartość dla samych dzieci, ich rodzin i społeczeństwa.

2. W przypadku opieki alternatywnej

97. Muszą być wprowadzone mechanizmy mające na celu zapewnienie, aby dzieci objęte wszelkimi formami opieki alternatywnej, w tym w instytucjach opieki, były w stanie wyrażać swoje poglądy oraz aby te poglądy przyjmowane były z należytą wagą w sprawach dotyczących przyznania dziecku opieki, przepisów dotyczących opieki w rodzinach zastępczych lub domach i w codziennym życiu dzieci. Mechanizmy te powinny obejmować następujące rozwiązania:

- prawodawstwo zapewniające dziecku prawo do informacji o umieszczeniu w instytucjach opieki, planie opieki i/lub leczenia oraz znaczące szanse wyrażania własnych poglądów i prawo do przyjmowania tych poglądów z należytą wagą przez cały proces podejmowania decyzji;
- prawodawstwo zapewniające dziecku prawo do wyrażania własnych poglądów oraz prawo do przyjmowania tych poglądów z należytą wagą w ramach rozwoju i tworzenia usług opieki przyjaznych dla dziecka;
- utworzenie kompetentnej instytucji monitorującej, takiej jak rzecznik praw dziecka, komisarz lub inspektorat ds. praw dziecka, w celu monitorowania zgodności z zasadami i przepisami regulującymi świadczenie opieki, ochrony lub leczenia dzieci, zgodnie z obowiązkami na podstawie artykułu 3. Organ monitorujący powinien posiadać odpowiednio uprawnienia w celu nieograniczonego dostępu do domu opieki (w tym – w przypadku dzieci wchodzących w konflikt z prawem), wysłuchania bezpośrednich poglądów i obaw dziecka oraz monitorowania, w jakim zakresie jego poglądy są wysłuchiwane i przyjmowane z należytą wagą przez samą instytucję opieki. Utworzenie skutecznych mechanizmów, na przykład rada reprezentująca dzieci, zarówno dziewczynki i chłopców, w domu opieki, z uprawnieniami w zakresie uczestniczenia w rozwoju i wdrażaniu polityki i wszelkich zasad danej instytucji.

3. W przypadku opieki zdrowotnej

98. Realizacja postanowień Konwencji wymaga przestrzegania prawa dziecka do wyrażania własnych poglądów oraz uczestniczenia w promowaniu zdrowego rozwoju i dobrego samopoczucia dzieci. Dotyczy to indywidualnych decyzji w zakresie opieki zdrowotnej, a także zaangażowania dziecka w rozwijanie polityki usług zdrowotnych.

99. Komitet zidentyfikował kilka odrębnych, ale powiązanych ze sobą spraw, które wymagają uwzględnienia w kontekście zaangażowania dziecka w praktyki i decyzje związane z jego własną opieką zdrowotną.

100. Dzieci, w tym małe dzieci, powinny być włączone do procesów podejmowania decyzji w sposób spójny z ich rozwijającymi się zdolnościami. Należy im zapewnić informacje dotyczące możliwego leczenia oraz jego skutków i wyników, w formie odpowiedniej i przystępnej dla dzieci niepełnosprawnych.

101. Państwa–Strony muszą wprowadzić prawodawstwo lub przepisy w celu zapewnienia, aby dzieci miały dostęp do poufnych porad medycznych bez zgody rodziców, niezależnie od wieku dziecka, jeśli jest to konieczne dla bezpieczeństwa dziecka lub jego dobrego samopoczucia. Dzieci mogą potrzebować takiego dostępu, na przykład gdy doświadczają przemocy lub wykorzystania w domu lub mają potrzebę edukacji i usług w zakresie zdrowia reprodukcyjnego, lub w przypadku konfliktów pomiędzy rodzicami i dzieckiem w zakresie dostępu do usług zdrowotnych. Prawo do uzyskania porady jest odrębne w stosunku prawa do wydania zgody medycznej i nie powinno podlegać żadnym limitom wiekowym.

102. Komitet z zadowoleniem przyjmuje wprowadzenie w niektórych krajach stałego wieku, od którego prawo do udzielania zgody medycznej przechodzi na dziecko i zachęca inne Państwa–Strony do rozważenia wprowadzenia takiego prawodawstwa. A zatem dzieci powyżej tego wieku mają uprawnienia w zakresie udzielenia zgody medycznej bez potrzeby sprawdzania uprawnień przez personel medyczny, po konsultacji z niezależnym ekspertem. Jednakże Komitet zdecydowanie zaleca, aby Państwa–Strony zapewniły, aby w sytuacjach, gdy młodsze dziecko może wykazać zdolność do wyrażenia popartej wiedzą opinii na temat swojego leczenia, takie poglądy były przyjmowane z należytą wagą.

103. Lekarze i ośrodki opieki zdrowotnej powinny zapewnić dzieciom jasne i dostępne informacje na temat ich praw w zakresie uczestniczenia w badaniach pediatrycznych i próbach klinicznych. Dzieci muszą być poinformowane o badaniach naukowych tak, aby można uzyskać ich zgodę opartą na wiedzy poza innymi zabezpieczeniami proceduralnymi.

104. Państwa–Strony powinny również wprowadzić środki umożliwiające dzieciom przedstawianie swoich poglądów i dzielenie się doświadczeniami, które mogą stanowić wkład w planowanie i programowanie usług na rzecz ich zdrowia i rozwoju. Należy zabiegać o ich poglądy na temat wszystkich aspektów świadczenia usług zdrowotnych, łącznie określeniem, jakie usługi są potrzebne, jak i gdzie są one świadczone najlepiej, jakie są dyskryminujące bariery

dostępu do usług, jaka jest jakość i postawa specjalistów opieki zdrowotnej oraz jak promować potencjał dzieci w celu zwiększania poziomu ich odpowiedzialności za własne zdrowie i rozwój. Takie informacje można uzyskać, m.in. poprzez systemy opinii zwrotnej dla dzieci korzystających z usług lub uczestniczących w badaniach naukowych i procesach konsultacyjnych i mogą być one przekazywane do lokalnych lub krajowych rad lub parlamentów w celu rozwijania standardów i wskaźników usług zdrowotnych, które szanują prawa dzieci¹¹⁴.

4. W ramach edukacji i w szkole

105. Poszanowanie prawa dziecka do wyrażania własnych opinii w ramach edukacji jest fundamentalne dla realizacji prawa do edukacji. Komitet z zaniepokojeniem odnotowuje trwający autorytaryzm, dyskryminację, brak szacunku i przemoc, które są charakterystyczne dla realiów wielu szkół i klas szkolnych. Takie środowisko nie sprzyja wyrażaniu poglądów przez dziecko i przyjmowaniu tych poglądów z należytą wagą.

106. Komitet zaleca, aby Państwa–Strony podjęły działania w celu zbudowania szans dla dzieci w zakresie wyrażania własnych poglądów oraz przyjmowania tych poglądów z należytą wagą, w odniesieniu do poniższych kwestii.

107. We wszystkich środowiskach edukacyjnych, łącznie z programami edukacyjnymi w najmłodszych latach, należy propagować aktywną rolę dzieci w środowisku nauczania¹¹⁵. Uczenie się i nauczanie musi uwzględniać warunki życiowe i perspektywy dziecka. Z tego powodu organy edukacyjne muszą uwzględniać poglądy dzieci i ich rodziców w planowaniu programów nauczania i programów szkolnych.

108. Edukacja oparta na prawach człowieka może kształtować motywacje i zachowania dzieci, tylko jeśli prawa człowieka są praktykowane w instytucjach, w których dziecko uczy się, bawi się i żyje z innymi dziećmi i dorosłymi¹¹⁶. W szczególności prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów jest poddane krytycznej analizie dzieci przebywających w danej instytucji, gdzie dzieci mogą obserwować, czy faktycznie ich poglądy są przyjmowane z należytą wagą, jak zadeklarowano w Konwencji.

109. Uczestnictwo dzieci jest niezbędne w celu stworzenia klimatu społecznego w klasie, co stymuluje współpracę i wzajemne wsparcie konieczne dla interaktywnej nauki skoncentrowanej na dziecku. Przyjmowanie poglądów dzieci z należytą wagą jest szczególnie istotne

¹¹⁴ Komitet zwraca również uwagę na swój komentarz ogólny nr 3 (2003) w sprawie HIV/Aids i praw dziecka, para. 11 i 12, oraz swój komentarz ogólny nr 4 (2003) na temat na temat zdrowia i rozwoju młodzieży w okresie dojrzewania, para. 6.

¹¹⁵ „Podejście do Edukacji dla Wszystkich opartej na prawach człowieka: Ramy realizacji prawa dzieci do edukacji i praw w obrębie edukacji”, UNICEF/UNESCO 2007.

¹¹⁶ Komitet Praw Dziecka, komentarz ogólny nr 1 (2001) w sprawie celów edukacji (art. 29 ust.1 Konwencji) (CRC/GC/2001/1).

w eliminowaniu dyskryminacji, zapobieganiu brutalności i stosowaniu środków dyscyplinarnych. Komitet zachęca do rozszerzania edukacji i doradztwa wśród rówieśników.

110. Stałe uczestnictwo dzieci w procesach podejmowania decyzji powinno być osiągnięte m.in. poprzez rady klasowe, rady uczniowskie i przedstawiciele uczniów w radach szkoły i komitetach, gdzie dzieci mogą swobodnie wyrażać swoje poglądy w zakresie rozwijania i wdrażania polityki szkolnej i kodeksów zachowania. Te prawa muszą być odzwierciedlone w prawodawstwie, zamiast opierania ich realizacji na dobrej woli organów administracji, władz szkolnych i wychowawców klas.

111. Poza szkołą Państwa–Strony powinny konsultować się z dziećmi na poziomie lokalnym i krajowym na temat wszystkich aspektów polityki edukacyjnej, m.in. wzmocnienia przyjaznego dla dziecka charakteru systemu edukacji, nieformalnych placówek edukacyjnych, które dają dziecku „druga szansę”, programów szkolnych, metod nauczania, struktury szkół, standardów, budżetowania i systemu ochrony dzieci.

112. Komitet zachęca Państwa–Strony do popierania rozwoju niezależnych organizacji uczniowskich, które mogą pomagać dzieciom w kompetentnej realizacji ich roli uczestniczenia w systemie edukacji.

113. W decyzjach dotyczących przejścia na kolejne poziomy edukacji lub wyboru kierunku lub szkoły, prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów musi być zapewnione, ponieważ takie decyzje mają głęboki wpływ na najlepsze interesy dziecka. Decyzje te muszą być przedmiotem weryfikacji administracyjnej lub prawnej. Ponadto w sprawach dyscyplinarnych prawo dziecka do wyrażania własnych opinii musi być w pełni przestrzegane¹¹⁷. W szczególności, w przypadku wykluczenia dziecka z kursu lub szkoły, taka decyzja musi być poddana ocenie prawnej, ponieważ jest ona zaprzeczeniem prawa dziecka do edukacji.

114. Komitet popiera wprowadzenie programów szkolnych przyjaznych dla dziecka w wielu krajach, których celem jest stworzenie interaktywnego środowiska opartego na opiece, ochronie i uczestniczeniu, w celu przygotowania dzieci i młodzieży do pełnienia aktywnej roli w społeczeństwie oraz odpowiedzialnej postawy obywatelskiej w ramach ich społeczności.

5. W ramach zabawy, rekreacji, uprawiania sportu i aktywności kulturalnej

115. Dzieci wymagają zabawy, rekreacji i aktywności fizycznej oraz kulturalnej dla swojego dalszego rozwoju i socjalizacji. Aktywności te powinny być opracowane z uwzględnieniem preferencji i zdolności dzieci. Dzieci, które są w stanie wyrażać swoje poglądy powinny być konsultowane w zakresie dostępności i odpowiedniego charakteru obiektów służących zabawie i rekreacji.

¹¹⁷ Państwa–Strony powinny odwołać się do komentarza ogólnego nr 8 (2006) Komitetu na temat prawa dziecka do ochrony przed karami cielesnymi i innymi okrutnymi lub poniżającymi formami karania, który wyjaśnia strategię uczestniczenia w celu wyeliminowania kar cielesnych. (CRC/C/GC/8).

Bardzo małe dzieci i niektóre dzieci niepełnosprawne, które nie mogą uczestniczyć w formalnych procesach konsultacyjnych, powinny mieć szczególne możliwości wyrażania swoich życzeń.

6. W miejscu pracy

116. Dzieci pracujące w młodszym wieku niż zezwala na to prawo i Konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy nr 138 (1973) i 182 (1999) muszą mieć możliwość wyrażenia swoich poglądów w otoczeniu wrażliwym na potrzeby dziecka, w celu zrozumienia ich poglądów na temat danej sytuacji oraz zabezpieczenia ich najlepszych interesów. Dzieci powinny być włączone w poszukiwanie rozwiązań, które respektują ograniczenia ekonomiczne i społeczno-strukturalne, a także kontekst kulturowy, w którym pracują takie dzieci. Dzieci powinny mieć również możliwość wyrażenia własnych opinii, kiedy opracowywana jest polityka mająca na celu wyeliminowanie podstawowych przyczyn pracy dziecka, w szczególności w odniesieniu do edukacji.

117. Pracujące dzieci mają prawo do ochrony prawnej w stosunku do wyzyskiwania i powinny mieć możliwość wypowiedzania się, gdy miejsce pracy i warunki pracy są kontrolowane przez inspekcję badającą przestrzeganie prawa pracy. Dzieci oraz przedstawiciele stowarzyszeń pracujących dzieci, jeśli istnieją, powinni mieć również możliwość wyrażania własnych poglądów, kiedy formułowane są przepisy prawa pracy lub oceniane i rozważane jest przestrzeganie tego prawa.

7. W sytuacjach przemocy

118. Konwencja ustanawia prawo dziecka do ochrony przed wszelkimi formami przemocy i odpowiedzialność Państw-Stron w zakresie zapewnienia tego prawa dla każdego dziecka bez jakiejkolwiek dyskryminacji. Komitet zachęca Państwa-Strony do przeprowadzania konsultacji z dziećmi w ramach rozwoju i wdrażania środków legislacyjnych, polityki, środków edukacyjnych i innych działań ukierunkowanych na wszelkie formy przemocy. Szczególną uwagę należy zwrócić na zapewnienie, aby dzieci marginalizowane i pokrzywdzone, takie jak dzieci wykorzystywane, dzieci mieszkające na ulicy lub dzieci uchodźców, nie były wykluczane z procesów konsultacji mających na celu zebranie poglądów na temat odpowiedniego prawodawstwa i procesów kształtowania polityki.

119. W tym kontekście Komitet popiera wyniki Badania Sekretarza Generalnego na temat Przemocy wobec Dzieci i zachęca Państwa-Strony do pełnej realizacji zawartych tam zaleceń, w tym zalecenia w zakresie zapewnienia dzieciom przestrzeni dla swobodnego wyrażania ich poglądów oraz przyjmowania tych poglądów z należytą wagą w każdym aspekcie prewencji, zgłaszania i monitorowania przemocy przeciwko nim¹¹⁸.

¹¹⁸ Raport niezależnego eksperta z Badania Organizacji Narodów Zjednoczonych na temat Przemocy wobec Dzieci (A/61/299).

120. Wiele przestępstw przemocy popełnianych w stosunku do dzieci nie jest karanych, zarówno ponieważ określone formy nadużyć są rozumiane przez dzieci jako zaakceptowane praktyki zachowania, a także z powodu braku przyjaznych dla dziecka mechanizmów zgłaszania nadużyć. Na przykład dzieci nie mają żadnej osoby, której mogłyby zgłosić w sposób poufny i bezpieczny doświadczenia w zakresie złego traktowania, takiego jak kary cielesne, obrzezanie kobiet lub małżeństwo w młodym wieku, ani też nie mają kanału komunikacji swoich ogólnych obserwacji dotyczących osób odpowiedzialnych za realizację ich praw. A zatem skuteczne uwzględnienie dzieci w działaniach ochronnych wymaga, aby dzieci były poinformowane o swoim prawie do wyrażania własnych poglądów oraz do dorastania w środowisku wolnym od wszelkich form przemocy fizycznej i psychologicznej. Państwa–Strony powinny zobowiązać wszystkie instytucje zajmujące się dziećmi do stworzenia łatwego dostępu dla osób indywidualnych i organizacji, do których mogłyby się zgłaszać z zachowaniem poufności i bezpieczeństwa, w tym poprzez linie pomocy telefonicznej, oraz do zapewnienia miejsc, w których dzieci mogą dzielić się swoim doświadczeniem i poglądami w zakresie zwalczania przemocy wobec dzieci.

121. Komitet zwraca również uwagę Państw–Stron na zalecenia badania Sekretarza Generalnego na temat przemocy wobec dzieci, w celu wsparcia i zachęcenia organizacji zajmujących się dziećmi i inicjatyw dotyczących przemocy, kierowanych przez dzieci oraz do włączenia tych organizacji w opracowanie, tworzenie i ocenę programów i środków przeciw przemocy, tak aby dzieci mogły odgrywać kluczową rolę w ramach własnej ochrony.

8. W ramach rozwoju strategii prewencji

122. Komitet zauważa, że głos dzieci staje się coraz silniejszy w prewencji naruszania praw dziecka. Dostępne są przykłady dobrych praktyk, m.in. w zakresie prewencji przemocy w szkołach, zwalczania wykorzystywania poprzez niebezpieczną i intensywną pracę, zapewnienia dostępu do usług zdrowotnych i edukacji dzieciom wychowującym się na ulicy oraz w zakresie systemu sprawiedliwości dla nieletnich. Dzieci powinny być konsultowane w zakresie kształtowania prawodawstwa i polityki związanej z tymi i innymi problemami oraz zaangażowane w przygotowanie, rozwijanie i wdrażanie odpowiednich planów i programów.

9. W zakresie procedur imigracyjnych i udzielania azylu

123. Dzieci, które przybywają do danego kraju w ślad za swoimi rodzicami w poszukiwaniu pracy lub jako uchodźcy, znajdują się w szczególnie wrażliwej sytuacji. Z tego powodu, pilne jest pełne wdrożenie ich prawa do wyrażania własnych poglądów na temat wszystkich aspektów procedur imigracyjnych i udzielania azylu. W przypadku imigracji należy zapoznać się z poglądami dziecka na temat jego oczekiwań edukacyjnych i warunków zdrowotnych w celu włączenia go do systemu edukacji szkolnej i usług zdrowotnych. W przypadku roszczeń

o udzielenie azylu dziecko musi ponadto mieć możliwość zaprezentowania swoich powodów ubiegania się o udzielenie azylu.

124. Komitet podkreśla, że takie dzieci muszą otrzymać wszelkie istotne informacje, w swoim języku, na temat swoich uprawnień, dostępnych usług, w tym środków komunikacji oraz procesów imigracyjnych i procedur udzielania azylu, w celu wysłuchania ich opinii i przyjęcia ich z należytą wagą w postępowaniach. Opiekun lub doradca powinien być powołany bezpłatnie. Dzieci ubiegające się o udzielenie azylu mogą również potrzebować skutecznego poszukiwania rodziny oraz odpowiednich informacji na temat sytuacji w swoim kraju pochodzenia, w celu określenia swoich najlepszych interesów. Szczególnej pomocy mogą wymagać dzieci wcześniej zaangażowane w konflikty zbrojne i należy im umożliwić wyrażenie własnych potrzeb. Ponadto konieczne jest zwrócenie uwagi na zapewnienie, aby dzieci, które są bezpaństwowcami zostały uwzględnione w procesie podejmowania decyzji na terytorium, gdzie mieszkają¹¹⁹.

10. W sytuacjach kryzysowych

125. Komitet podkreśla, że prawo określone w artykule 12 nie wygasa w sytuacjach kryzysowych lub z powodu ich następstw. Istnieje wiele dowodów znaczącego wkładu dzieci w sytuacjach konfliktowych, w okresie po konflikcie i procesie rekonstrukcji po sytuacjach awaryjnych¹²⁰. Z tego względu, Komitet podkreślił w swoich zaleceniach po dniu dyskusji generalnej w 2008 r., że dzieci, których dotyczy sytuacja awaryjna powinny być zachęcane i powinny mieć możliwość uczestniczenia w analizie swojej sytuacji i perspektyw na przyszłość. Uczestnictwo dzieci pomaga im w odzyskaniu kontroli nad swoim życiem, przyczynia się do rehabilitacji, rozwija umiejętności organizacyjne i wzmacnia poczucie tożsamości. Jednakże należy zadbać o ochronę dziecka przed narażeniem na sytuacje, które mogą być traumatyczne lub szkodliwe.

126. W związku z powyższym Komitet zachęca Państwa-Strony do wspierania mechanizmów, które umożliwią dzieciom, a w szczególności młodzieży, odegranie aktywnej roli w rekonstrukcji po sytuacji awaryjnej i w procesach po rozstrzygnięciu konfliktu. Ich poglądy powinny być wyrażane podczas oceny, projektowania, wdrażania, monitoringu i oceny programów. Na przykład dzieci przebywające w obozach dla uchodźców można zachęcić, aby przyczyniły się do własnego bezpieczeństwa i dobrego samopoczucia poprzez tworzenie forum dla dzieci. Należy udzielić dzieciom wsparcia w zakresie tworzenia takiego forum, zapewniając jed-

¹¹⁹ Patrz: Komentarz ogólny Komitetu nr 6 (2005) w sprawie traktowania dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych, przebywających poza swoim krajem pochodzenia (CRC/GC/2005/6).

¹²⁰ „Udział dzieci i młodzieży w sytuacjach awaryjnych: przewodnik dla agencji pomocowych”, UNICEF, Bangkok 2007.

nocześnie, aby jego funkcjonowanie było spójne z najlepszymi interesami dzieci i ich prawem do ochrony przed szkodliwymi doświadczeniami.

11. W otoczeniu krajowym i międzynarodowym

127. Wiele szans dla uczestnictwa dzieci powstaje na poziomie społeczności. Komitet popiera rosnącą liczbę lokalnych parlamentów młodzieży, miejskich rad dzieci i konsultacji organizowanych spontanicznie, gdzie dzieci mogą wyrazić swoje poglądy w procesach podejmowania decyzji. Jednakże takie struktury uczestnictwa formalnego przedstawiciela dzieci w lokalnych rządach powinny być tylko jednym z wielu rozwiązań w zakresie podejścia do realizacji postanowień artykułu 12 na poziomie lokalnym, ponieważ umożliwiają one zaangażowanie tylko stosunkowo niewielkiej liczby dzieci w ich lokalnych społecznościach. Godziny konsultacji z politykami i urzędnikami, dni otwarte urzędów, wizyty w szkołach i przedszkolach stwarzają dodatkowe możliwości komunikacji.

128. Dzieci powinny być wspierane i zachęcane do tworzenia swoich własnych organizacji i inicjatyw kierowanych przez dzieci, co stworzy im przestrzeń dla znaczącego uczestnictwa i reprezentacji. Ponadto dzieci mogą przedstawić swoją perspektywę, na przykład w ramach projektowania szkół, placów zabaw, parków, obiektów wypoczynku i obiektów kulturalnych, bibliotek publicznych, placówek opieki zdrowotnej i systemów transportu lokalnego w celu zapewnienia bardziej odpowiednich usług. W planach rozwoju społeczności, które wymagają konsultacji publicznych, poglądy dzieci powinny być jednoznacznie uwzględnione.

129. Takie szanse uczestnictwa są tworzone w wielu krajach również na poziomie powiatu, regionu, na poziomie stanu federalnego i na poziomie krajowym, gdzie parlamenty młodzieży, rady i konferencje stwarzają forum prezentacji poglądów przez dzieci oraz ich przekazywania odpowiednim odbiorcom. Sektor NGO i organizacje społeczeństwa obywatelskiego rozwinęły praktyki, które zabezpieczają przejrzystość reprezentacji oraz przeciwdziałają ryzyku manipulacji.

130. Komitet popiera znaczący wkład UNICEF i sektora NGO w promowanie podnoszenia świadomości w zakresie prawa dzieci do wyrażania własnych poglądów oraz ich uczestnictwa we wszystkich domenach ich życia, oraz zachęca do dalszego propagowania uczestnictwa dzieci we wszystkich sprawach, które ich dotyczą, w tym na poziomie społeczności, na poziomie krajowym i międzynarodowym, oraz do ułatwiania wymiany najlepszych praktyk. Współpraca pomiędzy organizacjami kierowanymi przez dzieci powinna być aktywnie wspierana w celu zwiększenia szans dla wspólnego uczenia się oraz rozwoju platform wspólnego rzecznictwa.

131. Na poziomie międzynarodowym szczególne znaczenie ma udział dzieci w Światowych Szczytach dla Dzieci, zwołanych przez Zgromadzenie Ogólne w 1990 i 2002 r., a także zaangażowanie dzieci w proces sprawozdawczości Komitetu Praw Dziecka. Komitet z zadowo-

leniem przyjmuje raporty pisemne i ustne informacje przekazywane przez organizacje dzieci i przedstawicieli dzieci w ramach procesu monitorowania realizacji praw dziecka przez Państwa–Strony oraz zachęca Państwa–Strony i jednostki NGO do wspierania dzieci w przedstawianiu swoich poglądów Komitetowi.

D. PODSTAWOWE WYMAGANIA W ZAKRESIE REALIZACJI PRAWA DZIECKA DO WYRAŻANIA WŁASNYCH POGLĄDÓW

132. Komitet nawołuje Państwa–Strony do unikania podejścia opartego na symbolicznych działaniach, które ogranicza możliwość wyrażenia poglądów przez dziecko lub umożliwia dzieciom wyrażanie własnych poglądów, ale nie przyjmuje ich z należytą wagą. Komitet podkreśla, że manipulowanie dziećmi przez dorosłych, stawianie dzieci w sytuacjach, gdy mówi się im, co mają powiedzieć, lub narażanie dzieci na ryzyko szkody poprzez uczestniczenie, nie stanowią praktyk etycznych i nie mogą być interpretowane jako realizacja artykułu 12.

133. Jeśli uczestnictwo ma być skuteczne i ma mieć znaczenie, musi być zrozumiane jako proces, a nie jako jednorazowe zdarzenie. Doświadczenia zebrane od czasu przyjęcia Konwencji o Prawach Dziecka w 1989 r. doprowadziły do szerokiego konsensusu w zakresie podstawowych wymagań, jakie muszą być wypełnione w celu skutecznego, etycznego i mającego znaczenie wdrożenia artykułu 12. Komitet zaleca, aby Państwa–Strony włączyły te wymagania do wszystkich swoich działań legislacyjnych i innych środków mających na celu realizację artykułu 12.

134. Wszystkie procesy, w których dziecko lub dzieci wyrażają swoje opinie i uczestniczą, muszą być:

- a) przejrzyste i treściwe – dzieci muszą otrzymać pełną, dostępną, uwzględniającą różnorodność i odpowiednią dla wieku informację na temat swoich praw w zakresie wyrażania własnych poglądów oraz przyjmowania ich z należytą wagą, a także sposobów realizacji takiego uczestnictwa, jego zakresu, celu i potencjalnego oddziaływania;
- b) dobrowolne – dzieci nigdy nie można zmuszać do wyrażania własnych opinii wbrew ich woli i dzieci powinny być poinformowane, że mogą na każdym etapie przerwać swoje zaangażowanie;
- c) oparte na szacunku – poglądy dzieci muszą być traktowane z szacunkiem i dzieci powinny mieć możliwość inicjowania pomysłów i działań. Dorośli pracujący z dziećmi powinni uznać, szanować i opierać się na dobrych przykładach uczestnictwa dzieci, na przykład w zakresie ich wkładu w rodzinie, szkole, środowisku kulturowym i w pracy. Muszą również zrozumieć kontekst społeczno–ekonomiczny, środowiskowy i kulturowy życia dzieci. Osoby i organizacje pracujące z dziećmi i na ich rzecz powinny również szanować poglądy dzieci w odniesieniu do udziału w wydarzeniach publicznych;

- d) odpowiednie – problemy, na temat których dzieci mają prawo wyrażać swoje poglądy muszą być rzeczywiście istotne dla życia dzieci i muszą im umożliwić oparcie się na ich wiedzy, umiejętnościach i zdolnościach;
- e) przyjazne dla dziecka – środowisko i metody pracy powinny być dostosowane do zdolności dziecka. Należy udostępnić odpowiedni czas i zasoby, aby zapewnić, że dzieci są odpowiednio przygotowane i mają poczucie pewności i możliwości przedstawienia swoich poglądów. Należy uwzględnić fakt, że dzieci wymagają różnych poziomów wsparcia i różnych form zaangażowania, zgodnie ze swoim wiekiem i rozwijającymi się zdolnościami;
- f) włączające – uczestnictwo musi być włączające, musi unikać istniejących wzorców dyskryminacji oraz zachęcać do tworzenia szans dla dzieci zmarginalizowanych, zarówno dziewcząt i chłopców, którzy mają być zaangażowani (patrz: paragraf 88 powyżej). Dzieci nie są grupą jednolitą i uczestnictwo musi stwarzać równe szanse dla wszystkich, bez dyskryminacji na jakichkolwiek podstawach. Programy muszą również zapewniać, że są wrażliwe na dzieci wszystkich społeczności;
- g) wsparte przez szkolenia – dorośli wymagają przygotowania, umiejętności i wsparcia w celu ułatwienia skutecznego uczestnictwa dzieci, poprzez wspólną pracę z dziećmi i skuteczne zaangażowanie dzieci zgodnie z ich rozwijającymi się zdolnościami. Dzieci mogą być same zaangażowane w charakterze trenerów i moderatorów, wymagają budowania potencjału w celu wzmocnienia ich umiejętności w zakresie, na przykład, szkolenia w organizacji spotkań, ubiegania się o finansowanie, rozmów z mediami, wypowiedzi publicznych i rzecznictwa;
- h) bezpieczne i wrażliwe na ryzyko – w niektórych sytuacjach wyrażania poglądów może zawierać ryzyko. Dorośli odpowiadają za dzieci, z którymi pracują i muszą podjąć środki ostrożności w celu minimalizacji ryzyka przemocy, wyzysku dzieci lub innych konsekwencji ich uczestnictwa. Działania konieczne w celu zapewnienia odpowiedniej ochrony obejmują opracowanie jasnej strategii ochrony dziecka, która uznaje szczególne ryzyko, na jakie narażone są niektóre grupy dzieci oraz dodatkowe bariery w uzyskaniu pomocy. Dzieci muszą mieć świadomość swojego prawa do ochrony przed zagrożeniem i muszą wiedzieć, do kogo mogą się zwrócić w razie konieczności. Inwestowanie w pracę z rodzinami i społecznościami jest ważne w celu budowania zrozumienia wartości i konsekwencji uczestnictwa oraz minimalizacji ryzyka, na które dzieci mogą być narażone;
- i) możliwe do rozliczenia – zobowiązanie do kontynuacji i oceny jest zasadnicze. Na przykład w każdym procesie badań lub procesie konsultacyjnym dzieci muszą być poinformowane, jak ich poglądy zostały zinterpretowane oraz, w razie konieczności, muszą otrzymać szansę zakwestionowania i wpływania na analizę wyników. Dzieci mają

również prawo otrzymania jasnej opinii zwrotnej na temat wpływu ich uczestnictwa na wyniki procesu. Jeśli jest to konieczne, dzieciom należy stworzyć możliwość uczestniczenia w kontynuacji procesów lub aktywności. Należy podjąć monitoring i ocenę potrzeb uczestnictwa u dzieci, jeśli to możliwe, z udziałem samych dzieci.

E. WNIOSKI

135. Inwestycja w realizację prawa dziecka do wyrażania poglądów w każdej sprawie, która go dotyczy oraz przyjęcia jego poglądów z należytą uwagą, jest jasnym i natychmiastowym zobowiązaniem prawnym Państw–Stron w ramach Konwencji. Jest to prawo każdego dziecka, bez jakiegokolwiek dyskryminacji. Osiągnięcie znaczących możliwości realizacji artykułu 12 będzie wymagało likwidacji barier prawnych, politycznych, ekonomicznych, społecznych i kulturowych, jakie aktualnie hamują szanse dzieci do wyrażania własnych poglądów oraz ich dostęp do uczestnictwa we wszystkich sprawach, które go dotyczą. Wymaga to przygotowania do podważenia założeń dotyczących zdolności dzieci oraz promowania rozwoju środowiska, w którym dzieci mogą budować i demonstrować swój potencjał. Wymaga to również przeznaczenia zasobów oraz przeprowadzenia szkoleń.

134. Wypełnienie tych zobowiązań stanowi wyzwanie dla Państw–Stron. Jednakże jest to cel osiągalny, jeśli strategie nakreślone w niniejszym komentarzu ogólnym są wdrażane systematycznie i budowana jest kultura szacunku dla dzieci.

KOMENTARZ OGÓLNY NR 13 (2011)

Prawo dziecka do wolności od wszelkich form przemocy

I. WSTĘP

1. Artykuł 19 Konwencji stwierdza, co następuje:

„1. Państwa–Strony będą podejmowały wszelkie kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub nadużyć, zaniedbania bądź niedbałego traktowania lub wyzysku, a w tym wykorzystywania w celach seksualnych dzieci pozostających pod opieką rodzica (-ów), opiekuna (-ów) prawnego (-ych) lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem.

2. Tego rodzaju środki ochronne powinny zawierać, tam gdzie jest to właściwe, skuteczne przedsięwzięcia w celu stworzenia programów socjalnych dla realizacji pomocy dziecku oraz osobom sprawującym opiekę nad dzieckiem, jak również inne formy działań prewencyjnych dla ustalania, informowania, wszczynania i prowadzenia śledztwa, postępowania, notowania wymienionych wyżej przypadków niewłaściwego traktowania dzieci oraz tam, gdzie jest to właściwe, ingerencji sądu”.

2. Uzasadnienie niniejszego komentarza ogólnego

Komitet Praw Dziecka (zwany dalej: Komitetem) prezentuje niniejszy komentarz ogólny do artykułu 19 Konwencji o Prawach Dziecka (zwanej dalej: Konwencją), z powodu alarmującego rozmiaru i intensywności zjawiska przemocy stosowanej wobec dzieci. Należy powszechnie wzmocnić oraz zastosować na większą skalę środki zmierzające do wyeliminowania zjawiska przemocy w celu efektywnego zakończenia tych praktyk, które zagrażają rozwojowi dzieci oraz potencjalnym możliwościom rozwiązywania konfliktów przez społeczeństwa, bez stosowania przemocy.

3. Omówienie

Komentarz ogólny opiera się na fundamentalnych założeniach i obserwacjach:

- a) „Żadna forma przemocy wobec dzieci nie jest usprawiedliwiona; można uniknąć każdego rodzaju przemocy wobec dzieci”¹²¹;
- b) podejście do opieki nad dzieckiem oraz jego ochrony oparte na prawach dziecka wymaga zmiany paradygmatu w kierunku respektowania i promowania godności ludzkiej oraz fizycznej i psychicznej integralności dziecka, jako istoty posiadającej prawa, a nie postrzegania go w kategoriach przede wszystkim „ofiary”;
- c) pojęcie godności oznacza, że każde dziecko jest uznawane, respektowane i chronione, jako posiadające prawa oraz jako unikalna i cenna istota ludzka z wyjątkową osobowością, odrębnymi potrzebami, zainteresowaniami oraz prywatnością;
- d) zasada praworządności powinna mieć w pełni zastosowanie do dzieci w takim samym stopniu, jak do dorosłych;
- e) prawa dzieci do bycia wysłuchanym oraz do posiadania własnych poglądów, muszą być systematycznie przestrzegane z należytą wagą w każdym procesie podejmowania decyzji, a ich upoważnienie i uczestnictwo powinno być kluczowe przy tworzeniu strategii i programów opieki oraz ochrony dziecka.
- f) prawo dziecka mówiące o poszanowaniu najlepszego interesu, które musi być w pierwszej kolejności brane pod uwagę we wszystkich sprawach dotyczących i mających na niego wpływ, zwłaszcza gdy jest ono ofiarą przemocy oraz w zakresie wszystkich środków prewencji;
- g) powszechnie zapobieganie wszelkim formom przemocy poprzez publiczną opiekę zdrowotną, edukację, opiekę socjalną oraz inne metody, ma nadrzędne znaczenie;
- h) Komitet uznaje, że główną odpowiedzialnością rodziny, włączając dalszą rodzinę, jest zapewnienie opieki i ochrony oraz zapobieganie przemocy. Pomimo to, Komitet uznaje również, że większość przypadków przemocy ma kontekst rodzinny, a interwencja i wsparcia wymagane jest tam, gdzie dziecko staje się ofiarą biedy i cierpienia, czyli w rodzinach;
- i) Komitet zdaje sobie sprawę również z rozpowszechnionej i intensywnej przemocy stosowanej wobec dzieci w instytucjach państwowych oraz przez osoby związane z tymi instytucjami – w szkołach, ośrodkach opiekuńczych, domach opieki dziennej, aresztach policyjnych oraz organach wymiaru sprawiedliwości, która może mieć formę tortur oraz zabijania dzieci, jak również przemocy stosowanej wobec dzieci często wykorzystywanych przez uzbrojone grupy oraz państwowe siły wojskowe.

¹²¹ Raport niezależnego eksperta dla badań Narodów Zjednoczonych na temat przemocy wobec dzieci (A/61/299), para. 1.

4. Definicja przemocy

Na potrzeby niniejszego komentarza ogólnego „przemoc” rozumiana jest, jako „wszelkie formy fizycznej i psychicznej przemocy, krzywdy lub nadużyć, zaniedbania lub niedbałego traktowania, maltretowania lub wyzysku, włączając wykorzystywanie w celach seksualnych, jak wymieniono w artykule 19, paragrafie 1 Konwencji. To pojmowanie przemocy obejmuje wszelkie formy krzywdzenia dzieci wyszczególnione w artykule 19, paragrafie 1, zgodnie z terminologia użytą w opracowaniu Narodów Zjednoczonych z 2006 roku na temat przemocy wobec dzieci, choć inne pojęcia użyte dla określenia rodzajów cierpienia (krzywda, nadużycie, zaniedbanie lub niedbałe traktowanie, maltretowanie lub wyzysk) mają taką samą wagę¹²². W mowie potocznej pojęcie przemoc rozumiane jest jako wyrządzanie fizycznej oraz/lub zamierzonej krzywdy. Jednak Komitet kładzie nacisk na to, że pojmowanie przemocy w niniejszym komentarzu ogólnym nie może być interpretowane w jakikolwiek sposób, aby zminimalizować wpływ oraz potrzebę zajmowania się psychicznymi oraz/lub niezamierzonymi formami wyrządzania krzywdy (takimi jak m.in. zaniedbanie oraz psychiczne znęcanie się).

5. Obowiązki państwa oraz odpowiedzialność rodziny i innych uczestników

Odniesienia do „Państw Stron” związane są z obowiązkami Państw Stron do przyjęcia odpowiedzialności nie tylko na poziomie krajowym, ale również na poziomie regionalnym i gminnym. Te specjalne obowiązki obejmują właściwą dbałość oraz obowiązek przeciwdziałania przemocy lub łamaniu praw człowieka, obowiązek chronienia dzieci będących ofiarami oraz świadkami łamania praw człowieka, obowiązek przesłuchania oraz ukarania odpowiedzialnych, a także obowiązek zadośćuczynienia łamaniu praw człowieka. Bez względu na to, czy dochodzi do przemocy Państwa Strony mają faktyczny i czynny obowiązek wspierania i pomocy rodzicom oraz innym opiekunom w celu zapewnienia warunków życia niezbędnych dla optymalnego rozwoju dziecka, w miarę ich możliwości, także finansowych oraz z uwzględnieniem rozwijającej się zdolności dziecka (art. 18 oraz 27). Co więcej, Państwa Strony muszą zapewnić, że wszelkie osoby, które w związku z wykonywanym zawodem są odpowiedzialne za przeciwdziałanie, ochronę oraz podejmowanie działań przeciwdziałających przemocy oraz są zatrudnione w organach wymiaru sprawiedliwości, spełniają potrzeby dzieci oraz przestrzegają ich praw.

6. Ewolucja komentarza ogólnego do Nr 13

Niniejszy komentarz ogólny korzysta z istniejących wytycznych udostępnionych przez Komitet w przeglądzie sprawozdań Państw Stron oraz powiązanych obserwacji podsumowują-

¹²² Tłumaczenia Konwencji na inne języki mogą nie obejmować właściwego ekwiwalentu angielskiego pojęcia „przemoc”.

cych, rekomendacji z dwudniowych obrad generalnych, przeprowadzonych w 2000 oraz 2001, komentarzu ogólnym Nr 8 (2006) na temat prawa dziecka do ochrony przed karą cielesną oraz innymi okrutnymi lub poniżającymi rodzajami kary, a także odnosi się w innych komentarzach ogólnych do tematu przemocy. Niniejszy komentarz ogólny zwraca uwagę na rekomendacje z raportu sporządzonego w 2006 roku przez niezależnego eksperta dla badań Narodów Zjednoczonych dotyczących przemocy wobec dzieci (A/16/299) i wzywa Państwa Strony do niezwłocznego wdrożenia tych rekomendacji. Zwraca uwagę na szczegółowe wytyczne dostępne w Wytycznych dotyczących alternatywnej opieki nad dziećmi¹²³. Korzysta również z ekspertyz oraz doświadczeń agencji Narodów Zjednoczonych, rządów, organizacji pozarządowych (NGO), organizacji wspólnotowych, agencji rozwoju oraz samych dzieci, w celu praktycznego wdrożenia artykułu 19¹²⁴.

7. Artykuł 19 w kontekście

Komitet uznaje, że:

- a) artykuł 19 jest jednym z postanowień zawartych w Konwencji bezpośrednio odnoszącym się do przemocy. Komitet uznaje również bezpośrednie odniesienie do artykułu 19 Protokołu Fakultatywnego dotyczącego handlu dziećmi, prostytucji dzieci oraz pornografii dziecięcej oraz Protokołu Fakultatywnego w sprawie udziału dzieci w konfliktach zbrojnych. Jednak Komitet utrzymuje, że artykuł 19 stanowi główne postanowienie w omawianiu i strategiach mających na celu zajmowanie się i wyeliminowanie wszelkich rodzajów przemocy w kontekście Konwencji w szerszym zakresie;
- b) artykuł 19 jest mocno powiązany z szerokim zakresem postanowień Konwencji poza tymi, które odnoszą się bezpośrednio do przemocy. Oprócz artykułów zawierających prawa zdefiniowane, jako zasady Konwencji (patrz rozdział V niniejszego komentarza ogólnego), wdrożenie artykułu 19 musi być osadzone w kontekście artykułów 5, 9, 18 oraz 27);
- c) prawa dzieci do poszanowania ich godności ludzkiej, fizycznej oraz psychicznej integralności, a także równej ochrony na mocy prawa uznawane są również w innych międzynarodowych i regionalnych dokumentach dotyczących praw człowieka;
- d) wdrożenie artykułu 19 wymaga współpracy pomiędzy organami, mechanizmami oraz agencjami Narodów Zjednoczonych zajmującymi się prawami człowieka na poziomie krajowym, regionalnym oraz międzynarodowym;

¹²³ Rezolucja zgromadzenia Ogólnego 64/142, załącznik.

¹²⁴ Patrz: Wytyczne dotyczące sprawiedliwości w sprawach dotyczących dzieci będących ofiarami i świadkami przestępstwa (Rezolucja Rady Gospodarczej i Społecznej 2005/20, załącznik).

- e) konieczna jest współpraca zwłaszcza ze Specjalnym Reprezentantem Sekretarza Generalnego do spraw przemocy wobec dzieci, który odpowiedzialny jest za promowanie wdrożenia rekomendacji z opracowania Narodów Zjednoczonych na temat przemocy wobec dzieci przy ścisłej współpracy z Państwami członkowskimi oraz wieloma partnerami, w tym agencjami i organizacjami Narodów Zjednoczonych, organizacjami służb cywilnych oraz dziećmi, w celu zabezpieczenia praw dzieci do wolności od wszelkich form przemocy.

8. Rozpowszechnianie

Komitet rekomenduje Państwom Stronom rozpowszechnianie niniejszego komentarza ogólnego wśród rządów oraz struktur administracyjnych, rodziców, innych opiekunów, dzieci, wyspecjalizowanych organizacji, wspólnot oraz społeczeństwa obywatelskiego ogólnie. Należy użyć wszystkich kanałów rozpowszechniania, włączając media drukowane, Internet oraz dziecięce środki komunikacji. Będzie to wymagało tłumaczenia na stosowne języki obce, w tym język migowy, Braille'a oraz przystosowanie do łatwego czytania dla dzieci niepełnosprawnych. Wymaga to również dostosowania do właściwego środowiska kulturowego oraz udostępnienie wersji łatwych w odbiorze dla dzieci, przeprowadzenie warsztatów i seminariów, wdrożenie wsparcia dostosowanego do wieku i niepełnosprawności dla omówienia skutków oraz najlepszego sposobu wdrożenia, a także włączenia do programu szkoleń dla wszystkich profesjonalistów pracujących dla i z dziećmi.

9. Wymogi dotyczące raportowania zgodnie z postanowieniami Konwencji

Komitet zwraca uwagę Państwom Stronom na wymogi dotyczące raportowania przedstawione w zarysie w wytycznych dotyczących raportowania właściwego dla traktatu (KPD/K/58/Rew. 2 oraz odnośny 1), w komentarzu ogólnym nr 8 (paragraf 53) oraz w obserwacjach końcowych Komitetu przyjętych po rozmowach z reprezentantami Państw Stron. Niniejszy komentarz ogólny konsoliduje i określa oczekiwane sposoby, za pomocą których Państwa Strony mają dostarczyć informacji w raportach przedstawionych zgodnie z artykułem 44 Konwencji. Komitet zaleca również, aby Państwa Strony zawarły informacje na temat postępu wdrażania rekomendacji ze sprawozdania Narodów Zjednoczonych w sprawie przemocy wobec dzieci (a/61/299, paragraf 116). Raportowanie powinno zawierać prawa i regulacje mające zakazywać przemocy oraz stosownego interweniowania, jeśli zjawisko przemocy jest obecne oraz środki zapobiegania przemocy, działania budzące świadomość oraz promowanie pozytywnych, nie wykorzystujących przemocy relacji. W raportach należy również wyszczególnić, kto odpowia-

da za dziecko i rodzinę na każdym etapie ingerencji (włączając zapobieganie) – co obejmuje ta odpowiedzialność, na jakim etapie oraz w jakich okolicznościach mogą ingerować osoby wykwalifikowane oraz w jaki sposób mogą współpracować różne sektory.

10. Dodatkowe źródła informacji

Komitet zachęca również agencje Narodów Zjednoczonych, narodowe instytucje zajmujące się prawami człowieka, sektor NGO oraz inne kompetentne organy do dostarczania stosownych informacji na temat statusu prawnego i występowania wszelkich form przemocy oraz postępu w działaniach zmierzających do jej wyeliminowania.

II. CELE

11. Niniejszy komentarz ogólny ma na celu:

- a) ukierunkowanie Państw Stron co do zrozumienia obowiązków wynikających z artykułu 19 Konwencji, związanych z zakazaniem, przeciwdziałaniem oraz reagowaniem na wszelkie rodzaje fizycznej oraz psychicznej przemocy, krzywdy oraz nadużycia, zaniedbania bądź niedbałego traktowania, maltretowania lub wyzysku dzieci, w tym wykorzystywania seksualnego, kiedy są pod opieką rodzica(ów), opiekuna(ów) lub jakiegokolwiek innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem, w tym uczestników państwowych;
- b) wyznaczenie środków legislacyjnych, sądowych, administracyjnych, społecznych oraz edukacyjnych, które muszą stosować Państwa Strony;
- c) usunięcie odrębnych, fragmentarycznych i reaktywnych inicjatywy skierowanych na opiekę i ochronę dzieci, które mają ograniczony wpływ na zapobieganie i wyeliminowanie wszelkich form przemocy;
- d) promowanie holistycznego podejścia do wdrażania artykułu 19 w oparciu o ogólne spojrzenie Konwencji na zabezpieczenie praw dzieci do przetrwania, godności, dobrobytu, zdrowia, rozwoju, uczestnictwa oraz braku dyskryminacji, których zapewnienie jest zagrożone przez zjawisko przemocy;
- e) zapewnienie Państwom Stronom oraz innym interesariuszom podstawy do rozwoju skoordynowanych ram dla wyeliminowania przemocy poprzez złożone środki wychowania i ochrony dzieci w oparciu o prawa dziecka;
- f) podkreślenie potrzeby szybkiego działania przez Państwa Strony w celu spełnienia swoich obowiązków wynikających z artykułu 19.

III. PRZEMOC W ŻYCIU DZIECI

12. Wyzwania

Komitet uznaje i przyjmuje wiele inicjatyw rozwijanych przez rządy oraz inne mające na celu przeciwdziałanie i reagowanie na przemoc wobec dzieci. Mimo tych wysiłków, obecne inicjatywy nie są wystarczające. Ramy prawne w większości Państw stale nie mogą zabronić wszelkich form przemocy wobec dzieci, a tam gdzie istnieją prawa, ich egzekwowanie nie zawsze jest stosowne. Szeroko rozpowszechnione społeczne i kulturowe postawy oraz praktyki potępiają przemoc. Wpływ podejmowanych kroków jest ograniczony brakiem wiedzy, danych oraz zrozumieniem zjawiska przemocy wobec dzieci i jego pierwotnych przyczyn, działaniami polegającymi na reagowaniu koncentrującym się na symptomach i konsekwencjach, a nie na przyczynach, oraz strategiami, które są fragmentaryczne, a nie ujednolicone. Zasoby przeznaczone rozwiązywanie tego problemu nie są odpowiednie.

13. Imperatyw – prawa człowieka

Zajęcie się oraz wyeliminowanie powszechnego występowania oraz przypadków zjawiska przemocy wobec dzieci jest obowiązkiem Państw Stron, które przyjęły Konwencję. Zabezpieczenie oraz promowanie fundamentalnych praw dzieci do poszanowania ich godności ludzkiej oraz fizycznej i psychicznej integralności poprzez zapobieganie wszelkim formom przemocy jest ważne dla promowania całego zbioru praw zawartych w Konwencji. Wszystkie inne argumenty przedstawione tutaj wzmacniają, ale nie zastępują nadrzędnej zasady związanej z prawami człowieka. Strategie i systemy mające na celu zapobieganie oraz reagowanie na zjawisko przemocy muszą dlatego przyjąć prawa dziecka, a nie podejście związane z dobrobytem (patrz paragraf 53 w celu uzyskania dodatkowej informacji).

14. Rozwój społeczny oraz udział dzieci

Szanujące, wspierające, wolne od przemocy środowisko, w którym wychowywane jest dziecko wspomaga rozwój indywidualnej osobowości dzieci oraz sprzyja rozwojowi społecznych, odpowiedzialnych oraz aktywnie zaangażowanych obywateli w społecznościach lokalnych oraz większych społeczeństwach. Badania pokazują, że dzieci, które nie doświadczyły przemocy oraz które rozwijają się w zdrowy sposób są mniej podatne na zachowania agresywne, zarówno w dzieciństwie, jak i gdy staną się dorośli. Zapobieganie przemocy w jednym pokoleniu zmniejsza prawdopodobieństwo jej występowania w kolejnym. Wdrożenie artykułu 19 jest dlatego kluczową strategią dla zmniejszenia i zapobiegania wszelkim formom przemocy

w społeczeństwach oraz dla promowania „postępu społecznego i lepszych standardów życia” oraz „wolności, sprawiedliwości oraz pokoju na świecie” dla „ludzkiej rodziny”, w której dzieci mają miejsce oraz znaczenie równe dorosłym (preambuła Konwencji).

15. Przetrawianie i rozwój – niszczący wpływ przemocy wobec dzieci

Przemoc ma bardzo negatywny wpływ na przetrawianie dzieci oraz ich „fizyczny, mentalny, duchowy, moralny i społeczny rozwój” (art. 27 ust.1), jak opisano poniżej:

- a) powszechnie wiadomo, że przemoc wobec dzieci oraz ich złe traktowanie mają swoje konsekwencje dla zdrowia – krótko- i długookresowo. Obejmują one: obrażenia śmiertelne, obrażenia niepowodujące śmierci (mogą prowadzić do niepełnosprawności); problemy ze zdrowiem fizycznym (w tym trudności rozwojowe, późniejsze choroby płuc, serca i nerek oraz infekcje przenoszone drogą płciową); defekty umysłowe (w tym wpływające na wyniki w nauce i pracy zawodowej); konsekwencje psychiczne i emocjonalne (poczucie odrzucenia i porzucenia, zaburzone poczucie przywiązania, trauma, lęk, niepokój, brak poczucia bezpieczeństwa oraz brak poczucia własnej wartości); problemy ze zdrowiem umysłowym (takie jak niepokój oraz skłonności depresyjne, halucynacje, trudności z zapamiętywaniem oraz próby samobójcze) oraz skłonności do zachowań ryzykownych (takie jak stosowanie używek i wczesna inicjacja seksualna);
- b) konsekwencje rozwojowe i behawioralne (takie jak wagarowanie, agresywne, antyspołeczne, samodestrukcyjne zachowania oraz destrukcyjne relacje międzyludzkie) mogą prowadzić m.in. do zaniku relacji, usunięcia ze szkoły oraz wejścia w konflikt z prawem. Istnieją dowody na to, że doświadczenia związane z przemocą zwiększają ryzyko dalszego poczucia bycia ofiarą oraz akumulacji doświadczeń przemocowych, włączając późniejszą intymną relację z partnerem, w której obecna jest przemoc¹²⁵.
- c) wpływ na dzieci, a zwłaszcza młodzież, strategii państwowych określanych, jako kategoryczne lub „zero tolerancji” w odpowiedzi na przemoc wobec dzieci jest wysoce destrukcyjne, tak samo jak podejście oparte na karach, które – uznając dzieci za ofiary – reaguje na przemoc stosując przemoc w zwiększonym zakresie. Takie strategie są często wynikiem obaw dotyczących bezpieczeństwa publicznego obywateli i osób wysoko postawionych, które rozpowszechniane są w środkach masowego przekazu. Strategie państwowe dotyczące bezpieczeństwa publicznego muszą starannie rozważyć pierwotne przyczyny przewinień dzieci, aby przerwać błędne koło zwalczania przemocy przemocą.

¹²⁵ Patrz Paulo Sergio Pinheiro, niezależny ekspert Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych do zbadania przemocy wobec dzieci, *Światowy Raport na temat przemocy wobec dzieci* (Genewa 2006), s. 63–66.

16. Koszt przemocy wobec dzieci

Ludzkie, społeczne i ekonomiczne koszty związane z odmawianiem dzieciom prawa do ochrony są ogromne i nieakceptowalne. Bezpośrednie koszty mogą być związane z opieką zdrowotną, usługami prawnymi, utratą dobrobytu socjalnego oraz alternatywną opieką. Koszty niebezpośrednie mogą obejmować potencjalne trwałe obrażenia oraz niepełnosprawność, koszty psychiczne lub inne rzutującymi na jakość życia ofiary, przerwy w nauce lub jej porzucenie, straty w produktywności w dalszym życiu dziecka. Obejmują one również koszty związane z systemem wymiaru sprawiedliwości, jako skutkiem popełnienia przestępstwa przez dzieci, które doświadczyły przemocy. Koszty społeczne powstałe w wyniku braku równowagi demograficznej spowodowanej dyskryminacyjną eliminacją dziewczynek przed ich urodzeniem są wysokie i mogą wpływać na zwiększenie przemocy wobec dziewczynek, włączając porwania, wczesne małżeństwa zawierane pod przymusem, handel dla celów seksualnych oraz przemoc na tle seksualnym.

IV. ANALIZA PRAWNA ARTYKUŁU 19, PARAGRAF 1

A. ARTYKUŁ 19, PARAGRAF 1

1. „WSZELKIE FORMY”

17. Brak wyjątków

Komitet stale podtrzymuje stanowisko, że wszelkie formy przemocy wobec dzieci, bez względu na to, czy lekkie czy nie, nie są akceptowalne. Stwierdzenie „wszelkie formy przemocy fizycznej bądź psychicznej” nie pozostawia miejsca dla jakiegokolwiek stopnia, w sensie prawnym, przemocy wobec dzieci. Częstotliwość, poziom krzywdy oraz zamiar wyrządzenia krzywdy nie są istotne dla definicji przemocy. Państwa Strony mogą odnosić się do takich czynników w strategiach interwencyjnych w celu określenia proporcjonalnej reakcji w najlepiej pojętym interesie dziecka, ale przepisy nie mogą naruszać bezwzględnego prawa dziecka do poszanowania godności ludzkiej oraz integralności psychicznej i fizycznej poprzez opisanie niektórych form przemocy za prawnie oraz/lub społecznie akceptowalne.

18. Potrzeba definicji opartych na prawach dziecka

Państwa Strony muszą ustanowić standardy narodowe dotyczące dobrobytu dziecka, zdrowia oraz rozwoju, ponieważ zabezpieczenie tych warunków jest bezwzględny celem wychowania

i ochrony dzieci. Jasne, działające definicje prawne różnych form przemocy zarysowanych w artykule 19 są wymagane, aby zakazać wszelkich form przemocy we wszystkich miejscach. Definicje te muszą brać pod uwagę wytyczne zawarte w niniejszym komentarzu ogólnym, muszą być wystarczająco klarowne, aby mogły być zastosowane w różnych kulturach i społeczeństwach. Wysiłki podejmowane dla wprowadzenia jednolitych, międzynarodowych definicji (w celu usprawnienia zbierania danych oraz transgranicznej wymiany doświadczeń) powinny być promowane.

19. Formy przemocy – omówienie

Poniższa niewyczerpana lista form przemocy ma zastosowanie do wszystkich dzieci we wszystkich miejscach, a także przemocy rówieśniczej. Dzieci mogą doświadczać przemocy z rąk dorosłych, ale przemoc może być również obecna wśród dzieci. Co więcej, niektóre dzieci same wyrządzają sobie krzywdę. Komitet uznaje, że różne formy przemocy często pojawiają się jednocześnie i mogą poszerzać kategorie przyjęte tutaj dla ułatwienia. Zarówno chłopcy, jak i dziewczęta są narażone na wszelkie formy przemocy, ale przemoc często zawiera element odnoszący się do płci. Na przykład dziewczęta w większym stopniu doświadczają przemocy na tle seksualnym w domach niż chłopcy, a chłopcy stykają się częściej – i doświadczają przemocy w jego obrębie – z systemu wymiaru sprawiedliwości (patrz również paragraf 72(b) na temat genderowego wymiaru przemocy).

20. Zaniedbanie lub niedbałe traktowanie

Zaniedbanie oznacza brak zapewnienia fizycznych i psychicznych potrzeb, ochrony przed niebezpieczeństwem lub opieki medycznej, rejestracji urodzenia i innych usług, gdy osoby odpowiedzialne za opiekę nad dziećmi dysponują środkami, wiedzą oraz dostępem do tych usług. Obejmuje ono również:

- a) zaniedbanie fizyczne: zła opieka przed skrzywdzeniem dziecka¹²⁶, w tym wynikająca z braku uwagi, braku zapewnienia dziecku podstawowych potrzeb, w tym stosownego pożywienia, schronienia, ubrania oraz podstawowej opieki medycznej;
- b) psychiczne i emocjonalne zaniedbanie: w tym brak wsparcia emocjonalnego i miłości, chroniczny brak uwagi poświęconej dziecku, opiekunowie będący „niedostępnymi w znaczeniu psychicznym” poprzez niedostrzeganie znaków i sygnałów wysyłanych przez dzieci, wystawienie na przemoc wobec partnera, używanie alkoholu i narkotyków;
- c) zaniedbywanie zdrowia psychicznego i fizycznego dzieci: odmawianie potrzebnej opieki medycznej;

¹²⁶ Państwa Strony mają obowiązek wspierać opiekunów prawnych, aby przeciwdziałać wypadkom (art. 19 oraz art. 24 ust.2(e)).

- d) zaniedbanie edukacyjne: niestosowanie się do prawa wymagającego od opiekunów zapewnienia edukacji dzieci poprzez uczęszczanie do szkoły lub podobnych placówek oraz
- e) porzucenie: praktyka, która jest bardzo niepokojąca i może wpłynąć na dysproporcje wśród dzieci m.in. nieślubnymi oraz dziećmi z niepełnosprawnością w niektórych społeczeństwach¹²⁷.

21. Przemoc psychiczna

„Przemoc psychiczna”, jak określa to Konwencja, jest często opisana jako psychiczne maltretowanie, nadużycia psychiczne, nadużycia słowne oraz emocjonalne lub zaniedbanie dotyczące zaspokojenia potrzeb. Przemoc psychiczna to:

- a) wszelkie formy utrzymujących się szkodliwych interakcji z dzieckiem, na przykład mówienie dzieciom, że są bezwartościowe, niekochane, niechciane, zagrożone lub że są potrzebne dla zaspakajania potrzeb innych;
- b) straszenie, terroryzowanie oraz grożenie; wyzykiwanie i przekupywanie; odtrącanie i odrzucanie; izolowanie, ignorowanie i faworyzowanie;
- c) nieodwzajemnianie reakcji emocjonalnych; zaniedbywanie zdrowia umysłowego, potrzeb medycznych i edukacyjnych;
- d) obrażanie, wyzywanie, poniżanie, ubliżanie, wyszydzenie oraz ranienie uczuć dziecka;
- e) wystawianie na zjawisko przemocy domowej;
- f) umieszczanie w odosobnieniu, izolacja lub w poniżających i uwłaczających warunkach uwięzienia oraz
- g) psychiczne znęcanie się oraz „otrząsiny”¹²⁸ przez dorosłych lub inne dzieci, w tym poprzez technologie informacyjne i komunikacyjne, takie jak telefony komórkowe oraz Internet (zwane cyberprzemocą).

22. Przemoc fizyczna

Przemoc fizyczna obejmuje ona przemoc fizyczną ze skutkiem śmiertelnym oraz niepowodującą śmierci. Komitet uznał, że przemoc fizyczna obejmuje:

¹²⁷ W wielu krajach dzieci są porzucane, ponieważ rodzice oraz opiekunowie prawni żyją w ubóstwie i nie mają środków na wychowanie dzieci. Zgodnie z definicją, zaniedbanie jest brakiem opieki, gdy rodzice mają środki do zaspokojenia potrzeb dzieci. Komitet często nawoływał Państwa Strony, aby „pomóc rodzicom oraz opiekunom prawnym w zakresie sprawowania ich odpowiedzialności związanej z wychowaniem dzieci” (art. 18 ust. 2 Konwencji).

¹²⁸ „Otrząsiny” odnoszą się do rytuału lub innych aktywności obejmujących nękanie, przemoc oraz poniżanie, które wykorzystuje się, jako sposób inicjacji osoby w grupie.

- a) wszelkie kary cielesne oraz inne formy tortur, okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania lub kary oraz
- b) fizyczne znęcanie się oraz „otrząsiny” przez dorosłych i inne dzieci.

23. Dzieci z niepełnosprawnością mogą podlegać różnym formom przemocy fizycznej, takich jak:

- a) przymusowa sterylizacja, zwłaszcza dziewcząt;
- b) przemoc pod pozorem leczenia (na przykład leczenie elektrowstrząsami oraz metodą szoku elektrycznego, używaną jako „terapia awersyjna” w celu kontrolowania zachowania dzieci);
- c) celowe powodowanie niepełnosprawności dzieci dla celu ich wyzyskiwania do żebrania na ulicach lub gdzie indziej.

24. Kara cielesna

W komentarzu ogólnym Nr 8 (paragraf 11), Komitet zdefiniował „cielesną” lub „fizyczną” karę, jako karę, w której używa się siły fizycznej w celu zamierzonego zadania bólu lub dyskomfortu, niezależnie od tego, czy jest on lekki czy nie. Obejmuje uderzenia („klapsy”, „klepienie”, „trzępienie”) dzieci ręką lub narzędziem – batem, kijem, paskiem, butem, drewnianą łyżką itp. Może jednak obejmować na przykład kopnięcie, potrząsanie lub rzucanie dzieckiem, drapanie, szczypanie, uderzanie, ciągnięcie za włosy lub targanie za uszy, chłostanie, zmuszanie dzieci do pozostania w niekomfortowej pozycji, podpalanie, oparzenia lub zmuszanie do jedzenia. W opinii Komitetu kara cielesna jest bezspornie poniżająca. Inne szczególne formy kary cielesnej wyszczególnione są w raporcie niezależnego eksperta sprawozdania Narodów Zjednoczonych na temat przemocy wobec dzieci (A/61/299, paragrafy 56, 60 oraz 62).

25. Wykorzystywanie oraz wyzysk na tle seksualnym

Wykorzystywanie na tle seksualnym oraz wyzysk obejmują:

- a) nakłanianie oraz zmuszanie dzieci do angażowania się w niezgodne z prawem lub krzywdzące psychicznie aktywności seksualne¹²⁹;
- b) wykorzystywanie dzieci do wyzysku seksualnego dla korzyści finansowych;

¹²⁹ Wykorzystywanie seksualne obejmuje wszystkie czynności seksualne narzucone dziecku przez osobę dorosłą, przeciwko którym dziecko jest chronione na mocy prawa karnego. Za czynności seksualne uznaje się również wykorzystywanie dziecka przez inne dziecko, jeśli dziecko napastujące jest dużo starsze niż ofiara lub używa siły, groźby lub innej formy wywierania nacisku. Czynności seksualne pomiędzy dziećmi nie są uznawane za wykorzystywanie seksualne, jeśli wiek dzieci przekracza limit zdefiniowany przez Państwo Stronę, jako dozwolony na podejmowanie czynności o charakterze seksualnym.

- c) wykorzystywanie dzieci w materiałach audio–video o charakterze seksualnym;
- d) prostytutka dzieci, niewolnictwo seksualne w turystyce, handel (w obrębie państwa i pomiędzy państwami) oraz sprzedaż dzieci dla celów seksualnych i zmuszanie do małżeństwa.

Wiele dzieci doświadcza wiktyimizacji, która nie jest związana z siłą fizyczną lub wymuszeniem, ale która mimo to jest psychicznie nachalna, wyzyskująca oraz traumatyczna.

26. Tortury oraz niehumanitarne lub poniżające traktowanie lub karanie

Obejmuje przemoc we wszelkich formach wobec dzieci w celu uzyskania zeznań, ukarania dzieci poza prawem za bezprawne lub niechciane zachowanie lub w celu zmuszenia dzieci do wykonania czynności wbrew ich woli, zazwyczaj stosowane przez policję lub urzędników egzekwujących prawo, personel domów opieki lub innych placówek lub osoby, które mają władzę nad dziećmi, w tym osoby uzbrojone niezwiązane z instytucjami państwowymi. Ofiarami są często dzieci, które są marginalizowane, wykluczone lub dyskryminowane oraz niemające opieki ze strony osób dorosłych odpowiedzialnych za ochronę ich praw oraz najlepiej pojętego interesu. Obejmuje to dzieci będące w konflikcie z prawem, dzieci ulicy, nieletnich oraz dzieci z innych kręgów kulturowych i dzieci bez opieki. Brutalność takich czynności często powoduje uraz psychiczny i fizyczny trwający całe życie oraz stres społeczny.

27. Przemoc wśród dzieci

Obejmuje przemoc fizyczną, psychiczną oraz seksualną, często nękanie dzieci przez inne dzieci lub grupy dzieci, co wpływa na fizyczną i psychiczną integralność dzieci oraz dobre samopoczucie w krótkim okresie, ale często również mają poważne skutki dla ich rozwoju, edukacji i integracji społecznej średnio- lub długookresowo. Również przemoc wśród młodocianych gangów zbiera swoje znaczące żniwo wśród dzieci – zarówno będące ofiarami, jak i uczestnikami. Mimo że dzieci są sprawcami, kluczowa jest rola dorosłych, którzy podejmują próby właściwego reagowania i przeciwdziałania tego rodzaju przemocy, zapewniając, aby podejmowane działania nie potęgowały przemocy poprzez stosowanie podejścia związanego z karami lub używaniem przemocy dla jej zwalczania.

28. Wyrządzanie sobie krzywdy

Zjawisko powyższe obejmuje problemy z jedzeniem, stosowanie używek i ich nadużywanie, samookaleczenie, myśli samobójcze, próby samobójcze oraz samobójstwo. Komitet zwraca szczególną uwagę na zjawisko samobójstw wśród osób młodocianych.

29. Krzywdzące praktyki

Obejmują one (ale nie ograniczają się tylko do poniższych form):

- a) kara cielesna oraz inne formy okrutnej lub poniżającej kary;
- b) obrzezanie kobiet;
- c) amputacje, złamania, okaleczenia, przypalanie i napiętnowanie;
- d) brutalne i poniżające rytuały inicjacyjne; przymusowe dożywianie dziewcząt; tuczenie; testy dziewictwa (badanie genitaliów dziewcząt);
- e) przymusowe oraz wczesne małżeństwa;
- f) przestępstwa „honorowe”; czyny przemocowe związane z „przenoszeniem kary” (kiedy spory pomiędzy różnymi grupami rozwiązywane są przy użyciu dzieci uczestniczących stron); śmierci oraz przemoc związana z przejęciem posagu;
- g) oskarżenia o czary oraz podobne brutalne praktyki, takie jak egzorcyzm;
- h) wulwektomia oraz wyrywanie zębów.

30. Przemoc w środkach masowego przekazu

Środki masowego przekazu, zwłaszcza tabloidy i dziennikarstwo żerujące na sensacji, mają tendencję do epatowania szokującymi zjawiskami, kreując w rezultacie schematyczny i stereotypowy obraz dzieci, w szczególności dotyczący dzieci lub młodzieży wykluczonej, które często przedstawiane są jako agresywne lub popełniające przestępstwa jedynie dlatego, że zachowują się lub ubierają inaczej. Takie generowanie stereotypów wyznacza sposób postępowania strategii państwowych opartych na podejściu związanym ze stosowaniem kar, w tym również przemocy, jako reakcja na domniemane lub faktyczne wykroczenia powodowane przez dzieci i młodocianych.

31. Przemoc obecna w narzędziach technologii informacyjno–komunikacyjnych (TIK)¹³⁰

Zagrożenia związane z ochroną dzieci w odniesieniu do TIK obejmują następujące obszary:

- a) wykorzystywanie dzieci na tle seksualnym poprzez przedstawianie obrazów dzieci w wersji audio–video udostępnianych w Internecie i innych narzędziach TIK;

¹³⁰ Technologie informacyjne, takie jak Internet czy telefony komórkowe mają duży potencjał jako pozytywne narzędzia, dzięki którym można zapewnić bezpieczeństwo poprzez zgłoszenie przypadków przemocy lub niedbałego traktowania. Środowisko pełne opieki powinno być stworzone poprzez regulacje i monitoring technologii informacyjnych, w tym nauczanie dzieci bezpiecznego korzystania z tych technologii. Z ang. *Information and Communication Technologies (ICT)*.

- b) proces produkowania, tworzenia, zezwalania na robienie, dystrybuowanie, pokazywanie, posiadanie lub reklamowanie niemoralnych zdjęć lub obrazów o charakterze zdjęć („morfing”) oraz filmów video z dziećmi oraz filmów przedstawiających dzieci lub pewne grupy dzieci w niegodziwy sposób;
- c) dzieci jako użytkownicy TIK:
  - i. jako odbiorcy informacji dzieci mogą być wystawione na potencjalnie lub realnie krzywdzące reklamy, spam, materiały sponsorowane, informacje osobiste oraz treści o charakterze agresywnym, przepełnione przemocą, nienawiścią, stereotypami, rasizmem, pornografią¹³¹, niepożądane oraz/lub wprowadzające w błąd;
  - ii. jako dzieci utrzymujące kontakt z innymi przez TIK mogą być wyszydzane, dręczone lub prześladowane („kuszenie” dziecka) oraz/lub przymuszane, oszukiwane lub zachęcane do spotkań z obcymi poza Internetem, wyszukiwane w celach angażowania się w czynności seksualne oraz/lub dostarczania informacji o charakterze osobistym;
  - iii. jako uczestnicy, dzieci mogą brać udział w wyszydzaniu i nękanii innych, grać w gry mające negatywny wpływ na ich rozwój psychiczny, tworzyć i ściągać niestosowne materiały o zabarwieniu seksualnym, dostarczać mylnych informacji i porad oraz/lub ściągać nielegalnie materiały, uprawiać hazard, włamywać się do komputerów, wyłudzać pieniądze oraz/lub angażować się w terroryzm¹³².

32. Instytucjonalne i systemowe naruszanie praw dziecka

Władze państwowe każdego szczebla, odpowiedzialne za ochronę dzieci przed wszelkimi formami przemocy, mogą pośrednio lub bezpośrednio krzywdzić poprzez brak skutecznych środków do wdrażania obowiązków wynikających z Konwencji. Takie zaniechania obejmują nieprzyjęcie lub niezweyryfikowanie systemu prawnego lub innych postanowień, niewłaściwe wdrożenie praw lub innych regulacji oraz niewystarczające zapewnienie zasobów materialnych, technicznych i ludzkich, niezdolność do określenia, zapobiegania oraz reagowania na przemoc wobec dzieci. Zaniechaniem jest również brak wyposażenia środków i programów

¹³¹ Wystawienie na pornografię może doprowadzić do wzrostu nadużyć dziecka w stosunku do innego dziecka, ponieważ dziecko obcujące z pornografią próbuje tego, co widziało na innych młodszych dzieciach lub na tych, które są w łatwy sposób dostępne lub nad którymi ma kontrolę.

¹³² Przyjęte z tabeli sporządzonej w ramach projektu EUKids Online, cytowane w AUPsw kontekście: Ustanowienie bezpiecznych i odpowiedzialnych zachowań w sieci (Becta 2009), s. 6. Patrz również Deklaracja z Rio de Janeiro oraz Wezwanie do działania zmierzającego do zapobiegania oraz zakończenia wyzysku seksualnego dzieci i młodocianych. Dostępne pod linkiem <http://iicongressomundial.net/congresso/arquivos/Rio%20Declaration%20and%20Call%20for%20Action%20-%20FINAL%20Version.pdf>

w odpowiednie narzędzia do monitorowania, oceny i ewaluacji postępu lub efektów działań mających na celu zlikwidowanie zjawiska przemocy wobec dzieci. Podejmując pewne działania osoby wykwalifikowane mogą również naruszać prawo dzieci do wolności od przemocy, na przykład kiedy wykonują swoje obowiązki w sposób niezuczający najlepiej pojętego interesu dziecka, jego opinii oraz celów rozwojowych.

2. „POZOSTAJĄCYCH POD OPIEKĄ”

33. Definicja „opiekunów prawnych”

Komitet uznaje, że – uwzględniając rozwijającą się zdolność oraz autonomię dziecka – wszystkie istoty ludzkie poniżej 18. roku życia pozostają lub powinny mimo wszystko pozostać pod czyjąś opieką. W stosunku do dzieci istnieją trzy możliwości: samodzielne¹³³, pod opieką opiekuna prawnego właściwego lub pełnomocnika lub *de facto* pod opieką państwa. Definicja „opiekunów prawnych”, zgodnie z artykułem 19, paragraf 1, jako „rodzica (-ów), opiekuna (-ów) prawnego (-ych) lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem”, obejmuje tych, którzy sprawują jasną, uznaną prawnie etyczną oraz/lub kulturową odpowiedzialność za bezpieczeństwo, zdrowie, rozwój oraz dobrobyt dziecka – przede wszystkim rodzice, przybrani rodzice, rodzice adopcyjni, opiekunowie w świetle islamskiego prawa kafalah, opiekunowie z urzędu, dalsza rodzina oraz członkowie wspólnoty; personel szkolny, wczesnoszkolny, związany z edukacją; opiekunowie dzieci zatrudnieni przez rodziców; trenerzy sportu i rekreacji – w tym opiekunowie grup młodzieżowych; opiekunowie lub nadzorcy w miejscu pracy; personel w instytucjach – na przykład dorośli odpowiedzialni w placówkach opieki zdrowotnej, domach poprawczych oraz miejscach opieki czasowej lub stałej. W przypadku dzieci bez opieki, odpowiedzialne jest *de facto* państwo.

34. Definicja miejsca opieki

Miejsca opieki to miejsca, w których dzieci spędzają czas pod opieką ich głównych „stałych” opiekunów prawnych (takich jak rodzice czy urzędnicy państwowi) lub pełnomocnika bądź „tymczasowych” opiekunów (takich jak nauczyciele lub liderzy grup młodzieżowych)

¹³³ W odniesieniu do wcześniejszych rekomendacji Komitetu skierowanych do Państw Stron, aby podnieść dozwolony wiek do zawierania małżeństwa do 18. roku życia dla dziewcząt i chłopców (komentarz ogólny Nr 4 w sprawie zdrowia i rozwoju młodocianych w kontekście Konwencji praw dziecka, para.g20), oraz biorąc pod uwagę ich szczególną skłonność do bycia źle traktowanymi, Komitet uznaje, że artykuł 19 ma zastosowanie również do dzieci poniżej 18. roku życia, które osiągnęły samodzielność poprzez wczesne zawarcie małżeństwa oraz/lub zostały do niego zmuszone.

w określonym czasie – krótkookresowo, długookresowo, kilkakrotnie lub tylko jednorazowo. Dzieci często i płynnie przemieszczają się pomiędzy miejscami opieki, ale za ich bezpieczeństwo w tym czasie odpowiada główny opiekun – bezpośrednio lub w sposób skoordynowany i we współpracy z pełnomocnikiem (na przykład w drodze do i ze szkoły). Uznaje się, że dzieci pozostają pod opieką opiekuna głównego lub pełnomocnika, nie będąc fizycznie pod nadzorem – na przykład bawiąc się poza zasięgiem wzroku lub surfując w Internecie. Standardowe miejsca opieki obejmują domy rodzinne, szkoły oraz instytucje edukacyjne, ośrodki wczesnoszkolne, placówki pozaszkolne, związane ze spędzaniem wolnego czasu, sportowe, kulturalne i rekreacyjne, instytucje religijne oraz miejsca modlitwy. W ośrodkach medycznych, rehabilitacyjnych oraz opiekuńczych, w miejscu pracy oraz związanym z wymiarem sprawiedliwości dzieci są pod opieką profesjonalistów lub pracowników sektora publicznego, którzy muszą przestrzegać zasady najlepiej pojętego interesu dziecka oraz przestrzegać praw dzieci do ochrony, dobrobytu oraz rozwoju. Trzecim rodzajem miejsca, w którym bezpieczeństwo, dobrobyt i rozwój musi być zapewniony jest okolica sąsiedztwa, wspólnota oraz obozy i miejsca schronienia dla uchodźców i ludzi, zmuszonych do przemieszczenia się w wyniku konfliktu oraz/lub klęski żywiołowej¹³⁴.

35. Dzieci bez jednoznacznych opiekunów głównych lub pełnomocników

Artykuł 19 ma zastosowanie również do dzieci bez opiekuna głównego lub pełnomocnika lub innej osoby, której została powierzona odpowiedzialność za ochronę i dobrobyt dziecka, takie jak np. dzieci w domach, w których głową rodziny jest starsze dziecko, dzieci ulicy, dzieci migrujących rodziców lub dzieci pozostające bez opieki poza ich krajem pochodzenia¹³⁵. Państwo Strona ma obowiązek przyjąć na siebie odpowiedzialność, jako *de facto* opiekun lub jeden ze „sprawujących opiekę nad dzieckiem”, nawet jeśli dzieci nie przebywają fizycznie w miejscach opieki, takich jak domy zastępcze, domy dziecka lub placówki nadzorowane przez sektor NGO. Państwo Strona musi „zapewnić dziecku taką opiekę i ochronę, jaka jest konieczna dla jego dobra” (art. 3, paragraf 2) oraz „zapewnić alternatywną opiekę dziecku czasowo lub stale pozbawionemu możliwości pozostania w środowisku rodzinnym” (art. 20). Istnieje wiele sposobów, aby zagwarantować prawa tych dzieci, najlepiej w miejscach o charakterze rodzinnym, które muszą być poddane skrupulatnej kontroli z uwzględnieniem możliwości wystąpienia ryzyka wystawienia tych dzieci na zjawisko przemocy.

¹³⁴ Sprawozdanie Narodów Zjednoczonych na temat przemocy wobec dzieci opisuje miejsca, w których dochodzi do przemocy wobec dzieci; patrz również szczegółowe wytyczne dostępne w Wytycznych na temat alternatywnej opieki nad dziećmi.

¹³⁵ Jak zdefiniowano w komentarzu ogólnym Komitetu Nr 6 (2005), para. 7.

36. Sprawcy przestępstw

Dzieci mogą doświadczać przemocy ze strony opiekunów głównych lub pełnomocników oraz/lub innych, którym opiekun zapewnia ochronę (na przykład sąsiedzi, rówieśnicy oraz obcy). Co więcej, dzieci narażone są na ryzyko przemocy w wielu miejscach, gdzie osoby wykwalifikowane oraz urzędnicy państwowi często nadużywają swojej władzy nad dziećmi – takie jak szkoły, domy dziecka, komendy policji czy instytucje związane z wymiarem sprawiedliwości. Wszystkie te okoliczności zawierają się w pojmowaniu artykułu 19, który nie ogranicza się jedynie do przemocy ze strony opiekunów prawnych w kontekście osobistym.

3. „BĘDĄ PODEJMOWAŁY”

37. „Będą podejmowały” to sformułowanie niepozostawiające żadnej swobody działania Państwom Stronom. Zgodnie z tym Państwa Strony mają obowiązek podjąć „wszelkie możliwe starania” dla pełnego zastosowania tego prawa wobec dzieci.

4. „WSZELKIE MOŻLIWE STARANIA W DZIEDZINIE USTAWODAWCZEJ, ADMINISTRACYJNEJ, SPOŁECZNEJ ORAZ WYCHOWAWCZEJ”

38. Ogólne starania dotyczące wdrażania i monitorowania

Komitet zwraca uwagę Państw Stron na komentarz ogólny Nr 5 (2003) dotyczący ogólnych środków realizacji Konwencji o prawach dziecka¹³⁶. Komitet odsyła również Państwa strony do komentarza ogólnego Nr 2 (2002) na temat roli niezależnych, narodowych instytucji praw człowieka w promocji i ochronie praw dziecka. Te działania zmierzające do wdrożenia i monitorowania są kluczowe dla wprowadzenia w życie zapisów artykułu 19.

39. „Wszelkie możliwe (...) starania”

Określenie „możliwe” odnosi się do szerokiego zakresu działań ze wszystkich sektorów rządowych, które muszą zostać podjęte w sposób skuteczny, aby przeciwdziałać i reagować na wszelkie formy przemocy. Należy stworzyć zintegrowany, spójny, interdyscyplinarny i skoor-

¹³⁶ Patrz zwłaszcza para. 9 (zakres wymaganych działań), 13 I 15 (odnośnie wycofania i uprawnienia ograniczeń) oraz 66 i 67 (propagowanie Konwencji).

dynowany system, który zawiera wszystkie działania określone w artykule 19, paragraf 1, w ramach wszelkich możliwych rodzajów interwencji wyszczególnionych w paragrafie 2. Odrębne programy i działania, które nie są włączone do zrównoważonych i skoordynowanych strategii rządowych oraz infrastruktury będą miały ograniczone efekty. Udział dziecka jest kluczowy w rozwoju, monitorowaniu oraz ewaluacji działań tu zarysowanych.

40. Środki legislacyjne odnoszą się zarówno do legislacji, w tym budżetu oraz do działań związanych z wprowadzaniem w życie i uprawomocnieniem.

Obejmują one prawa krajowe, regionalne, gminne oraz wszelkie stosowne regulacje, które definiują ramy, systemy, mechanizmy oraz role i odpowiedzialność wspomnianych agencji i kompetentnych urzędników.

41. Państwa Strony, które jeszcze tego nie uczyniły muszą:

- a) ratyfikować Protokół Fakultatywny do Konwencji oraz inne międzynarodowe i regionalne dokumenty dotyczące praw człowieka, które zapewniają ochronę dzieci, w tym Konwencję praw osób niepełnosprawnych oraz jej Protokół Fakultatywny oraz Konwencję w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania;
- b) dokonać przeglądu i wycofać deklaracje oraz ograniczenia odnośnie założeń i celu Konwencji lub będące w jakikolwiek sposób sprzeczne z prawem międzynarodowym;
- c) wzmocnić współpracę z organami traktatowymi i innymi mechanizmami związanymi z prawami człowieka;
- d) dokonać przeglądu i zmienić prawo krajowe zgodnie z zapisami artykułu 19 oraz jego wdrożeniem w holistycznym pojęciu Konwencji, ustanowić wszechstronną strategię na temat praw dziecka oraz zapewnić bezwzględny zakaz stosowania wszelkich form przemocy wobec dzieci w każdym miejscu oraz skuteczne i stosowne sankcje wobec wszystkich sprawców¹³⁷;
- e) w odpowiedni sposób rozporządzać środkami budżetowymi na działania związane z wdrażaniem systemu legislacyjnego oraz wszelkich innych środków mających przyczynić się do wyeliminowania przemocy wobec dzieci;
- f) zapewnić ochronę dzieciom, które są ofiarami lub świadkami przemocy oraz w skuteczny sposób zapewnić im zadośćuczynienie i odszkodowanie;

¹³⁷ W kontekście „sankcji”, pojęcie „sprawcy” nie obejmuje dzieci, które same wyrządzają sobie krzywdę. Kontakt z dziećmi, które wyrządzają krzywdę innym dzieciom musi być wychowawczy i terapeutyczny.

- g) zapewnić stosowną legislację, która umożliwi dzieciom opiekę w odniesieniu do mediów i TIK;
- h) ustanowić i wprowadzić w życie programy społeczne dla promowania możliwie pozytywnego wychowania dziecka za pomocą zintegrowanych usług, koniecznego wsparcia dla dzieci oraz opiekunów;
- i) egzekwowanie prawa i procedur w sposób przyjazny dziecku, w tym środków zaradczych dostępnych dla dzieci, kiedy ich prawa są łamane;
- j) ustanowić i wspierać niezależne, narodowe instytucje do spraw praw dziecka.

42. Działania administracyjne powinny odzwierciedlać obowiązki rządowe w zakresie ustanowienia strategii, programów, monitorowania oraz nadzorowania systemów wymaganych do ochraniań dziecka przed wszelkimi formami przemocy. Obejmują one:

- a) na krajowym oraz regionalnym poziomie rządów:
  - i. ustanowienie rządowego punktu ogniskowego w celu koordynowania strategii i usług związanych z ochroną dzieci;
  - ii. zdefiniowanie ról, odpowiedzialności oraz powiązań pomiędzy interesariuszami a komitetami kierującymi agencjami wewnętrznymi w celu skutecznego zarządzania nimi, monitorowania oraz rozliczania organów wdrażających na poziomie krajowym i regionalnym;
  - iii. zapewnienie, że proces decentralizacji usług zabezpieczy ich jakość, odpowiedzialność oraz sprawiedliwą dystrybucję;
  - iv. wprowadzenie w życie uporządkowanego oraz transparentnego procesu budżetowania w celu najlepszego wykorzystania przydzielonych środków na ochronę dzieci, w tym prewencję;
  - v. ustanowienie wszechstronnego oraz wiarygodnego krajowego systemu zbierania danych, aby zapewnić systematyczny monitoring oraz ewaluację mechanizmów (analizy wpływu), usług, programów oraz efektów opartych o wskaźniki opracowane zgodnie z uniwersalnymi standardami, oraz dostosowane i sporządzone dla osiągnięcia ustanowionych lokalnie celów oraz priorytetów;
  - vi. wspieranie niezależnych, narodowych instytucji zajmujących się prawami człowieka oraz promowanie ustanowienia właściwych pełnomocników praw dzieci, takich jak rzecznicy praw dziecka tam, gdzie ich jeszcze nie ma¹³⁸;

¹³⁸ Patrz komentarz ogólny Nr 2, zwłaszcza para. 1,2,4 oraz 19.

- b) na poziomie instytucji rządowych, profesjonalnych oraz związanych ze społeczeństwem obywatelskim:
- i. rozwijanie i wdrażanie (poprzez uczestnictwo, które sprzyja własności i trwałości):
    - strategii dotyczących ochrony dzieci w ramach jednej agencji oraz między agencjami,
    - profesjonalnych standardów etycznych, protokołów, memorandumów rozumienia i standardów opieki dla wszystkich usług i miejsc związanych z opieką nad dzieckiem (w tym placówkach opieki dziennej, szkołach, szpitalach, klubach sportowych oraz domach dziecka *etc.*);
  - ii. udział szkolnictwa na poziomie akademickim oraz instytucji szkoleniowych w inicjatywach związanych z ochroną dziecka;
  - iii. promowanie dobrych programów badawczych.

43. Działania społeczne powinny odzwierciedlać zaangażowanie rządu w wypełnianie praw ochrony dziecka oraz zapewnić podstawowe i skierowane na poszczególnych odbiorców usługi. Mogą one być zainicjowane i wdrażane zarówno przez Państwo, jak i aktorów społeczeństwa obywatelskiego odpowiedzialnych wobec państwa.

Takie działania obejmują:

- a) działania związane ze strategiami społecznymi w celu zredukowania ryzyka oraz zapobiegania przemocy wobec dzieci, na przykład:
  - i. działania integrujące opiekę oraz ochronę dziecka z głównym nurtem systemów strategii społecznych;
  - ii. identyfikację oraz przeciwdziałanie występowaniu czynników oraz okoliczności, które utrudniają grupom narażonym dostęp do usług oraz pełnego cieszenia się swoimi prawami (w tym dzieci z innych kręgów kulturowych, pochodzące z grup mniejszościowych, dzieci z niepełnosprawnością oraz inne);
  - iii. strategie redukcji ubóstwa, włączając wsparcie finansowe i socjalne dla rodzin zagrożonych;
  - iv. zdrowie i bezpieczeństwo publiczne, strategie związane z zapewnieniem domu, zatrudnienia oraz edukacji;
  - v. ulepszony dostęp do usług związanych ze zdrowiem, opieką społeczną oraz wymiarem sprawiedliwości;

- vi. planowanie przestrzenne miast w sposób przyjazny dziecku;
  - vii. zmniejszenie zapotrzebowania na oraz dostępu do alkoholu, nielegalnych narkotyków oraz broni;
  - viii. współpraca z mediami oraz przemysłem TIK w celu zaplanowania, promowania oraz wdrażania globalnych standardów opieki i ochrony dzieci;
  - ix. rozwój wytycznych dotyczących ochrony dzieci przed informacjami i materiałami produkowanymi przez media nierespektujące godności ludzkiej oraz integralności dziecka, zlikwidowanie języka stygmatyzującego, zaprzestanie rozpowszechniania raportów wiktyimizujących na temat zaszć w rodzinie lub w inny sposób wpływających na dziecko oraz promowanie profesjonalnych metod dochodzeniowych w oparciu o użycie zróżnicowanych źródeł, które mogą być kontrolowane przez wszystkie zaangażowane strony;
  - x. szanse dla dzieci do wyrażania swoich poglądów oraz oczekiwań w mediach nie tylko w programach dotyczących dzieci, ale również zaangażowanie w produkcję oraz transmisje wszelkich rodzajów informacji, w tym również jako reporterów, analityków oraz komentatorów w celu wspierania stosownego obrazu dzieci oraz dzieciństwa publicznie;
- b) programy społeczne dla wspierania dziecka oraz jego rodziny i innych opiekunów w celu zapewnienia możliwie pozytywnego wychowania dziecka, na przykład:
- i. dla dzieci: opieka nad dzieckiem, rozwój we wczesnym okresie oraz programy opieki pozaszkolnej; grupy i kluby dziecięce i młodzieżowe; doradztwo dla dzieci mających trudności (w tym samookaleczających się); całodobowa bezpłatna infolinia z wykwalifikowanym personelem; usługi rodzin zastępczych, które podlegają okresowym kontrolom;
  - ii. dla rodzin i innych opiekunów: wspólnotowe grupy oparte na obustronnej pomocy zajmujące się wyzwaniami psychospołecznymi oraz ekonomicznymi (na przykład grupy rodziców oraz grupy dotyczące mikrokredytów); programy opieki socjalnej wspomagające standardy życia rodzin, włączając bezpośrednie zasiłki dla dzieci w pewnym wieku; doradztwo dla opiekunów mających trudności ze znalezieniem zatrudnienia, domu oraz/lub wychowaniem dziecka; programy terapeutyczne (w tym grupy wzajemnego wsparcia) pomagające opiekunom z problemami związanymi z przemocą domową, uzależnieniem od alkoholu i narkotyków lub innymi problemami psychicznymi.

44. Działania edukacyjne powinny podejmować zagadnienia postaw, tradycji, obyczajów oraz praktyk behawioralnych, które tolerują oraz promują przemoc wobec dzieci. Powinny zachęcać do otwartej dyskusji na temat przemocy, angażując przy tym media oraz społeczeństwo. Powinny wspierać umiejętności życiowe dziecka, wiedzę i uczestnictwo oraz rozwijać umiejętności opiekunów i profesjonalistów w kontaktach z dziećmi. Mogą być inicjowane i wdrażane zarówno przez Państwa, jak i członków społeczeństwa obywatelskiego odpowiedzialnych wobec Państwa.

Szczególne przykłady obejmują (ale nie ograniczają się do poniższych):

- a) dla wszystkich interesariuszy: programy publicznej informacji, w tym kampanie budzące świadomość, poprzez liderów opiniotwórczych oraz media – promowanie pozytywnego wychowywania dziecka, zwalczanie negatywnych postaw społecznych oraz praktyk, które tolerują lub zachęcają do przemocy; rozpowszechnianie zapisów Konwencji, niniejszego komentarza ogólnego oraz raportów Państw Stron w sposób przyjazny dziecku i w dostępnej dla niego formie; wspieranie działań wychowawczych i doradczych na temat ochrony w kontekście TIK;
- b) dla dzieci: zapewnienie właściwych, dostępnych oraz dostosowanych do wieku informacji na temat umiejętności życiowych, samodzielnej ochrony oraz specyficznych zagrożeń, w tym tych związanych z TIK, pokazywanie sposobów rozwijania pozytywnych relacji z rówieśnikami i zwalczanie przemocy; wzmacnianie dotyczące praw dziecka w pojęciu ogólnym – w szczególności na temat prawa do bycia wysłuchanym i do traktowania poglądów dzieci w poważny sposób – na zajęciach szkolnych oraz w inny sposób;
- c) dla rodzin i wspólnot: edukacja na temat pozytywnego wychowania dziecka dla rodziców oraz opiekunów; zapewnienie stosownych i dostępnych informacji na temat szczególnych zagrożeń oraz jak słuchać dzieci i traktować ich opinię w poważny sposób;
- d) dla osób wykwalifikowanych oraz instytucji (rządowych oraz służb cywilnych);
- e) zapewnienie początkowego oraz ogólnego i zadaniowego szkolenia (włączając międzysektorowe, jeśli to konieczne) na temat praw dziecka z artykułu 19 oraz jego zastosowania w praktyce, dla wszystkich osób wykwalifikowanych i nie wykwalifikowanych pracujących z oraz dla dzieci (w tym nauczycieli na wszystkich poziomach systemu edukacji, pracowników socjalnych, lekarzy, pielęgniarek oraz innych pracowników służby zdrowia, psychologów, prawników, sędziów, policjantów, pracowników więziennych oraz stażystów, dziennikarzy, pracowników środowiskowych, opiekunów w domach dziecka, służbach cywilnych oraz urzędników, pracowników przytułków oraz liderów religijnych oraz tradycji);

- f) rozwijanie uznanych oficjalnie programów certyfikacji we współpracy z instytucjami edukacyjnymi i szkoleniowymi oraz kręgami profesjonalistów w celu uregulowania i uznania takich szkoleń;
- g) zapewnianie, że Konwencja jest częścią programu edukacyjnego każdej osoby wykwalifikowanej, która ma pracować z dziećmi i dla dzieci;
- h) wspieranie szkół przyjaznych dziecku oraz innych inicjatyw, które obejmują między innymi poszanowanie dla uczestnictwa dzieci;
- i) promowanie badań na temat opieki nad dzieckiem i jego ochrony.

B. ARTYKUŁ 19 UST. 2

„TEGO RODZAJU ŚRODKI OCHRONNE POWINNY ZAWIERAĆ”

45. Zakres interwencji

Holistyczny system ochrony dziecka wymaga zapewnienia wszechstronnych i zintegrowanych działań na różnych etapach, zdefiniowanych w artykule 19, ust. 2, biorących pod uwagę tradycje społeczne i kulturalne oraz system prawny danego Państwa Strony¹³⁹.

46. Prewencja

Komitet w zdecydowany sposób podkreśla, że ochrona dziecka musi zaczynać się od proaktywnego zapobiegania wszelkim formom przemocy oraz w wyraźny sposób zakazywać wszelkich form przemocy. Państwa mają obowiązek podjąć wszelkie działania konieczne dla zapewnienia, że dorośli odpowiedzialni za opiekę, ukierunkowanie oraz wychowanie dzieci będą przestrzegać oraz chronić prawa dziecka. Zapobieganie obejmuje zdrowie publiczne oraz inne środki służące pozytywnemu promowaniu pełnego szacunku wychowania dziecka bez przemocy, dla wszystkich dzieci oraz zwalczania pierwotnych przyczyn przemocy na poziomie dziecka, rodziny, sprawcy, wspólnoty, instytucji oraz społeczeństwa. Nacisk na ogólną (podstawową) oraz ukierunkowaną (wtórną) prewencję musi pozostać nadrzędny w każdym momencie rozwoju oraz wdrażania systemów ochrony dziecka. Środki prewencyjne gwarantują najlepsze długookresowe rezultaty. Jednak koncentrowanie się na prewencji nie zwalnia Państw z obowiązku reagowania na zjawisko przemocy, jeśli ono wystąpi.

¹³⁹ Szczegółowe wytyczne dostępne w Wytycznych na temat alternatywnej opieki nad dzieckiem powinny również zostać na każdym etapie uwzględnione.

47. Środki prewencyjne obejmują (ale nie ograniczają się do poniższych):

- a) Dla wszystkich interesariuszy:
  - i. stawianie czoła postawom, które podważają idee tolerancji i akceptują przemoc we wszystkich formach, w tym ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, religię, pochodzenie etniczne lub społeczne, niepełnosprawność lub inne nierówności;
  - ii. rozpowszechnianie informacji dotyczących holistycznego i pozytywnego podejścia zawartego w Konwencji na temat ochrony dziecka poprzez kreatywne kampanie publiczne, szkoły oraz edukację dzieci, rodziny, wspólnoty oraz inicjatywy edukacyjne instytucji, osób i grup wykwalifikowanych, sektor NGO oraz społeczeństwo;
  - iii. rozwijanie partnerstwa ze wszystkimi sektorami społeczeństwa, w tym samymi dziećmi, NGO-sami oraz mediami;
- b) Dla dzieci:
  - i. rejestracja dzieci dla ułatwienia im dostępu do usług i procedur naprawczych;
  - ii. wspieranie dzieci, aby same mogły bronić siebie i swoich rówieśników, dzięki byciu świadomym swoich praw oraz rozwój umiejętności społecznych, jak również dostosowanych do wieku strategii umacniającymi ich pozycję;
  - iii. wdrażanie programów mentoringu, które angażują zaufanych i odpowiedzialnych dorosłych w życiu dzieci potrzebujących dodatkowego wsparcia wykraczającego poza to, które dostarczają im opiekunowie;
- c) Dla rodzin i wspólnot:
  - i. wspieranie rodziców oraz opiekunów, aby zrozumieli i wdrożyli dobre metody wychowawcze, oparte na wiedzy o prawach dziecka, jego rozwoju oraz technikach pozytywnej dyscypliny w celu wspierania zdolności rodziny do zapewnienia opieki w bezpiecznym środowisku;
  - ii. zapewnienie przed- i ponatalnej opieki, programy wizyt domowych, programy kontroli jakości wczesnego rozwoju dziecka, programy pomocy finansowej dla grup wykluczonych społecznie;
  - iii. wzmacnianie powiązań pomiędzy usługami związanymi ze zdrowiem psychicznym, leczeniem uzależnień oraz usługami związanymi z ochroną dziecka;
  - iv. zapewnienie programów opieki tymczasowej oraz ośrodków wspierania rodziny dla rodzin znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji;
  - v. zapewnienie schronienia oraz ośrodków kryzysowych dla rodziców (głównie kobiet), które doświadczyły przemocy domowej oraz ich dzieci;
  - vi. zapewnienie pomocy dla rodziny poprzez zastosowanie środków promujących jedność rodziny oraz zapewnienie dzieciom pełnego korzystania i cieszenia się

przysługującymi im prawami w miejscach prywatnych, powstrzymywanie się od nieuzasadnionego ingerowania w prywatne relacje dzieci i rodzin, w zależności od okoliczności¹⁴⁰;

- d) Dla osób wykwalifikowanych i instytucji (rząd oraz społeczeństwo obywatelskie):
- i. określenie możliwości prewencyjnych i strategii informacyjnych i praktyk w oparciu o badania oraz zbieranie danych ;
  - ii. wdrożenie, w drodze procesu partycypacyjnego, strategii oraz procedur ochrony w oparciu o prawa dzieci oraz profesjonalne standardy etyczne i standardy opieki;
  - iii. zapobieganie przemocy w miejscach związanych z opieką i wymiarem sprawiedliwości, m.in. rozwijanie i wdrażanie usług opartych na społeczności, w celu wykorzystania instytucji oraz uznanie aresztu, jako ostatecznego środka używanego jedynie w najlepiej pojętym interesie dziecka.

48. Identyfikacja¹⁴¹

Identyfikacja obejmuje czynniki ryzyka dla poszczególnych osób lub grup dzieci i opiekunów (w celu stworzenia ukierunkowanych inicjatyw prewencyjnych) oraz zidentyfikowanie oznak rzeczywistego maltretowania (w celu rozpoczęcia właściwych interwencji najszybciej jak to możliwe). Wymaga to od wszystkich, którzy kontaktują się z dziećmi świadomości wystąpienia czynników ryzyka oraz wskazań wszelkiej formy przemocy oraz tego, że otrzymali wytyczne na temat interpretacji takich wskazań i posiadają wiedzę, chęć i umiejętności do podjęcia stosownych kroków (w tym zapewnienie natychmiastowej ochrony). Dzieci muszą mieć możliwość sygnalizowania pojawiających się problemów zanim osiągną rozmiary kryzysu, a dorośli powinni rozpoznać i zareagować na te problemy, nawet jeśli dziecko o to w wyraźny sposób nie prosi. Szczególnej uwagi wymagają marginalizowane grupy dzieci, które są w większym stopniu narażone ze względu na ich alternatywne metody komunikowania się, brak mobilności oraz/ lub przyjęty pogląd, że są niekompetentne, jak w przypadku dzieci niepełnosprawnych. Należy zapewnić stosowne warunki, aby zagwarantować im możliwość komunikacji i sygnalizowania problemów na takich samych prawach jak inni.

¹⁴⁰ Szczegółowe wytyczne dostępne w Wytycznych na temat alternatywnej opieki nad dzieckiem powinny również zostać na każdym etapie uwzględnione.

Międzypaństwowy Sąd Praw Człowieka, Valasquez Rodriguez przeciwko Hondurasowi, wyrok, z 10 stycznia 1989, seria C, Nr. 3, para. 172

¹⁴¹ Paragrafy 48 mogą również mieć zastosowanie w procesach informacyjnych i zwyczajowych systemów sprawiedliwości.

49. Raportowanie¹⁴²

Komitet stanowczo zaleca, aby wszystkie Państwa Strony rozwijały bezpieczne, dobrze promowane, poufne oraz dostępne mechanizmy wspierania dzieci, ich reprezentantów oraz innych, do raportowania przemocy wobec dzieci, w tym przy użyciu całodobowej, bezpłatnej infolinii oraz innych TIK. Ustanowienie mechanizmów związanych z raportowaniem obejmuje: (a) zapewnienie odpowiedniej informacji w celu usprawnienia procesu składania zażaleń; (b) uczestnictwo w dochodzeniach i postępowaniach sądowych; (c) rozwijanie protokołów odpowiadających różnym okolicznościom oraz powszechne udostępnienie informacji, w tym również dzieciom; (d) ustanowienie powiązanych usług dla dzieci i rodzin oraz (e) szkolenie i zapewnienie stałego wsparcia dla kadry w celu otrzymywania i przekazywania informacji uzyskiwanych poprzez system raportowania. Mechanizmy raportowania powinny być zespolone oraz powinny być odbierane jako pomocne poprzez udostępnianie publicznej opieki zdrowotnej oraz wsparcia socjalnego, a nie nastawione na reagowanie za pomocą kar. Należy respektować prawa dziecka do bycia wysłuchanym oraz do poważnego traktowania opinii dziecka. W każdym państwie raportowanie przypadków, podejrzeń oraz ryzyka wystąpienia przemocy powinno być wymagane przynajmniej od osób wykwalifikowanych pracujących bezpośrednio z dziećmi. Kiedy raporty są przedstawiane w dobrej wierze, należy podjąć wszelkie kroki dla zapewnienia ochrony osobie składającej raport.

50. Skierowanie

Osoba otrzymująca raport powinna być wyposażona w klarowne wytyczne oraz przejść szkolenie na temat tego, kiedy i w jaki sposób przekierować sprawę do danej agencji, która będzie odpowiedzialna za dalsze koordynowanie działań. Następnie wyszkoleni pracownicy i administratorzy przekazują sprawę na poziomie międzysektorowym tam, gdzie uznaje się, że dzieci potrzebują ochrony (natychmiastowej lub długookresowej) oraz specjalistycznego wsparcia. Osoby wykwalifikowane pracujące w ramach systemu ochrony dzieci powinny być wyszkolone w zakresie współpracy z różnymi agencjami oraz zgodnie z protokołem współpracy. Proces ten będzie obejmował: (a) partycypacyjną, multidyscyplinarną ocenę krótko- i długookresowych potrzeb dziecka, opiekunów i rodziny, z należyтым uwzględnieniem opinii dziecka oraz opiekunów i rodziny; (b) przekazanie wyników oceny dziecku, opiekunom oraz rodzinie; (c) skierowanie dziecka oraz rodziny w celu skorzystania z szerokiego zakresu usług, dzięki którym te potrzeby zostaną zaspokojone oraz (d) kontynuacja i ewaluacja zasadności interwencji.

¹⁴² Patrz również Wytyczne na temat sprawiedliwości w sprawach związanych z dziećmi będącymi ofiarami oraz świadkami przestępstwa.

51. Rozpatrywanie

Rozpatrywanie przypadków przemocy, niezależnie od tego, czy są one zgłoszone przez dziecko, reprezentanta lub osobę postronną, musi być prowadzone przez osoby wykwalifikowane – przeszkolone w zakresie przypisanych zadań oraz kompleksowej wiedzy oraz wymaga podejścia pełnego wrażliwości dla dziecka oraz w oparciu o prawa dziecka. Stanowcza i uwzględniająca wrażliwość dziecka procedura związana z rozpatrywaniem sprawy pomoże w zapewnieniu, że przemoc zostanie zidentyfikowana we właściwy sposób oraz pomoże w dostarczeniu dowodów potrzebnych w postępowaniach administracyjnych, cywilnych, karnych oraz związanych z ochroną dziecka. Należy zwrócić szczególną uwagę na to, by unikać narażania dziecka na dalszą krzywdę w czasie procesu dochodzeniowego. W tym celu wszystkie strony mają obowiązek wysłuchać i nadać należytego znaczenia opiniom dziecka.

52. Leczenie

Leczenie jest jedną z wielu usług potrzebnych dla „promowania fizycznego i psychicznego powrotu do zdrowia i reintegracji ze społeczeństwem” dla dzieci, które doświadczyły przemocy, oraz musi odbywać się „w środowisku, które sprzyja utrzymaniu zdrowia, szacunku dla samego siebie oraz godności dziecka” (art. 39). W tym celu należy zwrócić uwagę na: (a) wysłuchanie i nadanie należytego znaczenia opiniom dziecka; (b) bezpieczeństwo dziecka; (c) ewentualną potrzebę umieszczenia go w bezpiecznym miejscu oraz (d) przewidywalne skutki ewentualnych interwencji na długookresowe dobre samopoczucie, zdrowie oraz rozwój. Po zdiagnozowaniu u dzieci doświadczeń związanych z przemocą może być konieczne korzystanie przez nich z usług i wsparcia medycznego, psychologicznego, specjalnego i prawnego oraz długotrwała kontrola. Powinien być również udostępniony pełen zakres usług, w tym również spotkania grupowe rodzin oraz podobne praktyki. Konieczne są również usługi dla sprawców przemocy i ich leczenie, zwłaszcza dzieci. Dzieci agresywne wobec innych dzieci są często pozbawione pełnej opieki rodziny oraz środowiska społecznego. Muszą być postrzegane jako ofiary warunków, w których wzrastały – przepełnionych frustracją, nienawiścią i agresją. Należy nadać działaniom edukacyjnym największą wagę i podjąć je dla rozwijania wśród dzieci postaw prospołecznych, kompetencji i pozytywnych zachowań. Jednocześnie należy przyjrzeć się warunkom życiowym tych dzieci w celu promowania dbałości o nie i wsparcia ich oraz innych dzieci w rodzinie i sąsiedztwie. Jeśli chodzi o dzieci, które same zadają sobie krzywdę, zjawisko to uznaje się za efekt poważnych zaburzeń psychicznych i może być rezultatem doznawanej przemocy. Zadawanie sobie krzywdy nie powinno być objęte systemem karnym. Interwencje muszą być oparte na wspieraniu, a nie na karaniu.

53. Kontynuacja

Należy zawsze mieć jasność co do: a) tego, kto sprawuje odpowiedzialność za dziecko i rodzinę od momentu zgłoszenia i przekierowania sprawy poprzez jej kontynuację; b) celów wszystkich podejmowanych kroków, które muszą być w pełni omówione z dzieckiem i innym odpowiednim interesariuszem; c) szczegółów, terminów wdrożenia oraz proponowanego czasu trwania interwencji oraz d) mechanizmów oraz dat przeglądów, monitoringu oraz ewaluacji działań. Istotna jest kontynuacja interwencji pomiędzy jej etapami, a może to być najlepiej osiągnięte poprzez proces zarządzania przypadkiem. Efektywna pomoc wymaga, aby zaplanowane w procesie partycypacyjnym działania przebiegały bez opóźnień. Kontynuacja musi być rozumiana w kontekście artykułu 39 (powrót do zdrowia i ponowna integracja), artykułu 25 (okresowe kontrole leczenia i nowego miejsca pobytu), artykułu 6 ust. 2 (prawo do rozwoju) oraz artykułu 29 (cele edukacji, których intencją i zamierzeniem jest rozwój). Kontakt dziecka z obojgiem rodziców powinien być zapewniony zgodnie z artykułem 9 ust. 3, jeśli nie jest to sprzeczne z interesem dziecka.

54. Udział wymiaru sprawiedliwości¹⁴³

Za każdym razem i we wszystkich przypadkach należy respektować zasady właściwego procesu. Ochrona oraz dalszy rozwój dziecka i jego najlepiej pojętego interesu (oraz najlepiej pojętego interesu dzieci, tam gdzie istnieje ryzyko ponownego dokonania przestępstwa przez sprawcę) muszą przede wszystkim stanowić nadrzędny cel przy podejmowaniu decyzji, pamiętając o tym, aby interwencja była najmniej inwazyjna i dostosowana do okoliczności. Co więcej, Komitet rekomenduje poszanowanie następujących zagwarantowanych praw:

- a) dzieci i ich rodzice powinny zostać w odpowiednim czasie i stosownie poinformowane przez system sprawiedliwości lub inne uprawnione władze (takie jak policja, instytucje związane ze sprawami emigracji lub jednostki świadczące usługi edukacyjne, socjalne lub zdrowotne);
- b) dzieci będące ofiarami przemocy powinny być traktowane w sposób przyjazny i delikatny w czasie trwania całego procesu, przy uwzględnieniu ich osobistej sytuacji, potrzeb, wieku, płci, niepełnosprawności i stopnia dojrzałości oraz z pełnym poszanowaniem ich fizycznej, psychicznej i moralnej integralności;

¹⁴³ Patrz również: Wytyczne Komitetu ministrów Rady Europy w sprawie sprawiedliwości przyjaznej dziecku, przyjęte 17 listopada 2010; Wytyczne na temat sprawiedliwości w sprawach z udziałem dzieci będących ofiarami i świadkami przestępstwa; Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 65/213.

- c) udział wymiaru sprawiedliwości powinien mieć charakter prewencyjny, tam gdzie to możliwe, proaktywnie zachęcając do sięgania po pozytywne zachowania oraz zakazanie zachowań negatywnych. Udział wymiaru sprawiedliwości powinien być elementem skoordynowanego i zintegrowanego podejścia międzysektorowego, wspierającego i ułatwiającego innym wykwalifikowanym osobom pracę z dziećmi, opiekunami, rodzinami i społecznościami oraz usprawniać dostęp do pełnego zakresu usług związanych z opieką i ochroną dzieci;
- d) we wszystkich postępowaniach z udziałem dzieci–ofiar należy stosować zasadę szybkiego postępowania, przy poszanowaniu praworządności.

55. Udział wymiaru sprawiedliwości może nastąpić w formie:

- a) zróżnicowanych i poddanych mediacji sposobów reagowania, takich jak wsparcie grupowe, mechanizmy alternatywnego rozwiązywania sporów, sprawiedliwość naprawcza, umowy, na podstawie których dziecko pozostaje pod opieką dalszej rodziny lub bliskich znajomych [kith and kin agreements] (gdzie procesy te odbywają się z poszanowaniem praw człowieka, w zaufaniu oraz są kierowane przez wykwalifikowanych facylitatorów);
- b) interwencji sądowych wobec młodocianego przestępcy lub rodziny, prowadzących do szczególnych działań związanych z ochroną dziecka;
- c) procedur prawa karnego, które należy stanowczo zastosować w celu ukrócenia rozpowszechnionej praktyki de jure lub de facto bezkarności, zwłaszcza uczestników związanych z sektorem państwowym;
- d) postępowań dyscyplinarnych lub administracyjnych przeciwko wykwalifikowanym pracownikom za niedbałe lub niewłaściwe postępowanie z przypadkami domniemanego maltretowania dzieci (czy to wewnątrz postępowania w kontekście osób wykwalifikowanych za nieprzestrzeganie standardów etycznych lub zasad opieki bądź postępowania zewnętrzne);
- e) wyroków sądowych w celu dokonania zadośćuczynienia oraz zrehabilitowania dzieci, które doświadczyły przemocy w jej różnych formach.

56. Tam, gdzie to stosowne, należy powołać wyspecjalizowane sądy dla nieletnich i rodzin oraz procedury karne dla dzieci, które są ofiarami przemocy. Może to obejmować powołanie wyspecjalizowanych jednostek w obrębie policji, referatu sądowego i biura oskarżyciela z możliwością zapewnienia zakwaterowania podczas procesu sądowego w celu zagwarantowania równego i sprawiedliwego uczestnictwa dzieci z niepełnosprawnością. Wszystkie wykwalifikowane

osoby pracujące z dziećmi i dla dzieci oraz mające do czynienia z tego typu przypadkami powinny odbyć interdyscyplinarne szkolenie na temat praw i potrzeb dzieci z różnych grup wiekowych oraz procedur z nimi związanych.

Wprowadzając w życie multidyscyplinarne podejście, należy respektować zasady poufności. Decyzja o odseparowaniu dziecka od jego rodzica (-ów) lub środowiska rodzinnego może być podjęta tylko dla najlepiej pojętego interesu dziecka (art. 9 oraz art. 20, ust. 1). Jednak w sprawach związanych z przemocą, w których sprawcą jest główny opiekun, w zakresie gwarantowanych praw dziecka wyliczonych powyżej oraz w zależności od jej rozmiaru i innych czynników, działania interwencyjne o charakterze edukacyjnym i społecznym oraz podejście naprawcze są często lepiej widziane od udziału wymiaru sprawiedliwości opartego o kary. Należy udostępnić skuteczne formy zadośćuczynienia, w tym odszkodowanie dla ofiar oraz umożliwić dostęp do mechanizmów naprawczych i apelacji bądź niezależnych mechanizmów związanych ze składaniem zażaleń.

57. Skuteczne procedury

Takie działania ochronne, o jakich mowa w artykule 19, ust. 1 i 2, oraz zintegrowane w ramach tworzenia nowego systemu (patrz para. 71) wymagają „skutecznych procedur” dla ich wdrożenia, jakości, znaczenia, dostępności, efektu oraz wydajności. Takie procedury powinny obejmować:

- a) współpracę między sektorami, wspomaganą protokołami i memorandumami wyjaśniającymi, jeśli to konieczne;
- b) rozwój i wdrażanie stałego i systematycznego zbierania danych i analiz;
- c) rozwój i wdrażanie agendy badań oraz
- d) opracowanie mierzalnych celów i wskaźników w odniesieniu do strategii, procesów oraz efektów dla dzieci i rodzin.

58. Wskaźniki efektów powinny się koncentrować na pozytywnym rozwoju i dobrobycie dziecka, jako osoby posiadającej prawa, a w mniejszym stopniu na przypadkach, występowaniu i rodzajach lub zakresie przemocy. Identyfikując główne przyczyny przemocy oraz zalecając działania naprawcze, należy wziąć pod uwagę kontrole zgonów wśród dzieci, obrażeń śmiertelnych, kontrole dochodzeniowe oraz systematyczne. Badanie musi korzystać z istniejącej międzynarodowej i krajowej wiedzy na temat ochrony dziecka oraz czerpać ze współpracy międzynarodowej i interdyscyplinarnej w celu maksymalizacji komplementarności (patrz również para. 72 (j) na temat zaufania w odniesieniu do krajowego programu koordynacyjnego).

V. INTERPRETACJA ARTYKUŁU 19 W SZERSZYM KONTEKŚCIE KONWENCJI

59. Definicja podejścia zgodnego z prawami dziecka

Należy ustalić i opowiadać się za tym, że szacunek dla godności, życia, przetrwania, dobrobytu, zdrowia, rozwoju, uczestnictwa oraz braku dyskryminacji dziecka, jako osoby posiadającej prawa powinien stać się nadrzędnym celem strategii Państw Stron dotyczących dziecka. Najlepiej realizuje się to poprzez przestrzeganie, ochronę i korzystanie z wszystkich praw opisanych w Konwencji (oraz jej Protokole fakultatywnym). Wymaga to zmiany paradygmatu – od podejścia, w którym dzieci są postrzegane i traktowane jak obiekty potrzebujące pomocy, na takie, w którym cieszą się one prawami i przysługuje im nienegocjowane prawo do ochrony. Podejście oparte o prawa dziecka posuwa do przodu realizację praw dzieci, jak to określono w Konwencji poprzez wzrost zdolności osób odpowiedzialnych do wypełniania swoich obowiązków w zakresie szanowania, chronienia oraz realizowania praw (art. 4) i zdolności posiadaczy praw do ich egzekwowania, z każdorazowym uwzględnieniem zasady niedyskryminowania (art. 2), uwzględniania najlepiej pojętego interesu dziecka (art. 3, paragraf 1), prawo do życia, przetrwania oraz rozwoju (art. 6) oraz szacunku dla opinii dziecka (art. 12). Dzieci mają również prawo do korzystania ze wskazówek i porad na temat wykonywania przysługujących im praw udzielanych przez opiekunów, rodziców i członków społeczeństwa, z uwzględnieniem zwiększających się zdolności dzieci (art. 5). Takie podejście do praw dziecka ma charakter holistyczny i kładzie nacisk na wspieranie mocnych stron oraz zasobów dziecka oraz wszelkich systemów społecznych, których jest ono częścią: rodziny, szkoły, wspólnoty, instytucji, systemów religijnych i kulturowych.

60. Artykuł 2 (niedyskryminowanie)

Komitet podkreśla, że Państwa Strony powinny podejmować odpowiednie kroki dla zapewnienia każdemu dziecku prawa do ochrony przed wszelkimi formami przemocy „w żaden sposób nie dyskryminując dziecka, jego rodzica lub opiekuna prawnego ze względu na rasę, kolor, płeć, język, religię, poglądy polityczne i inne, pochodzenie narodowościowe, etniczne, lub społeczne, majątek, niepełnosprawność, urodzenie lub inny status”. Obejmuje to dyskryminację wywołaną uprzedzeniem wobec dzieci wykorzystywanych seksualnie, dzieci ulicy bądź dzieci będące w konflikcie z prawem lub związane z ubiorem lub sposobem bycia dzieci. Państwa Strony muszą zająć się dyskryminacją grup narażonych oraz marginalizowanych, jak to określono w paragrafie 72 (g) niniejszego komentarza ogólnego oraz dołożyć wszelkich starań w celu zapewnienia takim dzieciom prawa do ochrony na takich samym zasadach, jak w przypadku innych dzieci.

61. Artykuł 3 (najlepiej pojęty interes dziecka)

Komitet podkreśla, że rozumienie najlepiej pojętego interesu dziecka musi być spójne z przesłaniem całej Konwencji, włączając obowiązek ochrony dzieci przed wszelkimi formami przemocy. Nie należy jej wykorzystywać do usprawiedliwiania praktyk, takich jak kara cielesna oraz inne formy brutalnej i poniżającej kary, która narusza godność ludzką oraz prawo do integralności fizycznej. Opinia osoby dorosłej na temat najlepiej pojętego interesu dziecka nie może być nadrzędna wobec obowiązku poszanowania wszelkich praw dziecka objętych Konwencją. Komitet utrzymuje, że najlepiej pojętemu interesowi dziecka służą zwłaszcza:

- a) zapobieganie wszelkim formom przemocy oraz promowanie pozytywnego wychowywania dziecka, podkreślając potrzebę wdrożenia prewencji, jako nadrzędnej zasady w działaniach ramowych koordynowanych na poziomie krajowym;
- b) stosowne inwestowanie w zasoby ludzkie, finansowe i techniczne poświęcone na wprowadzenie w życie uwzględniającego prawa dziecka i zintegrowanego systemu wsparcia i ochrony dziecka.

62. Artykuł 6 (życie, przetrwanie oraz rozwój)

Ochrona przed wszelkimi formami przemocy musi być pojmowana nie tylko w znaczeniu prawa dziecka do „życia” oraz „przetrwania”, ale również w znaczeniu „rozwój”, który musi być interpretowany zgodnie z całościowym celem ochrony dziecka. Zatem obowiązek Państwa Strony obejmuje wszechstronną opiekę przed przemocą i wyzyskiem, które zagrażają prawu dziecka do życia, przetrwania oraz rozwoju. Komitet oczekuje, aby Państwa strony interpretowały „rozwój” w najszerszym jego znaczeniu – jako holistyczne pojęcie, obejmujące rozwój fizyczny, umysłowy, duchowy, moralny, psychiczny oraz społeczny. Celem działań związanych z wdrażaniem powinno być osiągnięcie optymalnego rozwoju wszystkich dzieci.

63. Artykuł 12 (prawo do bycia wysłuchanym)

Komitet uważa, że uczestnictwo dziecka promuje ochronę, a ochrona dziecka jest kluczem do uczestnictwa. Prawo dziecka do bycia wysłuchanym rozpoczyna się już kiedy dziecko jest bardzo małe, gdy jest szczególnie narażone na przemoc. Opinie dziecka muszą być wzięte pod uwagę i rozpatrzone z należytą uwagą, jako obowiązkowy krok w procesie ochrony dziecka. Prawo dziecka do bycia wysłuchanym ma szczególne znaczenie w sytuacjach związanych z przemocą (patrz Ogólny Komentarz Komitetu Nr 12 (2009), paragrafy 118). W odniesieniu do rodziny i wychowywania dziecka, Komitet wyraził opinię, że prawo to odgrywa prewencyjną rolę w stosunku do wszelkich form przemocy w domu i w rodzinie. Dalej Komitet podkre-

śła znaczenie uczestnictwa dziecka w tworzeniu strategii prewencyjnych w znaczeniu ogólnym i w szkole, zwłaszcza w zapobieganiu zastraszania i innym formom przemocy w szkole. Należy wspierać wszelkie inicjatywy i programy, które mają na celu wzmacnianie własnych zdolności dzieci do eliminowania przemocy. Biorąc pod uwagę, że doświadczenie związane z przemocą jest z natury obezwładniające, należy podejmować działania z dużą ostrożnością, aby interwencje zmierzające do ochrony dziecka nie wpływały na nie negatywnie, lecz przyczyniały się do jego szybkiego powrotu do zdrowia i do społeczeństwa poprzez starannie uproszczone uczestnictwo. Komitet zauważa, że zwłaszcza grupy marginalizowane oraz/lub dyskryminowane napotkają na bariery utrudniające im uczestnictwo. Zniesienie tych barier jest szczególnie ważne dla ochrony dzieci, ponieważ to właśnie one mają najwięcej doświadczeń związanych z przemocą.

64. Kolejne dwa artykuły Konwencji mają również znaczenie dla jej całościowego pojmowania, co nadaje im szczególnego znaczenia przy wdrażaniu artykułu 19.

65. Artykuł 4 (stosowne kroki)

Artykuł 4 zobowiązuje Państwa Strony do podejmowania wszelkich stosownych kroków w celu wprowadzenia w życie wszystkich praw zawartych w Konwencji, włączając artykuł 19. Stosując artykuł 4 Konwencji, należy zauważyć, że prawo do ochrony przed wszelkimi formami przemocy wymienionymi w artykule 19 jest obywatelskim prawem i wolnością. Dlatego wdrożenie artykułu 19 jest bezzwłocznym i bezwzględny obowiązkami Państw Stron. W świetle artykułu 4, bez względu na sytuację gospodarczą, Państwa Strony muszą podjąć wszelkie możliwe kroki w celu stosowania praw dzieci, zwracając szczególną uwagę na grupy najbardziej wykluczone (patrz Komentarz Ogólny Nr 5, para. 8). Artykuł podkreśla, że należy użyć dostępnych zasobów w maksymalnym zakresie.

66. Artykuł 5

(kierowanie w sposób odpowiadający rozwijającym się zdolnościom)

Wdrożenie artykułu 19 wymaga uznania oraz wyznawania nadrzędnego znaczenia rodziców, dalszej rodziny, opiekunów prawnych oraz członków społeczności w procesie opieki i ochrony dzieci oraz zapobieganiu przemocy. Podejście to jest zgodne z artykułem 5, który promuje poszanowanie odpowiedzialności, praw i obowiązków opiekunów co do zapewnienia, w sposób odpowiadający rozwijającym się zdolnościom dziecka, odpowiedniego kierowania w korzystaniu przez dziecko z jego praw uznanych przez Konwencję (włączając artykuł 19) (patrz również paragraf 72(d) na temat prymatu rodzin w kontekście krajowego programu koordynującego oraz innych artykułów istotnych dla rodzin).

67. Inne istotne artykuły

Konwencja zawiera wiele artykułów, które w wyraźny lub mniej wyraźny sposób odnoszą się do przemocy i ochrony dzieci. Artykuł 19 należy odczytywać w połączeniu z tymi artykułami. Te obszerne odniesienia ukazują potrzebę uwzględnienia wszechobecnego zagrożenia wobec wprowadzenia w życie praw dziecka ze strony przemocy we wszelkich możliwych formach oraz zapewnienia ochrony dzieciom we wszystkich sytuacjach życiowych i rozwojowych.

VI. KRAJOWY PROGRAM KOORDYNUJĄCY DO ZWALCZANIA PRZEMOCY WOBEC DZIECI

68. Poza krajowymi planami działań

Komitet uznaje, że wiele krajowych planów działań, przyjętych przez Państwa Strony w celu wdrożenia praw dziecka, zawiera działania zmierzające do zakazania, zapobiegania oraz wyeliminowania wszelkich form przemocy wobec dzieci. Te plany działań, o ile przyczyniają się do stosowania praw dziecka, napotkały mimo wszystko na wiele trudności przy ich wdrażaniu, monitorowaniu, ewaluacji i kontynuacji. Na przykład często nie były połączone z ogólnymi strategiami rozwojowymi, programami, budżetami czy mechanizmami koordynującymi. Aby ustanowić bardziej wykonalne i elastyczne instrumenty, Komitet proponuje stworzenie „skoordynowanych ram w odniesieniu do przemocy wobec dzieci” zbierających wszystkie środki działające w oparciu o prawa dziecka, w celu ich ochrony przed wszelkimi formami przemocy oraz wspierania troskliwego środowiska¹⁴⁴. Taki program koordynujący może być użyty zamiast krajowych planów działań, tam gdzie one jeszcze nie istnieją lub nie są właściwe. Tam, gdzie zostały one skutecznie wdrożone, program koordynujący może mimo wszystko uzupełniać te działania, pobudzać dyskusję oraz generować nowe idee i zasoby dla polepszenia ich funkcjonowania.

69. Krajowy program koordynujący działania w sprawie przemocy wobec dzieci

Program krajowy może zapewnić wspólne ramy odniesienia oraz mechanizmy komunikacji pomiędzy ministerstwami oraz państwem i członkami społeczeństwa obywatelskiego na wszystkich szczeblach w odniesieniu do potrzebnych środków, poprzez cały zestaw działań, na każdym etapie interwencji zdefiniowanej w artykule 19. Może promować elastyczność i kreatywność oraz rozwijać i wdrażać inicjatywy prowadzone jednocześnie przez rząd oraz społeczeństwo.

¹⁴⁴ Patrz również łączące rekomendacje niezależnego eksperta sprawozdania Narodów Zjednoczonych na temat przemocy wobec dzieci (A/61/299), para. 96.

czeństwo, ale będące mimo wszystko zawarte w ogólnym, spójnym i skoordynowanym systemie. W poprzednich rekomendacjach i komentarzach ogólnych, włączając Komentarz Ogólny Nr 5 w sprawie ogólnych środków wdrażania, Komitet zalecił już Państwom Stronom rozwinięcie planów i strategii dotyczących poszczególnych aspektów Konwencji (na przykład wymiaru sprawiedliwości wobec młodocianych sprawców lub wczesnego dzieciństwa). Właśnie w tym kontekście Komitet rekomenduje rozwijanie krajowego programu koordynującego w sprawie ochrony przed wszelkimi formami przemocy, włączając wszechstronne środki prewencyjne.

70. Różne punkty wyjścia

Komitet przyznaje, że ochrona dzieci przed wszelkimi formami przemocy jest wysoce wymagająca w wielu krajach oraz, że państwa Strony tworzą i wdrażają działania biorąc pod uwagę istniejącą infrastrukturę prawną, instytucjonalną oraz usługową, obyczajowość kulturową i kompetencje zawodowe, jak również poziom zasobów.

71. Proces rozwoju krajowych programów koordynujących

Nie ma jednego modelu programu zapobiegania wszelkim formom przemocy. Niektóre państwa zainwestowały w odrębny system ochrony dzieci, a inne preferują zintegrowanie problemów ochrony z głównym systemem wdrażania praw dziecka. Doświadczenie pokazuje, że proces rozwijania systemu jest istotny dla jego pomyślnego wprowadzania go w życie. Wymagane jest również umiejętne uproszczenie dla zapewnienia uczestnictwa i przyjęcia przez wysokich przedstawicieli wszystkich grup interesariuszy, przypuszczalnie na drodze multidyscyplinarnych grup roboczych dysponujących odpowiednią władzą do podejmowania decyzji, które spotykają się regularnie i są przygotowane do ambitnych zadań. System ochrony i zapobiegania wszelkim formom przemocy powinien korzystać z mocnych stron formalnych i nieformalnych struktur, usług i organizacji. Należy zidentyfikować i naprawić wszystkie luki w oparciu o obowiązki zarysowane w artykule 19 oraz w szerszym zakresie – w Konwencji i innych międzynarodowych regionalnych dokumentach dotyczących praw człowieka oraz wytyczne ze sprawozdania Narodów Zjednoczonych na temat przemocy wobec dzieci, niniejszy komentarz ogólny oraz dodatkowe materiały popierające wdrożenie. Planowanie krajowe powinno być transparentnym i integrującym procesem, w pełni udostępnionym opinii publicznej i odbywającym się przy pełnym udziale rządu, organizacji pozarządowych, ekspertów naukowych i praktyków, rodziców i dorosłych. Powinno być dostępne i zrozumiałe zarówno dla dzieci, jak i dorosłych. Krajowy program koordynujący powinien być w pełni finansowany, włączając zasoby ludzkie i techniczne, oraz uwzględniony, jeśli to możliwe, w krajowym budżecie odnoszącym się do spraw dzieci.

72. Elementy, które należy wprowadzić do krajowego programu koordynującego

Następujące elementy powinny być wprowadzone do działań (legislacyjnych, administracyjnych, socjalnych i edukacyjnych) oraz różnych etapów interwencji (od prewencji przez powrót do zdrowia i społeczeństwa):

- A. **Podejście uwzględniające prawa dziecka.** Podejście to oparte jest na deklaracji dziecka, jako osoby posiadającej prawa, a nie beneficjenta życzliwych działań dorosłych. Obejmuje to szanowanie i zachęcanie do doradztwa i współpracy, i pośredniczenie, z dziećmi w procesie projektowania, wdrażania, monitorowania i ewaluacji programu koordynującego oraz szczególnych środków z nim związanych, mając na względzie wiek oraz rozwijająca się osobowość dziecka lub dzieci.
- B. **Wymiary płciowe przemocy wobec dzieci.** Państwa Strony powinny zapewnić, że strategie oraz działania uwzględniają różne zagrożenia, z jakimi mogą się spotkać chłopcy lub dziewczynki w odniesieniu do różnych form przemocy w różnych miejscach. Państwa powinny zająć się wszelkimi formami dyskryminacji na tle płci, jako część wszechstronnej strategii przeciwdziałania przemocy. Obejmuje to problemy stereotypów na tle płci, brak równowagi sił, nierówności i dyskryminację, która wspiera i utrwała sięganie po przemoc oraz przymus w domach, szkołach i placówkach edukacyjnych, we wspólnotach, w miejscu pracy, w instytucjach oraz w szerszym rozumieniu – w społeczeństwie. Należy aktywnie zachęcać mężczyzn i chłopców jako strategicznych partnerów i sprzymierzeńców, i przy udziale dziewcząt i kobiet, muszą mieć możliwości zwiększania wzajemnego szacunku oraz zrozumienia, jak powstrzymać dyskryminację ze względu na płeć oraz jej agresywne okazywanie.
- C. **Nadrzędna (ogólna) prewencja.** Patrz paragraf 42 niniejszego komentarza ogólnego, aby uzyskać więcej informacji.
- D. **Nadrzędna rola rodzin w strategiach opieki i ochrony dziecka**¹⁴⁵. Rodziny (włączając dalsze rodziny oraz inne formy ustaleń dotyczących opieki związanej z rodziną) dysponują największym potencjałem do ochrony dzieci i zapobiegania przemocy. Rodziny mogą również pomagać i umacniać pozycję dziecka, tak aby było samo w stanie się obronić. Potrzeba wzmacniania życia rodzinnego, wspierania rodzin oraz pracy z rodzinami nad różnymi wyzwaniami musi być dlatego nadrzędnym działaniem w zakresie ochrony dziecka na każdym etapie interwencji, zwłaszcza prewencji (poprzez ustanowienie dobrej opieki nad dzieckiem) i wczesnej interwencji. Jednak Komitet uznaje również, że wiele doświadczeń przemocowych u dzieci, włączając wykorzystywanie seksualne, ma miejsce

¹⁴⁵ Patrz również Wytyczne na temat alternatywnej opieki nad dziećmi.

w kontekście rodziny oraz podkreśla konieczność interweniowania w przypadku rodzin, w których dzieci są narażone na obcowanie z przemocą ze strony jej członków.

- E. Odporność i czynniki zabezpieczające.** Kluczowe jest zrozumienie zjawiska odporności i czynników zabezpieczających, takich jak wewnętrzne i zewnętrzne mocne strony oraz wsparcie, które promują bezpieczeństwo osobiste i zmniejszają wykorzystywanie oraz zaniedbanie wraz z jego negatywnymi efektami. Czynniki zabezpieczające obejmują stabilną rodzinę, troskliwe wychowywanie dziecka przez dorosłych, którzy zaspakajają fizyczne i psychiczne potrzeby dziecka; pozytywną dyscyplinę bez sięgania po środki przemocy; bezpieczne przywiązanie dziecka do co najmniej jednej osoby dorosłej; wspierające relacje z rówieśnikami i innymi (włączając nauczycieli); środowisko społeczne, które sprzyja postawom i zachowaniom prospołecznym, bez użycia przemocy oraz niedyskryminującym; wysoki poziom spójności społecznej; rozwijanie powiązań społecznych i kontaktów sąsiedzkich.
- F. Czynniki ryzyka.** Należy podejmować proaktywne, dostosowane do potrzeb działania w celu zredukowania czynników ryzyka, na które mogą być narażone dzieci lub grupy dzieci w kontekście ogólnym lub wyszczególnionym. Obejmuje to czynniki ryzyka związane z rodzicami – stosowanie używek, problemy ze zdrowiem psychicznym i izolacja społeczna, jak również czynniki ryzyka związane z rodziną – ubóstwo, bezrobocie, dyskryminacja i marginalizacja. Na poziomie ogólnym wszystkie dzieci w wieku do 18. roku życia uznaje się za podatne na działanie takich czynników aż do zakończenia ich rozwoju neurologicznego, społecznego, psychicznego oraz fizycznego. Niemowlęta i małe dzieci są bardziej narażone ze względu na niedojrzałość związaną z rozwojem mózgu i całkowitą zależnością od dorosłych. Zarówno dziewczęta, jak i chłopcy narażeni są na ryzyko, ale przemoc często zawiera element płciowy.
- G. Dzieci w sytuacjach potencjalnie groźnych.** Grupy dzieci narażone na przemoc obejmują (ale nie ograniczają się) dzieci: niemieszkające z biologicznymi rodzicami, ale w innych placówkach opieki alternatywnej; niezarejestrowane po urodzeniu; żyjące na ulicy; podejrzane lub będące w konflikcie z prawem; niepełnosprawne fizycznie; z zaburzeniami odczuwania, z problemami w nauce; z zaburzeniami psychicznymi; z chorobami wrodzonymi, nabytymi oraz/lub chronicznymi lub poważnymi problemami behawioralnymi, związanymi z pochodzeniem kulturalnym¹⁴⁶ lub przynależnością do

¹⁴⁶ W niektórych społecznościach, w odróżnieniu od rodzin pochodzących z europejskiego kręgu kulturowego, „zaniedbanie”, a nie „nadużycie” jest główną przyczyną usunięcia dziecka z rodziny. Interwencje i usługi wsparcia bez sięgania po karę, ukierunkowane na przyczynę (taką jak ubóstwo, sytuacja mieszkaniowa czy historia rodzinna) są często dużo bardziej stosowne. Należy podjąć kroki, aby zająć się problemem dyskryminacji przy zapewnianiu usług oraz zakresu możliwych i interwencji dostępnych dla osób pochodzących z innych kręgów kulturowych lub mniejszości etnicznych.

mniejszości etnicznych, religijnych lub językowych; gejów, lesbijek, osób transseksualnych i transgenderowych; zagrożone szkodliwymi praktykami związanymi z tradycją; wcześniej zawierające małżeństwa (zwłaszcza dziewczęta, i zwłaszcza te, ale nie wyłącznie, które są zmuszane do wychodzenia za mąż); wykonujące niebezpieczne dla dzieci prace, włączając najgorsze jej formy; będące w drodze, jako emigranci i uchodźcy, które są przemieszczane oraz/lub porwane; takie, które już doświadczyły przemocy; takie, które doświadczają lub są świadkami przemocy w domach i społecznościach; w miejskich środowiskach o niskim poziomie społeczno-ekonomicznym z łatwym dostępem do broni, alkoholu i narkotyków; żyjące na obszarach częstego występowania klęsk żywiołowych i wypadków lub w toksycznym środowisku; niedożywione; będące pod opieką innych dzieci; dotknięte AIDS/HIV lub same zarażone HIV; będące opiekunami lub głowami rodziny; dzieci rodziców niepełnoletnich; niechciane, urodzone przedwcześnie lub z ciąży mnogiej; hospitalizowane bez właściwego nadzoru lub kontaktu ze strony opiekunów prawnych; wystawione na działanie TIK bez zachowania środków ostrożności, nadzoru lub upoważnienia do własnej ochrony. Dzieci znajdujące się w sytuacjach szczególnych są bardzo narażone na przemoc, kiedy – w wyniku konfliktów społecznych lub ekonomicznych, katastrof naturalnych oraz innych złożonych i stale utrzymujących się sytuacji szczególnych, przewrotu społecznego – dzieci zostają oddzielone od swoich opiekunów prawnych, a troskliwe i bezpieczne środowiska rozpadają się, a nawet zostają zniszczone.

- H. Alokacja zasobów.** Zasoby ludzkie, finansowe i techniczne, które są potrzebne w wielu sektorach muszą być przydzielone w maksymalnym możliwym zakresie. Należy stworzyć i wdrożyć rozbudowany system monitorujący, aby zapewnić efektywność w zakresie przydziałów budżetowych i ich skutecznego wykorzystania.
- I. Mechanizmy koordynujące.** Mechanizmy muszą być zarysowane w wyraźny sposób, aby zapewnić efektywną koordynację na poziomie centralnym, regionalnym i lokalnym, pomiędzy różnymi sektorami oraz społeczeństwem, włączając grupy badań empirycznych. Mechanizmy te muszą być wspierane przez środki administracyjne zarysowane powyżej.
- J. Odpowiedzialność.** Należy zapewnić, że Państwa Strony, agencje krajowe i międzynarodowe oraz odpowiedni interesariusze ze strony społeczeństwa ustalają i stosują, w proaktywny i kooperatywny sposób, standardy wskaźniki, narzędzia i systemy monitorowania, pomiaru i ewaluacji dla wypełnienia swoich obowiązków i zobowiązań dotyczących ochrony dzieci przed przejawami przemocy. Komitet stale podtrzymuje swoje wsparcie dla systemu odpowiedzialności – w tym zwłaszcza poprzez zbieranie danych, analizy, tworzenie wskaźników, monitoring i ewaluację, jak również wspieranie niezależnych instytucji do spraw praw człowieka. Komitet zaleca, żeby Państwa Strony

publikowały roczny raport na temat postępu w zakresie zakazu zapobiegania oraz wyeliminowania przemocy, przekazywania go do parlamentu dla rozważenia i omówienia oraz zachęca wszystkich istotnych interesariuszy do ustosunkowania się do informacji w nim zawartych.

VII. ZASOBY DO WDROŻENIA ORAZ POTRZEBA MIĘDZYNARODOWEJ WSPÓŁPRACY

73. Obowiązki Państw Stron.

W świetle obowiązków Państw Stron wynikających z artykułu 4 i 19, Komitet między innymi stwierdza, że ograniczenia zasobów nie mogą usprawiedliwiać niezdolności Państw Stron do podjęcia jakichkolwiek, lub wystarczających, kroków wymaganych dla ochrony dzieci. Dlatego wzywa się Państwa Strony do przyjęcia obszernego, strategicznego i określonego w czasie programu koordynującego ochronę i opiekę prawną nad dzieckiem. Komitet podkreśla zwłaszcza konieczność konsultowania się z dziećmi przy rozwijaniu tych strategii, programów i działań.

74. Źródła wsparcia.

W kontekście różnych punktów wyjścia, o których mowa w paragrafie 70 oraz rozumiejąc, że budżet na poziomie krajowym oraz zdecentralizowanym powinien być głównym źródłem finansowania strategii dotyczących opieki i ochrony dziecka, Komitet zwraca uwagę Państw Stron na sposoby współpracy międzynarodowej i pomocy zarysowane w artykułach 4 i 45 Konwencji. Komitet wzywa swoich partnerów do wspierania, zarówno finansowego, jak i technicznego, programów ochrony dziecka, włączając szkolenia, które w pełni uwzględniają wymogi określone w artykule 19 oraz w szerszym zakresie w Konwencji:¹⁴⁷ Państwa Strony zapewniające współpracę rozwojową; instytucje sponsorujące (w tym Bank Światowy, środki prywatne i fundacje); agencje i organizacje Narodów Zjednoczonych oraz inne międzynarodowe i regionalne organy i organizacje. To finansowe i techniczne wsparcie powinno być zapewnione systematycznie poprzez silną i sprawiedliwą współpracę na poziomie krajowym i między-

---

¹⁴⁷ Patrz komentarz ogólny Nr 5 (para. 61,62 oraz 64) na temat: potrzeby propagowania praw dziecka w obrębie współpracy międzynarodowej oraz pomocy technicznej; potrzeba współpracy i pomocy zgodnie z Konwencją, oraz przy pełnym promowaniu jej wdrożenia; alokacja istotnej części międzynarodowej pomocy oraz wsparcia zwłaszcza dla dzieci; oraz potrzeba zdecydowanego uwzględnienia praw dziecka w Dokumentach dotyczących strategii zredukowania ubóstwa oraz w ogólnosektorowym podejściu do rozwoju.

narodowym. Programy ochrony dzieci tworzone w oparciu o ich prawa powinny być jednym z głównych komponentów przy wspieraniu zrównoważonego rozwoju w krajach otrzymujących wsparcie międzynarodowe. Komitet zachęca również takie organy do kontynuowania pracy z Komitetem, Specjalnym Reprezentantem Sekretarza Generalnego do spraw przemocy wobec dzieci oraz innymi międzynarodowymi i regionalnymi mechanizmami zajmującymi się prawami człowieka, dla dążenia do realizacji celu.

75. Zasoby potrzebne na poziomie międzynarodowym.

Potrzebne są również inwestycje w następujące dziedziny, na poziomie międzynarodowym, aby wspierać Państwa strony w wypełnianiu swoich obowiązków w związku z artykułem 19:

- a) zasoby ludzkie: ulepszona komunikacja, współpraca i wymiana indywidualna w obrębie i pomiędzy profesjonalnymi stowarzyszeniami (na przykład medycznymi, związanymi ze zdrowiem psychicznym czy pomocą socjalną, prawnymi, edukacyjnymi, związanymi z maltretowaniem dzieci, naukowymi/akademickimi, organizacjami/instytucjami zajmującymi się prawami dziecka i szkoleniami); ulepszona komunikacja i współpraca w obrębie i pomiędzy grupami społecznymi (na przykład społecznościami badawczymi, sektorem NGO, organizacjami prowadzonymi przez dzieci, organizacjami wyznaniowymi, organizacjami osób niepełnosprawnych, grup wspólnotowych i młodzieżowych, indywidualnymi ekspertami zaangażowani w rozwój i wymianę wiedzy i praktyki);
- b) zasoby finansowe: ulepszona koordynacja, monitoring i ewaluacja pomocy darczyńców; dalszy rozwój analiz kapitału finansowego i ludzkiego dla ekonomistów, badaczy oraz Państw Stron w celu dokonania pełnego pomiaru kosztów wdrożenia holistycznego systemu ochrony dzieci (z naciskiem przede wszystkim na prewencję) w odniesieniu do kosztów ponoszonych w wyniku bezpośrednich i pośrednich (włączając międzypokoleniową) skutków przemocy na poziomie jednostki, wspólnoty, krajowym lub nawet międzynarodowym; oraz przeglądów dokonywanych przez międzynarodowe instytucje finansowe „swoich strategii oraz działań pod kątem wpływu, jaki mogą one mieć na dzieci”¹⁴⁸;
- c) zasoby techniczne: wskaźniki, systemy, modele oparte na dowodach (włączając model legislacyjny), narzędzia, wytyczne, protokoły i standardy działania do użytku społeczeństwa i osób wykwalifikowanych, z wytycznymi na temat ich przyjęcia w różnych kontekstach; platforma do systematycznego przesyłu i dostępu do informacji (wiedza i praktyka); ustalona w sposób uniwersalny jasność i przejrzystość w tworzeniu budżetów

¹⁴⁸ A/61/299, para. 117.

tu związanego z prawami dziecka i ochroną dziecka, jak również monitoring efektów ochrony dzieci podczas całego cyklu gospodarczego oraz trudnych okoliczności (pomoc techniczna powinna być ustanowiona na określony czas, za pomocą informacji, modeli oraz stosownego szkolenia).

76. Regionalna i międzynarodowa współpraca transgraniczna.

Oprócz pomocy rozwojowej, potrzebna jest również współpraca w celu zajęcia się problemami ochrony dzieci, wykraczającymi poza granice jednego państwa, takie jak: ruch transgraniczny dzieci – samych lub z rodzicami – dobrowolny lub pod przymusem (na przykład z powodu konfliktu, głodu, klęski żywiołowej lub epidemii), które mogą nieść ze sobą ryzyko krzywdy; transgraniczny handel dziećmi przeznaczonymi do pracy, wyzysku na tle seksualnym, adopcji, usunięcie jakiegokolwiek części ciała lub innych przyczyn; konflikt, który zamyka granicę i zagraża bezpieczeństwu dziecka oraz dostępowi do systemu ochrony, nawet jeśli dziecko pozostaje w kraju pochodzenia oraz katastrofy, które dotyczą kilka państw w tym samym czasie. Aby ochronić dzieci dotknięte problemami transgranicznej ochrony dzieci (na przykład cyberprzestępstwa lub wniesienie oskarżenia poza krajem zamieszkania sprawcy wykorzystywania seksualnego dzieci w turystyce i handlarzy dziećmi lub rodzinami) wymaga szczególnej legislacji, strategii, programów i partnerstwa, niezależnie od tego, czy dzieci te znajdują się w tradycyjnie pojętych relacjach opiekuńczych, czy *de facto* państwo jest opiekunem prawnym, jak w przypadku samotnych dzieci.

KOMENTARZ OGÓLNY NR 14 (2013)

Prawo dziecka do zabezpieczenia jego najlepiej pojętego interesu jako sprawy nadrzędnej (artykuł 3, ust. 1)

We wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka.

Konwencja o Prawach Dziecka (artykuł 3, ust. 1)

I. WSTĘP

A. Najlepiej pojęty interes dziecka: prawo, zasada i procedura postępowania

1. Artykuł 3, ust. 1 Konwencji o Prawach Dziecka daje dziecku prawo do tego, aby ocena i zabezpieczenie jego najlepiej pojętego interesu były sprawą nadrzędną we wszystkich dotyczących go działaniach lub decyzjach, zarówno w sferze publicznej, jak i prywatnej. Ponadto wyraża on podstawowe wartości Konwencji. Komitet Praw Dziecka (Komitet) uznał artykuł 3, ust. 1 za jedną z czterech ogólnych zasad Konwencji w zakresie interpretacji i wdrażania wszystkich praw dziecka¹⁴⁹, a zawarty w nim zapis jest pojęciem dynamicznym, które wymaga odpowiedniej oceny w zależności od konkretnej sytuacji.

---

¹⁴⁹ Ogólny Komentarz Komitetu Praw Dziecka Nr 5 (2003) dotyczący ogólnych środków realizacji Konwencji ONZ o Prawach Dziecka, ust. 12 oraz Nr 12 (2009) dotyczący prawa dziecka do wypowiedzania się, para. 2.

2. Koncepcja „najlepiej pojętego interesu dziecka” nie jest nowa. Tak naprawdę powstała jeszcze przed uchwaleniem Konwencji i pojawia się już w Deklaracji Praw Dziecka z 1959 r. (ust. 2), Konwencji ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (artykuł 5 (b) i 16, ust. 1 (d)), w instrumentach regionalnych oraz w wielu krajowych i międzynarodowych aktach prawnych.

3. Konwencja zawiera także wyraźne odwołania do najlepiej pojętego interesu dziecka w innych artykułach: artykuł 9: oddzielenie od rodziców; artykuł 10: łączenie rodzin; artykuł 18: obowiązki rodzicielskie; artykuł 20: pozbawienie rodziny i opieka zastępcza; artykuł 21: adopcja; artykuł 37 (c): pozbawienie wolności i odseparowanie od osób dorosłych; artykuł 40, ust. 2 (b) (iii): gwarancje procesowe, w tym obecność rodziców podczas przesłuchań sądowych w sprawach karnych z udziałem dzieci, które weszły w konflikt z prawem. Odwołanie do najlepiej pojętego interesu dziecka poczyniono także w Protokole fakultatywnym do Konwencji ONZ o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i pornografii (preambuła i artykuł 8) oraz w Protokole fakultatywnym do Konwencji ONZ o prawach dziecka w sprawie procedury komunikacji (preambuła oraz artykuły 2 i 3).

4. Koncepcja „najlepiej pojętego interesu dziecka” ma na celu zapewnienie pełnego i skutecznego przestrzegania wszystkich praw wskazanych w Konwencji oraz holistycznego rozwoju dziecka¹⁵⁰. Jak już wcześniej wskazano¹⁵¹, „ocena najlepiej pojętego interesu dziecka dokonywana przez osobę dorosłą nie może mieć wartości nadrzędnej w stosunku do zobowiązania do przestrzegania wszystkich praw dziecka zgodnie z Konwencją”. Komitet przypomina, że w odniesieniu do praw zawartych w Konwencji nie obowiązuje hierarchia ważności, wszystkie spisano z myślą o „najlepiej pojętym interesie dziecka” oraz że żadne z praw nie może zostać naruszone przez nieprawidłową interpretację najlepiej pojętego interesu dziecka.

5. Pełne zastosowanie koncepcji najlepiej pojętego interesu dziecka wymaga opracowania odpowiedniego podejścia opartego na prawach, angażującego wszystkie zainteresowane strony, mającego na celu zabezpieczenie holistycznej fizycznej, psychologicznej, moralnej i duchowej integralności dziecka oraz promowania jego godności ludzkiej.

6. Komitet podkreśla, że koncepcja najlepiej pojętego interesu dziecka ma trojaki naturę:

- a) prawo materialne – prawo dziecka do oceny i uwzględnienia jego najlepiej pojętego interesu jako sprawy nadrzędnej podczas rozważania różnych interesów w celu podjęcia decyzji w danej sprawie, oraz do gwarancji, że prawo to będzie zawsze przestrzegane

¹⁵⁰ Komitet oczekuje, że Państwa–Strony będą interpretowały rozwój w „ujęciu holistycznym, obejmującym fizyczny, psychiczny, duchowy, moralny, psychologiczny i społeczny rozwój dziecka” (Ogólny Komentarz Nr 5, para. 12).

¹⁵¹ Ogólny Komentarz Nr 13 (2011) dotyczący prawa dziecka do ochrony przed wszelkimi formami przemocy, para. 61.

- podczas podejmowania decyzji dotyczących dziecka, grupy określonych lub nieokreślonych dzieci, lub dzieci w ogóle. Artykuł 3, ust. 1 stanowi wewnętrzne zobowiązanie Państw–Stron, ma bezpośrednie zastosowanie (jest samowykonalne) i można się na nie powoływać przed sądem;
- b) zasada podstawowej interpretacji prawnej – jeżeli dany zapis można zinterpretować na więcej niż jeden sposób, należy wybrać taki, który najskuteczniej służy najlepiej pojętemu interesowi dziecka. Podstawę do interpretacji stanowią prawa gwarantowane Konwencją i protokołami fakultatywnymi;
  - c) procedura postępowania – zawsze gdy podjęta ma być decyzja, która będzie miała wpływ na konkretne dziecko, określoną grupę dzieci lub dzieci w ogóle, podczas jej podejmowania należy uwzględnić ocenę jej ewentualnego (pozytywnego lub negatywnego) wpływu na dziecko lub dzieci, których decyzja ta dotyczy. Ocena i ustalenie najlepiej pojętego interesu dziecka wymaga gwarancji procesowych. Ponadto uzasadnienie danej decyzji musi pokazywać, że prawo to zostało wyraźnie uwzględnione. W tym względzie Państwa–Strony powinny wyjaśnić, w jaki sposób prawo to było przestrzegane przy podejmowaniu danej decyzji, czyli jakie działania zostały uznane za działania będące w najlepiej pojętym interesie dziecka, jakie przyjęto kryteria i jak interesy dziecka wygładają w zestawieniu z innymi rozwiązaniami w ramach szeroko pojmowanej polityki czy rozwiązań w konkretnych przypadkach.
7. W niniejszym komentarzu ogólnym wyrażenie „najlepiej pojęty interes dziecka” lub „interes dziecka” odnosi się do wszystkich trzech wymiarów, o których mowa powyżej.

B. Struktura

8. Zakres niniejszego komentarza ogólnego ogranicza się do artykułu 3, ust. 1 Konwencji i tym samym nie odnosi się do artykułu 3, ust. 2, dotyczącego dobra dziecka, ani do artykułu 3, ust. 3, dotyczącego zobowiązania Państw–Stron do czuwania, aby instytucje, służby oraz inne jednostki działające na rzecz dzieci przestrzegały obowiązujących norm, i do zapewnienia niezbędnych mechanizmów gwarantujących, że normy te są respektowane.
9. Komitet określa cele (rozdział II) niniejszego komentarza ogólnego i przedstawia charakter oraz zakres zobowiązania Państw–Stron (rozdział III). Podaje także analizę prawną artykułu 3, ust. 1 (rozdział IV), wskazując na powiązania z innymi ogólnymi zasadami Konwencji. Rozdział V poświęcony jest wdrażaniu w praktyce zasady mówiącej o najlepiej pojętym interesie dziecka, a rozdział VI zawiera wytyczne dotyczące szerzenia niniejszego komentarza ogólnego.

II. CELE

10. Niniejszy komentarz ogólny ma na celu zapewnienie stosowania i przestrzegania zasady mówiącej o najlepiej pojętym interesie dziecka przez Państwa–Strony Konwencji. Określa wymagania do należytego uwzględnienia, w szczególności w decyzjach sądowych i administracyjnych, jak również w innych działaniach dotyczących dziecka jako jednostki, oraz na wszystkich etapach uchwalania prawa, polityki, strategii, programów, planów, budżetów, inicjatyw i wytycznych ustawodawczych i budżetowych – a zatem wszystkich środków wykonawczych – dotyczących dzieci w ogóle lub określonej grupy dzieci. Zdaniem Komitetu niniejszy komentarz ogólny ma pomóc wszystkim podmiotom i osobom zajmującym się dziećmi, w tym rodzicom i opiekunom, w podejmowaniu decyzji.

11. Najlepiej pojęty interes dziecka stanowi koncepcję dynamiczną, która obejmuje różne, stale ewoluujące kwestie. Niniejszy komentarz ogólny dostarcza podstawy do oceny i ustalenia najlepiej pojętego interesu dziecka, nie starając się przy tym nakazywać jedyne słusznego postępowania jako najlepszego dla dziecka, niezależnie od sytuacji i czasu.

12. Głównym celem niniejszego komentarza ogólnego jest poprawa zrozumienia i stosowania prawa dzieci do tego, aby ocena i zabezpieczenie najlepiej pojętego interesu dziecka były sprawą nadrzędną, lub – w niektórych przypadkach – sprawą najwyższej wagi (patrz: ust. 38 poniżej). Ogólnym celem niniejszego komentarza jest promowanie prawdziwej zmiany podejścia, prowadzącej do pełnego poszanowania dzieci jako osób, którym przysługują prawa, co w bardziej szczegółowym wymiarze odnosi się do:

- a) wszystkich środków wykonawczych opracowywanych przez rządy;
- b) decyzji podejmowanych w poszczególnych przypadkach przez władze sądownicze, administracyjne lub przez instytucje publiczne i reprezentujące je jednostki w odniesieniu do dziecka lub określonej grupy dzieci;
- c) decyzji podejmowanych przez podmioty społeczeństwa obywatelskiego i przedstawicieli sektora prywatnego, w tym organizacje nastawione na zysk (for-profit) i organizacje nie nastawione na zysk (non-profit), świadczące usługi dotyczące dzieci lub mające na nie wpływ;
- d) wytycznych dotyczących działań podejmowanych przez osoby pracujące z dziećmi i na rzecz dzieci, w tym rodziców i opiekunów.

III. CHARAKTER I ZAKRES ZOBOWIĄZAŃ PAŃSTW–STRON

13. Każde Państwo–Strona musi przestrzegać i wdrażać prawo dziecka do tego, aby ocena i zabezpieczenie jego najlepiej pojętego interesu były sprawą nadrzędną, oraz zobowiązane jest do podejmowania wszelkich niezbędnych, celowych i konkretnych działań zapewniających pełną realizację tego prawa.

14. Artykuł 3, ust. 1 stanowi podstawę określającą trzy rodzaje zobowiązań Państw-

Stron:

- a) zobowiązanie do zapewnienia, że najlepiej pojęty interes dziecka jest należycie uwzględniany i konsekwentnie realizowany we wszystkich działaniach podejmowanych przez instytucje publiczne, w szczególności we wszystkich środkach wykonawczych, postępowaniach administracyjnych i sądowych, mających bezpośredni lub pośredni wpływ na dzieci;
- b) zobowiązanie do zapewnienia, że wszystkie decyzje sądowe i administracyjne, jak również polityka i ustawodawstwo dotyczące dzieci, są opracowywane z myślą o zabezpieczeniu najlepiej pojętego interesu dziecka jako o sprawie nadrzędnej. Dotyczy to także sposobu, w jaki najlepiej pojęty interes dziecka jest badany i oceniany, oraz wagi, jaka jest mu przypisywana w procesie podejmowania decyzji;
- c) zobowiązanie do zapewnienia, że ocena i zabezpieczenie najlepiej pojętego interesu dziecka są sprawą nadrzędną w decyzjach i działaniach podejmowanych przez podmioty sektora prywatnego, w tym usługodawców, lub wszelkie inne prywatne podmioty i instytucje podejmujące decyzje, które dotyczą dzieci lub mogą mieć na nie wpływ.

15. Aby wywiązać się z powyższych zobowiązań, Państwa-Strony powinny przedsięwziąć szereg środków wykonawczych zgodnie z artykułami 4, 42 i 44, ust. 6 Konwencji oraz zapewnić, że najlepiej pojęty interes dziecka jest sprawą nadrzędną we wszystkich działaniach, obejmujących m.in.:

- a) przegląd i, jeżeli to konieczne, nowelizację krajowego ustawodawstwa i innych źródeł prawa w celu ujęcia w nich artykułu 3, ust. 1, zapewnienia, że wymóg dotyczący zabezpieczenia najlepiej pojętego interesu dziecka jako sprawy nadrzędnej jest uwzględniony i realizowany we wszystkich prawach i regulacjach krajowych, w prawodawstwie regionalnym i lokalnym, w zasadach dotyczących funkcjonowania prywatnych i publicznych instytucji świadczących usługi dla dzieci lub mających na nie wpływ, oraz w postępowaniach sądowych i administracyjnych każdego szczebla, zarówno w zakresie prawa materialnego, jak i procedury postępowania;
- b) zapewnienie najlepiej pojętego interesu dziecka w koordynacji i wdrażaniu różnego rodzaju polityki na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym;
- c) ustanowienie mechanizmów i procedur składania skarg, dochodzenia roszczeń i zadośćuczynienia oraz środków zaradczych zapewniających należyte przestrzeganie prawa dziecka do tego, aby jego najlepiej pojęty interes był należycie uwzględniany i konsekwentnie realizowany we wszystkich środkach wykonawczych, postępowaniach administracyjnych i sądowych stosujących się do lub mających wpływ na dzieci;
- d) zapewnienie najlepiej pojętego interesu dziecka przy podziale krajowych środków przeznaczonych na programy i działania mające na celu egzekwowanie praw dzieci oraz działania wspierane w ramach pomocy narodowej lub pomocy rozwojowej;

- e) podczas ustanawiania, monitorowania i oceny danych, zapewnienie, że najlepiej pojęty interes dziecka jest wyraźnie sformułowany oraz, jeżeli to konieczne, wspieranie badań dotyczących różnych kwestii wiążących się z prawami dzieci;
- f) zapewnienie informacji i szkoleń dotyczących zapisu artykułu 3, ust. 1 oraz ich zastosowania w praktyce, wszystkim osobom podejmującym decyzje, które mają bezpośredni lub pośredni wpływ na dzieci, w tym osobom zawodowo zajmującym się dziećmi i innym osobom pracującym zarówno na rzecz dzieci, jak i z dziećmi;
- g) zapewnienie odpowiednich informacji dzieciom, w zrozumiałym dla nich języku, oraz ich rodzinom i opiekunom, tak aby umożliwić im zrozumienie prawa chronionego artykułem 3, ust. 1, oraz stworzenie dzieciom niezbędnych warunków do wyrażenia własnych poglądów i zapewnienie, że będą one traktowane z należytą wagą;
- h) zwalczanie wszelkich negatywnych postaw i poglądów, które uniemożliwiają pełne egzekwowanie prawa dziecka do oceny i zabezpieczenia jego najlepiej pojętego interesu jako sprawy nadrzędnej, poprzez programy komunikacyjne obejmujące środki masowego przekazu, portale społecznościowe oraz dzieci, w celu zapewniania, że dzieci są postrzegane jako osoby, którym przysługują prawa.

16. W celu zapewnienia pełnego przestrzegania najlepiej pojętego interesu dziecka należy uwzględnić następujące parametry:

- a) uniwersalność, niepodzielność, wzajemne powiązania i wewnętrzne zależności praw dzieci;
- b) uznanie dzieci za osoby, którym przysługują prawa;
- c) globalny charakter i zasięg Konwencji;
- d) zobowiązanie Państw–Stron do poszanowania, chronienia i przestrzegania wszystkich praw zawartych w Konwencji;
- e) krótko-, średnio- i długoterminowe efekty działań w miarę rozwoju dziecka w czasie.

IV. ANALIZA PRAWNA I POWIĄZANIA Z OGÓLNYMI ZASADAMI KONWENCJI

A. Analiza prawna artykułu 3, ust. 1

1. „WE WSZYSTKICH DZIAŁANIACH DOTYCZĄCYCH DZIECI”

(a) „We wszystkich działaniach”

17. Celem artykułu 3, ust. 1 jest zapewnienie, że prawo to jest zagwarantowane we wszystkich decyzjach i działaniach dotyczących dzieci. Oznacza to, że każde działanie dotyczące dziecka lub dzieci musi uwzględniać ich najlepiej pojęty interes jako sprawę nadrzędną.

Pojęcie „działanie” nie odnosi się tylko do decyzji, ale także do wszystkich aktów, postępowań, propozycji, usług, procedur i innych środków.

18. Niewystarczające działania, brak działań i zaniedbania również stanowią „działania”, np. brak działań ze strony opieki społecznej w celu zapewnienia dzieciom ochrony przed przemocą lub zaniedbaniem.

(b) „dotyczących”

19. Obowiązek prawny stosuje się do wszystkich decyzji i działań, które mają bezpośredni lub pośredni wpływ na dzieci. W związku z powyższym termin „dotyczących” odnosi się tu w pierwszej kolejności do środków i decyzji bezpośrednio dotyczących dziecka, dzieci jako grupy lub dzieci w ogóle, a w drugiej – do innych środków, które mają wpływ na dziecko, dzieci jako grupę lub dzieci w ogóle, nawet jeżeli w przypadku danego środka nie stanowią one bezpośredniej grupy docelowej. Jak stwierdzono w Komentarzu Ogólnym Nr 7 (2005), działania te obejmują działania adresowane do dzieci (np. związane z ochroną zdrowia, opieką lub edukacją) oraz działania adresowane do dzieci i innych grup populacji (np. związane z ochroną środowiska, mieszkalnictwem lub transportem) (ust. 13 (b)). Tym samym termin „dotyczących” ma tutaj bardzo szerokie znaczenie.

20. W rzeczywistości wszelkie działania podejmowane przez państwo w jakimś stopniu wpływają na dzieci. Nie oznacza to, że każde działanie podejmowane przez państwo musi obejmować pełny i formalny proces oceny i ustalenia najlepiej pojętego interesu dziecka. Jeżeli jednak dana decyzja będzie miała duży wpływ na dziecko lub dzieci, należy rozważyć wyższy poziom ochrony i szczegółowe procedury mające na celu zabezpieczenie ich najlepiej pojętego interesu.

W związku z powyższym, w przypadku środków, które nie są adresowane bezpośrednio do dziecka lub dzieci, termin „dotyczących” będzie wymagał wyjaśnienia uwzględniającego okoliczności zaistniałe w danym przypadku, tak aby dokonać oceny wpływu tego działania na dziecko lub dzieci.

(c) „dzieci”

21. Termin „dzieci” odnosi się do wszystkich osób w wieku poniżej 18 lat, podlegających jurysdykcji Państwa–Strony, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, zgodnie z artykułami 1 i 2 Konwencji.

22. Artykuł 3, ust. 1 odnosi się do dzieci jako jednostek i zobowiązuje Państwa–Strony do oceny i uwzględnienia najlepiej pojętego interesu dziecka jako sprawy nadrzędnej w decyzjach dotyczących poszczególnych przypadków.

23. Termin „dzieci” wskazuje jednak, że prawo do oceny i uwzględnienia najlepiej pojętego interesu odnosi się do dzieci postrzeganych nie tylko jako jednostki, ale także do dzieci

w ogóle lub do grupy dzieci. Tym samym Państwa–Strony zobowiązane są do oceny i uwzględnienia jako sprawy nadrzędnej najlepiej pojętego interesu dzieci w odniesieniu do grupy dzieci lub dzieci w ogóle, we wszystkich dotyczących ich działaniach. Jest to szczególnie widoczne w przypadku wszystkich środków wykonawczych. Komitet¹⁵² podkreśla, że najlepiej pojęty interes dziecka mieści się zarówno w kategorii prawa zbiorowego, jak i prawa jednostki, oraz że zastosowanie tego prawa do dzieci ludności rdzennej jako grupy wymaga zastanowienia, jak prawo to przekłada się na zbiorowe prawa kulturalne.

24. Nie oznacza to, że w przypadku decyzji dotyczącej dziecka jako jednostki, jego interes ma być postrzegany jako tożsamy z interesem dzieci w ogóle. Zapis artykułu 3, ust. 1 daje raczej do zrozumienia, że najlepiej pojęty interes dziecka musi być oceniany indywidualnie. Procedury ustalania najlepiej pojętego interesu dzieci w przypadkach indywidualnych i dzieci jako grupy przedstawiono w rozdziale V poniżej.

2. „PODEJMOWANYCH PRZEZ PUBLICZNE LUB PRYWATNE INSTYTUCJE OPIEKI SPOŁECZNEJ, SĄDY, WŁADZE ADMINISTRACYJNE LUB CIAŁA USTAWODAWCZE”

25. Zobowiązanie Państw–Stron do należytego rozważenia najlepiej pojętego interesu dziecka ma charakter kompleksowy i obejmuje wszystkie publiczne i prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne i ciała ustawodawcze obejmujące lub dotyczące dzieci. Pomimo że w zapisie artykułu 3, ust. 1, nie ma wyraźnej wzmianki o rodzicach, zabezpieczenie najlepiej pojętego interesu dziecka „ma być przedmiotem ich największej troski” (artykuł 18, ust. 1).

(a) „publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej”

26. Wyrażenia tego nie należy zawęźać lub ograniczać do instytucji społecznych *sensu stricte*, ale należy rozumieć, że oznacza ono wszystkie instytucje, których działania i decyzje mają wpływ na dzieci i realizację ich praw. Instytucje te obejmują podmioty związane nie tylko z prawami gospodarczymi, społecznymi i kulturalnymi (np. instytucje opieki, ochrony zdrowia, ochrony środowiska, edukacji, biznesu, odpoczynku i zabawy itd.), ale także instytucje zajmujące się prawami i wolnościami obywatelskimi (np. rejestracja urodzeń, ochrona przed przemocą we wszystkich kontekstach itd.). Prywatne instytucje opieki społecznej obejmują organizacje z sektora prywatnego – zarówno te nastawione na zysk, jak i organizacje typu non-profit – które odgrywają rolę w świadczeniu usług o zasadniczym znaczeniu dla egzekucji praw dzieci, a które działają w imieniu służb rządowych lub wraz z nimi, stanowiąc rozwiązanie alternatywne.

¹⁵² Ogólny Komentarz Nr 11 (2009) dotyczący dzieci ludności rdzennej i ich praw zgodnie z Konwencją, para. . 30.

(b) „sądy”

27. Komitet podkreśla, że „sądy” oznaczają wszystkie postępowania sądowe, we wszystkich instancjach – obejmujące zarówno profesjonalnych sędziów, jak i osoby nieposiadające fachowej wiedzy w tym zakresie – oraz wszystkie odnośne procedury dotyczące dzieci, bez ograniczeń. Dotyczy to także postępowania pojednawczych, mediacyjnych i arbitrażowych.

28. W sprawach kryminalnych zasada najlepiej pojętego interesu znajduje zastosowanie do dzieci, które weszły w konflikt (tj. są podejrzane lub oskarżone o naruszenie prawa, lub uznane za osoby, które takiego naruszenia się dopuściły) lub w kontakt z prawem (jako ofiary lub świadkowie) oraz do dzieci dotkniętych sytuacją rodziców, którzy weszli w konflikt z prawem. Komitet¹⁵³ podkreśla, że ochrona najlepiej pojętego interesu dziecka oznacza, że tradycyjne cele wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, czyli represja i wymierzenie kary, w przypadku sprawców będących dziećmi muszą ustąpić miejsca celom resocjalizacyjnym i sprawiedliwości naprawczej.

29. W sprawach cywilnych dziecko może bronić swojego interesu bezpośrednio lub przez pełnomocnika, w sprawach dotyczących ojcostwa, przemocy wobec dziecka lub zaniedbania dziecka, łączenia rodzin, kwaterunku itd. Proces może mieć wpływ na dziecko na przykład w postępowaniach dotyczących adopcji lub rozwodu, decyzji dotyczących opieki nad dzieckiem, adresu zamieszkania, kontaktu z dzieckiem i innych kwestii, które mogą mieć ważny wpływ na życie i rozwój dziecka, a także w postępowaniach dotyczących przemocy wobec dziecka lub zaniedbania dziecka. Sądy muszą zadbać o zabezpieczenie najlepiej pojętego interesu dziecka we wszystkich tego typu sytuacjach i decyzjach, zarówno w wymiarze proceduralnym, jak i materialnym, i muszą wykazać, że skutecznie działają w tym zakresie.

(c) „władze administracyjne”

30. Komitet podkreśla, że zakres decyzji podejmowanych przez władze administracyjne na wszystkich szczeblach jest bardzo szeroki i obejmuje decyzje dotyczące m.in. edukacji, opieki, zdrowia, środowiska, warunków życia, ochrony, azylu, imigracji, dostępu do obywatelstwa. Podejmując indywidualne decyzje w tych obszarach, władze administracyjne muszą je ocenić i kierować się najlepiej pojętym interesem dziecka, tak jak w przypadku wszystkich środków wykonawczych.

(d) „ciała ustawodawcze”

31. Rozszerzenie zobowiązania Państw–Stron na „ciała ustawodawcze” wyraźnie pokazuje, że artykuł 3, ust. 1, odnosi się do dzieci w ogóle, a nie tylko do dzieci jako jednostek. Uchwa-

¹⁵³ Ogólny Komentarz Nr 10 (2007) dotyczący praw dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich (ust. 10).

lanie wszelkich praw, regulacji i umów zbiorowych – takich jak dwustronne lub wielostronne traktaty handlowe i pokojowe mające wpływ na dzieci – powinno następować z uwzględnieniem najlepiej pojętego interesu dziecka. Prawo dziecka do tego, aby ocena i zabezpieczenie jego najlepiej pojętego interesu były sprawą nadrzędną, powinno być wyraźnie ujęte w odnośnym ustawodawstwie, nie tylko w prawach konkretnie dotyczących dzieci. Zobowiązanie to rozszerza się także na uchwalanie budżetów, których przygotowanie i opracowanie musi odbywać się z perspektywy najlepiej pojętego interesu dziecka, jeżeli mają one uwzględniać prawa dziecka.

3. „NAJLEPIEJ POJĘTY INTERES DZIECKA”

32. Koncepcja najlepiej pojętego interesu dziecka jest kompleksowa i musi być rozpatrywana indywidualnie w poszczególnych przypadkach. Interpretując i wdrażając zapisy artykułu 3, ust. 1, zgodnie z innymi zapisami Konwencji, ustawodawca, sędziowie, władze administracyjne, społeczne i edukacyjne będą w stanie koncepcję tę wyjaśniać i korzystać z niej w konkretnych przypadkach. Koncepcja najlepiej pojętego interesu dziecka jest zatem elastyczna i można ją dostosować do okoliczności. Jej dopasowywanie i definiowanie powinno odbywać się indywidualnie w poszczególnych przypadkach, zgodnie z konkretną sytuacją danego dziecka lub dzieci, na podstawie ich okoliczności, sytuacji i potrzeb osobistych. Indywidualne decyzje w poszczególnych przypadkach muszą być podejmowane z myślą o ocenie i ustaleniu najlepiej pojętego interesu dziecka, w świetle konkretnych okoliczności zachodzących w przypadku danego dziecka. Decyzje zbiorowe – wydawane na przykład przez ustawodawcę – muszą być podejmowane z myślą o ocenie i ustaleniu najlepiej pojętego interesu dzieci w ogóle, w świetle okoliczności zachodzących w przypadku danej grupy dzieci i/lub dzieci w ogóle. W obydwóch przypadkach ocena i ustalenie najlepiej pojętego interesu dzieci muszą się odbywać z pełnym poszanowaniem praw zawartych w Konwencji i protokołach fakultatywnych do Konwencji.

33. Zasada najlepiej pojętego interesu dziecka ma zastosowanie we wszystkich sprawach dotyczących dziecka lub dzieci i będzie uwzględniana przy rozwiązywaniu ewentualnych konfliktów między prawami zagwarantowanymi w Konwencji lub innymi umowami o prawach człowieka. Pod uwagę należy brać rozwiązania będące w najlepiej pojętym interesie dziecka. W związku z tym, przyjmując środki wykonawcze, Państwa–Strony zobowiązane są wyjaśnić, co będzie w najlepiej pojętym interesie wszystkich dzieci, w tym dzieci w trudnej sytuacji.

34. Elastyczność koncepcji najlepiej pojętego interesu dziecka pozwala odpowiednio reagować na sytuację dzieci w indywidualnych przypadkach i rozwijać wiedzę o rozwoju dziecka. Może ona jednak pozostawiać także miejsce do manipulacji

35. Koncepcja najlepiej pojętego interesu dziecka jest nadużywana przez rządy i inne władze Państw–Stron na przykład do uzasadnienia polityki rasistowskiej; przez rodziców dochodzących własnych racji w sprawach o opiekę nad dzieckiem; przez osoby zawodowo zajmu-

jące się dziećmi lub działające na rzecz dzieci, które nie chcą zadawać sobie trudu i które uznają kwestię oceny najlepiej pojętego interesu dziecka za nieistotną lub nieważną.

36. W odniesieniu do środków wykonawczych, zapewnienie przestrzegania najlepiej pojętego interesu dziecka jako sprawy nadrzędnej w ustawodawstwie, polityce i jej realizacji na wszystkich szczeblach władz wymaga stałej oceny ich wpływu na prawa dziecka (CRIA – *child rights impact assessment*), w celu przewidzenia oddziaływania wszelkich proponowanych praw, polityki lub propozycji budżetowych na dzieci i egzekwowanie ich praw, oraz ogólnej oceny ich wpływu na prawa dziecka, w celu oszacowania faktycznego wpływu ich realizacji¹⁵⁴.

4. „BĘDZIE SPRAWĄ NADRZĘDNĄ”

37. Najlepiej pojęty interes dziecka będzie sprawą nadrzędną przy uchwalaniu wszystkich środków wykonawczych. Słowo „będzie” kładzie nacisk na moc zobowiązania prawnego Państw–Stron i oznacza, że we wszystkich podejmowanych przez siebie działaniach Państwa–Strony nie mogą same swobodnie decydować, czy dokonywać oceny najlepiej pojętego interesu dziecka i traktować go jak sprawę nadrzędną czy nie.

38. Wyrażenie „sprawa nadrzędna” oznacza, że najlepiej pojęty interes nie może być traktowany na tym samym poziomie co wszystkie inne kwestie. Ta mocna pozycja uzasadniona jest szczególną sytuacją dziecka: jego zależnością, dojrzałością, statusem prawnym i – często – brakiem możliwości wypowiedzenia się. Dzieci mają mniej możliwości niż osoby dorosłe, aby móc wystąpić we własnym interesie, zaś dzieci zaangażowane w decyzje, które mają na nie wpływ, muszą mieć wyrażną świadomość swoich interesów. Gdy interesy dzieci nie są podkreślane, często się je pomija.

39. W odniesieniu do adopcji (artykuł 21), prawo do przestrzegania najlepiej pojętego interesu dziecka jest dodatkowo wzmocnione; mowa w nim bowiem nie tylko o tym, że jest ono „sprawą **nadrzędną**”, ale „sprawą **najwyższej wagi**”. Rzeczywiście, najlepiej pojęty interes dziecka powinien być decydującym czynnikiem w decyzjach dotyczących adopcji, ale także innych kwestii.

40. Ponieważ jednak artykuł 3, ust. 1, odnosi się do szerokiego zakresu sytuacji, Komitet dostrzega potrzebę pewnego stopnia elastyczności w stosowaniu tego zapisu. Najlepiej pojęty interes dziecka – gdy już został oceniony i ustalony – może pozostawać w sprzeczności z innymi interesami lub prawami (np. innych dzieci, opinii publicznej, rodziców itd.). Ewentualne konflikty zachodzące między najlepszym interesem dziecka, rozpatrywanym indywidualnie, a najlepszym interesem grupy dzieci lub dzieci w ogóle muszą być rozwiązywane indywidualnie w poszczególnych przypadkach, przy ostrożnym wyważeniu interesów wszystkich stron i wy-

¹⁵⁴ Ogólny Komentarz Nr 5 (2003) dotyczący ogólnych środków realizacji Konwencji ONZ o Prawach Dziecka, ust. 45.

pracowaniu odpowiedniego kompromisu. Tak samo należy postępować, jeżeli w sprzeczności z najlepiej pojętym interesem dziecka znajdują się prawa innych osób. Jeżeli ich harmonizacja nie jest możliwa, władze i osoby podejmujące odnośne decyzje będą musiały przeanalizować i wyważyć prawa wszystkich zainteresowanych, mając przy tym na uwadze, że prawo dziecka do tego, aby zabezpieczenie jego najlepiej pojętego interesu było sprawą nadrzędną, oznacza, że interesy dziecka mają wysoki priorytet i tym samym nie stanowią jednej z wielu kwestii do rozważenia. Większą wagę należy zatem przykładać do tego, co będzie najlepiej służyło dziecku.

41. Postrzeganie najlepiej pojętego interesu dziecka jako „nadrzędnego” wymaga stałej świadomości istotnego miejsca, jakie interes dziecka powinien zajmować we wszystkich działaniach, oraz chęci do udzielenia pierwszeństwa interesowi dziecka we wszystkich okolicznościach, a w szczególności wtedy, gdy dane działanie ma niezaprzeczalny wpływ na objęte nim dzieci.

B. Najlepiej pojęty interes dziecka i powiązania z innymi ogólnymi zasadami Konwencji

1. NAJLEPIEJ POJĘTY INTERES DZIECKA I PRAWO DO NIEDYSKRIMINACJI (ARTYKUŁ 2)

42. Prawo do niedyskryminacji nie jest zobowiązaniem biernym, zakazującym wszelkich form dyskryminacji w realizacji praw zgodnie z Konwencją, ale wymaga także odpowiedniego podejścia proaktywnego i działań podejmowanych przez Państwo–Stronę w celu zapewnienia skutecznych i równych szans wszystkim dzieciom w egzekwowaniu praw przysługujących im w ramach Konwencji. Może to wymagać pozytywnych środków mających na celu zadośćuczynienie za sytuację rzeczywistego braku równości.

2. NAJLEPIEJ POJĘTY INTERES DZIECKA I PRAWO DO ŻYCIA ORAZ DO WARUNKÓW ŻYCIA I ROZWOJU (ARTYKUŁ 6)

43. Państwa–Strony muszą stworzyć środowisko, które zapewnia poszanowanie godności człowieka i holistyczny rozwój każdego dziecka. Oceniając i ustalając, co będzie w najlepiej pojętym interesie dziecka, Państwo–Strona musi zapewnić pełne poszanowanie przynależnego dziecku prawa do życia oraz do warunków życia i rozwoju.

3. NAJLEPIEJ POJĘTY INTERES DZIECKA I PRAWO DO WYPOWIADANIA SIĘ (ARTYKUŁ 12)

44. Ocena najlepiej pojętego interesu dziecka musi obejmować poszanowanie prawa dziecka do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, a poglądy te muszą zostać przyjęte z należytą wagą. Zostało to wyraźnie stwierdzone

w Komentarzu Ogólnym Komitetu Nr 12, który również podkreśla nierozzerwalne powiązania między zapisami artykułu 3, ust. 1 a zapisami artykułu 12. Oba artykuły wzajemnie się uzupełniają: celem pierwszego jest zapewnienie przestrzegania najlepiej pojętego interesu dziecka, a celem drugiego – dostarczenie metodologii wysłuchania poglądów dziecka lub dzieci oraz ich włączenia we wszystkie dotyczące ich sprawy, w tym w ocenę i ustalenie ich najlepiej pojętego interesu. Artykuł 3, ust. 1 nie może być poprawnie stosowany, jeżeli nie są spełnione wymagania artykułu 12. Podobnie, artykuł 3, ust. 1 wzmacnia funkcjonowanie artykułu 12, wspierając istotną rolę dzieci we wszystkich decyzjach mających wpływ na ich życie¹⁵⁵.

45. W kwestiach dotyczących najlepiej pojętego interesu dziecka i prawa dziecka do wypowiedzania się pod uwagę należy wziąć rozwój zdolności dziecka (artykuł 5). Jak już ustalono, im większa wiedza, doświadczenie i rozumienie dziecka, tym bardziej rodzic, opiekun prawny czy inne osoby prawnie odpowiedzialne za dziecko muszą je prowadzić i być jego przewodnikiem poprzez przypominanie i doradzanie, a z czasem – w drodze wymiany zdań na równych zasadach¹⁵⁶. Podobnie – w miarę dojrzewania dziecka – jego poglądy będą miały coraz większe znaczenie w ocenie jego najlepiej pojętego interesu. Niemowlęta i bardzo małe dzieci mają takie same prawa jak wszystkie dzieci do oceny ich najlepiej pojętego interesu, nawet jeżeli nie są w stanie same wyrazić swoich poglądów lub siebie reprezentować w ten sam sposób co starsze dzieci. Państwa–Strony muszą zapewnić odpowiednie rozwiązania, w tym, w odnośnych przypadkach, reprezentację, w procesie oceny najlepiej pojętego interesu dziecka; to samo dotyczy dzieci, które nie są w stanie lub nie chcą wyrazić swoich poglądów.

46. Komitet przypomina, że artykuł 12, ust. 2, Konwencji zapewnia dziecku prawo do wypowiedzania się, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela, w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka (patrz: rozdział V.B poniżej).

V. REALIZACJA: OCENA I USTALENIE NAJLEPIEJ POJĘTEGO INTERESU DZIECKA

47. Jak już stwierdzono, „najlepiej pojęty interes dziecka” jest prawem, zasadą i procedurą postępowania, opartą na ocenie wszystkich elementów składowych interesu dziecka lub dzieci w konkretnej sytuacji. Przy ocenie i ustalaniu najlepiej pojętego interesu dziecka w celu podjęcia decyzji, co do konkretnego środka, należy podjąć następujące kroki:

- a) po pierwsze, w faktycznym kontekście konkretnej sprawy należy ustalić odnośne elementy oceny najlepiej pojętego interesu dziecka, nadać im konkretną treść i każdemu z nich przypisać wagę w odniesieniu do pozostałych elementów;

¹⁵⁵ Ogólny Komentarz Nr 12, para. . 70–74.

¹⁵⁶ Ibidem, ust. 84.

- b) po drugie, w tym celu należy realizować procedurę zapewniającą prawne gwarancje i właściwe stosowanie prawa.

Ocena i ustalenie najlepiej pojętego interesu dziecka stanowią dwa etapy, przez które należy przejść przy podejmowaniu decyzji. „Ocena najlepiej pojętego interesu” polega na oszacowaniu i wyważeniu wszystkich elementów niezbędnych do podjęcia decyzji w konkretnej sytuacji z myślą o konkretnym dziecku lub grupie dzieci. Dokonuje tego osoba podejmująca takie decyzje wraz z personelem – jeżeli to możliwe w zespole multidyscyplinarnym – a proces ten wymaga udziału dziecka. „Ustalenie najlepiej pojętego interesu” oznacza proces formalny obejmujący ściśle zabezpieczenia proceduralne opracowane z myślą o ustaleniu najlepiej pojętego interesu dziecka na podstawie oceny najlepiej pojętego interesu dziecka.

A. Ocena i ustalenie najlepiej pojętego interesu dziecka

48. Ocena najlepiej pojętego interesu dziecka stanowi działanie o wyjątkowym charakterze, jakie należy podjąć w każdym indywidualnym przypadku, w świetle konkretnych okoliczności, w jakich znalazło się dane dziecko, grupa dzieci lub dzieci w ogóle. Okoliczności te odnoszą się do indywidualnych cech każdego dziecka lub dzieci, takich jak m.in. wiek, płeć, poziom dojrzałości, doświadczenie, należność do mniejszości, niepełnosprawność fizyczna, sensoryczna lub intelektualna, oraz do kontekstu społecznego i kulturowego, w jakim znajduje się dane dziecko lub dzieci, jak np. obecność lub brak rodziców, kwestia, czy dziecko mieszka z rodzicami, jakość relacji między dzieckiem a jego rodziną lub opiekunami, środowisko pod względem bezpieczeństwa, obecność innych możliwości dostępnych dla rodziny, dalszej rodziny lub opiekunów itd.

49. Ustalenie, co będzie w najlepiej pojętym interesie dziecka, powinno zaczynać się od oceny konkretnych okoliczności, które czynią każde dziecko wyjątkowym. Oznacza to, że niektóre elementy zostaną wykorzystane, a inne nie, oraz wpływa na to, jak poszczególne elementy zostaną zestawione ze sobą nawzajem. W przypadku dzieci w ogóle ocena najlepiej pojętego interesu obejmuje te same elementy.

50. Komitet uważa, że pomocne może być stworzenie listy – otwartej, bez ustalania hierarchii ważności – elementów, jakie mogą zostać uwzględnione w ocenie najlepiej pojętego interesu dziecka, przez każdą osobę, która musi ustalić, co będzie w najlepiej pojętym interesie dziecka. Otwarty charakter listy oznacza, że można wyjść poza uwzględnione na niej elementy i rozważyć inne czynniki istotne w zaistniałych okolicznościach konkretnego dziecka lub grupy dzieci. Wszystkie zebrane na liście elementy muszą zostać uwzględnione i wyważone w świetle danej sytuacji. Lista powinna dostarczać konkretnych wytycznych, jednocześnie zapewniając elastyczność.

51. Opracowanie takiej listy elementów zapewniłoby wytyczne postępowania Państwom-Stronom lub osobom podejmującym decyzje i odpowiedzialnym za regulacje w po-

szczególnych obszarach dotyczących dzieci, takich jak rodzina, adopcja, prawo i wymiar sprawiedliwości dla nieletnich, a jeżeli zajdzie taka konieczność do listy można dodać inne elementy istotne z punktu widzenia tradycji prawnej charakterystycznej dla danego obszaru. Komitet podkreśla, że dodawanie elementów do listy powinno się odbywać w ogólnym celu zabezpieczenia najlepiej pojętego interesu dziecka poprzez zapewnienie pełnej i skutecznej realizacji praw zapisanych w Konwencji oraz holistycznego rozwoju dziecka. W rezultacie, elementy sprzeczne z prawami zagwarantowanymi w Konwencji lub których skutek byłby sprzeczny z prawami zapisanymi w Konwencji, nie mogą zostać ujęte w ocenie najlepiej pojętego interesu dziecka lub dzieci.

1. ELEMENTY, JAKIE NALEŻY WZIĄĆ POD UWAGĘ PODCZAS OCENY NAJLEPIEJ POJĘTEGO INTERESU DZIECKA

52. W oparciu o te wstępne rozważania, Komitet uznaje, że w procesie oceny i ustalania najlepiej pojętego interesu dziecka, należy – jako istotne w omawianej tu sytuacji – uwzględnić poniższe elementy:

(a) Poglądy dziecka

53. Artykuł 12 Konwencji zapewnia dzieciom prawo do wyrażania własnych poglądów we wszystkich dotyczących ich decyzjach. Jakakolwiek decyzja, która nie uwzględnia poglądów dziecka lub nie podchodzi do nich z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka, nie szanuje możliwości dziecka lub dzieci do wpływania na ustalenie, co jest w ich najlepiej pojętym interesie.

54. Fakt, że dziecko jest bardzo małe lub znajduje się w trudnej sytuacji (np. jest niepełnosprawne, należy do mniejszości, jest migrantem itd.) nie pozbawia go prawa do wyrażania własnych poglądów ani nie umniejsza wagi, z jaką należy podchodzić do poglądów dziecka, ustalając, co jest w jego najlepiej pojętym interesie. Przyjmowanie konkretnych środków w celu zagwarantowania wykonania praw dzieci na zasadzie równości z innymi osobami w takich sytuacjach musi podlegać indywidualnej ocenie, w której odnośną rolę w procesie podejmowania decyzji przydziela się samym dzieciom, z zapewnieniem racjonalnego usprawnienia¹⁵⁷ i wsparcia, jeżeli jest to potrzebne, w celu zapewnienia ich pełnego udziału w ocenie ich najlepiej pojętego interesu.

¹⁵⁷ Patrz: Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, artykuł 2: „racjonalne usprawnienie” oznacza konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nienakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia (...) możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami.

(b) Tożsamość dziecka

55. Dzieci nie stanowią jednorodnej grupy, w związku z czym w ocenie ich najlepiej pojętego interesu pod uwagę należy wziąć ich zróżnicowanie. Tożsamość dziecka obejmuje takie cechy jak płeć, orientacja seksualna, pochodzenie narodowe, religia i przekonania, tożsamość kulturowa, osobowość. Pomimo że podstawowe potrzeby uniwersalne dzieci i młodych ludzi są podobne, wyrażenie tych potrzeb zależy od wielu aspektów osobistych, fizycznych, społecznych i kulturowych, w tym od rozwijających się zdolności dziecka. Konwencja gwarantuje dziecku prawo do zachowania swojej tożsamości (artykuł 8), które musi być przestrzegane i uwzględniane w ocenie najlepiej pojętego interesu dziecka.

56. W odniesieniu do tożsamości religijnej i kulturowej, na przykład, kiedy rozważa się umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej lub w placówce, należytą wagę trzeba przywiązywać do potrzeby zachowania ciągłości w wychowaniu dziecka i jego tożsamości etnicznej, religijnej, kulturowej i językowej (artykuł 20, ust. 3), a osoby podejmujące odnośne decyzje muszą uwzględnić specyficzny kontekst, oceniając i ustalając, co będzie w najlepiej pojętym interesie dziecka. Dotyczy to również spraw związanych z adopcją, separacją lub rozwodem rodziców. Należyte rozważenie najlepiej pojętego interesu dziecka oznacza, że dzieci mają dostęp do kultury (i języka, jeśli jest to możliwe) rodziny i kraju swojego pochodzenia oraz możliwość uzyskania informacji o swojej rodzinie biologicznej, zgodnie z regulacjami prawnymi i zawodowymi danego kraju (patrz: artykuł 9, ust. 4).

57. Chociaż zachowanie wartości i tradycji religijnych i kulturowych jako części tożsamości dziecka musi być wzięte pod uwagę, praktyki sprzeczne lub niezgodne z prawami ustanowionymi w Konwencji nie są w najlepiej pojętym interesie dziecka. Tożsamość kulturowa nie może usprawiedliwiać ani uzasadniać utrwalania przez władze i osoby podejmujące odnośne decyzje tradycji i wartości kulturowych, które pozbawiają dziecko lub dzieci praw gwarantowanych przez Konwencję.

(c) Zachowanie środowiska rodzinnego i utrzymanie stosunków

58. Komitet przypomina, że niezbędne jest dokonanie oceny i ustalenie najlepiej pojętego interesu dziecka w kontekście potencjalnego oddzielenia dziecka od rodziców (artykuły 9, 18 i 20). Jednocześnie Komitet podkreśla, że wyżej wspomniane elementy stanowią konkretne prawa, a nie tylko elementy procesu ustalania najlepiej pojętego interesu dziecka.

59. Rodzina stanowi podstawową komórkę społeczeństwa oraz naturalne środowisko rozwoju i dobra jej członków, w szczególności dzieci (preambuła Konwencji). Prawo dziecka do życia rodzinnego jest chronione Konwencją (artykuł 16). Pojęcie „rodzina” należy rozumieć w szerszym znaczeniu – jako obejmujące rodziców biologicznych, adopcyjnych lub zastępczych, lub, w stosownych przypadkach, członków dalszej rodziny lub środowiska, zgodnie z miejscowymi obyczajami (artykuł 5).

60. Przeciwdziałanie rozdzieleniu rodziny i zachowanie jedności rodziny stanowią ważne części składowe systemu ochrony dziecka i wynikają z prawa zapisanego w artykule 9, ust. 1, który wymaga, „aby dziecko nie zostało oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli, z wyłączeniem przypadków, gdy (...) takie oddzielenie jest konieczne ze względu na najlepiej pojęte interesy dziecka.” Ponadto dziecko odseparowane od jednego lub obojga rodziców ma prawo do „utrzymywania regularnych stosunków osobistych i bezpośrednich kontaktów z obojgiem rodziców, z wyjątkiem przypadków, gdy jest to sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka” (artykuł 9, ust. 3). Dotyczy to także wszystkich osób mających prawo do opieki nad dzieckiem, opiekunów prawnych lub głównych opiekunów zwyczajowych, rodziców zastępczych i osób, z którymi dziecko łączy silna relacja osobista.

61. Biorąc pod uwagę wpływ odseparowania dziecka od rodziców, należy separację traktować jako rozwiązanie ostateczne, stosowane w przypadku bezpośredniego zagrożenia dziecka lub w razie konieczności z innego powodu; separacji nie należy stosować, jeżeli ochronę zapewnią dziecku środki mniej inwazyjne. Przed odwołaniem się do separacji jako rozwiązania ostatecznego, Państwo–Strona powinno zapewnić rodzicom wsparcie w realizacji ich obowiązków rodzicielskich oraz przywrócić lub poprawić zdolność rodziny do opieki nad dzieckiem, chyba że separacja jest niezbędna dla ochrony dziecka. Powody ekonomiczne nie mogą stanowić uzasadnienia dla oddzielenia dziecka od jego rodziców.

62. Wytyczne ONZ w sprawie alternatywnej opieki nad dziećmi¹⁵⁸ mają na celu zabezpieczenie dzieci przed niepotrzebnym umieszczeniem w instytucjach opieki alternatywnej oraz zapewnienie, że w przypadku zastosowania opieki alternatywnej jest ona realizowana w odpowiednich warunkach z uwzględnieniem praw i najlepiej pojętego interesu dziecka. W szczególności „ubóstwo finansowe i materialne lub warunki bezpośrednio i jednoznacznie przypisywane takiemu ubóstwu nie mogą nigdy stanowić jedyne uzasadnienia dla odebrania dziecka spod opieki rodziców (...), ale powinno być postrzegane jako sygnał wskazujący na potrzebę zapewnienia odpowiedniego wsparcia rodzinie.” (ust. 15).

63. Podobnie dziecko nie może zostać odseparowane od swoich rodziców na podstawie niepełnosprawności albo dziecka, albo rodziców¹⁵⁹. Separację można rozważać tylko w takich przypadkach, gdy niezbędna pomoc udzielona rodzinie w celu zachowania jej jedności nie jest wystarczająco skuteczna, aby nie doszło do zaniedbania lub porzucenia dziecka, lub zagrożenia bezpieczeństwa dziecka.

64. W przypadku separacji Państwo–Strona musi zagwarantować, że sytuacja dziecka i jego rodziny została oceniona, jeżeli jest to możliwe, przez multidyscyplinarny zespół dobrze wyszkolonych specjalistów i przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, zgodnie z artykułem 9

¹⁵⁸ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 64/142, załącznik.

¹⁵⁹ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, art. 23, ust. 4.

Konwencji, przy zapewnieniu, że żadne inne rozwiązanie nie będzie w najlepiej pojętym interesie dziecka.

65. Jeżeli separacja okaże się konieczna, osoby podejmujące odnośne decyzje dopilnują, aby dziecko utrzymało powiązania i relacje ze swoimi rodzicami i rodziną (rodzeństwo, krewni i osoby, z którymi dziecko łączy silne relacje osobiste), chyba że jest to sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka. Jakość relacji i potrzeba ich zachowania muszą zostać uwzględnione w decyzjach dotyczących częstotliwości i długości wizyt i innych kontaktów, jeżeli dziecko zostanie umieszczone poza rodziną.

66. Jeżeli stosunki dziecka z rodzicami ulegną zerwaniu z powodu migracji (rodziców bez dziecka lub dziecka bez rodziców), zachowanie jedności rodziny powinno zostać uwzględnione przy ocenie najlepiej pojętego interesu dziecka w decyzjach dotyczących łączenia rodziny.

67. Komitet uważa, że wspólne pełnienie obowiązków rodzicielskich jest ogólnie w najlepiej pojętym interesie dziecka. Jednak w decyzjach dotyczących obowiązków rodzicielskich jedynym kryterium powinien być najlepiej pojęty interes dziecka. Prawo automatycznie przydzielające odpowiedzialność rodzicielską jednemu z rodziców lub obojgu rodzicom jest sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka. W ocenie najlepiej pojętego interesu dziecka sędzia musi wziąć pod uwagę prawo dziecka do zachowania relacji z obojgiem rodziców, wraz z pozostałymi elementami istotnymi w danym przypadku.

68. Komitet popiera ratyfikację i wdrażanie konwencji Haskiej Konferencji Prywatnego Prawa Międzynarodowego¹⁶⁰, która wspomaga stosowanie koncepcji najlepiej pojętego interesu dziecka i zapewnia gwarancje jej realizacji w sytuacji, gdy rodzice żyją w różnych krajach.

69. Jeżeli rodzice lub inni główni opiekunowie popełnią przestępstwo, należy stosować rozwiązania alternatywne do osadzenia, w zależności od indywidualnego przypadku, przy pełnym rozważeniu prawdopodobnego wpływu różnego rodzaju kar na najlepiej pojęty interes dziecka lub dzieci dotkniętych taką sytuacją¹⁶¹.

70. Zachowanie środowiska rodzinnego obejmuje zachowanie więzi dziecka w szerszym znaczeniu. Więzy te odnoszą się do dalszej rodziny, takiej jak dziadkowie, wujowie/ciotki, oraz do przyjaciół, szkoły i szerszego środowiska, i mają szczególne znaczenie w przypadkach, w których rodzice są w separacji i mieszkają w różnych miejscach.

---

¹⁶⁰ W tym: Konwencja Haska Nr 28 dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę z 1980 r.; Nr 33 o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego z 1993 r.; Nr 23 o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń w zakresie zobowiązań alimentacyjnych z 1973 r.; Nr 24 o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych wobec dzieci z 1973 r.

¹⁶¹ Patrz zalecenia sformułowane podczas Dnia ogólnej debaty na temat dzieci rodziców przebywających w więzieniu (2011).

(d) Opieka, ochrona i bezpieczeństwo dziecka

71. Podczas oceny i ustalania najlepiej pojętego interesu dziecka lub dzieci w ogóle, pod uwagę należy wziąć zobowiązanie Państwa–Strony do zapewnienia dziecku ochrony i opieki w takim stopniu, w jakim jest to niezbędne dla jego dobra (artykuł 3, ust. 2). Pojęcia „ochrona i opieka” także należy rozumieć w szerszym znaczeniu, jako że ich cel nie został określony wyrażeniami zawężającymi lub negującymi znaczenie (np. „ochrona dziecka przed szkodą”), ale raczej w nawiązaniu do bardziej wszechstronnego ideału zapewnienia „dobra” i rozwoju dziecka. Rozwój dziecka w szerszym znaczeniu obejmuje jego podstawowe potrzeby materialne, fizyczne, edukacyjne i emocjonalne, jak również potrzeby uczuć i bezpieczeństwa.

72. Opieka emocjonalna stanowi podstawową potrzebę dzieci; jeżeli rodzice lub główni opiekunowie dziecka nie spełniają jego potrzeb emocjonalnych, należy podjąć działania mające na celu zabezpieczenie rozwoju poczucia przywiązania. Musi ono zostać nawiązane z opiekunem w bardzo wczesnym wieku i jeżeli ma być odpowiednie, musi być utrzymane w czasie, tak aby zapewnić dziecku stabilne środowisko.

73. Ocena najlepiej pojętego interesu dziecka musi także obejmować rozważenie bezpieczeństwa dziecka, czyli prawa dziecka do ochrony przed wszelkimi formami przemocy fizycznej lub psychicznej, krzywdy lub złego traktowania (artykuł 19), molestowania seksualnego, presji i przemocy rówieśniczej, poniżającego traktowania itd.¹⁶², jak również ochrony przed wyzyskiem seksualnym, ekonomicznym i innym, przed narkotykami, pracą, konfliktem zbrojnym itd. (artykuły 32–39).

74. Stosowanie w procesie podejmowania decyzji podejścia opartego na najlepiej pojętym interesie dziecka oznacza ocenę bezpieczeństwa i integralności dziecka w czasie bieżącym; zasada ostrożności wymaga jednak także oceny ewentualnego ryzyka i szkody w przyszłości oraz innych konsekwencji decyzji podjętej dla bezpieczeństwa dziecka.

(e) Trudna sytuacja dziecka

75. Ważnym elementem do rozważenia jest trudna sytuacja dziecka, taką jak niepełnosprawność, naleźność do mniejszości, status uchodźcy lub osoby ubiegającej się o azyl, ofiara przemocy, bezdomność itd. Ustalenie najlepiej pojętego interesu dziecka lub dzieci w takich sytuacjach nie powinno odbywać się tylko z myślą o zapewnieniu pełnego korzystania ze wszystkich praw zapisanych w Konwencji, ale także w nawiązaniu do innych standardów praw człowieka odnoszących się do tych konkretnych sytuacji, takich jak normy przewidziane m.in. Konwencją ONZ o prawach osób niepełnosprawnych czy Konwencją ONZ dotyczącą statusu uchodźców.

¹⁶² Ogólny Komentarz Nr 13 (2011) dotyczący prawa dziecka do ochrony przed wszelkimi formami przemocy.

76. Najlepiej pojęty interes dziecka w konkretnej trudnej sytuacji nie będzie taki sam jak interes wszystkich dzieci w takiej samej trudnej sytuacji. Władze i osoby podejmujące odnośne decyzje muszą wziąć pod uwagę różne rodzaje i stopnie takiej sytuacji w przypadku każdego dziecka, gdyż każde dziecko jest wyjątkowe, a każda sytuacja musi zostać oceniona zgodnie ze specyfiką każdego dziecka. Należy dokonać zindywidualizowanej oceny historii każdego dziecka od chwili narodzin, poddawanej regularnej weryfikacji przez multidyscyplinarny zespół, z zaleceniami w zakresie racjonalnego usprawnienia przez cały proces rozwoju dziecka.

(f) Prawo dziecka do zdrowia

77. Prawo dziecka do zdrowia (artykuł 24) i jego stan zdrowia mają kluczowe znaczenie w ocenie najlepiej pojętego interesu dziecka. Jeżeli jednak możliwe jest więcej niż jedno leczenie w danym schorzeniu lub jeżeli wynik leczenia nie jest pewny, należy rozważyć zalety wszystkich możliwych rodzajów leczenia w zestawieniu ze wszystkimi możliwymi zagrożeniami i działaniami niepożądanymi, przy czym poglądy dziecka muszą zostać rozpatrzone z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka. Pod tym względem należy dzieciom dostarczyć odpowiednie i wystarczające informacje, tak aby mogły zrozumieć sytuację i wszystkie odnośne aspekty ich dotyczące, oraz – jeżeli to możliwe – pozwolić im na udzielenie świadomej zgody¹⁶³.

78. Przykładowo w odniesieniu do zdrowia nastolatków Komitet¹⁶⁴ stwierdził, że Państwa–Strony zobowiązane są zapewnić, że wszystkie nastolatki, zarówno młodzież ucząca się, jak i pozostała młodzież, mają dostęp do wystarczających informacji niezbędnych dla ich zdrowia i rozwoju, tak aby móc dokonywać odpowiednich wyborów co do swojego zdrowia. Powinny one obejmować informacje dotyczące używania i nadużywania tytoniu, alkoholu i innych substancji, odżywiania, odpowiednie informacje na temat życia seksualnego i rozmnażania, niebezpieczeństw związanych z wczesną ciążą, zapobiegania zarażeniu się HIV/AIDS i chorobami przenoszonymi drogą płciową. Nastolatki z zaburzeniami psychiczno–społecznymi mają prawo do leczenia i opieki w środowisku, w którym żyją, w stopniu, w jakim jest to możliwe. Jeżeli hospitalizacja lub umieszczenie dziecka w placówce opiekuńczo–wychowawczej okaże się niezbędne, przed podjęciem odnośnej decyzji należy najpierw dokonać oceny najlepiej pojętego interesu dziecka, z poszanowaniem poglądów dziecka; to samo dotyczy młodszych dzieci. Zdrowie dziecka i możliwości leczenia mogą także stanowić część oceny i ustalenia najlepiej pojętego interesu dziecka w odniesieniu do innych istotnych decyzji (np. udzielenie pozwolenia na pobyt ze względów humanitarnych).

¹⁶³ Ogólny Komentarz Nr 15 (2013) dotyczący prawa dzieci do najwyższego poziomu zdrowia (artykuł 24), ust. 31.

¹⁶⁴ Ogólny Komentarz Nr 4 (2003) dotyczący zdrowia i rozwoju nastolatków w kontekście Konwencji o Prawach Dziecka.

(g) Prawo dziecka do edukacji

79. W najlepiej pojętym interesie dziecka jest zapewnienie mu dostępu do darmowej edukacji dobrej jakości, w tym edukacji we wczesnym dzieciństwie, edukacji nieformalnej i pozaformalnej i związanych z tym działań. Wszystkie decyzje dotyczące środków lub działań dotyczących konkretnego dziecka lub grupy dzieci muszą przestrzegać najlepiej pojętego interesu dziecka lub dzieci w odniesieniu do edukacji. W celu promowania edukacji lub edukacji lepszej jakości, dla większej liczby dzieci, Państwa–Strony muszą dysponować dobrze wyszkolonymi nauczycielami i innymi specjalistami pracującymi w środowisku związanym z edukacją i nauczaniem, a także przyjaznym dla dzieci środowiskiem i odpowiednimi metodami nauczania i uczenia, pamiętając przy tym, że edukacja jest nie tylko inwestycją w przyszłość, ale także okazją do zabawy, nauki szacunku, uczestnictwa i realizacji ambicji. Realizacja tych potrzeb i poprawa zdolności dzieci do pokonania różnego rodzaju ograniczeń będących wynikiem ich trudnej sytuacji jest w ich najlepiej pojętym interesie.

2. WYWAŻENIE POSZCZEGÓLNYCH ELEMENTÓW W OCENIE NAJLEPIEJ POJĘTEGO INTERESU DZIECKA

80. Należy podkreślić, że podstawowa ocena najlepiej pojętego interesu dziecka jest ogólną oceną wszystkich odnośnych elementów składających się na najlepiej pojęty interes dziecka, a waga każdego z nich zależy od pozostałych. Nie wszystkie elementy będą odnosiły się do każdego przypadku, a różne elementy mogą być stosowane na różne sposoby w różnych przypadkach. W przypadku każdego dziecka i każdego przypadku za danym elementem będzie się kryć inna treść, w zależności od rodzaju decyzji i konkretnych okoliczności, różne będzie także znaczenie poszczególnych elementów w ocenie ogólnej.

81. W ocenie najlepiej pojętego interesu dziecka w konkretnych przypadkach i okolicznościach może dochodzić do konfliktów między poszczególnymi elementami. Przykładowo, zachowanie środowiska rodzinnego może stać w sprzeczności z potrzebą ochrony dziecka przed zagrożeniem przemocą lub krzywdą ze strony rodziców. W takich sytuacjach poszczególne elementy wymagają wyważenia w zestawieniu ze sobą w celu wypracowania najlepszego rozwiązania z punktu widzenia najlepiej pojętego interesu dziecka lub dzieci.

82. W wyważaniu poszczególnych elementów należy mieć na uwadze to, że celem oceny i ustalenia najlepiej pojętego interesu dziecka jest zapewnienie mu pełnego i skutecznego korzystania z praw zawartych w Konwencji i protokołach fakultatywnych oraz holistycznego rozwoju dziecka.

83. W niektórych sytuacjach, związane z „ochroną” czynniki wpływające na dziecko (np. takie, które mogą oznaczać ograniczenie prawa) muszą zostać ocenione w odniesieniu do środków „umocowania” (pełne korzystanie z praw, bez ograniczeń). W takich sytuacjach

w wyważeniu poszczególnych elementów należy kierować się wiekiem i dojrzałością dziecka. W ocenie poziomu dojrzałości dziecka należy uwzględnić jego rozwój fizyczny, emocjonalny, poznawczy i społeczny.

84. W ocenie najlepiej pojętego interesu dziecka należy wziąć pod uwagę to, że zdolności dziecka będą ewoluować. Osoby podejmujące odnośne decyzje powinny w związku z tym rozważać środki, które mogą być weryfikowane i odpowiednio dopasowywane, zamiast wdrażać decyzje ostateczne i nieodwracalne. W tym celu powinny one nie tylko ocenić fizyczne, emocjonalne, edukacyjne i inne potrzeby dziecka w konkretnym momencie podejmowania decyzji, ale także powinny rozważyć wszelkie możliwe scenariusze rozwoju dziecka i poddawać je analizie krótko- i długoterminowej. W tym kontekście decyzje powinny oceniać ciągłość i stabilność obecnej i przyszłej sytuacji dziecka.

B. Zabezpieczenia proceduralne gwarantujące realizację najlepiej pojętego interesu dziecka

85. W celu zapewnienia prawidłowej realizacji prawa dziecka do tego, aby ocena i zabezpieczenie najlepiej pojętego interesu dziecka były sprawą nadrzędną, należy wprowadzić pewne przyjazne dzieciom zabezpieczenia proceduralne i ich przestrzegać. Pod tym względem koncepcja najlepiej pojętego interesu dziecka stanowi procedurę postępowania (patrz: ust. 6 (b) powyżej).

86. Podczas gdy publiczne władze i organizacje podejmujące decyzje dotyczące dzieci muszą postępować w zgodzie ze zobowiązaniem do oceny i ustalenia najlepiej pojętego interesu dziecka, od osób podejmujących decyzje dotyczące dzieci na co dzień (np. rodzice, opiekunowie, nauczyciele itd.) nie oczekuje się rygorystycznego przestrzegania tej dwuetapowej procedury, chociaż decyzje podejmowane w życiu codziennym także muszą przestrzegać i odzwierciedlać najlepiej pojęty interes dziecka.

87. Państwa–Strony muszą wdrożyć procesy formalne, z zabezpieczeniami proceduralnymi, opracowane z myślą o ocenie i ustaleniu najlepiej pojętego interesu dziecka pod kątem decyzji dotyczących dziecka, w tym mechanizmów oceny ich wyników. Państwa–Strony muszą opracować przejrzyste i obiektywne procesy dla wszystkich decyzji podejmowanych przez ustawodawców, sędziów lub władze administracyjne, w szczególności w obszarach, które mają bezpośredni wpływ na dziecko lub dzieci.

88. Komitet wzywa Państwa–Strony i wszystkie osoby zajmujące się oceną i ustalaniem najlepiej pojętego interesu dziecka do zwrócenia szczególnej uwagi na poniższe zabezpieczenia i gwarancje.

(a) Prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów

89. Ważnym elementem procesu jest komunikacja z dziećmi mająca na celu umożliwienie znaczącego udziału dziecka i rozpoznania jego najlepiej pojętego interesu. Komunikacja ta powinna obejmować informowanie dzieci o tym procesie i możliwych zrównoważonych rozwiązaniach i usługach, a także zbieranie informacji od dzieci i zapoznawanie się z ich poglądami.

90. Jeżeli dziecko chce wyrazić własne poglądy, a prawo to jest realizowane za pośrednictwem przedstawiciela, to jest on zobowiązany do dokładnego komunikowania poglądów dziecka. Jeżeli poglądy dziecka są sprzeczne z poglądami jego przedstawiciela, należy ustalić procedurę pozwalającą dziecku na zwrócenie się do odpowiednich władz umożliwiających ustanowienie oddzielnego przedstawicielstwa dla dziecka (np. kuratora sądowego), jeżeli jest to konieczne.

91. Procedura oceny i ustalenia najlepiej pojętego interesu dzieci jako grupy, w pewnym stopniu, różni się od tej dotyczącej indywidualnego dziecka. Gdy rozważyć trzeba interesy dużej liczby dzieci, instytucje rządowe muszą znaleźć sposób na wysłuchanie poglądów reprezentacyjnej próby dzieci i muszą z należytą wagą podchodzić do ich opinii podczas planowania środków lub podejmowania decyzji ustawodawczych, które bezpośrednio lub pośrednio dotyczą tej grupy dzieci, tak aby upewnić się, że uwzględnione zostały wszystkie kategorie dzieci. Istnieje wiele przykładów, jak to zrobić, może się to odbywać m.in. przez przesłuchania dzieci, parlamenty i organizacje dziecięce, związki i inne ciała reprezentujące dzieci, przez dyskusje w szkole, internetowe portale społecznościowe itd.

(b) Ustalenie faktów

92. Fakty i informacje odnoszące się do konkretnego przypadku muszą być pozyskiwane przez dobrze wyszkolonych specjalistów w celu ustalenia wszystkich elementów niezbędnych do oceny najlepiej pojętego interesu dziecka. Może się to m.in. odbywać w drodze rozmów z osobami bliskimi dziecku, innymi osobami mającymi kontakt z dzieckiem na co dzień, świadkami pewnych zdarzeń. Zebrane informacje i dane muszą zostać zweryfikowane i przeanalizowane, zanim zostaną wykorzystane w ocenie najlepiej pojętego interesu dziecka lub dzieci.

(c) Postrzeganie czasu

93. Upływ czasu nie jest przez dzieci i dorosłych postrzegany jednakowo. Opóźnienia lub przeciągający się proces decyzyjny ma szczególnie niepożądane działanie na dzieci w miarę ich rozwoju. W związku z tym procedury i procesy dotyczące lub mające wpływ na dzieci powinny być traktowane priorytetowo i przeprowadzane w możliwie najkrótszym czasie. Czas podjęcia decyzji powinien w miarę możliwości odpowiadać temu, jak jest on postrzegany przez dziecko, a podjęte decyzje powinny podlegać przeglądowi w uzasadnionych przedziałach czasowych, w miarę rozwoju dziecka i jego zdolności do wyrażania własnych poglądów. Wszystkie

decyzje dotyczące opieki, traktowania, umieszczenia dziecka w placówce i innych środków dotyczących dziecka muszą podlegać okresowemu przeglądowi, przy uwzględnieniu postrzegania czasu przez dziecko oraz ewolucji jego zdolności i rozwoju (artykuł 25).

(d) Wykwalifikowani profesjonaliści

94. Dzieci stanowią zróżnicowaną grupę, a każde z nich charakteryzuje się innymi cechami i potrzebami, które mogą zostać właściwie ocenione tylko przez profesjonalistów, którzy mają fachową wiedzę w kwestiach dotyczących dzieci i rozwoju młodzieży. Dlatego też formalny proces oceny powinien być realizowany w przyjaznej i bezpiecznej atmosferze przez wyszkolonych profesjonalistów, specjalizujących się m.in. w psychologii dziecięcej, rozwoju dziecka i innych odnośnych dyscyplinach dotyczących rozwoju człowieka i społecznego, którzy mają doświadczenie w pracy z dziećmi i którzy potraktują uzyskane informacje w sposób obiektywny. W miarę możliwości w ocenę najlepiej pojętego interesu dziecka należy angażować multidyscyplinarny zespół profesjonalistów.

95. Ocena konsekwencji rozwiązań alternatywnych musi opierać się na wiedzy ogólnej (tj. z prawa, socjologii, edukacji, pracy społecznej, psychologii, zdrowia itd.) i znajomości prawdopodobnych konsekwencji każdego ewentualnego rozwiązania dla danego dziecka, przy uwzględnieniu jego cech indywidualnych i doświadczeń z przeszłości.

(e) Reprezentacja prawna

96. Dziecko będzie potrzebować odpowiedniej reprezentacji prawnej, jeżeli jego najlepiej pojęty interes ma być oceniony i ustalony przez sądy i podmioty równoważne. W szczególności, jeżeli przypadek danego dziecka został skierowany do postępowania administracyjnego lub sądowego, w ramach którego ustalony zostanie najlepiej pojęty interes dziecka, dziecko powinno otrzymać przedstawiciela prawnego, obok opiekuna lub przedstawiciela reprezentującego poglądy dziecka, jeżeli zachodzi możliwość ewentualnego konfliktu między stronami uczestniczącymi w decyzji.

(f) Argumentacja prawna

97. W celu wykazania, że prawo dziecka do oceny i zabezpieczenia najlepiej pojętego interesu dziecka jako sprawy nadrzędnej jest przestrzegane, każda decyzja dotycząca dziecka lub dzieci musi być umotywowana, uzasadniona i wyjaśniona. Umotywowanie musi zawierać wyraźne stwierdzenie faktycznych okoliczności dotyczących dziecka, elementów uznanych za istotne w ocenie jego najlepiej pojętego interesu, zawartości elementów w poszczególnych przypadkach oraz tego, jak zostały one wyważone w zestawieniu ze sobą w celu ustalenia najlepiej pojętego interesu dziecka. Jeżeli dana decyzja różni się od poglądów dziecka, należy wyraźnie przedstawić przyczyny takiego stanu rzeczy. Jeżeli, w wyjątkowych przypadkach, wybrane

rozwiązanie nie jest w najlepszym interesie dziecka, należy przedstawić podstawy świadczące o tym, że pomimo takiego obrotu spraw najlepiej pojęty interes dziecka stanowił w danym postępowaniu sprawę nadrzędną. Nie wystarczy ogólnikowo stwierdzić, że inne względy miały pierwszeństwo nad najlepiej pojętym interesem dziecka; wszystkie względy muszą być wyraźnie określone w odniesieniu do danego przypadku, z wyjaśnieniem przyczyn, dla których miały one większe znaczenie niż interes dziecka. W argumentacji należy także w wiarygodny sposób wykazać, dlaczego najlepiej pojęty interes dziecka nie miał wystarczająco mocnej pozycji, aby mieć pierwszeństwo przed innymi względami. Należy przy tym uwzględnić okoliczności, w których najlepiej pojęty interes dziecka musi stanowić sprawę najwyższej wagi (patrz: ust. 38 powyżej).

(g) Mechanizmy przeglądu i weryfikacji decyzji

98. Państwa–Strony ustanawiają mechanizmy w ramach swoich systemów prawnych do zgłaszania odwołania od lub weryfikacji decyzji dotyczących dzieci, jeżeli decyzja nie jest zgodna z odpowiednią procedurą oceny i ustalenia najlepiej pojętego interesu dziecka lub dzieci. Zawsze powinna istnieć możliwość wnioskowania o przegląd lub odwołanie od takiej decyzji na szczeblu krajowym. Dziecko powinno zostać o tych mechanizmach poinformowane, powinny one być dla niego dostępne bezpośrednio lub przez jego przedstawiciela prawnego, jeżeli uważa się, że zabezpieczenia proceduralne nie zostały dochowane, przedstawione fakty są błędne, ocena najlepiej pojętego interesu dziecka nie została odpowiednio wykonana lub jeżeli konkurującym względem poświęcono za wiele uwagi. Ciało dokonujące takiego przeglądu musi uwzględnić wszystkie te aspekty.

(h) Ocena wpływu na prawa dziecka (CRIA)

99. Jak wspomniano powyżej, przyjmowanie wszystkich środków wykonawczych powinno następować w efekcie procedury, która ma zapewnić, że najlepiej pojęty interes dziecka jest kwestią nadrzędną. Ocena wpływu na prawa dziecka (CRIA) może pozwolić na przewidzenie wpływu każdej proponowanej polityki, ustawodawstwa, regulacji, budżetu lub innej decyzji administracyjnej, która ma wpływ na dzieci i korzystanie z przysługujących im praw, i powinna stanowić uzupełnienie stałego monitorowania i ewaluacji wpływu wdrażanych środków na prawa dzieci¹⁶⁵. CRIA musi stanowić część procesów rządowych na wszystkich szczeblach i możliwie jak najwcześniej w pracach nad polityką i innymi ogólnymi środkami mającymi zapewnić dobre zarządzanie prawami dzieci. CRIA można realizować z wykorzystaniem różnych metodologii i praktyk. Wymaganiem minimum jest korzystanie z ram wytyczonych

¹⁶⁵ Komentarz Ogólny Nr 16 (2013) dotyczący zobowiązań Państw–Stron w zakresie wpływu sektora biznesowego na prawa dzieci, ust. 78–81.

przez Konwencję i protokoły fakultatywne, w szczególności te zapewniające, że oceny poparte są ogólnymi zasadami i mają szczególne znaczenie dla zróżnicowanego wpływu na dzieci wdrażanych środków. Sama ocena wpływu może się opierać na wkładzie ze strony dzieci, społeczeństwa obywatelskiego i ekspertów, a także odnośnych wydziałów rządowych, naukowych badań i doświadczeń udokumentowanych w danym kraju lub w innym miejscu. Analiza powinna zaowocować zaleceniami w zakresie nowelizacji, rozwiązań alternatywnych i poprawek oraz powinna być udostępniona opinii publicznej¹⁶⁶.

VI. SZERZENIE

100. Komitet zaleca, aby Państwa–Strony szerzyły zapisy niniejszego komentarza ogólnego w parlamentach, rządach i sądownictwie, na szczeblu krajowym i lokalnym. Należy o nich także informować dzieci – w tym te w sytuacji wykluczenia – i wszystkie osoby zawodowo pracujące na rzecz dzieci i z dziećmi (w tym sędziów, prawników, nauczycieli, opiekunów, pracowników społecznych, personel publicznych i prywatnych instytucji opieki społecznej, personel służby zdrowia itd.) oraz szeroko pojętą opinię publiczną. W tym celu niniejszy komentarz ogólny należy przetłumaczyć na odnośne języki, należy przygotować jego przyjazne dla dzieci/odpowiednie wersje, należy organizować konferencje, seminaria, warsztaty i inne wydarzenia w celu wymiany najlepszych praktyk w zakresie wdrażania jego zapisów. Powinien on także zostać włączony w formalne szkolenia przygotowawcze i doskonalenia zawodowego wszystkich odnośnych osób zajmujących się dziećmi i personelu technicznego.

101. Państwa–Strony powinny w swoich raportach okresowych informować Komitet o trudnościach, na jakie napotykają, i środkach, jakie postanowiły wdrożyć z myślą o zapewnieniu najlepiej pojętego interesu dziecka we wszystkich decyzjach sądowych i administracyjnych oraz innych działaniach dotyczących dziecka jako jednostki, a także na wszystkich etapach uchwalania środków wykonawczych dotyczących dzieci w ogóle lub konkretnej grupy dzieci.

---

¹⁶⁶ Państwa–Strony mogą przy tym kierować się raportem Specjalnego Sprawozdawcy ONZ ds. prawa do żywności w sprawie Wytucznych dotyczących oceny wpływu umów handlowych i inwestycyjnych na prawa człowieka (A/HRC/19/59/Add.5).

KOMENTARZ OGÓLNY NR 15 (2013)

w sprawie prawa dziecka do jak najwyższego poziomu zdrowia (artykuł 24)

I. WSTĘP

1. Niniejszy komentarz ogólny odwołuje się do znaczenia, jakie ma podejście do zdrowia dziecka z perspektywy prawa dziecka, opierające się na założeniu, że wszystkie dzieci mają prawo do możliwości przetrwania, wzrostu i rozwoju, w kontekście dobrobytu fizycznego, emocjonalnego i społecznego, w maksymalnym zakresie swego indywidualnego potencjału. W niniejszym komentarzu „dziecko” oznacza osobę w wieku poniżej 18 lat, zgodnie z artykułem 1 Konwencji o Prawach Dziecka (zwanej dalej „Konwencją”). Pomimo znacznych sukcesów w zakresie realizacji praw dziecka odnotowanych w ostatnich latach po przyjęciu Konwencji, pozostaje wiele do zrobienia. Komitet Praw Dziecka (zwany dalej „Komitetem”) dostrzega, że zjawisku śmiertelności, zachorowalności i niepełnosprawności dzieci można by w większości zapobiec dzięki odpowiedniemu zaangażowaniu politycznemu oraz ulokowaniu zasobów mających na celu zastosowanie dostępnej wiedzy i technologii profilaktyki, leczenia i opieki. Niniejszy komentarz ogólny został przygotowany z myślą o zapewnieniu pomocy i wsparcia Państwom–Stronom oraz innym zobowiązanym podmiotom, tak by pomóc im wypełniać obowiązek poszanowania, ochrony i realizacji prawa dziecka do korzystania z najwyższego możliwego standardu zdrowia (zwanego dalej „prawem dziecka do zdrowia”).

2. Komitet interpretuje prawo dziecka do zdrowia zgodnie z zapisami artykułu 24 jako całościowe prawo, oznaczające nie tylko odpowiednią i w odpowiednim czasie zastosowaną profilaktykę, promocję zdrowia, usługi lecznicze, rehabilitacyjne i paliatywne, lecz także prawo do wzrostu i rozwoju wykorzystującego najwyższy potencjał dziecka oraz do życia w warunkach umożliwiających im życie w najlepszym możliwym stanie zdrowia poprzez realizację progra-

mów związanych z czynnikami warunkującymi i determinującymi zdrowie. Holistyczne podejście do problematyki zdrowotnej plasuje kwestię realizacji prawa dziecka do ochrony zdrowia w szerszym kontekście międzynarodowych zobowiązań dotyczących praw człowieka.

3. Komitet adresuje niniejszy komentarz ogólny do wielu podmiotów działających w dziedzinie praw dziecka i zdrowia publicznego, w tym decydentów politycznych, podmiotów i działaczy realizujących programy i kampanie, jak również rodziców i samych dzieci. Jest on celowo ogólny w swym charakterze, po to, by mógł dotyczyć szerokiej gamy problemów zdrowotnych dzieci, systemów opieki zdrowotnej oraz różnych kontekstów, w ramach których systemy te funkcjonują w różnych państwach i regionach. Komentarz ten skupia się głównie na artykule 24, ust. 1 i 2, a także ust. 4 artykułu 24¹⁶⁷. Wdrażanie artykułu 24 musi uwzględniać wszystkie zasady związane z prawami człowieka, zwłaszcza zasady przewodnie Konwencji, i musi być zgodne ze standardami systemów zdrowia publicznego opartymi na dowodach naukowych oraz na najlepszych praktykach.

4. W Konstytucji Światowej Organizacji Zdrowia Państwa zgodziły się uznać zdrowie za stan kompletnego fizycznego, umysłowego i społecznego dobrobytu, a nie tylko za brak choroby czy niepełnosprawności¹⁶⁸. Takie pozytywne definiowanie zdrowia stanowi fundament dla niniejszego komentarza ogólnego. Artykuł 24 wyraźnie mówi przede wszystkim o podstawowej ochronie zdrowia, i takie podejście zostało przedstawione w Deklaracji z Ałma-Ata¹⁶⁹ i potwierdzone przez Światowe Zgromadzenie Zdrowia¹⁷⁰. Podejście to podkreśla potrzebę eliminowania wyłączenia i zmniejszenia różnic społecznych w dziedzinie zdrowia; organizowania usług zdrowotnych skupionych na potrzebach i oczekiwaniach ludzi; integrowania zdrowia z innymi pokrewnymi sektorami; szukania wspólnych modeli dialogu politycznego; a także zwiększenia partycypacji podmiotów, w tym zapotrzebowania na odpowiednie usługi i właściwego korzystania z nich.

5. Zdrowie dzieci podlega działaniu różnych czynników, z których wiele uległo zmianie w ciągu ostatnich 20 lat, i które będą prawdopodobnie dalej ewoluować. Powyższe obejmuje skupienie na nowych problemach związanych ze zdrowiem oraz zmieniających się priorytetach zdrowotnych, takich jak: HIV/AIDS, grypa pandemiczna, choroby niezaraźliwe, znaczenie opieki nad zdrowiem psychicznym, opieka nad niemowlętami oraz śmiertelność w wieku noworodkowym i okresie dojrzewania; większe zrozumienie czynników, które przyczyniają się

¹⁶⁷ Artykuł 24 ust. 3 nie jest przedmiotem rozważań niniejszego komentarza, prace nad komentarzem ogólnym dotyczącym szkodliwych praktyk trwają.

¹⁶⁸ Preambuła do Konstytucji Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) została przyjęta na Międzynarodowej Konferencji Zdrowia w Nowym Jorku, 22 lutego 1946.

¹⁶⁹ Deklaracja z Ałma-Ata, Międzynarodowa Konferencja dotycząca Podstawowej Opieki Zdrowotnej, Ałma-Ata, 6–12 września 1978 r.

¹⁷⁰ Światowe Zgromadzenie Zdrowia, Podstawowa opieka zdrowotna w tym wzmocnienie systemów opieki zdrowotnej, dokument A62/8.

do śmierci, choroby i niepełnosprawności wśród dzieci, w tym czynniki strukturalne, takie jak globalna sytuacja ekonomiczna i finansowa, ubóstwo, bezrobocie, migracja oraz przesiedlenie populacji, wojna i niepokoje społeczne, dyskryminacja i marginalizacja. Zwiększa się też zrozumienie znaczenia zmian klimatycznych i gwałtownej urbanizacji dla zdrowia dziecka; rozwój nowych technologii, takich jak szczepienia i leki; mocniejsza baza dowodowa dla skutecznych interwencji biomedycznych, behawioralnych i strukturalnych, jak również praktyki kulturowe związane z wychowaniem dzieci, które okazały się mieć pozytywny wpływ na dzieci.

6. Postępy w dziedzinie informacji i komunikacji stworzyły nowe możliwości i wyzwania na drodze realizacji prawa dziecka do ochrony zdrowia. Pomimo dodatkowych zasobów i technologii, które stały się obecnie dostępne dla sektora zdrowotnego, wiele państw wciąż nie zapewnia powszechnego dostępu do podstawowej promocji zdrowia dziecka. Szeroka gama różnych podmiotów zobowiązanych musi być w pełni zaangażowana jeśli prawo dziecka do zdrowia jest w pełni realizowane; centralna rola, jaką pełnią rodzice i inni opiekunowie także powinna być bardziej doceniona. Stosowne podmioty winny być angażowane do pracy na poziomie narodowym, regionalnym, dzielnicowym i społecznościowym, a dotyczy to partnerów rządowych i pozarządowych, sektora prywatnego i fundacji. Państwa mają obowiązek zagwarantowania, że wszystkie podmioty odpowiedzialne mają wystarczającą świadomość, wiedzę i zdolność do wypełnienia swych zobowiązań i obowiązków, i że potencjał dzieci jest odpowiednio wspierany w rozwoju, tak by mogły one domagać się swego prawa do ochrony zdrowia.

II. ZASADY I PRZESŁANKI DO REALIZACJI PRAWA DZIECKA DO ZDROWIA

A. Nierozdzielność i współzależność praw dziecka

7. Konwencja dostrzega współzależność i równowagę wszystkich praw (cywilnych, politycznych, ekonomicznych, społecznych i kulturowych), które umożliwiają dzieciom rozwój ich zdolności umysłowych, osobowości i talentów w największym możliwym zakresie. Nie tylko prawo dzieci do zdrowia jako takie, lecz także realizacja prawa do zdrowia jest niezbędna by dzieci mogły korzystać z wszystkich innych praw Konwencji. Co więcej, uzyskanie prawa dziecka do zdrowia jest zależne od realizacji innych praw określonych w Konwencji.

B. Prawo do wolności od dyskryminacji

8. Aby w pełni zrealizować prawo do zdrowia wszystkich dzieci, Państwa–Strony mają obowiązek zagwarantować, że zdrowie dzieci nie pogarsza się z powodu dyskryminacji, która jest istotnym czynnikiem przyczyniającym się do nadwrażliwości. Wiele powodów dla których zabroniona

jest dyskryminacja omówionych jest w artykule 2 Konwencji o Prawach Dziecka, a wśród nich są: rasa, kolor skóry, płeć, język, religia, poglądy polityczne i inne, pochodzenie narodowe, etniczne lub społeczne, stan posiadania, niepełnosprawność, status urodzenia lub inny. Są to także: orientacja seksualna, tożsamość płciowa i stan zdrowia, np. nosicielstwo HIV oraz zdrowie psychiczne¹⁷¹. Należy także zwrócić uwagę na wszelkie inne formy dyskryminacji, które mogą pogarszać zdrowie dziecka; konsekwencje wielorakich form dyskryminacji powinny także być omówione.

9. Dyskryminacja na tle płci jest szczególnie dominująca, i niesie ze sobą wiele konsekwencji, od dzieciobójstwa dzieci płci żeńskiej, aborcji po dyskryminujące praktyki żywieniowe wykonywane na małych dzieciach, utrwalanie stereotypów dotyczących płci oraz dostęp do usług. Należy zwrócić uwagę na zróżnicowane potrzeby dziewczynek i chłopców oraz wpływ społecznie uwarunkowanych norm i wartości związanych z postrzeganiem płci na zdrowie i rozwój chłopców i dziewczynek. Uwagę należy także poświęcić szkodliwym praktykom związanym z różnicami pomiędzy płciami oraz normom zachowania wbudowanym w tradycje i zwyczaje, a które pogarszają stan zdrowia dziewczynek i chłopców.

10. Wszystkie polityki i programy mające wpływ na zdrowie dzieci powinny opierać się na fundamencie założenia równości płci, który zapewnia młodym kobietom możliwość pełnej politycznej partycypacji, daje im upoważnienie społeczne i ekonomiczne; uznaje równość praw związanych ze zdrowiem seksualnym i reprodukcyjnym; daje równy dostęp do informacji, edukacji, sprawiedliwości i bezpieczeństwa, w tym eliminacji wszelkich form przemocy seksualnej i wynikającej z różnic płci.

11. Dzieci znajdujące się w niekorzystnej sytuacji i zamieszkujące ubogie tereny także powinny być przedmiotem zainteresowania w dążeniu do realizacji prawa dziecka do zdrowia. Państwa powinny zidentyfikować czynniki na poziomie krajowym i ponadnarodowym które przyczyniają się do powstawania u dzieci podatności na zachorowanie lub działają na szkodę pewnych grup dzieci. Czynniki te powinny być omawiane podczas tworzenia prawa, regulacji, polityki, programów i usług związanych ze zdrowiem dzieci, w działaniach dążących do równości w traktowaniu.

C. Najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka

12. Artykuł 3 paragraf 1 Konwencji nakłada na instytucje opieki społecznej prywatne i publiczne, sądy, władze administracyjne i ciała ustawodawcze obowiązek kierowania się przede wszystkim najlepszym interesem dziecka jako sprawą nadrzędną we wszystkich działaniach

¹⁷¹ Komentarz ogólny Nr 4 (2003) w sprawie zdrowia i rozwoju młodocianych w kontekście Konwencji o Prawach Dziecka, Official Records of the General Assembly (Zasoby Oficjalne Zgromadzenia Ogólnego), Pięćdziesiąta dziewiąta sesja Nr 41 (A/59/41), aneks X, para. 6.

dotyczących dzieci. Zasady tej należy przestrzegać przy podejmowaniu wszystkich decyzji związanych ze zdrowiem dotyczącym dzieci indywidualnie i jako grupy. Najlepszy interes dzieci powinien opierać się na ich potrzebach fizycznych, emocjonalnych, społecznych i edukacyjnych, uwzględniać wiek, płeć, relacje z rodzicami lub opiekunami, a także być definiowany po wysłuchaniu poglądów dziecka zgodnie z artykułem 12 Konwencji.

13. Komitet ponagla Państwa–Strony do ulokowania najlepiej pojętego interesu dziecka w centrum uwagi podczas podejmowania decyzji mających wpływ na ich zdrowie i rozwój, w tym dotyczących dystrybucji zasobów oraz rozwoju i wdrażania polityk i interwencji mających wpływ na czynniki warunkujące ich zdrowie. Przykładowo najlepszy interes dziecka:

- a) powinien determinować możliwości leczenia, w miejsce kryteriów ekonomicznych, o ile to możliwe;
- b) motywować rozwiązanie konfliktu interesów pomiędzy rodzicami a pracownikami służby zdrowia oraz
- c) mieć wpływ na rozwój polityk regulujących działania, które hamują fizyczne i społeczne środowisko, w którym dzieci żyją, dorastają i rozwijają się.

14. Komitet podkreśla wagę najlepszego interesu dziecka jako podstawy wszelkich procesów decyzyjnych związanych ze świadczeniem, wstrzymaniem lub zakończeniem leczenia każdego dziecka. Państwa–Strony powinny opracować procedury i kryteria przewodnie dla pracowników zdrowia dotyczące oceny najlepszego interesu dziecka w dziedzinie zdrowia dodatkowo do innych formalnych wiążących procedur mających zastosowanie przy określaniu najlepszego interesu dziecka. Komitet w swym Komentarzu Ogólnym Nr 3¹⁷² podkreślił, że właściwe środki w przypadkach HIV/AIDS można podjąć tylko wtedy, gdy prawa dzieci i młodzieży są w pełni respektowane. Najlepszy interes dziecka powinien więc być kryterium przewodnim w sprawach związanych z HIV/AIDS na wszystkich poziomach profilaktyki, leczenia, opieki i wsparcia.

15. W swym Komentarzu Ogólnym Nr 4 Komitet podkreślił, że w najlepiej pojętym interesie dziecka leży dostęp do odpowiednich informacji związanych ze zdrowiem¹⁷³. Należy szczególnie zwrócić uwagę na pewne kategorie dzieci, w tym dzieci i młodzież z zaburzeniami psycho–społecznymi. W przypadku, gdy rozważana jest hospitalizacja lub umieszczenie w instytucji opieki, decyzję w tej sprawie należy podejmować zgodnie z zasadą najlepszego interesu dziecka, przy podstawowym założeniu, że w najlepszym interesie wszystkich dzieci niepełnosprawnych leży opieka sprawowana w społeczności podobnej, na tyle ile to możliwe, do środo-

¹⁷² Komentarz Ogólny Nr 3 (2003) w sprawie HIV/AIDS a prawa dziecka, Official Records of the General Assembly (Zasoby Oficjalne Zgromadzenia Ogólnego), Pięćdziesiąta dziewięć sesja Nr 41 (A/59/41), aneks IX „.

¹⁷³ Komentarz Ogólny Nr 4 (2003) w sprawie zdrowia i rozwoju młodocianych w kontekście Konwencji o Prawach Dziecka, Official Records of the General Assembly (Zasoby Oficjalne Zgromadzenia Ogólnego), Pięćdziesiąta dziewięć sesja Nr 41 (A/59/41), aneks X, para.10.

wiska rodzinnego, najlepiej we własnej rodzinie przy wsparciu z zewnątrz niezbędnym rodzinie i niepełnosprawnemu dziecku.

D. Prawo do życia, przetrwania i rozwoju oraz czynniki determinujące zdrowie dziecka

16. Artykuł 6 skupia się na obowiązku Państw–Stron polegającym na zagwarantowaniu możliwości przetrwania, wzrostu i rozwoju dziecka, w tym jego rozwoju w sensie fizycznym, umysłowym, moralnym, duchowym i społecznym. Liczne ryzyka i czynniki ochronne związane z życiem, przetrwaniem, wzrostem i rozwojem dziecka muszą być stale rozpoznawane w celu stworzenia i wdrażania interwencji opartych na dowodach naukowych regulujących wiele czynników determinujących życie na całej jego przestrzeni.

17. Komitet zauważa, że niektóre czynniki muszą być uwzględnione przy realizacji prawa dziecka do zdrowia, a są to takie cechy indywidualne, jak: wiek, płeć, osiągnięcia szkolne, status socjoekonomiczny i miejsce stałego zamieszkania; czynniki związane z najbliższym otoczeniem rodzin, rówieśników i dostawców usług, zwłaszcza przemoc, która zagraża życiu i przetrwaniu dzieci w ich najbliższym otoczeniu; oraz czynniki strukturalne, takie jak polityki, struktury i systemy administracyjne, wartości i normy społeczne i kulturowe¹⁷⁴.

18. Pośród czynników kluczowych dla zdrowia dziecka, odżywianie i rozwój są realizacją prawa matki do zdrowia¹⁷⁵ oraz zadaniem rodziców i innych opiekunów. Znaczna liczba śmierci niemowlęcych w okresie neonatalnym jest związana ze słabym stanem zdrowia matki przed i w trakcie ciąży oraz w okresie połogu, a także z niewłaściwymi praktykami karmienia piersią. Zwyczaje rodziców i innych dorosłych ważnych w życiu dziecka związane pośrednio i bezpośrednio ze zdrowiem mają zdecydowany wpływ na zdrowie dziecka.

E. Prawo dziecka do bycia wysłuchanym

19. Artykuł 12 uwydatnia znaczenia partycypacji dziecka, która daje mu możliwość wyrażenia swych poglądów oraz szansę, by zostały one poważnie wzięte pod uwagę, stosownie do wieku i stopnia dojrzałości dziecka¹⁷⁶. Dotyczy to ich poglądów na zdrowie w każdym

¹⁷⁴ Patrz Komentarz Ogólny nr 13 (2011) dotyczący prawa dziecka do wolności od wszelkich form przemocy, Official Records of the General Assembly (Zasoby Oficjalne Zgromadzenia Ogólnego), Sześćdziesiąta siódma Sesja, Suplement nr 41 (A/67/41), aneks V.

¹⁷⁵ Patrz zalecenie Komitetu w sprawie eliminacji dyskryminacji wobec kobiet, zalecenie ogólne nr 24 (1999) w sprawie kobiet i zdrowia, Official Records of the General Assembly (Zasoby Oficjalne Zgromadzenia Ogólnego), Pięćdziesiąta czwarta Sesja, Suplement nr 38 (A/54/38/Rev.1), rozdział I, część A.

¹⁷⁶ Patrz Komentarz Ogólny nr 12 (2009) dotyczący prawa dziecka do bycia wysłuchanym, Official Records of the General Assembly (Zasoby oficjalne Zgromadzenia Ogólnego), Sześćdziesiąta piąta Sesja, Suplement nr 41 (A/65/41), aneks IV.

aspekcie, w tym na przykład: jakie usługi są potrzebne, jak i gdzie najlepiej je udostępnić, jakie są przeszkody w korzystaniu z usług, jakość usług i podejście pracowników służby zdrowia, jak wzmocnić zdolność dziecka do przejmowania stopniowo coraz większej odpowiedzialności za swe własne zdrowie i rozwój oraz jak bardziej skutecznie zaangażować dzieci w proces świadczenia usług jako nauczycieli rówieśniczych. Zaleca się Państwowym–Stronom organizowanie regularnych konsultacji bezpośrednich, dostosowanych do wieku i stopnia dojrzałości dziecka oraz badania wśród dzieci, oraz wykonanie powyższych działań osobno z udziałem rodziców, tak by poznać ich problemy zdrowotne, potrzeby rozwojowe oraz oczekiwania, w ramach procesu projektowania skutecznych procedur interwencji i programów prozdrowotnych.

F. Ewoluujące zdolności i bieg życia dziecka

20. Dzieciństwo to okres stałego wzrostu od urodzenia do okresu niemowlęcego, od wieku przedszkolnego do okresu dojrzewania. Każdy etap jest ważny, ponieważ w każdym zachodzą ważne zmiany rozwojowe w postaci rozwoju, oczekiwań i norm fizycznych, psychologicznych, emocjonalnych i społecznych. Etapy rozwoju dziecka mają charakter kumulacyjny, i każdy etap ma wpływ na dalsze fazy, zmieniając stan zdrowia dziecka, potencjał, ryzyka i szanse. Zrozumienie toku życia jest kluczem do zrozumienia, w jaki sposób problemy zdrowotne w dzieciństwie wpływają ogólnie na zdrowie publiczne.

21. Komitet widzi, że ewoluujące zdolności dziecka mają wpływ na zdolność podejmowania niezależnych decyzji w sprawach dotyczących ich zdrowia. Odnotowuje także, że często można zaobserwować poważne rozbieżności w tym samodzielnym podejmowaniu decyzji, a dzieci które są szczególnie narażone na dyskryminację dużo rzadziej potrafią korzystać z tej niezależności. Tak więc ważne jest, by dostępne były polityki wspomagające i by dzieci, rodzice i pracownicy służby zdrowia mieli odpowiednie wsparcie prawne w zakresie wyrażania zgody, aprobaty i zachowania poufności.

22. Aby móc odpowiedzieć i zrozumieć ewoluujące zdolności dzieci i różne priorytety zdrowotne w zależności od etapu życia, należy zbierać i katalogować informacje na temat wieku, płci, niepełnosprawności, statusu społeczno–ekonomicznego oraz aspektów społeczno–kulturowych, lokalizacji geograficznej, zgodnie z międzynarodowymi standardami. To z kolei umożliwi planowanie, opracowywanie, wdrażanie i monitorowanie stosownych polityk i interwencji, które uwzględniają zmieniające się wraz z upływem czasu możliwości i potrzeby dzieci i które pomagają w udostępnieniu wszystkim dzieciom odpowiednich usług medycznych.

III. ZAWARTOŚĆ NORMATYWNA ARTYKUŁU 24

A. Artykuł 24, paragraf 1

„PAŃSTWA–STRONY UZNAJĄ PRAWO DZIECKA DO JAK NAJWYŻSZEGO POZIOMU ZDROWIA”

23. Pojęcie „najwyższe możliwe standardy (poziom) zdrowotne” uwzględnia zarówno uwarunkowania biologiczne, społeczne, kulturowe i ekonomiczne dziecka, jak i środki, jakie ma do dyspozycji Państwo, wzbogacone przez zasoby udostępnione z innych źródeł, w tym organizacji pozarządowych, społeczności międzynarodowej i sektora prywatnego.

24. Prawo dziecka do zdrowia zawiera w sobie szereg wolności i uprawnień. Wolności, których znaczenie rośnie zgodnie z rosnącymi możliwościami i procesem dojrzewania, obejmują prawo do kontrolowania swego zdrowia i ciała, w tym seksualną i reprodukcyjną wolność dokonywania odpowiedzialnych wyborów. Uprawnienia obejmują dostęp do wielu udogodnień, dóbr, usług i możliwości, które zapewniają każdemu dziecku równość szans korzystania najwyższych możliwych standardów zdrowotnych.

„I UDOGODNIENI W ZAKRESIE LECZENIA CHOROÓB ORAZ REHABILITACJI ZDROWOTNEJ”

25. Dzieci mają prawo do wysokiej jakości usług zdrowotnych, w tym profilaktyki, promocji, leczenia, rehabilitacji i usług paliatywnych. Na poziomie podstawowym usługi te muszą być dostępne w odpowiedniej ilości i jakości, muszą być funkcjonalne, w zasięgu finansowym dzieci wszystkich grup społecznych oraz akceptowalne dla wszystkich. System opieki zdrowotnej powinien nie tylko zapewniać wsparcie w zakresie opieki zdrowotnej ale także przekazywać stosownym władzom informacje o przypadkach złamania prawa i niesprawiedliwości. Na poziomie drugim i trzecim opieka także powinna być dostępna, w miarę możliwości, z funkcjonalnym systemem skierowań, łączącym społeczności i rodziny na wszystkich poziomach systemu opieki zdrowotnej.

26. Należy realizować wszechstronne podstawowe programy opieki zdrowotnej równolegle do sprawdzonych działań społecznościowych, takich jak m.in. opieka profilaktyczna, leczenie pewnych chorób oraz interwencje żywieniowe. Interwencje na poziomie społecznościowym powinny obejmować udostępnienie informacji, usług i artykułów jak również zapobieganie chorobom i urazom poprzez m.in. inwestowanie w bezpieczne przestrzenie publiczne, bezpieczeństwo na drodze oraz edukację w zakresie urazów, wypadków i profilaktyki przemocy.

27. Państwa–Strony powinny zapewnić odpowiednio wyszkolony, dostosowany liczbowo personel, by wspomóc usługi zdrowotne dla wszystkich dzieci. Wymagane są także adekwatne regulacje, nadzór, wynagrodzenie i warunki świadczenia usług, także dla pracowników lokalnej służby

zdrowia. Działania rozwojowe powinny zagwarantować, że dostawcy usług będą je świadczyć w sposób przyjazny dla dzieci i nie odmówią dzieciom dostępu do nich, ponieważ dzieci mają do nich prawo. Należy wdrożyć mechanizmy kontroli tak, by zapewnić utrzymanie standardów jakości.

**„PAŃSTWA–STRONY BĘDĄ DĄŻYŁY DO ZAPEWNIENIA,
ABY ŻADNE DZIECKO NIE BYŁO POZBAWIONE PRAWA DOSTĘPU
DO TEGO RODZAJU OPIEKI ZDROWOTNEJ”**

28. Artykuł 24 ust. 1 nakłada ważny obowiązek działania na Państwa–Strony, polegający na zapewnieniu dostępu do usług zdrowotnych i innych wszystkim dzieciom, ze szczególnym uwzględnieniem zaniedbanych pod tym względem obszarów i populacji. Wymaga to istnienia wszechstronnego podstawowego systemu opieki zdrowotnej, odpowiednich podstaw prawnych oraz ciągłej uwagi skupionej na czynnikach warunkujących i determinujących zdrowie dzieci.

29. Przeszkody w dostępie do usług zdrowotnych dla dzieci, w tym bariery natury finansowej, instytucjonalnej i kulturowej, powinny być identyfikowane i eliminowane. Powszechna, bezpłatna rejestracja urodzeń jest warunkiem podstawowym, a interwencje w ramach opieki społecznej, w tym ubezpieczenie społeczne, takie jak ulgi czy dofinansowanie na dzieci powinny być realizowane i postrzegane jako inwestycje uzupełniające.

30. Postawy prozdrowotne kształtowane są przez środowisko, w którym istnieją, w tym, m.in. dostępność usług, poziom wiedzy o zdrowiu, umiejętności i wartości życiowe. Państwa powinny dążyć do zapewnienia pozytywnego środowiska sprzyjającego rozwojowi prozdrowotnych postaw u rodziców i dzieci.

31. Dzieci, odpowiednio do swych rozwijających się możliwości, powinny mieć dostęp do usług doradczych objętych klauzulą poufności, z których mogłyby korzystać bez zgody rodzica czy opiekuna, jeżeli osoby zawodowo zajmujące się dziećmi stwierdzą, że leży to w najlepszym interesie tych dzieci. Państwa powinny uregulować procedury legislacyjne w drodze których wyznaczani są odpowiedni środowiskowi opiekunowie medyczni (pielęgniarki środowiskowe) dla dzieci bez rodziców czy opiekunów, którzy mogą wyrazić zgodę w imieniu dziecka lub towarzyszyć mu podczas wyrażania zgody, w zależności od wieku dziecka i jego stopnia dojrzałości. Państwa powinny sprawdzić i rozważyć możliwość pozwolenia dzieciom na wyrażenie zgody na niektóre zabiegi i interwencje medyczne bez pozwolenia rodziców, opiekuna medycznego czy stałego, takie jak testy na HIV, usługi w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego, w tym edukacja i wsparcie w kwestiach zdrowia seksualnego, antykoncepcji i kontrolowanej aborcji.

Artykuł 24, paragraf 2

32. Zgodnie z artykułem 24, paragraf 2 Państwa powinny przygotować do wdrożenia proces identyfikacji i rozwiązania innych problemów związanych z prawem dziecka do zdrowia.

Wymaga to m.in. głębokiej analizy obecnej sytuacji pod kątem najważniejszych problemów i ich rozwiązań, oraz identyfikacji i wdrożenia interwencji i polityk opartych na dowodach naukowych, będących odpowiedzią na główne czynniki warunkujące zdrowie i problemy zdrowotne, o ile to możliwe – w porozumieniu z dziećmi.

Artykuł 24, paragraf 2 (a) – „zmniejszenia śmiertelności wśród noworodków i dzieci”

33. Państwa mają obowiązek redukcji śmiertelności wśród dzieci. Komitet nawołuje do zwrócenia szczególnej uwagi na śmiertelność noworodków, która stanowi coraz większą część śmiertelnych przypadków u dzieci w wieku poniżej 5 lat. Co więcej – Państwa–Strony powinny także zająć się kwestią zapadalności na choroby i śmiertelnością wśród nastolatków, które to zwykle są traktowane marginesowo.

34. Interwencje powinny obejmować badanie przypadków porodów martwego płodu, komplikacji przedporodowych, niedotlenienia porodowego, niskiej masy urodzeniowej, przekazania wirusa HIV oraz innych chorób przenoszonych drogą płciową dziecku przez matkę, infekcji noworodków, zapalenia płuc, biegunki, ospy, niedożywienia i złego odżywiania, wypadków, przemocy, samobójstw oraz zapadalności na choroby i śmiertelności nastoletnich matek. Wzmacnianie systemów opieki zdrowotnej w celu utworzenia takich interwencji wobec wszystkich dzieci w kontekście kontinuum opieki zdrowia reprodukcyjnego, zdrowia matek, noworodków oraz dzieci, w tym badań przesiewowych na defekty porodowe, usług związanych z bezpieczeństwem podczas porodu oraz opieką nad noworodkiem, jest wysoce zalecane. Badania śmiertelności wśród matek i kobiet w okresie okołoporodowym powinny być przeprowadzane regularnie w ramach działań profilaktycznych i kontrolnych.

35. Państwa powinny kłaść szczególny nacisk na rozbudowywanie prostych, bezpiecznych i niedrogich interwencji, które okazały się skuteczne, jak pozaszpitalne leczenie zapalenia płuc, chorób wywołujących biegunkę i malarii, oraz zwracać szczególną uwagę na zapewnienie pełnej ochrony i promocji karmienia piersią.

Artykuł 24, paragraf 2 (b) – „zapewnienia udzielania koniecznej pomocy oraz opieki zdrowotnej wszystkim dzieciom, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju podstawowej opieki zdrowotnej”

36. Państwa powinny na pierwszym miejscu postawić powszechny dostęp dla dzieci do podstawowych usług zdrowotnych, świadczonych możliwie jak najbliżej miejsca zamieszkania dzieci i ich rodzin, zwłaszcza w środowiskach lokalnych. Podczas gdy dokładna konfiguracja i przedmiot usług będą się różnić w zależności od państwa, we wszystkich przypadkach

konieczny będzie skuteczny system opieki zdrowotnej, w tym: solidny system finansowania; dobrze wyszkoleni i odpowiednio opłacani pracownicy; wiarygodne informacje stanowiące podstawę decyzji i polityk; dobrze utrzymane nieruchomości i systemy logistyczne niezbędne do dostarczania wysokiej jakości leków i technologii oraz silne przywództwo i nadzór. Świadczenie usług zdrowotnych w szkołach daje okazję do promowania zdrowia, wykonania badań przesiewowych oraz zwiększa dostępność usług zdrowotnych dla dzieci w szkole.

37. Powinny być stosowane zalecane pakiety usług, jak np. Podstawowe Interwencje, Produkty i Porady w zakresie Zdrowia Reprodukcyjnego, Matek, Noworodków i Dzieci¹⁷⁷. Państwa mają obowiązek udostępniania w przystępnej cenie wszystkich niezbędnych leków umieszczonych na liście World Health Organization Model Lists of Essential Medicines (Wzorcowca Lista Najważniejszych Leków WHO), w tym na liście leków dla dzieci.

38. Komitet jest zaniepokojony wzrostem zaburzeń umysłowych wśród nastolatków, jak np. zaburzenia rozwojowe i behawioralne; depresja, zaburzenia odżywiania; lęki; traumy psychiczne wynikające z wykorzystywania, zaniedbywania, przemocy czy wyzysku; nadużywanie alkoholu, tytoniu czy narkotyków; zachowania obsesyjne, takie jak nadmierne użycie lub uzależnienie od Internetu i innych technologii; samookaleczanie się i samobójstwa. W coraz większym stopniu dostrzega się potrzebę poświęcenia znacznej uwagi chorobom i sprawom społecznym i związanym z problemami behawioralnymi, które leżą u podstaw psychicznego zdrowia dzieci, psychospołecznego dobrobytu i rozwoju emocjonalnego. Komitet przestrzega przed nadmierną medykacją i instytucjonalizacją oraz ponagla Państwa do przyjęcia podejścia opartego na zdrowiu publicznym i wsparciu psychologicznym, aby leczyć zły stan zdrowia psychicznego wśród dzieci i nastolatków oraz inwestować w politykę opieki podstawowej, która ułatwia wczesne wykrywanie i leczenie problemów psychospołecznych, emocjonalnych i psychicznych dzieci.

39. Państwa mają obowiązek zapewnienia odpowiedniego leczenia i rehabilitacji dzieciom z zaburzeniami umysłowymi i psychospołecznymi przy jednoczesnym wstrzymaniu się przed podawaniem niepotrzebnych leków. Rezolucja WHO z 2012 roku w sprawie globalnego ujęcia zaburzeń psychicznych oraz potrzeby wszechstronnej, skoordynowanej odpowiedzi z sektora zdrowia i opieki społecznej na poziomie narodowym¹⁷⁸ mówi, że pojawia się coraz więcej dowodów na skuteczność i opłacalność interwencji w promowaniu zdrowia psychicznego i zapobieganiu zaburzeniom zdrowia psychicznego, zwłaszcza wśród dzieci. Komitet nalega, by Państwa poszerzały gamę tych interwencji poprzez włączanie ich do głównych nurtów polityk w ramach poszczególnych sektorów i programów, w tym takich, które dotyczą zdrowia, edukacji i ochrony (sądownictwo karne) i angażujących rodziny i społeczność. Dzieci z grupy ryzyka ze

¹⁷⁷ The Partnership for Maternal, Newborn and Child Health [Partnerstwo dla Zdrowia Matki, Noworodka, Dziecka], *A Global Review of the Key Interventions Related to Reproductive, Maternal, Newborn and Child Health* (Genewa, 2011).

¹⁷⁸ Rezolucja WHA65.4, przyjęta na Sześćdziesiątym piątym Zgromadzeniu WHO w dniu 25 Maja 2012.

względu na środowisko rodzinne i społeczne wymagają specjalnej uwagi w celu podniesienia ich kwalifikacji życiowych i promowania ochronnych, wspierających środowisk.

40. Istnieje potrzeba rozpoznania poszczególnych problemów zdrowotnych dzieci ze względu na dzieci objęte akcjami humanitarnymi, wynikającymi m.in. z przesiedleń na wielką skalę spowodowanych katastrofami naturalnymi lub wywołanymi przez człowieka. Należy podjąć wszelkie możliwe działania, aby zagwarantować, że dzieci będą miały niczym niezakłócony dostęp do usług zdrowotnych, umożliwić powrót do swych rodzin i zapewnić ochronę nie tylko w formie wsparcia materialnego jak np. zaopatrzenie w żywność i czystą wodę lecz także duchowego, zachęcającego sprawowania opieki rodzicielskiej i psychospołecznej by zapobiec lub łagodzić strach i traumatyczne przeżycia.

Artykuł 24, paragraf 2 (c) – „zwalczania chorób i niedożywienia, a w tym – w ramach podstawowej opieki zdrowotnej – poprzez wykorzystanie między innymi łatwo dostępnych technologii oraz poprzez dostarczanie odpowiednich produktów żywnościowych i wody pitnej, z uwzględnieniem niebezpieczeństwa oraz ryzyka zanieczyszczenia środowiska naturalnego”

(A) ZASTOSOWANIE TECHNOLOGII DOSTĘPNEJ OD RĘKI

41. Kiedy tylko nowe technologie w dziedzinie zdrowia dzieci, takie jak leki, sprzęt i interwencje stają się dostępne, Państwa powinny wprowadzać je do polityk i usług. Rozwiązania mobilne (przenośne) i działania na poziomie społeczności lokalnych mogą znacznie zmniejszyć niektóre ryzyka i powinny być powszechnie dostępne, a są to m.in: szczepienia przeciw powszechnym chorobom dziecięcym; monitorowanie wzrostu i rozwoju, zwłaszcza we wczesnym dzieciństwie; szczepienie dziewczynek przeciw wirusowi brodawczaka ludzkiego; zastrzyki przeciwzęzcowe dla kobiet w ciąży; dostęp do terapii nawadniającej i suplementacji cynkiem w leczeniu biegunki; podstawowe antybiotyki i leki antywirusowe; suplementacja mikroelementów, jak np. witamina A i D, sól jodowana i żelazo oraz prezerwatywy. Pracownicy służby zdrowia powinni doradzać rodzicom, w jaki sposób można uzyskać dostęp i zarządzać tymi prostymi rozwiązaniami zgodnie z ich potrzebami.

42. Sektor prywatny, który obejmuje przedsiębiorstwa handlowe i organizacje non-profit, które mają wpływ na zdrowie, odgrywa coraz większą rolę w rozwoju i doskonaleniu technologii, leków, sprzętu, interwencji i procedur, które mogą przyczynić się do znacznych postępów w dziedzinie zdrowia dzieci. Państwa powinny zagwarantować, że świadczenia dotrą do wszystkich dzieci, które ich potrzebują. Państwa mogą także sprzyjać powstawaniu partnerstw publiczno-prywatnych oraz zrównoważonych inicjatyw, które mogą zwiększyć dostęp do i przystępność technologii w dziedzinie zdrowia.

(B) ZAPEWNIENIE WŁAŚCIWYCH PRODUKTÓW ŻYWIENIOWYCH

43. Należy podjąć, stosownie do danego kontekstu sytuacji, środki w celu wypełnienia obowiązku Państwa polegającego na zapewnieniu dostępu do odpowiednich pod kątem żywieniowym i kulturowym i bezpiecznych produktów żywieniowych¹⁷⁹ oraz zwalczaniu niedożywienia. Skuteczne bezpośrednie interwencje żywieniowe wśród kobiet ciężarnych obejmują leczenie anemii oraz niedoborów kwasu foliowego i jodu oraz suplementacja wapniem. Profilaktyka i leczenie rzucawki przed- i okołoporodowej powinny dotyczyć wszystkich kobiet w wieku rozrodczym, tak by zadbać o ich dobry stan zdrowia i zapewnić zdrowy rozwój płodu i noworodka.

44. Należy propagować i promować karmienie wyłącznie piersią niemowląt do 6. miesiąca życia, i karmienie piersią powinno być kontynuowane także po wprowadzeniu odpowiednich produktów uzupełniających najlepiej do końca drugiego roku życia. Obowiązki Państw w tym zakresie określone są zasadą „chronić, promować i wspierać”, przyjętej jednomyślnie przez Zgromadzenie WHO¹⁸⁰. Państwa mają obowiązek wprowadzenia do prawa wewnętrznego, wdrożenia i umocnienia standardów uzgodnionych na poziomie międzynarodowym dotyczących prawa dzieci do zdrowia, takich jak Międzynarodowy Kodeks Marketingu Produktów Zastępujących Mleko Kobiece oraz stosowne kolejne rezolucje Zgromadzenia WHO, jak również Konwencja Ramowa WHO o ograniczeniu użycia tytoniu. Należy podjąć specjalne działania w celu promowania wsparcia lokalnego i w miejscu pracy dla matek związanego z ciążą i karmieniem piersią oraz przystępnych i dostępnych usług dla dzieci, a także przestrzegania zapisów Konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy Nr 183 z 2000 r. dotyczącej rewizji Konwencji o Ochronie Macierzyństwa (Zrewidowana) z 1952 r.

45. Szczególnie ważne jest odpowiednie odżywianie i monitorowanie wzrostu we wczesnym dzieciństwie. Gdy to konieczne, należy rozszerzyć zwalczanie ostrego niedożywienia poprzez interwencje na poziomie społecznościowym, jak również leczenie umiarkowanego niedożywienia, w tym interwencje w zakresie żywienia leczniczego.

46. Dożywianie w szkołach jest także zalecane, ponieważ daje uczniom możliwość spożycia pełnego posiłku każdego dnia, co też może zwiększyć skuteczność uczenia się i liczbę dzieci zapisujących się do szkoły. Komitet zaleca, by połączyć powyższe działania z odżywianiem i edukacją zdrowotną, w tym organizację ogródków szkolnych i szkolenie nauczycieli w zakresie poprawy odżywiania dzieci i zdrowych nawyków żywieniowych.

¹⁷⁹ Patrz Międzynarodowy Pakt Praw Ekonomicznych, Społecznych i Kulturowych, art. 11, i Komitet ds. praw Ekonomicznych, Społecznych i Kulturowych, komentarz ogólny nr 12 (1999) w sprawie prawa do odpowiedniego żywienia, *Official Records of the Economic and Social Council [Oficjalne Zasoby Rady Ekonomicznej i Społecznej]*, 2011, *Supplement* Nr 2 (E/2000/22), aneks V.

¹⁸⁰ Patrz WHO i United Nations Children's Fund (UNICEF), *Global Strategy for Infant and Young Child Feeding [Globalna strategia na rzecz Karmienia Niemowląt i Małych Dzieci]* (Genewa 2003).

47. Państwa powinny także zająć się problemem otyłości wśród dzieci, ponieważ wiąże się ona z problemem nadciśnienia, wczesnymi objawami chorób krążenia, insulinoopornością, większym prawdopodobieństwem otyłości w okresie dorosłości oraz przedwczesną śmiercią. Powszechna dostępność jedzenia typu *fast food* dla dzieci, które jest bogate w tłuszcz, cukier i sól, jest wysokoenergetyczne i ubogie w składniki odżywcze, oraz napojów zawierających dużo kofeiny i innych potencjalnie szkodliwych substancji powinna być ograniczona. Marketing tych produktów – zwłaszcza gdy skupia się na dzieciach jako odbiorcy – powinien podlegać regulacjom prawnym, a dostępność tych produktów w szkołach i innych miejscach powinna być kontrolowana.

(C) DOSTĘP DO CZYSTEJ WODY PITNEJ

48. Bezpieczna i czysta woda pitna oraz dobre warunki sanitarne są warunkiem pełnego korzystania z życia i wszystkich innych praw człowieka¹⁸¹. Ministerstwa i władze lokalne odpowiedzialne za wodę i warunki sanitarne powinny uznać swój obowiązek pomocy w realizacji prawa dzieci do zdrowia oraz aktywnie brać pod uwagę czynniki przyczyniające się do złego odżywiania, biegunki i innych chorób u dzieci związanych z warunkami sanitarnymi oraz rozmiar domostwa przy planowaniu i ekspansji infrastruktury oraz prowadzeniem usług związanych z wodą oraz przy podejmowaniu decyzji o wysokości minimalnej świadczeń pieniężnych i zaprzestaniu świadczenia usług. Państwa nie będą zwolnione ze swych obowiązków nawet, gdy sprywatyzują zaopatrzenie w wodę i usługi sanitarne.

(D) ZANIECZYSZCZENIE ŚRODOWISKA

49. Państwa powinny podejmować działania w celu wyeliminowania niebezpieczeństw i ryzyk jakie lokalne zanieczyszczenie stwarza dla zdrowia dzieci w każdych warunkach. Odpowiednio budownictwo z bezpiecznymi urządzeniami kuchennymi, środowisko wolne od smogu, odpowiednia wentylacja, ekonomiczne zarządzanie odpadami i odbiorem śmieci z dzielnic mieszkalnych i przyległych terenów, brak pleśni i innych substancji toksycznych oraz higiena w rodzinie to podstawowe warunki zdrowego wychowania i rozwoju. Państwa powinny objąć regulacjami prawnymi i monitorować wpływ działalności gospodarczej na środowisko, co może zagrażać prawu dzieci do zdrowia, bezpiecznej żywności, dostępowi do bezpiecznej wody pitnej oraz urządzeń sanitarnych.

50. Komitet zwraca uwagę na znaczenie środowiska – poza zanieczyszczeniem środowiska – dla zdrowia dzieci. Interwencje środowiskowe powinny między innymi przeciwdziałać

---

¹⁸¹ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 64/292 w sprawie prawa człowieka do wody i urządzeń sanitarnych.

zmianom klimatycznym, ponieważ jest to jedno z największych zagrożeń dla zdrowia dzieci i powoduje nasilenie dysproporcji stanu zdrowia. Państwa powinny więc umieścić w problematyce zdrowotnej dzieci w centrum działań na rzecz adaptacji do zmian klimatycznych i łagodzących efekty tych zmian.

Artykuł 24, paragraf 2 (d) – „zapewnienia matkom właściwej opieki zdrowotnej w okresie przed i po urodzeniu dziecka”

51. Komitet odnotowuje, że śmiertelność i zapadalność na choroby wśród matek, którym można zapobiec, stanowi poważne złamanie praw człowieka wobec kobiet i dziewcząt i stanowi poważne zagrożenie dla prawa do zdrowia ich dzieci i ich własnego. Ciąża i poród to naturalne procesy, a niebezpieczeństwa jakie się z nimi wiążą są znane i podatne na działania profilaktyczne i terapeutyczne, pod warunkiem że rozpoznana się je odpowiednio wcześnie. Sytuacje niebezpieczne mogą pojawić się w trakcie ciąży, porodu oraz w okresach przed- i poporodowych i mają zarówno krótko- jak i długoterminowe konsekwencje dla zdrowia i dobrobytu zarówno matki, jak i dziecka.

52. Komitet zachęca Państwa do przyjęcia w polityce zdrowotnej podejścia uwrażliwionego na potrzeby dziecka w różnych okresach dzieciństwa, takich jak: a) inicjatywa „szpital przyjazny dziecku”¹⁸², która chroni, promuje i wspiera procedurę *rooming-in* i karmienie piersią; b) polityki przyjazne dla dzieci skupione na szkoleniu pracowników służby zdrowia w celu zapewnienia wysokiej jakości usług w sposób, który minimalizuje strach, niepokój i cierpienie dzieci i ich rodzin oraz c) usługi przyjazne młodzieży, które wymagają od pracowników służby zdrowia i zaplecza otwartości i wrażliwości wobec młodzieży, zachowania poufności oraz świadczenia usług, które są dla młodzieży akceptowalne.

53. Opieka, którą kobiety otrzymują przed, w trakcie i po ciąży ma ogromne znaczenie dla zdrowia i rozwoju ich dzieci. Spełnienie obowiązku zapewnienia powszechnego dostępu do kompletnego pakietu interwencji w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego powinno się opierać na koncepcji kontinuum opieki od okresu przed ciążą, przez ciążę, poród oraz okres połogu. Opieka wysokiej jakości i zapewniona w odpowiednim czasie w tych okresach daje znaczące możliwości zapobieżenia międzypokoleniowemu przekazaniu schorzeń i ma ogromne znaczenie dla dziecka w trakcie całego życia.

54. Interwencje, które powinny być udostępnione w ramach tego kontinuum obejmują m.in.: podstawowa promocja zdrowia i profilaktyka, opieka lecznicza, włącznie z profilaktyką przeciwłęczową u noworodków, malarii w czasie ciąży i wrodzonego syfilisa; opieka żywieniowa; dostęp do edukacji zdrowotnej, informacji i usług w zakresie zdrowia seksualnego i rozrodczego;

¹⁸² UNICEF/WHO, Baby-Friendly Hospital Initiative (1991).

edukacja w zakresie zachowań zdrowotnych (np. związanych z paleniem i używkami); przygotowanie do narodzin dziecka; wczesne rozpoznawanie i leczenie komplikacji; bezpieczna aborcja i opieka postaborcyjna; podstawowa opieka podczas porodu; oraz zapobieganie przenoszeniu wirusa HIV z ciała matki do dziecka, a także opieka i leczenie kobiet i dzieci zakażonych HIV. Opieka nad matką i noworodkiem po porodzie powinna uwzględniać zasadę nierozdzielania matki od dziecka, gdy nie jest to konieczne.

55. Komitet zaleca, by interwencje w ramach ochrony społecznej obejmowały zapewnienie powszechnego pokrycia kosztów usług, płatny urlop rodzicielski oraz inne świadczenia ubezpieczenia społecznego, a także ustawodawstwo, które ogranicza niewłaściwy marketing i promocję sztucznych mieszanek do karmienia niemowląt.

56. Biorąc pod uwagę duży odsetek ciąż wśród młodzieży na całym świecie oraz dodatkowe ryzyko związanej z tym śmiertelności i zachorowalności, Państwa powinny zagwarantować, że systemy opieki zdrowotnej i usługi zdrowotne będą w stanie sprostać szczególnym potrzebom seksualnym i reprodukcyjnym młodzieży, jak np. planowanie rodziny i usługi związane z bezpieczną aborcją. Państwa powinny dążyć do zagwarantowania, że dziewczęta będą potrafiły podejmować niezależne, świadome decyzje w związku ze swym zdrowiem reprodukcyjnym. Dyskryminacja na tle ciąży wśród nastolatek, jak np. wydalenie ze szkoły, powinna być zakazana, należy zagwarantować możliwość zachowania ciągłości edukacji.

57. Biorąc pod uwagę, że chłopcy i mężczyźni mają kluczowe znaczenie w planowaniu zdrowych ciąż i porodów, Państwa powinny integrować edukację, świadomość i okazję do dialogu dla chłopców i mężczyzn w swych politykach i planach względem usług zdrowotnych w zakresie zdrowia seksualnego, reprodukcyjnego dzieci.

Artykuł 24, paragraf 2 (e) – „zapewnienia, aby wszystkie grupy społeczne, a w szczególności rodzice oraz dzieci, były informowane i posiadały dostęp do oświaty oraz otrzymywały wsparcie w korzystaniu z podstawowej wiedzy w zakresie zdrowia dziecka i karmienia, korzyściach karmienia piersią, higieny i urządzeń sanitarnych, a także zapobiegania wypadkom”

58. Obowiązki wynikające z powyższego zapisu obejmują udzielanie informacji o stanie zdrowia oraz wsparcie w korzystaniu z tych informacji. Informacje dotyczące zdrowia powinny być fizycznie dostępne, zrozumiałe i stosowne do wieku dziecka i jego poziomu edukacji.

59. Dzieci potrzebują informacji i edukacji w zakresie wszystkich aspektów zdrowia, by dokonywać świadomych wyborów związanych ze stylem życia i dostępem do usług zdrowotnych. Informacja i edukacja w zakresie umiejętności życiowych powinna obejmo-

wać szeroki zakres kwestii zdrowotnych, w tym: zdrowe odżywianie się, sporty i rekreacja; profilaktyka urazów i wypadków; urządzenia sanitarne, mycie rąk i inne osobiste praktyki oraz zagrożenia związane z tytoniem, alkoholem, użyciem psychoaktywnych substancji. Informacja i edukacja powinny obejmować odpowiednią informację na temat prawa dziecka do zdrowia, zobowiązania rządu oraz jak i gdzie szukać informacji o dostępnie do usług, i powinny być udostępnione jako główna część *curriculum* szkoły, jak również poprzez usługi zdrowotne i w innych warunkach dla dzieci, które nie są w szkole. Materiały dotyczące zdrowia powinny być napisane we współpracy z dziećmi i rozpowszechnione w różnych środowiskach publicznych.

60. Edukacja w zakresie zdrowia reprodukcyjnego i seksualnego powinna obejmować świadomość i wiedzę o ciele, w tym aspekty anatomiczne, fizjologiczne i emocjonalne; powinna być dostępna dla wszystkich dzieci, chłopców i dziewczynek. Powinna ona uwzględniać treści związane ze zdrowiem seksualnym, jak np. informacje o zmianach zachodzących w ciele i procesach dojrzewania, i ułożone w taki sposób, że dzieci będą mogły przyswoić wiedzę o zdrowiu reprodukcyjnym oraz zapobieganiu przemocy na tle płci oraz nauczyć się odpowiedzialnych zachowań seksualnych.

61. Informacja na temat zdrowia dzieci powinna być przekazana wszystkim rodzicom indywidualnie lub zbiorowo, dalszej rodzinie i innym opiekunom w inny sposób, jak np. poprzez ośrodki zdrowia, zajęcia dla rodziców, w publicznych broszurach informacyjnych, profesjonalne ośrodki, organizacje społecznościowe i media.

Artykuł 24, paragraf 2 (f) – „rozwoju profilaktycznej opieki zdrowotnej i usług, poradnictwa dla rodziców oraz wychowania w zakresie planowania rodziny”

(A) PROFILAKTYKA

62. Profilaktyka i promocja zdrowia powinna obejmować główne wyzwania stojące przed dziećmi w ramach określonej społeczności, jak i całego kraju. Wyzwania te obejmują m.in. choroby i inne problemy zdrowotne, takie jak wypadki, przemoc, uzależnienia, problemy psychospołeczne i ze zdrowiem psychicznym. Profilaktyka powinna dotyczyć chorób zakaźnych i niezakaźnych oraz uwzględniać połączenie interwencji biomedycznych, behawioralnych i strukturalnych. Zapobieganie chorobom niezakaźnym powinno wejść w życie jak najwcześniej, poprzez promocję i wsparcie zdrowego trybu życia dla kobiet w ciąży, ich krewnych/partnerów.

63. Zmniejszenie liczby urazów dziecięcych wymaga strategii i środków, by zmniejszyć przypadki utonięcia, poparzeń i innych wypadków. Takie strategie i środki powinny uwzględ-

niać ustawodawstwo i realizację praw; modyfikację przepisów i środowiskowe wsparcie; pomocnicze wizyty domowe i promocję elementów bezpieczeństwa; rozwój umiejętności i zmiany zachowania; projekty oparte na społeczności lokalnej oraz opiekę doraźną przedszpitalną, jak również rehabilitację. Starania w kierunku zmniejszenia liczby wypadków drogowych powinny obejmować: regulację prawną obowiązku zapinania pasów bezpieczeństwa i innych urządzeń bezpieczeństwa, dostęp do bezpiecznego transportu dla dzieci oraz uwzględniać ich potrzeby podczas planowania i kontroli ruchu drogowego. Wsparcie stosownych gałęzi przemysłu oraz mediów jest tu konieczne.

64. Postrzegając przemoc jako znaczną przyczynę śmiertelności i zachorowalności wśród dzieci, w zwłaszcza młodzieży w wieku dojrzewania, Komitet podkreśla potrzebę stworzenia środowiska, które uchroni dzieci przed przemocą i zachęci je do współtworzenia nowych postaw i zachowań w domu, szkole i miejscach publicznych; potrzebę wspierania rodziców i opiekunów społecznych w wychowywaniu dzieci w zdrowiu oraz potrzebę zwalczania postaw, które utrwalają tolerancję i przyzwolenie na przemoc we wszystkich jej formach, także poprzez regulację prawną przekazów w mediach zawierających przemoc.

65. Państwa powinny chronić dzieci przed rozpuszczalnikami, alkoholem, tytoniem i niedozwolonymi substancjami, gromadzić odpowiednie wyniki badań i podejmować stosowne działania w celu ograniczenia użycia takich substancji przez dzieci. Regulacja prawna marketingu i sprzedaży substancji szkodliwych dla zdrowia dzieci oraz promocji tych substancji w miejscach, gdzie przebywają dzieci, jak również w mediach masowych i publikacjach dostępnych dla dzieci jest konieczna.

66. Komitet zachęca Państwa–Strony, które jeszcze tego nie zrobiły, do ratyfikacji międzynarodowych konwencji regulujących kontrolę nad narkotykami¹⁸³ oraz Ramową Konwencję WHO o ograniczeniu użycia tytoniu. Komitet podkreśla znaczenie przyjęcia podejścia oparte go na prawie do użycia takich substancji i zaleca, by – w stosownych przypadkach – stosować strategię redukcji szkodliwego działania minimalizujące negatywne wpływy użycia szkodliwych substancji na zdrowie.

(B) WSPARCIE DLA RODZICÓW

67. Rodzice są najważniejszym źródłem wczesnej diagnozy i podstawowej opieki najmłodszych dzieci oraz najważniejszym czynnikiem chroniącym przed zachowaniami wysokiego ryzyka w wieku dojrzewania, takimi jak korzystanie z używek i kontakty seksualne bez

¹⁸³ Jednolita Konwencja o środkach odurzających z 1961 r.; Konwencja o Substancjach Psychotropowych z 1971 r.; Konwencja ONZ w sprawie Nielegalnego Przemytu Środków Odurzających i Substancji Psychotropowych z 1988 r.

zabezpieczenia. Rodzice i opiekunowie odgrywają także kluczową rolę w promowaniu zdrowego rozwoju dziecka, ochronie dziecka przez krzywdę doznaną w wyniku wypadków, urazów i przemocy oraz łagodzeniu negatywnych skutków ryzykownych zachowań. Procesy socjalizacyjne u dzieci, niezbędne dla zrozumienia i dostosowania się do świata, w którym dorastają, są w wielkim stopniu kształtowane przez rodziców, dalszą rodzinę i opiekunów. Państwa powinny zacząć stosować interwencje oparte na dowodach naukowych, by wspierać dobre rodzicielstwo, w tym edukację w zakresie umiejętności rodzicielskich, grupy wsparcia i doradztwo rodzinne, zwłaszcza dla rodzin borykających się z problemami zdrowotnymi dziecka i innymi wyzwaniami natury społecznej.

68. Biorąc pod uwagę wpływ kar cielesnych na zdrowie dzieci, w tym urazy śmiertelne i nieśmiertelne oraz konsekwencje psychologiczne i emocjonalne, Komitet przypomina Państwom o ich obowiązku podjęcia wszelkich odpowiednich legislacyjnych, administracyjnych, społecznych i edukacyjnych działań w celu wyeliminowania kar cielesnych i innych okrutnych lub poniżających form kar w każdym środowisku, także w domu¹⁸⁴.

(C) PLANOWANIE RODZINY

69. Usługi planowania rodziny powinny być dostępne w ramach kompleksowych usług w zakresie zdrowia seksualnego i rozrodczego i powinny uwzględniać edukację seksualną oraz doradztwo. Można je uznać za część kontinuum usług opisanych w artykule 24 ust. 2 (d) i powinny być tak zaprojektowane, by umożliwić wszystkim parom i osobom bez partnera podejmowanie wolnych i odpowiedzialnych decyzji w zakresie życia seksualnego i rozrodczego, w tym także o liczbie, różnicy wieku i czasie posiadania dzieci oraz dać im do tego niezbędne informacje i środki. Należy zwrócić uwagę na zapewnienie poufnego, powszechnego dostępu do dóbr i usług dla nastolatków płci żeńskiej i męskiej, także tych pozostających w związku małżeńskim. Państwa powinny zagwarantować, że młodzież nie będzie pozbawiona jakichkolwiek informacji czy usług w zakresie zdrowia seksualnego czy rozrodczego ze względu na moralne opory dostawców tych dóbr i usług.

70. Krótkofalowe metody antykoncepcyjne, takie jak prezerwatywy, środki hormonalne czy antykoncepcja doraźna powinny być łatwo i szybko dostępne dla aktywnych seksualnie nastolatków. Należy także udostępnić stałe i długofalowe metody antykoncepcyjne. Komitet zaleca, by Państwa zagwarantowały dostęp do legalnej aborcji i usług opieki poaborcyjnej bez względu na to, czy sama aborcja jest legalna.

¹⁸⁴ Komentarz Ogólny Nr 8 z 2006 r. dotyczący prawa dziecka do wolności od wszelkich form przemocy, Official Records of the General Assembly (Zasoby Oficjalne Zgromadzenia Ogólnego), Sześćdziesiąta trzecia Sesja, Suplement nr 41 (A/63/41), aneks II.

IV. ZOBOWIĄZANIA I OBOWIĄZKI

A. Zobowiązania Państw–Stron w zakresie poszanowania, ochrony i realizacji

71. Państwa mają trzy rodzaje obowiązków związanych z prawami człowieka, w tym prawem dzieci do zdrowia: poszanowanie wolności i uprawnień, ochrona tych wolności i uprawnień przed zagrożeniami ze strony trzecich stron lub natury społecznej/środowiskowej oraz realizacja tych uprawnień poprzez ich popieranie lub bezpośrednio realizowanie ich. Zgodnie z artykułem 4 Konwencji Państwa–Strony powinny realizować uprawnienia zawarte w prawie dzieci do zdrowia zgodnie ze swymi maksymalnymi możliwościami i dostępnymi zasobami i – gdy to konieczne – w ramach współpracy międzynarodowej.

72. Wszystkie Państwa, bez względu na swój poziom rozwoju, muszą podejmować natychmiastowe działania, by wypełniać te obowiązki jako priorytet i bez jakiegokolwiek dyskryminacji. Gdy dostępne zasoby są wyraźnie niewystarczające, Państwa wciąż muszą podejmować ukierunkowane działania, by jak najefektywniej dążyć do pełnej realizacji prawa dziecka do zdrowia. Bez względu na zasoby, Państwa mają obowiązek niepodjęcia żadnych regresywnych kroków, które mogłyby naruszyć sposób korzystania przez dzieci z ich prawa do zdrowia.

73. Główne obowiązki Państw w ramach prawa dziecka do zdrowia obejmują:

- a) przegląd państwowego i lokalnego środowiska prawnego i politycznego i – jeśli to konieczne – wprowadzenie stosownych poprawek i zmian do prawa;
- b) zapewnienie powszechnego pokrycia kosztów podstawowych usług wysokiej jakości, w tym profilaktyki, promocji zdrowia, usług w zakresie opieki i leczenia i najpotrzebniejszych leków;
- c) zapewnienie odpowiedniej odpowiedzi na problemy związane z czynnikami warunkującymi zdrowie dzieci oraz
- d) polityki rozwojowe, wdrożeniowe, monitorujące i oceniające oraz plany działań z kosztorysem, które stanowią podejście oparte na prawach człowieka w realizacji prawa dziecka do zdrowia.

74. Państwa powinny zademonstrować swe zaangażowanie w sukcesywne spełnianie wszystkich obowiązków wynikających z artykułu 24, nadając im priorytet nawet w kontekście politycznego czy ekonomicznego kryzysu lub sytuacji nadzwyczajnych. Do tego konieczne jest planowanie, projektowanie i wdrażanie sposób stabilny polityk, programów i usług związanych ze zdrowiem dzieci.

B. Obowiązki podmiotów niepaństwowych

75. Państwo jest odpowiedzialne za realizację prawa dzieci do zdrowia bez względu na to, czy przekazuje wykonanie usług podmiotom niepaństwowym czy nie. Oprócz Państwa,

specjalne obowiązki i wpływ na sprawy zdrowia ma wiele podmiotów niepaństwowych, które dostarczają informacje i usługi związane ze zdrowiem dzieci i czynnikami je warunkującymi.

76. Obowiązki Państw obejmują obowiązek promowania świadomości zakresu obowiązków podmiotów niepaństwowych oraz zapewnienia, że wszystkie podmioty niepaństwowe uznają, będą przestrzegać i realizować swe obowiązki wobec dziecka, stosując – o ile to konieczne – procedury należytej staranności.

77. Komitet wzywa wszystkie podmioty niepaństwowe zaangażowane w promowanie zdrowia i usługi prozdrowotne, zwłaszcza sektor prywatny, także przemysł farmaceutyczny i technologii medycznych, jak również media masowego przekazu i dostawców usług do działania zgodnie z zapisami Konwencji i zagwarantowania takiej zgodności ze strony wszelkich partnerów będących dostawcami usług w ich imieniu. Partnerzy ci to organizacje międzynarodowe, banki, regionalne instytucje finansowe, spółki globalne, sektor prywatny (prywatne fundacje i fundusze), dawcy i wszelkie inne jednostki świadczące usługi lub wsparcie finansowe, zwłaszcza podczas katastrof humanitarnych lub sytuacji niestabilnych politycznie.

1. OBOWIĄZKI RODZICÓW I INNYCH OPIEKUNÓW

78. Obowiązki rodziców i innych opiekunów są dokładnie wymienione w kilku zapisach Konwencji. Rodzice powinny wypełniać swe obowiązki jednocześnie działając zawsze w najlepszym interesie dziecka, jeśli to konieczne – z pomocą Państwa. Rodzice, biorąc pod uwagę potencjał rozwojowy dziecka, powinni pielęgnować, chronić i pomagać dzieciom w procesie dorastania i rozwoju w zdrowy sposób. Choć nie jest to wyraźnie wskazane w artykule 24 paragrafie 2 (f), Komitet zakłada, że jakiegokolwiek odniesienie do rodziców dotyczy także innych opiekunów.

2. NIEPAŃSTWOWI DOSTAWCY USŁUG I INNE PODMIOTY NIEPAŃSTWOWE

(a) niepaństwowi dostawcy usług

79. Wszyscy dostawcy usług zdrowotnych, włącznie z podmiotami niepaństwowymi, muszą włączyć i stosować w projektowaniu, wdrażaniu i ocenie swych programów usług wszystkie stosowne zapisy Konwencji, jak również kryteria dostępności, akceptowalności i jakości zgodnie z opisem w rozdziale VI, część E niniejszego komentarza ogólnego.

(b) sektor prywatny

80. Wszystkie przedsiębiorstwa handlowe mają obowiązek należytej staranności względem praw człowieka, w tym także praw umocowanych w Konwencji. Państwa powinny wymagać od przedsiębiorstw przestrzegania praw dziecka z należytą starannością. To zagwarantuje,

że firmy będą rozpoznawać, zapobiegać i neutralizować swój negatywny wpływ na prawa dziecka do zdrowia, w ramach swych stosunków handlowych i działań o charakterze globalnym. Duże firmy handlowe powinny być zachęcane do – lub w odpowiednich przypadkach mieć obowiązek – upublicznienia swych działań mających na celu zneutralizowanie swego wpływu na prawa dziecka.

81. Spośród wielu innych obowiązków, firmy prywatne powinny w każdych okolicznościach: powstrzymać się od zatrudniania dzieci do niebezpiecznej pracy oraz stosować się do przepisu minimalnego wieku przyjęcia do pracy; działać zgodnie z Międzynarodowym Kodeksem Marketingu Produktów Zastępujących Mleko Kobięce oraz stosownymi innymi rezolucjami Światowego Zgromadzenia Zdrowia; ograniczać reklamowanie wysokoenergetycznych napojów i żywności o niskiej wartości odżywczej, zawierających duże ilości kofeiny lub innych substancji potencjalnie szkodliwych dla dzieci, a także powstrzymać się od reklamowania, marketingu i sprzedaży dzieciom tytoniu, alkoholu i innych toksycznych substancji lub wykorzystywania wizerunku dzieci.

82. Komitet dostrzega głęboki wpływ sektora farmaceutycznego na zdrowie dzieci i wzywa firmy farmaceutyczne do zastosowania środków mających na celu zwiększenie dostępu dzieci do leków, zwracając szczególną uwagę na Wytyczne dla Firm Farmaceutycznych w Zakresie Praw Człowieka w związku z Dostępem do Leków¹⁸⁵. Jednocześnie Państwa powinny zagwarantować, że firmy farmaceutyczne będą monitorować spożycie i powstrzymają się od nadmiernego przepisywania leków dzieciom. Prawa własności intelektualnej nie powinny być stosowane w sposób, który powoduje, że niezbędne leki lub towary pozostają poza finansowymi możliwościami osób ubogich.

83. Prywatne firmy ubezpieczeniowe powinny zagwarantować, że nie będą dyskryminowały kobiet w ciąży, dzieci lub matek z przyczyn, które są zakazane, i że będą promować równość poprzez partnerstwo w ramach państwowych strategii ubezpieczenia zdrowotnego na zasadzie solidarności i przy zapewnieniu, że niezdolność do opłaty nie ogranicza dostępu do usług.

(c) media masowe i społeczne

84. Artykuł 17 Konwencji przedstawia obowiązki mediów masowych. W kontekście zdrowia można je dalej interpretować jako promowanie zdrowia i zdrowego stylu życia wśród dzieci; udostępnianie bezpłatnego czasu reklamowego przeznaczonego na promocję zdrowia; zagwarantowanie dzieciom i nastolatkom prywatności i poufności; promowanie dostępu do informacji; zaprzestanie produkowania programów i materiałów szkodliwych dla dzieci i zdrowia ogólnie; oraz nieutralizowanie stygmatów związanych ze stanem zdrowia.

¹⁸⁵ Patrz także rezolucja 15/22 Rady Praw Człowieka w sprawie prawa każdej osoby do korzystania ze zdrowia fizycznego i umysłowego na najwyższym możliwym poziomie.

(d) naukowcy

85. Komitet podkreśla odpowiedzialność podmiotów, w tym pracowników naukowo-dydaktycznych, prywatnych firm i innych, prowadzących badania z udziałem dzieci, w zakresie przestrzegania zasad i zapisów Konwencji oraz Międzynarodowych Wytycznych Etycznych dotyczących Badań Biomedycznych z Udziałem Ludzi¹⁸⁶. Komitet przypomina naukowcom, że najlepszy interes dziecka zawsze będzie nadrzędny w stosunku do interesu społeczeństwa ogółem lub postępów naukowych.

V. WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA

86. Państwa–Strony Konwencji mają obowiązek nie tylko wdrażać prawo dziecka do zdrowia w ramach własnej jurysdykcji, lecz także uczestniczyć w procesie wdrażania tego prawa na szczeblu globalnym poprzez współpracę międzynarodową. Artykuł 24 Konwencji o Prawach Dziecka nakłada na Państwa i agencje współpracy międzypaństwowej obowiązek zwrócenia szczególnej uwagi na potrzeby zdrowotne dzieci z najuboższych części społeczeństwa w Państwach rozwijających się.

87. Konwencja powinna regulować wszystkie międzynarodowe działania i programy Państw związane pośrednio lub bezpośrednio ze zdrowiem dzieci. Państwa partnerskie mają obowiązek rozpoznawania głównych problemów zdrowotnych mających wpływ na dzieci, kobiety w ciąży i matki w państwach odbierających i traktowania ich zgodnie z priorytetami i zasadami ustanowionymi w artykule 24. Współpraca międzynarodowa powinna wspierać państwowe systemy opieki zdrowotnej i państwowe polityki zdrowotne.

88. Państwa mają indywidualny i zbiorowy obowiązek współpracy, także poprzez mechanizmy ONZ, w zakresie środków zaradczych po katastrofach i pomocy humanitarnej w sytuacji kryzysowej. W takich przypadkach, Państwa powinny rozważyć priorytetowe podejście do działań mających na celu realizowanie prawa dziecka do zdrowia, także w formie odpowiedniej międzynarodowej pomocy medycznej; dystrybucji i zarządzania zasobami, takimi jak bezpieczna woda pitna, żywność i zapasy medyczne oraz w formie pomocy finansowej dla najbardziej narażonych i zmarginalizowanych dzieci.

89. Komitet przypomina Państwom o realizacji celu ONZ polegającego na przeznaczaniu 0,7% dochodu krajowego brutto na międzynarodową pomoc rozwojową, jako że zasoby finansowe mają ważne implikacje dla realizacji prawa dziecka do zdrowia w Państwach o ograniczonych zasobach. Aby zagwarantować najwyższą skuteczność Państwa i podmioty międzypaństwowe zachęca się do stosowania Zasad z Paryża dotyczących Skuteczności Pomocy oraz zasad z Akry.

¹⁸⁶ Rada Międzynarodowych Organizacji Nauk Medycznych/WHO, Genewa, 1993.

VI. PODSTAWY WDRAŻANIA I ODPOWIEDZIALNOŚCI

90. Odpowiedzialność jest kluczowym aspektem korzystania z prawa dzieci do zdrowia. Komitet przypomina Państwu–Stronom o ich obowiązku zapewnienia, że odpowiednie władze rządowe i dostawcy usług będą rozliczani za utrzymanie najwyższego możliwego standardu zdrowia dzieci i opieki zdrowotnej do czasu ukończenia przez nie 18 lat.

91. Państwa powinny stworzyć środowisko, które sprzyja wywiązywaniu się z obowiązków przez wszystkie zainteresowane podmioty w zakresie prawa dzieci do zdrowia oraz opracowanie ram prawnych, w ramach których mogą działać i podlegać kontroli wszystkie zainteresowane podmioty, także poprzez mobilizowanie politycznego i finansowego wsparcia dla spraw związanych ze zdrowiem dzieci i budowanie zdolności podmiotów zobowiązanych do wywiązywania się ze swych obowiązków i zdolności dzieci do domagania się swych praw.

92. Przy aktywnym zaangażowaniu rządu, parlamentu, społeczności, społeczeństwa obywatelskiego i dzieci, państwowe mechanizmy kontroli muszą być skuteczne i transparentne i ukierunkowane na rozliczenie wszystkich podmiotów z ich działań. Instytucje te powinny m.in. poświęcić uwagę czynnikom strukturalnym wpływającym na zdrowie dzieci, takim jak prawa, polityki i budżety. Dla procedur rozliczania z nałożonych obowiązków poszukiwanie środków finansowych i identyfikowanie wpływów na zdrowie dzieci jest najważniejsze.

A. Rozpowszechnianie wiedzy o prawie dziecka do zdrowia (artykuł 42)

93. Komitet zachęca Państwa do przyjęcia i wdrożenia kompleksowej strategii na rzecz edukacji dzieci, ich opiekunów, polityków, decydentów i osób zawodowo zajmujących się dziećmi w zakresie prawa dzieci do zdrowia oraz tego, co mogą zrobić, by je realizować.

B. Środki ustawodawcze

94. Konwencja nakłada na Państwa–Strony obowiązek przyjęcia wszelkich stosownych środków ustawodawczych, administracyjnych i innych niezbędnych do wdrożenia prawa dziecka do zdrowia bez jakiegokolwiek dyskryminacji. Przepisy prawa państwowego powinny nakładać na Państwa obowiązek zapewnienia usług, programów, zasobów i infrastruktury niezbędnej do realizacji prawa dziecka do ochrony zdrowia i nadający kobietom w ciąży i dzieciom ustawowe uprawnienie do korzystania z usług zdrowotnych i innych z nimi związanych bez względu na ich możliwości finansowe. Prawa powinny podlegać rewizji w celu oceny wszelkich ewentualnych efektów dyskryminujących lub przeszkód w realizacji prawa dziecka do zdrowia i być uchylane w razie konieczności. W razie potrzeby, agencje międzynarodowe i donatorzy powinni zapewnić pomoc rozwojową i wsparcie techniczne dla takich reform prawnych.

95. Ustawodawstwo powinno spełniać kilka dodatkowych funkcji w realizacji prawa dziecka do ochrony zdrowia poprzez między innymi definiowanie zakresu prawa i uznanie dzieci jako osoby uprawnione; dookreślenie ról i zakresu odpowiedzialności wszystkich podmiotów odpowiedzialnych; określenie, jakich usług domagać się mogą dzieci, kobiety w ciąży i matki; oraz regulacja usług w celu zagwarantowania ich wysokiej jakości. Państwa muszą zagwarantować, że istnieją odpowiednie gwarancje ustawodawcze i inne mające na celu ochronę i promowanie pracy obrońców praw człowieka działających na rzecz prawa dziecka do zdrowia.

C. Nadzór i koordynacja

96. Zachęca się Państwa do ratyfikowania i wdrożenia międzynarodowych i lokalnych instrumentów praw człowieka związanych z prawem dziecka do zdrowia oraz składania odpowiednich sprawozdań z realizacji prawa dziecka do zdrowia w każdym aspekcie.

97. Stałość polityki na rzecz prawa dziecka do zdrowia i praktyki w tym zakresie wymaga długoterminowego planu, wspieranego i utrzymywanego jako priorytet państwowy. Komitet zachęca także Państwa do ustanowienia i korzystania z całościowej, wspólnej państwowej struktury koordynacji ds. zdrowia dzieci, zbudowanej na zasadach Konwencji o Prawach Dziecka, ułatwiającej współpracę międzyministerialną i na różnych poziomach władzy państwowej oraz interakcji ze społeczeństwem obywatelskim, także z dziećmi. Biorąc pod uwagę dużą ilość agencji rządowych, dziedzin legislacji i ministerstw opracowujących polityki i usługi związane z prawem dziecka do zdrowia, Komitet zaleca, by role i zakres odpowiedzialności każdego z tych podmiotów był określony przepisami prawa i podlegał ich regulacji.

98. Szczególną uwagę należy poświęcić identyfikacji i priorytetowemu potraktowaniu zmarginalizowanych i poszkodowanych grup dzieci, jak również dzieciom, które narażone są na przemoc i dyskryminację w jakiegokolwiek formie. Wszystkie działania powinny być w pełni skalkulowane, finansowane i upublicznione w ramach budżetu państwowego.

99. Należy zastosować strategię „zdrowie dziecka we wszystkich politykach”, uwydatniając związki pomiędzy zdrowiem dziecka a czynnikami je determinującymi. Należy podjąć wszystkie starania mające na celu usunięcie niejasności, które zagrażają transparentności, koordynacji, partnerstwie i odpowiedzialności przy świadczeniu usług wpływających na zdrowie dzieci.

100. Podczas gdy decentralizacja jest konieczna, by sprostać szczególnym potrzebom lokalnych społeczności i sektorów, nie zmniejsza to bezpośredniej odpowiedzialności władz centralnych czy rządu państwa za wywiązanie się ze swych obowiązków wobec dzieci w ramach swej jurysdykcji. Decyzje o przydziale do różnych poziomów usług i rejonów geograficznych powinny odzwierciedlać główne cechy podejścia do podstawowej opieki zdrowotnej.

101. Państwa powinny angażować wszystkie sektory społeczeństwa, także dzieci w procesie implementacji prawa dziecka do ochrony zdrowia. Komitet zaleca, by to zaangażowanie

oznaczało: stworzenie warunków sprzyjających stałemu wzrostowi, rozwojowi i utrzymaniu organizacji społeczeństwa cywilnego, w tym organizacji typu *grass-roots* i lokalnych społecznościowych; aktywne wsparcie zaangażowanych w rozwój, wdrażanie i ocenę polityki i usług związanych ze zdrowiem dzieci oraz zapewnienie odpowiedniego wsparcia finansowego lub pomoc w uzyskaniu takiego wsparcia.

1. ROLA PARLAMENTU W ROZLICZENIU Z OBOWIĄZKÓW NA POZIOMIE PAŃSTWOWYM

102. W sprawach związanych ze zdrowiem dzieci parlamenty mają obowiązek ustanawiać prawo, zapewniając transparentność i globalność oraz zachęcać do stałej debaty publicznej oraz tworzenia kultury odpowiedzialności. Parlamenty powinny stworzyć publiczną platformę do składania raportów prowadzenia debat oraz promowania partycypacji publicznej w niezależnych mechanizmach rewizji. Powinny także rozliczać władzę wykonawczą z wdrażania zaleceń z niezależnych kontroli i zapewnić, że wyniki tych kontroli będą uwzględniane w kolejnych planach narodowych, prawach, politykach, budżetach i innych środkach kontroli.

2. ROLA PAŃSTWOWYCH INSTYTUCJI PRAW CZŁOWIEKA W ROZLICZANIU Z OBOWIĄZKÓW

103. Państwowe instytucje praw człowieka pełnią ważną rolę w procesie kontroli i promowaniu odpowiedzialności, wspomagając realizację prawa dziecka do zdrowia i walcząc o zmiany systemowe do niej konieczne. Komitet odwołuje się do swego Komentarza Ogólnego Nr 2 i przypomina Państwom, że mandat rzeczników praw dziecka powinien uwzględniać gwarancję prawa do zdrowia, a osoby sprawujące mandat powinny dysponować zasobnym zapleczem i być niezależne od władzy państwa¹⁸⁷

D. Inwestowanie w zdrowie dziecka

104. W swych decyzjach związanych z budżetem i dystrybucją finansów Państwa powinny dążyć do zapewnienia dostępności, akceptowalności i jakości najważniejszych usług zdrowotnych dla dzieci bez jakiegokolwiek dyskryminacji.

105. Państwa powinny stale oceniać wpływ decyzji w ramach polityki makroekonomicznej na prawo dziecka do zdrowia, zwłaszcza dzieci w trudnej sytuacji życiowej, wystrzegając się jakichkolwiek decyzji, które mogą naruszać prawa dziecka i stosować zasadę najlepszego

¹⁸⁷ Komentarz Ogólny Nr 2 z 2002 r, w sprawie roli niezależnych narodowych instytucji praw człowieka w promocji i ochronie praw dziecka, Official Records of the General Assembly (Zasoby Oficjalne Zgromadzenia Ogólnego), Pięćdziesiąta dziewiąta sesja, Suplement Nr 41 (A/59/41), aneks VIII.

interesu przy podejmowaniu takich decyzji. Państwa powinny także uwzględnić obowiązki wynikające z artykułu 24 w swych negocjacjach z międzynarodowymi instytucjami finansowymi i innymi donatorami, by zapewnić, że prawo dziecka do zdrowia jest odpowiednio brane pod uwagę we współpracy międzynarodowej.

106. Komitet zaleca Państwom–Stronom:

- a) ustanowić prawa określające jaka odpowiednia część wydatków na zdrowie publiczne ma być przeznaczona na zdrowie dzieci i utworzyć towarzyszące im mechanizmy pozwalające na systematyczną, niezależną ocenę tych wydatków;
- b) spełnić wymóg Światowej Organizacji Zdrowia dotyczący minimalnego wydatku na osobę i traktować priorytetowo kwestię zdrowia dzieci w planowaniu przydziałów budżetowych;
- c) uwidaczniać inwestycję w zdrowie dzieci w budżecie państwa poprzez szczegółowe opracowanie zasobów przeznaczonych na ten cel i wydanych oraz
- d) wdrożyć oparty na prawach system monitorowania i analizy budżetu, jak również oceny, w jaki sposób inwestycje, zwłaszcza w sektorze zdrowia, mogą służyć najlepszemu interesowi dziecka.

107. Komitet podkreśla wagę narzędzi oceny przy wykorzystaniu zasobów i dostrzega potrzebę opracowania wymiernych wskaźników mających pomóc Państwom–Stronom w monitorowaniu i ocenie postępu dokonanego we wdrażaniu prawa dziecka do zdrowia.

E. Cykl działania

108. Wypełnienie obowiązków wynikających z artykułu 24 przez Państwa–Strony wymaga zaangażowania w cykliczny proces planowania, wdrażania, monitorowania i oceny, by móc potem przełożyć efekty na dalsze planowanie, modyfikację procesu wdrażania i monitorowania i oceny skutków tych działań. Państwa powinny zagwarantować rzeczywistą partycypację dzieci i wdrażać mechanizmy informacji zwrotnej by przyspieszyć niezbędne zmiany modyfikacyjne w cyklu.

109. W sercu polityki, usług i programów rozwojowych, wdrażania i monitorowania, które mają na celu realizację prawa dzieci do zdrowia leży dostępność stosownych i miarodajnych danych. Dostępność ta obejmuje: odpowiednio posegregowane dane na temat toku życia dziecka, z naciskiem na grupy szczególnie wrażliwe; informacje na temat głównych problemów zdrowotnych, w tym zaniedbane i nowe przyczyny śmiertelności i zachorowalności oraz dane na temat kluczowych czynników determinujących zdrowie dzieci. Informacje strategiczne wymagają danych zebranych poprzez rutynowe systemy informacji zdrowotnej, specjalne badania i ankiety powinny zawierać zarówno dane jakościowe, jak i ilościowe. Dane te powinny być zbierane, analizowane, rozpowszechniane i wykorzystywane do doskonalenia krajowych i regionalnych programów i polityk.

1. PLANOWANIE

110. Komitet odnotowuje, że aby doskonalić wdrażanie, monitorowanie i ocenianie działań prowadzonych w celu spełnienia obowiązków wynikających z artykułu 24, Państwa powinny przeprowadzić analizy sytuacyjne istniejących problemów, spraw i infrastruktury niezbędnej do dostarczania usług. Analiza ta powinna oceniać efektywność instytucji i dostępność zasobów ludzkich, finansowych i technicznych. Należy opracować strategię angażującą wszystkie podmioty, zarówno państwowe, jak i niepaństwowe oraz dzieci, w oparciu o wyniki analizy.

111. Analiza sytuacyjna da jasną koncepcję priorytetów państwowych i lokalnych, a także strategii umożliwiających ich realizację. Należy opracować punkty odniesienia i cele, plany działania poparte planem budżetowym i strategię operacyjną wraz z podstawami monitorowania i polityk oceniających, programów i usług oraz promowania odpowiedzialności za zdrowie dzieci. To wskaże jak zbudować i wzmocnić istniejące struktury i systemy, tak by były zgodne z zapisami Konwencji.

2. KRYTERIA DZIAŁANIA I WDRAŻANIA

112. Państwa powinny zagwarantować, że wszystkie usługi zdrowotne i programy dla dzieci będą spełniały kryteria dostępności, możliwości uzyskania, akceptowalności i jakości.

(a) dostępność

113. Państwa powinny zagwarantować istnienie i funkcjonowanie ośrodków zdrowia dla dzieci, dóbr, usług i programów w wystarczającej ilości. Państwa powinny zagwarantować, że mają wystarczającą liczbę szpitali, klinik, lekarzy medycyny, mobilnych zespołów i zaplecza, środowiskowych pracowników zdrowia, sprzętu i leków, by świadczyć opiekę zdrowotną dla dzieci, kobiet w ciąży i matek w swych granicach. To kryterium wystarczalności powinno być mierzone wedle potrzeb, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci o ograniczonym dostępie do usług i populacji nieosiągalnych.

(b) możliwość uzyskania

114. Element ten ma cztery wymiary:

- a) niedyskryminacja – usługi zdrowotne i powiązane, sprzęt i zaopatrzenie muszą być dostępne dla wszystkich dzieci, kobiet ciężarnych i matek, praktycznie i teoretycznie, bez dyskryminacji w jakiegokolwiek formie;
- b) dostępność fizyczna – placówki zdrowotne muszą znajdować się w dostępnej lokalizacji dla wszystkich dzieci, kobiet w ciąży i matek. Może to oznaczać konieczność zwrócenia szczególnej uwagi na potrzeby dzieci i kobiet niepełnosprawnych; Komitet zachęca Państwa do priorytetowego traktowania budowy placówek i usług w zaniedbanych rejonach

- kraju oraz inwestowania w rozwiązania mobilne, innowacje technologiczne oraz dobrze wyszkolonych i dysponujących szerokim wsparciem pracowników środowiskowych, za pomocą których można dotrzeć do szczególnie wrażliwych grup dzieci;
- c) dostępność finansowa – brak zdolności finansowych, aby zapłacić za usługi, zaopatrzenie lub lekarstwa nie powinien skutkować brakiem dostępu do tych dóbr. Komitet wzywa Państwa–Strony do zniesienia opłat i wdrożenia systemów finansowania opieki zdrowotną, która nie będzie dyskryminowała kobiet i dzieci z tytułu ich niezdolności finansowej. Należy wdrożyć takie mechanizmy, jak podatek i ubezpieczenie opierające się na zasadzie równych, sprawiedliwych składek;
  - d) dostępność informacji – informacja na temat promocji zdrowia, stanu zdrowia i możliwości leczenia powinna być przekazywana dzieciom i ich opiekunom w języku i formie dla nich przyswajalnych i zrozumiałych.

(c) akceptowalność

115. W kontekście prawa dzieci do zdrowia, Komitet definiuje akceptowalność jako obowiązek projektowania i wdrażania wszelkich udogodnień, dóbr i usług związanych ze zdrowiem, w sposób, który w pełni uwzględnia i szanuje etykę lekarską jak również potrzeby dzieci, ich oczekiwania, kulturę, poglądy i język, ze szczególnym naciskiem, o ile to konieczne, na niektóre grupy.

(d) jakość

116. Udogodnienia, dobra i usługi związane z ochroną zdrowia powinny być dobrej jakości i sprawdzone pod względem naukowym i medycznym. Zapewnienie jakości wymaga m.in. by: a) leczenie, interwencje i leki były tworzone na podstawie najlepszych dostępnych dowodów; b) personel medyczny był wykwalifikowany i odpowiednio przeszkolony w zakresie zdrowia dzieci i matek oraz zasad i zapisów Konwencji; c) sprzęt szpitalny był sprawdzony naukowo i odpowiedni dla dzieci; d) leki były zatwierdzone zgodnie z prawem, nieprzeterminowane i przeznaczone dla dzieci (jeśli to konieczne), a działania niepożądane monitorowane oraz e) prowadzona była regularnie ocena jakości opieki zdrowotnej w instytucjach.

3. MONITOROWANIE I OCENA

117. Należy stworzyć dobrze zorganizowany i odpowiednio skatalogowany system wskaźników monitorowania i oceny, czy spełnione są wymagania i kryteria realizacji wskazane powyżej. Dane te należy wykorzystywać do doskonalenia i reorganizacji polityk, programów i usług w procesie wsparcia realizacji prawa dziecka do zdrowia. Systemy informacyjne w zakresie opieki zdrowotnej powinny gwarantować, że dane te będą wiarygodne, transparen-

ne i spójne przy jednoczesnym zapewnieniu ochrony prywatności. Państwa powinny regularnie weryfikować systemy informacji medycznej, zwłaszcza systemy monitorowania i rejestracji chorób w celu poprawy ich funkcjonowania.

118. Narodowe mechanizmy kontroli powinny monitorować, weryfikować i brać pod uwagę wyniki przeprowadzonych kontroli. Monitorowanie oznacza dostarczanie danych na temat stanu zdrowia dzieci, regularne przeglądanie jakości usług medycznych dla dzieci oraz kontrola wysokości wydatków na te usługi, a także gdzie, co i na kogo się te wydatki przeznacza. Jest to zarówno monitorowanie rutynowe, jak i okresowe, szczegółowe kontrole. Weryfikowanie (przeгляд) oznacza analizowanie danych i konsultowanie się z dziećmi, rodzinami, innymi opiekunami i społeczeństwem obywatelskim w celu ustalenia, czy stan zdrowia dzieci się poprawił oraz czy władze państw i inne podmioty wypełniły swe zobowiązania. Działanie oznacza wykorzystanie dowodów uzyskanych dzięki tym procesom, by ponawiać i zwiększać skalę tego, co się sprawdza, a to, co nie – naprawiać i reformować.

F. Środki zaradcze w przypadku łamania prawa

119. Komitet gorąco zachęca Państwa do utworzenia funkcjonalnych i dostępnych mechanizmów skargowych dla dzieci, o charakterze środowiskowym, i ułatwienia dzieciom poszukiwania i uzyskania zadośćuczynienia, gdy ich prawo do zdrowia jest zagrożone lub łamane. Państwa powinny także zapewnić szeroki wachlarz praw skargowych, włącznie z pozwem zbiorowym.

120. Państwa powinny zapewnić i ułatwić dostęp do sądów dzieciom indywidualnie, jak również ich opiekunom, i podjąć kroki w kierunku usunięcia wszelkich barier w dostępie do środków zaradczych w przypadku łamania prawa dziecka do zdrowia. Narodowe instytucje praw człowieka, rzecznicy praw dziecka, zawodowi pracownicy służby zdrowia i stowarzyszenia konsumenckie mogą odgrywać ważną rolę w tej sprawie.

VII. UPOWSZECHNIANIE

121. Komitet zaleca, by Państwa rozpowszechniły szeroko niniejszy komentarz ogólny w parlamencie oraz rządzie, w ministerstwach, departamentach oraz wśród organów administracji lokalnej zajmujących się sprawami związanymi ze zdrowiem dzieci.

KOMENTARZ OGÓLNY NR 16 (2013)

dotyczący zobowiązań Państw–Stron w zakresie wpływu sektora biznesowego na prawa dzieci

I. WSTĘP I CELE

1. Komitet Praw Dziecka zauważa, że wpływ sektora biznesowego na prawa dzieci wzrósł w ostatnich dekadach z takich powodów, jak: globalny charakter gospodarki i działalności biznesowej oraz utrzymujący się trend do decentralizacji, outsourcingu i prywatyzacji działań państwowych, co ma konsekwencje korzystanie z praw człowieka. Biznes może być ważnym motorem rozwoju społecznego i gospodarczego, wzmacniającym realizację praw dzieci poprzez np. zaawansowane technologie, inwestycje oraz generowanie miejsc pracy. Jednak realizacja praw dziecka nie postępuje automatycznie wraz ze wzrostem gospodarczym, a przedsięwzięcia biznesowe mogą mieć na nie negatywny wpływ.

2. Państwa mają zobowiązania dotyczące wpływu działań biznesowych na prawa dziecka, które wynikają z Konwencji Praw Dziecka, Protokołu fakultatywnego w sprawie sprzedaży dzieci, zjawiska pornografii i prostytucji dziecięcej oraz Protokołu fakultatywnego w sprawie udziału dzieci w konfliktach zbrojnych. Zobowiązania te obejmują wiele zagadnień, odzwierciedlając fakt, że dzieci są zarówno posiadaczami praw oraz konsumentami produktów powstałych w wyniku działalności biznesowej, powszechnie zatrudnianymi pracownikami, przyszłymi pracownikami i liderami biznesowymi oraz członkami społeczności i środowisk, w których jest ona prowadzona. Niniejszy komentarz ogólny zmierza do wyjaśnienia tych zobowiązań oraz opisanie kroków, jakie powinny być podjęte, aby Państwa mogły je wypełnić.

3. Dla celów niniejszego komentarza ogólnego sektor biznesowy został zdefiniowany, jako wszystkie przedsiębiorstwa, zarówno krajowe, jak i międzynarodowe, bez względu na rozmiar, sektor, lokalizację, własność i strukturę. Komentarz ogólny zajmuje się również zobowiązaniami dotyczącymi organizacji non–profit, które odgrywają rolę w dostarczaniu usług niezbędnych dla cieszenia się prawami dziecka.

4. Państwa muszą mieć odpowiednie prawne i instytucjonalne programy dotyczące przestrzegania, chronienia i wypełniania praw dzieci oraz zapewnić środki zaradcze w przypadku ich naruszenia w kontekście funkcjonowania biznesu. W odniesieniu do tego, Państwa powinny wziąć pod uwagę, że:

- a) dzieciństwo jest wyjątkowym okresem rozwoju fizycznego, umysłowego, emocjonalnego i duchowego, a naruszenie praw dziecka, takie jak obcowanie z przemocą, praca dzieci lub używanie niebezpiecznych produktów czy przebywanie w niebezpiecznym środowisku może mieć utrzymujące się przez całe życie, nieodwracalne, a nawet wielopokoleniowe konsekwencje;
- b) dzieci często nie mają głosu w kwestiach politycznych oraz dostępu do stosownych informacji. Aby realizować swoje prawa muszą polegać na systemach rządowych, na które mają niewielki wpływ. Utrudnia im to zabranie głosu w decyzjach dotyczących praw i strategii wpływających na ich prawa. W procesie podejmowania decyzji Państwa mogą nie uwzględniać wpływu praw i strategii dotyczących biznesu na dzieci, i odwrotnie – sektor biznesowy często wywiera ogromny wpływ na decyzje nie odnosząc się do praw dzieci;
- c) ogólnie mówiąc, trudno jest dzieciom uzyskać zadośćuczynienie – w sądzie bądź poprzez inne mechanizmy – kiedy ich prawa są naruszane, zwłaszcza przez przedsiębiorstwa. Dzieciom często brakuje wsparcia prawnego, wiedzy na temat mechanizmów zaradczych, środków finansowych i właściwej reprezentacji prawnej. Dodatkowo, mają one trudności w uzyskaniu odszkodowania za nadużycia, które powstają w wyniku globalnej działalności biznesowej.

5. Biorąc pod uwagę szeroki zakres praw dziecka, na które działalność biznesowa może mieć wpływ, niniejszy komentarz ogólny nie przygląda się każdemu stosownemu artykułowi Konwencji i jej protokołom. Zamiast tego próbuje zapewnić Państwom ramy dla wdrożenia Konwencji jako całości, w odniesieniu do sektora biznesowego, koncentrując się na szczególnych aspektach, gdzie wpływ działalności biznesowej na prawa dzieci może być najbardziej istotny. Niniejszy komentarz ogólny zmierza do dostarczenia Państwom wytycznych w jaki sposób powinny:

- a) zapewnić, że działalność i funkcjonowanie przedsiębiorstw nie wpływa ujemnie na prawa dzieci;
- b) stworzyć przedsiębiorstwom pozwalające rozwinąć możliwości i wspierające środowisko, przestrzegające praw dziecka, w tym we wszystkich relacjach biznesowych związanych z ich działalnością, produktami lub usługami oraz w ich globalnym funkcjonowaniu oraz
- c) zapewnić dostęp do efektywnych środków zadośćuczynienia dla dzieci, których prawa zostały naruszone przez przedsiębiorstwa, zarówno prywatne, jak i państwowe.

6. Niniejszy komentarz ogólny czerpie z doświadczeń Komitetu, dokonując przeglądu raportów Państw–Stron oraz dnia obrad ogólnych z 2002 roku na temat sektora prywatnego, jako dostawcy usług¹⁸⁸. Zawiera również informacje z regionalnych i międzynarodowych konsultacji z wieloma interesariuszami, włączając dzieci, jak również z publicznych konsultacji, które odbywają się od 2011.

7. Komitet zdaje sobie sprawę ze znaczenia dla niniejszego komentarza ogólnego wytycznych dla istniejących i rozwijających się krajowych i międzynarodowych norm, standardów i strategii dotyczących biznesu i praw człowieka. Niniejszy komentarz ogólny jest zgodny z międzynarodowymi konwencjami, w tym Konwencją Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO) Nr 182 (1999) dotyczącą zakazu oraz natychmiastowych działań zmierzających do wyeliminowania najgorszych form pracy dzieci oraz Nr 138 (1973) dotyczącą minimalnego wieku przyjęcia do pracy. Komitet uznaje znaczenie programu ONZ „Chronić, przestrzegać i zadośćuczynić” oraz Wytycznych ONZ dotyczących biznesu i praw człowieka przyjętych przez Komitet Praw Człowieka oraz Trójstronnej Deklaracji Zasad dotyczących Przedsiębiorstw Wielonarodowych i Polityki Społecznej. Inne dokumenty, takie jak Wytyczne Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) dla przedsiębiorstw wielonarodowych, projekt ONZ „Global Compact”, Sprawozdanie ONZ dotyczące przemocy wobec dzieci oraz Prawa dziecka i zasady biznesowe stanowią użyteczne odniesienia dla Komitetu.

II. ZAKRES I ZASTOSOWANIE

8. Niniejszy komentarz ogólny co do zasady zajmuje się zobowiązaniami Państw wynikającymi z Konwencji i Protokołu fakultatywnego do Konwencji. W tym momencie nie ma żadnych międzynarodowych wiążących prawnie dokumentów dotyczących odpowiedzialności sektora biznesowego wobec praw człowieka. Jednak Komitet zdaje sobie sprawę z tego, że obowiązki i odpowiedzialność dotyczące przestrzegania praw dzieci rozciągają się w praktyce poza Państwo i kontrolowane przez nie usługi i instytucje oraz mają zastosowanie również do prywatnych jednostek i przedsiębiorstw. Dlatego cały sektor biznesowy musi ponosić odpowiedzialność za prawa dziecka, a Państwa muszą zapewnić, że tak się dzieje. Dodatkowo przedsiębiorstwa biznesowe nie powinny podważać zdolności Państw do wypełniania zobowiązań wobec dzieci wynikających z Konwencji i Protokołów fakultatywnych do Konwencji.

9. Komitet przyznaje, że dobrowolne działania związane z odpowiedzialnością biznesową przedsiębiorstw, takie jak inwestycje, obrona oraz zaangażowanie w strategię publiczną, dobrowolne kodeksy postępowania, filantropia lub inne zbiorowe działania mogą wpływać pozytywnie na prawa dzieci. Państwa powinny zachęcać do takich dobrowolnych działań i inicja-

¹⁸⁸ Komitet Praw Dziecka, raport z trzydziestej pierwszej sesji, CRC/C/121, załącznik II.

tyw, tworzących kulturę biznesu nawołującą do przestrzegania i wspierania praw dzieci. Jednak należy podkreślić, że takie działania i inicjatywy nie mogą być substytutem działania i regulacji biznesowych Państwa oraz zobowiązań wynikających z Konwencji i protokołów, a w przypadku sektora biznesowego wypełniania odpowiedzialności za przestrzeganie praw dzieci.

10. Należy wspomnieć, że Konwencja i Protokół fakultatywny do Konwencji pojmują Państwo jako całość, bez względu na jego wewnętrzne struktury, gałęzie lub organizacje. Co więcej – decentralizacja władzy poprzez jej przekazywanie i delegowanie nie zmniejsza bezpośredniej odpowiedzialności Państwa dotyczącej spełniania obowiązków wobec wszystkich dzieci w obrębie jego jurysdykcji.

11. Niniejszy komentarz ogólny na początku rozważa związki pomiędzy zobowiązaniami dotyczącymi działalności biznesowej oraz głównymi założeniami Konwencji. Następnie określa ogólny charakter i zakres zobowiązań Państwa w odniesieniu do praw dzieci i sektora biznesowego. Później bada zakres zobowiązań w kontekście, w którym wpływ działalności biznesowej na prawa dzieci jest najbardziej widoczny, włączając przedsiębiorstwa jako dostawcy usług, gdzie dzieci podlegają wpływom gospodarki nieformalnej, Państwa angażują się w organizacje międzynarodowe, a działalność biznesowa funkcjonuje za granicą w obszarach, w których Państwo nie zapewnia wystarczającej ochrony. Niniejszy komentarz ogólny kończy się zarysowaniem ram do wdrożenia i rozpowszechnienia.

III. ZASADY OGÓLNE KONWENCJI W ODNIESIENIU DO DZIAŁALNOŚCI BIZNESOWEJ

12. Prawa dzieci są powszechne, niepodzielne, współzależne i wzajemnie powiązane. Komitet ustanowił cztery główne zasady wynikające z Konwencji, będące podstawą dla wszystkich decyzji i działań Państwa dotyczących działalności i funkcjonowania biznesu zgodnie z podejściem uwzględniającym prawa dziecka¹⁸⁹.

A. Prawo do niedyskryminacji (art. 2)

13. Artykuł 2 Konwencji wzywa Państwa do przestrzegania i zagwarantowania praw każdemu dziecku w granicach swojej jurysdykcji „bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne i inne, pochodzenie narodowe, etniczne lub społeczne, status majątkowy, niepełnosprawność, cenzus urodzenia lub jakiegokolwiek

¹⁸⁹ Patrz Komitet Praw Dziecka, komentarz ogólny Nr 13 (2011) w sprawie praw dziecka do wolności od wszelkich form przemocy, Protokoły oficjalne ze Zgromadzenia Ogólnego, Sześćdziesiąta siódma sesja, Dodatek Nr 41 (A/67/41), załącznik V, para.59.

inny tego dziecka albo jego rodziców bądź opiekuna prawnego”. Państwa muszą zagwarantować, że zagadnienia legislacyjne, polityczne i programowe związane z problematyką biznesową nie są w sposób świadomy lub nieświadomy dyskryminujące wobec dzieci, w zakresie treści lub wdrażania; na przykład te, które dotyczą dostępu rodziców i opiekunów do miejsc zatrudnienia lub dostępu do produktów i usług dla dzieci niepełnosprawnych.

14. Wymaga się od Państw zapobiegania dyskryminacji w sferze prywatnej w pojęciu ogólnym oraz zadośćuczynienia, jeśli się ona pojawi. Państwa powinny gromadzić dane statystyczne, które są właściwie rozdzielane oraz inne informacje związane z dyskryminacją dzieci w kontekście funkcjonowania biznesu, oraz stworzyć mechanizmy do monitorowania i rozpatrywania praktyk dyskryminacyjnych w sektorze biznesowym. Państwa powinny również podjąć kroki zmierzające do stworzenia wspierającego środowiska dla biznesu w celu przestrzegania prawa do ochrony przed dyskryminacją promując wiedzę i zrozumienie tego prawa w tym sektorze, włączając media oraz sektor marketingowy i reklamowy. Budzenie świadomości oraz wrażliwości w przedsiębiorstwach powinno zmierzać do zwalczania i zlikwidowania postaw dyskryminacyjnych wobec dzieci, zwłaszcza narażonych na niebezpieczeństwo.

B. Najlepiej pojęty interes dziecka (art. 3, paragraf 1)

15. Artykuł 3, paragraf 1 Konwencji przewiduje, że najlepiej pojęty interes dziecka powinien być dla Państw nadrzędny we wszystkich działaniach dotyczących dzieci. Państwa są zobowiązane do włączenia i stosowania tej zasady w systemie prawnym, administracyjnym i postępowaniach sądowych dotyczących funkcjonowania biznesu, które w sposób pośredni i bezpośredni wpływa na dzieci. Przykładowo Państwa muszą zapewnić, że najlepiej pojęty interes dziecka powinien być najważniejszy przy tworzeniu zapisów prawnych i strategii kształtujących działalność biznesową, taką jak związaną z zatrudnieniem, systemem podatkowym, korupcją, prywatyzacją, transportem i innymi ogólnymi zagadnieniami gospodarczymi, handlowymi lub finansowymi.

16. Artykuł 3, paragraf 1 ma również zastosowanie do prywatnych lub państwowych przedsiębiorstw biznesowych o charakterze pomocy socjalnej, świadczących w jakiegokolwiek formie usługi dla dzieci, w tym związane z opieką, opieką zastępczą, zdrowiem, edukacją oraz administrowaniem ośrodkami dla nielegalnych emigrantów.

17. Konwencja oraz Protokół fakultatywny do Konwencji dostarcza ram do oceny i określenia najlepiej pojętego interesu dziecka. Obowiązek uczynienia najlepiej pojętego interesu dziecka sprawą nadrzędną staje się kluczowy, gdy Państwa muszą dokonać wyboru między priorytetami, takimi jak krótkookresowe względy gospodarcze i długookresowe decyzje rozwojowe. Państwa powinny móc wyjaśnić, w jaki sposób w procesie podejmowania decyzji zostało

uwzględnione prawo do najlepiej pojętego interesu dziecka oraz w jaki sposób zostało odniesione do innych argumentów¹⁹⁰.

C. Prawo do życia, przetrwania i rozwoju (art. 6)

18. Artykuł 6 Konwencji przyznaje, że każde dziecko ma wrodzone prawo do życia oraz że Państwa zagwarantują przetrwanie i rozwój dziecka. Komitet podaje swoje rozumienie rozwoju dziecka w komentarzu ogólnym Nr 5 (2003) dotyczącym ogólnych środków realizacji Konwencji, jako „holistyczna koncepcja obejmująca fizyczny, umysłowy, duchowy, moralny, psychiczny i społeczny rozwój dziecka”¹⁹¹.

19. Działalność i funkcjonowanie przedsiębiorstw może w różny sposób wpływać na realizację artykułu 6. Przykładowo degradacja środowiska i zanieczyszczenie wynikające z działalności biznesowej może zagrażać prawom dzieci do zdrowia, bezpiecznego pożywienia i dostępu do czystej wody pitnej oraz kanalizacji. Sprzedaż lub dzierżawa inwestorom może pozbawić lokalną ludność dostępu do zasobów naturalnych związanych z ich przetrwaniem i dziedzictwem kulturowym. W tym kontekście szczególnie zagrożone mogą być prawa dzieci pochodzących z innych kręgów kulturowych¹⁹². Kierowanie do dzieci reklam produktów, takich jak papierosy i alkohol, jak również napojów i jedzenia o dużej zawartości tłuszczu, transkwasów tłuszczowych, cukru, soli lub innych dodatków, może długoterminowo wpływać na ich zdrowie¹⁹³. Jeśli zatrudnienie w biznesie wymaga od dorosłych pracy przez wiele godzin, starsze dzieci, w szczególności dziewczynki, mogą przejąć obowiązki domowe i opiekuńcze rodziców, co może mieć negatywny wpływ na ich edukację i możliwość zabawy; dodatkowo pozostawianie dzieci samych lub pod opieką starszego rodzeństwa może mieć implikacje na jakość opieki i zdrowia młodszych dzieci.

20. Działania zmierzające do wdrożenia artykułu 6 w odniesieniu do sektora biznesowego będą musiały zostać przyjęte zgodnie z kontekstem i obejmować środki prewencyjne, takie jak skuteczne regulacje i monitorowanie przemysłu marketingowego i reklamowego oraz wpływu środowiskowego biznesu. W kontekście opieki nad dziećmi, zwłaszcza młodszymi, należy podjąć inne kroki, aby stworzyć i umożliwić środowisku biznesowemu respektowanie artykułu 6, na przykład wprowadzając przyjazną rodzinną politykę w miejscu pracy. Taka polityka musi

¹⁹⁰ Patrz Komentarz Ogólny Nr 14 (2013) na temat prawa dziecka do uwzględnienia najlepiej pojętego interesu dziecka jako sprawy nadrzędnej: artykuł 3, ust. 1 Konwencji Praw Dziecka. .

¹⁹¹ Patrz Oficjalne protokoły Zgromadzenia Ogólnego, pięćdziesiąta dziewiąta sesja, załącznik Nr 41 (A/59/41), załącznik XI, par 12.

¹⁹² 193 Patrz Oficjalne protokoły Zgromadzenia Ogólnego, pięćdziesiąta dziewiąta sesja, załącznik Nr 41 (A/59/41), załącznik XI, para. 12.

Oficjalne protokoły Zgromadzenia Ogólnego, sześćdziesiąta piąta sesja, załącznik Nr 41 (A/65/41), załącznik III.

¹⁹³ Patrz Komentarz Ogólny Nr 15 z 2013 r. dotyczący prawa dzieci do najwyższego poziomu zdrowia.

uwzględniać wpływ godzin pracy dorosłych na życie i rozwój dziecka na każdym etapie życia oraz musi obejmować w odpowiedni sposób płatny urlop macierzyński¹⁹⁴

D. Prawo dziecka do bycia wysłuchanym (art. 12)

21. Artykuł 12 Konwencji ustanawia prawo dziecka do swobodnego wyrażania swoich poglądów we wszystkich sprawach z nim związanych oraz wynikające z tego prawo do przyjęcia tych poglądów z należytą wagą, stosownie do wieku i dojrzałości dziecka. Państwa powinny regularnie słuchać opinii dzieci – zgodnie z komentarzem ogólnym Nr 12¹⁹⁵ – tworząc krajowe i lokalne prawa i polityki związane z biznesem, które mogą ich dotyczyć. W szczególności Państwa powinny konsultować z dziećmi doświadczającymi trudności z wyrażaniem swoich opinii, jak w przypadku dzieci z mniejszości narodowych czy innych kręgów kulturowych, dzieci niepełnosprawnych w rozumieniu artykułu 4, paragraf 3 i 7 Konwencji praw osób niepełnosprawnych¹⁹⁶ oraz dzieci w podobny sposób zagrożonych. Organy rządowe, takie jak inspektoraty edukacji i pracy zajmujące się regulacją i monitoringiem działań i funkcjonowania przedsiębiorstw biznesowych powinny zapewnić, że biorą pod uwagę opinie tych dzieci. Państwa powinny również wysłuchać dzieci, kiedy podejmuje się ocenę wpływu zaproponowanych strategii, legislacji, regulacji, budżetu i innych decyzji administracyjnych na prawa dzieci.

22. Dzieci mają szczególne prawo do „wypowiadania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka” (art. 12, paragraf 3 Konwencji). Obejmuje ono postępowania sądowe i mechanizmy rozjemcze i arbitrażowe dotyczące naruszania praw dzieci z powodów lub przy udziale przedsiębiorstw biznesowych. Jak stwierdzono w Komentarzu Ogólnym Nr 12 dzieci powinny mieć możliwość dobrowolnego uczestnictwa w takich postępowaniach oraz wypowiadania się bezpośrednio lub pośrednio poprzez reprezentanta lub stosowny organ posiadający właściwą wiedzę i zrozumienie różnych aspektów procesu podejmowania decyzji, jak również doświadczenie w pracy z dziećmi.

23. Mogą zaistnieć przypadki, kiedy biznes konsultuje się ze społecznościami, których mogą dotyczyć projekty biznesowe. W takich okolicznościach kluczowe jest, aby przedstawiciele biznesu wysłuchali poglądów dzieci oraz uwzględnili je przy podejmowaniu decyzji, które ich dotyczą. Państwa powinny dostarczyć sektorowi biznesowemu szczególne wytyczne, pod-

¹⁹⁴ Patrz *passim* Komentarz Ogólny Nr 7 z 2005 r. w sprawie wdrożenia praw dziecka we wczesnym dzieciństwie, Oficjalne protokoły Zgromadzenia Ogólnego, sześćdziesiąta pierwsza sesja, załącznik Nr 41 (A/61/41), załącznik III.

¹⁹⁵ Komentarz Ogólny Nr 12 z 2009 r. w sprawie prawa dziecka do bycia wysłuchanym, Oficjalne protokoły Zgromadzenia Ogólnego, sześćdziesiąta piąta sesja, załącznik Nr 41 (A/65/41), załącznik IV.

¹⁹⁶ Komentarz Ogólny Nr 9 z 2006 r. w sprawie praw osób niepełnosprawnych, Oficjalne protokoły Zgromadzenia Ogólnego, sześćdziesiąta trzecia sesja, załącznik Nr 41 (A/63/41), załącznik III, *passim*.

kreślając, że takie procesy muszą być dostępne, włączające i istotne dla dzieci oraz w każdym momencie wziąć pod uwagę rozwijające się zdolności dzieci oraz ich najlepiej pojęty interes. Uczestnictwo powinno być dobrowolne i przebiegać w przyjaznym dziecku środowisku, które zwalcza i nie umacnia wzorów dyskryminacyjnych wobec dzieci. Tam gdzie to możliwe, należy zaangażować organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które są kompetentne w zakresie ułatwiania partycypacji dzieci.

IV. CHARAKTER I ZAKRES ZOBOWIĄZAŃ PAŃSTWA

A. Zobowiązania ogólne

24. Konwencja przewiduje dla dzieci zbiór praw narzucających Państwom określony zakres zobowiązań w odniesieniu do specjalnego statusu dzieci. Naruszenie praw dziecka jest bardzo istotne, ponieważ ma ono długotrwały wpływ na jego rozwój. Artykuł 4 określa zobowiązanie Państw do podjęcia wszelkich właściwych kroków legislacyjnych, administracyjnych i innych zmierzających do wdrożenia praw objętych Konwencją oraz poświęcenia maksymalnego zakresu dostępnych środków na realizację ekonomicznych, społecznych oraz kulturowych praw dziecka.

25. Na mocy międzynarodowego prawa dotyczącego praw człowieka istnieją trzy rodzaje zobowiązań Państw – przestrzegać, chronić i stosować prawa człowieka¹⁹⁷. Obejmują one zobowiązania dotyczące rezultatów oraz postępowania. Państwa nie są zwolnione ze zobowiązań wynikających z Konwencji i Protokołu fakultatywnego do Konwencji, kiedy oddelegowują lub zlecają na zewnątrz część swojej działalności firmom prywatnym lub organizacjom non-profit. W związku z tym Państwa nie wypełniają swoich zobowiązań wynikających z Konwencji, jeśli w wyniku działalności biznesowej mającej wpływ na dzieci, ich prawa nie są przestrzegane, chronione lub stosowane. Zakres tych obowiązków jest omówiony dalej w poniższych paragrafach, a wymagania do wprowadzenia w życie program w rozdziale VI.

B. Zobowiązania do przestrzegania, chronienia i stosowania

1. ZOBOWIĄZANIE DO PRZESTRZEGANIA

26. Zobowiązanie do przestrzegania oznacza, że Państwa nie powinny w sposób pośredni lub bezpośredni ułatwiać, pomagać i nakłaniać do jakiegokolwiek naruszania praw dzie-

¹⁹⁷ Patrz Komitet do spraw gospodarczych, socjalnych i kulturalnych, komentarz ogólny Nr 13 z 1999 r. w sprawie prawa do edukacji, Oficjalne Protokoły Rady gospodarczej i społecznej z 2000 r., Załącznik Nr 2 (E/2000/22), załącznik VI, para 46.

ci. Co więcej – Państwa są zobowiązane do zapewnienia, że wszyscy uczestnicy przestrzegają praw dziecka, w tym również w kontekście działalności biznesowej. Aby to osiągnąć wszystkie ustawy związane ze strategiami, legislacją lub administracją w zakresie biznesu oraz podejmowaniem decyzji powinny być transparentne, przemyślane i uwzględniające pełną i stałą świadomość wpływu na prawa dziecka.

27. Zobowiązanie do przestrzegania oznacza również, że Państwo nie powinno uczestniczyć, wspierać lub tolerować naruszania praw dziecka, kiedy samo pełni rolę biznesową lub prowadzi interesy z przedsiębiorstwami prywatnymi. Przykładowo Państwo musi podjąć kroki dla zapewnienia, że umowy związane z przetargami publicznymi podpisywane są z oferentami, którzy będą przestrzegać praw dziecka. Agencje i instytucje państwowe, w tym służby specjalne nie powinny współpracować z podmiotami gospodarczymi lub tolerować naruszanie przez te podmioty praw dziecka. Co więcej – Państwa nie powinny inwestować środków publicznych i innych zasobów w działalność biznesową łamiącą prawa dzieci.

2. ZOBOWIĄZANIE DO CHRONIENIA

28. Państwa są zobowiązane do działania przeciwko naruszaniu przez osoby trzecie praw zagwarantowanych Konwencją i Protokołem fakultatywnym do Konwencji. Obowiązek ten ma nadrzędne znaczenie, kiedy dotyczy zobowiązań Państw w odniesieniu do sektora biznesowego. Oznacza to, że Państwa muszą podjąć wszelkie właściwe, niezbędne i uzasadnione kroki, aby zapobiec przyczynianiu się do naruszania praw dziecka przez przedsiębiorstwa. Takie kroki mogą obejmować ustanawianie praw i regulacji, ich monitorowanie oraz wdrażanie i opracowywanie polityki, która określa dopuszczalny wpływ przedsiębiorstw biznesowych na prawa dzieci. Państwa muszą przyglądać się, rozstrzygać i naprawiać skutki naruszania praw dzieci spowodowane przez przedsiębiorstwa. W związku z tym Państwo jest odpowiedzialne za naruszanie praw dzieci będące konsekwencją działalności przedsiębiorstw w przypadku niezapewnienia koniecznych, właściwych i uzasadnionych środków zmierzających do przeciwdziałania i naprawienia skutków takiego naruszenia lub w przypadku współpracowania z tymi przedsiębiorstwami – ich tolerowania.

3. ZOBOWIĄZANIE DO STOSOWANIA

29. Zobowiązanie do stosowania wymaga od Państw podjęcia właściwego działania zmierzającego do ułatwiania, promowania i zapewnienia realizacji praw dziecka. Oznacza to, że Państwa muszą wdrożyć środki legislacyjne, administracyjne, budżetowe, sądowe, promocyjne i inne zgodnie z artykułem 4 w odniesieniu do działalności biznesowej i jej wpływu na prawa dzieci. Takie środki powinny zapewnić najlepsze środowisko dla pełnej realizacji Kon-

wencji i Protokołu fakultatywnego do Konwencji. Aby wypełnić to zobowiązanie Państwa powinny zapewnić stabilne i przewidywalne prawne środowisko, które umożliwia przedsiębiorstwom biznesowym przestrzeganie praw dziecka. Obejmuje ono klarowne i dobrze umocowane prawa i standardy dotyczące pracy, zatrudnienia, zdrowia i bezpieczeństwa, środowiska, działalności antykorupcyjnej, wykorzystania ziemi oraz przepisów podatkowych, które są zgodne z Konwencją i Protokołem fakultatywnym do Konwencji. Obejmuje również prawa i polityki dotyczące stwarzania równych szans, również przy zatrudnieniu; działania promujące szkolenia zawodowe i godną pracę oraz podniesienie standardu życia; jak również strategie przyczyniające się do promowania małych i średnich przedsiębiorstw. Państwa powinny wdrożyć działania zmierzające do promowania wiedzy i zrozumienia Konwencji i Protokołu fakultatywnego do Konwencji w departamentach rządowych, agencjach i instytucjach państwowych, które kształtują praktyki biznesowe, oraz sprzyjać stwarzaniu kultury biznesowej, która przestrzega praw dzieci.

4. ZADOŚĆUCZYNIENIE I ODSZKODOWANIE

30. Państwa są zobowiązane do zapewnienia stosownego zadośćuczynienia i odszkodowania za pogwałcenie praw dziecka, włączając strony trzecie, takie jak przedsiębiorstwa. Komitet stwierdza w Komentarzu Ogólnym Nr 5, że aby prawa miały znaczenie, należy udostępnić skuteczne zadośćuczynienie w celu naprawienia skutków ich naruszenia¹⁹⁸. Kilka postanowień Konwencji wzywa do stosowania kar, rekompensaty, pozwów oraz innych środków w celu promowania zadośćuczynienia za krzywdę spowodowaną przez strony trzecie¹⁹⁹. Wypełnianie tych zobowiązań obejmuje stosowanie wrażliwych na dziecko mechanizmów – w zakresie prawa karnego, cywilnego i administracyjnego – znanych dziecku i jego reprezentantowi, które są odpowiednie, powszechne i dostępne oraz które zapewniają stosowne do doznanej krzywdy zadośćuczynienie. Agencje nadzorujące prawa dziecka, w tym inspektorzy pracy, edukacji, zdrowia i bezpieczeństwa, trybunały do spraw środowiska, władze podatkowe, instytucje zajmujące się prawami człowieka oraz organy zajmujące się równością w sektorze biznesowym mogą również odgrywać rolę w zapewnieniu zadośćuczynienia. Agencje te mogą aktywnie przyglądać się i monitorować naruszenia oraz mogą mieć również władzę w ustanawianiu polityki, co zezwala im na narzucanie sankcji administracyjnych na przedsiębiorstwa biznesowe, które naruszają prawa dzieci. W każdym przypadku dzieci powinny mieć możliwość skorzy-

¹⁹⁸ Komentarz Ogólny Nr 5 z 2003 r., para 24. Państwa powinny również uwzględnić Podstawowe zasady i wytyczne w sprawie prawa do zadośćuczynienia i rekompensaty dla ofiar rażącego naruszenia międzynarodowych praw człowieka oraz poważnego łamania międzynarodowego prawa humanitarnego przyjętego przez rezolucję Zgromadzenia Ogólnego 60/147 z 2005 roku.

¹⁹⁹ Przykładowo patrz Konwencja Praw Dziecka, art. 32; art. 19 i art. 39.

stania z niezależnego i bezstronnego wymiaru sprawiedliwości lub odwołania sądowego wobec postępowań administracyjnych.

31. Określając zakres lub formę odszkodowania, należy wziąć pod uwagę fakt, że dzieci mogą być bardziej niż dorośli narażone na skutki naruszenia ich praw oraz że mogą one być nieodwracalne i powodować krzywdę trwającą całe życie. Należy również uwzględnić rozwijające się zdolności dziecka, a zadośćuczynienie musi nastąpić odpowiednio wcześniej, aby ograniczyć utrzymującą się i przyszłą szkodę, jaka została wyrządzona dziecku lub dzieciom; na przykład jeśli rozpoznano, że dziecko jest ofiarą zanieczyszczenia środowiska, wszystkie odpowiednie strony powinny podjąć natychmiastowe kroki, aby zapobiec dalszym szkodliwym skutkom dla zdrowia i rozwoju dzieci i naprawić wszelkie wyrządzone szkody. Państwa powinny zagwarantować pomoc medyczną i psychologiczną, wsparcie prawne oraz działania rehabilitacyjne dzieciom, które stały się ofiarami nadużycia i naruszenia w wyniku prowadzenia działalności biznesowej. Powinny również zagwarantować, że takie przypadki się nie powtórzą, na przykład poprzez zreformowanie odpowiednich praw i polityki oraz ich stosowanie, włączając wniesienie oskarżenia i sankcje wobec odpowiedzialnych przedsiębiorstw.

V. ZOBOWIĄZANIA PAŃSTWA W RÓŻNYCH KONTEKSTACH

32. Działania i funkcjonowanie biznesu może mieć wpływ na szeroki zakres praw dziecka. Jednak Komitet zidentyfikował następujące specyficzne aspekty, gdzie wpływ przedsiębiorstw biznesowych może być istotny oraz gdzie państwowe ramy prawne i instytucjonalne są często niewystarczające, nieskuteczne lub działające pod naciskiem.

A. Zapewnienie świadczeń dla stosowania praw dziecka

33. Przedsiębiorstwa biznesowe oraz organizacje non-profit mogą odgrywać rolę w zapewnieniu i zarządzaniu świadczeniami, takimi jak czysta woda, kanalizacja, edukacja, transport, zdrowie, opieka alternatywna, energetyka, bezpieczeństwo oraz więziennictwo, które są kluczowe dla stosowania praw dziecka. Komitet nie podaje wytycznych co do sposobu zapewnienia takich świadczeń, ale należy podkreślić, że Państwa nie są wyłączone z obowiązku ich zapewnienia wynikającego z Konwencji, w przypadku zlecenia na zewnątrz czy prywatyzowania usług, które mają wpływ na realizowanie praw dzieci.

34. Państwa muszą podjąć odpowiednie kroki, które uwzględniają rozwój sektora prywatnego w dziedzinie dostarczania usług, aby zapewnić, że prawa zawarte w Konwencji nie są zagrożone²⁰⁰. Są zobowiązane do wyznaczenia standardów zgodnie z Konwencją i ścisłego

²⁰⁰ Patrz Komitet Praw Dziecka, raport z trzydziestej pierwszej sesji, CRC/C/121, załącznik II.

ich monitorowania. Nieodpowiedni nadzór, kontrole i monitoring prowadzony przez organy Państwa może doprowadzić do poważnego naruszenia praw dzieci, takiego jak przemoc, wyzysk i zaniedbanie. Państwa muszą zagwarantować, że postanowienia nie zagrażają dostępowi dzieci do usług ze względu na kryteria dyskryminacyjne, zwłaszcza w odniesieniu do zasady o ochronie przed dyskryminacją oraz że we wszystkich sektorach usługowych dzieci mają dostęp do niezależnego organu monitorującego, mechanizmów składania zażaleń oraz – tam gdzie stosowne – do sądowej procedury odwoławczej w celu zapewnienia im skutecznego zadośćuczynienia w przypadku przewinienia. Komitet zaleca stworzenie stałych mechanizmów lub procesów monitorujących, zmierzających do zapewnienia, że wszyscy prywatni dostawcy usług znają i stosują strategie, programy i procedury zgodne z Konwencją²⁰¹.

B. Gospodarka nieformalna (szara strefa)

35. Gospodarka nieformalna angażuje znaczną część ludności w wieku produkcyjnym w wielu krajach i w dużym stopniu przyczynia się do wzrostu produktu krajowego brutto. Jednak prawa dziecka mogą być szczególnie zagrożone w wyniku działalności biznesowej, która odbywa się poza ramami prawnymi i administracyjnymi regulującymi i chroniącymi prawa dzieci. Na przykład wytwarzane lub sprzedawane produkty, takie jak zabawki, ubrania czy żywność mogą być niezdrowe oraz/lub niebezpieczne dla dzieci. Co więcej, często spotyka się dużą koncentrację dzieci w ukrytych miejscach, takich jak małe, rodzinne firmy w sektorze rolniczym czy związanymi z usługami turystycznymi. Taka praca często wiąże się z niebezpiecznymi warunkami pracy, niskim, nieregularnym wynagrodzeniem lub jego brakiem, zagrożeniem zdrowia, brakiem ubezpieczenia społecznego, ograniczeniem wolności zrzeszania się oraz nieodpowiednią ochroną przed dyskryminacją i przemocą lub wyzyskiem. Może uniemożliwiać dzieciom chodzenie do szkoły, odrabianie lekcji, korzystanie z odpoczynku i zabawy, naruszając artykuły 28, 29 oraz 31 Konwencji. Co więcej, rodzice i opiekunowie zatrudnieni w obszarach gospodarki nieformalnej często muszą długo pracować, aby uzyskać środki pozwalające na przetrwanie, przez co mają ograniczone możliwości sprawowania odpowiedzialności rodzicielskiej lub opieki nad dziećmi.

36. Państwa powinny podjąć kroki dla zapewnienia, że działalność biznesowa odbywa się zgodnie ze stosownymi ramami prawnymi i administracyjnymi w każdych okolicznościach bez względu na rozmiar lub sektor gospodarki, tak aby prawa dzieci były w pełni uznane i chronione. Takie działania mogą obejmować: podnoszenie świadomości, prowadzenie badań i gromadzenie danych dotyczących wpływu gospodarki nieformalnej na prawa dzieci, wspieranie tworzenia godnych miejsc pracy zapewniających pracującym rodzicom i opiekunom właś-

²⁰¹ Patrz Komentarz Ogólny Nr 5, para 44.

ciwe zarobki; wdrożenie klarownego i przewidywalnego prawa użytkowania gruntu; ulepszeń w zakresie zapewnienia opieki socjalnej dla rodzin o niskich dochodach oraz wspieranie przedsiębiorstw z sektora nieformalnego poprzez oferowanie szkoleń w zakresie równych umiejętności, udogodnień rejestracyjnych, skutecznych i elastycznych kredytów i usług bankowych, właściwej polityki podatkowej oraz dostępu do targowisk.

37. Państwa muszą regulować warunki pracy i zapewnić środki bezpieczeństwa chroniące dzieci przed wyczerpaniem ekonomicznym i pracą, która jest niebezpieczna lub koliduje z nauką lub jest szkodliwa dla zdrowia lub rozwoju fizycznego, umysłowego, duchowego i społecznego. Z tego typu pracą często mamy do czynienia, ale nie wyłącznie, w obszarach gospodarki nieformalnej i rodzinnej. W związku z tym wymaga się od Państw stworzenia i wdrożenia programów zmierzających do objęcia tych aspektów działalności biznesowej, w tym poprzez uprawnienie międzynarodowych standardów dotyczących dopuszczalnego prawem minimalnego wieku zatrudnienia i odpowiednich warunków pracy, inwestowanie w edukację i szkolenia zawodowe oraz zapewnienie wsparcia dla satysfakcjonującego wejścia dzieci na rynek pracy. Państwa powinny zagwarantować obejmujące wszystkich polityki społeczne oraz chroniące dzieci, a szczególnie rodziny w obszarach gospodarki nieformalnej.

C. Prawa dzieci a globalna działalność biznesu

38. Przedsiębiorstwa biznesowe coraz powszechniej działają na skalę globalną dzięki złożonym sieciom podwykonawców, kontrahentów, dostawców oraz spółek *joint venture*. Ich wpływ na prawa dzieci – zarówno pozytywny, jak i negatywny – jest rzadko wynikiem działania lub zaniedbania pojedynczej jednostki biznesowej, czy to spółki matki, podwykonawcy, kontrahenta, dostawcy czy innej. Zamiast tego może angażować sieć połączeń pomiędzy jednostkami biznesowymi umiejscowionymi w wielu jurysdykcjach. Na przykład dostawcy mogą zatrudniać dzieci, podwykonawcy mogą zapewniać ziemię, a wykonawcy lub licencjodawcy mogą rozprowadzać usługi i towary, które są szkodliwe dla dzieci. Państwa mają szczególne trudności w dopełnianiu swoich zobowiązań co do chronienia, przestrzegania i stosowania praw dziecka w tym aspekcie m.in. z powodu faktu, że przedsiębiorstwa biznesowe są często odrębnymi prawnie jednostkami rozmieszczonymi w różnych jurysdykcjach, nawet jeśli działają jako jedna firma, której główna działalność, miejsce rejestracji i siedziba znajduje się w jednym państwie (Państwo macierzyste), a działa w innym (Państwo przyjmujące).

39. Na mocy Konwencji Państwa są zobowiązane do przestrzegania i zapewnienia praw dziecka w obrębie swojej jurysdykcji. Konwencja nie ogranicza jurysdykcji Państwa do jego terytorium. Zgodnie z prawem międzynarodowym, Komitet nalega, aby Państwa chroniły prawa dzieci, które mogą znajdować się poza ich granicami terytorialnymi. Podkreśla również, że zobowiązania Państwa zgodnie z Konwencją i Protokołem fakultatywnym do Konwencji mają

zastosowanie do każdego dziecka na terytorium Państwa oraz wszystkich dzieci podlegających jego jurysdykcji²⁰².

40. Zobowiązania eksterytorialne są również w wyraźny sposób wspomniane w Protokole fakultatywnym w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i pornografii. Artykuł 3, paragraf 1 przewiduje, że każde Państwo powinno zapewnić, że co najmniej wykroczenia w nim zawarte są w pełni objęte przepisami prawa karnego, niezależnie od tego, czy popełniane są na terenie tego kraju czy poza jego granicami. Zgodnie z artykułem 3, paragraf 4 Protokołu fakultatywnego w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i pornografii, odpowiedzialność za te wykroczenia – cywilna, karna czy administracyjna – powinna mieć zastosowanie do osób prawnych, w tym do przedsiębiorstw biznesowych. Takie podejście jest zgodne z innymi traktatami i dokumentami dotyczącymi praw człowieka, które nakładają na Państwa obowiązek ustanowienia systemu karnego ponad narodami w odniesieniu do takich obszarów, jak współudział w torturach, porwaniach i apartheidzie, bez względu na to, gdzie takie nadużycie i czyn będące współudziałem zostały popełnione.

41. Państwa są zobowiązane do angażowania się w międzynarodową współpracę zmierzającą do realizacji praw dziecka, również poza swoimi granicami terytorialnymi. Preambuła oraz postanowienia Konwencji stale zwracają uwagę na „znaczenie współpracy międzynarodowej w celu poprawy standardów życia w każdym państwie, a w szczególności w państwach rozwijających się”²⁰³. Komentarz Ogólny Nr 5 podkreśla, że „wdrożenie Konwencji jest wspólnym zadaniem Państw świata”²⁰⁴. W związku z tym pełna realizacja praw dzieci zgodnie z Konwencją jest po części składową interakcji Państw. Co więcej – Komitet podkreśla, że Konwencja została ratyfikowana przez prawie wszystkie państwa, a zatem realizacja jej postanowień powinna być głównym i równym zadaniem zarówno Państw macierzystych, jak i Państw przyjmujących.

42. Państwa przyjmujące ponoszą główną odpowiedzialność za przestrzeganie, chronienie i stosowanie praw dzieci w swojej jurysdykcji. Muszą zapewnić, że wszystkie przedsiębiorstwa biznesowe, włącznie z korporacjami ponadnarodowymi działającymi na ich terytorium, stosują odpowiednie regulacje w ramach prawnych i instytucjonalnych, które gwarantują, że nie mają negatywnego wpływu na prawa dziecka oraz/lub nie pomagają i nakłaniają do ich naruszania w obcej jurysdykcji.

---

²⁰² Komentarz Ogólny Nr 6 z 2005 r. w sprawie traktowania dzieci pozostawionych bez opieki i odseparowanych przebywających poza miejscem pochodzenia, Oficjalne Protokoły Zgromadzenia Ogólnego, sześćdziesiąta pierwsza sesja, załącznik Nr 41, (A/61/41), załącznik II, para 12.

²⁰³ Patrz Konwencja Praw Dziecka, art. 4; art. 24 ust. 4; art. 28 ust. 3; art. 17 i art. 22 ust. 2; jak również Protokół fakultatywny w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i pornografii, art. 10 oraz Protokół fakultatywny w sprawie udziału dzieci w konfliktach zbrojnych, art. 10.

²⁰⁴ Komentarz Ogólny Nr 5, para 60.

43. Państwa macierzyste również mają zobowiązania wynikające z Konwencji i Protokołu fakultatywnego do Konwencji co do przestrzegania, chronienia i stosowania praw dziecka w kontekście ponadnarodowej działalności biznesowej, pod warunkiem że istnieje uzasadnione powiązanie pomiędzy Państwem a tą działalnością. Uzasadnione powiązanie istnieje wtedy, gdy przedsiębiorstwo biznesowe ma swoją główną działalność, jest zarejestrowane lub ma siedzibę, prowadzi większość działalności we wspomnianym Państwie²⁰⁵. Podejmując działania zmierzające do wypełnienia tych zobowiązań, Państwa nie mogą naruszać zapisów Karty Narodów Zjednoczonych i ogólnego prawa międzynarodowego ani umniejszać zobowiązań Państwa przyjmującego wynikających z Konwencji.

44. Państwa powinny umożliwić dostęp do skutecznych mechanizmów sądowych i pozasądowych w celu zapewnienia zadośćuczynienia dla dzieci i ich rodzin, których prawa zostały naruszone przez przedsiębiorstwa biznesowe eksterytorialnie, jeśli istnieje uzasadnione powiązanie między Państwem a tą działalnością. Co więcej – Państwa powinny zapewnić pomoc i współpracę międzynarodową w zakresie rozpatrywania i uprawomocnienia procedur w innych Państwach.

45. Działania mające na celu przeciwdziałanie łamaniu praw dziecka przez przedsiębiorstwa biznesowe działające za granicą obejmują:

- a) udostępnianie finansów publicznych i innych form wsparcia publicznego, takiego jak ubezpieczenie, w zależności od biznesu przeprowadzenie procesu w celu zidentyfikowania, przeciwdziałania i załagodzenia jakichkolwiek negatywnych konsekwencji dla praw dzieci w swoich własnych zagranicznych działaniach;
- b) uwzględnienie historii przedsiębiorstwa biznesowego w odniesieniu do praw dziecka podczas decydowania o przyznaniu środków publicznych i innych oficjalnych form wsparcia;
- c) zapewnienie, że agencje państwowe pełniące istotną rolę związaną z biznesem, taką jak agencje kredytowe, podejmują kroki w celu zidentyfikowania, zapobiegania i łagodzenia ujemnych skutków, jakie realizowany przez nie projekt może mieć na prawa dzieci przed zaoferowaniem wsparcia dla biznesu działającego za granicą oraz zapewnienie, że takie agencje nie będą wspierać działań, które mogą spowodować lub przyczynić się do łamania praw dziecka.

46. Zarówno Państwa macierzyste, jak i przyjmujące powinny ustanowić instytucjonalne i prawne ramy, które umożliwiają przedsiębiorstwom przestrzeganie praw dziecka na każdym etapie swojej globalnej działalności. Państwa macierzyste powinny zapewnić, że stworzone zostały skuteczne mechanizmy, aby agencje rządowe i instytucje odpowiedzialne za wdrożenie

²⁰⁵ Patrz Zasady z Maastricht dot. zobowiązań eksterytorialnych państw w zakresie praw ekonomicznych, społecznych i kulturowych, zasada 25 (2012).

Konwencji i Protokołu fakultatywnego do Konwencji skutecznie współpracują z tymi, którzy odpowiadają za handel i inwestycje za granicą. Powinny również rozwijać zdolność, tak aby agencje wspierające rozwój oraz misje zagraniczne odpowiedzialne za promowanie handlu mogły stworzyć obustronny dialog integrujący problemy biznesowe i prawa człowieka, włączając prawa dziecka, z zagranicznymi rządami. Państwa, które stosują się do Wytycznych OECD dla przedsiębiorstw wielonarodowych powinny wspierać swoje krajowe punkty kontaktowe, oferując mediacje i rozejm w problemach, które wynikają eksterytorialnie poprzez zapewnienie, że są właściwie zarządzane, niezależne i upoważnione do pracy w celu zapewnienia przestrzegania praw dziecka w kontekście problemów biznesowych. Rekomendacje wydane przez organy, takie jak krajowe punkty kontaktowe OECD powinny być właściwie stosowane.

D. Organizacje międzynarodowe

47. Wzywa się wszystkie Państwa, zgodnie z artykułem 4 Konwencji, do wspólnego podjęcia bezpośrednich działań przy realizacji praw wynikających z Konwencji poprzez współpracę międzynarodową i członkostwo w organizacjach międzynarodowych. W kontekście działalności biznesowej te organizacje obejmują międzynarodowe instytucje rozwojowe, finansowe i handlowe, takie jak Grupa Banku Światowego, Międzynarodowy Fundusz Walutowy oraz Światowa Organizacja Handlu oraz inne o zasięgu regionalnym, w ramach których Państwa działają wspólnie. Państwa muszą wypełniać swoje zobowiązania wynikające z Konwencji i Protokołu fakultatywnego do Konwencji, działając jako członkowie tych organizacji oraz nie powinny korzystać z pożyczek od tych organizacji lub zgadzać się na warunki przez nie dyktowane, jeśli te pożyczki lub strategie mogą powodować naruszanie praw dziecka. Państwa utrzymują również swoje zobowiązania w zakresie współpracy rozwojowej i powinny zapewnić, że strategie i programy współpracy są tworzone i wdrażane zgodnie z Konwencją i Protokołem fakultatywnym do Konwencji.

48. Państwa współpracujące z międzynarodowymi organizacjami w zakresie rozwoju, finansów i handlu muszą podjąć wszelkie uzasadnione kroki i działania, aby zapewnić, że te organizacje działają zgodnie z Konwencją i Protokołem fakultatywnym do Konwencji przy podejmowaniu decyzji i działań, jak również zawieraniu umów lub ustalaniu wytycznych odpowiednich dla sektora biznesowego. Takie działania i kroki powinny wyeliminować pracę dzieci oraz zawierać pełną realizację wszystkich praw dzieci. Organizacje międzynarodowe powinny określić standardy i procedury w celu dokonania oceny ryzyka krzywdy dziecka w związku z nowymi projektami oraz podjąć kroki dla zminimalizowania ryzyka wystąpienia takiej szkody. Organizacje te powinny wdrożyć procedury i mechanizmy w celu zidentyfikowania, działania i zadośćuczynienia w przypadku łamania praw dziecka, zgodnie z istniejącymi standardami międzynarodowymi, włącznie z sytuacjami, gdy są popełniane przez sektor biznesowy lub są rezultatem działalności biznesowej, są z nią powiązane lub przez nią finansowane.

E. Sytuacje nadzwyczajne i konfliktowe

49. Państwa macierzyste i przyjmujące napotykają szczególne trudności w wypełnianiu swoich zobowiązań co do przestrzegania, chronienia i stosowania swoich praw, gdy biznes działa w sytuacjach, gdzie instytucje ochronne nie mogą sprawnie funkcjonować z powodu konfliktu, katastrofy lub innego rodzaju załamania porządku społecznego lub prawnego. Należy podkreślić, że Konwencja i Protokół fakultatywny do Konwencji ma zastosowanie zawsze oraz że jej postanowienia nie mogą zostać pod żadnym warunkiem naruszone w wyniku sytuacji szczególnych.

50. W tym kontekście może zaistnieć większe ryzyko wykorzystywania dzieci do pracy przez przedsiębiorstwa biznesowe (włączając łańcuch dostaw oraz jednostki zależne), jako dzieci żołnierzy lub do zjawiska korupcji i nadużyć podatkowych. Biorąc pod uwagę podwyższone ryzyko, Państwa macierzyste powinny wymagać od przedsiębiorstw funkcjonujących w sytuacjach szczególnych i w trakcie konfliktów nadania problemowi praw dzieci należytej wagi, uwzględniając zakres ich działalności. Państwa macierzyste powinny również stworzyć i wdrożyć prawa i regulacje, które odnoszą się do szczególnego, przewidywalnego zagrożenia praw dzieci ze strony przedsiębiorstw działających ponadnarodowo. Może to obejmować wymóg publikowania podjętych kroków, aby zapewnić, że funkcjonowanie tych przedsiębiorstw nie przyczynia się do poważnego naruszania praw dziecka, oraz zakaz sprzedaży broni i innych środków militarnych, jeśli finalnym odbiorcą jest państwo, co do którego istnieje podejrzenie lub faktem jest, że dzieci wcielane są tam do armii lub wykorzystywane do innych wrogich działań.

51. Państwo macierzyste powinno zapewniać przedsiębiorstwom aktualną, dokładną i wszechstronną informację na temat lokalnych aspektów praw dziecka, kiedy działają one lub planują działać na obszarach dotkniętych konfliktem lub sytuacją szczególną. Wskazówki te powinny podkreślać, że firmy mają identyczną odpowiedzialność w zakresie przestrzegania praw dziecka w takich miejscach, jak gdziekolwiek indziej. Dzieci mogą być dotknięte przemocą, w tym wykorzystywaniem seksualnym lub wyzyskiem, porwaniem dzieci oraz przemocą na tle płciowym w strefach konfliktu, a Państwa muszą rozpoznać, kiedy należy zastosować te wytyczne.

52. Zobowiązania Państw macierzystych i przyjmujących na mocy postanowień Konwencji powinny być podkreślone, gdy działalność biznesowa prowadzona jest na obszarach dotkniętych konfliktem: Artykuł 38 wymaga przestrzegania zasad międzynarodowego prawa humanitarnego, artykuł 39 zobowiązuje Państwa do zapewnienia stosownego wsparcia psychologicznego oraz społecznej reintegracji, a Protokół fakultatywny dotyczący udziału dzieci w konfliktach zbrojnych zawiera postanowienia dotyczące wcielania do sił zbrojnych dzieci poniżej 18. roku życia. Działając na obszarach dotkniętych konfliktem, przedsiębiorstwa mogą współpracować z prywatnymi firmami, ryzykując tym, że zostaną zaangażowane w naruszenia,

takie jak wyzysk oraz/lub używanie przemocy wobec dzieci w trakcie ochraniań swoich budynków i innych działań. Aby temu zapobiec zarówno Państwa macierzyste, jak i przyjmujące, powinny wprowadzić i wdrożyć krajową legislację, która obejmuje specyficzne zakazy dla firm rekrutujących dzieci i wykorzystujących je we wrogich celach; wymogi dotyczące skutecznych działań zmierzających do chronienia od przemocy i wyzysku oraz mechanizmy utrzymujące odpowiedzialność personelu za nadużycia związane z prawami dziecka.

VI. RAMY DO WDROŻENIA

A. Działania legislacyjne, regulacyjne i wykonawcze

1. LEGISLACJA I REGULACJA

53. Legislacja i regulacja są ważnymi instrumentami zmierzającymi do zapewnienia, że działania i funkcjonowanie przedsiębiorstw nie wpływa ujemnie lub nie narusza praw dziecka. Państwa powinny wdrożyć legislację, która ma nadać moc prawom dziecka przez osoby trzecie oraz zapewnić klarowane i przewidywalne środowisko związane z prawem i regulacjami, które umożliwi przedsiębiorstwom biznesowym przestrzeganie praw dziecka. Aby wypełnić zobowiązania dotyczące przyjęcia stosownych i uzasadnionych środków w celu zapewnienia, że przedsiębiorstwa nie łamią praw dziecka, Państwa będą musiały gromadzić dane, dowody oraz badania dla zidentyfikowania poszczególnych sektorów biznesu.

54. Zgodnie z artykułem 18, paragraf 3 Konwencji, Państwa powinny stworzyć w przedsiębiorstwach warunki zatrudnienia, które pomagają pracującym rodzicom i opiekunom prawnym sprawować ich odpowiedzialność w stosunku do dzieci, będących pod ich opieką, takie jak: wprowadzenie przyjaznych rodzinie polityk dotyczących miejsca pracy, włączając urlop rodzicielski; wspieranie i ułatwianie możliwości karmienia piersią; dostęp do dobrej jakości usług opieki nad dzieckiem; wypłacanie wynagrodzenia wystarczającego do zapewnienia właściwego standardu życia; ochrona przed dyskryminacją i przemocą w miejscu pracy oraz przestrzeganie przepisów BHP w miejscu pracy.

55. Nieskuteczny system podatkowy, korupcja oraz złe zarządzanie dochodami państwa, m.in. pochodzącymi z państwowych przedsiębiorstw i podatków, mogą ograniczać zasoby dostępne do stosowania praw dziecka zgodnie z artykułem 4 Konwencji. Oprócz wszelkich istniejących zobowiązań wynikających z dokumentów dotyczących działań antykorupcyjnych²⁰⁶, Państwa powinny stworzyć i wdrożyć skuteczne prawa i regulacje dla uzyskania

²⁰⁶ Takich jak Konwencja OECD o zwalczaniu przekupstwa zagranicznych funkcjonariuszy publicznych w międzynarodowych transakcjach handlowych oraz/lub Konwencja ONZ przeciwko korupcji.

i zarządzania przepływem dochodów ze wszystkich sektorów, zapewniając transparentność, zaufanie i równość.

56. Państwa powinny wprowadzić w życie artykuł 32 Konwencji, aby zapewnić funkcjonowanie zakazu dotyczącego wyzysku ekonomicznego oraz niebezpiecznych warunków pracy dla dzieci. Niektóre dzieci spełniają warunek minimalnego wieku do podejmowania pracy, zgodnie z międzynarodowymi standardami, i w związku z tym mogą zgodnie z prawem być pracownikami, choć nadal powinny być chronione, na przykład przeciwko pracy, która jest niebezpieczna dla ich zdrowia, bezpieczeństwa lub rozwoju moralnego oraz należy zapewnić, że ich prawa do edukacji, rozwoju i rekreacji są promowane i chronione²⁰⁷. Państwa powinny wyznaczyć minimalny wiek do podjęcia pracy; właściwie regulować godziny i warunki pracy oraz określić kary w celu skutecznego egzekwowania zapisów artykułu 32. Muszą posiadać funkcjonujące inspekcje pracy oraz systemy wdrożeniowe i możliwości działania. Państwa powinny również ratyfikować i wdrożyć do prawa krajowego obie fundamentalne konwencje ILO dotyczące pracy dzieci²⁰⁸. Zgodnie z artykułem 39 Państwa muszą podjąć wszelkie właściwe kroki zmierzające do promowania powrotu do zdrowia fizycznego i psychicznego oraz reintegracji społecznej dziecka, które doświadczyło jakiegokolwiek formy przemocy, zaniedbania, wyzysku lub nadużycia, włączając wyzysk ekonomiczny.

57. Wymaga się od Państw wcielenia w życie i wykonywania przyjętych międzynarodowych standardów dotyczących praw dzieci, zdrowia i biznesu, w tym Ramowej Konwencji Światowej Organizacji Zdrowia w Sprawie Kontroli WYROBÓW Tytoniowych, oraz Międzynarodowego Kodeksu Marketingu Produktów Zastępujących Mleko Kobięce oraz kolejne stosowne rezolucje Światowego Zgromadzenia Zdrowia. Komitet zdaje sobie sprawę z tego, że działalność i funkcjonowanie sektora farmaceutycznego może mieć ogromny wpływ na zdrowie dzieci. Należy zachęcać firmy farmaceutyczne do ulepszenia dostępu, dostępności, dopuszczalności i jakości leków dla dzieci, uwzględniając istniejące wytyczne²⁰⁹. Co więcej – należy chronić praw własności intelektualnej w sposób promujący dostępność leków²¹⁰.

58. Przemysł związany ze środkami masowego przekazu, w tym przemysł reklamowy i marketingowy, może mieć zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ na prawa dzieci. Zgodnie z artykułem 17 Konwencji Państwa mają obowiązek zachęcania mass media, włączając prywatne, do rozpowszechniania informacji i materiałów, z których dzieci mogą korzystać pod

²⁰⁷ Patrz komentarz ogólny 17 (2013) dotyczący prawa dziecka do odpoczynku, czasu wolnego, zabawy, rekreacji, życia kulturalnego i sztuki (art. 31), mający się wkrótce ukazać.

²⁰⁸ Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO) nr 182 o zniesieniu najgorszych form pracy dziecka, 1999 oraz 138 dotycząca najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia z 1973 r.

²⁰⁹ Prawa człowieka: wytyczne dla firm farmaceutycznych w odniesieniu do dostępu do leków; rezolucja Rady Praw Człowieka 15/22.

²¹⁰ Patrz Komentarz Ogólny Nr 15, para 82; Światowa Organizacja Handlu, Deklaracja w sprawie porozumienia TRIPS i zdrowia publicznego, WT/MIN (01)/DEC/2.

względem kulturalnym i społecznym, w tym dotyczących zdrowego stylu życia. Media powinny być stosownie nadzorowane w celu ochrony dzieci przed szkodliwymi informacjami, zwłaszcza pornograficznymi, zawierającymi treści związane z przemocą, dyskryminacją oraz zawierające wizerunki dzieci o charakterze seksualnym, uznając jednocześnie prawo dzieci do informacji i wolności wypowiedzi. Państwa powinny zachęcać mass media do stworzenia wytycznych w celu zapewnienia pełnego poszanowania praw dziecka, w tym ochronę przed przemocą oraz wizerunków, zachęcających do dyskryminacji, we wszystkich przekazach medialnych. Państwa powinny ustanowić wyjątki w stosowaniu prawa autorskiego, które zezwalałyby na reprodukcję książek i innych drukowanych publikacji w formatach, które są dostępne dla dzieci z wadami wzroku lub innymi niepełnosprawnościami.

59. Dzieci mogą odbierać marketing i reklamy, transmitowane przez media jako prawdziwe oraz obiektywne i w związku z tym mogą używać produktów, które są szkodliwe. Reklamowanie i marketing mogą mieć również ogromny wpływ na samoocenę dziecka, na przykład nierealistyczne przedstawiając ciało. Państwa powinny zapewnić, że marketing i reklamy nie mają ujemnego wpływu na prawa dzieci, przyjmując odpowiednie regulacje oraz zachęcając przedsiębiorstwa biznesowe do przyjęcia kodeksu postępowania i używania jasnych i stosownych oznakowań produktów i informacji, która pozwala rodzicom i dzieciom na podejmowanie świadomych decyzji zakupowych.

60. Media cyfrowe rodzą szczególne obawy, ponieważ wiele dzieci może korzystać z Internetu, ale również stać się ofiarami przemocy, takiej jak zastraszanie w sieci, uwodzenie, handel lub wykorzystywanie seksualne przez Internet. O ile firmy mogą bezpośrednio nie brać udziału w takich czynach karalnych, mogą być współwinne takiego naruszenia poprzez swoje działanie, na przykład turystyka seksualna dzieci może być ułatwana dzięki agencjom turystycznym działającym w Internecie, ponieważ umożliwiają one wymianę informacji oraz planowanie działań związanych z turystyką seksualną. Pornografia dziecięca może nie być bezpośrednio udostępniana przez firmy działające w Internecie oraz dostawców kart kredytowych. Wypełniając swoje zobowiązania wynikające z Protokołu fakultatywnego dotyczącego handlu dziećmi, prostytutkami i pornografii dziecięcej, Państwa powinny dostarczyć dzieciom stosowne do ich wieku informacje dotyczące bezpieczeństwa w sieci, tak aby mogły oszacować ryzyko i wiedzieć, do kogo zwrócić się o pomoc. Powinny prowadzić działania skoordynowane z przemysłem technologicznym i komunikacyjnym, aby stworzył i stosował stosowne środki służące ochronie dzieci przed przemocą i materiałami zawierającymi niestosowną treść.

2. ŚRODKI WYKONAWCZE

61. Ogólnie rzecz ujmując, brak wdrożenia i słabe wykonawstwo praw regulujących działalność biznesową stanowi dla dzieci największy problem. Istnieje wiele środków, które

Państwo powinno zastosować w celu zapewnienia skutecznego wprowadzania w życie i wykonywania praw, w tym:

- a) wzmocnienie znaczenia agencji regulujących, odpowiedzialnych za nadzór standardów istotnych dla praw dziecka, dotyczących zdrowia i bezpieczeństwa, praw konsumenta, edukacji, środowiska, pracy, reklamy i marketingu, aby miały wystarczająco duży zakres władzy i zasoby do monitorowania oraz rozpatrywania zażaleń, a także zapewniały i wykonywały postanowienia wykonawcze za nadużycia dotyczące praw dziecka;
- b) upowszechnienie praw i regulacji dotyczących praw dzieci i biznesu wśród interesariuszy, włączając dzieci i przedsiębiorstwa;
- c) szkolenie sędziów i pracowników administracji, jak również prawników i inne osoby służące pomocą prawną dla zapewnienia poprawnego stosowania Konwencji i jej protokołów w sprawie biznesu i praw dzieci, międzynarodowych standardów dotyczących praw człowieka, odpowiedniej krajowej legislacji, dla promowania rozwoju krajowych praktyk sądowych oraz
- d) zapewnienie skutecznego zadośćuczynienia dzięki mechanizmom sądowym i pozasądownym, a także skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości.

3. PRAWA DZIECI ORAZ NALEŻYTA STARANNOŚĆ ZE STRONY PRZEDSIĘBIORSTW

62. Aby wypełnić swoje zobowiązania związane z podjęciem środków dla zapewnienia, że przedsiębiorstwa przestrzegają praw dziecka, Państwa powinny wymagać od nich traktowania tego zagadnienia z należytą starannością. Zagwarantuje to, że przedsiębiorstwa identyfikują, przeciwdziałają i łagodzą swój wpływ na prawa dziecka, w tym również w ramach swoich powiązań biznesowych oraz globalnej działalności²¹¹. Tam, gdzie istnieje duże ryzyko udziału przedsiębiorstw biznesowych w naruszaniu praw dziecka z powodu charakteru ich działalności lub jej niektórych aspektów, Państwa powinny wymagać stosowania rygorystycznych procesów z należytą starannością oraz skutecznego systemu monitoringu.

63. Tam gdzie prawa dzieci stosowane są z zachowaniem należytej staranności i jest to częścią ogólnego procesu traktowania praw człowieka z należytą starannością, imperatywem jest, aby postanowienia Konwencji i Protokołu fakultatywnego do Konwencji wpływały na decyzje. Jakikolwiek plan działania oraz środki wykorzystywane dla przeciwdziałania oraz/lub zadośćuczynienia nadużyciom w zakresie praw człowieka muszą zostać rozpatrzone pod kątem zróżnicowanego wpływu na dzieci.

64. Państwa powinny dawać przykład, wymagając od wszystkich przedsiębiorstw państwowych zachowania należytej staranności co do praw dziecka oraz publicznego prezentowa-

²¹¹ Patrz UNICEF, Ratuj dzieci i Global Compact, Prawa dzieci i zasady biznesowe (2011).

nia swoich raportów dotyczących wpływu na prawa dzieci, włączając regularne raportowanie. Państwa powinny stworzyć narzędzia wsparcia publicznego oraz usługi, rozwój finansów oraz ubezpieczenie inwestycji, pod warunkiem że działalność biznesowa zachowuje należytą staranność w odniesieniu do praw dzieci.

65. Zachowując należytą staranność dla praw dziecka, duże przedsiębiorstwa powinny być zachęcane, a tam gdzie stosowne – zobowiązane, do upubliczniania swoich wysiłków dotyczących wpływu swojej działalności na prawa dzieci. Te rodzaj komunikacji powinien być dostępny, skuteczny i porównywalny z innymi przedsiębiorstwami oraz powinien zajmować się krokami podejmowanymi przez przedsiębiorców zmierzającymi do złagodzenia potencjalnego lub rzeczywistego, ujemnego wpływu na dzieci wynikającego z ich działalności. Przedsiębiorstwa te powinny być zobowiązane do publikowania informacji o przedsięwziętych działaniach w celu zapewnienia, że wytwarzane lub sprzedawane przez nie produkty i usługi nie naruszają praw dziecka, w tym poprzez niewolnictwo czy przymusową pracę. Tam, gdzie raportowanie jest obowiązkowe, Państwa powinny stosować mechanizmy weryfikacyjne i wykonawcze dla zapewnienia poprawnego działania. Państwa powinny wspierać proces raportowania poprzez stworzenie instrumentów do oceniania i rozpoznania dobrego funkcjonowania w odniesieniu do praw dzieci.

B. Środki zaradcze

66. Dzieci mają często trudność w dostępie do systemu sprawiedliwości, gdzie mogą szukać skutecznego zadośćuczynienia za nadużycia lub łamanie ich praw spowodowane przed przedsiębiorstwa. Dzieciom brakuje mocy prawnej, co utrudnia im składanie pozwów; dzieci i ich rodziny często nie mają wiedzy na temat swoich praw i mechanizmów oraz procedur służących do uzyskania zadośćuczynienia lub może im brakować pewności siebie w obliczu wymiaru sprawiedliwości. Państwa nie zawsze rozpatrują przypadki łamania prawa karnego, cywilnego lub administracyjnego popełniane przez przedsiębiorstwa. Między dziećmi i przedsiębiorstwami istnieje widoczny brak równowagi sił, a często problemem są zaporowe koszty postępowania przeciwko firmom, jak również zapewnienie reprezentacji prawnej. Przypadki z udziałem biznesu są często rozpatrywane poza sądem i bez obecności organu sądu opartego na orzecznictwie; dzieci i rodziny w jurysdykcjach, gdzie precedens sądowy jest przekonujący mogą z dużo większym prawdopodobieństwem zrezygnować z postępowania z powodu niepewności co do jego wyniku.

67. Istnieją szczególne trudności związane z uzyskaniem zadośćuczynienia za nadużycia, do których dochodzi w związku z globalną działalnością biznesu. Jednostki zależne lub inne nie są ubezpieczone lub mają ograniczoną odpowiedzialność; sposób w jaki ponadnarodowe korporacje są zorganizowane w odrębne jednostki może sprawiać trudności co do identyfikacji

i przypisania odpowiedzialności prawnej każdej z nich; dostęp do informacji i dowodów znajdujących się w różnych państwach może stwarzać problemy w zakresie konstruowania i obrony pozwu; otrzymanie pomocy prawnej w obcych jurysdykcjach może być trudne, a wiele przeszkód prawnych i proceduralnych może utrudniać wygranie pozwu eksterytorialnego.

68. Państwa powinny skupić swoją uwagę na usunięciu barier społecznych, ekonomicznych i sądowych, aby dzieci mogły mieć rzeczywisty dostęp do skutecznych mechanizmów sądowych bez jakiegokolwiek dyskryminacji. Należy zapewnić dzieciom i ich reprezentantom informacje na temat zadośćuczynienia, na przykład na zajęciach szkolnych, w ośrodkach młodzieżowych lub programach opartych na społeczności. Powinny mieć możliwość rozpoczęcia postępowania na własną rękę oraz dostęp do pomocy prawnej i wsparcia ze strony prawników oraz osób zajmujących się pomocą prawną, przy wnoszeniu spraw przeciwko przedsiębiorstwom w celu zapewnienia równości sił. Państwa, które jeszcze nie uznają pozwów zbiorowych, takich jak działania klasowe i postępowania w interesie publicznym, powinny je wprowadzić, jako środki rosnącej dostępności do sądów dla dużej liczby dzieci w podobny sposób dotkniętych działalnością biznesową. Państwa mogą być zmuszone do zapewnienia specjalnej pomocy dzieciom, które napotykają na przeszkody związane z dostępem do wymiaru sprawiedliwości, na przykład, z powodu nieznamomości języka czy niepełnosprawności i zbyt młodego wieku.

69. Wiek nie powinien stanowić dla dziecka bariery w pełnym uczestniczeniu w procesie sądowym. Podobnie, należy stworzyć specjalne programy dla dzieci ofiar i świadków w postępowaniach karnych i cywilnych, zgodnie z Komentarzem Ogólnym Komitetu Nr 12. Co więcej – Państwa powinny wprowadzić w życie Wytyczne dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci²¹². Należy szanować poufność i prywatność, a dzieci powinny być informowane na temat postępu na każdym etapie procesu, przykładając dużą wagę do dojrzałości dziecka oraz jakichkolwiek jego trudności związanych z mową, językiem i komunikacją.

70. Protokół fakultatywny w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii wymaga, aby Państwa przyjęły legislację karną, która ma również zastosowanie do podmiotów prawnych, w tym przedsiębiorstw biznesowych. Państwa powinny rozważyć przyjęcie karnej odpowiedzialności prawnej, lub innego rodzaju odpowiedzialności prawnej o równym środku odstrasżającym, dla podmiotów prawnych, w tym przedsiębiorstw, w sprawach dotyczących poważnego łamania praw dziecka, takich jak praca przymusowa. Trybunały narodowe powinny mieć jurysdykcję w sprawach dotyczących tych poważnych wykroczeń zgodnie z przyjętymi zasadami jurysdykcji.

71. Mechanizmy pozasądowe, takie jak mediacja, działania rozjemcze i arbitraż mogą być użyteczną alternatywą do rozwiązywania sporów dotyczących dzieci i przedsiębiorstw. Mu-

²¹² Przyjęte przez rezolucję Rady Gospodarczej i Społecznej 2005/20.

szą być dostępne bez uszczerbku dla prawa do odszkodowania sądowego. Takie mechanizmy mogą odgrywać ważną rolę wraz z procesami sądowymi, pod warunkiem że są zgodne z Konwencją i Protokołem fakultatywnym do Konwencji oraz zasadami i standardami międzynarodowymi dotyczącymi efektywności, terminowości i właściwego procesu oraz sprawiedliwości. Mechanizmy związane ze składaniem skarg stworzone przez przedsiębiorstwa biznesowe mogą zapewniać elastyczne oraz terminowe rozwiązania i czasami w interesie dziecka może być skorzystanie z nich w odniesieniu do zażeń dotyczących postępowania tych przedsiębiorstw. Mechanizmy te powinny spełniać następujące kryteria: dostępność, zasadność, przewidywalność, słusność, zgodność praw, transparentność, stałe uczenie i dialog²¹³. We wszystkich przypadkach dostęp do sądu lub możliwość ponownego rozpatrzenia sprawy dotyczącej zadośćuczynienia administracyjnego lub innych procedur powinien być dostępny.

72. Państwa powinny podejmować wszelkie wysiłki zmierzające do ułatwiania dostępu do międzynarodowych i regionalnych mechanizmów związanych z prawami człowieka, w tym Protokół fakultatywny do Konwencji Praw Dziecka dotyczący procedury komunikacji, tak aby pojedyncze dziecko lub grupa dzieci, lub inna osoba działająca w jego/ich imieniu mogła uzyskać odszkodowanie dla niewypełnienia przez Państwo obowiązku poszanowania, chronienia i stosowania praw dziecka w związku z działalnością i funkcjonowaniem biznesu.

C. Środki polityczne

73. Państwa powinny zachęcać do zrozumienia i pełnego przestrzegania praw dziecka przez kulturę biznesową. W tym celu Państwa powinny zawrzeć zagadnienia związane z prawami dzieci i biznesu w ogólnych ramach polityki krajowej dotyczącej wdrożenia Konwencji. Powinny stworzyć wytyczne, które w wyraźny sposób przedstawiają oczekiwania rządu w stosunku do przedsiębiorstw w zakresie przestrzegania praw dzieci w kontekście własnej działalności biznesowej, jak również stosunków biznesowych związanych z funkcjonowaniem, produktami i usługami oraz działalnością zagraniczną, jeśli prowadzą działalność międzynarodową. Powinno to obejmować wdrożenie polityki: „zero tolerancji dla przemocy we wszystkich działalnościach biznesowych”. Zgodnie z wymogami, Państwa powinny być drogowskazem i zachęcać do prowadzenia stosownych inicjatyw dotyczących odpowiedzialności biznesowej.

74. Pod wieloma względami małe i średnie przedsiębiorstwa stanowią dużą część gospodarki i szczególnie ważne jest, aby Państwa zapewniły im dostosowane do ich potrzeb wytyczne i wsparcie w kwestii przestrzegania praw dzieci oraz stosowania krajowej legislacji, uni-

---

²¹³ Raport Specjalnego Reprezentanta Sekretarza Generalnego dotyczący praw człowieka i ponadnarodowych korporacji i innych przedsiębiorstw, John Ruggie, Wytyczne dotyczące biznesu i praw człowieka: Wdrożenie programu narodów Zjednoczonych „Ochroniać, przestrzegać i zadośćuczynić”, A/HRC/31, zasada 31.

kając niepotrzebne obciążenia administracyjnego. Państwa powinny również zachęcać duże firmy do wywierania wpływu na małe i średnie przedsiębiorstwa w celu wzmocnienia praw dzieci poprzez swoje łańcuchy wartości.

D. Środki koordynacji i monitoring

1. KOORDYNACJA

75. Pełne wprowadzenie w życie Konwencji i Protokołu fakultatywnego do Konwencji wymaga skutecznej międzysektorowej koordynacji pomiędzy agencjami i departamentami rządowymi oraz różnymi szczeblami rządowymi – od lokalnych do regionalnych i centralnych²¹⁴. Zazwyczaj departamenty i agencje zaangażowane bezpośrednio w tworzenie polityki i praktyk biznesowych nie współpracują z departamentami i agencjami bezpośrednio odpowiedzialnymi za prawa dzieci. Państwa muszą zapewnić, że organy rządowe, jak również parlamenty, które kształtują prawo i praktyki biznesowe zdają sobie sprawę ze zobowiązań Państwa dotyczących praw dzieci. Mogą wymagać stosownych informacji, szkolenia i wsparcia, dla zapewnienia pełnej zgodności z Konwencją w trakcie tworzenia prawa i polityki oraz zawierania umów gospodarczych, handlowych i inwestycyjnych. Krajowe instytucje praw człowieka mogą odgrywać ważną rolę katalizatora łączącego biznes i różne departamenty rządowe związane z działaniami na rzecz praw dzieci.

2. MONITORING

76. Państwa mają obowiązek monitorowania przypadków naruszania postanowień Konwencji i Protokołu fakultatywnego do Konwencji spowodowanych lub zaistniałych przy udziale przedsiębiorstw biznesowych, w tym również w swoich działaniach globalnych. Może to zostać osiągnięte, na przykład poprzez: zbieranie danych, które mogą być pomocne dla zdefiniowania problemu; rozpatrywanie przypadków nadużyć; współpraca ze społeczeństwem obywatelskim i instytucjami działającymi na rzecz praw człowieka; sprawianie, że działalność biznesowa budzi zaufanie publiczne poprzez korzystanie z raportów przedsiębiorstw dotyczących ich wpływu na prawa dziecka przy ocenie ich wyników. W szczególności krajowe instytucje działające na rzecz praw człowieka mogą się angażować na przykład w przyjmowanie, rozpatrywanie i rozwiązywanie problemów związanych z nadużyciem; prowadzić publiczne dochodzenia w sprawie nadużyć na dużą skalę, prowadzić mediacje w sytuacjach konfliktowych oraz przeprowadzać kontrole legislacyjne dla zapewnienia zgodności z Konwencją. Tam gdzie konieczne, Państwa

²¹⁴ Komentarz Ogólny Nr 5, para 37.

powinny rozszerzyć zakres odpowiedzialności prawnej krajowych instytucji działających na rzecz praw człowieka w celu dostosowania praw dzieci i biznesu.

77. Kiedy Państwa tworzą krajowe strategie i plany działania dla wdrożenia Konwencji i Protokołu fakultatywnego do Konwencji powinny zawrzeć w nich wyraźne odniesienie do środków wymaganych dla poszanowania, chronienia i stosowania praw dzieci w działaniach podejmowanych przez przedsiębiorstwa biznesowe. Państwa powinny również zapewnić, że monitorują proces wdrażania Konwencji do działalności biznesowej. Może to być osiągnięte zarówno w sposób wewnętrzny poprzez ocenę i ewaluację wpływu na prawa dzieci, jak również poprzez współpracę z innymi organami, takimi jak komitety parlamentarne, organizacje społeczeństwa obywatelskiego, samorządy zawodowe i krajowe instytucje działające na rzecz praw człowieka. Monitorowanie powinno obejmować bezpośrednie zadawanie pytań dzieciom w sprawie ich poglądów na temat wpływu biznesu na ich prawa. Można skorzystać z różnych mechanizmów konsultacji, takich jak rady i parlamenty młodzieżowe, media społecznościowe, rady szkolne oraz zrzeczenia dzieci.

3. OCENA WPLYWU NA PRAWA DZIECKA

78. Zapewnienie, że najlepiej pojęty interes dziecka jest sprawą nadrzędną w legislacji związanej z biznesem oraz tworzeniem i rozpowszechnianiem polityki na wszystkich szczeblach rządu wymaga stałej oceny wpływu na prawa dzieci. Może to pomóc przy przewidywaniu wpływu jakiegokolwiek zaproponowanej powiązanej z biznesem polityki, legislacji, regulacji, budżetu lub innych decyzji administracyjnych, które mogą wpływać na dzieci i korzystanie z ich praw²¹⁵ oraz uzupełniać stały monitoring i ewaluację skutków praw, polityk i programów na prawa dzieci.

79. Można rozwinąć różną metodologię i praktyki służące do oceny wpływu na prawa dzieci. Należy przynajmniej zastosować ramy Konwencji i Protokołu fakultatywnego do Konwencji, jak również stosowne wnioski i komentarze ogólne Komitetu. Kiedy Państwa przeprowadzają szerszą ocenę polityki związanej z biznesem, legislacji i praktyk administracyjnych, powinny zapewnić, że wyniki tej oceny są zgodne z postanowieniami Konwencji i Protokołu fakultatywnego do Konwencji oraz w specjalny sposób uwzględniają zróżnicowany wpływ tych środków na dzieci²¹⁶.

80. Ocena wpływu na prawa dzieci może posłużyć przy rozpatrywaniu wpływu na wszystkie dzieci dotknięte działaniami poszczególnych przedsiębiorstw lub sektora, ale mogą również zawierać ocenę zróżnicowanego wpływu działań na pewne kategorie dzieci. Ocena

²¹⁵ Komentarz Ogólny Nr 5, para 45.

²¹⁶ Komentarz Ogólny Nr 14, para 99.

wpływu sama w sobie może być oparta na danych od dzieci, społeczeństwa obywatelskiego i ekspertów, jak również od stosownych departamentów rządowych, badaniach naukowych oraz doświadczeniu danego lub innego państwa. Analiza powinna doprowadzić do stworzenia rekomendacji do wprowadzenia poprawek, alternatyw oraz ulepszeń i powinna być dostępna publicznie.²¹⁷

81. Aby zapewnić bezstronny i niezależny proces, Państwa mogą rozważyć wyznaczenie zewnętrznego uczestnika prowadzącego proces oceny. Może to mieć wiele istotnych zalet, ale Państwo jako strona ostatecznie odpowiedzialna za wynik, musi zapewnić, że uczestnik tego procesu, przeprowadzający ocenę, jest kompetentny, uczciwy i bezstronny.

E. Środki wspólne i budzące świadomość

82. O ile to Państwo podejmuje zobowiązania wynikające z Konwencji, zadanie jej wprowadzenia w życie wymaga zaangażowania wszystkich sektorów społeczeństwa, w tym biznesu, społeczeństwa obywatelskiego oraz samych dzieci. Komitet zaleca, aby Państwa przyjęły i wdrożyły wszechstronną strategię w celu informowania i edukowania wszystkich dzieci, rodziców i opiekunów prawnych, że przedsiębiorstwa biznesowe są zobligowane do przestrzegania praw dziecka, gdziekolwiek by prowadziły swoją działalność, w tym poprzez przyjazną dziecku i dostosowaną do wieku komunikację, na przykład zapewniając edukację o świadomości finansowej. Edukacja, szkolenie i budzenie świadomości na temat Konwencji powinno być również skierowane do przedsiębiorstw w celu podkreślenia statusu dziecka, jako posiadającego prawa człowieka, zachęcać do poszanowania wszystkich postanowień Konwencji oraz stawiać czoła i likwidować postawy dyskryminacyjne wobec wszystkich dzieci, a w szczególności tych, które są narażone i poniżane. W tym kontekście należy zachęcać media do informowania dzieci o ich prawach związanych biznesem oraz budzić wśród przedsiębiorców świadomość ich odpowiedzialności za poszanowanie praw dziecka.

83. Komitet podkreśla, że krajowe instytucje działające na rzecz praw człowieka mogą angażować się w budzenie świadomości na temat postanowień Konwencji wśród przedsiębiorców, na przykład poprzez rozwijanie dobrych praktycznych wytycznych i polityki dla biznesu i ich rozpowszechnianie.

84. Społeczeństwo obywatelskie odgrywa kluczową rolę w niezależnej promocji i ochronie praw dziecka w kontekście działalności biznesowej. Obejmuje ona monitoring i podtrzymywanie wizerunku biznesu, jako godnego zaufania; wspieranie dzieci, aby miały dostęp do wymiaru sprawiedliwości i zadośćuczynienia; udział w ocenie wpływu na prawa dziecka; budzenie świadomości wśród przedsiębiorstw na temat ich odpowiedzialności za przestrzeganie

²¹⁷ Ibidem.

praw dziecka. Państwa powinny zapewnić warunki dla istnienia aktywnego i czujnego społeczeństwa obywatelskiego, włączając skuteczną współpracę oraz wsparcie dla niezależnych organizacji społeczeństwa obywatelskiego, organizacje prowadzone przez dzieci i młodzież, uczelnie, izby handlowe i przemysłowe, związki zawodowe, zrzeszenia konsumentów i profesjonalne instytucje. Państwa powinny powstrzymać się od ingerowania w działalność tych i innych niezależnych organizacji oraz ułatwiać ich udział w polityce i programach publicznych związanych z prawami dziecka i biznesem.

VII. ROZPOWSZECHNIANIE

85. Komitet zaleca, aby Państwa rozpowszechniały na szeroką skalę niniejszy komentarz ogólny w parlamencie i na wszystkich szczeblach rządowych, włączając ministerstwa, departamenty oraz organy miejskie i działające na poziomie lokalnym, które zajmują się problematyką biznesową oraz wśród tych, które są odpowiedzialne za handel i inwestycje zagraniczne, takie jak agencje pomocy rozwojowej oraz misje zagraniczne. Niniejszy komentarz ogólny należy rozpowszechniać wśród przedsiębiorstw biznesowych, włączając przedsiębiorstwa międzynarodowe, jak również małych i średnich przedsiębiorstw i innych uczestników w sektorze gospodarki nieformalnej. Należy go również dystrybuować wśród osób wykwalifikowanych, pracujących z i dla dzieci, w tym sędziów, prawników oraz osób zajmujących się pomocą prawną, nauczycieli, nadzorców, pracowników socjalnych, urzędników prywatnej i państwowej pomocy społecznej, jak również wszystkich dzieci i społeczeństwa obywatelskiego. Będzie to wymagało dokonania tłumaczenia na stosowne języki, udostępnienie wersji przyjaznych dziecku, przeprowadzenie warsztatów i seminariów, aby omówić jego implikacje oraz optymalny sposób wdrożenia go i włączenia do programu szkoleniowego wszystkich odpowiednich wykwalifikowanych specjalistów.

86. Państwa powinny zawrzeć informacje w swoich raportach okresowych dla Komitetu na temat wyzwań, jakie przed nimi stoją oraz kroków, jakie muszą podjąć w celu przestrzegania, chronienia i wykonywania praw dziecka w kontekście działalności i funkcjonowania biznesu, zarówno w kraju, jak i – jeśli to stosowne – za granicą.

KOMENTARZ OGÓLNY NR 17 (2013)

dotyczący prawa dziecka do wypoczynku, czasu wolnego, zabawy, zajęć rekreacyjnych, życia kulturalnego i sztuki (artykuł 31)

I. WSTĘP

1. Społeczność międzynarodowa od dawna uznaje znaczenie zabawy i rekreacji w życiu każdego dziecka, czego dowodem było uchwalenie w 1959 r. Deklaracji Praw Dziecka: „Dziecku należy dać wszelkie możliwości do zabawy i rozrywek (...); społeczeństwo i władze państwowe powinny ułatwić korzystanie z tego prawa” (artykuł 7). Stwierdzenie to zostało następnie wzmocnione w Konwencji o Prawach Dziecka (dalej: Konwencja) z 1989 r., w której w artykule 31 wyraźnie zapisano, że „Państwa–Strony uznają prawo dziecka do wypoczynku i czasu wolnego, do uczestniczenia w zabawach i zajęciach rekreacyjnych, stosownych do wieku dziecka, oraz do nieskrępowanego uczestniczenia w życiu kulturalnym i artystycznym”.

2. Na podstawie przeglądu realizacji praw dziecka zapisanych w Konwencji, Komitet z zaniepokojeniem stwierdza, że Państwa–Strony nie przywiązują wiele wagi do praw zawartych w artykule 31. Niezwracanie uwagi na ich znaczenie w życiu dzieci skutkuje brakiem inwestycji w odpowiednie postanowienia, słabym prawodawstwem w tym zakresie lub jego brakiem i powoduje, że dzieci nie są uwzględniane w planach na szczeblu krajowym i lokalnym. Ogólnie mówiąc, jeżeli inwestycje są podejmowane, koncentrują się one na zapewnieniu ustrukturyzowanych i zorganizowanych zajęć, podczas gdy równie ważna jest potrzeba stworzenia dzieciom czasu i przestrzeni, w której będą mogły angażować się w spontaniczną zabawę, rekreację i kreatywne zajęcia, oraz sprzyjanie postawom społecznym wspierającym takie działania i zachęcającym do nich.

3. Komitet wyraża szczególne zaniepokojenie w związku z trudnościami, jakie szczególnie kategorie dzieci napotykają w odniesieniu do korzystania i warunków korzystania na

równi z innymi z prawa zapisanego w artykule 31, m.in. w szczególności dziewczęta, dzieci z ubogich rodzin, dzieci z niepełnosprawnościami, dzieci ludności rdzennej, dzieci należące do mniejszości.

4. Ponadto ogromne zmiany zachodzące w świecie mają znaczący wpływ na możliwość dzieci do korzystania z praw zapewnionych im artykułem 31. Populacja w miastach, szczególnie w krajach rozwijających się, znacznie się rozrasta, wraz ze wzrostem przemocy na całym świecie w różnych jej formach – w domu, w szkole, w środkach masowego przekazu, na ulicach. Skutki tego, przy komercjalizacji obiektów do zabawy, mają wpływ na to, jak dzieci angażują się w zajęcia rekreacyjne, kulturalne i artystyczne. W przypadku wielu dzieci, zarówno w krajach bogatych, jak i ubogich, praca dzieci, obowiązki domowe i coraz większe wymagania edukacyjne przekładają się na zmniejszenie ilości czasu przeznaczonego na korzystanie z tych praw.

5. Niniejszy komentarz ogólny ma na celu zwrócenie uwagi na te obawy, podniesienie znaczenia, świadomości i zrozumienia w Państwach zasadniczego znaczenia praw zapisanych w artykule 31 w życiu i rozwoju każdego dziecka oraz wezwanie ich do opracowania lepszych środków zapewniających ich realizację. Prawa zagwarantowane artykułem 31 mają powszechne zastosowanie w zróżnicowanych społecznościach i społeczeństwach na świecie oraz szanują wartość wszystkich tradycji i form kulturowych. Każde dziecko powinno być w stanie korzystać z tych praw, niezależnie od miejsca zamieszkania, pochodzenia kulturowego czy stanu rodzinnego.

6. Niniejszy komentarz ogólny w bardzo nieznacznym stopniu odwołuje się do kwestii sportu, który sam w sobie stanowi istotne zagadnienie. W odniesieniu do życia kulturalnego, niniejszy komentarz ogólny skupia się przede wszystkim na aspektach związanych z zajęciami kreatywnymi i artystycznymi, zamiast na wszystkim tym, co się wiąże z szerszą definicją przedstawioną w artykule 30 dotyczącym prawa dziecka do korzystania z własnej kultury.

II. CELE

7. Niniejszy Komentarz ogólny dąży do poprawy zrozumienia znaczenia artykułu 31 dla dobra i rozwoju dzieci, do zapewnienia poszanowania i wzmocnienia stosowania praw dzieci zapisanych w artykule 31 i innych praw zawartych w Konwencji oraz do podkreślenia skutków ustalenia:

- a) wynikających z powyższych praw zobowiązań Państw do opracowania wszystkich środków, strategii i programów mających na celu realizację i pełne przestrzeganie praw zapisanych w artykule 31;
- b) roli i obowiązków sektora prywatnego, w tym podmiotów prowadzących działalność rekreacyjną, kulturową i artystyczną, a także organizacji społeczeństwa obywatelskiego zapewniających dzieciom usługi w tych obszarach;

- c) wytycznych dla wszystkich osób pracujących z dziećmi, w tym rodziców, dotyczących wszelkich działań w obszarze zabawy i rekreacji.

III. ZNACZENIE ARTYKUŁU 31 W ŻYCIU DZIECI

8. Artykuł 31 należy rozumieć holistycznie, zarówno pod względem jego poszczególnych części, jak i w związku z całą Konwencją. Wszystkie elementy artykułu 31 są wzajemnie ze sobą powiązane i wzajemnie się wzmacniają, a ich realizacja służy wzbogaceniu życia dzieci. Wspólnie opisują one warunki niezbędne do ochrony wyjątkowego i wciąż zmieniającego się charakteru dzieciństwa. Ich realizacja ma fundamentalne znaczenie dla jakości dzieciństwa, zapewnienia dzieciom optymalnego rozwoju, kształtowania ich odporności oraz realizacji ich innych praw. Prawdą jest, że środowisko, w którym zabawa i możliwości rekreacji dostępne są dla wszystkich dzieci, zapewnia warunki niezbędne do rozwoju kreatywności; możliwość sprawdzania własnych kompetencji poprzez samodzielne zainicjowane zabawy przekłada się na wzrost motywacji, większą aktywność fizyczną i rozwój umiejętności; angażowanie się w życie kulturalne wzbogaca interakcje będące podstawą zabawy; wypoczynek zapewnia dzieciom niezbędną energię i motywację do uczestniczenia w zabawie i zajęciach rozwijających ich kreatywność.

9. Zabawa i rekreacja są niezbędne dla zdrowia i dobra dzieci, a także przyczyniają się do rozwoju kreatywności, wyobraźni, pewności siebie i samodzielności oraz do rozwoju siły i umiejętności fizycznych, społecznych, poznawczych i emocjonalnych. Sprzyjają wszystkim aspektom związanym z nauką²¹⁸; stanowią formę uczestnictwa w codziennym życiu i nieodłączną wartość każdego dziecka, choćby tylko pod względem radości i przyjemności, jakie wnoszą w ich życie. Badania naukowe dowodzą, że zabawa ma kluczowe znaczenie dla spontanicznego rozwoju oraz odgrywa istotną rolę w rozwoju mózgu, w szczególności we wczesnych latach rozwoju dzieci. Zabawa i rekreacja przyczyniają się do rozwoju zdolności dzieci do negocjacji, uzyskania równowagi emocjonalnej, rozwiązywania konfliktów i podejmowania decyzji. Angażując się w zabawę i rekreację, dzieci uczą się poprzez działanie, odkrywają świat wokół siebie, doświadczają go, eksperymentują z nowymi pomysłami, rolami i doświadczeniami, a przez to uczą się rozumieć i budować własną pozycję społeczną w świecie.

10. Zarówno zabawa, jak i rekreacja mogą odbywać się indywidualnie, w grupie z innymi rówieśnikami lub przy pomocy dorosłych. Rozwój dzieci może się realizować przy wsparciu kochających i troskliwych osób dorosłych, nawiązujących z dziećmi relacje poprzez zabawę. Udział w zabawie z dziećmi umożliwia dorosłym spojrzenie na świat z perspektywy dziecka

²¹⁸ UNESCO, *Edukacja dla XXI wieku: problem i perspektywy (Education for the twenty-first century: issues and prospects)*; Paryż 1998.

i jego lepsze zrozumienie. Pozwala to budować szacunek między pokoleniami, przyczynia się do lepszego zrozumienia i skuteczniejszej komunikacji między dziećmi a dorosłymi oraz daje możliwość ukierunkowania i dostarczania odpowiednich bodźców. Dzieci odnoszą korzyści z zajęć rekreacyjnych z udziałem dorosłych i dobrowolnie uczestniczą w zorganizowanych zajęciach sportowych, grach i innych zajęciach rekreacyjnych. Korzyści te są jednak ograniczone, szczególnie w zakresie rozwoju kreatywności, zdolności przywódczych i umiejętności działania w zespole, jeżeli kontrola ze strony dorosłych jest zbyt nachalna i podkopuje starania dzieci do organizowania własnych gier i zabaw i realizowania ich po swojemu.

11. Angażowanie się w życie kulturalne społeczności stanowi dla dziecka ważny element poczucia przynależności. Dzieci przejmują życie kulturowe i artystyczne od swojej rodziny, społeczności i społeczeństwa, doświadczając go w tym kontekście, a poprzez ten proces odkrywają i wyrabiają w sobie własne poczucie tożsamości i tym samym przyczyniają się do trwałości i rozwoju życia kulturalnego i tradycji artystycznych.

12. Ponadto dzieci powielają, zmieniają, tworzą i szerzą kulturę poprzez swoje, wymyślane przez siebie, zabawy, piosenki, tańce, animację, opowiadania, rysunki, gry, teatr uliczny, kukielki, festiwale itd. Poszerzając swoją znajomość kulturalnego i artystycznego życia wokół siebie, dzięki relacjom z dorosłymi i rówieśnikami, dzieci przekładają i adaptują jego znaczenie poprzez doświadczenia własnego pokolenia. Poprzez kontakty z rówieśnikami dzieci tworzą i przekazują innym własny język, swoje gry, sekretne światy, fantazje i całą wiedzę kulturową. Zabawa dzieci przekłada się na „kulturę dzieciństwa”, począwszy od zabaw w szkole i na placu zabaw, po gry i zajęcia miejskie, takie jak gra w kulki, bieganie na świeżym powietrzu, sztuki uliczne itd. Korzystając z platform cyfrowych i funkcjonujących w światach wirtualnych, dzieci odgrywają także kluczową rolę w tworzeniu nowych środków komunikacji i portali społecznościowych, za pośrednictwem których kształtują się różne środowiska kulturalne i artystyczne formy. Udział w zajęciach kulturalnych i artystycznych jest niezbędny do wypracowania w dzieciach zrozumienia nie tylko dla własnej kultury, ale też dla innych kultur, co umożliwia im poszerzenie horyzontów, czerpanie z innych tradycji kulturowych i artystycznych, a jednocześnie przyczynia się do wzajemnego zrozumienia i poszanowania różnorodności.

13. I wreszcie wypoczynek i zajęcia czasu wolnego są tak samo ważne dla rozwoju dziecka jak pozostałe jego podstawy, czyli odżywianie, miejsce do mieszkania, opieka zdrowotna i edukacja. Brak odpowiedniego wypoczynku odbiera dzieciom energię, motywację, a tym samym zdolność fizyczną i psychiczną do znaczącego udziału w życiu lub do nauki. Odebranie dziecku możliwości wypoczynku może mieć nieodwracalne skutki fizyczne i psychologiczne dla jego rozwoju, zdrowia i dobra. Dzieci potrzebują także czasu wolnego, rozumianego jako czas i przestrzeń wolne od obowiązków, rozrywki czy bodźców, który będą mogły spędzać tak aktywnie lub tak biernie, jak tylko same będą chciały.

IV. ANALIZA PRAWNA ARTYKUŁU 31

A. Artykuł 31, paragraf 1

14. Państwa–Strony uznają prawo dziecka do:

- a) wypoczynku – prawo to stanowi, że należy dzieciom zapewnić odpowiedni odpoczynek od pracy, nauki i wszelkiego wysiłku, dla optymalnego zdrowia i ich dobra. Zgodnie z nim dzieci muszą mieć także zapewnioną odpowiednią ilość snu. W realizacji prawa zarówno do odpoczynku, jak i odpowiedniego snu należy wziąć pod uwagę zmieniające się zdolności i potrzeby rozwojowe dziecka;
- b) czasu wolnego – czas wolny oznacza czas przeznaczony na zabawę lub rekreację. Określa się go jako czas wolny od obowiązków i nieprzeznaczony na inne czynności, w tym na formalną edukację, pracę, obowiązki domowe, pełnienie innych funkcji lub angażowanie się w działania nakazane przez inne osoby. Innymi słowy, jest to przede wszystkim czas, w którym dziecko może robić, co chce, i który może spędzać wedle własnego życzenia;
- c) zabawy – zabawy dziecięce obejmują wszelkie zachowania, aktywności lub procesy zainicjowane, kontrolowane i ustrukturyzowane przez dzieci; zabawa jest podejmowana wszędzie i zawsze, gdy tylko nadarzy się ku temu sposobność. Opiekunowie mogą przyczynić się do tworzenia środowiska i miejsc, w których dzieci mogą się bawić, ale sama w sobie zabawa nie jest czymś obowiązkowym, wynika z wewnętrznej potrzeby dzieci, jest podejmowana spontanicznie sama z siebie i nie stanowi środka do osiągnięcia jakiegoś celu. Zabawa polega na autonomicznej, fizycznej, psychicznej lub emocjonalnej aktywności, może przybierać nieskończoną liczbę form i może być realizowana zarówno w grupach, jak i indywidualnie. Formy te zmieniają się i dopasowują się w miarę upływu dzieciństwa. Zabawa cechuje się przede wszystkim radością, niepewnością, wyzwaniem, zmiennością/elastycznością i brakiem produktywności. Wszystkie te czynniki razem przyczyniają się do czerpania przyjemności z zabawy, a tym samym zachęty do dalszej zabawy. Chociaż często uważa się, że zabawa nie jest niezbędna, Komitet powtarza, że ma ona fundamentalne znaczenie i stanowi istotny wymiar dzieciństwa oraz niezbędny składnik rozwoju fizycznego, społecznego, poznawczego, emocjonalnego i duchowego;
- d) zajęć rekreacyjnych – rekreacja jest szerokim pojęciem obejmującym bardzo duży zakres działań i zajęć, obejmujący m.in. udział w zajęciach muzycznych, artystycznych, plastycznych, rzemiosła, angażowanie się w życie społeczności, działalność klubów, zajęcia sportowe, gry, turystykę pieszą i biwakowanie, realizację swoich zainteresowań i hobby. Składa się z zajęć i doświadczeń, dobrowolnie wybieranych

przez dziecko, ponieważ zapewnia dziecku natychmiastową satysfakcję lub ponieważ dziecko widzi w nich możliwość uzyskania korzyści osobistych lub społecznych. Zajęcia rekreacyjne często realizowane są w przestrzeni/obiektach specjalnie do tego przeznaczonych. Podczas gdy wiele zajęć rekreacyjnych może być organizowanych i prowadzonych przez osoby dorosłe, rekreacja powinna być działaniem dobrowolnym. I tak np. rekreacji nie stanowią obowiązkowe gry, zmuszanie dzieci do udziału w grach i zajęciach sportowych lub obowiązkowe udzielanie się w organizacji młodzieżowej;

- e) zajęć stosownych do wieku dziecka – artykuł 31 podkreśla znaczenie zajęć dopasowanych do wieku dziecka. W odniesieniu do zabawy i rekreacji należy uwzględnić wiek dziecka po to, aby określić ilość czasu przeznaczanego na rekreację; charakter dostępnych miejsc, przestrzeni i obiektów; formę stymulacji i zróżnicowanie; stopień niezbędnego nadzoru i zaangażowanie osób dorosłych w celu zapewnienia dzieciom bezpieczeństwa. Wraz z wiekiem zmieniają się potrzeby i pragnienia dzieci, które stopniowo rezygnują z miejsc przeznaczonych do zabawy na rzecz miejsc zapewniających im możliwości rozwijania życia towarzyskiego, spędzenia czasu z rówieśnikami lub samemu. Z czasem będą one także coraz intensywniej odkrywać możliwości angażowania się w bardziej ryzykowne działania i wyzwania. Doświadczenia te są niezbędne z punktu widzenia rozwoju młodzieży i przyczyniają się do lepszego poznania ich tożsamości i poczucia przynależności;
- f) życia kulturalnego i artystycznego – Komitet popiera pogląd, zgodnie z którym poprzez życie kulturalne i artystyczne, dzieci i ich społeczności wyrażają swoją własną tożsamość i znaczenie swojej egzystencji oraz kształtują swoje wyobrażenie świata będące odzwierciedleniem ich kontaktu z siłami zewnętrznymi wpływającymi na ich życie²¹⁹. Ekspresja kulturalna i artystyczna może odbywać się w domu, szkole, na ulicach i w przestrzeni publicznej, a także poprzez taniec, festiwale, zajęcia plastyczne, rzemiosło, ceremonie, rytuały, teatr, literaturę, muzykę, kino, wystawy, film, platformy cyfrowe i sztuki wizualne. Kultura wywodzi się ze społeczności jako całości; nie wolno dzieciom zabraniać dostępu do udziału w tworzeniu kultury ani do korzystania z jej wytworów. Życie kulturalne wywodzi się z samej kultury i społeczności, nie może być narzucone z góry, rolą Państw natomiast jest sprzyjanie jej i jej umożliwianie, a nie dostarczanie kultury²²⁰;

²¹⁹ Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Komentarz Ogólny Nr 21 z 2009 r. dotyczący prawa każdej osoby do uczestniczenia w życiu kulturalnym, para 13.

²²⁰ Patrz: UNESCO, Deklaracja z Meksyku w sprawie polityki kulturalnej (Mexico City Declaration on Cultural Policies), Światowa Konferencja o Polityce Kulturalnej, Meksyk, 26 lipca–6 sierpnia 1982 r.

- g) do nieskrępowanego uczestniczenia – prawo dzieci do nieskrępowanego uczestniczenia w życiu kulturalnym i artystycznym wymaga, aby Państwa–Strony szanowały i nie ingerowały w dostęp dzieci do takich zajęć, w ich wybór i angażowanie się w tego typu zajęcia, pod warunkiem zapewnienia im ochrony i sprzyjania ich najlepiej pojętemu interesowi. Państwa–Strony muszą także zapewnić, że prawo to nie jest ograniczane przez innych. Decyzja dziecka do korzystania lub niekorzystania z tego prawa podlega jego wyborowi i jako taka powinna zostać przyjęta, uszanowana i chroniona.

B. Artykuł 31, paragraf 2

15. Państwa–Strony będą przestrzegały oraz popierały prawo dziecka do:
- a) wszechstronnego uczestnictwa w życiu kulturalnym i artystycznym – prawo do wszechstronnego uczestnictwa obejmuje trzy wzajemnie ze sobą powiązane i wzmacniające się wymiary:
    - i. **dostęp** wymaga, aby dzieci miały zapewnione możliwości doświadczania życia kulturalnego i artystycznego oraz poznawania szerokiego zakresu różnych form ekspresji;
    - ii. **uczestnictwo** wymaga zagwarantowania dzieciom, zarówno indywidualnie, jak i w grupie, konkretnych możliwości do swobodnego wyrażania się, komunikowania się, działania i angażowania się w kreatywne działania, z myślą o zapewnieniu im pełnego rozwoju ich osobowości;
    - iii. **wkład w życie kulturalne** obejmuje prawo dzieci do wnoszenia wkładu w duchowe, materialne, intelektualne i emocjonalne wyrażanie kultury i sztuki, czym przyczyniają się one do rozwoju i przemian społeczeństwa, do którego należą;
  - b) Państwa–Strony będą sprzyjały tworzeniu właściwych sposobności – pomimo że wymóg sprzyjania tworzeniu właściwych sposobności odnosi się do działalności kulturalnej, artystycznej, zajęć rekreacyjnych i czasu wolnego, Komitet interpretuje go także jako wymóg dotyczący zabawy, zgodnie z artykułem 4 Konwencji. Państwa–Strony muszą w związku z tym zapewnić niezbędne i odpowiednie warunki uczestnictwa w celu umożliwiania i tworzenia sposobności do realizacji praw zapisanych w artykule 31. Dzieci mogą realizować swoje prawa tylko wtedy, gdy zapewnione są niezbędne ramy prawodawcze, polityczne, budżetowe, środowiskowe i usługowe.
  - c) Państwa–Strony będą sprzyjały tworzeniu równych sposobności – każdemu dziecku należy zapewnić równe sposobności do korzystania z praw zapisanych w artykule 31.

V. ARTYKUŁ 31 W SZERSZYM KONTEKŚCIE KONWENCJI

A. Powiązania z ogólnymi zasadami Konwencji

16. Artykuł 2 (brak dyskryminacji). Komitet podkreśla, że Państwa–Strony podejmą wszelkie właściwe środki i działania w celu zapewnienia dzieciom możliwości realizacji praw zapisanych w artykule 31, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, niezależnie od rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych lub innych, pochodzenia narodowego, etnicznego lub społecznego, statusu majątkowego, niepełnosprawności, cenzusu urodzenia lub jakiegokolwiek innego statusu dziecka, jego rodziców lub opiekuna prawnego. Szczególną uwagę należy zwrócić na prawa pewnych grup dzieci, w tym m.in. prawa dziewcząt, dzieci z niepełnosprawnościami, dzieci żyjących w ubogim lub niebezpiecznym środowisku, dzieci żyjących w ubóstwie, dzieci w zakładach karnych, placówkach opieki medycznej i placówkach opiekuńczo–wychowawczych, dzieci w sytuacji konfliktu lub katastrofy humanitarnej, dzieci w społecznościach wiejskich, dzieci ubiegających się o azyl i o statusie uchodźcy, dzieci żyjących na ulicy, grup prowadzących wędrowny tryb życia, dzieci migrantów lub przesiedleńców wewnętrznych, dzieci ludności rdzennej i grup mniejszościowych, dzieci pracujących, dzieci bez rodziców oraz dzieci poddawanych znacznej presji w obszarze osiągnięć w nauce.

17. Artykuł 3 (najlepiej pojęty interes dziecka). Komitet podkreśla, że realizacja praw zapisanych w artykule 31 jest, z definicji, w najlepiej pojętym interesie dziecka. Zobowiązanie do uwzględnienia najlepiej pojętego interesu dziecka stosuje się zarówno do dzieci jako jednostek, jak i do grup dzieci. Wszystkie środki i działania prawodawcze, polityczne i budżetowe, jak również te odnoszące się do środowiska lub zapewnienia usług, które mogą mieć wpływ na prawa dzieci zapisane w artykule 31, muszą uwzględniać najlepiej pojęty interes dzieci. Odnosi się to m.in. do rozporządzeń dotyczących zdrowia i bezpieczeństwa, odprowadzania i zbierania odpadów stałych, planowania budownictwa mieszkalnego i transportu, projektowania i dostępności przestrzeni miejskich, zapewnienia parków i innych terenów zielonych, określania harmonogramu godzin szkolnych, prawodawstwa dotyczącego nauki i pracy dzieci oraz planowania aplikacji czy prawodawstwa dotyczącego prywatności w Internecie.

18. Artykuł 6 (prawo do życia, zapewnienia warunków życia i rozwoju). Państwa–Strony muszą zapewnić, w możliwie maksymalnym zakresie, warunki życia i rozwoju dziecka. W tym względzie Komitet zwraca uwagę na potrzebę uznania pozytywnej wartości każdego wymiaru artykułu 31 w propagowaniu rozwoju dziecka i jego zdolności. Wymaga to także, aby środki i działania wdrażane w ramach realizacji artykułu 31 były zgodne z potrzebami rozwojowymi dzieci w każdym wieku. Państwa–Strony powinny propagować świadomość i zrozumienie kluczowego znaczenia zabawy dla rozwoju dziecka wśród rodziców, opiekunów, urzędników i wszystkich osób zawodowo pracujących z dziećmi i na rzecz dzieci.

19. Artykuł 12 (prawo do wyrażenia własnych poglądów i bycia wysłuchanym). Dzieci, zarówno jako jednostki, jak i grupa, mają prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich dotyczących ich sprawach, które powinny zostać przyjęte z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dzieci, oraz do uzyskania właściwego wsparcia w wyrażaniu swoich poglądów, jeżeli jest to konieczne. Dzieci mogą dokonywać wyboru i zachować swoją autonomię podczas zabawy i zajęć rekreacyjnych, a także podczas udziału w zajęciach kulturalnych i artystycznych. Komitet podkreśla znaczenie zapewniania dzieciom sposobności do przyczyniania się do rozwoju prawodawstwa, polityki, strategii i projektowania usług mających na celu zapewnienie realizacji praw zapisanych w artykule 31. Wkład ten może na przykład obejmować udział dzieci w konsultacjach w sprawie polityki dotyczącej zabawy i rekreacji, prawodawstwa wpływającego na prawa do edukacji, organizację szkolnictwa i programów nauczania lub prawodawstwa ochronnego dotyczącego pracy dzieci, prawodawstwa dotyczącego parków i innych obiektów lokalnych, planowania miejskiego i projektowania przyjaznych dzieciom społeczności i środowiska, jak również może polegać na pozyskiwaniu od dzieci informacji zwrotnej na temat ich sposobności do zabawy, rekreacji i zajęć kulturalnych w środowisku szkolnym lub szerszej społeczności²²¹.

B. Powiązania z innymi odnośnymi prawami

20. Artykuł 13. Prawo do swobodnej wypowiedzi ma fundamentalne znaczenie dla prawa do swobodnego uczestnictwa w działalności kulturalnej i artystycznej. Dzieci mają prawo do wyrażania siebie w wybrany przez siebie sposób, z wyjątkiem tylko takich ograniczeń, które są przewidziane przez prawo i które są konieczne dla poszanowania praw lub reputacji innych osób, albo do ochrony bezpieczeństwa narodowego lub porządku publicznego bądź zdrowia albo moralności społecznej.

21. Artykuł 15. Dzieci mają prawo wyboru w odniesieniu do swoich przyjaciół i członkostwa w organizacjach społecznych, kulturalnych sportowych i innych. Swoboda zrzeszania się stanowi integralny wymiar praw zapisanych w artykule 31, ponieważ wspólnie dzieci wymyślają i tworzą formy zabawy, jakie rzadko osiągane są przez nie w relacjach z dorosłymi. Dzieci potrzebują spędzać czas z rówieśnikami obu płci, jak również z ludźmi o różnych zdolnościach, z różnych klas i kultur oraz w różnym wieku, aby uczyć się współpracy, tolerancji, dzielenia się i zaradności. Zabawa i rekreacja stwarzają możliwości do tworzenia przyjaźni i mogą odgrywać kluczową rolę we wzmacnianiu społeczeństwa obywatelskiego, sprzyjaniu społecznemu, moralnemu i emocjonalnemu rozwojowi dziecka, kształtowaniu kultury i budowaniu społeczności.

²²¹ Patrz: Komitet Praw Dziecka, Komentarz Ogólny Nr 12 z 2009 r. dotyczący prawa dziecka do wyrażania własnych poglądów i bycia wysłuchanym.

Państwa–Strony muszą ułatwiać tworzenie sposobności umożliwiających dzieciom swobodne spotkanie się z rówieśnikami na poziomie społeczności. Muszą także szanować i wspierać prawo dzieci do zrzeszania się i tworzenia stowarzyszeń, dołączania do nich i odchodzenia z nich, a także prawo do pokojowych zgromadzeń. Jednocześnie jednak nigdy nie należy dzieci zmuszać do udzielania się lub do członkostwa w żadnych organizacjach.

22. Artykuł 17. Dzieci mają prawo do informacji oraz materiałów przynoszących korzyści społeczne i kulturalne, pochodzących z różnorodnych społeczności, ze źródeł krajowych i międzynarodowych. Dostęp do takich informacji i materiałów jest niezbędny do realizacji ich prawa do wszechstronnego uczestnictwa w życiu kulturalnym i artystycznym. Nawołuje się Państwa–Strony do zapewnienia dzieciom możliwie jak najszerszego dostępu, przez różne środki masowego przekazu, do informacji i materiałów dotyczących ich własnej kultury i innych kultur, w zrozumiałym dla nich języku, w tym w języku migowym i alfabecie Braille’a, oraz poprzez dopuszczenie pewnych wyjątków w zakresie praw autorskich w celu udostępniania materiałów drukowanych w różnych formatach. W działaniach tych należy pamiętać o ochronie i zachowaniu różnicowania kulturalnego i należy unikać kulturowych stereotypów.

23. Artykuł 22. Dzieci będące uchodźcami i ubiegające się o azyl mają poważne trudności w realizacji swoich praw zapisanych w artykule 31, gdyż często doświadczają one zarówno odcięcia od własnych tradycji i kultury, jak i wyłączenia z kultury kraju goszczącego. Należy podjąć odnośne starania, aby dzieci będące uchodźcami i ubiegające się o azyl miały zapewnione takie same możliwości co dzieci z kraju goszczącego w zakresie korzystania z praw przewidzianych artykułem 31. Należy także zwrócić uwagę na prawo dzieci będących uchodźcami do zachowania i praktykowania własnych tradycji kulturowych, artystycznych i rekreacyjnych.

24. Artykuł 23. Dzieciom z niepełnosprawnościami należy zapewnić dostępne dla nich obiekty i środowisko kierujące się zasadą włączania społecznego²²², w celu umożliwienia im korzystania z praw zapisanych w artykule 31. Rodziny, opiekunowie i osoby zawodowo zajmujące się dziećmi muszą uznać wartość zabawy integracyjnej, zarówno jako prawa, jak i środka do osiągnięcia optymalnego rozwoju, w przypadku dzieci z niepełnosprawnościami. Państwa–Strony powinny sprzyjać sposobnościom i propagować możliwości dzieci z niepełnosprawnościami, jako równoprawnych i aktywnych uczestników zabawy, zajęć rekreacyjnych oraz życia kulturalnego i artystycznego, poprzez podnoszenie świadomości wśród dorosłych i rówieśników, oraz zapewnianie wsparcia lub pomocy, stosownie do wieku.

25. Artykuł 24. Realizacja praw zapisanych w artykule 31 nie tylko przyczynia się do zdrowia, dobra i rozwoju dzieci, ale także właściwe zagwarantowanie możliwości korzystania z praw zgodnie z artykułem 31 dzieciom chorym i/lub hospitalizowanym odgrywa ważną rolę w ich powrocie do zdrowia.

²²² Patrz: Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, artykuły 7, 9 oraz 30.

26. Artykuł 27. Niewłaściwy standard życia, niepewne warunki mieszkaniowe lub nadmierne zagęszczenie w lokalu mieszkalnym, niebezpieczne i niehigieniczne środowisko, niedożywienie i niewłaściwe odżywianie, zmuszanie do pracy lub wyzysk w pracy – wszystkie te czynniki mogą ograniczać lub odebrać dziecku szansę do korzystania z praw przysługujących mu w ramach artykułu 31. Nawołuje się Państwa–Strony do uwzględnienia wpływu na prawa dzieci przewidziane artykułem 31 polityki dotyczącej ochrony społecznej, zatrudnienia, mieszkalnictwa i dostępu do przestrzeni publicznej dla dzieci, w szczególności dzieci mieszkających w budynkach niezapewniających im miejsc i sposobności do zabawy i rekreacji.

27. **Artykuły 28 oraz 29.** Edukacja musi być nastawiona na rozwój osobowości, talentów, zdolności psychicznych i fizycznych dziecka, przy pełnym wykorzystaniu jego potencjału. Realizacja praw zapisanych w artykule 31 jest niezbędna do uzyskania zgodności z prawem zagwarantowanym artykułem 29. Do optymalnego wykorzystania potencjału dzieci niezbędne jest zapewnienie im możliwości rozwoju kulturalnego i artystycznego, a także udziału w grach i zajęciach sportowych. Komitet podkreśla także, że prawa zawarte w artykule 31 mają także korzystny wpływ na edukacyjny rozwój dziecka; edukacja i zabawy integracyjne wzmacniają się nawzajem i powinny być umożliwiane każdego dnia w ramach wczesnej edukacji i opieki (żłobek), a także w szkole podstawowej i średniej. Zabawa jest istotna i niezbędna dla dzieci w każdym wieku, ale w początkowych latach nauczania ma szczególne znaczenie. Jak pokazują badania, zabawa stanowi ważny element nauki (nauka przez zabawę).

28. Artykuł 30. Dzieci z mniejszości etnicznych, religijnych lub językowych powinny być zachęcane do zabawy i udziału w swoich kulturach. Państwa powinny szanować kulturalną specyfikę dzieci ze społeczności mniejszościowych i dzieci ludności rdzennej oraz zapewnić im prawa na równi z dziećmi ze społeczności większościowych w zakresie uczestnictwa w zajęciach kulturalnych i artystycznych obrazujących ich własny język, religię i kulturę.

29. Artykuł 32. Komitet zauważa, że w wielu krajach dzieci angażowane są w wyczerpującą pracę, która nie pozwala im na korzystanie z praw zapisanych w artykule 31. Ponadto miliony dzieci pracują jako pomoc domowa lub razem z rodziną pracują w warunkach nie stanowiących zagrożenia, ale bez właściwego odpoczynku lub dostępu do edukacji, przez większość swojego dzieciństwa. Państwa muszą podjąć wszelkie niezbędne środki i działania, aby zapewnić pracującym dzieciom ochronę przed warunkami stanowiącymi naruszenie ich praw przewidzianych artykułem 31.

30. **Artykuły 19, 34, 37 oraz 38.** Przemoc, wyzysk seksualny, pozbawienie wolności w sposób bezprawny lub arbitralny oraz zmuszanie do służby wojskowej w konfliktach zbrojnych narzucają warunki, które poważnie ograniczają lub nawet eliminują zdolność dzieci do cieszenia się zabawą, rekreacją i udziałem w życiu kulturalnym i artystycznym. Przemoc również może także stanowić poważną przeszkodę w korzystaniu z praw zapisanych w artykule 31.

Prawa te mogą być tylko wtedy realizowane, gdy Państwa–Strony podejmą wszystkie niezbędne środki i działania w celu zapewnienia dzieciom ochrony przed takimi aktami.

31. Artykuł 39. Państwa–Strony powinny zapewnić dzieciom, które doświadczyły zaniedbania, wyzysku, wykorzystania lub innych form przemocy, wsparcia w powrocie do zdrowia i reintegracji. Doświadczenia dzieci, w tym te bolesne i szkodliwe, mogą zostać wyrażone przez zabawę lub ekspresję artystyczną. Możliwości realizacji praw zapisanych w artykule 31 mogą zapewnić wartościowy środek, dzięki któremu dzieci mogą uzewnętrznić swoje traumatyczne lub trudne przeżycia, tak aby nadać sens swojej przeszłości i móc sobie lepiej radzić z przyszłością. Zabawa i ekspresja artystyczna pomogą im lepiej komunikować i rozumieć swoje uczucia i myśli, zapobiegać trudnościom psychospołecznym lub je pokonywać oraz nauczyć się radzenia sobie z relacjami i konfliktami, poprzez naturalny proces dążenia do znalezienia własnego kierunku i samouzdrawienia.

VI. TWORZENIE KONTEKSTU DO REALIZACJI ARTYKUŁU 31

A. Czynniki środowiska optymalnego

32. Dzieci charakteryzują się spontaniczną potrzebą do zabawy i uczestniczenia w zajęciach rekreacyjnych, i będą poszukiwać możliwości realizacji tej potrzeby, nawet w najbardziej niesprzyjającym środowisku. Pewne warunki muszą być jednak spełnione, zgodnie z rozwijającymi się zdolnościami dzieci, jeżeli mają one korzystać z praw zapisanych w artykule 31 w stopniu optymalnym. W związku z tym dzieciom należy zapewnić:

- wolność od stresu;
- wolność od społecznego wykluczenia, uprzedzeń lub dyskryminacji;
- środowisko bezpieczne od przemocy i szkody społecznej;
- środowisko w wystarczającym stopniu wolne od odpadów, zanieczyszczeń, ruchu drogowego i innych fizycznych czynników zagrożenia, w celu umożliwienia im swobodnego i bezpiecznego poruszania się po okolicy;
- dostępność wypoczynku, stosownie do ich wieku i rozwoju;
- dostępność czasu wolnego, w którym nie muszą spełniać niczyich żądań i wymagań;
- dostępną dla nich przestrzeń i czas do zabawy, wolne od kontroli dorosłych i bez ich zarządzania;
- przestrzeń i sposobność do zabawy na świeżym powietrzu bez nadzoru w zmieniającym się i fizycznie wymagającym środowisku, przy łatwym dostępie do osób dorosłych, które udziela im wsparcia, gdy jest to konieczne;
- sposobności do doświadczania, wchodzenia w interakcje i zabawy w środowisku naturalnym i w świecie zwierząt;

- sposobności do inwestowania w swoją przestrzeń i czas, tak aby mogły tworzyć i zmieniać własny świat, z wykorzystaniem własnej wyobraźni i języków;
- sposobności do odkrywania i poznawania kulturowego i artystycznego dziedzictwa swojej społeczności, uczestniczenia w nim, tworzenia i kształtowania go;
- sposobności do uczestniczenia z innymi dziećmi w grach, zajęciach sportowych i innych zajęciach rekreacyjnych, przy wsparciu przeszkolonych animatorów i trenerów, jeżeli jest to konieczne;
- uznanie przez rodziców, nauczycieli i całe społeczeństwo wartości i zasadności praw zapisanych w artykule 31.

B. Trudności związane z realizacją artykułu 31

33. **Brak uznawania znaczenia zabawy i rekreacji.** W wielu częściach świata zabawa postrzegana jest jako „stracony” czas, spędzany na niepoważnych lub nieproduktywnych zajęciach pozbawionych jakiegokolwiek wartości. Rodzice, opiekunowie i przedstawiciele administracji publicznej powszechnie większą wagę przywiązują do nauki i pracy zarobkowej niż zabawy, którą często uznaje się za coś hałaśliwego, brudnego, coś co rozprasza i przeszkadza. Ponadto dorosłym często brakuje pewności siebie, umiejętności lub zrozumienia, jak wspierać dzieci w zabawie i jak wchodzić z nimi w interakcje w sposób właściwy dla charakteru zabawy. Zarówno prawo dzieci do zabawy i rekreacji, jak i fundamentalne znaczenie tych zajęć dla dobra, zdrowia i rozwoju dziecka są słabo rozumiane i niedoceniane. Tam, gdzie uznaje się prawo dziecka do zabawy, przeważnie jest ona utożsamiana z aktywnością fizyczną i grami (sportami) opartymi na rywalizacji, które uważane są za wartościowsze niż na przykład świat fantazji czy kółka teatralne. Komitet podkreśla, że szczególnie niezbędne jest zwrócenie uwagi na formy i miejsca zabawy i rekreacji preferowane przez starsze dzieci. Młodzi ludzie często szukają miejsc, w których mogą się spotykać z rówieśnikami, odkrywać swoją coraz większą niezależność i wchodzić w dorosłe życie. Jest to ważny wymiar w rozwoju ich poczucia tożsamości i przynależności.

34. **Niebezpieczne i ryzykowne środowisko.** Cechy środowiska wpływające na prawa przewidziane artykułem 31 mogą dla zdrowia, rozwoju i bezpieczeństwa dzieci stanowić zarówno czynniki ochronne, jak i czynniki ryzyka. W przypadku młodszych dzieci ważne jest, aby przestrzenie udostępnione dzieciom do odkrywania i rozwijania kreatywności, umożliwiały rodzicom i opiekunom sprawowanie nadzoru, w tym dzięki temu, że dzieci znajdują się w zasięgu ich wzroku i głosu. Dzieci muszą mieć dostęp do przestrzeni umożliwiających im integrację, pozbawionych zagrożeń i znajdujących się w pobliżu ich domów, z zapewnieniem środków do bezpiecznego, niezależnego poruszania się, stosownie do rozwoju ich zdolności i możliwości.

35. Większość najbiedniejszych dzieci na świecie narażona jest na takie zagrożenia fizyczne, jak skażona woda; otwarte systemy ściekowe; zatłoczone miasta; niekontrolowany ruch

uliczny; słabe oświetlenie uliczne i zakorkowane ulice; niewystarczający transport publiczny; brak bezpiecznych miejsc do zabawy, obszarów zielonych i obiektów kultury; nieformalne zabudowania miejskie, tzw. slumsy, w niebezpiecznym, pełnym przemocy lub toksycznym środowisku. Na obszarach, na których rozgrywał się konflikt zbrojny, dzieci są także narażone na obecność min przeciwpiechotnych i niewybuchów. Faktycznie dzieci są w takiej sytuacji szczególnie narażone zarówno z uwagi na ich naturalną ciekawość i zabawę w odkrywanie różnych miejsc, jak i w związku z tym, że skutki wybuchu w przypadku dziecka zazwyczaj są poważniejsze.

36. W przestrzeni publicznej o większym narażeniu dzieci na ryzyko może stanowić czynnik ludzki: wysoki wskaźnik przestępczości i przemocy; lokalne zamieszki i niepokoje społeczne; przestępczość związana z narkotykami i gangami; ryzyko porwania i handlu dziećmi; przestrzeń publiczna zdominowana przez niebezpieczną młodzież lub dorosłych; agresja i przemoc seksualna wobec dziewcząt. Nawet tam, gdzie dostępne są parki, place zabaw, obiekty sportowe i inne, mogą one często znajdować się w miejscach, w których dzieci, pozbawione nadzoru, narażone są na ryzyko i niebezpieczeństwa. Niebezpieczeństwa ze strony tych wszystkich czynników poważnie ograniczają możliwości dzieci do bezpiecznej zabawy i rekreacji. Postępująca degradacja wielu przestrzeni tradycyjnie dostępnych dla dzieci powoduje, że potrzebna jest większa interwencja ze strony rządów Państw w celu zapewnienia ochrony praw zapisanych w artykule 31.

37. **Opór wobec umożliwienia dzieciom korzystania z przestrzeni publicznej.** W korzystaniu z przestrzeni publicznej do zabawy, rekreacji i własnych zajęć kulturalnych przeszkadza dzieciom postępująca komercjalizacja obszarów publicznych, z których dzieci są wykluczane. Ponadto w wielu częściach świata zmniejsza się tolerancja na obecność dzieci w przestrzeni publicznej. Wprowadzanie na przykład godziny policyjnej dla dzieci; grodzonych osiedli lub parków; zakazów hałasowania; placów zabaw z restrykcyjnymi regulaminami określającymi, jakie zachowanie jest dopuszczalne; ograniczeń dostępu do galerii handlowych powoduje, że dzieci są postrzegane jako problem i/lub nieletni przestępcy. W szczególności młodzież przedstawiana jest w przekazach medialnych jako zagrożenie i często jest zniechęcana do korzystania z przestrzeni publicznej.

38. Wykluczenie dzieci ma istotne skutki na ich rozwój jako obywateli. Wspólne korzystanie z integrującej przestrzeni publicznej przez różne grupy wiekowe sprzyja propagowaniu i wzmacnianiu społeczeństwa obywatelskiego i zachęca dzieci do uznawania siebie za obywateli, którym przysługują prawa. Nawołuje się Państwa do promowania dialogu między starszymi i młodszymi pokoleniami w celu działania na rzecz postrzegania dzieci jako osób, którym przysługują prawa, oraz uznania znaczenia różnych przestrzeni społecznych na osiedlach i w gminach, w których dzieci mogłyby realizować swoje potrzeby związane z zabawą i rekreacją.

39. **Równoważenie ryzyka i bezpieczeństwa.** Obawy związane z fizycznymi zagrożeniami i ryzykiem ze strony człowieka, na jakie dzieci są narażone w swoim lokalnym środowisku

sku, prowadzą, w niektórych częściach świata, do zwiększenia skali monitoringu i kontroli, co skutkuje ograniczeniem ich wolności do zabawy i sposobności do rekreacji. Dodatkowo same dzieci mogą stanowić zagrożenie dla innych dzieci (np. przemoc rówieśnicza, znęcanie się starszych dzieci nad młodszymi, presja grupy zmuszającej dziecko do ryzykownych zachowań). Chociaż dzieci nie muszą być narażone na niebezpieczeństwo podczas realizowania swoich praw zapisanych w artykule 31, pewien stopień ryzyka i wyzwania stanowi integralną część zabawy i zajęć rekreacyjnych, i tym samym jest nieodłącznym elementem związanych z nimi korzyści. Niezbędne jest wypracowanie równowagi między, z jednej strony, podejmowaniem działań ograniczających niedopuszczalne zagrożenia w środowisku dzieci (wyłączenie lokalnych ulic z ruchu drogowego, lepsze oświetlenie ulic lub bezpieczne wydzielenie szkolnych placów zabaw) a zapewnieniem dzieciom informacji, sprzętu i możliwości do zachowania niezbędnych środków ostrożności w trosce o własne bezpieczeństwo, z drugiej strony. Najlepiej pojęty interes dziecka oraz słuchanie dzieci, gdy mówią o swoich doświadczeniach i obawach, powinny stanowić podstawę do określenia dopuszczalnego poziomu ryzyka w tym względzie.

40. Brak dostępu do przyrody. Dzieci uczą się rozumieć, doceniać i dbać o świat przyrody poprzez doświadczanie go, samodzielną zabawę i odkrywanie go wspólnie z dorosłymi, którzy potrafią im przekazać jego piękno i znaczenie. Wspomnienia zabaw i czasu wolnego spędzonego na łonie natury dostarczają możliwości radzenia sobie ze stresem, stymulują ciekawość duchową i przekładają się na większy szacunek dla świata przyrody. Zabawa w środowisku naturalnym wzmacnia także czujność, sprzyja stanowi równowagi, kreatywności, współpracy społecznej i lepszemu skupieniu uwagi. Związek z naturą poprzez pracę na polu, żniwa, ceremonie czy spokojną kontemplację stanowi ważny wymiar w sztuce i dziedzictwie wielu kultur. W coraz bardziej zurbanizowanym i sprywatyzowanym świecie dzieci są coraz bardziej pozbawiane dostępu do parków, ogrodów, lasów, plaż i innych terenów naturalnych, zaś dzieci na obszarach miejskich zamieszkałych przez ludność o niskich dochodach są najbardziej narażone na brak odpowiedniego dostępu do obszarów zielonych.

41. Presja osiągnięć w nauce. Wielu dzieciom w wielu częściach świata odmawia się ich praw zapisanych w artykule 31 w związku z naciskiem, jaki kładzie się na osiągnięcia w nauce. Przykładowo:

- wczesna edukacja coraz bardziej skupia się na osiągnięciu celów nauczania i formalnej nauce, kosztem zabawy i innych, szerszych wyników rozwoju;
- zajęcia pozaszkolne i prace domowe odbierają dzieciom czas przeznaczony na dowolnie przez nie wybrane zajęcia;
- programy nauczania i harmonogramy godzin lekcyjnych często nie uwzględniają potrzeby zapewnienia czasu na zabawę, rekreację i wypoczynek;
- formalne metody nauczania w klasie nie pozwalają na korzystanie z możliwości nauki przez zabawę;

- w wielu szkołach dzieci muszą spędzać większość czasu w pomieszczeniach zamkniętych, co ogranicza ich kontakt z naturą;
- w niektórych krajach promuje się niektóre przedmioty szkolne kosztem zajęć kulturalnych i artystycznych oraz ogranicza się obecność wykwalifikowanych nauczycieli plastyki;
- ograniczenia dotyczące dopuszczalnych rodzajów zabaw w szkole hamują rozwój kreatywności, chęci odkrywania świata i rozwój społeczny.

42. **Nadmiernie ustrukturyzowany i przepełniony grafik.** W przypadku wielu dzieci możliwość realizacji praw zapisanych w artykule 31 jest ograniczona ze względu na obecność w ich grafiku zajęć, o których decydują dorośli, w tym obowiązkowych zajęć sportowych, rehabilitacji w przypadku dzieci z niepełnosprawnościami czy obowiązków domowych, w szczególności w przypadku dziewcząt, przez co dzieci mają mało lub nie mają w ogóle czasu na własne zajęcia. Jeżeli rząd podejmuje jakieś inwestycje, są to przeważnie inwestycje w zorganizowane formy rekreacji opartej na współzawodnictwie. Czasem wymaga się od dzieci lub wywiera się na nie presję, aby uczestniczyły w organizacjach młodzieżowych, których same nie wybrały. Dzieci mają prawo do czasu, który nie jest planowany ani kontrolowany przez dorosłych oraz do czasu wolnego od wszelkich wymagań – praktycznie do czasu, w którym mogą „nie robić nic, jeżeli taka jest ich wola. Brak aktywności może wręcz dostarczyć bodźca do kreatywności. Zawężanie wolnego czasu dziecka do odgórnie zaplanowanych lub opartych na współzawodnictwie zajęć może być szkodliwe dla jego dobra fizycznego, emocjonalnego, poznawczego i społecznego”²²³.

43. **Zaniedbywanie artykułu 31 w programach rozwoju.** Opieka i praca nad rozwojem we wczesnym dzieciństwie w wielu krajach sprowadza się niemalże wyłącznie do kwestii związanych z przeżyciem dziecka, bez zwracania uwagi na zapewnienie dzieciom dobrych warunków do rozwoju. Realizowane są programy dotyczące żywienia, szczepień i edukacji przedszkolnej, które w niewielkim lub wręcz w zerowym stopniu skupiają się na zabawie, rekreacji, zajęciach kulturalnych czy artystycznych. Personel prowadzący te programy nie jest odpowiednio przeszkolony, aby sprzyjać tym aspektom potrzeb rozwojowych dziecka.

44. **Brak inwestycji w możliwości działalności kulturalnej i artystycznej dzieci.** Dzieci często mają ograniczony dostęp do zajęć kulturalnych i artystycznych z powodu wielu czynników obejmujących m.in. brak wsparcia ze strony rodziców; koszt uczestnictwa; brak możliwości transportu; adresowanie wielu wystaw, wydarzeń i zajęć do osób dorosłych; brak angażowania dzieci w ustalanie oferty, projektu, lokalizacji i formy takich zajęć. Należy kłaść większy nacisk na tworzenie przestrzeni i obiektów stymulujących kreatywność. Animatorzy sztuki i kultury

²²³ M. Santos-Pais, *Konwencja o Prawach Dziecka*, w: OHCHR, *Podręcznik dotyczący raportów na temat praw człowieka (Manual on Human Rights Reporting)*, Genewa 1997, s. 393–505.

powinni wyjść poza swoje obiekty i zastanowić się, jak ich programy wpisują się w życie kulturalne społeczności, którą reprezentują i je odzwierciedlają. Udział dzieci w wydarzeniach artystycznych wymaga podejścia bardziej zorientowanego na dziecko, które włącza dzieci i prezentuje ich działalność artystyczną, angażując je także w dostępne struktury i programy. Takie zaangażowanie w dzieciństwie może stymulować zainteresowania kulturalne dziecka przez całe jego późniejsze życie.

45. Coraz większa rola mediów elektronicznych. Dzieci we wszystkich regionach świata coraz więcej czasu spędzają na zabawie, zajęciach artystycznych, kulturalnych i artystycznych, zarówno jako ich odbiorcy, jak i twórcy, za pośrednictwem różnych platform i mediów cyfrowych, w tym na oglądaniu telewizji, wysyłaniu wiadomości, na portalach społecznościowych, graniu w gry komputerowe, wysyłaniu krótkich wiadomości tekstowych, słuchaniu i tworzeniu muzyki, oglądaniu i kręceniu filmów i różnych nagrań, tworzeniu nowych form artystycznych, wysyłaniu zdjęć i obrazów. Technologie teleinformatyczne stają się głównym wymiarem codziennej rzeczywistości dzieci. Dziś dzieci bez problemu poruszają się między światem rzeczywistym a wirtualnym. Platformy te oferują ogromne korzyści – pod względem edukacyjnym, społecznym i kulturalnym – a Państwa powinny podejmować wszelkie niezbędne środki i działania, aby zapewnić wszystkim dzieciom równe szanse w doświadczaniu tych korzyści. Dostęp do Internetu i mediów społecznościowych ma kluczowe znaczenia dla realizacji praw w ramach artykułu 31 w zglobalizowanym środowisku.

46. Jednocześnie jednak Komitet wyraża zaniepokojenie w związku z coraz większą ilością dowodów wskazujących na to, w jakim stopniu środowisko to, w połączeniu z ilością spędzanego w nim czasu, może także przyczynić się do znaczącego wzrostu ryzyka i szkody dla dzieci²²⁴. Na przykład:

- dostęp do Internetu i mediów społecznościowych naraża dzieci na przemoc w cyberprzestrzeni, pornografię i nagabywanie w sieci w celach seksualnych. Wiele dzieci korzysta z kafejek internetowych, klubów informatycznych i salonów gier, w których nie obowiązują odpowiednie ograniczenia lub w których nie ma skutecznych systemów monitorowania;
- coraz większe zainteresowanie grami komputerowymi pełnymi przemocą, szczególnie ze strony chłopców, zdaje się wiązać z agresywnym zachowaniem, ponieważ gry te opierają się na dużym zaangażowaniu, silnej interakcji i nagradzaniu/promowaniu agresywnego zachowania. Regularne granie w takie gry wzmacnia negatywne bodźce, co może prowadzić do osłabienia wrażliwości na ból i cierpienie innych oraz do agresywnych lub szkodliwych zachowań wobec innych. Rosnące możliwości związane z grami *on-line*,

²²⁴ UNICEF, *Bezpieczeństwo dziecka w sieci: Globalne wyzwania i strategie. Raport techniczny (Child Safety Online: Global Challenges and Strategies. Technical report)*, Florencja, Innocenti Research Centre 2012.

gdzie dzieci korzystają z sieci globalnej, bez filtrów i zabezpieczeń, także stanowią powód do obaw;

- duża część mediów, w szczególności telewizja głównego nurtu, nie odzwierciedla zróżnicowania językowego, wartości kulturalnych i kreatywności wynikającej z różnorodności kultur istniejących w społeczeństwie. Takie monokulturowe podejście nie tylko ogranicza możliwość dzieci do korzystania z szerokiej oferty kulturalnej, ale także powoduje, że kultury spoza głównego nurtu są coraz silniej postrzegane jako mniej wartościowe. Telewizja przyczynia się także do zaniku wielu gier, piosenek i rymowanek dziecięcych, tradycyjnie przekazywanych z pokolenia na pokolenie, podczas gier ulicznych czy na placu zabaw;
- coraz większe uzależnienie od relacji w świecie elektronicznym może się wiązać z coraz mniejszą aktywnością ruchową dzieci, zaburzeniami snu, coraz większymi wskaźnikami otyłości i innych schorzeń powiązanych.

47. Marketing i komercjalizacja zabawy. Komitet z zaniepokojeniem zauważa, że wiele dzieci i ich rodzin ma do czynienia z postępującą i coraz bardziej nieuregulowaną komercjalizacją i działaniami marketingowymi ze strony producentów zabawek i gier. Na rodziców wywierana jest presja, aby kupowali coraz więcej produktów, które mogą być szkodliwe dla rozwoju dzieci lub które stanowią zaprzeczenie kreatywnej zabawy, takich jak produkty promujące programy telewizyjne z ustalonymi bohaterami i historiami, które hamują działanie wyobraźni; zabawki z mikrochipami, które czynią z dziecka pasywnego obserwatora; zestawy z odgórnie ustalonym schematem działania; zabawki promujące tradycyjne stereotypy co do roli płci lub wczesną seksualizację dziewcząt; zabawki zawierające niebezpieczne części lub substancje chemiczne; realistyczne zabawki i gry wojenne. Globalny marketing może także przyczynić się do zmniejszenia udziału dzieci w tradycyjnym życiu kulturowym i artystycznym ich społeczności.

VII. DZIECI WYMAGAJĄCE SZCZEGÓLNEJ UWAGI W REALIZACJI PRAW WYNIKAJĄCYCH Z ARTYKUŁU 31

48. Dziewczęta. Połączenie znacznego obciążenia obowiązkami domowymi z opieką nad rodzeństwem i rodziną, opiekuńczość rodziców, brak właściwych miejsc i obiektów oraz przekonania kulturowe ograniczające oczekiwania i zachowanie dziewcząt mogą przyczynić się do zmniejszania ich możliwości do korzystania z praw przyznanych artykułem 31, w szczególności w okresie nastoletnim. Ponadto różnicowanie płci i przekonanie o podziale zabaw na zabawy dla dziewcząt i dla chłopców, często wzmacniane przez rodziców, opiekunów, środki masowego przekazu oraz producentów gier i zabawek, przyczyniają się do podtrzymania tradycyjnych podziałów ról płci w społeczeństwie. Badania naukowe dowodzą, że podczas gdy

gry dla chłopców przygotowują ich do odnoszenia sukcesów w różnych środowiskach zawodowych i innych we współczesnym społeczeństwie, to gry dla dziewcząt, wręcz przeciwnie – kierują dziewczęta w stronę prywatnej sfery domowej i ich przyszłej roli żony i matki. Często zniechęca się chłopców i dziewczęta do angażowania się we wspólne zajęcia rekreacyjne. Ponadto w przypadku dziewcząt wskaźniki uczestnictwa w zajęciach ruchowych i zorganizowanych grach są ogólnie niższe, co jest wynikiem ich zewnętrznego wykluczenia ze względów kulturowych lub samodzielnie narzuconego wykluczenia, lub braku odpowiednich możliwości. Taki schemat stanowi podstawę do zaniepokojenia w świetle istnienia wykazanych naukowo korzyści fizycznych, psychologicznych, społecznych i intelektualnych wiążących się z uczestnictwem w zajęciach sportowych²²⁵. Zważywszy na te powszechne i wciąż szerzące się bariery utrudniające dziewczętom realizację przysługujących im praw w ramach artykułu 31, Komitet wzywa Państwa–Strony do podejmowania działań zmierzających do podważenia stereotypów co do roli płci, które przyczyniają się do budowania i wzmacniania schematów dyskryminacji i nierówności szans.

49. Dzieci żyjące w ubóstwie. Brak dostępu do obiektów, brak możliwości opłacenia kosztów uczestnictwa, niebezpieczne i zaniedbane okolice, konieczność podjęcia pracy zarobkowej, poczucie bezsilności i marginalizacja – wszystkie te czynniki przyczyniają się do wyłączenia najuboższych dzieci z możliwości realizacji praw zapisanych w artykule 31. Dla wielu do ryzyka związanego ze zdrowiem i bezpieczeństwem poza domem dochodzi także ryzyko wiążące się ze środowiskiem domowym, w którym jest mało lub w ogóle nie ma przestrzeni i możliwości do zabawy czy rekreacji. Dzieci bez rodziców są szczególnie narażone na utratę możliwości realizacji swoich praw w ramach artykułu 31; dzieci żyjące na ulicy zazwyczaj nie mają środków na zabawę i są przeważnie czynnie usuwane z parków miejskich i placów zabaw, pomimo że – wykorzystując do zabawy tak nieformalne miejsca, jak ulica – odwołują się do własnej kreatywności. Władze miejskie muszą uznać znaczenie parków i placów zabaw w realizacji praw zapisanych w artykule 31 w przypadku dzieci żyjących w ubóstwie oraz muszą podejmować z nimi dialog na temat inicjatyw dotyczących polityki, planowania i rozwoju. Państwa muszą podejmować działania zapewniające zarówno dostęp do zajęć kulturalnych i artystycznych, jak i możliwości ich realizacji, a także równych szans do zabawy i rekreacji.

50. Dzieci z niepełnosprawnościami. Dzieci z niepełnosprawnościami napotykają wiele barier utrudniających im korzystanie z praw zapisanych w artykule 31. Bariery te to: wykluczenie z zajęć szkolnych; wykluczenie z nieformalnych i społecznych miejsc, w których tworzą się przyjaźnie i w których dzieci mogą się bawić i oddawać rekreacji; izolacja w domu; podejście kulturowe i negatywne stereotypy przyczyniające się do wrogiej postawy i odrzucenia dzieci z niepełnosprawnościami; brak fizycznego dostępu m.in. do przestrzeni publicznych, parków,

²²⁵ UNESCO 1978, Międzynarodowa karta wychowania fizycznego i sportu.

placów zabaw i sprzętu do rekreacji, kin, teatrów, hal koncertowych, obiektów i aren sportowych; polityka i regulaminy wykluczające dzieci z niepełnosprawnościami z obiektów sportu i kultury ze względów bezpieczeństwa; bariery komunikacyjne, brak odpowiednich technologii i udogodnień; brak dostępnych środków transportu. Dzieci z niepełnosprawnościami mogą także mieć trudność w realizacji swoich praw, jeżeli nie podejmuje się odpowiednich inwestycji w sprzęt radiowo–telewizyjny, w komputery i tablety, które mogą być dla nich bardziej dostępne, także dzięki zastosowaniu technologii wspomagających. W tym względzie Komitet z zadowoleniem przyjmuje artykuł 30 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, który podkreśla zobowiązanie Państw–Stron do zapewnienia dzieciom niepełnosprawnym dostępu do zabawy, rekreacji, zajęć sportowych i czasu wolnego, w tym do ogólnego systemu szkolnictwa, na równi z pozostałymi dziećmi. Niezbędne są aktywne działania prowadzące do usuwania barier, zapewniania dzieciom z niepełnosprawnościami dostępności do i możliwości integracji poprzez uczestniczenie we wszystkich tych zajęciach²²⁶.

51. Dzieci w instytucjach. Wiele dzieci spędza całe swoje dzieciństwo lub jego część w instytucjach, w tym m.in. w placówkach opiekuńczo–wychowawczych, szkołach z internatem, szpitalach, zakładach karnych, izbach zatrzymań i ośrodkach dla uchodźców, w których ich sposobność do zabawy, rekreacji, uczestnictwa w życiu kulturalnym i artystycznym może być ograniczona lub zupełnie niemożliwa. Komitet podkreśla potrzebę działań Państw na rzecz deinstytucjonalizacji dzieci, ale dopóki cel ten nie zostanie osiągnięty, Państwa powinny przyjmować środki i działania zapewniające, że wszystkie tego typu instytucje gwarantują dzieciom zarówno przestrzeń, jak i możliwości do interakcji z rówieśnikami w ich społeczności, do zabawy i udziału w grach, zajęciach fizycznych, w życiu kulturalnym i artystycznym. Środki te nie powinny ograniczać się tylko do zajęć obowiązkowych czy zorganizowanych; bezpieczne i symulowane środowisko jest dzieciom niezbędne do swobodnej zabawy i rekreacji. Tam, gdzie jest to możliwe, dzieci powinny mieć zapewnione takie możliwości w ramach swojej społeczności lokalnej. Dzieci przebywające w instytucjach przez znaczny czas także wymagają właściwej literatury, czasopism i dostępu do Internetu, jak również wsparcia w umożliwieniu im korzystania z tych zasobów. Niezbędne jest zapewnienie czasu, właściwej przestrzeni, wystarczających zasobów i sprzętu, przeszkolonego i zmotywowanego personelu i odpowiednich środków w budżecie, aby dzieci przebywające w instytucji miały zorganizowane niezbędne środowisko gwarantujące im realizację ich praw zapisanych w artykule 31.

52. Dzieci ludności rdzennej i społeczności mniejszościowych. Dyskryminacja na tle rasowym, religijna, etniczna lub kastowa może przyczynić się do niemożności korzystania dzieci z ich praw zapisanych w artykule 31. Wrogość, praktyki asymilacji, odrzucenie, przemoc i dyskryminacja mogą skutkować barierami uniemożliwiającymi dzieciom ludności rdzennej i grup

²²⁶ Komentarz Ogólny Nr 9 z 2006 r. dotyczący praw dzieci z niepełnosprawnościami.

mniejszościowych praktykowanie własnych zwyczajów, rytuałów i obchodów kulturalnych, a także udział w grach, zajęciach sportowych, kulturalnych, zabawie i rekreacji wraz z innymi dziećmi. Państwa zobowiązane są uznawać, chronić i respektować prawo grup mniejszościowych do uczestniczenia w życiu kulturalnym i formach rekreacji praktykowanych przez społeczeństwo, w którym żyją, jak również do zachowania, promowania i rozwijania własnej kultury²²⁷. Dzieci ze społeczności rdzennych mają jednak także prawo do doświadczania i odkrywania kultur wychodzących poza granice ich własnych tradycji rodzinnych. Programy kulturowe i artystyczne muszą się opierać na integracji, uczestnictwie i muszą być wolne od dyskryminacji.

53. **Dzieci w sytuacji konfliktu, katastrofy humanitarnej lub naturalnej.** W sytuacjach konfliktu lub katastrofy prawa przewidziane artykułem 31 często traktowane są jako mniej priorytetowe niż zapewnienie żywności, schronienia i lekarstw. W takich sytuacjach jednak sposobność do zabawy, rekreacji i zajęć kulturalnych może odgrywać istotną rolę terapeutyczną i rehabilitacyjną w pomocy dzieciom w odzyskaniu poczucia normalności i radości po doświadczeniu straty, wysiedlenia lub traumy. Zabawa, muzyka, poezja czy teatr mogą pomóc dzieciom będącym uchodźcami i dzieciom, które doświadczyły straty kogoś bliskiego, przemocy, krzywdy czy wyzysku, na przykład pokonać ból emocjonalny i odzyskać kontrolę nad swoim życiem. Zajęcia te mogą pomóc odzyskać poczucie tożsamości, znaleźć sens w tym, co się stało, i na nowo poczuć radość i cieszyć się życiem. Udział w zajęciach kulturalnych lub artystycznych, a także w zabawie i zajęciach rekreacyjnych, daje dzieciom możliwość angażowania się we wspólne działania, odbudowania poczucia własnej wartości i siły, poznania swojej twórczej strony i stworzenia poczucia więzi i przynależności. Środowisko zabawy pozwala także przyrzeć się dzieciom i rozpoznać u nich negatywne skutki konfliktu.

VIII. ZOBOWIĄZANIA PAŃSTW–STRON

54. Artykuł 31 nakłada na Państwa–Strony trzy zobowiązania w celu zapewnienia realizacji zapisanych w nim praw w przypadku każdego dziecka i bez dyskryminacji:

- a) zobowiązanie do szanowania praw wymaga, aby Państwa–Strony powstrzymywały się od ingerowania, bezpośrednio lub pośrednio, w korzystanie z praw zawartych w artykule 31 przez dzieci;
- b) zobowiązanie do ochrony praw wymaga, aby Państwa–Strony podejmowały odnośne kroki uniemożliwiające osobom trzecim ingerowanie w prawa zawarte w artykule 31;
- c) zobowiązanie do realizacji praw wymaga, aby Państwa–Strony wprowadziły niezbędne środki ustawodawcze, administracyjne, sądownicze, budżetowe, promocyjne i inne

²²⁷ Deklaracja ONZ o prawach ludności rdzennej (Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Nr 61/295, aneks).

w celu umożliwienia pełnej realizacji praw zawartych w artykule 31, poprzez podejmowanie działań na rzecz udostępnienia dzieciom wszystkich niezbędnych usług, obiektów i możliwości.

55. Chociaż Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych zapewnia postępującą realizację praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych oraz uznaje problemy związane z ograniczeniem środków, nakłada on na Państwa–Strony konkretny i ciągły obowiązek, nawet w przypadku niewystarczających środków, „dążenia do zapewnienia jak najszerszej realizacji odnośnych praw w obowiązujących okolicznościach”²²⁸. W związku z tym nie dopuszcza się stosowania środków/rozwiązań wstecznych w stosunku do praw zapisanych artykułem 31. Jeżeli taki środek miałby jednak zostać celowo wprowadzony, dane Państwo musiałoby udowodnić, że rozważyło dokładnie wszystkie alternatywy, z przyjęciem poglądów dziecka na daną kwestię z należytą uwagą, i że decyzja ta jest uzasadniona, zważywszy na wszystkie pozostałe prawa przewidziane Konwencją.

56. Zobowiązanie do szanowania praw polega także na przyjmowaniu konkretnych środków i działań zmierzających do zapewnienia poszanowania prawa każdego dziecka, jako jednostki lub zbiorowości, do realizacji jego praw zapisanych w artykule 31, które będą m.in. obejmować:

- a) wsparcie dla opiekunów – wskazówki, wytyczne, wsparcie i ułatwienia w zakresie praw zapisanych w artykule 31 powinny być zapewnione rodzicom i opiekunom, zgodnie z artykułem 18, paragraf 2, Konwencji. Wsparcie to będzie przybierać formy praktycznych wskazówek, np. jak słuchać dzieci podczas zabawy; jak tworzyć środowisko sprzyjające zabawie dzieci; jak pozwalać dzieciom na swobodną zabawę i jak bawić się z dziećmi. Powinny one także odnosić się do znaczenia zachęcania dzieci do kreatywności i ćwiczenia zręczności; wyważenia potrzeby bezpieczeństwa z naturą odkrywcy; wartości zabawy i ukierunkowanej ekspozycji na zajęcia kulturalne, artystyczne i rekreacyjne dla rozwoju;
- b) podnoszenie świadomości – państwa powinny inwestować w środki i działania kwestionujące szeroko rozpowszechnione przekonania kulturowe przywiązujące niewielką wartość do praw zapisanych w artykule 31, obejmujące m.in.:
  - podnoszenie świadomości zarówno na temat prawa do, jak i znaczenia zabawy, rekreacji, odpoczynku, czasu wolnego oraz uczestnictwa w zajęciach kulturalnych i artystycznych, zarówno dla chłopców, jak i dziewcząt, niezależnie od wieku, w cieszeniu się dzieciństwem, promowaniu optymalnego rozwoju dziecka i tworzeniu pozytywnego środowiska do nauki;

²²⁸ Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Komentarz Ogólny Nr 3 z 1990 r. dotyczący charakteru zobowiązań Państw–Stron, para. 11.

- środki i działania kwestionujące rozpowszechnione negatywne przekonania, w szczególności na temat młodzieży, które prowadzą do ograniczenia możliwości dzieci do korzystania z praw zapisanych w artykule 31. W szczególności należy dzieciom zapewnić możliwość reprezentowania siebie w mediach.

57. Zobowiązanie do ochrony praw wymaga, aby Państwa–Strony podejmowały odnośne kroki uniemożliwiające osobom trzecim ingerowanie w prawa zawarte w artykule 31 lub ich ograniczanie. Dlatego też Państwa zobowiązane są zapewnić:

- a) brak dyskryminacji – niezbędne jest ustawodawstwo gwarantujące każdemu dziecku, bez dyskryminacji pod żadnym względem, dostęp do środowiska kulturalnego i artystycznego, w tym przestrzeni publicznych, obszarów naturalnych, parków, placów zabaw, obiektów sportowych, muzeów, kin, bibliotek i teatrów oraz do zajęć, usług i wydarzeń kulturalnych;
- b) regulacje obowiązujące podmioty niepubliczne – należy wprowadzić ustawodawstwo, regulacje i wytyczne, z wyznaczeniem niezbędnych środków budżetowych i skutecznych mechanizmów monitorowania i wdrażania, zapewniające, że wszyscy członkowie społeczeństwa obywatelskiego, w tym sektora przedsiębiorstw, będą przestrzegać postanowień artykułu 31, obejmujące m.in.:
  - ochronę pracy, aby zapewnić wszystkim dzieciom właściwe ograniczenia co do charakteru, wymiaru pracy, czasu odpoczynku oraz obiektów do rekreacji i odpoczynku, zgodnie z ich rozwojem. Nawołuje się Państwa także do ratyfikowania i wdrożenia Konwencji MOP Nr 79, 90, 138 oraz 182²²⁹;
  - utalenie standardów bezpieczeństwa i dostępności dla wszystkich obiektów zabaw i rekreacji, zabawek i sprzętu do gier;
  - zobowiązanie do uwzględnienia zapewnienia obiektów i możliwości do realizacji praw zapisanych w artykule 31 w propozycjach rozwoju obszarów miejskich i wiejskich;
  - ochrona przed materiałami kulturalnymi, artystycznymi lub rekreacyjnymi, które mogą być szkodliwe dla dobra dzieci, w tym systemy ochrony i klasyfikacji w zarządzaniu przekazami medialnymi i filmem, z uwzględnieniem zarówno postanowień artykułu 13 dotyczących swobody wypowiedzi, jak i artykułu 18 dotyczącego odpowiedzialności rodziców;
  - wprowadzenie regulacji zakazujących produkcji realistycznych gier i zabawek wojennych dla dzieci;

²²⁹ Międzynarodowa Organizacja Pracy, Konwencja Nr 79 dotycząca ograniczenia pracy nocnej dzieci i młodocianych w zajęciach nieprzemysłowych; Konwencja Nr 90 dotycząca pracy nocnej młodocianych w przemyśle; Konwencja Nr 138 dotycząca najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia; Konwencja Nr 182 dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci.

- c) ochrona dzieci przed krzywdą – polityka, procedury, etyka zawodowa, kodeksy i standardy dotyczące ochrony dzieci, dla wszystkich osób zawodowo pracujących z dziećmi w obszarze zabawy, rekreacji, sportu, kultury i zajęć artystycznych muszą zostać wdrożone i być przestrzegane. Należy także zwrócić uwagę na zapewnienie dzieciom ochrony przed ewentualną krzywdą ze strony innych dzieci podczas korzystania z praw zapisanych w artykule 31²³⁰;
- d) bezpieczeństwo w sieci – należy wprowadzić środki i działania promujące dostęp i dostępność Internetu oraz bezpieczeństwa w sieci. Powinny one obejmować zapewnienie dzieciom możliwości i informacji o bezpiecznych zachowaniach w Internecie, jak stać się odpowiedzialnym i bezpiecznym użytkownikiem cyberprzestrzeni oraz jak należy zgłaszać wszelkie nieprawidłowości. Należy także podjąć środki, aby ukrócić bezkarność dorosłych w sieci, poprzez ustawodawstwo i współpracę międzynarodową; ograniczyć dostęp do niebezpiecznych treści, materiałów i sieci gier dla dorosłych; lepiej informować rodziców, nauczycieli i prawodawców, tak aby podnosić świadomość na temat ewentualnych szkód związanych z grami pełnymi przemocy; oraz opracowywać strategie promujące bezpieczniejsze i atrakcyjniejsze opcje dla dzieci;
- e) bezpieczeństwo na obszarach, które były dotknięte konfliktem – należy podjąć aktywne działania i środki mające na celu przywrócenie i ochronę praw zapisanych w artykule 31 na obszarach, które były dotknięte konfliktem lub katastrofą, obejmujące m.in.:
- promowanie zabawy i kreatywnej ekspresji wzmacniających odporność i wspomagających leczenie psychologiczne;
  - tworzenie lub odtwarzanie bezpiecznych miejsc, w tym szkół, w których dzieci mogą się bawić i uczestniczyć w zajęciach rekreacyjnych będących częścią procesu normalizacji ich życia;
  - na obszarach, na których miny przeciwpiechotne stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa dzieci, należy podjąć niezbędne inwestycje i całkowicie oczyścić teren z min i bomb kasetowych²³¹;
- f) marketing i środki masowego przekazu – należy podjąć działania mające na celu:
- rewizję polityki dotyczącej komercjalizacji zabawek i gier dla dzieci, w tym poprzez programy telewizyjne dla dzieci i bezpośrednio do nich kierowane reklamy, ze szczególnym uwzględnieniem tych, które propagują przemoc, seksualizację chłopców lub dziewcząt, lub wzmacniają stereotypy dotyczące płci i niepełnosprawności;

²³⁰ Komentarz Ogólny Nr 13 z 2011 r. dotyczący prawa dziecka do ochrony przed wszelkimi formami przemocy.

²³¹ Protokół o wybuchowych pozostałościach wojennych (Protokół V do Konwencji o zakazie lub ograniczeniu użycia pewnych rodzajów broni konwencjonalnych).

- ograniczenie ekspozycji na reklamy w godzinach największej oglądalności przez dzieci;
- g) mechanizmy składania skarg – należy dzieciom zapewnić niezależne, skuteczne, bezpieczne i dostępne mechanizmy składania skarg i dochodzenia zadośćuczynienia w przypadku naruszenia ich praw zapisanych w artykule 31²³². Dzieci muszą wiedzieć, gdzie mogą złożyć skargę i jak (zgodnie z jaką procedurą) to zrobić. Nawołuje się Państwa do podpisania i ratyfikowania protokołu fakultatywnego do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie procedury komunikacji (OPIC), co pozwoli dzieciom na składanie skarg o naruszeniach.

58. Zobowiązanie do realizacji praw wymaga, aby Państwa–Strony wprowadziły szeroki zakres środków zapewniających realizację wszystkich praw zapisanych w artykule 31. Zgodnie z artykułem 12 Konwencji, wszystkie tego typu środki i działania, zarówno na szczeblu krajowym, jak i lokalnym, obejmujące planowanie, projektowanie, opracowywanie, wdrażanie i monitoring, powinny być opracowywane we współpracy z dziećmi, a także organizacjami pozarządowymi i organizacjami społecznymi, np. przez kluby i stowarzyszenia dziecięce, lokalne grupy artystyczne i sportowe, organizacje reprezentujące dzieci i dorosłych z niepełnosprawnościami, przedstawiciele społeczności mniejszościowych i organizacji promujących zabawę²³³. W szczególności należy zwrócić uwagę na następujące kwestie:

- a) prawodawstwo i planowanie – Komitet zdecydowanie nawołuje Państwa do rozważenia wprowadzenia prawodawstwa zapewniającego każdemu dziecku prawa zapisane w artykule 31, wraz z harmonogramem jego wdrożenia. Musi się ono odnieść do zasady, zgodnie z którą wszystkie dzieci muszą mieć odpowiednią ilość czasu i przestrzeni do korzystania ze swoich praw. Należy także zwrócić uwagę na opracowanie specjalnego planu, polityki lub ram działania dla artykułu 31 lub jego wcielenia w ogólny plan krajowy realizacji Konwencji. Plan ten powinien odnosić się do wpływu artykułu 31 na chłopców i dziewczęta w każdym wieku, a także dzieci w grupach i społecznościach marginalizowanych; w planie należy uznać, że zapewnienie dzieciom czasu i przestrzeni na zabawę i samodzielne działania jest równie ważne co zapewnienie im obiektów i sposobności do zajęć zorganizowanych;
- b) gromadzenie danych i badania – niezbędne jest opracowanie wskaźników zgodności oraz mechanizmów monitorowania i ewaluacji wdrażania w celu zapewnienia odpowiedzialności przed dziećmi za wywiązywanie się ze zobowiązań w ramach artyku-

²³² Komentarz Ogólny Nr 2 z 2002 r. dotyczący roli niezależnych krajowych instytucji zajmujących się prawami człowieka w ochronie i promocji praw dziecka.

²³³ Komentarz Ogólny Nr 12 z 2009 r. dotyczący prawa dziecka do wyrażania własnych poglądów i bycia wysłuchanym.

lu 31. Państwa powinny gromadzić dane na temat populacji, zdezagregowane według wieku, płci, pochodzenia etnicznego i niepełnosprawności, w celu zrozumienia stopnia i charakteru zaangażowania dzieci w zabawę, rekreację, życie kulturalne i artystyczne. Informacje te powinny być wykorzystywane w procesach planowania oraz powinny dostarczyć podstawę do pomiaru postępu realizacji praw dzieci. Potrzebne są także badania codziennego życia dzieci i ich opiekunów oraz wpływu warunków mieszkaniowych i okolicy, w celu zrozumienia, jak dzieci korzystają ze środowiska lokalnego, jakie bariery napotykać w realizacji praw zapisanych w artykule 31, jaką przyjmują postawę w celu ich pokonania oraz jakie działania są potrzebne w celu zapewnienia lepszej realizacji tych praw. Badania te muszą obejmować aktywny udział dzieci, w tym dzieci z najbardziej marginalizowanych społeczności;

- c) współpraca międzyresortowa w rządzie i międzywydziałowa w samorządach lokalnych – planowanie zabawy, rekreacji, zajęć kulturalnych i artystycznych wymaga szerokiego i kompleksowego podejścia obejmującego współpracę międzyresortową i międzywydziałową oraz odpowiedzialność władz na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym. Odnośne resorty/wydziały obejmują nie tylko te instytucje, które bezpośrednio zajmują się kwestiami związanymi z dziećmi, takie jak resort/wydział zdrowia, edukacji, opieki społecznej, ochrony dzieci, kultury, rekreacji i sportu, ale także te odpowiedzialne za gospodarkę wodną i infrastrukturę sanitarną, mieszkalnictwo, parki, transport, środowisko i planowanie miejskie, które mają istotny wpływ na kształtowanie środowiska, w jakim dzieci mogą realizować swoje prawa zapisane w artykule 31;
- d) budżety – należy dokonać rewizji budżetów, tak aby środki na zajęcia kulturalne, artystyczne, sportowe, rekreacyjne i zabawę dzieci były w nich uwzględnione i były proporcjonalne do odsetka, jaki dzieci stanowią w całej populacji, oraz aby były odpowiednio rozdysponowane na zabezpieczenie potrzeb dzieci w każdym wieku, np. wsparcie budżetowe dla wydawania i rozprowadzania książek, czasopism i gazet dla dzieci; różnych formalnych i nieformalnych rodzajów ekspresji artystycznej dla dzieci; dostępne przestrzenie publiczne, obiekty, budynki i sprzęty; środki na takie obiekty jak kluby sportowe czy ośrodki młodzieżowe. Należy uwzględnić koszt środków niezbędnych do zagwarantowania dostępu dla najbardziej marginalizowanych dzieci, w tym zapewnienia racjonalnych lokali mieszkaniowych w celu wyrównywania szans pod względem dostępu dla dzieci z niepełnosprawnościami;
- e) projektowanie uniwersalne²³⁴ – inwestowanie w projektowanie uniwersalne jest niezbędne w przypadku obiektów, budynków, sprzętu i usług związanych z zabawą, zajęciami

²³⁴ Pojęcie „projektowanie uniwersalne” zostało stworzone przez Ronalda Mace’a na opisanie koncepcji takiego projektowania produktów i przestrzeni, aby przy zachowaniu walorów estetycznych były one maksymalnie

rekreacyjnymi, kulturalnymi, artystycznymi i sportowymi, zgodnie ze zobowiązaniami do promowania integracji i ochrony dzieci z niepełnosprawnościami przed dyskryminacją. Państwa powinny współpracować z podmiotami niepublicznymi w celu zapewnienia realizacji koncepcji projektowania uniwersalnego w planowaniu i tworzeniu wszystkich materiałów i obiektów, np. wejść dostępnych dla osób na wózkach inwalidzkich czy projektów pozwalających na integrację w miejscach przeznaczonych do zabawy, w tym w szkołach;

- f) planowanie na szczeblu lokalnym – lokalne samorządy powinny ocenić dostępność miejsc i obiektów przeznaczonych do zabawy i rekreacji w celu zagwarantowania równego dostępu dla wszystkich grup dzieci, m.in. poprzez ocenę ich wpływu na dziecko. Zgodnie ze zobowiązaniami zapisanymi w artykule 31, w planowaniu przestrzeni publicznych największy nacisk należy kłaść na tworzenie środowiska sprzyjającego dobru dziecka. W celu zapewnienia niezbędnego, przyjaznego dzieciom środowiska na obszarach miejskich i wiejskich należy zwrócić uwagę m.in. na:
- dostępność sprzyjających integracji parków, ośrodków dla społeczności lokalnej, sportów i placów zabaw, które są bezpieczne i dostępne dla wszystkich dzieci;
  - tworzenie bezpiecznego środowiska do życia, umożliwiającego swobodną zabawę, z uwzględnieniem stref, w których pierwszeństwo mają piesi, rowerzyści i bawiące się dzieci;
  - środki bezpieczeństwa publicznego w celu zabezpieczenia miejsc przeznaczonych do zabawy i rekreacji przed osobami lub grupami zagrażającymi bezpieczeństwu dzieci;
  - zapewnienie dostępu do obszarów zielonych, dużych otwartych terenów i natury, wykorzystywanych do zabawy i rekreacji, oraz bezpiecznego, fizycznie dostępnego i przystępnego finansowo transportu;
  - działania w zakresie ruchu ulicznego, w tym ograniczenia prędkości, poziomu zanieczyszczenia, bezpieczne skrzyżowania przy szkołach, światła uliczne i środki ograniczające ruch uliczny – w celu zapewnienia dzieciom prawa do bezpiecznej zabawy w swojej okolicy;
  - zapewnienie dostępności klubów, obiektów sportowych, zorganizowanych gier i zajęć zarówno dla dziewczynek, jak i chłopców w każdym wieku i ze wszystkich społeczności;
  - organizowane specjalnie dla dzieci, dostępne finansowo zajęcia kulturalne dla każdej grupy wiekowej, ze wszystkich społeczności, w tym teatr, taniec, muzyka, wysta-

---

użyteczne dla każdego, niezależnie od wieku, stopnia sprawności czy statusu życia; patrz: także artykuł 4 ust. 1 (f) Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych.

- wy artystyczne, biblioteki i kino. Powinny one dawać dzieciom także możliwość tworzenia własnych form kulturalnych oraz umożliwić uczestnictwo w zajęciach przygotowanych dla dzieci przez dorosłych;
- rewizja wszystkich programów, polityki i instytucji kulturalnych w celu zapewnienia, że są one dostępne i wychodzą z ofertą skierowaną do wszystkich dzieci, że biorą pod uwagę potrzeby i aspiracje dzieci i wspierają je w rozwijaniu ich działań kulturalnych;
- g) szkoły – środowiska edukacyjne powinny odgrywać istotną rolę w realizacji zobowiązań w ramach artykułu 31 i powinny uwzględniać m.in.:
- **cechy fizyczne środowiska przeznaczonego dla dzieci** – Państwa–Strony powinny dążyć do zapewnienia odpowiedniej liczby zlokalizowanych zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz miejsc i obiektów umożliwiających zabawę, uprawianie sportów, gry i zajęcia artystyczne, w godzinach szkolnych i poza nimi; aktywnego promowania równości szans chłopców i dziewcząt w zakresie zabawy; właściwej struktury sanitarnej dla chłopców i dziewcząt; do zapewnienia placów zabaw, przeznaczonych do zabawy obszarów i sprzętu, które są bezpieczne i poddawane regularnym przeglądom i właściwej konserwacji; placów zabaw z odpowiednim wyznaczeniem i ograniczeniem terenu; sprzętu i przestrzeni zaprojektowanych z myślą o umożliwieniu wszystkim dzieciom, w tym dzieciom z niepełnosprawnościami, równych szans w korzystaniu z nich; terenów do zabawy pozwalających na różne jej formy; lokalizacji i projektu obszarów do zabawy, z zapewnieniem właściwej ochrony dzieci, z angażowaniem dzieci w ich projekt i realizację;
  - **struktura dnia** – przepisy i regulaminy, w tym te dotyczące pracy domowej, powinny zapewnić dzieciom odpowiedni czas w ciągu dnia przeznaczony na wypoczynek i zabawę, stosownie do ich wieku i potrzeb rozwojowych;
  - **programy nauczania szkolnego** – zgodnie ze zobowiązaniami w ramach artykułu 29, dotyczącymi celów edukacji, należy zapewnić odpowiednią ilość czasu i wiedzę popartą doświadczeniem przy opracowywaniu i realizacji programów nauczania, tak aby obejmowały one naukę i uczestnictwo dzieci zarówno w tworzeniu, jak i realizacji zajęć kulturalnych i artystycznych, obejmujących muzykę, teatr, literaturę, poezję i sztukę, a także zajęcia sportowe i gry²³⁵;
  - **podjęcie pedagogiczne** – środowisko edukacyjne powinno opierać się na aktywnych zajęciach i uczestnictwie oraz – szczególnie w początkowych latach rozwoju dziecka – powinno obejmować zajęcia polegające na zabawie i angażowaniu dzieci w różne aktywności;

²³⁵ Komentarz Ogólny Nr 1 z 2001 r. dotyczący celów edukacji.

- h) szkolenia i budowanie zaplecza merytorycznego – wszystkie osoby zawodowo pracujące z dziećmi lub na rzecz dzieci, lub których praca ma wpływ na dzieci (pracownicy rządowi, służby zdrowia, opieki społecznej, urzędnicy, pedagodzy, wychowawcy w żłobkach i przedszkolach, opiekunowie, planiści, architekci itd.) powinni być systematycznie i stale szkoleni z zakresu przysługujących dzieciom praw człowieka, w tym praw zawartych w artykule 31. Szkolenia te powinny obejmować wytyczne i wskazówki, jak tworzyć i podtrzymywać środowisko zapewniające najskuteczniejszą realizację zapisanych w artykule 31 praw wszystkich dzieci.

59. **Współpraca międzynarodowa.** Komitet nawołuje do współpracy międzynarodowej w zakresie realizacji praw zapisanych w artykule 31, poprzez aktywne angażowanie się agencji Narodów Zjednoczonych, takich jak m.in. UNICEF, UNESCO, UNHCR, UN Habitat, UNOSDP, UNDP, UNEP oraz WHO, a także międzynarodowych, krajowych i lokalnych organizacji pozarządowych.

IX. SZERZENIE ZAPISÓW NINIEJSZEGO KOMENTARZA OGÓLNEGO

60. Komitet zaleca Państwom–Stronom powszechne szerzenie zapisów niniejszego komentarza ogólnego w strukturach rządowych i administracyjnych, wśród rodziców, innych opiekunów, dzieci, organizacji zajmujących się dziećmi, społeczności oraz w ogóle w społeczeństwie obywatelskim. Należy przy tym korzystać ze wszystkich kanałów komunikacji, w tym z prasy, Internetu i innych środków komunikacji używanych przez dzieci. Będzie to wymagało przetłumaczenia komentarza na odnośne języki, w tym na języki migowe, alfabet Braille’a oraz odpowiednie formaty dla dzieci z niepełnosprawnościami. Ponadto potrzebne będą także wersje właściwe kulturowo i przyjazne dla dzieci.

61. Nawołuje się także Państwa–Strony do przedstawiania Komitetowi Praw Dziecka pełnych raportów na temat wdrażanych przez nie środków sprzyjających pełnej realizacji artykułu 31 w odniesieniu do wszystkich dzieci.

W związku z 25. rocznicą uchwalenia Konwencji o Prawach Dziecka Rzecznik Praw Dziecka postanowił przygotować i wydać zbiór dokumentów Organizacji Narodów Zjednoczonych poświęconych prawom dzieci i ich ochronie. Prace nad nim trwały blisko dwa lata. Opracowanie i opublikowanie takiego zbioru jest pozytywną odpowiedzią na wzrastające zapotrzebowanie społeczne, wynikające z coraz większego zainteresowania prawami człowieka – w tym zwłaszcza prawami dziecka. W tym kontekście warto podkreślić fakt, że Polska jest pierwotnym członkiem ONZ, a w dziedzinie praw człowieka jest jednym ze światowych liderów.

Zbiór zawiera głównie deklaracje i umowy międzynarodowe ratyfikowane przez Polskę, przyjęte w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz Ligi Narodów, której następcą prawnym jest ONZ. Wśród nich znajdują się akty o największej doniosłości dla omawianego zagadnienia – Deklaracja Praw Dziecka i Konwencja o Prawach Dziecka, wyznaczające standardy w tej dziedzinie. Publikacja obejmuje również dokumenty o tak żywoznym znaczeniu, jak Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych czy Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, które stanowią fundament praw człowieka, a tym samym pozostają w ścisłym związku z tematyką praw dziecka. W opracowaniu zamieszczono także akty prawnie niewiążące – wskazania i wytyczne Zgromadzenia Ogólnego ONZ oraz Komentarze Ogólne Komitetu Praw Dziecka. Dokonanie tak kompleksowego przedstawienia aktów prawnych Organizacji Narodów Zjednoczonych stanowi wypełnienie obowiązku spoczywającego na państwach, dotyczącego publikacji i udostępniania dokumentów, a tym samym zwiększania społecznej świadomości w dziedzinie międzynarodowej ochrony praw dziecka.

*Paweł J. Jaros
Marek Michalak*

25 lat Konwencji
o Prawach Dziecka

ISBN 978-83-89658-08-1

9 788389 658081